De Nieuwe Gids. Jaargang 48

bron
De Nieuwe Gids. Jaargang 48. Luctor et emergo, Den Haag 1933

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_nie002193301_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

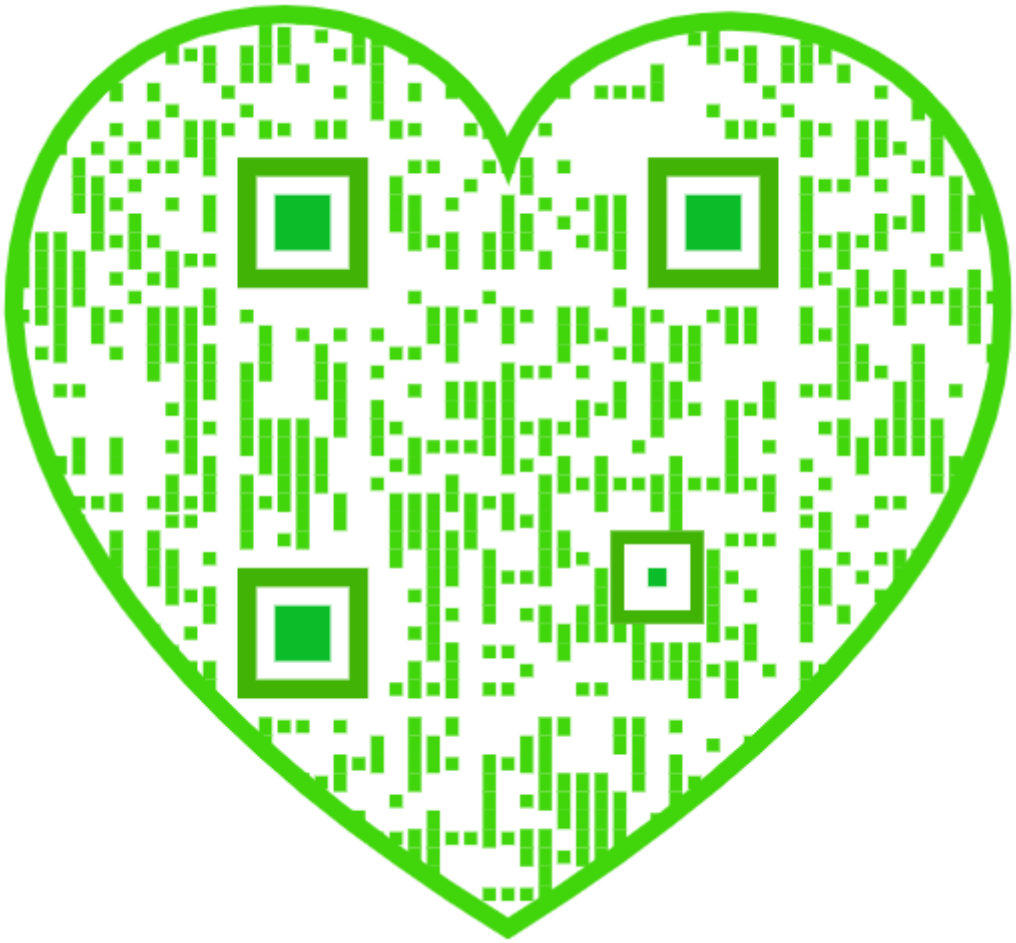

[De Nieuwe Gids. Jaargang 48. Deel 1]

Invallen door Frans Erens.

In de vlakte van Salisbury staan de geheimzinnige steenen van Stonehenge. De Keltomanen hebben er de overblijfselen van een Drüiden-tempel in gezien en er bestaat nog een vereeniging, die er een ritus celebreert. De ijver van deze goede menschen, die zoo ver gaan zich daar te laten begraven, blijkt niet zoo geheel onschuldig te zijn. Omdat hij het monument in gevaar brengt, is hun verzocht hunne graven elders te kiezen.

Het congres van prehistorici te Londen heeft zich onlangs met Stonehenge beziggehouden; het heeft erkend, dat indien al een gedeelte van deze steenen van het land van Wales zijn aangebracht, de grootste van locale herkomst zijn. De Schotsche hoogleeraar Gordon Childe heeft definitief aangetoond, dat de Drüiden met Stonehenge niets te maken hebben en de Iersche hoogleeraar Mac Alister heeft nu uitgemaakt en waarschijnlijk voor altijd: dat wij niet weten wie Stonehenge heeft gezet, noch wanneer, noch waarvoor dit is geschied.

In Frankrijk zijn het de steenen van Carnac, die van dezelfde soort zijn als die van Stonehenge. Hier hetzelfde raadsel. De meest onzinnige meeningen zijn er over uitgesproken. Flaubert heeft meer dan een halve eeuw geleden het beste daarover gezegd:

‘Si l'on me demande après tant d'opinions quelle est la mienne, j'en émettrai une irréfutable, irréfragable, irrésistible..... cette opinion, la voici: ‘Les pierres de Carnac sont de grosses pierres!’

Wij kunnen ons dus alleen verlustigen in gissingen, die ons troosten. In ieder geval zijn het met verstand begaafde wezens geweest, die hier aan het werk waren. Vóór millioenen jaren zijn die steenen gezet door een aan den homo sapiens verwant ras. Wanneer dit waar is, is dit ras ouder dan de p i t h e c a n t h r o p u s e r e c t u s en zijn de conclusies uit deze vondst getrokken van weinig waarde. Dan is er immers een veel ouder verstandelijk wezen op onzen aardbodem geweest dan de z.g. aapmensch.

Aantrekkelijk is het zich bezig te houden met den oorsprong dezer steenen. In den Bijbel en ook in de Grieksche godenleer wordt gesproken over een geslacht van reuzen. Hier hebben wij misschien iets, dat licht geeft. Hier kunnen wij trachten aan te knoopen. Bilderdijk heeft niet zoo ver misgetast, toen hij zich den Ondergang der eerste Wareld voor den geest riep. Hij was een door en door geloovig man en dat belette hem zich op definitieve wijze uit te spreken. Zoo smeekt hij in het begin van zijn epos-fragment:

> Verlosser! zie, zie neer op dit vermetel pogen!
> Begunstig 't, is 't niets meer dan dichterlijke logen;
> Maar stijgt het stouter dan eens Christens godsvrucht past,
> Verstoor het uit genade, en leg mijn waanzin vast.

Dat Bilderdijk het heeft moeten opgeven om dit epos te voltooien is waarlijk geen wonder. Hij had geen bronnen genoeg om hem hier te hulp te komen. Zijn conceptie was waarlijk grootsch, doch deze reuzetaak, in den volsten zin van het woord, heeft hij niet mogen voltooien. Trouwens, daarvoor hoorde een rijkere verbeeldingskracht dan de zijne. Zijn fragment mag een merkwaardig stuk heeten, dat tot nadenken stemt en een onderwerp behandelt, belangrijk in al zijn vertakkingen.

Al maken wij gissingen, wij moeten bekennen niets zekers over de makers dier oude bouwwerken te kunnen zeggen. Alleen een flauwe schemering in den nacht van het verleden troost ons hier. De legende van Briareus, van Ossa en Peleon hebben mogelijk een grond van waarheid gehad. Ook de legendarische draken waren waarschijnlijk de laatst overgebleven vóórhistorische dieren. Doch wij moeten verder zwijgen bij deze vage mogelijkheden.

Hebben deze steenen misschien iets te doen gehad met het verzonken Atlantis?

Ignoramus et ignorabimus.

Het is vreemd, dat de blik in het verleden veelal boort in dikke duisternis en dat die in de toekomst somwijlen is omgeven met eenig licht. Het visioen in de toekomst, dat is de profetie en die is in den loop der eeuwen aan enkele menschen gegeven geweest. Waarom dat verschil?

Andree door H.W. Sandberg.

Et si je t'aime si mal, c'est que je t'aime trop.
Paul Géraldy.

‘Bonjour, monsieur Lindquist, j'ai déjà beaucoup entendu parler de vous.’

‘Over mij?’

‘Ja, over uw reis.’

‘Mijn reis?’

‘Uw reis over zee met het kleine bootje.’

‘Wie heeft u dat verteld?’ stamelde hij verlegen.

‘Monsieur Newman heeft mij dat verteld.’

‘O,’ zei hij zoogenaamd verwijtend, ‘heb je gekletst, Hubert?’

Hubert knikte.

Guillaume leunde achterover op de divan. Zijn slanke, men kan beter zeggen magere, jongensfiguur kwam niet slecht uit in het donkere smokingcostuum met het witte overhemd. Hij keek naar haar, die was binnengekomen, die daar plotseling door de kamer had geloopen, langs de tafel; over de tafel heen hem de hand had gereikt en tot hem had gesproken en op die manier een filmbeeld in zijn geheugen had geschapen, dat hem vanaf dat moment niet meer zou verlaten, dat hij kon oproepen, wanneer hij wilde. Andrée Linabert.

Ook hij had veel over haar gehoord: dat zij een Parijsch meisje was zonder ‘dot’, dat zij den eersten den besten man, die haar wou hebben, wel wou trouwen, dat zij niet onknap was. Haar bereidheid om te trouwen was hem niet sympathiek geweest.

Hij was te zeer idealist om aan zijn verlangen naar liefde niet een anderen vorm te geven. En toch, te hooren van een vrouw, waarvoor men niet zooveel moeite zou behoeven te doen, oefende aantrekkingskracht uit. Men stelt zich voor, dat zij verleidelijk is, schoon en spiritueel en dat zij je, nadat je haar nog maar één avond kent, doch al je leven lang meent lief te hebben, om den hals valt en ja zegt. Ah, na één avond, zonder al die moeilijkheden van verwachtingen en teleurstellingen, gelukkig te zijn, diep in zijn hart droomt iedereen daarvan. Maar al kon het dan mooi zijn van zijn kant, meende Guillaume, van haar kant zou het toch niet 't ware wezen. Van den beginne af had hij echter die woorden, die zij tegen vriendinnen van hem had geuit, niet au sérieux genomen. Onbewust, zonder er zich rekenschap van te geven, had hij, voordat hij haar kende, in haar geloofd, zonder eigenlijk ooit aan haar te hebben gedacht of er erg naar te hebben verlangd met haar kennis te maken. Een ontmoeting met haar zou vanzelf komen. Waarom hem dit geruststelde, ontging hem. Vanavond was hij op haar komst voorbereid geweest. Het had hem niet in 't minst verontrust. Zij zouden met zijn allen gezamenlijk uitgaan, wat hem het voorgevoel van een gezelligen avond had gegeven, zonder dat zij daar bepaald een rol in speelde.

Maar toen was zij gekomen, onverwachts. Een tijd lang was er een stemming geweest van wachten op haar, toen was de aandacht afgeleid en juist op dat moment natuurlijk was zij verschenen. Daar plotseling had zij door de kamer geloopen, langs de tafel; over de tafel heen had zij hem de hand gereikt en tot hem gesproken. Het licht van de lamp had een anderen schijn aangenomen, het was doffer geworden voor een oogenblik, hoewel zij niet tusschen hem en het licht had gestaan. Hij moest ineens denken aan den donkeren Parijschen nacht, die hing in de cour, dat zij hier binnen zijn vrienden waren, dat Holland ver weg was, dat hij leefde, vrij, zooals hij wilde, dat hij gelukkig was. Ja, waarom was hij ineens gelukkig? Maar hij voelde het. Iets bitterzoets steeg in hem omhoog, om hem heen besefte hij voor het eerst na jaren weer het leven. Als water was het rondom hem, tastbaar, reëel, terwijl hij de laatste jaren door lucht had geloopen, geademd had, zonder te merken, dat hij leefde.

Hij had het scherpe bewustzijn gehad van zijn eigen bewegin-

gen, hoe hij achterover was gaan leunen, de handen in de zakken had gestoken en rustig was geworden, alsof iets weldadigs over hem was gekomen. Hij vond ook alles plotseling wonderlijk in het leven, de moordende banaliteit van dag op dag was verdwenen. Alles had weer zijn bedoeling, zijn reden, was begrijpelijk, niets was meer nutteloos.

Hij keek naar haar. Niet zooals een gewoon mensch kijkt naar een ander mensch. Eigenlijk zag hij haar slechter dan hij nog ooit iemand had gezien, dat wil zeggen uiterlijk zag hij haar slechter. Hij lette niet op de kleur van haar oogen en niet op honderd kleinigheden, die hij bij anderen direct constateerde. Als iemand hem gevraagd zou hebben, haar te beschrijven, zou hij door zijn antwoord den indruk hebben gewekt, alsof hij niet de geringste aandacht aan haar had besteed. En toch zàg hij haar. Hij zag, dat haar mantel slank om haar lijf sloot en dat haar gezicht in de allereerste plaats een ‘visage de caractère’ was, met een uitdrukking erin, die niettegenstaande al de wisselingen van haar trekken, voortdurend bleef en die hem hevig ontroerde of hevig ontstelde, precies kon hij dat bij zichzelf niet uitmaken, maar daarna..... ja, toch heel mooi. Voor hem heel mooi. Hij herinnerde zich maar enkele gezichten, die hem zoozeer hadden getroffen als het hare. De mond en kin waren wilskrachtig, de oogen ernstig, een flonkering van humor trok af en toe over het gelaat, zooals een vlucht vogels over de zee, het haar lag tamelijk plat om het hoofd. Als zij lachte scheen die lach ergens uit de diepte op te stijgen. Er was sensualiteit in haar lachen en meteen iets kinderlijks.

‘Andrée,’ herhaalde hij bij zichzelf, ‘dit is Andrée.’ Op den naam was hij oogenblikkelijk verliefd. Hij vond, dat er kracht en liefelijkheid uit klonk. Hij plaatste zijn eigen voornaam naast den hare, om te hooren of dat samenging. Guillaume-Andrée, dat kon. Of kon het niet? Hij had den angst, dat, als die namen niet bij elkaar pasten, alle toekomstplannen bij voorbaat gedoemd waren te mislukken.

Zij waren met zijn zessen in een kamer van het appartement van Willy en Huib Newman, die zijn beste vrienden waren te Parijs. De kamer was rommelig en kaal, vertoonde geen spoor van gezelligheid en niettemin was iedereen, die er kwam, de

eerste minuut al op zijn gemak. Op het buffet, op de tafel, op den schoorsteenmantel, overal lagen in de grootste wanorde verspreid, altijd, wanneer je er kwam, stukken brood, etenswaren, vuile kopjes, onafgewasschen borden, met daar tusschenin flarden van kranten, stapels kranten, Hollandsche, Fransche en Engelsche boeken, opengeslagene, gloednieuwe en veronachtzaamde, welke laatste een ellendig leven sleten, gedurende maanden, totdat zij plotseling ter hand werden genomen. De slaapkamer en de keuken vertoonden zich in denzelfden staat, alleen de ingrediënten der wanorde verschilden. In de slaapkamer waren het kousen, sokken, japonnen en broeken, die overal rondslingerden, in de keuken potten, pannen, messen, lepels en scheergerei. Er werd wel eens een poging gedaan tot opruiming, maar de poging alleen al werd als zoo lofwaardig beschouwd, dat het resultaat er minder op aankwam. Vandaar dat dan een half uur de kamers er uit zagen of iemand er aan had willen beginnen, om ze een beurt te geven, iemand, die onverwachts was weggeroepen. Een uur later vertoonden ze echter weer hetzelfde aspect, dat zij altijd gehad hadden, hun ware wezen. Want deze kamers, netjes opgeruimd, zouden hun karakter hebben verloren, het zouden niet de kamers van de Newmannen zijn geweest, maar van ieder ander.

Het was niet hun schuld, dat een toestand van rommel overheerschte. Beiden waren zij overdag op kantoor en 's avonds sleepte het Parijsche leven hen mee of had Huib te werken voor de Hollandsche bladen, waaraan hij verbonden was of kwamen de vrienden en vriendinnen. Er kwamen altijd vrienden en vriendinnen. De avonden, dat zij uit waren, verscheen er niemand aan de deur en klopte vergeefs, maar zoodra waren zij niet een avond thuis of er kwam altijd wel iemand aanzetten en meestal waren het er drie, vier tegelijk. Dat was dan een gepraat, een gelach, een agitatie, temidden waarvan Huib - hoe het mogelijk was begreep niemand - zijn artikelen tikte, de gegevens, die hij uit de kranten had geknipt, hetzij onder den een vandaan haalde, die er op zat, hetzij aan een ander moest ontfutselen, die bezig was er een pakje van te maken. Wanneer er al te druk werd geschreeuwd, bracht hij zijn handen vertwijfeld naar zijn hoofd en riep: ‘Als jullie nu niet even een beetje je mond houdt, word

ik gek, lang zal ik het in Parijs toch niet meer uithouden, ik ga maar naar Indië terug.'

Huib Newman was een Oosterling, voor misschien wel viervijfde of meer Javaan. Hij had er de kleur en het type van. De kameraden beschouwden hem allemaal zoo'n beetje als een Javaanschen prins. Uit gezelligheid, niet uit ijdelheid. Hij was klein van gestalte, ongelooflijk vlug van bevattingsvermogen en als journalist dus van alle markten thuis. Meer als krachtproef dan als ernst bedoeld, gaf hij soms wel eens een beschrijving van een Parijsch intérieur, waar hij nooit geweest was, zonder ooit stommiteiten te begaan. Op de een of andere manier wist hij er altijd wel achter te komen, wat het belangrijke was van een karakteristiek restaurant, een cabaret of een dansgelegenheid.

Zijn vrouw, Willy Newman, was een Hollandsche. Het teint van haar gezicht was glad en gaf daaraan kalmte en rust. Alles van haar gelaat kwam wat naar voren, de neus en de mond, doordat de tanden wat uitstaken. Maar dit gaf haar gezicht een bepaalde eigenschap van tegelijk jeugd en moederlijkheid. Haar oogen, die groot waren, verleenden het heele gezicht een bijzonderen glans. Zij was ontwikkeld en gevoelig van aard. Een vrouw, die alles in den steek zou laten voor een idee, zonder daarom het materieele te verachten. Vier jaar geleden waren zij en Huib getrouwd en naar Parijs gekomen met de somma van veertig gulden op zak. Moeilijke tijden hadden zij beleefd, ongelooflijke ontberingen, maar dat had hun vertrouwen in elkander niet verzwakt, zij wisten, dat als zij maar volhielden, eigenlijk, dat als zij maar van elkander bleven houden, zij eens uit de misère zouden opstijgen en die opstijging was gekomen.

Met hun aard kwam het overigens overeen, nadat zij deze jaren met elkaar getrouwd waren geweest, elkaar eer meer dan minder lief te hebben. Bracht Huib 's avonds voor den nachttrein een brief met een artikel weg naar het Gare du Nord, dan had er een afscheid plaats, alsof hij naar de Noordpool vertrok en als zij 's ochtends op straat afsloeg naar haar kantoor dan zag men een dergelijk tafereeltje. Beiden waren zij goed van hart tot in het overdrevene, de vrienden konden altijd komen, aten altijd mee wat de pot schafte, waren nooit teveel, hoewel zij, alléén, wat zelden voorkwam, dikwijls over den toestand,

zooals hij ontstaan was, van eeuwige ontvangzaal, die hun huis was geworden, zuchtten.

Er werd ook wel misbruik van hun gastvrijheid en vriendelijkheid gemaakt. Een oude, stijve dame, een Hollandsche, die zij op een kwaden dag op een bankje naast zich in de Jardin du Luxembourg hadden ontmoet, door iedereen oneerbiediglijk 'bec de gaz' genaamd, had zich aan hen vastgeklampt, leende geld, eischte een gelijkwaardige beschermende behandeling als anderen van de Newmannen genoten, schreef booze brieven, zoodra zij meende, dat zij in de uitdeeling van genegenheid was achteruitgezet en had de gewoonte bij Willy Newman, zoodra Huib voor zijn werk van het terrein verdwenen was, tranen te vergieten en scènes te maken. Willy vond dat een foltering, (temeer omdat 'Corry', zoo liet zij zich, om óók jong mee te doen, noemen, nooit uitgehuild was, de bron van tranen spoot telkens weer omhoog, blijkbaar volgens hetzelfde systeem als van een fontein), ook omdat zij van karakter niets met de zooveel oudere vrouw gemeen had. Maar als een groot wijs mensch, die het leven in al zijn voegen kent, luisterde zij naar al de jeremiades en redde zich zoo goed mogelijk uit de situatie.

Een andere beschermelinge was mademoiselle Raymonde Cousse, die dien avond naast Guillaume op de divan zat. Dit vriendinnetje hadden zij ergens opgedoken. Als verpleegster had zij tuberculose opgedaan en stond nu, 24 jaar oud, zwak en verlaten, feitelijk zonder eenige familie, die zich om haar bekommerde, haar vader en moeder waren vroeg gestorven, alleen op de wereld. Zij hoestte veel, kreeg geregeld van haar 'toubib' inspuitingen om op krachten te blijven of opnieuw op krachten te komen, versleet tien verschillende betrekkingen per jaar, eerst tengevolge van haar lichamelijken toestand, maar later uit een soort van gewoonte en verhuisde dertien maal in dienzelfden tijd van de eene kamer naar de andere, ook zonder dat zij daarvan het waarom zou hebben kunnen zeggen. Zij sloeg met dat al zich dapper door het leven, kon vroolijk zijn, wat zich uitte door vriendschappelijke bokspartijtjes met haar vrienden of was diep in de put, bleek als een doode en rillend als een klein vogeltje. Voorts had zij den moed en de wilskracht alle aanbiedingen, die haar van de zijde van vriend en vijand werden gedaan, tot den

staat van maîtresse over te gaan, af te slaan. In haar omstandigheden was daar karakter voor noodig, want wie zou haar trouwen, zonder geld, ziek en, laten wij er bij voegen, weinig interessant. Zij kon niet praten over boeken, ze kon niet praten over dingen, die het hart raken, zij kon alleen wat zij zelf beleefd had smakelijk vertellen en vroolijk zijn, indien zij zich gezond voelde, wat zich bij haar uitte in stoeipartijen, die Willy Newman altijd tot wanhoop brachten, want daar hield zij niet van. Guillaume kon geen vijf minuten met haar alleen zijn of hij verveelde zich. En wanneer hij een zin tot haar sprak en haar aankeek, kreeg hij na het derde woord het hopelooze gevoel, dat het eigenlijk volmaakt onnoodig was te zeggen, wat hij zeggen wilde.

De zesde van het gezelschap kwam niet vaak hier. Het allereerste, wat je aan hem opviel, aan Max Henon, een Fransche jongen, was zijn roode haar en dat was het eenige opmerkenswaardige aan hem. Jongens, die op een bankierskantoor werken, zij mogen nog zoo verschillend van aard zijn, hebben allemaal hetzelfde type. Zij kunnen praten, maar wat zij beweren is niet onbelangrijk en niet belangrijk, zij dragen allemaal hun kleeren volgens een bepaalden snit, niet volgens iemand van minderen stand, maar ook niet volgens iemand van hoogeren stand, enfin, zij zijn in één woord een tusschending in de maatschappij, maar ook niet meer dan het cement, dat bijeenhoudt.

Guillaume zelf, naar wien Andrée nu keek, zonder den schijn aan te nemen, dat zij naar hem keek, Guillaume zelf was journalist als Huib Newman, maar niet zooals deze aan een paar groote bladen vast verbonden. Het kwam geheel met zijn avonturiersaard overeen, dat hij schreef, volgens eigen verkiezing, voor verschillende dagbladen en tijdschriften en daarnaast, voorzoover hij daartoe in de gelegenheid was, literair werk, schetsen, novellen, en..... gedichten. Daarom werd hij de ‘poète’ genoemd, een naam, waar hij trotsch op was. Hij was teruggetrokken tegenover vrouwen èn onmiddellijk ontvlambaar, nerveus, maar kalm als het er om ging iets door te zetten, koppig als het moest en nog vaker als het niet moest, hartstochtelijk van aard en vurig van temperament. Huib zei altijd van hem, als hij weer eens een avond aan kwam zetten, nadat hij iets

dwaas' of iets interessants had beleefd, dat hij dan in woorden er uit raffelde, die over elkaar struikelden en vielen, ‘die jongen is een vulkaan, dat is geen gewoon wezen, dat is een vuurspuwende berg, ga nu even kalm zitten en vertel het nog eens, want wij begrijpen er geen snars van.’

* * *

Mademoiselle Raymonde gaf hem een por in zijn zij: ‘Wat lig je te droomen, sta op, dat ik er door kan, wij moeten weg.’

‘We hebben niets geen haast’, antwoordde hij en lachte tegen haar.

Een nieuwe por. ‘Nee, Lindquist, wees nu niet vervelend, ik moet er door.’

‘Klim maar over mij heen’, zei hij, maar stond toch op en ging aan den anderen kant van de tafel heen en weer loopen.

‘Wie wil er nog thee?’ vroeg Willy en hield den grooten ronden theepot in de hoogte. Er waren liefhebbers voor. Andrée dronk behaaglijk, dat deed goed, want buiten was het koud, December. Guillaume en Andrée keken naar elkaar en er was zoo iets vertrouwds tusschen hen beiden, dat zij het vreemde er niet van opmerkten, tot zij het het eerst gewaar werd en protesteerde: ‘Wat kijkt u naar mij!’

‘Waarom zou ik niet naar u kijken, u bent nieuw voor me’, zei hij stoutmoedig.

Met haar mond boven het theekopje lachte zij, met dien lach, die iets in hem wakker maakte. Raymonde riep haar vanuit de slaapkamer: ‘Andrée, kom eens hier, staat mij die sjaal?’ De vrouwen verdwenen allen in het vertrek ernaast. Huib stak zijn hoofd om de glazen deur, waarvoor een japon ter afschutting hing.

‘Mogen wij ook kijken?’

‘Wegblijven’, klonk een, koor van stemmen, twee in het Fransch en een in het Hollandsch. De mannen lachten tegen elkaar, staken een sigaret op en drentelden in hun smokingpakken de kamer rond, met het prettige gevoel bij zich, dat zij zóó een goeden indruk maakten en vanavond zouden maken op de vrouwen. Na hun jachtig leven van de heele week was dit aan geen tijd gebonden uitgaan naar een bal als een bad in een

rivier zoo verfrisschend. En te weten, dat men vriendinnen heeft, dat er menschen zijn, die van je houden, dat er vertrouwen en vriendschap is tusschen elkander, maakt het leven tot een genot. Zij beseften dat, misschien zonder het zich duidelijk te realiseeren, in het korte oogenblikje, dat de vrouwen zich mooi maakten, voor wie anders eigenlijk dan voor hen.

Eindelijk daalden zij allemaal achter elkaar, in de ganzenpas, de buitentrap af, tastend met de handen langs den muur en zoekend met de voeten naar de treden. Guillaume liep achter Andrée, maar hij zorgde er angstvallig voor, dat hij haar niet zoogenaamd bij toeval aanraakte.

Op de binnenplaats langs een hoogen blinden muur slenterden zij lui naar den uitgang, die via een nauwe donkere gang naar de straatdeur leidde. Daar was weer hetzelfde schuifelende loopen in het duister, dat hier volkomen was. Zij botsten af en toe tegen elkaar aan en bleven dan elkaar vasthouden bij een slip van een jas of een mantel.

Even liepen zij op een rij het straatje door en riepen daarna op den boulevard een taxi aan. De chauffeur foeterde, plichtsgetrouw, in de hoop op een grootere fooi, dat met zes personen zijn wagen veel te zwaar belast was, maar hij hield oogenblikkelijk op, zoodra hij de zekerheid had, dat aan zijn verlangen zou worden voldaan. De vrouwen en twee van de mannen kropen binnen in de auto, knus tegen mekaar aan, onder gelach en geduw en uitroepen van ‘Schiet wat op, je zit ongeveer op mijn schoot’, wat beantwoord werd met het protest ‘Er is plaats voor iedereen onder de zon’. Kneepjes in den arm deden de meisjes giegelen, waarna de jongens lui achterover gingen liggen met het hoofd half op den schouder van haar, die naast hen zat, gemotiveerd door de verklaring, dat zij moe waren en wilden droomen.

Guillaume's hart was zoo vervuld van een kalme vreugde, dat hij geen behoefte had in vermeerdering van zijn geluk. Integendeel hij wilde het van een afstand ondergaan, zooals je naar een schilderij kijkt, van niet te dichtbij en daarom was hij het, die naast den chauffeur ging zitten. Hij zette, omdat het koud was en omdat hem dat goed stond, de kraag van zijn winterjas hoog

op. Vanuit den wagen zag men nu niet anders van hem dan die martiaal opstaande kraag. De koude Decemberlucht woei over de voorruit pal in zijn gezicht. De lichten van de boulevards schoven links en rechts met snelheid voorbij. Ah, wat hièld hij van Parijs. Eén keer draaide hij zich om, wuifde naar de anderen en bleef daarna weer onbeweeglijk zitten. Bij de Pont de la Concorde snelde de taxi over de kouwelijk voortstroomende Seine, die boven het water en langs zijn oevers, temidden van het rumoerige Parijs, een zône van stilte schiep, die ongerept bleef, niettegenstaande het geraas van het verkeer over de bruggen. Zij passeerde de Place de la Concorde, die met al haar schitterlichtjes in het asphalt weerkaatsend den indruk geeft van een stukje sterrenhemel, dat op de aarde is neergevallen en schoot de wat hooger liggende buurt achter het Trocadero in. Bij het begin van een der groote avenues, die op de Arc de Triomphe uitloopen, draaide de wagen en hield voor een hel verlicht huis stil. Tegen de lichtgele gordijnen van de ramen der eerste verdieping zag men af en toe de schaduwen van dansenden afsteken. Het groepje was uitgestapt en keek naar boven, tot er één zei: ‘Moeten we hier blijven staan tot we bevriezen?’ Toen klommen zij langzaam de breede trap op, de een den ander den voorrang latende, omdat ieder zich afvroeg, in wat voor omgeving zij eigenlijk terecht zouden komen. De groote spiegels langs de trapwanden weerkaatsten hen zoo plechtig dat zij zich niet op hun gemak voelden. De vrouwen inspecteerden voor de laatste maal of zij er bekoorlijk genoeg uitzagen, maar alleen Andrée liep naar boven of zij bij zichzelf thuis was. Vóór een glazen deur, voor de helft gesloten - de burgerlijke smaak, die zich anders uit in rood pluchen meubels, vertoonde zich in deze gelegenheid door de aanwezigheid, waar dit mogelijk en nog meer onmogelijk was, van glas en nog eens glas - hing een plakkaat met de gedrukte woorden ‘Bal de Bienfaisance, Orchestre tzigane, entrée 10 frcs’. Onwillig bijna stapten zij naar binnen.

Dat ging niet zonder moeite, want het was er stikvol. Een gonzende, voortschuifelende menigte bewoog zich in het midden van de zaal, waarin langs de wanden, dat wil zeggen, langs de spiegels, rijen stoelen stonden, die allemaal bezet waren. De

meeste dames wuifden zich koelte toe met muziekprogramma's of waaiers, de heeren bogen voor haar, praatten in de meest nonchalante en toch correcte houding tot de meisjes en vrouwen, die zij het hof maakten, zonder daarom zich niet voortdurend het air te geven, dat zij als mannen de onbewogenheid zelve waren en bleven; en kellners, die met hooggeheven plateau's, vol glazen en borden met sandwiches, zich door het gedrang een weg baanden, lieten een zog van verstoorde opmerkingen achter. Rond het orkest, dat niet ver van den ingang op een podium had plaats genomen, was het gekrioel het hevigst. Dit orkest had opgehouden te spelen en blijkbaar al sedert eenigen tijd. De gasten keken er naar, alsof zij het daarmee tot zijn plicht terug konden roepen, sommigen met woedende blikken, waarvan niet meer de minste weldadigheid uitging en men hoorde opmerkingen als: ‘Is een orkest er om te spelen of om rust te houden?’, wat een geestige jongeman de gelegenheid gaf om tot den onbekende, die dat geroepen had, te zeggen: ‘Natuurlijk om te spelen, maar bij uitzondering, mijn waarde.’ Dat deed hij alleen om het meisje, dat naast den ongeduldigen heer stond, aan te kijken met een tinteling in zijn oogen, die zooveel beteekende als: ‘Ik ben een van de onweerstaanbaarste types hier.’ En omdat hij daar zelf rotsvast in geloofde, was hij er werkelijk vanavond al in geslaagd ook enkele anderen daarvan te overtuigen. Het meisje sloeg alleen haar oogleden half neer en keek naar het andere einde van de zaal, alsof zij door den jongeman heen kon zien. Beslist een achterlijk wezen concludeerde deze, zonder een oogenblik van aarzeling of te veronderstellen, dat hij misschien niet geestig was geweest.

De musici trokken zich intusschen niets van het publiek aan. Zij bliezen vol verachting aan den verkeerden kant door hun saxophoons, lieten met ernstige gezichten de knopjes van hun fluiten functioneeren, alsof er wat aan haperde, maar er mankeerde niets aan en de man van den trommel spande het vel met de wetenschappelijkheid van een professor in het trommelspannen. Tegelijkertijd bracht hij het instrument telkens een koket tikje toe, of het een kind was, dat men fijntjes tegen de wang tikt en boog zijn grijze hoofd, wegens het rumoer om hem heen, tot vlakbij den trommel voor het hooren van den

toon, zoodat het den indruk maakte, alsof hij tevergeefs probeerde zijn rechteroor af te slaan.

'Wat doet die man raar', zei Max en direct daarop proestten zij het allemaal uit om het gekke van het geval, maar meer nog, omdat zij zich thans met recht afvroegen, wat zij hier feitelijk zochten.

'Moeten wij in deze volte dansen?' bromde Huib en trok een lang gezicht. 'La barbe', prevelde Willy en haalde haar wenkbrauwen hoop op. 'Vooruit chameaux, we moeten zien er doorheen te komen', porde Raymonde.

Na voetje voor voetje vooruit te zijn gekomen, bereikten zij een tweede zaal, die nagenoeg leeg was, daar alles zich geconcentreerd had in de zaal met het orkestje. Aan één kant was de muur van den grond tot de zoldering achter boekenrijen verborgen. Guillaume slenterde er langs en las verveeld-geïnteresseerd de titels. Wat had hij zich eigenlijk van den avond voorgesteld? Hij kon niet dansen, had eens, jaren geleden, een paar lessen in fox-trot en one-step gehad, maar daarvan was vrijwel niets meer blijven hangen. Zoodra hij ergens zàg dansen, was hij er verzot op, zwoer dure eeden, dat hij het wilde leeren, maar nam er nooit den tijd en de moeite voor. Per slot van rekening vond hij het niet van zooveel belang en het maakte hem ook altijd warm en bezweet. Bovendien werkte het op zijn zinnelijkheid, een meisje in zijn armen te klemmen, zoo dicht bij zich te hebben en net te doen, alsof je daar onverschillig voor bleef. Dansen bracht hem in een soort roes, waarin het natuurvolken eveneens brengt. En elke vrouw wekte tenslotte een verlangen in hem op naar een avontuur, een begeerte, doch wegens de hevigheid van dat verlangen gaf hij er des te minder uiting aan, was hij gesloten en zei niet veel. Wanneer hij zich al eens in hartstochtelijkheid had laten gaan, meer om te zien, hoe het experiment zou verloopen dan om het resultaat, dan hadden zijn onstuimigheid, zijn onverwachte vurige woorden, meestal verschrikt. In zijn gemoed bleef daarvan altijd een ruïne achter. Hij behoorde tot die categorie, die, als zij een avond op een bal zijn, één meisje uitkiezen, met wie zij haast al den tijd dansen, om een illusie te hebben en misschien ook, om die illusie in rook te zien vergaan. Toch verbitterde het hem tevens, dat hij niet kon

wezen als de anderen, dat hij altijd moest blijven, die hij was. Al zijn pogingen om aan zichzelf te ontsnappen, joegen hem dieper in de kooi van zijn eigen aard terug. Hij had eens tot zijn vrienden gezegd: ik ben niet geschikt voor de samenleving, als ik geen badpak aan heb, maar al die vermoeiende kleeren, heb ik het dikwijls te warm en te benauwd. Op gewichtige momenten kan ik mezelf niet zijn en ook voor de rest ben ik niet zooals tientallen gewone menschen. Anders te zijn dan de anderen is altijd iets, waar men zich op beroemt, maar God gave, dat ik hetzelfde was, uiterlijk tenminste.

Dit alles was natuurlijk gedeeltelijk waar en gedeeltelijk overdreven, want hij was dol op de stad, op uitgaan, op omgaan met vrouwen en meisjes, op het uithalen van gekke dwaasheden; hij kon zich en de anderen vaak formidabel amuseeren, tot hij weer verviel in een loodzware somberheid, die hem een onmogelijk mensch maakte voor zichzelf.

Maar vanavond voelde hij zich toch niet ongelukkig, niettegenstaande hij niet dansen kon en zich op een feest bevond, dat zich niets amusant voordeed. Zelfs in de loome verveling, waarmee hij langs de boeken slenterde en zich niet met Andrée bemoeide, lag iets aangenaams. Hij keerde zich nog verder van de anderen af en wandelde de volle zaal in. Bah, de heele boel stond hem hier tegen. Het vrouwelijk deel van het gezelschap zag er uit, alsof het nachten van deze unieke gelegenheid gedroomd had om een jongeman aan den haak te slaan. Het was koddig om te zien welk een geveinsde hooghartige houding zij aannamen, terwijl alles aan haar verried, dat zij brandden van begeerte, om zich in de armen van een man te storten, liefst een knappe jongen, met glad achterover gestreken haren en een onbewogen gezicht, een gezicht, dat niets verraadt, indien het al iets te verraden heeft. De meeste meisjes op dit Weldadigheidsfeest waren allesbehalve mooi, wat zij hadden trachtten te vergoeden door gewaagde toiletten, waardoor hun lichaamsvormen zinnelijk uitkwamen of door strak gespannen blousjes, waarin hun borstjes zich op aantrekkelijke wijze voordeden. In haar oogen hadden de meesten een uitdrukking, alsof een zeker soort weldadigheid beter aan haar besteed zou zijn geweest, dan zij aan de weldadigheid.

Guillaume keerde naar zijn eigen clubje terug, dat als een troepje meeuwen op een droog plekje strand bijeenstond. Huib mopperde steeds erger, dat het nu niet bepaald een vroolijke beweging was, dat het maar verloren tijd was, dat de heele stemming hem tegenstond. De dames waren het daarmee eens, maar vonden toch ook, dat de heeren er in tekort schoten om hen desniettegenstaande wat te amuseeren, door den draak met den boel te steken of anderszins. De heeren merkten daar wel iets van, maar het liet hen in hun apathie volkomen koud. Guillaume fluisterde Andrée toe: 'Die zijn daar ook bezig' en wees haar een jongeman en een meisje, die ostentatief telkens voor een oogenblik achter een der gordijnen verdwenen om elkaar eens flink te zoenen. Op een ander moment zou iedereen het grappig hebben gevonden, thans lachte niemand. Het kijken ernaar liet niet dan ergernis en verveling achter.

De muziek hervatte. Willy en Huib dansten weg en Max met Raymonde eveneens. Hij bleef met Andrée achter. Vreemd, nu de anderen er niet bij waren, wist hij heelemaal niets meer te zeggen. Waarover moest hij spreken? Over de volte in de zaal, over het langdurige niet-spelen van het orkestje, grapjes maken, zooals dat de gewoonte is, banaliteiten zeggen over haar mollige armen, het genot bij haar te zijn? Dit alles leek onbelangrijk tegenover de wilde schoonheid van zijn gedachten. Hij werd tezeer door haar geboeid, hij vond haar veel te mooi, zijn hart was te vol ernstige, hevige gevoelens om een conversatie te kunnen voeren. Hij voelde zich niets op zijn gemak, hij kende haar niet en zij hem niet en dat was moeilijk. Met zijn vrienden kon hij avonden achtereen praten, omdat hun interesseerde, wat hem interesseerde. Met een vrouw alleen, tenzij in een bui van enthousiasme of tenzij zij hem op bijna moederlijke wijze op zijn gemak stelde, was hij onhandig, links en stuntelig.

Andrée had haar mantel nu uit. Zij was gekleed in een lichtroze japon met half bloote armen. De bekoring, die zij op hem uitoefende, voelde Guillaume eigenlijk als een verdriet. Hij keek geboeid naar haar en telkens als hij een zin wilde beginnen, besefte hij, dat haar te zien, het eenige was, dat hem belang inboezemde en herhaalde hij dien zin bij zichzelf zoovele malen, dat deze aan zijn verhemelte begon vast te kleven. Eindelijk had

hij besloten om te zeggen: ‘U is ravissant in die japon met die halve mouwen’, maar hij bracht er alleen op ruwen toon uit: ‘Wat is het vol.’

‘Ja.’

Daar was opnieuw hetzelfde beklemmende zwijgen.

‘Ik kan niet dansen, maar ik zou het wel willen kennen’; (vooral om met u te dansen, had de zin volledig geluid, maar dit slot kwam niet over zijn lippen).

‘U moet lessen nemen.’ (Dat was het verlossende woord, natuurlijk, hij moest lessen nemen).

‘Ik heb geen tijd’, zei hij gewichtig, alsof hij een professor was en geen jonge kerel.

Het gesprek verliep als een onderhoud tusschen staatslieden. Hij zag duidelijk in, dat hij op die manier een hopeloos saaien indruk maakte, terwijl hij toch van zichzelf wist, dat er pit en durf en vroolijkheid in hem zaten en dat verlamde hem nog meer. De vrienden kwamen terug.

‘Heeft hij niet gedanst?’ vroegen zij.

‘Ik durf niet’, verklaarde hij, in de hoop dat Andrée zou zeggen: ‘Maar ik durf wel met u’, op een toon van: met jou durf ik alles. Doch het was Willy, die hem te hulp kwam en het wel met 'm wilde probeeren.

Hij danste met haar, als je het dansen kon noemen, het was meer huppelen dan schuiven. Een heimwee bekroop hem om op zee te zitten in zijn wankele kano'tje en te toonen, wat hij waard was. Hier was hij niets waard. Wanneer de anderen hen voorbijkwamen, lachten zij hem bemoedigend toe. ‘Het gaat’, riepen zij, maar dat was door het lawaai van de muziek en het dansen niet te hooren. Alleen hun monden zag hij bewegen. Hubert kwam met Andrée voorbijzweven, zooals een goed paar dansers dat doet. Zij lachte tegen haar partner, waarom ook niet, verweet hij zichzelf, het was toch geen begrafenis en zij danste blijkbaar met genoegen. Guillaume kreeg het ondragelijk warm en een diepe, moede ontevredenheid drukte hem terneer. Hij kon niet dansen - het belangrijkste in het leven. Hij gaf er wat voor, indien hij geen gedichten had kunnen schrijven, maar kon dansen. Met gedichten kon je je levensgeluk niet veroveren, met dansen .....was dat misschien mogelijk. Hij begon in zichzelf te rede-

neeren: zijn prestatie met zijn bootje, wat had hij er aan, dat werd door vrouwen tegenwoordig niet meer gewaardeerd, niet tenminste, als je niet tegelijkertijd knap was, een dandy-uiterlijk had. Wat begrepen zij van heldenmoed, doorzettingsvermogen en van doodsverachting, je moest kunnen dansen, er een auto op nahouden, een gramofoon met de nieuwste gramofoonplaten en een praatreservoir bezitten van onbelangrijke flirt-onzin. Een praatreservoir van onbelangrijke flirt-onzin, dat woord beviel hem, daaraan heesch hij zichzelf op, alsof het een zwaar gewicht was, dat aan een touw over een katrol liep. Hij keek Willy in haar gezicht. Haar oogen waren zoo dichtbij, dat hij meende voor de poort van een ziel te staan. Zij waardeerde hem, zij begreep veel van hem, zij had eens gezegd, toen zij met een derde in het bosch van Fontainebleau liepen: 'Guil is niet mooi.' Degeen, tegen wien zij sprak, had onaangenaam gelachen en opgemerkt: 'Nou, jullie sparen mekaar geen onaangenaamheden.' Maar Guillaume had begrepen, dat dit zooveel beteekende als: wij houden zooveel van hem, dat wij hem dat kunnen zeggen, ja, dat wij hem dat moèten zeggen.

De tweede dans probeerde hij met Andrée. Het ging niet bijster goed, hij trapte af en toe op haar teenen, het moest geen genot voor haar zijn. Zij was kleiner dan hij, maar zij hield hem stevig in bedwang, als hij wilde springen. Zij danste verrukkelijk, rustig en kalm. Zijn verlegenheid week. Hij vertelde haar, dat zij heerlijk danste. Zij sloeg even schuins haar oogen naar hem op, glimlachte schalks. Dat bezorgde hem een rilling. Hij verplaatste, zonder noodzaak, zijn hand, waarmee hij haar in den rug vasthield, omdat hij zoodoende nog volkomener voelde, dat hij haar in zijn armen had. Zij was zoo soepel van bewegingen, dat hij soms dacht, dat zij zich tegen hem aanvlijde. Net toen het dansen goed ging en zij zei: 'Het gaat aardig, u zou het gauw leeren', botsten zij tegen een danspaar op en raakte hij er hopeloos uit. Dat was een aanleiding om maar op te houden en weer langs den kant te gaan staan. Guillaume had de idee een stoute jongen te zijn, die iets heeft willen probeeren, waarover hij op de vingers is getikt en dat hij nu moet laten. Glimlachend zag hij haar aan om zijn terneergeslagenheid te verbergen.

Tegen twaalf uur begon het bal te verloopen. Zij ontdekten een zijzaaltje, waar koekjes en mousseux te krijgen waren, tegen 5 frcs de coupe en gingen daar met zijn allen om een tafeltje zitten. Iedereen was nu wat opgewonden. Zij wischten zich het gelaat af van de hitte. Andrée had een kleur en lachte veel, met dien lach, die hem met de minuut onrustiger maakte. Er was het bekende spel met de vestzakdoekjes, die door de meisjes gegapt werden en Raymonde zag men eensklaps bleek worden. 'Wat is er, mon petit', zei Hubert met een lage stem als van een grooten beer tot een klein hondje en legde zijn hand op haar hoofd. Zij was 'claqué' bekende zij. Zusters, die bedienden, brachten hulpvaardig, met troostende handen, aspirientjes.

Om 1 uur werd besloten om op te stappen, maar omdat zij zich den heelen avond verveeld hadden en de stemming er juist wat begon in te komen, werd het plan gemaakt, in een taxi te kruipen en naar een dancing te gaan. Raymonde, hoewel het veel beter voor haar zou zijn geweest, haar bed op te zoeken, wilde ook mee. De aspirientjes hielpen al, verweerde zij zich, wat de bleekheid van haar wangen en de kringen onder haar oogen weerspraken.

Na veel heen en weer gepraat werd 'Au Mikado' bij een der boulevards van Montmartre uitgekozen. De trap afgaande gedroegen de mannen zich potsierlijk, als clowns. In de taxi zat Guillaume tusschen Andrée en Willy ingeperst. Hij verkeerde plotseling in de uitgelatenste stemming, kwam op dreef, zei de meest dwaze dingen, waar iedereen om schaterde en keek bij het een of andere gewaagde gezegde Andrée spottend in de oogen. Wat waren haar oogen in de donkere taxi schitterend en fel. Maar hij voelde, dat ook zijn oogen schitterden en blonken. Als jonge veulens, zoo dartel, kwamen zij met hen allen bij de dancing aan. Nadat zij hun goed hadden afgegeven, liepen zij, opgewacht door een personeel, dat hen met de meest mogelijke gedienstige onbeschaamdheid monsterde, de lage en laaggelegen zaal van de 'Mikado' binnen.

(Wordt vervolgd.)

Bericht

Hiermede beginnen wij de publicatie der correspondentie van Willem Kloos uit den eersten tijd van *De Nieuwe Gids,* welke briefwisseling ten hoogste belangrijk is voor de nadere historische kennis van dit tijdschrift, daar uitsluitend die brieven uit het Copieboek zullen worden openbaar gemaakt, welke belangrijke bijzonderheden bevatten over de werkwijze, de bedoelingen en opvattingen van dit baanbrekende tijdschrift, en die, zoo noodig, van verklarende aanteekeningen zullen worden voorzien; en alle brieven, die niet interessant zijn, of die weigeringen der aangeboden copie bevatten, zullen worden weg-gelaten, of alleen onder initialen opgenomen, indien ze raadgevingen bevatten.

Met nadruk vestigen wij de aandacht van alle Bibliotheken en van allen, wie de letterkundige geschiedenis van Nederland ter harte gaat, op deze belangwekkende publicatie.

Amsterdam, 15 Januari 1886.

Govert Flinckstraat 81B.

Den Heer S.E.W. Roorda van Eysinga te Clarens.

Hooggeachte Heer,

Het was der Redactie van de Nieuwe Gids zeer aangenaam een blijk van uwe belangstelling in hare onderneming te mogen ontvangen. Zij stelt uwe medewerking op hoogen prijs en hoopt en vertrouwt, dat gij haar die in het vervolg niet onttrekken zult.

Maar zij meent gedwongen te zijn deze bepaalde bijdrage van uwe hand, hoe ongaarne ook, terug te zenden, en dat niet omdat de daarin geuite opinies van de hare zouden verschillen, en ook niet, omdat zij zich niet geroepen zou gevoelen, die opinies te verbreiden, integendeel, maar de manier en de vorm, waarop die opinies in uw artikel zijn gezegd, komen der Redactie voor: 1°. in dit bepaalde geval de bedoelde uitwerking niet te zullen hebben, 2°. te strijden met het 'plan de campagne', dat zij zelf, in overleg met hare medewerkers voor Indische belangen, bij de bespreking van Indische toestanden en regeeringspolitiek denkt te volgen.

Wat het eerste punt betreft, veroorloof ons, jongeren, aan onze eigene opinie tegenover u, in dit geval, vast te houden. Wij, die 'in de hoofdstad' wonen, *kunnen* beter op de hoogte zijn van de meening der natie en van de middelen om op het geweten des volks te werken, dan gij, die geruimen tijd in het buitenland hebt gewoond. Maar dit daargelaten: het is een kwestie van subjectieven aard, waarover wij waarschijnlijk in andere omstandigheden, met uwe opinie zouden zijn meêgegaan. Er is echter een gewichtiger punt, het tweede n.l.

De Nieuwe Gids toch zal zich, te beginnen met de derde aflevering, zeer speciaal met Indische zaken gaan bemoeien in een geest, die geheel met uw streven overeenstemt, en op een wijze, waarmede gij u, bij nader inzien ongetwijfeld zult kunnen vereenigen. De Nieuwe Gids wil een poging wagen, de laatste misschien, die er gedaan zal worden, om de waarheid bij volk en regeering ingang te

doen vinden. Deze veldtocht, loopende over jaren, en waaraan eenige menschen, wier namen geheim moeten blijven, zich met hart en ziel wijden, zal, om beter te slagen, trachten voet voor voet grond te winnen; zij zal beginnen met kortere en lichtere stukjes, om steeds krachtiger en doortastender te worden, maar zij zal steeds zooveel mogelijk wetenschappelijk en betoogend blijven.

Gevoelt u lust om aan dezen aanval mede te doen, en ons bij te staan met uw schat van kennis van land, volk en geschiedenis van Indië en uw rijke ervaring van de personen, die de laatste 30 jaren op het lot van dat land hebben invloed gehad, dan zal het der Redactie ontzaggelijk veel genoegen doen, een zoo uitstekende kracht tot mede volvoering harer plannen te hebben verworven.

Maar uw bijdrage in casu is, ofschoon waar, te forsch-lyrisch op vele plaatsen, en met te weinig zorg bewerkt (noemt gij haarzelf niet een ‘mopje’?) om ons bij een eerste begin van dienst te kunnen zijn. Wij kunnen onmogelijk ons doel bereiken, wanneer wij aanvangen met de menschen te verschrikken of te irriteeren. Houd het mij dus ten goede, dat ik u bij deze uw artikel terugstuur.

Nogmaals, de Redactie van de Nieuwe Gids wenscht ten zeerste uwe medewerking, en niets zal haar aangenamer of eervoller zijn, dan, wanneer gij u eenmaal uit haar tijdschrift zelve beter op de hoogte van onze bedoelingen en onze inzichten zult gesteld hebben, dan ik dit nu vermag te doen, uwe hulp en steun te mogen erlangen.

Inmiddels heb ik de eer te zijn, WelEdelgeb. Heer,

met de meeste hoogachting en sympathie,

Uw dienstw. dienaar,

WILLEM KLOOS,
Secretaris-redacteur van de Nieuwe Gids.

Amsterdam, 17 Januari 1886.

Govert Flinckstraat 81B.

Geachte Heer,

Hierbij de proef met copie. In het eene der beide afdrukken heb ik de hoofdzakelijke drukfouten verbeterd en hier en daar nog een opmerking gemaakt. Er blijft u dan des te meer tijd over zelf uw stuk na te zien en te retoucheeren. De drukker heeft mij een beetje gefopt, anders hadt gij de proef al veel vroeger gehad. Maar ik heb hem nu gezegd, dat gij minstens acht dagen uw proef moest houden: wees dus zoo goed haar uiterlijk den vier-en-twintigsten weder te doen toekomen aan J. Clausen, St. Jansstraat 40, Amsterdam.

De Redactie verzoekt mij u te herinneren, dat een revisie der psychologische kennis-gebrek-bewijzen een der voorwaarden van plaatsing was. Gij hebt mij op dit punt niets geantwoord.

Mij persoonlijk komt het voor, dat de scène amoureuse op blz. 345 van de proef, minder tot die bewijzen behoort, dan vele aanhalingen onder andere hoofden van uw opstel geplaatst, b.v. het eerste op blz. 332 uit de Heks van K. Denk er eens over. Tevens herinner ik u aan de blauwe streepjes in de copie.

Hebt gij de propaganda gezien, die meneer Ising voor u in den Spectator maakt? 't Is heel vriendelijk van hem, dat hij u uwe theorieën zoo helpt verbreiden. Uw ‘Herfst in 't Woud’ wordt hier heftig afgekeurd en door enkelen even heftig bewonderd. Gij moest ons nog eens zoo'n schets geven: dan wennen de menschen er meer aan.

Achtend,

Uw dienstw.

WILLEM KLOOS.

Den Heere Frans Netscher,
Den Haag.

Amsterdam, 18 Januari 1886.

Govert Flinckstraat 81B.
WelEdelgeb. Heer,

Tot nu heb ik, tot mijn spijt, vergeefs gewacht op de ontvangst uwer ‘Sonnetten’, die gij ons in uw geëerd schrijven van 16 l.l. zoo welwillend hadt toegezegd. Ik haast mij daarom, om u de strekking van mijn verzoek eenigszins toe te lichten.

Om de waarheid te zeggen, heb ik uw bundel nog niet in handen gehad. Ik las slechts eenige afkeurende recensies ervan, die mij voorkwamen op zeer zwakke, soms ook wel op in 't geheel geene argumenten te berusten. Sedert las ik van tijd tot tijd een brokje van uw aesthetische theorie in den Leeswijzer, en nu onlangs uw artikel over Halley. Het bleek mij daaruit, dat uw streven met dat van de Nieuwe Gids eenige punten van overeenkomst vertoont.

Ziedaar in hoofdtrekken mijn standpunt tegenover u, op dit oogenblik. Het staat nu aan u te beslissen, of gij de Nieuwe Gids met een exemplaar van uw gedichten zult vereeren.

Wat het Duitsche artikel betreft: er is een groot onderscheid tusschen het plaatsen van 't werk van buitenlandsche auteurs van meer of mindere vermaardheid, en dat van een opstel over Hollandsche literatuurgeschiedenis door een Hollander geschreven in het Duitsch voor Duitschers. Waarom vertaalt gij 't niet eerst?

Is het onderwerp inderdaad op een nieuwe wijze bekeken, zijn er nieuwe feiten aan het licht gebracht? Of is het slechts een verslag voor het buitenland van wat er in de voorrede voor de nieuwe uitgave en elders over de Bragageschiedenis is gezegd? In het laatste geval vrees ik, dat het stuk buiten het kader van ons tijdschrift zal vallen.

Met eenig antwoord op mijn schrijven zoudt gij mij ten zeerste verplichten.
Met de meeste hoogachting,

Uw dienstw.
WILLEM KLOOS,
Secretaris-redacteur van de Nieuwe Gids.

Den Heere J. Winkler Prins,
Apeldoorn.

Amsterdam, 18 Januari 1886.

Govert Flinckstraat 81B.

WelEdelgeboren Heer,

In antwoord op uw geacht schrijven dd. 18 Januari l.l. heb ik de eer u het volgende mede te deelen:

Daar er m.i. in uw eerste schrijven wel degelijk een opinie was geuit èn over de Dantevertaling èn over de Oosterlinge, maar gij mij verzekert, dat het u kwalijk passen zou eene meening over de werken uws meesters te uiten, kan ik niet anders denken, dan dat die meening niet uw eigene, maar die van den heer Bohl zelf is. Beleefd verzoek ik u dus, in mijn vorig schrijven in plaats van ‘eenigermate van de uwe verschilt’ te lezen ‘eenigermate van die des heeren Bohl verschilt’.

Wat verder betreft uwe vriendelijkheid om het exemplaar der Canzonen te beschouwen als een persoonlijk geschenk aan mij, ik ben er zeer gevoelig voor, maar meen haar van de hand te moeten wijzen.

Had de heer Bohl zelf de goedheid gehad, mij zijn werk toe te zenden, zulk een blijk van belangstelling van een man van Europeeschen naam zou mij zoowel verlegen gemaakt als gevleid hebben. Maar een geschenk aan te nemen van een mij, zeker tot mijn schade, volkomen onbekende als gij, hetzij gij al dan niet als gevolmachtigde van den heer Bohl optreedt, is mij onmogelijk. Ik blijf dus het exemplaar der Canzonen beschouwen als een presentexemplaar, op aanvraag, gezonden aan den uitgever, zooals dat bij tijdschriften gebruikelijk is.

U verschooning vragende voor de moeite, die ik u onwillens veroorzaakt mocht hebben, teeken ik mij, WelEdelgeb. Heer,

met de meeste hoogachting,

Uw dienstw. dienaar,

WILLEM KLOOS.

Den WelEdelgeb. Heer M. Cornel te Breukelen.

20 Januari 1886.

Geachte Heer,

Uit uw brief van zooeven leid ik af, dat gij het *Zondagsblad* van het Nieuws v.d. Dag van 17 Januari niet gelezen hebt. Koop het eens: het hoofdartikel is bijna geheel over u. Maak toch vooral die schets af, waarover gij schreeft!

Achtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heere Frans Netscher.

20 Januari 1886.

Beste Looy,

Ik heb het vreeselijk druk, druk tegenwoordig: ik was van plan geweest je een brief te schrijven, maar kan er geen tijd voor vinden voor de aflevering uitgekomen is. Ik deel je dus nu maar even mede, dat je Sneeuwdag, tot mijn spijt, onmogelijk in de derde aflevering kan. We hebben in de laatste week zooveel copie er bij gekregen, die van actueel belang is, en dus niet weg kan blijven, dat je schets moet blijven liggen.

In de 4e echter stellig. Schrijf me spoedig waar je bent in Spanje. Anders weet ik niet waarheen de N.G. te sturen.

W.K.

Amsterdam, 20 Januari 1886.

Govert Flinckstraat 81B.
Geachte Heer,

Het is, zooals ik reeds vreesde: er is voor uw stuk, dat ruim twee en een half vel druks zal kosten, in de Februari-aflevering geen plaats. Voor de April-aflevering, die reeds ten deele is opgemaakt, heb ik echter op u gerekend en zal het in zijn geheel gebruikt worden. Zoodra deze aflevering verschenen is, zal ik het doorzien van uw stuk beëindigen en het u doen toekomen. Er kan dan tegen 1 Maart met zetten begonnen worden.

Uiterlijk den 24sten ontving ik gaarne uw stukje over ‘de Zedelijke Vooruitgang’ en uiterlijk den 25sten, dus Maandag a.s., uw politiek overzicht.

Hoogachtend,

Uw dienstw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Dr. D.G. Jelgersma,
Prinsengracht 325, Amsterdam.

21 Januari '86.

Geachte Heer,

Hierbij eindelijk de brochure van Domela. 't Heeft lang geduurd. Uw stuk in orde ontvangen. Dat WelEdelGeb. is met mijn pen vergroeid: er zijn veel menschen, die zich, als ik het wegliet, gekwetst zouden gevoelen! Ik zal nu echter trachten, dat bij uw naam te vermijden; mocht het mij nog eens ontsnappen, denk dan maar, dat ik het niet zoo bedoelde.

Achtend,

Uw dienstw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Lotsy.

Napoleon II door H. van Loon.

De vroege dood heeft over het leven van Napoleon Frans Karel Joseph Bonaparte, koning van Rome, hertog van Reichstadt, de wrange bekoring gespreid, die van de lente en van den herfst is. In den bloei van de jaren werd hij door een longkwaal gesloopt, welke te laat door de heelmeesters herkend was. En tot het einde viel over deze gebroken jeugd de legendaire en onbluschbare glans van het Parijs van Napoleon, voor wien het kind voorwerp van schier afgodische vereering was. Ontscheurd aan deze vereering en aan het lot van den geweldenaar, die voor hem louter teederheid was, is hij verkommerd. Deze loot van Franschen en Oostenrijkschen stam, van een generaal-parvenu en een der oudste dynastieën, kon te Weenen niet tieren.

Zijn geboorte viel samen met het hoogtepunt van Napoleon's macht. Zijn eerste snelle wasdom vergezelde het tanen van Napoleon's roem. De matelooze droom van den nieuwen Alexander vervloog met de vervulling van zijn liefsten wensch, door de geboorte van een zoon zijn regeering erfelijk te maken en wortel te laten schieten. Daar Josephine de Beauharnais hem geen kind had geschonken zag hij naar een andere verbintenis om. Het huwelijk met de bevallige creoolsche was er een van neiging geweest. Redenen van staat leidden tot het tweede, dat met Marie Louise van Oostenrijk, nadat een poging, met hetzelfde doel naar Russische zijde gedaan, mislukt was. Om redenen van staat werd Josephine verstooten, kort nadat hij, van de Italiaansche slagvelden uit, haar brieven, gloeiend van liefde, geschreven had.....

Noch bij haar noch bij de hartelooze Marie Louise heeft Napoleon geluk gevonden. Geluk is rust en rust duldde het wereld-omspannende tumult van deze korte en bliksemende bedrijvigheid niet. Het eenige geluk bracht hem de zoon.

Reeds zijn geboorte gaf aanleiding tot uitgelatenheid. Met 21 schoten zou een prinses, met 101 een prins aangekondigd worden. Daar gromde eindelijk het verwachte eerste schot. De Parijzenaars telden krampachtig en toen het een zoon bleek kende de vreugde geen grenzen. Een prachtige wieg werd hem door de stad Parijs gegeven. Stutten van paarlmoer teekenden zich af tegen een achtergrond van rood fluweel. En de hemel, waarvan wit zijdene gordijnen plooiden, droeg een kroon en een adelaar. Aan dit kind moest de vader zich des te vaster klemmen naar mate de verworvenheden van zijn veldtochten hem onder de handen wegglipten. Dit kind moest hem een toekomst verzekeren. Heeft hij het zelf geloofd.....? In geen geval mocht hij twijfel laten blijken.

Napoleon scheen te voelen, dat de jaren, zoo niet dagen van zijn heerschappij geteld waren. Het werk van de natuur ging hem niet snel genoeg. Uit alle macht wilde hij de ontwikkeling van den jongen verhaasten. Een boekerij van 4000 deelen moest voor hem worden aangelegd, een paleis, grooter dan dat van Versailles, worden opgetrokken. Vandaaruit zou hij Parijs aan zijn voeten zien liggen. En alsof de angst hem van stonde af aan besloop, hem niet als knaap, laat staan volwassen te zien, behandelde Napoleon hem als gelijke. De weidsche, al voor de geboorte geschonken titel, koning van Rome, wijst in dezelfde richting.

Het is een mooi kind, een hoog voorhoofd, blauwe oogen, gevulde wangen. Terstond scheen de keizer den tegenstand te voorvoelen, die zich den koning van Rome in den weg zou stellen. Al zijn streven was erop gericht, diens zelfgevoel aan te wakkeren. Met alle middelen scheen hij zoo veel mogelijk van zijn al verzwakkende levens- en geestkracht in het kind over te schenken. Spoediger dan hij gevreesd zal hebben werden ze voor goed gescheiden. Beiden werden balling, door landen en zeeën gescheiden. Op de crisis van een ongelooflijk dynamisme volgde de marteling van de gedwongen rust. Degene, die door het zwaard naar boven kwam, is door het zwaard vergaan. Wie

grijpt naar krachten, welke den menschelijken vermogens te boven stijgen, ondervindt de wraak van de geschonden grenzen. Napoleon, die in alle opzichten grenzen schond, werd veroordeeld tot een langzamen dood op enkele vierkante kilometers in den oceaan; hij, in wien hij zich zelf bestendigd zag, tot een kleurloos bestaan aan een hof, dat, zoo het hem niet haatte, zijn afkomst verloochende.

Voor het zoo ver was liet Napoleon het kind al spelen met het gevest van zijn sabel. Toen de kleine handen het probeerden te omgrijpen voegde de vader hem toe: ‘dat is te vroeg, meneer, om het zwaard te trekken, wacht een beetje.’ Hij zette het knaapje zijn legendairen hoed op, hield het voor den spiegel en trok malle gezichten. En om zich de illusie te geven, dat het kind al groot was liet hij het een paar druppels wijn uit zijn gouden beker drinken. De gelukkige vader bewonderde alles van het kereltje. Als het lachte om diens guitestreken zei hij: ‘hij is nergens bang voor, zoo houd ik van hem.’ Als het tegenspartelde en begon te schreeuwen heette het: ‘hij is trotsch en gevoelig, zoo is het best.’

Het is, kortom, een verwende jongen, 's keizers werkkamer is het heilige der heiligen, waartoe alleen de particuliere secretarissen toegang hebben. Nochtans neemt hij er zijn zoontje mee. Hij drukt het aan zijn borst en kruipt met hem over de groote landkaarten, waarover hij blokken laat schuiven, die legers voorstellen. En als de koning van Rome plezier krijgt in het spel en de blokken in de war stuurt spoort de veroveraar hem aan, alles om te gooien.

Gedurende den veldtocht in Rusland is hij in gedachten aldoor bij het kind. Den 19den Augustus ontvangt hij te Smolensk voor zijn verjaardag een miniatuur, dat het kind weergeeft op een met linten getooid schaap. Hij draagt het medaljon op zijn borst tot den dood. Drie weken later, vlak voor den slag aan de Moskowa, bereikt hem een nieuw portret, een doek van Gérard, die den kroonprins in de wieg schilderde. De keizer stelt het aan den ingang van zijn tent op, waardoor het heele leger, zich in slagorde scharend, het kan zien. Maar als het kanon raast, trekt een wolk over zijn trekken: ‘neem het portret weg, hij ziet te vroeg een slagveld.’

Middelerwijl groeit de jongen voorspoedig op. Als Napoleon, verslagen, na zeven maanden in de Tuilerieën terugkomt vindt hij den knaap zeer gegroeid. Hij spreekt nu vloeiend, ‘een echte jongen, erg luidruchtig, een duvel’. Het koninkje draagt een fluweelen buis, waarop het kruis van het legioen van eer genaaid werd. Het liefst speelt het met trompetten, vlaggen en een appelschimmel met purperen schabrak. Zijn vertrek is tot manshoogte van matrassen voorzien. Soms sluipt hij naar het kabinet van zijn vader, waarvan de deur door een dienaar bewaakt wordt, die, hem met Sire aansprekend, ze niet durft openen. Als de gouvernante, mevrouw de Montesquiou, door hem maman Quiou genaamd, hem volgt wordt de dubbele deur opengegooid met de aankondiging: ‘de koning van Rome’. En zelfs als de keizer met de ministers overlegt wordt het kind goed ontvangen.

Naar mate de fortuin zich tegen den heerscher keert neemt de vaderliefde krampachtiger vormen aan: hij laat het zoontje den soldaten zien en houdt het in het zadel, als hij op het plein van van het Carrousel de garde schouwt. Als het bij een val zich kwetst is het heele paleis in opschudding. Na zoo'n incident vervalt Napoleon in een bitter gepeins: ‘ik heb wel door één kogel twintig soldaten op een rij zien vallen.’ Als keizer Frans, vader van de keizerin, één lijn trekt met de vijanden van Napoleon, klaagt ze: ‘ik breng ongeluk overal waar ik kom, sinds mijn jeugd vlucht ik voortdurend van huis.’ Napoleon tracht haar op te beuren: ‘te Weenen gaan we papa Frans kloppen.’ En de koning van Rome trappelt in het vooruitzicht en herhaalt: ‘laten we papa Frans gaan kloppen.’ Napoleon schatert het daarbij uit. En dan te denken, dat hij 20 Maart 1811 bij het moeilijke kraambed gelast had, zoo noodig het kind aan de moeder op te offeren.....

Den 24sten Januari houdt hij het kind den ganschen dag in zijn kabinet. Hij verbrandt zijn geheimste papieren en ledigt de laden en de bengel, die een paardje voorttrekt, heeft plezier in de vlammen. Den volgenden nacht sluipt hij het vertrek binnen, waar de koning van Rome rust. In het schijnsel van het nachtlicht ziet hij lang op het slapende kind neer. Hij zal het niet weerzien. Den 25sten 's ochtends zes uur verlaat hij het paleis

om de laatste kans te wagen. Den 8sten Februari 1814 schrijft hij aan zijn broer Joseph, ex-koning van Spanje, door hem tot luitenant-generaal van het rijk benoemd: ‘Ik heb liever dat mijn zoon wordt gedood dan hem ooit te Weenen als Oostenrijkschen prins te zien opgevoed.’ Den 10den Maart geeft hij Rome aan paus Pius VII terug. Een maand later doet hij voor zich zelf en afstammelingen van de tronen van Frankrijk en Italië afstand. Het verdrag van Fontainebleau van 11 April kent hem de souvereiniteit over het eiland Elba toe en verzekert aan Marie Louise de hertogdommen van Parma, Piacenza en Guastalla, die aan den zoon kunnen overgaan, welke den titel prins van Parma krijgt. Maar Marie Louise vertrouwt zich met het zoontje aan de hoede van haar vader toe. Deze verwittigt zijn schoonzoon, dat zij de baden van Aix-les-bains komt nemen. ‘Onnoodig’, voegt hij eraan toe, ‘Uwe majesteit te verzekeren, dat haar (uw) zoon deel van mijn familie zal uitmaken.’ Niettemin schijnt zij bij den val van het keizerrijk nog een poos de hoop gevoed te hebben, zich weer bij Napoleon te voegen. En wel tot het bezoek van kardinaal Consalvi op 27 October 1814, van welk oogenblik af ze geheel ophoudt den keizer te schrijven. De kardinaal legde haar uit, dat het hof van Rome haar kerkelijk huwelijk als niet bestaande beschouwde en voor een katholieke prinses uit die dagen was de burgerlijke band natuurlijk een formaliteit zonder beteekenis. De verbintenis tusschen Napoleon en Josephine was vernietigd door den aartsbisschop van Parijs en niet door den paus, gelijk volgens het kanonnieke recht voor de huwelijken in regeerende families had moeten geschieden. Josephine was in Mei 1814 gestorven en de paus wilde opnieuw het huwelijk van Napoleon met Marie Louise laten inzegenen om het van kracht te verklaren, maar het Oostenrijksche hof verzette zich daartegen, omdat het daarmee den schijn op zich zou laden, al te lichtzinnig in dien echt te hebben toegestemd.

Als Napoleon van het eiland Elba terug is schrijft hij haar in het begin van de beroemde honderd dagen. Hij wacht haar en het kind en noemt haar nog ‘mijn goede Louise’. Spoedig komt Waterloo voor de tweede maal en voor goed den val van het rijk bezegelen. Napoleon doet dan afstand ten behoeve van zijn zoon, na, als men zijn broer Lucien gelooven mag, zijn aarzeling

overwonnen te hebben, want hij vond de Bourbons ‘Franscher’ dan zijn eigen kind. Den 23sten Juni 1815 breekt de kamer van afgevaardigden in den kreet ‘leve Napoleon II’ uit.

De zaak was verloren, sinds Metternich vast besloten had het kind in Oostenrijk vast te houden en dienovereenkomstig in 1818 den titel prins van Parma in hertog van Reichstadt veranderde. Te Weenen is het nieuwe drama begonnen, door Rostand's tooneelstuk van het arendsjong algemeen bekend. Het spreekt van zelf, dat hieraan niet onvoorwaardelijk geloof mag geslagen worden, al zijn de figuren op Flambeau, den ouden snorrebaard, na aan de geschiedenis ontleend. Het prinsje mag dan den naam van zijn vader niet meer uitspreken. Hij wordt nog alleen Frans genoemd en gaat voor Duitscher door. Enkele poovere herinneringen, een paar miniaturen, een slecht borstbeeld, een haarlok houden den afgezetten keizer op St. Helena gezelschap. Hij hoopt nog, dat zijn zoon maar in Frankrijk zal behoeven te verschijnen om er weer meester te zijn.

Hoe was in ballingschap de houding van het kind tot den vader? In 1818 vraagt het pardoes zijn grootvader, waarom zijn vader niet zou meekomen met zijn moeder, die toen verwacht werd. En keizer Frans, die van den kleinzoon moet gehouden hebben, zou geantwoord hebben: ‘omdat je vader ondeugend was, is hij gevangen gezet; als jij ook stout bent zal hetzelfde met jou gebeuren.’ Pijnlijke plichten worden den opgroeienden knaap opgelegd, bij voorbeeld een opstel te maken ter verheerlijking van den overwinnaar zijns vaders. Soms schijnt hij voor diens aandrang te zwichten gelijk op de volgende plaats uit een opstel over den brand van het paleis Schwarzenberg vlak na het huwelijk van Napoleon en Marie Louise: ‘de zielegrootheid van den prins vervult den keizer met bewondering en raakt zijn onmeedoogende hart.’ De strekking van dit woord schijnt hij niet doorvoeld te hebben. Een ander maal wordt de benoeming van Schwarzenberg tot opperbevelhebber van de geallieerden in 1813 onder de pen van den hertog: ‘hij moest het leger van Europa tegen dien held aanvoeren.’ Later spreekt hij echter alleen van Bonaparte. Over zijn moeder velt hij het volgende scherpe oordeel: ‘als Josephine mijn moeder geweest was zou mijn vader niet naar St. Helena gegaan zijn en zou ik niet te

Weenen kwijnen. Zeker, mijn moeder is goed, maar zonder kracht. Ze was niet de vrouw, die mijn vader verdiende.'

Middelerwijl klimt hij in de rangorde van het Oostenrijksche leger op. Een voor een waren zijn Fransche dienaren hem ontnomen. Als Méneval heengaat om zich bij Napoleon te voegen fluistert de knaap hem in: 'zeg hem, dat ik altijd van hem houd.' Zijn moeder huwt later generaal Neipperg. De eenige vriend, dien hij heeft, is de Oostenrijker Prokesch. Tot een slanken jonkman met fijn besneden trekken en blonde haren was hij opgegroeid. Van een verloving is nooit ernstig sprake geweest. Tot zijn zestiende jaar genoot hij een uitnemende gezondheid. Tegen half December 1826 openbaarden zich de verschijnselen van de kwaal, waaraan hij vijf jaar later zou sterven. Al vroeg toont de jongen gevatheid. Als een dwaze dame hem toevoegt, dat Frankrijk twaalf jaar geleden vrij wat mooier was, op het keizerrijk doelend, snijdt de dan twaalfjarige knaap verder spreken af met de sneer: 'u ook.' Hij wordt gestraft, maar zijn grootvader moest lachen. Tijdens het longlijden wil de prins niet met zijn dolle ritten ophouden. Hij geeft bloed op en het hofceremonieel van het Laatste Oliesel wordt om hem niet te verschrikken dermate veranderd, dat hij meent gewoon te communieeren.

Den 22sten Juli 1832 om kwart voor vieren schijnt hij te stikken. Met moeite zegt hij: 'roep mijn moeder, neem de tafel weg. Ik heb niets meer noodig.' Hij klaagt: 'ik verdrink', en zijn laatste woorden zijn een vraag om compressen. Tijdens den doodsstrijd barst een onweer boven het kasteel los.

In de tombe van de Habsburgers in het Capucijnerklooster is zijn stoffelijk overschot bijgezet. Op een koperen plaat leest men: 'in zijn wieg als koning van Rome begroet, in de bloem van zijn jaren, begaafd met alle hoedanigheden van geest en lichaam, rijzig, een gelaat van jeugdige bevalligheid, buitengewoon gehecht aan studie en militaire oefeningen, werd hij door de tering verrast en de treurigste dood sleepte hem 22 Juli 1832 te Schoenbrunn bij Weenen in het kasteel der keizers ten grave.'

Ferdinand Bruckner door W.J. Eelssema.

Bewonderen zeer zeker moet elke tooneelkenner het volmaakte techniek-beheerschen van Ferdinand Bruckner als auteur van de navrantste werken in de laatste jaren geschreven. Hierbij gevoegd een waarachtig talent, mogelijk door scherp-ingesteld zelfcritiek en bezonken levenservaring bijna volmaakt zuiver gehouden, werd gekomen tot resultaten, die de noodzakelijk-gestelde eischen aan goed, waarachtig tooneel tot in het volmaakte benaderden.

Vier tooneelstukken gaf deze schrijver, genoemd in chronologische volgorde: 'Die Verbrecher', 'Krankheit der Jugend', 'Die Kreatur', 'Elisabeth von England'. 'Documents humains' zijn ze alle, en als mogelijk eenige stukken van het Zeittheater stand zullen houden, dan zijn het wel de eerste drie stukken, die hier onder te brengen zijn.

De beste stukken genoemd mogen worden het eerste 'Die Verbrecher' en het laatste 'Elisabeth von England'.

Is het eerste een aanklacht of het constateeren van feiten? Ottfried von Wieg heet het huis, waarin hij woont: 'Ein kompromittiertes Haus', waarop Josef Berlessen òf in onverschilligheid òf in al-te-goedkoop, het-stuk-onwaardig gephilosopheer antwoordt: 'Es gibt wenig Häuser dieser Welt, die anders sind. Man darf nicht in jedes Fenster hineinschauen'..... Laat de hardvochtige het slechts een constateeren-van-feiten heeten, laat de voelende, de wetende, de verstaander het als een aanklacht accepteeren.

Gerechtvaardigd verwijt mag het zijn, dat juist dit huis een

verzamelplaats werd van ellende, van menschelijke laagheden, maar er tegenover staat het niet-te-onderschatten feit, dat niets van dit alles overdreven werd. Type na type vertegenwoordigt een categorie in een wereldstad, type na type komt voor ons staan als een beeld genomen uit de werkelijkheid. Het zijn geen excessen meer, het zijn menschen, speelballen van eigen opvattingen, driften en omstandigheden, het zijn menschen, gebukt onder lasten, die strijd, om handelingen en gedane zaken, meebrengt. Daar is het vuige type afperser in Ottfried von Wied; zijn zuster Liselotte, grijpend naar het bereikbare, in een haken naar luxe aan de zijde van haar 'oom', in een verlangen de ouderhuis-misère te ontvluchten; daar is Olga Nagerle, een typiste, gevonnist om een wanhoopsdaad, die niet uit kon blijven, te vergeven is, en naast haar Kummerer, haar geliefde, die het stuk besluit met de in-nood-geboren, in-nood-erkende, waarheidsvolle woorden: 'Was ist der Staatsanwalt gegen den Ankläger in uns selbst? So lang nicht das eigene Ich nein sagen kann, bleibt das drohende Nein des Staates wirkungslos und wird jene Handlungen niemals verhindern, die wir vorläufig noch Verbrechen nennen. Aber zu dem Nein des eigenen Ichs sind wir zu schwach, weil wir Menschen sind, anlehnungsbedürftig und entschluszlos, und wir haben die strafende Obrigkeit gegründet, dasz sie uns das Gewissen abnehme und unsere Seele einschläfere in der Angst vor sich selbst. Hier, in dieser Flucht vor uns selbst, liegt die unzerstörbare Macht der behördlichen Gerechtigkeit. Wir können ihr nicht entrinnen, denn ihre Fesseln sind in uns. Aber wir können sie Schritt für Schritt bekampfen, in einem Lohnkampf der Seele'; daar is de Don Juan Gustav Tunichtgut, de dwaas-romantische schooljongen Alfred Fischau, de hyena Josef Berlessen, de homosexueel Frank Berlessen en de onverbiddelijke keukenmeid Enerstine Puschek. Naast vele andere figuren zijn de genoemde scherp geteekend zonder een te veel, zonder eenig gemis aan duidelijkheid.

Misdaden worden begaan, misdaden worden gestraft, en in het tweede bedrijf volgen de veroordeelingen; veroordeelingen, mogen ze foutief zijn, dan toch begrijpelijk en aanvaardbaar. Ze volgen de een na de andere: Tunichtgut wordt ter verantwoording geroepen wegens roofmoord, een moord door hem niet

begaan; Schimmelweis krijgt vrijspraak, hoewel een veroordeeling zijn moest volgens recht en wet der menschen; Frank Berlesser, achtervolgd, waanzinnig zijn geheim, de homosexualiteit, verbergend, ondergaat zijn vonnis wegens meineed; Olga Nagerle hoort zich veroordeelen om haar wanhoopsdaad, en zoo gaat het recht door, al maar door..... De jonge rechter zoekt in verblinding naar een uitkomst, die de praktijk hem niet kan geven, evenmin zijn oudere collega, tegen wien hij zegt: 'Und ich habe Kundgebungen der Zugehörigkeit mit Sicherheit gerade nur dort festgestellt, wo dieses vereinbarte Recht umgeworfen wird, wo wir eben von Verbrechern sprechen. Die negative Form ist die des stumpfen, egozentrischen Nebeneinanderlebens, des Zusehns, des Nichteingreifens. Das sind die einziger wirklichen Verbrechen, denn ihr Ursprung ist Bequemlichkeit des Herzens, Trägheit des Verstandes - also vollkommenste Verleugnung des Lebensprinzips und des Gemeinschaftsgedankens. Diese Verbrechen werden aber nicht bestraft. Die andern, gegenteiligen Handlungen sind Kundgebungen des Lebenswillens und schon deswegen positiv, aber in allen ausgesprochenen Fällen werden sie als Verbrechen bestraft. Hier schneidet sich der Mensch ins eigene Fleisch und nennt das "Gesetz". Hier kastriert sich das Volk bei lebendigem Leibe immer wieder selbst "im Namen des Volkes".'

De quintessens van het stuk, van Bruckners betoog? Ligt het in het gesprek tusschen de beide rechters, als de oude ontwoordt: 'Vielleicht haben Sie insofern recht, als es ein geheimnisvolles Naturgesetz ist: Wir unterliegen eben alle dem groszen Naturgesetz der Selbstverschwendung', de jonge vraagt: 'Wenn es ein Naturgesetz ist, dasz sogenannte vernichtende Handlungen begangen werden, warum bestrafen wir sie dann als Verbrechen?.....' verder constateert: 'Immerhin kan es zur Verzweiflung bringen, dasz in vielen Fällen, wie Erpressung, Rache, die Strafgesetze geradezu benutzt werden, um Verbrechen zu begehn' en in grooter-wordende scherpte het gesprek vervolgd wordt, de oude rechter wijsgeerig opmerkt: 'In allem, was dem Verstand irgend wie berührt, bleibt jenes Körnchen für immer ein Rätsel, das nicht nur die grosze Welt erschuf, sondern jede kleinste Regung stündlich neu schafft', de jonge opnieuw

vraagt: ‘Warum sprechen Sie von Regungen und urteilen dann Verbrechen?’ en bij het afweren van zijn collega: ‘Lassen wir das. Wir haben uns einmal daran gewöhnt. Was sind denn sonst Verbrechen?’ tot de slotsom komt: ‘Ich glaube, wir werden nicht dahinter kommen, solang wir diesen Begriff nicht abschaffen.’ Om ten slotte nog in een fellere gemoedsbeweging te vragen: ‘Wenn wir uns von der Gewöhnung leiten lassen, zusehn, dasz Menschen an ihr zugrunde gehn, ohne etwas dagegen zu tun - wozu denken wir dann überhaupt?’ en de andere cynisch doet opmerken: ‘Je rascher Sie sich dieser Frage entledigen, um so wohler wird es Ihnen ergehn auf Erden.’

Zoo geeft Bruckner in ‘Die Verbrecher’ het recht volgens de wet, en het recht volgens het menschelijk gevoel, gaf hij ons een der navrantste tooneelstukken, ooit in de laatste jaren geschreven.

Van ‘die Verbrecher’ ging het naar ‘Krankheit der Jugend’, waarin geteekend heel de rampzaligheid van de wetende studenten en studentes, de verdorvenheid, het verscheurd-zijn, het te-gronde-gaan aan de hartstochten, aan afwijkingen als homosexualiteit en het lijden, het strijden van de willooze driften-slachtoffers; en kwam Bruckner tot ‘Die Kreatur’, waarin de techniek het gegeven beheerschte en even afbreuk deed.

In de schaduw staan bij ‘Die Verbrecher’ mochten de beide stukken niet, evenmin als bij het laatste stuk ‘Elisabeth von England’, waarin Bruckner toonde, overtuigend bewijs schonk iets meer te kunnen en iets anders te kunnen geven, dan wel-is-waar knappe, navrante en aangrijpende zedendrama's.

‘Elisabeth von England’, het is een der beste historische drama's van de laatste tientallen jaren. Ze staan voor ons, de figuren van Elisabeth van Engeland, Cecil, Essex, Bacon, Northumberland, Southampton, Mountjou, etc. aan den eenen kant, Philips van Spanje, Isabella, Espinoza, Idiaquez, Tajo, etc. aan den anderen kant. Vooral de beide hoofdfiguren: Elisabeth en Philips. In dit stuk zijn ze uitgegroeid boven hun historische beteekenis, ze zijn symbolen, ze zijn twee werelden, ieder met hun eigen God, wiens oordeel als 't ware opgeroepen wordt in de knap-geschreven, adem-beklemmende kerkscène van het laatste bedrijf. Hartstocht botst tegen hartstocht, haat tegen

haat, macht-verlangen tegen macht-verlangen, God tegen God.

Zeldzaam knap werd dit heele stuk geschreven, en in elke dialoog, in elk gesprek, in elke handeling werden de personen geteekend, zoo juist, zoo waar gevonden, dat het is alsof het verleden herleeft, de personen uit het boek te voorschijn treden. Nog nimmer werd Elisabeth van Engeland, de zoo-vaak-beschreven fiere Tudor-vorstin, op deze wijze belicht, het gecompliceerde karakter in al zijn daden, handelingen en gesprekken zoo duidelijk weergegeven, evenals het karakter van Philips II, de arme lijder, de hartstochtelijk verdwaalde. Maar ook in het niet-vergeten van de neven-figuren zien we de karakters van deze bijfiguren scherper dan ooit gesteld. Zooals daar b.v. zijn de steeds-intrigeerenden, diplomatieke en wijsgeerige Bacon van Verulam en de jeugdig-overdreven, overmoedige, onstuimige Essex.

Van ‘Die Verbrecher’ tot ‘Elisabeth von England’, welk een stap is het, maar welk een talent mag het heeten, dat het navrante stuk even beheerscht kon geven als het dramatische, innerlijk-spanning-verradende historische drama..... En toch hoe eenvoudig is dit alles ook weer. Talent en beheersching zijn immers de onontbeerlijkste factoren om te geraken tot werkelijke kunstwerken..... Laten we dankbaar zijn, dat deze factoren eindelijk eens met elkaar gingen in het resultaat-bereiken van deze prachtige stukken.

Op zoek naar wodka door Jacob Hiegentlich.

Aan Roel van Blokhuysen.

Wanneer 's Zaterdagsmorgens de merels in 't Vondelpark Annie wakker maakten, en ze zag dat de zon scheen, zong ze 'n vroolijk liedje bij de gedachte dat ze dien middag tenminste zou kunnen tennissen. Er waren zoo weinig mooie dagen in 'n seizoen. Tot twaalf uur zat ze dan op kantoor. De patroon trad binnen: ‘Het spijt me, juffrouw Marees, er is nog zooveel te doen....’ Of ze bleef overwerken? Ze wilde niet weigeren, meneer zelf werkte immers ook hard.... De merels floten en zij tikte facturen en langdradig-komische zakenbrieven, waarop meneer zeer trotsch was, en waarvan hij doorslagen liet maken voor zijn vrienden; hij was in zijn soort 'n litterair talent. Ze reed later met 'n tram naar 't tennispark en staarde naar het eelt aan haar tikvingers. Ze speelde 'n half uurtje, (toch even 'n frissche neus gehaald), ging met haar vriendin wat eten. Als 't slecht weer was, lag er toevallig geen overwerk, en dan zat ze thuis aan haar naaimachine, blij om haar vrijheid, triest om den regen. Ze maakte interessante japonnen voor haar vriendin of voor zich zelve. Soms nam ze 'n boek. Angstig lei ze 't weer neer. Verlangens ontwaakten. Af en toe rees 'n revolte in haar. Als de chef die zeshonderd gulden kreeg, pingelde op de zestig gulden van den getrouwden loopknecht, als 't heele personeel z'n telefoontjes moest betalen, terwijl meneer Van Dorp die schatten verdiende en den heelen dag particuliere gesprekjes voerde, gratis bellen mocht. Walgelijk was de schraap-

zucht van Meneer Van Dorp. Had hij griep dan moest de jongste bediende hem potlood en papier van kantoor komen brengen, bevreesd als hij was iets van zich zelf te gebruiken.

Toen de directeur, de hemelhooge, zich 's 'n grapje veroorloofd had en door den hoorn haar sommeerde in galop op 't privé-kantoor te komen, was ze door 't driftige heen, ze kwam vooreerst niet. En toen ze toch kwam, zei ze 't hem, al haar opgespaarde kleine leed krampte in haar keel. De deftige millionnair nam nerveus z'n bril af en zei: Juffrouw Marees, zoo ken ik u niet. Hij bakte vervolgens heel zoete broodjes en deelde haar mee, dat Juffrouw Marees, hoewel de firma dit jaar veel verloren had, toch 'n kleine gratifikatie kreeg. Annie was verteederd, bedankte ontroerd, en was boos op zich zelf dat ze zoo tegen die goeie man was tekeer gegaan. Later hoorde ze dat de firma toch 8% dividend had uitgekeerd. Het was dus maar 'n leelijk praatje van die verliezen. Nu merkte ze dat men haar misbruikt had, ze wilde veranderen. Zij was de groote kracht van kantoor, men zou haar missen, ze kende alle mogelijke talen, waar men zakenbrieven in schrijft. En de ijdele patroon kwam in alle rhetorische gewiekstheid haar opslag bieden. Hij was grooter dan Cicero. ‘Of ze haar positie niet wilde verbeteren?’ Maar ze wilde iets anders, ze wilde in de frissche lucht. Weg met schrijfmachines en prullemanden.

In 'n krant stond dat 'n Haagsche familie 'n Française of Suissesse zocht. En wijl ze geen van beiden was, vond ze 't leuk te solliciteeren, al was 't ook financieel geen ‘verbetering’. Ze kreeg 'n bruin costuumpje aan, en Mevrouw zei: ‘Kijk 's, Juf, wat 'n doddig chemisetje.’ Vermoeid moest ze bij elke vitrine naar de malle nukken van Mevrouw luisteren. ‘Juf, vanmiddag wilt U wel op Rienie en Kiek passen, ik ga met Mevrouw Nagell naar de show op Scheveningen.’ ‘Juf, gaat u met Kiek en Rienie naar de boschjes, ik ga naar de cinema.’ ‘Juf, let u vanavond op de kleintjes, we gaan naar de soiree van Mevrouw X, of naar de ambassadeur van dit, of de consul van dat’.

Mevrouws oudste zoon was achttien jaar, gedesequilibreerd of artistiek. Toch was hij edel in Annies oogen. Zij wist niet of ze hem liever had, dan den vader, die groot was en krachtig, ook zwart, maar van 'n geheimzinnige zwijgzaamheid. Annie ging

's avonds voor den spiegel staan, en speurde of 't wit van haar oogen nog glansde, of er geen roode barstjes in waren, en of de huid bij de ooghoeken al rimpelde. Nog mooi was ze en frisch. Ze zuchtte diep en schreide soms. Maar dat doen alle meisjes als ze alleen zijn. Zij nam boeken en las erin. Het was opium.

Eens kwam Maarten timide op haar kamer, hij gaf voor iets te zoeken, hij was beschroomd. Annie was ontroerd door zijn kinderlijk verlangen, ze kon niet spreken. Ze was ouder dan de knaap. Hij kuste haar bruine haren en zij kuste de lange, zwarte wimpers om zijn grijze oogen.

De familie ging toen veel reizen. Mevrouw moest afwisseling hebben. Annie hield niet van haar en had gevraagd of ze asjeblieft Mademoiselle wilde zeggen in plaats van Juf. Mevrouw had toen verschrikt gekeken en toegestemd, zij was ook maar 'n onschuldig, ongelukkig mensch. In Parijs paradeerde Mevrouw met vriendinnen en haar man op de Avenue van 't Bois de Boulogne, terwijl Annie met Rienie en Kiek op 'n stoeltje bij 't Grand Lac zat. Er waren veel kindertjes waar de blonde Rienie en de donkere Kiek lief mee konden spelen. Trotsche oververzadigde zwanen dreven tusschen versmade stukken pistolet en madeleines die de naïeve bezoekertjes hun onophoudelijk bleven toewerpen. Het merkwaardige was dat hoe Annie ook keek, nergens zag ze de ouders van de kindertjes De kleine zwaantjes zeilden de groote achterna, doch de menschenkindertjes waren bij de bruingekleede bonnes en nurses of bij vroolijklachende grootouders. In canoes en wherrys roeiden witflanellen jongens met hun bonte vriendinnetjes tusschen droomerig omboomde waternissen. Annie staarde hen verwonderd na en streelde de bange hoofdjes van Rienie en Kiek. Hun moeder was niet gezond, ze moest 't steeds warmer hebben.

Dien winter ging Mevrouw 's avonds weinig uit. Annie moest dan haar bruine costuumpje verwisselen voor modieuze avondjurken. ‘Mademoiselle, wilt U m'n man vanavond naar de opera begeleiden, ik ben zoo moe’. ‘Mademoiselle, ik ben zoo down, weest U zoo goed met mijn man naar Ritz te gaan. Er is daar 'n maaltijd van geleerde dames en heeren. En u weet zooveel meer van de Cultuur dan ik’. Ze spotte zachtjes met die dwaze cultuur. En ook naar 't bal van de Hollandsche kolonie ging ze

met meneer en Maarten. En Mevrouw bleef thuis bij Kiek en Rienie. En 'n Februaridag vroeg ze zwak of Annie met haar man naar de rennen wilde van Auteuil, mannen schikken zich zoo moeilijk in onvermijdelijke tegenslagen....

Den volgenden winter reisden ze naar de Rivièra. Annie zag 'n nieuwe wereld, maar Mevrouw kwijnde. En het zwarte, droeve hoofd van meneer zocht steun op Annies smallen schouder. Mevrouw moest 't nog warmer hebben. In Caïro werd ze zwaar ziek. In Alexandrië fleurde ze plotseling op, ze werd overmoedig en met hun vieren gingen ze dansen in 't Pavillon bleu. 'n Andere nurse bleef bij Rienie en Kiek die nu groote kleine-kindertjes waren geworden. Toen de zwoele Egyptische nacht met zijn huiverachtig-koele winden gevallen was, uitte Mevrouw 'n kleine kreet en haar man was weduwnaar. Ze stonden om het droeve, witzijden lijk onder plotsruischende platanen. In deze tragische atmosfeer had Meneer den triesten moed Annie te vragen. Ze keek hem aan, hulpeloos, om 't stuitend tekort aan gevoel en goeden smaak van ook dezen, in haar droom vergoden, man. Maarten duwde opeens zijn grooten vader met gloeiende oogen opzij en vatte Annie bij de schouders. 't Hoofd van den vader zonk op zijn borst, en hij fluisterde dat de jeugd meer rechten had dan 'n booze oude man. En nu snikte hij op 't lichaam der doode vrouw die niet over cultuur had weten te praten.

Maarten en Annie gingen nu in 't Parijsche Quartier Latin wonen. Hij had 'n schildersatelier en schreef Fransche verzen. Een dilettant. Annie zag in zijn modieuze poesennatuur 't veelzijdig genie en borstelde z'n smoking uit en wreef den chapeau claque glanzend. In 't begin lette hij op haar attenties en zoende haar overgegeven, aanbiddende schoone lichaam met heel den hartstocht van 'n maagdelijke jeugd. Vervolgens namen hem andere dingen in beslag, hij richtte avantgarde tijdschriften op en liet er lofredenen op zich zelf in drukken, en op zijn verzen en schilderijen, want er zijn altijd feuilletonnisten die geld kunnen gebruiken. Als na enkele maanden zulk 'n revue geliquideerd was, kwam z'n beschadigde ijdelheid hulp zoeken bij Annie. Zij was dan zeer gelukkig en huldigde in hem 't miskend genie. 's Avonds aten ze goedkoop en heerlijk in 'n Russisch eethuis onder slechte, maar streelend sentimenteele balalaikamuziek. En

zij dansten met elkaer in gezellige bals en keken elkaer in de verliefde oogen. Thuis gaven ze grappige feestjes, waar de rijke Maarten goeden wijn schonk. De avantgardevriendschap kon er zich te goed doen en men dronk op de groote revolutie die uit China en Rusland komen zou. Van zelf kwam dan 'n nieuwe gezonde cultuur. De schilders, de dichters, de muzikanten sloegen elkaar op de schouders en knieën, en zoenden en streelden hun meisjes. Men noemde Annie de Impératrice en ze zat recht op in dit veelbelovende wereldje met 'n diadeem op 't blanke voorhoofd. Bij Maarten was 't avondcostuum verplicht of 't c o l b e r t e x c e n t r i c . Maarten zelf ging met de meest uitgelezen krankzinnigheid te werk in 't uitzoeken van bizondere colberts, verscheen met groenzijden tulband in witten burnoes, of in 'n rood vest en gegalonneerden broek als 'n salonbootkellner. Inmiddels werd 't program van de gezondmakende omwenteling in kunst en maatschappij haarfijn uitgedacht.

Maar dan verdween Maarten 'n heelen tijd en Annie gêneerde zich voor de concierge: ‘Monsieur est à l'étranger’. Opeens kwam Maarten dan meestal dronken terug met 'n vriend, soms zelfs met 'n vriendin. Annie sidderde, maar bloosde nu niet meer voor de concierge. Ze nam 'n boek om alles te vergeten en wandelde in den tuin van 't Luxembourg, voedde de duiven en keek naar de miniatuurzeilbootjes die de kindjes lieten drijven. Ze dacht aan Rienie en Kiek en aan hun grooten trouwen vader die weer in Den Haag woonde. 's Avonds dwaalde ze van 't eene café naar 't andere, van de Dôme naar Sélect, praatte en dronk met vrienden van Maarten. Tegen half drie hield soms voor Surcouf 'n wagen stil en de geniale Maarten stapte uit, in rok met 'n groene langgerokte mooie rossige vrouw. Ze aten kreeft, Maarten lachte luid en Annie zag dat zijn poesennatuur 'n kleinkrullend kneveltje had voortgebracht. Lusteloos wandelde Annie terug naar haar huis, ze nam geen taxi. De straten waren donker en vol geheimen.

Eens was 'n nachtelijke man met witte verf de straatsteenen aan 't beschilderen. Hij teekende 'n moker en 'n sikkel, Annie wist niet dat dit de emblemen waren van 't Communisme. Ze bleef achter den man staan, wiens kale hoofd blank schitterde in de donkere straat. Ze vroeg niets en zag dat hij met roode letters,

die heel zwart leken, op de keien schreef: Vivent les Sovjets. Dit gebeurde voor 'n magistraatsgebouw. Toen hij klaar was stond hij met 'n lichten zucht op, nam de vier verfpotten en wilde zijn weg vervolgen. Annie wilde hem helpen. Hij haalde zijn schouders op, zag haar voor 'n lichte vrouw aan en zei in vreemd Fransch: ‘Pas ce soir’, beleefd en vreemd glimlachend. Het was geen oude man, doch 'n jonge Rus die uit pure overtuiging zijn hoofdhaar had meenen te moeten scheren. Blauwe oogen had hij. Zij nam hem zonder veel woorden twee verfpotten af en wandelde naast hem. Hij zag haar klaarblijkelijk voor 'n partijgenoote aan, wijl ze in haar blank-leeren handschoenen de vieze potten droeg en hij begon in langzaam Duitsch 'n geanimeerd verhaal over 't Vijfjarenplan. Ze begreep er niets van. Wellicht luisterde ze niet en dacht ze aan de kleine ellende ook in Holland, aan 't geringe salaris van den loopknecht met vrouw en kinderen waarop nog gepingeld moest worden. Ze hoorde hoe de kaalgeschoren communist met zachte vleiende stem sprak van de betere tijden die in aantocht waren voor alle menschen, ze wist niet dat met alle menschen slechts 'n bepaalde groep bedoeld was, ze dronk zijn onbegrepen woorden. Hij verhaalde hoe de ongelukkige menschheid steeds in 'n roes vergetelheid voor zijn zorgen zocht, in 't hiernamaals van den godsdienst, in de wodka der dienstbaarheid, in de vaderlandsliefde. Over de liefde sprak hij en over het Vrije Huwelijk en ze zag in zijn uiteenzetting de bevestiging van, wat zij omtrent deze problemen had meenen te weten. Ze was niet moe en wandelde met hem verder en bewonderde hoe mooi hij hamer en sikkel telkens weer neerschilderde. Tevens hield ze de wacht of geen ‘flic’ opdaagde. Toen 't licht was, dronken ze aan 'n kar warme melk en aten ze wat versche croissants. De Rus keek haar met kinderlijk vertrouwende oogen aan. Hij heette Wassilj en vroeg of ze mee ging naar zijn kamer. Die was hoog in 'n huurkazerne van de rue Dupont. Boven z'n bed keken haar de kleine scheeve oogjes van Lenin aan.

Dit was de eerste Rus dien ze in Parijs ontmoet had, die zich niet voor 'n gevluchte aristocraat uitgaf of uitgewekene voor de bolsjewiki speelde. Ze was moe en wilde op de oude sofa gaan rusten. Maar hij stond er op dat ze zijn bed nam, hij legde zich op de sofa. Toen ze meende dat hij sliep, zag ze de blauwe oogen

onder de witte wimpers op haar gericht. Hij lachte met groote witte tanden, wijl hij haar ook wakend zag, sloot toen snel en listig de oogen en ademde diep.

Hij liet haar 't manuscript zien dat hij over 't Vrije Huwelijk aan 't schrijven was. Ze bewonderde hem en de Russische denkers die dat alles zoo handig in elkaar hadden gedraaid, maar weifelde of er zoo wel veel van de kindertjes terecht zou komen. Hij toonde haar foto's van inrichtingen waar lachende heidensche kindertjes, ver van hun moeder, in haat tegen God en pope tot brave communistjes worden opgevoed. Hij b e w e e s dat man en vrouw niet voortdurend op elkaar moesten zijn aangewezen, dat uit inconveniënten en zinlooze kleine twisten 't huwelijksleven 'n hel werd. Ze geloofde hem. Ze kocht 'n schrijfmachine en bleef bij hem wonen. Ze kookte zelf 't eten, ging 'smiddags op de Bd. de Magenta grabbelen met de burgervrouwtjes tusschen schildpadden, écrevisses en escargots. Ja, ze leerde de echte Russische soep, 'Bortsch', maken en was gelukkig als de kaalgeschoren jongeling haar om die ordinaire dingen prees. Ze leefden samen in 'n rustige liefde, zonder wilde schokken en hevige ontroeringen. Vodka kwam er voorloopig niet in huis.

Hij verwisselde naderhand zijn Russisch hemd voor 'n Engelsch en kocht 'n bruinfluweelen jasje. Zijn haar en baard liet hij groeien, weelderig golfde 't mooiste blonde haar om hoofd en kin. Ze kreeg er hem niet minder lief om. Hij leerde haar wat Russisch en 's avonds zongen ze samen slavische liederen. Het boek over 't Vrije Huwelijk had opgang gemaakt, doch ze vermeden er over te spreken.

Toen ze in 't Hospitaal lag en met betraande oogen 'n klein donkerblond jongetje met blauwe oogjes in witte doeken gehuld aanschouwde, dacht ze met afschuw aan de crèches waar die kindertjes, alsof ze moederloos waren, werden geïndustrializeerd.

In 'n taxi reed ze met haar kindje naar huis. 'n Flesch vodka stond lokkend op tafel, er om heen hadden zich Wassilj's vrienden geposteerd. Zij zongen haar en 't knaapje met schitterende oogen 'n donker welkomstlied toe, zoodat Annie niet vroolijk werd. Men dronk weer van den veritable vodka, terwijl haar man haar plechtig omhelsde. Toen 't zeer levendig was gewor-

den, naderde Wassilj haar en met zijn hoofd wijzend naar 'n kleinen gebaarden Tartaar in den hoek zei hij: ‘Genoot Fejdor brengt een boodschap uit Moskou, dat ik onverwijld terug moet komen, men heeft mij noodig’. Hij nam 't kindje in zijn armen zeide: ‘Maar ik ga niet, ik kan hier even goed voor de revolutie werken’. Tevoren had hij de discipline van 't Nieuwe Rusland zoo geprezen. Ze kuste hem dankbaar 't lage, blondoverkroesde voorhoofd en lei 't schreiend knaapje in de wieg. Niemand was er bij toen ze voor 't bedje knielde en bad tot den God van haar moeder dat de revolutie nog maar wat uitblijven zou.

Sedert nam haar man voor de Bortschsoep altoos 'n borrel.

Tooneel-notitie door Joh. W. Broedelet.

De dieren spelen.

De heilige Franciscus sprak met de vogelen en 'n nieuw geloof bloeide op in veler hart. Van Dalsum (in den acteur Sternheim) aanvaardde, in dezen tijd van neergang van àlles, *De reis van Noach op de wateren,* speelde met de dieren - den leeuw, den beer, het lam en hunne broederen - en zie, een publiek, dat anders graag komt voor het menschelijke beesten-spel van het geraffineerde amusement (de vlijmende geestigheid, de pikante echtbreuk, den geheimzinnigen moord in 't donker), zat op eens in devote aandacht voor deze simpele argeloosheid en geraakte gaandeweg in 'n zoete extase. Is dit een bereiken of niet?

Er blijkt dan dus maar heel weinig noodig om den smaak van den schouwburger plots geheel te doen omslaan. Wie had, gewend aan den drang naar goedkoope afleiding bij den uitgaander, ooit gedacht, dat Noach op de wateren den theater-ling boeien zou? En hòè deed hij dat! Na een verfijnde vroolijkheid - want de schrijver André Obey, hoe diep zijn gevoel dikwijls ook gaat, kan het zelfs bij deze ‘ernstige’ materie niet zonder 'n Fransche speelschheid van geest af - keek en hoorde hij toe in 'n zachte bedwelming, alsof daar iets heel verhevens over hem was gekomen. En dit wàs dan ook zoo. Kan men zich iets heiligers voorstellen dan de aloude historie van Noach, die, door 'n innerlijke stem gedreven, de ark bouwde, welke hem redden zou van den zondvloed, waardoor het overige menschdom ten onder zou worden gebracht? Hij geloofde en vertrouwde en kwàm er. Dit sterkende voorbeeld, in den uitersten eenvoud der waarachtigheid voor oogen gesteld, bleek opnieuw zijn macht uit te oefenen op den aanschouwer, hield hem wederom in zijn krachtigen greep. Echter, het was niet alleen het legendarische van deze geschiedenis wat pakte. Nee, men proefde in deze haast sprookjes-achtige verhulling het bittere, harde, nijpende heden, herkende in den weifelenden, zondigen,

tierenden Mensch, die achterbleef in den ramp der vreeslijke overstrooming, zichzelf en zijn naaste en zag in hope en beven uit naar den begenadigden Noach, die behoed werd voor het ergste..... omdat hij 'n bijzonder, 'n beroemd, 'n groot, 'n slim, 'n geniaal man was? Neen, dat alles had 'm misschien juist ten verderve gevoerd. Hij werd gered, omdat hij, volwassen, kìnd bleef, 'n hart van goud en in al z'n domheid *de* wijsheid had: het groote vertrouwen in de onzichtbare leiding. Dat deed hem uitverkoren zijn boven allen! En hij ging op zijn ark met..... de dieren.

En we zagen op 't tooneel de vertooning van 'n dieren-maskerade door acteurs en..... men schoot *nièt* in den lach. Men luisterde en zag toe en was ontroerd. Niets dèèd het hem zoo in de zaal als Noach in kinderlijk vertrouwen alleen met z'n God en zijn gepraat met de dieren. Het overige (het dartelen en ook wel woeden van Sem, Sella, Cham, Noëma, Japhet, Ada) was bijzaak, kon desnoods gemist worden. Ook het lot van ‘Mama Noach’, hoe teedertjes dat ook belicht werd, raakte ons weinig. Om de onomwondenste simpelheid ging het. Noach, de eenvoudige, ongeleerde boer, sprak met zijn schepper en de wijdte der aarde ging voor ons open en de winden bliezen hun sterkenden adem en de hemel koepelde zich boven ons en wij allen waren bloemen in de velden der oneindigheid. En Noach speelde met zijn dieren en wij wisten van geen tooneel meer en acteurs en coulissen, waren één met die heiligheid en dachten: ‘duurde 't zoo maar héél 'n avond!’

Voor 'n deel déèd 't dat gelukkig. Maar waarom niet 'n heel seizòèn? Wanneer men dit meemaakte, gaat men twijfelen, of 't tooneel heusch zoo commercieel behoeft te zijn, als 't dikwijls is. Eèn Noach voer over de wateren en bleef boven (het aantal voorstellingen was voldoende en het zaal-succes enorm). Als er méér zulke Noach's opstonden, zouden ze niet triomfeeren over de weifelenden en vreesachtigen, die een eenvoud als die der dieren niet ten planke durven brengen en daarom het zelden verheffende beestenspel van naar den afgrond nijgende menschen vertoonen? Komen de wateren van de mislukking over hen, wat blijft hun voor troost? Terwijl de Noach's altijd de voldoening smaken van gedaan te hebben wat hun werd ingegeven. En daardoor blijven ze in elk geval drijvende op het vlot van hun roem. Wat vooral Noach's 'n zoete winste is, kinderlijk als ze zijn. Doch den kinderen is het Koninkrijk der hemelen.

V door Hein Boeken.

De vooglen vliegen hoopvol naar het Zuiden.
De vorst ontvliedend, volgen ze op hun vlucht
Niet maar alleen hun ingeschapen zucht,
Maar ook den vóór-man, leider van zijn luiden,

Die weet zoo wèl dat volkjen te beduiden
Hoe men het veiligst voortvaart door de lucht.
Zoo vormt een vlugge *V* dees vogelvlucht
De bolle baren klievend van de buien.

Hen zag ik, veilig liggend op den vloer
Bij 't haardvuur, mee-ziend met de teedere oogen
Van haar, die 'k wist dat alle wijsheid had,

Mijn Moeder, op wier stem ik medevoer
De wereld overziend van uit den hoogen,
Den zomer zoekend uit mijn winterstad.

5 Dec. 1932.

Anthurium (ook flamingo-plant genoemd) door Hein Boeken.

Anthurium houdt bij mij wacht
Den ganschen stillen donkren nacht.
Wat is de zin dier kleurenpracht?
Het is geen kelk, het is geen vlag.
Het is het vreemdst, dat ik ooit zag.
Zie hoe zich welft in zacht gekronkel
Dat teedre wit, dat rood gefonkel.
O kan het spreken, kan het hooren?
Maar 't heeft geen mond, het heeft geen ooren.
Wel strekt het heel zijn wezen uit
Om op te vangen dat geluid,
Dat niet voor ieder hoorbaar is,
Alleen voor wie in duisternis
Van stillen, langen winternacht
Droom-in droom-uit den morgen wacht.

5 Dec. 1931.

Verzen door Hélène Swarth.

I. Heimwee.

De kamer gelijkt een gevang.
Hoe bleef ik hier lijden zoo lang?
De lucht is er zwaar van verdriet.
Hier ademen kan ik niet.

Ik ijl naar het heideveld,
Zoo dor onder wolkengeweld.
De heide is beängstigend wijd -
Ik verschrik van mijn eenzaamheid.

'k Wil schuilen in 't suizelend woud,
Omfladderd van bladerengoud.
De boomen zien duister mij aan -
Ik wil liever naar huis toe gaan.

O leidde mijn wederkeer
Naar het kamertje van mijn weleer,
Zoo vertrouwd, zoo omveiligend zoet
Dat van heimwee ik schreien moet!

Mijn droomcel, mijn heiligdom,
O vond ik jë eindlijk weerom!
Als jij me in je wanden sloot
Hoe kalm zou ik wachten den dood!

II. Verlangde nacht.

Toen gleed tot mij, dien heelen dag verwacht,
In nevelgrijs, de teedre Schemering
En streelde lief, met wiegend zoet gezing,
Mijn mond, nog bitter van verzwegen klacht.

Dan, trotsch, trad Avond binnen en hij bracht
Zijn tooverlamp en sloot me in gouden kring,
Waar beelden rezen van herinnering.
Elk fluisterde een verhaal - Toen kwam de Nacht.

Zij nam me in de armen. 'k School in 't week gestreel
Van 't blauw gewaad van maandoorglansd fluweel.
Haar zonen bracht zij beiden: Slaap en Droom.

- 'U heet ik welkom, vredegever Slaap!
Bedwelm mij en verdrijf dien valschen knaap!'
Slaap look mijn hart - En leed smolt weg in droom.

III. Slaap.

Een kroon papavers rond de donkre lokken,
In nachtblauw kleed, één vinger op den mond,
Slaap, engel Gods, dien God wie lijden zond,
Welk tooverlied zal tot mijn sponde u lokken?

Leg zalvend zacht uw hand mij op de wond,
Die nooit genas - In grauw van schemervlokken,
Al lang verklonk de zang van de avondklokken -
Ontsnoer de streng, waarmee de Dag mij bond.

Ik voel de streeling van uw mededoogen,
O teedre Slaap! Nu kus mijn brandende oogen,
Dat 'k, héél den nacht, vergeet de levenshel!

Verkoel mijn hart met d'adem van uw lippen!
Neem zeegnend mij in de armen, laat mij glippen
In zee van heeling, waar geen droom mij kwell'.

Verzen van Atie Duparc.

Water.

Roerloos ligt het water - golven
glijden uit en worden strak -
even kalm en evenwichtig,
als een windloos hemelvlak.

't Is of iedere beweging
in dat water zich verstilt,
of het schuim, dat spatten wilde,
nu tot vastheid wordt verkild.

Boomen komen, die het water
door meedoogenlooze slagen,
wreed tot wonden openrijten,
kwetsen in de diepste lagen.

Schuim spat even, maar dan sluit zich
zelfs de felste wond tot kring.
Stil ligt weer het water, louter,
door de zonnezegening.

Evenals de rust van 't water
zelfs de zwaarste slag niet schond,
wordt ook niet geschokt de ziel, die
rust in eigen diepte vond.

Boomen.

In rij staan op eenzame, wintersche weide
wat boomen, fier, met de kruinen geheven;
Daar leven zij diep hun innerlijk leven
en laten de rampen stil over zich glijden.

Hen kunnen slechts woedende winden doen beven,
die streng en hardvochtig hun stammen kastijden:
Zij buigen deemoedig bij al wat zij lijden
En staan na den storm nog hooger geheven.

Om zoo in het leven te staan als die boomen
zoo krachtig en fier en zóó zelfbewust,
maar ook om onder de rampen, die komen

te buigen als zij en geworteld in rust
omhoog weer te veeren door een volkomen
en onverbreekbaren levenslust!

Dichten.

Dichten is het stil beluist'ren
van een stem, die zelden zingt,
die in 't diepste van ons wezen
zonder dwang tot luist'ren dwingt.

Dichten is het dankbaar plukken
van een vrucht, die langzaam rijpt;
van een toovervrucht, die wegwijkt,
als men haar voorbarig grijpt.

Dichten is een rustig putten,
uit een bron, die zelden vloeit,
die, als plant door donkere aarde,
aarzelend naar boven groeit.

Verzen van J.J. van Geuns.

Het amulet.

Op 't schip waar elk drong heen en weder
Had niemand op haar slaap gelet.
Haar borst ging aadmend op en neder
En daarop lag het amulet.

Opdat ik beter het beschouwde
Ben ik zacht óver haar geknield.
't Was of haar adem zich benauwde
Toen ik het in mijn handen hield.

Ik zag de letters vreemd van teeken
Als van een volk dat lang verzonk.
Ik zag den tooversteen verbleeken
Die mij zoo raadslig tegenblonk.

Had zich de slaapster daar bewogen?
Had ze in haar droom mijn daad doorvorscht?
Ze ontwaakte - maar met rustige oogen:
Het amulet lag op haar borst.

De zeevrouwen.

De zeevrouwen toonen zich zelden bij dag
Dan slapen ze op diepsten grond.
Maar staat aan den hemel de heimlijke maan
Dan laten zij zich op de golven gaan
En zien bevrijd in het rond.

Hun oogen hebben een vreemden glans
Wanneer zij keeren naar 't licht.
Het vlak der zee ligt verlaten en wijd
Alleen een visch heft van tijd tot tijd
Naar hen het verschrikt gezicht.

Dan waait langs het water hun lange haar.
In speelschheid tast hand naar hand.
Zij beuren zich boven de golven uit
En luisteren naar een verwijderd geluid
En weten: daar ligt het land....

Zijn *zij* niet schooner dan menschvrouwen zijn?
Zij zien op elkanders rug
En boezem vervloeien den maanlichten schijn -
En háten de Zee, wier dochters zij zijn,
Die hen trekt in het donker terug.

Verschijning.

Zeg ons wat U het meest is bijgebleven....
Zoo vroeg men de Germanenvrouw. Zij stond
Een wijle zwijgzaam, overzag haar leven,
Toen klonk het bijna fluistrend van haar mond:

Ik was een meisje nog met blonde haren
(In zonschijn was 't als stond mijn haar in brand)
Het was de tijd dat we overwonnen waren:
Schatplichtig den Romeinen was ons land.

Eens ging ik mede, toen zij schatting brachten.
Ik stond tusschen de mannen van de stam.
Plotsling zweeg alles, stram stonden de wachten,
Toen hoog te paard een snelle ruiter kwam.

Het was de jonge veldheer der Romeinen.
Hij groette 't krijgsvolk met een kort gebaar.
Ik zag van neus en kin de scherpe lijnen
En om zijn slapen 't kortgeknipte haar.

Toen zijn soldaten 't goud der schatting wogen
Zag hij mij aan - en sloeg op hèn geen acht.
Maar zijn gebruind gezicht bleef onbewogen
Alsof hij aan heel verre dingen dacht.

Wie was zijn moeder? Waar was hij geboren?
Hoe kwamen toen in mij die vragen op?
Reeds was hij rijdend uit ons oog verloren.
't Laatst glansde van zijn helm de gouden knop.

De kinderen der zee. I.

Eens was hun haar nog blond, hoe lang geleden?
Eens was hun oog nog hel, hoe lang is 't her?
Geleidelijk is hun geslacht vergleden
In donker ras. Eens kwamen zij van ver.

Dat was uw wensch wel, meisjes van het zuiden.
Dat zij vergeten zouden wie hen bracht:
De zee: Zij sliepen in den arm der bruiden
Maar somtijds hieven zij zich in den nacht

En hoorden naar de zee die langs de kusten
Ruischte zooals langs hunner kindsheid strand.
Maar lippen, warmer dan de hunne, kusten
Weg het verlangen naar hun verre land.

II.

Zij dachten aan hun moeder in het noorden,
Aan 't schip dan, dat van golf tot golven glee.
Ofschoon hun hier het schoonste land behoorde:
Zij bleven altijd kinderen der zee.

Zij gingen nimmer met het hoofd gebogen
Als wie zijn rijkdom uit zijn landen wint.
Hun blik was zeemansblik en in hun oogen
Was nog het bijten van den zilten wind

En weerschijn van het water, hooggedragen
Dan plotseling tot steilen val gebracht. -
En altijd zong de zee nog in hun sagen
Waarnaar zij luistren tot in diepsten nacht.

III.

Zij de heloogigen en blondbehaarden,
Wat brachten zij naar deze kusten mee?
Wat zochten zij wel hier - een eigen aarde? -
Wien alles vreemd was, ééne niet; de zee?

Zij wisten dat hun kindren anders waren
En hunnen moeders meer dan hun gelijk.
Zij streelden dikwerf langs der zonen haren
- Zij heerschers nu en eedlen van het Rijk -

En, of hun zonen hen verloochnen zouden,
Hun haar was minder wild en minder gouden
Dan eens hun eigen haar was, toen de tocht
Voor 't eerst ging zuidwaarts naar een ander Leven,
Toen 's nachts hun oog de sterrenbeelden zocht
Waarvoor zich donker hief de drakensteven.

De ruiters van Bramonte.

Wij zijn de ruiters van Bramonte!
Wij rijden heel Europa om.
Wij zwommen door de Noorsche Sonten.
Wij legerden om Pisa's dom.

O heerlijk ongebonden leven!
De nacht is koud. De nacht is vaal.
Zie aan de lucht de sterren beven.
Geleiden ze ons een laatste maal?

O altijd wankelender tochten!
Wij daalden alle bergen af,
Totdat wij eindelijk moegevochten
Vinden in een vreemd land een graf.

Want nergens kunnen wij verwijlen.
Want ieder land is vijands land.
Bij onze komst zijn over mijlen
De landen braak, de huize' in brand.

We vinden bruggen afgebroken
En zwemmen door de stroomen heen.
Daar hooren wij de golven koken -
En ook voor hèn is geen waarheen.

Wij kennen alle horizonten.
Wij zagen Sont en Apennijn.
Wij zijn de ruiters van Bramonte! -
O Leven, zeg ons - wie we zijn!

Heldendood?

Och, spreek mij niet van heldendood.
Dat is voor andre tijden,
Als voor de ruiters, blauw of rood,
De blazer in zijn horen stoot,
Wiens klank de verten opensloot,
En laat hen rijden, rijden....

Nú hebben zij een modderkorst
Op hunne uniformen.
Zij staan in grachten, hard van vorst
Of regen-week; wie hoofd en borst
Er bovenuit te heffen dorst,
Is weldra voor de wormen.

Neen, spreek mij niet van heldendood.
Die tijd kon nimmer duren,
Toen manschap vocht voor buit of brood
En d' edelman wijl zijn geslacht
Nooit aan iets anders had gedàcht
Dan roem en avonturen.

Neen, spreek mij niet van heldendood.
Wie zou nog 't handwerk kiezen:
Soldaat te zijn (dat is: in 't groot
Het leven te verliezen)?
Men schiet hen in een loopgraaf dood
Als kikkers in een moddersloot.
Wie 't roemen wil als héldendood,
Dat eerst hem 't hart bevrieze.

De straatslijper.

Ik kon niet anders: ik moest áltijd leven,
Schoon 't leven lang geen plaats meer voor mij had.
Ik heb aan andren alles weg gegeven.
Mij bleef alleen de liefde voor de stad.

Ik ken haar door en door. Ik werd verdreven
Naar altijd armer, donkerder kwartier.
Maar des te zonniger zijn mij de dreven
En des te schooner 't glanzen der rivier.

Ik weet niet meer waarvoor 'k zou moeten danken
De wereld wie 'k mijn leven heb verspild
Dan het plantsoen voor 't lommer en de banken,
De nachten voor hun sterren en hun stilt'.

Marly.

Marly-le-Roi.... waar Hij het lustslot bouwde
Groeien nu gras en boterbloemen geel.
Marly-le-Roy.... zijn naam slechts is behouden
Maar wat is er geworden van 't kasteel?

Is het gelijk een tooverslot verzonken?
Of hebben, in een min doordroomden tijd,
Vermetelen, toen de oproerklokken klonken,
Muren en poorten nedergerammeid?

Nog rijst Versailles boven 't waterbekken.
Maar liet Marly, dat eens in zijn vertrekken
De feesten kende van het statigst Hof,

Gewillig deze daad aan zich voltrekken,
Opdat nooit kleeding van een grover stof
De sierlijkheid der spiegels zou bevlekken?

Hemel.

in memoriam Johann Strauss

De hemel heeft zoo vele zalen
Zooveel wel als er englen zijn.
Zij hebben muren noch gordijn,
Zij lijken opene portalen
Die langzaam naar elkander dalen
Met trappen, eindelooze rij'n.

Wat weten ènglen wel van de áarde?
Zij hooren slechts elkanders lied.
Alleen, als één den kring verliet,
Hij naar verzonken verten staarde
Of hij de zielen niet ontwaarde
Op weg naar 't hemelsche gebied.

Zij worden alle zoo gezonden
Zooals zij eenmaal zijn geweest.
(Hoe scheidings wond zoo gauw geneest!)
Zooals zij in het leven stonden
Beginnen zij weer hunne ronde
Op 's hemels eeuwig-durend feest.

Met wat hen van het leven heugde
Zoo halen hen dë englen in.
De dichter zoekt weer het begin
Van zijn gedicht, dat nimmer deugde.
Walskoning komt (o, grootste vreugde)
Met zijn viool onder de kin!

Zeelied.

Komt gij niet met het morgenlicht,
Als de zee op de stranden breekt?
Houdt gij niet aan mijn ooren dicht
Kronkelhoren waarin het spreekt?
Wijkt gij niet, als het water ebt,
Naar het Westen of naar het Zuid?
Zoo blijft altijd het wonder uit,
Dat gij éens mij verkondigt hebt.

Zie 'k U niet, als de lucht betrekt,
Vluchten snel als een vleug van zon?
Zijt gij 't niet, die uit slaap mij wekt,
Als de drukkende droom begon?
Zie 'k dan ú niet? O geen gezicht,
Dat 'k met U vergelijken kon.
Want uw haren zijn louter licht
En uw oogen zijn louter zon.

Zomermiddag.

De bloemen die wij in de lente plukten
Zijn lang vergaan. Nu is de zomer daar.
Des middags zijn de tuinen vol gevaar
Van geur die tot vergetelheid verrukte.

En bij den vijver leggen wij ons neder
In 't gras dat aan den oever groeit zoo hoog
En blazen, wijl geen wind zich meer bewoog,
Op 't watervlak de witte zwanenveder.

Als dan het water ons gezicht weerkaatste,
Is 't stil alsof de tijd niet meer bestond;
Of in ons leefden dezen middagstond
Wie de eerste menschen waren en de laatste....

Overwintering.

Moest hiertoe zon- en zomerweelde wijken
Dat wij verbleekt, gestorvenen gelijk,
Elkander in het woud de handen reiken
En zwijgend voortgaan door het wintersch rijk?

Zijn dit de zelfde boomen die nu krommen
Hun dunne twijgen in het vale licht?
Denk: waar eens hooge witte vogels zwommen:
Het water van den vijver ligt nu dicht....

Er is vannacht een zachte sneeuw gevallen
Die 't gras bedekt, de smalle paden vult
En nauwlijks onze zwarte stappen duldt....

Spreek niet; de woorden klinken hier te hard
En weet: de laatste vreugden van ons hart
Zijn lang aan de vergetelheid vervallen.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCXXIX.

Váág eerst was mijn nog scheemrend Weten op mijn twaalfde jaar.
Lijk wind, die woei plots door 't gebladert, wen langs vreemde boomen
Van andrer woord traag liep ik in behoedzaam verder komen
Zóó hoorde ik mijn reeds rustig psychisch Stuwen. Ja, breed staar

'k Van knaap al naar mijn wijden Zielsgrond, als een Eenling, zwaar
In 't verst zijns Wezens, schoon stil-wild soms, en een zwakke loome
Dies leek ik smallen Vlotten, daar ik bleek hun vreemd te schromen
Waar staêg zijzelf vlug durfden. Doch nooit gaf ik om gevaar

Wen 'k iets bereiken móest, dus wóu. Sterk-vast dan voel 'k en stoomen
Ging 'k onweerhoudbaar òp soms, wen 'k gehoond werd door de sloomen.
De vage willers, die zichzelf slechts eeren. Och, als baar,

Dom-goede, toef 'k op dees vreemde Aarde, maar diep-puur en waar,
Strikt-waar ik zwoeg in denkend handlen, onderwijl sterk stroomen
Blijft toe mij 't babblen dwazer Menigt als een vreemd misbaar.

DCCXXX.

'k Leef stevig-strevend uit mijn lievende Onbewustheid, sinds
'k Als vage knaap rad, eenzaam loopend door dood-stille lanen
Zacht streek soms langs de schors eens booms en, vreemd, veel Wanen
Voelde verijlen door mijn Peilen, zoodat plotsling ‘rins’

Ja, bitter-zuur mij 't Aanzijn wierd. Geen oogwenk flauw of kindsch,
Neen, fijn-stil kinderlijk steeds voelend, schreed 'k reeds toen op Banen
Der Verste Ziel, die raadt me en me altijd aanblaast. 'k Zag de zwanen
Aan rand des vijver's scherp in de oogen, bijna soms van zins

Te nadren hen en lief te streelen, maar opeens dan ‘hints’
Kreeg 'k diep-in kort: doe 't nooit, want gauw zij bijten. En vermanen
Deed me óók zoo veelal later mijn steeds geestlijk aangedane

Maar sterke, donkre, sombre Ziel, versmadend des gewin's
Kortstondge vreugd. En zóó ga 'k voort maar als een schaarsch-verstane
Kalm-flink, tot 'k eens verdwijn weer in 't nog nooit bevroede Ginds.

DCCXXXI.

Heel 't leven is 't me, of 'k vredig-diep met alle liên verkeer.
Eerst een stil waaien voel 'k dan op mijn wangen zachtjes breken,
Maar schoon mijn oogen fijn-scherp om en in mij kijken, keken,
Nooit zag 'k iets waarlijk, ook als knaapje niet, zoodat de leer

Der Geestenzieners leek half-echt en lijkt me. In verste sfeer,
Waarheen 'k van zelf steeds zweef, voel 'k wèl vaak Doôn aan, die geweken
Zijn door 't fatale Willen van Zijn's Wezen. Lieve leeken
In eigen, wijden, donkren Oergrond, en die telkens zeer

Kinderlijk-wanend staaft alleen uw eigen fel begeer
Om met uw Daagschheid te bestaan nog ná 't vergaan! Och, teeken
Diepst-in ontving 'k soms, dat de Ziel is doodloos, en dies steken

Blijf 'k scherp de punt mijn's Wil's naar 't Hoog Mysterie. Diep-fijn teêr
Leef ik, maar klaar en hard als staal ook ben ik steeds gebleken
Tegen wie louter hun klein Zelfje lieven als onnoozle Weeken.

DCCXXXII.

Stil-psychisch leefde ik sterk reeds in de strak-doorleden dagen,
Toen 'k, me eenzaam voelend, simpel werkte als brooze, bleeke knaap.
Geen mensch sprak vriendlijk toe me, en 'k peinsde, staande staeg op Kaap,
Steevge, mijn's wilden gloeds, waar 'k zag naar zee van 't Eeuwge. En wagen

Gaande mijn jongensdenken vaak naar 't donkere Einde, vragen
Mijzelf soms stelde ik, wat dit alles in had. Dies kalm schraap
'k Voorzichtig-mijmrend saêm wat Rede en 't Leven leert me. Ik kaap
Geen wijsheid ooit van andre stervers. Diep-in heb 'k gedragen

Zwijgend, sinds 't eerst Bewustzijn, vele niet verdiende slagen
Mijn's lot's, waar 'k meer door leed dan elk door 't zijne. Slaaf van slaap
Nog nooit, stil werk en werkte ik onverdroten, en niet gaap

Noch gaap ik lieden aan, om iets te leeren, daar slechts zagen
Ze en zien ze elk ding, lijk ieder 't waant. Of 'k zelf, diepziende, raap
Me een eeuwgen naam, het raakt mij nauw. In 't Al eens ga 'k vervagen.

DCCXXXIII.

Schreef, schrijf ik voor wat menschjes, die lijk spreeuw bij spreeuw
Schettren afkeurend over alles wat ik blijf verrichten
Buiten mijn daaglijksch Willen, Weten om, in diep-verplichten
Arbeid ten baat van Neerland's Zienskracht, Kunst? Als vlugge meeuw

Vlieg 'k over al die wezens heen thans, die de stille sneeuw
Van 't koel Verleên bedekken gaan zal. Reeds als knaap hoog stichten
Wou 'k, half-bewust, Gebouw voor Neêrland's Dichtkunst, niet naar nichten,
Neven, veel oudre, needrig luistrend. Lijk een stille leeuw

Leefde ik inwendig, schoon 'k, wen al te scherp gesmaad, plots richtte
Hoog me òp soms, boven al onbillijkheên en schreeuw op schreeuw
Liet hooren uit mijn diepste Ziel, ja, bliksemende schichten

Van toorn liet vallen op wie vreemd misdeên, tot 'k eindlijk geeuw
Na geeuw loslatend, zweeg. Maar toen begonnen dwaze wichten
Mijn Kunst, mijn breede Wijsheid, ja, mijn Ziel zelfs te betichten.

DCCXXXIV.

Nu 'k ver diep-in terugzie naar elk Wezen, dat verdween
Schoon 't lange poos vrij lief mij was, vraag 'k in gelaten voelen:
Wat is elk's leventje anders als kort lichten boven 't spoelen
Des Tijd's, waar 'k eens in rees, waar 'k weer uit wijk? Van kind reeds speen

'k Mij stevig van al Wanen: 'k ben heel aêrs als 't elk haast scheen.
'k Leef stil-aanschouwend, dag aan dag, in 't Eeuwge en geen bedoelen
Ooit had ik dan te grijpen 't Allerwaarste met mijn zoele
Doch klare, sterke hersens, die nooit namen iets ter leen

Van de andren. Neen, geleidlijk vordrend, weet 'k staeg óp to woelen
Het zuiverst-juiste van al Lettren, 't Leven, met mijn koelen
Wil en dan diep-hartstochtelijk doorgrond ik 't. Strikt ik meen

En meende elk woord, dat 'k zeg of schrijf. Geen oogwenk was 'k van steen
Voor eenig mensch of ding, maar in dit dwaas verward krioelen
Sta 'k sterk, en tegen 't Lage, Laffe zei 'k steeds stoorloos: Neen!

DCCXXXV.

Allengs door Dood voor goed versuft, vervlood haast heel 't geslacht
Der eens zoo luide vrienden, die zich om mij henen reiden,
Ofschoon 'k mij veelal vreemd toen voelde bij wat sterk-los zeiden,
Kordaat ze, zonder dat zij volop hadden nagedacht.

Dus meestal zweeg 'k dan, stilkens ieder aanziend en verwacht
Toen heb ik nooit, dat al die lichtlijk drukke, sterke blijden
Vergaan zou'n lang vóór mij. Het Leven vriendlijk, vredig glijden
Nu voel ik langs me als stroom, terwijl diep-in de stoere Kracht

Der Ziel steeds hooger, wijder stijgt mij. Och, 'k draag breede vracht
Herinneringen in mijn Onbewustheid, en kalm rijden
Nog even sterk als ooit ze omhoog maar lichter, daar 'k niet lijden

Meer moet door al die vroegren, ik die levenslang diep tracht
Gelijk ik deed reeds stilkens, toen ik zwijgend zat bezijden
Die Vlotten luistrend heel oplettend als der Waarheid Wacht.

Mária Lécina door Willem Kloos.

(Mária Lécina, een Lied in honderd verzen met een zangwijs (dichter: J.W.F. Werumeus Buning). Amsterdam, N.V. Em. Querido's Uitg.-maatschappij op de Keizersgracht 333. 1932.)

De Hollanders der 19e eeuw hebben in aansluiting bij hun algemeenen volksaard, die, door de bank heen, eer rustig-zakelijk en dientengevolge veelal vlak-redeneerend en koel-oppervlakkig betoogend is, dus niet zich van diep uit bewegend sterk-psychisch ziend en voelend kan heeten - onze onmiddellijke letterkundige voorgangers, herhaal ik, hebben gewoonlijk de Dichtkunst beschouwd, en dus ook praktisch beoefend, alsof deze ware het verkondigen, in zeer vaak tamelijk levenloos gebezigde maat-en-rijm en met overeengekomene heelemaal niet of hoogstens vaaggeziene beeldspraak, van volgens hun opvatting volstrekt geestlijke Waarheden, tegenover welke ieder behoorlijk onderwezen en opgevoed mensch rustig ‘ja’ knikken kon, neen, in waarheid, móest. Want de in hun verzen staande algemeenheden sloten algeheel aan bij wat de lezers in hun jeugd, dus bv. 25 jaar geleden, zoowel in hun ouderlijk huis, als in de protestantsche Kerk, en dus ook op school, als iets onweerlegbaar-zekers, dat voor altijd vaststond, hadden geleerd.

De eigenlijkste, diepst-psychische Individualiteit, dus het persoonlijke Intellekt en ook het genuanceerd geestlijk-levende in den Dichter telde voor die abstrakte versmaakkunst al heel weinig mee, ja, de Poëet deed het beste door dat alles te onderdrukken, want de gewone Hollandsche doorsnee-lezers en ook de daagsche of wekelijksche ‘kritici’ noemden dat ‘buitenissigheden’ want

een expres gezochte onnatuurlijke wijze van schrijven, waar de dichtkunst, die altijd ‘eenvoudig’ moest blijven, niets mee had van doen. Zóó werd er over Jacques Perk, toen hij nog leefde, geoordeeld door de in dien zonderlingen tijd ten onrechte gewaardeerde, maar nu vergeten ‘kritici’ en later vele jaren lang ook over mij. Ja, zoo oordeelde men in 1880, en zoo was het ook in de 18e eeuw geweest, bij de elkaêr ongestoord opvolgende en elk weer vrijwel eender als al de vorige meenende en schrijvende beoordeelaars, en als soms een enkele persoonlijkheid, gelijk bv. Willem Bilderdijk, ook maar in het minste of geringste door zijn aangeboren krachtig geestlijk Willen enkele dingen een beetje anders waagde te zien als de traditie wettigde en de doorsneemenschheid, die zelve in geen enkel opzicht persoonlijk dacht, onmiddellijk kon waardeeren, werd hij zonderling aangekeken door de groote meerderheid, terwijl de meer intelligenten onder zijn tijdgenooten en de lateren hem, van den weeromstuit, bewondrend verhieven tot den rang van ‘Genie’. En stellig dan ook heeft de knappe Bilderdijk in een stuk of wat zijner verzen, en eveneens in zijn ook òns van heden menigmaal interesseeren kunnend Proza en dit inzonderheid in zijn literair-kritische bespiegelingen aanvleugjes, helaas, al te vluchtige, durven toonen van iets ‘geniaals’ want van dat, wat hem niet uit zijn tijd was aangewaaid, neen, dat plotseling onweerstaanbaar kwam rijzen uit de Achter-psyche van dezen veelzijdig aangelegden klassikus, die stellig als geest en schrijver hooger stond dan al zijn aanvallers wisten te schieten met hun ziel. En zijn jonge vriend en onmiddellijke leerling Isaäc Da Costa had, tenminste in zijn verzen hier en daar, en zelfs in sterkere mate dan zijn Meester wist te bereiken, soms iets van dat ongemeen-psychische, dat eigen-gebeide diepgeestelijke bezeten, dat voor alle literaire productie onmisbaar is, want anders zijn verzen niets anders als een vergankelijk gebaartje van den uiterlijken mensch, dus van den daaglijks doenden eerzuchtigen strever, die technisch-korrekt te rijmen weet, maar in wiens Binnenste geenerlei psychisch-hooge Schoonheid, dus geen Poëzie beweegt.

Ja, Da Costa was een Dichter, een ook ons, een beetje andersdenkenden, hier en daar nog wezenlijk diep-treffen kunnende, maar verreweg de meeste overige poëten van dat vorige geslacht

- de unieke Potgieter alleen staat hier heelemaal buiten, want steekt boven die allen door zijn zwaar-gevoelden, stevigen versbouw zoowel als door zijn geestlijke deeglijkheid uit - die andere mindere Dichters, zeg ik, waren in de groote hoofdzaak niet veel meer dan (in hun eigenen tijd tenminste) meer of min verdienstlijke Rijmers te noemen, maar die in hun tamelijk-talrijke en altijd glad-vloeiende verzen niet heel veel anders te voorschijn wisten te brengen als wat iedereen toen wel droomen kon want al lang op zijn duimpje wist.

En de, jammer genoeg, zoo vroeg gestorvene De Génestet kon dus eensklaps, bij het publiek zijner dagen, een groot succes behalen omdat hij niet overal zoo vriendlijk-eentonig versificeerde als de wat oudere en meer zuiver-kerkelijk-godsdienstige dichters wisten te doen. Maar toch, in hun eerbiedwaardig ambt van minzaam-pratende en te werk gaande leeraars waren die meer rechtzinnige literatoren, als auteurs, in zekeren zin, verdienstelijk te noemen, en zelfs als dichters hebben zij eenige historische beteekenis gehad, omdat hun verzen veelal als een soort van uitloopers en dus aanhangseltjes hunner nuttige betrekking konden gelden, waarmeê zij een nog veel grooteren kring dan hun eigen gehoor hebben bereikt. Doch met de waarachtige Poëzie, die sterk eigen-gevoeld en diep-psychisch heeft te wezen, hielden hun gewoonlijk tamelijk mat glijdende, of ook wel eens redenaarsachtighoog stijgen willende rijmproeven - de vroegere religieuse Dichters verstonden de hooge Kunst om suggestief van hun geloof te zingen, vele malen beter - hielden die eens door een wijd publiek geroemde verzen, zeg ik, te nauwernood eenig verband.

* * *

En zoo kwam het, want moest het wel gebeuren, dat ik zelf, als stil-ijverige en altijd bescheiden jongen, op mijn zestiende of zeventiende jaar, toen ik reeds zonder dat ik het helpen kon, geestlijk-sterk te voelen en te denken begon, heelemaal niet getroffen werd, ja, volkomen koel bleef, psychisch zoowel als aesthetisch, bij het lezen van de wel kerkelijk-vroom-pratende, maar niet waarachtig van diep-uit godsdienstig-zingende verzen der Veertigers, als ik deze toevallig ergens onder oogen kreeg. Zij leken mijzelf, den toen reeds, zooals ook bijna altijd later,

dood-bedaard werkenden, maar diep-in stil-hartstochtlijk voelenden en zoekenden knaap, veel meer te hebben van gemoedelijke te kennen-gevingen op rijm dan van echte Poëzie. En toch was ik volstrekt niet ongeloovig te noemen. Ik las toen reeds, - doch ik werd er van buitenaf volstrekt niet toe aangezet, - met sterke belangstelling den Bijbel. Immers, ik wou heel precies weten wat daar stond te lezen, omdat ik reeds op mijn 7e jaar als erfenis van een oud-tante, mevrouw Veer, geb. Hébert, die toen oud en lijdend gestorven was, eenige eind-achttiende-eeuwsche en beginnegentiende-eeuwsche kinderboeken in bezit had gekregen, waaronder een met bijbelsche geschiedenissen door IJsbrand van Hamelsvelt, naar ik meen, in al welke werkjes ik telkens over God en 't Eeuwige Leven en de Deugd had gelezen, wat ik toen wel als volkomen eenzaam-voelend want moederloos kind vertrouwensvol aannam, maar waarover ik, toen ik niet meer zoo klein was, want zeven à acht jaar ouder, eindelijk eens het fijnste naadje van de kous weten wou, daar het destijds reeds in mijn aard lag om alles precies te willen leeren kennen en verstaan wat ik gelezen had. En evenzeer als ik, zooals ik dat iederen vrijen Woensdag- en Zaterdagmiddag deed, op alle buitenwegen van mijn groote stad, veelal in mijn eentje, wandelde en mijmerde, keek ik onwillekeurig telkens omhoog naar de blauwende wereldruimte, en ging dan, stil geëmotionneerd geworden door die eindelooze Diepte, mij heel van zelf afvragen, hoe het met dat Heelal allerdiepst-in eigenlijk gesteld was en dus ook wat de Grond-oorzaak zou wezen van het mij sterk bevreemdend Feit dat alles was komen te bestaan en bleef bestaan altijd-door. Ja, ik wou - het was een toen plots op mijn 15e of 16e jaar in mij - ik dacht er nog niet over van waar - gestegen en levenslang sindsdien in mij werken gebleven wensch, neen allerdiepste begeerte, om het Zijnsmysterie te doorgronden met den veelal vredig-diep zoekenden en zijn bevindingen dan rhythmisch uiten gaanden Ingrond van mijn menschlijke Verschijning, welke Ingrond, sinds mijn aleerst toen nog kinderlijk mijzelf gewaarworden, nooit gerust heeft, zelfs niet in mijn slaap, en die mij, daar ik die eigenlijkste Zelfheid, natuurlijk hoe langer hoe beter daarin slagend, onderzoeken blijf, allengskens is gebleken zich steeds diepst-in allerkrachtigst bewust-makend maar tegelijkertijd geduldig-berustend onderdoor de veelal vierkant tegen

het Denken en voelend Willen mijner levende Psyche ingaande Menschheid en tevens vrijwel alles om zich heen langzamerhand scherp waarnemend en dan intuitief stil-zwijgend bevroeden gaand te zijn. Ik ben van nature, van heel diep uit, dus steeds een ernstig voelend en alles weten willend mensch geweest en gebleven. En het was dus heel natuurlijk, dat ik reeds als 18-jarige, die, zonder dat ik het mij expres voornam, er telkens toe kwam in vers en proza te gaan schrijven, er stilletjes over peinzen ging, hoe dat zoo kwam te zijn, want waar dat geschrevene vandaan kwam, daar het spontaan uit mij rijzen kwam en heel anders er uitzag in stijl niet alleen, maar ook door den gevoelden en gedachten inhoud, als alles wat ik tot dusver van andere auteurs onder oogen gekregen en met meer of minder inwendig genoegen gelezen had en nóg eens gelezen en kalmpjes overdacht. En ik kwam dus toen, als heel jong mensch reeds, tot de volgende slotsom, maar die ik natuurlijk nog niet zoo duidelijk, als ik dat thans vermag te doen, onder woorden te brengen wist. Ik voelde, als naar buiten mij gewoonlijk een beetje vaag, want eenigszins verlegen voordoende knaap met innerlijk-wijde, robuust-kalme geestvermogens, door mijn gestadige zelf-bespiegeling, het volgende absoluut-waar te zijn, zoodat ik er dan ook sindsdien, door al mijn moeilijke, ja, soms harde, doch altijd met stillen inwendigen moed gedragene levensondervindingen aan getrouw gebleven ben.

Het eigenste, in zichzelf verborgen bestaande en willende en dan zeldzamer of vaker, zonder dat de daaglijksch-doende Wil des Dichters daar heel veel invloed op kan of wil of zelfs op mag oefenen, vlugger of trager rijzende scheppingsvermogen des waarachtigen Poëets, het tot in zijn fijnste bijzonderheden precies en stil hoog-sterk voortdurend diep-in ruischende en dan breed-opstuwende Zieleleven des echten Dichters is de eenig-ware Oerbron der zuivere Poëzie en daar ik dezen allerbinnensten psychischen ondergrond met het gehoor van mijn geest in dit Dichtstuk van Werumeus Buning ben gewaar geworden, ga ik thans, zooals ik dat altijd gaarne gedaan heb en doen blijf met alle verzen waarin ik iets ongemeens vind, er met genoegen over schrijven.

Zuiver te hooren, te zien en te voelen, dus hoog-geestlijk en

onbevangen geheel en al vrij van leelijke pieterige nijdjes, zooals men die ook heden nog soms in enkelen ziet werken, heeft men alle Poëzie te proeven met het gekompliceerde maar toch een Eenheid blijvende samenstel der vele psychische aanvoelingsvermogens, die de echte Kritikus en Dichter altijd in zich meedraagt, want waarmede hij is geboren, zoodat hij al het van diep-uit door andren gezongene fijner vermag waar te nemen dan de gewone, dus meestal bevooroordeelde of haastige menschen doen, die zich nooit naar die diepste geestlijke voelvermogens gericht hebben, ook al zijn deze in essentie in hen zelf aanwezig, en ze deze dus niet in zichzelf ontwikkelden, omdat zij in het leven gewend werden zich met heel andere, want buiten de diepste menschlijke Essentie om gaande dingen te bemoeien, zoodat zij zelf vrijwel braak lieten liggen hun allerverst Inzijn, de als subtiel-sterke Macht geborene Psyche, die het Eenige is, wat niet mechanisch is, want waarlijk leeft in den mensch.

Ja, leven in en met en ten behoeve der Poëzie, terwijl men voor zichzelf toch heel diskreet blijft, omdat men zich weet alleen maar een vergankelijk doorgangspoortje naar het Eeuwige, dus een Medium te wezen, dát is, van half-volwassen jongen reeds mijn mij door de groote Alonbewustheid, of, wilt gij, Hyperbewustheid, die achter ons allen leeft en werkt, ingegeven Bestaansdoel geweest. En zooals ik, gelukkig, geestlijk - en ook op den langen duur, meer en meer lichamelijk - sterk heb mogen voortbestaan dus tot mijn tegenwoordigen zich nog flink voelenden leeftijd zijn blijf, altijd streng-logisch en psychisch-konstant hoop ik nog zeer vele jaren onvermoeid te mogen blijven voortstreven totdat ik eindelijk het Stille Oogenblik mag bereiken waarop plotseling het Grondeloos-Oneindige mij geheel omvangt en voorgoed vervult en ik dus van elk onwaar klein-doen der menschen verlost zal worden door te verzinken in de Geheimzinnige Essentie van alles, Die door de banaal-levenden van heden het ‘Niets’ wordt genoemd, maar die heel best mogelijk een totaal van de onze verschillende Sfeer van Bestaan kan zijn, die door den eenen Godsdienst zús wordt voorgesteld en door den anderen weer anders, maar van welke men in waarheid als broos dus vergankelijk menschenkind niets weten kan.

Want ik zelf bv. heb nooit ontkend, dat er in dat zonderlinge

mengelmoes van fantasie en waarheid, die het spiritisme is, een o zoo, klein deeltje exakte waarheid kan zitten, maar de niets beteekenende, ja, veelal onnoozele mededeelingen, die men op die manier machtig wordt, maakten steeds zoo'n zonderlingen en vaak grappigen indruk op me, dat ik er alleen mijn schouders over ophalen kan.

Want sterk-zuiver voelen en zien en denken willend en daar ook, door mijn, gelukkig, blijvende zielekracht in slagend, ben ik sinds mijn nog naieve en dus soms onnoozel-goedige kinderjaren altijd geweest en daar ik altijd heel ver in mij van kleinen knaap reeds iets psychisch-geestlijks, zonder dat mijn lijfelijke ooren iets vernemen, dus buiten alle mogelijke nervositeit om, zingen heb gehoord, - ik merk wel eens onder het schrijven, dat het dezelfde maat houdt als de dan eenigszins vreemd gewordene bloedklop in mijn armen, blijf ik levenslang het innerlijkst gebeuren mijner altijd krachtig in zichzelf werken blijvende onbewuste Achterhelft in proza-maat of vers-rhythme onder woorden brengen op het papier, zonder dat mijn meer naar buiten reikende Menschhelft die in verband met mijn Binnenzijn geregeld door goedvoelend is, daar veel invloed op heeft, schoon zij altijd precies kontroleert wat er uit mij komen wil. En met het mij van nature eigene innerlijk-muzikale aanvoelingsvermogen, dat ik van franschduitsche voorvaders mijner goede ongelukkige moeder erfde, zooals ook de familie Kloos van 18e-eeuwschen Duitschen oorsprong is, ben ik door die gekompliceerde bloedmenging, waarin door mijn braven en kundigen voorvader, den literator C. Amelse ook veel hardnekkige Noord-Hollandsche stugheid zit, in staat om óók nog op mijn leeftijd onverdroten te arbeiden dag aan dag, en alle verzen, die ik lees, zuiver-psychisch te hooren en fijn-geestlijk te doorgronden, met mijn allereigenst persoonlijk maar breed-ziend temperament.

En daar ik dus, zeg ik, met stille blijdschap als de zichzelf en al het overige psychische doorziende Weter, want geborene Voeler van het Wezen der Poëzie, nu reeds stellig 55 jaren lang, want sinds mijn allereerst toen op eens gekomen volledig bevroeden alle mogelijke Dichters met dezelfde innerlijke belangstelling ben blijven lezen, waarlijk lezen en dus diep-in proeven, kan ik als alles psychisch dus allerinnerlijkst onwillekeurig bespiedende en

eindelijk fijn-scherp bespeurende want diep-in ruikend kalm hier vastleggen als Waarheid, dat ook in Werumeus Buning een niet geringe mate van dien subtielen aandrang schuilt, die zoo vele beoefenaars der rijmkunst tot wezenlijke Dichters maakt.

Dat ver-affe geestlijk zingende, wat van uit den boven-psychischen In- en Oer-grond van alles in uitzonderlijke mensch-naturen meer of min aanhoudend komt rijzen en zich openbaart als verstaanbare muziek van woorden of de vagere maar even schoone der loutere geluidskunst van tonen schuilt ook - dit werd ik met mijn Binnengehoor gewaar, en ik ging er mij onder het lezen prettig door voelen, schuilt, zeg ik, ook in *dit* vers en ik kan dus aannemen dat een zekere bijzondere mate van het fijnere psychische Achterzijn, dat in iederen waren Dichter bestaat, ook in dezen auteur aanwezig is.

Ik heb nooit de gewoonte gehad - ja, ik doe dit uiterst schaars - om den inhoud mee te deelen van door mij met heel de kracht van mijn ziel in rustig proeven doordrongene gedichten, want de verstandelijk-afgetrokkene mededeeling van den begrippelijken inhoud er van kan natuurlijk niet bijdragen tot de juiste oplossing van het vraagstuk of iets wat door den auteur werd opgesteld in rijm een waarachtig gedicht is, ja, dan neen.

En ik volsta dus met te zeggen, dat het heel in 't verborgen zingende en in haar woorden weerklinkende van een menschlijke Ziel waarneembaar is in dit dichtstuk voor de geraffineerden, zoowel als, durf ik veronderstellen, voor de meer eenvoudig maar even zuiver voelenden van hart en geest en ik beveel het dus met vertrouwen in de geleidelijk genieten gaande oplettendheid van iedereen aan.

Maar vooral voor de laatstgenoemden, de van meer simpel gehoorsvermogen voorzienen, dus voor de groote Menigte is het uiterst geschikt. 't Werd mij soms, toen ik Mária Lécina prettig genoot, alsof ik nog weer eens uren beleefde uit mijn jongelingsjaren, toen ik dikwijls mij verloor heel zachtmoedig en breed-gestemd in de Duitsche volksliederenverzameling, zooals de geniaal-voelende Achim von Arnim en de even subtiel-ziende Brentano die uitingen voor de lateren meer aannemelijk hebben gemaakt.

Och, de bevattings- en omvattingsmooglijkheid der menschelijke Ziel is eindloos, immers, heel ver want in het wijde voor zich uit kan zij diep gewaarworden, maar ook vlak bij zich het kleinste en het schijnbaar geringste daadlijk heel precies zien, neen, niet zien alleen, want ook voelen en verstaan: sterk diep en hoog, maar toch fijn-rhythmisch genuanceerd kan zij zingen en daar ik van dezen zuiveren onbewusten, dus naieven kunstenaarswil iets ook in deze dichtproeve van Werumeus Buning bemerkte, verheugde ik mij, onder de lektuur, in zijn vrijwel geregeld-door behoorlijk geslaagd pogen, en besluit daarmee deze de latere geslachten, die tot de kern van alles willen doordringen, allicht weer wat leeren zullende Kroniek, zooals mijn zijnslang van diep-uit streven en trachten nu reeds gewaardeerd wordt door vele fijner-voelenden, die weten dat Kunst en Kritiek niet in vluchtig los babblen met den sprekenden mond of op het geduldige papier bestaan, maar in waarachtig diep-menschlijk medelevend voelen en daarna in precies dat alles weergevend schrijven zooals dit alleen zeer belangrijke en dus altijd in de herinnering der algemeene Menschheid leven blijven zullende Kenners waarlijk slagend weten te doen.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XXIII.

Een opzienbarende literaire ontdekking.

De Engelsche *News Chronicle* brengt een opzienbarende letterkundige sensatie, die zij *a first class litterary secret* noemt. De heer Robert Lynd heeft namelijk een brief openbaar gemaakt van Fanny Brawne, John Keats' verloofde, dien zij negen jaar na den dood van den dichter geschreven heeft.

Fanny Brawne was ongeveer 21 jaar, toen Keats stierf. Zij had hem tot veel van zijn schoonste poëzie geïnspireerd. De bovenbedoelde brief, die thans berust in het Keats Museum te Hampstead, werpt een interessant licht op het zoo veel en zoo lang bediscussieerde vraagstuk, of Fanny Brawne een goeden of een kwaden invloed op Keats heeft gehad. Niets in Keats' leven heeft zóóveel aanleiding gegeven als dit: of Keats' hartstochtelijke liefde voor dit meisje goed of slecht is geweest voor zijn ontwikkeling als kunstenaar, en voor hem als mensch.

Een nieuw licht is thans geworpen op Fanny Brawne en haar gevoelens jegens Keats door den merkwaardigen brief, die deel uitmaakte van de kostbare Luther Brewer gift van authentieke brieven, welke thans gevoegd zijn als nieuwe schatten bij de bezittingen van het Keats Museum.

Fanny Brawne was de dochter van een niet onbemiddelde weduwe; zij was pas 18 jaar, toen Keats haar voor het eerst ontmoette en een groote liefde voor haar opvatte. Keats was toen een jongmensch van 23, wiens poëzie den spot opwekte van een schimpende, woedende pers.

Het was geen *love at first sight,* hij werd eerst door het meisje gepuzzled, en hij beschrijft haar als zijnde: *beautiful and elegant,*

graceful, silly, fashionable and strange; hij vond haar zelfs een soort van sphinx, met wie hij maar liever niets had te maken. In de eerste week na hun kennismaking had hij haar echter al willen schrijven: 'The very first week I knew you I wrote myself your vassal', en ofschoon hij zeer arm en zonder betrekking was, raakten zij toch samen verloofd.

Keats' zwakke gezondheid, die eindigde in zijn vroegen dood, kwelde hem het meest door de gedachte, dat hij Fanny zou moeten verlaten. En aan diezelfde oorzaak moet waarschijnlijk worden toegeschreven zijn felle jaloezie, die niet kon verdragen, dat zij zich gelukkig gevoelde in het gezelschap van anderen. De wanhoop, die hij daardoor ondervond, blijkt uit vele zijner brieven, die aandoenlijke, diepe, en toch zoo beheerschte brieven van een ten doode opgeschrevene aan de liefste van zijn hart. In de heele wereldliteratuur is er geen ontroerender liefdesbrief dan die, waarin Keats aan Fanny schreef:

> I appeal to you by the blood of that Christ you believe in do not write to me, if you have done anything this month, which it would have pained me to have seen. You may have altered, - if you have not, - if you still believe in dancing rooms and other societies as I have seen you, I do not want to live, - if you have done so, I wish the coming night may be my last. I cannot live without you, and not only you, but *chaste you, virtuous you....* Be serious! Love is not a plaything. And again, do not write, unless you can do it with a cristal conscience.'

En toen, stervende aan de tering, Keats naar Italië ging, in een laatste, radelooze poging om daar genezing te zoeken, schreef hij aan zijn vriend Brown over haar:

> 'I cannot bear to leave her. O, God! God! God!.... I cannot recollect without shuddering the time, that I was a prisoner (ziek) at Hunt's, and used to keep my eyes fixed on Hampstead all day. Then there was a good hope of seeing her again, - now! O, that I could be buried near where she lives! I am afraid to write to her, to receive a letter from her, to see her handwriting would break my heart, even to hear

of her anyhow, to see her name written, would be more than I would bear.'

Drie maanden later was Keats gestorven, als zijn grafschrift de woorden verlangend:

Here lies one whose name was writ in water.

Waarlijk, nooit werd er ooit een vreemder brief geschreven door een vrouw over een man van genie, wiens liefste zij was geweest en dien zij óók had liefgehad, dan die, welke thans is toegevoegd aan de Keats House verzameling.

Deze brief werd ongeveer negen jaar na Keats' dood geschreven, in antwoord op een verzoek van Charles Brown (dezelfde Brown, aan wien de stervende Keats nog over haar had geschreven: 'My dear Brown, for my sake, be her advocate for ever',) om eenige woorden over haar te mogen invoegen in een biographie, die hij zich had voorgenomen over den dichter te schrijven.

Den 29en December 1829 schreef zij terug:

My dear Mr. Brown,
As the aggressor I am too happy to escape the apologies I owe you on my long silence and gladly take your hint and say nothing about it. The best reparation I can make is to answer your letter of today as soon as possible, although I received it only this morning. In the hours that have intervened before I sit down to answer it, my feelings have entirely changed on the subject of the request it contains. Perhaps you will think I was opposed to it and am now come over to your side (of) the question, but it (is) just the contrary. Had I answered your letter immediately I should have told you, that I considered myself so entirely unconnected with Mr. Keats except by my own feelings, that nothing published respecting him would affect me, but now I see it differently.
We have all our little world in which we figure, and I cannot help some disinclination to the idea, that the few acquaintences I have should be able to obtain such a key to my sensations. Having said so much you will probably conclude, that I mean to refuse your conquest. Perhaps when I

assure you, that though my opinion has changed, my intention of complying in every respect with your wishes remains, you will think I am mentioning my objections to make a favour of my consent, but indeed, my dear Mr. Brown, if you do, you mistake me entirely. It is only to justify myself, that I state all I think.

To you I am very grateful, nor ought I to have gone so far without thanking you for your kindness and consideration in writing to me on the subject. I assure you, I should not have hinted that your wishes were painful to me, did I not feel the suffering myself to be even alluded to was a want of pride. So far as I from possessing over-strained delicacy that the circumstance of its being a mere love-story is the least of my concern. On the contrary, had I been his wife, my present reluctance would have been so much stronger that I think I must have made it my request that you would relinquish your intention. The only thing that saves me now is, that so very few can know I am in any way implicated, and that of those few I may hope the greater number may never see the book in question. Do then entirely as you please and be assured that I comply with your wishes, rather because they are yours, than with the expectation of any good, that can be done.

I fear the kindest act would be to let him rest forever in the obscurity to which unhappy circumstances have condemned him. Will the writings that remain of his, rescue him from it? You can tell better than I, and are more impartial on the subject, for my wish has long been that his name, his very name, could be forgotten by everyone but myself. That I have often wished most intensily. To your publishing his poems addressed to me, I do not see there can be any objection, after the subject has been once alluded to, if you think them worthy of him.

I agree entirely with you that if his life is to be published, no fact ought to be kept back, for all you can show is his character. His life was too short and too unfortunate for anything else. I have no doubt, that his talents would have been great, not the less for their being developed rather late,

> which I believe was the case. All I fear is, whether he has left enough to make people believe that. If I could think so, I should consider it right to make that sacrifice to his reputation that I now do to your kind motives. Not that even the establishment of his fame would give me the pleasure it ought. Without claiming too much constancy for myself, I may truly say, that he is well remembered by me, and that satisfied with that I could wish no one but myself knew that he has ever existed, but I confess as he was so much calumniated and suffered so much from it, it is perhaps the duty of those who loved and valued him, to vindicate him also, and if that can be done, all the friends that time has left him, and I above all, must be deeply indebted by you.
> I am glad you feel that Mr. Hunt gives him a weakness of character that only belonged to his ill-health. Mr. Hazlitt, if I remember rigthly some remarks used five of six years ago, is still more positive in fixing it on him. I should be glad, if you would disprove I was a very poor judge of character ten years ago, and probably overrated every good quality he had, but surely they go too far on the other side.
> After all he was but fourandtwenty, when his illness begun, and he had gone through a great deal of vexation before.... (Hier eindigt de brief, daar het vervolg ontbreekt.)

Een der meest curieuse zinnen van dezen brief is degene, dien Fanny Brawne doorschrapte met haar pen, maar die toch nog zeer goed leesbaar is. Deze zin bevindt zich in de periode, waarin Fanny den wensch uitspreekt, dat Keats door iedereen mocht vergeten zijn behalve door haarzelf, en luidt als volgt:

> I was more generous ten years ago. I should not now like the odium of being connected with one who was working up his way against poverty and every sort of abuse.

In verband met het bovenstaande zij hier medegedeeld, dat Sir Sidney Colvin schijnt te hebben gehoord, dat, vóór haar huwelijk met den heer Lindo, Fanny heeft gezegd, dat het beste, wat men tegenover Keats' nagedachtenis kon doen, was, die aan de vergetelheid prijs te geven, maar thans eerst is het bewijs geleverd,

dat Sir Sidney zich niet heeft vergist en dat dit inderdaad Fanny's overtuiging was.

Het is duidelijk, dat Fanny Brawne niet het minste of geringste gevoel had voor Keats' recht op onsterfelijkheid, en dat zij haar verhouding tot hem als niets anders beschouwde dan als een private aangelegenheid, waarmee de buitenwereld niets had uit te staan. En dit was de persoonlijkheid, aan wie Keats schreef in de overvolheid van zijn hart:

> I will imagine you Venus to-night, and pray, pray, pray to your star like a heathen....

Tragisch, tragisch is het lot der groote geesten. *Tout génie est martyre....* zeide Lamartine....

Moeten wij er ten slotte niet dankbaar voor zijn, dat een vroege dood Keats heeft behoed voor de ontgoocheling, die zijn huwelijk met Fanny Brawne stellig zou zijn geworden? En dat hij tenminste, tot aan het oogenblik van zijn sterven, zijn illusie heeft mogen behouden? Want, zooals Marcellus Emants zegt:

Is niet alles illusie, en is illusie niet alles?....

N.G.

Poolsche literatuur.

Geregeld ontvangt De Nieuwe Gids het interessante en zeer goed geredigeerde maandblad: *Pologne littéraire,* waaruit ten duidelijkste blijkt, dat er in Polen een levendige letterkundige bedrijvigheid bestaat. Toen in 1931 het internationale P.E.N.-congres te Warschau plaats vond, werd, op voorstel van Galsworthy, met algemeene stemmen de auteur Ferdynand Goetel benoemd als voorzitter om de debatten te leiden, en in zijn rede sprak deze er zijn vreugde over uit, dat zoovelen uit overig Europa gehoor hadden gegeven aan de uitnoodiging der Polen en naar Warschau gekomen waren. Want, zeide hij:

> ....C'est un long voyage, pour certains d'entre vous, même un très long voyage que de venir en Pologne, et notre pays est inconnu presque à vous tous. Nous parlons une langue, difficile à apprendre, notre littérature ne commence à se frayer un chemin dans vos esprits....

Toen sprak hij van de Poolsche ‘organisation de gens de lettre, organisation, petite par le nombre, mais d'un réel poids spécifique.’

Het is deze organisatie, die het uitmuntende denkbeeld heeft gehad, het initiatief te nemen tot het stichten van een Prix littéraire de la Société des Nations, van 100.000 Zwitsersche francs voor een *prix annuel, destiné à récompenser une oeuvre littéraire de haute valeur, exprimant des idées communes à toutes les nations: la foi en l'homme, l'idée du perfectionnement moral et intellectuel, et celle du bien-être universel.* Verschillende auteurs hebben hiermede reeds hun instemming betuigd: Dr. Alfred Döblin, Dr. Lion Feuchtwanger, Heinrich Mann, J.H. Rosny aîné, Frank Swinnerton, Johannes Schlaf, enz. enz.

Het is waar, dat Europa weinig weet van de Poolsche litteratuur. De Nobel-prijs-winnaar Reymont, met zijn grootsch boerenepos, werd natuurlijk dadelijk vertaald, maar de reeds genoemde Ferdynand Goetel (iemand noemde hem geestig, vanwege zijn naam: ‘een jonge Goethe’, Goethel) is een schrijver, die het zeer zeker verdient, nader bekend te worden. Hij is president van de Poolsche P.E.N.-club, en schreef reeds verschillende romans en novellen. Gedurende den oorlog was hij krijgsgevangene in Turkestan, aan welke episode hij in *Zdnia na dzien* (in het Hollandsch vertaald door S. van Praag en uitgegeven bij J.M. Meulenhoff te Amsterdam, als: Mijn dubbel leven) prachtige bladzijden heeft gewijd.

Andere romans van hem zijn: *Kar-Chat,* (Van den eenen dag op den anderen), en *Humaniteit,* welke werken werden vertaald in het Duitsch, Fransch, Russisch en Engelsch. Hij maakte groote reizen door Azië, Egypte, IJsland en beschreef deze in *Het Oosten in vuur en vlam, Egypte,* en *Het eiland in Noordschen mist.*

De jonge Poolsche generatie beschouwt hem reeds als een harer meesters, en de Staat kende hem den *Prix littéraire de l'Etat* toe.

Op het gala-banket in het Kurhaus tijdens het Hollandsche P.E.N.-congres, den 24en Juni 1931, was Ferdynand Goetel mijn disch-cavalier. Hij vertelde mij toen:

‘Theater, Literatur und bildende Kunst spielen im öffentlichen Leben Polens eine gröszere Rolle als in anderen Ländern Europas.’

Want, zeide hij:

‘Die Zeit der politischen Unfreiheit wirkt hier noch nach, in

der nur Bücher, Bühnenstücke und Bilder ausdrücken durften, was anderswo in Zeitungen, Parlamenten und Regierungsverklärungen frei herausgesagt wurde.'

En hij zeide, dat in Warschau, zoowel als in Lemberg, Krakau, Wilna en Lodz het kunstleven rijkelijk bloeide.

Ik vond het, na deze kennismaking en gesprekken, dus zeer interessant deze vertaling van Goetel's *Mijn dubbel leven* persoonlijk toegestuurd te krijgen.

'Iets heel moois en iets heel aparts', zegt de Manchester Guardian van dit werk. 'Een kunstwerk in geheel nieuwen vorm' (The Bookman). 'De interessante methode van dezen roman is ongelooflijk vernuftig en knap uitgewerkt (The Times Litterary Supplement). 'Een uniek kunstwerk', het 'succesboek' van het jaar, is de lof van nog andere organen, en John Galsworthy, die dit boek bij het Engelsche publiek inleidde, zegt: 'Het is een triomf voor Ferdynand Goetel, dat hij een geheel nieuwen vorm van roman met zulk een onloochenbaar succes heeft aangewend'; en: 'Het is hoog tijd, dat een grooter publiek dan het Poolsche met het werk van dezen bijzonderen schrijver kennis maakt.'

Mijn dubbel leven is een prachtig boek. Het hoogst eigenaardige (en volstrekt nieuwe) van het procédé verrast ons. Een letterkundige schrijft een roman en houdt tegelijk een dagboek bij. Aldus beschrijft de hoofdpersoon zijn leven dubbel, en ofschoon we nú een stuk roman en dán weer een stuk dagboek krijgen, heeft de auteur zóó meesterlijk het evenwicht hiertusschen weten te bepalen, dat de lezer deze twee levens als volkomen afgescheiden ziet en tegelijk als volkomen één. Alle figuren staan scherp en duidelijk vóór ons en de treffende oprechtheid van den schrijver (Stach-Tadeusz) die niets verbloemt en niets vergoelijkt, doet ons dezen roman aanvoelen als een waarachtig brok leven. Men leze dit hoogst origineele, ontzaglijk knappe boek, en van de lezing zal u stellig iets bijblijven, - een herinnering, die half bewondering is en half weemoed, - bewondering voor het talent van Ferdynand Goetel, en weemoed omdat het leven nu eenmaal zóó is en niet anders....

Ofschoon wij over de vertaling van Siegfried van Praag natuurlijk niet kunnen oordeelen, daar wij geen Poolsch kennen, lijkt zij ons toch zoo goed als zij maar *kon* worden gedaan.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

‘China’. ‘Tjina’. De benaming klinkt aangenaam en verlokkend als die van een onschuldig, mooi meisje, en geeft aanleiding dat men land en volk van China in zijn gedachten vereenvoudigt tot een staatje in den trant bijvoorbeeld van San-Marino. In werkelijkheid is China met zijn bevolkingen van honderden millioenen haast een werelddeel op-zich-zelf. Het bezit een duizendjarig geestelijk leven, dat men met een vaak misbruikt woord ‘Beschaving’ noemt, en, met een veelheid van volksstammen, een veelheid van gesproken talen, slechts zichtbaar vereenigd in een verouderde schriftuur, waarvan negen-en-negentig ten honderd individuen niet kunnen genieten, omdat de meeste menschen er lezen noch schrijven verstaan. Om een denkbeeld te geven van de geweldige uitgestrektheid van het land met zijn ontzettende stroomen, slechts voor een gering deel gesystematiseerd, kan hier, op gezag van den gewaardeerden medewerker aan den ‘Nieuwen Gids’, den Hollandschen ingenieur Dr. L.H. Grondijs, die kort geleden in ‘De Telegraaf’ een hoogst belangwekkend artikel schreef over het voor den Volkenbond door China en Japan gebrachte strijdpunt ten aanzien van Mantsjoerije, sedert Mandsjoekwo geheeten, worden meegedeeld, dat alleen dit deel van ‘China’ zoo groot is als Duitschland en Frankrijk tezamen.

Maar is dit land wel een deel van China? Zijn de Mandsjoe's wel Chineezen? ‘Zoomin als de Mongolen’, beweert de heer Grondijs. De bekende ‘Groote Muur’ van China was juist tegen Mandsjoe's en Mongolen opgeworpen. Doch de eigenlijke

Chineezen uit het Zuiden, misschien toch intelligenter dan zij, trachtten het land binnen te dringen: ‘vreedzame’ penetratie, waarop de Mandsjoe's allerminst waren gesteld. In 1644 volgde een dynastie uit Mandsjoerije, de oude Chineesche ‘Ming’-dynastie op, en, omringd door een adel uit het Noorden, vestigde zij zich in het Zuiden. De scheiding tusschen Mantsjoerije-Mongolië en China bleef echter bestaan tot een kwart eeuw geleden. Kort na de vereeniging werd de Mandsjoe-dynastie, welker jonge vertegenwoordiger op den Chineeschen troon, de tegenwoordige door Japan naar het land zijner afkomst terug gebrachte ‘keizer’ Poe-nji was, afgezet en kwam ‘China’ onder de kwalijk begrepen zegeningen van Westersche demagogie, geleid door in Europa opgevoede volksmenners, in een tijdperk, waarin zijn volken hun eigenaardig karakter van onderworpenheid en woestheid, van bandeloosheid en kwalijk begrepen staatkundige redeneering hun land tot een chaotische wanorde brachten, waarvan de primitiever, doch rustiger bevolking uit het Noorden, de Mandsjoe's en de Mongolen, afkeerig waren. ‘Zij hebben eenvoudige gewoonten, maar eerzame zeden, zij zijn onomkoopbaar en onvergelijkelijk dapper’, zegt de heer Grondijs. En hij vervolgt: ‘De groote massa der Chineesche landbouwers zal hun voorbeeld volgen. Waarom zouden zij overigens zich met grooter trouw hechten aan den onbekenden president eener vage republiek of aan een staatkundige partij, welker beginselen hun niets zeggen, dan aan een authentieken Zoon des Hemels? Deze harde werkers zijn de ongelooflijke wantoestanden in China, de oorlogslasten, het banditisme, de anarchie in rechtspraak en beheer, den hongersnood ontvlucht, ten einde in den vreemde, in Mandsjoerije, orde en zoo mogelijk welstand of rijkdom te vinden! Ik heb uit allerlei gesprekken met boeren en met zendelingen, die de dorpen bezoeken, den indruk gekregen, dat de Chineesche boeren, die in Mandsjoerije 80% der Chineesche bevolking vormen, elke regeering zullen erkennen, die het hun mogelijk maakt, rustig te arbeiden en de vruchten hunner inspanning te genieten.’

‘Ik zou ieder’, gaat hij voort, ‘die Japan bemoeilijkt in zijn pogingen om wat orde te brengen althans in een klein stuk van het Ver-Oostelijk deel van het Aziatische vasteland, willen

vragen: “Wenscht gij, dat dit rijke en gezegende land voor eeuwig vastgehecht blijft aan het waanzinnige China, en zult ge er aan medewerken, om het te beletten wakker te worden uit de nachtmerrie der Chineesche anarchie?” Wat was Mandsjoerije vóór het incident van 18 Sept. 1931, onder de “maarschalken” Tsjang Tso-lin en Tsjang Hsu-liang, anders dan een wingewest der algemeene Chineesche ordeloosheid en der Chineesche corruptie? Waarom maakt men sommige uitvoerige rapporten van consuls in Moekden en Charbin niet openbaar? Waarom raadpleegt men de vreemdelingen, die al tientallen jaren in dit land wonen, niet over de Chineesche rechtbanken, de Chineesche advocaten, professoren, politiechefs, generaals, directeuren van spoorwegmaatschappijen enz.? Wie zou er kunnen leven onder een régime, dat alle menschen dwingt zich te onderwerpen aan gewoonten van corruptie en volkomen rechteloosheid? Welke comedie wordt door de regeeringen en door de leden van den Volkenbond gespeeld?’

De heeren staatslieden, die te Genève over het wel en wee der volken van de wereld beraadslagen, doch, machteloos om den chaos der wereld te bezweren, hun meer wee doen dan wel, zijn thans geroepen om te beslissen tusschen het in staat van kookhitte ziedende China en het koel redeneerende Japan, dat opnieuw van Mandsjoerije een zelfstandigen staat heeft gemaakt met als nominaal hoofd een afstammeling van zijn vroegere heerschers, den jongen Poe-Nji. En die heeren staatslieden, min of meer lijdende aan den beet van het demagogische hondje, dat bezig is allengs ook den Chineeschen chaos in het ‘Westen’ op te blaffen, daarin gesteund door de gevolgen van een noodlottig-economisch stelsel, dat zonder oorlogen niet kan bestaan en door oorlogen zich-zelf te gronde richt, kunnen zich niet beschermen tegen eigen sympathieën vóór China, en hun antipathieën tegen Japan, welk laatstgenoemde land de practijk van de vaste heerschershand bevoorkeurt boven warrelende demagogische theorieën, naar het hart der Russische Soviëts, met de generaals en leiders, die in China in den chaos wroeten. Rusland en China hebben onlangs een verdrag gesloten, duidelijk als wederzijdsche bescherming bedoeld tegen Japan. En de beraadslagende heeren van Genève, waarbij ook

voor dit strijdpunt ons volk vertegenwoordigd is, welks afgevaardigden echter zich te dien opzichte wijselijk aan den oever houden om niet door het geschil, zoo dicht bij ons overzeesch bezit, te worden meegesleept, weten niet hoè, weten niet wàt, en stellen de beslissing uit tot, zij weten niet wannéér, behalve die heeren afgevaardigden van volken, die bij het vraagstuk niet het geringste belang hebben, doch het luidst tegen Japan te keer gaan.

En zal ons volk toch in de geschillen der kapitalistische verstandsverbijstering worden meegesleept? Van onheilspellende beteekenis voor ons is het feit, dat de werelvreemde Senaat van het, jà, vindingrijke maar onnadenkende Yankee-volk der Vereenig de Staten aan de van het land der kolonisatie-bij-uitnemendheid, Spanje - Portugal hierbij niet te vergeten, doch met Spanje gelijk van aard en overlevering - afgerukte Philippijnen over weinige jaren een soort autonomie heeft beloofd. Niet uit eerbied voor de zelfbeschikking der bevolking van dit eilandenrijk, doch omdat de Oostersch-intelligente immigranten dier eilanden met de geboren Amerikanen staatkundig vereenzelvigd zijn, en de bevolking der Staten, thans even erg in den economischen pekel als elk ander volk, door hun aantal en mededinging hinderlijk beginnen te worden. Noord-Amerika begon den oorlog tegen het oude Spanje uit begeerigheid naar het bezit van het nabijliggende Cuba, dat, beweerden de belangzuchtige Yankee's, slecht werd beheerd. Zuiver-economische oorlog dus. Wat hadden zij echter met de Philippijnen te maken, die al aardig bezig waren zich van Spanje los te woelen? Voor de eene overheersching kregen deze ‘bevrijde’ volken de andere, en de Yankee-heerschappij was hun niet sympathieker dan die der Spaansche ‘hidalgo's’.

De aard der kolonisatie der Spanjaarden en Portugeezen stond voor haar tijd geestelijk hooger dan die der Hollanders, omdat deze slechts kooplieden wilden zijn en niets meer, doch door de omstandigheden gedwongen werden zich door kracht van wapenen in de overzeesche landen te vestigen, wilden zij tot beoogde winst komen. Spanjaarden en Portugeezen werden echter gedreven door een wezenlijk hooger doel: de volken te winnen voor hun godsdienst en hun beschaving. Waar

het moest door middel van brandstapel, galg en rad, het is waar. Doch juist door die middelen, door ons steeds verafschuwd, staat het intelligentste deel der Philippijnsche bevolking thans hooger dan de toch juist door hun geestelijk leven zoozeer sympathieke bevolkingen van onzen Indischen archipel. Ten eerste zijn zij Christenen geworden, en de van zijn grondbeginselen afgedwaalde Christelijke godsdienst wapent, niet tot zijn eer, de menschen beter voor den economischen strijd dan de Muzelmaansche, door onze bruine vrienden beleden. Voorts spreken de Filippino's sinds eeuwen Spaansch en zijn dus op natuurlijke, althans eeuwenoude wijs, opgegaan in een Europeesche gedachtenwereld, welke hen tevens geschikter maakt om zich naar het Westersche leven te oriënteeren. De Amerikanen hebben gedurende de dertig jaren hunner overheersching getracht het Spaansch te vervangen door het Engelsch: hun succes in dit opzicht was slechts oppervlakkig en matig. Nu zullen dan, als president Hoover het niet door zijn veto belet, de Filippino's binnen een kort tijdsverloop grootendeels zelfbestuur genieten. Hoe zullen zij zijn als buren van onze overzeesche volken? Christen en Spaansch, waren zij reeds voor de Amerikaansche overheersching geneigd zich zelf staatkundig te overschatten. Zullen zij hun schijnbare vrijheid aanwenden om in onze overzeesche bezittingen de volken tegen het Nederlandsche gezag op te ruien? Wij zullen het moeten afwachten en waakzaam blijven.

De afgeloopen maand was in haar moeizaam streven van beteekenis door de erkenning van Duitschland's rechtsgelijkheid en toekomstige veiligheid in overeenstemming met de overige mogendheden, groot en klein, ontwapend en niet ontwapend, belangrijk stuk afbraak van het in een staat van geestesverbijstering door de Overwinnaars te Versailles gedicteerde verdrag. Maar ofschoon dan nu Duitschland het recht zal hebben om zich in de volgende ontwapeningsconferentiën te doen gelden, zijn overwinning van het oogenblik heeft slechts theoretische waarde. Van een werkelijke beperking der oorlogsbewapening te land, ter zee en in de lucht kan voor dit land geen sprake zijn, zoolang de wereld de wereld blijft, en volken, zoo wel als individuen bezield worden door nationale of persoonlijke zelfzucht.

Zal dus Duitschland onder den dwang dezer noodlottige omstandigheden zich gedwongen zien zich, voor zooveel zijn economische onmacht van het oogenblik het toelaat, opnieuw te bewapenen? Jammerlijk talent, waarvoor het Duitsche volk zooveel gaven bezit? Het is zeer waarschijnlijk. Dit, à propos van een nagestreefde ontwapening der volken.

En voorts belangrijk, deze maand, om de schuldenregeling der beklagenswaardige overwinnaars jegens hun mede-overwinnaar, zoo mogelijk nog erger in den ‘dalles’ dan eenig andere. Het Internationale Arbeidsbureau schat het aantal werkloozen ter wereld op dertig millioen. Zegt dit getal iets tot het denken van hen, die zich het hoofd breken door de bepeinzing der naaste toekomst? Bij alle overwinnende volken, in den jongsten wereldoorlog meegesleept, heeft Noord-Amerika onnoemelijke voorschotten en leeningen uitstaan, waarvan Broeder Jonathan reeds het zand der afschrijving kan bezigen voor zijn alomtegenwoordige kwispeldoors. De meesten zijn failliet, of zelfs bankroet. Maar er zijn nog enkele volken, nog enkele staatslieden, Herriot in Frankrijk behoort daartoe onder de laatste, en Engeland onder de eerste, die van de schuld aan de Vereenigde Staten een kwestie van fatsoen maken. Praat eens over zijn fatsoen met iemand, met een volk, in den tegenwoordigen tijd, welke individuen en volken Geuzen ziet worden, die andere zorgen aan het hoofd hebben dan schulden te betalen aan een schuldeischer, die aan den oorlog meer heeft verdiend, van den krijg meer heeft gekregen aan winst dan een ander volk, maar deze door zijn zonderlinge huishouding heeft verkwist. Herriot is als Frankrijk's Eerste minister afgetreden, fatsoenlijk man, omdat hij tegen het ‘pas un sou aux Américains’ der Parijsche menigte, geneigd was den schuldeischer voor dit keer nog het zijne te geven, in de hoop, evenals Engeland, dat met hem voor het vervolg te redeneeren zou zijn als het republikeinsche bestuur in de Vereenigde Staten had plaats gemaakt voor het democratische. De zonderlinge toestand is nu deze, dat van de schuldenaars aan Noord-Amerika Engeland, Italië en enkele kleine mogendheden-overwinnaars hun medeoverwinnaar betalen, ofschoon zij er niet zoo goed voorstaan als Frankrijk, dat ‘geen duit’ meer wil afstaan, schoon zijn kelders vol liggen met

baar goud. België en Polen doen daarin met Frankrijk mede. Daar zijn dan nog de schulden, die deze volken elkaar onderling moeten aflossen, doch waaraan zij niet denken, niet kùnnen denken, omdat Duitschland, aller groote schuldenaar, volkomen het bankroet nabij is, of liever een nieuw bankroet.

Het heeft intusschen een nieuwen kanselier in den generaal Kurt van Schleicher met den bekwamen minister Von Neurath als leider van Buitenlandsche Zaken. In een manmoedige radiorede heeft deze nieuwe kanselier, die Duitschland's weermacht en Duitschland's staatkundige leiding in zijn persoon vereenigt, zijn standpunt uiteen gezet, en de luisteraars in een buiten het Duitsche rijk hebben hun gunstigen indruk er over niet verheeld. Maar bij de opening van den Rijksdag, die over het staatkundige leven van den pas benoemden rijkskanselier zal hebben te beslissen, is het tot een gevecht gekomen tusschen nationaal-socialisten en communisten, zooals het parlementarisme van het Duitsche volk er nog slechts enkele onder zijn vergulden koepel had beleefd. Scheldwoorden, aschbakjes, inktkokers, zelfs telefoontoestellen waren de argumenten, die deze moderne volksvertegenwoordigers elkaar naar het hoofd smeten en waarvoor zij straks hun zeer aannemelijk presentiegeld aan de berooide staatskas zullen ontvangen. Michel zal wel brommen, maar Michel zal toch betalen, de ‘Schlemil’.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Over eenige van Goethe's vrouwenfiguren, Goethe's moeder, Bettina von Arnim, en die Günderode.

In deze rubriek mocht ik achtereenvolgens behandelen: George Eliot, George Sand, Harriet Beecher Stowe en Madame Colette; het was nu, na over deze Engelsche en Fransche vrouwen geschreven te hebben, mijn voornemen, om ook eens een essay te schrijven over een *Duitsche* schrijfster, en ik koos daarvoor Bettina von Arnim. Daar deze schrijfster echter voornamelijk in de gedachten der menschen gebleven is door haar briefwisseling met Goethe (Goethe's Briefwechsel mit einem Kinde) en de levensbeschrijving harer vriendin Karoline von Günderode, leek het mij wel aardig daaraan te verbinden het een en ander over Goethe's Moeder, iets over eenige zijner vrouwenfiguren, daarna Bettina-zelve onder behandeling te nemen, en tenslotte een beschrijving te geven van de ongelukkige, interessante Karoline von Günderode.

We zullen beginnen met een beschouwing over eenige van Goethe's vrouwenfiguren; mijn bedoeling is *niet* te schrijven over de verschillende vrouwen, die een rol in Goethe's leven hebben gespeeld; daarover is al zóó ontzaglijk veel verteld, dat wij nu zoo langzamerhand hun namen en karakters en lotgevallen wel uit ons hoofd kennen, - maar over sommige figuren uit Goethe's oeuvre, waarvan het wel typisch is, iets naders te vernemen.

Wij nemen als eerste uit deze reeks het door ieder gekende, en door haast iedereen ook wel eens gezongen:

Heidenröslein.

In welke periode van Goethe's leven is dit gedicht ontstaan?

Wij weten, dat Goethe's mooiste en belangrijkste verzen, - (en, zooals Adolf Stahr het uitdrukt: Heidenröslein gehört ohne Frage zu den herrlichsten Perlen seiner Lyrik....) in de meeste gevallen gedichten zijn ter eener of anderer gelegenheid geschreven; de dichter werd, door de een of andere omstandigheid sterk getroffen; zijn fantasie werd opgewekt.... en het doorleefde, doorledene of ondervondene werd door hem geplasticeerd in een beeld.

Het gedicht *Heidenröslein* behoort tot de vroegste producties van Goethe, en men veronderstelt, dat het dagteekent uit den tijd, toen Goethe, met het 'Heidenröslein' uit Sesenheim (Friederike Brion) zijn liefdesidylle beleefde, en dat hij zijn gevoelens later in den lyrisch-episch-dramatischen vorm van het volkslied heeft omgezet. Weliswaar heeft het arme, zachte Sesenheimsche röslein den 'wilden Knabe' niet gestoken, maar het is van algemeene bekendheid, hoe diep Goethe zich gewond voelde, na het beëindigen dezer episode, en dat hij zijn gevoelens uitdrukte in het schijnbaar luchtige, maar innerlijk tragische lied, dat eindigt met het klagende refrein:

> Röslein, Röslein, Röslein roth,
> Röslein auf der Heiden!

Sommigen meenen, dat Heidenröslein een liedje was, hem door Friederike Brion, als zoovele anderen, voorgezongen. Inderdaad, het is, van opzet, van bouw, van rhythme, van inhoud en van dramatiek, volkomen 'het' volkslied; terwijl er bovendien dat zekere *iets* aan is, dat door den fijnen kunstkenner Friedrich Vischer, in zijn *Aesthetik*, 'geur' wordt genoemd, evenals men óók spreekt van het 'bouquet' van kostbaren wijn.

In Goethe's Straatsburger-periode werd hij door Herder aangespoord de sinds lang verwaarloosde en geminachte 'volkspoëzie', die Goethe-zelf ten zeerste interesseerde, in eere te herstellen, en Herder gaf hem de opdracht: 'den Ueberlieferungen der Volkspoesie im Elsasz nachzupüren'. De brieven, welke Goethe aan Herder naar Bückeburg schreef, leveren het bewijs, dat hij deze opdracht met ijver en veel succes heeft opgevolgd. In een dezer brieven zegt hij onder anderen:

‘Ich habe noch aus Elsasz zwölf Lieder mitgebracht, die ich auf meinen Streifereien aus den Kehlen alter Mütterchen aufgehascht habe..... Ich habe sie bisher als einen Schatz an meinem Herze getragen.’ Onder deze gedichten bevond zich ook een versie van het Heidenröslein, dat in zijn oorspronkelijken vorm reeds in het jaar 1773 door Herder werd openbaar gemaakt. Goethe maakte, zooals wij weten, van den inhoud later gebruik; door zijn wijzigingen gaf hij er nog meer uitdrukking en diepte aan.

Sah ein Knab ein Röslein stehn,
Röslein auf der Heiden.
War so jung und morgenschön,
Lief er schnell es nah zu sehn,
Sah's mit vielen Freuden.
Röslein, Röslein, Röslein roth,
Röslein auf der Heiden.

De schilderij, welke Wilhelm von Kaulbach van het Heidenröslein gaf, is van algemeene bekendheid. In een uitgestrekt heidelandschap bevinden zich twee figuren, waarvan de gezichts-uitdrukkingen zeer goed getroffen zijn; het herderinnetje zoekt zich met haar herdersstaf te verdedigen, terwijl de knaap een viool in de eene hand houdt, - een zinspeling op de muziek van het dichterschap?....

Ottilie.

De *Wahlverwandtschaften* is stellig een van Goethe's meest bekende romans. En hoezeer men de knapheid der karakteruitbeelding ook bewonderen moet, het procédé, waarbij Goethe van een vooropgezet plan uitgaat, doet ons van heden ouderwetsch, want geforceerd, en dus niet natuurlijk aan.

Goethe gaat hier uit, van het verschijnsel in de chemie, dat, als A. en B. verbonden zijn en in aanwezigheid gebracht worden van de, eveneens verbonden C. en D. men het verschijnsel zich zal zien voordoen, dat A. en B. en C. en D. zich van elkander zullen afscheiden, en zich opnieuw verbinden: A. nu met C. en B. met D.

Goethe werkt hier dus van het abstracte uit naar het concrete toe; hij brengt eenige personen tezamen, en laat, geheel willekeurig, tusschen hen nieuwe liefdesverhoudingen ontstaan.

Werther en de Wahlverwandtschaften, de eerste en de laatste roman van Goethe zijn beiden het gevolg geweest van des auteurs eigen levensondervindingen; beiden behandelen psychologische problemen, met welker oplossing hijzelf geworsteld heeft, moeilijke zielstoestanden en hartstochtelijke verhoudingen, waaruit zich te bevrijden hem gelukkig de kracht gegeven is. Zij zijn dus in zekeren zin te noemen, wat Goethe vrijwel van al zijn scheppingen erkent: 'Selbstbekentnisse'. Men kan Werther natuurlijk niet met Goethe vereenzelvigen, want men weet, dat Werther het type was van Karl Wilhelm Jerusalem, den Brunswijker Legatie-secretaris, die in 1747 te Wetzlar geboren werd, en zich in 1772 het leven benam. Maar in het lot van dezen ongelukkigen jongen vond Goethe, in zijn verhouding tot Charlotte Buff algeheelen 'Anklang'.

Het groote onderscheid tusschen beide bovengenoemde werken is, dat Goethe, die op 24-jarigen leeftijd zijn Werther schreef, veel vrijer tegenover de toen door hem behandelde stof heeft gestaan dan de 60-jarige dichter, die, toen hij het lijden van Eduard en Ottilie schilderde, nog zeer leed, onder den indruk van een pas ondervonden smart.

Zooals Riemer ons vertelt, was het oorspronkelijk Goethe's bedoeling een korte novelle te schrijven en deze den naam te geven van *Ottilie.*

Lewes, (zooals wij weten de geliefde levensgezel van George Eliot), de beroemde biograaf van Goethe, vertelt ons daaromtrent het volgende.

Tot de familie van den met Goethe zeer bevrienden boekhandelaar Frommann te Jena, behoorde, omstreeks het jaar 1807, een jongmeisje: Minna Herzlieb geheeten, als aangenomen kind van het gezin. Als klein meisje was zij reeds Goethe's lieveling geweest, en toen zij ouder werd, begon zij een betoovering op hem uit te oefenen, waartegen hij tevergeefs kampte. In de sonnetten, welke Goethe tot Minna Herzlieb richtte, en in de *Wahlverwandtschaften,* in welk werk hij zich van de dwanggedachten aan het meisje zocht te bevrijden, kan men op-

merken hoe sterk de gloed van Goethe's passie was, en hoe krachtig hij zich daartegen verzette. Het was ongeveer een jaar nadat hij zijn verbintenis met Christiane Vulpius door de wet had laten sanctionneeren, en het schijnt zelfs, dat hij er over gedacht heeft, om zich terwille van Minna Herzlieb van zijn vrouw te laten scheiden. Het waren zijn vrienden, die hem een reis en daardoor een verwijdering van het meisje aanrieden, waardoor Goethe Christiane voor een droevig lot bewaarde.

Het is deze Minna Herzlieb, die Goethe zich als motief voor zijn Ottilie in de Wahlverwandtschaften koos. Kort daarna trad zij in het huwelijk met een jongen geleerde, maar nog lang duurde het, eer Goethe zijn smart om haar kon overwinnen. Toen hij zijn roman voltooid had, schreef hij in zijn dagboek:

Niemand verkennt an diesem Roman eine tiefleidenschaftliche Wunde, die im Heilen sich zu schlieszen scheut, ein Herz das zu genesen füchtet. Der dritte October 1809 befreite mich von dem Werke, ohnen dasz die Empfindung des Inhalts sich ganz hätte verlieren können. En in een brief aan zijn vriend Zelter schreef hij: Der durchsichtige und undurchsichtige Schleier der Dichtung werde ihn nicht verhindern, bis auf die eigentlich intentionirte Gestalt hinein zu sehen.

Deze ‘eigentlich intentionirte Gestalt’ is de verloren geliefde des dichters, die ontberen moest, wat hij zoo hartstochtelijk had verlangd.

De wensch van Goethe om Ottilie tot een volkomen ideale figuur te maken, is aan de natuurlijkheid en geloofwaardigheid van dit meisje niet ten goede gekomen. Aan Eckermann zeide Goethe later: ‘dasz in den Wahlverwandtschaften kein Strich sei, der nicht erlebt, aber auch keiner so *wie* er erlebt sei.’ En tegen Zelter bekende Goethe, dat de dubbele wensch, om geheel waarheidsgetrouw te wezen, doch tegelijk alles *anders* te doen zijn, dan het wezenlijk was gebeurd, niet voordeelig voor zijn beeld was geweest.

(Wordt vervolgd.)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Bibliographie.

Filip de Pillecyn. *Blauwbaard.* Met illustraties van Jan Fr. Cantré. - Mechelen, Amsterdam 1931. 'Het Kompas' en 'De Spieghel'.

Ik heb nooit eerder iets van dezen schrijver gelezen; ik las alleen een paar maal in Vlaamsche geschriften zijn naam. De eerste bladzijden van zijn boek deden mij dadelijk vermoeden, dat Filip de Pillecyn gerekend moet worden onder de zeer goede Vlaamsche schrijvers van dezen tijd, en deze indruk werd tijdens de lezing van het werk gestadig in mij versterkt. 'Blauwbaard' is een van de merkwaardigste boeken, die ik de laatste maanden gelezen heb. De stijl is vast, strak, beheerscht; opmerkelijk door een zekere koele klaarheid; naar den vorm is het boek een uiting van bewuste taalschoonheid. Maar binnen die omlijsting brandt en woelt een donkere, geheimzinnige romantiek. De schrijver heeft een variatie op het oude, griezelige sprookje gegeven in den vorm van een vaag-historische verbeelding, waarin tal van middeleeuwsche gegevens en in 't bijzonder de gruwelijke rechtspleging verwerkt zijn. Toch zoeke men in dit werk geen realisme in den gewonen zin; het is, in zijn voortgang, samenhang en oplossing, veel meer een eigenaardige symboliek van een menschelijke geaardheid en een menschelijk lot.

De suggestieve teekeningen van Jan Fr. Cantré vormen met den tekst een schoone eenheid.

C. en M. Scharten-Antink. *Het wonder der liefde.* - Amsterdam 1931. Mij. tot verspr. van goede en goedkoope lectuur.

Dit boek was een verrasing voor me. Na de langademige trilogieën 'De jeugd van Francesco Campana' en 'De nar uit de Maremmen', waarvan zoo weinig goeds te vertellen was, bieden de Schartens met 'Het wonder der liefde' een roman aan,

die opmerkelijke kwaliteiten vertoont; een boek, dat door zijn zuiveren eenvoud ver uitsteekt boven de theoretiseerende gewichtigheid van al die dikke deelen.

Een man uit het volk, een jonge kerel, een wilddief, een ruwe klant, driftig, maar met een goed hart, gaat de gevangenis in om een schot op den minnaar van zijn vrouw. Het barre gevangenisleven brengt hem een openbaring; hij wordt er verliefd op een meisje uit de vrouwen-afdeeling, door niets dan een blik, en een paar kleine gesmokkelde briefjes. In de jaren van zijn afzondering wordt ze zijn verheerlijkt ideaal, en ze blijft dat, als de vrijheid hen vereenigt. Ook als ze gestorven is, kan alleen de herinnering aan haar - zij heeft het zoo gewild - hem ten slotte doen besluiten, zijn vroegere vrouw weer bij zich te nemen.

Dit boek is rijk aan ontroerende bladzijden. Het ontzettende lijden van het gevangenisleven is op een treffende manier beschreven. Het liefdeleven van Paolin en Rosa, na beider bevrijding, is met een zeldzaam meesterschap weergegeven; hier stijgt de vertelling tot een zoele, sprookjesachtige teederheid.

Het slot brengt voor mijn gevoel eenigszins een teleurstelling. Dat Rosa, die toch altijd een naïef-geloovige volksvrouw is gebleven, tot haar dood toe het hoog-houden van haar liefde verkiest boven den troost van de kerk, lijk mij een gevaarlijk toegeven aan de romantiek, al werkt deze houding natuurlijk mee tot het construeeren van ‘het wonder der liefde’. Ook de wijze, waarop Paolin zijn vroegere vrouw, die hij zóó gehaat heeft, weer tot zich neemt, bevredigde mij niet geheel.

Maar er is zeer veel moois in dit boek.

Arthur van Schendel. *Bijbelsche verhalen.* - Zwolle z.j. W.E.J. Tjeenk Willink.

Van leeraren bij het middelbaar en gymnasiaal onderwijs hoort men herhaaldelijk de klacht, dat de leerlingen niets weten van wat in den bijbel staat. Massa's Nederlandsche woorden en uitdrukkingen zijn aan den bijbel ontleend; de docent, die bij zijn discipelen althans de meest elementaire kennis van den bijbel veronderstelt, vindt zich telkens teleurgesteld. Ik heb zelf, als

leeraar aan een Amsterdamsche H.B.S., eens een proef genomen met de vraag: 'Wie van jullie heeft thuis wel eens een bijbel gezien?' - En een 'verrassend' (om dat woord nu maar te gebruiken) klein aantal vingers gingen de hoogte in.

Op zichzelf vind ik dat heelemaal niet erg. De bijbel, zoowel in de Staten-vertaling als in meer moderne vertalingen, is stellig weinig geschikt om onzen leerlingen bijbelkennis bij te brengen. Dit klinkt een beetje paradoxaal, maar van de taal van den Statenbijbel begrijpen de leerlingen geen steek (ik spreek uit ondervinding), en niet één weldenkend vader of moeder zal den bijbel in zijn vollen omvang in handen van zijn kinderen willen zien. Bij de gedachte aan wat ze kunnen vragen over sommige kwesties uit het oude testament (en kinderen vragen zoovéél!) deins je al terug.

Inmiddels blijft het gebrek aan kennis van den bijbel bij de opgroeiende jeugd te betreuren. En daarom lijkt me dit boekje van Arthur van Schendel zoo'n welkome verschijning. Het is bestemd om leerlingen aan scholen voor voortgezet onderwijs eenige elementaire kennis bij te brengen van het oude en het nieuwe testament. In eenvoudig-schoone en klare taal zijn de zeventien vertellingen gesteld. Ik voor mij zou het zwaartepunt iets meer verlegd hebben naar het nieuwe testament, waaruit maar vijf vertellingen zijn gekozen. Maar dat is iets van ondergeschikt belang. Ik ben er van overtuigd, dat dit eenvoudige en zeer leesbare boekje aan alle scholen, waar neutraal onderwijs gegeven wordt, goede diensten zal kunnen bewijzen.

Simon Koster. *De razende saxofoon.* - Amsterdam 1931. Mij. tot verspr. v. goede en goedkoope lectuur.

De saxofoon is in dezen roman min of meer het beeld van het ontredderde moderne leven; de titel is symbolisch. En die titel is goed, hij is zelfs heel goed. De geest en het tempo van dit boek zijn inderdaad te vergelijken bij het jazz-orkest, waarin de saxofoon domineert, de nieuwste uitvinding van den duivel (of is dat de radio?), waar je gek van worden zou als je door al het lawaai op de wereld niet al lang afgestompt was.

Een boek vol menschen, vol geluid en vol beweging. Op enkele episoden na speelt de geschiedenis zich af in Berlijn. Of eigenlijk geschiedenissen, want van verschillende menschen wordt hier een levensfragment uitgebeeld, zonder dat er nu juist veel eenheid van compositie is. En het gaat ook niet zoo heel diep; er wordt nog al veel aan het toeval overgelaten, en hoewel het leven rijk is aan toevalligheden van allerlei aard, in een roman plegen ze doorgaans op te treden als surrogaat voor zielkundige diepte en verklaring.

Toch heeft de roman van den heer Koster opmerkelijke kwaliteiten. De schrijver beschikt over een buitengewone techniek, en vooral, er zit atmosfeer in het verhaal. Dat is veel meer dan wat door uiterlijke handigheid bereikt kan worden. Men voelt, dat deze auteur zelf gegrepen is door het zich voortdurend versnellende tempo van onzen tijd, dat hij er dermate door is aangedaan, dat hij het van binnen uit kon weergeven, niet beschouwend, maar opnieuw-belevend. Een boek waarin het leven bruist van onzen vreemden, tragischen tijd, voort-jakkerend naar een toekomst, die, gelukkig maar, God-alleen weet....

Maurits Dekker. *Reflex.* - Amsterdam z.j. Andries Blitz.

De heer Dekker voelt zich aangetrokken tot het naspeuren van abnormale hersenkronkelingen en hij doet dat met een buitengewone virtuositeit. Of zijn, als verbeelding te boek gestelde, experimenten door de wetenschappelijke psychiatrie gedekt worden, kan ik niet beoordeelen en ik geloof, dat dit er voor den kunst-beschouwer ook niet veel toe doet. Het verloop van het ‘geval’, dat de heer Dekker beschrijft, heeft mij als ‘geval’ volkomen bevredigd; meer mag ik niet verlangen. Ik stel mij alleen voor, dat een bepaald persoon onder bepaalde omstandigheden zoo-en-zoo kan handelen, en als die persoon niet buiten het boekje gaat, dat ik hem, als neutraal en onbevooroordeeld lezer heb toegedacht, mag ik niet meer eischen. Ontmoet ik een psychiater, die mij vertelt, dat een krankzinnige van deze soort (want het gaat hier om een krankzinnige) niet zoo doet als de heer Dekker beschrijft, dan antwoord ik hem: dat gaat u aan,

als wetenschappijk-psychiatrisch onderzoeker, maar niet mij, als kunst-beschouwer.

De heer Dekker beschrijft de geschiedenis van een lid der jury van een Amerikaansche rechtbank. Hij heeft voor den dood van den verdache gestemd; deze wordt ter dood veroordeeld en Atkins is verplicht, de voltrekking van de doodstraf bij te wonen. Deze verplichting wordt hem tot een gruwelijke obsessie, en zoowel zijn eigenaardige aanleg als de omstandigheden waarin hij verkeert - zijn verleden is van dien aard, dat hijzelf de plaats zou kunnen innemen van den veroordeelde - maken hem krankzinnig.

De eerste zeventig, tachtig bladzijden zijn buitengewoon goed. Daarna begint het af te loopen; het verhaal gaat lijden aan een vermoeienden woordenrijkdom, met herhaling, en dus verslapping, van telkens dezelfde sensaties, al te weinig gevarieerd. Ook wordt de geschiedenis te cerebraal; men mist den diepen ondergrond, die bijvoorbeeld den grootsten doorvorscher van de zieke ziel, Dostojewsky, tot zoo'n fenomenale verschijning maakt. Ik weet wel, dat zulke vergelijkingen altijd mank gaan, en ik ben er van overtuigd, dat de heer Dekker zich volstrekt niet voor een Dostojewsky zal houden, maar, hoezeer in de verte, had hij er op moeten lijken, om in zijn genre een gaaf kunstwerk voort te brengen. Nu is hij daar niet in geslaagd. Maar ondanks dat is de heer Dekker stellig een van de beste prozaschrijvers van Holland. Hij kan, in artistieken zin, zielkundige problemen stellen en oplossen, op een manier, zooals waarschijnlijk niemand bij ons het hem nadoet.

Frans Smits. *Onder het oog van Mercurius.* - Bussum 1931. C.A.J. van Dishoeck.

Een hopeloos banale, dorre en stoffige liefdesgeschiedenis, opgeschreven door een Vlaming die geen Vlaamsch kent en geen Hollandsch en die zoo gauw mogelijk de pen uit zijn onbekwame vingers moet leggen. De tijden zijn niet gunstig, dat is zoo, maar de heer Smits dient werkelijk naar een ander vak om te zien dan dat van letterkundige. Een rijke koopman neemt zijn typiste tot

maîtresse; een thema, dat minstens een half millioen keer op het tooneel, op de film en in romans behandeld is. Men zou het een daad van moed kunnen noemen om er nog weer mee aan te komen, als de schrijver er iets van terecht gebracht had, dat ook maar in de verste verte op een kunstwerk leek. Maar dit boek is niets, heelemaal niets; de menschen, die er in optreden, leven nog minder dan de poppen van een Jan-Klaassenspel; als je dit boek leest krijg je een physiek gevoel van onbehagen, alsof je wat verkeerds in je maag hebt dat er uit wil. Er staat geen onvertogen woord in hoor; het is dood-fatsoenlijk, dat wil zeggen net zoo dood als fatsoenlijk. Of eigenlijk is dit niet juist; ik vind het eerlijk gezegd onbetamelijk, zoo'n prul arglistiglijk-netjes uit te geven en net te doen of het een roman is. Ik vraag mij af: is dit dezelfde Frans Smits, die Monne schreef?

Maurice Roelants. *Het leven dat wij droomden.* - Rotterdam 1931. Nijgh en Van Ditmar.

Maurice Roelants schrijft een eigenaardig soort proza; een wonderlijk conglomeraat van Noordnederlandsch en Vlaamsch. Een taal, die nergens gesproken wordt, maar die door den heer Roelants bewust als kunstuiting gekozen is. Ik moet eerlijk bekennen dat ik er niet erg mee kan wegloopen; dit proza heeft iets onnatuurlijks, iets gemaniëreerds en in de dialogen is het vaak stijf en houterig.

Het verhaal zelf heeft opmerkelijke psychologische diepten en fijnheden. Er wordt een scherpe strijd in gevoerd om het bezit van een man. Er zijn twee meisjes-studenten, Irène Masure en Maria Danneels. De eerste is verloofd en de tweede wordt verliefd op den minnaar van haar vriendin. Haar liefde blijkt geleidelijk sterker te worden dan haar vriendschap. De wisselwerking van deze gevoelens, die elkaar in de ziel van Maria Danneels bevechten, tot zij verraad pleegt aan haar vriendin en met vrouwelijke listigheid de liefde van den minnaar wint, is door den schrijver met scherpe en koele zakelijkheid ontleed. Het boek is arm aan gevoel, maar valuta van het gevoelselement is in de modernste romankunst zoowel als in de poëzie sterk gedeprecieerd.

Aar van de Werfhorst. *Jennechien.* - Deventer z.j. Uitg. Mij. AE.E. Kluwer.

Deze landelijke vertelling voert ons terug in de sfeer van den eenmaal zoozeer geprezen en later evenzeer gesmaden J.J. Cremer. Beminnelijk, lief, eenvoudig, zoetelijk en vooral onschuldig. Maar deze onschuld, deze naïveteit heeft iets bedenkelijks: zij is verwant aan het onnoozele; zij heeft niets van het sublieme, dat de groote buitenlandsche beoefenaars van het arcadische genre, van Longos en Vergilius af, in hun werk wisten aan te brengen, en dat Hooft's Granida tot zulk een openbaring van schooonheid maakt.

Dit verhaal is te strooperig, te hanneponnig, enfin, te onecht. De in een Overijselsche dialect geschreven dialogen zijn hier en daar wel aardig, een enkele goede natuurwaarneming valt te noteeren, maar het geheel behoort tot een genre, dat zijn tijd gehad heeft.

HERMAN MIDDENDORP.

Andree door H.W. Sandberg.
(Vervolg van blz. 19.)

Het was er druk en zoodra zij rechts van den ingang, in een van de ‘appartements’, die door schotten van elkaar waren gescheiden, een vrij tafeltje ontdekten, namen zij het in bezit. Met zijn zessen vulden zij juist dat heele hoekje, een hoekje, waar zij zich temidden van de vreemde menschen en het rumoer thuis voelden.

De prijskaart werd met aandacht bestudeerd. Alles kostte er veel geld, de minste cocktail 30 fr. en een flesch champagne 250 fr. Guillaume vond het afschrikwekkende prijzen, maar als hij eenmaal op een avond werd meegesleept, konden uitgaven, indien zij niet al te onmogelijk waren, hem niets meer schelen en verwierp hij met welbehagen alle gedachten aan geldelijke moeilijkheden in de toekomst. Wanneer iets hem in opwinding had gebracht, was hij bijna onvatbaar voor de stem van de rede en het verstand. De champagneflesch, scheef in den emmer met ijs, verscheen op de tafel. Hij wist niet waarom, maar de gewoonte om een flesch met champagne of goede wijn scheef in een emmer te zetten, deed hem geweldig goed. Hij vond het een van de kolossaalheden van het leven, waarover hij nu ernstig begon na te denken, al sterk onder den invloed van de reeds gedronken champagne en tengevolge van de aanwezigheid van Andrée. Op gegeven momenten werkte een vrouw op hem met precies dezelfde kracht als wijn. Haar aanwezigheid steeg hem dan naar het hoofd en maakte hem half dronken, met volkomen dezelfde verschijnselen en gevoelens als van alcoholische dronkenschap.

De vrienden gingen weer aan het dansen. Hij bleef alleen achter, eerst met Willy, daarna met Raymonde, strekte zich lui, half liggend, op de banquette uit en droomde in het felle licht, dat doorschaduwd werd door den rook en door de muziek. Hij voelde zich in het minst niet meer ongelukkig. Alles was veranderd; was het door den drank, die altijd veel van wat hem drukte of hem belette een onbezorgd mensch te zijn, wegnam of was het omdat hij liefhad of omdat men hem ging liefhebben? Hij dacht noch over het een noch over het ander na. Hij opende zijn oogen en keek rond. Er zat niemand meer naast hem. De leege champagneflesch, scheef in den emmer met ijs, deed hem denken aan een baken in een snel stroomende rivier. De zaal, die laag was van zoldering, zag er uit als een roef. De vlottende klanken van de muziek waren de golven. De beelden, die in zijn gedachten voor hem oprezen, wisselden met elke verandering van melodie der muziek. Dan was het de 'Mikado', dien hij zag, dan was hij op een klotsende rivier, op een deinende zee, dan zag hij de oogen van Andrée voor zich. Hij probeerde tevergeefs de kleur van die oogen te doorgronden, maar hoewel hij wist, welke kleur ze hadden, kon hij zich die kleur niet meer herinneren. Haar gezicht doemde voor hem op, zoo groot, als op het doek van een cinéma. Thans lag er een glimlach overheen, maar de trekken daarachter waren zoo samengetrokken, dat hij zijn hand op zijn hart moest leggen, zoozeer deed hem dat pijn. Hij stamelde iets van: 'Het is niet mijn schuld, ik zou willen, vergeef mij....', zonder te weten, wat hij daarmee bedoelde. De lichten in de zaal brandden dof, alsof het hun mogelijk was, hoewel er geen vensters waren, de ochtendschemering buiten, die al doorbrak, aan te kondigen.

Andrée danste ginds op het planken vierkantje, midden in de zaal, ver weg, want de zaal was lang en groot, maar hij was niet meer jaloersch. Af en toe, als de muziek had opgehouden, zaten zij allemaal bij elkaar. Andrée, die niet gewend was om uit te gaan, gaf teekenen van een onverzettelijken slaap en in haar oogen stonden tranen tengevolge van den dikken en bijtenden rook. - Ik schrei, zei zij juichend, - en ik val om van den slaap, voegde zij er zuchtend aan toe. Guillaume plaagde haar, blies haar rookwolken in het gezicht, die zij loom-lachend afweerde. - Nee, houd op, zei zij werkelijk half ernstig, - ik huil tranen met tuiten.

Zij veegde haar oogen met haar zakdoekje af, zij boorde in haar oogen met het gebaar van een klein kind, om meteen den slaap wat te verdrijven. Guillaume keek naar haar, hij deed niets dan kijken. Het was alsof hij jaren honger had geleden, alsof hij zich verzadigen moest aan een gezicht, aan een vrouwenlichaam, dat hem lief was, onuitsprekelijk lief. Hij had voldoende er aan op het oogenblik, dat hij van haar hield, hij stelde zich niet eens de vraag of zij van hem hield. Nog was het voor hem van geen belang. Ah, liefhebben, liefhebben in Parijs, ging hem door de ziel, dat leek hem de hemel op aarde. Ik heb lief, bekende hij zichzelf en hij draaide er om heen, om dat sentiment, zooals een verbaasd wandelaar om een mooi beeld in een bosch. Het is dus nog mogelijk, dat ik weer kan liefhebben, ik dacht, dat alles gestorven was, zei hij bij zichzelf. Met een verderfelijke kracht steeg er een geluksgevoel in hem omhoog, dat hij niet meer kon remmen.

Hij ging dansen met Andrée, hij danste goed met haar. Toen hij weer alleen terug was, keek hij met een genot de zaal rond, alsof het hem extra pleizier deed, dat hij geen van al die menschen daar kende, dat zij allemaal vreemden voor hem waren. Dat was een verrukking, omdat hij haar lief had, hij wilde alleen háar kennen. Zelfs de vrienden waren hem teveel. Hij begon al minder aandacht aan hen te schenken. Later, als hij met hen en Andrée uit zou gaan, zou hij ze heelemáal niet meer zien.

Zij kwam terug met Huib, met wien zij gedanst had. Guillaume was in haar hoekje gaan zitten, omdat hem dat aantrok. Zij protesteerde en viel vlak naast hem neer. Zij was opgewonden, maar zij knipperde weer met haar oogen. ‘Schrei maar’, zei Guillaume en zijn stem was als van een kind zoo teer, ‘leun maar op mijn schouder en huil maar eens flink uit.’ Hij legde zijn arm om haar middel. Zij voelde het niet, zij sloeg er zoogenaamd geen acht op, maar in den toestand, waarin Guillaume verkeerde, was zijn opmerkingsvermogen zóo scherp ontwikkeld, dat hij wist, dat zij zijn hand tegen haar lichaam voelde tot in de diepste vezelen van haar gedachten. Zij vlijde zich tegen hem aan, boog haar hoofd opzij en lei het op zijn schouder. Hij verroerde zich niet, zat als onbeweeglijk. Die paar seconden nam hij in zich op als een eeuwigheid. Daarna boog hij zijn hoofd naar het hare toe, tot

het haar gladde zachte haar raakte. Zij kwam tot bezinning en richtte zich op. ‘Vous avez pleuré sur mon épaule’, zei hij tot haar en het was, alsof hij daarmee wilde zeggen, dat er een pact gesloten was tusschen hen beiden. Zij keek hem door haar half gesloten oogleden aan, vol zoete genegenheid en antwoordde: - Attendez, je vous ferai pleurer aussi, moi. Hij nam het aan, als het grootste geluk, dat hem te wachten stond.

Het was zes uur, toen zij opstapten. Andrée liep bijna met gesloten oogen de ‘Mikado’ uit, zoo'n slaap had zij. Een nuchtere ochtendschemering wachtte hen buiten. Huib en Max bedachten ineens bij zichzelf, dat zij veel geld hadden uitgegeven. Voor Guillaume gold alleen dat ééne moment, dat hij beleefd had. Dat oogenblik doorstraalde al, wat er dien avond gebeurd was, daarna en den tijd ervoor. Het had, merkwaardigerwijze, terugwerkende kracht. Het maakte het onaangename mooi en het mooie nog aangenamer. Het was als de geboorte van een nieuwen tijd.

Het groepje liep den boulevard Rochechouart op en wenkte een taxi. Het oogenblik van scheiden was aangebroken. Guillaume's hart vulde zich, alsof het barsten ging. Er zat, naar zijn gevoelen, iets grenzenloos onrechtvaardigs in dit tijdelijk vaarwel. Hij merkte, dat hij bleek werd en dat hij zich moest beheerschen. Iedereen, ook hij, gaf vroolijk en toch een beetje vormelijk Andrée de hand ten afscheid. Zij stapte in. Nog was zij niet weg, nog stond de taxi daar. De chauffeur zette de motor aan. Guillaume wilde schreeuwen. De taxi zette zich in beweging. Binnenin wuifde Andrée hem toe en op het moment, dat zij hem voorbijkwam, stak zij een kleine, smalle hand uit het portierraampje, net over het hoog-opgehaalde glas, een kleine, gehandschoende hand, die hij greep en vasthield. Toen hij den lichten druk van haar vingers voelde, was zij weg. Guillaume ging stomgeslagen naar huis, hij zei geen woord meer, het scheen alsof het geluk van lief te hebben hem had vernietigd.

II.

Guillaume ontving den Maandag daarop twee vrijbiljetten van de Directie van het Théâtre Montparnasse, die hem recht gaven die week naar een voorstelling toe te gaan. Zonder er verder over

na te denken, welken avond hij zou gaan, stak hij ze in zijn portefeuille en nam een autobus naar de binnenstad om daar iets te koopen. Het was lekker, even vriezend weer. In de buurt van de Place de la Trinité viel hem plotseling, in de wirwar van straten, die hij er passeerde, een naambordje op: rue St. Lazare. Rue St. Lazare piekerde hij, dat was de straat, waar Andrée werkte, vlak bij de Trinité. Willy, die zich door haar liet permanenten, had hem wel eens den kapperswinkel gewezen. Hij zou dien best terug kunnen vinden.

Hij had twee vrijbiljetten in zijn zak, dus kon hij met hààr gaan, dat was een ingeving, hà, dat was een fijne gedachte. Als een kind zoo blij om het toeval, dat hem juist hier had gebracht en hem vanochtend die kaarten had bezorgd, sloeg hij de rue St. Lazare in en herkende spoedig aan het einde, dicht bij het plein, ‘le magasin d'Andrée’. Hij stapte resoluut op de glazen deur af en opende haar. Elke winkeldeur gaat anders open dan een gewone deur en hoewel deze heelemaal niet rinkelde, zooals dat bij winkeldeuren in goedkoope zaakjes het geval is, maakte zij toch volgens zijn idee, dat echter louter een verzinsel was, meer geluid dan een huisdeur. Achter een bureau'tje vlak naast den ingang zat een gérant, tot wien hij zich al wilde wenden, toen hij Andrée in het oog kreeg. Hij herkende haar gezicht als bij intuïtie, alsof hij het in een droom wel meer had gezien, maar niet in de werkelijkheid. Temidden van al die mannen en vrouwen met witte werkjassen, was het ook het eenige, dat opviel. Voor hem hadden al die andere gezichten een gelaten onbeduidendheid, alsof de lichamen het nu eenmaal noodig hadden een gezicht te hebben, maar of het toch feitelijk overbodig was. Haar gezicht daarentegen scheen hem het eenige te zijn, dat leefde, waarvan de trekken konden veranderen, dat kon lachen en schreien.

De bedienden in den winkel verstarden op het moment, dat hij binnentrad in de houding, die zij hadden, sommigen voorovergebogen met het bovenlichaam, de scheerhouding, anderen met één hand in de hoogte, waarin zij een of ander kapperswapen zwaaiden boven het hoofd van een klant, de kniphouding, terwijl er een paar heen en weer liepen met die nonchalante gang van menschen, die er zeker van zijn, dat hun slachtoffer niet kan wegloopen, omdat het ingezeept is of slechts ten deele geknipt.

De gérant aan de kassa verdween heelemaal uit zijn gezichtskring. Natuurlijk was dit alles maar gezichtsbedrog. Zoo snel als in een droom de gebeurtenissen plaats grijpen, namelijk in een onderdeel van een seconde, zoo ver week alles, wat niet met Andrée te maken had, naar een verren achtergrond, waarop de bewegingen niet meer te onderscheiden waren.

Zij glimlachte, zooals over een meertje onverwacht vroolijke speelsche golfjes komen en liep op hem toe met een zoo kalme waardigheid in haar bewegingen, dat hij daarover moest nadenken, terwijl zij vóór hem stond en hij haar hand in de zijne hield. Zij wachtte met die terug te trekken.

- Ça va? informeerde zij.

'Ça va rudement bien', antwoordde hij in de blijdschap van haar weer te zien.

- En wat is er?

'Ja, eh, wat is er ook weer, o, ik weet het al', zei hij hartelijk lachend, 'ik heb net vanochtend twee vrijkaarten gekregen voor "Le Djibouk" in het Théâtre Montparnasse. Nou en toen liep ik hier zoo toevallig langs en toen dacht ik aan u.' Dat 'toevallig' is gek, bedacht hij, juist omdat het de waarheid is.

- Voor wanneer is het?

'Voor één van de avonden van deze week.'

- Morgen kan ik niet, Donderdagavond, is dat goed?

'Uitstekend, natuurlijk gaat dat.'

Haar witte stofjas bekoorde hem onbeschrijfelijk, veel meer dan het uitgaanscostuum, waarin hij haar voor het eerst had gezien, want zij werkte hier in, dit was haar leven, dit was echt, wie haar daarin niet kende, kende haar niet, zooals zij het grootste gedeelte van den dag was. Hij voelde de neiging in zich opkomen de jas te streelen, hij hief de hand al omhoog, maar hij begreep, dat zij het niet zou begrijpen.

- Herkende u mij direct? vroeg zij nieuwsgierig.

'Natuurlijk', zei hij trotsch. 'U weet, waar het Théâtre Montparnasse is?' ging hij verder, terwijl hij haar hand beetpakte en met zijn andere hand haar bij den arm greep.

- Ja, dat weet ik en anders zou ik het heusch wel vinden.

Zij knipoogde hem toe.

'Kon u Zondag wel uit uw bed komen?' eindigde hij het

gesprek, in de vurige begeerte, nog een vleugje van de atmosfeer van dien Zaterdagavond over zich te voelen komen.

- Ik heb tot twaalf uur geslapen, antwoordde zij, maar niets verried, dat de herinnering aan dien avond haar emotioneerde.

'Adieu dan.' Hij wilde nog iets zeggen om met alle geweld de herinnering ook bij haar wakker te roepen, maar zij drukte hem haastig de hand, glimlachte lief en riep, terwijl zij zich al wegspoedde: - Tot Donderdag, au revoir. - 'Au revoir', zei hij, uit een verdooving ontwakende. Hij zag, hoe de bedienden in den winkel weer met hun werk doorgingen, hij zag den man weer achter de kassa, hij liep op de deur toe en was blij, dat zijn hand oogenblikkelijk den knop vond. Het volgend moment liep hij naar buiten, ademde hij diep.

De Place de la Trinité, maar die is prachtig, bemerkte hij ineens, er is geen mooier plekje in heel Parijs, in ieder geval niet een, dat zoo gezellig is, zoo open, zoo helder, vroolijk, vol beweging, gedoe, vol zon - Parijs wordt met den dag aantrekkelijker. 'Wat een stad, wat een stad', mompelde hij op zijn Joodsch. lachte daarover hardop, zoodat twee meisjes omkeken, zooals twee meisjes altijd omkijken, zoo even het hoofd opzij een beweging zoo klassiek als het gescheld van een taxi-chauffeur. Hij trok een gezicht tegen ze en liep ze verder voorbij, alsof zij lucht waren. Zij praatten nog even luid op, om zijn aandacht te trekken en vervielen toen opnieuw in hun vriendinnengesnater. Hij keek naar den toren van de Trinité, die omhoogrees in de fijnblauwe lucht, die hem hier extra fijnblauw leek. Hij ging ergens op een terrasje van een café zitten om nog een oogenblik, dat bij het gesprek met Andrée hoorde, daaraan vast te knoopen.

In den Jardin de la Trinité waren enkele banken bezet met breiende vrouwen, op hun kinderen passend, die in het zand of langs de paden speelden. De vogels in de boomen tsjilpten, alsof zij tegen het verkeerslawaai op meenden te kunnen. De taxi's snorden in alle richtingen voorbij met gelukkige inzittenden, ja, waarom zouden zij niet gelukkig zijn, net als Guillaume. Ik hou van haar, zei hij bij zichzelf, maar nu sloeg het hem toch droef om het hart. Van iemand te houden, werkelijk te houden, dat was ernstig, daar kon veel geluk, maar ook veel ongeluk uit voortkomen. Hij zei in stilte een soort gebed op, dat hij alles zou doen

om haar tot vrouw te krijgen. Alles wil ik voor haar over hebben, het hartje, voegde hij er aan toe. En dat liefkoozende naampje stelde hem gerust; als hij zoo teeder van haar hield, zou zij zonder twijfel ook van hem gaan houden. Wanneer iemand zijn leven aan een ander wil geven, dan is het immers niet mogelijk, dat die andere zou weigeren, dat geschenk te aanvaarden? Hij betaalde, stond op en rende in een krankzinnige vaart het plein over, met levensgevaar voorbij een auto. Hij schrok er niet van, natuurlijk had die hem niet verpletterd, 'hem zouden ze immers niet hebben', hij had immers lief, hij wilde leven, hij moest leven, zijn tijd om te leven was nu gekomen. Op het platform van de autobus wou hij zoo lang mogelijk naar den winkel kijken van Andrée, maar de conducteur vroeg hem direct expres om zijn tickets, die hij woedend te voorschijn haalde. Dat was nou echt pesterij. Maar toch kon hij nog even om den rug van den man heen naar de rue St. Lazare kijken, waar het rood, wit, blauwe kappers-insigne rusteloos ronddraaide, alsof het zeggen wilde: alles is in orde.

* * *

Rue de la Gaîté. De menschen schijnen hier niet zoo door de straat te loopen als in andere straten, zij loopen slordig, alsof zij telkens niets doen dan oversteken. In de herinnering denkt men, dat er een tramlijn langs het trottoir loopt, waarover, luid bellend, af en toe een tram voortkruipt, die de menschen langzaam uiteen doet gaan. De Place Edgar Quinet, die vóór het begin van de rue de la Gaîté ligt, is extra ongezellig donker, de straat zelf is ongezellig licht, met drukke wisselende kleuren, die een kermisachtigen indruk wekken. Rechts bevinden zich een volksbioscoop met sensationeele platen van sensationeele films en een irriteerend belletje, dat voortdurend doorrinkelt en de klanten moet 'aanlokken', de 'Bobino', een karakteristiek volkskabaret met duurste plaatsen van 12 francs, waar veel petten naar binnen gaan en daarnaast een volkstheater, waar op het tooneel nog de linke jongen wordt toegejuicht, die een paar agenten een watjekou verkoopt en de heele zaal 'hè' zegt, wanneer de zaken op het nippertje nog een goede wending nemen, net alsof de zaken op het nippertje niet een goede wending zouden hebben kunnen nemen, zonder de kassa ernstig te benadeelen. Links is een rommelige

bazaar, met binnenzalen als spelonken, die schijnbaar nooit bezocht worden, even verder kun je aan een klein stalletje de eigenaardige combinatie van ijs en pannekoeken krijgen, dan komt er een groezelig comptoirtje, dat overdag altijd drie klanten telt, waarvan voortdurend een derde wordt afgelost en om den hoek, in den inspring, heeft men tenslotte het oude volkstheater, door den beroemden régisseur Gaston Baty nieuw ingericht, met behoud van het ouderwetsche karakter, en dat hij gebruikt om élite-voorstellingen van hoog artistiek gehalte aan het publiek te brengen. Het grootste gedeelte van het Parijsche publiek gaat natuurlijk naar boulevardstukken van geen beteekenis, enkele echte kunstliefhebbers komen bij Gaston Baty en wat snobs, omdat het theater in zoo'n armelijke buurt is gelegen.

Guillaume ijsbeerde tusschen de entrée van het theater en het comptoirtje met zijn doffe zinken toonbank heen en weer, zijn winterjas open, daar het zacht weer was, één hand in een buitenzak van zijn avondtoilet. Hij keek verstrooid naar de auto's, die de bezoekers aanbrachten, naar het onzinnige gedoe van den man in uniform, die de onnoodige moeite doet, portiers open te maken en de vaak vergeefsche beweging, zijn hand op te houden of aan zijn pet te tikken, en naar de buurttypes, die voorbijkwamen, schooiers, in smerige kleeren gehuld, waardoor het naakt van arm of been heengluurde, sjieke jongens van de vlakte, die vrouwen aan hun arm meesleepten, zooals een roeibootje achter een groot vaartuig meehobbelt en naar den man aan het comptoir, die telkens als een van de vrouwen, die bediende, in zijn buurt kwam, probeerde om haar in den hals te knijpen.

In de gezichten van de menschen, die kwamen om de voorstelling bij te wonen, was weinig van de verheugenis van een groote gebeurtenis, die zij zouden gaan meemaken. De vrouwen waren vooral bezorgd over hun toilet, de heeren waren bezorgd om het oordeel over hen van de vrouwen. In de straat hing een walmig licht, vreugde lag niet over het gelaat van de menschen, die voorbijkwamen, òf doodsche onverschilligheid, gelatenheid bij de gebrekkigen en armen òf verlangende onbevredigdheid bij de verliefden. Guillaume rilde. Om gelukkig te worden, moet je beginnen met in je zelf gelukkig te zijn, herinnerde hij zich een

uitspraak van een schrijver. Maar hij was niet gelukkig. Ach, zou zij.... zou zij....

Aan den overkant stond iemand, onbeweeglijk, alsof zij langen tijd zoo had gestaan. Haar lange mantel was als een herkenningsteeken, haar gezicht was in het dooreengewarrelde licht vreemd. Hij glimlachte naar haar, toen zij keek, eenigszins de machinale glimlach, die bij een ontmoeting hoort, anderszins iets hartelijks van: zoo ben je daar? Ja, ik ben hier, wij weten allebei wel, dat wij iets van elkaar verwachten, maar wij bekennen het mekaar nog niet, misschien veel later, misschien nooit, gaat het voorbij ons verlangen, zooals een man, die stilstaat voor een winkelraam, maar zich bedenkt en doorloopt. Vóór zij overstak was er het gevoel van dien afstand, die soms het idee van een grootere nabijheid geeft, dan als men zich direct tegenover elkaar bevindt. Zij kwam met vlugge stappen op hem toe.

'Ik heb de plaatsen al', lichtte hij haar in. Dus haastten zij zich naar binnen. Aan de vestiaire gaven zij hun goed af. Terwijl zij voor een spiegel haar kapsel ordende, wachtte hij drentelend op haar, in de houding van een man, die overweegt of hij nog drie passen naar rechts zal doen of liever twee naar links. De ouvreuse kreeg vijf francs, deed net of zij geen geld terughad en kwam niet weerom. Dat bezorgde hem een bedwongen woede, die hij vergeefs uit zijn hoofd probeerde te zetten. Hij wist wel, dat het hem niets kon schelen, dat die ouvreuse hem een paar francs had afgezet, nu Andrée naast hem zat, maar hoe minder hij er niet aan wilde denken, des te meer steeg zijn woede.

Andrée droeg een zwarte japon met heelemaal bloote armen.

'Is dat een smokingjapon?' vroeg hij om een grapje te maken.

- Precies geraden, zei zij en knipoogde hem toe, alsof zij daarmee er aan toe wilde voegen: maar wat zeg je van mijn armen? Hij beantwoordde die onuitgesproken vraag:

'Mooi hoor.'

- Wat is mooi?

'Die japon, omdat die de armen zoo aardig bloot laat.'

Zij lachte verheugd en trok haar eenen arm wat terug.

- Het is verboden om er in te knijpen.

'Zoo', antwoordde hij, 'maar ik zal het toch doen.'

Hij deed het niet dadelijk, maar later, toen hij haar de beschilde-

ring boven in de zaal wilde wijzen. Hij greep haar arm beet, alsof het de leuning van een stoel was. Pas bij het loslaten, kneep hij er even in.

- Au, riep zij.

Ondertusschen had de zaal zich half gevuld. Er kwamen ruischende rokken binnen, dat waren de vrouwen, die voor zichzelf kwamen en niet voor het stuk, er kwamen aardige toiletjes door de loopgangen, dat waren de meisjes, die bemind werden en die het stuk kwamen *zien,* er kwamen onbeholpen zoekende lorgnetten scharrelen door de stoelenrijen, dat waren de oude vrouwen, die niet voor zichzelf kwamen en niet voor het stuk, die kwamen, omdat zij niet wisten, waarom zij niet zouden komen. Kwieke jongemannen vonden met verbazende handigheid hun plaatsen en die van hun dames, hetgeen zij een meesterlijke eigenschap vonden, oude heertjes verschenen met het uitsluitend doel de bezoekers van boven op hun kale schedels te laten kijken en rustige mannen zochten kalm hun plaatsen op en wachtten. De zaaljuffers liepen met programma's rond en glimlachten naar gelang der fooien. Het tooneelgordijn hing zwaar neer als voor een diep geheim, maar daarachter was nog niets.

Het licht ging uit. Andrée en Guillaume waren alleen. Van den inhoud van het stuk wisten zij geen van beiden wat af, zij hadden er niets over gelezen. Het speelde in een synagoge en hoe kunstig het werd gespeeld, hoe boeiend het was geënsceneerd door Baty, zelden had Guillaume een werk gezien, dat zoo interessant was en tegelijk zoo vervelend. En wat hij erger vond, het bood hem geen enkele gelegenheid, om samen met Andrée ontroerd te zijn of samen met haar ergens hartelijk over te lachten. Dat werkte op zijn stemming. Waarom legde zij haar hand niet op zijn arm en zei iets liefs tegen hem? Maar hij evenmin zei dingen, die voor twee opvattingen vatbaar waren, waarin iets teeders verborgen kon liggen. Want alleen op die wijze begint alle zalige liefdespel.

In de pauze moest hij zich forceeren om wat te zeggen, dat haar zou treffen. Dat bracht iets gewrongens in zijn gezicht, alsof zijn trekken wilden verstarren in een bepaalden plooi. Zij, van haar kant, verwachtte van hem, wat Roxane in Cyrano de Bergerac verwachtte van Christian de Neuvillette en wat deze haar gaf door bemiddeling van Cyrano, zonder dat zij dat wist, namelijk

spiritueele woorden, geestige gezegden en vooral bedekte toespelingen, die een vrouwenhart verwarmen. Maar Guillaume, die met het grootste gemak Cyrano voor een ander zou hebben kunnen zijn, kon dit niet voor zichzelf. Hij voelde zoo duidelijk, wat zij van hem verwachtte en leed er zoo verschrikkelijk onder, dat hij het, om de een of andere onverklaarbare reden, niet kon geven, dat vanaf dat oogenblik al zijn bewegingen onhandig werden, alles, wat hij zei, verkeerd werd geplaatst. Maar als laatste krachtsinspanning en triomph over zichzelven bewaarde hij onder dit alles een ijzigen glimlach.

Gedurende het tweede gedeelte van den avond hield hij zich voornamelijk met zijn eigen gedachten bezig. Zij, van wie hij hield, zat naast hem; door onmiddellijk de invitatie van hem, die haar nog vrijwel onbekend was, aan te nemen, had zij te kennen gegeven, hem wel aardig te vinden en nu, inplaats dat hij wèg was van vreugde, staarden alle dingen hem koud en nuchter aan.

En omdat hij het oogenblik niet meester kon zijn, verschoof hij zijn verwachtingen naar de toekomst.

'Na de voorstelling gaan wij nog even naar de Dôme, aan de bar een glas champagne drinken', fluisterde hij haar toe, terwijl op het tooneel de hoofdrol zich in duizend hysterische bochten wrong, om bevrijd te worden van den duivel, die in haar was gekropen. Guillaume voelde neiging om haar na te doen, teneinde van zijn eigen ziel te worden verlost. Doch in het dagelijksche leven komt het maar zelden voor, dat men tooneel mag spelen, dat wil zeggen, waar mag zijn. Op zijn vraag had Andrée geknikt en gezegd: - Als het niet te laat wordt.

Na het zakken van het gordijn was hij het heele stuk bijna onmiddellijk vergeten, alleen een melodie, die er in voorkwam en de woorden van den eersten regel van dat lied: 'Comme vous êtes belle, mon amie', bleven hem bij. Hij haastte zich met Andrée naar de Dôme, alsof daar de reddingsboei van den avond te vinden was. Hij had een gewaarwording, onderweg, van een vrouw, gehuld in een langen bontmantel, die haar slankheid en soepelheid des te meer deed uitkomen, van voetjes, die er van onder te voorschijn kwamen en van een lief gezicht, dat ernstig keek, ernstiger nog dan het zijne. Af en toe wendden zij hun gezichten half naar elkaar toe en in die beweging onder het loopen zat iets

vertrouwelijks. In haar trekken vond hij geen onverschilligheid ten opzichte van hem, maar tevergeefs ook zocht hij er een lichten glans in van bijzondere genegenheid.

Zijn hart werd opeens doodelijk moe, een kring van pijn trok er om heen, waaruit geen ontsnappen mogelijk scheen.

'Andrée', zei hij met een vage stem, 'ik heb me niet erg geamuseerd vanavond, ik wist niet, wat voor stuk het was, anders had ik u ergens anders mee naar toe genomen.' Hij vergat in de belangrijkheid van wat hij te zeggen had het voorvoegsel 'mademoiselle'.

- Het was uw schuld niet, het stuk is een vreemd stuk, dat kon u niet weten. Vriendelijk had zij hem geantwoord op zijn vraag, op de intensiteit, waarmee die vraag gesteld was, ging zij echter niet in. Hij zuchtte.

- Trekt u het zich aan?

'Nee', verklaarde hij, 'ik dacht aan wat anders.'

(Wordt vervolgd.)

Een hoekje stad door H.H.J. Maas.
I.

‘Och, wat kunnen de menschen toch ráár doen!’ zei juffrouw Van der Meer dikwijls. ‘Als iemand onaangenaamheden beleeft, dan schijnt hun eenige zorg te zijn, de oorzaak daarvan te vinden. Niet om te helpen of te troosten! Van zulk een verlangen merkt men nooit iets. Maar alleen uit harde nieuwsgierigheid; en om te kunnen zeggen, dat die persoon alles aan eigen schuld te wijten heeft! Daarmee maakt men er zich dan van af. Als de menschen van een ander maar wat gevonden hebben, dat zij ‘eigen schuld’ kunnen noemen, dan toonen zij zich voldaan. Zij achten het dan vanzelfsprekend, dat zij geen hand tot hulp uitsteken. Of die onaangenaamheden ook werkelijk daarvan zijn gekomen, bekommert hen verder niets. Het moet maar zoo zijn: boontje dient het verdiende loontje te krijgen! Dat doet hen bijzonder goed. Maar als zij zèlf in het leed raken? Dan wordt het hun natuurlijk aangedaan!’

Wat voor verschil gaf het, of men de oorzaken van een ongeluk al of niet kende? Juffrouw Van der Meer had wel eens dagen lang heel erge kiespijn geleden, die zij daaraan meende te moeten toeschrijven, dat zij op een avond in den kouden wind had geloopen. Maar daarmee verminderde haar kiespijn niets. En een anderen keer leed zij kiespijn, zonder dat zij kon vinden, hoe zij daar in 's hemels naam nu toch aankwam. Zij had zich nog wel zoo goed in acht genomen, naar zij meende, omdat zij wist, dat zij geen kouden tocht kon verdragen. In ieder geval was de pijn toen al net even erg!

Het lag in haar natuur, dat zij over de dingen nadacht. Zij kon niet zoomaar op goed geluk áán leven. Maar zij hield er niet van, te gaan tobben over wat voorbij was. Dwaasheid, zich daarover moe te maken. Wat men wilde voor vandaag en morgen en overmorgen, dat alleen had zin!

Zoo beschouwde juffrouw Van der Meer het leven.

* * *

En toch bracht het leven voor haar de dagen, dat allerlei gebeurtenissen - zelfs kleinigheden - en onrustige stemmingen haar dwongen, zich het verleden te herinneren Zelfs al verzette zij zich tegen die pijnlijke gedachten, al drukte zij die soms terug, ze kwamen vanzelf weer op en dikwijls nog met des te scherper stekende hevigheid.

Waarom kon het verleden niet afgesloten blijven, nu het toch eenmaal voorbij was?

En wat baatte het haar, dat het tegenwoordige haar elk moment met geweld daarin terugstootte?

Wat werd zij er wijzer van? Wat verbeterde daardoor?

De kans om dit of dat anders te doen, kreeg zij immers toch niet meer! En verondersteld eens, dat de gelegenheid daartoe haar aangeboden kon worden, wie gaf dan de zekerheid, dat het leven daarna zooveel gelukkiger zou verloopen?

Zij kon geen oplossing vinden, en dat matte haar af; dat bedierf haar de dagen.

* * *

Juffrouw Van der Meer had als Betsy Kersten, ongeveer dertig jaren geleden, het ouderlijke huis verlaten met den raad van haar moeder, dat zij zich niets tegen haar zin behoefde te laten welgevallen. Als zij niet goed behandeld werd, niet genoeg te eten kreeg, te hard moest werken, dan mocht zij dadelijk, op staanden voet, naar huis komen! Betsy moest altijd maar denken, dat zij óók een mensch was, evengoed als de rijke lui!

Ochja, dat waren zoo'n troostpraatjes, als men van elkaar ging. Goedgemeend in die stemming van weemoed. En op dat moment geloofde men er ook wel graag aan, van weerskanten. Zij was toen pas even zestien. En dan voorgoed de deur uit, naar

vreemden, dat viel hard. Zitten op een vreemden stoel, aan een vreemde tafel, in een vreemde keuken; slapen in een vreemd bed, je werk doen en dan verder geen voet zetten in het heele huis, waar je na je bezigheden niets meer te maken had; tegen vreemde gezichten aankijken, tegen strakke houdingen, die in den regel deden, alsof je niet tot de menschen behoorde, en alleen bij gelegenheid ook eens wat flauwe hartelijkheid máákten: wie het niet ondervonden had, kon zich niet voorstellen, hoe zwaar daaraan te wennen viel in het begin. Dat was het ongelukkige van dienstmeisje zijn: niets eigens, niets vertrouwds, precies afgemeten plaats, juist afgepaste woorden. Kon je dan tenminste nog maar iederen avond naar huis gaan en ook den nacht thuis doorbrengen. Zij had de bitterheid van het vreemd-zijn bij anderen de eerste tijden in alle scherpte geleden. En toen gaf die raad van moeder haar het eenige gevoel van veiligheid. In geval van nood wachtte haar nog een thuis. Ergens een eigen hoekje. De vrijheid om van onder tot boven rond te loopen, een kast open te trekken als je zin hadt, ook eens te gaan zitten waar en zooals je zelf wilde..... Die gedachte had haar over de moeilijkheden heen geholpen. En soms kon het niet veel lijden in den dienst. Met het humeur van de dames moest je zóó weten op te passen! En het dan maar over je kant kunnen laten gaan, dat het nù wit en over vijf minuten zwart heette. Niet zoo heel gemakkelijk. Je hadt je gedachten, je oogen en je mond toch ook niet voor niets! Die dames konden soms zoo vervelend en krengerig doen. Dan viel het haar met geen mogelijkheid naar den zin te maken. De heeren waren veel schappelijker. Konden wel eens langs je heen loopen in gedachten, zonder je te zien, maar toch ook zonder je te hinderen door je zoo akelig te laten voelen, dat je ‘het meisje maar’ was. En dikwijls waren zij ook gewoon-menschelijk-vriendelijk, met grappigheidjes, waar niemand iets achter hoefde te zoeken. Dan kwamen alweer de dames onweer veroorzaken: dat het geen pas gaf, zoo eigen te doen met ‘het meisje’!.... Jaloerschheid natuurlijk. Maar die rijke dames zelf, met haar lui leven, die waren soms best gediend van een aardigheidje met een knappen behanger of huisschilder, en veel meer verliefd op een ander dan op haar eigen man of

verloofde; daar had zij genoeg van gezien en begrepen in haar zes dienstmeisjesjaren. Alle menschen waren van dezelfde stof gemaakt. In elken stand zochten man en vrouw en vrouw en man elkaar, daar dreef de menschelijke natuur toe aan. En bij de meisjes uit den deftigen stand werden die gevoelens dikwijls veel heftiger geprikkeld dan bij de meisjes uit de gewone kleinburgerlijke klasse. Daar kon zij wel voorbeelden van noemen, van meisjes, die zelfs haar hulp hadden gevraagd om 's avonds een raam open te maken of zoo iets. Dat ging ook niet langs je kouwe kleeren heen, als je niet van steen was, en mooi, zoodat je kansen genoeg kreeg. In een boel dingen kwam het er in die sjieke diensten heelemaal niet op aan. Je kon er haast doen en laten wat je wou, als je maar zóóver was, dat je de kunst geleerd had: het moest voor-het-oog zoo'n beetje bij-en-bij blijven. Alles ging daar voor-het-oog, alles gericht op den schijn. Eenmaal daaraan gewoon, was dat het fijnste leventje, dat je als mooi jong meisje hebben kon, als je toch uit dienen moest. Maar op je tijd je mond dichthouden, je oogen sluiten en beleefd ja-knikken. Anders kon je ook wel eens gauw aan de deur komen te staan. En wat gaf het je dan, al wist je ook allerlei? Voor jezelf had je geen pleizier in het vertellen, en de anderen keken de rijkelui toch naar de oogen. Zoo gauw je wat wijzer werdt, kon je er bovendien ook niets ergs meer in vinden. Maar zoo was zij in haar eersten dienstmeisjestijd wel eens onverwachts thuisgekomen en eenige dagen gebleven, eer zij weer een dienst had gevonden. Och, dat viel zoo tegen. Niemand wist iets anders te denken of te praten dan over den nieuwen dienst, dien je zoeken moest. Zoo vervreemd was je al onderdehand: een last in huis door het verbreken van de regeling. Je plaats bestond niet meer. Je was een gast: men zag je graag komen en nog liever weer gaan. En je moest ook eerlijk bekennen, zelf was je aan zoo heel andere dingen gewoon geraakt, dat je je niet eens meer schikken kon in alles, wat je toch met zoo'n leed hadt verlaten. Na den tweeden keer voelde zij het onmogelijke daarvan zóó diep, dat zij zich vast voorgenomen had, in het vervolg den eenen dienst met den anderen te verwisselen zonder tusschenpoos. En daar had zij zich ook aan gehouden. Maar toen

zij in haar laatsten dienst op een uitgaansdag er thuis eens onbedacht van wat losgelaten had, hoe mevrouw De Zwart met haar praatte over allerlei dingen, over de kerk en over biechten, over profiteeren van het leven en de liefde, - het was haar uit den mond gevlogen, eer zij er zelf erg in had, zoo was zij daaraan gewoon geworden -, toen had haar vader haar met een zuur gezicht gevraagd, of zij dáár wel op haar plaats was, waar de kop haar met zulke gemeene praatjes op hol werd gebracht. Als het dáár om ging, dan had zij nog een thuis, waar voor háár ook nog wel een boterham kon overschieten!....

En van Fons, den broer van mevrouw De Zwart, die dikwijls bij zijn zuster en zwager kwam logeeren, had zij niet eens gerept. Zoo'n knappe jongen: wat waren zij dol op elkaar geweest. Het amuseerde mevrouw, die er graag aan meehielp, dat zij alleen in huis bleven met hun beiden. Maar toen was het haar om een boterham al niet meer te doen. Die boterham thuis! En alsof je om een boterham zoo verlegen hoefde te zijn als knap jong meisje. Als het leven je al wat meer had laten zien. Er bestond nog wel wat anders, maar dàt kon je in de armoede thuis niet krijgen. En bang, dat zij dien fijnen dienst niet langer houden mocht, had zij in het vervolg gezwegen, of net andersom gepraat over mevrouw De Zwart. Daarmee waren ze thuis tevreden gesteld. Als je de waarheid niet zeggen mocht, dan moest je wel liegen om het te winnen. Het was immers toch allemaal comedie!

Mevrouw De Zwart heette met haar meisjesnaam Carla Wieling. Zij was afkomstig van een dorp en van huis uit katholiek. In haar leerjaren als winkeljuffrouw had zij nog wel wat aan haar geloof gedaan; maar niet door armoede van haar ouders was zij uit het huis gedreven, alleen door haar begeerte naar de stad, naar vrijheid en onafhankelijkheid, naar méér dan ‘het dagelijksch brood’; en toen die leerjaren om waren en zijzelf zich een betrekking had gezocht, waar de zaak 's Zondags tot twaalf uur open bleef, kwam er van het kerkgaan niet veel meer. En nadat zij De Zwart had leeren kennen, was het voorgoed afgeloopen. Diep had het in haar gemoed nooit gezeten. Mijnheer De Zwart geloofde niets, zei mevrouw.

Die hield zich maar aan zijn brandkast. Hij vond de kerk wel een prachtig ding om de massa in bedwang te houden. Beter en veel goedkooper dan alle politie en rechtbanken bij elkaar. Kerkelijke collecten kwamen bij mijnheer De Zwart dan ook nooit vergeefs. Maar hoe iemand aan die sprookjes gelóóven kon, begreep hij niet. Mevrouw spotte met alles. Zij deed een preek van een pater na: over het bederf van den tijd, dat er veel te groote vrijheid van omgang bestond tusschen jongens en meisjes, reeds op den leeftijd van zestien, zeventien jaren; de mode prikkelde de hartstochten; jongens en meisjes gingen met elkaar uit, tot laat in den avond of den nacht, zelfs zonder elkaars naam of adres te kennen, zonder verloving of huwelijk in het uitzicht, alleen zooals men dat noemde om zich te amuseeren; en zich amuseeren beteekende dan zonden van onkuischheid bedrijven. - Als mevrouw De Zwart met haar over zulke dingen aan het praten kwam, en dat gebeurde haast doorloopend, dan raakten zij soms samen aan het lachen, dat zij allebei over het tapijt rolden. Mevrouw kon zoo lachen. Haar lachjes knalden den heelen dag door het huis. Zij was heelemaal zonneschijn. Als Betsy haar roepen:

'Bè-è-ts!....'

maar hoorde, dan zong het in haar al mee.

Betsy vond de opvatting van mevrouw in ieder geval eerlijker dan die van mijnheer. Den godsdienst beschouwen als een politie-middel voor den hoop en er zichzelf niet aan storen, omdat men dacht, dat hij bedrog was, dat streed haar tegen: waarom dan niet allemaal de vrijheid gelaten om te leven naar eigen zin? En mevrouw verzweeg ook niet, wat haar hinderde en onverschillig maakte. Haar ouders hadden de zaak uitgekozen, waar zij haar leertijd moest doorbrengen. Dat heetten dan heel fijn katholieke menschen. De pastoor van Carla's dorp was in die keuze gekend. De familie ging veel naar de kerk, dat was waar. Maar meer beteekende haar godsdienstigheid ook niet. In den handel bestonden geloof en godsdienst niet, preekten de heeren. - De chefs waren twee broers. - Bedrog in den handel was alles, waardoor de zaak schade leed, en verder niets. Royaal-ronduit mocht Carla niet zijn. Dat noemden de chefs onhandig en dom. Zij moest de knepen leeren, waardoor

een mantel de passende dame als voor haar geknipt scheen te zitten. Zij moest de kunst leeren, de klanten tegen den hoogst mogelijken prijs de niet-courante artikelen aan te praten. Anders kon men haar in de zaak niet gebruiken. En zij betaalde nog wel kost- en leergeld. De waarheid zeggen alleen in dat geval, als er winst aan zat. Wat verschoot als karnemelk onder de pomp, heette waschecht. Wat geen dubbeltje waarde had, moest men voor een gulden zien te verkoopen. Maar strikte eerlijkheid tegenover de zaak! - Carla was toen al een opvallend knap meisje, op goed zestienjarigen leeftijd: groot, frisch van de dorpslucht, met de lange haren los om de schouders nog, met korte jurk boven de gevulde mooi geronde kuiten. Boven de winkelruimte, die het heele benedenhuis innam, lagen de woon- en slaapvertrekken. En Carla kon nooit de trap opgaan, of een van de chefs was toevallig net achter haar. Mevrouw De Zwart bekende, dat zij het, nou ja, van den een, een knappen, aardigen man, wel heel leuk had gevonden. Het begon als een spelletje. En op het een volgde het ander. Aan meisjesverleiding geloofde mevrouw niet. - Daarna was zij nog eens in een zaak van katholieken geweest. Met het bedriegen van de klanten ging het daar precies hetzelfde gangetje. Ten opzichte van haar persoon viel er nooit iets voor; die mijnheer had den kop vol zorg, een stakkerd, want zijn vrouw, een mooi jong wijf, scheen wel miljoenen aan te kunnen en had doorloopend andere heeren aan 't handje. In een betrekking bij joden vond zij alles opnieuw, wat zij in vorige had ondervonden en geleerd: de een was geen haar beter dan de ander! Nou, dan vroeg zij: waar diende dan die heele poespas voor?

Van den een wilde je, van den ander wilde je niet. Dan voelde je je net van zand gemaakt. De heele rest vond zij praatjes.

Toen zij De Zwart had leeren kennen, was natuurlijk bij geen van beiden de gedachte aan trouwen dadelijk opgekomen; bij haar evenmin als bij De Zwart. Zij meende, dat het de vrouw te doen is om den man, net als het den man te doen is om de vrouw. Maar daar hoefde je niet voor te trouwen, tenminste zoolang je jong bleef. Haast, om getrouwd te komen, zou zij dan ook heelemaal niet gehad hebben. Daar verlangde

zij als meisje niets naar. Maar met het voorbijgaan van de beste jaren verminderde de kans om den màn te vinden, en verdween de kans om den màn-met-geld te krijgen, al bleef er voor een passabel uitziende bekwame winkeljuffrouw gelegenheid genoeg om een goede partij te doen, zooals dat genoemd werd; dat was dan: iemand, die je voor je gevoel niets aanging, helpen geld te verdienen en de rest er maar bij te nemen, omdat het zoo hoorde. Om aan dat lot te ontkomen, had zij het handig op trouwen met De Zwart aangestuurd. Zoo diende het stadhuis toch ergens voor! Een man te krijgen beteekende voor een mooi meisje minder dan niets, maar de groote kunst was: hem te binden, te houden. Rijke mannen met temperament verlangden wat voor hun geld, en daar hadden zij toch ook wel gelijk in, want keuze was er genoeg. Met geld kon je liefde màken. En dan had je als meisje voor alle secuurheid het stadhuis. Liep het dan tóch nog mis, dan kon je als vrouw met geld óók liefde màken....

Die leerschool had Betsy wel gauw op de hoogte gebracht, voorzoover het nog noodig was. Betsy was ook katholiek. Zij bleef het kerkgaan 's Zondags trouw, uit gewoonte, tot in het begin van haar dienst bij mevrouw De Zwart. Een enkelen keer overslaan werd het begin van het einde. Och, het had háár al evenmin als Carla Wieling veel kunnen schelen. Geloof en godsdienst gaven haar nooit iets. Zij kon altijd vlug haar catechismusles opzeggen, maar dat kwam niet buiten het kerkgebouw en de schoolmuren. Het werkelijke leven bleef daar vreemd aan. Thuis, bij familie en kennissen maakte zich niemand druk over geloof en godsdienst in het dagelijksche leven. Godsdienst en leven werden opgevat als twee.

'Betsy, het is tijd voor de kerk.'

Die waarschuwing 's Zondags was het eenige, wat zij zich later herinnerde, ooit over geloof en godsdienst te hebben hooren praten, behalve wel eens wat schimpen, dat de pastoors en paters en nonnen toch maar wat een fijn leventje hadden, zonder zorgen! In Betsy's omgeving hadden ze allemaal genoeg aan 't hoofd om het dagelijksch kostje bijeen te scharrelen. Met liegen en bedriegen ging het in het klein al precies zoo, als mevrouw De Zwart had meegemaakt als winkeljuffrouw.

Alleen over liefde werd thuis nooit gesproken. Van liefde-en-leven wist men thuis niets. Trouwen stond er gelijk met in de misère komen.

Mijnheer De Zwart máákte van het geloof en den godsdienst comedie. Voor de omgeving van Betsy's kinderjaren wérden geloof en godsdienst comedie, niet door een redeneerend ongeloof, maar doordat het niet-ter-toepassing aangeleerde, het onbegrepen-nageprate, niet door duidelijke levensvoorbeelden verhelderde, van het dagelijksche leven gescheiden bleef door de kerkmuren, waarbinnen het dan in waarde voor geest en gemoed niet boven een vertooning uitsteeg. Iets voor een Zondag-uurtje.

Het bleek dus wel overal hetzelfde: ‘zaken zijn zaken, men kan het niet te nauw nemen, zoo is de wereld nou eenmaal.’ En men liet Onzen Lieven Heer graag een goeie man zijn. Baatte het niet, dan schaadde het niet.

Toen mevrouw De Zwart haar in alle klaarheid liet zien, wat zij vantevoren nog niet had willen of durven te zien, kwam opeens een voorval thuis in de herinnering van Betsy op. Er was ergens wat geld voor noodig, dringend noodzakelijk. Betsy zag nog vóór zich, alsof het pas gebeurd was, hoe haar moeder schreide. Vader Kersten ging uit om van iemand twintig gulden te leenen en kwam met leege handen, maar woedend terug. Betsy hoorde nog zijn uitbarsting: als je eerlijk, maar arm was, kon je geen cent krijgen, en een rijke smeerlap kon leenen zooveel als hij wilde! Vader was bij een rijken katholiek geweest, die hem heel goed kende en ook wist, dat vader nooit in een café kwam en geen cent aan sterken drank verteerde. En toch had hij geweigerd. En toen had een heer, voor wien vader wel eens toevallig gewerkt had en die, zooals men zei, niet meer geloofde dan een paard, vader dadelijk uit den nood geholpen, en zoo vriendelijk, alsof vader hém een pleizier deed. Dat kwam allemaal duidelijk in de herinnering van Betsy terug. En toen begreep zij ook opeens, waarom vader maanden lang niet meer naar de kerk gegaan was; van den zomer dat jaar tot het volgende jaar Paschen. Ja, als men maar alles wist! Zeggen, dat men geloof en godsdienst had, maar weigeren daarnaar te leven, dat gaf Betsy cadeau. Betsy dacht,

dat men de geloovigen en godsdienstigen door hun leven met één blik moest kunnen onderscheiden van alle anderen, en dan zou zij er ook wel voor voelen....

Mevrouw De Zwart trillerde haar wereldwijs gelach uit, greep Betsy om haar middel, danste met haar rondom de tafel heen en hijgde toen:

'Bets, je ganzeveeren zijn haast uitgevallen!'

Wat een heerlijke tijd was dat geweest. Mevrouw gaf haar alles, nauwelijks gedragen kousen, schoentjes, jurken, hoeden, ondergoed, alles even fijn en sjiek. En een pleizier als zij dan hadden; door de verhalen, die mevrouw daarbij deed!.....

Hoe had Betsy het later betreurd, dat zoo'n leventje van iederen dag kermis plotseling voor haar moest uitloopen in een katerig getob, waarin zij zich 'juffrouw Van der Meer' hoorde noemen, en waarop een ontnuchtering was gevolgd, die voor een tweede kermis van het leven geen toegangskaart krijgen kon!

Toen Betsy Kersten bij mevrouw De Zwart daags na haar terugkomst van de huwelijksreis in dienst kwam, had zij al een beetje kennis met Karel van der Meer. Zoo, om op den vrijen Zondagnamiddag om de veertien dagen uit te gaan. Karel was toen stationsklerk, een knappe jongen wel en ook wat heerachtig gekleed. Zij vond het leuk, dat hij zoo gek op haar was, maar overigens deed het haar niets. Als zij eens wat hartelijkheid in haar zoen legde, dan was dat niet meer dan een bedachte wilsuiting als een soort medelijden, omdat hij toch wel een goede jongen was en het oprecht meende. Het moment van zaligheid, dat zij zichzelve vergat, had hij haar nooit kunnen geven, haar vrouw-zijn nooit kunnen wekken. Maar omdat zij niets van hem had verlangd, had zij ook niets gemist. Zonder jongen kon je natuurlijk niet uitgaan, en dan ging zij liever met iemand als Karel dan met een werkman bijvoorbeeld.

Als de jonge mevrouw 's morgens om een uur of negen naar beneden kwam, met schitterende blikken, hoogrooden blos op de warme wangen, de haren om de schouders, een fijnen matinée zoo-maar in de haast losjes en niet meer dan half-en-half om zich heen geslagen, dan begon zij dikwijls allerlei dingen te vragen, naar intimiteiten tusschen Karel en háár. Allemaal leuke onzin. Om je krom te lachen.

Over het gênante gevoel, dat tot ontwijken en verzwijgen drong, was Betsy toen al lang heen. En zoo begreep mevrouw De Zwart wel, hoe het tusschen Karel en haar stond. Soms schaterde zij het uit:

'Bets, je bent zoo mooi, maar ik geloof, dat jou Karel geen jongen is en jij geen meisje bent, twee stukken hout bij elkaar!....'

Betsy moest dan natuurlijk even hard meelachen, want dat gepraat van mevrouw verwonderde haar niet meer en hield niets raadselachtigs voor haar verborgen; daarvoor was zij al te lang in-het-leven geweest. Zij wist. En samen hielden zij den armen Karel onbarmhartig voor den gek. Betsy vond het goed staan, aan zijn arm te wandelen en in een café wat te drinken, vooral als zij haar kennissen ontmoette. En voor de rest....

Voor de rest gaf Fons Wieling haar al gauw, wat zij maar verlangen kon. Daar had Karel niets mee te maken, meende zij. Wat hij niet wist, kon hem niet deren. Dat er andere gevaren aan verbonden waren, nou ja, daar diende de voorzichtigheid voor: om de momenten van de hoogste zaligheid volop te kunnen genieten. Betsy wilde van het leven haar deel, zooals zij het gezien en begrepen had van andere meisjes en vrouwen. Zij voelde zich ook van vleesch-en-bloed! En als mooi meisje kwam een gróót deel haar rechtens toe! Dat verzekerde mevrouw De Zwart van ganscher harte.

Maar eens, toen Fons daar logeerde, eer hij op reis zou gaan voor de zaken van zijn zwager, en op een Zaterdagnamiddag alleen thuis bleef, terwijl mevrouw en mijnheer naar een avondpartij gingen, waarvan zij pas laat in den nanacht terugkwamen, hadden Fons en Betsy uren dóórgeleefd als nooit te voren. Fons had likeuren en champagne gehaald.

En in de week daarop las mevrouw Betsy een brief voor van Fons. Hij was in Engeland. Vandaar zou hij naar Amerika gaan. - Hij reisde voor de zaak in wollen goederen van mijnheer De Zwart. - Hij kon er nog niets van zeggen, wanneer hij zou kunnen terugkomen. Maar hij voelde zich weemoedig gestemd. Was hij maar rijk! Wat zou hij gelukkig zijn, als hij trouwen kon met een meisje als Betsy. Hij benijdde Karel van der Meer.....

Voor het eerst in haar leven had Betsy in die dagen veel en écht geschreid.

En toen bedacht mevrouw van alles, om haar te helpen. Betsy had zich meer het zusje van mevrouw gevoeld dan het dienstmeisje. In leeftijd scheelden zij ook niet veel. Mevrouw zette het plannetje op, dat Betsy met Karel toch ook eens een leuk avondje moest hebben. Zij ging met mijnheer een dag de stad uit, van Zaterdagmiddag tot Zondagavond met den laatsten trein. Karel had dien Zondag vrij en kon dus 's Zaterdags dadelijk na zijn dienst komen. Wat flesschen likeur, wijn en champagne zou mevrouw voor hen klaarzetten.

Dat was twee weken na den avond met Fons. In de voorafgaande dagen leefde Betsy zich in die gedachten in, om alle andere gevoelens te verzetten, zoodat zij er zelfs naar ging verlangen. Dat zij zichzelf daartoe had gedwongen door zich met geforceerde voorstellingen te prikkelen en Karel als Fons te zien, dat was pas later vaag in haar bewustzijn opgekomen. Zij verlangde heftig naar aanvulling van een leegte.

Zoo geforceerd, buiten zichzelf, bleef zij ook gedurende den heelen tijd van samenzijn met Karel. Zij zou hem laten zien, of zij liefhebben kon! Zij bond al zijn hartstochten los, en van den waren oorsprong van haar gevoelens niets begrijpend, zonder eenige ervaring van dè vrouw, geloofde *hij* aan den hemel, waarvan zij de poorten voor hem had opengezet, en verlangde onbedwingbaar daarin te blijven leven. *Zij* ondervond den neerslag den daaropvolgenden maandagmorgen in een overval van haast wanhopig verdriet en onoverkomelijken weerzin. Het was niet Karel geweest, maar Fons. Het was niet haar natuurlijk-vrouw-zijn geweest, in een moment van verlangen naar royale overgave, dat haar wil het aflegde tegen den hartstocht, maar haar geforceerde en overprikkelde toestand. Het was niet haar liefde geweest, maar de bedwelming van den drankroes.

Een paar weken later ging zij aan mevrouw vertellen, dat Karel en zij besloten hadden, maar heel gauw te trouwen. Naturulijk begreep mevrouw dadelijk alles.

'Maar Bets!.... domme Trien!.... Dat jullie niet slimmer geweest zijn!.... Had je nou niet álles, wat je maar hebben kón?..... En wij schoten zoo best met elkaar op!.... Daar

had je toch nog járen van kunnen profiteeren!.... Wat spijt me dat toch!....'

Dat die spijtbetuiging van mevrouw geméénd was, zag en voelde Betsy wel. Dat zij er toch ook een beetje comédie in vermoedde, prikkelde haar tot een spijtige opmerking in verband met Fons. Mevrouw deed geen moeite om tegenover Betsy onbekendheid te veinzen met iets, wat voor haar geen geheim was. Dat lag niet in haar natuur en streed tegen haar menschelijkheid. Zij gaf haar, in den grond eenvoudige, eerlijkheid zonder omwindsels. Als zij zich aan het oog van de wereld gestoord had, dan zou zij niet den weg ingeslagen zijn, waartoe de omstandigheden van haar ouders haar niet hadden gedwongen; en dan zou zij zeker niet vrijwillig dien weg zijn blijven volgen, toen de richting daarvan haar volkomen duidelijk was geworden. Maar Fons kon met Betsy toch niet trouwen! En bovendien, wie van de twee stond daar in dit geval het naast toe?.... Of echter mevrouw - misschien door toedoen van Fons - niet een beetje meegeholpen had om de situatie te vertroebelen? Betsy kon háár noch hém dat kwalijk nemen. Van beiden was het dan een nood-daad geweest, uit angst, en zeker tegen hun gemoed in. Want zij kende mevrouw door-en-door als lief en goed; en dat Fons even hartstochtelijk verliefd was op háár als zij op hem, dat had zij beléefd. Het zou Betsy ook niet invallen, wat zijzelf had verlángd en gewild, te schuiven op een ander om de verleide onschuld te spelen. Daar geloofde zij even weinig aan als mevrouw De Zwart. Zij dacht, dat de afgetakelde mensch-ploert niet verleidt, maar aanrandt. Dat die mijnheer, in haar leerjaren, Carla Wieling achterna gegaan was op de trap, daar was Carla evenzeer in betrokken geweest als hijzelf. Betsy wist uit ondervinding, dat de een niet was als de ander. De een, brutaler, nám onmiddellijk; de ander moest over zijn schuchterheid heen geholpen worden; maar beiden werd gebóden; al gebeurde dat aanbieden ook niet altijd op dezelfde wijze en niet altijd klaar-gewéten en bedácht-gewild; nu met een lonk, dan met zooveel woorden of met een gebaar Eenzelfde verlangen dreef beide partijen.

Maar wáár, als de menschelijke natuur je bestormde met haar verlangens, vond je de kracht tot weerstand; den steun tot

volhouden; het geluk, dat den spijt achteraf van *niet* te hebben toegegeven, onmogelijk maakte? Al dat lesjes uitdeelen! Bah, het leven leek wel schoolmeesterij. Was ademhalen ook niet verboden?

Betsy had nooit berouw kunnen gevoelen, als zij had toegestemd in wat zijzelf had verlangd, maar wel, als zij had geweigerd, hetzij door een gril, hetzij door een beletsel van omstandigheden, - omdat zij dan het onaangename gevoel had, ook zichzelf tekort te hebben gedaan, wat een ander was onthouden. Zij had nooit een ander spijtgevoel gekend dan over een mislukking, een ongewild gevolg.

Wat wás dan berouw?

Evenmin kwam het in haar op, bijzonderheden in de verhouding tusschen Fons en haar aan mevrouw te vertellen om daardoor eenigen dwang uit te oefenen. Kon zij weten? Zij hield dol van Fons, en zou nooit anders dan met die gevoelens aan hem kunnen denken. Zij geloofde, dat zij álles voor hem zou kunnen doen en álles voor hem zou kunnen lijden, als *hij* met haar trouwde. Man-en-vrouw beroerden elkaar in hen tweeën. Karel roerde haar vrouwelijkheid niet. Karel van der Meer zou altijd een vreemde voor haar blijven. Een Van der Meer, ergens vandaan, naast Betsy Kersten, ergens anders vandaan. Twee gescheiden levens, bestemd om gescheiden te blijven Maar hij wilde haar trouwen, verlangde daarnaar, hartstochtelijk, dwingend ongeduldig. Sedert hun samenzijn in het huis van De Zwart. Betsy begréép: hij wilde datzelfde wéér beleven, herhaling, en opnieuw herhaling.... Dat had *zij* in hem uitgewerkt. Die gedachte maakte haar wrevelig tegen hèm; prikkelde haar tot verzet en weigering.

En ellendig wás dat: zij moest het zichzelf bekennen. Bestond dat andere maar niet, dat haar dwóng; dan zou zij het nú tusschen hen afgemaakt hebben. Een liefde, die inzichzelf likeur en champagne was, voelde zij voor hem niet.

Maar voor den raad, dien mevrouw voor haar bedacht, - ook geen anderen uitweg meer ziende, - was zij toch nog erger teruggeschrikt, al wilde mevrouw ook alle kosten op zich nemen. Zij huiverde van allerlei vage angstvoorstellingen. Dan liever alles dan dát!....

Zoo ging Betsy Kersten haar huwelijksdag tegemoet, waarop zij met Karel van der Meer zou gaan samenwonen; zonder eenig geluksgevoel, met niets beters in haar innerlijk dan een berustend: 'Het kon in ieder geval nog erger zijn!' En een onbestemde hoop, dat het misschien beter zou gaan dan zij dacht. Haar ingepraat door zichzelf en door mevrouw De Zwart. Het stond er nu toch eenmaal zóó voor, en niet anders. En wát kende zij eigenlijk van Karel? Zou hij niet meer mán kunnen zijn, dan zij in hem zag? Hij bleef zoo stil achterafstaan.... Ach neen, haar gevoelens wilden wat béters! Maar een gemeene vent was hij toch ook niet!....

Mevrouw De Zwart bleef goed en behulpzaam. Maar dat zij vóór haar trouwen toch wel een week of wat naar huis moest, en dat mevrouw natuurlijk dadelijk een ander meisje nam, dat deed daar geen goed aan. Uit het oog, uit het hart.

En het moest allemaal zoo vlug. Het ergst was daarbij nog: waarván? Karel was blij geweest, dat hij van zijn tractementje zijn kostgeld en zijn kleeding betalen kon. En zijn ouders, ook menschen van den kleinen ambtenaarsstand, waren niet in staat hen in te richten. Bovendien lieten zij heel goed merken, dat die trouwerij van Karel, zoo hals-over-kop en zoo jong, met een dienstmeisje zonder een cent, hun heelemaal niet beviel. En dat die sjieke spullen van Betsy hun bedenkelijk voorkwamen. Hoe kreeg zoo'n meisje die dingen, ver boven haar stand? Zij droeg een dienstmeisjes-huur aan haar lijf!

Nooit had Betsy bij haar schoonouders een voet meer over den dorpel gezet. En spijt had zij daarover ook niet gevoeld. Wat zou zij daar, in die armoedige krenterigheid, hebben gezocht? Aan gepreek had zij geen behoefte!

Zijzelf had haar loon altijd thuis afgegeven, volgens het gebruik van dien tijd. En wat zij meekreeg, was niet veel. Mevrouw gaf een paar honderd gulden van mijnheer De Zwart. Je kon ook al niet aan het vragen blijven!

En zoo bood zich geen andere uitweg, dan dat Karel op een advertentie in de krant nog wat geld leende, waarvoor zij in tien achtereenvolgende maanden meer dan het dubbele moesten terugbetalen, met zijn salaris als onderpand, - en de rest op afbetaling kochten. Betsy wilde een beetje goed in de meubels

zitten: zij was aan sjiek gewoon. Karel vreesde niets, dan dat haar stemming zou kunnen veranderen. Fijne spullen moest Betsy hebben! Hij draafde langs alle meubelwinkels.

Dat was het begin van een ellendigen tijd. Een onbeschrijfelijk getob, een misère zonder eind. Onbetaalde rekeningen, teruggezonden kwitanties, weghalen van op afbetaling gekochte meubels, scènes aan de deur, beslaglegging op het salaris, onaangenaamheden met de chefs van Karel, armoede, ruzie tusschen hen beiden: de hel kon niet erger!

In die dagen werd Kitty geboren. Kitty Wieling of Kitty van der Meer? Wie kon het uitmaken? Voor Karel bestond die vraag niet. Betsy liet ook de vraag in het duister. Maar wat den oorsprong gaf aan het leven van de drie andere kinderen, had haar niet één seconde van liefdegevoel kunnen geven. Het ging alleen gepaard met dagenlang geruzie, bittere teleurstelling van Karel, heftige verwijten en al maar meer getob. Zij voerde geen andere reden aan dan hun misère, en hij begreep niet! Hoe kon zij zóó totaal veranderd zijn in maar korten tijd? Dan verwenschte hij den dag van hun trouwen.

Haar overstuur geraakt humeur dwong hem 's nachts te helpen met een schreiend kind en 's morgens voor zichzelf te zorgen. De vermoeidheid maakte hem zenuwachtig. Hij kwam te laat in zijn dienst, en in zijn werk slopen vergissingen. De verhouding tusschen Betsy en hem prikkelde hem tot onrustigheid en tot geïrriteerde antwoorden aan zijn superieuren. Op andere dagen verviel hij in doffe lusteloosheid. Zijn leven leek hem dan reddeloos vernield toe. Dan volgden er ook weer oogenblikken, dat een schreiende zachtheid in hem Betsy diep beklaagde en haar volkomen vrij pleitte: het beste zou voor haar niet goed genoeg zijn geweest, en het onrechtvaardige lot onthield haar zelfs de kleine, meest gewone levensveraangenamingen, waar een vrouw prijs op stelde. In zijn belachelijk klein salaris, in de schrielheid van de spoorwegmaatschappij lag de schuld. En een niets ontziende haat stuwde woorden van afkeuring naar zijn lippen, woorden, die door gedienstige geesten werden overgebracht als opruiing en gevaarlijke propaganda, als denkbeelden, waardoor de goede geest onder het stationspersoneel werd bedreigd.

Toen bood de staking van 1903 de gelegenheid aan, dat men gevoegelijk den stok meende te kunnen hanteeren, die voor hem achter de deur stond. Men had in het begin goede verwachtingen van hem gehad, maar hij bleek een verkeerde richting te zijn ingeslagen. Onbruikbaar element voor den dienst en gevaarlijke geest voor het andere personeel: dus maar weg ermee! - Een van de duizenden overheids-onrechtvaardigheden.

De invloed van mijnheer De Zwart had het allerergste nog kunnen voorkomen. Ja, men wilde wel iets doen. Men stemde toe, men voelde dat geval als iets vreemds; niet heelemaal in den haak. Wat had dien jongen man zoo van de wijs gebracht?

Maar het huiselijk leven in die dagen! Eerst de angst. Toen de eenige redding door degradatie tot conducteur. Met geen verzachting dan een andere standplaats, ver weg.

- Het sprak vanzelf, beweerde Betsy, dat zij over zoo'n mager inkomentje geklaagd en gemopperd had. En dat háár het hoofd nergens anders naar stond. Alleen een stokvisch zou daar niet over geklaagd hebben. Maar een stokvisch had dan ook geen kop!

- Moest zij hém dan daarmee lastig vallen? En zijn leven verzuren? Dat hij niet eens meer behoorlijk zijn dienst kon doen?

- Ja, natuurlijk, wie anders dan hém? Tegen wie kon zij anders haar gemoed lucht geven? En een man, die wat van een vrouw verlangde, moest maar eens beginnen met die vrouw wat aan te bieden! Zoo dacht zij erover, als hij het weten wilde. Zij was nog duizendmaal liever met een korf langs de deur gegaan dan zóó getrouwd te zijn! Verbeeldde hij zich misschien, dat zij in haar meisjesjaren bang was geweest, erover te schieten? Zij had heel gemakkelijk een leventje kunnen krijgen als een prinses!

- Ja, op de manier van mevrouw De Zwart zeker, toen die nog winkeljuffrouw was, schamperde hij terug.

- Daar hoefde hij nu geen vies gezicht van te trekken! Het geld van mijnheer De Zwart had hij toch maar graag aangenomen! Anders zou de misère nogal erger geweest zijn. En wie zou hen nu helpen, als mijnheer De Zwart geen moeite voor hem deed?

- Maar als men redenen tot klagen had over de bezoldiging, dan moest men ook voor zijn meening durven uit te komen en

willen werken voor verbetering! Zaniken in huis gaf niets dan bederf van stemming en vernietiging van levensgeluk! Met de staking had hij zich bovendien heelemaal niet bemoeid. *Hij* kon de salarissen niet verhoogen!

- Domkoppentaal, gewauwel van onnoozele halzen, schimpte zij. Als men gewikst was, dan deed men het de bazen naar den zin en praatte hun naar den mond. Dan was de dienst altijd vanzelf goed, van de grootste prullen nog. Dat bracht voordeel. Stemming? Wat kon háár stemming schelen! Levensgeluk? Geld! Uit die ellende bevrijd! Meer verlangde zij niet.

- 'En dat is maar een kleinigheidje!' spotte hij in zijn woede terug.

- Nou, voor háár part dan! De rest van wat hij levensgeluk noemde, gaf *zij* in ieder geval cadeau! Als hij dát dan maar voor eens en voor altijd wist....

- Men kon een vrouw toch werkelijk alleen beoordeelen naar den man, aan wien zij toestond wat hij verlangde!....

- 'Ik jou in ieder geval niets meer!' giftte zij. Ging hij iets vermoeden? Alsof zijn sullerigheid tot zóóiets instaat was!....

Daarmee scheen het zwakke bandje tusschen Betsy Kersten en Karel van der Meer voorgoed gebroken.

Het echtpaar Van der Meer bestond uit een man, die voor zijn volle salaris de kostganger was van een vrouw, die 'juffrouw van der Meer' heette, maar die er naar verlangde weer Betsy Kersten bij mevrouw De Zwart te zijn, en die de Betsy Kersten van die dagen ook nooit had kunnen vergeten.

En zooals Karel van háár vervreemd was, oordeelde Betsy, zoo vervreemdde hij ook van de kinderen. Hun leven gleed langs zijn begrip voorbij. Zij durfden tegen hém niet zoo te praten als tegen háár, bang voor zijn plotselinge harde uitbarstingen. Maar hun zwijgen beteekende: hem uit den weg gaan en doen, alsof hij niet bestond. Hij wilde met den nieuwen tijd niet mee. Over het betalen van kostgeld door de kinderen bleef hij mokken. Zoolang de kinderen thuis waren, moesten zij afgeven, wat zij verdienden. De ouders en de kinderen vormden samen toch één gezin? Maar wat beteekende 'gezin' nog? Van de kinderen was immers nooit meer iemand in huis, behalve dan om wat te commandeeren, om te eten en te slapen? Verder

gingen zij hun eigen weg als wildvreemden. Om het geld was het hem niet te doen! Maar de principes deugden niet....

Met zulke verwijten sloeg Karel alles stuk. Want gelukkig dacht zij er héél anders over. Nadat de misère lang genoeg haar leven vernield had. Allemaal die flauwe práátjes! Alleen door het kostgeld van de kinderen waren zij nog 'nette menschen' geworden. En dat zij overigens voor zichzelf hielden, wat zij verdienden? De ouderwetsche begrippen vielen daarover, maar wie bood hun een andere kans om van het leven ook een beetje te profiteeren? Was het in den jongen tijd van Karel en Betsy dan beter geweest? Toen gaven de kinderen hun loon af, en toch bleef het overal gesukkel, getob en armoe. Ze konden over den nieuwen tijd dan kletsen wat ze wilden, maar er werd ten minste meer geléefd! In zijn en haar jeugd waren de gedachten evengoed als nú alleen op geld-verdienen gericht, met dit verschil, dat het toen niet baatte en de zorgen geen minuut weken. De arme bleef arm en de rijke kon volop genieten!

Karel, die onnoozele hals! De kinderen zouden het háár in hun hart ook wel dank weten, dat zij het nog op tijd eens heel anders aangepakt had.

Karel? Die gelóófde nog aan sprookjes. Maar dat zij, die de sprookjes vertelden, dat alleen deden om de gekken bezig te houden en dan onderdehand hun zakken vol te stoppen, dat wou er bij hém niet in! En dat men zich ook kon houden, *alsof,* als daar voordeel aan zat, daar snapte hij niets van, in zijn onhandigheid. Hij liet zich verkoopen, waar hij bijstond. Er zat in hem geen drift om vooruit te komen. Als zij het allemaal gewéten had! Maar, jáá.... Een kostganger in zijn eigen huis, en dan voor zijn hééle salaris? Meende hij dáár iets op af te keuren te hebben? Moest er nog bij komen, dat hij van zijn salaris iets achter hield! Zoo 'n egoïstische mannen bestónden er. Moesten háár voor hebben. De fooien kon zij toch al niet narekenen. En overigens: nou ja, zijn eigen schuld. Toen het in de oorlogsjaren veel beter was geworden door de hoogere tractementen en de toeslagen, en daarna nog al beter door de verdienst van de kinderen, toen had zij, als nog jonge en gezonde vrouw, aan haarzelf ook wel gevoeld, dat de menschelijke natuur haar rechten niet vóór den tijd prijsgaf. En in die gesteltenis liet zij zich door de armzalige nietig-

heid van zijn bestaan gemakkelijk tot compassie bewegen. Als men dan niet hebben kon, wat men gráág had, - overwoog haar verstand, - dan was het maar het beste, dat men gráág had, wat men wél hebben kon. Het was voor haar toen maar een klein kunstje geweest, hem haar veranderde gevoelens te laten merken. Maar zooals zij het wel wilde, zoo wou hij het niet. Omdat hij aan sprookjes gelóófde! Zij dankte ervoor, iets te riskeeren. Vier kinderen vond zij welletjes. En den kleinkinderenlast nóg eens beginnen: merci! Iemand moest toch het verstand hebben?.... Als zij het leven als een mensch van vleesch en bloed ondervinden wilde, volgens de menschelijke natuur, dan hoefde zij daarom toch nog geen domme gans te zijn? Neen, dan wilde zij het ook weer kennen, voluit, met wat weeldegevoel in het lijf, en het niet van den eenen kant ondergaan als een dood stuk hout, maar van den anderen kant er alle lasten van dragen door zich af te sloven als een stuk vee. Dan moest het tusschen hen beiden maar liever blijven, zooals het was. Wie het anders vertelden, probeerden de wereld te bedriegen. Men zei wel: 'Wat bekommert gij u om den dag van morgen....', maar wie hándelde dan ook eens zoo? Christelijk of niet-christelijk, alles wilde maar geld bijeenhalen voor morgen en overmorgen, en daarbij ook vandaag, elken dag, vlot leven; geld, geld, geld!.... Wie ging dan ook eens het voorbeeld geven van het tegenovergestelde? Daar zat Betsy Kersten nóg altijd op te wachten. En dan gaf zij er toch wel de voorkeur aan, te zitten wachten op een zachten divan met wat aangenaams om je heen, in het salon van mevrouw De Zwart, inplaats van met wat vodden om je lijf, een kop vol misère en de ooren vol kindergedrens, op den harden stoep van den eersten juffrouw-van-der-Meerstijd voor de gesloten deur, die je den toegang tot de levensgenoegens weigerde.

Daarvoor had zij die deur te wijd open gezien.

En dát niet alleen!

Allemaal klets!.... Als men den mensch niet geven wilde, wat hem als mensch en volgens de menschelijke natuur toekwam, dan moest hij toch wel een groote pietlut zijn, als hij niet nám, wat hij krijgen kon!.... Voor de domheid van den hoop diende het wauwelpreeken!

(Wordt vervolgd.)

Drie schetsen van Aleida Timmerman-Van Pellecom.

I. Een jubileum op 'n dorp.

Doortje vierde haar vijf en twintig-jarig jubileum in de groenten- en vruchtenzaak van Groen. Dit feit op zichzelf was in den tijd die *nu* is *nu* al iets bizonders, maar er was veel meer bizonders aan Doortje. Zij was niet alleen een ideale winkeljuffrouw en de alwetende vraagbaak der klanten, maar ook een voorbeeld van naastenliefde, zooals er nu niet meer, of nog niet, veel gevonden worden.

Elke door zijne moeder gestuurde dreumes, die haar een vodje papier overhandigde waarop alleen maar: aardappelen, soep- of andere groenten stond gekrabbeld, kon zij helpen aan het verlangde. Zij wist in welk gezin veel, in welk weinig groenten werd gegeten; wie er van prei in de soep hield, wie niet. Voor een arme moeder van een groot gezin had zij juist een groote en billijke bloemkool voor den Zondag; aan het oude, alleenwonende dametje dat betere dagen had gekend, verkocht zij iets fijns dat op moest, voor enkele centen. Elk kind kreeg een paar pinda's, een appel of een banaan met een plekje toe. Ook was ze geheel op de hoogte van de geraffineerde smaak der rijke klanten. Tegen de boeren en boerinnen praatte ze in hun patois; met de heeren en dames die ze bediende sprak ze beschaafd. Ze had van de laatsten zelfs geleerd vreemde woorden goed te gebruiken; zoo noemde ze wel eens iemand een beetje getroubleerd, en toen één der loopjongens, uit een bestelboekje

voorlezend: groenten voor de baby - dit laatste woord op zijn Hollandsch, baabì, uitsprak, - verbeterde zij dit. Wanneer de jongens twistten of vochten, herstelde zij de vrede. Dit alles deed ze op zachtzinnige wijze, zonder vertoon van bazigheid; nederig, ijverig, goedhartig en toegewijd leefde zij; zoo was haar aard. Altijd waakzaam en aandachtig deed zij haar werk.

Dat er in het dorp wel eens gezegd werd: de heele zaak drijft op Doortje, had ze stellig wel gehoord, maar ze werd er niet grootsch door; evenmin als door het feit, dat alle klanten het liefst door háár werden geholpen. Het gebeurde soms dat een niet fijngevoelige klant, aan wie juffrouw Groen zelf vroeg wat of het zijn mocht, antwoordde: ‘Ik wacht wel tot Doortje me kan helpen.’

Doortje zag en hoorde alles wat er in den winkel gebeurde. Terwijl zij een klant hielp, lette ze op hoe de jongens de manden inpakten, en nam soms ook nog een bestelling aan van een haastige dame, die met de tram mee moest.

Wanneer iemand haar vroeg, hoe het kwam dat zij nooit zenuwachtig of ongeduldig werd, als het druk was in den winkel, antwoordde zij: ‘Ik trek me nergens niks van an.’

Doortje bewees haar klanten ook menige vriendendienst. Zoo was het een vaste gewoonte, dat zij de nieuwe schoenen en pantoffels van velen van hen inliep; ze deden haar geen pijn, zei ze. Ze hielp hen ook vaak aan briefkaarten en postzegels, en maakte de oudjes die bij haar kwamen koopen, opmerkzaam op gebreken in hunne kleeding. Het kwam voor dat eene klant haar kwam vragen of ze dacht dat eene andere juffrouw thuis zou zijn, of dat zij haar ook dien morgen had voorbij zien gaan. Dat dames haar herhaaldelijk vroegen of ze ook een meisje voor haar wist en of ze niet een zus voor haar had, spreekt van zelf. Doortje's vijf zusters waren echter nooit disponibel en al besproken eer zij van school kwamen, want het geslacht van trouwe, toegewijde werk- en kookmeisjes sterft uit.

Behalve al de goede hierboven genoemde dingen, die Doortje bedreef, bezat zij ook nog de gave de huiselijken vrede van de familie Groen in stand te houden. Als zij juffrouw Groen zag lijden onder een wat ruwen uitval van den baas, die wel goed, maar driftig was, zei Doortje hem kalm maar nadrukkelijk dat

hij zóó niet hoefde te praten, en wanneer hij overdreef, hield ze hem de naakte waarheid voor.

Ook had zij de vrouw en den baas weten te bepraten om een oud, eenzaam mannetje, dat zij in zijn huisje achter het hunne moeizaam zijn potje zag koken, elken middag bij hen te laten mee-eten.

Het was een geluk te noemen dat Doortje één zwak punt had, want anders zou zij geen mensch meer geweest zijn. Maar het was een onschuldig, aandoenlijk zwak: zij hing nog erg aan hare moeder, ondanks haar zes en dertig jaren en haar zelfstandig leven. Zij voelde zich diep ongelukkig als zij niet 's Zaterdagsavonds, al werd het twaalf uur eer zij met haar werk klaar was, naar huis kon gaan slapen. Wanneer juffrouw Groen ziek was, ging dit niet; Doortje bleef dan als vanzelfsprekend, maar haar gewone opgewektheid verdween, en zij was stil van bedroefdheid.

Toen Doortje haar eerste jubileum, van twaalf en een half jaar, bij Groen had gevierd, had zij van de vrouw en den baas een naaimachine gekregen. Ze was in die dagen verloofd, en had trouwplannen. Daar was echter niet van gekomen; zij had gehoord dat haar jongen in den vooravond met een ander meisje liep, omdat zij nooit vroeg weg kon, en toen had zij direkt een eind aan de verloving gemaakt. Nu haar vijf en twintig-jarig jubileum werd gevierd, was het feest veel grooter. Op een warmen Zondagmiddag kwamen er zooveel gelukwenschende klanten, vrienden en bekenden in de fraai met bloemen en sparregroen versierde mooie kamer van Groen, dat de jeugd naar den tuin werd gedirigeerd. Bijna iedereen bracht een geschenk mee voor de jubilaresse. Van baas en vrouw kreeg ze een spaarbankboekje met *f* 100.

- Goed voor haar ouden dag', zei een sinistere bezoeker. Toen ging er een koor van protesten op. Daar mocht Doortje nog lang niet aan denken. Pas zes en dertig jaar, in den bloei van haar leven. En nog zoo jong van hart en uiterlijk. Je zou haar nauwelijks dertig geven. Nog een heel leven vóór zich. Ze kreeg ook vast nog eens een goeien man. Zoo dom als de mannen toch waren, dat ze niet zagen wat een schat van een vrouw Doortje zou zijn.

Zoo werd Doortje's lof gezongen, soms wat overdreven, door het dankbare en haar liefhebbende bezoek. Zijzelf lachte er maar stil bij; ze zei wel eens: nee maar, nou maken jullie 't al te erg. Dan volgden weer protesten, en nog meer lof.

- We komen vast nog bij je op de bruidstranen, werd er gezegd.

Ten slotte vond één der bezoeksters, die wat feministisch aangelegd was, le mot définitif.

- Weet je wat ik gedacht heb, zei ze. De baas en de vrouw worden wat oudachtig, diè moesten nou maar stil gaan leven, en dan moet Door een man naar haar zin uitzoeken. In háár positie hoeft ze niet te wachten tot er een om haar komt. Ze kan hem dan leeren de zaak te drijven.

Dit voorstel wekte veel hilariteit op.

Want de traditie in het oude boerendorp leeft nog sterk voort; de moderne ideeën der talrijke artisten, die er in de laatste tientallen jaren zijn neergestreken, hebben er nog niet de minste verandering in gebracht.

II. Ziekenhuis herinneringen van eene oud-patiente.

- Juffrouw! kom u is kijken naar Henkie, die doet zoo leuk - riep een patientje van een jaar of twaalf mij toe, toen ik langs de openstaande deur van het kinderzaaltje liep.

Henkie deed leuk, maar Mientje die mij had geroepen, was nog grappiger. Met een, sterk dialectisch, flux de bouche vertelde ze mij, dat haar been gerepareerd was, dat ze nou wel beter kon loopen, maar dat 't heelemaal scheef stond, en dat de dokter maar net dee of ie 't niet zag. 's Morgens als ze opstond, was 't zoo stijf, net of 't gebakken was. Maar ze mocht gauw naar huis. Ze wist nog niet of ze door de auto werd gehaald, of met paard en wagen. Mijn suspicie van blague vernevelde toen de zuster mij expliceerde dat Mientje's vader bloemenkoopman was, een vrachtauto bezat, om de bloemen te gaan inkoopen, en paard en wagen om ze rond te venten.

- Ken u die zuster die zoo bonk, bonk, loopt? Die noem ik: 't rund, of: 't speldekussen, omdat ze zoo vierkant is. Bij ons in de straat woont een man die acht jaar gelegen heb, voor zijn rug, en nou kan-ie weer loopen, maar wij zeggen altijd: hij walst. Zoo doet-ie (ze walste). Ken u siarlestonnen? Ik wel. Doet u mee? - Zoo ratelde ze maar door.

Dit laatste vreemde woord moest ik de zuster expliceeren.

Tot geluk van de zuster die mij verplegen moet, behoor ik niet tot de rijken die gewoon zijn zich te laten bedienen, en dit als patient in een ziekenhuis extra noodzakelijk vinden; evenmin tot de arme huismoeders die zich thuis altijd moeten afsloven voor hun gezin, en het nu wel eens fijn vinden anderen voor haar te laten draven. Ook omdat mijn ziekte niet veel verpleging eischt, noemt de zuster mij ‘zoo gemakkelijk als een mensch’. Zij verheugt zich geregeld over mijn gezonden eetlust, maar daar maakt zij misbruik van; de schaaltjes worden hoe langer hoe voller, zoodat het mij niet meer mogelijk is alles op te eten. Om te ontkomen aan haar teleurstelling en berisping veins ik verdiept te zijn in een brief of boek, als zij de restjes

weg komt halen. Soms helpt een bezoekende vriendin mij door de rijstebrijberg. Om geen achterdocht te wekken, waarschuw ik haar, l'honneur du plat niet te vergeten.

Toen ik gisteren aan de zuster vertelde, hoe verheugd ik was geweest door de ontdekking dat zij het eierlepeltje vergeten had, omdat het mij toen onmogelijk was het ei, dat mij niets aantrok, te eten, was zij veel meer getroffen door dit feit dan door het grappige van het geval. Zij lachte heelemaal niet, en liet het ei staan voor het ontbijt van den volgenden morgen. Van middag smaakte de pudding naar wierook.

Aan sommige dingen bemerk ik dat ik nog ziek ben. In een hoek van mijn kamer staat een gemakkelijk stoeltje, dat ik graag mijn bezoek zou aanbieden. Ik zag echter geen kans het door de kleine ruimte tusschen mijn bed en den muur te schuiven. Het heeft drie dagen geduurd, eer het tot mijn bewustzijn doordrong dat mijn ledikant heel gemakkelijk te verrollen was. En van morgen in de badkamer, waar de zuster mij had opgesloten met de belofte mij na een half uurtje te komen verlossen, kreeg ik het angstig-benauwd, toen ik klaar was en zij haar woord niet hield. In mijn verbeelding was 't er wel honderd graden, in werkelijkheid waarschijnlijk zeventig. Ik drukte beurtelings op de bel boven 't bad en die bij de deur, en toen er maar niemand verscheen, voelde ik een flauwte aankomen. Een oogenblik later ontdekte ik tot mijn groote verlichting dat de kamer een raam had dat open kon.

Op den eersten morgen, dat ik, nog kreupel, in den tuin wandelde, maakte ik kennis met een ouden tuinman.

- Iets aan het voetje? vroeg hij.

Ik moest inwendig lachen om het flatteuse maar onjuiste diminutief. Ik had breedpuntige, bijna haklooze crèpe-zoolenschoenen aan, nummer veertig. De fijngevoeligheid van den eenvoudigen man verwonderde mij. Mijn verwondering zou nog grooter worden. Hij vertelde mij, dat hij elken Zondag den tuin, die erg groot was, heelemaal opharkte, ofschoon hij het niet behoefde te doen.

- Ik doe 't alleen voor de zieken, die zouen 't vast zien als ik 't niet dee. Zieken zien veel scherper dan gezonden, zei hij.

De bijkans een menschenleeftijd-lange intieme omgang met

de natuur had zijn gevoel zuiverder en fijner gemaakt dan intellectueele ontwikkeling en beschaving dit vermochten, want een vriend, wien ik een staaltje van mijn zieken-scherpzinnigheid meedeelde, had mij ongeloovig aangekeken en mij stellig verdacht van ziekelijke fantasie. Mijn verbazing over de mentaliteit van den tuinman nam nog toe, toen ons gesprek aanlandde bij de sociale toestanden; zooals het tegenwoordig met bijna elk discours gebeurt.

- Er zijn tegenwoordig maar twee soorten van menschen die het goed hebben, dat zijn de arbeiders en de kapitalisten, al wat daar tusschen ligt, wordt doodgedrukt. En geen mensch kan er wat aan doen, zei hij.

Wie zou van een bejaard, religieus man een dergelijke marxistische levensbeschouwing verwacht hebben?

Ik beleefde nog meer verwondering. Op een goeden morgen schold de zuster mij uit voor waterrat, omdat ik mij heelemaal waschte, terwijl ik twee dagen tevoren een bad had genomen. Ik had gemeend dat er in een ziekenhuis nooit genoeg waschwater verbruikt kon worden. Ik ontdekte nog een andere zonderlinge opvatting van hygiëne. Op een nacht was door het losgaan van 't Prisnitzverband van mijn been het laken nat geworden. De nachtzuster vond het overdreven dat ik mij dit aantrok, maar ze kreeg toch een, vele malen dubbel gevouwen doek uit de kast, en legde die op de natte plek. Den volgenden morgen zag ik dat ze er mijn tafellaken voor gebruikt had. Het verbaasde mij dat mijn zuster lachte, en niet mopperde over deze verspilling; ze was heel zuinig op alles. Ze nam het tafellaken mee, en kwam terug met een ander. Maar bij het middagmaal zag ik opeens, aan een etensvlek van den vorigen dag, dat het andere hetzelfde was. Toen een paar dagen later een andere zuster kwam tafeldekken, en vroeg: Waar is het tafellaken nou weer? zei ik: Dat weet ik niet, het schijnt dikwijls van plaats te verwisselen, het heeft al in bed gelegen ook.

Ja, dat had ik gedaan, zei ze.

Nadat ik haar verteld had, hoe ik gelachen had toen ik het weer op tafel kreeg, zei ze:

Eenig, net iets om in een verhaal te zetten.

Wat ik daarom dan ook gedaan heb.

III. Poëzie en proza.

De lente was dit jaar zooals kinderen ze, onbewust, beleven; oude menschen ze in hunne herinnering zien, en dichters ze beelden.

Het waren niet alleen de seringen, de meidoorns en andere bloemen die geurden; al de jonge, groene blaadjes exhaleerden hunne geheime parfums. Een late lijster zong zijn serene liefde uit; spelende kinderen wierpen juichende klanken in de lucht. Sterren-lichten verschenen aan den klaren hemel; de maan stond bescheiden in haar eerste kwartier.

Alles was een schoone, harmonieuse vrede.

Of was dit toch weer niet anders dan een fictie, was het de liefde van het meisje voor haar jongen, en van den jongen voor zijn meisje, die deze lente-avond metamorfoseerde tot iets zuiver moois, iets rein poëtisch? Misschien kenden zij het woord poëzie niet; zoo zij het al eens gehoord of gelezen hadden, dan hadden zij er niets bij gevoeld, het had hun niets gezegd. Zonder dat dit hun bewust was, maakten zij deel uit van de poëzie der lente; dezelfde bron waaruit de schoone klanken en kleuren, de etherische geuren, de gansche bloei ontsprong, was ook in hunne hoofden en harten levendig. Maar zij kenden de verwante zielen der dichters niet, hunne verzen hadden zij niet gelezen, dus konden zij niet in woorden uiten wat in hen leefde.

Als een groote plechtigheid ondergingen zij de poëzie van hunne jonge liefde in de lente. Een plechtigheid, die af en toe werd verbroken door een uiting van het vuur hunner liefde.

Dit alles is poëzie. Nu komt het proza.

Het meisje begon te spreken.

- Ik kan anders alles gedaan krijgen van vader.... pas nog heb ik een hoed van veertien gulden gehad, en een mooie nieuwe fiets. En over een paar maanden, als de roodbonte koei verkocht wordt, krijg ik een piano, en mag ik ook les nemen.... Dat ik nou niet mag gaan dansen. Iedereen danst toch tegenwoordig.... Ik vin 't zoo'n schandaal voor de menschen, als

je vader je weg komt halen, zooals verleden week. Slaag geef ik niet om. Dat weet-ie best. Daarom doet-ie 't niet meer. Hij had er later ook altijd spijt van. Dan wou ie 't weer goed maken, en beloofde me van alles..

De lezer heeft al begrepen dat de vader van het meisje haar aan den eenen kant heel streng behandelde en aan den andere bedierf, en dat ze geen moeder had die met verstandige liefde evenwicht tusschen deze twee methoden van opvoeding had kunnen brengen.

Het meisje vervolgde:

- Gisteravond had ik toch zoo'n werk om me goed te houden, vader kwam thuis, en lachte buurman Dirks uit omdat-ie die om zijn huis had zien loopen loeren naar jongens die om Alie liepen. En zelf dee-die net 't zelfde. Dat wist ik al van Alie, dat buurman hem uitlachte.... Nou die weet dat ik met jou loop, is 't heelemaal niet goed, omdat je protestant bent. ‘As tie nou nog van je eigen geloof was,’ zei die onderlaatst. En toen ik, voor ik met jou ging, met Gijs liep, was 't:

‘Je bent nog veels te jong, en die jongens kommen op me geld af, ze weten dat ik een centje heb.’

Hier zou een intellectueel-ontwikkelde jongen gezworen hebben dat hij van haar hield om haar mooie blauwe oogen, en dat het geld hem niets kon schelen. Een boerenjongen zegt zulke dingen niet.

- Onderlaatst zat vader zelf te vertellen hoe die, toen-ie een jongen was, z'n eigen zin dee, en z'n vader en moeder bedroog. Hij wachtte 's avonds tot ze sliepen om naar de herberg te gaan, dat mocht-ie niet. Dan kroop-ie stilletjes 't raam uit.... Kon ik ook wel is doen.... wè ja.... 't Raampie van de deel, daar kan ik net door. Dat hoort-ie toch niet.

- As-sie dan is wakker wordt?

- As-sie slaapt dan slaapt ie. Je mot maar is kommen kijken van avond om een uur of tien.... Nou mot ik naar huis, anders zit er weer wat op.

- Waar is-tie nou?

- Thuis. Ik heb gezeid dat ik naar de naaister ging. Daar ben ik ook eerst geweest. As-ie 't dan gaat vragen, kan ze altijd zeggen dat ik bij der geweest ben. We moeten nou een omweg

maken, de Eng door, dat ik die kant vandaan kom, as-tie soms buiten loopt. Dat doet-ie vast, hij vertrouwt me niks. Maak maar dat-ie jou niet ziet.... Anders is 't weer bal.

Zij liepen weer een poosje zwijgend, hand in hand.

Toen vroeg de jongen:

- Kan 't jou schelen dat ik van een ander geloof ben?

- 't Is mijn 'n zorg. Ik laat je d'r niet om loopen. As 't mijn kon schelen liep ik niet met je, was 't antwoord.

Tegen den levenden bloei van hunne sterke jeugd konden een kwijnende traditie en een dood dogma geen stand houden. Misschien zou het vele jaren later, wanneer de trots van hunne jeugd was afgestorven, aan het licht komen dat de atavistische bacillen van bezit- en behoudzucht in hun bloed waren blijven voortvegeteeren, en zouden zij, evenals hunne vaders nu van hen, van hunne kinderen ook blinde gehoorzaamheid en slaafsche onderworpenheid aan het gezag eischen.

- Nou, sprak de jongen, 't scheelt mijn ook niks om katholiek te worden.... Ik zal 't maar doen, dan zijn we van 't gezanik af.

- Ja? Goed hoor, was het spontane antwoord. Maar zij bedacht de kwestie een oogenblik, en antwoordde toen:

- Nee, doe dat toch maar liever niet. We weten nog niet eens of 't vaste verkeering wordt. Ik weet nog heel niet of ik je voor altijd hou. Je mot denken, ik ben pas zeventien, en ik kan nog best weer veranderen.

Nadenkend liet de jongen zijn hand en de hare zachtjes heen en weer schommelen. Toen sprak hij:

- Da's nog zoo erg niet. D'r zijn hier op 't dorp toch niet anders as katholieke meissies, dus dat komt toch altijd te pas.

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 27.)*

Amsterdam, 21 Januari 1886.

Geachte Heer,

Hierbij ontvangt u het stuk van Mr. Lotsy, te plaatsen na ‘de Kleine Johannes’. Verzoeke s.v.p. twee afdrukken van de proef te mogen ontvangen. Hedenmiddag zal ik u dertig pagina's van het stuk van den heer Paap brengen.

Achtend,

Uw dienstw.
WILLEM KLOOS.
Den Heer J. Clausen, alhier.

Amsterdam, 22 Januari '86.

Govert Flinckstraat 81B.

Geachte Heer,

Ik dank u voor de toezending uwer ‘Sonnetten’: ik zal ze in onze Februari-aflevering bespreken. Ik moet erkennen, dat ik lang niet alles mooi vind in uw bundeltje, maar..... gij zijt een ernstig artiest, met iets zeer oorspronkelijks in uw talent. Dat uw sober realisme zoo'n slecht onthaal vond bij de kritiek verwondert mij volstrekt niet; 't is mij een bewijs te meer, dat geen der menschen, die in ons land verzen recenseeren voldoende studie van eigen vak gemaakt heeft.

De beste uwer sonnetten, zoo na een eerste lezing, vind ik no. IV der Toewijding; Schilderen aan het strand; Korenvelden; Niet voor

kinderen; maar bovendien vind ik op bijna iedere bladzijde mooie dingen.

De Nieuwe Gids is zeer welvarende, dank zij de propaganda, die de periodieken, door ons zoo heftig af te keuren, voor ons gemaakt hebben. Natuurlijk zei een ieder onder het publiek, die ook maar een greintje verstand had: ‘Neen, zóó, zóó min kan het toch niet wezen’, en werd nieuwsgierig om zelf te zien. Zoo werden wij bekend, en wij hadden anders waarschijnlijk jaren lang moeten worstelen, om het aantal abonné's te verkrijgen, dat wij nu reeds bezitten.

Ik ben het met u eens, dat de N.G. niet moet spreken over boeken, waarvoor zij geen sympathie heeft. Het doel van de N.G. toch is veelledig:

1°. ons eigen werk te plaatsen;

2°. onze literaire theorieën te uiten. Voor deze beide dingen is, blijkens een jarenlange ondervinding, in de andere periodieken geen plaats. Maar natuurlijk kan no. 2 niet geschieden, zonder dat wij in botsing komen met de bestaande toestanden.

3°. een orgaan te zijn voor een meer geavanceerde richting in de politiek.

4°. een vrijere en grondiger bespreking te geven van Indische toestanden, dan dit gewoonlijk hier te lande geschiedt.

5°. een orgaan te zijn voor de jongere richting in onze schilderkunst (dit waarschijnlijk maar voorloopig).

Wij hebben voor deze drie laatste rubrieken uitstekende medewerkers, maar onze plaatsruimte is zeer beperkt. Daar wij niet vooruit wisten, hoe het ons gaan zou, zijn wij, om de onkosten minder groot te maken, om de 2 maanden uitgekomen. Nu moeten wij passen en meten, om alles er in te krijgen; wij zijn al van de 8 à 9 vel in 't prospectus tot 10½ vel uitgedijd. Voor literaire stukken, die niet bepaald in het plan de campagne der Redactie passen, zooals het uwe mij thans toeschijnt, is er dus in het eerste jaar weinig kans op plaatsing.

Hoogachtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.
Den Heere J. Winkler Prins,
Apeldoorn.

Amsterdam, 23 Januari 1886.

Govert Flinckstraat 81B.

WelEdelgeb. Heer,

Bij deze heb ik de eer u mede te deelen, dat het door u bij ons ingezonden artikel over Handel door de Redactie van de Nieuwe Gids in hare vergadering van 12 Januari l.l. minder geschikt ter plaatsing is bevonden.

In antwoord verder op uw geacht schrijven dd. 19 Januari l.l. neem ik de vrijheid u te doen opmerken, dat u nimmer eenig verzoek vanwege de Redactie is gedaan om uw medewerking te mogen erlangen. Den Heer v.d. Goes was indertijd in 't algemeen opgedragen, naar medewerkers voor handel uit te zien, maar natuurlijk zonder daarbij de machtiging te ontvangen, de stukken, die hem werden aangeboden, goed te keuren of te weigeren, daar dit alleen op een Redactievergadering met meerderheid van stemmen geschieden kan.

Intusschen teeken ik mij, WelEdelgeb. Heer,

met de meeste hoogachting,

Uw WelEdelgeb. Dienstw. Dnr.

WILLEM KLOOS,
Secretaris-redacteur van de Nieuwe Gids.

Den Heere Jacob de H., alhier.

Amsterdam, 23 Januari 1886.

Uw stuk in orde ontvangen. In den loop van Dinsdag ontvangt gij waarschijnlijk proef (onder couvert).

Achtend,
Uw dw. dnr.
WILLEM KLOOS.
Den Heer G. Buitendijk.

Amsterdam, 25 Januari '86.

Den Heer Mr. Lotsij.

Geachte Heer,

Wij hebben tons best gedaan, een stukje over uw both te krijgen: dit is er van gekomen. Wij zijn er tegen, omdat wij het slecht geschreven en vaag geredigeerd vinden, maar misschien vergissen wij ons, en beschouwt gij het als belangrijk genoeg, om geplaatst te worden. Dan zou uw meening invloed op onze beslissing kunnen hebben. 't Is daarom, dat ik het u bij deze stuur.

Denkt gij er zoo over als wij, dan wordt het natuurlijk geweigerd, zonder eenige bedenking.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

25 Januari '86.

Geachte Heer,

Het spijt mij ontzaggelijk, dat ik u geen revisie kan doen geworden. De drukker, die in den beginne, toen hij zijn letters kocht, op afleveringen van 8 vel gerekend had, begint gebrek aan letters te krijgen en moet dus de eerste vellen noodzakelijk afdrukken. Ik heb echter alle mogelijke zorg aan de revisie besteed, en de drukker heeft mij beloofd te zullen toezien, dat er zorgvuldig naar deze revisie wordt gecorrigeerd. Zoo spoedig mogelijk zal ik u de afdrukjes zenden.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heere Netscher.

25 Januari '86.

WelEd. Heer,

Gisteravond vergat ik u te zeggen, dat er van het stuk van den heer Netscher over Van Maurik zes afdrukjes moeten gemaakt worden. Ik haast mij, u dit te schrijven, daar anders de boel misschien reeds uit elkaâr zou genomen zijn.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heere J. Clausen.

26 Januari '86.

Den Heere Jan Veth.

Amice,

Met die circulaire is 't in orde: laat ze maar aan Versluys zenden. Over die etsen heb ik niet aan Zilcken geschreven, omdat deze mij eenige weken geleden, toen ik op zijn medewerking aandrong, antwoordde, dat hij volstrekt geen tijd had. De Varia vervallen bovendien in deze afl., zij wordt toch al meer dan elf vel. Die editie van Shelley, waarvan je spreekt, zal de *kleine* editie van Buxton Forman zijn, in 2 deelen; de tekst is dezelfde als in de groote van 4 deelen, maar er zijn geen noten bij. Den juisten prijs weet ik niet: ik vermoed zoo wat twaalf gulden. Zij is beter dan die van Mrs. Shelley natuurlijk, maar overigens geloof ik niet, dat deze uitgave slecht is: Schröder zegt dat maar, of verwart haar met de aparte editie der brieven, etc. door Mrs. Shelley, die al sinds jaren uit den handel is.

t.t.
W.K.

26 Januari '86.

Den Heere F. v.d. Goes.

Amice,

Ik geloof, dat je je met je brief aan Benning in je vingers gesneden hebt. Niet de Nieuwe Gids toch, maar jij persoonlijk wordt aangesproken om schadevergoeding, daar het stuk, zooals er staat, op jou verzoek vervaardigd was. Jij had dus terug moeten schrijven, dat jij dat verzoek niet gedaan hebt, terwijl er nu staat, dat de Nieuwe Gids dit verzoek niet gedaan heeft. Dit laatste slaat niet, en de deurwaarder zal er dan ook waarschijnlijk geen genoegen meê nemen.

t.t.
W.K.

Amsterdam, 26 Januari 1886.

Govert Flinckstraat 81B.

Geachte Heer,

Zoudt gij zoo goed willen zijn, mij per omgaande post te berichten, of gij der Redactie van de Nieuwe Gids toestaat hier en daar wat aan den vorm van uw politiek overzicht te wijzigen?

Hoogachtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Dr. D.G. Jelgersma.

Amsterdam, 26 Jan. '88.

WelEdelgeb. Heer,

Hierbij ontvangt gij de proef: een dag later dan ik gehoopt had. Zoudt gij zoo goed willen zijn haar zoo spoedig mogelijk terug te zenden aan J. Clausen, St. Jansstraat 40, Amsterdam, daar uiterlijk Zaterdag de geheele aflevering moet afgedrukt zijn. Voor de revisie zal ik dan zorgen. Zoudt gij 't goed vinden, als we boven den titel van uw eerste stuk een rubriekstitel plaatsten, b.v. Indische belangen of iets dergelijks?

Hoogachtend,
Uw dw. dnr.
WILLEM KLOOS.
Den Heer G. Buitendijk.

Amsterdam, 27 Jan. '86.

Geachte Heer,

Uw brief ontvangen: ik ben niet op de hoogte van de kwesties, maar gij hebt voor mij in zooverre uwe opinie veel plausibeler ontwikkeld en verdedigd dan dr. J. Er is echter behalve de kwestie wie gelijk heeft, nog een andere, praktische kwestie. Dr. J. heeft niet voldaan aan wat ik hem vroeg, n.l. *'een verslag'* van 'eenige pagina's', want hij geeft ons een aanval en een ontwikkeling zijner eigene opinies. Dat maakt een groot verschil. Ik zal u nader bericht zenden over den afloop der zaak.

Hebt gij er op tegen, als ik in een der eerste regels van uw stuk: Dat het zelfde feit uit verschillende oorzaken kan ontstaan, tusschenvoeg: 'schijnbaar'. Praktisch hebt gij gelijk, n.l. voor den gewonen opmerker, maar filosofisch kan het er, geloof ik, niet door. Buitendien is de gasvormige of vaste toestand *de* oorzaak van den vloeibaren? Schrijf mij s.v.p. met een paar woorden per omgaande wat gij er van denkt.

Steeds achtend,
Na groeten
Uw dw.
WILLEM KLOOS.
Den Heer Mr. Lotsij.

28 Januari '86.

Den Heer J. Clausen.
WelEd. Heer,

Hierbij zend ik u:

1. het slot van Mr. Lotsij.
2. de eerste proef van de 4 eerste pagina's der verzen.
3. een klein stukje Schilderwedstrijd Willink van Collen (te plaatsen vóór de Literaire Kroniek).
4. 12 pagina's van de Literaire Kroniek.

De heer v.d. Goes zal u buitendien hedenochtend brengen een buitenlandsch politiek overzicht, ook te plaatsen vóór de Literaire Kroniek.

Zet u nu de 3 pagina's verzen, die nog over zijn? De rest van de Kroniek zal ik u in den loop van den dag zelf komen brengen. Ik ben aan 't overschrijven.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Amsterdam, 29 Januari 1886.

Govert Flinckstraat 81B.

Geachte Heer,

Daar mijn bezigheden mij een bezoek ten uwent in de eerstvolgende dagen beletten, zou het mij aangenaam zijn van u te mogen vernemen, wanneer het u in de a.s. week schikt, den heer Paap te ontvangen, om over uw stukje over Mr. Lotsij's boek een onderhoud met u te hebben.

Hoogachtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.
Den Heer Dr. Jelgersma.
(Wordt vervolgd.)

Ik zag... door Hélène Swarth.

I. De steen.

Ik tuurde omhoog, tot laving van mijn hart.
De dorre boomen stonden leeg en zwart.
Een grijze voorhang, dekkend héel het zwerk,
Verborg den hemel als een doodezerk.
'k Sloeg de oogen neer - Door welk een wonderstift
In zuivre lijnen op een steen gegrift,
In linnen kleed, gelijk hij toog door 't land,
Aanschouwde ik Christus, met geheven hand,
Voor 't woord van heil ontloken zacht de mond,
Gelijk zijn beeld ik wel in wolken vond?
Liefst had 'k dien steen, geknield, gegraven uit
En naar mijn woon gedragen, als een bruid
Het beeld van haar geliefde redt van smaad,
Dat beeld, vernederd tot zoo lagen staat,
Waar elke voet bezoedlen kon met slijk
Den Vredekoning van Gods Hemelrijk.

II. De laan.

'k Doe de oogen toe - En op den grijzen wand
Aanschouw 'k een laan, in droomzacht rozelicht.
Betrost met fruit, bepluimd met loover licht,
De boomen staan in bloei - O Droomenland!
O Heimweeland, waarvan ik staamlend dicht!
Zal 'k u ten lest betrede', als de engelhand
Van Dood knoopt los den schrijnendfellen band,
Die nog mijn ziel omknelt?
'k Houd de oogen dicht,
Doch lost zich op die lokkende landouw.
'k Sla de oogen op en zie weer 't grijs behang
Van Levens armlijk leeg en eng gevang.

O Geest, die schilderde op den muur! blijf trouw.
Dat 'k niet voor nacht terugdeins, huivrend bang,
Doch vóor den slaap 't Beloofde Land aanschouw.

III. Vrede.

Tusschen wake en avonddroomen,
Zag 'k aan d'einder van een breede laan,
Hoog omzuild van blonde en bronzen boomen,
't Blanke huisje van mijn vrede staan.

Tusschen wake en avonddroomen,
Loofde ik God, die me eindlijk vrede gaf -
Toen ik, hoopvol, nader was gekomen,
Leek 't een marmertempel, op een graf.

Gedichten door Joannes Reddingius

Idylle

Door dennen en berken melodisch geruisch.
de vijver ligt stil bij het eenzame huis.

Uit de urn van de zon het wondergoud vliet.
Een stemming van Schoonheid, mild als een lied.

Nymphaea's gespreid op het spiegelend vlak
rood op het blank, dat geen rimpeling brak.

Op 't water rustig een donkere boot,
diep in de kreek van omlommerde sloot.

Alomme de schoone verborgenheid
aan de altijd ontroerende Schoonheid gewijd.

Water

O zang van water,
o wonder-wellen,
gij zijt het edel
natuur-klaar woord.

Gelukkig worden
moet wie u nadert,
gelukkig worden
moet wie u hoort.

Gij zijt de schat
van 't diep ravijn.
Hoe kan ik naad'ren
waar Goden zijn?

Gaan

Tusschen de beken
langs het smal wegje
stil in den regen
kom ik gegaan,

Kom ik geloopen
en tijg naar de verte
tot waar de woning
in 't naaldbosch moet staan,

Kom ik getreden
langs bloemen en grassen,
druipend van water
groen-blank in het licht,

Kom ik getogen
en zeggend al zingend
't zin-rijke woord
van het beeldend gedicht.

Asperula odorato

Gele bloempjes, gouden bloempjes,
Lieve Vrouwen-beddestroo,
Ruwkruid wordt ge wel geheeten,
't volk dat weet, bedacht dat zoo.

In den stal waar werd geboren
't Kindje stralend als een zon
waart ge stil en wonder-bloeien
in den donk'ren nacht begon.

't Varenkruid bleef zonder bloemen,
groen de kruif en groen de veer,
maar gijzelve werd tot goudsprei
voor de Moeder van den Heer.

Daarom wil ik naderkomen
om uw gouden goedheid bloô,
U beminnen, U herdenken
Lieve Vrouwen-beddestroo.

Nevel

Onhoorbaar zweven
over de landen,
over het water,
over het riet,

De witte scharen
der nevelingen.
Het zonne-zingen
is nu te niet.

Nocturne

In 't oude park
ligt als een ark
't eiland in 't water.

Zilverlicht van maan,
fantomen gaan
over het water.

Mijn bootje zacht
drijft in den nacht
op 't donker water.

Hoor ruischen fijn
van de fontein,
't is zingend water.

Hoe wonder dat
droppengespat
stuivend in 't water!

Parijs.

Overkant

Het morgenriet is nat van dauw,
de zon is al doorgekomen
maar nevel omgeeft de wilgen nog,
kopwilgen, oude boomen,
die hard van bast en licht van kruin
straks zichtbaar zijn langs 't water schuin.

O de ijle gestalten der nevelen gaan
zwerven over dat water
men kan reeds eiland bij eiland zien,
nu zingen, o later, later
wordt zichtbaar mij wel de overkant
want ver in de verte moet zijn het land....

Ja, ver in de verte en ik denk weer heel stil
aan 't diepe geheim van het leven,
hier hoort men een adem en ginds is het stil,
o geluk van immer te streven....
O de nevelen wijken wel ééns van het land.
der Zaligen oord, aan de' overkant!

Avond aan de vennen

O zie in avondlucht
de klare maan
boven de toppen der boomen staan,
de donk're dennen.

De boomen roerloos
zonder gerucht,
geen vogel vlucht,
enkel maar luister
van maanlicht door 't duister
en uitgespannen zacht
de koele zilverpracht
der stille vennen.

Moeder... door Dr. H. Gerversman.

Toen ik nog aan uwe handen
langs de witte wegen ging
en het roode zonne-branden
in den blauwen hemel hing

en ik voor uw stille woorden
heel diep zwijgend open stond,
zoodat 'k alles, wat ik hoorde,
straks weer in mij zelven vond,

luist'rend, hoe gij mij verhaaldet,
dat er in de heuvelkom
's nachts de witte elfen daalden,
als de gele maan er glom,

of dat voor de bleeke ramen,
waar het avondlicht in viel,
wit-gewiekte engelen kwamen,
schouwend in der menschen ziel....

(Elke dag en elke stonde
en elk vroeg-verloren ding,
later nimmer weergevonden,
wordt een lieve erinnering....)

toen, in kinderlijk niet-weten,
was mij God zóó zeer nabij,
dat ik, peinzend in 't verleden,
somtijds om uw handen schrei....

Drie vogel-sonnetten door Hein Boeken.

I.

Zoo niet der vooglen fladderend geslacht
Aan ons het voorbeeld gaf van 't blijde leven,
De vogelen, die door de luchten zweven
Op hun lucht-leêge pen en holle schacht

En die ons onbezoldigd zangles geven
Den Mei-nacht vullend met verliefde klacht,
Dan ware ons lichaam een onduldbre vracht
Voor ons, die met gevulde mergpijp leven.

En zoo niet de Eiber ons de kleintjes bracht
En 't voorbeeld van 't eendrachtige gezin,
Dat rekent kinderen het rijkst gewin,

Dan leek de lichtste dag zoo zwart als nacht.
Heil hun, wien uit twee oogjes opengaat
Weerspiegeling van 't dierbaarste gelaat.

II.

O zoo 't al leugens en verzinsels blijken
Tot nut der kinderen bedacht door de ouden,
Maar waardoor toch de scharen hoopvol schouwden
Naar ruimre ruimten dan der aarde rijken.

Verzinselen, die deên de grenzen wijken
Van 't eindig leven, dat ze heemlen bouwden,
Waaruit op ons de godengaven dauwden -
Mocht alle hoop, alle geloof bezwijken -

Toch blijft dit waar: dit lichaam, dat zoo schoon
Het kinderzieltje noopt tot hup'len, springen,
Dàn heetst begeerend wordt het heetst begeerde,

Het strekt een schoonren vogel nog tot woon,
Die schooners niet kan dan begeerend zingen
Nog andre dingen dan hij zag op aarde.

III.

Het is voorbij dat onnavolgbaar schenen
Dat vooglen vluchten over zee en land.
Log wàs de mensch, hoe heerlijk ook de beenen
Heffen 't slanke lijf tot god-gelijken stand,

Hoe mild weeld' strooien de armen om hen henen,
Of knellen teederlijk in liefde's band.
Ik heb 't beleefd. Het wonder is verschenen:
De mensch kan rijzen tot aan dampkrings rand.

O mag ik duiven noemen, die zoo zwieren
Den vrede brengend tot de verste kust?
Of zijn het eerder haviken en gieren
Botvierend aan begeerte en wreeden lust?
Nooit rees de mensch of meê rees boosheids macht.
Stil dus, mijn ziel, spreek van dees zege zacht.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCXXXVI.

't Leven lijkt vreemd me. Als knaap nauw zei 'k wat en bewoog 'k me of gauw
Beval mij stem uit bleek, dof aanzicht, dat in de eng-ommuurde
Scheemrige kamer langs mijn kop keek op stil-strak verzuurden
Toon: ‘Zwijg, ga naar je stoel terug!’ O, die smal-nietge vrouw

Met oogen, wezenlooze, die 'k diep vreesde; snauw op snauw
Was 't àl, wat 'k twintig jaren van haar hoorde en soms begluurde
Met schrillen scherpen blik zij me, onderwijl ik kalmpjes tuurde
In schoolboek, maar toevallig dan omhoog-zag. Schijnbaar-lauw,

Gehoorzaam-sterk doorvoelde ik diep-in alles, en licht-blauw
Onder het stugge, gele haar, mijn oogen zich verpuurden
En boôn geen weerstand: neen, getreiterd 'k zweeg en leek dus flauw.

Dies heerlijk bleef 't me, om in een bollen wind, die elke vouw
Streek van mijn voorhoofd, snel te loopen dáár, waar mij doorguurde
Niet meer der lieden haat, die leidde stroef me aan stalen touw.

DCCXXXVII.

Ik leef, als Ziel, van knaap reeds in een me eigene Atmosfeer
Een wijde, die 'k gewaarword als iets warers dan de woorden
Die vloeien uit de lieden, en daar 'k aldoor 't zelfde hoorde
Van allen, maar 't onjuist vond, gaf dit soms me een vreemd begeer

Om hier vandaan te vliegen en te wiegen op en neer
In meer reëele en onverdorvne, al-eeuwig durende oorden
Waaraan 'k van binnen voel geschakeld me als met stalen koorden
En waar 'k vaak, voelend, denkend heel veel uren in verkeer.

Zóó ging 't mij staeg als jongen man reeds, doch hoe langs zoo meer
Kalm-rijzend slaag ik. Och, in heel mijn leven, 't debonnair
Willen mijn's geestelijksten Zijn's ziend leef 'k tevreden zeer.

'k Bereikte wat 'k hier wilde, in vroegsten tijd al, visionnair
't Soms ruikend, maar mijn rampen dan weer alle hoop versmoorden.
Stoer zwoegde ik steeds, schoon schold men, dat 'k deed slap en elk vermoordde.

DCCXXXVIII.

Wat wou 'k steeds? Niet veel aêrs als ongestoord te mogen schrijven
- Als knaap reeds kalm soms uitte ik wat me uit diepste Gronden rees -
En als een altijd levens-frisch gezonde zonder vrees
Voor 't steeds me omlastrend jouwen, mijn puurst Zelf te mogen blijven.

'k Ging jong reeds eigenkrachtig aan de Waarheid forsch beklijven
En zóó schreed 'k voort als rustge man ook, gevend nauw om 't vleesch,
Daar breed-robuust van Ziel en Geest, 'k steeds dichtte en dacht. Staeg 'k lees
En las 'k al boeken, die mij feiten leerden, stoer mij drijven

Voelend door versten Wil des Zijn's. En dies geen oogwenk ‘race’
'k Om andren te overtroeven. 'k Wil mijzelf slechts zijn en kijven
Ging kort ik slechts, wen 'k zag soms, dat men baren nonsens prees

Als ‘eeuwig’. En las 'k verzen, die géen leest meer, daar ze als 't wrijven
Klonken van hout op hout, berustte ik lachend zacht. Zoo heesch
Traag 'k me op, diep-zwaar datgene doend wat altijd waar zal blijven.

DCCXXXIX.

Diep-scherp, stil-sterk voel 'k alles áán wel, maar niet klaar bespeur
'k Elk ding onmiddlijk, neen in Achterafsten Geest vergaren
Blijft zich mijn Ziening vredig tot na maanden, soms na jaren,
Weer stijgt het plots en 'k weet. Ik leef in visie's en dies geur,

Zielsgeur reeds rook bij elk ik als klein kind, gelijk door deur
Snel openslaande naar een tuin men hoort de verre baren
Der zee zacht ruischen, die zich telkens willen samenscharen,
Maar dan weer daadlijk wegglij'n, zich verliezend. O, dus beur

'k Van kind reeds kalm omhoog mij steeds in 't Diepste en als door scheur
Aanschouw 'k thans vredig al de lieve vreugden, en gevaren
Die mij door grovren wierden aangedaan, zoodat een keur

Zielsliedren rijst gestaeg mij nu, die eer niet zal bedaren
Dan wen 'k eens zijnsloos, willoos zijg ineen en 't zot gezeur
Nadeunt van wie niet zien, dat 'k leefde als altijd Wijze en Ware.

DCCXL.

Ik werkte, psychisch-zwoegend, heel mijn leven lang, sinds 't uur
Dat 'k stervend half, vaag-aêmsch en zwijgend rees naar dees rare Aarde
Waar mij mijn arme Moeder na veel lijden moeilijk baarde
En 'k zelf, steeds trouw, als diepe Ziel, naar alle dingen tuur.

Als kind was 'k stil, en keek soms diep naar binnen, want vreemd-guur
Strak-stug deed haast elk Wezen om mij heen, en heel bedaarde
Jongen dies wierd ik, óók door flinke slagen, die vervaarden
Mij schijnbaar-zieke, lijflijk-zwakke, die zijn eigen stuur

Toen reeds ging vinden in zichzelf, daar 't stil-voortgloeiend Vuur
Dat zweepte mij, mij soms opstuiven doen wou. Och, stil staarde
'k Van zelf mijn Diepre Zijndheid aan reeds half-bewust en gaarde

Zelfkennis reeds me als knaap en later, heel den langen duur
Mijn's sterken levens door. 'k Zag elk heel gauw als goeden buur,
Maar, voelend hoog, ik nergens me onder iemand's vanen schaarde.

DCCXLI.

In vaagste, diepste Sfeer mijn's versten Geestes staêg verveelde
Me al 't aardsch Lawaai. Als kind en knaap reeds zwaar-omstaald ik liep
Want nooit nog liet 'k mijn eigenst melancholisch zielsgepiep
Bij liên me ontglij'n. Och, 'k sprak nooit veel, dus vriendjes met wie 'k speelde

Lieten me op 't laatst soms plots weer los, daar 'k nooit iets mededeelde
Terwijl zij vaag, luid, leeg staêg praatten. En op straat ook riep
'k Geen aan, wen hij niet keek. Ik bleef een vreemd, eenzelvig typ',
Dat draafde buiten, donker-peinzend, totdat plotsling kweelde

Wild door mijn leên mijn gansch gemoed, om beurten hoog en diep
En somber mijn klaar Inzijn peilend zonder dwaas verbeelden
Aanschouwde ik steeds veel dingen, die voorheen zich mij verheelden,

Stil lachte ik om al redeneeringen stereotiep.
Mij leerde mijn diepst Inzijn, dat nog nooit met mij krakeelde,
Neen, waar wat 'k zie, totdat het rijp wierd, rustig voort zich teelde.

DCCXLII.

Ja, zóó ging 't heel mijn leven: geen der haters zag mij juist,
Eenzaam en moedig streefde ik diep in 't Binnenst. Streng bleef 'k dalen
Naar 't Eeuwge Zijn, dat steunt me en waar 'k op drijf. Dies nooit kon 'k falen,
Wen 'k soms in kort en krachtig woord iets schreef plots, alsof knuist

Sterke zich hief en neerslaand delgde. Maar dan vaak geruischt
Heeft diep-teer voelen in me omhoog, totdat 'k in zwijgend dralen
Der Rede, die wat 'k schrijven kon en mocht, bleef steeds bepalen
Mij sterk had saamgetrokken als tot Punt. O, dus de puist

Kregen soms vlotte Onwaren aan de steevge Ziel, die huist
Diep in mijn goedig-willend Wezen, dat maar weinig talen
Naar uiterlijke vreugdeschijnen blijft, en nooit nog smalen

Ging tegen in 't Diep-Echte, dus geen Waarheid heeft verguisd.
Ik deed in jongensdagen soms wel woest als radikale,
Maar 'k leef en eer als zuivre Geest al 't waarlijk-ideale.

Een en ander naar aanleiding van mijn eigen dichten zoowel als van Dante Alighieri door Willem Kloos.

(Dante Alighieri. De Goddelijke Komedie, vertaald door Betsy van Oyen-Zeeman, met een inleiding van B.H. Molkenboer O.P. Haarlem, H.D. Tjeenk Willink en Zn. N.V. 1932.)

Veelal zonder naspeurbare aanleiding op eens in ons rijzende stil-diepe, sterke ontroeringen, zooals zij in het Allerachterafste dus meest waarachtige want grondleggende Deel van den mensch, dat de Ziel wordt genoemd, hun oorsprong krijgen - deze en deze alleen zijn de Oerbronnen der echte, der altijd blijvende Dichtkunst, want in allereerste instantie van haar binnenste en subtielste Essentie, de elementaire en dus moeilijk nader te bepalene Poëzie. En deze laatste beweegt zich in den Dichter, die een wezenlijk-geestlijk dus begenadigd schepper is, als een vreedzaamheerlijke gewaarwording door elken tijd van zijn leven heen, maar die daarom nog niet voortdurend, ja, zelfs niet geregeld naar buiten behoeft te komen. Neen, zij zweeft, dus beweegt zich meestentijds slechts zwijgend in zijn Diepte, doch wordt daar gedurig als iets levends door hem gevoeld, en zij maakt dus, dat de van nature breed-begaafde zanger, hoe zijn lot hem ook moge teisteren, zich nooit of hoogstens soms in het alleruiterste en voor hem diep-pijnlijkste geval een tijdje lang volkomen hopeloos, ja, reddeloos-rampzalig voelen zal.

* * *

Zóó is het altijd, van knaap reeds, met mijn geest, dus met mijn voelen en denken en psychisch arbeiden blijven gaan, en ik vermag dus, zooals dat bij ieder ernstig vak streng vereischt wordt, over mijn eigenlijkste levensroeping, de beoefening van de Dichtkunst en de studie van het diepste Wezen van deze met gedegene kennis-van-zaken te spreken.

* * *

O, als die subliemst-verfijnde die subtielste zielsemotie, de Poëzie, daar sterk genoeg voor is geworden. begint zij zich van binnen-uit meer naar boven en eindelijk naar buiten te bewegen en gaat zij tot zingende woorden vervormen wat de bezielde en bezielende Kunstenaar, die zich dan heelemaal, dus óók in zijn woorden, als één gaat voelen met den Universeelen Geest, welke zich voor verreweg de meeste menschen, achter al het zoo geheetene Bestaande, alsof Hij niet bestond, verschuilen blijft, gaat de groote Dichter, herhaal ik, als een overvolle Bron uit zich te voorschijn gieten alles wat hij in zichzelf gewaarwordt, want ziet en voelt en sterker of vager ver-af harmonisch in zich ruischen hoort.

En wat hier nu, zooals dat altijd bij mij, den voor de Kunst levenden kritikus en scheppenden poëet, is gaan gebeuren, want na lange spontane in mijzelf verzinking uit mijn vreedzaam-weemoedigen maar toch altijd energischen en dus nog nooit geheel en al gerust hebbenden diepsten Geest op het papier is komen te staan, is geen speciale 'klein-individueele' meening van mij, neen, het is de intuïtief plots gevoelde, schoon zelden of nooit, maar in elk geval op minder streng analyseerende en bepalende wijze door hen uitgesprokene Weting, de uit de persoonlijke ervaring in hen van het dichterlijke, gegroeide intieme overtuiging van alle wezenlijke Poëten, die er onbevangen toe konden komen, om al het overige vergetend, zichzelf te doorspeuren op het oogenblik-zelf, dat zij van diep-uit de neiging voelden stijgen om in breed-harmonische bewogenheid te gaan schrijven in maat-en-rijm, onderdoor welke soms spoorsnel gaande maar dan weer bedaarder vordrende zichzelf uitspreking, het hun óók telkens wordt, alsof een nog diepere Diepte dan die van hun eigenst menschlijk Wezen zich plotseling opent en zich uitgiet naar hun Buitengeest.

En dat wáre dichten geschiedt dus geenszins met nuchtren,

sterken hersenwil, zooals de doorsneê-versificatoren dien behoeven om hun koele en vlakke beweringen in de maat der verzen te voegen, neen, de allerbinnenste Zielsmacht, van welke de daaglijksche Rede niets meer dan een stil soms even waarschuwende 'Helpmate' mag zijn, houdt zich slechts aan zichzelve vast en werpt door den arm en de vingers van den door haar flink-omhoog gehoudenen en naar haar luistrenden auteur heen, na eerst in zijn hersens te hebben vertoefd en deze te hebben ontroerd, wat hij in zijn diepste Diepte, die met het Eeuwige in verband blijft, weet dat waar is en altijd waar zal blijven, omdat die Diepte het verste Binnenste, het eigenlijkst Wezen, zoowel van hemzelf als van alles is.

Ja, die diepste Zielsmacht, die den Dichter, onder het scheppen, geheel en al vervult en beheerscht, en die ikzelf, gelukkig, onderdoor de wording en de zichzelf voortschrijving van al mijn werken in vers, zoowel als in proza, gewaar ben blijven worden, zij opent, zoodra Zij dat zelve wil, de poorten harer stevig in zichzelf beslotenheid - Zij weet, want ziet en voelt daarachter heel wat meer dan de schrandere mensch vermag te doen met zijn verstand - en Zij zendt dan door het, van wege of door haar, opengeslotene luikje heen, het beste en mooiste want diepste van zichzelf, dus ook van den met Rede begaafden, levenden auteur, uit op de bladzijden, die de Dichter, die dan een sterk-gestemd Medium wordt, vol gaat schrijven met zijn muzikale taal. Immers, als de Dichter dan, den volgenden dag bv., weer geheel en al tot klare zelfbezinning gekomen, het door hem, neen, door zijn In-ziel, onverwacht geschapene rustig overleest, komt hij tot de hem zelf soms verrassende erkenning: Ja, al zijn deze woorden, deze verzen, die stilkens uit mij te voorschijn rezen, op dit oogenblik nog eenigermate nieuw voor mijn Daagschheid, die hier zit, ik kan het er toch heelemaal mee eens zijn, want het is het allerechtste en puurste van wat ik zelf, sterflijk mensch, altijd innerlijk uit de verte gevoeld heb, dus diep-in geweten, maar zonder dat ik het toen verstaanbaar voor mijzelf uit te drukken wist.

* * *

Ik gaf hier haarfijn weer, wat ik bemerk, dat er in mij geschiedt, telkens weer, mijn heele leven lang, vóórdat ik, en wanneer ik

verzen schrijf. Maar het heeft lang geduurd, voordat ik dit vermocht, want tháns eerst, nu ik volkomen, tot in de fijnste puntjes, geestlijk rijp ben geworden, liet zich heel dit allerinnerlijkst proces der scheppende Dichtkunst, dat op mijn zeventiende jaar, tot mijn eigen toenmalige verbazing, aan den gang begon te komen, onder onmiskenbaar-duidelijke woorden brengen door het fijnste deel mijner Rede, die steeds sterk in het speuren naar alles gebleven is.

* * *

Ik ving aan, zei ik, de inwendige tezamenwerking van al mijn menschlijke vermogens te voelen, de eerste verschijnselen er van ten minste, lang voor mijn 20e jaar, toen ik als altijd kalm en zooveel mogelijk nuchter, dus verstandig-doend, maar mij innerlijk vriendlijk-rustig bewogen-voelend geestlijk Entiteitje, diep-in harmonisch met mijzelf verkeerend - want ik was toen volkomen eenzaam, al had ik altijd menschen om mij heen - op eens, toen ik buiten aan het wandlen was, mij mijzelf hoorde afvragen, waarom hollandsche verzen, die ik in mijn school-bloemlezing aantrof, en die ik, bij monde van den leeraar, vernomen had, dat ‘prachtig’ waren, geenerlei indruk in mij achterlieten. Immers, ik zelf bleef er zoo onverschillig-koud bij, als ware ik van steen.

Inderdaad, ik was over het volslagen koel blijven van mijn innerlijksten Geest voor die verzen zeer verwonderd. ‘Immers’, zoo redeneerde ik in mijzelf, ‘ik voel mij toch blijkbaar, van nature, wèl een beetje tot de Dichtkunst aangetrokken, omdat ik er van tijd tot tijd toe kom, zonder dat ik een of twee minuten vroeger dit van plan was geweest - want dan had ik heelemaal niet gedacht aan poëzie, maar wel bv. aan een mathematisch kwestietje, waar ik op school van gehoord had, en dat mij nog al interesseerde, er toe kom, zeg ik, om plotseling in mijn hoofd verzen te gaan maken, wanneer ik heelemaal alleen op een stillen weg, als deze, loop. Want, dan wordt het me op eens, of ik sterk in mijzelf word teruggetrokken en ga ik stil die verzen in mij hooren en opzeggen, die ik stellig niet ergens gelezen heb, want zij handelen over heel andere dingetjes als alle gedichten, die ik gedurende de les op school onder oogen krijg, en die ik volstrekt niet behagelijk of zelfs maar interessant vinden kan.’

Ja, ik trachtte toen heelemaal spontaan reeds, om verzen voort

te brengen, een enkelen keer in het Hollandsch (dit waren onnoozele spotversjes op jongens van mijn H.B.S., aan wie ik iets bijzonders, dat mij een poosje kon interesseeren, vond). En ook maakte ik even spontaan op een andere wandeling overgevoelige Duitsche liederen, en zelfs begon ik een treurspel in het Fransch, met eigen bedachte figuurtjes samen te stellen, waarbij ik de personen in mijzelf hoorde praten in natuurlijk nog lang niet volmaakte alexandrijnen, nadat ik voor 15 cent in een winkel een geel, ingenaaid klein boekje had gekocht, dat ik achter de ruiten had zien liggen en waarin de heele Hernani stond van Victor Hugo. Ik, die mij in de schoolklas soms stil zat te vervelen bij het aanhooren van passage's uit Corneille of Racine, al klonk de stem van den leeraar, Monsieur J.E. Blin, jeugdig-gespierd en welluidend, voelde toch eigenlijk slechts een achtste jota mee van alles wat hij voordroeg, schoon ik den tekst van zoo'n oud treurspel vóór mij op de bank had liggen en daarin alles volgde, ik, herhaal ik, werd daarentegen, als toen nog zestienjarige knaap, bij mijn bedaard, regel voor regel, lezen van Hernani, getroffen als door een diep-inslaanden bliksemslag. De hoofdfiguur en dona Sol schenen mij hoogere wezens uit een mooiere wereld dan mijn eigen volslagen ingeëngd en somber want thuis nooit een vriendlijk woord vernemend jongensbestaantje was. En ik ging dus vermoedelijk om mij een verzetje te geven, zelf, zooals ik zeide, probeeren om ook eens een fransch treurspelletje te maken in alexandrijnen, met natuurlijk zwaar-romantische personaadjes van het overdrevenste kaliber er in. Doch, toen ik een paar tooneeltjes er van klaar had gekregen een zeldzamen keer spontaan, maar dan weer met opperste inspanning, borg ik mijn handschrift weg en dacht er niet meer aan. Zóó iets naar behooren te volbrengen, viel mij, altijd druk met heel andere dingen bezigen halfwassen Hollandschen boy, natuurlijk veel te zwaar. En toen ik in 1895, nadat ik reeds maandenlang in een diep-mismoedigen toestand verkeerd had, omdat een toen heelemaal over zichzelf heenspringende, die niets van mijn innerlijkste geaardheid wou voelen noch begrijpen, zoodat hij als mensch met zijn vreemd-scherpen glimlach en zijn reeds zonderling-kijkende oogen altijd van den beginne als mijn vierkant-psychisch en intellektueel kontrast tegenover mij was blijven staan en ook steeds als zoodanig had gehandeld, nadat, zeg ik, die

mij altijd in mijn diepst halfbewust Binnenste vreemdsoortig geleken hebbende mensch en van wien ik mij dus vanzelf zooveel mogelijk innerlijk en uiterlijk apart hield, door zijn eerzucht en bovenmatig zelfgevoel er toe was gekomen om mij met zijn stevigen maar later niet volkomen normaal geblekenen wil, half naar den ondergang te drijven, wat hem natuurlijk licht kon gelukken (want hij was toen veel-gezocht en rijk, en ik zelf eenzaam en arm) heb ik mij dus op een avond gelaten voorbereid, om dien nacht aan alles een eind te maken en verscheurde ik heel veel van mijn zeer talrijke jeugdpapieren in vers, zoowel als in proza, voor zoover ik ze toen in een grooten koffer van mij vinden kon, en daaronder ook dat zeer gedeeltelijk voltooide dramatische gewrocht van mijn jongenstijd, wat mij nu geweldig spijt. Want voor mij, die altijd gespeurd heb naar mijn diepste psychische Inzijndheid en Achtergrond, had het interessant kunnen wezen om een levend geworden deeltje vóór mij te zien van den draad, die mij heen door de levensblijde moeder mijner moeder, die mij als zuigeling op haar armen gewiegd heeft, verbindt met het Fransche brok van mijn voorgeslacht.

Ja, ik kan volkomen verstaan mijn eigen subtiel in elkaêr gewrongen psychisch Wezen, waarin de Duitsche afkomst der familie Kloos, in verband met genoemd Fransch element, breed-bezielend nawerkt en mij van binnen steeds hooghoudt, terwijl ik aan het derde deel mijner afkomst, want door mijner moeder vader den volgens de overlevering stuggen klassicistisch-doenden literatuur-beschrijver en dichter Cornelis Amelse († 1845), wiens gedrukte werken ik ten deele tenminste in mijn bezit heb, de geestlijk-logische stoerheid mijner Noord-Hollandsche landelijke afkomst dank.

Och, ondanks dat zeer verscheidene familie-verband, welks vermelding er toe bij kan dragen om een juistere kennis van mijn inwendig Zijn te doen krijgen, ben ik thans, reeds meer dan twee menschgeslachten lang, een geestlijke Eenheid in mijzelf, dus aan mijn eigenst veelverscheiden psychisch Wezen geheel en al getrouw gebleven, omdat de onbewuste Macht, die achter mij woont en heerscht, mijn hyperpsychisch Ik, van waaruit de mensch in mij schrijft, dat alles, ondanks hun onderlinge verschillendheid, krachtig tezamenhoudt en tot Zelfheid maakt. Ik vind mij als daaglijksch

mensch volstrekt niet meer dan anderen, en tegen niemand, wien ook, doe ik dientengevolge ooit trotsch of vreemd, al blijf ik altijd vast voelen wat er uit mijn Achterwezendheid sterker of minder krachtig naar mijn hersens stijgt.

* * *

En daarom kan ik Dante met mijn diepste psychische Wezendheid van tijd tot tijd op verschillende plaatsen van zijn Vita Nuova zoowel als van zijn Divina Commedia, sinds mijn twintigste jaar, diep-psychisch liefhebben, als ik hem lees, en op andere plaatsen krachtig bewonderen. Ik kan wel slechts een hap en snap van zijn Italiaansch begrijpen, dat ik op mijn 19e jaar begon te leeren, schoon ik het er nooit ver in bracht, want Grieksch en Latijn, waarmee ik toen ook voor het eerst aanving, vond ik diep-in veel solieder in mij weerklinkend, en dat zette ik dus beter door, ook omdat ik mij had voorgenomen er leeraar in te worden, doch ik vond en vind nog altijd, zoodra ik een behoorlijke Duitsche vertaling van hem opsla, een zeker gedeelte van zijn evenmatig-hartstochtlijken aard in mijzelf terug.

Hij is uit den aard der zaak een heel veel Hoogere in de Kunst geworden dan ik zelf vermag te wezen, omdat de veeltijds in mijn Binnenste zingende zielsmuziek telkens weer onderbroken wordt en naar den achtergrond gedrongen door mijn even krachtige maar fijn-kalme psychische reflektiefheid die alles wat er in mijzelf rijst, zoowel als wat anderen zeggen of schrijven spontaan-logisch keurt want met mijn rustige geestlijk-psychische Binnenrede onderzoekt alreede sinds mijn vroegsten zich voor het eerst bewustmakenden knapetijd, terwijl hij, de groote Dante, altijd in het boven-psychische waar alles nog één is, kon blijven verkeeren, zonder voortdurend te denken, gelijk ik zelf bijna geregeld door doen bleef, over hoe zijn medelevenden zouden kunnen opnemen datgene wat ontstaan was in zijn allerdiepste Ziel.

Ik heb, als kind reeds, door mijn toenmalig allerongelukkigsten want alleen op zichzelf aangewezen toestand mij volkomen leeren kennen en beheerschen, ofschoon ik diep-in, tot heden, altijd hartstochtlijk voel en zie en denk. En het is misschien, in praktisch opzicht, goed geweest, dat ik mijn heele kindsheid en vroegste jeugd door, als door ijzeren banden van onverbiddelijken dwang

door de menschen, die mij het naaste stonden of schenen te staan, omklemd ben gehouden altijd-door.

Ik was een spier-zwakke, maar diep-in ziende en voelende knaap, die, in geestlijk opzicht, geheel en al alleen uit zichzelf, uit zijn eigen allerbinnenst Wezen opgroeien moest. Want mijn moeder, die uiterst fijn-teêr van gemoed was, beurtlings zwaar-melancholisch en luchtig vroolijk en dus in den korten tijd van haar huwelijk volstrekt niet met mijn nuchtertjes alles zienden en dan kort-af beslissenden, maar innerlijk volstrekt niet kwaden vader harmonieerde, werd reeds, toen ik nog geen jaar bestaan had, bijna tegelijk met haar tweeden zoon, die nog broozer dan mijn eigen bleeke in zichzelf teruggetrokkenheid bleek, en die bij de geboorte reeds half-dood leek te zijn, als slachtoffer van de tering onder den grond ter ruste gelegd. Maar ik zelf, vreemd genoeg, bleef, - ik verduurde en overwon, blijkbaar door de sterk-energische constitutie van het in de 18e eeuw in Nederland gekomene en allengskens daar zich wijd-verbreid hebbende geslacht der Kloos'en tot ieders verwondering voortleven, want ofschoon ik, evenals mijn moeder, ongewoon-fijn en teêr leek, stond ik toch weer iederen keer uit alle mogelijke kinderziekten, die mij somtijds den dood nabijbrachten, als een nieuw menschje omhoog.

En daar ik nooit, in geen enkel opzicht, buitensporig lichamelijk leefde, vermag ik, nu nog, zeg ik lachend, op dezen leeftijd, mijn als kind heel lichtharigen maar langzaam hoe langer hoe donkerder gewordenen kop flink omhoog te houden, met precies dezelfde ziel, doch die zich energisch-psychisch, onbewust-redeneerend, steeds ontwikkelen bleef, vreedzaam-spontaan. Studeeren bleef deze en voortbrengen, nu reeds acht en vijftig jaren lang, voortdurend me in mij zelf egaal, en bescheiden en vriendlijk voelend - en niet in de allereerste plaats arbeid ik voor mijzelf, om daardoor vooruit te komen, - want och, ik was nooit, zooals sommigen, onredelijk-ambitieus - maar wel voor het heil der Nederlandsche letteren, waarin ik, tezamen met mijn eerste mederedakteuren, die ik daartoe psychisch aanspoorde, een verandering ten goede brengen mocht.

Mijn onbewuste of hyperbewuste Achterwezendheid, die mij in alles steeds bleef steunen, door na vele neerslachtige momenten mijner subtiel-eenvoudige aardsche verschijning mij telkens weer

aan te moedigen en te stuwen en die ik wel eens mijn Ikheid genoemd heb, omdat ik die nooit zich verwijderende Binnenmacht als het voornaamste van mij weet - van mij, zeg ik, die mij voor het overige een heel gewoon stervertje weet te zijn, - dat Bovenzijnde dus, zooals men het ook kan noemen, heb ik reeds als altijd goedwillende jongen in mij gemerkt soms, en zal nog jaren lang, hoop ik, bij mij blijven, totdat ik eindlijk, zooals ieder, voor goed ga neerliggen en dan onder de aarde opgeborgen word. En dat Ik, om het hier weer eens zoo te noemen, want och, wat beteekent de overige rest van mij, die mijn daaglijkschheid is? dat Ik, zeg ik, heeft mij steeds een zich bewust te maken trachtende uitvloeiing geleken van iets anders en algemeeners, dat wij niet weten, schoon het stil achter alles bestaat en arbeidt. En het bijzondere deel van deze wijde Algemeenheid, dat zich thans Willem Kloos noemt, zal, nadat ik niet meer tot de levenden behoor, weer, vermoedde ik wel eens, plotsling, als kind, ergens anders op de Aard verschijnen en daar dingen doen, want schrijven, die ik heel achter-in wel eens merkte, dat in mij aanwezig zijn, maar die in den vreedzamen Geest, die ik altijd geweest ben, toch nooit naar boven wilden komen, dus waar ik slechts soms aan denk als aan iets heel vers en nooit door mij geziens, maar toch wel degelijk sterk in zichzelf bestaands.

Ik herhaal - want mijn tegenwoordige landgenooten blijken, door de bank heen, menigmaal weinig thuis in de subtielere Diepte van het psychisch-menschlijke te zijn - zij beöordeelen veelal andere menschen naar zelfverzonnen of van andere menschen, die het eveneens verzonnen, vernomene vooropstellingen en de daaruit gegroeide abstrakte meeningen en daarom herhaal ik, zeg ik nogmaals, dat ik mij in geen enkel opzicht met den grooten onsterfelijken Dante wil vergelijken, - ik heb, gelukkig, altijd te veel droog gezond verstand bezeten, dan dat ik mijzelf ooit hooger zou geschat hebben dan ik wezenlijk waard ben - maar toch vind ik in Dante, als ik diens werk en leven naga, een heel klein tikje maar dan oneindig versterkt, van mijn eigen diepstpersoonlijken aard terug en las ik hem dus altijd met innige sympathie. Want hij voelde innerlijk heftig en overzag van uit die psychische hartstochtlijkheid groote geheelen van menschlijk voelen en denken en daaruit voortvloeiend meenen als met éénen blik, nadat hij eerst lang gestudeerd had, om zoover te kunnen komen.

Hij kon hooge liefde en bewondering voelen, zoowel als intensieven afschuw en haat maar wist deze laatste dan rustig-objektief vreedzaam-sarkastisch te uiten, daar hij binnen-in, ja, als diep achter zich een vreemde geestlijke Hoogte voelde, die boven alles uitreikte, en die hij natuurlijk vormde en zag volgens de begrippen van zijn tijd, en waarin hij ten slotte rust terug zou vinden, als eenmaal het aardsche leven voor hem vervlogen zou zijn. En daar ik onderdoor al de herrie, die niet heel veel van mij begrijpen kunnenden, want vaak half expres verkeerd zienden, al bevroedden zij dit niet, en altijd zichzelf heel oppervlakkig peilenden mij aan gingen doen, en dit nú nog soms trachten voort te zetten, mij altijd, mij dit hoe langer hoe meer bewust wordend, in een andere sfeer heb gevoeld, van uit welke ik ook zelf eens te voorschijn rees, voelde ik reeds sinds mijn jongelingsjaren, toen ik voor de eerste maal toevallig begon hem, nog maar een beetje toen te leeren kennen, een vredige, boven-ik'sche bewondering voor hem en uit die in dit laatste kwart-deel mijn's Aanzijns, nu de gelegenheid er toe zich onverwacht voordeed, gaarne met de kalme zielskracht, die mij nooit verliet.

* * *

Doch nadat ik nu hier weer, zooals ik dat mijn heele leven lang van tijd tot tijd deed, eenige van belang voor de lateren zijn kunnende, literair-historische feiten of feitjes uit mijn persoonlijk bestaan heb meegedeeld, heb ik thans nog te spreken over de Dante-vertaling van mevrouw van Oyen-Zeeman, naar aanleiding van welke de hierboven staande autobiografische bijzonderheden in mij teruggekomen zijn.

Ik zal er hier alleen dit van zeggen, zooals ik het meen: Mevrouw van Oyen's poging lijkt mij volstrekt niet slecht geslaagd. En vooral niet als men bedenkt welk een geestlijke energie en letterkundige begaafdheid er toe noodig zijn om een reuzenschepping als de Commedia over te brengen in behoorlijke, dat is iets van den vreemden want hoogen en tegelijkertijd diepen toon van het grandiose oorspronkelijke in zich naklinken latende verzen.

Ik heb uit den aard der zaak, want uit gebrek aan beschikbaren tijd er voor, al zit ik ook nog als vroeger, iedren dag geregeld

door gemiddeld een uur of acht, negen, letterkundig te arbeiden, ik heb, zeg ik, deze, lijkt het mij aesthetisch en zakelijk voortreflijke vertaling niet van a-z doorgelezen en bestudeerd. Want daar zou men, in aanmerking genomen de lengte van de Commedia, minstens maanden lang voor noodig hebben, zonder dat men daartusschendoor iets anders deed.

Ik heb haar alleen maar hier en daar opengeslagen en ben haar toen gaan lezen en daar ik bij mijn geboorte de Dichtkunst als een trouwe zielsgezellin heb meegekregen en ik mij altijd met haar bezig hield, als met het beste mijner eigene Ziel, kan ik op een vredigen toon van gezag verklaren, - want mijn Binnenste dat alles, maar vooral verzen precies hoort en ziet, zegt het mij stil-nadrukkelijk, dat mevrouw van Oyen in haar poging is geslaagd, want een voor een algemeener publiek zoowel als voor literatoren prettig leesbare want dichterlijke Dante-vertaling heeft gegeven, die ieder Hollander van fijnere geestlijke en psychische ontwikkeling genieten kunnen zal.

Doch onmiddellijk toen ik haar werk had ontvangen, en ook veeltijds onder de lezing door, dacht ik onwillekeurig aan de thans reeds 66 jaren oude vertaling die ik door een toevallig gelukje eenige jaren geleden op een openbare verkooping in eigendom wist te krijgen. Zij verscheen in 1867 in drie reusachtige prachtbanden, maar kwam niet in den handel. Slechts een beperkt aantal exemplaren voor bibliotheken en vrienden zijn gedrukt, zoodat dit kostbare werk, met de platen van den op zijn bijzondere wijze, genialen Doré er in, niet alleen bij het publiek, maar ook aan de betersoortige literatoren volkomen onbekend gebleven is.

Want al is het copyrecht natuurlijk al lang verloopen, geen enkel sterveling heeft er ooit aan gedacht, haar door een herdruk tot publiek eigendom te maken als een eeuwigdurende eer voor den tot stand-brenger Dr. J.C. Hacke van Mijnden niet alleen, neen, voor ons heele land.

De vertaler was een Amsterdamsche aristokraat, die met zijn groote, maar door hem achterafgehoudene natuurlijke begaafdheid, zijn ernstige taak volbracht.

Om een begin van vergelijking mogelijk te maken tusschen deze goede nieuwe en die minstens even goede, ja misschien nog betere middennegentiende-eeuwsche vertaling, laat ik hier de eerste 15 regels van elke achtereenvolgens zien.

Eerst uit de pas verschenene.

Op 't midden van mijn levenspad gekomen,
Bevond ik mij diep in een donker woud,
Want 'k had reeds lang 't verkeerde pad genomen.

't Is moeilijk zeggen, wat ik heb aanschouwd
Van steekligheid en woestheid dezer streken
Waarvan 't herdenken mij opnieuw benauwt.

Zoo droevig is 't: niets heeft zoo droef geleken
Maar 'k wil van 't goede, dat 'k gevonden had
En verder over andre dingen spreken.

Nauwkeurig zeggen, waar ik binnentrad,
Is mij niet mogelijk, daar droomen dekten
Mijn zinnen toen 'k verliet het goede pad.

Maar bij den voet des heuvels, die zich strekte,
Waar deze smartvallei ten einde scheen
Die zooveel vrees in 't angstig hart mij wekte,
Keek ik omhoog.

Is dit niet voortreflijk gedaan? Ik voel mij wezenlijk innerlijk verheugd, dat een vrouw, of maatschappelijk gesproken, een dame, wier bestaan mij tot dusver onbekend was gebleven, zoo goed terecht kan met Dante zoowel als met het Hollandsche vers.

Doch nu laat ik Hacke van Mijnden zien. Hij blijkt iemand geweest te zijn van dezelfde geestlijke rang-orde als Mr. W.W. van Lennep, die er met zijn prachtige Keats-vertalingen eveneens voor oppaste om zijn eigen geestelijke praestatie's te brengen onder de oogen van de Hollandsche perskritiek van zijn tijd. Want hij wist, dat hij met alle gepaste bescheidenheid tegenover die hooge maar nu zelfs bij name vergetene heeren, verre boven hen uitreikte in zijn visionnair doen.

Doch hier is zijn vertaling van het begin der Hel.

In 't midden van de loopbaan van ons leven
Heb ik mij in een duister woud bevonden,
Daar elk van 't rechte pad zich had begeven.

Ach, hoe het was is vreeslijk te verkonden,
Dat woeste woud zoo wild daar die gedachten
Mijn angsten nog vernieuwen op dees stonde.

Ik zou den dood haast niet zoo bitter achten,
Maar wijl ook 't goede mij is wedervaren
Meed ik wat andre dingen mij daar wachtten.

Hoe 'k in dat woud kwam kan ik niet verklaren,
Zóó had mij slaap bevangen in die dagen,
Dat ik het rechte pad had laten varen
Als nu mijn oogen ginds een heuvel zagen
Aan 't eind van die vallei, die zoo ik zeide,
Van grooten angst mij 't hart had doen vertsagen.

Deze beide vertalingen van hetzelfde, met een tusschenruimte van bijna zestig jaren, zijn even buitengewoon goed, al verkies ik, durf ik zeggen, de oudere hier en daar. Maar dit betreft slechts kleinigheden van rhythmische beweging en uitdrukkingswijze, die de doorsnee Hollandsche lezer, want zóo een wil alleen de zakelijke bedoeling dus den inhoud van een gedicht weten, zonder er op te letten voorbij zal laten gaan.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XXIV.

Der Antrieb ins Volkommene.

Hij die het laatste boek van Jan Verkade, den Benedictijner monnik Dom Willibrord,[1] van het begin tot het einde met aandacht doorleest, staat eenigszins verwonderd. Hij komt bij zichzelf tot de ontdekking een der werkelijk mooie boeken te hebben gelezen, die in de laatste vijfentwinig jaar zijn verschenen. Het mag zijn, dat op enkele bladzijden de auteur zich te veel bezig houdt met de techniek van het schilderen; dit wordt echter niet hinderlijk.

Verbazend is dit boek van een Noord-Hollander, die in onberispelijk Duitsch schrijft, een Duitsch, dat de afkomst van den schrijver niet verraadt; verbazend is dit boek door zijn eenvoud, waaronder een diep zieleleven ligt verscholen.

Bij de eerste lezing geeft het den indruk alleen mooi te zijn en ook belangwekkend op vele plaatsen; maar de blik is dan nog niet genoeg in de diepte doorgedrongen; slechts na een tweede aandachtige lezing wordt de ondergrond vermoed en het boek wordt al mooier en mooier. Dit mag de toetsteen heeten voor de innerlijke waarde van een werk; Jan Verkade is een monnik, voor wien het uiterlijk der dingen slechts bijzaak is, maar wiens stijgende gedachten en gevoelens tot hooge zuiverheid zijn opgevoerd. Er is hier een volslagen afwezigheid van mooischrijverij, doch de taal past zich op iedere bladzijde aan den inhoud en den gang van het verhaal aan. Daardoor is dit een klassiek boek.

1) Willibrord Verkade: *Der Antrieb ins Vollkommene*, *Erinnerungen eines Malermönchs.* 1932, Herder & Co., Freiburg im Breisgau.

Dit levensverhaal is op vele plaatsen ook een levensbekentenis, een levensbelijdenis, doortrokken van spreuken vol waarheid en van diepe gedachten. Verlang geen bulderende volzinnen of zwaar lyrisme van iemand, die zich laat gaan en niets dan zijn eigen innerlijke stem wenscht te hooren; die tevreden is met uitzeggen van de eenvoudige feiten en der stille meditatie. Dan zult gij vernemen wat den monnik kan wedervaren uiterlijk en innerlijk. Hoe hij zich moet plooien naar de regels der orde, maar ook vrij is in het kader door hem gekozen. Gij zult vernemen b.v. hoe de abt tot hem zegt: 'Als gij wilt gaan (hij zou een reis naar Italië maken) ga dan gauw.'

Verkade stelde zijn vertrek uit en later kwam er een andere abt, die hem naar Jeruzalem stuurde, wat hij niet had begeerd. 'Ik had, zegt hij, den fijnen wenk, die de toestemming begeleidde niet begrepen.' Hij gehoorzaamde aan het bevel en de tijd in Palestina doorgebracht met de daaraan verbonden studiereizen naar Egypte en Zuid-Frankrijk werd voor hem toch zeer vruchtbaar.

Dom Willibrord Verkade is een harmonisch mensch. Hij heeft zijn trachten en streven volkomen in bedwang; aan het stoffelijke is hij niet gekluisterd en aan de uiterlijke wereld der dingen was hij in den grond altijd weinig gehecht. Zoo kon hij misschien gemakkelijker dan vele anderen een leven van ontzegging en zelfoverwinning leiden. Als jonge man zien wij hem zijn horloge weggeven aan een Italiaansch meisje, met wie hij had gedanst. Zij vond het zoo mooi en zij had er hem naief om gevraagd. Hij gaf het toen maar, want er was hem niet veel aan gelegen een horloge te bezitten.

Twee boeken heeft hij over zijn leven geschreven. Het eerste bevat veel over zijn kinder- en jongelingsjaren, zijn leertijd op de schildersakademie te Amsterdam, waar Allebé toen directeur was. Daarna verhaalt hij van zijn tijd, toen hij als schilder werkte te Hattem, van zijn verblijf te Parijs, waar hij in het café Voltaire o.a. Moréas en Verlaine dikwijls ontmoette. Hij vertelt van zijn verblijf in de Bretagne, van een terugkeer naar Holland, waar een opvoering van Bach's H-Moll-Messe in het Concertgebouw te Amsterdam een grooten indruk op hem maakte. De tekst van den Credo der mis werd hem een open-

baring door den inhoud, waarbij hij achter de woorden een gebeuren van oneindige kracht en werking speurde en ook door de schoonheid ‘van den oerkrachtigen vorm van het geheel.’

Na een paar maanden in Holland te hebben doorgebracht, gaat hij weer naar Parijs en vandaar nog eens naar de Bretagne, waar hij zich in Vannes in het Jesuiten-college Katholiek laat doopen. Zijn wonen in Katholieke streken en zijn omgang met vele Franschen, die (al waren zij voor het uiterlijk misschien niet allen Katholiek) door afkomst en cultuur toch een ruimer en vooroordeelvrijer blik hadden dan de menschen uit zijn Hollandsch milieu, hadden hem den weg helpen bereiden naar deze daad.

Na dezen overgang ging hij met een vriend, Mogens Ballin, een jongen Deen van Joodsche afkomst, naar Italië. Bij zijn terugkeer naar Holland, waar hij veel liefs terugvond, constateerde hij, dat hij er zich niet meer kon inleven. Na een verblijf in Kopenhagen bracht hij een bezoek aan de abdij der Benedictijnen te Beuron, waar verschillende monniken onder leiding van Dom Desiderius Lenz zich toelegden op kerkelijke schilderkunst. Later trad hij in dat klooster tot de orde der Benedictijnen toe, waarin hij is gebleven.

Als lid dezer orde heeft hij zijn schildersloopbaan voortgezet en heeft gewerkt, niet alleen voor het klooster zelf en voor verschillende kerken in Zuid-Duitschland, maar kreeg hij opdrachten tot het uitvoeren van fresco's te Praag, te Weenen en te Jerusalem. Over deze werken en de daaraan verbonden reizen heeft hij in zijn tweede boek interessant verteld. De twee boeken, die hij over zijn leven heeft geschreven, vormen ieder een afgerond geheel en bestaan onafhankelijk van elkaar. Hoewel het eerste ook zeer belangrijk mag heeten, kan men zeggen, dat het tweede meer in de diepte gaat; het heeft een rijker gedachteleven. Het eerste laat zich beter lezen in het Hollandsch dan in het Duitsch; het tweede is tot nu alleen in het Duitsch verschenen. Ik kan mij niet denken, dat dit werk, dat zich zoo gaaf in de Duitsche taal vertoont, niet zou verliezen door een overzetting in het Hollandsch.

De levensgeschiedenis van dezen schrijver is buitengewoon

merkwaardig. Met een zekere voldoening herinner ik mij, dat ik hem eens in het gezicht heb kunnen zien; dat was op het raadhuis te Amsterdam bij het huwelijk van mijn vriend Jacobus van Looy met Titia van Gelder. Ik stond met Isaäc Israëls op eenigen afstand en vlak achter het bruidspaar zag ik een langen, slanken jongeman. Ik hoorde op mijn navragen, dat hij de jonge schilder Verkade was, toen nauwlijks twintig jaar oud. Hij maakte op mij den indruk van te zijn fijn, intelligent en in ieder opzicht een werkelijk artiest, zonder dat hij zich de geringste moeite gaf dit te schijnen.

Het uiterlijk van Verkade had op mij een indruk gemaakt, dien ik niet heb vergeten. Langen tijd hoorde ik niet meer van hem spreken, hij was een schilder, zoo als veel anderen en ik dacht niet meer aan hem tot mij in 1920 het eerste gedeelte van de ‘Herinneringen van een schilder-monnik’ in de handen kwam en ik zag, dat ik mij niet had vergist, toen ik den twintig-jarigen jongeling schatte als iemand van beteekenis.

Na veel reizen en trekken is Dom Willibrord, naar het schijnt, voor goed teruggekeerd in Beuron, waar hij monnik was geworden en waar hij eigenlijk tehuisbehoort. Welke plaats zou meer geschikt zijn voor hem dan dat klooster, gelegen in het Donaudal in een wijden ring van grijze rotsen. Groote roofvogels ziet men dikwijls boven in de lucht hangen. Het is prettig zijn eigen voetstappen te hooren weerklinken bij het loopen over de oude houten brug, die den Donau overspant en de weg naar de Sankt Mauruskapelle, waar de bekende muurschilderingen zijn van Dom Desiderius Lenz, gaat langs dicht begroeide heuvels. In het geheele dal hangt een liefelijke, weldadige atmosfeer, die den reiziger vasthoudt, zoodat hij er altijd zou willen blijven. Dit landschap is voor mij bekoorlijker dan veel hooggebergten in de Alpen, waar het uitzicht op den duur eentonig wordt. Ik geef de voorkeur aan de Mittelgebirge, waar ook Beuron toe behoort.

Ik heb ook in Beuron het beste hotel gevonden van alle die ik ooit op mijn reizen heb aangetroffen. Het was een tamelijk groot gebouw, dat iets kloosterachtigs had. Het was dan ook door een Benedictijner architect ontworpen. De geheele plaats bestond uit eenige hotels, wat boerderijen en een paar villa's.

Mijn hotel was zeer smaakvol. Alle luxe was uitgesloten, maar ook alle banaliteit en de kamers waren, hoewel streng en sober ingericht, comfortabel genoeg. De ruime eetzaal met de houten kap maakte een grootschen indruk en alles wat er opgediend werd, was van het beste soort.

Ten slotte wil ik nog een paar korte citaten geven uit 'Der Antrieb ins Vollkommene.'

'Das Aelterwerden ist ein richtiges Verschwindenlernen, ein letztes Sichentscheidenmüssen und ein völliges Sichergeben in die Absichten einer höheren Gewalt.'

'Das Aelterwerden ist ein langsames Hinübergleiten in die Einsamkeit mit sich und Gott; ein Weilen bei dem Wesenhaften; ein Befreitwerden von Trug und eitlem Bemühen; ein Landen bei Gott nach gefahrvoller Fahrt.'

FRANS ERENS.

Het Vaticaan.

Er is een boek verschenen (onder bovenvermelden titel) dat voor niet of wèl Katholieken gelijkelijk belangwekkend is.

Het werd geschreven door Dr. R.R. Post, secretaris van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome, en Dr. J.O. Smit, Bisschop van Paralus, Kanunnik van St. Pieter te Rome, en uitgegeven door de firma W.J. Thieme en Co. te Zutphen.

De bedoeling van dit omvangrijke werk, dat met vele, weinig bekende afbeeldingen is verlucht, is: den lezers een beeld te geven van de beteekenis van het paus-schap, zoowel in den loop der geschiedenis als nog in onze dagen.

Het eerste gedeelte handelt over de ontwikkeling van het pauselijk gezag in de wereldgeschiedenis, met al de ups and downs daaraan verbonden. Het is een groote verdienste van Dr. Post, dat hij zijn feitenverslag zoo aangenaam objectief heeft weten te houden; dit zal de oorzaak zijn, dat zoowel Roomschen als Protestanten hem zullen kunnen volgen in zijn historische beschouwingen, die een zuiver overzicht geven van een belangrijk onderdeel der volkerengeschiedenis.

In alle talen zijn er ettelijke boeken over het Pausdom geschreven. Men zou er een bibliotheek mee kunnen vullen, maar juist

deze veelheid is voor den leek verwarrend, en vooral óók werkt de lectuur voor hem verwarrend, wanneer hij min of meer subjectieve of niet volledige werken leest, als: Ranke's: *Die Römischen Päpste von 1400 bis 1800*; Pater de Groot: *De Pausen*; Platina: *Leven der Pausen,* dat maar tot 1650 gaat; Weyerman's *Historie des Pausdoms* (dat in 1725 verscheen); v. Hoensbroec: *Das Papstthum in seiner social-kulturellen Wirksamkeit*, enz. enz. Al deze boeken hebben iets interessants voor den denkenden en studeerenden mensch, maar een compleet beeld geven zij niet, en daarom zijn wij dankbaar voor een conciese samenvatting en aanschouwelijk overzicht, als hier gegeven.

Geeft het eerste deel meer *geschiedenis,* in het tweede gedeelte, het werk van Dr. Smit, worden wij op de hoogte gebracht van de practijk des pausdoms. Wij krijgen merkwaardige bizonderheden over het bestuur der Katholieke Kerk, over de benoeming en het leven van Paus en Kardinalen, over de werkzaamheden der Romeinsche Curie, die velen onzer iets geheimzinnigs leek, maar waarvan het ‘doen en drijven’ ons thans wordt onthuld; bij de behandeling der Romeinsche Congregatie vertelt Dr. Smit ons van gemengde huwelijken, huwelijksdispensaties en huwelijksontbindingen, over de benoeming van Nederlandsche Bisschoppen, over de zendingsactie, over het Nederlandsch College te Rome, en dergelijke, allerlei wetenswaardigs; intieme bizonderheden worden ons medegedeeld over de wijze, waarop een Paus gekozen wordt, en wij vernemen, hoe de onderhandelingen tusschen Mussolini en het Vaticaan zijn gevoerd, om tot een herstel van den Pauselijken Staat te geraken. Aldus is dit, met groote kennis van zaken geschreven boek, dat bijgewerkt is tot het jaar 1932, zeer actueel; en bovendien is het een *Fundgrube,* waarin men, als men iets weten wil, niet tevergeefs zal rond-zoeken.

Er zijn zoo ontzaglijk veel dingen, waarvan wij op school reeds hoorden, waarover wij, voor de les der Algemeene Geschiedenis, opstellen moesten maken, die in onze herinnering zijn blijven hangen en waarover wij graag iets méér willen weten dan de summiere kennis daarover, die ons in onze jeugd is bijgebracht... het ontstaan der Kruistochten, de simonie, het vestigen der geestelijke ridderorden, de concilies, den tocht van Keizer Hendrik IV naar Canossa, de benoeming van den Nederlander Florens

Adriaanszoon Boeiens tot Paus Adriaan VI, de Investituurstrijd, de Pragmatieke Sanctie en de Concordaten.... en nog hoeveel meer! Welnu, in een boek van zoo prettigen stijl, dat ge het leest als een boeienden roman, wordt een onderdeel der wereldgeschiedenis voor u beschreven op een wijze, dat ge een veel beter inzicht krijgt, terwijl ook verschillende vergezichten voor u worden geopend. Geleidelijk neemt eerst Dr. Post en daarna Dr. Smit u mee, en vertelt zoo begrijpelijk en zoo aanschouwelijk, dat ge het medegedeelde gemakkelijk tot uw geestelijk eigendom maakt.

We krijgen een beschrijving der ontwikkeling van de pauselijke macht in de eerste drie eeuwen onzer jaartelling; hoe de pausen tegenover het caesaro-papisme der Romeinsche keizers stonden, tot aan den val van het Westersch-Romeinsche rijk; het afnemen van het pauselijk gezag in het Oosten en zijn toenemenden groei in het Westen tot het begin der achtste eeuw. We leeren het ontstaan van den Kerkelijken Staat, en hoe de pausen stonden tegenover de Karolingers.... totdat we komen aan den ondergang van den politieken invloed der pausen, na het hoogtepunt van hun kerkelijke macht; we hooren, hoe de pausen Rome tot het middelpunt maakten van kunsten en wetenschappen; hoe met Paus Nicolaas V een overtuigd voorstander der Renaissance en van het Humanisme aan het hoofd der Kerk kwam te staan; deze geleerde kerkvorst was de stichter der beroemde Vaticaansche boekerij; paus Julius II riep Raphaël Sanzio uit zijn geboorteland Umbrië naar Rome, waarna de wereldvermaarde ‘stanzen van Raphaël’ ontstonden, waaraan meer dan twaalf jaar gearbeid is. Michel Angelo kreeg van denzelfden paus de opdracht, waarin hij geheel vrij bleef, om de zoldering der Sixtijnsche kapel met fresco's te versieren. Zijn opvolger Leo X staat eveneens als een Maecenas bekend; hij was een afstammeling uit het geslacht der Medici, evenals zijn tweede opvolger Clemens VII, onder wiens bestuur de noodlottige plundering van Rome plaats had, bekend als de ‘Sacco di Roma’, waarbij zoo onnoemelijk veel kunstschatten, waaraan een eeuwenoude traditie verbonden was, zijn verloren gegaan. Dat het Vaticaansche paleis toen niet méer geleden heeft, is voornamelijk te danken aan Philibert van Oranje, die zich daar gelegerd had, en de gebouwen, zooveel als in zijn vermogen was, heeft beschermd. Paus Adrianus VI maakte, in zijn sobere levensopvatting, een einde aan de al te groote prachtlievendheid.

Dan naderen wij allengs het tijdstip der Kerkhervorming, tot aan het einde der zestiende eeuw. En maken het nieuwe verzet mede tegen den groei van de pauselijke machtsuitoefening, tot aan het begin der Fransche Revolutie. Daarop volgt het interessante Concordaat met Napoleon en diens kroning tot keizer door Paus Pius VII, daartoe door Napoleon naar Parijs ontboden, (op het laatste oogenblik evenwel nam Napoleon de kroon uit de handen van den Paus en kroonde zichzelven!) De strijd tusschen den wereldschen en den kerkelijken vorst wordt levendig beschreven, alsook het einde van den kerkelijken staat en de stichting der Vatciaansche stad.

Het slothoofdstuk *De woning van den paus* vertelt ons tal van bizonderheden; ook over de pinacotheek, het museum, de bibliotheek en het archief.

Nu komen we aan het tweede deel. Dr. Smit had een andere taak dan Dr. Post. Hij maakt ons vele dingen helder, die tot dusverre meest ‘woorden’ voor ons waren, als: de Romeinsche Curie, de Romeinsche Congregaties, het H. Office, de Consistorialis, de Sacramentencongregatie, de Rota, de Apostolische Signatuur, de Datarie, de Apostolische kamer, enz. enz. De Riten worden ons verklaard (de Liturgie, het onderscheid tusschen zaligverklaring en heiligverklaring); we worden onderricht in het ontstaan van den Kardinaalstitel, en wat Kardinaal-diakenen Kardinaal-Bisschoppen en Kroonkardinalen zijn, hoe de Kardinalen zich kleeden en waar zij wonen. Verder vernemen wij ook iets over de Pauselijke Ridderorden (er zijn er acht: de supreme Orde van Christus; de gouden Militia; de Pius-orde; de Gregorius-orde; de Silvester-orde; het eerekruis Pro Ecclesia et Pontifice; de eeremedaille Bene Merenti; en de Orde van het H. Graf van Jerusalem). Deze orden moeten natuurlijk niet verwisseld worden met de geestelijke ridderorden. Het ridderwezen, dat in de kruistochten tot zijn hoogsten bloei kwam, was langzamerhand ontstaan, toen bij het zich vormen van een vrijen burger- en boerenstand, het krijgsbedrijf meer en meer aan soldaten van beroep werd overgelaten. De aanzienlijksten onder dezen begonnen allengs een afzonderlijken stand te vormen die weldra zijn eigen wetten aannam en waarin al diegenen konden worden opgenomen, die, hetzij door hun afkomst, hetzij door hun opleiding als page of schild-

knaap, hetzij door heldhaftige daden die onderscheiding werden waardig gekeurd. Na de verovering van het Heilige Land ontstonden de geestelijke ridderorden, waarvan de leden zich de verplichtingen oplegden, welke aan monniken werden voorgeschreven: gehoorzaamheid aan hunne superieuren, armoede, het bewaren van den ongehuwden staat, het beschermen der pelgrims, en een onafgebroken strijd tegen de ongeloovigen. De voornaamste orden waren: de Johanniter-orde, die zich op het eiland Rhodus vestigde, doch toen dit in 1522 door de Turken veroverd werd, verplaatste zij zich naar het eiland Malta, vanwaar hun leden den naam Malteser ridders kregen. De orde der Tempeliers, zich aldus noemende naar den Tempel van Salomo (in het begin der 14e eeuw opgeheven door den paus op verzoek van Philip IV van Frankrijk) en de Duitsche orde, door Duitsche pelgrims te Jerusalem gesticht.

Omtrent de kalenderhervorming van den geleerden paus Gregorius XIII, die in de tweede helft der zestiende eeuw leefde, vertelt Dr. Post, dat deze niet dadelijk algeheele instemming vond. Toch was deze kalenderhervorming een groote verbetering op de Juliaansche tijdrekening, omdat door zijn voorstel het kalenderjaar weer in overeenstemming werd gebracht met het zonnejaar waarvan het tien dagen verschilde, terwijl tevens de maatregelen werden aangegeven om zonnejaar en kalenderjaar ook in de toekomst gelijk te houden (door het instellen der schrikkeljaren om de vier jaar, behalve de eeuwjaren). Deze kalenderhervorming werd eerst slechts in Katholieke landen aangenomen, de andere volgden pas in de 18e eeuw.

Zooals reeds gezegd wordt de keuze van den Paus ons geheel uitgelegd; ook krijgen wij inlichtingen over de dagorde van den Paus, over de militaire hofhouding, de pauselijke Nobelgarde en de palatijnsche eerewacht enz.; en het slot-hoofdstuk: *De Paus als wereldlijk souverein* brengt ons de officiëele onderhandelingen met Mussolini, de onderteekening van Tractaat en Concordaat, en voorts een nauwkeurig overzicht van het leven in de Vaticaansche stad, terwijl niet verzuimd is gewag te maken van het meeningsverschil in de opvoeding tusschen Mussolini en den Paus; Mussolini wilde deze als taak van den Staat zien, terwijl de Paus de rechten van de familie erkent.

Alles tezamen genomen: een belangrijk werk, waaruit, vooral voor leeken, heel veel valt te leeren.

N.G.

Het leven van Willem van Oranje.

Ofschoon de officiëele herdenkingsdatum eerst valt op 24 April 1933, als wanneer het 400 jaar geleden zal zijn, dat Willem van Oranje, de Vader des Vaderlands, het levenslicht zag, wordt de belangstelling nu reeds algemeen gewekt en gaande gehouden door lezingen en de verschijning van talrijke artikelen, brochures en boeken over deze groote figuur. De bekende schilderij in het Mauritshuis, van Adriaen Thomas Key, die den Prins weergeeft, zooals hij er uitzag eenige jaren vóór den moord door Balthasar Gerards, en waarin diens heldere en fijne schranderheid ten volle tot haar recht komt, wordt gereproduceerd en alom aangeschaft, als eerehulde aan den stichter van onzen Staat, en als daad van piëteit tegenover de onvergelijkelijke verdiensten van den Grooten Zwijger.

Een volk, dat zijn groote figuren blijft eeren, bewonderen en liefhebben, kan niet verloren gaan. Deze sterke, onverwoestbare gevoelens zijn het cement, dat den bouw van den Staat tezamen houdt, en het doet ons goed, dat Marnix van Sint Aldegonde's onsterfelijk Wilhelmus als officiëele volkshymne is aangenomen. En weinigen zullen er zijn, wien de ontroering niet trillend gaat door het bloed, als Valerius' oude zangwijs wordt aangeheven en door de toehoorders spontaan en krachtig wordt meegezongen, vol overtuiging en gloed en ondoofbaar nationaliteitsgevoel. Wat dat is: vaderlandsliefde? Het is een, niet wèg te redeneeren, immanent gevoel in den mensch, dat soms langen tijd latent blijven mag, maar dan weer krachtig opvlamt in een hartstochtelijke liefde voor de plek, ‘waarop onze adem gaat’, waar wij geboren werden en zullen sterven, waaraan we ons verwant voelen met een niet te delgen gevoel van saamhoorigheid en die het eigen land voor ons maakt tot heiligen grond....

In herinneringsjaren komt het nationaliteitsgevoel weer sterk in ons naar boven en daarmee onze dankbaarheid en liefde. De over Willem van Oranje verschijnende boeken trekken allerwegen belangstelling en aandacht, en vooral komt in aanmerking om door elk Hollandsch huisgezin te worden aangeschaft het, op verzoek en onder toezicht van het officiëel Herdenkingscomité door den bekenden J. Stamperius geschreven werk: *Het leven van Willem van Oranje,* uitgegeven door de firma Kluitman te Alkmaar in

kloek formaat en in aantrekkelijken band van oranje, blanje, bleu, en daarop de beeltenis van onzen meest populairen en geliefden nationalen held die onze staatkundige onafhankelijkheid bewerkte en die ons ook vrijheid van godsdienst gaf. De platen zijn van J.H. Isings en leggen verschillende historische gebeurtenissen vast, terwijl Jhr. Mr. Dr. A. Roëll, Commissaris der Koningin in Noord-Holland en Voorzitter van de Commissie tot viering van het vierde eeuwfeest der geboorte van den Prins, een woord van aanbeveling eraan heeft toegevoegd, waarin hij o.a. zegt:

> Moge dit werk in veler handen komen en den kloeken, nationalen geest, den geest tevens van offervaardigheid en verdraagzaamheid, van eendracht en samenwerking, die het leven van Prins Willem van Oranje heeft beheerscht, en waaraan het land zijn eervolle plaats onder de natiën dankt, bij de Nederlandsche jeugd opwekken en versterken.

Geestdrift voor ons roemrijk verleden kan en zal door dit pakkend geschreven boek, dat zorgvuldig objectief is gehouden en waarin elk woord vermeden is, dat andersdenkenden ook maar eenigszins zou kunnen kwetsen worden opgewekt.

Een bezit van blijvende waarde is deze historische roman vol vaderlandsliefde, die door alle rangen en standen en de meest verschillende politieke partijen en godsdienstige gezindten kan worden gewaardeerd.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Men zei van ‘monsieur’ Talleyrand, den om zijn trouweloosheid slecht befaamden Franschen minister van Buitenlandsche Zaken, die niettemin in de Europeesche politiek van één eeuw, van vijf kwart eeuw geleden zooveel invloed bezat, dat wanneer hij met iemand stond te praten en een derde gaf hem een trap tegen zijn aangeboren zitkussentjes, men toch niet aan de uitdrukking van zijn gezicht kon zien, dat er iets achter en met hem gebeurde.

Aan deze anecdote met betrekking tot ‘m'nheer’ de Talleyrand denk ik wel eens, als ik de houding beoordeel van den Volkenbond tegenover zijn ‘leden’ China en Japan. Dit voortreffelijk instituut, verkernd in de heilige leus van ‘Nooit meer oorlog’!, gaat maar steeds door met de fictie, dat de twee genoemde landen nièt met elkaar in oorlog zijn, en de twee vechtenden, ofschoon zij elkaar betichten den strijd uit te lokken en zich-zelf dan de vreedzaamste en edelste bedoelingen toeschrijven, beoorlogen elkaar al sinds eenige jaren. Japan is daarbij tot nu overwinnaar. Het heeft reeds een belangrijk deel van het vroegere, en toen tamelijk rustige Chineesche Keizerrijk, Mandsjoerije, er van losgerukt, om er een zoogenaamd zelfstandigen staat ‘Mandsjoekwo’ van te maken. Doch het door Westersche demagogie dronken gemaakte en een chaos geworden China, drijft zijn bestrijder tot steeds nieuwe veroveringen. Japan heeft nu de havenstad Sjanhaikwan en omgeving bezet, en dringt door naar de provincie Jehol. Daardoor wordt Mandsjoekwo geheel afgesneden van China: reusachtig land, dat zich in oude tijden aan dien kant door een muur omringde.

Deze twee volken zijn dus met elkaar in volslagen oorlog, doch de goede Volkenbond gaat maar door met weeke protesten en nuttelooze vermaningen, doch overigens doet hij als ‘m'nheer’ de Talleyrand als die een trap kreeg, wanneer hij met iemand stond te praten. In Genève wil men niet erkennen, dat èn Japan èn China de Westersche vredesbeweging, in den Volkenbond verkernd, met een uitgestreken gezicht uitlachen en doen, alsof er in de Vredesstad niet op hen wordt gelet.

Het feit is, dat het vroegere Keizerrijk China door de ontbindende krachten der Westersche demagogische gedachte een prooi is geworden van tal voor niets terug deinzende, krijgshaftige intellectueelen, die zich voordoen als generaals van min of meer geoefende en voor den oorlog uitgeruste legerafdeelingen, bijgestaan door ontelbare benden vrijbuiters, en dat Japan, de naaste buurman, zich tegen hun voortdringen moest verzetten. Ook dit land heeft van het Westen geleerd. De Nederlandsche kooplieden der O.I. Compagnie openden reeds een paar eeuwen geleden de oogen zijner intellectueelen voor wat er in Europa's leven voor een bijzonder-arbeidzaam en studielievend volk als het Japansche, begeerlijks kon zijn. Maar het heeft steeds genoeg verstand bezeten om van het Westen slechts datgene over te nemen wat het gebruiken kon voor zijn bijzondere eilandsche mentaliteit, welke in zekeren zin is te vergelijken met die van het Engelsche volk. Niettemin, iets van het demagogische venijn is ook doorgedrongen in de Japansche mentaliteit. Doch de krachtige heerschende klassen, afstammelingen van de oude Samourai's, de felle ridders, die het volk neer trapten, hebben daar voldoende geneesmiddelen voor. Japans deelnemen aan den wereldoorlog en de invoering van het Westersche economische stelsel bedreigen echter ook zíjn leven, en het is opnieuw de oude strijderskaste, gemoderniseerd naar Europeesch model, die de Japansche regeering drijft tot handelen in het gevaarlijke China, dat sinds lang niet meer een staat is, welke als zoodanig ontzag verdient. Behalve dat het over ontelbare menschenlevens beschikt, die er geen waarde bezitten, zoodat de zelf gekozen aanvoerders voortdurend bevelen over veel ‘menschenmateriaal’. Doch ook in Japan is de overbevolking

verontrustend. Zelfs is zijn jaarlijksche toeneming het talrijkste van geheel de wereld.

Onder deze omstandigheden beginnen Japans intellectueelen, voor zooveel die werkelijk intelligent zijn, in te zien, dat hun volk langzamerhand genoèg, teveel zelfs krijgt van de alles behalve zegenrijke Westersche invloeden, en een invloedrijk lid van het zoogenaamde Parlement - want ook Japan is in den loop der vorige eeuw tot de verdwazing gekomen, dat met een Parlement het laatste woord van regeeringsbeleid zou zijn gesproken -, Kakoe Mori genaamd, heeft er een merkwaardige rede in gehouden.

'Terug naar Azië is allang ons wachtwoord', zei hij. 'Wij moeten afzien van het verder samengaan met de materialistische cultuur van het Westen, welke wij zestig jaar lang blindelings hebben nagestreefd, en terug keeren naar het oude geestesleven van Japan, en Azië in overeenstemming houden met de oorspronkelijke beschaving en idealen van het Oosten'. In deze uitspraak kondigt zich een nieuw Japansch nationalisme aan. 'Terug naar Azië' is het wachtwoord voor een Japansche 'Monroeleer', en Japan, dat, nu ja, nog steeds lid is van den Volkenbond, zou er geen verzuchting om slaken, indien men te Genève den moreelen moed had om, zich-zelf reformeerende, de waarheid te erkennen, en te zeggen, dat het idealisme van den Bond niet kan groeien te midden van deze onwaardige menschheid van ons hèden. Japan heeft geen enkele reden meer om den lastig-bemoeizuchtigen Volkenbond voor iets anders te erkennen dan voor een vereeniging van overigens hoogst-achtenswaardige mannen en vrouwen, die in meer of minder nauwe betrekking staan tot de regeeringen van hun land, doch niet in staat zijn gebleken eenig vraagstuk, dat de tegenwoordige menschheid beangst, bevredigend op te lossen. Men moest te Genève den moed hebben om de onwaardige leden van den Volkenbond, China en Japan, uit te bannen, en wat van de rumoerigste Zuid-Amerikaansche republieken, die toch hun contributie niet betalen, er bij. Wijl de Vereenigde Staten en Rusland slechts op verkoelenden afstand aan zijn theoretische beraadslagingen deelnemen, zou de Geneefsche Bond misschien door zulk een beperking in kracht winnen, misschien zelfs krachtiger kunnen zijn,

indien hij, in plaats van een universeelen Volkenbond, een Pan-Europeeschen Volkenbond werd. Japan heeft van den Volkenbond, welke het tot niets krachtigers kan brengen dan tot bemoeizuchtige raadgevingen en uitingen van zoete protesten, volop genoeg. ‘Japan,’, zei de leider van zijn delegatie te Genève, Matsoeoka, ‘zal zijn houding ten opzichte van den Volkenbond niet wijzigen, zoolang de Bond zijn houding van adviseerend lichaam niet verandert’. Heel goedig van Japan, wijl het niet van plan is acht te slaan op de Geneefsche adviezen. ‘Wanneer echter de Volkenbond zich het gezag van een Staat aanmatigt en bevelen wil geven, doet Japan niet meer mee’, ging hij voort.

Maar luister nu naar de heerlijke openbaringen van iemand, die zich noemt ‘de Chineesche minister-president’, ‘m'nheer’ Wang-Sing-wey, die het kort geleden een wel gekozen oogenblik vond om zijn land te verlaten en in Duitschland een ‘gezondheidskuur’ te maken. Aan een dagbladman zei hij, ‘dat China het denkbeeld, dat een oorlog met Japan onvermijdelijk is’ - Nota bene!!! - beslist afwijst, en wel met een beroep op het feit, dat beide landen lid van den Volkenbond zijn. Overal echter, waar Japan met oorlogsmiddelen optreedt, zal China zich moedig en vastberaden teweer stellen. ‘Wij willen geen oorlog,.... Voor een oorlogsverklaring voelt China zich niet sterk genoeg. Het zal echter zijn volle kracht wijden aan den afweer der Japansche aanvallen.’

Een kostelijke parel uit dit dagbladvraaggesprek mag hier nog op glanzend fluweel gelegd worden om aan te toonen hoezeer ook de Chineesche mentaliteit verdwaasd is door Westersche politieke voosheid. Wang-Sin-wey verklaarde voor zijn land en volk te streven ‘naar een werkelijke democratie’. En dit in een land, waarin misschien acht-en-negentig procent der bevolking volkomen ononderwezen is, en slechts in de steden van eenig systematisch onderwijs sprake kan zijn.

Onder dergelijke omstandigheden kan er van de Geneefsche besprekingen over een mogelijke ‘ontwapening’ - bedoeld wordt op zijn allerbest ‘vermindering’ - geen sprake zijn. Men mag zeggen, dat in dit opzicht Japan de geheele wereld beheerscht. De militaire partij heeft er op dit oogenblik de macht in handen, schoon de regeering begint in te zien, dat haar streven

om van Mandsjoekwo een sterk stootkussen te maken tegen mogelijke Russische bedoelingen en die van een door zijn overbevolking toch steeds gevaarlijk China, wel eens kon uitloopen op een staatsbankroet. ‘China’, zei de heer Wang-Sin-wey, ‘zal Japan niet den oorlog verklaren’, doch sinds een paar jaar voert het tegen dit strijd- en veroveringslustig volk den ‘kleinen oorlog’, waardoor het op den duur Japan hoopt uit te putten. Intusschen beginnen beide regeeringen zich af te vragen waartoe hun lidmaatschap van den Volkenbond eigenlijk dient. Van Chineesche zijde maakt men bekend, dat China slechts lid kan blijven, wanneer door den Bond aan Japan de volgende eischen worden gesteld: ‘1°. Opheffing van den staat Mandsjoekwo; 2°. Terugtrekking van de Japansche troepen uit het Chineesche staatsgebied; 3°. Vaststelling van de schuld van Japan aan de verscherping van den politieken toestand en van de schending van den geest van het Kelloggpact door den Volkenbond’. En men deelt van die zijde mede - maar wie staat voor de waarheid er van in? - dat de regeering te Nanking meer dan 10.000 brieven heeft ontvangen van Chineesche organisaties, waarin verlangd wordt, dat China uit den Volkenbond zal treden. Ook de Japansche delegatie te Genève dreigt met een ontslagneming als lid van den Volkenbond.

Ach, laat ieder, die een oogenblik geloofd heeft aan een weldadigen invloed van de Geneefsche besprekingen, zich thans toch verduidelijken, dat deze in het tegenwoordig bestel der wereld, dat noodlottigerwijze uitloopt op gebeurtenissen als waarvan de menschheid in Rusland getuige is geweest, slechts een geluksdroom oproepen. Datzelfde Rusland, dat zich allengs begint te herstellen tot een georganiseerd en misschien navolgingswaardig staatswezen. Er is geen vraagstuk van algemeen belang of de langdurige en hoofdbrekende besprekingen te Genève eindigen zonder noembaar resultaat. Ook in de Vereenigde Staten begint men in te zien, dat alle volken aan den vooravond staan van een alles vernietigende revolutie. Een Commissie van vijfhonderd leden uit alle kringen van Noord-Amerikaansch bedrijf en leven samengesteld, door president Hoover een paar jaar geleden opgeroepen, heeft na langdurige overwegingen en besprekingen haar rapport uitgebracht, en als

haar meening uitgesproken, dat zulk een revolutie tot ernstige beperkingen van de democratische vrijheden en regeeringsvormen zou kunnen leiden, en slechts voorkomen kan worden door tijdige sociale maatregelen, nl. nationale samenwerking op economisch en sociaal gebied; opvoering van de koopkracht des volks door hoogere loonen en salarissen; betere verdeeling van het inkomen der natie; invoering van den werkdag van zes uur en een werkweek van vijf dagen'. En dit, terwijl men te Genève het zelfs niet eens kan worden over de mogelijkheid van een werkweek van veertig uur, al heeft men er de voorloopige besprekingen gesloten met officieel optimisme.

Ootmoedig moet hier erkend worden, dat schrijver dezes, als hij nagaat hoe de menschheid er geestelijk, maatschappelijk en staatkundig in dezen tijd aan toe is, geen meening mag uitspreken over de mogelijkheid der invoering van een werkweek van veertig uur, laat staan een van dertig. De Nederlandsche gedelegeerde voor de arbeiders, de heer Serrarens, Roomsch-Katholiek, dit moet er bij gezegd worden om te doen begrijpen, dat hij geen socialist is in blinde verbeteringszucht, heeft in een belangrijke rede, welke hier niet verkort kan worden weergegeven, wijl zij verdient in haar geheel gelezen te worden, zich voor de invoering van zulk een werkweek verklaard, wijl de heerschende werkloosheid er door verminderd zou worden. Maar de werkgevers wijzen er op, dat de productiekosten er door zouden worden verhoogd, tenzij de arbeiders iets van hun loon zouden willen opofferen. Dezen streven echter juist naar hooger loon met de bewering, dat zij daardoor meer van allerlei zouden kunnen koopen, zoodat de productie er door zou worden gebaat. Ook van die zijde werd echter gewezen op het feit, dat de wereld staat voor een wereldrevolutie, zooals zij twintig jaar geleden stond voor een overal en door ieder gevoelde bedreiging van een wereldoorlog. De officieele Nederlandsche afgevaardigde voor de arbeiders Serrarens verklaarde zich overtuigd, dat de geheele conferentie er van doordrongen is, dat de demoralisatie, het gevolg van de werkloosheid, in geweldigen omvang, de allergrootste gevaren voor de staten met zich brengt. Jouhaux - zijn Fransche collega-arbeidersafgevaardigde - heeft dezer dagen gewezen op het ernstige revolutiegevaar, voortspruitend

uit werkloosheid van dertig millioen menschen, en de daarmede verbonden ellende. Serrarens sloot zich bij deze waarschuwing aan en herhaalde, dat het hoog tijd is, dat de regeeringen ophouden een hulpmiddel, dat de gevolgen van de wereldcrisis eenigszins zal kunnen verzachten, van de hand te wijzen. 'Het is de plicht der regeeringen alle krachten aan te wenden om den tegenwoordigen toestand te verbeteren', zei hij.

In naam van de internationale federatie van Christelijke vakvereenigingen en in volle overeenstemming met het gevoel van de arbeiders van andere politieke richtingen, deed hij een beroep op de te Genève aanwezige regeeringen, om de oplossing van het vraagstuk der werkloosheid met moed aan te pakken, en door te zetten.

Wanneer men nu bedenkt, dat uit Italië geen woord wordt gehoord, althans niet van iemand, die spreekt uit naam der Fascistische regeering, of Mussolini moet het goedkeuren, dan is het toch wel van beteekenis wat De Michelis, de Italiaansche afgevaardigde bij deze besprekingen, te kennen gaf. Hij verklaarde zich overtuigd, dat bij algemeene invoering van de 40-urige arbeidsweek 20%, ja in sommige landen zelfs 30% der tegenwoordige werkloozen weer arbeid zouden kunnen vinden. Bij dit enorme belang, dat aan een verwezenlijking van het denkbeeld verbonden is, weigerde hij aan te nemen, dat technische bezwaren, zooals de moeilijkheid om arbeiders van de eene streek naar de andere te transporteeren en te huisvesten, de moeilijkheid van het vervoer van arbeidersploegen enz., niet zullen kunnen worden overwonnen.

Met betrekking tot de groote strijdvraag der loonen plaatste De Michelis zich eveneens principieel op het standpunt der arbeidersgroep, betoogende, dat de verhooging der kostprijzen van de producten, die het gevolg zou zijn van de invoering der 40-urige arbeidsweek, het behoud van de loonen voor 48 uren geen groot nadeel voor de industrie en voor andere deelen der bevolking zou opleveren. Immers, betoogde hij, de verhooging van de koopkracht der aan den arbeid gezette werkloozen zal een gunstigen invloed op de algemeene economische bedrijvigheid van de landen uitoefenen.

Bovendien achtte hij de verhooging der productiekosten, die

het gevolg zou zijn van de invoering der 40 uren-week bij behoud van de loonen voor 48 uur zeer gering.

Maar het resultaat dezer besprekingen zal lucht wezen, wat het officieele optimisme ook beweert. Reeds hebben enkele, industrieel de belangrijkste mogendheden, waartoe ook, natuurlijk, Japan behoort, dat door zijn goedkoope productie onder de achterlijkste arbeidsvoorwaarden bezig is alle markten ter wereld, in het bijzonder die van Nederlandsch-Indië, door 'billig und schlecht' te overstelpen, zich verklaard tegen de invoering van een veertig-urige werkweek. Ook Engeland heeft een internationalen dwang op dit gebied onaannemelijk verklaard. Wat Frankrijk betreft: het mag in Jouhaux een nog welsprekender en even overtuigd voorstander van dezen socialen maatregel bezitten, als Nederland in den heer Serrarens, zijn regeering geeft slechts fluisterend toe, dat het..... misschièn..... onder andere omstandigheden..... als..... wanneer..... mogelijk....., zij er niet volstrekt tegen zou zijn, op voorwaarde.....

Nog dit om te besluiten. Het schijnt met de onafhankelijkheidsverklaring door de Vereenigde Staten van zijn wingewest de Philippijnsche eilanden, voorloopig zoo'n vaart niet te loopen. Het zou trouwens ook al te onoverdacht zijn. Hoover heeft er zijn 'veto' over uitgesproken en beweerde zeer terecht, dat het streven der Filippino's naar een vorm van onafhankelijkheid slechts kan worden bereikt, wanneer er zekerheid is, dat de bevolking er niet in een economischen en socialen chaos door zou worden gestort.

'De onontwikkelde hulpbronnen der eilanden, zoo verklaarde hij verder, lokken druk uit van onmetelijke naburige bevolkingen door vreedzame infiltratie of binnenkomen met geweld, welken, na de vestiging der onafhankelijkheid, het volk der Filippino's niet in staat zal zijn te beletten'. Evenmin was volgens Hoover de geest van imperialisme en de exploitatie van volken door andere rassen van de aarde verdwenen in een tijd nu de botsing tusschen de Westersche ideeën en de Oostersche stelsels van beschaving en regeering een sterke gisting had geschapen onder deze helft van de bevolking der wereld.

Hoover wil een volksstemming over 15 of 20 jaar. vóór welken tijd er een wederkeerige voorkeur in den handel met de V.S.

zou moeten worden ingevoerd overeenkomstig met en op een grooter schaal dan die met Cuba. Voorts zouden de V.S. moeten kenbaar maken of zij alle militaire en maritieme bases algeheel willen ontruimen en zich willen onttrekken aan alle moreele en andere verbintenissen tot handhaving van de onafhankelijkheid der eilanden, of dat zij voorwaarden zouden stellen ten aanzien van gezag en rechten op de eilanden, waarop de V.S. die bescherming zullen voortzetten.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Over eenige van Goethe's vrouwenfiguren, Goethe's moeder, Bettina von Arnim, en die Günderode. *(Vervolg van bladzij 107.)*
Ottilie. (II.)

Het is niet moeilijk te zien, hoe Goethe in de broederlijk verbonden vrienden: Eduard en den kapitein, in de Wahlverwandtschaften, de twee helften zijner eigen persoonlijkheid, kunstig heeft geöpenbaard, maar het is wèl moeilijk, ja, schier ondoenlijk, om Ottilie met haar oerbeeld te vereenzelvigen. Want het weinige, wat wij met zekerheid daaromtrent weten, komt in 't geheel niet overeen met Goethe's dichterlijke uitbeelding. Minna Herzlieb was, zooals haar latere levensgeschiedenis bewijst, in de eerste plaats een frissche, jonge, geestelijk en lichamelijk gezonde natuur, en deze aangeboren, verstandelijke normaalheid hielp haar, zich zonder bezwaar los te maken uit de verwarring eener jeugdige hartstochts-bevlieging, en toekomstrust te zoeken en te vinden in de echtverbintenis met een man van haar eigen leeftijd, in plaats van te blijven hangen aan een genegenheid, waartegen zóóveel conventioneele hindernissen waren in te brengen: standsverschil, het groote onderscheid in jaren, ongelijkheid der karakters, en zoo meer. Goethe's liefde voor Minchen leek van den aanvang af niet bestemd om tot een gelukkig einddoel te leiden.

In den roman is Ottilie de dochter eener jeugdvriendin van Charlotte. Na den dood harer ouders heeft Charlotte zich de weeze aangetrokken en laat haar, samen met haar eigen dochter Luciane op dezelfde kostschool opvoeden, waar Ottilie zich, door den trots en de hardheid van Luciane, niet zeer gelukkig voelt.

Een jaar vóór het begin van het verhaal had Charlotte, toen weduwe van haar eersten man, pogingen gedaan om den, toen van verre reizen teruggekeerden Eduard in het huwelijk te doen treden met Ottilie; Eduard was weduwnaar en een ‘glanzende partij’ voor haar geliefde pleegdochter.

Dit plan was echter in duigen gevallen door Eduard's hardnekkigen wil om te trouwen met Charlotte, zijn jeugd-geliefde, waardoor hij geen oogen had voor de bekoring van Ottilie's opbloeiende schoonheid.

Evenwel blijkt later deze, door Charlotte voorgestelde echt wel indruk op Eduard te hebben gemaakt, en is hij dit plan niet geheel vergeten en komt dit weer sterk in hem op, als zijn steeds dieper wordende passie voor Ottilie op haar hoogtepunt staat.

Goethe heeft de voorzorg genomen ons Ottilie van verschillende kanten te leeren kennen éér zij persoonlijk in den roman optreedt. Het oordeel van allerlei menschen over haar luidt zeer verschillend. In haar brieven klaagt de Directrice van de kostschool:

> ‘....dass ein so schön heranwachsendes Mädchen sich nicht entwickeln, keine Fähigkeiten und keine Fertigkeiten zeigen wolle. Ihr bescheidenes Zurücktreten, die stets gefällige Dienstbarkeit, die gänzliche Mangel an Sinn für Toilette, ihre übermässige Enthaltsamkeit in Essen und Trinken, für die jedoch in einem körperlichen Leiden an Kopfschmerz eine Art von Erklärung angeführt wird, sind ebensoviele Anlässe zur Unzufriedenheit mit dem übrigens so schönen und lieben Kinde.’

Geheel anders spreekt een onderwijzer, die zegt, dat Ottilie, al moge zij misschien ook nooit in de wereld een schitterende rol spelen, zooals haar tegenbeeld Luciane, zij toch zeker ‘zum Wohl, zur Zufriedenheit und gewiss auch zu seinem eignen Glücke geboren sei.’ Volgens hem is haar persoonlijkheid op een zich steeds duidelijker toonende ontwikkeling aangelegd. Weliswaar begrijpt zij de dingen langzaam en moeilijk en moet men bij het onderwijs veel geduld met haar hebben, - want wil men te vlug met haar voort, dan kan zij het onderricht in 't geheel niet meer volgen en vindt zelfs geen antwoord op de eenvoudigste en gemakkelijkste vraag, - maar wat zij eenmaal weet, dat wéet zij ook,

en goed. De zaak is, dat zij veel moeite heeft om haar gedachten onder woorden te brengen, en als iemand haar plotseling iets vraagt staat zij altijd met den mond vol tanden en lijkt daardoor dom en onbevattelijk, wat zij geenszins is.

Wat haar karakter betreft, schildert deze zelfde onderwijzer haar, - en zijn hart schijnt wel eenigszins mede te spreken! - als bescheiden en weinig eischend, nooit anderen lastig vallend; zij is zonder een zweem van zelfzucht en is stoïsch in het verdragen van lichamelijk lijden, dat zij dapper zonder klachten ondergaat; zij is zacht en lief en zeer voorzichtig als zij iemand iets weigeren moet of afslaan, wat zij liever niet doet.

Men ziet, er zijn Mignonachtige trekjes in deze jonge wees, die zoo vroeg het levendige, gelukkige ouderhuis voor de strenge tucht en de ordelijke regelmaat van een pensionnaat moest verwisselen en die zich voortdurend onderdrukt voelde door de luimige, heerschzuchtige, ijdele, hoogmoedige Luciane, terwijl haar natuurlijke geslotenheid het haar belet zich open tegen iemand uit te spreken. Toch geeft deze stille, beschroomde schuchterheid haar een aparte charme, die, verbonden met haar zeer bizondere schoonheid, - Goethe roemt vooral de ‘holden Augen des schönen, runden, himmlischen Gesichtchens en de harmonische bewegingen van het fijne, slanke figuurtje, - op vele menschen een zeer speciale werking uitoefent.

Wanneer zij bij Charlotte is thuisgekomen, zegt Eduard reeds den volgenden morgen tegen zijn vrouw, dat Ottilie ‘ein angenehmes, unterhaltendes Mädchen’ is en is niet weinig verbaasd als Charlotte hem ten antwoord geeft, dat Ottilie tegen háar den mond nog niet heeft open gedaan!

Toch duurt het niet lang of Ottilie heeft zich in den kring harer pleegmoeder algemeen bemind weten te maken. Weldra ontdekt Charlotte tot haar genoegen dat Ottilie een voortreffelijke hulp in de huishouding is en dat zij al haar opdrachten direct begrijpt en tot algemeene tevredenheid uitvoert, maar dat zij ook een gezellige, vriendelijke en onderhoudende huisgenoote is. Haar schoonheid wordt door de mannen bewonderd, en deze komt ook zooveel te beter uit, nu Ottilie, op aandringen van Charlotte, grootere zorg aan haar kleeding besteedt, waarbij zij een verrassende mate van smaak aan den dag legt. Zoowel Eduard als de

kapitein worden, sinds Ottilie's intrede in het huis, spraakzamer, oplettender, en wedijveren met elkaar om het jonge, mooie schepseltje attenties te bewijzen, terwijl Ottilie zelve voor allen een lieve, zorgzame gezellin bleek te zijn.

> 'Je mehr sie das Haus, die Menschen, die Verhältnisse kennen lernte, desto lebhafter griff sie ein, desto schneller verstand sie jeden Blick, jede Bewegung, ein halbes Wort, einen Laut. Ihre ruhige Aufmerksamkeit blieb sich immer gleich, so wie ihre gelassene Regsamkeit. Und so war ihr Sitzen, Aufstehen, Gehen, Kommen, Holen, Bringen, wieder Niedersitzen ohne einen Schein von Unruhe, ein ewiger Wechsel, die ewige angenehme Bewegung. Dazu kam dass man sie nicht gehen hörte, so leicht trat sie auf.

Het is een geheel toevallige omstandigheid, dat, al heel gauw, Eduard en Ottilie elkaar meer gezelschap houden en Charlotte en de kapitein, in verband met de nieuwe bouwplannen en parkaanleg, óók meer tezamen zijn. Doch deze omstandigheid blijkt al spoedig van veel beteekenis te zijn. Want, als door een noodzakelijke, natuurkundige werking, sluiten de twee paren zich hoe langer hoe nauwer aaneen. In den aanvang is het 'eine stille freundliche Neigung', die Eduard voor Ottilie ondervindt. Haar voorkómen van al zijn kleinere en groote wenschen, haar oplettendheid voor alles wat hij noodig heeft of verlangen kan, maakt haar al spoedig voor hem onontbeerlijk en haar toevallige afwezigheid gevoelt hij als een gemis. Het kinderlijk lieve en simpele, dat Ottilie eigen is, trekt Eduard aan en bij hem is Ottilie mededeelzamer en openhartiger dan met wie anders ook. Toen zij nog heel jong was, had zijn krachtige, knappe persoonlijkheid, zijn statige gestalte een diepen indruk op haar gemaakt; toen Charlotte hem haar als echtgenoot toedacht, was deze impressie nog sterker geworden en de verijdeling dezer plannen zal in haar ziel wel eenige beroering hebben te weeg gebracht. En nu zij voortdurend in zijn nabijheid is en voor hem zorgen en handelen mag, herleven al die oude gevoelens natuurlijk weer krachtig in haar. De, in het zevende hoofdstuk van het eerste deel beschreven eenzame boschwandeling van Ottilie is daarvoor het beste bewijs en Eduard voelt het al heel spoedig, alsof alle vreemdheid tusschen hem en het meisje is weg-gevaagd.

En nu is het lot dezer beide menschen onherroepelijk bepaald. De manier, waarop Eduard de keuze van Ottilie voor den bouw van een nieuw zomerhuis beslissend maakt, de voldoening, die hij erover ondervindt, als ook de anderen die keuze volledig approuveeren, bewijzen ten duidelijkste, dat zijn neiging voor het meisje zich reeds tot hartstocht te ontwikkelen begint. En de wijze, waarop Ottilie zich hoe langer hoe meer aan de macht van Eduard's wezendheid onderwerpt, hoe zij, hem aan het klavier accompagneerend, geheel zijn manier van spelen nabootst, hoe haar handschrift zelfs volkomen op het zijne gelijken gaat, - al deze dingen blijven ook de anderen niet verborgen.

Charlotte en de kaitein, ofschoon door hun eigen gevoelens geheel ingenomen, zien toch heel goed alles wat er voorvalt, maar beschouwen het meer als een soort van kinderlijk gedoe, waaraan men met een glimlach voorbijgaat. En tegelijk is de wassende genegenheid tusschen den kapitein en Charlotte ook Eduard niet ontgaan, terwijl Ottilie de verstandhouding tusschen die twee evenzeer bespeurt, daar niets wat haar lieve pleegmoeder betreft, haar onverschillig is.

Een gesprek over het huwelijk door toevallige gasten gevoerd, is de oorzaak, dat Eduard Ottilie een stormachtige liefdesverklaring doet en dat het jonge meisje hem, overweldigd door haar gevoel, in de armen zinkt.

Van dit oogenblik af is Eduard ‘die Welt umgewendet’. Het bewustzijn te beminnen en bemind te worden ‘treibt ihn ins Unendliche’. Ottilie's nabijheid doet hem alles vergeten, hij gaat in haar op: ‘keine Betrachtung steigt in ihm auf, kein Gewissen spricht ihm zu....’ Alles wat hij in zijn natuur nog wist te beheerschen, breekt los: ‘sein ganzes Wesen strömt gegen Ottilien’.

En Ottilie?

Wij lezen aan het slot van het 13e Hoofdstuk:

‘Ottilie, *getragen durch das Bewusstsein ihrer Unschuld,* auf dem Wege zu dem erwünschtesten Glück, lebt nur für Eduard. Durch die Liebe zu ihm in allem Guten gestärkt, um seinetwillen freudiger in ihrem Thun, aufgeschlossener gegen Andere, findet sie in sich einen Himmel auf Erden.’

Deze passage is eenigszins vreemd. Ottilie, zóó fijngevoelig, zóó angstig om anderen te kwetsen, wordt ‘getragen durch das Bewusstsein ihrer Unschuld’? Door haar overgave aan den echtgenoot harer beschermster voelt zij geen zweem van wroeging, geen angst, geen berouw, doch enkel ‘een hemel op aarde’? Charlotte's voorzichtige wenken, haar omsluierde waarschuwingen, worden door Ottilie volmaakt in den wind geslagen. Charlotte's vragende klacht tegen Eduard, die zij later uit:

‘Kann Ottilie glücklich sein, wenn sie uns entzweit, wenn sie mir einen Gatten, seinen Kindern einen Vater entreisst?’ had Ottilie gevoegelijk tegen zichzelf kunnen, neen, moeten richten.

Dit psychologische raadsel kan alleen opgelost worden, als men hier aanneemt, dat Goethe op deze plaats Ottilie geheel met Minna Herzlieb vereenzelvigde, die natuurlijk wèl van haar ‘volkomen onschuld’ tegenover den geliefde kon spreken!

Ook is het allesbehalve aardig van Ottilie om aan Eduard over te brengen, dat zij den kapitein smalend tegen Charlotte heeft hooren spreken over Eduard's ‘Flötendudelei’; dit is moeilijk overeen te brengen met de nobele, reine, fijne gevoeligheid, die Ottilie eigen heet te zijn.

Eindelijk komt het, door ieder als noodzakelijk gevoelde oogenblik, dat de twee echtgenooten zich voor het eerst onomwonden tegen elkander uitspreken, hoewel Charlotte haar liefde voor den kapitein bemantelt en Eduard, onder allerlei voorwendsels, tijd zoekt te winnen. Eindelijk besluit hij eenigen tijd van huis te gaan, onder de bedinging, dat Ottilie (op wier verwijdering Charlotte had aangedrongen) tehuis blijft.

In 't eerst voelt Ottilie zich door deze onverwachte scheiding als vernietigd; haar smart is grenzeloos, haar lijden kent geen maat en het eenige, wat haar eindelijk kalmeert en troost, is, dat zij blijven mag. Zij maakt hiervan gebruik om Charlotte in woord, daad en gebaar nauwkeurig te bespieden; ‘sie wird klug, scharfsichtig, argwöhnisch, ohne es zu wissen.’ En haar liefde voor Eduard wordt dagelijks krachtiger en dieper: *absence makes the heart grow fonder.*

Dan geschiedt het, dat Charlotte zich moeder worden voelt, en in deze omstandigheid het herstel van haar huwelijk ziet. Haar mededeeling aan Ottilie maakt het jonge meisje stil. Zij:

'....fühlt sich betroffen, sie geht in sich selbst zurück, sie hat nichts weiter zu sagen. Hoffen konnte sie nicht und wünschen durfte sie nicht.'

Een 'sombere gevoelloosheid' komt over haar, die zij door drukke bezigheden zoekt te verstrooien.

Alweer doet het zeer eigenaardig aan, dat Ottilie, in dezen toestand en het tragische harer liefde ten volle beseffend, in haar dagboek, in dezen tijd, geen uitbarsting harer vertwijfeling opschrijft, zooals te verwachten was, maar keurige aphorismen opteekent (ver boven haar jaren en geestelijke ontwikkeling) over kunst, godsdienst, leven en menschheid! Wij vragen ons af, of zulk een koele beheerschtheid, gegeven Ottilie's temperament en haar omstandigheden, waarschijnlijk, ja, mogelijk is?....

Charlotte brengt een kind ter wereld; en Ottilie, die zich lang bezonnen heeft, komt ten slotte tot klaarheid met zichzelf, als zij voor de eerste maal Eduard's kind naar buiten in den zonneschijn draagt. 'Es wird ihr auf einmal klar, dasz ihre Liebe um sich zu vollenden, völlig uneigennützig werden müsse. Zij gelooft zich in staat 'dem Geliebten zu entsagen, sogar ihn niemals wieder zu sehen, *wenn sie ihn nur glücklich wisse.*'

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Trouwe vriend te A. - Wederom heb ik u ten innigste te danken voor uwe hartelijke belangstelling en uwe goede woorden, die het jaar zoo mooi voor mij deden eindigen en mij weer met moed het nieuwe hebben doen ingaan. (Den 27en December was de N.G. al afgedrukt, vandaar, tot mijn spijt, dit late bericht.) Moge 1933 u de vervulling brengen van al uwe wenschen.

Andree door H.W. Sandberg.
(Vervolg van blz. 127.)

De Dôme. De omgeving van de bar het toppunt van zelfbedrog der menschen. Zij denken, dat zij zich amuseeren, door veel alcohol te drinken, op hooge krukjes te zitten, amicaal met den barman te doen en liefde te veinzen tegenover vrouwen, die op jacht zijn naar geld. Zij verbeelden zich, dat zij ongedwongen en vrij doen, terwijl er geen strengere regels zijn, die niet strenger worden nagevolgd, dan in het nachtleven. Men is luidruchtig, men slaat de armen om lichtbedekte schouders, men hecht zoogenaamd geen waarde aan het uitgeven van geld, men is cynisch en veracht het leven, men is gevat, waar het kleinigheden geldt en flink om niets, men heeft den tijd om dien te dooden, maar men heeft geen tijd om te leven, daarvoor is men te willoos. Men aast er op, den barman bij zijn voornaam te noemen, van hem een hand te krijgen bij aankomst benevens een paar 'persoonlijke woorden', het eervolle kenteeken, dat men geen gelegenheidsbezoeker is, maar een reuzekerel, één, die de wereld, dat wil zeggen, die paar vierkante meter, die de Dôme-bar uitmaakt, de Dôme-bar, die men in alle groote steden over de heele wereld kan terugvinden, kent.

Alleen de barman is misschien een persoonlijkheid, als hij niet alleen een menschenkenner is, maar ook een menschenverachter. Mocht hij door die twee stadiën zijn heengekomen en opnieuw van de menschen houden, in al hun kleinheid, om het goede en vertwijfelde, dat zij toch in zich hebben, dan is hij een genie. Wat Carry van de Dôme is, wist Guillaume niet, maar hij vond het wel een

merkwaardig type. Voor een enkele maal ging hij er soms heen en dan kon hij van de bestudeering van het milieu en der mannen en vrouwen haast nooit genoeg krijgen. Want dit heeft de bar als goeds, dat de menschen er zich heel anders laten kennen dan waar ook elders. Zij geven zich niet zooals zij zijn, maar zij geven zich, zooals zij bij rustige beschouwing zelf zouden willen nièt te zijn.

Andrée en Guillaume zaten aan de bar op de hooge roodgelakte krukjes, daar, waar de toonbank een bocht maakt en een hoekje vormt. De champagne in de coupes had zijn goudgelen glans, zooals Guillaume wilde, dat het leven zijn zou. Maar het leven lijkt meer op een druilerigen regen. Men zit binnen en kijkt naar buiten en het klaart niet op, waarna de nacht komt. Andrée vond het grappig zoo laat aan de Dôme-bar te zitten, de types gade te slaan, die er rond hingen en zij vond het nu echt behagelijk, dat er een jonge man naast haar zat, al was hij dan niet erg animeerend, die, dat had zij direct gezien, 'épris' van haar was, wie weet, wellicht smoor verliefd, dat was haar niet duidelijk, omdat hij zich heelemaal niet in die richting uitte. Zij had haar mantel van boven losgeknoopt, zoodat Guillaume den aantrekkelijken val van de lichte blousestof kon bewonderen. Zoo naast haar gezeten, elleboog aan elleboog, in een houding van ongegeneerdheid en van ontspanning, werd Guillaume vrijer.

'U moet niet monsieur Lindquist zeggen', drong hij bij haar aan, een half uur nadat zij dit weer eens gezegd had, 'u moet Guillaume zeggen. Ik heb nu eenmaal een Franschen voornaam en daar ben ik trotsch op, maar dan moet hij ook gebruikt worden.'

- Ik ken u nauwelijks.

'De tijd, dat wij elkaar kennen, doet er niets toe', bromde hij, 'de manier, waaròp wij elkander kennen, daar komt het op aan.'

- En hoe kent u mij dan? vroeg zij ondeugend.

'Ik ken u', zei hij en hield even, speelsch, op, 'als een mooie vrouw, die er verleidelijk uitziet.' Hij betrapte er zichzelf op, dat hij niet van een 'meisje' sprak. Zij, die naast hem zat, was voor hem, met haar 28 jaren, met haar leven van werken en door den luchthartigen ernst van haar wezen, meer dan een meisje. Een meisje is een onvolmondig mensch, die niet weet, wat zij wil, deze naast hem, wist wel degelijk, wat zij wilde, al kende

zij misschien zichzelve niet. Toch zag zij er niet oud, maar jong uit, maar er zijn sommige vrouwen, die een jeugd hebben, waaraan de bekoring van het gerijpt zijn is verbonden.

Zij lachte op zijn gezegde en legde haar hand op zijn arm.

- Wat een toupet.

'O, en ik heb nog meer toupets in mijn mars. *Ik* zeg in elk geval geen mademoiselle meer, ik zeg Andrée.'

- Zoo, monsieur Lindquist, u doet maar, antwoordde zij, zonder dat Guillaume aan den toon van haar stem kon hooren of deze moed haar behaagde of mishaagde.

Thans was het Guillaume, die zijn arm licht, heel licht om haar schouder legde en zei: 'Smaakt die champagne?' Het was het onbeteekenendste, wat hij dien avond gezegd had, maar het deed haar het meeste plezier om de wijze, waarop hij het zei.

- U wordt ondeugend, en zij bracht haar gezicht vlak bij het zijne.

'Ondeugend', herhaalde hij zoogenaamd verbaasd, 'wanneer ik vraag of die champagne u smaakt? Als ik nu de eerste regel van het liedje, dat wij vanavond gehoord hebben, tegen u gezegd had!'

De barman keek even naar hen beiden, zooals hij naar iedereen af en toe kijkt, een beeld in zich opnemende, dat geen herinnering zal kennen, want of zìj er nu zitten, coquetteerende of vrijende of twee anderen, het is altijd hetzelfde. Alleen de roodgelakte krukjes blijven aan de bar staan; de menschen komen en verdwijnen.

- Welke regel? Zij wilde dien uitgesproken hooren, zooals Guillaume hem zeggen wilde. Het was als een spel, waarvan de regels vaststaan.

'Comme vous êtes belle.... mon amie', voegde hij er langzaam aan toe, omdat hij wist, dat 'amie' in Frankrijk meer beteekent dan het woord 'vriendin' in Holland. Als eenige reactie nam zij zijn hand van haar schouder. Guillaume's hart klopte in zijn keel. Een onstuimige begeerte kwelde hem ineens, haar te kussen.

Op dat oogenblik, dat zij zoo zwijgend naast elkaar zaten, klopte iemand hem op den schouder. Hij keek om. Joop Wielaard.

- Wat doe jij hier, Giel?

‘Ik, ik drink champagne met mademoiselle Linabert. Mag ik je even voorstellen?’ En hij stelde den eleganten, eeuwigen celibatair, eveneens journalist als hij, hard werker en hard fuiver, aan Andrée voor.

Joop Wielaard schikte bij en onmiddellijk, voordat er nog iets gezegd was, had Guillaume den indruk, alsof hij met pijlsnelle vaart op zijn krukje achteruit schoof en heel klein werd, van geen beteekenis. Hij zag toe, hoe de vruchten van al de moeite, die hij dien avond had moeten aanwenden om zichzelf zoo ver te overwinnen, dat hij met Andrée op een voet van gezelligheid kwam te staan, door een ander werden geplukt. Zij zat tusschen hen in, maar hij zat naar zijn idee op de tweede rij in een zaal, terwijl hij telkens om den rug van een grooten kerel heen moest kijken, om een sprankje van wat er op het tooneel gebeurde, op te vangen. Terwijl Andrée en Wielaard praatten, verdiepte hij zich in zijn glas met champagne en schommelde het restje, dat er zich in bevond, heen en weer. Op geregelde tijden zei hij wat, want hij wilde voor geen geld den schijn wekken, dat hij zich alleen voelde.

- Mijnheer spreekt veel beter Fransch dan u, zei Andrée berispend tot hem.

‘Mijnheer is al vier jaar in Parijs en ik pas vijf maanden’, verdedigde hij zich, vooruit wetende, dat dit nutteloos was. Naar het antwoord had Andrée dan ook inderdaad niet geluisterd.

Toen het gesprek kwam op haar werk en zij vertelde, dat zij behalve kappen ook manicuurde, werd hij wakker.

‘Dan wil ik me morgen door u laten manicuren’, trad hij in het strijdperk, ‘ik geef mijn handen in uw handen’, declameerde hij.

Door dien onzin ontdekte Andrée weer, dat hij er zat en dat hij zich blijkbaar amuseerde, kijk, hij lachte en zelfs smakelijk.

- Il est polisson, ontglipte haar hardop en dit was een waardeering. Wat een eigenaardige jongen was dat toch, overpeinsde zij, terwijl zij met Wielaard doorsprak, maar naar Guillaume bleef kijken. Guillaume knipoogde haar toe, een onbewuste beweging, om haar het spoor heelemaal bijster te doen worden. Maar al durfde hij hen beiden aankijken, den barman durfde hij niet aan te zien. Die zou zijn wanhoop opmerken, daar was hij zeker

van. En juist, omdat hij het vermeed, den barman aan te kijken, zag de barman de wanhoop.

- I see you for the first time, zeide barman, - where are you from?

'I am coming from Holland', sprak hij haastig, alsof hij hem dit dringend moest laten weten, 'ik kwam hierheen met een klein bootje, over zee - nou ja, het had geen beteekenis.'

Plotseling schaamde hij zich. Maar de barman wilde nu meer weten.

- That's nice, zei hij, - tell me, how did you?

'O, ik zeg maar wat, ik kwam niet met een bootje, ik kwam met den trein', en hij keek den barman zoo hulpeloos aan, dat deze niet verder aandrong.

'Andrée, ga mee, je moet naar huis.'

- Tuttuttu.

'Geen tuttuttu, u moet morgen weer vroeg op, ik wil een manicure hebben, die frisch is.'

Zij haalde de schouders op, maar nam toch afscheid van Wielaard. Die gaf haar met die voorkomende beleefdheid een hand, waarmee sommige heeren alle dames, waarvan zij afscheid nemen, een hand geven en die een persoonlijk compliment schijnt in te houden.

Zij namen een taxi, omdat er geen Métro meer ging. Hij zat naast haar, zooals je naast een kostbare vaas zou zitten, waar je vooral niet tegen mag stooten. Zij geeuwde.

- Hij is amusant, die vriend van u.

Hij had zin om te zeggen, hij is geen vriend van mij, maar zei norsch: 'Je m'en fous.'

- Is mijnheer jaloersch?

'Ik ben geen mijnheer.'

'Andrée....'

- Ja?

'Noem mij Guillaume.'

- Ik denk er niet over.

Toen hij haar voor de deur van het huis in de stilstaande taxi goedendag had gezegd en met haar had afgesproken, wanneer hij voor het manicuren zou komen, den volgenden ochtend, reed hij terug. Hij keek naar Parijs, dat donker was. Zijn handen bewogen

onrustig. ‘Ah, ça va mal’, zei hij en in het woordje ‘mal’ legde hij al de wanhoop, die zich had opgehoopt gedurende den avond.

Nu ging het met snelle schreden naar een onbekende vaste verte, waar hij naar toe ijlde, zooals men zou willen voortjagen naar een rossen horizont, die, hoe men ook jacht en voortrent, met dezelfde snelheid achteruitwijkt. Een waanzinnige wedloop begon, waarin hij nauwelijks meer lette op het doel, dat hij bereiken wou, maar waarin hij elke honderd meter een doordringender drang voelde vooruit te moeten vliegen, verder, verder. En gehuld in een nevel doemde voor hem op, star, onbeweeglijk duidelijk, het gelaat van haar, die hij liefhad. Soms wist hij niet eens meer of hij van haar hield of dat een noodlot hem teisterde, hem voortdreef met den angst en de verblinde onbewustheid, waarmee stomme dieren wegvluchten voor de laaiende vlammen van een prairiebrand. Of hij bij Andrée was of van haar vandaan, zijn leven werd door een afmattende onrust verteerd.

Hij liet zich den ochtend, nadat zij in de Dôme waren geweest, door haar manicuren. Voor het eerst gebeurde hem dat en hij had, toen de behandeling aanving, precies dezelfde sensatie, als hij als kleine jongen in den schouwburg had gehad. Tegenover elkaar aan een klein werktafeltje, bewonderde hij haar in de kalmte van haar vakbezigheid, om de rust, die van haar geheele wezen uitging. Haar glimlach scheen bij de bewerking te hooren, er geen te zijn, speciaal voor hem, maar op dit moment wilde hij geen anderen glimlach hebben, omdat, in zijn verbeelding, hij daar eigenlijk niet zat, maar onzichtbaar aanwezig was en er naar keek, hoe goed zij haar cliënten behandelde. Hij moest zijn handen, om de beurt, in kommetjes leggen met een donkere heete vloeistof, die hij natuurlijk te warm vond. Daarover hadden zij beiden een kinderlijke pret. Het feit, dat hij die temperatuur niet verdragen kon, haar spotternijen over zijn gevoeligheid, schenen een gebeurtenis in hun leven, waarover zij zich op het oogenblik zelf al verheugden als een toekomstige onvergetelijke herinnering. Hij protesteerde tegen de verschillende martelingen door haar met allerlei pincets en zaagjes op zijn vingers toegepast en hij constateerde met verrukking, hardop: ‘Ça me donne des chatouilles’.

- Uw vriend, die van gisterenavond, vertelde mij, dat hij zich ook eens had laten manicuren, maar dat het hem akelige rillingen gaf.

‘Mij niet’, haastte hij zich te zeggen, ‘ik vind het verrukkelijk.’

Hij keek haar onder deze woorden strak in de oogen. Zij gaf hem een knipoogje, een typische gewoonte van haar, die hem evenals haar lachen half dol maakte.

Zijn nagels zagen er na een half uur uit, zooals hij ze nog nooit gezien had, zoo glimmend, zoo rond gevijld, dat het hem moeite kostte zich voor te stellen, dat zij van hèm waren. Zij leken eerder een voorwerp, dat hij in een winkel had gekocht.

Hij liep de rest van den dag met zijn handen rond, alsof het kostbare breekbare beeldjes waren, kon er zijn blikken niet van af houden en lette aan de comptoirs en in het restaurant, waar hij dineerde, op de nagels van alle handen. 's Avonds ging hij naar Huib en Willy, die bezoek hadden van een van de vrienden, Leo Mits, een componist. Hij trad met vooruitgestoken handen de kamer binnen en riep: ‘Zie jullie niets aan me?’

- Ja, zei Leo kameraadschappelijk, - dat je vuile handen hebt.

Teleurgesteld verdedigde hij zich: ‘Mijn handen, dat doet er niets toe, die heb ik de heele dag niet gewasschen, maar naar mijn vingers moet je kijken.’

Willy nam zijn handen moederlijk in de hare, bezag ze aan den binnenkant, draaide ze om, bezag ze van boven en verklaarde: - Zij zijn gemanicuurd.

‘Ha,’ riep hij triomphantelijk, ‘zie je wel.’

- Wat, zie je wel, plaagde Leo.

‘Zie je wel, dat ik gelijk heb’, antwoordde Guillaume in de war en tevens verheugd, dat zijn uitspatting, om zich te laten manicuren, ontdekt was.

- Ik weet, wie het gedaan heeft, zei Willy op zachten toon.

‘Dan hoef ik het niet meer te zeggen’ en Guillaume bloosde.

Huib had het ook al begrepen en informeerde van achter zijn schrijfmachine: - Hoe was Djibouk?

‘O, stomvervelend, maar vanochtend heb ik een half uur hand in hand gezeten met Andrée en dat voor vijf francs’, voegde hij er kinderlijk aan toe. ‘Ik laat het elke week doen.’

- En je bent niet rijk, waarschuwde Huib.

‘Ja, maar dat is geen geld om er een half uur hand in hand voor te zitten met een schat van een meisje.’

Waarop Willy, die hem lachend bij zijn schouder pakte: - Dus Andrée bevalt je?

'Ja, mon petit chou,' beet hij haar toe.

Zij lachten allemaal, voldaan over de opgetogenheid van hun vriend.

- Hij is in staat om zich te laten pedicuren ook, bromde Huib om een vriendelijkheidje te zeggen en dook opnieuw in zijn artikel: - ....daarom, omdat iedereen verwacht had, dat de ander met zoovele lengten zou winnen....

'Ach, wat kan dat sportbericht nou iemand schelen', mopperde Guillaume uitgelaten.

- Ja, jij kijkt alleen maar naar de lengte van je nagels.

'Die hebben geen lengte meer, Andrée heeft me gekortwiekt.'

- Zóó, pas dan maar op!

'O, ik vlieg toch wel, ik ben in de zevende hemel.'

Op de wandeling terug naar zijn kamer was hij nog meer verheugd over de sfeer van vriendschap, die hij bij zijn kameraden had aangetroffen, dan over den ochtend zelf. Het was alsof die sfeer van vriendschap de bevestiging was van zijn geluk, zooals een medaille of een beker het tastbare bewijs is van de een of andere prestatie.

Een dag later ontving hij van Andrée een briefje, waarin zij hem vroeg of hij met haar en haar zuster en zwager mee wilde gaan naar een voorstelling van 'Mon Curé chez les Pauvres' in het Théâtre Sarah Bernhardt. Dit briefje stak hij als een eerste heilig bezit in zijn portefeuille, die hij van zijn rechterborstzak naar zijn linkerborstzak overbracht, om zoodoende haar eerste schrijven, dat zij met 'Andrée' had onderteekend, tegen zijn hart te hebben. Hij las het briefje ongeveer tienmaal over, op zijn kamer, op de W.C., waar het rustig was, op een bank in een park, aan den oever van de Seine, enfin overal, waar de omgeving veranderde. Hij deed alle gekke dingen, die in zulke omstandigheden bijna een vereischte zijn, een code, een ritus, waaraan slechts weinige individuen zich kunnen onttrekken.

Hij belde haar op, hoorde door de telefoon in het 'magasin' 'Andrée' roepen, wat hem een gevoel van onuitsprekelijk genot gaf en sprak een avond met haar af, waarop zij met hen allen zouden gaan. Dien avond maakte hij kennis met monsieur et

madame Codrou. Nadat hij drie woorden met hen had gewisseld hield hij van hen. Met de zuster van Andrée was hij direct de beste maatjes. Zij was rond en dik, net als haar man, goedhartig en goedlachs en van een heel anderen aard dan haar jongere zuster, die bij hen beiden in huis was, omdat hun moeder in het Zuiden, in de Midi woonde.

Het tooneelstuk, dat zij zagen, was een ouderwetsch stuk en het gaf hem niet veel voldoening, al werd er niet kwaad gespeeld. Toch deed hij zijn best om met de vroolijkheid' die Andrée en haar zuster lieten blijken, mee te gaan, doch dat gaf hem meteen een trieste gewaarwording, alsof hij iets deed, waarvoor hij zich feitelijk had te schamen. In de pauze wandelden Andrée en hij samen, alleen, in de hall en de gangen wat op en neer. Het geruisch van haar avondjapon naast hem gaf hem ineens de sensatie, een nieuw leven te zijn ingegaan. Ah, wat was hij blij, als een jongen zoo blij. Een groote spiegel aan het einde van de hall weerkaatste hen beiden op een gegeven moment. Toen sloeg de gedachte, als een bliksemstraal, in hem neer, zij, die ik nu naast mij zie loopen en die ik daar zie, zal zij straks naast mij loopen en dan mijn vrouw zijn? Zoo'n gedachte is van een beklemmende onzekerheid, doet alle vertrouwen wegzinken.

Om twaalf uur, bij het naar huis gaan, moesten monsieur en madame Codrou en Andrée het laatste eindje hollen om de autobus naar Clichy nog te halen. Guillaume holde met hen mee en dat gezamenlijke rennen gaf een gezelligheid, die nog het beste moment van den avond was, daar het hem de idee gaf, alsof hij hierdoor al wat in de familie was opgenomen. In de haast werden handen gedrukt, die van Andrée het laatst en zoo lang mogelijk en toen reden zij weg, staande op het platform van de bus, glimlachende tegen hem, die alleen op het asphalt achterbleef.

En in die houding, daarin zat een vreemde voorbeschikking, dat bemerkte hij op het oogenblik, dat hij daar zoo stond. De toekomst zat er in verborgen, maar hij wist niet of zij inhield, dat hij niet lang meer alleen zou achterblijven, maar met hen zou meerijden, het leven in of dat hij eens voorgoed zou achterblijven, om hen te zien verdwijnen in het schemerende licht van het eeuwige elkander niet meer zien.

* * *

Hij kon bijna niet wegkomen uit de ‘garçonnière’ van den Consul-Generaal, waar hij genoodigd was met vele andere menschen, waaronder enkele collega's.

Hij vond het altijd een genoegen een paar van hen bij min of meer officieele gelegenheden te ontmoeten. Van der Laan was er bij, nerveus als altijd, mager en spoedig geïrriteerd als een raspaard en daar was de groote Verhamer, imposante figuur, die zich een positie had weten te veroveren in het Parijsche leven, een zoodanige, dat de jongere collega's er haast fluisterend en zoogenaamd onverschillig, doch met een verborgen afgunst, over spraken en daar was eveneens de rijzige Roelvink, met zijn teederen glimlach op het gelaat, wien men het aanzag, dat hij niemand ooit kwaad zou doen, liever zelf schade zou lijden.

Er waren Franschen, waarvan Guillaume er geen enkele kende en de Consul-Generaal liep tusschen al die gasten rond, klampte, met de minzame bezigheid van een gastheer, iedereen een oogenblik aan om daarna weer weg te zweven, gelijk een vlinder van bloem tot bloem. Eén dame werd aan iederen nieuwkomer voorgesteld als de dappere, die met haar eigen vliegtuig van Holland was komen vliegen, waarbij de nadruk moest vallen op het woordje ‘eigen’, terwijl het uit deferentie tegenover haar werd gelegd op ‘vliegtuig’, want haar piloot had haar vergezeld en het grootste gedeelte van den tocht het stuur in handen gehouden. Wanneer men dit bij binnenkomst van den Consul-Generaal vernam, door dezen aan haar voorgesteld, stamelde men een uiting van bewondering, maar het liet feitelijk iedereen steenkoud.

Daar er al verscheidene sterke cocktails waren rondgediend - het was een moderne cocktail-partij - was het gesprek in die groote, maar toch besloten ruimte van drie ineenloopende kamers, die er meer als het boudoir van een meisje dan als dat van een zakenman uitzagen, in vollen gang. Voordat men binnentrad had eigenlijk niemand geweten, waarover hij zou spreken; de verstandigsten spraken niet over zichzelf, maar over algemeene onderwerpen en de nog verstandiger spraken over dat, wat den aangesprokene speciaal betrof of luisterden. Er werd op alle mogelijke manieren geluisterd, er waren er bij, die voorbeeldig luisterden, anderen, die ongeduldig toehoorden, wachtende, totdat de ander uitgesproken zou zijn, omdat zij daar geen belang in stelden, om

dan met hun eigen verhaal voor den dag te komen, waarin de ander weer geen belang stelde. Af en toe waren er wel interessante dingen, die men hoorde, maar zij verdampten als droppels op een gloeiende plaat, dat wil zeggen in de onbelangrijkheid van al het omringende. Guillaume, die meestal zeer onverstandig was, sprak meest over zichzelf, wat hij van plan was te doen, wat hij gedaan had, hoewel hij toch tegelijkertijd de bewustwording had, dat dit niemand wat kon schelen. Hij kon er echter niet mee ophouden en verwarde zich ten laatste geheel in zijn woorden. De glimlachen waren niet van de gezichten en als men hen zoo bij elkaar had gezien, zou men gedacht hebben, dat iedereen zich dol amuseerde

Na de tweede cocktail voelde Guillaume zich geneigd ernstig naar iemand te luisteren en daarom naderde hij een professor, die uitlegde, waarom in bepaalde streken in Britsch-Indië het zand een roode kleur had. Het was volmaakt onbegrijpelijk, hoe hij op dit onderwerp was gekomen, doch hoe het zij, hij had de oorzaak in drie woorden kunnen zeggen, maar deed er een kwartier over, en met een omhaal van frasen, alsof hij bewijzen moest, dat de bovenloop van een rivier lager ligt dan de benedenloop. Die om hem heen stonden luisterden met de grootste bewondering en als hij af en toe tusschen die roode zandhistorie een anecdote invlocht, die op de verhouding tusschen man en vrouw betrekking had, ging er een gefluister van goedkeuring door het groepje rond en zeiden verschillenden tegelijk tegen elkaar: ‘C'est épatant.’

Guillaume nam voor de zooveelste maal van een liefdadig rondgaande dame een koekje aan en besloot zijn laatste cocktail te nemen en dan zoo snel mogelijk naar de ‘Bon Bock’ te gaan, omdat Andrée hem daar zou wachten. Zij zouden samen dineeren en 's avonds naar een cabaret toe. In deze vol rook hangende garçonnière van den Consul-Generaal aan Andrée te denken, was een speciaal genot. Hij stelde zich alle heerlijkheden van den avond voor en zijn fantasieën namen tenslotte zoo'n vlucht, dat. in zijn verbeelding, de uitgang eindigde met zwijmelende kussen en een verrukkelijke vrijage.

Maar na zijn derde cocktail kòn hij bijna niet verdwijnen, hij had de behoefte om hier te blijven rondloopen, alsmaar langs die verschillende personen te schuiven en zijn droom voort te zetten Met een laatste overwinning op zichzelf haalde hij evenwel zijn

jas en hoed waarvoor hij in een kamer met een bed moest zijn en vloog met een lichte pas en een nog lichter hoofd de trap af. Bij het overstappen in de Métro verwarde hij zich op een onbeschrijfelijke wijze en hij had de gewaarwording of hij een reis naar Brazilië maakte inplaats van naar Montmartre. Toen hij, na op de Place Pigalle het bovengrondsche te hebben bereikt, op zijn horloge keek, zag hij, dat hij nog een tien minuten vóór den afgesproken tijd was. Hij vond het prettig, dat hij zooveel cocktails had gedronken, dat zou hem in de stemming doen zijn om de juiste man te wezen voor Andrée op zoo'n avond. Onbewust school daarin een ontzettende bekentenis.

Hij vloekte in zichzelf, toen hij, voor de 'Bon Bock' gekomen, Andrée in haar langen mantel al als een koningin heen en weer zag stappen. Hij stamelde een verontschuldiging. Zij drongen gauw het nauwe donkere roofholachtige gangetje binnen en daarna de lage achterzaal, waar hij Andrée met trots de gedurfde schilderijen, met talent geschilderd, aanwees. De 'Bon Bock' is een van die oude eetgelegenheden, die er een eer in stellen, de klanten voor niet veel geld uitstekend eten te geven. De menschen komen er over zevenen en over achten in twee ploegen en beschouwen het dineeren daar als een speciaal genoegen, verhoogd door vlotte kennismaking met tafelburen voor één keer, door lawaai en plezier van een gemoedelijke soort, ja, door zang zelfs, als een paar gasten daar zin in krijgen.

Maar vreemd, de cocktails mochten Guillaume naar het hoofd gestegen zijn, naast Andrée gezeten, was hij oogenblikkelijk nuchter, kalm en niets bizonder vroolijk. Hij wilde zich dwingen uitgelaten te zijn, maar hij kon niet anders dan met stomme verbazing constateeren, dat hij zich ongelukkig gevoelde. Andrée zat naast hem en zei niet veel en dat maakte hem verschrikkelijk zenuwachtig. Hij kon zeggen, dat het eten goed was, dat de schilderijen grappig indecent waren, dat hij Pierrot, één van de garçons speciaal kende, er ontbrak iets aan de manier, waarop hij dit zei, dat Andrée kon bekoren. Ben ik zoo verliefd, piekerde hij, dat ik niet eens meer wat kan zeggen? Maar hij begreep, dat het dit niet was; wat het dan wel was, dat begreep hij niet.

Alsof er een plicht achter den rug lag, verlieten zij de beroemde 'Bon Bock' en liepen de kermis wat langs op de boulevards van

Montmartre. In een schiettentje schoten zij allebei vijf maal op een schijf, zonder goed te raken en dat maakte hem furieus. Zij maakten een ritje in den caroussel, waarin haast nog niemand zat en die onder het rijden een groot doek uitspant over de inzittenden, zoodat die naar hartelust kunnen gillen en vrijen. Het oogenblik van den doek kwam, maar Guillaume, die wel zijn arm om Andrée heen had geslagen, verroerde zich niet, integendeel, omdat hij niet durfde, maar wel wilde, zat hij zoo stijf als een plank. Nauwelijks waren zij er uit of een razernij beving hem. Hij keek Andrée met starre oogen aan en zei: 'Nog een keer.' Want nu had hij het besluit genomen, haar onder den doek te zoenen als een waanzinnige. Zij was echter niet te bewegen, nog eens te gaan. 'Waarom niet?' vroeg hij dringend. Maar zij zei niet waarom.

Nu wandelden zij de steile straatjes van Montmartre op. Hij hield haar arm vast, wat zij slechts onwillig aanvaardde. Plotseling sprak zij en haar stem was ernstig, alsof zij woorden sprak voor de toekomst: - Wij kennen elkaar nauwelijks, ik weet het niet, maar ik ben eigenlijk heel anders.

'Heel anders?' vroeg hij en zijn stem stokte in zijn keel.

- Ja, veel vroolijker, met u ben ik niet vroolijk, u bent ook niet vroolijk.

Guillaume had het gevoel of hem een vreeselijk onrecht werd gedaan, alsof iemand, voor wie hij alles had overgehad, hem met een stok afranselde. Een doodelijke pijn stak door zijn hart en luchtig zei hij, maar zijn stem kon het navrante niet geheel verbergen: 'Ik ben ook heel anders, ik ben altijd met mijn vrienden de dolle dwaas, maar nu ben ik anders, ik weet het zelf niet, maar toch geniet ik, nu ik bij u ben.'

Zij haalde de schouders op.

- U bent van een heel andere nationaliteit dan ik, dat zal de oorzaak zijn.

'Nee', zei hij bitter en hartstochtelijk, 'dat maakt geen verschil.'

- U bent nog eigenwijs ook. Ik ben uit de Midi, ik kan de Parijzenaars niet eens begrijpen, hoe zou ik dan u, die heelemaal uit het Noorden bent, kunnen begrijpen.

'Nee', herhaalde hij koppig, 'dat geeft niets, alle menschen kunnen mekaar begrijpen, als zij willen.'

Zij begon boos te worden, maar hij gaf niet toe, het was hem, alsof hij deze uitvlucht van haar moest weerleggen en alsof dan de harmonie van hun zielen niet meer te ontkomen zou zijn. Zij liepen zwijgend verder.

- Nou, u voert mij door onmogelijk duistere steegjes, zei zij een beetje troostend.

'Dat doe ik expres om u voor mij alleen te hebben', antwoordde hij, daar de wanhoop hem moedig had gemaakt. Wel allemachtig, dacht zij, wat is dat een eigenzinnig iemand.

- Als het lang duurt, ga ik terug, en zij trachtte haar arm uit den zijne los te maken. Maar hij klemde zich aan den hare vast, alsof daarin zijn redding lag.

'Daar is het al', wees hij spottend, 'die roode lantaarn, ziet u wel.'

- Ik houd niet van die manier van spreken.

'Het is toch een roode lantaarn', zei hij bedeesd en met moeite moest hij zich beletten, niet te gaan schreien.

Zij moesten wachten, voordat zij binnengelaten werden, want het cabaret was stampvol. Vóór het steenen trapje, vóór het zwierige gordijn, stonden ze zij aan zij. Daarachter hoorden zij zingen. Andrée kende deze omgeving nog niet, het was alles nieuw voor haar en daardoor kwam zij in een beter humeur. Eindelijk mochten zij naar binnen en kwamen 'fesses à fesses' te zitten, niet ver van den ingang. Door den betooverenden zang, door het glasheldere harpspel, doordat niemand op hen lette en doordat Andrée als een kameraad vlak naast hem tegen hem aan zat gedrukt, werd Guillaume verheugd-triest. Hij haalde het eerste geschenk, dat hij voor haar had gekocht, een modern braceletje, voor den dag en gaf het haar. Het was met smaak uitgezocht, dat zag zij oogenblikkelijk. Daarom was zij opgewonden van vreugde, niet in de eerste plaats om het geschenk, als wel hierom, dat dus die jongen, waarmee zij niet vroolijk kon zijn, toch een eigenschap van waarde had, wellicht beteekende hij veel meer, dan hij op zoo'n avond leek, stil en niet-stoutmoedig. Zij pakte zijn hand beet en zei: - Dat is mooi; daarvoor zal ik u straks omhelzen. Guillaume voelde zich, alsof midden in zijn verdriet een moeder hem bij zich op schoot had getrokken. Nu ging alles anders worden. Maar de opgewektheid kwam niet, wel kreeg hij

den moed zijn trieste stemming uit te leggen. ‘Ik ben misschien niet vroolijk, omdat ik veel verdriet heb gehad.’ Zij keek hem aan. De muziek wiegde zijn gevoelens heen en weer. Met haar was hij, alleen, en hij was, zooals hij zijn wilde en zooals zij hem wilde hebben. Er kwam in het zaaltje meer plaats en zij zochten een hoekje op, waar zij rustiger zaten, wat meer van de anderen af. Op een gegeven oogenblik legde zij haar hand op zijn knie. Dat was lief.

- Wat voor verdriet hebt u gehad?

‘Ik heb veel verloren.’ Meer kon hij niet zeggen, in den rook die door het vertrek dwarrelde, steeg zijn verleden omhoog en het besef: Zoo wordt het nooit meer. Onverwachts antwoordde hij: ‘Luister - mijn verdriet - ik ben getrouwd geweest.’

- Dat dacht ik wel. Na eenigen tijd:

- Was het een ongelukkig huwelijk?

‘Nee, wij waren heel gelukkig, mijn vrouw is gestorven.’

- O, ik dacht, dat iemand het u verdrietig had gemaakt, wat klaagt u dan over verdriet.

Deze woorden waren voor Guillaume onbegrijpelijk, misschien begreep Andrée ze zelf ook niet recht, wellicht hadden zij betrekking op iets uit haar verleden. Hij zei tot haar, die hij nu liefhad: ‘Is het dan niet erg haar te hebben moeten verliezen, die ik boven alles liefhad?’ Zij nam haar hand van zijn knie. Hij zat naast haar, als onbewogen, maar in zijn hart beefde alles aan hem. Dit alles was onverdragelijk, was bovenmenschelijk. Wat hij verloren had, ging opnieuw verloren en wat hij wilde winnen, verloor hij eveneens. Kon dan niemand hem begrijpen, was dan alles, wat hij deed of zei onbegrijpelijk voor ieder ander dan hemzelf? Hij nam haar pols beet en keek naar het braceletje, waarmee hij, zonder dat hij het zelf wist, wilde zeggen: zie je, ik heb je dit gegeven, ik wil je wel alles geven, wat je hartje begeert, maar pijnig me niet langer. Liefhebben is niet anders dan liefhebben, dan zich over te geven in vol vertrouwen, in verlangen, jij eischt van me, ja, wat eisch je van me, misschien dat ik een examen afleg in de opgave, dat ik zal zijn, zooals jij wenscht? Ik, ik hou van je, zooals jij bent, jij hebt niet anders te doen dan van mij te houden, zooals ik ben.

Laat gingen zij weg. Buiten in het donkere, schuin afloopende

straatje was het Andrée, die hem met oogen, waarin de verte een begeerte schuilde, een onweersbui die nadert over het land, aankeek en met vuur omhelsde, hem even tegen zich aandrukte. Er trok een rilling van genot door hem heen, maar als bij een klein kind, dat ziek is en nu een koortsvleugje van beterschap voelt. Zij namen een taxi naar huis en zaten tegen elkaar aangeleund. Zij lachte, was één en al vroolijkheid en zei: - Wat zal mijn zuster morgenochtend wel zeggen als zij mij in mijn bed ziet liggen met die bracelet aan.

'Hou je die dan aan in bed?' vroeg hij begeerig.

Zij spitste haar mond naar hem toe. - Voor één keer.

'Voor één keer', herhaalde hij dof en dacht over wat anders.

Bij het uitstappen voor haar huis, in de leege, grauwe straat, viel zijn hoed van zijn hoofd. Hij bukte zich om hem op te rapen. Zij streelde hem over zijn haar. Toen de taxi weg was, omhelsde hij haar, met al de kracht, die er in zijn armen zat.

Zij zei: - Je doet me pijn.

Hij zei: 'Je m'en fiche.'

Ze zoende hem niet terug. Zij heeft mij alleen omhelsd voor de bracelet, bedacht hij en liep met gesloten oogen de straat uit.

(Wordt vervolgd.)

Een hoekje stad door H.H.J. Maas.
(Vervolg van blz 147.) II.

Het geroep van zijn moeder beneden aan de trap stootte Frans van der Meer uit zijn slaap wakker. En meteen voelde hij ook den druk van een slecht humeur in zijn heele lijf. Van zijn teenen tot in zijn hoofd. Het lag zóó zwaar in hem, dat hij er niet eens aan dacht, ertegen te vechten. Verroeren kon hij zich nog niet. En waarom zou hij eigenlijk ook opstaan?

Maar hij moest antwoord geven, want anders kwam er aan 't roepen toch geen eind. En daarom schreeuwde hij:

'Já!'

Knorrig. Op een toon van vermoeide woede. Van een kwaadheid, die machteloos neerzijgt.

Voor de inspanning van elk woord méér, of voor een vriendelijk-kalm teeken, dat hij het wekken gehóórd had, gaf de morgen hem de kracht niet.

Wat baatte het allemaal? Beroerde boel. Alles.

Ja, hij wist ook wel: wat viel eraan te doen! Zijn kop suf prakkezeeren bracht ook al geen redding.

'Moed houden, de hoop niet verliezen: leuterpraatjes van lui, die het goed hebben! Wat begin je met zulk een raad, als je in het water ligt en niet zwemmen kunt?' - Hoorde je wel eens ooit zoo'n raad geven door iemand, die zelf diep in de misère zat?

Om acht uur moest hij op zijn kantoor zijn. Of hij al met zijn kop tegen dien steen aanliep?

En gemelijke gedachten draaiden opstandig door zijn geest rond. De Zondag weer voorbij. Misselijk vervelende dag geweest. Wat

kon je nou met een Zondag aanvangen, als je toch geen centen hadt? Eerst den halven dag in je bed blijven liggen, daarna wat landerig omhangen hier en daar, bocht van sigaretten rooken om er voor een paar dubbeltjes een heeleboel te hebben, en dan met je akelige stemming maar weer naar bed sukkelen. Diddy moest met haar verloofde gaan wandelen, en daarna een partijtje bijwonen. Diddy gaf hem nu en dan nog wel haar liefde, net zooals in hun beider H.B.S.-jaren. Goddelijk kind, Diddy, Diddy! Alles voor hèm, wat kon; maar 't werd zoo moeilijk, sinds zij allebei van school af waren, en nogal moeilijker na haar verloving. 't Ging nu maar op zeldzame afspraakjes en haastige momenten. Diddy moest schatrijk trouwen. En als zij over enkele maanden getrouwd zou *zijn?*.... 'Hoe genoegelijk rolt het leven!'.... Met zoo'n idioten versregel van de litteratuur-les op de H.B.S moest zeker alles goedgemaakt worden. Wie dien onzin van de H.B.S. sen toch eigenlijk uitgevonden mocht hebben? Die had in ieder geval een steeniging tenvolle verdiend!....

'Kitty!.... Enny!.... Lieny!....'

Godsjezus, dat geschreeuw van moeder! Hoe konden ouwelui dat gezanik toch zoo doorzetten, net alsof het heil van de wereld er van afhing!

Ja, voor de meisjes was het wel heel wat anders in den tegenwoordigen tijd. Die deden, wat ze wilden. En lieten dan nog alles door anderen betalen ook! Dát noemden ze: 'gelijkheid met den man'. Mooie gelijkheid: wel de lusten, maar niet de lasten! De mannen mochten wel eens een bond gaan oprichten om 'gelijkheid met de vrouw' te krijgen!

Natuurlijk ook nog geen van de drie beneden. En moesten toch evengoed als hij om acht uur in dienst. Zouden ook wel weer heel laat thuis gekomen zijn, als gewoonlijk; want hij had niets meer gehoord, en tot elf uur had hij toch in zijn bed liggen lezen. De omgekeerde wereld: de mannen thuis, de vrouwen uit!.... Zijn zorg ook, moesten maar zelf weten, wat zij doen en laten konden; aan zusters had je niks.... Een bar pikant boek wel, dat 'Junggesellinen'. Toth, 'La Garçonne' was nog pikanter, en veel fijner; veel fijner passages; echter, uitvoeriger. Het vrouwvolk scheen geen grenzen meer te kennen. Wat een brutaal genotzoeken! Het maakte van het 'fatsoen' een elastieken bandje: maar een

beetje trekken, dan verwijdt het zich weer, en zoo past het om alles!.... Gelukkig, dat je tenminste voor een paar centen interessante boeken kon leenen. Of nee, eigenlijk maakten zulke boeken je hoe langer hoe beroerder, inplaats van je afleiding te geven: je voelde dan des te scherper, wat de wereld te koop aanbood, en zelf moest je van verre blijven staan halsrekken!.... Verdomd, nu weer een heele week op dat suffe bankkantoor! Een hoop idioot werk voor een cent of wat. Daar had je dan nou je einddiploma H.B.S. met vijfjarigen cursus voor, met mooie cijfers en een pracht-speech over een schitterende carrière!.... Wisten die lui met al hun gebazel wel iets van de werkelijkheid? Geen mensch gaf hem nu wat voor al den rommel, dien hij zich in zijn kop had geblokt! Kit, En en Lien met 'r Mulo-diploma, nog te stom om voor den duivel te dansen, - diploma van boerenbedrog kon dat beter genoemd worden -, verdienden zesmaal meer als hij! Tenminste, Kit en En; die profiteerden nog van de oorlogstoestanden, van wat uit die jaren gebléven was. Lien kwam ook al wat laat, maar haar baantje van verkoopster in den Bazaar leverde toch nog veel meer op dan het zijne, en zij moest nog achttien wórden!.... Zalige tijd, die oorlog. Dat hoorde men van iedereen. Zijnentwege mocht vandaag wéér een wereldoorlog beginnen, dan kreeg je tenminste kansen om van het leven te profiteeren! Voor zijn part werd de heele boel ook op slag communistisch; hij deed dádelijk mee, vooraan. Om de bank te plunderen! Zou hij maar niet liever thuisblijven, ziekzijn een paar dagen?.... Had niks geen zin om te gaan en de bazen te helpen nog al rijker te worden.... Wat baatte het? Morgen, overmorgen moest hij toch weer. De directeur vond, dat dertig gulden in de maand een buitengewoon goede betaling was voor zijn bezigheden. Voor zoo'n salaris kon hij elk oogenblik honderd geschikte jongelui in de stad vinden! Die er zich de vingers voor afbijten zouden, uit dankbaarheid! Iemand, die er maar over zat te piekeren, dat hij zoo'n hoop wis- en natuurkunde had geleerd, kon de directeur heelemaal niet gebruiken. Eén foutief adres veroorzaakte soms een boel beroerdigheden. Met jongelui, in het bezit van een of ander examen-diploma, lagen tegenwoordig de straten geplaveid. De scholen stonden immers aan elkaar! Maar wat beteekende zoo'n werk als dat van hèm, Van der Meer? Niets, zei de direc-

teur. Het aantal van dergelijke bedienden werd dan ook voortdurend kleiner, want machines deden hun werk vlugger en secuurder, en veroorzaakten niet half zooveel last. Geld alléén beteekende wat; en de kunst om geld te verhandelen met groote winst. Hoe bracht je den gulden uit den zak van een ander in je eigen zak over? Dáár zat de heele kneep! En welke school reikte daaarvoor een diploma uit? Bedrijfskapitaal en een handelskop: de rest was larie, schimpte de directeur. De oeconomie-lessen van de H.B.S. moesten de jongelui duidelijk aan het verstand brengen, dat de menschenmaatschappij een kunstig gereglementeerde roofstaat is. 'Der schwache Bruder vernichtet den schwächeren'....

'Ziezoo, Frans van der Meer! Neem je kansen waar en laat dan zien, wat je kunt! Maar vraag me voorloopig niet om verhooging! Ik heb je daar gratis een les gegeven, die een fortuin voor je waard kan zijn!....'

Ja, een idioot-stomme boel, álles. Een schitterende carrière! Hij liep nu al over het jaar van de eene deur naar de andere, zonder wat te vinden. Alle kantoren zaten vol vrouwelijk personeel. Hij was ook al eens naar den Dirk van de H.B.S. gestapt. Het zou hem immers altijd een genoegen zijn, de oud-leerlingen op hun verderen levensweg met raad en daad bij te staan? Toen de Dirk dat zei, in zijn speech, zweefden zijn blikken in de ruimte, alsof hij zichzelf daar ergens op een hoogen zetel aanschouwde, als een Sinterklaas onder grabbelende kinderen, baantjes en zakken vol geld rondstrooiend. Maar toen Frans van der Meer op een goeden dag bij hem kwam, in de directeurskamer, vertoonde de sjofele werkelijkheid hem als een doodgewonen man, die niets wist en niets beters bleek te kunnen dan hem met wat praatjes af te schepen. Een klein salaris, dertig gulden in de maand? Och, om te beginnen? Kijk, op zoo'n jongen leeftijd, en als men daarbij bedacht, dat men er dan toch al vast tusschen was?.... Men kon de dingen op verschillende manieren beschouwen, en ook eens den goeden kant naar het licht draaien! Dat vergaten de menschen wel wat veel. Dikwijls kostte het meer moeiten en teleurstellingen, ertusschen te komen dan promotie te maken Voorbeelden voor het grijpen....

Dat mocht allemaal zoo zijn, had hij wagen op te merken, maar moest men daarvoor dan vijf jaren H.B.S. afloopen?

De fout lag bij het publiek, antwoordde de Dirk. Het publiek had verkeerde usances in het leven geroepen. Het maakte van de H.B.S. een school tot opleiding voor kantoorbetrekkingen. Dat had nooit in de bedoeling gelegen. De H.B.S. was bestemd tot voorbereiding voor de ingenieursstudie, voor de militaire academie, voor de opleiding tot arts, tot het doctoraat in de Wis- en Natuurkunde, en met een aanvullingsexamen in de klassieke talen ook voor meester in de Rechten.... Sedert jaren was echter het misbruik ingeslopen, dat de H.B.S. de boekhouders en handels-correspondenten aan de kantoren leverde. En als men dan de dupe werd van eigen verkeerd inzicht, in tijden van economische malaise, dan laadde men de schuld op de H.B.S. Het Middelbaar Onderwijs leed toch al genoeg onder die valsche toestanden!....

Met dien bijstand door raad en daad op zijn verderen levensweg mocht hij naar huis terugkeeren. Maar men wachtte zich er wel voor, zoo de ouders in te lichten bij de aanmelding. Natuurlijk, omdat anders de helft van de leerlingen nooit de H.B.S. zouden betreden! Parallelklassen wilde men wel! Wat een nonsens! De propaganda, nu voor deze, dan voor die soort scholen, bleef geen minuut van de lucht: ‘Zoo ooit, dan vereischt heden ten dage elk bedrijf ontwikkelde krachten....’ Dus niets anders dan praatjes van lui, die een leeraarssalaris of een verhooging door uitbreiding van het getal lesuren probeerden machtig te worden. Want bij elk bedrijf, waar je kwam om je krachten aan te bieden, hoorde je het eerst, dat ze je nog graag wat van die krachten cadeau zouden doen!

‘Mumpitz!’ zei de leeraar-Duitsch altijd.

Hij moest toch maar gaan, of men zette misschien dadelijk een ander op zijn plaats.

Wat schoot er te kiezen over? Dertig gulden per maand houden, of ook dát beetje nog kwijtraken.

Zondag was eigenlijk toch nog beter: al kon je dan niet doen, wat je wel zoudt willen, je hoefde je tenminste niet te laten dwingen tot allerlei pietluttige bezigheden, waar je niets voor voelde....

Moeizaam liet hij zich van zijn bed afglijden.

Toen kleedde hij zich met woedende rukken aan.

* * *

Hongerig zakte hij trede voor trede naar beneden. Met een plof van zijn pantoffels op den looper bij elken stap omlaag.

Hij moest wel.

En met de verveelde trekking van het gezicht en de loome bewegingen van een licht prikkelbare lusteloosheid trad hij de huiskamer binnen.

Een moment hieven zijn oogen zich op naar de klok: ‘Al zeven uur door!....’

Uit zijn lanterende houding zweefden zijn dofzware blikken vervolgens over de tafel heen.

Toen kwam een knorrige roep uit zijn geërgerde stemming los:

‘Hallo!....’

Haastig schuifgeloop op afgetrapte pantoffels slofte dadelijk aan: van het achterplaatsje, door de keuken, de gang door; en een hijgende stem stuurde zenuwachtig de aankondiging der komst van moeder Van der Meer vooruit, om herhaling van het geroep tegen te houden:

‘Ja, Frans!.... Ik ben er al, jong!....’

De kinderen konden toch zoo kort aangebonden zijn, als zij slechten zin hadden. En dat was haast altijd. Vooral op Maandagmorgen. Dan moesten zij weer naar het werk. Och ja, zij had het hun graag gegund, zich eens goed uit te slapen. Als het met het tractement maar geen gevaar liep. Voor zijn pleizier ging niemand werken, dat sprak vanzelf.

Schichtig, als opgejaagd, keek juffrouw Van der Meer naar haar zoon:

‘De fietsen zagen er zóó smerig uit!.... Van dien stortregen Zaterdag, hè? Eén en al slijk!.... Ik dacht, strijk er maar gauw met een doek overheen, voor de ergste vuiligheid.... Het staat anders zoo ordinair, zoo werkmansachtig....’

Met een ongeduldigen ruk van zijn schouders onderbrak hij haar uitgehijgde woorden:

‘'k Heb geen koffie.. En mijn schoenen, zijn die gepoetst?..’

‘O, de koffie.... die staat in de keuken op het gasstel, om warm te blijven.... en de schoenen zijn ook al lang klaar, 'k zal gauw alles halen.... 't Is ook dadelijk laat, hè?.... En je hebt gelijk, dat je graag op tijd wilt zijn.... Ik ben ook al van zes uur aan de gang, jong!....’

‘Interesseert me niks....’

Zijn uitgebromde klanken verstond zij niet. Maar uit voorzichtigheid vroeg zij ook niet na, bang voor een uitbarsting. De harde schreeuwwoorden van de kinderen konden zoo ruw op haar neerslaan, haar opschrikkend uit haar druk en zorgzaam geredder. De morgenuren waren altijd vreeselijk trubbelig. Geen kleinigheid, vier personen de deur uit te helpen! En iemand moest toch de zorg voor alles hebben. Kijfstemmen deden zoo raar aan voor de buren. Niets deftig; net alsof men nu eenmaal niet tot de nette menschen kón behooren, omdat haar man ‘maar conducteur’ was!....

Gehaast kwam zij met de schoenen en de koffiekan terug en schonk zijn kopje vol:

‘Zóó dan!.... Eet nou maar goed.... Neem maar beschuit met rookvleesch, da's lekker, en laat het brood maar liggen; het wordt al droog, 't is nog van Zaterdag.... Een last, dat je 's Zondags geen versch brood meer kunt krijgen, en 's morgens vóór tien ook niet!.... Rare wetten, jij moet om acht uur toch maar present zijn op het kantoor, en de bakkersjongen mag geen brood bezorgen! Wat moet je dan éten?.... Het zal ook wel langzamerhand tijd worden, hè?.... Zijn de meisjes d'r nog niet?....’

Zij deed hartelijk druk, om de zware stemming, die zij áán voelde dreigen, te voorkomen of af te leiden.

Maar zwijgend schokte hij weer onverschillig zijn schouders: wat kon hém dat nou allemaal schelen?....

Haar pantoffelzolen klepperden halverwege de trap op, waar zij met gedempt geluid, met tot spoed aandringende intonatie en hijgend naar adem, begon te doepen:

‘Cor!.... Corry!.... Kitty! wil 'k zeggen.... Ben je nóg al niet op? 't Is al haast half acht, en je hebt immers vroegen dienst?....’

‘Jájájáa!....’

De stem van Kitty klonk kribbig, gestoord, maar klaarwakker.

‘Enny!.... Lieny!.... 'k Heb wel tien keer geroepen al!....’

De klanken van het kraken van matrassen, van opstaanbewegingen en van onwillige, vermoeide stemmen drongen tot haar door:

‘Schreeuw toch niet zoo!....’

‘Staat het huis in brand?....’

* * *

Toen slofte zij maar weer de trap af om naar de woonkamer te gaan. Of Frans ook kon geworden. En dan naar de keuken.

En een zucht ontsnapte haar:

‘'t Is wat!....’

Dat was onwillekeurig geweest. De overheersching, voor een moment, van haar verstandelijk willen door haar gevoel. Dat kon natuurlijk iedereen wel eens overkomen. Een zwak oogenblik. Tevreden? Wie was in 's hemels naam tevreden? Maar niemand zou kunnen zeggen, dat zij graag klaagde. Zeuren lag niet in haar natuur. Dat Frans die koffie ook wel eens een keer had kunnen krijgen, of dat de kinderen hun eigen schoenen en hun fietsen maar moesten poetsen, neen, dat wilde zij zelfs in haar verzwegen denken niet uitwerken tot een meening. Daar dacht zij heel anders over. De meisjes staken geen hand uit in huis. Natuurlijk niet. Waarom zouden ze? Daar betaalden zij toch kostgeld voor! Integendeel, zij waren nog nauwelijks binnen, of het commandeeren en vragen ratelde door alle vertrekken:

‘Waar is dit?....’

‘Waar is dat nou weer?....’

‘Poets mijn schoenen eens gauw!....’

‘Waarom is mijn fiets niet een beetje schoongemaakt!....’

Toen Frans dat baantje bij de Bank nog niet had, probeerden zij hém ook te commandeeren. ‘Want hij had immers toch niets te doen en bracht nog geen cent binnen.’ Het waren knappe meisjes, vlot in den omgang en zeer gewild; de mannen verwenden haar. Dus moest Frans óók voor haar vliegen. Dat was geen baasspelerij, dat kwam van de gewoonte. Totdat het een paar keer op hooggaande ruzie was uitgeloopen, omdat Frans zich dat commandeeren niet liet welgevallen. Frans was een beetje lastig, gauw op zijn teentjes getrapt. En sinds dien tijd had zij maar gezorgd, alles te voorkomen. Als de kinderen groot werden, dan moest men hun wel een beetje naar de oogen kijken, voor den lieven vrede. En zij waren toch ook goed, want zij betaalden iedere maand met hun vieren over de honderd gulden kostgeld.

De meisjes deden zelf haar zakgeld en haar kleeren. Frans verdiende daarvoor nog niet genoeg. Zoo konden zij toch maar een van de grootste huizen op dezen netten stand bewonen! Twee kamers en suite beneden, en heel fijne spullen, die iedereen gerust mocht zien, als bij deftige menschen. Met dat geroep en zoo meenden de kinderen het niet kwaad. Zoo was de nieuwe tijd! Haarzelf deed dat geen pijn, daarvoor begreep zij de wereld te goed. Als de buren het maar niet hoorden. Want die kletsten graag uit afgunst. Daar kwam het ook uit voort, dat zij 'juffrouw Van der Meer' moest blijven, terwijl die van links en rechts zich 'mevrouw' lieten noemen. Al bewoonden die een kleiner huis met lang niet zoo'n sjieken inboedel. En al was, tenminste rechts, de pot daar schraal, omdat op het eten uitgezuinigd moest worden, wat een dagmeisje tot twaalf uur kostte. En al kwamen daar de kwitanties nog zoo dikwijls vergeefs aan de deur, omdat 'mijnheer een paar dagen niet thuis was', of omdat 'mevrouw net geen kleiner geld in huis had dan een briefje van driehonderd gulden', of zulke smoesjes! Al heette zij dan maar 'Juffrouw Van der Meer', door dergelijke praatjes liet zij zich niets wijsmaken. Zij had óók andere tijden beleefd! Zij kende die knepen en kunsten. Brutaal geschreeuw en ruzietoon van de kinderen konden haar echter gêneeren, omdat zij ook het gemompel wel kende, als die van links en rechts de koppen bij elkaar staken: 'Al het geld, dat daar inkomt, kan den conducteur toch niet uitdrijven!'.... Zij hoefde nou en dan maar een uur met het dagmeisje te praten, dan wist zij weer alles. Zij liet zich niet verkoopen voor een doetje!.... En Karel was toch ook stationsklerk geweest, tot de staking van 1903. Ja, die ongelukkige aard van Karel: verlegen, een goedzak, die een jaar lang alles in stilte kon verdragen en zwijgend over zich heen liet loopen; en dan opeens vloog hij op, en kreeg door zijn onhandigheid ongelijk, al was hem nog zooveel onrecht aangedaan. Toen die misgeloopen staking hem zijn baantje kostte, verweet hij haar, dat zij hem zelf door haar eeuwig mopperen en zaniken gedreven had. Vroeger had hij toch goed aangeschreven gestaan! Zéker, zij moest maar tevreden geweest zijn met een tractementje van een paar honderd gulden, al hun trouwschuld en het getob met hun armoede! Wat had zij aan dat goed aangeschreven staan: géld was de boodschap!

Door de hulp van mijnheer De Zwart was hij nog conducteur geworden met een andere standplaats. Dat zij daar geen hart voor kon hebben, mocht niemand haar kwalijk nemen: waarom zou zij zich in alles moeten schikken?.... Als hij uit zichzelf niet deed, zooals zij het als vrouw verlangde, omdat hij te sufferig was, dan moest zij hem toch wel aanzetten en drijven! Zoolang zij elkaar hadden gekend, had zij dat moeten doen. En dan begreep hij weer niet, dat men niet elk moment denzelfden zin kon hebben!....

(Wordt vervolgd.)

Nieuwe Gids-correspondentie.
(Vervolg van blz. 165.)

Amsterdam, 31 Januari 1886.

Govert Flinckstraat 81B.

Geachte Heer,

In antwoord op uw vriendelijk schrijven dd. 13 Jan. l.l., kan ik u mededeelen, dat de heer Albert Verwey, wien ik uwe werken ter hand stelde, iets over u schrijven zal voor onze eerstvolgende aflevering (die van April). Hij had dit reeds voor deze willen doen, zoo de plaatsruimte het niet had belet. Ik vermeen, dat de heer Verwey uw proza over 't algemeen beter vindt dan uw verzen, doch daarom nog volstrekt niet in deze het oordeel van de ‘Gids’ bijstemt.

Geloof mij steeds,
Hoogachtend,

Uw dw. dnr.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Dr. Amand de Vos, te Gent.

Amsterdam, 3 Februari 1886.

Govert Flinckstraat 81B.

Den Heer F.W. Beuningh.

WelEd. Heer,

Bij deze heb ik de eer u terug te zenden een brief van u aan den heer J. de Haas, die bij ongeluk aan mij geadresseerd werd. Niet op het adres lettende, heb ik hem opengemaakt. Ik vraag u daarvoor verschooning.

Hoogachtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Amsterdam, 5 Februari '86.

Geachte Heer,

Gij brengt mij een weinig in verlegenheid. Ik ben geen filosoof van beroep en het bepeinzen der vraagstukken van de ontologie behoort niet tot mijn dagelijksche bezigheid. Toch meende ik, dat ik gelijk had, toen ik u het verzoek deed om het woordje ‘schijnbaar’ in uw eersten zin te mogen inlasschen, en ik meen nog, daarin niet te lichtvaardig gehandeld te hebben.

Ik heb natuurlijk nimmer gedacht, dat ge van de waarheid van het determinisme niet overtuigd zoudt zijn, noch dat gij ooit bij *uw denken* van praemissen zoudt uitgaan, die met de ‘noodzakelijkheid van al het zijnde’ in strijd waren. Doch tusschen die gedachte en het geschreven woord ‘ligt de lengte van een trompet’, zooals Douwes Dekker zegt, en nu gebeurt het wel eens, ook hem, die de gezondste longen en het fijnste gehoor bezit, dat de toon, die uit de trompet komt, niet geheel en al aan de intentie beantwoordt. Wat toch is het geval? Dat ‘kan ontstaan’ uit uw eersten

zin, is gezegd alleen in betrekking tot den menschelijken geest, niet in betrekking tot de natuur. Wij, die om materialistisch te spreken van een plas water, b.v. slechts *eenige* zintuigelijke indrukken ontvangen en voor wie die plas in al zijn details, zoowel als de daaraan voorafgegane omstandigheden in al hun details, geheel of ten hoogste onvolledig bekend zijn, wij zeggen: die plas kan uit verschillende oorzaken ontstaan zijn, zooals wij zeggen: ‘dat kan wel gebeuren’, in de beteekenis van: ‘wij weten 't niet, maar 't komt ons, naar wat wij weten, niet onmogelijk voor, dat het gebeuren zal’. In *dezen* zin wordt het woord ‘kunnen’ door filosofen natuurlijk altijd bedoeld. Kunnen is bij hen altijd een subjectieve waarschijnlijkheid, nooit een objectieve mogelijkheid. Het publiek echter, en dientengevolge ook *het gewone spraakgebruik,* neemt het woord ‘kunnen’ ook in den *objectieven* zin. Nu heldert het verband met den volgenden zin, voor *iemand die nadenkt,* wel alles op (dat bedoelde ik, toen ik u in mijn vorige schreef, dat gij ‘praktisch gelijk’ hadt), maar als de gewone lezer daar zoo voor zich ziet: ‘Dat hetzelfde feit uit verschillende oorzaken kan ontstaan, is een waarheid’, moet hij m.i. de uitdrukking ‘kan ontstaan’ in de door u en mij gewraakte beteekenis opvatten; als gij toch werkelijk hadt bedoeld, dat een feit in de natuur uit verschillende oorzaken kan ontstaan, hadt gij 't niet nauwkeuriger kunnen zeggen, dan met die woorden. Stond er nog maar: *‘kan ontstaan zijn’,* dan ware het duidelijker, dat gij over de menschelijke meening, niet over lets in de natuur spreekt. Ja, dit schrijvende, valt het mij op, dat de toevoeging van dat ‘zijn’, de eigenlijk-juiste verbetering zou zijn geweest, beter dan ‘schijnbaar’, of ‘voor ons’. Ik hoop, dat ik u hiermede tot de gegrondheid mijner opmerking eenigszins overreed heb. Zoo spoedig mogelijk ontvangt gij ‘Ferguson’ en de afdrukjes van uw artikel.

Hoogachtend,
Na groeten,
de uwe

WILLEM KLOOS.

Den Heere Mr. M.C.L. Lotsij.

Amsterdam, 9 Februari 1886.

Govert Flinckstraat 81B.
Amice,

In antwoord op je vriendelijk schrijven van 3 dezer, kan ik je mededeelen, dat ik je zuster al eenig bericht over hare inzending zou gegeven hebben, als mijn bezigheden het mij niet hadden belet. Thans echter, nu de nieuwe aflevering de wereld in is, ben ik bezig de uitgestelde brieven te beantwoorden, zoodat zij binnen zeer kort een schrijven van mij tegemoet kan zien. Het spijt mij, je te moeten melden, dat het oordeel der Redactie haar niet gunstig is geweest. De verzen, zooals zij daar liggen schenen der Redactie niet geheel geschikt ter plaatsing toe. Ik zal Mejuffr. Croiset zelve hier uitvoeriger over schrijven, hetgeen gemakkelijker voor mij is, dan om met jou, die waarschijnlijk geen afschrift er van bij de hand hebt, er over te spreken. Dat neemt niet weg, dat het mij zeer aangenaam zijn zal, eens bij je op te komen loopen.

Geloof mij
steeds vriendschappelijk,
t.t.
WILLEM KLOOS.
Den Heer A.J.L. Croiset.

Amsterdam, Februari '86.

Govert Flinckstraat 81B.

Geachte Heer,

Bij deze doe ik u, volgens uw verlangen, uwe manuscripten weder toekomen. Het spijt ons zeer, dat gij ons zoo spoedig, en om o.i. zoo ongegronde redenen verlaten hebt. Medewerkers van uwe kennis en redeneerkracht hebben wij niet te veel. Maar toch geloof ook ik, dat eene verdere samenwerking tusschen u en ons, zoolang gij dezelfde eischen aan ons blijft stellen, voor beide partijen eenigszins moeilijk wordt. Een medewerker, die zich zoowel boven alle overige medewerkers, als boven de Redactie zelve verheft, en

onvoorwaardelijke en dadelijke plaatsing van al het door hem ingezondene verlangt, is in de praktijk een onbestaanbaar iets. Sta mij toe, u uit mijne veeljarige schrijversondervinding te verzekeren, dat op die termen geen enkele redactie, die eenigermate zelfbewust is, op den duur met u zal kunnen samengaan. Daar ik, schoon in philosophische meening van u verschillende, toch levendig belang stel in uw streven en uw arbeid, zult gij mij deze opmerking ongetwijfeld ten goede duiden. Intusschen teeken ik mij,

met de meeste hoogachting,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer.....

Amsterdam, 9 Februari 1886.

Govert Flinckstraat 81B.

WelEdelgeb. Heer,

De drukker had mij beloofd, Maandag, dat is gisteren, de afdrukjes van de Februari-aflevering gereed te hebben. Daar hij het echter druk had met bezigheden, die in de laatste weken van Januari voor de Nieuwe Gids waren blijven liggen (zijne drukkerij is niet groot), heeft hij mij hierin teleurgesteld. Hij verzekerde mij echter hedenmorgen, dat hij ze morgenochtend (Woensdag) te mijnent bezorgen zal. Ik zal ze dan onmiddellijk verzenden.

De Redactie was zeer ingenomen met uwe bijdrage.

Hebt gij ‘het Vaderland’ van Zaterdag 6 Februari gelezen? Die heeren schijnen geen vrienden van ons te zijn.

Hoogachtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer G. Buitendijk.

Geachte Heer,

Hierbij zend ik u Ferguson's ‘Zedewet’. Ik had er den uitgever om gevraagd, maar de schrijver zendt het mij persoonlijk, met z'n kaartje erbij. Enfin, dat moet hij weten. Laast gij ‘het Vaderland’ van Zaterdag 6 Februari over de 3e aflevering? Een reeks van hatelijkheden, insinuaties en pogingen tot twiststoken tegen alles en ieder van ons. Dát is kritiek.

Morgen ontvangt gij uw afdrukjes.

Hoogachtend,

groetend,

de uwe,

WILLEM KLOOS.

Den Heer Mr. Lotsij.

Amsterdam, 21 Febr. '86.

Govert Flinckstraat 81B.

WelEdelgeb. Heer,

Bij deze zend ik u een bedrag van 25 cents in postzegels. Zoudt gij zoo goed willen zijn mij daarvoor een nummer N. Spectator van den 20en Februari te doen toekomen?

Hoogachtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Martinus Nijhoff, Den Haag.

21 Februari '86.

Govert Flinckstraat 81B.
Amice,

Zoudt gij zoo goed willen zijn, zoodra je in de stad komt, even bij mij op te loopen, of anders mij te laten weten, wanneer je mij kunt ontvangen. Ik heb belangrijk nieuws betreffende de G.-kwestie, iets waar haast bij is.
t.t.
WILLEM KLOOS.
Den Heer C.E. Duyts.

Amsterdam, 26 Februari '86.

Govert Flinckstraat 81B.

Amice,

Wil je zoo goed zijn, de 'Hantises' *als jij er niet over schrijft,* aan Erens te doen toekomen? Ik zal je de reeds in mijn bezit zijnde (en volgende) Revue's de Genève en Revue Wagnérienne thans en later laten bezorgen, maar denk er dan om, dat je ze mij na lezing terugzendt: er zijn nog menschen, die er mij om gevraagd hebben. Den heeren Croiset en Ising, als niet tot 'de vrienden', d.i. hen, met wie ik omga, behoorende, heb ik geen mededeeling van je hermieten-aspiraties gedaan.
Het zal mij natuurlijk zeer aangenaam zijn bij gelegenheid iets voor de N.G. van je te ontvangen.

Tot ziens.
t.t.
WILLEM KLOOS.

Daar is een satire op ons verschenen, getiteld: De club van Stekelbos, litterarische charge in drie tafereelen door B. van Buren. Leeuwarden. Prijs *f* 0.20 - een prul!

Den Heer K.L.J. Alberdingk Thijm.

Amsterdam, 26 Februari '86.

Govert Flinckstraat 82B.

WelEdelgeb. Heer,

Het zou mij zeer aangenaam zijn, wanneer gij mij thans reeds kondt opgeven, of gij iets voor de April-aflevering denkt in te zenden, en zoo ja, welken omvang ongeveer uw bijdrage zal hebben (op een paar bladzijden komt het natuurlijk niet aan). Gij zult mij deze vraag ten goede houden, wanneer ik u zeg, dat ik liefst nu al de volgende aflevering in hoofdzaak zou willen ‘opmaken’, omdat zich anders op het eind de onaangenaamheid voordoet, dat ik òf gevraagde actueele bijdragen moet laten liggen, òf zooals vorige keeren, het maximum van tien vel druks overschrijden moet. Eerstdaags zend ik u:

1. Verslag van den president der Javasche Bank, Batavia, Ernst & Co.
2. Een woord over de rechten van de eigenaren der politieke landen door E.P.C. Sol. G. Kolff & Co., Batavia.

Hoogachtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heere G. Buitendijk.

(Wordt vervolgd.)

Beschouwingen en opmerkingen door L. van Deyssel.

Tempo van gedachtenleven.

Tot het langzame in de werking van het gedachtenleven behoort, bij voorbeeld, dat aan iemand iets onaangenaams wordt aangedaan, waarop hij op drie wijzen kan terugwerken: door iets te doen, waaruit blijkt, dat hij door het hem aangedane onaangenaam is getroffen; door zich te gedragen als ware het hem aangedane niet tot zijn kennis gekomen; door op een neutrale, vriendelijke wijze, te reageeren op het hem aangedane.

Hier wordt dus vooröndersteld een geval, waarin alle drie deze wijzen van reactie mógelijk zijn.

Nu behoort tot het langzame in het gedachtenleven, dat zoo iemand pas na eerst eenigen tijd alléén de twee minder goede reageerwijzen te hebben overwogen, op de wijze kómt, die door hem, - áanstonds bij den ín-val - als de juiste wordt erkend.

* * *

Gewenscht is een naar algemeenheid strevende, namelijk zoo veel mogelijk categoriën van hersen-inrichtingen omvattende, physiologie van het gedachten-bewegen, in den zin van dit gegeven voorbeeld.

Ook voor biographiën van individuën is een studie van déze afdeeling hunner cerebrale eigenaardigheden op het programma te plaatsen.

Want in het tempo van het gedachtenleven bevindt zich de verklaring van hun levens-geheel even zeer als in de verhouding tusschen hun gevoeligheid en hun handelingen in het wereldleven, en andere gegevens.

Realisme.

Het leven beschrijven zoo als het *is*.

Zeker, maar *is* een godsdienstplechtigheid de kleuren, vormen (en bewegingen), die ieder mensch met het zintuig van het oog, de een volledíger en scherper dan de ander, waarnemen kan, of *is* een godsdienstplechtigheid wat zij is naar het begrip der godgeleerden en godsdienstpriesters?

Russische literatuur.

Van het boek, *Dreissig Neue Erzähler des Neuen Russland. Junge Russische Prosa. 16-30 Tausend. Dritte, veränderte, Auflage. Malik-Verlag Berlin,* is alleen *Die Messer* door Valentin Katajew een goed kunststukje. De overige negen en twintig bijdragen zijn slechts voorbeelden er van wat zeer laag ontwikkelde intellecten van Fransch en Duitsch negentiende-twintigste-eeuwsch realisme hebben begrepen, of van nauwelijks lyrisch of plastisch grovelijk eenigszins aangezette ordinaire journalistiek.

Vrij denken.

Tegen het denkbeeld der onjuistheid, ja der volkomen onredelijkheid, van het beginsel der vrijheid van gedachte, kan aangevoerd worden, dat de godsdienststichters in zoo verre ‘vrijdenkers’ waren als zij anders dachten en verkondigden als hetgeen paste in de godsdienstleeren, die bij hun geboorte in zwang waren.

Met andere woorden: zij hadden dus even min als wie ook een op de redelijkheid en de natuur steunend recht om te meenen, dat wat, als zij zoo maar dáchten, hun gedachte vónd, de ‘waarheid’ was.

Dat is juist; maar al zulke uitspraken, gelijk die over de onredelijkheid van het vrijdenkersprincipe, zijn betrèkkelijk. Deze uitspraak kán ten slotte alleen beduiden, dat het vrijdenkersbegrip onredelijk is, v o o r w i e het als zoodanig, en

zich bevindend ónder al zijn overig denkbewegen, erkend heeft. ‘I k ’ begrijp niet waaraan ‘i k ’ het recht zoude ontleenen van te meenen dat als ‘ik’ denk zonder iets voorop gezets, waarvan ‘ik’ uit ga, ‘ik’ daardoor de waarheid zoude aantreffen.

Maar dit niet begrijpen sluit in de rangschikking van mijn denken beneden dat van den godsdienststichter. Want d e g o d s d i e n s t s t i c h t e r *heeft dit inzicht niet.* En heeft met zijn denken iets beters te weeg gebracht dan ‘ik’ met het mijne.

Het inzicht te verkrijgen der onjuistheid van het vrijdenkersprincipe voor-onder-stelt een geesteshouding, waarbij het eigen denken objectief, als een object, wordt gezien, en deze is zeer waarschijnlijk minder mooi dan de subjectiviteit, waar de godsdienststichter van uit gaat.

Bollenvelden.

Bloembollenvelden zijn leelijk, even als gewone bloemententoonstellingen en -winkeluitstallingen, om dat een bloem een op zich zelf mooi voorwerp is, dat in die hoedanigheid tot twee verrichtingen bestemd is: tot het doen uitkomen dier eigen schoonheid alleen door achtergrond en andere omgeving of tot het voortbrengen van schoonheid in combinatie met andere bloemen, door den aard der schikking dus. Drie tulpen in een vaasje zullen iets mooyers te weeg brengen indien de afstand tusschen ze vier centimeter is dan indien die afstand één centimeter is. Nu is de zaak die tulpen in tien, twintig, verschillende afstanden van elkaâr te plaatsen tot eindelijk dié afstanden gevonden zijn met welke zij samen den mooisten vorm uitmaken.

Met dergelijke overwegingen wordt geen rekening gehouden bij de tulpenvelden. En alleen uit dergelijke overwegingen ontstaat iets moois. Tien tulpen op een rijtje op een bollenveld doen de bloemen zijn als koopwaar, als voorwerpen in een pakhuis.

Ook met een sierlijke broche of doekspeld is het zóo: bevestigt gij er een op een harmonie er mede vormenden achtergrond dan is de broche of doekspeld veel mooyer dan indien gij honderd zulke broches of doekspelden in een vierkant uit legt.

Wil een bloemententoonstelling mooi zijn, dan moet die

geschikt worden door een tuinarchitect, die een goed kunstenaar is.

Het zien van die groote plekken roode, geele, blauwe kleur, betrekkelijk plotseling daar verschenen te midden van het grootendeels nog wintersche land met zijn dorre heggen en boomen, - daarin is iets verrassends, iets aardigs, iets aangenaam aandoends, - maar het is niet mooi, het is niet schoonheid, het effect is gelijk aan dat van een op een groen grasveld of grauwe vlakte in een vierkanten vorm uitgegoten emmer karmijn roode verfstof.

Mechanisatie des levens.

De dingen van de Industrie of de Techniek maken het uitzicht leelijk. Een heide, ook een vlakte van stadsdaken met draden er boven en vóór de lucht, is minder prettig om te zien dan een heide of vlakte zónder draden.

Indien ten slotte het geheele leven gemechaniseerd mocht zijn en men bijna niets meer mocht geven om de bezigheden van wijsgeerig denken en van dichten, dan hield nagenoeg op wat wij leven noemen.

Geen diners meer want men voedt zich met enkele pillen, die in opgestroopte hemdsmouwen worden verschalkt. Maar ook geen kloostermeditaties meer, want wat hebben wij aan al die geestelijke dingen.

* * *

Ik wil graag alles móói zien (de dingen zien als zijnde mooi); maar hoe is mooi te zien, dat men een vrouw uit een wagen helpt, die gewend is met dien wagen alléén om te gaan, te rijden, er onder liggende dien te herstellen, enz.

Conservatief of communistisch.

Men kan kosmologisch-philosophische voorkeuren hebben voor het menschheids-historische boven het meer kosmisch-historische.

Dit beteekent, dat indien men zich meer beseft als deel der

menschheid dan als deel van het ‘Heel-al’, of laat ons zeggen, der ‘aarde’, - men in de politiek conservatief; en indien men zich meer beseft als deel van de aarde men in de politiek communistisch kan zijn.

Men ís natuurlijk beide. Men is deel der menschheid en als deel der menschheid is men deel der aarde. Maar de vraag is hier als hoedanig men zich het meest besèft, of als hoedanig men, met zijne gedachte, ácht, dat men zich meer beseffen móet.

Beseft men zich meer als deel der menschheid, dan zal men trachten naar het behoud, in de eerste plaats met die van zijn eigen leven, van dié menschheidsvormen, die men de hoogst bereikte acht.

Beseft men zich meer als deel der aarde, dan zal men mede doen met die bewegingen van de aarde-afdeeling die menschheid heet, die door het historisch verloop van het aarde-leven ten tijde van ons eigen leven aan de orde zijn.

Schoone menschen.

Inderdaad: de glimlach van den filmspeler en cabaret-zanger Maurice Chevalier. Wij hadden ook reeds den glimlach der Gioconda.... Maar dít is héel iets anders.

Oppervlakkig gezien, is deze glimlach, waarvan de aard van den blik der oogen het voornaamste deel is, een variatie van de bekende gelaatsuitdrukking van den ‘séducteur’, van de bekende, voor het meisje of de vrouw onweêrstaanbare gelaats-uitdrukking. Hiervan is ook werkelijk iets in dézen ‘glimlach’. Maar hij is méer. Hij is namelijk de uitdrukking van een zoo schoonen geestesinhoud, als bijna nooit voorkomt. Dat zelfde, wat is in hetgeen wij o.a. de ‘goddelijke’ zône in de kunst noemen, dát is in den geest van Chevalier en is hier *zichtbaar*.

Het gelaat, met déze uitdrukking er in, is dus een der kostbaarste dingen, die er in de wereld zijn. Want het is dát geestes-schoone, waarvan het gelijkwaardige alleen voorkomt in eenige hoogste kunstwerken, en dat in een levend mensch. Het is dus redelijk dit te honoreeren met het zelfde aantal millioenen als wat aan eerste rangs kunst-meesterwerken wordt besteed of aan zeer zeldzame edelsteenen.

De vereering voor en de betaling van Chevalier is schoon-

heids-cultus. De gelaats-uitdrukking van Chevalier is die van iets schooners in den menschengeest dan zich bevindt in de geesten van groote staatslieden en andere proëminente menschen en dan zich bevindt in den geest van bizonder schoone vrouwen.

Indien hetgeen wij ons voorstellen, of phantaiseeren, als te zijn ‘een engel’, op aarde zich vertoonde, zoude dat iets zijn verheven boven, hooger, edeler, meer waard, dan een keizer of Amerikaansch bankier. En het honorarium zoude alle vermogens overtreffen, indien wij aan honorarium durfden denken. Iets dergelijks nu, is Chevalier.

Het is zelfs opmerkelijk, dat het aangezicht het groote gebrek van de onharmonische onderlip heeft, alsof dit beduidde, dat de aardsche natuur een compléet goddelijk menschenaangezicht niet kan voortbrengen.

Ik schrijf naar wat ik gezien heb op een plaatje in de courant. Zoo als altijd met zulke dingen, is het zeer waarschijnlijk, dat deze gelaats-uitdrukking bij Chevalier zich zelden vertoont en dat zeer weinig toeschouwers gezien hebben wat ik eigenlijk bedoel, óm dát het er bijna nóoit ís, al ís er dan ook dikwijls iets, wat dit nabij komt en ook reeds mooi is.

* * *

In het verschijnsel der ‘Schoonheidskoninginnen’ is ook een uitmuntende kern. Het is niet de vraag, hoe zich dat nú voordoet, of een fatsoenlijke vrouw zich tot mededinging leenen kan, of het niet zeer slecht op meisjeskarakters werkt. De practijk betreffende het begrip ‘Schoonheidskoningin’ moge thands geheel en al afkeurenswaardig zijn, - in het begínsel steekt iets volkomen juists.

Het is treffend duidelijk, dat er een buitengewone onredelijkheid in is een geschilderde madonna met een hoog bedrag te betalen en een madonna in de werkelijkheid in armoede vroegtijdig te laten verleppen of aan een veracht leven ten prooi te laten worden.

Een gezelschap der meest serieuze niet kúnst-, maar: schóonheidskenners, zoude, op de een of andere wijze, aan het schoonste meisje of de schoonste vrouw, ten goede moeten doen komen even veel als nu voor een meesterwerk der kunst wordt besteed.

Staats-praesidenten.

Briand was de te weeg brenger van oplossingen en verzoeningen door eigen beminnelijkheid van aard. Deze beminnelijk heid van aard was door de mate van zelf-bewustheid en overige groote verhoudingen in de geestesinrichting tot een machtige menschen-geestkracht in hem geworden.

Men kan begrijpen hoe een uit drie leden bestaand huishouden langen tijd vreedzaam samen woont, door dat de aard van een der drie zoo lief is, dat daar een harmonie wordt veroorzaakt, die, door de tegenstellingen in de karakters der overige twee, anders niet mogelijk ware geweest.

Denkt u nu het parlement als één zeer groote familie, en daar, door geweldige vermogens van omvatting der bewegingen in de groepen en door de fijnste en diepste welsprekendheidswendingen, de zelfde beminnelijkheid toegepast.

* * *

Men kiest tot opperhoofd van den Staat n í e t dengenen, die het meest, met het meeste verstand en gevoel, voor zijn land gedaan heeft. Daarom zijn noch Clémenceau noch Briand tot Praesident der Fransche Republiek gekozen. Men kiest - niet in álle, maar in de méeste, gevallen, - den meest ‘repraesentatieven’, níet begrepen in de beteekenis van den man, die door zijn gevoel en verstand het meest één is met het land, en het daarom het best ‘vertegenwoordigt’; maar in dien van den man, den burger der natie, die het best h e t b e g r i p *Staat* vertegenwoordigt.

Indien gij de Fransche Republiek-praesidenten sedert 1870 naast elkaâr u voorstelt, - en met hen hun mede-candidaten - zult gij zien, dat in bijna alle gevallen de meest ‘gentlemanlike’ gekozen is.

Het is opmerkelijk, dat deze toedracht aanwijsbaar is in een Democratische Republiek, - wijl daardoor - voor zoo ver het binnen de grenzen der opvattingen eener búrgerlijke Staatsgemeenschap mogelijk is - het monarchistische principe wordt gehuldigd, dat Lodewijk de XIVe uit-sprak met de woorden ‘l'État c'est moi’.

De gentleman vertegenwoordigt het begrip Staat, om dat hij is de vormelijke, de gestyleerde, en om dat de Staat is de (door de gedachten der beste menschengeesten) gestyleerde maatschappij. De Staat is de in stijl gebrachte maatschappij. De maatschappij is de natuur en de Staat de natuur in dien hoogsten vorm, dien men den stijl noemt.

Portretteeren en exposeeren.

Dat iets een goed kunstwerk is, maakt het niet geschikt om, hoe en waar óok, ten toon gesteld te worden.

Indien de beeldhouwer een borstbeeld maakt van een lid van den Raad van State met een vinger in den neus of met de tong uit den mond, is dit ongeschikt om in een Kasteel- of Stichtingshal, in een park, of op een graf, geplaatst te worden, waar het moet vertegenwoordigen den grondlegger eener familie, een land-ontdekker, den stichter van een Staat of van een Instituut, als zoodanig.

Ook is het ongeschikt om op een ten-toon-stelling van beeldhouwwerken als persoons-afbeelding aanwezig te zijn.

Een groote opvatting van menschen-afbeelding was die, wier adept ook de groote Fransche comedie-dichter Molière was. Hij beeldde namelijk niet af een mensch, die de karakter-eigenschap had van hetzij schijnheilig, hetzij ijdel hetzij pessimistischgezind te zijn. Maar hij beeldde af: *de* Schijnheiligheid, *de* IJdelheid, *de* Pessimistisch-gezindheid, en dit ín een mensch. Hier door waren de genoemde Ondeugden of Natuurkrachten in de ze vertegenwoordigende figuur, ten eerste, in grooter mate aanwezig dan het in de natuur, realistisch gezien, voorkomt; en, ten tweede, was ook op een geheel andere wijze in het tooneelspel de Schijnheilige schijnheilig, de IJdele ijdel, en zoo verder, dan de ze omgevende figuren hún aard hadden en, bij voorbeeld, goedaardig, sluw of achterdochtig waren. Aldus worden niét: mènschen, máar: typen, gemaakt, en ligt deze of gene ondeugd, getypeerd in dien éenen mensch, als een van boven komende schaduw over het gewone wereldje van hem zelf en de overige comedie-figuren.

Beeldt men nu op déze wijze een Ondeugd af niet ín een verzonnen persoon maar ìn een bepáalde, herkenbare, in de werkelijkheid levende en een familienaam dragende, persoon, - dan handelt men níet zoo als Molière; maar zoo als gedaan zoude hebben een tooneelspeler, die den *Tartuffe* hadde gespeeld met de gelaatsvormen van een bekend tijdgenoot.

* * *

Een der gedragingen, die bij het voorbereiden eener portretteering gevolgd zouden kunnen worden, ware het onophoudelijk photographieëren van het object gedurende een geheelen dag. Dit is gemakkelijker te doen dan het photographieëren juist in díe seconde, waarin men ziet, dat er ‘iets goeds’ thands aanwezig is. Uit de, aldus te verkrijgen, vele afbeeldingen, kunnen dan de beste gekozen worden. Dit photographieëren moet met de beste toestellen en in de beste overige technische condities geschieden.

Dit is in alle opzichten geheel iets anders als het gebruikelijke filmen.

Men moet deze photographiën óok nemen van-onder-op, van-boven-af, van schuin-ter-zijde, en zoo voort.

Behalve deze opnemingen gedurende een geheelen dag, - maakt men, ten tweede, opnemingen in verschillende levensomstandigheden en, ten derde, die van, in de waardeering eens uitmuntenden kunstenaars, opvallend ‘goede’ momenten.

* * *

Men moet schrijven *photographieëren* met ph en ie en niet: *photografeeren, fotografeeren, fotographeeren,* om dat de ph en de ie de taalkundige afkomst van het woord behelzen en het zelfstandig-naamwoord voor het voorwerp niet is photographe of photographee maar photograph*ie.*

In de Fransche taal heet de man photographe, het werkstuk photographie en het werk photographier.

* * *

Bij een zeker, mij bekend, portret heeft de kunstenaar de gelaats-vormen, die door de gelaats-uitdrukking, in de afbeel-

ding voorkomen, niet bij den afgebeeldde waargenomen. Maar hij heeft door den omgang met den afgebeeldde een indruk van diens karakter, of van de hoofdzaak in diens karakter, ontvangen. Hij heeft toen gedacht: ‘Men is een karakter, men is een gierige, een koppige, een ijdele, een driftige, en deze hier is nu een ‘laatdunkende’, en heeft vervolgens de in de werkelijkheid aanwezige bepaalde gelaatsvormen van de persoon vervormd tot de laatdunkendheid er in was uitgedrukt. De indruk van de hoofdzaak in het karakter der af te beelden persoon is in dit geval in den kunstenaar samengesteld geworden door zijn vergelijken van de manier, waarop deze persoon zich voordeed, mèt de bizonderheden uit het stoffelijke leven der af te beelden persoon, die de kunstenaar meende te kennen.

De kunstenaar heeft dáárom (namelijk om dat de indruk op déze wijze was samengesteld geworden) n i e t gedacht: ‘dit is van de honderd zeer rijke kasteelheeren van ouden adel een der tien, die speciaal laatdunkend van karakter zijn’; maar hij heeft gedacht: ‘dit is een mensch, waarvan ik weet, dat hij de zoon is van een, misschien genialen, “gróoten”, maar in elk geval burgerlijken, middelmatig gesitueerden, orchest-dirigent, die zelf zijn leven in bekrompen omstandigheden heeft doorgebracht, en die zich “voor doet” alsof hij ware een zeer rijke kasteelheer van ouden adel. Deze tegen-stelling maakte hem tot den hoovaardigen, of laatdunkenden, bij uitnemendheid.’

Maurois' Byron.
André Maurois, Byron. *Paris, Bernard Grasset.*
Twee Deelen.

Nu ware nog gewenscht, dat uitvoerig het verband tusschen leven en werk werd behandeld, niet alleen hoe de mensch, die zóó leefde, tot deze onderwerpen kwam, maar ook het verband tusschen den áard van den mensch en den áard van het werk. Hoe kwam een mensch, die intellectueel en moreel, physisch en psychisch, zóó leefde, juist tot déze poëtische bewegingen? Gesteld, dat nìet de enkele aanhalingen uit de werken in deze levensbeschrijving voor kwamen, en dat de hoofd-figuur niet

den naam Byron maar er den een of anderen fictieven droeg, - dan zoû tóch, - ofschoon van een eigenlijk gezegd dramatische samenstelling evenmin sprake is als van schilder-achtige beschrijvingen of geestige gezegden - het boek zijn aantrekkingskracht hebben alleen om dat de geest en de stijl van Maurois, na dat hij zich in dit onderwerp had in gewerkt, of, juister, na dat hij dit onderwerp zich in hem had laten in werken, die weder geeft.

Tot den algemeenen stijl behoort, b.v., dat als verhaald wordt van de het aller-onaangenaamst gedrag van Byron tegenover zijn echtgenoote, dit gedrag niet, beschouwend of ontledend, verklaard wordt, en de schrijver het ons tòch doet begrijpen. De enkele volzin van verklaring, die voorkomt, - inhoudende, dat Byron zoo'n weêrzin tegen zijn vrouw had om dat hij in haar het slechte, zwakke, of onjuiste, van zijn eigen karakter door het contrast permanent gedemonstreerd vlak voor zich zag - kan als verklaring voldoen alleen degenen, wier eigen meening dat toch reeds was. Want men kan ook iets anders voor de oorzaak van dezen weêrzin houden.

Bij het lezen van het verhaal van Byron's sterven zal een diepe ontroering den lezer - die de boeken aan-één-stuk heeft dóor gelezen - bevangen. Dit níet wijl iets buitengewoon sympathieks, maar om dat iets enòrms, íets ontzèttend mènschelijks', sterft.

Mésalliances.

In het zoo-genaamd 'ophouden van zijn stand', - waar degelijke personen wel eens over spreken - is iets zeer redelijks. Niet waar, want welke middelmatige phaisant wil een middelmatige rat worden? De ontwikkeling der maatschappij, der menschheid dus, berust voor een aanmerkelijk deel op deze gedachte.

Sommige gaan echter bij zulke hoofdzaken als huwelijken, of dergelijke verbindingen, buiten dit maatschappelijk verband, en handelen in een wijdere geestelijk-kosmische verhouding. Indien een vrouw 'beneden uw stand' meer koninklijkheid of meer lieftalligheid heeft dan uw door u ontmoette of waarschijnlijk te ontmoeten stand-genoten, dan maakt gij haar tot uw

gezellin om dat gij, zij het daarmede het kwade doende van iets af te breken in de gewenschte bouworde der maatschappij, liever met de grootste koninklijkheid of met de grootste lieftalligheid eerend samen zijt dan met het maatschappelijk harmonisch bij u passende.

Gij kunt er van op aan, dat een deel der konings-mésalliances dezen grondslag hebben gehad. Weet gij of er één vrouw op de aarde was, die meer koninklijkheid of meer lieftalligheid had dan mevrouw de Pompadour?

Op de geschiedschrijvers kunt gij niet vertrouwen. Uiterst zeldzaam is een mensch, die weet te zíen, dat de grootst bestaande koninklijkheid of lieftalligheid zich bevindt in een waschvrouw, hoezeer die aanwezigheid in die vrouw een eventuëel objectief constateerbaar feit moge zijn. Wat voor philophen, voor psychologen, voor kunstenaars, zijn ten slotte de meeste geschiedschrijvers! Het lijkt immers naar niets! Wat beteekent het al of gij zegt, dat mevrouw de Pompadour mooi, 'schoon', lief, levendig, geestig was, en z.v. (wie weet of gij ook niet zegt, dat zij 'coquet' was!)! Indien gij niet nader praecizeert, verklaart gij immers volstrekt niet waarom Lodewijk XV, die zoo veel vrouwen zag, juist déze koos! Indien gij nauwkeuriger wordt en deze lieftalligheids-aard zóó kenschetst, dat die trekken op geen andere vrouw kunnen toegepast worden, dan is nog steeds niet verklaard waarom *de Koning* dít h e t m o o i s t e vond.

* * *

Een vrouw kan een interessanten aard hebben. Níet interessant zíjn om dat zij den Keizer van China heeft gesproken of vergelijkingen maakt tusschen oud Indische en erzische dichtwerken maar een i n t e r e s s a n t k a r a k t e r hebben. Dat is íets.

Elégance is ook iets. Maar noch interessantheid van karakter noch élégance hálen bij het koninklijk gratieuse of het lieftallige. Gratie is poëzie. Datgene wat de gratie is in het bewegen (kijken en zeggen daarbij inbegrepen) eener vrouw, is wat de eigenlijke poëzie is in een gedicht. Zulk een vrouw is een gedicht, naast haar mede-dames, die verhandelingen of théma's

zijn. Even zeer als iets schoons iets méers is dan iets ‘kleurrijks’, levendigs, en zoo verder, is een lieftallige vrouw iets meers dan een gedistingueerde, een scherpzinnige, een geleerde, een ondervindingrijke, een vlugge.

Dit is de hoogste opvatting om dat het metaphysische, het mystische, het philosophische er mede gemoeid is.

Indien wij de vrouw met de meeste lieftalligheid boven álle stellen, eeren wij dát verschijnsel in de menschennatuur in haar, dat volken tot de hoofdzaak bij hun goddelijke-figuren hebben gemaakt, die noch gedistingueerd noch geleerd of ondervindingrijk waren.

Primitieven-monotonie.

Indien men in de toebereiding van haas eene verscheidenheid weet te bereiken, die zoo wel grooter als van hooger orde is dan die, welke het gebruik van os, kalf, schaap en varken zoû kunnen opleveren, zal bij voeding uitsluitend met haas als vleesch niet van eentonigheid kunnen worden gesproken.

Zoo is het ook met de Primitieve schilders en de Heilige Familie. De Heilige Familie was het mooiste van het op aarde bestaande en was de wereld van den geest dier schilders. Alle mooye, maar minder mooye, vormen van het bestaande, waren, in zekeren zin, vervat in die der Heilige Familie, zoo als, voor het oog, een perzik in een vrouwewang. Indien het een geächt kan worden mooyer te zijn dan het ander en kinderspel tot de vier of vijf mooiste dingen behoort, mooyer, bij voorbeeld, dan spoorwegverkeer, is er niet een reden om niet altijd maar door de verscheidenheden van het spel van Jezus en Joannes af te beelden.

Madonna.

Er is in der daad een treffende gelijkenis tusschen deze Madonna van Il Greco[1)] en Cécile K.

1) Domenico Theotokopuli, 1548-1625.

Nu zal ik trachten U uit te leggen waarom Cécile mooyer is dan deze Madonna.

De hoofdhouding en gelaatsuitdrukking der Madonna is die van een jonge vrouw, die het Goddelijke in een kind ziet, die daardoor het Goddelijke Kind ziet, die nú, terwijl zij nú kijkt, ziet wat het Goddelijke is, nú begrijpt wat met dit woord wordt bedoeld, en ziet, dat dit in een kind is.

De van nature reeds groote oogen der Madonna zijn nog vergroot door de door deze ontdekking te weeg gebrachte extaze.

Zij is zeer eenvoudig van aard, van een eenvoud, waarin het vermogen tot deze ont-dekking, tot deze extaze, zich bevindt. (On-eenvoudigen kunnen deze ont-dekking niet doen.) Cécile is óok zeer eenvoudig van aard. In háár eenvoud is evenwel níet het vermogen tot deze ont-dekking. Zij is niet eene heilige, en niet in staat tot extaze. Zij is niet, zoo als de Madonna van Il Greco, het werk van een verheven menschengeest, die een anderen verheven menschengest heeft voorgesteld.

* * *

Het voorhoofd van Cécile is niet zoo hoog als dat der Heilige Jonkvrouw van Il Greco, haar oogen hebben niet die uitdrukking van de hoogste, heiligste Waarheid te begrijpen, haar gelaat is niet van eene, vergeestelijking te kennen gevende, smalheid.

De grootste schoonheid te zijn is iets hoogers dan door de schoonheid van zijn gelaat uit te drukken, dat men de grootste schoonheid begríjpt.

De mond en de neus van deze Madonna hebben bijna volkomen den zelfden vorm als die van Cécile. Alleen is, in verband met het meer ronde, minder ovale, minder lange, gelaat van Cécile, de neus, in het verticale, minder lang.

Door hun vormen drukken mond en neus der Madonna en van Cécile het zelfde uit. Zij drukken namelijk uit het jonkvrouwelijk moederlijke. Het moederlijke is trouwens op zich zelf reeds iets jonkvrouwelijks.

Maar nu is het verschil, dat in het bovengedeelte van het gelaat der Madonna het bewustzijn is uitgedrukt aangaande datgene, dat in de vormen der onderste neushelft en van den

mond zich bevindt; het jonkvrouwelijk-moederlijke immers is gericht naar het kind door den blik der oogen; terwijl daaromtrent in Cécile volstrekt geen bewustzijn bestaat, en dus door de oogen en het voorhoofd niet wordt uitgedrukt.

Het gelaat van Cécile is goddelijk om dat de liefheid der vormen volkomen, absoluut, is. Iets heeft eene hoedanigheid volstrèkt, indien de beste menschengeest zich die hoedanigheid niet in grooter mate dan die hier is, kan dènken.

Deze liefheid is absoluut onder andere wijl geen bewustzijn dien aangaande daartoe behoort. Wel weet Cécile, dat zij lieve gelaatsvormen heeft; maar zij weet dit zóo oppervlakkig, zóo eenvóudig, dat deze wetenschap in de gelaatsvormen of gelaatsuitdrukking niet wordt te kennen gegeven.

* * *

De vele Madonna's van Italiaansche Primitieven drukken niet deze bepaalde extaze uit, die men in de Madonna van Il Greco ziet. In hoe ver het geheel der schildering bij deze vele Madonna's overigens ook ‘goddelijk’ genoemd kunne worden door de hoedanigheid der verfmenging, den stijl der gestalten, en z.v., blijve hier nu buiten beschouwing, - de geláats-uitdrukking is niet die dézer extáze van Il Greco, maar veeleer die van gróote vróomheid. Het onderscheid tusschen de bedoelde extaze en deze vroomheid is onder andere, dat de extaze bij tusschenpoozen zich voordoet en een duur heeft, terwijl de vroomheid een permanente persoons-eigenschap is, die dus ook ál tíjd te zien is.

Maar nu, - vróomheid, op déze wijze, is óok niet in het gelaat, van Cécile. Want voor deze vroomheid ook is meer bedrijvige geestelijkheid, meer besef aangaande geestelijke zaken, noodig dan in Cécile is.

Het, volkomen of volstrekt, jonkvrouwelijk moederlijke is niet iets vrooms; maar iets, waartoe de vroomheid zich richt. De ná-gedáchte over het jonkvrouwelijk moederlijke vormt de aangezichten, die vróme jonkvrouwelijke moederlijkheid uitdrukken, en deze ná-gedáchte juist ontbréekt in het volkomene of volstrekte.

Cerebraal portret.

‘Feitelijk h e b i k - aldus sprak in zich zelf de zelf-bespiegelaar - het meesterlijke portret g e m a a k t. Immers heb ik het gezíen. Het wás er dus. Het was dus gemáakt. Het was in mijn verbeelding, dus in mijn hersens, in mijn hoofd. Dus niemand anders als ik had het, met een deel zijner organen of vermogens, gemáákt. Toen ik het zag, ontmoette ik, niet een gedachte, maar een afbeelding, iets zichtbaars, iets dat men, indien het buiten ons ware geweest, alleen had kunnen waarnemen met het zintuig van het oog. En het was níet een afbeelding zoo als de herinnering die geeft, al of niet vergezeld van eenige ontroering; maar het was een afbeelding zóó, dat daardoor de hoogste aesthetische verlangens van mij, werden bevredigd.

Even zeker als het is, dat ik dit g e m a a k t h e b, even onzeker is of, in dien ik schilderde, ik het in schilderkunst zoû kunnen wedergeven. Daarvoor toch ware in de eerste plaats noodig, dat ik dit - het door mij gemaakte en dat ik i n m i j h e b - kon terugzien. Terugzien en dan copiëeren met penseelen en verf.

Door de herinnering kan ik het op zekere wijze altijd terug zien. Dat is: ik h e r i n n e r m i j, dat is: ik wéet nog, (eene g e d a c h t e werking dus) de mij toen gebeurde wederwaardigheid, en t e g e l i j k z i e ik (eene verbeeldings-werking dus) het portret. Maar: als g e w o n e herinnerings-voorstelling, zonder al datgene, wat het dien éénen keer tot een meesterstuk maakte, toen namelijk de hoogste gedachten omtrent het afgebeeldde zich, in het afbeeldsel zelf, hadden uit-gedrukt.’

Conform en non-conform.

Er is het begrip der tegen-stelling: ‘het conforme en het non-conforme’.

Er is een gegeven geval van conformiteit en non-conformiteit. Men ziet in, dat in dít geval het conforme iets beters is dan het non-conforme.

Het conforme is, in dit geval, beter dan het non-conforme, ook al zijn de, als concreet hier aanwezig door ons waargenomen, vormen der conformiteit grover, leelijker, dan de, ons eigene, of ons bekende, hier tegenover staande, non-conforme vormen.

Dit conforme is beter o m d a t het oorspronkelijk is voortgekomen uit, en dus, in zekere mate, nog steeds inhoudt, gegevens, die beter zijn dan die, waaruit dit non-conforme bestaat, of stamt.

Besturen of beschrijven.

Van een zeker standpunt, dat wij even het aesthetisch standpunt zullen noemen, doet iemand, die een veldslag beschrijft (zóo, dat die beschrijving een meesterlijk kunst-stuk is) iets mooyers dan iemand, die een veldslag bestúurt. Immers doorziet hij alle menschengedachten, -gemoedsbewegingen en -lichaamsbewegingen, waaruit, wat de daaraan deelnemende menschen aangaat, de veldslag bestáat, veel inniger en sterker dan zij in, of door, de menschen zelf, gewoon natuurkundig waargenomen, plaats hebben. Hij beschrijft den geestdrift, de verrukking, de wanhoop, den angst, zooals híj zich die bewust maakt. Wat, bij voorbeeld, de soldaat ziet van zijn ouders, van zijn woonplaats, van zijn gezin, van zijn verloofde, op het oogenblik, dat hij in-een-zinkt en meent of weet doodelijk getroffen te zijn, wordt beschreven zóo als de dichter of prosateur zich dat denkt en de lichaamsbewegingen ook zal hij zien g e s u b l i m e e r d .

Hij ziet het ‘élan’ van een storm-loopende troep, en daar hij, om dat zijn geest, gemoed, ziel, aard, hooger ontwikkeld zijn dan die van de troep - het ‘élan’ veel sterker ziet dan het, gewoon natuurkundig gezien, in de troep voorkomt, geeft hij iets mooyers, dat is iets beters, dan er in de werkelijkheid buiten hem is. Zijn géestesvoorstellingen zijn echter óok in de werkelijkheid. Het hoogste bestanddeel van het leven, dat op dat oogenblik in de troep plaats heeft, is in hem dus beter dan het is in de troep. De bewegingen van de troep ziet hij in verbeelding en geeft weêr natuurgetrouw, maar wijl hij in dat

natuurgetrouwe het élan legt, zóó als het in hèm is, wordt deze natuurgetrouwheid geschakeerd door een bijna onbeschrijfelijke en meest wezen-lijke schakeering.

In dengene, die den veldslag bestuurt, daarentegen, komt koelbloedigheid en vernuft voor. Indien hij een gróot veldheer is, dermate, dat het geniáal is.

* * *

Even als men in openbare en particuliere huizen steenen of metalen beelden en schilderijen heeft, die portretten zijn van personen, aan wie men voort-durend de herinnering levendig wil houden, - zoude men ook in een tijdschrift, - door woorden en afbeeldingen - bij de lezers het voort-durend besef van de aanwezigheid, in den tegenwoordigen en in den vroegeren tijd, der menschen, wier geestelijk huis het tijdschrift is, en dier geestelijke voorzaten, kunnen in stand houden.

Er is niet een reden om in een letterkundig tijdschrift niet met regelmatige herhaling de afbeelding te geven van letterkundigen uit verschillende tijdperken. Men kan dit doen met telkens een geheel gezelschap te zamen te geven, en dit nog met verscheidenheid.

* * *

Het is eigenlijk merkwaardig hoe betrekkelijk flauw, - namelijk met betrekking tot wat men zich voorstelt, dat het zoude kúnnen zijn - het geestesleven is. Niet alleen zal men slechts haperend de namen der kunstenaars van den tegenwoordigen tijd opnoemen; maar ook zijn familieleden uit vroeger en later tijd zal men zich in eenigszins grooten getale slechts bij eenig nadenken goed te binnen brengen. Gemákkelijker de namen en voorkomens der thands levende stáatslieden. De oorzaak is, dat wij de staatslieden dagelijks in de nieuwsbladen zien afgebeeld en van ze of over ze lezen op de in de eerste plaats den aandacht trekkende plaatsen der nieuwsbladen.

Nu bedoel ik, dat het voor Letterkundigen en in de Letterkunde belangstellenden aardig ware den geest bevolkt te hebben met de Letterkunde in haar vertegenwoordigers zoo als men, althands de courantenlezers - het dien nu met de staatslieden heeft.

Psychiatrische analyse.

Wanneer zal de patiënt A. het doen en wanneer zal hij het níet doen?

Hij zal het niet doen als hij te moede of te lusteloos is en het van hém moet uit gaan.

Dit laatste doet er veel toe.

Immers al is hij, in een bepaalden graad, moe of lusteloos, dan zal hij het tóch doen als het niet, of slechts zeer weinig, van hem uit gaat.

Wij nemen aan, dat het te doene van aangenamen aard is, bij voorbeeld een bezoek brengen met een vriend bij een ouden goeden vriend of sympathieken sinds kort bekenden.

Is er nu voor dit doel te telephoneeren (op zekere wijze), te loopen over de straat in akelig weêr in een nare wijk, met een min of meer onaangenaam vervoermiddel zich te doen vervoeren, en daarbij de kans te hebben, dat de te bezoeken vriend verhinderd is, dan zal hij het niet doen. Maar komt plotseling de vriend bij hem binnen, terwijl de wagen gereed staat om ze naar de te bezoeken persoon te brengen, dan zal hij het wél doen.

Juist in dit laatste geval zal hij het het vlotst doen, indien namelijk de eerste vriend plotseling onaangekondigd verschijnt. Verschijnt de vriend met den wagen na dat hij twee uur vroeger zijn komst heeft aangekondigd, dan zal het reeds minder vlot gaan.

Deze overwegingen zijn eenigszins belangwekkend om dat zij zich bewegen in de buurt van het centrale ‘levens’-probleem. Indien tot eene niet automatisch geschiedende handeling, tot een handeling, waaromtrent de patiënt overweegt of hij haar verrichten of nalaten zal, vereischt worden drie dingen, namelijk de gelegenheid er voor, de gedachte er aan en de neiging er toe, - zal - daar gelaten of het ontbreken der neiging er toe wellicht subconscient soms veroorzaakt het uitblijven der gedachte er aan - het ontbréken der néiging, bij aanwézigheid der gelégenheid en der gedáchte, meestal de oorzaak zijn van het nalaten der handeling.

Bij de neiging er toe is ingesloten het oordeel er over, want al naar gelang van het oordeel over de handeling zal de neiging er toe minder of meer krachtig zijn.

Ook is nog te onderscheiden tusschen de algemeene neiging en de bizondere neiging. Zoo zal er ten opzichte van handelingen, die den patiënt als voor hem gepast voorkomen, een algemeene neiging er toe zijn, die echter niet tot een handeling overgaat, niet alleen indien de gelegenheid daartoe of de gedachte daaraan ontbreken, maar ook indien, ten gevolge van lusteloosheid of een dergelijke reden, de bizóndere neiging, namelijk de neiging om nú, op dít oogenblik, de in 't algemeen aantrekkelijk geächte handeling te verrichten, ontbreekt.

Kunst en maatschappelijk leven.

De zestigjarige man, die bij de begrafenis van zijn veertigjarigen zoon stil en ‘waardig’ daar staat, verbleekt van gelaatskleur, een uitdrukking van ongewonen ernst in de gelaatstrekken, een zweem van droefheid in de oogen, - dat is het maatschappelijk leven.

De zestigjarige man, die bij de begrafenis van zijn zoon wild de armen ten hemel slaat, kreten uit, die nauwlijks woorden vormen, zich ter aarde stort en zich wentelt op een stuk grasveld naast de kuil, waar hij snikkend, hijgend en gillend, met verdwaasde oogen, in den grond bijt, - dat is... Shakespeare.

Ik woonde eens bij de ontvangst van een congres door een Burgemeester. Zoowel de Burgemeester als een der congresleden hield een toespraak.

De toespraak van den Burgemeester was koel, hoffelijk, vormelijk en zakelijk. De toespraak van den congressist was gevoel-vol, beeld-rijk en lyrisch.

Aangezien het een congres van ‘letterkundige kunstenaars’ was, leek de aard zoo wel van eene, ontvangende, Gemeente, als die van het ontvangen wordende gezelschap, door het karakter der toespraken hunner vertegenwoordigers goed uitgedrukt.

De toedracht had, - nu eenmaal toch in de concreete werkelijkheid zijnde - ook omgekeerd zich kunnen voordoen. De letterkundige kunstenaar had kunnen meenen bij deze gelegenheid koel, hoffelijk, vormelijk en zakelijk en de Burgemeester gevoel-vol, beeld-rijk en lyrisch te moeten zijn.

Dan zoude de kunstenaar alsof hij de Burgemeester ware en de Burgemeester alsof hij een kunstenaar, zich gedragen hebben.

Dan hadde een ver doorgevoerde beleefdheid (ten onrechte) gezegevierd over het wenschelijke, dat bij dit samentreffen de partijen zich voordeden op de het meest ze kenschetsende, op de het meest hun wezen vertegenwoordigende, wijze.

Cerebrale of geestesgebeurtenissen.

Van-ochtend had ik de, nauwkeurige en volledige, b e v r e d i g e n d e formuleering van een mij interesseerende probleem-oplossing. Ik weet nu niet meer wat het was noch zelfs welk probleem het gold.

Nu is, wat dit verschijnsel aangaat, d e v r a a g : of indien eenmaal een dergelijke oplossing door de gedachte is bereikt, hierdoor een soort cristallisatie is gevormd, of hierdoor een nieuwe vorm zich in de hersens heeft gevestigd, die zich weêr voor zal doen, of die weêr zichtbaar zal worden, wanneer men later weder eens met zijn gedachten in de buurt van dit probleem is.

En nu is, wat dit verschijnsel aangaat, e e n o v e r e e n k o m s t , dat zoo iets voor het verstand iets soortgelijks is, als voor de verbeelding en het gevoeles-verstand het zien in de verbeelding van een portret waarin een volkomen schoonheid is, het zien van een gelaat zóo als het zoude zijn indien men er een ons verlangen volkomen bevredigend, dus de verwezenlijking van ons ideaal bevattend, meesterstuk der schilderkunst van gemaakt had.

Het laatste is een in hoedanigheid van het eerste aanmerkelijk verschillend verschijnsel; maar er is soortelijke overeenkomst. Overeenkomst wat aangaat den duur, wat aangaat het oplossing bevattende en wat aangaat de vragen, die het omgeven, zoo als naar de latere willekeurige oproepbaarheid, en zulke.

Dagboekblaadje.

Zoo zoude men werkelijk weêr een dag gaan beschrijven, met het schitterend, - maar dan zéer zácht schitterend, zoo dat de oogen er naar kijken kunnen - azuur van den hemel, en met de flonkerende zee. Strand en zee worden allengs de eenige plaats, soms dicht in de buurt, waar de landschaps-ontsieringen van fabriksschoorsteenen en metalen draden niet voorkomen, en men toch een groote ruimte vóor zich heeft.

Het aantal ongerepte heiden neemt af.... Wanneer er geen zeilscheepje of stoomboot te zien is, worden strand en zee nog bewoond door een zelfde eenzaamheid als de woestijn....

En liever niet werken in de groote begrippen en gemoedsbewegingen der Literatuur, die niet oud en niet jong is; maar van en voor alle tijden.

Die groote begrippen en gemoedsbewegingen zijn nog steeds in ons. Wij begríjpen ze. Wij hebben alleen onze geesteskrachten er aan te verbinden om er nieuwe levende gestalten mede te bezielen.

Madame de Rémusat.

Mevrouw De Rémusat, de hofdame der gemalin van Napoleon I, beschouwt, in hare mémoires, de figuur van Napoleon als een daar nu eenmaal zoo zijnd belangrijk iets, waarvan het de moeite waard is de karaktereigenschappen te kennen, of liever de toedrachten en verschijnselen, waarin die karaktereigenschappen zich openbaren. Zij meent dat het aangenaam of nuttig is om te weten, dat Napoleon ‘zich wel eens “driftig” maakte’, en eens zóo verschrikkelijk, dat hij een geheel stel kostbaar aardewerk aan scherven wierp.

Zij vermóédde zelfs niet, dat het in ontzachlijk grooter mate belangrijk is te weten hoe het kwam, dat Napoleon in de wereld bewerkstelligde wat hij deed, hoe dat zoo kón, en dat in het geheel der karakteristiek eener persoonlijkheid de bizonderheid, dat hij zich nooit, of wel tóch soms, driftig maakte, bij Napoleon een veel geringer onderdeel is dan bij den een of anderen gewonen burger.

Indien men in een levensbeschrijving eenmaal zoo iets als

geduld, vriendelijkheid, of driftigheid behandelt, is het, verder, belangrijker uit te leggen wat geduld, vriendelijkheid of driftigheid geestelijk-natuurlijk *is*, dan alleen te vermelden in welke feitelijkheden de eigenschappen aan den dag kwamen.

Of iemand in drift een stel porcelein aan scherven werpt of wel alleen met den voet op den grond stampt, is zeer veel minder belangrijk dan de plaats en de verhouding van het verschijnsel drift te kennen in het geheel der andere samenstellende gegevens van lichaam en geest.

‘De mensch’.

Bij gelegenheid der Goethe-herdenking is ambtelijk openlijk door iemand gezegd, dat het er vooral op aan kwam *‘den mensch’* in Goethe te naderen of te leeren kennen.

Dat zijn van die gezegden, waarvan men ten eerste niet weet, wat er eigenlijk mede bedoeld wordt, en die ten tweede weder herinneren aan het vrij algemeene streven in den een of anderen in iets uít-muntenden het ‘menschenkarakter’ te zoeken.

Men weet niet aanstonds wat er mede bedoeld wordt om dat men hierbij als twee verschillende hoofdzaken in de figuur van elkaâr scheidt *den dichter* en *den mensch*, dus den dichter niet als de alles overheerschende hoofdzaak in den mensch erkennende.

En men zoekt in een bizonder man *‘den mensch’,* wijl men altijd een model wenscht om zich naar te richten. Men redeneert: ‘als zoo een bizonder, zoo een “groot” man zus en zoo was als mensch, dan komt er op aan eens te overdenken, of ik mij zoo een mènsch, bij mijn eigen karaktervorming, niet als voorbeeld kan stellen.’

Dickens.

Wij moeten bevorderen de k e n n i s van de Literatuur, de *juiste* w a a r d e e r i n g. In de voornaamste plaats omdat dit behoort tot de kennis der *Schoonheid.* Het kleinste gevoelige haaltje, het kleinste juiste opmerkinkje, - ‘juist’ en ‘gevoelig’ in den psychologisch-literair-kritischen zin - uit een roman

zoo als D a v i d C o p p e r f i e l d van Dickens - behoort - indien wij ons de *schoone kunst* als een toren van naar de hoogte toe steeds grootere waarden voorstellen - tot de schoonheid, in haar laagste lagen.

Om dat wij nu kennis en juiste waardeering moeten bevorderen, moeten wij steeds weer doen blijken, dat, bij voorbeeld, de tooneelwerken door Shakespeare kunst-stukken van zeer veel hooger waarde zijn dan de voortrefeflijke verhalen van Dickens.

Dit zal dus niet geschieden om Dickens' vermaardheid te verminderen; maar om, ter bevordering van kennis en goede waardeering, alles op zijn juiste plaats te laten.

Wie Dickens wil bestudeeren, kan Dickens' gevoeligheden en zijn opmerkingen naar hun a a r d of s o o r t vergelijken met die van Rousseau en Proust, om de verschillen, die er tusschen zijn, te beschrijven.

David Copperfield vertoont een zekere c o m p o s i t i e . Hieronder is te verstaan, dat, ofschoon het geheel het karakter heeft van een soort van dagboek, het beschreven leven zich voltrekt tusschen een beperkt aantal personen, die, tot het einde van het verhaal toe, telkens in den verhaalgang wederkeeren. Bij een eenvoudig dagboek zal, bij voorbeeld, de schrijver of de hoofdpersoon voor een zekeren tijd in een stad zijn en daar met iemand omgaan, dien hij later in 't leven niet meer terugziet. Niet zoo in *David Copperfield*. De kindermeid, die wij in het eerste hoofdstuk ontmoeten, zal telkens weder voor ons verschijnen en ons tot het einde intermittent gezelschap houden. Het is dus eigenlijk de geschiedenis van een groep menschen, tusschen wie een zeker onderling verkeer bestaat.

Men krijgt den indruk, dat dit met het oog op de c o m p o s i t i e zóo geschíkt is, wijl het ten slotte onwaarschijnlijk is, dat juist al die menschen een groot deel van een menschenleeftijd lang in het leven en met elkaâr, toevallig of opzettelijk, in aanraking zullen blijven.

Wijl het werk van karakter een dagboek en niet een drama is, komt deze compositie als zoodanig gemáákt en van geringe hoedanigheid voor.

Verder wordt de werkelijkheid, zoo wel het wreede als het

lieve of goedaardige, niet weêrgegeven maar overdréven. Het is, bij voorbeeld, níet wáar, dat op een school zoo als die van meester C r e a k l e de jongens zóó geranseld worden zonder dat de ouders of de politie tusschen beide komen. Het is níet wáar, dat lieden in die mate een hard en tyranniek karakter hebben als het van den heer en mej. M u r d d o n e wordt verteld. En het door eenvoudige hartelijkheid en goedaardigheid zich typeerend karakter van baas P e g g o t t y heeft, als kunstwerk, iets valsch' en voos' om dat het de natuur in één richting sterk overdréven voorstelt. Dit karakter komt niet over een met ons besef der werkelijkheid maar is een als 't ware wassen-pop-verbeelding van den auteur. Dit ligt niet híer aan, dat in de werkelijkheid niet zoû kunnen vóorkomen een man, die juist zoo handelt als het van baas *Peggotty* wordt verteld; maar dáar aan, dat alléén die dingen van hem worden medegedeeld, die tot de eenvoudige hartelijkheid en goedaardigheid behooren. Met andere woorden: hij gaapt noch redeneert, noch snuit den neus, maar hij doet nooit iets anders als hartelijk lachen, zich goedaardig op de knie slaan of den arm wrijven, en, een enkelen traan weg-'pinkend', uit gemoeds-adel op reis gaan. Daarom geeft hij niet, in een gaaf kunst-stuk, een werkelijk mensch weêr.

Eenige figuren in *David Copperfield* zijn steeds door lachwekkend. Zoo de heer en mevrouw M i c a w b e r en de vrouwelijke dwerg, mej. M o w c h e r. Andere mónster-lijk. Zoo de school-directeur C r e a k l e en U r i a h H e e p. Van enkele goede en flinke wordt ook een lichtelijk belachelijk onderdeel opgemerkt. Zoo de recht-op staande en steeds weêr op-springende hoofdharen van T r e d d l e s en de onstuimigheden van Copperfield's oude Tante M o t w o o d. Van sommige goeden en edelen wordt niets lachwenkkends vermeld, zoo van D o c t o r S t r o n g, den reeds genoemden baas P e g g o t t y, en den jongen visscher H a m.

Groote motieven zijn als psychologie interessant. Zoo het heenleven van C o p p e r f i e l d langs A g n e s W i c k f i e l d, wie hij als een broeder genegen is en alles toevertrouwt, met zijn vùrige liefde voor D o r a S p e n l o w, terwijl hij eigenlijk voor A g n e s steeds bestemd was. Toch gevoelt de lezer van het begin af aan iets vreemds in de tot zich zelve beperkt

blijvende vertrouwelijkheid van C o p p e r f i e l d met A g n e s, die ons beschreven wordt als een en al uitmuntendheid, (mooi, lief, zacht, en z.v. en die geen aanstaande heeft).

Zoo vindt de lezer ook iets vreemds aan de plotselinge en door niets voorzienbaar gemaakte wending in het leven van E m i l y als zij met S t e e r f o r t h vlucht. Dit wordt eenvoudig als feit medegedeeld maar niet psychologisch aannemelijk gemaakt. Dit wordt zelfs psychologisch ónaannemelijk ten gevólge van het absolúte in de afbeeldwijze. Even als baas P e g g o t t y nooit iets anders is of heeft dan volkomen hartelijkheid en goedaardigheid, bestaat Emily uit niets anders als uit deugdzame lieftalligheid. Dit doet ons de plotselinge wending in haar onbegrijpelijk achten.

Doorloopend heeft de manier van Dickens i n 't a l g e m e e n iets k i n d e r a c h t i g s. Het is - vergeleken met de Literatuur in haar geheel - zoo veel als het werk van een Hoogere-Burger-School-leerling. Hij is wel buítengewoon begaafd, met een aller-aardigste opmerkingsgave en eene fijne gevoeligheid, maar de wereld-beschouwing, de op-vatting van het leven, over 't geheel, is p u e r i e l. De uitwerking op mevrouw S t e e r f o r t h van het wangedrag van haar zoon, de woede over dat gedrag van mevrouw S t e e r f o r t h 's gezelschapsjuffrouw, dat alles is p u e r i e l voorgesteld.

In-tusschen moeten wij juist zulke boeken hebben.

Dat er van *David Copperfield* een ‘verheffende, veredelende invloed’ uitgaat, dat men er ‘frisscher, krachtiger, moediger’ door wordt, zoû ik den heer B. ter Haar Bzn., die, in 1894, een voorrede bij eene vertaling van *David Copperfield* gaf, niet graâg onvoorwaardelijk naschrijven. Maar dat men met de lectuur ‘hoogst aangename uren’ ‘doorbrengt’, is waar.

Men kan niet altíjd met de hoogste philosophie en de groote Literatuur bezig zijn. En wil men iets anders lezen als díe, dàn is de hoofdzaak buiten het foei-leelijke en het vervelende te blijven, wat nog niet zoo gemakkelijk is.

David Copperfield is een boek, waar men naar snakt, gelijk, eens daaraan bezig zijnde, naar teugen ranja met ijs, op een zeer warmen dag.

Mysticiteit der kunst.

Ik heb al eens gezegd, dat ‘de kunst’ iets mystieks is. De bedoeling van den kunstenaar is namelijk het bereiken van geestes-toestanden en het uit-drukken daarvan in het kunstwerk. Immers is datgene, wat een kunst-werk tot kúnst-werk maakt, niet de voorstelling noch de natuurgetrouwheid, die het inhoudt, maar de hoedánigheid dier natuurgetrouwheid, hetgeen niets anders is dan de hoedanigheid van den gesetes-toestand des kunstenaars, die er in is uit-gedrukt. Zoowel de M e l k t i j d van Jacob Maris als de A n g e l u s van Millet houden de afdrukken, het eerste eener uitlaayende verrukking, het tweede eener ingetogen verheffing, van geestes-toestanden dus, hunner makers in.

Een geniale ingenieurs-constructie of industrieële of handelsberekening houdt ook ín de geestes-gebeurtenis, waaruit zij is ontsprongen, welke gebeurtenis, indien die deel uitmaakt van eene aan-een-gesloten reeks van dergelijke gebeurtenissen, kan gezegd worden uit een geestes-t o e s t a n d te zijn voortgekomen. Maar de geestes-toestand, waaruit vernufts-vondsten ontstaan, is in geheel anderen zin een toestand als die, welke in de kunst aanwezig is. De gloed der gevoels-verrukking of -verheffing is anders van aard dan de bliksemstraal der vernuftsvondsten.

Tooneel-notitie door Joh. W. Broedelet.

Dans en drama.

Hun hoogste vreugden en grootste smarten uiten primitieve volken in hun dans. Is 't dààrom, dat deze kunst, nu vele zoekenden in dezen tijd van ontreddering naar den oorsprong van alle schoonheid terug willen, thans telkens en telkens weer zoo onze aandacht vraagt? En inderdaad, vaak biedt ze op 't tooneel 'n verfrissching. 'n verdieping, 'n nieuwheid, waartegen 'n groot deel van 't repertoire der speelgezelschappen het deerlijk aflegt. Zoo boekte pas bij ons Kurt Jooss met zijn dans-ensemble 'n mooi succes.

Deze bracht, gelijk vrijwel elk ballet, het verhaal in rhythme en gebaar. Hij deed dit met zulk 'n eenvoud, eerlijkheid en dikwijls originaliteit, dat 't direct tot den toeschouwer sprak en deze in de sterke oogenblikken 'n groote ontroering onderging. Z'n grootste waarde tracht Kurt Jooss daarbij te ontleenen aan 'n verbeelding van het heden: *Moderne Grossstat,* enzoovoort. Zijn hoogtepunt poogde hij hierin te bereiken met zijn *Der grüne Tisch,* het ballet, dat sinds 'n wereldvermaardheid verkreeg. En velen zeggen dan zelfs ook: ‘d i t drama gaat hoog boven het speelstuk uit. Dit gebaar is zóó sterk, dat 't woord er bij wegvalt. Dìt is de toekomst van het tooneel.’

Enthousiasme doet veel vergeven. Maar beschouwen we nu het geval eens op den keper.

Gebaar en rhythme doèn 't 'm geweldig, indien ons, in 'n zeer kort tijdsbestek (kort, *Kurt! Jooss* zal 't weten!), 'n min of meer symbolische fantasie voor oogen wordt gesteld. Dan pakt 't dade-

lijk en, als alles gunstig werkt, hebben we iets schoons beleefd. Zoodra het ballet echter het tooneel in zekeren zin gaat imiteeren en ons het verhaal, de geschiedenis wil brengen, krijgt het gauw iets gerekts (ach ja, de avond moet gevuld worden, nietwaar? De menschen verlangen waar voor hun entrée!) en geforceerds, dat aan den ernst van den waarachtigen dans groote afbreuk doet. Daarom geloof ik aan de toekomst van deze kunst dan ook slechts als nummer. Voor 'n avond-vullend program is zij niet sterk genoeg. Dat vereischt.... het woord!

Duidelijkst werd dit 'n oogenblik gemanifesteerd door *Der grüne Tisch.* Terloops wil ik hierbij aanstippen, dat dit ballet z'n grootste succes dankt aan zijn kwetsbaarste tafreelen: de conferentie-tafel aan 't begin en aan 't eind. Deze, met 'r goedkoope spot op diplomaten, die toch niet per sé idioten behoèven zijn en in Genève heusch wel goed zouden willen, indien iemand maar wist hòè, is van 'n bijkans vulgaire populariteit, welke de schoonheid van het geheel ernstig schaadt. Doch ze sprak tot de menigte en daar moet 'n publieke vermakelijkheid, gelijk ten slotte ook Kurt Jooss is, het maar van hebben! En hoe schoon was het overige! De rondwarende dood en zooals hij de oude vrouw wegdroeg en het jonge meisje als 'n minnaar kuste en het vaandel zwaaide en wat er meer des oorlogs was, wat greep dat alles aan en wat was het plastisch verrukkelijk! Tot de dood plots geheel naar voren trad en het angstvallig stil werd in de zaal. Want, al wist men beter, men verwachtte.... het woord. Kurt Jooss maakte het groote gebaar, dat dit voorbereidt. Maar er kwam niets. En we voelden 'n leegte, d e leegte van den overigens zoo schoonen avond: wat voor ontroerends we ook gezien hadden, het d r a m a hadden we niet gehad. Het verlossende woord had, hoe paradoxaal het ook moge klinken, gesproken moeten worden door.... den dood!

Neen, het verhaal is allerminst de kracht van den dans. Vandaar, hoe meer deze tot louter schoonheid, 'n vluchtende fantasie is geworden, hoe duidelijker hij spreekt. Daarom, waar hij het verleden uitbeeldt, dat voor ons tot 'n herinnering, 'n... fantasie geworden is, toont hij zich op zijn sterkst. De dood en het meisje en zulke tafreelen, welke van àlle tijden zijn en die, ook door hun aankleeding, aan oude schilderijen deden denken, waren in *Der grüne Tisch* dan ook de meester-grepen. Het heden, de conferentie-

tafel, was daarbij 'n circus-mop. En ten slotte, waar Kurt Jooss het drama, het verhaal gansch niet trachtte te imiteeren, doch slechts 'n levensmoment gaf in louter rhythme met 'n enkel gebaar, het hooge, trotsche èn deerniswekkende *'Pavane auf den Tod einer Infantin',* was hij het zuiverst. In enkele minuten tijds doorleefden we 'n aangrijpend gebeuren, zàgen Spanje, waarden rond in 'n oud kasteel, voelden karakters, kwamen in botsing met menschen en toestanden en hadden 'n eindeloos medelijden met de Infantin Dit was tragedie, zonder dat men het speel-tooneel trachtte te evenaren. Daarom, nogmaals: Kort, K u r t J o o s s zal 't dan weten! Tot het drama, de hoogste tooneel-uiting, brengt de dans 't toch nooit.

Nagedachten aan John Galsworthy door Willem Kloos.

I.

't Leven..... een Droom..... Zoo wist 'k en zong ik jong al, wijs-spontaan
En steeds mij wierd die zware Waarheid klaarder. 'k Zag verzwinden
Zoovelen, die mijn Ziel bevroedde als voos, of diep beminde.
Och, de eersten waren niets dan netjes saamgeraapte Waan,

Wijl de Andren mochten als ziels-echte Zieners hoog bestaan.
Doch deze óok zijn gevallen door 't straf Tegenspel der Winden
Des Noodlots, dat veel staege Haters delgde en lieve Vrinden,
Die langs mijn Stille Kracht, door 't raadslig Leven zijn gegaan.

En thans ook Gij, Galsworthy: hoog, stilbuigend bleeft Gij staan
En fijn-glimlachend boodt Ge uw hand me en spraakt als Wel-gezinde.
Ik, door 't snel-vreemde, zei niet veel, maar voelde U diep-in aan

Als een der weinge Grooten, die men in dees Tijd kan vinden.
En nu Gij weer, als schijn, lijk elk eens, eensklaps zijt vergaan
Voel ik me, in mijn verren Levensweemoed, vreemdlijk aan U binden.

II.

Alles waan 'k Waan, maar niet wijl Dwazen doffe Liên bedriegen,
Want, och, mij raakte 't nooit: hun doen op 't eind liep deerlijk uit.
Neen, wijl wie diepe Waarheid spreekt, wordt toch op 't laatst de Buit
Des Doods, Die Zijn's wijd Schijnen streng omgrenst. Gelaten wiegen

Leek 't wijs mij steeds te laten doen me op 't Eeuwge en vaak te vliegen
Omhoog ook, als het Diepste duwt. En daarom nimmer muit
'k Lang tegen 't Aanzijn, noch ook deed 'k voorheen 't. Als goedge Guit
Verzette ik diep-scherp spottend soms me een poos. Want nooit nog ‘biegen’,

Lijk mijn vroegste Oudren 't noemden, liet 'k mij. John Galsworthy luid
Doet spreken hier mijn dieper Inzijn plots. Mijn Ziel, het bruit
U hier, te zwijgen tegen-in heel 't Heir van kleine Vliegen

Dat sinds mijn vroegst Begin me omzwierend, raartjes haakt, dat 'k stuit
Den diepen Zang mijns heel-eenvoudgen Wezens, dat zich sluit
Als Toon aan bij 't vèr Zingen der Universeele Psyche.

III.

Van Kind tot heden voel 'k al Menschen, Dingen gloeiend mêe,
Maar, als Stil-eigne met mij-zelf, veel zweeg 'k daarover, breidend
Mijn geestlijken Gevoelszin verder, kalmpjes mij verwijdend
En 'k zag dus heel veel aan, niets zeggend. Dies elk Sterver deê

Alsof hij méér wist van al dingen dan ik zelf: schaarsch rêe
Met spreken of met Doen was 'k, nooit eergierig, geen benijdend
En slechts waar 't móest om 't Waarste, kleine Menschjes sterk bestrijdend.
Zóó kwam 'k te staan vóór John Galsworthy in volkomen Vreê.

O, nu Hij stervend week, weer in 't Oneindge wreed-verglijdend,
Nu vraag 'k mij: Wat 's dit Aanzijn anders als een vreemdlijkrijdend
Spel van Gestalten langs een Glooiing, 't zij met Vloek of Beê,

Naar Diepte, weetloos-donkre, waar men eindlijk ganschlijk-mijdend
Den onbewusten Nijd der kleine Kijkers wordt? Stil-scheidend,
Galsworthy, zonkt Gij naar der Wijzen vreedge laatste Steê.

Verzen door Hélène Swarth.

I. Rozebladen op het moeras.

Neen, strooi niet uw rozebladen
Al over het donker moeras.
Zij bloeiden zoo rein langs de paden,
Zoo vroolijk wijl 't zomer was.

Zij fladderen neer als kapellen,
Zij dekken met morgenrood
Het moeras, waar de walmen uit wellen
Van verraad en verderven en dood.

Zij drijven wel even als schelpen,
Als bootjes van elfen, doch ras
Verzinken zij - wie zal 't verhelpen? -
In het zuigende zwarte moeras.

Vertroost er die logen van bloemen
Uw oogen, die zwelgen in schijn -
Die schoonheid ten doode zal doemen
Een argeloos kindekijn.

Het kindje zal roepen den makker:
- ‘O rozen, ontloken zoo pas!’
En, de armen vol bloemen van d'akker,
Verzinken in 't zwarte moeras.

II. Vreezen.

- ‘Neen, sla niet wreed, al zou 't uw leed bedaren,
Uw zwarten mantel rond mijn blanke jeugd!
Druk niet den dorenkroon der martelaren
Me op 't blijde hoofd, omgolfd van wilde haren,
Tot bloed bevlekt de rozen van mijn vreugd!’

- Vrees niet, o meisje! Teeder wil 'k besparen
U zwart van rouw, te somber voor uw jeugd.
'k Leg zwaarder niet dan zegen op uw haren.
Blijf, hoopvol blij, naar gouden morgen staren,
Waar verten blauwen, zon- en windbevleugd.

- ‘Wil met uw rouw mijn grijsheid niet bezwaren!
Ik lijd genoeg door 't leven, dat mij heugt.
Vermeer de schimmen, die mijn sponde omwaren,
Met schimmen niet van úw verloren jaren.
Der ouden zwijgen wijsheid is en deugd.’

- Vrees niet, o grijze! Ik wijs u d'oogst van âren
En fruit, die herfstlijk avondrood verheugt.
In vrede rust, na dooltocht en gevaren!
Straks roepe u God en laat ten hemel varen
De moede ziel, ontbloeid in nieuwe jeugd.

III. Kaarselicht.

Vol tranen staren mijn oogen
In het goudenen kaarselicht
En het is me of de stralen bewogen
En streelden mijn aangezicht.

Die tranen, zij mogen niet vloeien
- En zij vloeiden, deed de oogen ik dicht -
De vlam zie ik groeien en bloeien,
Als een roze van hemellicht.

En de stralen gaan lengen en leven,
Al dalend van hemelen ver
En zij weven een weg om te zweven
Naar een trillende gouden ster.

Verzen van Camp de Basschaerde.

Kleine verzen voor de nacht. I.

God, hoe zal ik mij verweren?
De zon verlaat dit eenzaam land
En in die laatste rosse brand
Moet ook mijn kleine vreugd verteren.

O zij, die rustig kunnen slapen
Als de avond dalen gaat;
Die met een onontroerd gelaat
Hun boeken samenrapen.

O God, zijn niet de duistre nachten
Als een bode van de dood?
Ik moet, als 't daglicht vlood,
Hem wakende verwachten.

De verlatene. II.

Eenzaam zwervend door de nachten
En niet wetend waar hij was,
Voelt hij zijn diep verdriet verzachten
En dat hij langzaam-aan genas.

De vreemde lichten in het duister,
Van de boomen 't schaduwspel,
Geeft aan zijn droomen nieuwe luister:
Hij is zichzelf een metgezel.

Hij, de door geen mensch gekende,
Vindt in zijn leven nieuwe zin;
De aan 't alleen-zijn nooit gewende
Vindt in zichzelf een nieuw begin.

Gelukkigen.

Voor jou, Bob Teloor, omdat je ‘De Ongekende’ geschreven hebt.

Drink man, het is nog dag!
Lach man, het gaat nog net!
Leef toch, ja, drink dan toch en lach!
Misschien is 't morgen je voor goed belet.

Hoe is het straks; hoe zal het morgen zijn?
Wees blij man, dat je 't nog niet weet!
Want morgen zal wellicht het einde zijn,
Het is het leed, dat men bij ponden weegt.

En zeg, als morgen eens het einde was?
Zeg, vond je 't erg, zeg, treft het je bijzonder?
Nu loop je snel òp diep moeras,
En morgen.... zit je er onder.

Het hopelooze geval.

Hij weet wel dat dit moest gebeuren,
En daarom mort hij niet, maar hij wordt bleeker,
Hij let niet meer op bloemen en op kleuren
En aldoor wordt zijn weerstand weeker.

Soms heft hij het gezicht en staart
En ziet hoe vogels verder vliegen,
Een wolk die langs de hemel vaart,
Laat hij zich door de zon bedriegen.

Dan staart hij zóólang, tot hij niets meer ziet
En hij zijn oog verblind moet sluiten:
- Hij weet dat het geluk voor altijd hem verliet
En hoort zijn adem hijgend fluiten.

Reddeloos geland.

Dit eenzaam land houdt ons voorgoed verborgen,
Wij neigen langzaam tot de dood.
Er licht voor ons geen andre morgen,
Voor 't laatst lijkt ons de einder rood.

Wij voeren roekeloos op alle winden,
Wij dreven zorgeloos op alle stroomen af;
Geen kon van ons het eigen doel meer vinden:
Wij waren van het koren het gescheiden kaf.

Dit eenzaam land houdt ons voorgoed verborgen,
Wij hebben onherstelbre averij;
Wij hebben in de boomen onze naam gekorven,
Het laatste schip is al voorbij.

Kort oponthoud.

Wat zal hen van dees avond heugen?
Wat van de bittre zoetheid van één uur?
Wat schendt er meer dan liefdes leugen,
Die leed verlicht een korte duur?

Zij huivert van zijn dringend streelen
En van zijn teederheid is zij ontsteld:
Hij wordt voor haar niet één van velen,
Maar een herinnering, die durend kwelt.

En toen zij van elkander gingen,
Zwijgende met ontzet gelaat,
Was er een dofheid, niet te verdringen;
Een droefheid, die hen nooit verlaat.

Want 't leven, dat geen leed kan krenken,
Breekt door één smartelijk herdenken.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCXLIII.

Mijn Aardschheid kent haar Diepte als puren, stoeren Geest, die dringt
Gelaten voort steeds, stil zich werend. Hoog en eenzaam strijdend
Ontleedt Hij van dichtbij toch 't kleinste, als beste Vriend, die leidend
Door alle ellenden heen me is, van klein kind. Mijn Zielskracht wringt

Moeilijk zich verder, lijk, als teêre bleeke knaap, soms ging 't
Broos lijf door brosse struiken steevnen naar iets vreemds. En beidend
Gebogen stond 'k daar dan in Boschje, luistrend of iets glijdend
Er voortschoof. Angstig wierd 'k niet, schoon diep-griezlend. 'k Toefde, omringd

Door groen-mystieke schaduwen, half-zalig... Strenglijk-lijdend
Verduurt mijn wilde Diepte 't Schijnzijn, maar stilmoedvol springt
Telkens weer uit zij boven al 't Vergáande en fier-breed strijdend

Steeds werkt zij, 't heele Leven door, diep-jong maar nimmer dingt
Mijn stalen wil naar 't andren overheeren. Mij verblijdend
Zie 'k diep-in alles tot den Grond, waar peinzend 't Eeuwge zingt.

DCCXLIV.

Ben 'k diepst-in melancholisch? Och wel neen, ik voel een Macht
Voortdurend hoog, Die ijlings me optilt uit mijn verste Ellende
Van pijnlijk psychisch Voelen, dat als knaap mij reeds doorrende
En geeft gestaeg opnieuw mij strenge, energisch-jonge Kracht.

Als kind lag 'k halve nachten slaaploos in mijn bedje en dacht
Droevig aan alles wat dien dag gebeurd weer was: ik wendde
Mij links en rechts en wist geen raad tot langzaam 't dood-stille Ende,
De Slaap kwam. En des morgens rees 'k onmiddlijk, schoon bevracht

Van binnen nog met Droomen. Maar ik zamelde, als in Jacht
Van Moeten, boeken en al 't andere, en met slecht-gemende
Voeten dan vloog 'k naar school, waar 't béter was. Doch luide klacht

Ontvliedt mijn mond nooit, die steeds ieder vriendlijk tegenlacht,
Schoon 'k worstlen moet te altijde tegen wezenlooze Bende,
Die staeg iets aêrs als wat de Ziel mij zingt, van mij verwacht.

DCCXLV.

Mijn diepste Diepte, Die mij levend denken doet en dichten,
Ook plots wen 'k praktisch bezig ben, wou 'k reeds verstaan als kind,
Wen 'k peinzend halfbewust inloopend tegen sterken wind
Soms vreezen ging gelaten, dat die strooming zou me oplichten

En smakken vlak dan neer me op 't smalle pad. Als schrale lichte
Boy was 'k stil-stug reeds maar in 't Diepste vriendelijk-gezind
Haast jegens ieder, schoon ik door geen Wezen werd bemind
En eenzaam in mijzèlf stond. Lijk ook later dies betichten

Gingen soms liên mij telkens. Want reeds toen als hooge Plichten
Of Waarheên schaars aanvaardde ik dra wat werd gezegd. Mij bindt
Door alle Tij'n heen eigen Zien slechts, maar daardoor kon 'k stichten

Tegen-in vele literaire Broeders, Neven, Nichten
't Sterk geestlijk Rijk, dat iedre Kalme thans voortreflijk vindt
En zóó sta 'k sterk hier, tot mijn stervelijke Vorm verzwindt.

DCCXLVI.

'k Leefde als klein kind verloren reeds in 't mateloos Heelal.
En jonge knaap vaak zag 'k in hooploos-droomend mij benauwen
Droog-oogig naar de verre golving van 't onooglijk-grauwe
Welven der luchten, waar 'k soms heen wou stormen, om na val,

Niet meer gevoelde, te vergaan ver-weg van 't leeg gekal
Der Lieden om mij heen, die met gestaeg herhaald scherp snauwen
- Och, 'k was een schroomvol Wezen - telkens trokken me uit mijn blauwe
Mijmring naar 't dorre Huis terug, waar 'k sufte als Paard op stal.

Soms even voelde ik reeds mijn's allerdiepsten Zielszijns klauwen,
Doch wen 'k één kort woord kikte, hoorde ik snel een scherp geschal
Op eens mij naadren, en ik schrok, want Vrouwtje vol van gal

Nijdig mij duwde tegen muur waar 'k stug bleef staan, herkauwen
Gelaten gaand, niet voelend wat 'k misdeed. Als nimmer-flauwe
Jongen en man 'k bleef staan steeds voor 't Al-eenig-juiste pal.

DCCXLVII.

'k Vroeg vaak me als knaapje: in-eenzaam doolde ik rond: ‘Och, waarom houd
Ik van mijn Leven, dat niets baat mij? 'k Werk als kalme Staêge,
Doch zonder dat 'k iets ooit behaal. En 'k ben hartstochtlijk-grage
Maar nooit iets krijgende. Ik sta vreemd in 't leven: lichtlijk brauwt

Mijn Stem soms en ik stotter. 'k Voel niet sterk me en soms benauwd
Even ik word, wen 'k Vreemden moet ontmoeten. Heel veel wagen
Lijflijk niet kan 'k. En, schoon heel driftig, duld ik dies het plagen
Van raddre kameraadjes, die mij schelden “laf” of “oud”.

Thans leef 'k gelaten, 'k Ben voortdurend bezig, zelden “stout”,
Want 'k blijf diep-sterk al zijdelingsche haatlijkheidjes dragen
Die 'k van “broer” Henri, “Moeder”, hooren moest haast alle dagen

En 'k weet niet wat mij 't latre leven brengen zal: 't lijkt “fout”
Me eigenlijk, dat 'k besta’... Snel rhythmisch rees mij hier wat koud
Me in 't diepst der Hersens steeg toen en dan soms heel lang bleef knagen.

DCCXLVIII.

'k Vraag mij: was 'k ooit verwaand? Och, neen, 'k hang als aan draad in 't Echte,
't Eén-zijnde, dat geschoord mij heeft van allervroegsten tijd,
Toen 'k leefde, een hooploos heel klein Puntje in al-verlorenheid
En steeds gehoorzaam deed, maar mij toch nooit diep-in liet knechten.

Ik haatte, als kleine Jongen reeds, al 't gruwlijk-valsche en slechte
En dies had 'k nimmer over wat ik deed of zeide spijt,
En zelfs doorstond ik in volkomene gelatenheid
Wat me aandeên kleine Lieden, die zich aan mijn schreden hechtten.

Als Mensch van weinig woorden strak-omhoog-gegroeid, ging 'k vechten
Diep-wetend tegen vele Dwaasheên wijd en zijd verbreid
Door 't rad Gepraat der nimmer denkenden, maar stil gedijd

Van zelf heeft in de Lettren wat 'k daar wilde en deed, daar vlechten
Zich ging mijn zuivre Geest door dien der Beetren heen. Berechten
Wou 'k schaars slechts Dwazen, daar 'k onnoodge Herrie liefst vermijd.

DCCXLIX.

'k Groeide òp, streng-logisch eender: reeds als kind ik deed als nú.
Diep-vast, fijn-ziend, veelal gelaten mijn verst Inzijn, stijgend
Door eignen goeden Inwil hooger, leefde vriendlijk-zwijgend
Schoon 'k voelde en zag veel dingen anders, door een vreedgen Stuw,

Aldiepste, als alle Lieden deên. Maar, sterk als knaap al, gruw
'k Ervan daarover uit te weiden, vóórdat 'k eindlijk krijgend
Ben 't scherp Besef, van wat er in mij leeft, dus zinnen rijgend
Zich aan elkaêr mij wild ontstroomen diep-harmonisch. Ruw

Nooit wierd 'k, óók niet wen 'k woest was. 'k Schijn veeleer gemoedlijk-schuw,
Schoon strak-kordaat ik word soms. Wen een mensch, opeens mij dreigend
Aantasten wilde, hief 'k slank-hoog me als kind reeds, schoon breed-luw

Weet 'k mijn verst Inzijn: 'k groei daar, kalm steeds naar 't Al-hoogste hijgend.
Staeg leefde ik, wijs mij wijd beheerschend, en wen een, laf-sluw
Me iets wijs te maken trachtte, gaf 'k, diep-goed, hem kalmen Duw.

Over en naar aanleiding van een Indisch dichtwerk door Willem Kloos.

(Gîta Gôwinda, pastorale van Djajadêwa, in Nederlandsche verzen overgebracht door Dr. B. Faddegon.)

Door mijn alleraandachtigst, woord voor woord, volgen van dit verwonderlijke Indische Dichtwerk rees weer voor de zooveelste maal de bevroeding in mijn hersens van de subtiele psychische inspanning, die het kost, vóórdat men volkomen-objektief vermag te oordeelen over het een of andere gedicht.

Voor de zóóveelste maal, want, ja, wie dit hier nu schrijft, dus mijn voor en in zichzelf bescheidene maar altijd sterk-inwendig leven blijvende persoonlijke Psyche begon het gewicht van de zware taak om zich een juist oordeel te vormen over anderman's poëzie, of wat deze als zoodanig wenschte beschouwd te zien, reeds van zelf maar toen nog half onbewust te voelen, toen ik als menigmaal diep in mijzelf verzonkene en dus veelal zwijgende jongen in de vierde klas eener Hoogere Burgerschool zittend en daar alles zoo grondig mogelijk leerend wat mij gezegd werd dat ik weten moest, voor de eerste maal van zelf ook een deel van mijn geestlijke aandacht ging wijden aan tal van verzen, die ik in mijn verschillende bloemlezingen vond, en die de goedwillende leeraar wel eens aan zijn discipelen had aangeprezen als te zijn ‘bijzonder fraai’. Ja, ‘buitengemeen prachtig’ noemde hij ze wel eens. Heel vlugjes, tusschen al het andere meer zakelijke van zijn les door, verzekerde die meneer ons dat, en hij las ook wel eens wat voor en zijn leerlingen aanhoorden dat alles dan en berustten er onverschillig in, alsof het niet een meening, maar een feit ware, gelijk zij dat ook deden met al het overige van de les.

Doch ikzelf als knaap van pas zestien jaren, maar die reeds bij ieder ding wat mij gezegd werd, graag het fijnste naadje van de kous wou weten, keek dan wel eens, terwijl de leeraar voortging, haastig naar het vers in mijn boek. Ik had het wel gehoord, maar ik wou het nu zelf ook eens bezien. Doch ik slaagde in dat streven natuurlijk onvoldoende, want tegelijkertijd hoorde ik het verdere van de les, en ik keek dus dan liever maar weer den leeraar aan, om geen woord van hem te missen. Mijn klasgenooten echter hadden die declamatie, al werd zij ook soms geestdriftig van toon, blijkbaar goedmoedig-onoplettend geslikt; ja, zij, nuchtre niet zoo zeer psychisch levende Hollandsche jongens, bleven vrijwel ontoegankelijk voor die Fransche of Duitsche welsprekendheid. Immers het behoorde niet tot de zakelijke dingetjes, waar hun iets later, op het overgangsexamen, naar zou worden gevraagd. En slechts een heel zeldzame, onder de meer aristokratisch te noemene knapen*), en die dus in zijn ouderlijk huis óók wel eens toevallig over literatuur en poëzie had hooren praten, bleef zich later nog herinneren wat de leeraar zoo mooi had gevonden, en wist dan soms, als hij na de school met mij over straat liep, andere plaatsen uit hetzelfde stuk tegen mij aan te halen, die hij even mooi of eigenlijk nóg mooier vond. En dus ging ik zelf, die er toen heelemaal nog niet aan dacht, dat ik eens een bekend literator zou kunnen worden, - omdat ik een sterken, vluggen scherpen kop had, had men vastgesteld, dat ik ingenieur zou hebben te zijn - ik, zeg ik, greep, thuis gekomen, dikwijls het boek, waarin het voorgedragene uit Racine bv. of Schiller stond, en las dit dan voor mijzelf over, in de onuitgesproken hoop, dat ik het nu vollediger begrijpen kunnen zou. En ik leerde dan ook zoodoende beter den tekst tot in de allerfijnste onderdeeltjes ervan verstaan, voor zoover een jongen van dien leeftijd er toe in staat komen kon. Maar om de volle waarheid te zeggen, een wezenlijk-krachtig genoegen zooals waar ik, in mijn altijd-droog-vervelende familie-omstandigheden, met een stugge stiefmoeder, die alleen als zij mij iets te bevelen meende te hebben, een kort, koel woord deed hooren, soms diep-in hartstochtelijk naar ging verlangen, ontving ik er niet door. En dus ontgaf ik het mij dan maar weer. Want,

*) De vroeggestorven intelligente Gerrit den Tex bij voorbeeld.

al voelde ik reeds diep-inwendig, zooals uit het zooeven meegedeelde blijkt, een onbewuste neiging tot de letterkunde, en inzonderheid tot de poëzie, - geheel en al uit innerlijken aandrang was ik wel eens grappig-bedoelde versjes gaan schrijven en jarenlang las ik, tusschen mijn school-thuiswerk door, romans bij tientallen in alle talen - tòch kon ik op dien vroegen leeftijd nog volstrekt niet vermoeden dat mijn diepste eigene Geest mij voor de beoefening der letteren had bestemd. Want al ben ik nu ook sinds mijn 20e jaar, tenminste in hoofdzaak, door en door een literator geweest, die inzonderheid in en voor de Dichtkunst leeft, toch had ik natuurlijk zoo lang ik op de vijfjarige H.B.S. zat, tot aan mijn behoorlijk volbracht eindexamen in 1877, aan zoo heel veel andere, meer nuchter-soortige dingen te denken, en mij daar in te werken, die, zoo scheen het mij toen, voor mijn maatschappelijke toekomst meer noodig, ja, onmisbaar waren, dat ik om het zoo geheeten literaire gedeelte van het onderwijs eigenlijk nog niet zoo heel veel maalde. Racine en Schiller, zooals ik zeide, ja, zelfs Vondel en het Voorhout van Huyghens konden mij, evenals den velen anderen, die in hetzelfde lokaal zaten, toen veelal weinig schelen, en wel omdat men, wil men die dichters volkomen meêvoelen, heel veel meer van allerlei historische en menschlijke dingen moet weten dan een knaap van de Hoogere Burgerschool, zelfs al zou hij, wat maar heel zelden voorkomt, eenigerlei psychisch aanvoelingsvermogen voor poëzie in zich bergen, nog in staat is om te doen. Dit wordt te weinig ingezien, en evenmin begrijpt men, dat dit ook voor oudere, meer volwassene menschen geldt.

Ja, om Dichters, ook de modernste, met zijn heele ziel te kunnen doorboren, zoodat men ten langen leste in staat er toe wordt, dus gerechtigd is om over hen te gaan oordeelen in het publiek, daar behooren zóóvele geestlijke organen en eigenschappen en bekwaamheden toe, dat men licht-glimlachend, als Kenner, de schouders kan ophalen over sommige volstrekt geen verband met het eenigechte fijne, ja subtiele want puur-psychisch-dichterlijke houdende kleintjes-smalende veroordeelingen, zoowel als over de een aantal andere dichters even dwaaslijk in de lucht verheffende loftuitingen, die men zoo dikwijls in zijn vreedzame lektuur van sommige persorganen tegenkomt. Mijn eigene stille eenvoud, die gelukkig nog altijd flink omhoog staat, en mijn psychisch-kritische evenmaat,

die mij in mijn diepste Diepte nog nooit heeft verlaten, als ik literaire beschouwingen gaf of geef, hebben nu reeds meer dan 50 jaren lang de vreemdste verguizingen over thans door ieder erkende Dichters, zoowel als de overdrevenste roemingen van tegenwoordig, zelfs bij de meest ontwikkelden, nauwlijks nog bij name gekende, ‘knappe’ want geregeld en voortdurend rijmende verzenmakers, moeten lezen, en ik dacht dus als ik ze met een beetje verwondering had doorspeurd, in verreweg de meeste gevallen, zachtmoedig lachend over die zonderlinge neersabelingen zoowel als over die even vreemde ophemelarijtjes na. Maar ik liet ze nagenoeg altijd aan mij voorbijgaan, waar ik groot gelijk aan had. Want, zooals ik zeg, geen lezer onder de huidigen weet nu iets nog maar ook van het Bestaan zelfs dier veelal anonieme recensenten en de poëten die zij tot de lucht verhieven, ja, daar soms zelfs als op een troontje zetten, zijn nu evenzeer volslagen vergeten als dat kwasi-kritische, onliteraire, dilettantische gedoe.

Doch uit mijn overrijke menschlijk-literaire levenservaring van een groote halve eeuw, nl. sinds 1880, haal ik dit thans, als rustig Voeler alleen maar op - geenszins om thans reeds lang overledenen, of nu nog zoo'n beetje levenden onpleizierig te bejegenen - want van nature ben ik altijd een jegens iedereen, die mij vreedzaam mijn literair werk liet voortzetten, gemoedelijk-sprekend en handelend mensch gebleven, - doch uitsluitend als een afdoende poging, om al de zotte verhalen en verkeerde voorstellingen te ontzenuwen, die uit den mond of de pen van averechts bezielde menschen, die mij tenauwernood of veelal in 't geheel niet kenden, over mij de ronde schijnen te hebben gedaan. Omdat ik van nature een diepen afkeer heb van alle onwaarheid en ook van aanstellerij, en ik geestlijk-stevig in elkaêr blijk te zitten, zonder daarom toch ooit stréng-dogmatisch te worden, heb ik steeds logisch doorgedacht en gehandeld, en mocht ik daardoor, tot mijn geluk, het plaatsje in de letteren bereiken, waar ik mij nú eindelijk mag bevinden, hoeveel onbillijke tegenkanting ik ook vroeger door sommige heel anders geäarde ouderen en kollega's vaak verduren moest. En ook een enkele, die heelemaal niets van mij, noch van de letteren blijkt te verstaan, deed daaraan mee, en blijft dit nog soms doen. Och, het werk van mijn jongenstijd werd eerst, toen het uitkwam, door de pers in 't algemeen als ‘volslagen wartaal’

betiteld, maar later, toen die dwaze poging vruchteloos bleef. want het beste gedeelte van het publiek immers, de meest ontwikkelden, vonden het langzaam-aan goed, gingen die grappige heeren, die veelal van geen enkele literaire praestatie degelijk kennis kunnen nemen, omdat ze daarvoor bij hun geboorte, te weinig psychische ontvankelijkheid voor poëzie etc. mee mochten krijgen, en die gewoonlijk er haastig op los schrijven, het over een heel anderen boeg te gooien. Dat eerste werk van mij gingen ze op eens onvergelijkelijk mooi noemen, maar al het latere, dus heel de rest, dat nog niet tot het publiek was doorgedrongen, omdat het natuurlijk dieper en waardevoller dan de fraaie jongens-pogingen was, werd op zijn beurt als van nul en geener waarde verklaard, door schrijvers, die ik wel eens had moeten terechtzetten, en die het daarom met leede oogen aanzagen, dat ik voortging met te strijden voor mijn levensdoel, de bevordering der Nederlandsche poëzie, en dat dientengevolge mijn uiterlijke omstandigheden, die veertig jaren lang vrijwel altijd heel moeilijk waren geweest, een beetje meer zeer gewoon-burgerlijk waren geworden, zoodat ik niet meer, haast iedere week, kan ik nu schertsend zeggen, behoefde te denken: hoe red ik mij door de volgende dagen heen? Ik heb vele jaren lang moeten bestaan van f 50 in de maand, want mijn Nieuwe-Gids-copie kon destijds uit de kas van het tijdschrift niet langer betaald worden, en had ik dus niet een heel enkelen keer, bv. door een vertaling, die ik kreeg te maken o: a. van Hannele's Himmelfahrt, iets bij weten te verdienen, dan zou ik, om 't eens zoo te noemen, haast armlastig geworden zijn. Mijn eenige toenmalige levensgenoegen, het rooken, waaraan ik sinds mijn 20e jaar dagelijks gedaan had, moest ik nalaten, zoodat het te begrijpen valt, dat ik niet buitendien nog kon vervallen tot andere buitensporigheden, gelijk een enkle minder komplete en in vele dingen onechte, mij, zooals ik wel eens toevallig hoorde, overal bleef nageven, dat ik gewend was om te doen, omdat hij mij psychisch niet kon dulden, daar hij zelf met zijn zonderlinge eerzucht in alles als de eerste en hoogste wou worden beschouwd. Deze ruste thans in vollen vrede! Nu hij gansch weetloos is geworden, vergeef ik hem, die op 't laatst onnoozel bleek te zijn, geheel en al.

Zooals het iedren oudre maar zich nog jong-frisch van geest en

leden voelende veroorloofd is te doen, heb ik in het bovenstaande als altijd der waarheid getrouw, weer een aantal mededeelingen over mijn vroeger letterkundig streven, zooals dit door mijn Achterwezen gestuwd, van tijd tot tijd, mijn heele leven door, naar boven is gekomen, te boek gesteld. Ik heb mij gelukkig nooit voor meer gehouden dan ik wezenlijk waard ben. Ik vind mij ook nú nog niet bijster-groot of vreeselijk bijzonder, want nooit vergeleek ik in mijn jongeren tijd of tegenwoordig, mijn productie of mijn menschlijkheid met die van andren, al doorzie ik door mijn levenslang spontaan psychisch peinzen over alles en allen, ook die anderen, waar het noodig wordt, allerklaarst. Ik krijg dan plots een vreemd, maar volstrekt niet onaangenaam gevoel, doordat mijn geheele Wezendheid zich terug gaat trekken in een heel andere sfeer, als deze dwaze door elkaêr gewarde Aardschheid is, en ik lees want zie daar alles zoo duidelijk alsof het daar door een andere hand, die toch de mijne kan heeten, voor mijn oogen, mijn binnenoogen, neergeschreven werd, en wat ik dan kopieeren ga, nadat ik eerst alles, wat ik daar staan vind, vergeleken heb met mijn nuchtere wereldsche herinneringen, om te zien of het bij deze volkomen aansluit, en dus tot in het kleinste detail juist te noemen is.

Ook thans weer had die geheimzinnige Binnenmacht, die ik mijn Bovenziel kan noemen, en die thans 48 jaar geleden. mij er onweerhoudbaar toe heeft gedwongen om De Nieuwe Gids te stichten, mij voor eenige oogenblikken lang geheel en al bevangen, mij zacht maar stevig beetpakkend en mijn hand als besturend totdat het mij vroeger weervarene op de witte bladzijden van mijn papier is komen te staan.

* * *

Doch ik moet nu nog over het boek schrijven, welks titel aan het hoofd dezer studie staat. Het deed mij in den beginne een heel klein beetje vreemd aan, want ik weet, om de volle waarheid te zeggen, niet meer van de Sanskriet-literatuur af dan ieder doet, wien, omdat hij er in studeerde, de Grieksche en Latijnsche taal vrijwel eigen geworden zijn. Doch ik zal mijn best er voor doen, zooals ik van kind af dat gewend ben met al het geestlijke werk dat ik onderneem.

Ik voel op dit oogenblik in mijn onbewuste Achterwezendheid mijn Indo-Europeeschen oorsprong bewegen gaan. Zonder het te willen, zie ik plotsling wijde vlakten, donkergroene, door de zon beschenen, vol van lage, vreemde gewassen en hooge palmen hier en daar. En aan den horizon zie ik, met daarachter het volle hemelblauw, de lijning golven van den oppersten rand der heuvelen en ik voel mij in die inwendige visie volkomen thuis. En deze vreemde gewaarwording ontving ik als van binnen uit, neen, als van heel ver achter me, zoodra ik gelaten dus langzaam-lezend een beetje gevorderd was in mijn psychisch bestudeeren van dit vreemde gedicht. Ik was op dát moment heelemaal af van mijn klaar-plastisch Grieksch en Latijn, waar ik altijd, als ik literatuur in die talen lees, zooveel innerlijken houvast in weet te vinden, die dan harmonisch saamvloeit met de allerdiepste stevig-vloeiende substantie, die ik als kind reeds in mij voelde, al wist ik er natuurlijk destijds nog geen woorden voor te vinden, en die mij bewegend steeds omhooghoudt op en als boven mijn eigenst psychisch voelen en dus ook boven de tegen mij in strevende wiebeling van het reëel-genoemde Buitenzijn. Ik ben op die mysterievolle Diepte, die ik wel eens ‘God’ noemde, altijd staande gebleven, al voelde ik mij in mijn jeugd menigmaal zóó stildroevig, zóó diep-neerslachtig door het Bestand der uiterlijke dingen, dat ik mij als in mijzelf terug voelde zinken en geen woord meer zei. Ik verzamel dan, als het ware daar, de uiterlijke dingen, omdat ik psychisch een eenigszins andere ben, als vrijwel de heele overige menschheid, ik verzamel dan, zeg ik, rustig mijn innerlijkste Kracht, of juister, die Kracht verzamelt zich van zelf in mij, en wat gedaan behoort te worden, verricht ik dan moedig want heelemaal niet aan gevaar voor mijzelf denkend, met mijn allerdiepste, doch mij dan stil bewust wordende kalme geestlijke Energie.

En in zoo'n toestand verkeer ik ook, niet alleen als ik van binnen vaag ga voelen, dat ik nu verzen zal moeten schrijven, maar ook als ik boeken ga lezen, met het doel daarover te schrijven, zooals ik nu weer gedaan heb met dit Indische dichtwerk, dat mij, ik weet niet door welke magische oorzaak, zoodra ik het in handen nam, en den titel er van had gelezen, stilkens aantrekken ging. En ik kan, nu ik het voorzichtig-langzaam heb geproefd,

met mijn volledig-psychische Wezendheid - want dát is de plicht van iederen beoordeelaar, doch die, jammer genoeg, door zoo heel velen verwaarloosd wordt - met mijn kalme, innerlijkste Zijndheid, herhaal ik, er zoo ver mogelijk in doordringend, tot een besluit er over komen en mag ik eenvoudig en naar waarheid verklaren dat het voor iederen wezenlijk-fijnen want geestlijk-beschaafden literatuur-proever zeer de moeite loont om er meer dan oppervlakkig-weg kennis meê te maken, totdat zijn innerlijkste Kracht, evenals dit met mijzelf gebeurde, verband heeft weten te houden met de diepste Essentie van deze Indische Fantasie.

Men moet met zich ernstig dus behoedzaam-verdiependen geest in dit zacht-breed en toch krachtig geschrevene Oostersche Dichtwerk leeren voortdringen, totdat men er zich eindelijk heelemaal in thuisgekomen voelt. Want leest men het alleen kursorisch, zooals ik dat de Hollandsche recensenten, in het algemeen genomen en dan nog in het gunstigste geval, mijn heele leven lang met waarachtige gedichten heb zien doen, precies alsof een poëtische schepping op hetzelfde lijntje van geestelijke beteekenis stond met een korte of lange zakelijke berichtgeving in de een of andere courant, dan kan natuurlijk Gîta Gôwinda ons even weinig interesseeren gaan als het bericht zou doen in een dorpsblaadje, dat het kostbare hondje van de Burgemeestersvrouw bij zijn wandelingetje met de dienstbode in de een of andere zijlaan bijna een pootje gebroken heeft.

Is men echter in staat, om heelemaal los van al het huidige, dus volkomen onbevangen, want als kinderlijk van geest deze fraaie schepping woord voor woord in zich op te nemen, dan zal men - want dan is men van nature psychisch-beschaafd dus geestlijkruim - iets soortgelijks in zich zelf en uit zichzelf, ontwaren als het Indische landschap, dat ik zooeven met een paar eenvoudige trekken heb geschetst. En dan voelt men daarin rustig staan, of vreemd-bewegend heen en weer gaan de figuren van dit stuk, zooals zij blijkbaar worden bewogen op den rhythmus der verzen. die Dr. B. Faddegon suggestief naar zijn beste vermogen tot Hollandsche heeft gemaakt.

Het volkomen-objektief want zuiver doorvoelend beschouwen van poëtische scheppingen is wezenlijk allermoeilijkst, want daartoe moet men beginnen met af te zien van heel zijn daagsche

persoonlijkheid, met al haar verkeerde meeningen en vooroordeelen, die dikwijls kant noch wal raken, want als vale onbewogen-blijvende bladeren alleen hun oorsprong danken aan het stil-staande poeltje van eigenen engen geest. Terwijl het in tegenoverstelling daarmeê de meegeborene bestreving en de altijd trouw vervulde plicht is van iederen waarachtigen kritikus, om zich van binnen steeds meer te verwijden en daardoor alle verhoudingen en aangelegenheden aldoor fijner en ruimer en dus beter te leeren begrijpen, zoodat men ten slotte alles, maar vooral het echtste geestlijke, het hooger-psychische in alle gebeuringen en daden precies leert zien en dan zuiver-verstaan, van al welke voorvallen en uitingen, die het produkt van den innerlijksten Geest zijn, dan door het bezielde, want door de Onbewustheid gestuwde schrijven van den mensch, die ze ondervond, als gedegene en dus altijd blijvende lyrische kunst in een zuiveren neerslag komt vallen op het papier.

Zoo ontstaat alle waarachtige literaire Kunst, dus niet alleen de lyrische, de eigenlijk zoo genoemde, want al die kunst, voorzooverre zij echt is, kan eveneens in zekeren zin lyrisch heeten, omdat zij een schepping is der persoonlijk-levende Psyche die geheel en al uit zichzelve of door iets buiten haar bewogen wordt. Zóó ben ik het zelf in mijn Binnenste steeds gewaargeworden dat het is bij alles wat ik schrijf, want in mijn eerste jeugd-lyriek reeds, en in mijn dramatische en epische visioenen, zoowel als in mijn averechtsch zoo geheetene satiren, en al mijn overige lyriek, zoowel als in het als mathematisch-logisch daaronderdoor zich voortzetten blijvend kritisch gedachteleven, dat hoe langer hoe stipt-precieser alles ziend geworden is, en dat zich nu reeds jarenlang niet alleen in mijn spontaan voortgezet kritisch proza, maar ook in mijn altijd even spontaan in mij rijzende Binnengedachten openbaart.

En waarom ik dit alles hier nu naar waarheid meedeel, precies zooals het is? Waarlijk niet om over mijzelf te praten, want dat heb ik nooit, mijn heele leven niet, gedaan, en daar houd ik ook thans nog niet van. Neen, ik deed dat ook hier weer zonder eenige bedoeling, want eenvoudig omdat dat alles zoo sterk en volkomenklaar aan mij bewust ging worden, toen ik deze knappe en eenvoudig-geschrevene, dus vermoedelijk zeer preciese vertaling door den kundigen en talentvollen Dr. Faddegon tot in de kleinste

bijzonderheden had gevolgd, dus, kan men het noemen, bestudeerd. Doordat ik er bij het openslaan der eerste bladzijden natuurlijk nog geheel en al in had te komen, ging ik er mij onmiddellijk ernstig in verdiepen, en werd toen al spoedig herinnerd aan den tijd mijner jongemansjaren toen ik evenzeer spontaan want van diep-uit mij gedrongen voelde, om een zuiver-psychisch begrip te krijgen van alles wat ik in vreemde talen evenals in mijn eigene te lezen kreeg of vond, terwijl ik slenterend langs de boekwinkels liep en door de ruiten keek.

En ik voel mij thans innerlijkst gelukkig want kan stevig blijven volharden in mijn literaire bestrevingen, dus vóór alles ook in mijn geestlijke studiën omdat ik mij gelukkig nog kalm-robuust kan voelen in, om eens zoo te spreken, het merg van mijn geestlijke spieren en zenuwen, die ik heel diep-in het centrum voel te zijn van mijn aardsche Ziel.

Deze vertaling, uit het Indisch, die glad glijdt en toch niet slap is, die diep-gestemd is, maar tegelijkertijd heel luchtig lijkt, bekoort mij, en ik durf hier den haast onredelijken wensch te uiten, want ik weet dat zij nagenoeg onvervulbaar is, dat Dr. Faddegon er in lateren tijd nog eens toe komen zal kunnen, om ons in onze eigene taal den volledigen tekst te geven van de Mahabarata of als deze hoofdschepping onzer voorouders van voor vierduizend jaar, daarvoor naar ik vermoeden moet, te omvangrijk blijken mocht, dan toch van de Sakoentala of een ander niet zoo moeilijk te omvaêmen gedicht.

Ik merk, dat ik daar een beteekenis-zwaren wensch heb uitgesproken, maar och, wie met het diepste van zijn Wezendheid nooit hoog wenscht uit te stijgen boven het gewoonste, het allerallerdaagschste met de middelen die hem bij zijn geboorte werden meegegeven, bereikt nooit veel.

Ik zal maar niets uit dit Dichtwerk aanhalen, want dat zou er allicht een verkeerd denkbeeld over kunnen geven. Het moet als elke psychische creatie gekend worden in zijn geheel, en dan streng-objektief worden nagevoeld door onzen eigenen Geest.

Moge voortaan ieder in Holland dit ter harte nemen!

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XXV.

Ter herdenking van John Galsworthy.

Het stemt wel zeer weemoedig, wanneer men iemand eenige maanden geleden, in gezonden, levenden lijve heeft ontmoet, hem thans zóódanig van de aarde verdwenen te weten, dat er niets van hem is overgebleven dan een handvol grauwe, verstuivende asch....

Het was tijdens het P.E.N.-congres in den Haag, op den avond in Pulchri Studio, dat wij in kennis werden gebracht met den grooten schrijver, die later terecht, om zijn ontzaglijke verdiensten voor de literatuur in het algemeen, zou worden beloond met den Nobelprijs (een mooie naam voor een nobele erkenning van nobele verdiensten). John Galsworthy, als medestichter van de Engelsche P.E.N. Club, werd bij bovengenoemde gelegenheid gehuldigd als de eeregast. Hij wilde in kennis komen met Willem Kloos, dien hij indertijd had uitverkoren als 'honorary member' van de Engelsche vereeniging.

Toen praatten wij met hem.... en zagen van aangezicht tot aangezicht, een der fijnste, aangenaamste, en, - zou ik zeggen, schrander-verstandigste en objectiefste geesten der moderne 'intelligentsia'. Every inch a gentleman, en, wat misschien nog iets méér zegt: een *Engelsch* gentleman. Not effusive.... but modestly and gently kindly....

In Nederland kent men John Galsworthy goed. Sinds Carry van Bruggen zijn The Freelands vertaalde (en uitstekend ver-

taalde!) heeft ons literaire publiek de belangstelling voor hem steeds voelen toenemen. De *Forsyte Saga* is bij ons gemeengoed geworden, en inspireerde misschien wel Ina Boudier Bakker tot haar Klop op de Deur. Algemeen wordt Galsworthy beschouwd als *the historian of his own day.* De criticus Sidney Dark zegt van hem, dat hij de wereld beziet *with the eyes of a lawyer.* (Zooals men weet was de vader van Galsworthy advocaat en ook hij zelf was advocaat, ofschoon hij zoo goed als niet heeft gepractiseerd.) En E.T. Raymond beweerde zelfs, dat: 'Galsworthy writes like an extraordinarily eloquent and brilliant lawyer. His plays are skilfully drawn indictments. His novels are eloquent pleadings.'

Galsworthy's techniek is onovertrefbaar. Hij heeft zich daartoe getraind, en houdt zichzelf steeds in de hand. Met andere woorden: hij schrijft alleen wat hij weet, en waagt zich nooit op, door hem niet onderzocht terrein. Daarom is de Forsyte Saga van zulk een ontzaglijke belangrijkheid. We krijgen hier de complete geschiedenis van een geheele maatschappelijke klasse, en deze met een verrassende, volkomen oprechte objectiviteit gezien. Galsworthy is *in all essentials eminently English.* Hij haat materialisme, lafheid en huichelarij, maar er is over het algemeen meer een zachte ironie in zijn werk, dan een uitgesproken grappigheid, een sprankelende humor. Zijn wereld ligt in de schaduw, en hij schijnt weinig hoop te hebben, dat het volle licht nog eens doorbreken zal. Toch is hij nooit neerdrukkend, hij dringt ons nergens zijn pessimisme op, daarvoor is hij te weinig zelfzuchtig en te weinig subjectief. Veel verzen heeft hij niet geschreven, maar het volgende couplet drukt misschien het best zijn algemeene levensbeschouwing uit:

O, flame, that treads the marsh of time,
  Flitting for ever low,
Where, through the black enchanted slime
  We, desperate, following go, -
Untimely fire, we bid thee, stay!
  Into dark air above,
The golden gipsy thins away, -
  So has it been with love.

John Galsworthy, als schrijver, heeft het geluk, gelijkelijk geappreciëerd te kunnen worden door den veeleischenden lezer, die in staat is, alle nuancen van bedoeling en uitbeelding te kunnen waardeeren, als door den meer gewonen lezer, die alleen naar 'het verhaaltje' vraagt. Bij beiden is hij ongelooflijk populair, terwijl hij toch nimmer geschreven heeft 'voor het publiek'; in dit opzicht is hij als zijn eigen schepping Felix Freeland, die 'despised that kind of fame, and believed that a man's real distinction lay in his oblivion of the world's opinion'. Ook Galsworthy is een schrijver, die nooit naar goedkoope successen heeft gestreefd, die altijd zijn kunst volkomen ernstig heeft opgevat, en die, zooals ik al eenige malen zeide, volmaakt objectief tracht te zijn, of liever, gegeven zijn temperament en karakter, dit *is*.

Galsworthy's eerste romans (anoniem verschenen). Jocelyn en Villa Rubein staan sterk onder den invloed van Turgenjev, en Turgenjev's geest blijkt ook later Galsworthly te hebben geïnspireerd. In zijn derden roman *The Island Pharisees* staat een zin, die zeer juist ook op Galsworthy zelf van toepassing is, n.l. waar hij spreekt van zijns hoofdpersoons: 'ingrained tenderness of soul, that forbade him from exposing his emotions and recoiled from the revelation of other people's.'

Wanneer Galsworthly een sociaal probleem behandelt, dan is hij volmaakt loyaal tegenover de twee partijen (zooals dat ook zoo schitterend uitkomt in zijn tooneelstuk *Strife*) en welke menschelijke neiging hij ook moge gehad hebben om te betoogen, te verbeteren, te propagandeeren, hij blijft onveranderlijk trouw aan het artistieke principe: de kunst om de kunst, en *niet* de kunst in dienst van het een of andere doel.

Zeer sterk komt zijn strikte rechtvaardigheid uit tegenover Soames, een man, dien hij als mensch niet zou hebben liefgehad, maar dien hij volstrekt loyaal uitbeeldt, zonder vooropzettingen, of achtergedachten. In de drie deelen, die de eigenlijke *Saga* vormen (The man of proprety, In chancery, To let) en verder in The white monkey, The silver spoon en Swan Song is Soames onbetwist de hoofdpersoon, en met hoeveel tolerantie wordt hij niet behandeld, terwijl Galsworthy's genegenheid toch veel meer uitgaat naar Old Jolyon, en Young Jolyon. In Soames is de 'geschiedenis van onzen tijd' van 1880 tot 1926, en een geheele

maatschappelijke klasse belichaamd. En hoe prachtig ook andere figuren uit de Saga zijn gekarakteriseerd, vrouwen, zoowel als mannen, Soames blijft steeds de hoofdpersoon. Een der allermooiste persoonlijkheden is voor mij de architect Bosinney, en de beschrijving van diens tragischen dood. Irene, ofschoon ongetwijfeld Galsworthy's liefde en voorkeur bezittend, verschoont hij toch niet, en legt ons al de (aan zooveel mooie, charmante, verwende vrouwen eigen) onbewuste onscrupuleusheid, tot aan het wreede grenzende ongevoeligheid en zelfzucht bloot. (Zooals Irene Soames behandelt, zooals zij den zelfmoord van Bosinney overleeft, zooals zij al het goede des levens als vanzelfsprekend aanvaardt, zooals zij weet te verhinderen, dat haar zoon Jon en Fleur (de dochter uit het tweede huwelijk van den door haar verlaten Soames), die elkaar razend liefhebben, tezamen komen, en dan nog, zich verbeeldende heel edelmoedig te zijn, zegt: Maar je moet doen, wat je wilt, - alsof zij dit niet eerst onmogelijk had gemaakt!) Fleur is in dit opzicht, hoe egoïst ook (nu ja, zij is een kind van haar tijd!) veel spontaner en dus voor mijn gevoel sympathieker. Maar hoe verrukkelijk mooi is Anne, de vrouw met wie Jon is gehuwd, als zij na de catastrophe tusschen Fleur en Jon zegt, terwijl hij haar knielend om vergeving vraagt:

She had covered her eyes with her hand, and it seemed hours, that he knelt there, waiting for a movement, a sign, a word. At last she dropped her hand.

'All right. It 's over. But don 't kiss me, - yet.'

En niet minder magnifiek is Michaël's houding, nadat hij Fleur's ontrouw begrepen heeft, na den dood van haar vader; hij zal haar niet verlaten, hij zal haar niet eenzaam laten vergaan; The bird had been shot with both barrels: no one with any sporting instinct could hurt it further. Nothing for it but to pick her up and mend the wings as best he could.

Hoe eenvoudig is dit gezegd. Maar hoe diep-menschelijk-mooi.

* * *

Galsworthy, als tooneelschrijver heeft, wat men zou kunnen noemen: een intensen zin voor het drama, en geen schrijver van het oogenblik heeft een 'greater sense for situation', zegt Sydney Dark. Dikwijls is beweerd, dat Galsworthy grooter als tooneel-

schrijver dan als auteur van romans zou zijn, en dat het zal wezen als ‘dramatist’, dat hij in de Engelsche literatuurgeschiedenis zal voortleven. Zeer waarschijnlijk is dit niet, ook als *romanschrijver* zal Galsworthy's naam blijven bewaard, al was het alleen maar om *deze* reden, dat Galsworthy in zijn stukken wel eens buiten zijn eigen milieu treedt, terwijl hij in zijn romans volkomen *en pays de connaissance* is.

Zijn eerste stuk was *The silver box,* dat in 1906 voor het voetlicht werd gebracht. *Joy* werd in 1907 opgevoerd; *Strife* in 1909 en *Justice* in 1910. De eerlijkheid en de rustige objectiviteit, volkomen vrij van melodramatische effecten, liet niet na indruk te maken op het publiek, dat langzamerhand had geleerd realisme en sobere waarachtigheid te apprecieeren. Na den oorlog hadden G's stukken vooral veel succes; The Skin Game liep 249 avonden achter elkaar, en Loyalties (het militaire stuk, dat ook in Holland ging) haalde zelfs de 400 maal. Ook Escape had *a very long run,* zooals de Engelschen zeggen. Temidden van het moderne zoeken naar nieuwe experimenten, het toepassen van expressionisme, en alle mogelijke buitenissigheden, wordt Galsworthy's kalme, natuurlijke werk dubbel gewaardeerd. Galsworthy heeft er altijd naar gestreefd het type in het individu te bestudeeren, en zijn mannen en vrouwen zijn als het ware symbolen van een sociale beweging, een misstand, een klasse-onderdrukking, of wat het mag zijn, terwijl zij tegelijkertijd *menschen* blijven. Zorgvuldig verzorgt Galsworthy de lijst, waarin hij zijn schildering wenscht te plaatsen, zoodat deze op de meest juiste en voordeeligste wijze uitkomt. Hij houdt rekening met alle details, maar de details worden bij hem nooit de hoofdzaak, en zijn afbeelding van de werkelijkheid wordt bij hem nooit dorre, levenlooze photographie. De bekende criticus Frank Swinnerton zegt:

‘Galsworthy's dramatic method, spare, muscular and selective, responsive to the fine shades of his mind as it broods over the eternal problems of equity and equality, of law and charity, has been a great source of strength to the new English theatre.’

En wat ten slotte Galsworthy's persoonlijkheid betreft: men zegt, dat de boeken, welke iemand bij voorkeur leest, een stellige aanwijzing zijn voor zijn karakter; welnu, hier zijn de twintig, door John Galsworthy uitverkoren:

De Bijbel; de Odyssee; Plutarchus' Levens, Marcus Aurelius, de Bacchae van Euripides, Shakespeare's Sonnets, Hamlet, Lear, Midsummernights Dream, Don Quixote, Benvenuto Cellini's Autobiographie, The ancient Mariner, Pickwick, Smoke, Dumas' De drie Musketiers, Tolstoï's Oorlog en Vrede, Carroll's Alice in Wonderland, Huckleberry Finn van Mark Twain, Masefield's Reynard the Fox en Hudson's Far away and long ago.

J.K.-R.v.S.

De kleine parade.

Dat een boek als dit met zulk een bijna juichende geestdrift door verschillende critici is ontvangen, geeft véél te denken over de geestelijke gedisponeerdheid van een groot deel onzes volks- In Holland heerscht in vele kringen een afkeer, een tegenzin, een animositeit tegen de zoogenaamd 'hoogere kringen', en als deze worden bespot, gehoond, gecaricaturiseerd, niemand blijder dan sommige Nederlanders, dezelfde waarschijnlijk die als onvolwassen jongens en meisjes, dames na jouwden, die het waagden met kanten capes of operakapjes of zelfs met parasols te loopen. Het spreekt vanzelf, dat het zeer gemakkelijk en goedkoop is, sommige gebruiken, opvattingen, manieren, spreekwijzen van een andere maatschappelijke klasse, dan waartoe men zelf behoort, belachelijk te maken.... maar waarom dit iemand als een speciale literaire verdienste moet worden aangerekend, is niet duidelijk. Het geven van dwaze namen als freule Quall, jonkheer Rehkalff enz., wat Henriëtte van Eyk met succes in practijk brengt (vooral c's en ae's en dubbele f's niet te vergeten!) is óók heusch niet origineel; de oude heer Smits sprak al van Jonkheer de Cauchemar, enz. De schrijfster Henriëtte van Eyk is kennelijk nog zeer jong, en dit is waarschijnlijk de reden, dat zij geen maat heeft weten te houden; op vele plaatsen i s haar boek absoluut *overdone* (zooals de Engelschen het met één woord kernachtig noemen), en andere perioden zijn weer zoo nameloos flauw, dat alleen zeer jeugdige lieden er pleizier aan kunnen vinden, en er bakvischachtig om kunnen gichelen. Naar alle waarschijnlijkheid heeft de jonge auteur zèlve razend veel schik in haar eigen werk gehad, en heeft het, al schrijvende, dikwijls uitgeproest. Men heeft dit boek

'humoristisch' genoemd, en ja, voor wie er van houdt, is *De kleine parade* zeker een soort van 'humoristisch album'. Maar is humor, *echte humor*, niet iets van edeler gehalte dan het zich vermaken ten koste van anderen, iets wat van méer smaak en fijner gevoeligheid getuigt?.... Wil Henriëtte van Eyk genieten van zuiveren humor, (die anders-gesitueerden niet kwetst) - frisch, spiritueel, spontaan.... dan leze zij eens de boeken van Elisabeth (als het haar tenminste niet hindert, dat deze een gravin is, gravin Russell) b.v. *Elisabeth and her German garden,* en vooral, vooràl dat fijne, geestige, verrukkelijke: *The enchanted April.* Humor, - humor is in het leven een der kostelijkste genietingen, maar.... hij mag dan ook niet vertroebeld worden door bijmengselen van spot of hoon, of ontsierd door al te gewilde flauwe grappigheid.

De schrijfmanier van Henriëtte van Eyk, (op zijn hoofd zat een grijs hoedje, en op zijn knie een actetasch en een rottinkje; toen het op een avond plotseling daagde in het Oosten; ze liep op erg krakende voeten.... enz. enz. enz.) het geheele boek door, is leuk, en werkt soms ontzaglijk comisch; deze schrijfmanier doet met kracht de herinnering in ons opkomen aan *The young visiters,* de roman van een negenjarig meisje, Daisy Ashford, die ingeleid werd bij het publiek door den bekenden schrijver J.M. Barrie, en die in een tijdsverloop van nog geen jaar, 17 drukken beleefde! Dit boekje, in zijn argelooze kinderlijkheid, is zóó onbeschrijflijk aardig, dat, bij de lezing, de lach niet van onze lippen wijkt. De wijze, waarop de menschen praten en doen, hoe ze zich onder elkaar gedragen, hoe ze zich kleeden, de beschouwingen over personen en plaatsen, de beschrijvingen van natuur en interieurs, zijn een eenige, onweerstaanbare lectuur. Maar.... de schrijfster was een kind van negen jaar. De inhoud is natuurlijk, los en levendig opgeschreven, met allerlei verrassende inconsequenties en dwaasheden en ridicule feitjes, maar.... de schrijfster was een kind van negen jaar! De taal en de stijl zijn ongelooflijk naïef, met foute spelling hier en daar en grammaticale vergissingen, en onvoldoende punctuatie, maar.... de schrijfster was een kind van negen jaar! Alle onzinnigheden, zotte situaties, onmogelijke toestanden aanvaarden wij, en amuseeren ons kostelijk.... *want* de auteur was een kind van

negen jaar, en dus van alle expresse verwringing der werkelijkheid vrij.

Ziehier een passage uit het hoofdstuk *High life,* die waarlijk door Henriëtte van Eyk zou kunnen geschreven zijn, doch.... Daisy Ashford was een kind van negen jaar!

'Then Procurio (een lakei) entered once more and with a bow said. His lordship is going to a levie (levée) this morning and thinks it might amuse you to go too. Could you be ready by 11 o'clock.

Oh yes what fun said Mr. Salteena have you any notion what a levie is my man.

Procurio gave a superieur smile. It is a party given by the Queen to very superier peaple but this one is given by the Prince of Wales as the Queen is not quite her usual self today. It will be at Buckingham palace so you will drive with his lordship.

Mr. Salteena was fearfully excited. What shall I weare he gasped.

Wel of course you ought to have black satin knickerbockers and a hat with white feathers also garters and a star of two.

You supprise me said Mr. Salteena I have none of those articles.

Well said Procurio kindly his lordship will lend you his second best cocked hat as you are obliged to wear one and I think with a little thourght I might rig you up so as to pass muster.

Then they rumaged among Mr. Salteenas things and Procurio got very intelligent and advised Mr. Salteena to were his black evening suit and role up his trousers. He also lent him a pair of white silk stockings which he fastened tighthy round his knees with red rosettes. Then he quickly cut out a star in silver paper and pinned it to his chest, and also added a strip of red ribbon across his shirt front. Then Mr. Salteena survayed himself in the glass. Is it a fancy dress party he asked.

No they always wear that kind of thing.... said Procurio.'

De verzoeking is groot, om verder en verder te schrijven, hoe 'the earl' cried: Not half bad, toen hij den heer Salteena zag, en hoe zij naar het paleis reden, en hoe de levée verliep, - maar genoeg. Is het niet, of men Henriëtte van Eyk las, - op dezelfde manier als zij Hollandsch schrijft, in het Engelsch vertaald?....

Wel, - om geheel eerlijk tegen deze jonge, nieuwste schrijfster

te zijn, - men moet erkennen, dat zij wel degelijk iets kan. Ja, veel. Naast allerlei overdrijvingen en malligheden en er veel te dik opgelegde flauwiteiten, troffen we twee of drie hoofdstukken aan, waar Henriëtte dieper tast dan de oppervlakte, waar zij aan het tragische raakt, dat verborgen ligt onder den schijn der dingen, en waardoor zij ons dus te treffen weet: 't Geval Ankerblom (het allerbeste uit het boek); de episode van Elisabeth von Krach en die van het Zilvermannetje. Mogen we weldra iets méér van deze schrijfster hooren, maar dan ingetogener werk van zuiverder en beheerschter allure!

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Op denzelfden dag, zoo niet hetzelfde uur, veroorloofden zoowel Frankrijk als Duitschland zich de weelde van een nieuw ministerie, waar het oude geleefd had ‘ce que vivent les roses’: de tijdruimte van een paar weken. In het eene land ging het ministerie van Paul Boncour, in het andere dat van generaal Kurt von Schleicher. Doch voor Frankrijk is het resultaat, wat de ruil betreft, miniem: het ministerie Daladier is een tweelingbroertje van dat van Boncour. Aanzienlijker verschil met haar voorgangster is er in de Duitsche regeering van het oogenblik te bespeuren: Adolf Hitler heeft eindelijk de plaats gevonden, welke hij en zijn dichte schaar volgelingen beweren, dat hem toekomt: het kanselierschap.

Het demagogisch-parlementaire stelsel maakt zich in alle landen onmogelijk: de ministerieele geschiedenis der laatste dagen ook in België, en in ons ongelukkig land, bewijst dit. Maar, zegt een Fransch dichter: ‘L e m o n d e , a v e c l e n t e u r , m a r c h e v e r s l a s a g e s s e’. Verre van mij te beweren, dat er met het optreden van Adolf Hitler ‘wijsheid’ is gekomen, of zal komen in het Duitsche regeeringsbeleid. Het is echter zeker, dat het wel voor alle volken, in het bijzonder voor het Duitsche, zóó niet langer kan en de eerste eisch, welke men aan een regeering mag stellen is, dat zij, en niet de straat, regeert. Verklaarbaar genoeg, dat het optreden van een Hitleriaansch bewind in Duitschland met zijn nationalistische neigingen en voorkeur van agrarische maatregelen in de landen om dit Centraal-Europeesche land heen met argwaan is begroet.

Heel veel goeds is er niet van te verwachten, maar dr. Funk, de chef van den pas ingestelden Duitschen persdienst, deelde zijn buitenlandschen collega's, op wier schrijven dan toch voortaan nauwlettend zal worden toegekeken, mede, dat ‘wij, Nationaal-socialisten, er niet aan denken de machtspositie, welke wij hebben veroverd, door experimenten op de Duitsche Mark of van het Duitsch economische leven in gevaar te brengen’. Geruststellende verzekering in het bijzonder voor den Nederlandschen land- en tuinbouw, welke reeds teveel van het Duitsche regiem te lijden hebben gehad. Maar het Nederlandsche volk, zoowel als alle andere volken, waarmee het zoogenaamde aldus pas geboren ‘Dritte Reich’ te maken heeft, zullen hebben te wachten op wat de regeering der ‘Nazi’'s zal doen als de verkondiging harer programma's is afgeloopen, en het door de nieuwe Rijksdagverkiezingen van 5 Maart blijkt hoe sterk zij zijn. Hoe, bijvoorbeeld, vraagt men ook in Duitschland, zal zij optreden jegens de Communisten, die, in het bijzonder in het Duitsche Rijk, het reeds gebracht hebben tot een machtige en sterke organisatie, welke niet zoo gemakkelijk zal zijn te onderdrukken? Men kan niet meer beweren, dat het Bolsjewistisch bewind in Rusland bijzonder bangelijk is, doch wel ziet het voor de Duitsche Communisten de toekomst met zorg tegemoet, en neemt reeds in het geheim zijn maatregelen. Niet slechts de Communisten, ook de Duitsche sociaal-democraten, hun veel bescholden broeders, zien in een Hitleriaansche toekomst weinig goeds. Het Marxistische Evangelie verliest zijn bezielende kracht op de volken. Het was eens een groote macht ten goede in de volksontwikkeling, maar zijn toepassing moest uitloopen op een mislukking. Wat het met vele evangeliën gemeen heeft.

De volken van heden zijn aan twee destructieve internationale machten overgegeven, welke, 't is waar, elkaar bestrijden, doch waarbij de ondergang der natiën in haar zelfstandig bestaan in het spel is: het kapitalisme en het Marxisme. De een strijdt met zijn gevaarlijke oorlogswapenen, de andere met zijn nog gevaarlijker, immers de massa bedwelmenden geest. Er schijnt uit dezen strijd voor de volken maar één uitweg: de langzame opkomst van den corporatieven staat, welke de ongebreidelde

toepassing van het kapitalisme met zijn machinale overproductie, zoowel als die van het Marxisme weet te betoonen.

Is dan het Italiaansche Fascisme, schepping van Benito Mussolini, aller volken toekomst? Zij hebben sinds welhaast anderhalve eeuw hun heil gezocht in een meer of minder slaafsche navolging van het Engelsche parlementarisme, en het is allengs duidelijker gebleken hoezeer dit de meesten tot een algemeene verwarring heeft gebracht. Zoo zou het waarschijnlijk ook gaan met een blinde navolging van het Italiaansche model, dat overal reeds zijn bewonderaars vindt en zijn nastrevers. Maar dit Italiaansche Fascisme, dat in het land van zijn oorsprong reeds tien jaar bestaat en er bewonderenswaardig werk heeft verricht, opgekomen in een wereld door de twee genoemde destructieve machten uiteen gerukt, heeft de nationale gevoelens van dit onstuimige volk tot kookhitte gebracht, en het gaat daarbij in het bijzonder tegen Frankrijk, dat, overwinnaar uit den wereldoorlog, ja, overwinnaar bij uitnemendheid, bevreesder voor zijn toekomst is dan welk ander volk ook.

De kookhitte van het Italiaansche Fascisme doet juist nu jegens de banglijke ‘zuster’, die aan alle kanten, niet het minst aan dien van het thans nationalistisch-bezielde Duitschland, gevaren ziet, den brouwketel van stinkende oorlogsbezielingen naar den Franschen kant overvloeien. Onmiddellijker nog dan door Duitschland voelt Frankrijk zich door Italië bedreigd. Men vreest er, dat het Fascistische volk zich niet slechts bewapent voor een snel naderend uitbreken van den oorlog, maar het zelfs zijn stille bondgenooten Hongarije en Albanië doet om aanstaand voorjaar aan te vallen op het voor Italië zoo hinderlijke Zuid-Slavië, en internationale stokebranden in de kapitalistische pers blazen dit vuur aan om toch vooral met hun sensatie niet te laat te komen. Natuurlijk wordt daar in de Fascistische pers van Italië tegen geprotesteerd en een harer voormannen Virginio Gayda werpt in het goed geredigeerde, natuurlijk Fascistische blad ‘Giornale d'Italia’ de bedreiging naar Frankrijk terug en zegt:

‘Het is geen toeval, dat bij deze anti-Italiaansche beweging, die den schijn wil wekken, dat een gevaar dreigt voor Frankrijk

en de Fransche bondgenooten en daardoor tevens wil bewijzen, dat Frankrijk in de noodzaak verkeert zich nog meer te bewapenen, steeds de volgende bladen den toon aangeven: “Echo de Paris”, “Matin”, “Journal des Débats”, en gesteund worden door de plechtige officieuze, maar niet minder tendentieuze taal van de “Temps”. Alle de genoemde groote Fransche dagbladen worden gefinancierd en gecontroleerd door het “Comité des Forges”. Alle deze bladen staan in dienst van een industrie, die ongehoorde winsten maakt met de vervaardiging en verkoop van wapenen. Alle deze couranten zijn tegen Genève en tegen Italië, dat in die Zwitsersche stad het meest volmaakte program voor ontwapening verdedigt; zij zien in Italië den geduchtsten tegenstander voor den bloei der zaken van hun geldschieters’.

Gayda beweert dat de Fransche democratie sedert lang een speelbal is in handen van de kleine en in het duister werkende oligarchie der kanonnenkoningen. ‘Poincaré is de advocaat en rechtskundige adviseur geweest van het “Comité des Forges”. Herriot wordt gesteund door het Crédit Lyonnais, een bankinstelling, die zeer sterk geïnteresseerd is bij de Fransche wapenindustrie. De Fransche minister van marine ten tijde van de marine-conferentie te Londen, de minister, die voor Frankrijk een grootere vloot wenschte dan waarop Italië recht zou krijgen, Charles Dumont, is president-commissaris van de Fransch-Japansche Handelsbank, een lichaam, dat in nauw contact staat met Schneider, den eere-voorzitter van het beruchte comité. Door het Fransche ontwapeningsvoorstel te Genève, vol voetangels en klemmen en een hinderpaal op den weg tot werkelijke ontwapening, trachten de Fransche kanonnenkoningen de conferentie te doen mislukken en hun handel te beschermen.’

Het is niet enkel in Italiaansche bladen, dat er telkens op wordt gewezen, welk een noodlottigen invloed dit Fransche ‘Comité des Forges’ op de vreedzame wereldontwikkeling bezit. In alle landen, ook in het onze, wordt daar herhaaldelijk aan herinnerd en hoezeer de Fransche regeering van het oogenblik ook spreekt over de vreedzame bedoelingen van haar volk, het belangrijkste deel zijner dagbladpers staat in dienst van de groot-industrieelen van strijdmiddelen, die niets ontzien om de vredesbeweging te saboteeren.

Ach, die arme vredesbeweging! Ach, die arme Volkenbond. En toch, de versregel van den Franschen dichter, 'le monde, avec lenteur, marche vers la sagesse', wil mij niet uit de gedachte. Gegeven het feit, dat de wereld een verscheidenheid van volken kent, allen min of meer overtuigde, min of meer oprechte leden van den Geneefschen Bond, maar van elkaar en tegen elkaar gescheiden door een niet te overbruggen tegenstrijdigheid van belangen, en van aard en aanleg, van ontwikkeling en wereldinzicht zoo verschillend als bijvoorbeeld het Chineesche volk en het Engelsche, het Italiaansche en het Nederlandsche, is het geen wonder, dat de beraadslagingen te Genève slechts de resultaten geven van een fata morgana. Het vraagstuk der zoogenaamde 'ontwapening' bijvoorbeeld is zoo netelig, zoozeer verbonden met alle vezelen van het volksbestaan aller natiën in haar geestelijk streven, zoowel als in haar materieele belangen, dat het geen wonder is, dat men er nauwelijks voortgang in ziet. Het is vooral het bangelijke Frankrijk, dat zich roert om de militaire hegemonie, welke het in Europa heeft gewonnen, te behouden. Maar iets er van zal het op den duur toch gedwongen worden op te geven. Te meer wijl Duitschlands 'Dritte Reich' nu reeds dreigt zich opnieuw te zullen gaan bewapenen in den ouden trant, wat men er vóór 1914 onder bewapening verstond, indien Frankrijk de zijne niet overeen doet stemmen met het streven naar vermindering, waartoe de andere, bedoeld worden de machtige natiën, waaronder Duitschland zich opnieuw, aanmatigend als van ouds, begint te rekenen, bij monde van haar Geneefsche vertegenwoordigers beweren bereid te zijn. Frankrijk staat tusschen twee uiterst-moeilijke vraagstukken: militair sterk te blijven met de zekerheid te eenigertijd, al is het dan niet onmiddellijk, doch evenmin in de verre toekomst, een militair Duitschland tegenover zich te zien, dat eens met zooveel inspanning is ten onder gebracht, of door belangrijke verzwakking van eigen bestaande machtspositie ook zijn gevreesden tegenstander zwak te houden. Een beslissing zal weldra genomen moeten worden. De staatslieden te Genève schijnen te hebben ingezien, dat het zoo niet langer kan, en ook ten opzichte van hun houding tegenover dat zonderlinge medelid Japan komt het tot een ontknoo-

ping. Aan Britsche zijde is een nieuwe leus gehoord: ‘Nimmer Geweld!’ De vertegenwoordigers der Engelsche regeering te Genève hebben in dien zin een scherp omlijnd voorstel ter tafel gebracht. Zelfs de voornaamste vertegenwoordiger van Frankrijk, Paul Boncour, in het tegenwoordige kabinet minister van Buitenlandsche Zaken, juichte een overeenkomst op die basis toe, en erkende, dat indien zij tot stand kwam, er voor alle volken een aanzienlijke vermindering van legerpersoneel van zou kunnen komen.

Het Britsche ‘Nimmer Geweld’-voorstel is gebaseerd op de volgende door alle regeeringen te onderteekenen verklaring: ‘De regeeringen van (hier volgen dan de namen der onderteekenaars) verlangen de ontwapeningszaak te bevorderen door den geest van wederzijdsch vertrouwen tusschen de Europeesche volken te versterken en, vast besloten de verplichtingen van het Kelloggpact niet slechts naar de letter doch ook naar den geest te vervullen, verbinden zij zich hierbij plechtig, dat zij onder geen omstandigheid hun toevlucht tot geweld zullen nemen om eenig tegenwoordig of toekomstig geschil tusschen elkaar op te lossen.’

Maar waartoe zou deze verklaring alleen gelden voor Europa? Dit werd zeer terecht door verschillende vertegenwoordigers, in het bijzonder door den Soviët-vertegenwoordiger Litvinov, opgemerkt, doch de voorzitter Henderson antwoordde, dat het zoo was opgesteld met het oog op de Vereenigde Staten, die wel aan de beraadslagingen van den Volkenbond door een vertegenwoordiging mee doen, doch er geen lid van zijn. En dan nog de vraag: ‘wat verstaat men onder geweld?’ Het voorstel zal nog duidelijker, nog precieser moeten worden gesteld.

Ook tegenover Japan heeft de Volkenbond thans met beslistheid stelling genomen, zoodat er van Japansch verlangen ten opzichte van Mandsjoekwo om dit vroegere deel van China, losgerukt door Japansch geweld, als zelfstandig rijk te erkennen, niets zal komen. Japan staat er op, dat Mandsjoekwo erkend zal worden. De Volkenbond, waarschijnlijk onder stillen drang van de regeering van Washington, antwoordt met een beslist ‘neen’. Geen der twee partijen wil en kan schipperen. Maar het gevaar voor een oorlog tot het uiterste tusschen Japan en China breidt

zich met den dag uit, wijl China er thans over denkt dienstplicht te gaan invoeren. Ook is het niet uitgesloten, dat Japan uit is op een oorlog tegen Soviët-Rusland, en er zich zelfs op voorbereidt. Daarop zinspeelde zelfs Japans vertegenwoordiger in Genève. Japan kan geen uitbreiding van het Communisme in China dulden, zei hij, nog minder dat de Communistische denkbeelden in het eigen land worden verkondigd. Het tegenwoordige Rusland is wel niet meer het Rusland, door het Japansche leger eens verslagen, maar nog is men in Japan overtuigd sterk genoeg te zijn om ook het Rusland der Soviëts te overwinnen. Een deel van de Japanners helt over tot den wensch Soviët-Rusland thans lam te slaan - het is echter de vraag of het daarmee het Communisme overwint: denkbeelden worden niet door kanonnen stuk geschoten -, een ander deel van het Japansche volk ziet meer heil in besprekingen.

Maar nu is dan Genève voor den dag gekomen met een resolutie, die klinkt als een kanonschot. De Commissie van XIX heeft zich zonder omhaal uitgesproken: de Japansche troepen moeten Mandsjoerije ontruimen en zich binnen de spoorwegzône terug trekken. De drie Oostelijke provinciën moeten een autonoom bestuur onder Chineesch gezag krijgen.

Terwijl men in Chineesche kringen over deze resolutie natuurlijk in de wolken is, bewaart men daarover aan den Japanschen kant een welsprekend zwijgen, dan tenzij men te kennen geeft, dat de Japansche regeering aan deze aanmaning van den Volkenbond de waarde toekent van ‘een vodje papier’. Japan denkt er geen oogenblik aan om aan de Geneefsche wenschen gevolg te geven. Integendeel, de veldtocht in Jehol, met, vreest men in Rusland, een onverwachten inval op Russisch gebied, is in vollen gang. Maar één ding schijnt zeker: al geeft de Japansche regeering dan ook niet toe aan den duidelijk uitgesproken wensch van de in den Volkenbond vereenigde mogendheden, overtuigd dat geen harer het om Mandsjoekwo tot een oorlog tegen Japan wil en kàn laten komen, het zal daarom, naar 't schijnt, toch niet den Volkenbond uitgaan. Daarvoor heeft het een goede reden: bij de verdeeling te Versailles van den Duitschen buit zijn de eilanden, welke Duitschland in de ‘Zuidzee’ bezat, als ‘mandaateilanden’ toe-

vertrouwd aan Japan als lid van den Volkenbond. Zij bezitten nu voor dit land een groot strategisch belang en het zou ze niet meer willen missen. Zij zijn in Japansch bezit en blijven er in. Maar Japan denkt er misschien niet aan den Volkenbond te verlaten. Het zal zijn vertegenwoordigers eenvoudig gelasten niet meer aan de Geneefsche beraadslagingen deel te nemen en uit de Vredesstad weg te gaan. Waarschijnlijk denkt men daarbij, dat de tijd niet enkel alle wonden heelt, zelfs in het ziekelijke lichaam van het oude China, dat noodlottigerwijze voor zijn gezondheid getracht heeft zich te verjeugdigen door Communistische verjongingspillen, maar dat tot het gevolg van den Tijd ook de vergetelheid behoort. Vooral in het wijsgeerig aangelegde Oosten zal, als wij een halve eeuw verder zijn, en de wereld misschien over haar oorlogspsychose heen is - waarom zou men in dit opzicht pessimist moeten zijn? - er geen sterveling, ook in China, meer over denken, dat Mandsjoekwo eens behoorde tot het Chineesche Keizerrijk, doordien de Mandsjoe-dynastie, die er was ontstaan, haar macht uitbreidde over het toen reeds tot den chaos geneigde China, waarin zij een zekere mate van orde wist te doen heerschen, waaraan de Marxistische zegeningen uit het Westen een eind hebben gemaakt.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Over eenige van Goethe's vrouwenfiguren Goethe's moeder, Bettina von Arnim, en die Günderode. *(Vervolg van blz. 228.)*
Ottilie (III).

'Als zij hèm maar gelukkig weet!' Dit zinnetje geeft ons veel te denken. Want.... nog altijd is Ottilie's hart 'von der Liebe zu Eduard, mit dem selbst ihre Träume sie im innigsten Verhältnisse halten, ganz gedrängt ausgefühlt'. Menigmaal evenwel, als zij zich hem, die gescheiden van alles wat hem lief en dierbaar is, in de verre wereld zwerft besluit zij: 'es koste was es wolle zu seiner Wiedervereinigung mit Charlotten beizutragen, ihren Schmerz und ihre Liebe an irgend einem stillen Orte zu verbergen.'

Maar, als bij zijn terugkeer Eduard zich aan haar voeten stort, dan verstuiven al haar goede voornemens als kaf in den wind.

En zij roept uit: 'Ich bin die Deine, wenn Charlotte es vergönnt!'

Zij beantwoordt zijn liefkoozingen op de teederste wijze; voor de eerste maal 'wisselt zij met hem 'entschiedene freie Küsse', en de hoop bloeide hoog en blij voor hen op.

Dan gebeurt het vreeselijke. Door de schuld van Ottilie verdrinkt Charlotte's kind.

En toch is deze ontzettende catastrophe het allerergste nog niet. Veel aangrijpender en omvangrijker is de uitwerking, die deze noodlottige gebeurtenis op Ottilie heeft. Want, terwijl Charlotte thans tot het juiste inzicht komt, dat *zij* in eerste instantie van alles de oorzaak is, dat haar huwelijk met Eduard een onberaden daad is geweest, dat het onverstandig van haar

was, niet van haar man te scheiden, toen zij bemerkte, dat hij een neiging voor een andere kreeg, - en dat het groote verdriet, dat Ottilie hem veroorzaakt heeft door de aanleiding van den dood van zijn zoontje te zijn, alleen door Ottilie weer vergoed kan worden door een leven van liefde en trouw als zijn wettige gade, waardoor een verder bestaan voor beiden weer mogelijk wordt, omdat zij beiden door '*unwiderstehliche Wahlverwandtschaft* hebben bewezen, dat een vereeniging tusschen hen een noodwendige lotsbeschikking is, - waarbij een eventueel later huwelijk van haar met den Kapitein in haar brein niet tot de volstrekte onmogelijkheden behoort, - is de reactie, die het feit op Ottilie uitoefent een geheel tegenovergestelde, een zóo geweldige, dat zij ons onnatuurlijk, om niet te zeggen bovennatuurlijk moet schijnen.

Zij, uit haar halve onmacht ontwaakt, neemt onmiddellijk het onwankelbare besluit nooit of te nimmer aan Eduard te zullen toebehooren. Dit lijkt haast een goddelijke ingeving: 'Auf eine schreckliche Weise hat Gott mir die Augen geöffnet, in welchem Verbrechen ich befangen bin!' En dit 'Verbrechen' af te boeten zal voortaan haar eenige toekomst zijn. Charlotte en Eduard moeten en zullen tezamen verbonden blijven. Zoo wil zij het. En zij onderzoekt niet, of Eduard daardoor misschien ook ongelukkig wordt, ja of neen, of hij en Charlotte het al of niet wenschelijk achten. Het is nu eenmaal noodzakelijk voor haar boete, en zij gaat zelfs zóover, om over zelfvernietiging te denken! 'In den Augenblicke, in dem ich erfahre, du habest in die Scheidung bewilligt, büsse ich in demselbigen See mein Vergehen, mein Verbrechen!'

Tot dusverre waren Ottilie's zoogenaamd onbewuste handelwijzen, haar toegeven aan haar liefde voor den echtgenoot harer moederlijke vriendin ons al niet zeer verklaarbaar, maar haar optreden na de catastrophe is ons nog veel onbegrijpelijker. Immers zij denkt in deze kwestie alleen en uitsluitend aan zichzelve, en hoe *zij* haar eigen zielsrust terug krijgen kan. En al willen we dit niet, zooals Adolf Stahr doet, *furchtbare Egoismus* noemen, haar gedrag, waarbij zij alleen aan zichzelve denkt, en niet vraagt wat zij haar geliefde en diens vrouw daarmee aandoet, is toch op zijn minst genomen vreemd, en alleen aan te

nemen, als men tevens aanneemt, dat Ottilie, door den vreeselijken zenuwschok, een zielsvertroebeling heeft gekregen.

Charlotte is het onmogelijk, aan Ottilie's plotselingen ommekeer te gelooven. Zij wordt begoocheld door Ottilie's schijnbare kalmte, daar het meisje zelfs al haar best doet, om Charlotte afleiding te geven; en zij geeft de hoop niet op, Eduard en Ottilie nog eens een gelukkig paar te zien.

Ottilie heeft zichzelve echter vergiffenis geschonken, en heeft weer vrede in zichzelve gevonden, op voorwaarde, dat zij altijd afstand zal doen van alle toekomstig geluk. Zij ontzegt zich voor eeuwig het hoogste geluk, en beschouwt zichzelve als iemand, die aan alle aardschheid onttogen is, en zich uitsluitend aan het hoogere, het heilige voelt verwant. En geen oogenblik komt het in haar op, wat haar zich-alles-ontzeggen, voor Eduard beteekenen moet, en of zij, door haar besluit om van hem afstand te doen, hem niet voor altijd ongelukkig maakt, en dus de moeilijke omstandigheden, waarin zij allen verkeeren, niet nog veel ernstiger en ingewikkelder maakt!

Ottilie, tot ontsteltenis van Charlotte, vat haar boete zóó met uiterste strengheid op, dat zij zegt, Eduard nooit meer te willen spreken. En Ottilie houdt de gelofte ‘des Schweigens’, die zij ‘vom Gefühl gedrungen, über sich genommen’; zij is besloten te sterven, want het leven is haar ten eenenmale onverschillig geworden, en zij weet, door haar besluit, er nooit meer iets van te kunnen verwachten. Zij voelt zich niet in staat, haar bestaan langer te dragen, en doet zich langzaam sterven, door een absolute onthoudling van spijs en drank. Dit is haar mogelijk, omdat zij steeds op haar kamer verblijft, en zij het eten, dat haar wordt gebracht, kan wegdoen, zonder dat iemand het merkt. Een gelijke handelwijze vinden wij in Agnes Günther's *Die heilige und ihr Narr,* waar het Seelchen, willende sterven, omdat zij zich voor eeuwig van Harro gescheiden waant, zich alle voedsel ontzegt.)

Bij den modernen lezer komt vanzelf de gedachte op: is deze situatie natuurlijk? En iedereen moet daar spontaan op antwoorden: neen! Waarom? Omdat de plotselinge starre, ijzeren wil van Ottilie in 't geheel niet in overeenstemming is met het zachte, aanhankelijke en afhankelijke karakter van het meisje, en omdat het niet te aanvaarden is, dat zij zoo sterk en standvastig

is, en zóózeer uitsluitend zichzelve zoekt, dat haar eigen zielevrede gekocht wordt door het ongeluk van haar geliefde. Hoe kon Goethe, die zoo krachtig en gezond het werkelijke leven zag, hier zóódanig falen, dat hij de twee, door de natuur elkander vóórbestemden, gescheiden hield? Het antwoord is duidelijk. Onbewust stond Goethe steeds zijn smartvolle verhouding tot Minchen Herzlieb voor oogen, van wie hij immers altijd gescheiden zou blijven, en onwillekeurig bracht hij zijn eigen gevoelens over op de zielsberoeringen van Ottilie. Tegen het slot van het boek wordt het beeld van Minchen (verpersoonlijkt in Ottilie) hem al schooner en dierbaarder, hij noemt haar nu eens '*das gute*', dan weer *'das schöne'* of '*das liebe*', '*das herrliche kind*', ja, ten slotte wordt zij zelfs voor hem 'die Himmlische', en.... is in staat, na haar dood, wonderdaden te doen!

Wie de geschiedenis van Goethe en Minchen niet kent, en deze dus ook niet in verband brengt met Ottilie begrijpt niets van de vreemde dispositie, waarin het lijk van Ottilie verkeert. Wanneer zij voorbij wordt gedragen, springt een jongmeisje uit het raam op staat.... doch zonder evenwel (door de beschuttende kracht, die er van Ottilie uitgaat) ook maar in het minste of geringste gekwetst te worden. Ottilie's lichaam, in een glazen kist geplaatst, verandert niet, en van heinde en verre komen de menschen erheen, om heil van haar te erlangen, zooals men dit in de middeleeuwen deed van een heilige martelares.

Ottilie is voor ons geen mensch van 'vleesch en bloed', neen, zij is een abstractie, die door Goethe als symbool van het door hem beminde meisje, in zijn boek was gebracht, en door hem verheerlijkt werd en vereerd.

In een zijner brieven aan Bettina von Arnim *(Goethe's Briefwechsel mit einem Kinde,* welke wij later hopen te behandelen) zegt Goethe hieromtrent:

> ....dass er es sich zur Aufgabe gemacht habe in diesem einen Erfundenen Geschicke wie in einer Grabesurne die Thränen für manches Versäumte zu sammeln; und wie er selbst bei der Entwicklung dieser herben Geschiechte tief bewegt gewesen und seinen Theil Schmerzen getragen, so haben er nun auch die Freunde zur Theilnahme auffordern wollen.

Wij, modernen, noemen dat een pathologische bekentenis; zij is geen aesthetische rechtvaardiging voor de wreedheid, waarmee hij Ottilie elke geluksbevrediging ontzegt, en die Bettina hem, o.i. terecht, onder de oogen had gebracht. Dit oordeel van Bettina behoort tot de meest juiste uitspraken, welke zij over Goethe's werk heeft geuit.

'Wie konnte doch', vraagt zij, 'Ottilie früher sterben wollen? O, ich frage Dich: ist es nicht auch Busse, Glück zu tragen, Glück zu geniessen? Konntest Du Keinen erschaffen, der sie gerettet hatte? Du bist herrlich, aber *grausam,* dass Du dies Leben sich selbst vernichten lässt! Nachdem nun einmal das Unglück herein gebrochen war, da musstest Du decken, wie die Erde deckt, und wie sie nun über den Gräbern erblüht, so mussten höhere Gefühle und Gesinnungen aus dem Erlebten erblühen, und nicht durfte der unreife, jünglinghafte Mann so entwurzelt weggeschleudert werden.'

Bettina noemt het 'nicht kindlich, dass sie den Geliebten verlasse und nicht von ihm die Entfaltung ihres Geschicks erwarte', (zeer juist); zij vindt het 'unweiblich, dass sie nicht lediglich und allein des Geliebten Geschick berate'. (Oók zeer juist.) Zij noemt het een averechtsche opvatting te gelooven, 'dass der Leib abgelegt werden müsse um durch Irrthum und Vergehen hindurch in den Himmel der Freiheit zu kommen'. Zij vindt, dat het 'des Dichters Aufgabe sei, das neue Leben der sich im Menschen selbst vollziehenden durch seine eigne Kraft und durch die Liebe bewirkten Befreiung und Reinigung zu entfalten.... er hebt die Schwingen und schwebt über den Sehnenden, und holt sie und zeigt ihnen, wie man über den Boden der Vorurtheile sich erhalten könne. Aber ach! *Deine* Muse is eine Sappho; statt dem Genius zu folgen, hat sie sich hinab gestürzt!'....

Weliswaar is dit, als alles wat Bettina schrijft, een beetje oneenvoudig en niet direct uitgedrukt, maar men begrijpt toch heel goed, zooals zij het bedoelt, en kan niet nalaten haar volkomen gelijk te geven!

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Andree door H.W. Sandberg.
(Vervolg van blz. 244.) III.

Opnieuw waren de vrienden bij de Newmannen bijeen, om vandaar de stad in te gaan, feest te vieren, zooals dat in de maand December Zaterdags de gewoonte was geworden. Zoo'n gewoonte ontstaat plotseling, tot zij ineens weer vervalt, verdwijnt, wegsmelt, zonder dat iemand daar de oorzaak van kent.

Nu waren Wielaard er ook en de twee onafscheidelijke componisten, die hun geheele leven quatre mains schenen te spelen, Leo Mits en Jacques Herz. Verder Raymonde. Het zou verwonderlijk zijn geweest, als Raymonde had ontbroken; zij dook overal op en bewoog haar tengere figuurtje temidden van elke bijeenkomst zonder ooit een spoor na te laten. En Andrée was er tusschen al die mannen. Zij vormde, in het begin van den avond, het middelpunt, omdat zij voor Joop, Leo en Jacques een nieuw element was. Alleen Joop had haar één keer ontmoet, in de Dôme, dien avond nà de Djibouk-voorstelling. Uit zijn galanterie van toen, was geen enkel spoor van bijzondere sympathie overgebleven, dat merkte Guillaume met genoegen. Leo en Jacques kenden haar nog niet. Leo, die altijd grapjes moest maken, had haar direct onder de mistletoe omhelsd. Die mistletoe hing, hoewel het nog vóór Kerstmis was, in de open deur tusschen de keuken en de huiskamer. Om van buiten in de huiskamer te komen, moest je namelijk eerst langsdoor de keuken en om in de slaapkamer te komen, moest je door de

zitkamer. Met een beetje fantasie zou je dit appartement een tunnelwoning hebben kunnen noemen.

Onrustig bewoog Guillaume zich tusschen de anderen door, de kamer was hem te vol. Om dicht bij Andrée te zijn moest òf het toeval hem helpen òf moest hij zich speciaal in haar nabijheid dringen. En dan, hij wist, dat deze avond belangrijk zou worden. O, niet beslissend, daar geloofde hij zelf niet aan, maar belangrijk. Dat hing in de atmosfeer, dat beklemde hem.

Leo en Jacques waren hier maar bij toeval, omdat zij met Huib en Willy wat te bepraten hadden gehad. Zij gingen niet mee naar het chique bal in het Claridge-Hôtel. Dat Andrée meeging, was voor Guillaume. Zij ging haast nooit uit, had hij gehoord. Maar al was iedereen ervan op de hoogte, dat zij om hem aanwezig was, er werd niet op gezinspeeld. De proefneming werd serieus voortgezet. Want een proefneming was het.

Een paar dagen geleden had Guillaume met Huib voor het haardvuur gezeten, tegen etenstijd. Hij at wel meer bij hen. Dien dag zou het wat later worden, omdat Willy na kantoor naar Andrée was toegegaan, om haar haar te laten golven. Huib schreef en Guillaume warmde zijn handen, meer, omdat het zoo gezellig is, je handen te warmen, dan vanwege de kou. Hij dacht aan Andrée, maar zijn gedachten vervaagden, alleen een aangenaam gevoel bleef er van over, dat je voelt na een regenbui, als het warm is geweest. Dan is alles weer frisch in de lucht, de zon breekt even door en de menschengezichten in de stad om je heen zijn je sympathiek.

De deur ging open. Willy stond daar en Guillaume dacht, dat er iets verschrikkelijks ging gebeuren, dat zij de handen ten hemel zou heffen en zou gaan schreeuwen. Maar zij zei alleen met een duidelijke stem, tegen hem, want zij keek hem aan:

- Maar wat heb je gedaan?

Hij bewoog niet, hij begreep onmiddellijk, dat het in verband stond met Andrée. In het plotselinge van den aanval op zijn gelukkige stemming verloor hij voor een moment alle herinnering en raadpleegde zijn hersens in angstig zoeken of hij haar soms niet had vermoord, haar misschien geslagen had of een schunnig gemeene brief had geschreven, wat voorgoed alles onmogelijk maakte. Hij vond niets. Sidderend vroeg hij:

‘Wat dan?’

- Je hebt een boek van Dostojewski gegeven en daar was zij heelemaal over in tranen.

‘Ha, in tranen, dat is fijn. Ja, ik gaf haar “Les pauvres gens”, zij vond het dus mooi?’

- Het grijpt haar zoo an, zij vindt het zoo triest, zij wil er niet meer in lezen.

‘Zoo, zoo, zoo.’

- En dan moet ik je nog wat zeggen.

‘Ah, encore, je brengt me van de eene angst in de andere.’

Toch ging Willy door, met de uiterste voorzichtigheid, zonder teveel te zeggen, zonder ook te weinig te zeggen, zooals alleen een vrouw dat in zulke omstandigheden kan. Een man zou er omheen praten en daardoor juist zeggen, wat hij niet moest zeggen en vergeten, wat het belangrijkste was.

- Ik zou je raden niet te hard van stapel te loopen, Andrée weet niet, wat zij wil, zij vindt je sympathiek, maar met een plotselinge verklaring zou je alles kunnen bruskeeren.

‘Sympathiek, een mooi woord, hetzelfde als ijverig, ook zoo'n vervloekte uitdrukking, zeg maar, dat zij niet van mij houdt,’ en Guillaume zag Willy aan met oogen vol vijandschap. Maar in zijn hart lag de vriendschap verborgen.

- Dat is het ook niet, zij heeft echter veel teleurstelling gehad in haar leven, zij is voorzichtig geworden. 't Is niet meer een jong meisje, dat nergens van af weet.

‘Nu ja, komt zij Zaterdag of komt zij niet?’ viel hij haar bitter in de rede.

- Zij komt en graag. Zet je beste beentje voor en wacht je tijd af.

‘Ik kan niet wachten’, zei Guillaume somber, ‘als ik liefheb, heb ik lief, het is geen kansspelletje voor mij.’

- Wees nou verstandig, Giel, drong Willy aan en Huib voegde er aan toe: - Doe een beetje onverschillig dien avond, bemoei je niet alleen met haar.

‘Goed’, antwoordde Guillaume op vermoeiden toon, terwijl hij in zijn hart het vaste besluit nam om alles Zaterdag te forceeren, haar zijn liefde te bekennen, al mocht zij hemel en aarde bewegen om hem het spreken te beletten. Een onbegrijpe-

lijke drang schreef hem dit voor. Hij kende zichzelf goed genoeg, om te weten, dat, als zij bijvoorbeeld dien avond onverwachts niet kon komen, hij naar haar huis toe zou gaan en, al was het tot aan haar bed, tot haar zou doordringen, om haar toe te schreèuwen, dat hij van haar hield.

Nu was de Zaterdagavond er, nu zat zij daar, vroolijk en zonnig en één en al levenslust. Hij voelde zich rustig, want wat vanavond gebeurde zou zoo moeten zijn. Hij was in een stemming, waarin het geluk twee menschen tot elkaar brengt of waarin een misdaad gepleegd wordt door een niet-beroepsmisdadiger. Zoo'n stemming groeit met de kracht van een geur, die sterker wordt en benevelt. Wat men in de gedachten heeft, wordt tot daad, het kan niet anders, het is geheel natuurlijk. Een misdaad wordt een noodzakelijkheid, een liefde een heerlijke onbegrijpelijkheid en het leven als water, waar men doorheen zwemt, zoo puur, zoo zuiver, zoo glashelder. Er zijn menschen, die nooit zoo'n stemming kennen. Voor hen moet het leven even dwaas zijn als een stuk steen, je kunt het wentelen en keeren, er is niets bijzonders aan. Zulke menschen spreken recht, veroordeelen, ‘kennen’ de verschijnselen der misdaad en de ‘ziekte-symptomen’ der liefde, zulke menschen zijn leden van de ‘Clan of Good Fellows’, in Sinclair Lewis' roman ‘Babbitt’ voor eeuwig aan de kaak gesteld.

Andrée zat op een hoek van de divan. Guillaume was in haar buurt gekomen en zette zich naast haar. In zijn lichaam voelde hij een kracht, een zelfbewustheid en in zijn gemoed een obstinaatheid, die hem sedert lang hadden ontbroken.

Hij pakte haar bij de schouders en verkondigde stoeiend:

‘Je vais danser tout le soir avec vous.’

Zij worstelde zich los, maar de manier waarop, was een tegemoetkoming.

- Dat zullen we nog wel eens zien, daagde zij hem uit.

Van haar lichaam ging een aantrekkelijkheid uit, die waarschijnlijk slechts hij alleen besefte. Haar ronde, stevige armen, haar flinke dijbeenen, heel haar compacte gestalte gaven hem, toen hij zoo naast haar zat, de onwrikbare idee in, dat zij al bijna van hem was, dat zij in elk geval dien avond hem behoorde, dat niemand anders recht op haar had, naast haar mocht zitten, met haar mocht dansen of haar mocht aanraken.

Vandaar dat, zoodra Jacques een beetje met haar begon te flirten, een ongemotiveerde jaloerschheid hem heelemaal doortrok en hem scherp deed uitvallen, iederen keer, dat daar gelegenheid toe was. Andrée mocht het wel, dat er met haar werd geflirt. De tamelijk groote gestalte van Jacques, in zwart artiestenpak gekleed, wat hem zeer goed stond, maakte wel indruk op haar en zij vond het bovendien prettig om Guillaume te prikkelen. Zij had zijn geladen stemming oogenblikkelijk aangevoeld en gewaardeerd. Het streelde haar gemoed even duidelijk en tastbaar, als wanneer haar armen en beenen waren gestreeld. Het zweepte haar vrouwelijkheid op en als zij zich dus vooral tot Leo en Jacques wendde, dan beteekende dit zooveel, dat het er om te doen was om Guillaume wild te maken. Die zag dat wel in, voorzoover als er in dien toestand van zien sprake kan zijn. Alles gebeurt op den tast, maar de gevoelszenuwen zijn zoo gespannen, geven zoo tot in de fijnste vezelen iedere sensatie weer, dat zij als het ware in het donker de kleur van een voorwerp voelen. Elk woord heeft ook zijn kleur. Men kan zeggen, zijn muziek, maar dat is niet voldoende. Een woord kan trillend zijn van liefde, maar meteen rood van hartstocht, dof van verdriet en tegelijkertijd geel van haat, schel van opwinding en wit van drift of oranje van hevige afwachting. Soms hebben woorden hun speciale beteekenis, dezen avond was slechts van belang de kleur, die zij droegen.

Andrée poeierde zich. Alle vrouwen waren in de weer, zich op te schikken. Wat zij eigenlijk uitvoerden, begreep niemand. Je zag ze heen en weer loopen en kalm-geagiteerd doen. Willy dook onder in de keuken, waar spoedig geplens hoorbaar was en van waaruit een streng gebod opklonk, om nièt binnen te treden. Raymonde snuffelde in taschjes, tot zij daar haar schoonheid uit te voorschijn had gehaald. Zij verdween een paar minuten in de slaapkamer. Andrée poeierde zich en Guillaume, vlak erbij gezeten, keek er naar, alsof er zich een of ander wereldwonder voltrok. Op die manier zag je langzamerhand de vrouwen schooner worden, zooals de maan, die oprijst in den nacht, eerst bleek, dan feller van schijn en ten leste zeilt zij statig langs het hemelruim. De vrouwen maakten zich mooi, om langs den Parijschen hemel te zweven, welke bezaaid was met

mannen, die haar zouden toelonken als knipperende sterretjes.

- Mijn rug moet eigenlijk ook gepoeierd, zei Andrée, maar ik kan er niet bij.

Guillaume keek naar haar rug, waarin in het midden een sterke lijn liep, die het zachte van het vleesch rondom des te molliger deed uitkomen. Zoodoende was Jacques hem voor met te zeggen:

- Dat is mijn werk, ik ben componist, dus daaruit volgt dat ik een rug kan poeieren als niemand anders. Komt u maar mee, madame.

- Zou u heusch denken, dat een componist daarvoor de aangewezen persoon is?

- Ach so, zei Jacques, wat hij altijd zei, als hij even wilde nadenken of zijn gevoelens wilde verbergen, - zeker, denk ik dat, uw rug is een harmonie, waarop mijn handen als op een klankbord zullen spelen.

- Als u mij maar geen pijn doet.

'Zijn handen zijn zoo ruw, Andrée, ik wil het doen', greep Guillaume in en hij voegde er oogenblikkelijk, zonder zin, aan toe: 'Je blijft van haar af, Jacques.'

- Ik zou niet weten waarom, antwoordde deze.

- Welk recht hebt u over mijn rug te beschikken, protesteerde Andrée.

'Recht of geen recht, ik wil het niet hebben.'

- Ah, maar u is vervelend, verklaarde zij uit den grond van haar hart.

Jacques was opgestaan, Guillaume eveneens.

Toen ontstond er zoo'n stille strijd, zoo'n vriendschappelijke, maar tevens verbitterde, een worsteling als tusschen twee elanden, die, met de geweien verward, met elkaar vechten om het wijfje, dat in het bosch op een afstand staat, om den sterkste haar liefde te geven, als dit liefde is. Tenminste zoo zag Guillaume het. Hij vond het een genot zijn kracht te kunnen toonen, want Jacques was grooter en sterker dan hij, maar de aanwezigheid van Andrée maakte zijn weerstand onverzettelijk. Zij echter toonde niet de minste belangstelling.

- Ik houd er niet van als mannen vechten.

'Ik houd er des te meer van', hijgde Guillaume, wiens strijd-

lust, voortgekomen uit den lust te bekoren, thans alles overheerschte.

- Jacques is componist, dus het komt hem toe, Andrée's rug te poeieren, riepen de anderen lachend.

'Wat een onzin', riep Guillaume terug, hoewel hij wist, dat zij hem plaagden. In de snelheid van het gesprek en in de opwinding beantwoordde hij evenwel hun argumenten, alsof zij gewone waarde hadden.

- Je bent toch sterker dan ik dacht, beëindigde Jacques den worstelwedstrijd.

'O, zie je.'

Zij lieten mekaar los.

- Als straf, dat u gevochten heeft, zal monsieur Herz mijn rug poeieren.

'Dat vind ik niet aardig van u.'

- U bent ook niet aardig, door zoo jaloersch te zijn.

Hij haalde zijn schouders op. Zijn gezicht betrok.

'Wij zullen het allebei doen.'

De bewerking begon. Om het gestuif had deze in de slaapkamer plaats. Jacques hanteerde op geduchte wijze de poeierkwast, gelijk een furieuze chef d'orchestre - door haar avondtoilet was er nog heel wat rug bloot - terwijl Guillaume zich verdienstelijk maakte met het uitwrijven van de poeier, zoodat zij in de huid drong, zeker de aangenaamste bezigheid, die hij met ijver vervulde. De beide vrienden waren nu weer verzoend en bewerkten Andrée als twee schooljongens, die van den meester eens een buitenissige opdracht hebben gekregen. Zij poeierden en wreven over en door mekaar heen, dat het een lust was en schaterden onderwijl van het lachen. Tusschen den ernst van het bedrijf door gaven zij Andrée amicale klapjes op de schouderbladen, waarbij zij net deden of dit voor een goede behandeling van de materie onontbeerlijk was. Dat verhoogde hun uitgelatenheid, zoodat zij het af en toe uitproestten. Jacques was eerder klaar dan Guillaume en verdween nu zoet naar de huiskamer. Guillaume bleef met Andrée achter.

Hij beklaagde zich, dat zijn pak vol poeier zat, wat haar de gelegenheid gaf, hem af te stoffen en zoo dartelden zij een beetje om elkaar heen. 'Cochon' fluisterde Andrée hem toe op een

toon, alsof zij schat tegen hem zei. Uit belooning daarvoor inspecteerde hij haar rug nog eens en deelde haar vervolgens plechtig mee, dat die er patent uitzag.

Tenslotte was iedereen voor het vertrek gereed. Luidruchtig trok het troepje de binnenplaats over en de deur uit.

- Zoeken jullie maar een eigen taxi, raadden de anderen, die net deden of er niet genoeg plaats zou zijn in één, hoewel dit niet het geval was, daar Leo en Jacques zoo dadelijk afscheid zouden nemen en niet zouden meegaan. Andrée begreep de situatie niet oogenblikkelijk, liet zich door Guillaume voor een taxi brengen, maar toen hij drong tot instappen en de anderen ver weg waren, op zoek naar een andere, verzette zij zich.

- Waar blijven zij?

'O, er is geen plaats, stap nu maar gauw in.'

Zij gehoorzaamde, omdat zij er feitelijk niets tegen had.

Zoodra zij reden, sloeg hij op de manier van, zoo hoort het en niet anders, zijn arm om haar heen.

'U bent er niet met Kerstmis, u gaat naar huis, dus ik kan u niet onder de mistletoe hebben en daarom vraag ik nu om een paar zoenen.'

- U bent heetgebakerd.

'Zoo ben ik altijd. Is het goed?'

Hij boog zich naar haar voorover. Zij bewoog niet, zat onbeweeglijk, als verstard. Even was hij verbaasd. Wat beteekende dit? Maar daar hoorde hij haar zacht spreken, als een ademtocht.

- Mais pas sur ma bouche.

Hij omhelsde haar, maar hij deed het vol grenzelooze, eerbiedige liefde, terwijl ongetwijfeld haar stille houding, een moment tevoren, haar verwachting van een uiting van hartstocht was geweest. Dit begreep hij niet. Voor hem was het al voldoende, dat hij haar zoende. Een vrouw evenwel is meer materialist, voor haar was het symbool niets, de realiteit alles. Zij dacht er alleen over na, hoè hij haar gezoend had. En dit had haar niet ontvlamd. Dat er nog een verborgen hartstocht kan zijn, die des te grooter kan wezen, naarmate hij meer wordt bedwongen, was voor haar onbegrijpelijk.

Toen zij vóór het Carlton-Hôtel uitstapten en de anderen zich

bij hen voegden, uitte hij zijn vreugde door te zeggen: ‘Ik heb mijn tijd gebruikt.’ Zij zei niets en dacht bij zichzelf: er is niets voorgevallen.

Even zagen zij allen de schitterend verlichte Champs Elysées af, drongen daarna de hall binnen, bekeken de vitrines, waarin sieraden en japonnen te bewonderen waren en betraden een der danszalen. Waar Andrée liep, daar ging Guillaume ook. Hij week niet van haar zijde. Als een schaduw volgde hij haar. Hij luisterde alleen naar haar, zag niets anders dan haar. Hij zei nauwelijks één woord tot de anderen. Zij bestonden voor hem niet, de vrienden, niets anders bestond meer voor hem dan zij. En onder dat alles voelde hij zich gelukkig.

* * *

O, die avond van verdronkenheid. Verdronken was hij in zijn gevoelens voor haar, verdronken, niet in haar woorden, maar in den klank van haar stem, verdronken in haar wezen, in haar gestalte, verdronken in de bestudeering van haar trekken, verdronken in het dansen met haar. Hij kon niet goed dansen, met haar echter was het een wellust. Het ging vanzelf, hij hoefde er niet bij te denken. Bij de tango maakte zij een speciale beweging, een ronddraaien om elkaar heen, waarbij zijn linkerbeen tegen haar rechterbeen aan bleef gedrukt, die hem het bloed naar het hoofd deed stijgen. - C'est voluptueux, zei zij, waarbij haar adem langs zijn wang kriebelde. Het was, toen zij dit zei, alsof hij zich verslikte van genot. Hij drukte haar tegen zich aan en daar het warm was parelde het zweet hem op het voorhoofd. Elke dans echter danste hij met haar door. Een enkele werd hem ontroofd door een van de anderen. Dan ging hij aan den kant zitten en volgde haar met de oogen. Hij zag niet eens, dat zij met een ander danste, zij danste daar alleen, vrij, om straks weer naar hem toe te komen en met hem verder te dansen.

Spoedig hadden zij allebei dorst en namen in een hoekje plaats, waarheen hij frissche limonade haalde. Er was tusschen hen niet de minste bevangenheid meer, in elken onbeduidenden zin, dien zij zeiden, legden zij de heerlijkste genietingen van stem of voegden er de verrukkingen van een oogopslag of van een elkander aanraken aan toe. Hoe onbelangrijker hun gesprek was,

hoe beter. Want elke opmerking van beteekenis zou aandacht hebben geëischt voor iets anders dan voor elkaar. Het is dwaasheid te willen beweren, dat de intellectualiteit der karakters een eerste rol speelt bij het vinden van de geliefde. Zij is de basis, waarop de liefde moet worden opgebouwd, maar in den beginne is het een niets, dat hen tot elkander brengt, een beweging van de hand, een klein schitterend plekje in de oogen, de lijn van een wang, die een gezicht markeert, een wijze van lachen, die de begeerte wakker roept.

Bij Guillaume was het zoo gegaan; hij had haar een ernstig boek van Dostojewski gegeven, hij had gloeiende verzen voor haar geschreven en gepraat over al het werk, dat hij in den loop der jaren had verricht. Het boek van Dostojewski had zij niet verder willen lezen, omdat zij het te triest vond, tegen zijn verzen had zij spoedig een tegenzin gekregen, omdat zij alles van haar zoo idealiseerden, dat zij daar een gevaar in zag en wat zijn gesprekken betrof, daarover had zij tot Hubert gezegd: - Ce pauvre monsieur Lindquist parle toujours de lui-même, niet bedenkende, dat dit niet alleen ijdelheid inhield, maar ook de bedoeling had, dat zij hem zou leeren kennen, zijn aard, zijn streven, zijn verlangens. Nee, dat had zij niet begrepen.

Vanavond hechtte zij aan deze dingen zelf geen waarde meer, niet aan de literatuur, de gedichtenschrijverij en zijn eigen belangrijkheid, zooals een reiziger, die voor zijn plezier op reis is gegaan, na maanden van afmattenden arbeid, nog in den ban daarvan, koffers met goed, boeken en werkmateriaal heeft meegenomen, totdat het hem plotseling bedrukt, totdat hij begrijpt, dat hij zóó niet vrij kan leven, met al datgene, wat zijn gedachten gevangen houdt, inplaats dat zijn gedachten het gevangen houden en hij het grootste gedeelte van zijn bagage over boord smijt.

Andrée en hij spraken over niets, dat ver weg was. Over al, daarentegen, wat vlak bij de hand lag, wierpen zij het net van hun belangstelling: een danspaar, dat op en neer schokte, zoodat onwelvoeglijke associaties ontstonden, waaraan de gedachte wel kon worden aangeduid, maar niet direct uitgesproken, over het speldje in haar haar, dat, hoe mooi en duur het ook was, toch niet anders dan de schoonheid van het haar deed uitkomen, over

zijn ‘stylo’, in vergelijking met alle andere vulpenhouders ter wereld. Hij had hem uit zijn vestjeszakje gehaald en liet 'm haar zien. Ondertusschen hield hij hem nog vast, zoodat zij beiden de stylo in hun handen ronddraaiden en hij daarmee zoowel als met haar vingers speelde. De muziek van de twee orkesten, die mekaar onophoudelijk afwisselden, doofde het nadrukkelijke van deze beweging. Wat in de stilte een aanraking zou zijn geweest, die hem zou hebben doen blozen, werd bij het rhythme en in den klank der muziek een natuurlijke begeleiding. Wanneer hij zijn hand op haar blooten schouder legde, was het hem, alsof de muziek door zijn lichaam in het hare overstroomde. Daarna bewaarde hij in zijn hand, die hij gebogen hield, nog vijf minuten lang den indruk van de lijnen van haar schouder.

‘Hoe heet dat plaatsje uit de Midi, waar u vandaan komt?’ informeerde hij.

- Waarom wil u dat weten?

‘Het kan best zijn, dat ik daar nog eens kom, om met uw moeder kennis te maken.’

- Ik zal mijn moeder wel eens over u inlichten.

‘En wat zult u dan vertellen?’

- Ja, dat is een geheim.

‘Geeft u mij dat nou, voor Kerstmis en Nieuwjaar wil ik het ook weten, dan schrijf ik u.’

- Maar ik schrijf u niet terug.

‘Zooals u verkiest.’

- Geef uw stylo maar op.

Zij keek rond, waarop zij zou kunnen schrijven, zag hem scherp in de oogen en zei: - Je veux l'écrire sur vos cuisses.

Hij antwoordde in één impuls: ‘Een andere keer heel graag, ik kan ze hier moeilijk voor u ontblooten.

- Wacht, op mijn onderjurk.

Zij sloeg haar rok tot boven de knie op en schreef met bochtige letters op haar knie den naam: Domaine des Fédiès par Gaillac, Tarn. Hij pakte haar been boven de knie beet, om de stof van haar jurk glad te strijken en zoo goed te kunnen lezen. Hij wilde juist wat zeggen, toen zij met een vlugge beweging haar japon neersloeg en fluisterde:

- Die mijnheer aan den overkant wou ook wel eens wat

aardigs zien, de schobbejak, maar heel haar houding verried, dat zij den man groot gelijk gaf.

Hij lachte stuntelig, omdat hij zijn verbeelding met alle kracht moest bedwingen.

Zij sprongen op om samen te dansen, vielen mekaar bijna in de armen, voordat zij ronddraaiden. Hij voelde haar geheele lichaam wiegen tegen zich aan. Zij strekte zich langs hem uit als een vrouw, die al dansende liefst zou willen inslapen.

'Mon petit trésor', stamelde hij.

Zij deed, alsof zij niets had gehoord.

'Vous n'entendez pas? Je dis, mon petit trésor.'

- Non, je n'ai rien entendu, continuez s'il vous plaît.

En hij ging door met niet alleen lieve naampjes te zeggen, maar ook zoomaar woorden, die hij uitsprak op de meest sleepende toon: 'La lumière - voluptueux, - ah, j'ai le coeur qui brûle - étoile de ma vie - le vent qui bat ma fenêtre sans cesse - la petite manicure - le poète qui ne fait plus de chansons, parce qu'il est devenu lui-même une chanson - je vous tiens dans mes bras comme le panthère sa proie.'

- Dus ben ik een prooi?

'Bien sûr et moi je suis en proie de vous.'

Toen kwam de verloting. De menschen drongen naar een derde wat afgelegen zaal, waar zitjes waren en achter een afsluiting de cadeaux verspreid lagen. Zoo chic was de bijeenkomst niet of iedereen stootte en duwde en werkte zich naar voren om een loterij-nummertje machtig te worden. Tegelijkertijd werden papieren mutsen, waaiers en toeters uitgereikt. De meeste vrouwen kozen ze met smaak uit en de kinderlijke gril stond haar alleraardigst. Het ontdeed hen wat van hun ongenaakbaarheid, doch gaf hun meteen een eenvoud, die zuiverder was, tenminste scheen. De Russische kokoshnik gaf Andrée's gezichtje een andere, nieuwe schoonheid, als een landschap, waarover een ander licht is gegleden. De Russische hoofdtooi gaf iets nadenkends en droomerigs aan haar trekken. Verwijlden haar gedachten ineens verweg van haar gezicht, dat wachtte op hun terugkeer, onderwijl de uitdrukking houdende, waarin zij het hadden verlaten op zoek naar een nieuwe waarheid, een nieuwsgierigheid?

Nu doken ook de vrienden voor een oogenblik op. Zij zaten op een breede lage canapee en wachtten de trekking der loten af. Andrée werd hen nu ook gewaar, maar zij sprak weinig, lachte alleen tegen hen. Voor Guillaume waren zij schimmen, waartegen hij door een soort vettige cellulose-laag moest spreken. Als hij tegen hen lachte, was het hem, alsof zijn lach achter een masker plaats had en zij niets anders van hem zagen dan een in gedachten verzonken gezicht. Het afroepen van de nummers begon, met de vermelding van de prijzen, die er op waren gevallen. De Peugeot-wagen was gauw toegewezen, maar er waren toch nog prachtige prijzen, gouden en zilveren voorwerpen, ingebleven. Dichter opeengepakt dan tevoren stonden de menschen. Andrée en Guillaume waren naar voren gedrongen. Hij stond warm tegen haar aangedrukt en hield zijn hand vast tegen de ronding van haar heup. En zij had haar hand tegen de zijne aan, als om die te vaster tegen zich aan te voelen. Hij had wel eeuwig zoo willen blijven staan. Onbeweeglijk en alsof zij het zelf niet merkten, alsof zij het onbewust deden zonder er bij te denken, bleven zij zoo tegen elkaar aangeleund wachten, schoven zij af en toe wat vooruit, zonder van houding te veranderen. Wat een weelde van gewaarwordingen doorstroomde hen. Soms was het of hij voelde, wat zij voelde, of hij zijn eigen ik was kwijtgeraakt, dan weer herwon hij zichzelf met alle kracht en scheen haar ziel in de zijne te huizen.

Een prijs, die op een van hun loten viel, maakte een einde aan hun droom. Met een prozaïsche gouden soeplepel - wat is tastbaar goud vergeleken bij een droom als een nevel zoo fijn - maakten zij zich uit het gedrang los. Toen zij nog eens terugging, om te zien of er niet nog een prijs op het andere lot van hen was gevallen, liep hij werktuigelijk mee. Dat moment was het, dat zij plotseling, zonder voorbereiding zei:

- U hoeft mij niet te volgen als een h o n d .

Hij stond stil, deed geen stap verder en keek haar na. Zijn stemming kantelde zoo onverwacht, zooals een boot, die door één golf wordt omgeworpen. Men kan er niets meer uit redden, alles is in een oogenblik verzwolgen door de zee. Hij wachtte op haar en hoopte, dat het maar een losse wrevelige uiting van haar zou zijn geweest, maar toen zij terugkwam zag hij, dat alles veranderd was.

- Misschien ben ik onhartelijk geweest, maar u laat mij ook geen oogenblik alleen. Ik kan mij heelemaal niet amuseeren met de anderen.

Die woorden maakten het nog erger. Hij antwoordde niets. Een gevoel van wraak steeg in hem omhoog, dat merkwaardigerwijze slechts bestond uit de gedachte: Straks zal ik je zeggen, dat ik je lief heb.

Zij dansten nog een dans. Verwarde hij zich echter niet in zijn woorden, zoo kalm was hij geworden, in de danspassen verwarde hij zich wel.

- U hebt nog altijd geen danslessen genomen.

'Zij kosten veel geld, maar ik zal ze nemen', bracht hij er onbewogen uit. 'Wielaard en Newman dansen zeker heel goed?'

- O nee, niets bijzonders. Overigens heb ik bijna de heele avond met u gedanst.

'Het was voor mij een genot, u danst verrukkelijk', zei hij met de ontroering van iemand, die zijn gevoelens niet wil verloochenen, die hij gehad heeft, maar die nu geen waarde meer voor hem hebben.

Om twee uur was het bal afgeloopen. Hij liep alleen, voor haar en de anderen uit, de lange glanzende gangen door en veinsde interesse voor de vitrines, links en rechts. Deze schijnhouding maakte, dat hij zijn toestand des te erger besefte. Buiten zeiden de anderen:

- Wij gaan naar de Dôme.

- Ik ga naar huis, verklaarde Andrée, ik ben moe van een heele week werken.

'Ik breng u in een taxi thuis', besliste Guillaume en tot de vrienden zei hij, 'misschien kom ik straks nog wel in de Dôme.'

Zij protesteerde ertegen, dat hij met haar mee zou rijden, verzette zich, wilde alleen gaan.

'Ik ga mee', hield hij onverzettelijk vol en zij begreep, dat er niets tegen te zeggen was.

Na ingestapt te zijn viel achter hen het portier loodzwaar dicht.

(Wordt vervolgd.)

Een hoekje stad door H.H.J. Maas.
(Vervolg van blz. 254.)

Een schel belgerinkel joeg haar naar de voordeur. De postbode:

'Den heer F. van der Meer. Is dat hier terecht?'

'F. van.... O ja, Frans! Dat is mijn zoon....'

'Ah zoo, juist.... Er is geen nummer bij het adres opgegeven, en op het naamplaatje staat K. van der Meer.... Maar dat is dan in orde.... De menschen loopen dadelijk met klachten over verkeerde bezorging!....'

Haar toelichting, dat K. de naam van haar man was, Karel, bereikte de aandacht van den postbode niet meer. Hij was reeds op zijn fiets gesprongen. Bovendien had zij zich onder het praten half omgedraaid, omdat Frans in de gang was gekomen:

'Voor mij? Geef maar gauw hier!....'

Hij zag aan de bedrukte enveloppe, dat het wel een antwoord zou zijn van de groote industrieele firma, aan wie hij een betrekking gevraagd had. Een sollicitatie op goed geluk voor den zooveelsten keer! En weer mis natuurlijk. Want de brief was dus Zaterdag verzonden. En 's Zaterdags werd alle rommel op de kantoren afgedaan. Zoo ging het op de Bank ook: een heele ris van antwoorden in een enkelen regel, dat het tot hun spijt niet kon! Als er maar kans was om te plukken, dan gaven ze zich wel moeite! En anders lázen ze de brieven nog niet eens behoorlijk....

Juffrouw Van der Meer wilde voor Frans herhalen, wat de postbode had gezegd. Als iets heel gewichtigs voor haar begrip van de dingen. Zij vond het bijzonder deftig, als de post wat bracht: kon je wel aan zien, dat je tot de nette menschen behoorde! Maar geïrriteerd snauwde hij haar woordengeratel tot stilstand:

‘Och, wat geeft dat!.... Hebben die kerels hun salaris toch voor, om ná te vragen!.... Zal wel naar een fooi gehengeld hebben ook!....’

Hij was zenuwachtig. Als het dezen keer toch eens gelukt mocht zijn! Daar hadden er immers al zoovéél succes gehad, volgens men zei. Bij zulke groote ondernemingen kwam het op een paar employés meer of minder niet aan. Die firma benoemde zelfs geregeld drie personen voor één betrekking. Na een paar maanden proef hield zij dan den beste en gooide de twee anderen op de keien. Wie wat nieuws wist te bedenken om haar winst te vermeerderen, was voor zijn leven geborgen. De rest spuwde zij uit: menschenmateriaal telde zij niet!.... Als hij nu de kans eens kreeg!....

Zoo had hij na de verzending van zijn brief in zichzelf redeneerend de hoop versterkt.

Met nerveuse rukken trok hij de enveloppe aan rafels en scheurde meteen mee den brief in stukken. Op de tafel in de huiskamer schoof hij onhandig-gehaast wat kopjes en schoteltjes terzij, zoodat moeder Van der Meer opschrikkend toeschoot om het schervengevaar af te wenden. De stukken van den brief legde hij naast elkaar, en zijn blikken, gespannen van verwachting, vlogen over den inhoud heen. Een moment bleef hij in voorovergebogen leeshouding staan. Toen vertrok zijn gezicht tot het smartelijke masker van een diepe teleurstelling, een paar seconden. En daarna stuwde een razende woede een golf van bloed naar zijn hoofd. Zijn beroerde stemming, dien morgen, was zeker een voorgevoel geweest! Hij vloekte. En kreukte de briefstukken ineen tot een prop, dien hij door de kamer slingerde.

‘Och Frans!.... is het wéér mis, jong?....’ deed juffrouw Van der Meer, aarzelend, verschrikt toch door zijn godslasterlijken, hemeltergenden uitroep, met de zacht-streelende stem van haar deelneming. En in haar radeloozen troostwil voegde zij daaraan toe:

‘Trek het je maar niet aan, Frans.... je hebt immers nog altijd een thuis met een boterham?....’

Dat ontlokte zijn woede van verbittering een nieuwe uitbarsting in een godslasterlijk gevloek, gevolgd door de verwensching, dat zij met haar boterham naar de hel kon loopen!....

Grommend tusschen zijn op elkaar gebeten tanden door, dat hij dan maar als pakjesdrager aan het station ging staan, schoot hij naar het achterplaatsje om zijn fiets te halen. Met nijdig deurengebons en knarsend gestoot van de trappers tegen de posten en tegen de muren werkte hij die de straat op....

'Ik zal je wel helpen, Frans!.... Wacht maar, jong!....'

Maar het haastig gedribbel van juffrouw Van der Meer kwam overal net te laat: als de deur al daverde, als een trapper juist de verf geschramd of de kalk afgekrast had....

Voor zijn part kon de heele keet invallen!

En de voordeur kwakte dicht, dat de kopjes op de tafel in de huiskamer rinkelden.

* * *

Een oogenblik stond juffrouw Van der Meer verslagen door ontsteltenis. In een onwillekeurige beweging drukte haar hand op de pijn, die zijn uitval haar had gestooten in het hart. Wist het kind, wat hij daar had gezegd? Neen, dat kon natuurlijk niet. Maar dat maakte het juist nog akeliger!

Even te voren, toen Frans dat zei over dien postbode, was het haar nog als een flits door het hoofd geschoten - met een bewonderend gevoel erbij -, dat de kinderen tegenwoordig toch zoo van zich af durfden te praten! 'Wat weten ze het te zeggen!' dacht zij. Haast tot den dag van haar trouwen was zij dienstmeisje geweest en had altijd beleefd en onderdanig moeten zijn. Altijd sjieke diensten wel -, voor andere had zij ook feestelijk bedankt! Vrouwen met het huis vol kinderen, die op een paar centen moesten kijken, mochten voor háár part haar eigen rommeltje zelf redderen. Want zulke vrouwen kwamen immers toch ook van niets heen Veel praatjes, maar kale swiet. Waarom moesten zij dan een dienstmeisje houden? Om op haar gemak kinderen te krijgen en er dan breed bij te gaan zitten zeker? Als ze maar gekkinnen vonden, die zich daarvoor opofferen wilden! Om in het vuil van anderen te ploeteren. Zoo gek was Betsy Kersten in ieder geval nooit geweest! Zij had zich ook veel moeten laten zeggen, maar het kwam er ook nog wel op aan, door wie!....

Wat Frans haar daar had toegesnauwd.... Och, die jong ook.... Ja, moeilijk op zijn leeftijd....

Daar kwamen de meisjes de trap afhollen. Nu deed het opeens groote haast. Geen wonder: kwart voor acht ook al!

* * *

Moeder Van der Meer was nog druk bezig, met vlugge bewegingen de tafel weer wat op te redderen - de meisjes konden dat ordinaire van een slordigen boel niet hebben! -, toen haar dochters bijna gelijktijdig de huiskamer binnenkwamen.

Dadelijk slurpten zij de extra-sterke warme koffie.

Hè ja, daar kon je nog eens echt van bekomen. Op zoo'n vroegen Maandagmorgen met een gevoel van katterigheid. Er moest ook een vrije Maandagvoormiddag ingevoerd worden. Even noodig als een vrije Zaterdagnamiddag....

Kitty had geen trek in eten. Zij voelde zich nog moe, van het dansen tot laat in den nacht. Enny en Lieny doopten beschuitjes in haar kopjes. Geen van alle drie had wat praats. Zij moesten zich haasten om weg te komen. Maar de stemming, landerig en lusteloos, lastte loom en zwaar op elke beweging.

'Waarom schopte Frans zoo'n herrie?'

Lieny, de jongste, vroeg het even, met een vagen klank in haar stem. Terloops.

'Och, weer geen goed bericht over een betrekking.'

'Vervelend!....'

Weer was het alleen Lieny.

Het antwoord van juffrouw Van der Meer drong niet verder tot iemand door. Zij hielden zich droomerig elk voor zich met eigen gedachten en gevoelens bezig.

Nu deed de moeder des te drukker, hartelijk animeerend:

'Toe, nog maar gauw een kopje koffie, kan nog best.... en een beschuitje.... een glaasje melk misschien?.... een koekje dan?.... of een lekkere bonbon?....'

Haar blikken streelden de groep: schoone meisjes alle drie, groot, slank en toch stevig gebouwd, en zoo gezond en frisch!.... Altijd goeie kost gehad.... Een lust om te zien, meisjes om partijen te doen. Iets voor rijkeluis zoons, als zij het maar slim genoeg wisten aan te leggen! Zij kwamen nu net in de jaren, dat de kersen voor haar te rijpen hingen. Maar ook niet te gauw toehappen, eerst goed rijp laten worden: als men de gelukken

maar kon laten dienen, dan waren ze de wereld nog niet uit! 't Was gemakkelijker tien flinke dochters te hebben dan één jongen. Voor jongens deugde de wereld niet meer; of ze moesten geld hebben van huis uit!....

Nu moesten de meisjes dan maar eens opstappen.

'De fietsen staan al kant en klaar!' zei glorieerend moeder Van der Meer.

En terwijl zij de verschillende deuren openhield, brachten de drie dochters Van der Meer in een rij achter elkaar haar fietsen op de straat en trapten gehaast verschillende richtingen in.

Uit de verte teekenden zich scherp in de klare morgenlucht nog de lange vleeschkleurige kousenbeenen en de blinkende armen af.

Men kon geen onderscheid van tint zien, tusschen de beenen met kousen en de armen bloot; mooie mode wel, dacht juffrouw Van der Meer, toen zij haar blikken nog doelloos wat liet rondzwerven in de rust van den vroegen dag. Die rust deed haar goed....

Zij keek eens den eenen kant uit en den anderen. Die eerste drukte zat er weer vast op. Nu mocht het ook een uurtje lijden. Dat had zij wel verdiend.

Ja, hoe kon alles in zoo weinig jaren veranderen! In den tijd, dat zij trouwde, was het al heel wat, als een vrouw met voetvrije rokken, een blouse zonder halsboordje en mouwen tot halverwege den elleboog en de hand, op straat durfde te komen! En als een meisje in wat losse houding op de fiets zat, zoodat de rokken onder het trappen opschoven tot boven de enkels en de festons van de witte onderrokken uitblonken, dan gingen alle oogen daarheen. Of onder gelach van de mannen, óf onder de misprijzende aanduiding van jaloersche vrouwen, die geen kans meer hadden, dat de dámes zeker afgunstig geworden waren op de straatmeiden!... Tegenwoordig sprak men van jurken en onderjurken en combinaisons; 'rokken' zei niemand meer. En onderjurken droeg een sjiek meisje nou ook al niet meer. Al het afkeuren en waarschuwen had niet het minst geholpen, het ging jaar op jaar verder. De menschen wáren niet meer zoo gek als vroeger, toen zij zich maar alles lieten wijsmaken en als onnoozele doetjes het deftige volk alleen lieten profiteeren: de deftige dames kwamen wel halfnaakt

op avondpartijtjes en bals. Die wisten ook wel, waarom! En daar viel geen woord over! Maar onder de mindere standen was een mooie vrouw niet meer waard dan een leelijke. Als men maar volhield en doorzette!....

* * *

Juffrouw Van der Meer voelde zich afgetobd, doodop, en de dag begon toch nog pas.

Toen Karel, die om zes uur zijn dienst moest beginnen, de deur uitging, was zij opgestaan. Hij was eraan gewoon, voor zichzelf te zorgen, al twintig jaren. Eerst, omdat zij niet kón, wegens de kleine kinderen. Daarna, omdat het nu eenmaal zoo wás en omdat er té veel veranderd was onderdehand om verandering te brengen in die gewoonte. Zij waren getrouwd, in de kerk en 'voor de wet'; ja, och, aan de liefde deed dat ook al niets toe. Tobberij en liefde: dat verdraagt zich niet. 'Liefde heeft met trouwen niets te maken', zei mevrouw De Zwart altijd. Hoe kon die erover lachen, dat je eerst naar het stadhuis zoudt moeten stappen - zij was alleen 'voor de wet' getrouwd -, alsof daarmee de liefde moest komen en blijven! Zooals mevrouw De Zwart haar de dingen verklaarde, had zij ze voorheen nooit gehoord. Maar zóó had zij alles graag aangenomen, want dat scheen haar de zuivere waarheid toe, en al het andere bedrog om de menschen dom en klein en onderdanig te houden. De rijke lui profiteerden wel! Mevrouw De Zwart wist het en kende geen afgunst. Zelf had zij het heerlijk, een leventje van een prinses, maar bij háár was geen denken aan afsluiten van den boterpot voor zichzelf alleen! Wie het hebben kon, moest het waarnemen, en wie het nog niet had, moest het zien te krijgen, vond zij. Aan doodgaan viel niet te ontkomen, maar doodgaan zonder van het leven alles genoten te hebben, wat het te bieden had, dat leek haar het allerergste toe, een verwaarloozing van het bestaan. Waren de menschen voor hun chagrijn op de wereld gezet?

* * *

Juffrouw Van der Meer kon er niet overheen, dat Frans zoo'n tegenspoed hebben moest. Zij had met hem te doen. Zijn woorden bonsden nog na door haar hoofd. Ze werkten een mengsel van

gevoelens uit, die haar in verbijstering brachten. Lag nu dan álles tegen den grond, met één slag dooreengesmeten in een hoopje waardelooze prulligheid? Zooals een straatversiersel van papieren bloemen na een feestdag met regen en wind?

Zoo'n antwoord toch ook van den jongen, op haar goedgemeend gezegde om hem te troosten: een boterham en een thuis. Dat schrijnde haar als een brandwonde. Als zij erover nadacht, dan sneed het; het kerfde. Zou die pijn weer kunnen heelen?

Ook zij had eens, als dienstmeisje, toen zij nog Betsy Kersten heette, verachtelijk den neus opgetrokken voor ‘een thuis en een boterham’ Wie eenmaal de lippen gezet had aan den appel van den paradijsboom, lustte geen rapen meer, lachte mevrouw De Zwart. Hoe dikwijls had Karel haar verweten, in vorige jaren, dat zij zich door mevrouw De Zwart, - een gewezen winkeljuffrouw, die eerst een paar jaren door De Zwart betaald was, voordat hij met haar trouwde -, had laten bederven. Toen had zij Karel voor den gek gehouden: onnoozele hals, boertje, heikneuter!....

Nouja, dat wás hij en dat bléef hij. Al kon *zij* ook niet alles naar haar zin zetten, dat veranderde dááraan niets. Karel begreep nu eenmaal nergens wat van!

* * *

Zij moest dan toch maar weer eens beginnen. Want niemand deed het werk voor haar. En de tijd liep vanzelf.

Nog in haar toestand van geestelijke verlamming raapte zij het verfrommelde papier op, dat Frans in zijn woede door de kamer had gesmeten.

Nieuwsgierig wikkelde zij het los uit de kreuken, rangschikte de stukken weer, die zij met de vlakke hand wat gladstreek, en haar lippen spelden prevelend:

E....., 22 Augustus 192.....
Mijnheer,
Toch wel fijn, dat Frans zoo met ‘mijnheer’ aangesproken werd!
‘Wij berichten u de goede ontvangst van uw schrijven dd. 18 dezer en spijt het ons u te moeten mededeelen, wij momenteel

reeds meer dan voltallig personeel hebben en voorloopig geen nieuwe krachten kunnen aanstellen. Bij voorkomende gelegenheid zullen wij aan uw verzoek denken.'
Hoogachtend,

Daaronder een groote stempelafdruk met een naam in onleesbare letters en halen erdoorheen geschreven: deftig! Men kon aan alles wel zien, dat het een rijke firma moest zijn!

Het deed haar aan als een afstraling van warmte, waardoor zij dadelijk weer wat opfleurde.

Hoe kon de jongen over dien mooien brief nu toch zoo woedend zijn geworden?

Ze zouden hem daar immers heel graag genomen hebben? Geen wonder ook: een jongen, die zooveel geleerdheid had! Maar momenteel wás er niets. Dat kon altijd treffen. En dat deed hun immers zélf leedwezen? Als ze niet bang waren geweest hem voor den kop te stooten, hadden ze hem niet eens hoeven te antwoorden. En ze beloofden ook nog, aan hem te zullen denken bij de volgende gelegenheid. Er kon zoo gauw wat gebeuren; iemand doodgaan, of zoo. Den een zijn dood was den ander zijn brood. Misschien zou Frans dan op zijn beurt kunnen schrijven:

Het doet mij groot leedwezen u zoolang gewacht heb en spijt het mij ik nu iets veel beters heb....

Dat zou dan ook wel net hun verdiende loon zijn! Een jongen met eindexamen H.B.S.!

Wat een geleer was dat geweest, vijf jaren lang. Maar de jongen hád een goeien kop van leeren. Hij kende zijn lessen dadelijk allemaal. Aan háár had hij het toch te danken, dat hij de H.B.S. had kunnen bezoeken tot het goede slot toe. Dat hij thuis altijd op een goed plaatsje zijn lessen had kunnen leeren. En dat hij zijn boeken kon koopen. En dat hij ook nooit zonder wat zakgeld hoefde te zijn, om niet verlegen te staan voor anderen. Want er waren veel sjieke jongens en meisjes op de H.B.S. Diddy Meyering, de dochter van heel deftige lui, eenige dochter en bijzonder knap meisje, kwam dikwijls bij hem op zijn kamer om samen haar werk te maken. Ja, onwillekeurig had zij toen wel eens van alles gedacht voor de toekomst van Frans. Want Frans

was toch ook een erg knappe jongen. En zou het dan zoo totaal onmogelijk zijn, dat een deftig meisje ook eens niet naar geld keek? Evenmin als een rijke man, zooals mijnheer De Zwart? Dat Diddy twee, drie keer in de week juist bij Frans kwam om hulp bij haar werk, dat beteekende wel iets méér ook. Natuurlijk ontging Betsy Kersten in juffrouw Van der Meer dat niet! Men merkte ja immers aan allerlei! Diddy was toen razend verliefd op Frans. En juffrouw Van der Meer wist nog van Betsy Kersten, hoe dat hoorde; hoe dat ging bij sjieke lui; hoe de mevrouwen de jongens en meisjes bij elkaar brachten om later partijen te kunnen doen. Als men in de wereld vooruit wilde, omhoog, dan moest men naar boven kijken, en niet omlaag. Niet naar den minderen stand, want dáár werd men niets wijzer van!

Maar sinds zij allebei eindexamen gedaan hadden, antwoordde hij altijd met een grimmigheid, als zij hem vroeg, of hij Diddy nooit meer zag. Ontmoette hij haar nog, in het geheim, terwijl zij misschien verloofd was met een ander, een goede partij, - en hij op de afspraakjes moest passen? Verbeeld had zij het zich wel eens. En vermoed ook: uit briefjes en uit zijn haastig wegfietsen dan soms, op vreemde tijden. Wat een leed wachtte hem dan nog! Als het hem in het bloed was getrokken! Want duren kon dát toch niet.

In ieder geval had zij toch maar alles moeten bedisselen en doorzetten. Tegen de domme begrippen van Karel in. Karel was zoo anders, kon zoo gewóón zijn. Van de H.B.S. had hij niets willen weten. Er was zelfs niet met hem over te praten geweest. Zoo dwaas en verkeerd als hij dat noemde. Maar ook dát had zij overwonnen. Ja, was dat niet bewijs genoeg, dat het goed was, zooals zij het had gewild? Alles had zij overwonnen.... en zij zou immers ook verder alles overwinnen? Waarom niet evengoed?

Tot haar verlichting leek de kwaadheid van Frans haar nu heel erg overdreven toe. Hij was zeker met een slecht humeur opgestaan. Ja, op zoo'n Maandagmorgen, na een Zondag, dien hij had doorgebracht met wat omlanteren. Waarom hij eigenlijk niet ánders uitgegaan was? Als hij geld tekort kwam, dan zou zij hem wel wat geholpen hebben. Natuurlijk ook een beetje bij-en-bij blijven. Soms had hij wel wat ál te veel noodig. Alsof hij er mee gooide! Door de tien gulden van zijn maandsalaris werkte hij wel eens

den eersten Zondag van de maand heen. Voor zijn twintig gulden kostgeld moest zij hem toch ook nog heel kleeden.

Ja, daar lag de oorzaak wel in, dat hij ongeduldig en kribbig werd van het lange wachten op een betrekking. Gelukkig maar, dat zij dien brief nog had gelezen. In de haast had hijzelf misschien niet eens alles goed gezien.

Zij had de kans eens moeten hebben! Want leeren kon zij als kind ook goed. In de school en bij het opzeggen van de catechismusles behoorde zij altijd tot de eersten. Zij kon zoo goed onthouden. Van Aardrijkskunde en Geschiedenis wist zij dadelijk alles. De steden, rivieren en eilanden kende zij al van buiten, als de anderen nog moesten beginnen. 'De groote rivieren van Duitschland zijn: Eems, Wezer, Elbe. Oder en Weichsel. De Eems, Wezer en Elbe stroomen uit in de Noordzee, terwijl de Oder en Weichsel in de Oostzee vallen.' - En van Karel den Groote: 'Karel de Groote wordt zeer terecht "de Groote" genoemd. Want hij was een zeer groot vorst, een zegen voor de menschheid. Immers, overal in zijn onmetelijk rijk stichtte hij kerken en alom richtte hij scholen op en hij overtuigde zich ook, of de kinderen goede vorderingen maakten.' - En: 'Het lichaam van de mug bestaat uit een kop, een middenstuk en een achterlijf.' - Ja, zij wist nog alles; wat zij één keer goed geleerd had, vergat zij nooit meer.

Karel noemde dat allemaal onzin. Wat moesten al die kinderen van de gewone school daarmee aanvangen, die toch niet verder studeerden later? Maar Frans en de meisjes waren het daarmee niet eens: dat was noodig voor de algemeene ontwikkeling.

Juffrouw Van der Meer moest in zichzelf toegeven, dat zij ook niet wist, wat die algemeene ontwikkeling dan wel beteekende. Het stond in ieder geval toch goed.

Maar Betsy Kersten en juffrouw Van der Meer hadden van het *léven* zóóveel geleerd, dat niemand haar dáárin nog lesjes hoefde te geven. Betsy Kersten was dienstmeisje en Karel stationsklerk. Betsy Kersten wist en begreep vóór haar twintigste jaar méér van het leven, de wereld en de menschen, dan Karel van der Meer er ooit van weten en begrijpen zou, al werd hij honderd jaren oud.

Dáár had de school haar niets van geleerd. En wat de school

haar wél had geleerd, had haar daarbij ook nooit iets kunnen helpen of den weg wijzen. Want de eilanden van Zeeland en Zuid-Holland hoefde zij naderhand nooit meer op te zeggen.

Juffrouw Van der Meer hoopte maar, dat Frans ánders zou zijn dan Karel. Háar doorzetten, háar vlug begrijpen van de dingen in het leven en waar het heen moest in den omgang met de menschen, net als de meisjes dat óók konden, had Frans echter ook al zoo niet. Daarin leek hij meer op zijn vader. En de meisjes hadden het van háár, dat zij haar zin wel wisten te krijgen, al ging het om buigen of barsten. Vooral Kitty. Jááa.... Géén van de meisjes was een Van der Meers-*karakter.* Enny en Lieny evenmin als Kitty. En Frans toch ook maar gedeeltelijk in ieder geval....

Nou, *zij* had dan toch ook liever te doen met de menschen van drang en drift naar den heelen gulden en de volle tafel, dan met die zachte, goedmoedige gauw tevreden wezens! Men moest door de wereld komen. En het overige.... noujáá!.... Eigenlijk viel er toch ook wel wat beters te leeren dan over kop, middenstuk en achterlijf van de *muggen.* Een ménsch was lang geen múg!....

(Wordt vervolgd.)

Nieuwe Gids-correspondentie.
(Vervolg van blz. 262.)

Amsterdam, 26 Februari '86.

Govert Flinckstraat 81B.

Geachte Heer,

Het zou mij zeer aangenaam zijn, wanneer gij mij thans reeds kondt opgeven, of gij iets voor de April-aflevering denkt in te zenden en zoo ja, welken omvang ongeveer uw bijdrage zal hebben (op een paar bladzijden komt het natuurlijk niet aan). Gij zult mij deze vraag ten goede houden, wanneer ik u zeg, dat ik liefst nu al de volgende aflevering in hoofdzaak zou willen ‘opmaken’, omdat zich anders op het eind de onaangenaamheid voordoet, dat ik òf andere gevraagde actueele bijdragen moet laten liggen, òf zooals vorige keeren, het maximum van tien vel druks overschrijden moet.

Hierbij zend ik u een exemplaar ‘Recht voor allen’, waarin iets over u.

En eerstdaags doe ik u toekomen:

1. Een katholieke partij, door Mr. J. Verwer.
2. Geen katholieke partij (aan Schaepman), door Mr. J. Verwer.
3. Neerland's verval, door Jhr. v.d. Wyck.
4. Nalezing op de marinebegrooting van '86, door Junius.
5. Volksvertegenwoordiging en kiesstelsel, door Jhr. Rochussen.

Hoogachtend,

na groeten

de uwe
WILLEM KLOOS.

Den Heer Mr. Lotsy.

Amsterdam, 1 Maart '86.

Govert Flinckstraat 81B.
Geachte Heer,

Uw besluit om voor de volgende aflevering niets of slechts zeer weinig in te zenden, spijt ons zeer: maar vindt u 't inderdaad niet rationeel, dat wij uw stukken zouden voortrekken bij die van andere, minder bekende medewerkers, die buitendien minder goed schrijven? Alleen om die heeren, als wij ze om een bijdrage *gevraagd* hadden, vervolgens niet noodeloos voor het hoofd te stooten, deed ik u mijn vraag en ik gaf er de opheldering bij, opdat de vraag u niet al te vreemd zou voorkomen.

Wij staan thans uitstekend, in aanmerking genomen, dat we er pas vijf maanden zijn. De geheele pers, nagenoeg, is thans tegen ons; de Spectator, waar al met de tweede aflevering iets begon te brommen, is ook van ons afgevallen, omdat we Vosmaer's persoonlijken vriend, Mr. Joan Bohl, afgekeurd hebben. We konden echter niet anders: we zeggen geen woord, waarvan we niet overtuigd zijn, dat wij het kunnen verantwoorden, en over vijftig jaar, als wij dood en begraven zijn, zal men niet meer vragen: waren die jongelui dertig of zestig jaar, toen zij dat schreven? maar: hadden zij gelijk, en zeiden zij de waarheid naar hun beste vermogen? Doch, ik word te lyrisch.

Bij deze zend ik u:

1. Nederland's verval, door Jhr. Mr. H.C. van der Wyck.
2. Volksvertegenwoordiging en Kiesstelsel, door Jhr. Rochussen.
3. Opmerkingen, door Mr. J. Moolenburgh.
4. Gewone en buitengewone uitgaven, door G.M. Boissevain.
5. De 2 brochures van Mr. Verwer.

Ik merk echter tot mijn schrik, dat deze reeds zeer oud zijn: zij lagen echter nu pas op het Leesmuseum alhier, en ik heb er niet aan gedacht naar het jaartal te kijken: enfin, ik stuur ze nu toch maar, al valt er waarschijnlijk niet meer over te schrijven.

De zaak met Dr. Jelgersma is in der minne geschikt: hij weet *niet,* dat wij u zijn stukje gezonden hebben.

Ferguson en de afdrukjes hebt gij zeker reeds lang ontvangen?

Hoogachtend,
na groeten
de uwe
WILLEM KLOOS.
Den Heer Mr. Lotsy.

Amsterdam, 2 Maart '86.

Govert Flinckstraat 81B.

Zeer geachte Juffrouw,

Ik heb u reeds te lang op antwoord laten wachten, dan dat ik mij niet zou haasten, nu ik een vrijen avond heb, u te schrijven.

Het spijt mij u te moeten mededeelen, dat de Redactie van de Nieuwe Gids, die bij meerderheid van stemmen over al of niet opname der ingezonden stukken beslist) de door u ter plaatsing aangeboden sonnetten minder geschikt voor haar tijdschrift heeft geoordeeld.

Hierbij heb ik mijn plicht als secretaris vervuld en ik kan mij tot iets aangenamers wenden. U vraagt mij om mijn opinie over uw gedichten en zeer gaarne zal ik u die, als u het toestaat, mededeelen. Ik geef ze natuurlijk voor niets anders uit, dan voor een opinie, waarvan ik ten volle overtuigd ben, maar die een ander slechts behoeft aan te nemen, in zooverre hij zijn eigen inzichten wijzigen kan.

Gij hebt m.i. ongetwijfeld talent, maar een talent, dat nog geen vastheid bezit, dat - permitteer mij de uitdrukking - zijn weg nog niet weet. Dat leid ik af uit de regels:

> O buig u neder,
> En leidt haar zachtkens ter gewijde stede,
> Waar uwe klachten haar niet kunnen krenken.
> Zij was zoo schoon eenmaal; wil haar vergeven,
> Dat zij ook sterflijk is.

die ik fraai vind. Alles is hier even eenvoudig en natuurlijk gezegd. De klank is niet intensief, maar zeer zuiver.

Die intensiteit is meer te vinden in den mooien regel van het andere sonnet.

> En bloesems van gezang ontluiken waar wij treden.

Maar - om op het eerste terug te komen. Daar op die plaats hebt gij gevoeld, evenals in de eerste twee regels, van hetzelfde

gedicht, en het zou mij niets verwonderen, wanneer uw sensatie, toen gij de regels 4-5 neerschreeft, veel minder sterk was. Ik leid dit o.a. af uit de figuurlijke uitdrukkingen (dat ‘kloppen’ en die vriendschapsbanden’) welke u daar gebruikt. Figuurlijke uitdrukkingen nu, door de menschen gewoonlijk beeldspraak genoemd (wat echter m.i. heel iets anders is), d.i. uitdrukkingen, overgeleverd van poëtengeslacht op poëtengeslacht, als de speciale taal, de rigueur der dichters, uitdrukkingen, die al de manieren van echte, zelfgevoelde beeldspraak hebben, maar het niet zijn, omdat men er niet lang op mag kijken, op straffe van iets mals, iets onbeduidends of heelemaal niets meer te zien - zulke uitdrukkingen moeten m.i. Mejuffrouw! ten strengste uit onze kunst geweerd worden.

Dezelfde opmerking vind ik, geldt in hoogere mate nog van uw sonnet: Poëzie. Maar... mag ik u een raad geven? Ik weet niet, of u de Engelsche poëten kent: leest u anders *woord voor woord,* en u ieder woord voorstellende, Mrs. Browning, Tennyson, Keats en Shelley, en - leest u vooral geen hollandsche dichters, behalve nu en dan Vondel, Hooft, Poot en Jacques Perk, maar alle vier met behoedzaamheid. Maar ik word onbescheiden en verg te veel van uw aandacht. Daarom eindig ik, mij teekenend, hoogachtend,

Uw dw. dnr.

WILLEM KLOOS.

Mejuffr. I.W. Croiset.

Amsterdam, 2 Maart '86.

Govert Flinckstraat 81B.

Hooggeachte Heer,

Uit naam van de Redactie van de Nieuwe Gids neem ik bij deze de vrijheid, u te vragen, of gij ons het genoegen en de eer zoudt willen doen, ons voor onze April-aflevering een bijdrage te zenden over het ‘Kerkelijk conflict’ alhier.

Ingeval ge hiertoe genegen mocht zijn, zou ik gaarne de conditiën, die gij stelt, van u vernemen. De over het conflict verschenen brochures zouden u natuurlijk toegezonden worden.

In afwachting, heb ik de eer te zijn,

met de meeste hoogachting,

Uw dw. dnr.

WILLEM KLOOS.
Secretaris-redacteur van de Nieuwe Gids.

Den Heer Dr. A.L. Poelman.

3 Maart '86.

Den heer J. Clausen, alhier.

Waarde Heer,

Hierbij het eerste stukje: morgen krijgt u een lang stuk van 2½ vel; ik heb geen haast met de copij gemaakt, omdat ik het niet noodig vond. Ik krijg toch nooit proef van u vóór de helft van de maand. En hoe zou het wel moeten gaan, als wij om de maand verschijnen? dan zou het best kunnen gebeuren, dat u den vijftienden van de maand de copij krijgt. Wij kunnen onze medewerkers niet zoo jachten, als u het mij doet.

Achtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Amsterdam, March 4th, 1886.

Govert Flinckstraat 81B.

Sir,

Having lately been informed by the newspapers of the foundation of a Shelley-society under the direction of you and Dr. Furnvall, I take the liberty to address me to you, begging to be considered as a member of thas society. As secretary of ‘de Nieuwe Gids’, a literary and political review, I hope to be able to promote the interests of your society in this country.

I send you by this post the sum of one guinea as contribution for the first year.

I am, Sir,

yours truly

WILLEM KLOOS.

Secretary ‘de Nieuwe Gids’.

William M. Rossetti, Esq.

5, Endsleigh Gardens, London, N.W.

5 Maart '86.

Amice,

Het boek, dat je verlangt, is door den uitgever aangevraagd, maar nog niet gearriveerd. Versluys zei mij, toen ik er naar vroeg, dat W. erg slordig met zulk soort dingen is; dat duurt soms wel zes weken. Als het boek niet te duur is, zal ik het voor rekening N.G. koopen. Weet je ook den prijs? Heb je die buste van Plato al weêrom? Waarom kom je niet eens oploopen?

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heere Dr. Ch. v. Deventer.

(Wordt vervolgd.)

Schetsjes door L. van Deyssel.

Klein Boertje.

Midden in de hooge laan liep het kleine boerezoontje met een klein lam achter hem. Dit lammetje sprong nu en dan tegen zijn beentjes op, op de manier van een hond. Eindelijk nam het een vaart en wipte langs zijn rug op zijn linker schouder, waar het een tijdje zittend bleef verwijlen. Toen gooide het met den rechter voorpoot de pet van den boerenjongen zijn hoofd en klom, terwijl de jongen zich bukte om de pet op te rapen, op des jongens hoofd. Toen de knaap weêr voortliep met de pet in de hand, bleef het lam boven op zijn hoofd. Terwijl het zat, tikte het, zich een weinig bukkend, met den linker voorpoot den jongen tegen diens linker wang, en dan weêr met den rechter tegen den rechter wang. Ten slotte verhief het zich op de voorpooten op 's jongens hoofd, terwijl het lichaampje met de achterpooten naar boven werd gestrekt zooals de kleine acrobaat in een circus doet. Hierna rende het langs den voorkant van den jongen naar beneden en, zoo gauw als een haas, vooruit de laan door om daar in het kreupelhout te verdwijnen. Na vijf minuten zag de jongen het weêr vlak naast hem uit de struiken te voorschijn komen, met zijn gelaatsuitdrukking leuk vragend wat de jongen dáar nu wel van vond. Hierna spuwde het een blauw lint uit, dat de jongen het in zijn mond te bewaren had gegeven, daarmede zelf den jongen uitnoodigend het aan zich te verbinden, wilde hij niet de kans loopen, dat het voor goed van hem vandaan zoû vluchten. De jongen kreeg een gouden kettinkje uit zijn zak, waarvan de schakels den vorm van kruikjes

Bols' jenever hadden, deed dit het lam om den hals na er het blauw lint, dat bestikt was met kleurige boeren-familiewapens, aan bevestigd te hebben, en liep toen, allerlei vogelgeluiden nabootsend, weêr door op de boerderij toe.

Portret.

In de eerste plaats dan dat oortje. Zoû het kunnen zijn, dat een oor in zijn vormen de geheele aard-samenstelling op zijn wezenlijkst wedergeeft, terwijl in het oog de gemoedsgesteldheden staan afgebeeld en de aandoeningen bewegen.

Dit oortje staat, lief en klein, blank, ròse en rood, gericht naar het leven, om eens goed alles te vernemen wat daar al zoo omgaat, niet waar? De meeste ooren geven op het eerste gezicht niet veel te kennen; men zoude ze zeer moeten bestudeeren om er den aard in afgebeeld te ontdekken. Maar, terwijl de andere zaken van het kleine gelaat meer uit schijnen, glansen, wasemingen, verlichtingen, bewegingen, bestaan, geeft het oortje, vast en ónbewegelijk, met zijn vormen en kleuren den aard te weten. Aan het oog ziet men, dat het kijkt en ziet; maar aan het oortje ziet men níet, dat het hóort. Het blijft daar altijd maar zoo stil staan, níet in bewegingen, kleurglansingen en lichten geest, ziel, gemoed, zeer toonend; máar den geheelen aard in zijn schelp-beeldhouwwerk bevattend.

Wat ís er nu aan dezen rozeknop, waarom is het zóo fijn, zoo teêr, zóo lief, zóó mooi. Er is een buitenlijn, dat is de omtrek, die begint van boven achter aan de wang, gaat dan rondom en eindigt weêr beneden achter aan de wang. Die doet het klein zijn, niet te breed zijn, die is als uitgezwierde halve cirkel van muzieknotenschrift.

Het heele oor is binnen deze buitenlijn, en is daar gevormd naar binnen toe met rondinkjes en welvinkjes zoo als een ròse, licht rood, blank, grotje. Bij het kijken wordt plotseling daar iets ròse, blank en licht roods gezien naast een donker blanke wang en onder en voor het donker blonde haar, en dat uitkomend is vóór dezen achtergrond, gelijk een haut-reliëf. Het bloeit daar als iets heel aparts. Het hooren is dus iets heimelijkers dan het zien. En het oortje, ofschoon zonder geestbeweging in kleur en lichtjes

zoo als het oog, treft zoo om dat het heimelijk daar ontvangend is en toch de aandoeningen en de gedachten het maken rood en dan weêr blank.

Boven het oortje, van heel andere materie, is de zwier, gegleden sprankeling, van enkele haarkrulletjes zoo als een heel luchtig mutsje is boven een gezicht. Zij zijn daar neêr gedarteld om er vlak bij te zijn, om te versieren. Zij overhuiven. Zij geven soms heel lichte kleine schaduwkringen op der oorbloem rood.

Dit oortje is fijn van vorm, maar heeft dan in die vormpjes nog iets naar binnen buigends, iets in-rondends, iets.... en dát juist geeft er het lieve aan.

Dit is er aan om dat het niet op zich zelf is, maar samen met wat men verder ziet. Om dat het oortje aan dít kopje is, ziet men dat het bizondere, het bizonder mooye van den aard, zoo als het in de andere gedeelten is, in samen-stemming dáar meê dus, aldús te voorschijn komt in dit klein ding van het gehoor.

Van den eenen kant is dat oortje een blanke en roode, ja, beurtelings blank en rood zíjnde, bloem, die daar uit donker blonde struikjes op is gekomen. Van den anderen kant loopt er op uit het blank ambere van de wang.

Maar nu over iets toch nog veel mooiers, het oogenpaar. Dat oogen blauw zijn, moet toch iets beduiden. Zoû het niet, in déze, duiden op het diepste in den aard, die, hoe ook door kwellingen aangedaan, zijn aangeboren gelijkheid met een ongerepten lentehemel blijft behouden.

Men zíet, op dít oogenblik, niet een verschil in vóorkomen tusschen een lentehemel en zekere winterhemels, als het zacht weêr is, de lucht hóog en licht blauw. Maar als men zegt lentehemel, denkt men óok aan het ontbottende boomengroen, waar doorheen men hier en daar de lucht ziet, en aan een ontroerende lauwe frischheid in de lucht, die men ademt, en aan wat aan geërfd lentegevoel en lentegedachte men wederom in zich ontmoet.

Haar oogen zijn lentehemel om dat de ongerepte kinder-geluksgedachte u daar-uit toe-schijnt. De aandoeningen bewegen in dezen

lentehemel. Zoo als etherische buyen om en in licht luchteblauw, verschijnen de getroffenheden, de verwonderingen, de nadenkendheden in dit oogenblauw of wel als witte nevelkransjes er om heen.

De hoofdzaak zijn de uitdrukkingen van het aangezicht: dat niet als voorzíen en van-zelf-sprekend ontvangen al wat er dagelijks om u heen gebeurt; maar dat zeer aandachtig en in afwachting zijn van ál het bizóndere, dat voort-durend, met elke mededeeling, met elk gezègde bijna, geschiedt.

Regen.

Het regent. De straten zijn nat. Er zijn weinig voetgangers op de straat. Wanneer de regen heel erg wordt, schuilen de meeste voetgangers in portieken of in huizengangen, waarvan de voordeur open staat. Het is October. Er zijn nog bladen aan de boomen. Geele bladen vallen van de boomen en blijven liggen in den modder of in de plassen of dartelen soms een eind weegs in een windvlaag meê. Ieder-een spreekt over den regen. Hij vervult de geheele ruimte tusschen de grauwe, zeer donker blanke en smoezelig duister witte lucht èn de huizendaken en de straten. Hij bestaat uit een ontzachlijke menigte druppels, waterdruppels als doorzichtige kralen, die allen neder vallen, in dichte drommen. Het regent tusschen de huizen, achter wier vensterruiten, daar dus, waar het niet regent, de menschen wonend zijn, en tusschen de stille kleurige uitstallingen van de winkels. De wonenden zijn gezeten, die van de winkels staan of doen eens een paar schreden. De vóorwerpen zijn maar stil en wachten. De menschen praten, opmerkend, scherpzinnig, min of meer leuk of min of meer geestig met elkaâr. Een heel jong meisje luistert met ontzach naar wat een paar oudere mannen, die elkaâr voor het eerst zien, kameraadschappelijk en oolijk tot elkaâr zeggen. De menschen schuilen ook in de wachthuisjes van de trams en geven zich allen, de meesten zwijgend, er rekenschap van, dat het zoo regent.

Dán houdt de regen eens op, en wat zonnelicht dringt door de wolken heen. Het komt in de kamers en maakt daar alle kleuren anders, zoo wel die, waarop de zonneschijn is, als die, in de schaduw zijnde of daar buiten, onbeschenen blijven.

De menschen denken er over waar de regen góéd voor is. Als het regent in het voorjaar, is het gróeizaam weêr en in de dorpen en steden maakt de regen de wegen zonder stof. Hij komt van boven, neêr op de stadsboomen, de straatsteenen en de huizen. De parapluën zijn kleine zwarte tentjes boven de hoofden. Aan de baleinknoppen vormen zich afzonderlijke druppels, die, langzamer en grooter, ten slotte tusschen de andere druppels neder dalen.

In de menschen gaan gedachten en, meer innerlijk dan de voorstellingen van hetgeen zij nu juist buiten zich zagen, voorstellingen uit een iets langer geleden verleden. Dat zijn er soms van enkele menschen, zoo als zij er zelve een zijn, en die nu verdwijnen zullen als onderwerpen van hun dagelijksch zien en hooren en be-reiken. En bij het waren dier voorstellingen door het denken zullen soms de oogen dier denkende menschen zich lichtelijk verwarmen en bij één zullen daaraan ontwellen druppels, juist gelijk aan kleine regendruppels, uit het geheele oog zich langzaam aan tot druppels vormend aan het ooghoekknopje, en neder dalend, met de regendruppels mede, op de natte straat.

Zondag.

De Zondag is overal. Het geluid van de stadstrams hoort heel anders áan als door de week. Er is veel minder verkeer op de straat, vooral des ochtends. Er ligt, onder de lucht, een stilte over de stad. Alleen in sommige groote gebouwen, de kerken, is meer geluid als anders, het, plechtig, orgelspel, en het geluid der mannenstemmen van de zangers. De lucht is soms vrij licht op zoo een Zondagochtend. Allerlei wolkjes, met licht zwart er in, die wat laag zich voortbewegen onder een wittere, lichtere, zich rondende vlakte met veel hamerslag en hier en daar een kleine dóorschemering van blauw. Die stukken lucht met hamerslag vertoonen zich als steeds lichter naar één kant toe, naar daar, waar achter de zon staat.

Tegen het uur van het midden van den dag worden de geluiden wat levendiger. Het is of de trams iéts meer schèllen en of daarin de vóor-bode klinkt van de namiddag-drukte, wanneer, meer en meer, op zijn Zondagsch uitgedoschte paren en drommen de straten zullen be-volken.

De zon is nu allengs, - zij het slechts voor een poosje - geheel dóor gekomen. En als hij, die mijmerend uitziet, de oogleden een weinig sluit, is het of zich een waas afscheidt van de dingen en wazige strepen afstralen vooral van lichtkleurige bebloemde stoffen met randen in zonneschijn.

Een enkele late vlieg dartelt door de kamer, blijft even stil zitten om de vleugels en achterpooten te wetten en zweeft dan vlug in een danskring weêr naar een andere plek.

Over eenige bloemen heen, ziet men, door het vensterglas heen, naar buiten, waar, tusschen de daken, in de dicht-bije verte, boomengebladerten lichtelijk bewegen in den wind.

En dáar boven steeds maar de lucht, telkens anders, dán met kleine, krullerige, heel lichtkleurige wolkenpakjes, dán met grootere, grauwe, maar door den zonneschijn, die er te gelijker tijd is, luchthártig grauwe, wolkenlichamen, langzaam voortbewegend.

Telkens is er zón en dán weêr géen zon. Dan bleekt de zon weêr weg uit de kamers en worden de schaduwen, die dán alleen door het daglicht worden gemaakt, zwakker.

Uit de tabakspijp komt óok nevel, rook, nu hemelsch blauw, dan vuil grijs-grauw. Zoo'n pijp is een verzetje, een gewoonte, een gezelschap, héel dicht bij. Die rook, van de tabak op-stijgend, is zóó dicht-bij als wel eens dier-bare menschen-aangezichten waren.

't Liefst om te zien, is juist die hemelsch-blauwe rook in zonneschijn.

Stil weêr.

Het stormt nu niet. Het weêr is maar stil. Uit het venster ziet men de daken, met hun, donker roode, schuine, hellingen, met hun punten van boven. De aarde is rond, aan alle kanten af-rondend tot een bol. Zoo is ook de lucht er om heen, die daarom, voor je uit, schijnt te staan op de boschgebladerten van de kim. Maar dat is maar schíjn. Hij gaat pas naar beneden ver daar achter. Het meeste van de lucht staat nu stil. Alleen heel laag ziet men een enkele donker gekleurde lange wolk zwevend bewegen. Dat gebeurt dan vóór het uit-spansel van de lichter gekleurde wolkenzoldering en ook vóor het, nog veel verder, veel hooger, weg gelegen, op een enkele plaats een enkele maal te ziene, bláuw.

Uit de tabakspijp rijst, als fakkel-rook, een weinigje vuil-grijze

damp, als ware het tot mist geworden troebele speksteen of jade.

Het licht beweegt voort-dúrend tèlkens. Óm de oogen, dóor de kamer. Komt de zon weêr dóor, en gaat de zonneschijn weêr wèg, dan ziet men een schòk gaan door de met licht gevulde ruimte van de kamer. Als de zonneschijn een tijdje blíjft, teekenen flinke schaduwen zich af op den wand. Een van bloementakken, die dan licht zwart sterk staat op den achtergrond van heel licht bleeken, gouden schijn. Wat komt en gaat, is schaduw en schijning. Wat er steeds onbewegelijk ís, zijn de opstanden en de dingen. Wij verlangen naar den zonne-schijn. Zoodra er een weinigje zonneschijn ergens is, is er dadelijk iets goeds, iets van tevredenheid in de kamer.

Wij leven voort-durend mèt, wij bewegen voort-durend tússchen, met wat wij ons eens hebben gedacht, dat engelen en dergelijke wezens waren. Niet met wat wij ons dachten dat, bij índenking op dat onderwerp, engelen zouden moeten zijn, maar met wat, gelijk aan een wolk boven de stad of boven de zee, een, boven de drukke wereld van ons gedachtenleven uitgerezen, gevoelsgedachte ons deed weten, dat een engel was.

Zooals een fijne licht gouden lucht, zoo als een teêre licht gouden wolk in de lucht, was ons wéten van éngelen, bóven de áarde van ons gedachtenleven, ook met diens hoogste toppen en grootste watervallen. Dit was het schoonste wat in onzen geest is geweest.

Maar vandaag stórmt het, en régent het weêr. De stórm komt weêr van de zee en de regen schreit langs de ruiten. Een donker licht staat in de kamer. De oogen van een uitkijker zijn moe en dof en bij de vlagen van het felle weder buiten, voelt hij het dof gestommel van zijn hart.

Het sterke, felle, trèffende, ráke, gedachtenleven, is áardig, maar zálig, iets edelers, iets schóoners, dan het aardige, is alleen het héél hooge teedere en hooge zachte.

Het zwákke teedere en zachte is soms toch beter dan het stérke géestige, om dat er een, zij het troebele en doffe, weêr-klank in is van dat héel hooge.

Wat zal de zee, in het leven, wat zal de zee, die in dit leven is, waarvan de levenden nu nog weten, heden weêr hóog gaan, wat zullen die staal-blauw-grijze golven, met hun schuim, zich weêr verheffen, en ruischend uit-razen, tegen de kust.

Er is, gelukkig, geen jeugd en geen ouderdom. De ouderdom is juist zoo als de jeugd en moge de menschenhuid al meer gerimpeld worden, het beste van den mensch, dat is het leven der gedachten, dat soms aanvoelt als ware het éven warm als het hoofd is, wanneer er zekere gedachten zijn, èn de oogen, blijven altijd gelijk zij eens waren.

Wij wéten niet of de engelen vleesch en beenderen hebben zoo als de menschen.

Maar van de menschen weten wij het ook niet.

Wij weten, dat de menschen vleesch en beenderen hebben, maar met een weten, dat béter is dan dít weten, weten wij het niét, alleen al om dat waar dit betere weten is nooit de vraag zich laat zien of wij van het vleesch en de beenderen al of niét weten.

Toen mijn geest op zijn best was, ‘geloofde ik’ niet ‘aan het bestaan van engelen’; maar ik wist, dat er engelen waren.

Vandaag is er vrij veel blauw in de lucht en groote wolken met veel licht wit er in, dat dan eindigt, waar het vele blauw begint, en links is de zon met zijn schijning.

Ik zoek niet zoo juist mogelijk te beschrijven, hoe de vorm is van de wolken, die ik zie, want ik geloof min of meer in den hemel te zijn, en dat, als ik maar juist zoo gewoon en algemeen en oppervlakkig mogelijk opschrijf wat in mijn gedachte komt, er de meeste kans is, dat er iets van dien hemel in het schrift komt.

De eene leer zoude zijn dat de hemel op aarde is, de andere, dat het leven in den hemel volgt op dat op de aarde, maar dat van het hemel-leven soms op aarde een voorsmaak wordt ondervonden. In verband met het begrijpen van het begrip eeuwigheid, - welk begrijpen ik, naar het mij althands toeschijnt, voor nog zooveel niet nú zoude trachten in woorden te omschrijven - is er tusschen deze leeren geen onderscheid.

Die den hemel proeft, of alleen maar met het geestesgevoel min of meer begríjpt, kan dán niet denken, dat dit een voorsmaak is, om dat een vóorsmaak veronderstelt dat iets daarná komt, terwijl in den eeuwigen hemel de gedachten ‘vóor’ en ‘ná’ niet bestaan.

Ik weet alleen nog zoo goed, dat híer de kamer is en dáar de lucht met de wolken, en dat de zonneschijn, dien ik zie in de kamer is, gekomen ná de schaduw, die er was, om dat ik wèl, maar toch nog maar héél weinig, in den hemel ben.

Ik zóek níet met mijn gedachte. Ik wéét wát het beste is. Dit is zelfs het eenige, dat ik zéker weet. Óm dat ik weet, dat het soort weten, waarmeê ik dit weet, een beter soort is dan dat van alle wetenschap, welke de natuurkunde, de kennis der werkelijkheid, de opmerkingsgave, verschaft.

In het hoofd is een gesuis, dat gelijkt het nauwelijks even van zweempjes licht doortrokken gewemel dat aan den binnenkant der gesloten oogleden wordt gezien en daarin is het weten-weêr van met den hemel in aanraking te zijn, al is het maar uiterst weinig.

Terwijl de oogen geöpend worden naar het licht en naar de lucht, is er een breken van wasemstralen vóor geheel open en effen wordt gezien wat er is.

Het is weêr een dag. Het wááit. Het waait bíjna áltijd.

Men weet niet, dat menschen van vleesch en beenderen zijn, want men weet het niet *in den tijd,* dat men er niet aan denkt, en men denkt er feitelijk zeer zelden aan.

Het meest wezenlijke, of de hoofdzaak, van een mensch zijn toch de uiterlijke vormen, en wat men daarin ziet van zijn aard en karakter.

In der daad wordt de aard en het karakter veroorzaakt door de stelling der inwendige lichaamsdeelen en hun werking op elkaâr. Maar niet dat, wat veroorzaakt, maar dat, wat veroorzaakt is, is de hoofdzaak.

Buiten is alles koud en nat. Wat rook krinkelt en wasemt op van laag bij den grond. En ik wíl niet beschouwing schrijven, wil níet ont-leden het geestes-leven. Ik wíl blijven bij dat gewone en heel alledaagsche, bij wat toch ís in dat heel stille oogen-mijmer-dwalen. Blijven dwalen wil ik door de ruimte, waarin het met heet verlangen gezochte ís.

Het stórmt wel eens; maar wááien doet het altíjd, bíjna altijd. Somtijds héel weinig; maar dan wáait het toch. Ik wil niet weten hoe de wind zich vertoont buiten of in de stadshuizen, wat hij daar allemaal dóét. Liever wil ik weten van den wind boven de zee, boven de heide en boven het gebergte. Maar liéfst wil ik alléen weten, dat het waait, dat ik in iets, een soort léven, ben,

en dat het daarin altijd, het heele jaar door, en in alle jaren, zóó heeft gewaaid.

* * *

Gisteren, vóór het gordijn dicht ging en de lamp op kwam, zag ik wat schemering.

En in de gedachte, in het denkleven der laatste dagen en nachten, was ook een kleine schemering, iets, dat zich voordeed als het stil bewegen van kleine deelen, lichtelijk doorlichtte, nevel, over en door elkaâr. Daarin was het heerlijke, dat ik begeer.

Ja, want mijn leven heeft bezoek gehad. Zoodra ik ze zag, dacht ik, - want men denkt van zelf in vormen, die ons als kind eigen zijn geworden - 'nu is de hemel in mijn leven gekomen.'

De zon staat op dit oogenblik vlak tegenover me en schijnt mij toe. Sommige straatgeluiden hooren áan als een waterval heel in de verte en daarboven is het gesuis in het hoofd zoo als de boomenwind boven dat water.

Ik doe het liefste zoo stil zitten met het denken en zoo te denken.... In dat waas, dat er is als de oogleden half ontsloten zijn, daarin is bijna altijd iets goeds.

Dagboekbladzijde.

Il pleure dans mon coeur
Comme il pleut sur la ville,

zegt Verlaine. Het eerste is niet strikt werkelijk. Het tweede verschilt *ontzachlijk* (en is véel mooyer) van een regel, die luiden zoû: comme il pleut *dans* la ville.

Il pleure dans mon coeur is in dubbel opzicht wankel wat aangaat de strikte werkelijkheid. Want hij weet niet, dat het verdriet wèrkelijk in het hart (en niet in het hoofd) is, en, zoude het al in het hart zíjn, dan wordt daar toch niet wèrkelijk geschréid.

Toch is dit ge-dicht, dadelijk in deze eerste regels al, zoo bizonder mooi, om dat men, ín dit zóó lieve klanken-spel, bij elkaâr denkt aan het regenen, dat neêrvalt op de stad en dat er iets *in zekeren zin gelijks* gebeurt daar diep in het binnenste van een mensch.

* * *

Vandaag is het bizonder zacht voor October. Helder weêr. Zoo'n lucht, waar, in het bleeke blauw, dat meer naar boven toe minder bleek wordt, witte slierten zijn. Het lijkt erg op de teekening van wat is overgebleven in het gemoed wanneer een groote, heel zelden er zijnde, getroffenheid, bijna voorbij is, of bijna geheel voorbij zoû gaan. Want Gorter zegt:

> Ga niet te gauw voorbij
> Vlucht niet te vlug
> De lucht blijft
> Hangende
> Achter u
> Verlangende
> Eeuwig naar u....

* * *

Het is een bijna algemeene regel, dat de slechtste werken der schrijvers de meest beroemde zijn. Zoo behooren Hamlet en Macbeth niet tot de beste werken van hun auteur, zoo is Faust het slechtste werk van den zijnen en zijn de Drie Musketiers en de Graaf van Monte Christo de slechtste van den hunnen.

Het zoo be-'roem'-de gedichtje van Goethe:

> Ueber allen Gipfeln
> Ist Ruh
> In allen Wipfeln
> Spürest Du
> Kaum einen Hauch
> Die Vögelein schweigen im Walde
> Warte nur, balde
> Ruhest Du auch

is in zijn laatste twee regels, dat wil zeggen in dat, wat ophoudt louter aangeving van het daar zíjnde te zijn, om toepassing of gevolgtrekking te worden, méer dan zwak, namelijk ordinaír.

'Warte nur' is na de pléchtigheid der eerste zes regels, van een ellendig, bijna potsierlijk, alle-dags-levens-plat, terwijl van het 'Ruhen', waartoe de uiterst weinig drukte makende vermaning

‘Warte nur’ leidt, aan twijfel onderhevig blijft of het wakend onbewegelijk liggen, slápen, dan wel den Dood, bedoelt.

Het beteekent waarschijnlijk den Dood, in den zin van van alle beroerdigheid af te zijn. Dan is het dubbel slecht, om dat het dan de plechtige woud-stilte vóór een onweêr of aan het eind van een zomerdag als de zon ondergaat, met den aldus begrepen Dood van den mensch in verbinding brengt.

> Warte nur, balde
> Ruhest Du auch

stelt het rusten na hetgeen op het oogenblik gaande is, als een verbetering, iets heel aangenaams, een heerlijkheid, voor, en zegt: ‘even als nu de natuur tot rust is gekomen, zul jij dat zelf spoedig ook.’ Deze wending sluit dus in het idee, dat de natuur als 't ware gelukkig er mede is, dat de wind niet meer waait en de vogels niet meer zingen, dat de natuur, indien die een wezen met gedachte en gemoed ware, daarmede gelukkig zoude zijn. En dit is valsch om dat de plechtigheid der ‘rust’ in de natuur een deel is van de zelfde heerlijkheid als waartoe het waaien en het zingen behooren.

De natuur kan wel gezegd worden, in zekeren zin, gelukkig te zijn met de op beweging en geluid gevolgde rust; maar dit geluk is niet in, het wezen der algemeene gesteldheid betreffende, tegenstelling tot, doch een variatie van, het in of onder het voorafgaande óok aanwezige geluk.

Een bijdrage tot de Willem van Oranje-herdenking
De verschillende aanslagen op het leven van prins Willem van Oranje
door A. Hallema.

'O ghy Spaenschen coninck tyrannich befaemt,
Oock een moorder genoemt, hier op ter aerden,
Ick woude dat ghy eens sélver in mijnen tuyn quaemt,
So ghy onbeschaemt sent uwe Spaengiaerden.
- - - - - - - - - - - - - - -
Dat ghy voor een moorder wort geacht,
Hebdy dagh en nacht, verradelick bewesen:
Aen den Prince van Oraengien, die met voordacht,
Door de goddelicke kracht voor d'eerste reys was genesen:
Ick zwijg noch van ander heeren gepresen,
Daer uit dan geresen is dit oorloch fel,
Mach ick dan niet voor u tyranny vresen,
Of daer tegen opstaen, moedich en rebel?

Tijdgedicht 1584: '*De Hollantsche Maegt spreect tegens den Coninck*'.

Er zijn weinig moorden, op vorsten gepleegd, die den loop der wereldgeschiedenis niet ingrijpend gewijzigd hebben. De lezer late slechts zijn blik gaan over de periode vanaf 44 vóór Christus, toen Brutus den dolk ophief tegen Caesar, tot 1914, toen Aartshertog Frans Ferdinand en zijn gemalin te Serajewo werden vermoord, de naaste aanleiding tot den schielijk daarop fel uitslaanden wereldbrand. En dit geldt ook van den doodslag, door Balthazar Gérard aan Prins Willem van Oranje gepleegd en waaraan deze grondvester van ons nationaal volksbestaan ten offer is gevallen. Maar hoe gelukkig is het eigenlijk, dat die moord eerst in 1584 is geschied, toen Prins Maurits bijna volwaardig was om de leiding van zijn geliefden vader over te nemen, gelijk zijn neef, graaf Willem Lodewijk, het reeds in datzelfde jaar 1584

in de Noordelijke provinciën Friesland, Groningen en Drente deed Want ware een der vele moordaanslagen op den werkelijk onmisbaren Prins *eerder* gelukt, hoeveel anders zou het verloop onzer nationale historie zijn geweest! Nadat de pogingen tot gevangenneming van Oranje waren mislukt, deze alle verlokkende aanbiedingen van Spanje's koning met verontwaardiging had afgewezen, werd er een prijs op zijn hoofd gezet, *het* gewone middel der Macchiavellistische politiek in de 16de eeuw, om zich van zijn politieke tegenstanders te ontdoen. De Prins wist gedurende 1572-1584 wel welk gevaar hem van dien kant bedreigde, doch hij vreesde niet en trotseerde het gevaar ter wille van de belangen zijner natie. Leest men niet de volgende kloeke woorden in zijn Apologie als antwoord op den Ban van Filips: 'Denkt de Koning mij hiermee vrees in te boezemen, of schrik aan te jagen, terwijl ik weet, hoe ik *jaren aaneen* omringd ben geweest door zijn gehuurde sluipmoordenaars en giftmengers? Denkt hij mijn moordenaar in den adelstand te kunnen verheffen, terwijl er, indien dit de weg tot adel in Castilië is, niemand in de wereld zijn zal onder de volken, die, wetende, wat ware adel is, omgang zou willen hebben met een dergelijke laffe misgeboorte? Dat durft een koning bestaan, die zijn eigen nicht huwde, die zijn vrouw vermoordde, zijn eigen zoon vermoordde, en nog vele anderen, die berucht is om zijn minnaressen en liefdesgeschiedenissen; ik laat daar, of hij kardinaal Granvelle niet aanzette om wijlen keizer Maximiliaan te vergiftigen.' (Naar Frederic Harrison, Willem I, Prins van Oranje.)

We zullen hier nu verder enkele van deze minder bekende moordaanslagen, die achtereenvolgens op den Prins gepleegd zijn, in herinnering brengen. De eerste had reeds plaats in 1572, kort nadat Oranje op zulk een wonderdadige wijze gered werd bij de overrompeling van zijn leger voor Bergen in den nacht van 11 September, toen hij daar de gunstige gelegenheid afwachtte om zijn broeder Lodewijk te ontzetten, doch zelf door het leger van Don Frederik en Juliaan Romeo overvallen werd. In Roermond ontmoetten beide broeders elkaar weer op den 3en October, Lodewijk ziek en afgetobd, de Prins ontmoedigd en lastig gevallen door zijn ontevreden huursoldaten. De eerste sloeg den weg in naar Dillenburg, om weer op zijn verhaal te komen, de tweede

wilde zich naar Holland of Zeeland begeven, om naar zijn zeggen of schrijven aan Graaf Johan af te wachten, wat het Gode behagen zou te doen. Toen Oranje aanstalten maakte voor zijn verdere reis en bij Orsoy den Rijn overstak, was er een Duitsche avonturier. Heist genaamd, die in Frankrijk tot Ridder van den Heiligen Michael was geslagen en bekoord werd door een aanzienlijke belooning, die Alva namens en ten laste van Filips op het hoofd van den Prins had gezet, in verband waarmee Heist den Prins heimelijk in het leger was gevolgd met het oogmerk om hem van het leven te berooven. Die toeleg mislukte echter door de waakzaamheid van Oranje's getrouwen, die het noodlottige pistoolschot wisten te smoren. Maar een tweede gevaar dreigde kort daarop, toen 's Prinsen eigen soldaten, verbitterd over het niet ontvangen hunner soldij, ernstige aanstalten maakten om hem aan Alva en de Spanjaarden uit te leveren, ten einde op die wijze betaling te erlangen. Doch nu waren het eenige oversten en ritmeesters, die uit bewondering voor hun prinselijken beschermeling ook dit gevaar van hem afwendden, door voor hem in de bres te springen en met het verkoopen van hun eigen roerende goederen en krijgsmateriaal de Duitsche huurlingen te bevredigen.

20 October kwam Oranje over Zutphen, dat hij nog intijds wist te behouden, te Kampen aan, slechts door 60 getrouwen vergezeld. In zijn brief aan zijn broeder, Graaf Johan of Jan, schreef hij in doffe berusting: ‘Ik ben besloten naar Holland en Zeeland te vertrekken, ten einde zooveel mogelijk op alles orde te stellen, en dan *daar mijn graf te vinden.*’ Deze pessimistische stemming van den anders zoo blijmoedigen Oranje was onder de beschreven omstandigheden begrijpelijk. Maar, zijn komst stortte wederkeerig moed in de bekommerde harten der Hollanders.

Nog geen jaar later was er wederom reden tot groote moedeloosheid. Haarlem was gevallen en op beestachtige wijze uitgemoord door den Spanjaard. Tien dagen later (22 Juli 1573), schreef de Prins aan zijn broeder Lodewijk: ‘Ik had wel gehoopt, u betere tijding te zenden, maar aangezien het den goeden God anders behaagd heeft, moeten wij in Zijn goddelijken wil berusten. Ik neem denzelfden God tot getuige, dat ik met mijn middelen al datgene gedaan heb, wat mogelijk was, om de stad te ontzetten’ Enkelen van het grauw wilden nu, - althans volgens Spaansche

bronnen -, het huis van den Prins, die toen te Leiden verbleef, plunderen en Oranje zelf aan zijn vijanden overleveren, doch de groote rest was wijzer en besefte maar al te goed, dat ook Oranje den val van Haarlem na Batenburgs nederlaag niet meer had kunnen afwenden of keeren. In deze dagen van algemeene moedeloosheid richtte de Prins de zijnen weer op met dat beroemde en bemoedigende woord, geschreven uit Dordt den 9den Augustus 1573: 'Gij schrijft ons, dat men u zou laten weten, of wij ook met eenigen grooten machtigen Potentaat in vasten verbond staan; waarop wij niet laten willen u voor antwoord te geven, dat aleer wij ooit deze zaak en de bescherming der Christenen en andere verdrukten in dezen lande aangevangen hebben, wij met den alleroppersten Potentaat der Potentaten al zulken vasten verbond hebben gemaakt, dat wij geheel verzekerd zouden zijn, dat wij, en al degenen, die daarop vastelijk vertrouwen, door Zijne geweldige en machtige hand ten leste nog ontzet zullen worden, spijt alle Zijne en onze vijanden; zonder dat wij middelertijd eenige andere middelen, die ons de Heer der heirscharen toegeschikt heeft, hebben of alsnog willen laten voorbijgaan.' (Brief aan Sonoy, stadhouder van Hollands Noorderkwartier.)

Intusschen zon niet alleen Alva, maar ook Granvelle op middelen om den Prins van kant te brengen of op de een of andere wijze een gewelddadigen dood te doen sterven. Dat een Prins der Kerk en vroegere vriend van Oranje zich daartoe óok leende, wijst wel overduidelijk op de intensiteit van den haat, dien men vanuit het Spaansche kamp Oranje toedroeg, maar tevens op de weinige kracht, die van het door dezulken beleden geloof uitging, dat ze zelfs voor de zwaarste misdaden niet terugdeinsden Granvelle maakte namelijk overal als zijn en des Konings wensch bekend, dat men den Prins en zijn broer Lodewijk van Nassau, 'alsof zij Turken waren', moest trachten uit den weg te ruimen, omdat *zij* het waren, die den opstand tegen Filips bestendigden en de ziel van de rebellie uitmaakten.

En Saint Goard, die als Fransch gezant te Madrid het wel kon weten, deelde aan zijn koning, Karel IX, mee, dat nog tijdens het beleg van Haarlem zoowel Alva als zijn zoon Don Frederik geheime agenten in hun dienst hadden aangenomen, die in last kregen rechtstreeks of door bemiddeling van huurlingen den Prins

door sluipmoord van het leven te berooven. Maar Oranje was van zijn kant ook op tegenweer bedacht en in elk geval op zijn hoede, want hij had zoowel aan het hof van den koning zelf, als in Alva's onmiddellijke omgeving zijn spionnen en correspondenten, die hem tijdig waarschuwden voor verschillende moordplannen, in verband waarmee eveneens verschillende moordenaars, die op hem afgestuurd waren, nog tijdig ingerekend en meest ter dood gebracht konden worden.

En intusschen voorspelde Alva het Nederlandsche volk in zijn pardonbrief, den 26sten Juli 1573 uit Utrecht gericht aan alle vaste steden, dat, indien het nu niet gebruik maakte van 's konings onverdiende genade en zich zonder meer niet overgaf, alsdan verwoesting, hongersnood en het zwaard een algemeene vernietiging van land en volk zouden uitrichten, in dier voege, dat nergens meer iets zou overblijven, van wat tot dusverre bestond. Zijne Majesteit van Spanje zou dan het land naakt uitschudden en geheel doen ontvolken, om het vervolgens door *vreemdelingen* te laten bewonen, wijl anders niet zou blijken, dat de wil van God en Zijne Majesteit den Koning was ten uitvoer gelegd! Het Nederlandsche volk trok zich van die banale praatjes en snoeverij echter even weinig aan als Prins Willem van Filips' moordplannen.

Wel kondigde Oranje den Koning in een ‘Sentbrief’ van September 1573 aan, ‘in forma van supplicatie van den Prince van Oraengien ende die van Hollandt ende Zeelandt aan den Coninck van Spangien, klaghende over des Hertogen van Alva regieringe ende moedtwil der Spaengiaerden’, dat 's Prinsen aanhang zich liever tot den laatsten man zou dood vechten dan zich in de armen van zulk een beul en tiran te werpen en dat hij Filips nogmaals verzocht om Alva en de Spaansche soldaten terug te roepen, wijl anders nimmer de vrede zou volgen.

Maar de krijgskansen keerden. Bij Alkmaar begon in 1573 de victorie, op de Zuiderzee kregen de Spanjaarden, nog wel onder Bossu, braaf klop, Leiden werd wel tot het uiterste gebracht, maar ten leste toch nog ontzet en Middelburg na de overwinning van Boisot bij Reimerswaal op Romero door de Prinsgezinden ingenomen. Alva had toen reeds lang het land verlaten en de tot verzoening meer geneigde landvoogden als Requesens, Don Juan en Parma probeerden het nog eens met vredesonderhandelingen

of voorstellen, om elkaar op sommige punten te verstaan, eerst te Breda in 1575 en vervolgens te Keulen, voorbereid in 1578 en geopend in 1579, beide echter tot mislukking gedoemd, doordat de Koning van Spanje bleef eischen de uitsluitende uitoefening van den Roomsch-Katholieken godsdienst en het onbeperkt gezag der Kroon.

Toen men dan ook zonder eenig succes uit elkaar ging, wendde de Koning door zijn vertegenwoordiger te Keulen, Karel van Arragon, hertog van Terra nova, nog een laatste middel aan, waarmee hij ook de eertijds ontevreden Aerschotten, de Lalaings en Egmonds en zooveel andere landsgrooten meer, wederom in zijn dienst had gebracht: het omkoopen, de beloften, schitterende toezeggingen!

Doch Oranje stond pal tegenover die verzoeking en verleiding en hij kon later tenminste met recht en naar waarheid getuigen, ‘dat hij noch om geld en goed, noch om zijn eigen leven en dat van vrouw en kinderen een enkelen droppel verradersvergift in zijn beker had willen mengen.’ En al bood Terra nova nu alles, wat Oranje voor zijn persoon en gezin mocht verwachten, waartoe de hertog door den Koning was gemachtigd, de in verzoeking gebrachte Prins sloeg niet toe, noch om al zijn verbeurdverklaarde goederen terug te bekomen, noch om zijn zoon Filips Willem uit de Spaansche gevangenschap ontslagen te zien, of dat al zijn schulden werden betaald op kosten van den Koning en de Prins voor zich en zijn gezinsleden wel vrije godsdienstoefening zou erlangen. Ook kon hij nog vergoeding krijgen voor al de gemaakte kosten ten behoeve van den worstelstrijd onzer vaderen. En wou hij zich metterwoon in een ander land vestigen, dan zou zijn zoon Filips Willem of wie van zijn andere kinderen hij daarvoor zou wenschen aan te wijzen, hersteld worden in het bezit en de rechten betreffende zijn goederen, steden, heerlijkheden en waardigheden of titels en de Prins zelf kreeg nog een extra-douceurtje van één millioen gulden als buitengewone gift. En dat dit geen ijdele beloften of toezeggingen waren, bewees de Keizerlijke afgezant, de graaf van Schwartzenburg, ten overvloede door er zijn naam en eer aan te verpanden, dat al deze toezeggingen ten volle zouden worden nagekomen.

Maar Oranje was te zeer met hart en ziel verknocht aan de

zaak van den opstand om het recht en de vrijheid van geweten, dan dat hij niet met verontwaardiging dezen valschen koop zou afwijzen. Door middel van zijn secretaris Bruyninck wees hij er op, dat geen aanbod van geld en goed of herstel van rechten voor hem persoonlijk kon opwegen tegen den rechtvaardigen eisch der Algemeene Saten: vrijheid van den godsdienst en handhaving van 's lands rechten. Werd eerst die eisch ingewilligd, dan zou Oranje zich tot verdere onderhandelingen bereid laten vinden. Wij weten reeds hoe de vredesonderhandelingen te Keulen afliepen en te begrijpen valt ook, hoe de woede en haat wederkeerden in de harten van hen, die Oranje hadden trachten te vangen. Er bleek nog één man te zijn onder de ‘rebellen’, die niet bezweek voor de verzoeking en in zijn liefde voor de vrijheid van geweten en de onafhankelijkheid van zijn volk pal stond, al zou het hem ook al de schatten der aarde, zelfs zijn leven kosten!

En dit kostbare leven werd nu opnieuw in de waagschaal gesteld, want na den man met den geldbuidel, den verleider, kwam weer de sluipmoordenaar om den hoek kijken. Koning Filips, zijn dienaar, de hertog van Terra nova, ja zelfs een van Oranje's vroegere trouwe vrienden, thans tot een bitter vijand omgeslagen, Jan van der Linden, abt van St. Geertrui in het Leuvensche, die bij de Unie van Brussel in het jaar der Verdragen nog zulk een krachtigen bijstand aan 's Prinsen ondernemingen had verleend, achtten den dood van het hoofd der rebellen thans het eenige redmiddel voor den Staat. Ja, deze kloosterheer ging zelfs zoover, zich daarvoor disponibel te stellen en hij herhaalde thans zijn reeds eerder aan Terra nova gedane aanbod om den Prins te doen dooden, indien deze zelf niet het land wilde ruimen of in de voorstellen der onderhandelaars wenschte te treden. En nu Oranje het een zoowel als het andere had geweigerd, bleef der tegenpartij niets anders dan het middel van den sluipmoord.

In dit verband is interessant, ook om zijn droeve werkelijkheid en als uiting van den onverzoenlijken haat van Oranje's tegenstanders de inhoud van den volgenden brief, waarmee de hertog van Terra nova zich tot zijn heer en koning richtte:

....‘In de eerste plaats zij het Uwe Majesteit voldoende bekend, dat ik geen middel onbeproefd heb gelaten om den Prins van Oranje de Nederlanden en zoo mogelijk zelfs de wereld te

doen verlaten. Ik heb er mij dus niet enkel toe bepaald om met hem te onderhandelen en tot een vergelijk te komen, maar wijl ik bemerkte, dat de Schot, over wiens aanbod om Oranje te dooden, ik reeds uit Praag aan Uwe Majesteit schreef, de uitvoering van zijn plan moest uitstellen, omdat hij geen gelegenheid kreeg om veilig en wel binnen Antwerpen te komen, zoo heb ik mij gewend tot den abt van St. Geertrui. Immers is er geen, die zulk een grooten vriendenkring en aanhang heeft als deze kloosterbestuurder, terwijl hij tevens de medewerking heeft van een groot aantal oversten en kapiteins in het Staatsche leger. Zoodra hij tot de gehoorzaamheid aan Uwe Majesteit was teruggekeerd', - deze populaire heer Van der Linden was langen tijd inderdaad een der getrouwen en vertrouwden van den Prins geweest, dus beter keuze van handlanger in het moordplan kon wel niet gedaan worden! - 'heb ik hem met aandrang uitgenoodigd, om mij wel mede te deelen, welke middelen moesten worden aangewend, om den Prins van Oranje het land uit te krijgen. Slechts twee, was zijn antwoord op die vraag, òf hem trachten om te koopen met een groote som gelds, òf, mocht hij daarin niet bewilligen, hem te dooden. Hij verklaarde zich in dienst van Uwe Majesteit en ten nutte van het algemeen welzijn er toe bereid zoowel tot het eerste als het tweede middel zijn beste krachten aan te wenden. Ging Oranje niet op zijn eerste voorstel in, dan zou hij zijn kansen voor het tweede waarnemen. Hij richtte zich verder dadelijk tot Oranje per brief, om dien te bewegen vrede te sluiten en de Nederlanden te verlaten. Uit het antwoord van den Prins bleek voldoende, dat inzake het punt van den godsdienst beide partijen zich niet wilden verstaan. En toen nam de abt het besluit, om dan maar het tweede middel te probeeren en om dat met eenig succes aan te wenden, vroeg hij mij eenig geld om de verdere maatregelen, die noodig waren, te kunnen treffen.'

Een acte werd opgemaakt inzake de uitbetaling van het bloedgeld in dier voege, dat de hertog van Terra nova op zich nam 20000 kronen aan den abt van St. Geertrui te betalen, indien de Prins van Oranje binnen zes weken het slachtoffer zou worden van het ontworpen moordplan, terwijl alsdan nog 10000 kronen als persoonlijk geschenk en toegift voor den abt zou volgen. Maar, gelukkig voor Oranje, de plannen werden wel ontworpen en groote

geldsommen werden toegezegd, doch de uitvoering stuitte af op verschillende oorzaken en omstandigheden.

Toen trad onverwacht Granvelle weer eens uit zijn schuilhoek te voorschijn, die nu niet alleen Kardinaal der Heilige Kerk, doch ook eerste minister van Filips II was geworden. Hij zette zijn vorst en gebieder steeds maar aan tot vogelvrijverklaring van den Prins en bad voor diens dood als eenigste middel om den opstand in de Nederlanden te dempen. Doch bij bidden alleen bleef het niet, want de haat bij dezen eerzuchtigen man sedert den tijd, dat hij op aandringen van den Prins de Nederlanden had moeten verlaten, was jegens Oranje in diepte toegenomen en tot felle wraakzucht overgeslagen. En om die bot te vieren, moest er gehandeld worden volgens een systematisch plan. Daarom schreef hij den 8sten Augustus 1579 aan den Spaanschen monarch: ‘Iedere kroon, uitgegeven om den moord op den Prins te doen slagen, is wel besteed, maar men moet niet zonder systeem werken en verschillende plannen ontwerpen, om langs verschillende wegen zijn doel te bereiken. Zoo worde er door Uwe Majesteit geen geld meer uitgegeven aan hen, die het zouden willen doen, doch alleen aan hem, die den doodelijken slag toebrengt behalve dan kosten voor de toebereidselen e.d.’ En men moest ook meer ‘propaganda’ maken voor dit feit. Het kon niets geen kwaad doen, meende Granvelle, als het publiek eens sobertjes werd ingelicht over de moordplannen en het slachtoffer zelf zou er door in zijn schulp kruipen, ‘want hij was maar een lafhartige en laaghartige boef. bij wien de vrees voor het komende dusdanig zou inslaan, dat hij zou sidderen en beven.’ Wat een slechte kijk op den man, van wien de bekende leuze in de Latijnsche taal luidde: Saevis tranquillus in undis (Rustig te midden der onstuimige baren)!

En verder regende het schotschriften aan het adres van den Prins in den geest van het heftige pamflet ‘Brief van een edelman, waar patriot, aan de Algemeene Staten, vergaderd binnen de stad Antwerpen’, waarin de auteur zich uitputte in het bijeenbrengen van allerlei scheldwoorden aan het adres van Oranje, dien ketterschen vazal, meineedige, eerlooze, verrader van zijn vorst, uitroeier der Katholieken, bloedhond, verdelger, enz. enz., welk stuk in alles dus een merkwaardige voorlooper van 's konings Ban kan heeten, die het daarop volgende jaar over den Prins werd

uitgesproken. En Marnix van St. Aldegonde, ook een virtuoos in het schelden, greep nu naar de pen, om in een ‘Response à ung libelle fameux’ de ‘folles fantaisies d'un cerveau mal basti’ aan de kaak te stellen en den anoniemen schrijver uit de kringen der Malcontenten te leeren, wat de Prins voor zijn land en zijn volk beteekende en hoe hij reeds geleden had, grooten dank instede van smaad en hoon verdiende, krachtig gesteund inplaats van verlaten moest worden, enz.

Wel mocht de Prins zelf met weemoed en tot zijn grievende teleurstelling zeggen, hoe slecht hij begrepen werd, dat de partij van den Calvinistischen drijver Datheen hem een vermomden Papist, de felle Roomschen hem een ketter en anti-papist scholden. Ziehier zijn woorden: ‘De Roomschen beklagen zich, dat ik hen door het toelaten van den Gereformeerden godsdienst tegen mijn eed in om den tuin heb geleid; de Gereformeerden, dat ik door de Roomschen met giften en beloften ben omgekocht; Roomschen en Onroomschen beiden zijn om de toepassing van den Religievrede misnoegd over mijn gedrag. Ik krijg de schuld van de invoering der Unie van Utrecht, alsof ik daardoor de andere gewesten aan Holland opgeofferd zou hebben. Velen gaan zelfs zoover met te verklaren, dat ik mij sterk maak om Heer dezer landen te worden en dat ik den vrede tegenhoud om des te langer het gezag in handen te houden.’

Gelukkig voor ons land en volk ging de Prins desondanks voort op den ingeslagen weg en toonde hij in de jaren 1580 en '81 spijt verguizing van hen, die hem hadden moeten steunen en ondanks de moordplannen zijner vijanden, een onbezweken trouw voor de belangen der natie met het inhalen van landvoogden en het op zich nemen van de leiding der regeeringszaken. Toen kwam plotseling het incident van den 18den Maart van het jaar 1582, den datum, waarop het eerste en goedgemikte schot van Juan Jaureguy den Prins in groot gevaar van zijn leven bracht en dat van zijn edele gemalin Charlotte de Bourbon wegnam. Het verhaal daarvan is te bekend om hier nog opnieuw oververteld te worden, doch deze eerste mislukte poging zou weldra gevolgd worden door een tweede, die nog beter doel trof en den lang gekoesterden wensch van Spanje's koning in vervulling deed gaan.

Voordat het zoover kwam, werden Oranje en Anjou ook geza-

menlijk nog op het leven bedreigd te Brugge, toen ze daar slechts kort na het herstel van eerstgenoemde en in gezelschap van verscheidene andere heeren kwamen, om de huldiging van Anjou als heer of graaf van Vlaanderen te doen geschieden. De Bruggenaren waren zeer blij, dat de Prins weer in hun midden was en toonden die blijdschap uitermate. Dit kon niet verhinderen, dat bij deze gelegenheid zekere Nicolaas Salcedo, een Spanjaard van geboorte, als valsche munter te Rouaan reeds ter dood veroordeeld, maar begenadigd en nu in dienst getreden van Anjou, door beiden aanvoerders, Oranje en Anjou, een zwaar vergif toe te dienen, den op 's Prinsen hoofd gezetten prijs trachtte te bemachtigen. Doch de toeleg werd nog tijdig ontdekt en Salcedo met een zijner medeplichtigen, de Italiaan Francisco Basa, - de andere, een Waal en Nicolaas Huget geheeten, ontsnapte -, bekende, dat de Prins van Parma hen voor dien dubbelen moord had aangehuurd. Basa kwam in den kerker door zelfmoord om het leven en Salcedo werd op verzoek van den Koning van Frankrijk naar Parijs getransporteerd, waar hij den 25sten October 1582 door vier paarden levend vanéén werd getrokken. Ook was nog een jong Nederlandsch edelman in dit complot betrokken en wel niemand minder dan de jonge Egmond, ook Lamoraal geheeten en de jongste zoon van dien doorluchten vader. Hij werd voorloopig op het kasteel te Sluis gevangen gezet, daar zijn schuld overtuigend was bewezen, maar de Prins, zijn voogd en verwanten, waaronder de Fransche koningin, zustersdochter van den ouden Egmond en volle nicht van den gevangene, kwamen tusschenbeiden, om te bewerken, dat hij naar Frankrijk kon uitwijken, wat spoedig daarna geschiedde.

Van nu af volgden de moordtragedies en laffe overvallen, plannen tot sluipmoord, ten deele of in 't geheel niet uitgevoerd, elkander snel op. Het jaar 1583 had nog maar pas zijn loop aangevangen, of de omgeving van den Prins werd weder opgeschrikt door den mislukten aanslag, dien Pedro Ordoño ondernam, doch welke bijtijds verijdeld werd en den moordenaar zelf het leven kostte. In Maart 1583 werd deze man te Antwerpen gevierendeeld en hij bekende vóór de executie, dat hij om zijn plan te volvoeren en het bloedgeld te verdienen, daarvoor uitsluitend uit Spanje was overgekomen en met den bevelhebber van Greve-

lingen, La Motte, die al ten tijde van Don Juan naar de Spaansche zijde was overgezwenkt en nu tijdens Parma een verkleefd aanhanger der koningsgezinden was, overleg had gepleegd, op welke wijze hij zijn snoode plannen met het meeste succes en het minste gevaar voor zich zelf ten uitvoer zou brengen.

Nauwelijks een maand later werd een Vlissingsche koopman, Hans Hanszoon, gearresteerd en spoedig daarop tot de galg verwezen om door het hennepenvenster te kijken wegens een poging tot moord op den Prins volgens een methode, die afweek van de tot dusverre gevolgde. Hij trachtte namelijk in overleg met den Spaanschen Amabassadeur te Parijs Oranje in de lucht te laten vliegen, door eerst onder zijn woning en vervolgens onder zijn bank in de kerk een voldoende hoeveelheid buskruit te deponeeren en dat te doen ontbranden. Doch de uitvoering geschiedde zóó stuntelig en de toeleg tot die booze daad was dermate onnoozel opgezet, dat het plan nog niet halverwege ten uitvoer gebracht was, toen de man ingerekend werd.

En alsof in deze tragiek ook la note gaie et comique niet mocht ontbreken, komt daar het comisch optreden van Le Goth, - ook gespeld als Get en Gott, in zekeren zin trouwens een Deus ex machina! - tusschenbeide, die als Fransch officier in Staatschen dienst het ongeluk had in Spaansche krijgsgevangenschap te geraken. Er werd hem één gelegenheid geboden, om zijn vrijheid terug te krijgen met een flink douceurtje aan geld er bij, òf, indien hij die gelegenheid niet aangreep, de strop! Natuurlijk koos hij het eerste, maar moest nu bij Parma verschijnen om dien een origineel plan aan de hand te doen, dat hij, Le Goth, zelf ook moest uitvoeren, namelijk om den Prins te dooden, op een andere wijze dan zijn ongelukkige voorgangers het hadden geprobeerd. Deze oolijke Franschman met veel zin voor humor bedacht zich een korte wijle en zei toen, gemaakt onverschillig: ‘Wel, Genadige Heer, dat is nog al gemakkelijk; weet u niet, dat de Prins dolveel van paling houdt? Ik zal hem dit, zijn lievelingsgerecht schenken en doen bereiden en tevens zorgen, dat daaronder de noodige dosis vergift wordt zóó gemengd, dat hij niet naar een tweede portie zal vragen!’ Ditmaal werd Parma in de luren gelegd en vond het zoo'n kostelijk voorstel, dat wel moèst slagen, zoodat Le Goth in April 1584 op staanden voet zonder eenige contrôle werd ontsla-

gen, om zijn heilloos plan te volvoeren. Uit de gevangenis ging Le Goth nu regelrecht naar den Prins, ‘dien hij van harte genegen was en bleef’, natuurlijk niet om hem te vergeven, maar eens hartelijk om den vermeenden aanslag te lachen, want ook Oranje vond het op zich zelf lugubere voorstel, waarbij zijn eigen leven het meest zou betrokken zijn, ware het ernst geweest, te comisch en origineel, om er niet den zonnigen kant van te zien. En wat hem het aangenaamste was, een zijner trouwste dienaren dankte er zijn leven en vrijheid aan. Samen smulden ze nu op den goeden afloop van het lekkere vischgerecht, maar ditmaal zonder arsenicum of andere toxinen!

Met dat al waren binnen het tijdsverloop van twee jaren niet minder dan vijf aanslagen op het dierbare leven van den Prins gepleegd, alle onder auspiciën van Parma, Granvelle en andere trawanten van den koning van Spanje, die er zijn sanctie, geld en zegen aan schonk. Weldra zou de zesde volgen en helaas maar al te goed gelukken. En toch was Balthazar Gérard - alias François Guyon - in Juli 1584 alweer niet de eenige te Delft, die het afgrijselijk voornemen had den zooveelsten aanslag op het leven van Oranje te beproeven, want met hem liepen er vijf zulke schurken in 's Prinsen eigen woonplaats, het bekoorlijke Delft, rond. Maar hij, die sedert het voorjaar van 1584 als dweepziek Katholiek onder het mom van vurig Protestant, zoon van een te Besançon om het geloof ter dood gebrachten Calvinist, naar hij voorgaf, 's Prinsen bescherming had gevraagd en verkregen, was het handigst met zijn moordplan. Nu zou de man gedood worden, ‘die levenslang een weerspanneling tegen den Katholieken koning en een verstoorder van den Roomsch-Katholieken Apostolischen godsdienst scheen te willen blijven’. Reeds in 1578 had hij de scherpte van zijn dolk beproefd in een deur, welke hij wenschte het hart van Oranje te zijn en met den bijbel of het psalmboek onder den arm of in de hand leefde deze kleine, magere schijnvrome voortdurend met de gedachte, dat hij en niemand anders voorbestemd zou zijn om de uitkomst te brengen van Filips' jarenlange moordcampagne.

Later beleed hij met een stuitend cynisme gaarne nog duizend dooden voor deze eene daad te willen sterven, beloofde zijn rechters in het Paradijs hun voorspraak te zullen zijn en het

Pilatus-woord ‘Ecce homo’ was op de pijnbank in zijn mond geen medelijden met zich zelf, doch een duivelsche voldoening over de vreeselijke misdaad, die hij gepleegd had. Doch ik wensch u de gruwelijke details van zijn folteringen en terechtstelling te besparen, die begrijpelijk maar niet Christelijk waren, want het ‘Verhael van de moort, ghedaen aen den persoon des doorluchtigen Fursten ende Heeren Wilhelmus Prince van Oraengien’, enz., op last van de Staten-Generaal te Delft in 1584 uitgegeven, is met de daarop gevolgde oorspronkelijke of afgeleide bronnen geen opwekkende lectuur.

Maar de eigenlijke schuldigen bleven achter de schermen en buiten schot: Parma, Granvelle en in de eerste plaats de koning zelf, de man, op wien de groote schuld en de zware verantwoordelijkheid van dezen moord rustten. Waar de meeste politieke tegenstanders van Oranje hun afschuw over den op hem gepleegden moord duidelijk deden kennen, in de steden, die nog een Spaanschgezinde regeering hadden en 's konings troepen als garnizoen moesten dulden, er geen de minste blijdschap over deze laffe daad was te bespeuren, de kinderen op straat schreiden over het droeve lot van den Vader des Vaderlands en zijn verweesde natie, bleef Parma uiterlijk onbewogen, innerlijk voldaan en slechts bewogen met het bittere levenseinde van den moordenaar. Ziehier het bewijs in den eerst een maand later aan den koning geschreven brief, d.d. 12 Augustus 1584, dien wij aan Frederiks' bekende werk: De moord van 1584, ontleenen.

Sire! In mijn vorige brieven heb ik aan Uwe Majesteit geen kennis gegeven van den dood van Oranje, hoewel ik er van verschillende zijden bericht over gekregen had. Het bericht is evenwel waar, daar een jonge man uit Bourgondië, genaamd Balthazar Gérard, hem den 10den Juli door een pistoolschot in den buik heeft gedood. De bedoelde jonge man was eenige jaren in dienst van den graaf van Mansfelt geweest en had mij voor drie of vier maanden zijn besluit meegedeeld, waarop ik, om de waarheid te zeggen, weinig staat maakte, omdat zijn voorkomen er niet naar was, dat hij iets zoo belangrijks (!) zou doen. Ik liet hem echter gaan, na hem te hebben doen aansporen door eenigen, die hier dienst doen. De arme (!) man is gevangen genomen en men heeft hem gepijnigd en vervolgens terechtgesteld met de

wreedste pijniging, waarvan men ooit gehoord heeft, waaronder hij een verwonderlijke standvastigheid heeft getoond, altijd volhoudend, dat niets hem tot zijn daad had bewogen dan de wil en de ijver om de Christenheid van een zoo *verderfelijk* onderdaan te verlossen, zooals Uwe Majesteit als het Haar behaagt, uit bijgaande copieën kan zien. De daad is zoodanig, *dat zij grooten lof verdient,* en ik zal inlichtingen inwinnen aangaande de bloedverwanten van den overledene, wiens vader en moeder, naar ik hoor, nog in leven moeten zijn, om daarna Uwe Majesteit te verzoeken hun het loon uit te keeren, dat een zoo *edelmoedige* (!) daad *verdient* (!).

Doch gelijk Parma den moordenaar het geld voor pistolen en kogels, om den Prins te dooden, niet eens had willen voorschieten, zoo weinig als hij aanvankelijk met den schurk was ingenomen, zoodat Oranje's liefdadigheid hem nog aan de middelen moest helpen, welke hem door Parma's schrielheid geweigerd werden, zoo betaalde de koning de schendige daad niet met het door hem beloofde bloedgeld van 25000 gouden kronen, doch met Oranje's eigen goederen in Bourgondië, die natuurlijk sinds lang verbeurd verklaard waren. De ouders van den ‘edelmoedigen’ moordenaar werden namelijk begiftigd met de drie heerlijkheden Lievremont, Hostal en Dampmartin in Franche-Comté, waardoor ze tevens werden opgenomen in den landadel van dit district. Doch toen het gebied later aan Frankrijk kwam, werden, teekenend voor de verontwaardiging over den moord op Oranje, zóó lang nog na werkende, hun adelsbrieven door den Franschen gouverneur van Franch-Comté tot snippers verscheurd en met voeten getreden.

Is het cynisme van een Parma over den moord stuitend en weerzinwekkend, de klagelijke toon vol weemoed en dankbaarheid tegelijk in het officieele schrijven van de Staten-Generaal, neergelegd in hun Resoluties van dienzelfden dag, 10 Juli 1584, moet om de soberheid van het gegeven hier nog even als pendant dienen, waarmede wij tevens onze schets besluiten.

‘Ten desen daghe es geschiet de clachelijcke moort van Zyne Excellentie, die tusschen den een ende twee uren naer noen es geschoten met een pistolet, gheladen met dry ballen, deur een ghenaempt Baltazar Geraerts, hem segghende Franchois Guyon. oudt XXVII jaeren, gheboren te Wilffan in de France-Comté van

Bourgoignen, segghende tselve ghedaen te hebben tot dienst van den Coninck van Spagnien, ende tselve alvoren ghecommuniceert te hebben met eenen jesuyt tot Trier, ende daernaer met eenen minnebroer, maistre Géry tot Dornyck, ende oek by billet aen den Prince van Parma, die hem versonden heeft aan den heere van Dassonleville, daermede hy van dese sake heeft ghetracteert ende ghesloten. Ende heeft Zyne Excellentie in het vallen geroepen: Mijn God, ontfermpt u mynder, ende uwer ermer ghemeynte (Mon Dieu, ayez pitié de mon âme, mon Dieu, ayez pitié de ce pauvre peuple).'

En de bedroefde menigte zong tusschen haar tranen door:

> ''t Jaer vierentachtich, Julio thien eylacy,
> Vermoort warachtich, De Heere geef ons gracy,
> Te Delft binnen der stee, Met grooter stacy:
> Begroef men hem met wee, Van alle nacy!'

'Den Prince eel, werde geheel, Tot Delft door een schoot, gedoot, Van een godloos, verrader boos, 't Welck menich mensch verdroot, 'O Heer, schenck ons gracy!'[1)]

1) Als een laatste bewijs, hoe de Prins van Oranje vooral in de jaren 1583 en '84 letterlijk van alle kanten door verraad omringd was, zij er hier nog even aan herinnerd, dat in eerstgenoemd jaar onder eenige *Spaansche* officieren in *Staatschen* dienst zekere hopman Paredis een samenzwering tegen Oranje en Marnix ondernam, die wel zeer gevaarlijk was, op een bepaalden dag, nl. 30 November, zou uitgevoerd worden, maar nog tijdig verijdeld werd.

Stemmen door Hélène Swarth.

I. Praedestinatie.

Geroepen velen, weinige uitverkoren!
Gestreng heeft de Engel van den Heer geschreven
Ons noodlot: eeuw'gen dood of eeuwig leven.
Geen weet, vóor 't sterven, wat hem werd beschoren.

Geen liefdewerk, al zouden ál wij geven,
Behoedt wie God bestemt te gaan verloren.
God heeft beslist aleer wij zijn geboren.
Wij wachten af, met vreezen en met beven.

De één, die zich vleit: ‘Waarom zou God mij haten?’
In 't Vuur, dat nooit gebluscht wordt zal verzinken,
En knarsetanden en zijn tranen drinken.

En de ander, die zich waande godverlaten,
In 't wit zal wandlen door de gouden straten,
Waar harpmuziek en hallelujah klinken.

II. Christian science.

Wijl God is liefde, Vader en geen Wreker
En 't lijf bezielt met d'adem van zijn mond
En alzoo lief den mensch had dat Hij zond
Zijn Zoon, die dronk voor ons den alsembeker,
Aan 't kruis droeg ál ons leed en overwon 't,
Doorklieft u pijn, maakt ziekte uw aanschijn bleeker,
Uw leden loom, uw wanklen stap onzeker,
Zendt God uw bede en zie! gij zijt gezond.

De Heiland sprak: ‘Wat gij den Vader vragen
Zult in mijn naam verleent hij u.’ Wij wagen
't Om zijn belofte en kracht erlangt gij weer.

Is úw geloof te zwak voor vroom vertrouwen,
Wij willen knielen en de handen vouwen
En heeling smeeken van den Hemelheer.

III. Astrologie.

Gelijk de Magiër, in nacht-azuur,
Ontcijfer 't gouden hieroglyphenschrift,
Door God zelf in den Dierenriem gegrift
En lees daarin uw aarde-levensduur.
In vroom berusten, zonder donkre drift,
Naar 't hoog mysterie van den hemel tuur
En voel uw ziel een vonk van sterrevuur,
Op de aard gevallen van Gods gouden stift.

Geboorte- en sterfuur, héel de cirkelloop
Van 't leven teeken in uw horoscoop
En buig de knie voor 't onvermijdlijk lot
En zend, verheven op uw sterrewacht,
Uw stille aanbidding tot de sterrenpracht
En voel uw noodlot in de hand van God.

Beschouwingen en opmerkingen door L. van Deyssel.

Oswald Spengler, Untergang des Abendlandes.

Voor de kenschetsing van een schrijversgeest is in de eerste plaats interessant de bepaling der hoogte, waarop deze geest zich beweegt.

Indien men nu waarneemt, dat Spengler den Duitschen wijsgeer Schelling, dezen tijdgenoot van Hegel, ter loops behandelt als iemand, die behagen schept in duistere, voor Schelling zelf nauwlijks begrijpelijke, gedachtengangen, terwijl Schelling juist de hoogste en helderste gedachtenspelen heeft gegeven, dan begrijpt men, dat Spengler de dingen, de culturen en hun onderdeel de wijsbegeerte-stelsels, niet van boven af heeft gezien, maar er tegen aan kijkend, en soms er tegen óp, van zóo laag, dat hij er weinig of niets van onderscheiden kon.

* * *

Deze geest kent niet proefondervindelijk, namelijk door beleving, het eeuwigheidsbesef. Hij zal wel, op zekere wijze, eeuwigheidsbeseffen kunnen beschrijven, en wel beschrijven in welke begrippen en voorstellingen bij de verschillende volken met hun culturen de eeuwigheidsbeseffen zich voordeden, maar niet die volken met hun culturen, waartoe die eeuwigheidsbeseffen behooren, zien van het eeuwigheidsbesef uit, waarin men zelf leeft.

Want daarin levende ziet men de gelijkheid van die verschillende eeuwigheidsbeseffen, waardoor die tot een en het zelfde besef worden, en ziet dan die gelijkheid als het diepste of hoofd-

zakelijke, waarbij de verschillen tusschen de culturen zich voordoen als aan de oppervlakte zich bevindend, (namelijk wat aangaat hunne verhouding tot dat altijd en overal zelfde).

* * *

De cultuur van een land in een tijd is niet hetgeen de wijsgeeren, dichters, architecten, beeldhouwers, schilders, componisten, physiologen en mathematici in dien tijd in dat land samen hebben voortgebracht; maar is het geheel der samenleving, zoo als die met zijn godsdienst, staatkunde, maatschappelijke instellingen, omgangsvormen, zeden en gebruiken, uit vorige samenlevingen en uit de werken der tijdgenooten, wijsgeeren, dichters, kunstenaars, maar ook godsdienstpriesters en staatkundigen, ingenieurs en fabrikanten, is ontstaan.

Het automobielwezen is, onder andere, een groot bestanddeel van onze tegenwoordige cultuur, om dat het, bij voorbeeld, een promotor in staat stelt in veel korter tijd dan dertig jaar geleden door het voeren van vijftig gesprekken den grondslag voor een Naamlooze Vennootschap te leggen, waardoor twee duizend werklozen werk zullen vinden, acht honderd huwelijken gesloten zullen worden en vijf en dertig honderd kinderen geboren. De cultuur, dat zijn de levende menschen zelf in hun leven en bedrijf, met hun gedachten en opvattingen.

* * *

Spengler gebruikt nog al zeer de woorden Seele, Seelentum en andere verbindingen met Seele. Nu is bij hem het woord Seele de naam van iets vast staands. Ieder wordt geächt de beteekenis van het woord te kennen, even als, bij voorbeeld, die van het woord tafel.

Deze omstandigheid nu, is een zeer groote zwakte. Wij willen juist gaarne weten wat ‘Seele’ en wat ‘Schicksall’ is, wat ‘Gefühl’ is. Waar men in die mate van een eigen alles omvattende begrippenwereld uit schrijft, waar men juist als bases zijner opvatting met de begrippen Seele, Schicksall en Gefühl arbeidt, - in tegenstelling tot het werken van anderen met de ideeën ‘oorzaak’ en ‘gevolg’, - daar moet zeer duidelijk omschreven worden wát bedoeld wordt en is het gebruik der woorden Ziel,

Noodlot, Gevoel zóo, alsof men zeide: ‘je weet wel, Ziel, Noodlot, Gevoel’, - ontoelaatbaar. Want neen, wij weten het niet. Wij weten wel wat in een bepaalde godsdienstleer de omschrijving is van het begrip ‘Ziël’, maar wij weten niet wat naar úw leer daaronder verstaan wordt.

* * *

I, 136: ‘Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis’, haalt Spengler aan.

Zeer goed; maar h o e z o o? Wáarván is het een Gleichnis? Het ware toch zeer belangrijk juist te leeren weten wáarván het een ‘Gleichnis’ is.

Het is natuurlijk een ‘Gleichnis’ van.... iets eeuwigs, iets ‘goddelijks’.... van iets van de ‘Seele’. Maar indien gij mij niet, althands bij min of meer nauwkeurige benadering, kunt aangeven wat dat eeuwige, dat goddelijke, of die ‘Seele’ is, dan heb ik ten slotte bitter weinig aan de uitspraak: ‘Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis’.

* * *

Met de lectuur van Spengler, *Untergang des Abendlandes,* gevorderd tot midden in de afdeeling D a s P r o b l e m d e r W e l t g e s c h i c h t e, lijkt het me daar een manoeuvreeren met in omloop zijnde denkbeelden, dat soms in een dof Duitsch gezwets, het bekende gemompel van Duitsche lageren-rangs-philosophen, langdurig overgaat. Er zijn niet eenige tegenspraken met zich zelf in den schrijver, maar het werk wemelt er van.

Er zijn vele goede gezegden en ook vele toonbare hoofdzakelijke ideeën of voorstellingen. Als hij zegt, dat men niet moet spreken van een voortgang of verloop van de Wereldgeschiedenis, maar alle ‘culturen’ als afzonderlijke, in zich zelf geheel volledige en dus afgesloten, of, wat de hedendaagsche betreft, een afsluiting te gemoet gaande, planten of personen moet zien, - is dat een betwistbaar, maar duidelijk en toonbaar, denkbeeld.

Waar hij echter tegenover de materialistische of rationalistische geschiedschrijvings-opvatting, die met de begrippen ‘oorzaak’ en ‘gevolg’ of ‘uitwerking’ arbeidt, de zijne stelt, die, d a a r e n t e g e n, alleen van Noodlot (‘Schicksall’) en Toeval wil weten,

blijft hij geheel in gebreke dat motief, dat ten slotte de grondslag van zijn opvatting is, duidelijk te maken.

Men ziet zijn werk niet als een goed samengesteld gebouw van stellige lijnen en vaste vakken.

Met groot gemak en zekerheid hanteert hij een zeer groote hoeveelheid woorden, namen en gedachten, uit de philosophie en de geschiedenis, maar er wordt niet geäntwoord op de vraag wat deze of gene zijner uitspraken nu eígenlijk beteekent. Men begrijpt zeer goed wat hij bedoelt met de woorden, die daar staan, maar te gelijk toch den inhoud dier woorden-samenstelling níet, óm dat hij die zelf niet begrijpt (namelijk niet met zóo diep door dringend begrip als de lezer het voor zijne bevrediging behoeft).

* * *

Veel van wat hij zegt is niet goed, blijkt, namelijk, bij eenige indenking, onjuist te zijn, en daarbij voorgedragen op een luiden, stelligen, over-trompetterenden toon, geheel den toon van die den held speelt voor de dorpsjeugd, den toon der ‘épateurs de bourgeois’.

Deze toon, - in der daad betrekkelijk zelden zich voordoende in de Letterkunde, Philosophie, Historiographie, - behoort tot de Duitsche dingen, die leelijk zijn. Dit is de toon, waarmede men iets bereikt in een gemengd-gezelschap, maar die aan fijne en edele geesten mishaagt.

In de wereld van Dichtkunst en Philosophie is deze toon juist het Amerikaansch-Duitsche. Deze toon is nu juist New-York en Berlijn, zoo als, volgens Spengler, deze, chronologisch en bij waarde-daling, volgen op Rome, Madrid en Parijs.

Hij zegt, dat op de schóone *cultuur* van deze het laatst genoemde drie steden volgt de léelijke *civilisatie* der twee éerste. En dát zegt hij *op den toon* dezer *twee eerste.*

* * *

Bij vergelijking moet Spengler de cultuur, of het cultuur-stadium, waarin wij thands (1933) leven, iets mínders achten dan de vooraf gegaan zijnde culturen. Hij beschouwt namelijk de groote kunstenaars, wijsgeeren, wetenschapsmenschen en mathematici als

met hun leven, en wat daarvan uitgaat, vormende de cultuur; en niet de locomotieven- en automobielen-bouwers, de vliegeniers en de radio-menschen, hoe zeer hij de beste werken dezer laatsten hooger stelt dan de slechtste voortbrengselen der schoone-kunst, en z.v. En hij meent, dat de groote kunstenaars en z.v. uitgestorven zijn. Indien hij nu vindt, dat de tegenwoordige cultuur iets mínders is dan vorige culturen, moet hij toch liever denken van zoo een vorige cultuur uit, indien dat mogelijk is, dan van de tegenwoordige uit. Als men de tegenwoordige cultuur, degene dus, te midden van welke men zelf leeft, even objectief moet zien als de culturen uit het verleden, moet het even gemakkelijk zijn van zoo een vorige cultuur uit te denken als van de tegenwoordige. Indien men dus stelt, dat men kan 'denken' (zijn 'opvattingen' hebben) *van uit* iets, dat men objectief ziet, en men staat in de zelfde verhouding tegenover minder mooye en mooyere culturen, dan zal men moeten denken van de mooiste, en overigens voor ons het meest geëigende, uit.

Ik stel dus: indien ik de tegenwoordige cultuur even objectief zie als vroegere culturen (dus geheel anders dan ik mijn familie zie in verhouding tot andere familiën) en ik vind haar minder mooi, dan moet ik denken van zoo een mooyere uit. Verbindt men nu aan deze gedachte de opvatting dat de in tijdsorde laatste mooye cultuur, die aan de tegenwoordige leelijke is voorafgegaan, niet gestorven is, om dat een cultuur niet sterft door dat haar grootste en sterkste vertegenwoordigers gestorven zijn, maar voortleeft, zij het.... laat ons het 'lijdelijk' noemen, in de ménigten, en men beseft daarbij, dat het de vraag is of een cultuur, in haar voornaam bestanddeel den godsdienst, bij voorbeeld, niet, in een bepaalden zin, schooner leeft in een boerenkind dan in haar meest ontwikkelden denker en meest welsprekenden prediker, - dan begrijpt men theoretisch het redelijkerwijze mógelijke om van uit een zoogenaamd vroegere cultuur te denken, en blijft alleen de vraag, - waarop het antwoord van het onderzoek onzer denk-structuur afhankelijk is - of dit van het analytische en objectiveerende denken, waarin onze geest leeft, kan uitgaan.

Denken en opvattingen hebben is namelijk iets anders als rijden Wanneer er geen enkele staatsiekaros meer over is, moet ik wel in een automobiel rijden al acht ik een statiekaros mooyer. Maar

het is zeer wel mogelijk, dat ik met het analytische en objectiveerende denken, dat mijn eene soort denken is, kan vereenigen het subjectief denken, dat ik mooyer vind, òf van de eene in de andere soort over gaan.

Het klassieke.

Waar Walter Pater zegt, dat het wezen of de kern van het klassieke is.... 'to be content now and here' en waar Oswald Spengler de uitsluitende erkenning van het 'Jetzt und Hier' als de grondslag der Grieksche 'cultuur' aangeeft, -

bedoelen zij niet, dat iemand, die verhuist, aan een romantische of realistische, althands onklassieke, neiging toegeeft, -

maar zij denken daarbij aan een wijsgeerige levensbeschouwing en aan daarmede over-een-komende dichterlijke of godsdienstige gevoelsbewegingen.

Met het verhuizen zoude het bedoelde levensgevoel aldus in aanraking kunnen komen, dat iemand, die zich eens zoo heerlijk gevoelt, dat hij niets heerlijkers zou wenschen of zelfs kunnen denken, dan het tegenwoordige, gezegd kon worden nu klassiek te gevoelen, een gevoel, waartegenover het bewegingencomplex van het verhuizen iets zoo gerings wordt, dat hij nauwelijks weet of hij verhuizend of niet verhuizend is.

Overigens verluchten deze betoogers en hun geestverwanten hun uitspraak meestal met het noemen van standbeelden en bouwkunstwerken, en niet met dat van treurspelen.

Toch is ook de formule van het 'Now and here' door het vermaarde principe der eenheid van handeling, tijd en plaats in het klassieke treurspel vertegenwoordigd, en in zoo verre als het maken van een treurspel het maken van een spèl is en de maker zijn werk zoude bederven door de lijdensemoties zijner schepselen subjectief mede te leven, en hij vreugde heeft aan de schoonheid van zijn werk, geldt ook hier het zijn van 'content now and here'.

'Geschiedenis'.

Geschiedenis beteekent, volgens den vorm van het woord, niet het verhaal of relaas van hetgeen geschied is, maar hetgeen geschied is of geschiedt zèlf.

Een geschrift, dat bevat het verhaal van hetgeen geschied is, kan dus genoemd worden: geschiedenis van dit of dat, met de zelfde wending als waarmede men het verhaal van het leven van Karel den Groote zoude noemen: Leven, of Het Leven van Karel den Groote (zonder daarbij het woord 'verhaal' of 'geschiedenis'), terwijl dus 'Geschiedenis van het Leven van Karel den Groote' niet woordelijk beteekent: Verhaal van het Leven van Karel den Groote, maar: Gebeurtenissen-op-een-volging, of Feiten-op-een-volging, die uitmaakt het Leven van Karel den Groote.

De titel van een boek duidt niet anders aan dan dat dit voor werp, dit boek, is wat door den titel wordt uitgedrukt. Indien men een boek dus noemt: Parijs, of Leven van Karel den Groote, of Geschiedenis van Chili, wordt van-zelf-sprekend geächt, dat het boek niet *is* Parijs, en z.v., maar *behandelt* Parijs, Karel den Groote of de Geschiedenis van Chili. Het boek is feitelijk het *verhaal der Geschiedenis,* of gesteldheid, van Parijs, Karel den Groote of Chili. De woorden 'het verhaal der' zijn stilzwijgend in den titel begrepen.

Hand and soul by Dante Gabriel Rossetti.

Zoodra iets noch een hoofdzakelijk bestanddeel van de groote monumentale dichtkunst in zich heeft, noch het iets mystisch bevattende, of althands dat mystische zeer naderende, diep intime van den geest, noch een hoogen graad van verfijnd negentiende-twintigste-eeuwsch gevoelsleven, is het niet iets zóó goeds, dat een monumentale of zelve, in zekeren zin een kostbaarheid uitmakende uitgave daarvan harmonisch is. De verschijning van zijn eigen ziel, in de gedaante eener, in 't groen en grijs gekleedde, vrouw aan een kunstenaar, wordt in *Hand and Soul* niet beschreven op een wijze, zoo, dat de gebeurtenis een zekere hoogere realiteit aanneemt, zoo te zeggen visionnair wordt. Er wordt natuurlijk wel een soort visioen beschreven, maar dit blijft allegorie. Het schrift zelf, namelijk de taal-stukken, is niet, - en zóude móeten zijn, - visionnair.

Het laatste gedeelte, beginnend met: 'In the spring of 1847, I was at Florence' is gewone dagblad-stijl.

De, allegorische, voorstelling zelve, is trouwens.... 'barok' (in den slechten zin), is paradoxaal, is valsch-vernuftig.

De vrouwelijke gedaante, die de 'beeld' geworden eigen ziel van den kunstenaar is, welke hem verschijnt, werpt op een zeker oogenblik van hun tweegesprek, heur haar over hem heen, over zijn hoofd en aangezicht. Daarna hield zij de handen 'omtrent' zijn voorhoofd. Zoo wel indien men zich dit voorstelt zóo, dat de handen ónder, als wel dat zij bóven het haar, zijn, heeft dit iets vreemds, in den zin van, althands éven, te betwijfelen aanvaardbaarheid. Vervolgens was de kunstenaar stil en weende 'in heur haar' zóo, dat de zoute tranen, 'door het haar heen', op zijn lippen stortten. Dit deugt niet. Waarom? Ja, waarom? Om dat als eenmaal de tranen zoo stoffelijk worden aangeduid, dat hun zoutheid wordt opgegeven, de lezer, nu de tranen dezen uitzonderlijken weg nemen, onwillekeurig zich zoû kunnen afvragen of het passeeren door het haar den zouten smaak niet eigenaardig zoude hebben genuanceerd.

De geheele scène zoû goed hebben kunnen zijn indien zij hevig gepassionneerd en symbolisch van aard ware; maar nu zij allegorisch en kalm fresco-achtig is, treft iets vreemds er in door de verhouding tusschen werkelijkheid en voorstelling. Nu de aard allegorisch en (middelmatig, 19e-eeuwsch) fresco-achtig is, blijkt de dichter op het oogenblik van het samenstellen dézer handeling zich niet bewust gebleven, dat deze vrouw niet een wèrkelijke vrouw, maar een beeld van de eigen ziel des kunstenaars was.

Laclos.

In de *Liaisons dangereuses* van Laclos zijn de slechtheid van mevrouw De Merteuil en den heer De Valmont te sterk aangezet. Het komt als in strijd met de werkelijkheid voor, dat deze volkomen immoreele, of amoreele, over-bewuste en gemoed-loze, menschen elkaâr zouden 'beminnen', op welke wijze van beminnen dan ook.

Ook is het slot van het werk, waarbij de slechte menschen de grootste straffen ontvangen en de ongelukkig gemaakte ook uit de wereld verdwijnen, onverwacht en op pueriele wijze den toeleg blijken doende om de moreele gevoelens van den lezer te bevredi-

gen. Nu het einde is de dood of de misvorming van alle hoofdpersonen, heeft het werk daarmede wel een klassiek treurspel-slot: maar dit is alles losjes opgelegd, daar redelijker wijze aan een psychologische verhandeling niet een treurspel-einde past. Dit is dan een compositie-fout, compositie begrepen als samen-stelling in oppervlakkigen zin. Overigens is de hier zich vertoonende achttiende-eeuwsche wetenschap van de psycho-sensueele liefde aan de middeneeuwsche mystiek even zeer verwant als de achttiende-eeuwsche architectuur het is aan de gothiek.

Dit is namelijk tot wetenschap opgevoerde kennis van de materiëele liefde zoo als de mystiek het is van de meta-physische.

Balzac.

De Fransche schrijvers die omstreeks 1880 Honoré de Balzac een buitengewoon groot prozaïst achtten, kènden eenvoudig zeer weinig andere literatuur als die hunner tijdgenoten, kenden, of begrepen, ook zeer weinig van de Fransche literatuur zelve van vroegere tijdperken. Bijna geen had ook Balzac compleet gelezen. Er moeten er zelfs bij geweest zijn, die niets of bijna niets van Balzac gelezen hadden en toch maar neder schreven en publiek maakten, dat hij de grootste auteur was van de negentiende eeuw of iets dergelijks.

Kunst en leven.

Er komt een hem onbekende mijnheer den heer A tegen, die, terwijl hij langs A gaat, even neuriet. A gelooft, dat deze mijnheer dit doet om hem lichtelijk te hoonen.

Nu gebiedt de praktische levensleer, dat A dit langs zich heen laat gaan, gering schat, en onmiddellijk ‘vergeet’. In de kunst echter gebeurt het tegenovergestelde: het gevoel, dat is gaande gemaakt door den hoon, - licht of fel, hoon is hoon - wordt aangewakkerd en verdiept, neemt, ten slotte, in de gevoelsgedachte van den kunstenaar ontzachlijke afmetingen aan (Shakespeare, Léon Bloy, en z.v.).

King Lear, naast de, historische, koningstragedies, een der twee of drie grootste meesterwerken van Shakespeare, beweegt zich

uitsluitend in de streken der ‘overgevoeligheid’. Indien *Lear* zich verstandig en maatschappelijk gedragen had, zoude hij gedacht hebben: ‘nu ja, wat mijn dochters doen, mij aandoen, is ten slotte zoo vreeselijk niet’, hij zoû rustig in een net huisje te Stratford-on-Avon zijn gaan wonen, en niet zoo'n buitensporige kaskenade gemaakt hebben.

Het is nu juist deze kaskenade, de afbeelding dier kaskenade, die een der grootste letterkundige meesterwerken is geworden.

Ik geloof, dat Shakespeare als een verstandig en bedaard burger leefde en het enorme leven der overgevoeligheid beheerschte in zoo verre als hij het alleen toestond zich te doen gelden in de uren, dat hij zijn schrijfwerk verrichtte.

Gelaatsuitdrukkingen van roosevelt en chevalier.

Zoowel van Roosevelt, den nieuw gekozen praesident der Vereenigde Staten, als van den filmspeler Chevalier, bevatten de nieuwsbladen portretten met lachende gezichten, niet glimlachende of schaterlachende, maar met een lach daar tusschen in, waarin een hoofdzaak van hun gemoedsaard zich toont.

De lach van Roosevelt beteekent een edele, aangename, reine, ernstige opgewektheid: ‘laten wij allen goede menschen onder elkaâr zijn en met elkaâr samen doen, dan komen wij er wel.’

De lach van Chevalier trekt ons aan tot in de hoogste streken van liefheid, liefheids-heerlijkheid en liefheids-gratie, die in de menschheid aangetroffen kunnen worden. ‘Kom tot mij en ik zal u een zaligheid binnen voeren, boven welke in hoedanigheid van geluk door het aardsche, - namelijk behalve die der abstracte mystici - er geen bestaat.’

Leven en kunst.

Kijk eens, de groote menschenhartstochten en gevoelsopvattingen, - de eer, de ijverzucht, de liefde - zoo als die afgebeeld zijn in de meesterwerken der wereldletterkunde - dat vinden wij groote, prachtige, grootsche, bewegingen en toestanden in de menschennatuur.

Maar in het leven komen wij daarmede niet uit. Alle droefheid, alle drift, in enkele landen zelfs alle gevoel van eer, moet verborgen blijven. Die vreeselijk bedroefd zich toont, is opzichtig, ópzienbarend, den aandacht door iets tot zich trekkend; niemand wil gaarne met hem te doen hebben. Hij is te mijden. Men moet een vlak, onverschillig leven leiden, goed gehumeurd, en hoogstens wat matig vroolijk een enkelen keer.

In sommige groote landen liep, nog niet zoo heel lang geleden, van een parterre-bezoeker in den schouwburg, die op een op een hoogeren rang gezeten militair zijn tooneelkijker richtte, eenvoudig nagenoeg het leven gevaar. Terwijl in andere landen ieder-een het met ieder ander er over eens is, dat men van de scherpste krenking geen notitie moet nemen, zich die dus moet laten welgevallen. Ja, ik woû eenvoudig zeggen, dat, terwijl wij den Cid en Cleopatra (uit *Anthony and Cleop.*) bewonderen, wij omtrent een Cid of eene Cleopatra in het werkelijke leven zouden overwegen of zij niet in een psychiatrisch Instituut moesten worden ondergebracht.

Laster.

De macht van den laster is groot.

Indien iemand tot een goeden vriend van A de onwaarheid zegt, dat A een diefstal heeft gepleegd of zijne echtgenoote soms een pak slaag geeft, en A ziet hierdoor de vriendschap van zijn goeden vriend verminderen, zal A toch tegenover zijn goeden vriend niet ontkennen den diefstal gepleegd te hebben of zijn echtgenoote te slaan.

En dit niet alleen om het vernederende, dat er in is rekenschap van zijn gedrag te geven of zich te verantwoorden, maar ook om dat de goede vriend toch A wellicht niet gelooven zal en hij zal dit niet om dat A zeer waarschijnlijk het genoemde zoude ontkennen óok indien het waar ware. Uit de ontkenning van A blijkt dus de waarheid niet.

Liefde in de kunst.

Wanneer Jaap Maris zijn *Melktijd* schildert is hij verrukt ten opzichte van dat landschap. Dat beteekent: hij draagt het bewondering, zoo niet ‘liefde’, toe.

In nog hoogere mate zullen sommige menschportretten, vooral vrouwenportretten, zóó mooi zijn als zij zijn óm dát de schilder zijn model een buitengewone genegenheid toe-draagt.

De verrukking ten opzichte van het landschap zal toegepast op het vrouwelijk model, weinig anders kunnen zijn als een der schakeeringen van wat men 'liefde' noemt. Deze liefde hadden ook de Italiaansche Primitieven jegens de Heilige Familie en de Fransche achttiende-eeuwer Greuze jegens zijn Melkmeisje en andere modellen.

Hooge menschheidsvormen.

Dingen zoo als het Hof van Lodewijk den XIVen en de Pauselijke Hoven der late middeneeuwen en vroege Renaissance zijn de beste menschheidsvormen te achten, - beste door hun eigenschap van de hoogste waarheden door de grootste schoonheden in levende ver-beelding op de aarde en in de wereld te brengen.

Niet dus om dat daar de grootste weelde, nog minder om dat daar de grootste rijkdom, was. De begrippen weelde en rijkdom verliezen als begrippen hun waarde en dracht zoo dra zij in aanraking komen met die andere, zoo even genoemde.

Het monarchistische (Imperialistische) staat tegenover het Republikeinsche, om dat de Monarch monarch is door de genade Gods of als de door God gezalfde, of in welke andere ver-beelding of ver-gelijking óok men niet anders te kennen geeft als dat hij de stoffelijke en zintuigelijk waarneembare ver-beelder en vertegenwoordiger is van de hoogste gedachte.

Om al het meta-physische, wat hij is, - door dat hij uiterlijk, staatsrechtelijk en maatschappelijk is wat hij is - te denken en in het bewustzijn der menschheid te brengen, heeft hij in zijn volk zijn denkers, zijn philosophen, even als hij voor zijn gewaden zijn kleedermakers en borduursters heeft en voor zijn scepter zijn ivoordraayer.

De monarch moet niet denken in den zin van door gebruik van de een of de andere der groote denkmethoden zich bewust te maken wat monarch te zijn beteekent.

Zijn denk-, opmerk-, en oordeelvermogen wordt geächt door de beste, hiervoor bestaande, menschkrachten gevormd te zijn, en

hij zegt en doet alleen het zeer eenvoudige, dat uit zijn gevormdheid ontstaat.

Als hij zegt: ‘het regent’, is dat iets meers dan de schoonste afbeelding van den regen, om dat hij het is, die het zegt, met, mogelijk, in het hoorbare, geestlijk bestanddeel van den stemmeklank herkenbaar, het geluid van het lichaamsdeel, dat een deel is van die edelst gevormde persoon, die hij is.

Aan die Hoven was ook niet de grootste rijkdom, zóó begrepen, dat de rijkdommen als afzonderlijke hoopen geld te denken zijn, waarvan hier de breedste en hoogste hoop was; maar terecht had het volk, de menschheid, hier den algemeenen rijkdom, - de algemeene hoeveelheid geld - het breedst en hoogst zich doen verheffen om dat die verheffing redelijker wijze toe kwam aan, en per se inhaerent was aan, haar eigen hoogste óp-bloei.

Alle menschen zijn gelijk. Zonder twijfel, maar niet in alle opzichten. Slechts in enkele opzichten. Zij zijn gelijk in zoo ver als zij alle het zelfde recht hebben op een rechtvaardige behandeling door de Justitie. Zij zijn gelijk in zoo ver zij alle het verschijnsel honger in 't algemeen kennen wanneer het maaltijdsuur dicht-bij is (en dán nòg, behalve de zieken!). Maar zij zijn niet gelijk zóo, als zouden alle, nauwkeurig de zelfde hoeveelheid van het zelfde voedsel tot zich behooren te nemen. En zoo zijn zij in duizenden dingen, van geest en lichaam, ón-gelijk.

Dr. Karel de Jong's heel merkwaardige mededeelingen omtrent het materialisme door Willem Kloos.

(Die andere Seite des Materialismus, von Dr. K.H.E. de Jong, privat-docent an der Universität Leiden. - Leiden, E.J. Brill, 1932.)

Ben ik ooit een materialist te noemen geweest in den wijsgeerigen zin van het woord? Dit wil zeggen: was of ben ik als dikwijls over den diepsten Achtergrond des heelen Aanzijns gedacht hebbend, want dezen met mijn versten psychischen Inwil te benaderen trachtend mensch er een, die het er voor te houden moeten meent, dat materie de substantie, het alleressentieelste van het Zijnde is en dat dus uit dit allermeest stevig-schijnende en primaire want, naar het lijken kan, overal en altijd zich gehandhaafd hebbende en met onze uiterlijke zinnen en middelen onderzocht worden kunnende grondbestanddeel van al het aanschouwelijke in zeldzame omstandigheden, evenals de electriciteit dat doet, te voorschijn rijst het eenigermate mystiek te noemen, want niet zoo nuchter-exakt te doordringene, wat Geest of Ziel wordt genoemd?

Deze ernstige vraag begon voor het eerst in mij, die er voor geboren werd, om over alle mij interesseerende kwesties gedegen te peinzen, van zelf naar boven te komen, in den vroegsten tijd mijns denkens, nl. toen ik als nog niet volkomen volwassen jongen, veelal in mijn eentje op de buitendijken mijner geboortestad wandelend, op een keer, nadat ik eerst, volgens mijn gewoonte,

langen tijd omhoog naar de half-azuren en voor de andere helft gemarmerde lucht had loopen staren, en er mij weer over had verbaasd, dat die verre Ruimte onbegrensd moest wezen, dus dat men daarin nog altijd hooger dóór zou kunnen dringen, milliarden maal milliarden eeuwen lang zelfs, als men er maar voldoenden levenstijd en de vereischte vervoermiddelen voor had, toen ik, herhaal ik, op eens mijn oogen van die onverstaanbare Wijdheid afwendend, hen naar den dijkrand richtte, en daar steenen liggen zag. En toen kwam er - ik had zoo'n steen opgenomen en keek er langdurig sterk naar - het volgende in mij op: Dit onbreekbaar-harde stuk, dat er altijd geweest is en altijd blijven zal, ik weet precies wat het is tot in zijn allerdiepst Binnenste, en ook wat ik er mee doen zou kunnen, bv. er mee gooien, als dat noodig worden mocht. Want hij is een brok soliede materie. Maar wat is materie nu eigenlijk? Op school leer ik, dat de stof uit molekulen bestaat, d.i. uit millioenen allerkleinste deeltjes, die allen zóó ontzettend-nietig zijn, dat ze zelfs door het sterkste mikroskoop niet kunnen waargenomen worden, terwijl elk zoo'n molekuul weer een samenstel is van nog veel meer petieterige deeltjes, die atomen worden genoemd, en geen afmetingen hebben, heelemaal geen afmetingen, zoodat deze ruimteloos zijn.'

Zóó dacht ik, want zóó had de scheikunde-leeraar Dr. Dibbits in de klas het aan mij en den andren meegedeeld. En ik had er toen, onder de les door, natuurlijk niet over gereflekteerd, neen, het voor kennisgeving aangenomen, zooals ik dit, uit den aard der zaak, met alles deed wat ik daar vernam.

Doch nu ik heelemaal met mijzelf alleen, op dien weinig beganen weg liep, kwam ik er op eens toe, met mijn nuchter-energische, koele en kalm-verstandelijke daagsche hersens, om in dat mij plots verrassen-gaande vraagstukje door te dringen. En na lang nadenken en alles voor mij zien, wat er in de materie aanwezig heette te zijn, ging ik de mij in het eerste oogenblik diep-verrassende, maar toch streng-logische slotsom trekken. 'Wat met geen mogelijkheid kleiner gemaakt kan worden, zelfs niet in onze eigene verste gedachten, dus door den menschelijken geest zelf, want geen afmetingen meer bezit, kan onmogelijk nog stof zijn. Dus de materie in haar allerdiepst Inzijn is iets anders als stof.'

Tot deze mij toen zeer bevreemdende konklusie over dit punt

kwam ik dus reeds, zooals ik zeide, als nog maar voor driekwart volwassene, doch reeds zuiver-logische knaap, dus toen ik nog niet meer dan een van zelf, met zijn eigenlijkst Inwezen naar de Waarheid in en over alles zoekende, want deze behalen willende, en daarom zoowel in mij als naar alle dingen buiten mij kijkende psychische peinzer was van circa zeventien jaar. En ik werd al spoedig blij met die vondst, want ik begreep nu, dat het leven door het geheimzinnige wat er achter bleek te schuilen, vermoedelijk heel iets anders en iets lichters, zij het ook iets onbegrijpelijks, inhield dan het spel met mooie groote woorden waar de andere menschen zich mee tevreden schenen te stellen, zonder dat iemand onder hen mij daarvan een duidelijken uitleg te geven wist. Maar nu had ik door deze onwederlegbare verstandelijke konklusie, die ik zelf had weten te maken, gemerkt, dat de materie en dus ook het leven heel iets anders moest wezen als waar de doorsneemenschheid die beide voor hield. En ik vond mij dus op eens voor een allermoeilijkst dilemma geplaatst. Moest ik nu het resultaat van mijn eigen precies nadenken verwerpen gaan, want het als onzin beschouwen, en voortaan weer op goed geloof blijven aannemen wat de menschheid in het algemeen voor juist hield of alleen het uit zichzelf heel langzaam onderzoekend peinzen van mijn eigen Binnenste blijven volgen en dus als waarheid beschouwen datgene, wat mijn eigen rustig Inwezen mij leert? Maar ik kwam tegelijkertijd, hoe jong ik ook was, tot de overtuiging, dat het verstandiger was mijn konklusie, nl. dat het heel vreemd met de stof was gesteld, voor mijzelf te houden tot ik op deze of gene wijze nadere inlichting over dat vreemde vraagpunt gekregen hebben zou. En die inlichting gewierd mij inderdaad niet zoo heel lang daarna. Want toevallig in het bezit gekomen van Prof. C. Bellaer Spruyt's Geschiedenis van de Leer der Aangeboren Begrippen, merkte ik tot mijn innerlijke blijdschap, dat wat ik zelf nu ontdekt had, geheel en al aansloot bij een der grondstellingen van den Engelschen wijsgeer Berkeley, die luidt, dat de materie niet zoo zeer een onafhankelijk bestaan op zichzelf heeft, maar slechts een voorstelling is van den geest. Ja, ik werd daar innig tevreden over, want nu wist ik weer, dat mijn denkvermogen in orde was, want dat mijn innerlijkst Inzijn mij ook op *dit* punt geen dwaasheid had verkocht. Zoodat ik dan ook een paar jaar

later, toen ik met Jacques Perk had mogen kennis maken, en ik met hem al spoedig dit mij interesseerende kwestietje wilde bepraten, maar hij mij jolig ging uitlachen - hij was natuurlijk intelligent, maar bezat nog slechts een geringe mate van koel metapsychisch begripsvermogen - ik mij onmiddellijk stil-hield daarover, daar ik voelde: 'Die goede Jacques kan dáár nog niet bij. Immers, hij verbeeldt zich blijkbaar dat ik het er voor houd, dat er volstrekt geen stof aanwezig is, terwijl ik hem alleen maar heb willen betoogen, dat de materie heel iets anders is als wat de menschheid meent, daar deze laatste over het algemeen naievelijk blijft bevangen in zintuigelijke vooropzettingen en niet met haar allerechtste deel, haar geestlijk-psychische constitutie, weet door te dringen tot het allerinnerlijkste, het eigenlijkste wezen van datgene wat zij waarneemt en wat in zijn versten, zijn eigenlijksten aard heel iets anders is als de wijze, waarop zij het waarneemt, want veeleer in zijn eigenlijkste Inwezendheid iets is, wat hypergeestlijk kan worden genoemd.'

Zóó ver was ik met mijn bevroeden, want door het intuitieve en spontane denken van mijn allerinnerlijksten geest gekomen op mijn 21e jaar, toen ik met Jacques Perk begon om te gaan. Maar dat denken heeft natuurlijk niets te maken met de praktische sfeer van iederen dag, waarin de stof en dus ook ons lichaam wel degelijk aanwezig zijn en ons dwingen met hen rekening te houden, daar er anders al heel spoedig niets van ons overblijven zou. Het verste Inwezen van de stof, dat eindeloos verwijderd ligt van haar, want zich moet bevinden heel diep achter de zonderlinge bewegingen - van wàt eigenlijk? - die in haar Binnenste door de praktische onderzoekingen en de theoretische beschouwingen der exakte wetenschap worden aangenomen te bestaan - de onverganklijke en eindloos-sterke Ingrond van de stof, maar niet minder die van den geest dien wij in ons zelf voelen werken, evenals wij dien gewaarworden in de natuur, is onbegrijpelijk en onbenaderbaar, zoodat gezegd moet worden, dat dáárin schuilt het groote mysterie des Aanzijns zoowel als dat des levens, een mysterie dat door de eene benoemd wordt met het woord 'Kracht', en door de andere weer met 'God', al weet men daarom natuurlijk volstrekt nog niet, wat onder die woorden moet worden verstaan, d.w.z. hoe men hen nader moet bepalen in hun eigene Diepte.

En van uit dat onoplosbaar geheimste nu, want dit spontaan voor de oogen van mijn Binnengeest houdend en mij daardoor verdiepend, heb ik altijd gewerkt en kunnen schrijven, want ben ik altijd zuiver-psychisch en volstrekt niet kinderlijk-eigenzuchtig of mateloos-begeerend omhoog kunnen blijven staan rustig sterk inwendig mij voelen blijvend, ondanks alles wat niets begrijpende want meer oppervlakkige menschjes mij levenslang hebben aangedaan en soms nog blijven doen, de eene op deze manier en de andere weer op die, maar wat mij in het diepst van mijn menschlijke Wezendheid nooit heeft kunnen raken, terwijl het ook meestal mijn uiterlijke verschijning gelukkig vrijwel onbewogen liet, ofschoon ik diep-in psychisch alles heel sterk voel wat ik ondervind van andren, en het dan allerfijnst en nauwkeurig onderzoek. Het raakte mij nooit, of meestentijds tenminste niet bijzonder veel, of ik na mijn dood geheel en al verloren ga, d.w.z. zal ophouden, evenals ieder ander, persoonlijk-bewust te leven. Want alles wat ons daarover wordt meegedeeld, nu eens dit op deze wijze, en dan weer dat op een heel andere manier, en wat veelal onderling hemelsbreed van elkaêr verschilt, zoodat een redelijk wezen er niet over beslissen kan, wèlke spiritist nu eigenlijk gelijk heeft, dat alles, zeg ik, lijkt mij een verward amalgama van menschlijke voorstellingen te wezen, die geen van allen weerklank vinden in het diepe reservoir, waar al mijn geestlijke vermogens door onderlinge samenspreking zich hoe langer hoe meer bewust makend, altijd van kindsbeen reeds bij elkaêr hebben gezeten als een hoe langer hoe meer harmonisch koor.

Ja, daar ik gelukkig innerlijk-gezond van lichaam zoowel als van geest ben gebleken te zijn - zonder zelfverheffing mag ik getuigen dat ik, schijnbaar-brooze, steviger in elkaêr ben gebleken te zitten dan de meeste der meer spierig lijkende vrienden zoowel als vijanden, die thans, jammer voor de eerste, weer in 't Eeuwige zijn vervloeid, hoop ik, ja durf ik vertrouwen nog zeer vele jaren voort te kunnen gaan met werken, dat is met studeeren en denken en schrijven, - het ligt in mijn familie om oud te worden en intakt van gestel en geest te blijven, - totdat ik op het allerlaatst rustig verga, zooals ik ook altijd rustig-konsekwent heb kunnen denken en handelen krachtens het allerbinnenste spontane, boven-bewuste Weten van mijn eigenlijkste Wezendheid,

zonder overhaasting voortstappend in dit veelzijdige maar allerzonderlingst verwarde aardsche schijnzijn, want zonder ooit inwendig te verslappen of af te wijken van den door mij, als knaap reeds, maar toen natuurlijk vrij vaag nog, voorgevoelden levensweg.

Ik ben reeds als achttienjarig jongmensch, zoodra ik na behoorlijk volbracht eindexamen de vijfjarige Hoogere Burgerschool had verlaten, begonnen mij gestadig en intensief psychisch en geestlijk te ontwikkelen, niet alleen in mijn eigen vak de letteren, maar ook in wijsgeerige en wetenschappelijke kwesties, hoewel ik natuurlijk aan deze twee laatste takken van het menschlijke kennen slechts zeer sporadisch vermocht en vermag te doen. Mijn zich steeds verder uitbreidende bibliotheek stelt mij daartoe gelukkig in staat.

Doch inzonderheid interesseer ik mij voor het diepste Inzijn der menschlijke ziel. Ik wil weten wat zij is en waar zij vandaan komt, want uitsluitend door het slechts eenige oogenblikken durende lichamelijke toedoen der ouders ontstaat zij natuurlijk volstrekt niet, want anders zou er geen psychische vooruitgang kunnen plaats vinden van een volgend geslacht als men het met het vorige vergelijkt.

De onsterflijke werelddichter Shelley bv., die nog, vóórdat hij ten volle dertig jaar had mogen worden, op noodlottige wijze het leven moest verliezen - op grond van thans nauwkeurig onderzochte feiten, nemen velen thans aan, dat hij vermoord geworden is - Shelley, zeg ik, kwam van ouders en stamde van voorouders in wier allerbinnensten geest geen enkele neiging tot, laat staan dan aanleg voor de letteren had bestaan. En toch is hijzelf in zijn korten bestaanstijd kunnen worden, zonder dat hij dit vermoedde - hij was volstrekt niet zichzelf boven ieder stellend, neen, integendeel van alle menschen houdend, is hij geworden, herhaal ik, een der allergrootste, want puurste en echtste dichters van de heele negentiende eeuw.

Wèl een bewijs, dunkt mij, dat de allerinnerlijkste essentie der menschlijke ziel volkomen onbepaalbaar zelfs voor den kundigsten psycholoog blijft, ja, dat die essentie vermoedelijk altijd en overal voor ieder mystiek blijven zal. Niemand, ja, zelfs niet de meest fijnzinnige en diep-denkende mensch vermag de ziel van een ander, die in psychisch opzicht even subtiel georganiseerd is,

tot op haar diepsten grond te peilen en allerminst vermag hij dat, als hij aan een koord van geleerde expressies probeert er in af te dalen. Immers, zelfs de meest intelligente en puurste mensch. als hij volkomen introspektief wordend, dus voor een tijdje heelemaal los van zijn omgeving, zoowel als van al zijn meeningen en neigingen, zich volstrekt in zichzelf terugtrekt en zich zelf gaat beschouwen, wordt hij wel duidelijk den grond van zijn eigen willen en zijn psychische geaardheid gewaar, maar tegelijkertijd 'ruikt' hij, als het ware, daar achter nog een verdere Diepte, die bodemloos lijkt, want niet heelemaal te doorzien is, en die volstrekt niet meer zijn Ikheid schijnt te wezen, neen, die het aller-allerbinnenste van alle dingen is, dat door vele groote wijsgeeren, Schopenhauer bv. en Eduard von Hartmann, zeer terecht het Onbewuste is genoemd, maar dat tegelijkertijd voor zichzelf misschien het Bovenbewuste is.

Daar ik nu, reeds sinds mijn twintigste jaar, begonnen ben zóó te denken, of juister gezegd te 'voelen', want ik wist het destijds natuurlijk nog niet zoo precies-juist uit te drukken, laat zich volkomen begrijpen, dat ik met overgegeven belangstelling deze allerbelangrijkste studie heb gelezen van mijn goeden vriend en neef, den wezenlijk haast alles wetenden Dr. Karel de Jong, die nu reeds zijn heele leven lang allerdiepst-ernstig en fijnzinnig over alle mogelijke vraagstukken heeft nagedacht en zich nimmer iets, waarmee hij kennis maakte, en wat hem voldoende interessant leek, vluchtig heeft laten ontgaan. Hij is stellig een der intellektueelste en, in allerlei opzicht, ook een der kundigste Nederlanders van dezen tijd.

Ja, niet alleen is zijn ruime en volkomen-onbevangen geest een magazijn te noemen, gevuld met onnoemelijk veel feiten, die allen voortreflijk door hem gedigereerd zijn, maar tevens bezit Karel de Jong een menschlijk hersenstel van uitnemend-fijne kwaliteit en scherpe wijdziendheid, dat al het door hem gewetene vermag te vereenigen tot overzichtlijke geheelen, waardoor zijn lezers de door hem besprokene en dan veelal kort en duidelijk beredeneerde dingen precieser en juister begrijpen gaan.

* * *

In het hiervorenstaande heb ik in korte trekken geschetst, waarom ik zelf, die er als jongen reeds toe ben gekomen, om mij krachtens mijn eigenste geestlijk-psychische levende Energie en mijn zucht om ieder ding, waarmede ik in innerlijke aanraking kwam, grondig want in al zijn bijzonderheden te leeren bevroeden, geholpen daarbij door mijn regelmatige studie, tot een heel andere opvatting over het innerlijkste wezen der materie ben moeten komen als die, aan welke Karel de Jong nog vast te houden schijnt. De stof, de oogenschijnlijk zoo solied zich voordoende want niet alleen aanschouwbare, maar ook tastbare materie, doch die volgens de moderne wetenschappelijke onderzoekers*) vernietigd kan worden, geheel en al, zoodat er niets van over schijnt te blijven, is nooit voor mij de grondbron des Aanzijns geweest, en slechts schijnbaar het allervoornaamste in het Heelal. Ja, zij is veeleer iets sekundairs te noemen, iets eigenlijk heel vreemds, dat allerdiepst innerlijk wetenschappelijk onderzocht, iets absoluut anders blijkt te wezen als het voor onze zintuigen, dus aan den buitenkant lijkt te zijn. Want zij verbergt in haar diepste Diepte een allergeheimzinnigsten Achtergrond van, noem het maar kracht, en daaruit stroomende werking, welke Achtergrond voor ons praktisch onderzoek onkenbaar blijft, omdat hij onwaarneembaar is en op niets reageert. En dit in essentie mysterieuse kan dus alleen worden aangeduid met namen, Alzijn of God of wat gij wilt, zonder dat zoodoende natuurlijk die echtste Ingrond van alles ons duidelijk wordt gemaakt.

Maar - ik herhaal het hier uit volle overtuiging, - al ben ik het op dit eene punt met Dr. de Jong niet volkomen eens, tòch heb ik deze hoogst belangwekkende studie met hoogste waardeering kunnen lezen, en voelde ik mij telkens, onder het voortgaan, mijn bedaard dus langzaam voortgaan daarmeê, onwillekeurig denken: Deze polymathische Intelligentie, die levenslang uitsluitend voor de veelomvattende studie van de wijsbegeerte en van zoovele andere dingen heeft geleefd, had al lang hoogleeraar in zijn eigenlijkst vak, de philosophie, behooren te zijn.

* * *

*) Zie de bekende boeken van Dr. Le Bon.

Na deze voorname beginselkwestie, te weten of datgene wat men stof noemt, wezenlijk een absolute Entiteit kan heeten, een beetje toegelicht te hebben met het argument, dat voor mij beslissend geweest is, want, stel ik mij voor, onwederlegbaar heeten kan - ik sta op dit punt nog méér aan de zijde van Berkeley en Vaihinger dan aan die van Spinoza en Kant - maar vermeen, dat deze twee laatste, indien zij thans geleefd hadden, tot dezelfde opinie zouden gekomen zijn, - na deze vriendlijke uiteenzetting kan ik overigens naar waarheid verzekeren, dus zonder eenig kompliment, dat ik ook weer dit werk van Karel de Jong met bewonderende psychische blijdschap gelezen heb.

De schrijver begint met mee te deelen, hoe de oude Stoïsche wijsbegeerte, in haar denken, tegenover de materie, of juister, tegenover het begrip ervan heeft gestaan. En mij in het bijzonder heeft dit getroffen. Want al ben ik reeds enkele jaren lang in het bezit van het driedeelige werk: Stoïcorum veterum fragmenta, collegit Joannes ab Arnim, dat in 1903 te Leipzig bij Teubner verscheen, ik heb voortdurend zoo vele andere dingen te doen, die mij nóg nader aan het hart liggen, en ook noodiger zijn, dat ik er tot dusver nog nimmer toe was kunnen komen, om het deel voor deel geregeld door te lezen. Zeven honderd vijftig bladzijden achter elkander vol van Grieksche wijsgeerige abstrakte teksten, en dan nog wel zonder Latijnsche vertaling er bij is niet zoo prettig-stemmend om met lange aandacht door te lezen, vooral niet omdat vele der aanhalingen als men ze doorgrond heeft, niet zoo bijster veel om het lijf schijnen te hebben, daar het er aan voorafgaande en het er op volgende voor goed verloren zijn gegaan, zoodat het verband, waarin zij gebruikt werden, en dat hen meer belangrijk kon maken, ons voor altijd onbekend blijven moet.

Ik ben natuurlijk altijd, al kan mijn diepste levensgrond geacht worden, een wijsgeerige te zijn, nog veel meer een literator, die voor alles bijzonder belang stelt in de hem meegegeven Kunst der Poëzie, dan een zuiver-philosophische geest geweest, en óók daarom las ik tot dusver slechts hier en daar een bladzijde of wat uit de zooeven genoemde en mij veelal onbevredigd latende verzameling van losse Grieksche teksten. Doch Dr. de Jong heeft mij thans door de mededeelingen, die hij te doen weet over het onsterflijkheidsgeloof der Stoïci, in duitsche vertaling, en de degelijke opmer-

kingen, die hij er aan toevoegt, nieuwen moed gegeven, om alles wat er van die wijsgeeren over is, wederom en wat degelijker te gaan bestudeeren. Immers in hun wezenlijkst Inwezen trokken de wijsgeeren van dat soort mij altijd aan, daar ik in mijn Psyche zoowel als in, mijn waar noodig, praktisch handelen altijd iets in het uiterste geval Stoïsch-effektiefs blijk te hebben gehad.

En ik vermocht, steeds mijn levensroeping getrouw blijvend, en altijd maar zonder overdrijving rustig en werkzaam levend, tegen in de wel wat al te kinderlijk-dol met mij wedijveren willende, toch eindelijk bereiken, wat ik als jongen reeds onwetend voor mij voelde, en vaag in de verte aanschouwde, nl. een kalm en ernstig literator te zijn, die niet alleen voor zichzelf, maar vooral ook voor anderen vermag te werken, in harmonischen arbeid hoe lang ook zijn leven duurt, en die hem nooit fier of verwaand maakt, neen, hem alleen schenkt de volle innerlijke tevredenheid, dus een der allernoodigste dingen, zonder welke al het andere waardeloos blijft.

En de innerlijkste, de onbewuste psyche van den geleerden Dr. Karel de Jong heeft eveneens iets stoïsch, en daarom is het geenszins verwonderlijk dat hij zich juist tot deze stof en dit onderwerp aangetrokken heeft gevoeld. Hij is nog niet lang geleden zestig jaar geworden en altijd sober-levend geweest, en het kan dus verwacht worden, dat hij uit den grond van zijn studeerende geestlijkheid nog zeer vele allerbelangrijkste geschriften zal kunnen te voorschijn halen, die evenals dit, zijn naam in de geschiedenis der wijsbegeerte blijvend zullen doen zijn.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCL.

't Kan Doôn niet deren, wat hier zie 'k als Schimmenspel geschiên:
Van de Aard zij weken willig naar door geen begreepne Sferen,
Geheimste voor de Schijnen, die vlot scheefjes fantaseeren,
't Van Andren weer vernemend, daar zij zelf van één tot tien

Niet kunnen tellen in 't Onpeilbaarst-Diepe. Ach, al die Liên
Vlug wanen wat het gauwst behaagt hun. Doch zelf sterk begeeren
Bleef 'k sinds mijn Jongenspeinzen, om te proeven 't Indiepst-teêre
Dat in mijn Wezen werkend schuilt en 'k reeds heel vroeg vermocht te zien.

't Is 't Al-Rechtvaardge, wat 'k forsch vóel en wat als kind reeds biên
Mij ging 't fijnst Weten van de puurste Waarheid. Als met Speren
Bleef 't eindloos-stoer mij jagen, doch 'k bezweek niet. Of misschien

't Is 't Een-ware Eeuwge Willen zelf, Dat rijst, wen 'k rad voel veêren
Hoog-òp 't Inruime van mijn Geest, die duurt, totdat hij vliên
Gelaten gaat naar 't Wijdste, om nooit dan meer hierheen te keeren.

DCCLI.

't Is vreemd. De jaren vordren, maar dicht donkerharig schrijdend
Of needrig neer mij zettend om te denken, dichten streng,
Ben 'k, sterk nog, de Eendre, schoon veel wijzer dan toen 't luid Gemeng
Van vele jonge Vrienden dwaas me omzwierde. Och, als staeg-strijdend

Maar zwijgend Peinzer 'k altijd eenzaam voelde mij, niet lijdend
Maar schaarsch toch vroolijk. Fijn-diep melancholisch, doch nooit eng
Want elk diens eigen rijk Pleiziertje gunnend, hield 'k me aan Streng,
Neen, Keten van mijn diepsten Denkwil, die mij traag was leidend

Naar waar 'k nu staan mag, geestlijk-zwaar mij staeg nog wijdend
Aan wat 'k gedegen heel mijn Leven deed reeds. Breed nog zeng,
Lijk vroeger 'k Geesten aan soms, om te stijgen. O, klaar-beidend

Diep-sterk steeds was 'k dees Tijd, nu ieder streeft om 't eens verglijdend
Dietsch scheppend Denken te versteevgen, krachtens 't wijd Geheng
Van 't Eeuwig-Eene, Dat ik nimmer in mijzelf was mijdend.

DCCLII.

Millioenen jaren langer wentlend om den Gloedhaard Zon
Zal de Aard met al haar Wezens blijven streven zonder Baat
Als wonderbare door geen Wezen ooit begreepne Daad
Eens Wils, Dien nog geen Sterver, zonder rest, verklaren kon.

Wij blijven mooie Meeners, schoon der Wijzen peinzen spon
Bevroedingswanen tot veel Stelsels over Goed en Kwaad,
Zóó talloos-vele, dat een haastig lezer vaak geen raad
Meer wetend vlot zich voegt bij wat een nieuw Profeet verzon.

Mijn wensch aan deze is: Houd u bij 't Aloude en nimmer laat
U door vaag babbelen bedriegen: leef naar diepste Bron,
In-eigne uws Wezens, waar ge, als vreedge Held en trouwe Maat

Uws zelfs, voor vechten willen zoudt. Uw Diepte als donkre Zon
Brandt staeg geheim, 't àl ziend en wat men voelend, denkend won
Uit 't diepste Diep zijns eignen Zijns is 't Hoogste Dat steeds staat.

DCCLIII.

Als alle Liên vast zien hier konden naar 't gelaten Pure,
Dat sterk verheft zich steeds, met hoog-koel opene oogen, zou
't Me op dees me oneigene Aard' goed wonen wezen. Week noch flauw,
Schoon stil-zachtmoedig, ging en ga 'k door 't Aanzijn, onder 't vuren

Alkantsch op mij van menschelijke schepslen, die mij huren
Wou'n psychisch voor een poosje, om dan weer ijlings in een rauw
Weten van eigen Nederlaag te wijken en een snauw,
Gehoorde of niet, te zenden nijdig ná me. Och, 't eeuwge schuren

Van menschen làngs mij, die geen menschen zocht of zoek, want turen
Bleef staeg naar 't Middelpunt van Alles, Dat in eeuwge Koû
Leeft van zijn eigen niets beslissend Peinzen, houdt me in touw

Reeds van mijn vroegste Kindsheid. 't Wisslend Aanzijn lijkt mij 't Gluren
Dat de Eeuwigheid doet naar Zichzelve. En achter dikke Muren
Dees Menschheid roept, voortdurend anderstonig weer: Miauw!

DCCLIV.

Zijn Liên dan Poezen? Och, ik zelf ben Hond, gedwee, getrouw,
Die meestal lag heel stil-oplettend, en slechts soms ging blaffen
Wen in den gang der Wereld voortgesleurde psychisch-laffen
Plots hieven naar mijn eenzaam Binnenwezen felle Klauw.

'k Was fel-diep-goedig werkend sinds mijn jeugd, maar wie nog nauw
Een letter van 't diepst psychisch Inzijn met hun doodlijk-straffen,
Hun engen Wil te ontcijfren wisten, en zich dies verschaffen
De lofjes konden hunner soortgelijken, deên al gauw

Of 'k zelf juist ware een leêge Dwaze om te bestrij'n. In 't Blauw
't Oneindge, rees 'k dan weer heel hoog en zweeg, nadat 'k tot kaffen
Geslagen had wat onrijpe aêren. Och, ik ging soms paffen

Van Zielewarmte door mijn stoer verdelgen, maar in touw
Bleef ik van kleinen knaap reeds, zonder ooit heel lang te maffen.
Als 'k stierf, zwijg mij dan dood, daar 'k niets van latre Roeming hoû.

DCCLV.

Wel vloekte ik, jong, inwendig soms, lijk stil doet iedereen
Een enklen keer, wen strak een wreevle Wereld eischt, dat wijken
Men gaan zal voor haar aangewend dof Willen, waarnaar kijken
Gestaêg reeds bleef 'k, als vreemde Knaap, die met zichzelf alleen

In eigen Wezen leefde, en dus haast allen dikwijls scheen
Een Suffe, Onnoozele. Och, 'k was licht verlegen, en dies strijken
Bleef 'k vlug langs ieder, zonder ooit, een oogwenk maar, te prijken
Bij andren met wat 'k toen reeds psychisch speurde. Vlug ter been

Liep ik toen haastig voort veelal, tot 'k op de stugge Dijken
Of in de lange Lanen buiten 't Stadsdeel, waar 'k nooit één
Aantrof, dien 'k kende, langzaam wandlend peinsde, vergelijken

Daar gaande al Lieden onderling en met mijzelf. Van steen
Nooit was 'k: haast elk ik lief ook thans lijk deed ik lang geleên,
En 't Leven leerde mij: Streef stevig zonder te bezwijken.

DCCLVI.

Als volgt is 't steeds vergaan mij: Dommen riepen: hij doet n i e t s ,
Omdat 'k gelaten op mijn Kamer bleef, heel kalm gezeten,
Denkend en alles lezend wat ik vond, dat ik moest weten,
Maar schaars nog slechts iets schreef, ofschoon vele andren, als per Fiets,

Vlogen langs alles heen, vaag ruischend, of men 's lichten Riets,
Vergankelijk beweeg langs 't Water, hoorde. Och, half vergeten
Kon gauw dat alles worden. Nauw één weet het meer. 't Geweten
Der Nederlandsche Ziel bewoog die Penners nooit. Zij kreten

Dat al dat zoogenaamde ‘Nieuwe’ rees uit slecht-verbeten
Jaloersch verwaand zijn. Och, Gij, ware Dichters allen, Keats,
Shelley en duizend andre In-echten, U ging 't óók zoo. Spiets

Na Spiets werd staeg naar u geworpen, maar uit-een gereten
Kon toch Uw Nagedachtnis worden nooit. En thans breed meten
Doet elk bescheiden 't Schoone Uws onvergankelijken Lieds.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XXVI.

Le livre des Mestiers.

Wat is dat? Le livre des Mestiers? Hadt ge er ooit van gehoord?

Ik zal u zeggen, wat het is: het is het alleroudste conversatieboekje om Fransch te leeren.

In de Inleiding zijner Colloquia van Fickaart vestigde Professor R. Verdeyen de aandacht op het belang der oude conversatieboekjes. Het oudst bekende werd in de 14e eeuw samengesteld door een onbekenden Brugschen schoolmeester. En daarna kwamen er verschillende navolgers, waarvan er twee, mèt het oorspronkelijke Livre des Mestiers, in een zeer mooie, verzorgde uitgave, in het licht zijn gegeven door Dr. Jan Gessler, Professor in de historische paedagogiek aan de Hoogeschool te Leuven, en van een allerinteressantste en knappe Inleiding voorzien.

Deze hoogst merkwaardige, en voor elken bibliophiel curieuse editie: vijf boeken in kloek formaat, tezamen gehouden in een kartonnen doos, grafisch keurig verzorgd, - werd door een consortium van Brugsche drukkers uitgevoerd, met ondersteuning van de Universitaire Stichting van België.

Het aloude Brugsche ‘Livre des Mestiers’, het eerste ‘Manuel voor de Fransche taal, werd door een oneindige reeks opgevolgd. Dr. Gessler geeft er hier nog twee der vroegsten: Gesprächsbüchlein en Ryght good lernying, beiden vertalingen van het origineel, en, in een zeer geleerde beschouwing,

geeft hij verschillen, fouten, vergissingen aan, verklaart, critiseert, en maakt voor den modernen lezer den tekst zoo duidelijk mogelijk, óok door een zesde deel, een vocabularium.

Het conversatieboekje is werkelijk alleraardigst, en wie de moeite neemt, het te lezen (met eenige moeite en de hulp van Dr. Gessler gaat dat wel) zal er geen spijt van hebben. Het bevat levenslessen, raadgevingen, waarschuwingen, omtrent den omgang met menschen en het maatschappelijk gedrag, het brengt ons in contact met den vleeschhouwer, den vischhandelaar en andere leveranciers, - in één woord geeft ons een beknopt, maar zeer belangrijk overzicht en een levendig beeld van het bestaan en bedrijf der veertiende eeuwsche lieden.

Men mag Dr. Gessler dankbaar wezen voor zijn bemoeiingen, die tot zulk een voortreffelijk resultaat hebben geleid.

N.G.

Mystiek en Magie.

> Magic? What was not magical? The whole universe, from the planets over her head to the meanest pebble at her feet was utterly mysterious, ineffable, miraculous, influencing and influenced by affinities and repulsions, absolutely unexpected and unfathomable.
> Hypatia, Charles Kingsley.

Er is een boek verschenen, over de mystici en magici van Thibet; het werd geschreven door mevrouw Alexandra David-Neel, die lange jaren in dit meest mysterieuse van alle aardelanden heeft vertoefd, en die er in met de volstrektste objectiviteit, het schranderste intellect, de kalmste bezonnenheid, de eerlijkste openhartigheid over schrijft. (De uitgave is van de Librairie Pion te Parijs 6e, Rue Garancière 8. En de titel is: Mystiques et Magiciens du Thibet.)

'La célèbre et courageuse exploratrice du Thibet, - le pays des neiges, qui est la patrie du Mystérieux, du Fantastique, de l'Impossible', - zegt Dr. d'Arsonval, Membre de l'Académie des Sciences, et de l'Académie de Médecine, Professeur au Collège de France en Président de l'Institut général

psychologique, in zijn inleiding, ‘bezit alle physieke, geestelijke en intellectueele qualiteiten, noodig om een dergelijk, ontzaglijk moeilijk onderwerp te behandelen. Mevrouw David Neel kent, leest en schrijft alle Thibetaansche idiomen. Veertien opeenvolgende jaren heeft zij in dit land en de omliggende streken vertoefd. Zij heeft het Bhouddisme als godsdienst aangenomen, en aldus het vertrouwen gewonnen der grootste Lamaïsten. Bovendien heeft zij als zoon geadopteerd een authentieken Lama, Yongden genaamd.’

Mevrouw David-Neel is aldus geworden, zooals zij het zelve noemt ‘une parfaite Asiatique’, - maar met dit verschil, dat zij als Westerlinge het geheele Westersche denkleven achter zich heeft, en dus in staat is, objectiever en ruimer over alles wat zij waarnam, te oordeelen, omdat zij buiten de, - hoe zullen wij het noemen, - intrinsieke, atavistische Oostersche autohypnose staat.

Hieruit blijkt reeds voldoende, hoe machtig interessant haar boek is geworden. Mevrouw Neel heeft zich nergens tevreden gesteld met ‘à-peu-près’, met verhalen en overleveringen; als haar wonderbare feiten werden verteld, heeft zij niet gerust, vóór haar onderzoekingen haar een bevredigende verklaring hadden gegeven. Zij is, zooals vanzelf spreekt, niet bijgeloovig, niet vooringenomen, zij laat zich door geen enkele leer, geen enkel dogma blindelings beheerschen, het is haar louter en alleen om de waarheid te doen, en zij is van opinie, dat alle psychische verschijnselen het evenzeer waard zijn, om grondig te worden bestudeerd, als welk vak van wetenschap ook. Mevrouw Neel heeft een uiterst fijn en scherpzinnig verstand, zij blijft bij de vreemdste ondervindingen, de meest fantastische geschiedenissen volkomen nuchter; zij kent geen vrees, zij laat zich niets wijs maken, zij luistert kalm en onbewogen als men haar wat op de mouw spelden wil, en trekt er haar eigen conclusies uit.

En de slotsom, waartoe zij komt, na jaren lang van ernstige studie, van leven temidden der wonderen, der magie en mystiek, is, dat er in al het onbegrijpelijke geen element van iets bovennatuurlijks schuilt:

‘Il n'y a point là de miracles, rien de surnaturel, rien qui doive engendrer et nourir la superstition’, zegt zij. De lichame-

lijke en geestelijke oefening kan tot de zonderlingste en wonderbaarlijkste resultaten leiden, met andere woorden, de zoogenaamde mirakelen, door de lama's gewrocht, verklaart mevrouw Neel door hun ontzaglijk-ingespannen en langdurige training, waardoor bij hen krachten tot ontwikkeling komen, die bij de ongeoefende menschen volkomen latent blijven, en waarvan men dus even goed kan zeggen, dat ze bij hèn niet bestaan, en waarvan de uitwerking hun dus een ‘wonder’ lijkt.

Thibet is het land der demonen, zegt mevr. Neel. Maar zij voegt erbij, dat dit sombere, uitgestrekte land, met zijn volstrekte, onverbroken eenzaamheid, zijn woeste, onherbergzame bergpartijen, stroomen en rotskloven, ook wèl de omgeving is, om hallucinaties te krijgen van verschijningen van allerlei aard. Bovendien, zegt zij, als een leerling, die het zich tot taak heeft gesteld, de booze demonen te bestrijden, drie dagen en drie nachten heeft gedorst en gevast, en niet geslapen, om zich vóór te bereiden, - ten prooi valt aan hallucinaties, dan behoeft dat geen verbazing te wekken!

Zeer mooi is de poignante beschrijving, welke mevr. Neel van het landschap geeft:

‘Het maakt nu en dan den indruk’, zegt zij, ‘als of de dingen om je heen hun einde verwachten.’ Zij ziet over hen uitgespreid ‘un désespoir muet’, alsof alles verwacht, binnenkort te zullen worden verzwolgen in het eeuwige Niets.... Zóó melancholisch en zóó mysterieus is de atmosfeer, dat men een ‘sourde inquiétude’ voelt, ‘presque un terreur’. En in dezen toestand heeft zij zèlve zich wel eens verbeeld, een geheimzinnige macht te voelen naderen, die haar dreigde te overweldigen....

(Het is curieus, dat de eenzaamheid en de stilte van het hooge Noorden dezèlfde impressie geeft. De jonge, bekende Sjef van Dongen, die jarenlang verblijf heeft gehouden te Spitsbergen, zeide bij een bezoek te onzent:

- Soms, als je op je ski's bent in de absolute verlatenheid van onmeetmare ijsvelden, en alles om je heen zoo wanhopig, zoo doodelijk stil en eenzaam is, gaat je omgeving je angstaanjagend, ja, huiveringwekkend lijken. En al is het land zóó vlak, dat bijna mijlenver niets je naderen kan zonder te worden gezien, overvalt je toch een adembenemende vrees, een onheime-

lijk ontzag, die beklemmend op je inwerkt en al je zenuwen en polsen doet jagen en kloppen....)

Een der toovenarijen in Thibet bestaat hierin, dat een lama b.v. een ponjaard betoovert, met andere woorden, dat hij er een geheimzinnige kracht aan verleent. Wordt zoo'n dolk nu aan een vijand gezonden, dan gelooft men, dat hij den bezitter noodzaken zal, een eind aan zijn leven te maken.

Een der kunststukken, welke de geoefende lama's uitvoeren, bestaat hierin, om in een minimum van tijd een reusachtigen afstand af te leggen. Mevr. Neel had het geluk een dergelijken lama van nabij te kunnen beschouwen. Aan den horizon naderde een stip, die met een miraculeuse snelheid naderde; met haar verrekijker zag zij een man, die op vreemde wijze liep: elke stap leek te worden gedaan als door een stuwende kracht, zoodat elke pas ontzaglijk lang was; ook hanteerde de lama een dolk, dien hij in de hand had, als een wandelstok, hoewel deze veel te kort was, om den grond te bereiken. Zij brandde van verlangen den man te spreken, te ondervragen, hem te photografeeren.... doch haar bedienden smeekten haar hem met rust te laten: de lama verkeerde in een soort van trance, en daaruit ruw te worden gewekt, zou noodlottig, ja, doodelijk voor hem kunnen zijn.

De lama wandelde vlug voorbij, zonder oogenschijnlijk iets van het gezelschap, dat hij passeerde, te merken.

Iets anders is de kracht om een inwendige warmte te ontwikkelen, zoodat men, haast onbekleed, of zelfs geheel naakt, te midden van ijs en sneeuw leven kan. De voorbereidingen, die hiervoor moeten worden getroffen: springen, het lichaam schudden, zich van den bodem verheffen in zittende houding, steunende op de handen, enz. geven mevr. Neel de leuke woorden in:

Je n'ai pas besoin de faire remarquer qu'il n'y a rien de merveilleux à ce que l'on ait chaud après une telle gymnastique!

Voorts speelt de telepathie in Thibet een groote rol. Mevr. Neel heeft daarvan een enorm merkwaardig staaltje bijgewoond. Zij was op reis en ontmoette een karavaan, die haar en haar zoon wat eten gaf. Zij zag een kan karnemelk staan, en zeide tegen haar zoon, maar zeer zacht: Ginds ligt een hoeve, daar kunnen we straks óók wel wat karnemelk gaan vragen. Toen gebeurde

het, dat het hoofd van de karavaan klaarblijkelijk telepathisch een order gaf aan een zijner bedienden; zonder dat er een hoorbaar woord was gesproken of een teeken gegeven, begaf de bediende zich naar de boerderij, en zette later een kan karnemelk neer bij mevr. Neel.

O, nog meer, nog veel meer vertelt de schrijfster. Over zielsverhuizing, waaraan de Thibetanen onvoorwaardelijk gelooven, over het opwekken van dooden, over het uitzenden van astrale lichamen, enz. enz. Genoeg is hier echter gezegd, om allen, die belang stellen in psychische verschijnselen, op te wekken dit rustige, belangwekkende, inhoudrijke boek zelf te gaan lezen.

'Mon but a simplement été', zegt de schrijfster, 'de donner une idée de la manière dont sont envisagés dans un pays le moins connu du monde, certains faits dans le champ des études psychologiques'. En in dit doel, kunnen wij gerust zeggen, is Alexandra David-Neel volkomen geslaagd.

N.G.

De vrouw en het recht.

Het is werkelijk verbazingwekkend, hoe weinig de vrouw in doorsnee weet van haar rechten en verplichtingen, in één woord van haar wettelijke verhouding in de maatschappij. De eenvoudigste dingen zijn haar onbekend, en het gebeurt dikwijls, dat zij eerst door schade en schande wijs is moeten worden. Dan is het natuurlijk te laat, en moet een advocaat hulp en uitkomst brengen. Daarom is het wel zeer gemakkelijk niet alleen 'den dokter in huis' te hebben (haast iedereen bezit wel een dergelijk vademecum!) maar ook den 'rechtsgeleerde in huis'.

Zoover ik weet, bestond er tot dusverre zoo'n handboek nog niet, dat, bevattelijk geschreven, en met tal van voorbeelden uit de practijk van het dagelijksche leven verduidelijkt, de vrouw in alle voorkomende moeilijke gevallen een vraagbaak kan zijn.

Thans echter is een prettig, degelijk, aangenaam leesbaar en helder boek verschenen over de rechtspositie der vrouw: De vrouw en het recht, door Mr. D.S. Jessurun Cardozo, Advocaat te Amsterdam (Uitgave van Andries Blitz te Amster-

dam), waarin het beoogde doel: de vrouw in te lichten omtrent de regelen van wet en recht, waarmee zij in het algemeen als vrouw heeft te maken, - volkomen wordt bereikt.

Dit boek, bestemd voor leeken, is zeer bevattelijk en toch leerzaam geschreven. In hoofdzaak handelt het over de huwelijksverhoudingen, over echtscheiding en scheiding van tafel en bed, over huwelijksvoorwaarden en eigendommen der vrouw, over de vrouw en het kind, enz. enz. met nog een enkel hoofdstuk over de werkende vrouw.

De schrijver, in zijn woord vooraf zegt zelf, dat met dit boek het onderwerp nog niet is uitgeput, dat er nog tal van belangrijke onderwerpen ter behandeling overblijven, maar als D e v r o u w e n h e t r e c h t het onthaal vindt, dat het verdient, zullen wij stellig nog wel worden verrast met een tweede deel.

Want nuttig is dit werk zeer zeker. Menige vrouw weet nog niet, dat zij, in tegenstelling met vroeger, de helft van de huwelijksgemeenschap bezit, en dat zij automatisch van den man erft, ook als er geen kinderen zijn. Dit is zeker een groote verbetering. Overigens is de huwelijkswetgeving nog weinig veranderd: de vrouw is nog steeds ‘gehoorzaamheid schuldig aan den man’, en verantwoording van al hare uitgaven; zij mag feitelijk zich niets aanschaffen zonder bewilliging van den man, en zij bezit slechts z i j n woonplaats en z i j n nationaliteit! Curieuse toestanden, voorwereldijke instellingen, nu de vrouw dokter kan worden en advocaat, predikant of burgemeester, professor of kamerlid! En dat door deze wetten dikwijls zonderlinge toestanden kunnen ontstaan, dat leert ons het werk van Mr. Jessurun Cardozo.

Dit boek was noodig, en het is nu eindelijk gekomen. Ik wensch het een plaats in iedere sleutelmand (worden die nog gebruikt?), enfin, dan op elk boekenplankje in elke huiskamer; want ook de man mag er gerust eens in neuzen. Moge spoedig het vervolg verschijnen!....

J.K.-R.v.S.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Als aardschokken zijn in de afgeloopen maand twee gebeurtenissen gevoeld: de beslissende overwinning van het Duitsche Hitlerisme met de onverklaarbare brandstichting in den Rijksdag, en het Moratorium der Banken in de Vereenigde Staten. Het lijkt wel zeker, dat het parlementarisme door de leer van Karl Marx in de jammerlijkste demagogie ontaard, zijn tijd gehad heeft. Niemand zal er om rouwen behalve de demagogen-zelf, die er hun brood aan verdienen. Er is overal een reactie ontstaan tegen dit massale gepeupel-egoïsme, door warhoofden of gewetenloozen aangemoedigd. Allengs begint men in te zien, dat de volken niet geregeerd kunnen worden van uit de straat, niet door volksgeschreeuw, niet door benden, doch dat er leiders noodig zijn, die hen houden in banden van gehoorzaamheid, arbeid en nadenken. Twee bezielingen, welke hen in de laatst verloopen eeuw, iets langer, hebben gedreven, zijn door en door voos bevonden: het kapitalistische wereldstelsel en de demagogie, welke dit denkt te niet te doen. Tusschen deze twee menschelijke dwalingen, was de eerste dan nog misschien de minst verwerpelijke: het kapitalisme, dat er naar streefde zeg: tachtig procent der wereldopbrengsten ten eigen bate te gebruiken, en de andere twintig over te laten aan de gemeenschap, en de demagogie, die de volle honderd procent voor zich opeischt. Zooals dit ook in Soviët-Rusland beproefd is, doch reeds gefaald heeft. Nu keert de wereld zich af van Engelands voorbeeld hoe een volk is te besturen bij meerderheid van stemmen, wijl in het land van

oorsprong dezer glanzende idée twee gegevens logisch en krachtig ineen loopen: het verleden en het heden.

Wat wil het zeggen, dat het Rijksdaggebouw in brand is gestoken door een van ons volk? Volstrekt niets. Het Communisme is een internationale beweging, welke onder ons, evenals elke andere internationale bezieling, haar fanatiekste aanhangers vindt. Nederlanders zijn nuchterheid en overleg verpersoonlijkt, als zij geen felle doordrijvers zijn, die over lijken en bouwvallen zouden heenloopen om het voor hen uit zwevend ideaal bij het kleed te kunnen grijpen. Het Communisme is een droom. Slechts in ons nuchtere volk met zijn wrok en haat jegens de verschrikkelijke jammeren eener samenleving, welke bezig is zichzelf te ondermijnen, vindt men individuen gelijk het type, dat de brand in den Duitschen Rijksdag stak, die met het laatste van hun zedelijk en verstandig bewustzijn elk middel goed genoeg vinden om den loop der wereld een andere wending te geven.

Geheimzinnig, die brand in het Rijksdaggebouw, welke zoo op het juiste oogenblik aan het Hitlerisme in Duitschland zulk een alles om zich heen doodslaande overwinning bezorgde. Laat men niet beweren, dat de mannen van het 'Derde Rijk' er door onthand zijn. Misschien komt er een tijd, dat zij Marinus van der Lubbe tot eereburger benoemen en een standbeeld voor hem oprichten. Nooit werd een politieke overwinning, welke veel had van een staatsgreep, beter 'en scène' gezet. De ontdekking van den onderaardschen gang in het zoogenaamde 'Karl Liebknechthaus', citadel van het Duitsche Communisme, en de beweerde ontdekking van schrikkelijke schrifturen, boosaardig en gevaarlijk als geestelijk dynamiet, doch waarvan de ontdekkers, nu de overwinning behaald is, den inhoud verzwijgen, de brandstichting in het Rijksdaggebouw door een individu, dat er in het donker binnengeklommen heette te zijn, doch er den weg in bleek te kennen als een, die er in geboren was, zoodat op hem de versregel kon gelden: *'Nourri dans le sérail j'en connais les détours',* het doet alles denken aan de misdadige regeeringsmachinaties, welke een volk moeten gedwee maken, als waarvan de geschiedenis meer voorbeelden geeft. Hoe kwam bij voorbeeld deze gevaarlijke Nederlandsche kwâjongen aan de benzine, welke hij in het Rijksdaggebouw uitstortte, waarop hij toen met bran-

dende vodden gescheurd van eigen lijf door zalen en gangen van het reusachtige monument is gesneld? Laat het waar wezen, dat hij in de duisternis is binnen kunnen klimmen. Maar is een geval van dergelijk geveltoerisme mogelijk met een groot blik benzine in de hand? Het Hitlerisme heeft in de eerste jaren, zoo ooit, voor een Rijksdaggebouw geen gebruik. Wel verre van zijn leiders te beschuldigen, dat zij in Marinus v.d. Lubbe een bruikbaar individu hebben weten te vinden om hun toch reeds zekere overwinning bij te lichten, moet men erkennen, dat deze Hollandsch-Berlijnsche flambouwdrager hun zeer gelegen kwam.

En hoezeer het dan ook verklaarbaar is, dat een belangrijk deel van het Duitsche volk, beu is van het Marxisme en de vergiftigende kracht er van, het is voor Duitschland, voor heel Europa uiterst bedenkelijk, dat men er het Slavische, of liever het Russische geweld voor in de plaats krijgt. Belachelijk, deze zoogenaamde Germanen, die, lijkt wel, hun zwart Mongolenhaar rood-blond hebben geverfd om met hun stokken neer te komen op de ruggen der Joden en andere zwartharige vreemdelingen. Al sinds eeuwen zijn de Duitsche Germanen door de Pruisen, Bo-russen, van aard en wezen afgeleid. Alles wat zijn oorsprong vindt aan gene zijde van den Oder is meer Slavisch dan Germaansch, en het Duitsche Rijk, Berlijn in het bijzonder, heeft deze twee volkstammen zoozeer vermengd, dat men kan beweren, dat er in heel Duitschland geen individu meer is te vinden, dat van zuiver Germaansche afstamming is. En deze roodblondgeverfde Slaven gaan dan nu uit op Jodenjacht, en vergeten wat sinds Mozes Mendelssohn, en reeds vóór hem, het Duitsche volk aan geestelijken rijkdom aan Joden heeft te danken.

Men beweert dat de democratische parlementaire tijd voor Duitschland voor goed voorbij is, en als er het eerste gevolg van is, dat de Communistische kanker met en benevens het Marxistische vergift er door wordt uitgebrand, dan zou men dit feit te minder betreuren, wijl het een voorbeeld zou kunnen opleveren voor andere volken met meer overleg en zuiverder Germanenaard. Maar ook in het Hitlerisme zit het vergift in den staart. Het is een felle bedreiging voor heel Europa, voor heel de wereld. ‘Ik ben tegen het pacifisme’, verklaarde Adolf Hitler, ‘omdat ik in kracht de sterkte en in de sterkte de eeuwige moeder van

het recht zie, en aldus in het recht de wortelen des levens. Vrede is schoon maar goed is het, indien men sterk is en zijn leven zelf vormen kan'.

Ziedaar de nieuwe verkondiging van het Recht van den Sterkste, aankondiging van een Pruisische dwingelandij over de volken. En dit op het oogenblik, dat de Geneefsche z.g. ontwapenings-conferentie volslagen mislukt mag genoemd worden, en de toekomstige verdelgingsoorlog slechts wacht op het oogenblik, dat dit Slavisch-Pruisische Duitschland, dat de vaan van raszuiverheid met het Swastikateeken opheft, zich sterk genoeg voelt om elk pacifistisch ideaal onder den voet te loopen om tegen Frankrijk te strijden voor de hegemonie over Europa. Arme, goede Ramsay Mac Donald, hij die, lijdend en oud, in der haast Europa doorreist om te Rome met Mussolini te overleggen hoe de schamele naaktheid van het Geneefsche Vredesbeeld met een doorzichtig gaasje van goeden wil is te bedekken? Voor zoo ver het Engelsche nationale eigenbelang haar gedoogt te gaan, moet men erkennen, dat de Britsche regeering het ijverigst zich weert om de menschheid in haar vredesdroom gerust te houden. Doch de oorlogsstemming is zoo fel, door heel de wereld heen, in het bijzonder in het Verre Oosten: Japan, China, Mongolië, dat zij reeds een overigens voortreffelijk bedoelde vredespoging, het verbod tot uitvoer van wapenen naar Japan en, ook, naar China, heeft moeten herroepen. Slechts de overige regeeringen juichten dien maatregel toe, wijl zij of geen wapenen fabriceerden, of er door het tegenovergestelde zooveel te meer aan verdienden. Bovendien was de maatregel, zooals dit meer het geval is, ook in andere landen, ondoordacht. Want Japan maakt zich zelf de wapenen, alle wapenen, welke het voor een oorlog, in het bijzonder voor het met Communistischen waanzin geslagen China, noodig heeft, en China niet. De 'New York Herald' te Parijs gaf zeer terecht te kennen, dat de 'beweging tot bevordering van den wereldvrede nooit kan bloeien, zoolang de vrije handel in wapenen onbelemmerd blijft bestaan'. Alleen moest de regeering der Vereenigde Staten van deze belemmering van den handel in wapenen zoo min iets hebben als welke andere machtige regeering der wereld ook en dit heeft men in Engeland dadelijk ingezien, en het embargo-besluit herroepen. Maar Mac Donald geeft zijn vredes-

pogingen, waarin hij schijnt gesteund te worden door het achter hem staande kabinet, niet op en heeft met Mussolini in Rome gesproken over:

1°. 'een ontwapeningsconventie in het leven te roepen voor den preciezen tijd van vijf jaar.

2°. De conventie moet een belangrijke wapeningsvermindering brengen, om de wereld van de goede trouw te overtuigen.

3°. Er moet een doeltreffend internationaal toezicht op een eerlijke naleving der conventie bestaan.

4°. Een permanente ontwapeningscommissie moet een tweede ontwapeningsconferentie over vijf jaar voorbereiden, waarop tot nog grootere wapeningsvermindering zal moeten worden besloten.

5°. Er moet een periode van vijf jaar in het leven worden geroepen, waarin verdere politieke besprekingen tot opheldering van de internationale atmosfeer zullen kunnen plaats vinden.'

Men zal moeten afwachten wat dit gezegende voorstel uitwerkt. De vredesgedachte is dus nog niet geheel dood en, zoo ooit, dan geldt het voor haar, dat er hoop is, zoo lang er leven is.

Intusschen is de volslagen onbeteekenende Herbert Hoover als President der Vereenigde Staten opgevolgd door Roosevelt II, van wien men mag zeggen, dat, na Washington en Lincoln er nooit in '*Gods own country*' een president aan de regeering kwam, die voor de bereddering van een zoo desolaten boedel stond als hij. Men zegt, dat hij meer in zijn geestelijken mars meedraagt dan zijn onbenulligen voorganger, die bleek een zwijger te zijn, omdat hij niets te vertellen had. In heel de wereld is het productieproces vast geloopen. Millioenen en nog eens millioenen menschen, mannen, vrouwen en kinderen, lijden gebrek aan het allernoodigste, terwijl dit in steeds stijgende mate machinaal wordt geproduceerd, zoodat men voortdurend grootere overvloeden opstapelt, waarvan voortdurend grootere massa's individuen verstoken blijven, zoodat zij door werkloosheid tot misdaad, wanhoop en waanzin dreigen te vervallen. Deze ontzettende chaos is het dreigendste in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, dat voor een tiental jaren een voorbeeld leek voor alle volken van welvaart, en wier groot-millionnairs, zooals Ford, volksdrijvers, zooals de wereld hen nog niet kende, zonderlinge economische theoriën verkondigen, zooals die, welke

aanbeval, dat men de nering naar de tering moest zetten, en dat het een economische zegen zou worden als ieder individu zich zooveel mogelijk in schulden stak. Deze heillooze theorie deed door heel de wereld de magazijnen voor aankoop van alles op afbetaling ontstaan, welke de jonge menschenparen in ondoordacht huwelijk dreven onder de leus: 'zorgt U maar voor het meisje, wij zorgen voor de rest.'

Geen gemeenebest staat er dus op dit oogenblik, dat Roosevelt II de regeering heeft aanvaard, bedenkelijker voor dan Walt Whitman's athlethische republiek'. Deze economische athleet heeft zich zelf een 'knock-out' gegeven, waardoor hij tegen den grond kwam te liggen en de nieuwe Roosevelt haast tot tien heeft moeten tellen êer hij zich weer wat kon opwerken. Ook de arme Hoover werd bejubbeld, toen hij het presidentschap aanvaardde en is misschien niet heelemaal de nul voor het astronomische cijfer geweest, welke men thans beweert, dat hij was. Hij trad op in een schijnbaar bloeitijdperk met de leus van 'Vrede en welvaart'. Nu staan ook de Vereenigde Staten dichter bij den oorlog en - wie heeft dit ooit kunnen vermoeden? - bij het bankroet dan eenig ander volk ter wereld. Er zouden wonderen moeten gebeuren, indien de regeering van Roosevelt II niet een even jammerlijke teleurstelling baarde als die van Hoover. Van hem wordt verwacht, dat hij, met een nieuwe toepassing van het gezegde: 'geef mij goede financiën en ik geef U goede politiek', zal oproepen: 1°. een gezond bankwezen; 2°. een herstel van het evenwicht in de staatsfinanciën; 3°. een oplossing van het vraagstuk der binnenlandsche schulden; 4°. hetzelfde van de oorlogsschulden; 5°. het weder op gang brengen van de industrieele productie, en in verband hiermede, 6°. oplossing van het werkloosheidvraagstuk; 7°. regeling van de landbouwvraagstukken'.

Slechts een oogenblik nadenkens is noodig om te beseffen, dat God de Vader zelf, tot president benoemd van zijn 'eigen land', Vereenigde Staten van Noord-Amerika, met de poging tot oplossing van deze vraagstukken een nog droeviger mislukking zou moeten constateeren dan met zijn schepping der wereld.

Na deze twee aardschokken een oogenblik te hebben gevoeld is het nauwelijks de moeite waard, te constateeren, dat landen als Griekenland en Oostenrijk hevige politieke aardbevingen hebben

gekend. Zij behoeven niet aangegeven te worden. Wat Griekenland betreft spreekt dit van zelf: men kan er de staatkundige aardbevingen niet meer tellen sedert het zijn, door Byron en andere dichters een eeuw geleden bevochten onafhankelijkheid heeft ontvangen. Wat het goedmoedige Oostenrijk aangaat: slechts met moeite is het op de been te houden. Het 'Gelukkige Oostenrijk' van eertijds, het Oostenrijk van Maria-Thérèse met haar vele huwbare dochters, behoort tot het verleden, en het Oostenrijk der toekomst is een raadsel. Dit is minder het geval met het succesvolle werk der Japanners in Jehol, dat nu algemeen erkend wordt als de wieg van wat in China Beschaving werd genoemd.

Van het midden der zeventiende eeuw, toen de Mandsjoedynastie in China gevestigd werd, tot 1894, het jaar, waarin China in oorlog met Japan verkeerde, duurde het cultureel en politiek proces, dat Mandsjoerije en Mongolië geheel in het Chineesche rijk deden opgaan, voort. Het gebied van Jehol werd meer en meer één met China, totdat de Japanners en de Russen hun belangstellend oog er op lieten vallen en zich beijverden Jehol zooveel mogelijk los van China te maken. In hoever de Japansche actie de laatste jaren steun heeft gevonden bij een deel van de dichte bevolking, welke dit gebied bewoont (vier millioen zielen!) is moeilijk te zeggen. Het heet dat de Mongolen, ofschoon sterk tot de Chineesche cultuur aangetrokken, weinig sympathie voor de Chineezen koesteren, en er zou een groep van Jong-Mongolen zijn, die openlijk aan haar welwillende gevoelens jegens Poe Yi, tegenwoordige staatshoofd van Mandsjoekwo, uiting geeft.

Jehol, uit prent en woord blijkt thans dit land en stad, ware lustoorden te zijn, gesticht door de Mandsjoe-keizers, doch nu, althans de stad, verkeeren zij in volslagen toestand van verval. Burgeroorlogen, plunderingen en voortdurende buitenlandsche interventie hebben in dertig jaar tijds de vele kunstschatten, die er verzameld waren, in alle richtingen verspreid. Er resten nog vervallen huizen, stille wateren met lotusbloemen, en een oude wijk, die vrijwel verlaten is. Maar daarnaast strekt zich een nijver, woelig stadsgedeelte uit met groote kantoren, waar drukke handel wordt gedreven. De lama's, de Mongoolsche priesters, loopen er in lange purperen gewaden door de rumoerige straten en slaan onverschillig het voorbijtrekken der troepen gade. Nieuwsgierig

echter bekijken zij de kanonnen, die zij zoo nu en dan omzichtig met de hand streelen. Slechts zijn ze bang voor de Japansche vliegtuigen, welker bommen nu eenmaal geen onderscheid maken tusschen geregelde militaire troepen en berustende burgers.

Deze beschrijving lijkt wel een opwekking van een Jeholsche ‘Vereeniging tot vermeerdering van Vreemdelingenverkeer’. Men zou lust krijgen er met een vliegtuig heen te reizen, indien de menschen van het land er niet zoo bang voor waren.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Over eenige van Goethe's vrouwenfiguren Goethe's moeder, Bettina von Arnim, en die Günderode.
(Vervolg van blz. 345.)
Clärchen uit Egmont.

Om de tragedie Egmont en de figuur van Clärchen juist te kunnen beoordeelen, moet men zich de geschiedenis van dit tooneelwerk goed kunnen voorstellen.

Goethe's Egmont is, evenals de meeste andere zijner groote dichterlijke creaties, niet in één trek geschreven, maar is het product van den arbeid veler verschillende tijdstippen.

In een eersten, nog onvolkomen vorm bracht Goethe het drama reeds mede, toen hij in het jaar 1775, uit Frankfort, als zesentwintigjarige naar Weimar kwam, zooals uit vele plaatsen van Goethe's brieven aan Frau von Stein duidelijk blijkt.

Ook hebben we daarover Goethe's eigen, nadrukkelijke verklaring in een brief, dien hij, na de laatste bewerking, die definitief zou zijn, twaalf jaar later aan Herder schreef van uit Rome.

Het eerste ontwerp is, helaas, niet bewaard gebleven, evenmin als van den eersten opzet der Iphigenie; Goethe zond dit in het jaar 1872 aan zijn vriendin Frau von Voigts, opdat zij het zou kunnen overhandigen aan haar vader, den beroemden Justus Moeser, om het voor hem te beoordeelen. Hij schreef haar:

> Sie erhalten hier einen Versuch, den ich vor einigen Jahren gemacht habe, ohne dasz ich seit der Zeit so viel

> Müsse gefunden hätte, um das Stück so zu bearbeiten, wie es wohl sein sollte. Legen Sie es wie es ist Ihrem Herrn Vater vor, und dann bitte ich Sie recht aufrichtig und ausführlich zu sein, und mir umständlich zu melden, was er darüber sagt. Mir ist ebensowohl um sein Lob als um seinen Tadel zu tuhn; ich wünsche zu wissen, von welcher Seite er es ansieht.

Toen Moeser's oordeel niet al te gunstig uitviel, nam Goethe het stuk in zijn oorspronkelijken vorm, vier jaar later, mee naar Italië, maar eerst driekwart jaar later, in den zomer van 1787, zette hij zich aan de omwerking ervan, waarover hij herhaaldelijk aan zijn vrienden te Weimar bericht stuurt.

'Egmont ist in Arbeit', schrijft hij den 5en Juli uit Rome, 'und ich hoffe, er wird gerathen. Wenigstens habe ich immer unter dem Machen Symptome gehabt, die mich nicht betrogen haben. Es ist recht sonderbar, dasz ich so oft bin abgehalten worden, das Stück zu endigen, und dasz es nun in Rom fertig werden soll. Der erste Akt ist ins Reine und zur Reife; es sind ganze Scenen im Stücke, an denen ich nicht zu rühren brauche.'

Den 30 en Juli schrijft hij: 'Egmont rückt zu Ende; der vierte Akt ist so gut wie fertig. Ich fühle mich recht jung wieder, da ich das Stück schreibe, mochte es auch dem Leser einen frischen Eindruck machen.' En den 11en Augustus: 'Egmont ist fertig'.... 'Es war eine unsäglich schwere Aufgabe, die ich ohne eine ungemessene Freiheit des Lebens und des Gemühts nie zu Stande gebracht hätte. Man denke, was das sagen will: ein Werk vornehmen, das zwölf Jahre früher geschrieben ist! es vollenden ohne es umzuschreiben!'

De laatste woorden zijn vooral zeer gewichtig. Zij bewijzen, dat Goethe niet het geheele stuk heeft omgewerkt, zooals hij zich in Italië vóornam, en hierdoor blijkt tevens, dat Goethe's Egmont en zijn Clärchen in alle details niet de scheppingen zijn van den rijperen man, maar van den jongeling Goethe. In beide gestalten, vooral echter in Clärchen, leeft en beweegt alle hartstochtelijkheid en driftige energie van den zesentwintigjarigen dichter.

De merkwaardigste zelfbekentenis van Goethe over dit drama

vinden wij in een schrijven van hem aan Charlotte von Stein, in 1782.

> ‘Zum Egmont habe ich Hoffnung.... es ist ein wunderbares Stück. Wenn ich es noch zu schreiben hätte, schrieb ich es anders.... und vielleicht auch gar nicht. Da es nun aber dasteht mag es dastehn....’

Over geen enkel ander drama was Goethe ooit zoo in het onzekere en ook zijn vrienden wisten niet goed, hoe zij er mee aan moesten. Herder, de eerste, die er hem over schreef, maakte aanmerking op de figuur van Clärchen, waarop Goethe antwoordde:

‘Was du von Clärchen sagst, verstehe ich nicht ganz.... Ich habe ihr Verhältniss zu Egmont, ausschlieslich ins übersinnliche gehalten; ihr Entzücken liegt mehr in den Genuss des Unbegreiflichen, dass d i e s e r Mann i h r gehört, als in die Sinnlichkeit.... O, wir wisten genug, dass wir eine so grosze Composition schwer ganz rein stimmen können! Er hat doch im Grunde Niemand einen rechten Begriff von der Schwierigkeit der Kunst, als der Künstler selbst!’

Goethe's vorstelijke vriend, Hertog Karl August betoonde zich ook slechts weinig ingenomen met Egmont. Goethe schrijft hem daarover, dat hij hieromtrent graag met hem van gedachten wisselen wil, want schriftelijk gaat dat niet zoo goed. ‘Uwe aanmerkingen betreffen gedeeltelijk bouw en compositie van het stuk, en daar zal ik bezwaarlijk wat aan kunnen veranderen.’ Karl August schijnt vooral er tegen gehad te hebben, dat Goethe zich met zijn hoofdpersoon zooveel historische vrijheid veroorloofd heeft, evenals ook Schiller dit deed in zijn diepgaande critiek over Egmont.

Dertig jaren later, op zeventigjarigen leeftijd, dacht Goethe heel anders over den Egmont, als op ruim achtendertigjarigen leeftijd. Hij vond het stuk toen goed, zooals het was, zelfs de laconieke overdracht van Klaartje aan Ferdinand verdedigde hij tegen de Duitsche schilderes Angelika Kaufmann.

Adolph Stahr zegt, dat ‘Egmont ist das getreue Abbild dessen, was Wolfgang Goethe in ähnlichen Verhältnissen, als Fürst geboren, gewesen sein würde.... Leicht kann man in

dem hochbegabten, bestechend glänzenden, alle Herzen durch die menschliche Liebenswürdigkeit seines Wesens unwiederstehlich einnehmenden Egmont das treue Abbild des jugendlichen Goethe erkennen, dessen ganzes Wesen, wie das seines Helden darauf gestellt war, das Leben nach allen Richtungen hin in seiner ganzen Fülle zu geniessen, und sich in allen Beziehungen desselben seine geistige Freiheit nach Möglichkeit rücksichtslos zu bewahren.'

Adolph Stahr zegt óok, dat menige karaktertrek van Clärchen ontleend is aan Friederike Brion van Sesenheim, en dat de tragedie van Clärchen, die van Egmont-zelf verre overtreft. In dit volkskind ziet deze criticus 'die verkörperte Volkstragödie, en in haar is een der schoonste Duitsche volkseigenschappen belichaamd: die unbedingte, grenzenlos vertrauende, selbtslose Hingebung und Aufopferungsfähigkeit'.

Inderdaad, de schoonheid van Clärchen ligt in haar volkomen toewijding en overgave. Goethe's opvatting en uitbeelding van haar stemt volkomen overeen met zijn jeugdwerken. Bovendien is deze Clärchen geen Zuid-Nederlandsche, geen Brusselsche burgerdochter der zestiende eeuw, zij is opentop een Duitsch meisje uit Goethe's jeugdperiode. Zij is zelfs geen Katholieke; haar geheele uitingswijze en al haar denken is Protestant en modern, (dat wil zeggen 18e eeuwsch, de tijd der 'Aufklärung'). In haar diepsten nood komen haar noch de Madonna noch eenigerlei Heilige in de gedachten.

Clärchen heeft vroeg haar vader verloren, en is opgevoed door een goedmoedig zwakke, op haar dochter ijdele moeder, die het mooie, knappe kind al haar luimen en grillen inwilligt, en haar in alle opzichten verwent en bederft. 'Du warst immer so ein Springinsfeld', zegt de moeder, 'als ein kleines Kind schon, bald toll, bald nachdenklich'.

Freudvoll und Leidvoll,
Gedankenvoll sein,
Hangen und bangen in schwebender Pein,
Himmelhoch jauchzend,
Zum Tode betrübt, -
Glücklich allein ist die Seele die liebt.

Meermalen komt in Clärchen de wensch op, dat zij als jongen geboren had mogen zijn; en zij roept: ‘Wär ich nur ein Bube und könnte überall mitgehen, zu Hofe und überall hin! könnt ihm die Fahne nachtragen in der Schlacht!’.... Haar vereering voor den held, den vorstelijken lieveling des volks, den overwinnaar van Gravelingen, ‘den groszen Grafen Egmont, der so viel Aufsehen macht, von dem in den Zeitungen steht, an dem die Provinzen hängen’, gaat nog haast boven haar liefde uit. (Tusschen twee haakjes: Clärchen haalt haar bewondering gedeeltelijk uit ‘couranten’, hoewel er in het midden der zestiende eeuw nog totaal geen couranten bestonden!)

Een Brusselsche burgerzoon, Fritz Brackenburg, had Clärchen al lang liefgehad, en haar hand gevraagd. Hij was, wat men noemt, ‘een goede partij voor haar’, zooals zijzelve erkennen moest. Zij mocht hem graag; zij waardeerde zijn zachten aard, zijn bescheidenheid, zijn toewijding aan haar; doch liefde voelde zij niet voor hem, zij beschouwde hem meer als een broeder. ‘Ich glaube’, zegt zij, ‘ich war nie in ihm verliebt’, zelfs niet, toen zich tusschen beiden een soort van burgerlijke idylle afspeelde, en haar moeder alles reeds in orde dacht. Dit alles is reeds vóor het begin van het tooneelstuk voorgevallen. Thans is een andere ster aan Clare's hemel opgegaan. Graf Egmont heeft zijn blik op het meisje laten vallen, en van nu aan denkt zij niet meer aan Fritz. Het gelukte den schitterenden Egmont gemakkelijk genoeg over den eenvoudigen Fritz te triomfeeren! Zelfs Clärchen's moeder voelde zich gevleid en gestreeld, dat deze edelman haar dochter zooveel aandacht bewees. Maar toen het te laat was, ja, toen greep haar ‘Herzensangst’ aan, en keek zij vol vrees de toekomst tegen. Het gesprek tusschen moeder en dochter, nadat het onherroepelijke is geschied, is zeer karakteristiek:

C l a r e (gelassen). Ihr l i e s s e t es doch im Anfange.

M u t t e r. Leider war ich zu gut, bin immer zu gut.

C l a r e. Wenn Egmont vorbei ritt, und ich an's Fenster lief, schaltet ihr mich da? Tratet ihr nicht selber ans Fenster? Wenn er herauf sah, lächelte, nickte, mich grüszte, war es Euch zuwieder? Fandet Ihr Euch nicht selbst in Euer Tochter geehrt?

M u t t e r. Mache mir noch Vorwürfe!

C l a r e (gerührt). Wenn er nun öfter die Strasze kam, und wir wohl fühlten, dasz er um meinentwillen den Weg machte, bemerktet Ihr's nicht selbst mit heimliche Freude? Rieft ihr mich ab, wenn ich hinter den Scheiben stand und ihn erwartete?

M u t t e r. Dachte ich, dasz es so weit kommen sollte?

C l a r e. Und wie er uns Abends, in den Mantel eingehüllt, bei der Lampe überraschte, wer war geschäftig ihn zu empfangen? da ich auf meinem Stuhl wie angekettet und staunend sitzen blieb?

M u t t e r. Und konnte ich fürchten, dass diese unglückliche Liebe das k l u g e Clärchen so bald hinrissen werde? Ich müszt' es nun tragen, dasz meine Tochter, - meine einzige Tochter... ein... verworfenes Geschöpf ist.

Doch deze zonder verschooning uitgesproken woorden, bereiken precies het tegenovergestelde van wat de moeder beoogt.

- Verworfen? roept Klaartje uit. Egmont's Geliebte verworfen! Welche Fürstin neidete nicht das arme Clärchen um den Platz an seinem Herzen!

Of hij haar liefheeft, - en hij h e e f t haar lief! - dat alleen vraagt zij. Al het verdere is haar onverschillig: de smart harer moeder, de smart van Fritz, burengepraat.... en de moeder, bekoord door Egmont's charme, moet haar dochter toegeven: Man m u s z ihn hold sein, das ist wahr. Zoo wankelt deze karakterlooze vrouw tusschen toekomstangst en bevredigde ijdelheid, en als Clärchen nog uit is, en Egmont komt, zegt zij: Meine Kleine ist fast vergangen, dasz sie so lang ausbleibt, sie hat wieder den ganzen Tag von Euch gesungen und geredet!... En dit, nadat zij nog zooeven Clärchen had trachten over te halen, om toch Fritz Brackenburg te nemen!... En later waarschuwt zij haar dochter: Die Liebe und die schöne Jugend, alles hat ein Ende. Waarop Clärchen uitroept: Mutter, laszt den Zeit kommen wie der Tod. Dr'an vor zu denken ist schreckhaft. Und wenn er kommt, wenn wir müssen... dan... werden wir uns geberden wie wir können. Egmont, ich dich entbehren! Nein, es ist nicht möglich! n i c h t m ö g l i c h !...

Maar.... Egmont heeft geen begrip van Clärchen's oneindige liefde, hij begrijpt niet, dat zij hem niet ontberen kan! en hem niet wil overleven! Lichtzinnig en zelfzuchtig als hij is, was

Clärchen voor hem slechts een gelukkige episode, - en met den dood voor oogen komt het meisje in geen zijner lange zelfgesprekken voor. Eindelijk en ten laatste denkt hij toch nog óok even aan háar, en zegt tegen Ferdinand: Noch eins.... ich kenne ein Mädchen, - du wirst sie nicht verachten, weil sie mein war. Nun ich sie dir empfehle, sterb ich ruhig. Maar als Ferdinand zich tot het meisje begeeft, vindt hij haar dood. Clärchen heeft woord gehouden: zij heeft haar geliefde niet overleefd....

Zooals men weet, heeft te onzent Arnold Saalborn den Egmont voor zijn jubileumstuk gekozen, waarbij hij zelf de hoofdrol vervulde. De rol van Clärchen werd gespeeld door Carla de Raet. Ofschoon het stuk zich nog heel goed hield op het tooneel, deden de vele redeneeringen der personen wel wat te lang en te monotoon aan, - onze tijd verlangt nu eenmaal tempo en actie!

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Ontvangen herdrukken, brochures, bloemlezingen, vertalingen, enz., enz.

A.A. Fokker. De kleine dennenboom. Met zwartjes van Ans Muller-Idzerda. En: De dramatische methode op de Zondagsschool. Beiden Van Gorcum Co., Assen.
De ster van Bethlehem. Verzamelde Kerstverhalen door C. Jacobs. Van Gorcum Comp., Assen.
Kalender 1933 der Ned. Spoorwegen. Maatschappij te Utrecht.
De Zwaanridder, 15 houtsneden van Victor Stuyvaert. W.B. Vereeniging.
Ten Bruggencate-Broers. Eng.-Ned. Woordenboek, 12e druk. Wolters, Groningen-Den Haag.
R. Fangen. Jonge menschen. Vert. mevr. Quanjer-Steltman, Sijthoff, Leiden.
Lucio d'Ambra. Maria Protoka. Vert. F. v. Gelderen de Witte. G.B. van Goor Zonen, Den Haag.
Gulden Woorden uit de Wereldbibliotheek. W.-B. Vereeniging.
Dr. Edg. v.d. Velde. Vondel en de plastische kunsten. Drukkerij Erasmus, Gent.
Electriciteit als warmtebron. Kalender.
Max Kijzer. De waarneming en het denken. J. Ginsberg, Leiden.
Roel Houwink. Nicodemus. Deutscher Brücke Verlag, Duisburg.
Mary Webb. De vos duikt weg. Vert. Anthonie Donker. W.-B., Amsterdam.
E. Lagerwey. De legende van S. Willebrord. v. Gorcum Co., Assen
W.C. Wittop Koning en Herman Poort. De bottende Bongerd, Dl. II. Wolters, Groningen-Den Haag.
Francesco Orestano. Discours de clôture. Reale Academia d'Italia, Roma.
Marnix Gijsen. Ons volkskarakter. Het Kompas, Mechelen. De Spieghel, Amsterdam.
Jules Romain. Donogoo Tonka. Vert. H. v.d. Bergh. W.-B., Amsterdam.
Jacob Wasserman. Kaspar Hauser. Vert. Dr. N.J. Beversen. W.-B., A'dam.
G. Papini. Jeugdstorm. Vert. Ellen Russe. Teulings, 's-Bosch.
A. Rachmanowa. Liefde, Tsjeka en dood. Teulings, 's-Bosch.
Taalzuivering. Lijst van woorden en uitdrukkingen ter vervanging van ismen, 9e druk. Alg. Ned. Verbond, 's-Gravenhage.

Andree door H.W. Sandberg.
(Vervolg van blz. 360.)

Zij installeerde zich, het hoofd van hem afgewend.

‘Kom een beetje bij me zitten,’ verzocht hij.

Zij schoof naar hem toe, terwijl haar hoofd in dezelfde houding bleef. Hij lachte, zenuwachtig.

‘Waarom lacht u?’ klonk het beleedigd.

‘Waarom zou ik niet lachen?’ was zijn antwoord, echt een antwoord van hem.

Zij haalde de schouders op. Hij legde zijn arm om haar heen en trok haar naar zich toe. Zij verzette zich niet.

‘Ik lachte, omdat u zoo star naar buiten keek inplaats van naar mij. Ik kon uw oogen niet zien en die zie ik zoo graag. Andrée, ben je boos op me?’

‘Neen,’ zei ze, maar het had net zoo goed als ‘ja’ kunnen klinken.

‘Ineens bent u veranderd vanavond, ik heb heerlijk gedanst, u was aardig en lief en ineens bent u anders geworden. Ik ben dol op u, daar kunt u toch niet kwaad over zijn?’

In haar oogen glinsterde iets triests. Hij zag naar buiten en bemerkte, dat zij reeds op de Place de Clichy waren. Over zeven minuten zouden zij thuis zijn. Hij omhelsde haar, wilde het tenminste doen, maar zij hield hem terug, zonder uit zijn armen te ontsnappen of ook maar te willen ontsnappen, dat voelde hij. Op een bitteren, bijna wanhopigen toon vroeg zij:

‘Wat wilt u toch eigenlijk, monsieur Lindquist?’

Het oogenblik was gekomen. De taxi schoof linksaf een straat in.

Voorbij alle menschen, die daar op de trottoirs liepen, speelde zich een geschiedenis af.

'Mag ik alles zeggen?'

Zij knikte.

'Nu, ik heb u lief, ik heb u hartstochtelijk lief.'

'Ik heb gehoord, dat u mij wil trouwen, c'est très honnête, want de meeste mannnen in Frankrijk is het om wat anders te doen. Ik voel sympathie voor u, maar geen liefde.'

'Het kan komen,' zei hij, zelf ongeloovig.

'U bent zoo onstuimig, ik ken u nauwelijks en u zegt, dat u mij lief hebt. Hoe gemakkelijk kunnen wij ons vergissen. U bent jaloersch, dat is vanavond duidelijk gebleken, u zult mij niet vrij laten, ik zal geen vroolijk leven hebben bij u.'

'Ik ben heelemaal niet jaloersch, maar als je verliefd bent, dan is het natuurlijk, dat je bent, zooals ik was.' En hij trachtte haar uit te leggen, met voorbeelden uit zijn vroeger leven, hoe weinig jaloersch hij was. Zijn woorden gingen verloren, alsof zij in het luchtledige waren uitgesproken.

Hij begon een nieuwen aanval.

'Alles zal ik voor u over hebben. Als ik eenmaal liefheb, dat weet u niet, maar dan heb ik boven alle grenzen lief, ik zal een post zoeken, een betrekking, desnoods.....'

De taxi stopte. Zijn gezicht vertrok. Zij stapte uit.

'Wacht op me,' riep hij gebiedend.

Zij drukte niet op het knopje van de deur. Hij rekende af. Die doodeenvoudige dingen moeten gebeuren, ook in de meest bewogen momenten. Hij stond zwijgend tegenover haar, zoolang de taxi niet was weggereden. Nauwelijks was die de straat uit, of zij wandelden heen en weer en hervatten hun gesprek. De straat was een kale, donkere straat, aan één kant door een fabrieksmuur en fabrieksramen afgesloten. Er brandde geen licht meer achter. De rijweg was hobbelig en ongelijkmatig. Twee groote deuren, die van het huis, waarin de zuster van Andrée haar appartementen had en van het huis daarnaast, wachtten in onbeweeglijke rust op wat er zou gebeuren.

Andrée en Guillaume liepen een half uur in die straat op en neer, dan stonden zij vlak bij een der groote deuren stil en leunde Guillaume met een elleboog tegen den muur, omdat hij moe was,

onzegbaar moe, blijkbaar veel meer dan Andrée, dan wandelden zij weer verder, staken plotseling over, zonder dat een van hen beiden er de reden van begreep of er op lette, bleven stilstaan, hielden elkaar bij de armen en betoogden. Het Fransch, dat Guillaume sprak, werd, hoe langer het praten duurde, steeds slechter en slechter en een enkele maal sprak hij heele volzinnen in het Hollandsch, zonder dat hij dit bemerkte. Op die momenten keek Andrée hem onderzoekend aan en luisterde aandachtig en het was of zij hem dan beter begreep dan de andere oogenblikken. Hij wilde haar overtuigen, ingieten, opleggen, dat zij hem lief had, maar hij slaagde niet. Hij pakte haar arm beet, weer stonden zij stil en hij zei brandend: ‘Je suis fou de vous.’

Zij schudde het hoofd. ‘Nee, ik heb u niet lief, ik heb al vele teleurstellingen gehad, er waren er, die ziek en zwak bleken te zijn, ik dank den hemel nog, dat ik niet aan mijn neigingen heb toegegeven, dan zou ik nu ongelukkig zijn geweest.’

Zij liepen weer verder. Hij betoogde, hoe sterk hij was, hij bewees het, verklaarde het, bezwoer het, bracht alles te pas en te onpas erbij om dit aan te toonen. Het was een waanzinnige strijd, dien hij voerde. Hij sloeg zijn armen om haar heen en drukte haar tegen zich aan. Zoo sprak hij tegen haar, onvermoeibaar. In haar werd niets wakker. Hij voelde, dat alles nutteloos was. De greep van zijn armen werd slapper en een zoo zuiver en groot verdriet louterde hem, dat hij meende haar te moeten troosten, wijl zij hem zoo'n diep verdriet aandeed.

‘Het is niets,’ zei hij uitgeput en streek in een verteedering, die alle zorgen wou wegwisschen bij het geliefde wezen, de haren weg van haar voorhoofd. ‘Het is niets, ik zal wachten, als dat mag.’

Hij pakte den bontkraag van haar mantel beet en trok dien stijf om haar hals. ‘Het is koud, stop je goed in, je zou kunnen kouvatten.’

‘Ik wil nadenken.’

‘Goed, denk na,’ zei hij smeekend, in een laatste krachtsinspanning.

Zij liepen op de deur toe, die op haar wachtte. Hij greep haar hand, kuste die, nam zijn hoed af en liep zonder om te kijken weg. Het eenige wat hem interesseerde, was, dat de nachtwind koel om zijn hoofd streek. Zie je, er was tenminste nog iets, dat weldadig

aandeed in de wereld. Hij dacht niet na, onbeschrijfelijk moe was hij. Hij nam een auto naar de Dôme en het eenige, waar hij moeite voor deed, was te beletten, dat hij zou gaan denken.

Zij zaten aan de bar, de anderen.

'Wel en heb je Andrée thuisgebracht?'

'Ja, ik heb haar thuis gebracht.'

Hij bestelde een demie en hing verder versuft over de toonbank.

'Wij gaan al bijna weer weg.'

'O, dat is best.'

Toen hij zijn hand in zijn zak stak, bemerkte hij, dat hij de papieren muts van het bal bij zich had. Dat bal, hoeveel jaar was dat geleden? Onwillekeurig zette hij de muts op.

'Stel je niet an, zeg, doe dat ding af, word niet vervelend.'

'Barst.'

Willy vroeg het hem zachtjes.

'Je hebt haar toch niet gevraagd?'

'Welnee,' antwoordde hij, alsof het de gekste veronderstelling was, die je kon bedenken.

De anderen stapten op.

'Zul je geen gekke dingen doen?' vroeg Willy ook nog, toen zij hem de hand gaf.

'O nee.'

En dat was ook niets voor hem. Hìj kon alleen maar liefhebben en lijden en het laatste misschien nog beter dan het eerste.

IV.

De volgende dagen was hij radeloos, omdat hij niet wist, wat er nu eigenlijk zou gebeuren. Zou Andrée een vriendschap van hem aanvaarden, waaruit liefde zou kunnen ontstaan of zou zij, bij zichzelf nadenkende, tot het besluit komen, dat het beter was voorgoed een einde te maken aan hun korten omgang. Hij kwelde er zich mee, dat hij zoo wild had gedaan, om direct, na een paar weken al, met zijn verklaring voor den dag te komen. Als hij niets gezegd had, als hij bijvoorbeeld jaren lang niets gezegd had, zou hij haar al dien tijd hebben kunnen zien, haar hebben kunnen liefhebben in stilte, gelukkig hebben kunnen zijn. Want liefhebben was voor hem, den droomer, toch eigenlijk het voornaamste. Dat zijn liefde

beantwoord zou worden, verschrikte hem in zekeren zin, dat zou een verrukking zijn, zoo groot, dat het bijna niet mogelijk zou zijn aan het voortduren er van te gelooven en dat zou hem ook berooven van de zoete verwachting, zooals een kind die koestert, dat denkt, als ik groot ben, zal ik naar de sterren kunnen grijpen.

Hij bleef op zijn kamer opgesloten, zonder iemand te willen zien. Hij begon aan een stuk werk, maar liet het liggen, hij keek een boek in, maar las er spoedig niet meer in. Hij kon nergens zijn gedachten bij houden en moest aldoor maar denken aan dien Zaterdagavond. Die was het eenige vaste punt voor zijn gedachten. Hij was als een rots in een snelstroomende rivier, waaraan hij zich hield vastgeklemd. Alle dingen van het leven stroomden met een formidabele vaart, als rivierwater, langs hem heen. Hij werd er duizelig van er naar te kijken. Hij doorleefde telkens opnieuw de stijgende heerlijkheid van het eerste gedeelte van dien avond. Hij poogde zijn denken alleen maar te laten gaan tot aan het oogenblik, dat zijn geluk een keer had genomen. Hij begon telkens weer opnieuw de overpeinzing, met het eenige doel om dáár stil te houden, doch onontkoombaar knapte er, wanneer hij zoo ver was gekomen, iets in zijn hersenen en hoorde hij haar zeggen: ‘U hoeft mij niet te volgen als een *hond*,’ vernam hij zijn eigen stem, die zei: ‘Het is niets, het is niets,’ en zonder ophouden streek hij dan haar haar van haar voorhoofd en hij zag de woorden vóór zich, zonder die te hooren: ‘Je veux réfléchir.’ De letters ervan liepen als kleine duiveltjes, dat wil zeggen als drukletters vermomd, achter elkaar in een glanzende rij door de straat, de donkere straat, waar Andrée woonde. Zij staken in snelle vaart van het eene trottoir over naar het andere, keerden weer terug, beschreven bochten en bogen, tippelden tegen de huizen op, verdween door den muur, traden honend door de gesloten deur weer naar buiten en zetten hun rondedans eindeloos voort.

Hij wierp zich als krankzinnig op zijn divanbed en stapelde in zenuwachtige haast al de kussens op zijn hoofd en zijn lichaam, alsof hij zoo onbereikbaar kon zijn voor zijn gedachten en onzichtbaar voor zijn verdriet, dat hem vervolgde. Dat lukte hem een kwartier, waarop hij neerlag zonder te denken, tot ook daar, wat hem folterde, hem bereikte en hij opsprong en gejaagd zijn kamer op en neer liep. Op 't laatst schreeuwde hij: ‘Dat is niet uit te

houden,' ging voor zijn tafel zitten, nam een vel papier en maakte het manuaal, alsof hij er op schreef. Hij raakte echter het papier niet aan, maar zag duidelijk vóór zich, wat hij in gedachten neerschreef, een wanhopige smeekbede aan Andrée om af te zien van elke verdere poging niet langer na te denken, het 'uit' te doen zijn. Maar nauwelijks had hij den schijnbrief ten einde gebracht, of hij verscheurde in razende woede het blanke vel papier en zei klagend:

'Je suis un lâche, nooit, nooit geef ik het op, ik mag er aan te gronde gaan.'

Toen liep hij naar buiten en ging in den Jardin du Luxembourg zitten. Met groote oogen keek hij naar de ondergaande zon boven het rustige geboomte, waaruit een kalmte van eeuwen scheen op te stijgen. De lucht was irradieerend stil. In de verte klaterde fijntjes de fontein van het groote bassin. Een kind speelde in de nabijheid. De moeder zat op een bank te breien. Na een tijdje, daar het zag, dat Guillaume met een glimlach naar haar keek, kwam het meisje op hem toe waggelen, haar handjes naar hem uitgestrekt. Het had een vertrouwen in hem, zooals niemand meer in hem had. Het lachte, maar op het gezicht van Guillaume kwam een bittere trek; hij keek het kleine meisje met fonkelende, booze oogen aan. Het kind bleef staan, liep nog even door en week toen langzaam achteruit. Daarbij struikelde het, viel en begon te schreeuwen. Guillaume schrok, alsof er iets heel verschrikkelijks gebeurde, stond gehaast op en liep snel naar huis.

Den volgenden middag, tegen een uur of twaalf, wandelde hij rond in de buurt van Andrée's 'magasin', in de hoop en in de vrees haar tegen te komen. Niettegenstaande hij hier met heel andere gevoelens liep dan vroeger, had de Place de la Trinité haar bekoring voor hem behouden. Het leek of die hem trouw wilde blijven voor altijd. In de rue Blanche ontmoette hij Jacques. Die vroeg hem, hoe of het met Andrée was gegaan en toen hij somber antwoordde: 'niet zoo goed,' begon Jacques hem omstandig uiteen te zetten, in hoeverre hij verkeerd had gedaan in zijn optreden tegenover haar.

'Je was jaloersch, je deed gek, je deed dwaas, je was jezelf niet meer meester. Je moet altijd bedenken, dat een vrouw in den man, dien zij liefkrijgt, een soort held wil zien.'

'Zoo,' viel hij uit, droef en gejaagd, 'al die theorieën, al die beschouwingen zijn heel mooi, maar ik lap ze aan mijn laars. Als je verliefd bent, denk je niet na, zoodra je nadenkt, ben je niet verliefd. Wat zijn jullie toch allemachtig stom en eigenzinnig. Ik ben gek op die vrouw, ik weet niet, wat het is, bij haar verlies ik mijn verstand, ik heb dat nog nooit zoo gehad en jij kunt nu wel zeggen, je moet zus en je moet zoo zijn, maar in hoeveel tooneelstukken, in hoeveel boeken zie je niet, dat mannen heelemaal de kluts kwijtraken, de gekste dingen doen en dat de vrouw, die zij liefhebben, dat best begrijpt, er juist trotsch op is, dat zij zoo'n indruk heeft gemaakt. Waarom moet *ik* net in die theorie vervallen van onverschilligheid toonen, met een reuze air rondloopen en net doen alsof Andrée lucht voor mij is. Waarom zou Andrée niet van mij kunnen houden, zooals ik ben, zoo houd ik toch immers ook van haar, met al haar deugden en gebreken. Ik zie heusch wel, dat zij niet zoo ontwikkeld is als ik, dat wat zij als literatuur mooi vindt, voor mij allang ouwe koek is, dat zij van jazz en gramofoons houdt en sprekende films, die ik niet kan zien of-of-of niet kan hooren, weet ik het, maar wat geeft dat allemaal, ik hou van haar, afgeloopen.'

'Misschien is zij daarom ook heelemaal geen vrouw voor jou?'

'Ja, nu zou ik zoo beginnen,' riep Guillaume boos uit, 'eerst zeggen hoe ik tegenover haar zou moeten wezen en dan zeggen, dat zij niets voor mij zou zijn.'

Des te boozer was hij, omdat hij zichzelf in zijn hart die vraag had gesteld. Dat Jacques haar uitte, trof hem als een degenstoot.

'En wat zanik je,' ging hij woedend verder, 'over een held, een held. Ik heb genoeg getoond, dat ik een held ben, als het er op aankomt, maar ik kan toch niet plotseling om 9.53, den 14den December, als een held optreden, rue du Dragon,' en hij keerde zijn gezicht, dat verwrong van pijn, terwijl zij daar zoo met hun tweeën liepen, van Jacques af, naar de huizen toe, altijd zwijgende bewaarders van iemands leed.

'Ik gaf maar een goeden raad, verder moet je zelf weten, wat je doet.'

'Natuurlijk, je meent het goed, Jacques, laten wij er niet meer over praten.'

Hij keek verwezen rond. Waar waren zij?

'Zou ik hier ergens kunnen telefoneeren?' vroeg hij.

‘Daar in die bistro, dan ga ik door naar mijn werk. Dag hoor.’

Zij schudden elkaar de hand als goede kameraden.

Guillaume was hier in een onbekend gedeelte van Parijs. Wat was het hier eenzaam. Vuil en grauw was het hier. Zijn vriend was weg. Niemand stond hem bij. Hij dacht ineens aan zijn moeder, die vijfentwintig jaar geleden was gestorven. Hè, was hij nog maar een kleine jongen, zooals toen, één en al vroolijkheid, maar ook al één en al opgewondenheid. Vroeger hinderde dat nog niet, tegenwoordig was het moordend.

Nou, dan zou hij maar Andrée opbellen, om haar te vragen, of zij dat dure cadeau, het collier, waarover hij al met haar gesproken had, zou willen aannemen. Als zij ‘ja’ zei, dan beteekende dit, dat zij werkelijk een proeftijd van omgang met hem wilde hebben, dat zij wilde probeeren, hem lief te krijgen. Hoe onzinnig alleen de term reeds ‘probeeren om iemand lief te krijgen’ is, zag hij heelemaal niet in op dat oogenblik. Hij zou dan nog een heerlijken tijd hebben, waarin hij kon hopen, hij zou haar blijven zien, zij zou nog niet voor hem verloren zijn. Als zij ‘nee’ zei, dan was Zaterdagavond het einde geweest.

Hij keek het pleintje rond, waarop hij zich bevond. Het leek hem bespottelijk toe, dat in deze armzalige, kille omgeving zoo iets belangrijks voor hem zou worden beslist. Straks zou hij hier misschien staan, zonder eenigerlei verwachting meer, zonder verlangen, zonder ‘een liefde te Parijs’, zonder droom, dus zonder een reëel bestaan. Hij haalde de schouders op en keek uitdagend om zich heen, alsof hij het koele, spottende der omgeving wilde tarten.

Hij trad het onooglijke kroegje binnen. Het was zoo leelijk en zoo goor, als het leven zijn kan, zonder liefde. 'n Slecht voorteeken. Hij liet zich de telefoon wijzen. Die was om den hoek, in een zijzaaltje, maar zij was bezet. Hij moest wachten. Een matroos hield een meisje op zijn knie en vrijde. Verder was er niemand. Zij keken hem aan, omdat hij door zijn betere kleeding in deze omgeving uit den toon viel. Onverschillig zetten zij daarop de vrijage voort, als stelselmatig, zooals iemand zijn glas leegdrinkt. Over een paar minuten moet ik hier met al mijn wanhoop voorbij, dacht Guillaume en wapende zich vast. Als ik er een type voor was, dan zou ik mij verdrinken, nog meer om het armzalige leven, dat mij hier aan-

grijnst, dan om het hopelooze met Andrée, ging het hem door het hoofd.

De telefoon kwam vrij. Hij stapte het hokje binnen, vroeg aan. Haar stem drong tot hem door. Hij sprak met een lage stem, alsof hij schor van verkoudheid was. Het bloed vloeide weg uit zijn gezicht. Hij vroeg zonder inleiding of verklaring, of hij dat collier mocht geven, zij wist wel. Zij begreep eerst niet, waar hij haar plotseling mee overviel. Daarop zei zij een beetje verwonderd, hoewel vriendelijk:

'Zeker mag u dat doen, als u daar zin in hebt.'

'Ja, dat zou ik buitengewoon graag doen, bonjour Andrée,' voegde hij er abrupt aan toe en brak af.

Aan den anderen kant van den draad stond zij even beduusd, toen schudde zij met het hoofd en keerde naar haar werk terug. Guillaume leunde in het telefooncelletje tegen den muur. Wat voor een soort vreugde had hij zich voorgesteld, indien zij aannam. Hij was het vergeten. De spanning was zoo groot geweest, dat hij niet eens blij kon zijn. Hij legde de hand op zijn hart. Ik geloof, zei hij bij zich zelf, dat ik daar den laatsten tijd wat voel. Ik trek mij alles godv... veel te sterk aan. Het is begrijpelijk, ik ben niet meer zoo sterk als vroeger. Het groote verdriet heb ik kunnen dragen, nù is alle verdriet, dat er bij komt, of het belangrijk is of niet, de druppel, die de beker doet overloopen. Hij verliet de telefooncel, passeerde het werktuigelijk vrijende paartje en verdween den grauwen dag in. Wie zal ooit zeggen of hij niet onbewust, ver weg in zijn hart, gehoopt had, dat het uit zou zijn?

(Wordt vervolgd.)

Een hoekje stad door H.H.J. Maas.
(Vervolg van blz. 371.) III.

Weer Maandagmorgen.

Door het geroep om Frans te wekken, dadelijk gevolgd door:

'Cor!' - zenuwachtig verbeterd in: 'Kitty!.... Enny!.... Lieny!....'

was ook Kitty wakker geworden. Maar volgens gewoonte zou moeder er wel een goed kwartier - klein half uur bijgedaan hebben. Een beetje nasoezen kon het dus nog best lijden. 'Zeven uur' van moeder beteekende 'goed half zeven', op zijn laatst 'kwart voor zeven'. Tijd genoeg!

En geeuwend rekte zij traag haar lichaam onder de dekens uit.

Zij voelde zich als geradbraakt. Zwaar en moe in al haar leden en dof in den kop nog. Een beetje pijnlijk ook. En wat draaierig in het lijf. Laat geworden vannacht. Een paar uur had zij nog moeten slapen.

Maar nu gaf het tóch niets meer. Zij kon even goed opstaan.

Loom schoof zij zich onder de dekens uit. 't Had ook geen zin, zich zoo jakkerig klaar te maken.

De morgenkoelte van den laat-Augustusdag deed haar wel goed aan, nu zij haar bloote voeten op het vloerzeil zette. Zij voelde haar lichaam zoo klammerig-warm. Te veel dek. In den zwaardoffen slaap had zij dat zelfs niet door een onwillekeurige beweging teruggeduwd. Zóó was zij na dien avond van uitgaan in de gevoelloosheid weggezonken geweest.

De geuren, die opstegen uit haar goed op den stoel, dóórdringend parfum, vermengd met sigarettenlucht, brachten een wee gevoel in haar hoofd en een drukkende benauwdheid in haar lijf. Het maakte haar kil-zweeterig opeens.

Gauw ging zij naar het raam om dat wijd open te zetten. En diep adem te halen van den frisschen stroom, die dadelijk binnenkwam. Toen liet zij de koelte langs het heele bloote lichaam opstijgen. Dat verkwikte wel. Nu naar de waschtafel om haar gezicht eens flink te beplassen met het koude water. Daar knapte je van op.

En toen bekeek zij zichzelf eens in den spiegel. Bestudeerd aandachtig. Zoo, de blanke armen boven het hoofd gebogen tot de vingertoppen elkaar raakten. Dat was de houding van een danseres op een plaat tegenover haar bed. Die houding nam zij volgens dat model graag aan, omdat ze haar lichaam zoo voordeelig vertoonde, als zij daarbij het hoofd iets achterover helde en ook den blik van die danseres in haar oogen legde.

De vele platen, die zij tegenover haar bed tegen den muur had gepunaisd, meest prentbriefkaarten en uitknipsels uit geïllustreerde bladen met pikante voorstellingen van dans- en tooneelscènes en van zeebadplaatsen, hadden haar heel veel van het leven geleerd. Als zij 's morgens de oogen open deed, werden onmiddellijk haar blikken daarheen getrokken. En dat bracht haar dadelijk in de stemming. Voor den dag, die komen ging. Zij geloofde nu wel, dat zij zoo'n beetje van het leven begreep! Iedereen zei, dat zij haar roeping had gemist: filmster of danseres had zij moeten worden. Maar vannacht nog had Freddy Hoogendorp haar verzekerd, dat zij haar roeping *niet* had gemist! En hóe verzekerd!..

Even aanschouwde zij in haar spiegelbeeld, hoe de glans in haar oogen verdiepte en de trekken van haar gezicht verloomden. De nagenietende herinneringen stuwden een korte siddering door haar lichaam. Fijne jongen, Freddy!....

Maar dadelijk vervloog die aandoening voor de verrukking bij het zien van die houding: Als Freddy haar eens zóó zag!.... Had zij maar zulk een foto!

‘Kitty!....’

O zoo!.... Moeder kende haar naam toch weer. Zou anders ook lang op antwoord hebben moeten wachten. Flauw, nu en dan

haar nog eens met ‘Cor’ of ‘Corry’ aan te spreken! Dat gebeurde tegenwoordig ieder oogenblik. 't Ontbrak er nog maar aan, dat ze weer ‘Cornelia’ of ‘Neeltje’ gingen zeggen, zooals in haar kleinkinderjaren, toen zij nog in die mindere buurt, onder arbeidersvolk woonden! Stel je voor, Frits en Neeltje! Wat was er dan aan?.... Moeder was zeker weer door 't een of ander van streek? Gek, dat moeder daar den laatsten tijd zooveel last van had. Vroeger toch nooit.

Slechte zin van Frans misschien weer? Maar dat moeder tegenwoordig soms opeens over vorige jaren praten wilde?....

Om een eind te maken aan het roepen antwoordde zij nu dan maar, half-onwillig, - het verstoorde haar heele mooie denken! -, geïrriteerd nog:

‘Jájájaa!....’

Het rijkstelephoonkantoor liep niet weg!

Maar zij mocht moeder toch ook niets kwalijk nemen. Als moeder niet alles zoo doorgedreven had, tegen den wil van vader in!.... Moeder begreep óók het leven. Voor Frans wás het vervelend tegenwoordig.... Een jongen zonder geld....

De vormen van haar gezond, goed ontwikkeld vrouwenlichaam met zijn frissche teint bevredigden haar tenvolle. Zij constateerde weer, dat zij meetellen kon, en dat ook een nacht van zwaar uitgaan haar niets deed. Dat was iets waard! Freddy had ook temperament, net als zij. En hij was dat leven gewoon. Men moest ook iets aan te bieden hebben om wat te krijgen. ‘Schoonheid is rijkdom, schoonheid is macht!’ stond niet voor niets op die plaat daar! Dat gaf haar weer het even verstoorde goed humeur terug. Daar mocht men wel wat kleine ergernissen en wat vervelende kantooruren voor op den koop toe nemen! Dat bracht haar immers ook de vrijheid en de onafhankelijkheid, om baas te zijn over haar eigen leven. Wat had zij als conducteursdochter anders moeten beginnen? Huissloofje worden zeker! Of op zijn allermooist schooljuffrouw! Jakkes nee! De telephoon was dan toch een boel sjieker! En bood veel meer chance!....

Maar nu zou het ook wel langzamerhand tijd worden, om eens te beginnen. Haar gezicht zag wat flets, vooral door die kringen onder de oogen. De vermoeidheid kwam nu pas voorgoed op.... Ging dadelijk wel weer over.... Ja, een zware nacht, maar

zálig!.... Een poedertje voor dezen keer en de lippen wat aanzetten, dan was het al lang goed. Op Maandagmorgen zoo vroeg ontmoette je toch nog geen lui; alleen een kalen handelsreiziger en een arbeider of zoo....

Zij nam haar taschje, maar vond geen poederdoosje. Vannacht zeker verloren. Dadelijk maar even naar Enny gaan. Enny zat altijd volop in de spullen.

Even schrok zij, toen zij haar goed opnam, om zich te kleeden: zóó als het eruit zag! Gescheurd, als uiteengerukt. Totaal bedorven.

Een zorgelijke peinzing trok een moment over haar gezicht. Kon zij zich dan herinneren?....

Toen schudde zij maar gauw alle ongerustheid van zich af. Enfin, deed er ook niets toe. Dan maar weer ander goed. Nog sjieke dingen genoeg in de fijne zaak van de Hoogendorps. Een zaak voor de élite. Freddy zocht wel allerlei elegants uit, kende háár smaak zoo goed als den zijne. Kwasi zou zij dan zelf gaan koopen, voor het personeel. Zoo wilde hij dat. Zij moest gekleed zijn, zooals hij haar het liefst zag, en niets vergat hij daarbij. Aardig en pikant van hem.... Dit maar veilig zoolang in de kast opgeborgen en den sleutel in het taschje: hoefde niemand zijn neus overheen te steken.... en dan maar stilletjes weggooien op een keer.... Met likeuren en champagne moest zij toch maar wat voorzichtig zijn in het vervolg. Dat zij de verzekerdheid van zichzelf niet verloor....

Déze jurk nu maar? Kon wel wat korter, bedekte de knieën haast!.... Zoo ouderwetsch al, heelemaal niet leuk meer. Verbeel je, dat Freddy haar zóó zag! Van een half jaar geleden, toen zij nog niet op elkaar verliefd waren. Hij zou denken, dat zij opeens in een preutsche ouwe vrijster veranderd was! Het hondje aan den ketting naast haar ontbrak nog!....

Een proestlachje opende haar lippen. En een seconde schitterden haar oogen haar spiegelbeeld toe: heerlijk, mooi te zijn! Als je maar wist daarvan te profiteeren. Nu had zij Freddy! De kans was op haar komen toevliegen, net twee maanden geleden. En zij had ze bij de vleugels gepakt. Die zou zij niet meer loslaten!.. ‘Erreicht!’ jubelde het in haar. Duitsch was toch een mooie taal. Freddy sprak zoo vlot Duitsch. Door zijn reizen in Duitschland.

Aan den aard van het gestommel links en rechts onderscheidde zij, dat En en Lien eveneens zoover klaar waren.

Die twee kenden de kunst ook om zich het best te amuseeren Zelfs Lien al. Knappe frissche meid, appetietelijk. Gisteren, een beetje voor den avond, had zij haar toevallig zien passeeren, op het balcon van de electrische met een sjieken jongen. Ze schenen naar buiten te gaan; deden allebei erg verliefd. Kitty zou durven te wedden, dat Lien niet eens wist, wie die jongen eigenlijk was. Zoo was het háárzelf in dien tijd ook gegaan: dat kwam je pas later in de gedachten. Als je je maar amuseerde! Enny zou zoo iets niet kunnen overkomen. Die rekende bij alles, net als moeder. En keek altijd een heel eind vooruit. Overigens deed Enny erg gesloten; waar die bleef, merkte je zoo niet. Zij klemde haar lippen maar vast op elkaar en ging haar gang. Alsof de heele wereld haar niets kon schelen!

Freddy Hoogendorp was toevallig ook een rijke jongen, van heel sjieke familie. Maar Freddy was toch écht dol op haar: wel échte liefde....

* * *

Enny ordende haar kast, toen Kitty haar kwamer binnenkwam. Verdiept in het zorgvuldig wegbergen, lette zij nauwelijks op Kitty.

'Zeg, ik wou even een beetje poeder....'

Meteen had Kitty het taschje van Enny al van de tafel gepakt en geopend. En verrast vloog het haar van de lippen:

'Neemaar, wat zit jij er nog rijk voor, op het eind van de maand een briefje van vijfentwintig gulden los in het taschje! Ik wil wel met jou deelen!'

Verschrikt en kwaad schoot Enny naar haar toe:

'Blijf toch af!.... Jij zit ook overal aan!....'

Verwonderd keek Kitty op, in het ontstelde, hoogroode gezicht van haar zuster.

'Nou, nou, kind, wees maar gerust.... ik ben niet van plan het te stelen.... maar je mocht me wel een tientje leenen, tot den eerste, wil je?....'

'Hè, zanik niet....'

Het geval bracht Enny wat overstuur. Gemelijk, verward, stootte zij uit:

‘Bemoei je niet met mijn zaken!.... Ik kan het niet missen.. dat is uit mijn kas, van de Bank.... ik had Zaterdag wat geld noodig, na het opmaken van mijn kas heb ik dat even genomen en vanmorgen moet ik het weer terugleggen.... heeft natuurlijk niets te beteekenen....’

Angstig riep Kitty uit, met lage stem:

‘Hoe dúrf je!.... Nou had je vanmorgen eens ziek moeten zijn, dat een ander van het personeel je kas overnam!....’

Enny schokte haar schouders:

‘Noujá.... áls.... als!....’

Toen schoot weer een andere gedachte Kitty door het hoofd:

‘Hoe heb je 't zoo gauw gekregen! Zaterdag uitgegeven en nou al weer terug!....’

Het gezicht van Enny verstrakte:

‘Geleend natuurlijk.... van een vriend....’

Kitty vermoedde. Maar haar luchtigheid verlangde naar bevrijding van deze pijnlijke stemming, die zij onwillens veroorzaakt had. Het drukte haarzelf ook, dat zij Enny in een onaangename situatie had gebracht. Daarom begon zij vlug te praten.

‘Zeker ook goed uitgeweest gisteren avond?....!

‘Nogal, ja....’

‘Nou ik ook, zeg.... laat geworden!.... En ook wel wat al té.... Ofschoon, nee, dát kan ik niet betreuren. Integendeel, dát is precies, wat ik verlang! Hevig, al maar heviger!....’

Zij tipte het poedersponsje op haar wangen.

In gedachten volgde Enny haar bewegingen; en zei opeens met wat ongewone hartelijkheid van intonatie:

‘Wacht, ik zal je eens wat extra-fijns geven!....’

En uit haar kast haalde zij een sierlijk doosje, waaruit een heel bijzonder parfum opsteeg.

‘O, wat aardig van je!’ dankte Kitty verrukt.

‘Nee, gebruik het nóu niet; voor het kantoor zou het jammer zijn, je mag het houden!’

Die houding van Enny roerde Kitty en drong haar tot een waardeering door intiemer mededeelzaamheid. Zij moest voldoen aan haar behoefte om het eenigszins hulpelooze van Enny's gebaar te steunen.

‘Zeg, En, zou jij dat kunnen, zoowat kalmpjes uitgaan op de

manier van kleine burgertjes, rustig, op de maat naast elkaar en afgepast een miezerig kopje koffie of thee zitten drinken, zoo'n drabbig café-goed met een koekje daarbij van een dubbeltje per wagonlading? Bah, afschuwelijk!'

'O, schei uit!' deed Enny mat, nog wat afwezig.

'Nee, hè? Niks voor ons! Daar hebben wij geen natuur voor!'

Dat vlotte gepraat gaf Enny wat ontspanning. Terwijl zij zich verder gereed maakte om mee naar beneden te gaan, ratelde Kitty door.

Genieten wilde zij. En hoorde je niet overal in den modernen tijd, dat men zijn natuur uitleven moest? Iedereen zei, dat zij temperament had. Kwaliteit!....

Dat zij nu, en nog wel voor den vroegen dienst, naar die vervelende telephoon moest, wie zou daar in zoo'n geval niet landerig van worden? Daar was voor haar het nieuws al lang af! In het begin, och ja, dan kon men nog zoo groen zijn, toen had zij die gesprekjes wel erg leuk gevonden. En soms waren ze het aanloopje geweest voor amusante afspraakjes. Maar dát had zij nu niet meer noodig! Nu zij Freddy kende. In ieder geval was het toch een gemakkelijk leventje. Wie rondstrooiden, dat de dienst haar zenuwachtig maakte, stelden zich wat aan. Wichtigmacherei, zou Freddy zeggen. Van den dienst kwam dat niet. Maar van de teleurstelling, dat ze geen chance kregen. Zielig wel om aan te zien, dat vergeefsche hengelen naar een praatje langs den draad!....

O, een dolle avond als het geweest was! Eerst gedanst in een fijne club, een besloten cabaret, alleen voor de sjieke lui, en een luxe! Heerlijke likeuren, en daarna een champagne-fuif, dol!.... En toen nog met Freddy in zijn auto een tocht tot een heel eind buiten de stad.... Hoe laat zij thuis gekomen zou zijn? Zij kon er zich geen denkbeeld meer van vormen. Moest wel zoo op haar bed zijn neergevallen en ingeslapen binnen de seconde, zonder nog ergens weet van te hebben! Zoo was dat met haar sterk gestel altijd: tot het laatste moment springlevend, uitgelaten over allen heen, en dan inééns wég!.... Gelukkig maar, dat ieder een sleutel van de voordeur had. Anders zou het thuis niet uit te houden zijn. Stel je voor! Een zegen, dat moeder niet dorpschouderwetsch was, zooals vader. Moeder wist wel beter, wat een

mensch van den tegenwoordigen tijd toekwam. Moeder had ‘Zeug’, zooals Freddy zou zeggen. Natuurlijk moest dat erin zitten, maar verder had moeder dat van mevrouw De Zwart geleerd. Vader was niet met den tijd meegegaan. Voor een man ging dat ook niet zonder geld. Vrouwen moesten dus wel zelf iets van haar leven zien te maken. Algemeen zag je dan ook, dat de meisjes uit de kringen zonder fortuin heel anders leefden en in veel betere gezelschappen verkeerden dan haar broers. Had Enny dat niet opgemerkt? Freddy vond het ook. De vrouwen gingen in de maatschappij ver boven de mannen van haar eigen geboortekring uitstijgen. Zij bereikten de mannen uit de hoogere standen, nu zij niet meer asschepoestertje hoefden te spelen. Als ze mooi waren, tenminste, en interessant genoeg. Want natuurlijk verlángden zulke heeren iets!....

‘Natuurlijk’, beaamde Enny.

Nu waren zij allebei klaar. Lieny holde de trappen al af.

‘Ik heb trek in wat stérke koffie.... het zal jagen worden onder de hand!....’

‘Ja’, stemde Enny toe. En, een beetje aarzelend:

‘Je zwijgt er toch over, hè?’

Verwonderd en verwijtend klonk het antwoord van Kitty:

‘Malle.... wát dacht jij dan?....’

(Wordt vervolgd.)

Nieuwe Gids-correspondentie.
(Vervolg van blz. 377.)

5 Maart '86.

Amice,

Als je wilt, kun je iets over de hedendaagsche schilders schrijven, waar je indertijd om vroeg. Vosmaer heeft voorgoed met ons gebroken. Heb je dat portret nog noodig? anders zou ik het gaarne terug ontvangen.

t.t.
W.K.
Den Heere J. Veth.

Amsterdam, 6 Maart '86.

Govert Flinckstraat 81B.

Hooggeachte Heer,

Ingevolge uw geëerd schrijven van 3 dezer, doe ik u bij deze toekomen een pak brochures, twintig in getal, over den kerkelijken strijd. De manier, waarop u de zaak wilt behandelen, komt ons zeer goed voor en het door u verlangde honorarium zal u worden verstrekt. Schrijft u mij nu, dat u *ten minste een gedeelte van uw artikel* voor de April-aflevering klaar kunt krijgen, dan zend ik u nog eenige duurdere boekjes en waarschijnlijk ook eenige courant-artikelen, die ik op het oogenblik om misschien onnoodige kosten en moeite uit te winnen, achterwege laat. Wij kunnen in de April-aflevering een vel van 16 blz. druks voor u beschikbaar houden; wordt uw stuk langer, dan zou het denkelijk gesplitst moeten worden, wat echter misschien, met het oog op de manier, waarop

gij de kwestie behandelen wilt, geen bezwaar inheeft. Schrijft u iets, dan zal het voldoende zijn, als ik uiterlijk den *24sten Maart* de copie ontvang. Met een antwoord op deze zou u ons ten zeerste verplichten. Met de meeste hoogachting
Uw dw. dnr.
WILLEM KLOOS.

WelEd.Zeergel. Heer Dr. A.L. Poelman.

9 Maart '86.

Den Heere J. Clausen.
Waarde Heer,

Hierbij het derde stuk, door Mr. Lotsij. De copie, die voorhanden of op het punt van te komen is, wordt weêr zoo overvloedig, dat ik niet weet, of het stuk van Dr. Jelgersma wel in zijn geheel (2½ vel) kan geplaatst worden. Begint u daarom maar vast met dit, dan kan ik zien. Dit was een van de redenen, waarom ik u het stuk van Dr. J. nog niet kon geven verleden week.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Amsterdam, 18 Maart '86.

Amice,

Het spijt mij ontzaggelijk, maar onze plaatsruimte is zóó beperkt en het aantal der te behandelen onderwerpen zóó groot, dat wij onmogelijk nog eens op de Canzonen kunnen terugkomen in de Nieuwe Gids. Je verzoekt mij je artikel dan naar het Weekblad de Amsterdammer te zenden. Dát zou niets geven. Fiore della Neve is op het oogenblik de man, die daar alles te zeggen heeft en het stuk van v.d. Goes is er alleen in gekomen, doordat de Koo zelf naar Fiore is gegaan en hem gezegd heeft, dat het er in moest.

Toch heeft Fiore, om Goes te plagen, het artikel doorgeknipt en er deze week slechts de helft van geplaatst, waardoor het veel van zijn effect verliest. Elders is er geen plaats voor: de Nederlandsche tijdschriften en couranten zijn, voor wie de waarheid zegt, gesloten. Ik ben daarom genoodzaakt je bij deze het stuk terug te zenden, met vriendelijken dank voor je hartelijke belangstelling. In de 4e aflevering N.G. komt een antwoord aan Flanor door F.v.E., hoog maar schertsend; heel goed. Je zult het zien.

Maar, als ik je bidden mag, schrijf toch in 't vervolg werk voor de pers wat *duidelijker*. Ik heb er mijn oogen op blind gekeken! Wat is dat met Paap? Gaat het je goed, jou en je vrouw?

Tot ziens. Vele groeten van

WILLEM KLOOS.

Amsterdam, 3 April 1886.

Hemonystraat 13.

Geachte Heer,

Bij deze doe ik u toekomen de door u teruggevraagde schets ‘de Beurs’ en uw stukje ‘Een geldkwestie’. Het laatste heeft de Redactie van de N.G., na veel beraadslagen, beter gevonden niet te plaatsen, tenminste niet in zijn tegenwoordigen vorm, en wel om een reden, die u moeilijk van te voren bekend kon zijn: n.l. wij hebben ons als principe gesteld de Lantaarn, Portefeuille en dergelijke met weinig eerlijkheid, veel ploertigheid en zonder talent geschreven blaadjes, zoo mogelijk *nimmer te noemen.* En nu zou het door uw stukje zeer goed kunnen gebeuren, dat wij zelfs in polemiek met den heer Jan C. de Vos kwamen.

Ziet gij daarom kans uw varium te veranderen, zoodat deze bezwaren opgeheven worden, dan zal de Redactie ongetwijfeld ten zeerste bereid zijn het in de volgende aflevering op te nemen.

Ik heb het genoegen gehad, zooals gij waarschijnlijk reeds gezien zult hebben, nogmaals de aandacht op uw bundel te vestigen. Na wat de heer Netscher over uw stijl en de eigenaardigheid van uw

talent gezegd had, was het mij niet wel mogelijk iets nieuws daarover te geven. Ik heb mij daarom bepaald tot een algemeene beschouwing, en meer dan op de innerlijke waarde van uw boek heb ik gewezen op de beteekenis, die het heeft, in de geschiedenis onzer hedendaagsche letteren. Men zeide mij, dat Smit Kleine in 'Nederland' allerlei dommigheden over u zegt, deze maand.

Achtend, na groeten,

Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heere A. Prins, Hamburg.

Amsterdam, 3 April 1886.

Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Bij deze doe ik u toekomen: Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw. 2 afleveringen en Billiton-opstellen van P.H. v.d. Kemp. Dit alles werd mij door den heer v.d. Kemp gezonden, met verzoek zijn tijdschrift te mogen ruilen voor de Nieuwe Gids. Tot zijn spijt was hij verhinderd meê te werken: later misschien; op het oogenblik had hij het te druk. Hierbij voeg ik 'De Indische mail', aflevering I, mij eveneens toegezonden.

Zaagt gij de laatste aflevering van 'de Dageraad'? Daar heeft Roorda van Eysinga het door ons geweigerde stuk geplaatst gekregen en hij voegt er een noot bij, die de redenen vermeldt, waarom het is geweigerd, maar geheel uit haar verband gerukt. Dat is niet 'fair'.

Hoogachtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Mijn adres is veranderd, zooals gij ziet.
Den Heer G. Buitendijk.

Amsterdam, 3 April 1886.

Hemonystraat 13.
Amice,

Aangenaam zou het mij zijn, indien je bereid waart een varium of een apart stukje te schrijven voor de N.G. over het laatste werk van Zola. Voor het geval, dat je mocht toestemmen, voeg ik er het volgende bij. Indien je er eenige zorg aan wilt besteden, en het stuk dus een persoonlijk cachet krijgt, wordt het natuurlijk onvoorwaardelijk geplaatst. Als je 't verlangt, zullen wij je gaarne honorarium geven, gerekend naar 25 gulden per vel. Met een antwoord hierop zou je mij zeer verplichten.
t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer K. Alberdingk Thijm.

Amsterdam, 3 April 1886.

Hemonystraat 13.
WelEdelgeb. Heer,

Door bezigheden, die geen uitstel lijden konden, werd ik verhinderd uw schrijven van 17 Maart l.l. eerder te beantwoorden.

Mij komt uw gedicht ‘Moeder’ voor beter te zijn dan uw vroegere inzending. De dictie is zeer eenvoudig en zuiver, maar door het voortdurende eniambeeren en het laten eindigen der regels op voegwoorden, voorzetsels enz. lijdt de rhythme der verzen schade. Wanneer men de regels, als proza, aan elkander schreef, zou men, geloof ik, niet licht bemerken, dat het iamben zijn.

Gij zult mij deze opmerking ongetwijfeld ten goede houden, omdat zij uit belangstelling in uw talent gemaakt wordt.

Ik houd mij, wanneer u dat believen mocht, voor de inzage van verdere gedichten zeer aanbevolen.

Hoogachtend,
Uw dw. dnr.
WILLEM KLOOS.

Den Heer R. Dinger, te Lunteren.

Amsterdam, 6 April 1886.

Waarde Heer,

Gij zult wel verwonderd zijn, dat ik nog niets van mij liet hooren, maar met het tot stand brengen der 4e aflevering heb ik heel wat drukte gehad en daarna moest ik de bezigheden afdoen, die gedurende dien tijd waren blijven liggen.

Uw bundel ontving ik te laat, om hem nog te kunnen bespreken; 't is een soort kunst, waar men langzamerhand in moet komen; heel anders dan wat wij doen, maar kunst is het. In de volgende aflevering zal ik hem bespreken.

Uw stuk over droomen komt mij voor zeer goed te zijn. Ik zal zien ook daarvoor in de volgende aflevering plaats te vinden; zoo'n kalme, serene bespiegeling kan geen kwaad tusschen al die onstuimigheid van ons. Ik weet niet, of gij op honorarium gesteld zijt. Liefst geven wij het niet in den eersten tijd, zoolang wij er nog niet geheel boven op zijn.

Eenige dagen geleden zond ik u afl. 1, 2 en 4 van de Nieuwe Gids. Afl. 4 verzoek ik u bij wijze van afdrukje van de kroniek van mij aan te nemen, afl. 1 en 2 zoowel als de gedichten van Albert Verwey, die ik u eveneens deed toekomen, zendt gij mij wel eens bij gelegenheid terug, doch ik heb er geen haast mee, lees alles maar op uw gemak.

Ik hoop u gauw weer eens bij mij te zien. Tot 1 Mei a.s. woon ik nog Govert Flinckstraat 81B. *Na 1 Mei* verhuis ik naar Govert Flinckstraat 57. Zoowel thans als later evenwel is mijn adres voor de post: Hemonystraat 13.

Met vriendschappelijke groeten,

Steeds uw dw.

WILLEM KLOOS.

Amsterdam, 6 April 1886.

Amice,

't Is goed, schrijf dan maar zooveel en onder welk pseudoniem je wilt. Als je er volstrekt tegen bent honorarium van ons aan te nemen, zeg ik er niets meer over: maar bedenk je er nog eens op.

Die dedicatie kan mij niet anders dan aangenaam zijn en ik verlang ook zeer je stuk te hooren. Zooals je misschien weet, is Netscher's bundel reeds 4 dagen uit; ik zelf heb hem nog niet in handen gehad en weet het slechts uit een brief van den schrijver aan Paap. Als je dus b.v. Zaterdagavond zoo tegen half acht bij mij woudt komen, zou mij dat zeer veel genoegen doen.

Mijn woonplaats is nog altijd Govert Flinckstraat 81B. Hemonystraat 13 is slechts mijn adres voor de post, daar woont n.l. onze uitgever. Als jij mij echter schrijft, kun je tot 1 Mei wel adresseeren G.F. straat, dan krijg ik hem gauwer: je beide brieven b.v. heb ik eerst Maandagmorgen tegelijk ontvangen, ofschoon die eerste met dat kaartje er in een dag vroeger gedateerd is.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Wanneer een andere datum je beter schikt, schrijf het dan s.v.p. anders wacht ik je op den bepaalden tijd.

Amsterdam, 6 April 1886.

Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Bij deze heb ik de eer u, namens de Redactie van ‘de Nieuwe Gids’, uit te noodigen, haar uwe zeer gewaardeerde medewerking te schenken over Indische toestanden en Indisch volksleven. Om u eenigszins op de hoogte van den geest van ons tijdschrift te stellen, neem ik de vrijheid bij dit schrijven te voegen: de laatst-

verschenen aflevering, benevens een afdrukje van een artilkel in het vóórlaatste nummer, waarmee wij de rubriek ‘Oost West’ geopend hebben. In geval gij u bereid mocht verklaren ons uwen steun te schenken, zal het mij een genoegen zijn over de voorwaarden en nadere bepalingen met u in correspondentie te mogen treden.

Met een antwoord op deze regelen zoudt gij zeer verplichten,
die zich hoogachtend noemt,

UwWEdg. dienstw. dienaar,

WILLEM KLOOS,
Redacteur-secretaris van de Nieuwe Gids.

Den Heer D.F. van der Pant.

Amsterdam, 6 April 1886.

Hemonystraat 13.

Hooggeachte Heer,

Het spijt ons inderdaad, dat gij voorloopig in de onmogelijkheid zijt aan ons verzoek te voldoen; wij hopen echter op later.

De door u voorgestelde ruil is ons zeer aangenaam en ik zal zorgen, dat onze afleveringen u voortaan geregeld worden toegezonden. Bij de ontvangst van dit schrijven moet het April-nummer reeds in uw handen zijn.

Met de meeste hoogachting heb ik de eer te zijn

Uw dienstw. dienaar,

WILLEM KLOOS.

Den Heer P.H. v.d. Kemp, Batavia.

(Wordt vervolgd.)

Zij, die de klappen gaf
Onphilosophisch verhaal door Joan C. Hol.

Ik ben mijn vriend Gaston weer tegen gekomen. Aan hetzelfde kruispunt, voor denzelfden trein.[1)] Maar hij sprong er niet uit, stapte bedachtzaam de treden af. We zijn ouder geworden, hadden ook geen haast meer. Wij gingen niet alleen samen eten, we hebben den heelen dag met elkander doorgebracht. Gaston had geen honger. Laten we eerst de stad in gaan, zei-ie. We lieten onze kaartjes stempelen en gingen in een stil plantsoen op een afgelegen bank zitten.

Ja, Gaston was wel ouder geworden; en onverschillig ook. (Gelijk ge ziet, hoef ik zelfs geen Fransch meer te schrijven, zooals den vorigen keer.) Zijn verbittering overwon hij nochtans met een glimlach: - Bitter is nog de zoetste vrouw, zei hij hoofdschuddend.

- Berthe? vroeg ik.

- O, die is spoedig gegaan en nooit weer teruggekomen. Later hoorde ik, dat zij gestorven was. Toen ben ik hertrouwd.

- En ben je nu gelukkig?

- O ja; maar erge stormen zijn ons ook niet bespaard. Ik zal het je vertellen; misschien kan het anderen van nut zijn. Je schrijft immers nog?

- De vos verliest wel z'n haren, maar niet z'n streken, mompelde ik.

- Goed, hoor dan. En Gaston begon. 'n Zonderlinge geschiedenis, waar ik eerst niet wijs uit werd.

1) Zie De Nieuwe Gids XLIste jaargang, 8ste afl. (Aug. 1926), blz. 132.

- Ik heb haar van jongs aan gekend.
- Wie, je vrouw?
- Nee, 'n andere. Zij, die de klappen geeft.
- O, zijn er klappen gevallen! riep ik ondoordacht.
- Zeg nu liever niets meer; laat me vertellen, bromde Gaston.

En toen begon hij zwaar uitéén te zetten van een jonge vrouw die naar Suriname was getrouwd, met de handschoen. - Ik heb haar aanstaande ook gekend; geen hoogvlieger, maar 'n door en door beminnelijke goedzak. Hij was met verlof en altijd omringd door een krans van jonge meisjes, die allemaal wel als mevr. van Druten mee naar de West wilden. Eindelijk kreeg Carina hem in 't net. Hij gaf haar wel de voorkeur, dat voelde ze; maar hij was op zijn suiker-plantage eenzelvig geworden, zou zich misschien nooit gedeclareerd hebben. Toen vroeg zìj, wat z'n bedoeling was, en dat bracht de zaak aan 't rollen. Geëngageerd ging hij weg; 'n jaar later zou zij volgen. Dat gebeurde ook. Maar eerst gebeurde er iets anders, dat alles in de war stuurde. Ze correspondeerden natuurlijk en zij vond het interessant en noodig, ook over liefde te schrijven. Zij was niet mooi, 'n verlegen natuur, had nog nooit de aandacht getrokken. Ze was dan ook oprecht verwonderd, dat Eddy haar boven zoo velen verkozen had. Ze had geen verleden, zelfs in gedachten niet. Ik heb haar eens uit Gaspard de la Nuit voorgelezen. Bij de drie ruiters elk met 'n bohémienne en croupe, wien door den abt nacht-asyl ontzegd wordt, vroeg ze met volkomen onschuld: - Waarom nam hij die bohémiennes niet op om ze te bekeeren, gelijk de jonge monnik zegt. - Omdat zij Mme Aliénor en haar nicht de biecht moesten gaan afnemen, hield ik mij aan de letter. Ik herinner mij heel goed, dat ik Carina toen bewonderswaardig en 'n tikje vervelend vond. Om kort te gaan. (Doe dat, dacht ik, ik ken Louis Bertrand niet en begreep er het fijne niet van), toen het dus vertrouwelijker tusschen hen werd, wilde Eddy oprecht zijn en schreef, dat hij 'n liaison had gehad; 'n inlandsche vrouw, maar het was al een paar jaar geleden en kinderen waren er niet. In Carina barstte een vulcaan van verontwaardiging los; 'n zwartje haar voorgangster! - Je bent geen rein meisje

meer waard, antwoordde ze in haar woede. Zij sprak er met Eddy's moeder over, 'n orthodox-geloovige, die haar volkomen gelijk gaf.

- En 't engagement ging dus af? Is dat alles wat je me te vertellen had?

- Nee, zei Gaston, ze waren al ondertrouwd, de receptie had plaats gehad; zij ging tòch, dat is juist 't gekke. Zij kwam bijna gelijk met haar brief in Paramaribo aan; hij kon noch antwoorden, noch eenig teeken met haar wisselen en kwam met 'n gezicht als van 'n dog haar van de boot halen. Hoe zou hij ook anders, verbijsterd als hij was door het onzinnig gevoel, tegelijkertijd verworpen en getrouwd te zijn. Zij had niet de eenig-juiste conclusie uit haar moreele verontwaardiging getrokken, hem de rug toe te keeren toen zij nog vrij was, en hem had zij er ook den tijd niet voor gelaten. Zoo kreeg hij het zuurste gebakje thuis, dat een man zich voor kan stellen: een vrouw die hem zwaar heeft beleedigd en tegelijk liefde van hem wil.

- En je zei, dat hij zoo'n goedzak was!

- Dat wil niet zeggen, dat hij geen karakter heeft. Wanneer het menschen die rustig en goedhartig van natuur zijn, over de schreef gaat, des te erger!

- Maar, zei ik, waarom zullen wij ons nu opwinden over dingen, die ons eigenlijk niets aan gaan. Wat zij schreef, was toch wel wat elk fatsoenlijk Hollandsch meisje in haar geval zou gevoeld hebben. Al was 't natuurlijk bar onlogisch, dat ze toch naar hem toe ging. Maar van vrouwen logische consequentie te verlangen, is soms het grootste onrecht dat je hun aan kunt doen.

- Er kwam nog iets bij, antwoordde Gaston rustig. Het ongeluk wilde, dat zij haar scheeve houding tegenover Eros als ‘haar wezen’ opvatte, terwijl het slechts de typisch conventionneele draai was van de wel-beschutte backfisch, die zich-zelf en het leven niet kent. Dit wierp 'n vleugje aanstellerij over al haar uitingen, dat in zekere niet zuiver-aanvoelende kringen werd gewaardeerd in verband met haar wezenlijke goedhartigheid, haar terughouding en niemand in de schaduwzettende middelmatigheid. Maar in deze groote aangelegenheid

zwol de onechtheid aan tot een volkomen uitschakeling van het instinct, hetgeen later ook de verhouding tot haar kinderen bedierf.

- Daar moet ik weer even pleiten, zei ik, misschien wel omdat ik van psycho-analytische finesse's hou. Dat zij van wege de veilige beschutting het leven niet kende, was toch waarlijk haar schuld niet. Of vindt je, dat zij er 's nachts maar eens op uit had moeten gaan, zooals ze dat bij Valéry Larbaud doen?

(- Larbaud! Gaston haalde zuchtend zijn schouders op). En wat de zelfkennis betreft, als die niet zoo moeilijk en zeldzaam was, had het orakel van Delphi ze niet hoeven aan te bevelen. Ik hoorde trouwens ook eens, dat die het verste komt, die niet weet waarheen hij gaat.

Nu werd Gaston werkelijk ongeduldig: - Dit gaat ons eigenlijk weinig aan; het is maar het voorspel van wat ik je vertellen wou.

- Ja, van de klappen; doe dat, riep ik. Ik begrijp niet, waarom ik zoo onverdragelijk tegen Gaston was. Hem scheen alles zeer aan het hart te gaan.

- Kijk eens, zei hij met den fijnen glimlach die hem zoo goed stond, het is van belang, dat je mijn houding tegenover het geval kent, anders kun je het latere ook niet beoordeelen. Zij heeft twee maal het leven van haar man bedorven en mij heeft ze dat bijna ook geleverd. Toen ze met de handschoen naar de West zou vertrekken, dee ze net of ze in ballingschap ging; er was daar geen geestelijk leven, geen beschaving, niets. We moesten haar steunen, haar allemaal schrijven, boeken sturen; zij wilde op de hoogte blijven. Dat zei ze me, toen we voor 't laatst in de opera waren, La Hérodiade van den zoeten Massenet, die als cultuur-phenomeen toch moeilijk in aanmerking kan komen.

Het verwonderde me, dat Gaston als Franschman zoo vrij tegenover Fransche muziek stond; maar hij had veel gereisd en was lang in Holland geweest.

- Dus haar vertrek was al onecht, ging hij door; haar laatste brief aan hem zat haar dwars, maar dat zei ze niet. Niets dwong haar te gaan, behalve dat ze het ten slotte toch het liefste dee.

Dat moet zich vreeselijk gewroken hebben. Leg de goedigste hond aan de ketting, dan wordt-ie bijterig. En van Druten was wat de hoofdzaak in hun verhouding, het conjugale betreft, inderdaad aan de ketting gelegd. Hij moest door terughoudendheid bewijzen, dat hij het ‘reine meisje’ toch waard was. Zeker werd hij tusschen verlangen en eergevoel heen en weer geslingerd; geen aangename positie in de tropen. De kinderen kwamen met groote tusschenpoozen. Toen ze leeren moesten wat zij hun niet meer kon bij brengen, bracht zij de oudsten naar Holland. En toen ze terug kwam, vond ze haar plaats ingenomen. Toen heeft ze Eddy's leven voor de tweede maal bedorven.

- Door niet goedschiks de plaats te ruimen? vroeg ik. Dat was wat veel verlangd; hij was toch háár man.

- Juist omgekeerd, riposteerde Gaston met 'n grimmig lachje; zij installeerde die vreemde geheel in haar huishouding en toen ze haar alles had gewezen en de rivalin op dreef was, ging ze met haar jongste weg en vroeg echtscheiding aan.

- En dat noem je Eddy's leven bederven? Inschikkelijker kòn 't toch niet.

- Het was te geforceerd, onnatuurlijk. Tegen zooveel nobelheid was die andere niet bestand; ze ging óók weg. 'n Tijdje later schreef ze aan Carina 'n lange brief: Carina's edel gedrag had haar tot inkeer gebracht; ze had van wroeging niet bij Eddy kunnen blijven en ze vroeg Carina vergiffenis voor alles wat ze haar aan had gedaan. Dat riekt naar Octave Feuillet, maar 't is de zuivere waarheid.

- Fantaseer je niet? Hoe weet je dat allemaal? riep ik ongeloovig.

- Van beide partijen. Van Druten is me sympathiek; ik heb hem 'n paar maal opgezocht. Van dien brief vertelde Carina me zelf.

- Iemand die zoo doet als Carina, heeft toch 'n nobele inslag. Daar moet je innerlijk geconcentreerd voor zijn en geen nieuweling in de zelfbeheersching.

- Maar Eddy zat weer alleen, gaf Gaston terug. Z'n laatste kans op een normaal liefde-leven had Carina weggeblazen. En ze hield ook niet zoo erg van hem; anders had zij hem dien

woesten brief niet geschreven. (Nu trok ik mijn schouders op, maar Gaston bleef onverstoorbaar:) Ik heb 't haar eens gevraagd: hièld je dan van 'm? Och, zei ze, je hebt het heele pak van liefde klaar; dat geef je aan den eerste die komt!

- Hoe meer je in een aangelegenheid indringt, zei ik, hoe minder je iemand persoonlijk de schuld kunt geven. Daar is de oude conventie en de opvoeding. Een meisje mag zich nooit eens uiten, moet altijd maar afwachten. Tenslotte gebeurt er dan 'n onheil als met Carina.

- Geen persoonlijke schuld! Waar blijft de vrije wil dan? vroeg Gaston zenuwachtig.

- Ik heb wel eens gehoord, dat men dien bij zich zelf moet veronderstellen, bij de anderen niet. Dat kwam mij zeer gentleman-like voor.

- 'n Beetje décadent ook, gromde Gaston. Het pure christendom is in strijd met het leven en onze meest vitale instincten.

- Dien leeftijd zijn we toch te boven! Waarom ben je zoo onverbiddelijk?

- Aan macht-behoefte ontgroeit niemand; en je vergeet, dat we nog bij de inleiding zijn, zei Gaston bleek wordend.

- Dat is waar ook. Vooruit dan maar!

- Nu komt de hoofdzaak. Toen ik hertrouwd was, heb ik mijn vrouw met Carina in kennis gebracht. Ik vond het aardig, als vreemdeling ook 'n Hollandsche kennis aan te brengen. Maar het was lichtzinnig en dom van me. Ik had moeten begrijpen, hoe gevaarlijk zoo iemand als Carina zijn kan, je moogt haar dan opvatten zooals je wilt. In haar onderbewuste is veel onbevredigends, veel dat onderdrukt is en ieder oogenblik weer het hoofd op kan steken. Daar heb ik helaas de doorslaande bewijzen voor, maar ik had het ook vroeger kunnen weten. Ze heeft me van allerlei verteld tijdens mijn korte weduwnaarschap (waarom juist mij? Dat had me ook voorzichtig moeten maken), dat een erotischen grondslag had. Op de boot al 'n geval met iemand, waar zij 'n eind aan maakte door te verlangen dat zijn vrouw het goed vond, als ze verder correspondeerden.

- Toch altijd correct, merkte ik op.

- Daar hebben we 't niet over, maar over het gevaarlijke. Was ze maar eens flink incorrect geweest, dan zou ze niet zoo

gevaarlijk zijn geworden. Verder had ze avontuurtjes in den trein: 'n gesprek met 'n heer, die haar plotseling zoenen wou, wat zij niet toeliet; en dergelijke meer. 'n Echte kinderboel. Maar waarom vertelt ze mìj het allemaal? Je kent de Roomsche spreuk: nulla castitas in vedovis. Dat was bij haar zeker niet actueel (conventie en opvoeding werkten door) maar zooveel te meer potentieel, om met Aristoteles te spreken. En op psychisch gebied zooveel te gevaarlijker. 'n Tijd lang was er tusschen ons drieën druk verkeer. Logeeren, samen op reis gaan. Toen ging zij 'n anderen kant uit; zij veramericaniseerde. Daar moet ik niets van hebben. Efficiency, behaviour, daar jaag je mij de deur mee uit. Zij hield er lezingen over. Maar 't was niet overeenkomstig haar natuur. Zij is de minst efficiente persoon, die ik ooit ontmoet heb. Op reis, wat 'n overtollige bagage! Mijn vrouw zegt: Pieter Spa naar Londen; dat schijnt hèt type van omslachtige onhandigheid te zijn. (Ik knikte glimlachend: - Maar dat 's erg ouwe rommel!) Eenmaal kwam ze bij ons op de doorreis. Ze had geen handtaschje bij zich, alleen maar 'n groote koffer. Toen moest mijn vrouw met 'n handkoffertje aan den trein komen en bijkans 'n half uur vóór de douane wachten, tot Carina de dingen voor den nacht uit de groote in de kleine koffer had gepakt. 'n Cadeautje dat vrinden hadden meegegeven, kwam heelemaal niet te voorschijn, maar voor mij bracht ze een afschuwlijk toestel van blik mee, om naast de schrijfmachine te gebruiken: instrumentalisme! 'k Heb 't ding niet aangekeken. Dat was onhoffelijk, ik weet 't wel; maar 't was me te machtig. Mijn vrouw als loopmeisje te gebruiken, was ook niet elegant. Er was in Carina iets veranderd, dat merkte ik dadelijk. Ze had met die lezingen wat succes gehad, daar ze aan 'n Amerikaansch tijdschrift waren ontleend, en dat succes was haar naar het hoofd gestegen. Ze moest altijd het woord hebben en viel ons in de rede, wanneer wij óók iets zeiden. Het goede schaapje Carina was arrogant geworden. Ze vertelde van een armen schilder, dien ze in den Achterhoek had leeren kennen en voor wien ze bij zich 'n tentoonstelling had gehouden; voor 500 gulden verkocht! Er waren twee museum-directeuren bij geweest; ‘want die ken ik!’ liet ze triomphantelijk volgen. Waarom zou ze die nièt kennen? Er was niets tegen; die hangen tenslotte

de schilderijen maar op. Maar een schilder, die ze maakt, zou gauw merken dat Carina van schilderkunst geen flauw begrip had, en voor de kennis bedanken, tenzij hij dood-arm was en haar geld kon gebruiken. Carina heeft inderdaad van het ergste spul in haar eetkamer hangen, dat ik ooit gezien heb; niet eens oorspronkelijk, gekleurde reproducties van onbenulligheden. Zij komt uit Parijs, nu al voor de derde maal, en heeft nog geen voet in het Louvre gezet. Wat 'n belangstelling! Zelfs geen nieuwsgierigheid hoe zoo'n ding als Leonardo's Monna Lisa er uitziet, of de Slaven van Michel-Angelo; om van de statue van koning Karel V maar niet te spreken en onze Impressionisten! En ze waagt het over schilderkunst te schrijven. De puurste beunhazerij! Ze reisde met 'n gidsje van een Parijsch restaurateur die aanbeveelt voor het Louvre iemand van Cook te nemen; die kon je er vlug door heen loodsen. Verder stonden er alleen maar eethuizen in, met menu's en hoeveel 't kost. Dat had Carina zóó geïnteresseerd, dat haar maag er totaal van in de war was geraakt. Ze at bij ons alleen maar cakes met honig; 'n zonderling dieet om op je verhaal te komen, vind je ook niet? (Ik knikte: - Maar wat doet het er allemaal toe!) 't Is hoogst gewichtig, je zult het zien, verklaarde Gaston plechtig. Ze had van den dag den nacht gemaakt, was nooit voor elven op de been geweest, omdat ze elken avond naar de cinéma ging. (Wàt? riep ik.) Ja, en dat in Parijs. Alsof de films niet overal dezelfde zijn en je niet overal in het donker zit. Maar let nu goed op. Bij ons kwam ze ook nooit voor elven te voorschijn, gewoonte of vermoeidheid. Den derden avond zei m'n vrouw, die altijd het eerst bij de hand is: Ik ben moe en zou bij tijds naar bed willen. Of jij al weer slapen kunt, Carina? vroeg ze foppend. Wat doet Carina? Ze staat op en geeft m'n vrouw 'n oorvijg.

- Was dat ernst? vroeg ik ongeloovig.

- Ernst of niet, zoo'n grap duld ik niet. Mijn lieve vrouw zat beduusd te kijken. Had ze maar 'n flinke draai terug gegeven. Mijn handen jeukten; maar 'n vrouw, niet waar? Ik zei niets, want ik vreesde te ver te zullen gaan. Er heerschte een ijzige stemming. Dat was 't dus, waar dit over 't paard getilde gansje heen wilde. Twee dagen zei ik er niets over, maar in mijn

gedrag liet ik wel voelen, hoe ver ik mijn vrouw boven Carina stelde. Op 'n avond vroeg ik haar of ze Vera al excuus had gevraagd. Als van 'n adder gebeten vloog ze op: dat dèe ze niet, nooit; ‘we zijn geen vischvrouwen’. Haar wildheid stak me aan: - Wanneer je geen vrouw was, zou ik je 'n oorvijg geven, waarvan je drie keer om je zelf tolde. Verontwaardigd schoof ze naar de deur. Het viel me op, hoe slecht ze liep; 't was de eerste maal dat ik haar geheel zonder sympathie zag. Ze was breed en waggelde als 'n gans. - Ik kan niemand in m'n huis dulden, die voor zoo iets geen excuus vraagt, zei ik. Vera kwam er bij, keek me verwijtend aan. - Ik vraag geen excuus, we zijn geen vischvrouwen, herhaalde Carina met gesmoorde stem. - Dat is ook niet noodig, zei Vera zacht. - Dat is het wel, zei ik luider. Wat denk je van vischvrouwen?’ 'n Tijdje geleden had mijn schoonzuster Vera ook 'n oorvijg gegeven, in opwinding. Ze had spoedig spontaan excuus gevraagd. Iedereen scheen zich te verbeelden mijn vrouw te mogen oorvijgen. Dat kon ik onmogelijk dulden.

- Er is toch wel 'n verschil, zei ik. Carina dee 't misschien kalm, schijnbaar uit de grap?

- Schijnbaar, ja! Ik had het gevoel en heb het nòg, dat die klap voor mij bestemd was of althans door mij veroorzaakt. Dan had ze 'm mij ook maar moeten geven.

- Door jou veroorzaakt? vroeg ik verrast.

- Zij was al lang gepikeerd, omdat ik haar onmogelijk voor vol kon aanzien. Haar hart mag dan goed zijn, hoewel er veel aanstellerij bij is, haar geestelijke vermogens zijn inférieur. Vooral van schrijven en de onverbiddelijkheid van het leven heeft ze geen begrip. Toen ik zag, dat ik haar dat niet bij kon brengen, heb ik mij teruggetrokken; ik heb haar om zoo te zeggen aan Vera overgedaan. Dat kon Carina me niet vergeven. Ze wilde ‘vriendschap’ met me; maar in haar kast staan alleen maar auteurs van de tweede rang: geklets. 'n Gedicht kan ze niet lezen, dat erkent ze zelf; ze heeft er de hersens niet voor. Dus zit je met haar voortdurend in de kinderkamer. Ik las eens La Fille Elisa, waar ze bij was. Zij vroeg: wat beteekent ‘fille’, het meisje of de dochter? - Geen van beide, zei Vera. Nou geef ik toe, dat men zoo'n boek niet in bijzijn van dames leest,

van wege 't milieu, hoewel er niets ergs in staat; dat men het zelfs beter heelemaal niet leest, omdat het als strekkings-melodraam, trots de exacte methode toch van de tweede rang is. Maar het is toch stoer, geen mengsel van zoetsappige nobelheid, geen gebrek aan psychische kracht als bij Carina! Maar dat is allemaal secundair, dat begrijp je wel. Zij had gedacht ons met haar instrumentalisme en 't succes van haar lezingen te imponeeren en daar was ik niet op ingegaan. Ze wilde de beroemde dame uithangen en nu nam Vera haar in 't ootje: Kun je al weer slapen? Dat redresseerde Carina fluks met 'n oorvijg. Merkwaardig: toen ze twee jaar vroeger bij ons was, werd Andrejeff's *'Hij die de klappen krijgt'* in 'n voorstad-cinema gegeven. Carina wilde het met geweld zien, maar ik kon niet meegaan en ze hebben de boîte niet kunnen ontdekken. Ze schijnt 'n innerlijke verwantschap tot oorvijgen te hebben, maar niet om ze te krijgen! Er is nog iets dat me frappeerde. Toen ze gescheiden uit Indië kwam, ging ze haar dominee opzoeken, die haar bevestigd had. De man verweet haar, dat ze Eddy in de steek had gelaten. - Ik heb hem niet gezegd, dat m'n plaats ingenomen was, zei ze. - Waarom niet, vroeg ik. - Omdat het beter is onrecht te lijden, dan onrecht te doen. Ik vond dat toen heel mooi van d'r; maar nu is het omgekeerd. Nu vind ze 't beter onrecht te doen, dan onrecht te lijden. Ze was geloovig; maar nu is ze haar Godsbewustzijn heelemaal kwijt. Dat bleek al uit haar verblijf te Parijs, aan hors d'oeuvre en cinéma gewijd. Dat vind ik heel erg voor 'n vrouw.

- Ja, d'r Godsbewustzijn, zei ik, het kan zijn dat ze met die kern tegelijk alle houvast verloren heeft.

- Trouwens, 't doet er weinig toe, zei Gaston; geen Franschman kan dulden, dat z'n vrouw geoorvijgd wordt, hoe dan ook. Denken jullie daar anders over, zooveel te erger.

- Ik denk er niet anders over; ik vind alleen, dat de manier waaròp er wel iets toe doet.

- Ik niet, voor dezen inhoud bestaat voor mij geen acceptabele vorm. Bovendien, ze heeft door haar hardnekkigheid te veel ellende over ons gebracht. Die laatste nacht was vreeselijk. Vera huilde maar al, en gaf mij ongelijk. En toen ze eindelijk voor dag en dauw naar den trein waren gestapt, werd 't met

beter. Want zij bombardeerde Vera met brieven, waarin ze het laatste woord wilde hebben; zij slaagde er werkelijk in Vera te suggereeren: het was geen oorvijg geweest, une claque légère comme une caresse (ze begon in eens Fransch te schrijven!) Dat deed er voor mij niets toe; had ze alleen maar de hand tegen Vera opgeheven, dat zou al te veel geweest zijn; even dreigen met de vinger, dat was het meeste wat mijn eer-codex zou kunnen verdragen; ik heb er lang over nagedacht. Psychologisch komt er dit bij, dat in haar handelwijze de pretentie lag, Vera's meerdere te zijn, wat ook al in het ontbieden naar den trein lag. (Ik vond, dat Gaston erg uitpluisde, doch zei niets meer.) Geen mindere zal bij zijn meerdere met zoo'n liefkoozing aankomen en ik stel Vera hemelhoog boven Carina, om haar ruimte van blik en warme, gezonde goedhartigheid. Maar ik deed de bittere ervaring op, dat ik nu pas in de tweede plaats kwam. We hebben 'n ergen tijd gehad, door Carina's gebrek aan tact, die maar doorging brieven te sturen om het zwarte wit te maken. Ze heeft nooit geweten, wat liefde of huwelijk is. Maar ik heb haar geen gelegenheid gegeven het mijne in de war te sturen, gelijk het hare nog vóór het begonnen was. Ik heb alles op me genomen en we zijn het te boven gekomen. Later schreef ze me, dat ze geen excuus kon vragen, maar dat ze wel begreep, dat ze mij gehinderd had. Dat kon me toen niets meer schelen. Had ze terstond gezwegen, toen ze weg was, in plaats van uit de verte zich tusschen ons in te dringen, dan was 't wat anders geweest. Vin-je ook niet?

- Het spijt me, dat ik het niet heelemaal met je eens kan zijn, zei ik. Als ik je goed begrijp, schijn je haar wel danig geïrriteerd te hebben. Ze was, te recht of te onrecht nu eenmaal vol van Amerika; daar ben je heelemaal niet op ingegaan; haar cadeautje heb je zelfs niet aangekeken.
- Het was zoo vreeselijk, dat ik het dadelijk naar de zolder heb gebracht.
- Kijk eens aan! Het is dus geen wonder, dat ze zich een beetje te weer heeft gezet.
- Het was werkelijk te mal. Alles moest van z'n plaats; de provisie-kast vlak naast het fornuis en de gaskoker. Of dat voor de levensmiddelen erg goed zou zijn, vooral in den

zomer? En dan: we hebben 'n eetkamer-keuken, 'n alcoof ernaast waar gekookt wordt. Is het eten op tafel, dan gaat het gordijn dicht en je zit in 'n gewone kamer. M'n vrouw is daar erg trotsch op. Welnu, die voorraad-kast staat tegen een scheeven wand en is daar speciaal voor gemaakt. Ze kan dáár alleen staan en daar had Carina niets van gemerkt.

- Dat 's nogal mal, stemde ik toe. Maar dat je heelemaal op geen nuance's in wilt gaan, als 't nu werkelijk maar 'n héél licht klapje was, dat vind ik ook weer overdreven.

- Dat komt omdat je niet getrouwd bent; je kunt het niet beoordeelen. Wanneer je 'n vrouw vereerde zóó dat je haar boven alles stelt, dan zou je zelfs het gebaar, de opgeheven hand die niet neerdaalt, niet kunnen toelaten. Dat hèb ik je al gezegd. Bovendien werd hier de waarde-verhouding geheel omgedraaid. Ook dat is onverdragelijk.

Het kwam mij voor, dat Gaston aan 'n dwangvoorstelling leed, waarin hij zich vast had gedacht. Hij wond zich aldoor zoo op, dat het mij beter leek van gesprek te veranderen. Wij gingen samen eten, maar hij was erg terneer geslagen. Hij scheen steun en sympathie bij mij te hebben gezocht, die ik hem niet geven kon. Het kwam mij bijna abnormaal voor; daarin mocht ik hem niet sterken. Eindelijk gingen we uit elkaar; 'n triest afscheid.

Veertien dagen later kreeg ik 'n rouwbriefje: Gaston! Spoedig hoorde ik, dat hij zich van kant had gemaakt. Groote onrust greep mij aan; er bestaat 'n soort van rechtvaardigheid, die de dood in jaagt. Diè rechtvaardigheid had ik toegepast. Ik moest er meer van weten. Naar Frankrijk te reizen was mij onmogelijk; wat zou ik ook bij de weduwe. Ik vroeg, hoewel onbekend, belet bij Carina; ik wou zien, hoe ze was. Dadelijk welwillend antwoord. Ik trof er.... Vera! Ze was om troost gevloden naar het vaderland en Carina had trots alles ook van Gaston gehouden. Ze leken heelemaal niet gerust, zij niet en Vera niet. Van Vera had de arme Gaston niets te veel gezegd. Drommels, wat 'n vrouw! 'n Stuk natuur in de beste beteekenis. Door en door goedhartig en breed van opvatting (dat was Gaston's ongeluk geweest; z'n kleine rancune had

ze niet kunnen begrijpen), eene die vast wortelt in haar gezonde instincten. Ze was niet mooi, maar 'n gelaat vol warme humaniteit; van mond en oogen straalde al-goedheid. En ze had ten ‘Goethe-voorhoofd’. Waarachtig, dat had ze! Stel je voor, tegen dat gezicht 'n hand opgeheven. Nee, dat zou ik ook niet verdragen hebben. Gaston had niet heelemaal ongelijk gehad, al viel Carina ook mee. Beslist 'n uitstekend iemand. Maar eene die je tureluursch kan maken. 'n Stiekemerd, die alles naar binnen slikt. Meer een om 'n oorvijg te krijgen, dan te geven. Om te zien wat er in zit; toe, schiet eens uit je slof. Ja, de oleographieën waren erg; en in de boekenkast zag ik ook geen dichter, dat kwam dus uit. Maar zij leek toch in haar zelf verankerd, al was ze niet diepzinnig. Haar vergrijp was iets voorbijgaands geweest, 'n reactie op onmogelijke omstandigheden. Ze zei niet veel, wat ook geen pas zou gehad hebben; maar ook dat weinige beteekende niet veel, grauw en zonder relief. Ze deed heel gewoon, je voelde je dadelijk thuis; maar je was er niet bijster voldaan over. Er werd hooger geestelijk niveau gepretendeerd, dan er werkelijk was. Misschien was ik ook vooringenomen. Vera was in ieder geval heel anders. Die was totaal en natuurlijk, schoof niet het een of ander naar voren. Ze zei haast niets; streed vooral om niet te snikken, daarmee had ze genoeg te doen. Er scheen iets geweest te zijn, 'n woordenwisseling met Gaston over Carina. Mijn bezoek was echter mislukt. Twee vriendinnen samen, daar kun je niet wijs uit worden. En waar ik om kwam, Carina's houding in die klapgeschiedenis, daar kon ik in Vera's bijzijn zelfs niet op zinspelen. Toen kwam ineens 'n zonderlinge draai in mijn schuldgevoel. Namelijk dat het mijn plicht was Vera te troosten; niet dadelijk, maar later; dat ik oom Clodomir's raad: ‘jij ook, je moet trouwen’, eindelijk op moest volgen. Maar Carina als huwelijksvriendin! Wanneer ze eens werkelijk zoo gevaarlijk was? Want Gaston had gelijk: dàt voorhoofd kon ik ook niet geoorvijgd zien. Die gedachten gingen door mijn hoofd, terwijl ik 's avonds huiswaarts treinde.

Een levensbeeld door Eva Asscher.

Frans, aller lieveling, na eenige dagen ziek zijn, aan typhus overleden.

De jeugdige, reeds zoo alom gewilde chirurg!

Vele patienten blijken ontroerd, de buurt is geschokt, het gezin verslagen door dit onmeetbare verlies.

Lou, geboren als eerste meisje na zes jongens, wordt verafgood en die overmatige liefde was vooral op het jongste broertje en speelmakkertje Frans teruggekaatst. Frans was Lou, Lou was Frans. In zijn, doen en denken één. Dat bleef zoo toen ze ouder werden, al verschilden ze vier jaar in leeftijd.

Lou, nu negentien, had zich sedert kort verloofd met Eddy, den zakenman bij uitnemendheid. Van háár kant was die overgave, waartoe slechts een enkele vrouw in staat is.

Eddy woonde te Deventer bij zijn ouders en reisde veel. Van Vrijdagmiddag tot Zondagmorgen was hij steeds in Amsterdam. Onderling werd juist den laatsten keer vastgesteld, dat hun huwelijk na twee maanden zou worden voltrokken. En nu.... die plotselinge wanklank in haar zoo heerlijk vooruitzicht.

Frans voor altijd heengegaan.... haar trof een smartelijk verlies.

Het fijn-voelende meisje is aan wanhoop ter prooi.

De zeven treurdagen, welke ritueel de begrafenis annex zijn, verschijnt ze nauwelijks op het appèl. Droevig huilen van den morgen tot in den nacht overmant haar. Loutie is binnen weinige dagen niet meer te herkennen. Met dik gezwollen oogleden, de haren in een wrong en met afgetrapte muilen aan loopt het anders zoo gesoigneerde meisje van de eene kamer naar de andere, nergens gemoedsrust vindende.

Vader, medicus, neemt diep bezorgd de plotselinge inzinking

van het lieftallige, fleurige meisje waar. Hij telephoneert Eddy, dien hij van een buitenlandsch zakenreisje weet teruggekeerd. Misschien zal zijn aanwezigheid haar verdriet matigen. Jonge liefde vermag zooveel.... soms alles.

Eddy is fluks present, hij troost en brengt werkelijke kalmte aan.

Den volgenden morgen moet hij echter voor dringende zaken weer op reis.

Vader ontvangt 's middags het met redenen omschreven bericht, dat Eddy van het huwelijk afziet.

‘Louties aanblik had afkeer bij hem opgewekt. Het contrast werd te sterk ingegrift. Hij voelde dien tegenzin nimmer te zullen overwinnen en achtte verstandshalve zijn besluit onherroepelijk.’

Deze nóg meer persoonlijke, nóg meer haar leven ingrijpende, schokkende beleving bracht als hare reactie: moedeloozen twijfel aan alles en allen, gepaard aan het opwekken van den strijdlust, waartoe Eddy's schrijnende bejegening haar onbewust aanzette.

Als gewoonlijk, kwam het evenwichtige meisje langzamerhand weer tot haar eigen zijn terug.

Een jaar later verloofde Loutie zich opnieuw, met den begaafden graveur, met wien ze het leven weer aandurfde en ze trouwden spoedig daarop.

Drie waarlijk schoone kinderen werden hun geboren, twee meisjes en een jongen. De loftuitingen waren niet van de lucht.

Dié kinderen zou ze van.... Eddy.... vàst niet gekregen hebben. Want ze geleken overwegend op hun vader, ze hadden dezelfde geestige lieve oogen, éénzelfde fijn besneden gelaat, zijn zelfde rustige houding.

Te spoedig verscheen hun vierde kind, een zwak, zielig meisje, maar eveneens met mooie oogen, de hare.

Het werd tobben met de kleine Louise, dag en nacht, wat veel van Moeders zenuwkracht vergde. Telkens weer dreigde het stumperdje haar bestaan op te geven, maar Dokters kunde zegevierde.

Waren door den zwaktetoestand en de vele beslommeringen met het misdeelde kind, haar onuitroeibare liefde voor Eddy

en het verdrongen leed, de bons die ze na háre aftakeling had gekregen, weer gaan roeren?

Ze droeg onwillens de arme Loutie een tegenzin toe, dien de buitenstaanders nog hielpen voeden.

'Jíj bent toch geen kindje uit de Voorstraat?'

'H é u s c h wel!', verweerde zich de kleine Lou met klem.

'Wat bèn je in die familie, toch geen zusje van Mies en Bep?'

Vragen, die men het kind stelde in de buurtwinkels, waar ze reeds op zesjarigen leeftijd pienter haar kruideniers- of groentebestelling voor Moeder aflas.

De arme kleine moest steeds haar bestaansrecht verdedigen.

Moeder exploiteerde het meisje àl meer. Vader kwam daar wel tegen op, maar hij was teeder als kleine Louise en vertrouwde in de moeder, die hij liefhad.

Eens trof een nichtje, dat onverwachts op bezoek kwam, Louise snikkende aan met de handjes onder het hoofd in het donkere, kleine kamertje, ten dienste van Vaders photographische kunstopnamen.

'Hebben ze je nu heelemaal alleen gelaten Lou?'.... 'Wat is er dan gebeurd, lieve meid?'

'Moe... der en de... kinderen zijn... naar het bosch. Ik... ik... heb een blaadje met kopjes en schoteltjes... laten vallen en... en... moest voor... straf thuisblijven.'

Maar.... geagiteerd greep het dertienjarige meisje in.

'Wíj gaan samen spelen in den tuin, je krijgt snoepjes.... en we plukken grasbloempjes.... de zon schijnt.... de vogels zingen, Loutie we....'

'Ik bén geen Loutie, née.... née.... néen!,' schreeuwde ze uit al haar macht. 'Ik ben Rechie Soesman, het kind van den voddenkoopman en als hij morgen in de straat komt, zal moeder hem aanroepen en mij met de scherven weer medegeven. Ze weet toch niets met me aan te vangen. De kinderen hebben gelachen en gezegd, dat het *écht* waar was.' Dág Rechie.... dág Rechie.... dág Rechie.... dag.... Rè.... chie....!'

Geheel ontdaan zeeg Loutie weer op tafel.

Het nichtje, zelf nog haast een kind, wist toch de kleine Lou met lachend medeleven tactvol te sussen.

Diep verontwaardigd, brutaal las ze de moeder de les. Ze werd.... uitgelachen, omdat ook zij, de navrante scène niet als een grapje had opgenomen.

Louise kreeg geen muziekles als de andere kinderen. Ze had geen aanleg, zong altijd valsch. De drie oudste kinderen gingen naar een middelbare school. Loutie had te zwak gestel om zich zooveel in te spannen met leeren. Daarbij was moeder na de geboorte van het jongste kind nooit meer op krachten gekomen, meende ze. Ze wilde eindelijk eens hulp hebben in het drukke gezin, dat zich van zeer bescheiden inkomsten moest bedruipen. Ze bestemde Loutie tot haar toekomstige plaatsvervangster.

Trouw, liefdevol verzorgde deze de ouders tot hun dood en bleef op zes en dertigjarigen leeftijd achter met veel droeve levenservaring, zonder geschoolde kennis om een gezin zelfstandig te besturen. Moeder had altijd boven hare finantiëele krachten geleefd en in tijden van nood de rijkere familie in den arm genomen. Voor de wereld wilde ze zich verheffen. Den anderen kinderen was het vrij goed gegaan. Zij leefden verspreid.

Na heel veel teleurstellingen bij het solliciteeren, want zonder diploma, zonder aanbevelingen in dien van geschoolden overstelpten tijd, nam ze ten einde raad de betrekking aan als huishoudster bij een vierentwintig jaar ouderen, gefortuneerden heer, die haar huwde.

Ze kon nuttig zijn, overwoog ze. Daarbij zou ze door dit huwelijk levenslang finantiëel verzorgd zijn.

Met bovenmenschelijke toewijding, onuitputtelijk geduld, ten koste van hare geheele zenuwkracht, gaf ze zich, dankbaar en plichtmatig, over aan den al meer nukkigen, niet te bevredigen zonderling.

De wereldcrisis deed de finantiëele vooruitzichten in het niet verzinken. Na twee bange jaren richtte de verterende strijd haar te gronde.

De gevoede twijfel zette met kracht op. Ze achtte zich onttakeld, minderwaardig, slecht.

Ze stierf aan uitputting.

Loutie verweet zich den man gehuwd te hebben, dien ze niet lief had.

Het woord in de hedendaagsche Nederlandsche letterkunde en wijsbegeerte door M. Kijzer.

De Significa, de beteekenisleer is de kunstwetenschap die streeft naar de meest mogelijke volkomenheid van het woord. Van de noemende en de totaliteit aanduidende inhoud is het substantief de volledigste kenmerk-vorm. Zijn dikwijls completeerende aanvulling is het adjectief. Ook alle andere epitheta verrichten min of te meer deze functie.

Het verbum is vóór alles de verbindende werkzaamheid.

Het substantief in enge, grammaticale zin ‘concreet’ door zijn directe, volstrekt-onafhankelijke voorstellingswijze; ‘abstract’ door zijn eigenschappelijke, kenmerkelijke, maataanduidende of volstrekt-afhankelijke, met ongenoemde personen of zaken verbonden, voorstellingswijze.

Wij zullen probeeren het woord in wat ruimeren zin te beschouwen, dat is als een levend organisme.

We beginnen daarom het woord, het substantief in onze verbeelding uit te breiden tot een gering woordcomplex, n.l. een substantief met adjectief of adjectiva, zelfs een enkele maal reeds met een verbum gepaard.

We kunnen dan in embryo reeds een zin hebben, die zich dan maar met een voorwerp of bepaling behoeft uit te breiden om een zekere, uiterlijke compleetheid althans te bereiken. Voorwerp en bepaling worden dan ook weer hoofdzakelijk gerepresenteerd door het substantief.

Het Persoonlijk Pronomen zou men een substantief van secundairen rang kunnen noemen, het is zijn remplaçant.

Met deze zinnen, ruim opgevat met het Woord, moet een ieder, schrijvend althans, zich bedienen.

Het spreekt vanzelf dat de hoogst georganiseerde mensch met hetzelfde materiaal oneindig veel meer bereikt dan de primitieve. In wijdsten zin komt de nerveus-gespannen of deinend-rhythmische taal die de kunstenaars hanteeren het signifisch ideaal het meest nabij.

Op signifisch gebied hebben o.a. Frederik van Eeden en Jacob Israël de Haan zich zeer verdienstelijk gemaakt.

In 'Het Roode Lampje' van Frederik van Eeden staan tal van fijne woordinhouden, die ook weer anders, even smaakvol en volstrekt even zoo ademend in de sfeer van het Absolute dienst kunnen doen.

De sfeer van het Absolute, dat wil precies (?) zeggen: een tot menschelijkste waarheid gezuiverde leugen of anders: een waarheid, waaruit de leugen, dat is de wankelbaarheid, de onzuiverheid, de betrekkelijkheid niet meer tot aparte vorm-concreetheid te abstraheeren valt, dat is verwoord kan worden.

De meeste stof tot nadenken gaf mij (ik vind het prettig om dat eens te kunnen melden) en veel heb ik geleerd en misschien nog meer genoten van de studie die Dr. Menno ter Braak destijds in 'De Stem' aan het Woord heeft gewijd. Zijn geheim om de dingen bezwerend te zeggen ligt natuurlijk daarin, dat deze hoogstmerkwaardige en nog zeer jonge geleerde een artistiek denker blijkt, waarvan wel iedereen overtuigd zal zijn, die bijv. zijn meesterlijke studie leest, getiteld 'Twee Methoden', (Theodore Dreiser en Sherwood Anderson) in 'de Vrije Bladen', jaargang 6, aflevering 4. Geheel komt dit tot zijn recht in zijn hoofdwerk 'Het Carnaval der Burgers', hoewel hij daar m.i. van een aesthetisch-philosophische praemisse uitgaat, die niet onaanvechtbaar is.

Het 'geschreven' woord, want het 'gesproken' is niet puur. Het laatste immers wordt verhelderd of vertroebeld door het gebaar (de tooneeltaal, de preektaal).

De volksetymologie heeft aangetoond, dat de platte taal van het lage volk, (argot, slang, patois, bargoensch) een ware verminking van het Algemeen Beschaafd, soms een ontzaglijke winst

aan coloriet beteekent. Bovendien vertoont dit vruchtbare idioom syncopische aanduidingen en wonderlijk-elliptische zinsvormen, die bijna altijd evenzooveel rake trouvailles zijn.

De meest excessieve afwijking is wel de o.a. met 'jiddisch' doorspekte 'Dieventaal', die puntig en bewegelijk veelal uit verklaringszucht is ontstaan.

Het zal wel het meest typische idioom zijn dat bestaat.

Somtijds weet de taaldichter met zijn descriptief woord een verbeeldingsacustiek op te roepen, die ons bijna volkomen de spreektaal suggereert.

Het Woord: sidderende omtrek, uitmonding van een uit bekende en onbekende affecten en emoties bestaanden inhoud.

Het Woord is staalhard beeldteeken van wat Kant noemt, de verschijning van het 'Ding-an-sich'.

Het Woord is symbool van de verschijning in de werkelijkheid. Het bestaat evenveel en evenweinig als de verschijning zelf bestaat.

Al wat in de Natuur voorkomt (verschijnt), is Natuur, niet meer en niet minder, omdat het altijd aan de wet der natuur voldoet. Voor het Woord als begrip geldt dus wat voor ieder begrip geldt, dus ook en juist voor het begrip Natuur, n.l. datgene wat door Prof. Mr. Dr. Leo Polak in zijn 'Kennisleer contra Materie-Realisme' (Amsterdam, 1912, W. Versluys) in de volgende formule voor den kennistheoreticus zoo klaar en onweerlegbaar is gezegd: 'Het subjekt der natuur bestaat evenzeer, dus evenmin, als de natuur'.

Het Woord, grammaticaal slechts een verzameling van klankteekens, is als symbool van onsterfelijken inhoud eeuwig.

Reeds in aanleg is het Woord (substantief en adjectief) plastisch en het kan verwonderlijk uitgroeien tot gecontourden inhoud van sensaties.

Somtijds verwijdt zich het Woord tot een mouveerend complex van zinnen, zachtheden van licht en schaduw: vloeiende plastiek.

Voor het creatief proza en voor een deel van de poëzie zou ik de onderstaande, wellicht eenigszins benaderende omschrijvings-synthese willen probeeren:

a. marmer-stille architectuur;
b. vloeiend coloriet.

Let wel, door deze beide vooràl ‘aesthetische’ inhoudelijkheden, hoe verschillend dan ook van uiterlijk, kan het leven - als primaire aandoening althans doorgaans niet direct stuwend naar ‘aesthetische’ vorming - gelijkelijk vol en hevig stroomen, woest als een de aarde mokerende waterval; of wel het leven groeit er (en wat is dat groot!) voor onze aandacht bijna obstakelloos naar zijn kracht; of het leven vloeit er te traag en verwekt een anaemischen aanblik; ook wel ligt het proza fijnkleurig-stil of kabbelend-stil als een witte kano op een liefelijk meer.

Het wil mij voorkomen, dat type *a* meer Germaansch van aard is; het vertoont een Arisch gelaat. Type *b* zeker meer: Joodsch.

Ik ben van meening, dat Kunst en Wetenschap met elkaar gemeen hebben, dat zij ‘precies’ willen zijn; ‘precies’ in den zin van: ‘schoone volledigheid’.

Juist omdat het Woord, de zin, het geschrift altijd als uiting maar een menschdeel is, doch als deel ook altijd uiting van den geheelen mensch, (waar de algeheele menschelijke werkzaamheid haar aandeel in gehad heeft) is het onvolkomen, want strikt persoonlijk, dat is op velerlei wijze verschillend genuanceerd.

Het Woord: volkomen teeken van onvolkomen menschoordeel. Het Woord kan precies weergeven het onpreciese oordeel.

Oordeel: objectiveering van Subject.

Omdat: het Subject van iederen persoon is alweer evenzooveel aesthetisch, ethisch, metaphysisch enz. als de persoon aesthetisch, ethisch, metaphysisch enz. is. En de toets hiervan, de gewaarwording, de naar binnen geprojecteerde waarneming (die zich natuurlijk te zuiveren heeft) hangt dus alleen maar af van: *het geobjectiveerde subject* = oordeel van een ander subject = waardeerende persoonlijkheid = oordeel.

Het gaat hiermede als met de zintuigelijke waarneming, voorstelling. De menschelijke geest creëert tijd-ruimtelijke vermenigvuldiging.

Het objectief waar te nemene is de losmakende prikkel van onze daartoe aangewezen subjectieve waarnemingscapaciteit. In onze waarneming is het waargenomene voorondersteld.

Het zichtbare sluimert als ‘potentie’ tot die zichtbaarheid in onzen geest.

Een oordeel, zelft tot de grootst mogelijke eenzijdigheid teruggebracht, dat beteekent vooral naar den kant van één grootheid geaccentueerd, hetzij aesthetisch, ethisch, metaphysisch enz., komt dus nooit glad, zuiver, afgerond te voorschijn, maar heeft altijd een surplus of een tekort door inwerking van andere machtige grootheden.

Eénkantige objectiveering is dus onmogelijk door.... de veelkantigheid van het Subject.

De ingewijde lezer voelt wel, dat ik bij de literair-philosophische schermutseling van de heeren Marsman en Ritter in principe aan de zijde van den heer Marsman sta. (‘Vrije Bladen’, Afl. 4, Jaargang 6.) Zijn formuleering ‘overwegend aesthetisch’ bijvoorbeeld, lijkt me zeer doeltreffend.

Ritter daarentegen is van meening, dat een oordeel absoluut en geheel op zichzelf staand kan voorkomen: een algemeen geldend (aesthetisch) oordeel.

Eén ding is zeker! Een oordeel kan neutraal zijn: zonder oordeel-in-aanleg, toestand van den Geest is niemand. Wat leeft, bekent kleur. Embryonaal-toestand, soit! maar een (zeer diep verborgen) kenmerkende herkenning.

Zóó geldt voor een bewust, hoog georganiseerd mensch: geen ‘bewuste’ wereldbeschouwing, dan een ‘onbewuste’.

Volkomen ongekleurd is geen enkele ziel. Kleurloos? Welnu dan: zonder merk is geen enkele ziel. Ieder geschrift (het Woord) is hiervan, in aanleg, een uiting.

Aan het woordcomplex herkennen we de stijlsoort. Het gevoelige plaatsen van het woord, de rangschikking zou ik het physisch-psychisch, zeer ingewikkeld proces willen noemen, het ademhalen van de ziel, de geest-drift van het bloed. (Het proza van Ary Prins, voornamelijk ontstaan uit zielskracht, daardoor vernieuwing van methode en romantisch-barokke visie.)

Uit diezelfde ongekendheid ongeveer ontstaat het Kunstwoord, het Poëtische Woord, het Woord-wonder-an-sich.

Bij het gedicht kan alleen reeds het rijmraffinement luidheid. welluidendheid, melodie, zachte muziek en rhythmus creëeren.

Ontroerd en exact saamgeperst, propvol van kleur, licht, ziel, lijf, aardsche en hemelsche schoonheid, plotseling en voluit openberstend als uit een vuurpijl de bevallige, chic zich buigende

vuurslingeren van oranje en goud, doorspet met bolle vonken als kerstboomballen groen, violet en rood: een luidend Rhythmus. (Vele gedichten van Marsman.) Een onheilspellende, over iedere grens reikende woordmagie. (Hendrik de Vries, Edgar Allan Poe.)

Een jachtend, nerveus, maar voldragen taaleigen heeft de dichter Slauerhoff. Het schijnt dat voor dezen dichter nog al eens woorden verschijnen, waarvan het vel reeds is afgestroopt, geen nood! hij weet er een zakelijkheid mee te suggereeren, die... romantisch aandoet.

Witlicht (Marsman).

Natuur-mystisch en elegisch (A. Roland Holst).

We kunnen zoo doorgaan. Een stijlkarakteriseering verbreed voert naar personen-karakteristiek, naar de volledige werkzaamheid van de persoonlijkheid, naar de (om met een woord van Dr. J.D. Bierens de Haan te spreken) 'Individueering'.

Eindelooze variaties, want: objectiveering van het Subject.

Vrijmaking.

Waterklaar, kinderrein, ernstig-modieus zijn de gedichten van den geraffineerden (?) Nijhoff.

Nijhoff, de angstig volmaakte dichter van de Eenvoudigheid. ook zacht, geil-licht-vlug zingende troubadour vlak aan de witte, parfume borsten van een trotsche Pompadour.

Talenten, religieus geaccentueerd, openbaren heden rauw-ware, religieuse en vitale vorminhouden; een kleine, maar krachtige groep katholieke schrijvers en dichters, zoowel in ons land als in België, maakt het zich gelukkig zoo moeilijk mogelijk met het vinden van nieuwe uitdrukkingswaarden die moeten zijn: resultanten van hevige activiteit in intens en dienend leven. (Wijlen Gerard Bruning, Jan Engelman, Anton van Duinkerken, Albert Kuyle, Marnix Gysen, Albert Helman enz.)

Het tijdschrift 'De Gemeenschap' zij ook iederen niet-Katholiek warm aanbevolen. Wie met de literatuur van zijn land op de hoogte wil blijven, mag de geregelde lezing van dit uitstekend verzorgde tijdschrift niet verzuimen.

En mag ik nu alleen nog even een majestueus voorbeeld geven van een brok leven, dat stil, langzaam en verheven naar zijn geheimzinnige krachten groeit en zich haast onmerkbaar voltooit, eenzaam en onwrikbaar 'auf der Höhe'?

'Der Zauberberg' van Thomas Mann, meen ik.

Slauerhoff is over dezen aaneengesloten arbeid in 'De Stem', ook voor *zijn* doen, veel te beknopt geweest.

Een der meest geraffineerde wezenselementen der 'Haute littérature' is de zachte ironie, de humor, het sarcasme, het cynisme. Zij fungeeren dikwijls als palliatieven; zij zijn de narcotische maskers van leed en ontgoocheling.

De illusionist roept zichzelf hiermede tot de orde van den dag.

Den grooten kunstenaar was de ironie in alle phasen en vormen, de gansche historie door, meer dan eens het redmiddel, wanneer hij met zijn vertwijfelden geest reeds vertoefde aan den zelfkant des levens. Het gaf hem een bijna sadistisch genoegen den volke een fleurige, zoete perzik te toonen, die hem zelf echter smaakte als een vale, pijnzure mispel.

Namen noemen? Ondoenlijk. Allen? Wellicht, maar deze levenshouding is niet altijd in hun werk te vinden.

Een moderne Hollander?

Ik kan aan de verleiding geen weerstand bieden:

Kees van Bruggen, Karel Damme.

Als algemeene omschrijving meen ik het volgende, wat het nieuwste Proza betreft, te mogen opmerken:

Dit prozagelaat vertoont een pezige en noodzakelijke plastiek.

Het is meer gesyncopeerd: mededeeling door weglating. Wanneer dit proza bij den ontvankelijken lezer de juiste, aanvullende gedachte opwekt, heeft het ten dien opzichte bereikt waarnaar het (onbewust) streeft; dit is in ieder geval noodzakelijk om de charme ervan volledig te ondergaan.

Het skeletterig psychologische proza heeft langzamerhand zijn plaats moeten afstaan aan het beknopte proza, dat zich onder scheidt door een vitale totaliteit. (Slauerhoff, Marsman, Kuyle, Houwink, Last en vele anderen.)

Het goede, wetenschappelijk betoog kenmerkt zich door een verklarende, noemende, vloeiende en plastieklooze schrijfmethode.

De duistere taal der Philosophen is genoeg bekend. Hier in Holland is er wel van de allervoornaamste uitingen iets karakteristieks te zeggen.

De taal, het zeer uitgebreide woordcomplex van wijlen Prof.

G.J.P.J. Bolland is cerebrale woordplastiek, dikwijls ‘top zwaar’ (het rake woord is van Querido) en men treft zinnen aan met dubbele beteekenis. Met dit al zal het wel het meest oorspronkelijke philosophische taaleigen zijn dat bestaat en wat deze wijze en oer-origineele woordartist er mee weet te bereiken, is altijd belangwekkend en diepzinnig, meermalen zelfs ruimte suggereerend.

Als spreker was hij een volbloed en geheel eenig; de jeugd behoude zijn rechtvaardige hoop, voor ons ouderen wordt dit gemis niet meer vergoed.

Dr. J.D. Bierens de Haan schrijft een meer vloeibare taal, die uitmunt door klaarheid bij synthetiseering, zelfs van het allermoeilijkste. Deze eminente denker bezit een problemen-oplossenden stijl. Bovendien is hij een fijn-onderscheidend, kunstgevoelig docent. Bijwijlen formuleert zijn Woord zich als allerlaatste kenschetsing van ‘de Idee’ tot een plastische denkresultante.

Prof. Mr. Dr. Leo Polak schrijft den gewonen wetenschappelijken stijl. De taal van dezen zeer grooten geleerde is meer dan eens houterig en verwrongen. De problematische, verwikkelde kennistheoretische aard van zijn onderwerpen permitteert echter den stijl, daar deze bij dergelijk werk slechts een ondergeschikte rol vervult.

Zijn glasheldere mondelinge voordrachten zijn echter als woordstyleeringen helaas toch cliché's.

Ook de Duitsche geschriften van zijn leermeester Prof. G. Heymans vertoonen het gewone, wetenschappelijke uiterlijk.

Wanneer schreeuwerige Bolland-imitaties reeds lang vergeten zullen zijn, dan zal men nog altijd een in wezen volledig Kantiaansch richtsnoer aan Heymans' ‘Einführung’ hebben.

Het astronomische idioom in de poëzie van den Brahma-philosoof Adwaita (Andries dèr Mouw) staat geheel apart.

Blijkens zijn uitingen schijnt de heer Ir. B. Wigersma het werk van den zoo juist tot professor benoemden Bollandist J. Hessing volkomen te doorgronden. Het is mogelijk, maar.... en ik sta bij lange na niet alleen in deze overtuiging: ik geloof er niets van. Als taalproduct is het in ieder geval onleesbaar. (J. Hessing, ‘Zelfbewustwording des Geestes’.)

De aard van mijn opstel en wat het bedoelt, sluit natuurlijk

ook maar een vleug van volledigheid uit, maar gaarne zou ik willen opmerken, dat wij veel meer houvast hebben aan de boeken en tijdschriftartikelen van verschillende geleerden en kunstenaars, die er een minder sfinxische schrijfmethode op na houden.

De taal, de stijl, de hanteering, de methode, kortom, het Woord, het Woordcomplex in al zijn fijne variaties en fluïde-nuances is lijf en ziel van het totale leven.

Laten wij het daarom met eerbied en voorzichtigheid hanteeren.

Albert Vogel door Hermance Farensbach.

‘Niets menschelijks is mij vreemd’.

Als men het huis van Albert Vogel (want als zoodanig staat hij toch in de geheele kunstwereld bekend, al is zijn officieele naam Albert Anthing Vogel) - hoek Frankenslag en Statenlaan te Den Haag - binnentreedt, ademt u direct een aangename sfeer, een sfeer, van fleurig, opgewekt gezinsleven, orde en regelmaat.

Door een hoekvenster met kleurig bovenlicht van glas in lood - een allergezelligst Hollandsch landschap met molen voorstellend - stroomt het licht hel de ruime, wit marmeren hall binnen, en zet, bij onbewolkte lucht, aan de overzijde het levensgroote schilderij van den bekenden declamator, een stuk van Van Meegeren, welks voornaam donkere tinten bijzonder mooi tegen den blanken wand uitkomen, letterlijk en figuurlijk ‘in het zonnetje’.

Op den grond voor den schouwachtigen schoorsteen met Gothische motieven, staan, ter versiering, een paar keurig gepoetste antieke kanonnetjes van geel koper en brons; verder hangen aan den muur eenige geschilderde familie-conterfeitsels uit den goeden ouden tijd - een militair en een dame met kanten muts -; en in het midden boven den haard, prijkt een groot portret van Carmen Sylva, aan wier hof Albert Vogel eenige malen vertoefde, en voor welke vorstin-schrijfster hij, speciaal als mensch, een diepe vereering heeft.

In dit voorportaal van des kunstenaars heiligdommen dus al direct die zekere piëteit voor grandeur en traditie, die mij ook

in den salon, waarheen ik geleid word, naast de zeer gecultiveerde artistieke smaak, oogenblikkelijk treft. Weer oude, geschilderde familieportretten, nog uit den pruikentijd - zouden zij straks niet, een statige menuette dansend, glijden over den glanzenden parketvloer? -; weer een levensgroote afbeelding van een militair in gala tenue, de vader van Albert Vogel, die uit een officierengeslacht is; en Toon Dupuis' groote bronzen buste van den heer des huizes, een geschenk, aangeboden bij gelegenheid van een zijner kunstenaarsfeesten; weer die zacht-bedwelmende geur van het verleden, die uw twintigste-eeuwsche zakelijke hoofd plotseling met gouden droomen omweeft.

De meubelen rondom zijn massief en stijlvol, een beetje ‘Queen Anne’-achtig en met gedamasceerd, stemmig grijs fluweel overtrokken. Een oude kast van glanzend donker bruin hout, een vergulde spiegel en een vleugel, benevens een aantal zorgvuldig uitgekozen schilderijen van de laatste vijftig jaar, waaronder gelukkig geen te hypermoderne qua mentaliteit, completeeren zoo ongeveer de inrichting van het vertrek. Het meest frappeert mij een groote aquarel van Cossaar, voorstellende het benedengedeelte der marmeren Dom van Milaan. Het geheel, bijna uitsluitend in wit en okerachtig-gele tinten gehouden, is zeer grootsch van compositie - op de massale traptreden schijnen de menschen nog minder dan dwergen - en ik kan mij voorstellen dat den grooten minnaar der Antieken, van Vondel en Shakespeare, den vertegenwoordiger der ‘groote stijl’ in de voordrachtkunst dit stuk wel bijzonder dierbaar moet zijn.

Ik vermeid mij nog in het genot der beschouwing van dit exquise werk, als ik uit het verblijf van den Hagenaar, den pater familias en den militair Vogel gevoerd word naar ‘den tempel der Muzen’, zijnde dit des kunstenaars studeerkamer op de eerste verdieping. Mijn gids is een keurige juffrouw, die beleefd en zwijgend voor mij aanklopt en de deur opent. Een moment later bevind ik mij vis-à-vis den grooten declamator, waarmede ik sinds enkele jaren eenigszins bekend ben.

Met de handen op den rug staat hij voor den haard en komt mij direct hoffelijk tegemoet. Een goede vijftiger met een kalen schedel en lichte neiging tot embonpoint. En het valt mij weer op, dat zijn lichaamshouding volgens Rutz zou hooren bij

Napoleon, Goethe en de Caesar-naturen in het algemeen. Om zijn figuur sluit het blauwe pak, en vooral het lange, slank makende colbertjasje des heeren Vogel, als gegoten; aan een zwart koordje met gouden schuifje, waarop een kleine saffier schittert, bungelt, quasi nonchalant, een hoornomrande monocle. Inderdaad een beetje ijdel is Vogel wel en ik constateer met diabolisch genoegen de hardiesse, waarmede hij dit zeer menschelijk zwak kinderlijk openhartig durft ten toon spreiden. De voeten van den man tegenover mij staan, bij voorkeur vrij wijd uit elkaar, stevig op den grond geplant; in zijn nek, die het even voorover neigende hoofd schraagt, zit iets oer-krachtigs als van een bokser; de zware middenstukken zijner handen zijn van een bijna barbaarsche forschheid, waarmede de slanke intellectueelen-vingers op het eerste gezicht in tegenspraak schijnen.

Met het savoir-vivre van iemand, die gewend is met vele en velerlei menschen om te gaan, zet mijn gastheer mij oogenblikkelijk op mijn gemak en in een formidabele leeren club-fauteuil, laat zich zelf neer in het pendant van dit meubel, schuin links van mij, en het gesprek neemt een aanvang.

En toen ik na anderhalf uur, onder aanbieding van vele excuses voor mijn schandelijk lang blijven, wilde opstaan, leek mij genoemd gesprek nog pas begonnen, en toen ik na twee uur met dezelfde manoeuvres weer opstond, verkeerde ik nòg in die meening, en toen ik na twee en een half uur werkelijk afscheid nam, had ik het gevoel dat de middag was omgevlogen!

Dat Albert Vogel dus een zeer aangenaam en vlot causeur is, spreekt wel vanzelf en, wat voor een ‘homme du monde’ meer zegt, zijn conversatie is geestig en zelfs belangwekkend!

Alles wat hij mij dien middag, al rustig voortsprekend heeft verteld - het was heel veel! - weet ik niet meer precies, maar wel is de indruk van zijn persoonlijkheid mij duidelijk bijgebleven, want deze man is een figuur, en wel een zeer markante figuur. Vandaar ook de vurige vrienden en de verbitterde vijanden, waarop Albert Vogel zich beroemen mag! Men ziet het direct in de scherpe lijnen van dezen sterk-sprekenden imperatorskop, hier staat iemand voor u met een eigen leven, eigen vreugden, eigen smart, en ergo dus een eigen visie. Alle indrukken heeft deze mensch op zijn eigen - ik herhaal het

nogmaals - en intense manier verwerkt, onder dezen machtigen denkersschedel vonden heel wat gedachten weerklank, in de zenuwen van dit forsche lichaam hebben zoowel de meest primitieve, als de hoogste en edelste menschelijke gevoelens getrild.

Het merkwaardigst aan mijn gastheer vind ik gedecideerd zijn mond en zijn oogen. De eerste is lang en smal met eenigszins binnenwaarts genepen lippen, en maakt door de fel neergetrokken hoeken een vierkanten indruk. Het is een zeer energieke mond, men ziet het deze geweldige onderkaak is dikwijls en met uiterste wilsinspanning tegen de bovenkaak geklemd, en tegelijkertijd een mond, die getuigt van een zeer hevig gemoeds-, en zinnenleven. Ook zijn er oogenblikken dat de onderlip even naar buiten uitstulpt en op die momenten is deze mond van een haast vrouwelijke en uiterste teederheid.

De bloedwarme kleur als van donkerroode Bordeaux-wijn, die in het vertrek sterk overheerscht; het mollige smyrna tapijt van dezelfde tint, de vergulde zuil der reusachtige schemerlamp met den uitbundig-weelderige guirlande van bloemen en vruchten er om heen geslingerd; het gloeiend abrikozen-oranje van het Chineesche schoorsteenkleed; het primitieve, pure Vlaamsche Madonnaatje naast de zeer wereldsche voorstelling van een vrouwenfiguur aan de andere zijde van den kleinen oud-Hollandschen spiegel; de twee-en-zeventig drama's, die Albert Vogel uit het hoofd kent; dit alles is mij plotseling een openbaring, want dit alles hoort bij dezen wilskrachtigen, hartstochtelijken, sensueelen, en vaak teederen mond, waaromheen, in de stijle trekken van neusvleugel naar mondhoek, soms die eigenaardige, onvatbare glans kan liggen van het boven-zinnelijke leven.

En nu de oogen. Deze vallen meer op door hun scherpte dan door hun grootte. Zij hebben een groen-grijze kleur, en hun blik is meestal naar binnen gericht. Maak echter vooral geen opmerking, die den psycholoog tegenover u, deze man is een geboren menschenkenner, interesseert, want dan verandert deze schijnbaar tamme ‘Vogel’ plotseling in een fellen adelaar. Het is of uit de diepe kassen de toch al eenigszins naar buiten puilende oogen nog verder voorwaarts dringen, hun kleur wordt lichter, en gij hebt het gevoel of hun nieuwsgierige kleine pupillen door u heen boren.

Bij deze oogen hoort vooral de groote boekenkast, die bijna een geheelen wand beslaat, en waar naast vele belletristen de philosophen een belangrijke plaats innemen. Van de oude wijsgeeren behooren de werken van Aristoteles, van de moderne die Van Bergson tot Vogel's meest geliefde lectuur.

Ondanks deze philosophische hersenkronkel, is deze kunstenaar toch echter allerminst een man van systematisch opgebouwde stelsels - welke artist zou dat wel zijn?! -, hij is meer de bespiegelende geest, wien de intuïtieve wijsheid gaat boven de zuivere rede. Vandaar dan ook zijn buitengewone bewondering en sympathie voor mystieke dichters als b.v. Novalis en Paul Claudel en voor onzen grooten Willem Kloos.

Toch moet ge u Vogel ook zeker niet voorstellen als een metaphysisch droomer en denker, want hoewel dit waarschijnlijk wel de kern van zijn zeer gecompliceerd wezen is, blijkt deze fantast, die onder het genot van een klein Engelsch pijpje zich zoo volkomen aan zijn gedachten kan overgeven, in het dagelijksch leven op de eerste plaats een man van de daad. Hij werkt hard, en in velerlei richting: Wij allen kennen primo den declamator Vogel, den docent in de welsprekendheid en voordrachtkunst aan de Leidsche universiteit; dan Vogel, de oprichter en stuwkracht van de ‘Maatschappij tot Bevordering van Woordkunst’; en last not least den strammen militair Overste Vogel.

Ja, officier is deze groote kunstenaar zeker niet in de laatste plaats, en hoewel hij veel voor den ‘Volkerenbond’ voelt - zelfs bestuurslid is van een vereeniging tot bevordering van de vrede -, schrikt hij er dan ook niet voor terug de eenzijdige ontwapenaars te qualificeeren als ‘laffe’ en ‘hersenlooze bleekneuzen’, die niet begrijpen dat de tijden voor hun idealen nog niet rijp zijn.

Ik moet in mijzelf lachen om het toeval, als ik op de tweede verdieping van een tafeltje, pronkend met een massief brons en ivoren beeld van Napoleon - des krijgers afgod! -, een wereld-ontstegen Bouddha zie zitten mediteeren! Napoleon en Bouddha, werkelijk ‘deux noms bien etonnés de se trouver ensemble’! Maar dit is nu ècht Vogel: Westersche daadkracht en Oostersche contemplatie en mystiek in één persoon vereenigd.

Tot slot laat mijn gastheer mij nog met kinderlijken trots een aantal kiekjes zien van zijn vrouw, de bekende declamatrice Ellen Vareno, en van zijn drie telgen. De meeste zijn in Scheveningen genomen, en hier aan het strand en op de pier maken wij kennis met den lanterfantenden Lebemann Albert Vogel, die er een speelsch genoegen in schept de Haagsche ‘beaumonde’ door zijn monocle te observeeren. Het spreekt vanzelf wie intens werkt, kan ook intens niets doen, ik denk maar aan Couperus, den standaard-flaneur in onze letterkunde, die een omvangrijker oeuvre naliet dan één zijner ostentatief ploeterende confraters!

Nu ik mij althans verbeeld zoo langzamerhand een weinig van des Heeren Vogel's ziele-constitutie op de hoogte te zijn geraakt, maak ik eindelijk in ernst aanstalten om te vertrekken.

In de hall stuiten wij op een zevenjarig jongetje met een smal, opvallend blank gezichtje en rossig gouden haar.

‘Zoo kleine schavotduivel’, spreekt vader Vogel hem aan, en zoonlief - nauwelijks tot Papa's heupen reikend - antwoordt slagvaardig, als een tweede ‘David’ den ‘Goliath’ naast mij van het hoofd tot de voeten metend: ‘Wat ventje wou je met mij beginnen’?!

De goedige reus, die Vogel op dit oogenblik is, schudt van het lachen, en zegt geamuseerd: ‘U ziet het, ik kan hem nù al niet meer aan!’, en tot het kereltje: ‘vooruit jong, maak je opwachting.’

Albert junior buigt diep, en biedt ridderlijk aan mijn tasch te dragen. Natuurlijk accepteer ik dit edelmoedig aanbod gracelijk tot de deur, en neem daar met een zeer voldaan gevoel afscheid van vader en zoon.

Stemmen door Hélène Swarth.

IV. Zelfkastijding.

Gevang onrein, waar zucht uw ziel, gebonden,
Dit smaadlijk lijf, gestreng het blijf kastijden,
Fel honger, dorst en geesel leer het lijden.
Bedwelm en tem de slangen van uw zonden.

Striem 't rillend vleesch, tot bloed bestroome uw zijden
En balsem niet de vlammepijn der wonden,
Als rozen rood en lachende open monden -
Zoo zal ten leste uw wil uw ziel bevrijden.

Dan voelt gij vloeien langs uw holle wangen
Extasetranen, die uw ziel bedauwen.
En zingend blij van hoop en Godsverlangen,
Zal, vogellicht, zij vleugelen ontvouwen -
Dood zijge 't lijf, de ziel zal loon erlangen,
Ten hemel stijgen en haar God aanschouwen.

V. Vereer den tempel....

Vereer den tempel, waar uw ziel in troont,
Dat meesterwerk van God, de Alleene Maker,
Die stelde u zelf tot tempele-bewaker.
Sla niet de wanden, waar uw Ik in woont.

Verdwaast u waan tot beul, zoo treft Gods wrake er
Uw overmoed, die 't heil'ge niet verschoont.
Houd rein den broozen tempel! Zegen loont
Den vromen wachter, nooit den plichtverzaker.

Hoe durft gij 't lijf, waarmede u God bekleedt,
Met striemen schenden, foltren duivelwreed,
't Verborgen purper van uw bloed doen vloeien?

Hoe haat ge uw lijf, terwijl uw ziel toch weet
Dat ge ál wat leeft moet lieven? Hoe kan bloeien
Extase blank uit donker lichaamsleed?

VI. Alleenzaligmakende kerk.

Spoel rein uw ziel in biecht - Bedwelm uw rede
Met schemer, kaarsgoud, bloeme- en wierookwalmen,
Gewijden zang en ruischende orgelgalmen.
Het heilig drama van de Mis leef mede.
De kralen van uw rozekrans, die schalmen
Der keten, die u heft met elke bede,
Aanroer ze vroom - Maria met haar vrede
't Rebellisch hart wil zalven en verkalmen.

Als de avond daalt, om zoeten slaap te winnen,
Verzuim niet, op uw dade' u te bezinnen,
Om 't booze rouwend, Gods genâ te vragen.

Dan tot uw peluw zal uw Engel komen,
Uw nacht beschermen, brengen zuivre droomen,
In 't stervensuur uw ziel ten Hemel dragen.

Verzen van Emmy Frensel Wegener.

Aan den vijver is het stil,
laatste daglicht gaat nu sterven,
'k zie het aarzelend en kil
langs de bleeke blaren zwerven -

zonnegoud is uitgewischt,
alle kleuren gaan begeven,
schemer als een fijne mist
uit de struiken aan komt zweven -

waar de zilverwilgen staan,
ritselt een gedempt gerucht,
en een weifelende zucht
zindert over 't water aan -

schaduwen in avonddauw
dwalend langs den oever glijden,
ijle dampen zich verspreiden,
diaphaan en wazig-blauw....

Ik ben moe,
maan is koud,
wereld oud;
wat ik doe,
alles valt
uit mijn hand
in het stof;
nergens schalt
meer een lach,
nergens brandt
meer een vuur;
ik ben dof,
zonder stuur;
aan den rand
van een meer
val ik neer
in het zand. -.

Zilversparren.

Zilversparren roerloos staan
in de ronding van een laan,
blank en zoo volkomen stil,
dat ik hen niet naad'ren wil
om hun takken aan te raken
die zich aarz'lend naar mij strekken,
bang, dat ik gerucht zal maken
en een licht rumoer verwekken
op het harde pad van grint,
dat zich tusschen ons bevindt -
want ik zou de stilte breken....
avondstilte die begint
zich in mijm'ring te verliezen
en zich weif'lend om ons windt....

liever in het weeke gras,
dat van regen vochtig was,
blijf ik onbeweeg'lijk staren
naar de droom'rige gebaren
van de sparren, die verstarren,
langzaam schijnen te bevriezen
in de brooze schemering,
die hen huiverend beving....

Als ik de schors, als ik de bast,
als ik het ruwe, ruige hout
van dezen stoeren boom betast,
is hij mij wonderlijk vertrouwd,

want beide zijn wij in het land,
en op de aarde neergeplant,
en staan gelijkelijk gericht,
naar 't doel dat ons gemeenzaam is;

wij rijzen uit de duisternis,
en zoeken hunkerend het licht,
en groeien staag in het verlangen,
den zegen van de zon te ontvangen;

wij zingen samen het refrein,
dat 't ruischen van de wind ons bracht,
en in een wijden sterrenacht,
willen wij groot en eenzaam zijn -.

Ziet de zware blanke trossen
der seringen die hier wuiven,
ziet hoe late avondrosse
zonneglanzen hen omhuiven -
o, er wiegt een ruischend wonder
langs mij heen als witte duiven,
wijl de blanke bloemetrossen
der seringen naar mij wuiven,
en ik zal nu lang nog moeten
zingen en wat droomen onder
't overbuigend bloemenwonder
dezer mijmerende blanke
ranke kelken, wijl hun zoete
zuiv're geuren mij omringen!
o, de wuivende seringen!

o, overbuigend zonnegeel
van geurende narcissen,
hoe lief is mij uw glans en heel
uw sprankelende frissche
bloemzuiverheid, als luw gestreel
van lente-lichte kussen. -
o, zoet en zengend zonnegeel
van geurende narcissen!
mijn kamer is een witte zaal,
daar zonnegoud in straal na straal
tot een zachttrillend wonder wordt
in ieder vreugde-zingend hart
der geurende narcissen -
o, gouden lentekussen!

Blazer in middag.

Een man trompettert in de straat,
't plaveisel klettert waar hij staat
van 't stooten-tetterend geluid,
dat klaterend uitbreken gaat
en rauw tegen de steenen stuit
en 't eenzaam uur te pletter slaat;
een man trompettert in de straat,
't plaveisel klettert van zijn daad;

waar hij de middagstille lucht
met koperharde klanken vult,
ontstaat een daverend tumult,
een schel en schetterend gerucht;
een man trompettert in de straat -.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCLVII.

Stil-klaar ontroerd in de oogen leefde ik steeds als kind en vlotte
Maar onaanduidbare gedachten vloôn door 't hoofd mij staeg:
Want als ik zocht naar woorden in mijn hoofdje er voor, weer vaag
Ging 't gansch vervloeien; 'k leek vreemd-suf aan al banale Botten,

Die machinaal-bewegend babblend door 't barre Aanzijn trotten,
Welks Zwaarte ik diep-sterk moedig sinds mijn wankle Wording draag
Want forsch 'k mij door mijn fijne diepe Levensvoeling schraag,
Die alles wil verstaan en slechts heel zelden scherp ging spotten.

'k Zag om mij heen steeds 't redeloos gedoe der Liên als zotte
Verheevling, waarin 'k mengde mij hoogst schaars, want nooit heel graag
Doch sterk waar 't móest. Mijn diepste Geest mij dringt veel op te potten

Van wat 'k gewaar word steeds, voor mijn goedmoedig, nimmer laag
Bevroeden: 'k Leef als Ziener, tot de Dood me op 't laatst gaat knotten
En 'k weetloos vreedzaam me uitstrek zonder eenge verdre Vraag.

DCCLVIII.

Toen 'k holde, als knaapje, vaag-stil voelend 't Allerwijdste al - 'k vond er
Visie's als vreemde Wolkenverten, die 'k dan weer versmaadde,
Omdat zij zei'n te weinig me, en 'k de waarste Waarheid raden
Wou - weiflend eensklaps, naderde ik een smallen, vochtgen Vlonder

Over groen slootje en ferm wou 'k verder stappen. Doch plots stond 'k er
Heel stil en dacht: Zou dàt wel gaan? Voor rad-geplande daden
Deinsde ik toen reeds terug schaars, en diep-in hoorde ik mij raden
Door stem van 't eigen Hart, die riep: Je valt er wis niet onder,

Je móet. En dus ging 'k voort voorzichtig, vrij van alle Schade
Want zonder, laf neervallend, in 't vuil Water te gaan baden.
Zoo leefde en deed 'k ook later steeds, vertrouwend op 't wijd Wonder,

Waaraan mijn Zielsdiep heerlijk hangt met fijn-gesponnen draden.
Elk ding, dat 'k wou, behaalde ik, tegen-in al klein-ziend Smaden.
Kalm deed ik 't, zonder slag van luider Pauken leêgen Donder.

DCCLIX.

Neen, 'k wierd nooit vreezend in mijn Eeuwge Diepte. 'k Voel: Zij wéét.
Dies, als teêr kind, 'k stil duldde al 't staeg geplaag wat bleef geschieden
Mij, fijn-verstandelijken knaap, die weer breed-vredig spieden
Ging in zijn Binnenst na 't gedwee verduren van dat Leed.

'k Was heel alleen toen: weinig wist 'k nog, maar ferm-psychisch 'k streed,
'k Liet alles maar voorbijgaan, schoon die koel steeds ziende lieden
Staeg anders wou'n als ik en geen mij ooit zijn hulp ging bieden,
Omdat ook Goeden dachten: Ja, dat kán niet anders. 'k Deed

Elke opgelegde taak, die 'k nooit een oogwenk ging ontvlieden,
Al voelde ik, dag en nacht, heel vredig mijn diepste Inborst zieden,
En schoon 'k gestaeg gehoond wierd, deed 'k geen mensch ooit wat mij speet.

Ik leefde en streefde zwijgend, alkantsch ingeëngd, maar gleed
Sterk door al 't kwellen heen van twee mij vreemde onnoozle lieden,
Stiefmoer, veel oudren Stiefbroêr in der enge kamer Keet.

DCCLX.

Licht voel 'k mij nu, want sterk van geest en leên nog. Vreedzaam-dragend
Met Binnenmoed den looden Last mijn's Wezens, kalm vermocht
'k Als teêr, fijn kind te streven: 'k vond me een vaal en schraal gedrocht,
Toen 'k de eerste maal toevallig in een spiegel keek. Nooit vragend

Iets andren, leefde ik mijmrend in mijzelf, geen oogwenk klagend,
Schoon eenzaam thuis 't alergste durend lijdend. Geen, die zocht
Me en zelf ook liet ik elk met rust. Och, diep-in soms 't mij docht:
‘Ik schijn iets aêrs te zijn als andren.’ Toen al niets bejagend

Was 'k dan wat 'k deeglijk kon. Terwijl mijn luidre vriendjes plagend
Elkaêr en slaand, dol holden op een gloenden wandeltocht,
Liep 'k zélf vlug achteraan, blij kijkend. Vaak vreemd-peinzend vlocht

'k Toen reeds mijn durend Voelen tot gedachtetjes, die knagend
't Wijd hart doorwoelden. En soms kroop 'k in donker-groene Krocht
Van blaadren, waar 'k bleef stil-staan, melancholisch halfvertsagend.

DCCLXI.

Nooit woest-druk deed 'k. Bedachtzaam leefde en leef ik, want blijf wieden
Staeg 't Diepste wat doet jagen mijn zwaar Hollandsch bloed. 'k Erken
Al 't nuchter-wijze wat dit schonk mij reeds als knaap, en 'k wen
Mij tegen-in mijn Diepte om zóó te doen als alle Lieden,

Die strenglijk-wegend voortgaan in dit Dietsch aldaagsch geschieden,
Maar 'k voel wat vreemd hier me als onhandge en dies ik somtijds schen
Neen, schond 'k de Stijfheid van dees vlakke Landstreek met mijn Pen
Doch 'k weet 't Ontembre, dat van kindsbeen reeds mij nooit ging vlieden,

Al schreef of zeide ik niets. Ik voel 't in 't hart steeds. Och, bedieden
Ging ik 't den Liên nooit, daar 'k 't al fijner voel dan zij. Ik men
Mijn Geest reeds sinds mijn jeugd. Hij holt als Paard, maar kalm blijf 'k spieden

Toch dóór steeds naar al kleinigheên van zelf. Langs 't vlakke Ven,
Dat Holland heet, ik rijd. Och, ik, naar wien al menschen rieden
Verkeerd meest, lief mijn eigen Land, schoon 'k veelal elders ben.

DCCLXII.

Vrij laat ging 'k zeggen al wat 'k weet want voel. Als jonge Zinger
Schreef 'k nog slechts weinig, want zoodra mijn sterk en diep Gemoed
Dichtte of diep dacht en 't aanbood, zei men: Dàt's volstrekt niet goed,
‘Charades’ zijn 't: jij hebt geen Gave en geen Begrip. En daar 'k nooit Dringer

Naar voren ben mijns Zelfs, bleef 'k dus soms vrij lang zwijgen. 'k Hing er
Nooit aan onwillens te vervelen, daar 'k verst-in slechts broed
Op 't Waarste in alle Dingen. Levenslang mijn Zuur en Zoet
Bleef 't, elk ding te verstaan, daar 'k als vreemd-diepe Knaap reeds ving er

Het een en aêr vaag op van uit mijn Zelf, wen stil mijn Vinger
Blaên opsloeg van veel boeken. - Och, mijn Geest, van zelf vaagvroed
In 't Fijnste, wist niet veel van menschen, die in 't Diepst verwoed

Op 't àl toen, wat hun vreemd was, zot mij hoonden. Och, een Dinger
Was 'k nooit naar Lof van kleine nauwe Geestjes. Als een Slinger
Op, neer mijn Ziel gaat. Sterk steeds werkt mijn Diepte zonder spoed.

DCCLXIII.

Heel 't Leven is Komedie: plotsling voelde ik 't soms als kind,
Wen 'k zwijgend keurde 't mij verbazend babblen van de Lieden
Oudre, met wie 'k gezeten, mij verveelde. Nooit aan spieden
Deed ik, want had genoeg aan eigen Droefheid, maar gezwind

Kreeg 'k klaar begrip van wat zij zeiden, en als stug, stroef lint
't Ver door mij heen zich slingerde, totdat zich kwam mij bieden
Uit Grond mijns diepsten Zijns de Waarheid, schoon dan altijd rieden
Strak-sprekende Eignen me om te aanvaarden. Psychisch goedgezind

Bleef 'k, half bewust, mijn vreemd, strikt-logisch Wegje gaan, nooit vlieden
Goê-menschen, boeken willend, noch dit wisslend aardsch Geschieden
Maar 'k zag mijn allerversten Geest toch steeds als waarsten Vrind.

Hij heeft geleid mij naar waar 'k sta nu na veel eerlijk Zieden.
Hoe langs zoo meer mijn Ik zich aan 't Eene Eeuwge rustig bindt
En klaar-robuust maar fijn al 't Overtollge blijf ik wieden.

Albert Helman door Willem Kloos.

(Albert Helman. Het Euvel Gods. Rotterdam, 1932. Nijgh en van Ditmar's N.V.)

Er is, door alle eeuwen heen, telkens weer over het Wezen der Poëzie geschreven blijven worden, omdat er in ieder land geregeld-door tallooze bundels Verzen of harmonisch-vloeiend, verbeeldingsvol Proza, waarin men die psychische Diepte aanwezig voelde, het licht bleven zien, en men zich onwillekeurig wijsmaakte, dat nagenoeg iedereen in geestlijk opzicht bij machte zou zijn, om op waardehebbende wijze mee te praten over al die spontaan te voorschijn komende zeer bijzondere hersenvoortbrengselen en eveneens over den oorsprong van de innerlijkste Essentie ervan.

Immers, men redeneerde naieflijk als volgt, zonder zich dit heelemaal bewust te maken: ‘Een doorsneê-intelligentie, dus die zich, zooals ik, de oordeelen-willer zelf dat, gelukkig, kan, verheugen mag, in het bezit te zijn van een goede dosis behoorlijk gezond-verstand, en die dan meer of minder oplettend een aantal boeken leest, waarin hij op verschillende plaatsen heel prettig of, óók wel, alleronaangenaamst getroffen wordt (want doen zij dat niet, dan laten zij mij koud, en zijn dus onbeduidend te noemen) zoo'n mensch, dus hij b.v. die zich hier op dit oogenblik aan het beoordeelen zet, is uit dien hoofde alleen, nl. dat hij zich toevallig voorneemt om te gaan kritiseeren, van nature, want hij is een redelijk wezen, in staat, dit geschrevene wat hij hier onder oogen krijgt, en ook al het andere, al of niet

voortreflijke, wat in druk verschijnt, volkomen te begrijpen en als van het blad af te schatten op de juiste waarde en mag zich dus ook bevoegd achten, om poëtische scheppingen te keuren, en er zelfs als hij geld heeft te verdienen, op beslissenden toon over te schrijven in het eene of andere orgaan.'

Zóó, als ik hier nu beschreef, luidt de, ernstig-beschouwd, geheel en al foutieve opvatting over de geaardheid en de beteekenis van het letterkundige keuren, die bij de meerderheid der menschen in zwang is, en zooals zij ook door velen in praktijk wordt gebracht, omdat deze weten, dat voor iedereen de gelegenheid openstaat om in het publiek wijs te gaan doen over poëtische scheppingen niet alleen, maar ook om al of niet averechtsche beschouwingen te geven over het innerlijkst Wezen der Dichtkunst, die op den levenslangen psychischen beoefenaar van dat vak slechts den indruk kunnen maken van geheel en al er naast-slaand-dilettantisch te zijn.

Dus daartegenover kan het goed zijn, de hier nu volgende zuivere waarheid vast te stellen: de hoog-geestlijk-serieuse, en dus lang niet altijd makkelijke, psychisch-aesthetische aangelegenheid, die het alles-begrijpende en doorziende recht-spreken over streng-rhythmische of louter harmonisch-bewogene wezenlijk-poëtische voortbrengselen is, en waartoe ik mij reeds als jonge jongen van zelf, want van uit mijn binnenste Diepte, rustig-konstant en hyper-psychisch sterk-bewogen, begon aangetrokken te voelen en wat sindsdien, daar ik diep-in steeds een ernstige, strikt-logische natuur ben gebleven, zich hoe langer hoe meer geregeld en allengskens steviger wordend in mij voortzetten bleef, heel spontaan, dat zeer bijzondere soort van psychisch-intellektueele productie zit heel anders in elkaêr als in het algemeen de fijner-beschaafde menschheid zich vroeger te verbeelden bleek, en dat nog heden heel dikwijls blijkt te doen.

Immers, het verzenmaken, tout-court, of m.a.w. het innerlijk-onlevende ongevoelde praten in technisch-korrekt loopende rijmregels heeft hoogstens in louter uiterlijk, dus geheel en al schijnbaar opzicht iets te maken met het wezenlijke scheppen, dus met het buiten onze nuchter-willende alledaagschheid om, hooge psychische voortbrengen van waarachtige poëzie. En het kritische

keuren van gedichten en rijmwerken is eveneens heel iets anders als het, terwijl men op een oogenblik eigenlijk van heel andere dingen is vervuld, dus een beetje haast heeft, of soms ook antagonistisch gestemd is, in allerijl krabbelend woorden te babbelen over gedicht en dichters, als voor het vaderland weg.

En daarom zeg ik hier, zooals het de waarheid is, en ik het reeds op mijn 20e jaar in mij hoorde rijzen: wie *niet* van uit den diepsten, algemeenen Ondergrond van al het levende, een in zijn eigenste, zijn binnenste geäardheid vlekloos-zijn en blijven willenden Geest heeft meegekregen, en bovendien niet door zijn aanhoudende gedegene studie zoo volledig mogelijk van de Dichtkunst op de hoogte is gekomen, zwijge als wijs dus rustig-diep en waarachtig-zuiver voelen willende, over Dichters en onthoude zich van elk persoonlijk oordeel over wat zij op het papier hebben gebracht.

En ik zeg dit met recht en rede. Immers de kritiek op dichters en gedichten geschiedde en geschiedt nog zoowel in ons land als elders voor het grootste deel door lieden, die geenszins met hun eigenste, als-overbewuste onstoffelijke Achterzijndheid in de diepste, dus eveneens hyperpsychische binnenste Essentie dier gedichten hadden weten door te dringen, daar hun al te zeer het fijn-zenuwig-subtiele en de energische zuiver-geestlijke organisatie en de daaruit geborene ziele-ernst ontbrak. En om een paar treffende historische bewijzen voor de onweersprekelijke juistheid dezer literair-kritische bevinding bij te brengen, behoef ik hier slechts in de herinnering der omstreeks '60 geborenen, voor zoover zij nog bestaan en zich om de Dichtkunst bekommeren, terug te roepen wat er in 1880 en even later is gebeurd, omdat destijds de geestlijke konstitutie van alle menschen hier nog zoo was. De thans terecht beroemde Jacques Perk bv., wiens Mathilde op het oogenblik reeds 17 drukken heeft beleefd, dus gebleken kan heeten van blijvende waarde te wezen, werd, toen hij nog leefde, en hij soms ergens met de grootste moeite een paar sonnetten er uit geplaatst had weten te krijgen, door de meerderheid der toen lezende en dan over de letteren zoo'n beetje kletsen gaande lezers, en dus eveneens door de recensenten in hun evenmin iets psychisch-poëtisch aan te voelen want gewaar te worden vermogende

onletterkundigheid, uitgelachen, ja, zelfs soms smakeloos geparodieerd. Menschen, die als journalisten zichzelf op een grappig voetstukje stelden, maar die niet in staat waren zelfs om te hooren wat natuurlijke vers-maat is en wat niet, kwamen verzekeren, dat de rhythmische loop van Perk's voortbrengselen wezenlijk niet in orde was, en dat buitendien het Sonnet een expres, met groote moeite, in elkaêr geknutselde 'dichtvorm' moest heeten, die in de Hollandsche taal, waar alles 'natuurlijk' toe moest blijven gaan, volstrekt niet thuis behoorde, en die dus geweerd worden moest.

En vier jaren daarna nog verging het den genialen, doch veel later niet heelemaal aan zichzelf gelijk-geblevenen ongemeenen mensch en dichter Jacob Winkler Prins op een overeenkomstige wijs. Doch Jacques, die, toen hij nog maar 22 was, het tijdelijke met het eeuwige ging verwisselen, zonder ooit van buiten-af of van iemand, behalve dan van mij, een waarachtig woord van lof vernomen te hebben, Jacques Perk, zeg ik, werd toen hij ellendig had moeten omkomen - hij zag er veel gezonder en steviger uit dan ik - en ik zijn toen niet omvangrijken bundel in orde had gebracht - immers ik mocht slechts iets meer dan de helft van de heele Mathilde geven, daar de uitgever Pyttersen, evenals Mr. C. Vosmaer, en dit niet zonder reden, slechts weinig hoop voelden op wezenlijk succes der uitgave - deze thans klassiek geworden dichter, herhaal ik, ging toen plotseling, tot mijn genoegen, door die zelfde pers in de lucht gestoken worden, al voegde een, vooral destijds, algemeen verspreide, dus wat men noemen kan, groote Amsterdamsche courant er snibbig bij, dat die gebrekkig-gestelde en onverstaanbare Inleiding van een zekeren W.K. er liever maar uitgelaten had moeten zijn. En op diezelfde plaats of elders werd mij bovendien nog aangewreven, dat ik zelf nooit tot verzenschrijven zou zijn gekomen, als ik Jacques Perk niet zou hebben gekend en dus niet diens verzen had gelezen, en dat ik bovendien de uitgave van diens bundel alleen had beraamd - ik zelf immers heette uit mijzelf geen enkle literaire begaafdheid te bezitten; ik verstond zelfs niet de kunst van 'stellen' - om op de schouders van mijn talentvollen vriend in de hoogte te kunnen klimmen, en zoodoende zelf eenigszins bekend te gaan worden bij het Hollandsche publiek. Doch de onpleizierigheden,

die mij te beurt vielen vanwege mijn vriendelijke bemoeiingen met de literaire nalatenschap van mijn vriend, die, hadde ik mij niet daarvoor ingespannen, na zijn afsterven al gauw geheel en al vergeten zou zijn geweest, hielden met die op niets gegronde hatelijkheden volstrekt niet op.

Immers, die ook maar van het minste grein van fijner dus waarachtig literair aanvoelingsvermogen verstoken geblevene heeren gingen mij een aantal jaren later wederom te lijf en wel nogmaals naar aanleiding mijner Perk-uitgave. En ik roep hier deze herinnering alleen in het geheugen der lezers terug, geenszins om oude bekende koeien uit de sloot te halen - ik zette het gekke gevalletje vroeger uitvoerig uiteen - neen, alleen om te bewijzen hoe moeilijk, neen, ondoenbaar het is voor menschen, die zich nooit met de dichtkunst inlieten, om objektief te oordeelen over de betrekkelijke waarde of onwaarde van een literair rhythmisch gewrocht. Men was Jacques Perk, toen hij overleden was, op eens, geheel en al onverwacht, ‘prachtig’ gaan vinden, terwijl men hem toen hij nog in het leven aanwezig was, kwasi-hooghartig gesmaad had, doch dat die plotselinge in de hoogte steking van zijn naam volstrekt niet ontstaan was uit dieper psychisch-aesthetisch begrijpen, maar alleen uit burgerlijk-beleefde droefheid die men het wenschelijk voor zichzelf vond om ten toon te stellen, bleek allerduidelijkst, toen de 4e editie had te verschijnen en ik op verzoek van mijn braven en ontwikkelden uitgever en goeden vriend, den heer S.L. van Looy, voor het eerst de Mathilde geheel kompleet gaf. Want toen werd mij o.a. door hetzelfde blad, waarover ik hier boven melding maakte, en dat het maar niet scheen te kunnen verduwen, dat ik Emants had verdedigd tegen een dwazen aanval op diens Lilith door den toenmaligen hoofdredakteur, werd mij, zeg ik, verweten, dat ik den bundel niet had gelaten, zooals Vosmaer dien in elkaêr had gezet, want dat alles wat ik er nu had bijgevoegd, volkomen literair-waardeloos heeten moest. Ik moest toen natuurlijk weer gaan uitleggen, hoe die boel van de eerste uitgave wezenlijk in elkaêr had gezeten, dus dat er heelemaal geen reden voor was om de nieuwe verzen minder fraai dan de andere te noemen, en dat niet de goede doch in de diepste kern van het poëtische, en dus ook van Jacques Perk, zich te weinig thuis-voelende auteur der Vogels van diverse pluimage,

doch ik zelf de wezenlijke uitgever en ook de eerste op-touw-zetter dier editie was geweest. Doch toen ik dit literair historische feit akkuraat had medegedeeld, werd mij ten laste gelegd, dat ik een schanddaad had begaan, door dit bekend te maken, ja, zelfs dat ik den edelen Vosmaer had besmeurd, terwijl ik toch juist een der zeer weinigen was en altijd gebleven ben, die zijn waarachtige literaire verdienste tegelijkertijd voor de eerste maal zuiver in het licht had gesteld, omdat zoovelen over zijn begaafdheid in overdreven loftuitingen hadden gesproken en de andere partij daartegenover hem alle letterkundige waarde had ontzegd. Ikzelf echter, die eenige malen volgens zijn wensch bij hem aan huis had mogen komen, en dan na langen tijd bij hem op zijn studeerkamer gezeten en naar hem geluisterd te hebben, en daarna soms zijn huiselijken maaltijd te hebben genoten, waarna wij te zamen een lange wandeling deden, waaronderdoor hij altijd sprak, en ik de volgens mijn inborst bescheidene, slechts van tijd tot tijd er iets tusschen voegde, ik, herhaal ik, ben hem altijd in gedachten blijven hoogschatten. ja, liefhebben, omdat hij een der onbewuste voorloopers der Tachtigers heeten kan, al heb ik ook altijd psychisch dus toèn reeds vermoed,. een vermoeden dat bevroeden werd, dat hij, Vosmaer, die natuurlijkerwijs geen Goethe kan heeten, zich met zoovele belangrijke dingen, kunst, politiek en literatuur bv., tegelijkertijd heeft ingelaten, dus zijn fijne maar niet volkomen-krachtige psychische vermogens zóó verspreid heeft, dat hij wel een dichter van voor dien tijd bijzondere verdienste is kunnen worden, maar geen kritisch-iterair ziener van zeer opmerkelijke, dus altijd bestaan kunnen blijvende beteekenis.

En zeg nu niet, alsjeblieft, dat ik het hier weer over mijzelf heb. Want ik, de reeds sinds mijn kinderjaren, zonder dat ik dit bewust wil, voortdurend en heelemaal van zelf rustig met mijzelf in mijn Binnenste verkeerende en daar over alles ernstig nadenkende mensch, zooals ik ben geboren, heb nooit in literair opzicht noch in andere dingen of aangelegenheden mijzelf gezocht. Ik heb alleen maar gestadig, zonder dat ik mij dat expres voornam, mijn eigenen Geest voorzichtig gepeild, omdat ik als jongmensch eens plots spontaan ging voelen, dat in ieder talent een deel van het algeheele Zijnde der dingen weerspiegelt zoowel van binnen-uit als van buiten-af, en dat dus daardoor alleen, d.i. door zoowel naar binnen

als naar buiten te kijken, heel oplettend te kijken de waarste Waarheid, want de diepste Grond van alle dingen ontdekt worden kan.

Het was mij nog nooit, in welk opzicht ook, dus zij 't in zaken van geld of roem of genoegen, om mijn weinig belangrijk, want eens weer geheel vergaan zullend aardsche Ik te doen, al heb ik het natuurlijk, zooals zelfs de beste mensch dat wenscht, graag niet al te ellendig in dit zonderlinge, stoffelijk-genoemde Bestaan, maar ik heb mij nooit schuldig gemaakt aan leelijke intriges of onwaarheden om mijzelf daardoor een beetje voorwaarts te helpen, neen, ik heb altijd met goeden moed vreedzaam literair gearbeid, met slechts somtijds een niet heel lange onderbreking in vroegren tijd, als ik onverwacht door minder scrupuleuse en vanwege kleine hun niet bevallende oorzaken, bv. dat ik niet alles goed en mooi kon vinden wat zij schreven of deden, zóó bijna algeheel gefnuikt werd, dat ik mij soms verbeelden ging: de dood kan thans nog maar mijn eenige uitredding zijn, doch blijf desondanks maar kalm moed houden. En dan vatte ik alles weer in mijzelf tezamen en bracht worstlend want innerlijk strijdend mijn heele leven door, totdat ik hier nu eindlijk ben gekomen, waar ik staan mag, als een zich nog jeugdig, dus krachtig-voelende oudre. En ik hoop dit nog vele jaren lang te kunnen blijven volhouden, omdat ik altijd, door de bank heen, sober, in den niet overdrevenen zin van dit woord, heb geleefd en leven blijf.

De psychisch-doordringende en ernstig-beschouwende studie der literatuur, en inzonderheid der Dichtkunst, is omdat ik vóór alles ben gebleken een dichter te wezen, en dit ook door alle wederwaardigheden heen te kunnen blijven, de bemoeienis met de letteren, zeg ik, is altijd mijn meest in het oog vallende bezigheid geweest, al legde ik mij ook van tijd tot tijd met dezelfde sterke belangstelling op andere vakken van het menschlijk-geestelijk onderzoek met inwendig genoegen toe. Maar de letteren, zooals ik zeide, houden mij toch vast in de eerste plaats, en dat maakt mij gelukkig, omdat ik mij daarin, zonder verwaandheid gesproken, heel dikwijls voor nieuwe problemen zie geplaatst, en deze dan met stevige herseninspanning begrijpen, ja doorgronden kan. En zóó nu hier ook weer bij 't Euvel Gods.

Vóórdat ik het boek had gelezen, kon ik natuurlijk niet weten, wat de auteur met dien titel bedoelde. Van uit zijn eigene diepste

Psyche vindt Albert Helman het heele leven een vreemd-komische tragedie, die heel van zelf gedurig gespeeld blijft worden door na een pooze weer verdwijnende, maar vóór dat laatste oogenblik altijd druk-bezige, doch nooit iets wat eeuwig bestaan blijft, bereiken kunnende levende wezens van evenmin intrinsiek belang. Doch op deze, naar ik vermoeden moet hem aangeborene maar hem nog niet tot klaar bewustzijn gekomene aanvoeling van het heele Aanzijn en van alle levende wezens daarin, legt Albert Helman als wezenlijk kunstenaar nooit den nadruk, integendeel, hij schrijft oogenschijnlijk luchtig en dus vlot-leesbaar, zoodat een niet diep-voelend en nadenkend mensch, doch die den uiterlijken schijn des levens kent, want heeft bijgewoond, het met genoegen kan volgen, en het dan langzaam-aan zien zal gaan als een reeks van reëele maar toch vreemde fantasmagorieën, met telkens een niet gewild dus onopzettelijk vreemd tragisch bijsmaakje aan ieder verhaal.

Men voelt zich door de suggestief naar buiten vloeiende kracht van Helman's inwendige visie's, die door de preciese en rustigglijdende volzinnen van zijn raken en eenvoudigen schrijftrant heen, naar ons overkomen, langzaam aan worden tot iemand, die al het zijnde en levende in de gewone buitenwereld om hem heen geleidelijk gaat aanvoelen als in zijn allerdiepste, zijn eigenlijkste wezenlijkheid heel iets verschillends te wezen van datgene waar zijn gewone menschlijkheid het met zijn waarneming en dus ook met zijn daaglijksche gedachten en opvattingen voor houdt. Wij worden allen door de verste Inheid van ons wezen gedwongen de heele buitenwereld om ons heen, ons eigen lichaam inbegrepen, als iets waarachtig-reëels te beschouwen en door ons daaglijksch doen en laten wordt dit ook, naar het lijkt, onwederlegbaar bewezen, maar voor wie de Diepte met wetenschappelijke nauwkeurigheid onderzocht, blijkt toch al heel gauw alles in waarheid heel iets anders te wezen als het soliede wat wij stof noemen, en wat door ons, als naieve zintuigelijke wezens, beschouwd wordt als tot in zijn diepste Diepte nog een precies met onze waarnemingen en gewaarwordingen overeenstemmende ‘Echtheid’ te zijn. Neen, 't is een onzegbaar snelle beweging van afmetingslooze deeltjes, die dus eigenlijk geen deeltjes meer zijn te noemen, vliegend door of langs elkander heen. Men ziet het: de konklusie

der materialisten, nl. dat stof het eenig-bestaande is, want tot in haar allerdiepste, haar eigenlijkste wezendheid stof zou blijven, is redeloos te noemen. De stof is volgens de exakte bevindingen der wetenschap heel iets anders als stof, want beweging van niet langer materieel te noemen dingetjes of juister-gezegd, niet-dingetjes waarover men verder niet spreken want niet denken kan, omdat zij niet langer te verdeelen zijn, en dus geen stof, neen, hoogstens alleen maar mathematische puntjes van energie dus kracht te noemen zijn. Verder reikt het menschlijke onderzoek, dus ons begripsvermogen *niet.*

* * *

Ik kwam van zelf tot deze beschouwingen over de innerlijkste geaardheid van al datgene wat men het Zijnde noemt door de lezing van Albert Helman's mij aangenaam treffend boek. Ja, die bespiegeling die reeds op mijn 16e jaar, maar toen natuurlijk nog zeer onbepaald in mij te rijzen begon, door mijn van nature, en spontaan zich voortzettend en steeds dieper te komen trachtend psychisch peilen van alle mogelijke vraagstukken, die mij interesseeren gingen, die aangeboren zucht in mij, herhaal ik, om den allerdiepsten Ingrond van alles te weten, is mij altijd juist gebleken te zijn, want met den aard van alles wat ik zelf te ondervinden kwam en van wat ik in het overige leven waarnam overeen te stemmen, of precieser gezegd, daarbij aan te sluiten. En ik weet niet hoe het komt - dit kan alleen zijn, doordat er in Albert Helman, of liever in zijn onbewuste Achterzijndheid, óók zoo iets aan het bewegen is, buiten diens weten om, - maar toen ik bezig was, den voortreflijken schetsenbundel van dezen jongen schrijver te lezen, werd het mij plotseling weer zoo duidelijk wat levenslang heeft latent in mij geleefd, al schreef ik er wel een enkelen keer met een paar duidelijke woorden over, en wat mij een voortdurende levenssteun was, die mij ook in mijn zwaarste aanzijnsdagen kracht gaf en mij recht omhoog deed staan, altijd door. Het groote Mysterie, dat alles draagt, want de innerlijkste Grond is in alles, begon mij als kleinen jongen reeds heel vaagjes half bewust te worden, zonder dat ik er toen woorden voor vond. Maar daar alles wat in mijn verste Binnenste aanwezig is, zich geleidelijk aan mij

hoe langer hoe meer geopenbaard heeft, waardoor ik dan in staat word, er een paar stellige, maar toch altijd wijde gevolgtrekkingen uit te maken voor mijzelf, en die te behouden, is mij het wezen van de heele wereld en mijzelf hoe langer hoe klaarder geworden, totdat negen jaren geleden mijn Binnengedachten gingen rijzen, die zich sindsdien geregeld, en onafgebroken in mij hebben voortgezet, zonder dat ik daar eenigerlei mij bewuste wilsmoeite voor doe, en waaruit latere geslachten, als hun dat belieft, te weten kunnen komen - want och, al de geslachten, die ik zelf mocht beleven, tot zelfs het huidige - zij blijven nu eenmaal Hollandsch - waren en zijn ten allen tijde van heel andere meer nuchter-zakelijke, praktische dingen vervuld, wat er in mijn diepste Binnenste is omgegaan. Ja, omdat er in Albert Helman heel diep-in zonder dat hij dit weet, een heel klein tikje van dezelfde psychische gevoels-intuitie blijkt te leven, vind ik zijn bundel zeer treffend. Zonder het minste spoor van aanstellerij is hij deze schetsen kunnen gaan schrijven, waarin het leven een beetje fantasmagorie en tegelijkertijd droog-reëel gebeurend blijkt te zijn.

Dit is mijn algemeene indruk en dus ook de slotsom van de mij psychisch zacht bewegende lektuur dezer schetsen. En de onbevooroordeelde beschaafde lezers kunnen er van op aan, dat er iets van dienzelfden indruk in hèn gewekt zal worden, als zij dezen bundel van een jongere heel oplettend willen gaan lezen, na iedere bladzij, zooals dat met wezenlijke literatuur gedaan behoort te worden, even ophoudende om na te proeven wat er op die bladzij staat.

Wilden alle eerlijke recensenten dat doen, voortdurend daaronderdoor geheel en al onbevooroordeeld blijvende, dus aan geen enkele opwelling van hun kleinste menschlijke helft, die het altijd bij het verkeerde eind heeft, aandacht schenkende, dan zou men niet telkens zulke zonderlinge oordeelvellingen krijgen te lezen, waar zoowel de eenvoudige zuivere aanvoeler als de volledig-psychisch doorwerkte kenner vriendlijk-ongeduldig het hoofd over schudt.

Het objektief-oordeelen over de oplossing van wetenschappelijke vragen en de daarop steunende beschouwingen is reeds allermoeilijkst, als men niet zelf ernstig in dat vak heeft gearbeid.

doch daar heeft men alleen nog maar het fijnere deel zijner rede voor noodig, en wat men vroeger zelf over die kwestie uit andere bronnen te weten gekomen is.

Doch in alle zaken van literaire en andere kunst, daar komen behalve dat men van die Kunst zelf volkomen op de hoogte moet zijn, nog zoovele andere hooger-te-noemene psychische eigenschappen bij in het spel, dat ik allen volwassenen verdienstlijken auteurs aanraad, als zij onbillijk door kleinere geesten, die van hun ernstig willen en werken niets verstaan, worden aangevallen, eenvoudig te denken, zooals ik zelf nu 55 jaren lang reeds half bewust en bijna geregeld door heb gedaan: Jij, heelemaal niets of alles zelfs niet voor een achtste want alleen van hooren zeggen wetende, houd je bij je eigen leest, als je er ten minste zoo iets op nahoudt!....

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XXVII.

Liefdesbrieven.

In ons diepste ‘heart of hearts’ houden wij allen van liefdesbrieven.....

Er gaat van deze soort epistels een onweerstaanbare bekoring uit, waaraan niemand ontkomt. In den liefdesbrief beluisteren wij de intiemste en menschelijkste gevoelens, leeren wij de personen kennen, zooals zij werkelijk zijn, en uit geen enkel ander gegeven kunnen wij met zóóveel zekerheid iemands karakter opbouwen als door deze, voor zijn of haar ‘weder-helft’ bestemde uiting. Of iemand oprecht, trouw, aanhankelijk, sympathiek en eerlijk is, loyaal en vertrouwbaar, dan wel geveinsd, aanstellerig, berekenend, - een heerscher of een onderdaan, een tyran of een vasal, goedgeloovig of achterdochtig, jaloersch of argeloos, fijnzinnig of grofbesnaard, goedhartig of egoist..... alle, alle eigenschappen van elk temperament laten zich opmaken uit den liefdesbrief.

Correspondentie, in haar idealen vorm, is eigenlijk niets anders dan indirecte conversatie en het is duidelijk, dat men, in den toestand van verliefdheid, zich het meest spontaan en onomwonden geeft. En elke verliefde is als het ware een dichter, als hij in den toestand verkeert, als waarvan Emerson zegt: ‘To every man love is the dawn of music, poetry and art.

C.H. Charles, die een verrukkelijke collectie ‘Love-letters of great man and women’ heeft uitgegeven, zegt: ‘Wie nooit een liefdesbrief heeft geschreven of ontvangen, is iemand, die aan 's levens feestelijken disch niets dan ledige schotels vóór zich heeft gekregen.’ Een aardige en juiste vergelijking! Ook zegt hij: Which

is the ideal love letter?..... There is a spark of the Promethean fire *in them all.*

Geen wonder, dat verzamelingen van liefdesbrieven zoo enorm veel aandacht trekken, en zooveel algemeene belangstelling. De bovengenoemde uitgave is ontzaglijk interessant, omdat zij zooveel verscheidenheid biedt; ook in Duitschland verscheen een lijvige editie: '*Briefe der Liebe,* aus drei Jahrhunderten deutscher Vergangenheit,' bezorgd door Charlotte Westermann; wie kent niet de briefwisseling van Robert Browning en Elisabeth Barrett, en verkiest haar niet boven den fantasierijksten roman? En wie kan het verwonderen, dat de pracht-editie der Liefdesbrieven van Willem Kloos en Jeanne Reyneke van Stuwe reeds vóór de verschijning was uitverkocht? Liefdesbrieven hebben ontegenzeggelijk een 'fascination all of their own.' In particuliere brieven voelen wij, zegt Charlotte Westermann, 'das Unmittelbare des fremden Lebens, und am reinsten und stärksten fühlen wir es da, *wo der Mensch am höchsten hofft und am tiefsten fürchtet: im Brief der Liebe.*

* * *

Het verschijnen van Yvette Guilbert's *Mes lettres d'amour* heeft, zooals vanzelf spreekt, een universeele sensatie gewekt. Om te beginnen is Yvette Guilbert een algemeen bekende, en wat nog méér zegt, een algemeen zéér geliefde persoonlijkheid; er gaat een sterke suggestie van haar uit, een boeiende charme, en niemand, die haar ooit heeft gezien of gehoord, die ooit genoot van haar onvergelijkelijke voordracht, haar onnavolgbare mimiek, de meesterlijke wijze, waarop zij de figuren, welke zij uitbeelden wil, evoqueert, - kan deze sterke, karakteristieke persoonlijkheid vergeten. Wat zeg ik, één persoonlijkheid? Yvette la divette is op zichzelve *toute une galerie*: een jonge vrouw, een bejaarde vrouw, een kind, een pastoor, een boef, een deerne, een misérable, een meisje, overbruisende van *joie de vivre,* een ongelukkige, bukkende onder het juk van gebrek en smart..... Haar fantasie is onbegrensd, haar plastiek volmaakt, de indruk, dien zij maakt is blijvend en diep. 'Tous les âges de la vie sont en vous', zegt een harer correspondenten, 'tous les masques s'adaptent à votre visage.' En hij noemt haar 'de menschelijke ziel, - die zoo oneindig veel facetten

heeft, en waarin elk onzer zich, als in een spiegel herkent..... Yvette's souvenir is ‘impérissable’..... men bewondert haar, men heeft eerbied voor haar om haar ‘grand art humain’, - maar vooral, vooral: men heeft haar lief.

Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken, dat degenen, die met haar in artistieke relatie stonden, zonder uitzondering van haar hebben gehouden. Natuurlijk kwamen er wel eens conflicten, wat bij eerlijke en impulsieve personen welhaast onvermijdelijk is, maar de herinnering is mooi en goed, en heeft haar genoopt dit boek uit te geven en het te noemen: Mes lettres d'amour. (Uitgave van de firma Denoël et Steele, 19 Rue Amélie, Paris.) In een Inleiding vertelt Yvette wat zij, in dit geval, onder ‘liefde’ verstaat: een soort van geestelijke verwantschap, een zielssaamhoorigheid, die tusschen haar en verschillende menschen bestond. Zij verdeelt haar boek in hoofdstukken, elk aan een bekende persoonlijkheid gewijd; en zoo krijgen wij haar (gedeeltelijk in brieven uitgedrukte, gedeeltelijk door haar beschreven) verhouding tot Jean Lorrain, Rollinat, Maurice Donnay, Laurent Tailhade, Henri Bauer, Francis, Jammes, Paul Déroulède, Fagus, Pierre Louys, Willy, Jehan Rictus, Pierre Loti en Léon Xanrof. De geschiedenissen harer vriendschappen zijn ook voor den buitenstaander hoogst belangwekkend, daar zij kostbare bijdragen bevatten tot de letterkundige historie van het literaire Frankrijk van een vroeger eeuwkwartaal en nu. Alle bekende namen worden voor ons levende gestalten, en met behulp der vele portretten construeeren wij gemakkelijk hun bizondere individualiteit.

Wij hooren van Yvette's plannen en van haar slagen, haar kunstzinnig gevoelen, ontwerpen en bereiken; wij hooren hoe andere ‘esprits’ op de hare reageerden; wij hooren hoe de hypnotiseerende invloed van deze onvergelijkelijke vrouw andere kunstenaars inspireerde en tot artistieke daden bracht, - en hoe ook zij honderderlei impressies kreeg door den omgang met buitengewone geesten.

Iedere literatuurkenner en liefhebber profiteere van deze unieke gelegenheid, om nader te worden ingelicht over artiesten, die ons allen interesseeren. De stijl van Yvette Guilbert is, men weet het, pakkend, want overtuigend en direct, en ook in de literatuur heeft zij zich een ‘nom durable’ gemaakt. (Eenige opgenomen portretten van Yvette geven meer een denkbeeld, hoe de teekenaars haar

zagen, dan zooals zij werkelijk *is*; het is daarom jammer, dat het zoo sprekende, levende en haar nauwkeurig karakteriseerende portret van Antoon van Welie niet is gereproduceerd.) Dit nieuwe boek van Yvette Guilbert is een kostelijke aanwinst voor onze bibliotheken en particuliere boekenverzamelingen, en een bezit om dankbaar voor te zijn.

J.K.-R.v.S.

Richard Wagner.

'Tout génie est martyre'..... klaagde Lamartine, de gevoelige, - de verstandelijke Stendhal sprak als zijn meening uit: 'J'ai assez vécu pour savoir que différence engendre haine.' En de krachtige menschenkenner Frank Harris wist het wel, toen hij zei: 'The artists, - the benefactors of humanity, all pay for their service with blood and tears. Crucifixion is the reward given by men to their supreme guides and teachers.' En Victor von Scheffel verkondigde dezelfde waarheid in andere woorden: 'Tüchtigkeit und hervorragender Wandel beleidigt die Welt oft noch tiefer als Frevel und Sünde.' En Multatuli's eigen ondervindingen geven hem de bittere woorden in: 'Men is niet ongestraft iets anders dan het gros!.....'

Men is niet ongestraft iets anders dan het gros..... Neen! dat dit zoo *is,* hebben *alle* bizondere menschen, hetzij ze kunstenaars of ontdekkers, wetenschapsmenschen of uitvinders waren, op de verschrikkelijkste wijze ondervonden. Galileï werd verbrand, Edison werd in den aanvang als een misdadiger behandeld..... voor de curiositeit is er een geheel boek uitgegeven met de uitingen der Goethe-Gegner; Victor Hugo voelde zich een dergenen 'autour desquels s'amassent incessamment calomnies, injures, haines, jalousies'.....
men-is-niet-ongestraft-iets-anders-dan-het-gros..... maar *waarom* is men dat niet? waarom wordt het nieuwe, het oorspronkelijke, het geniale niet met blijdschap en dankbaarheid aanvaard? waaròm moeten de vernieuwers, de hoogst-begaafden, zij, die de wereld verder brengen, haar inzicht verruimen, nieuwe waarheden vinden, - de weldoeners der menschheid, zich baan breken met de ontzaglijkste moeite, (zooals te onzent ook de Nieuwe Gidsers hebben ondervonden) waaròm hebben zij te kampen met vijandschap, met miskenning, tegenwerking, bespotting, beleediging, -

waaròm worden zij gehoond en gesmaad, belachelijk gemaakt en uitgejouwd, in plaats dat men hen welkom heet, en met vreugde tegemoet komt in waardeering en erkentelijkheid? Waarom..... waarom..... waarom?!

Wat kan er de verklaring van zijn, dat het goede, het mooie, het origineele, als het ware moet optornen tegen een ijzeren muur, die slechts door de uiterste krachtsinspanning, de sterkste volharding, de striktste consequentie is omver te halen?..... Wat voor vreemde stompzinnigheid ligt ten grondslag aan de geestesontwikkeling van het algemeene publiek, welke koppige weerstand, welke haast boosaardige onontvankelijkheid, dat het hooge en nobele, het waarachtige en complete, het echte, het fijne, het bizondere, moet *vechten* om zijn bestaan?

Duizenden malen is, in den loop der eeuwen, dit feit geconstateerd. En duizenden vernieuwers hebben er onder geleden, en duizenden intellectueelen hebben er het hoofd over geschud..... Helaas, ook *dit* waarom is een der vele onoplosbare waaroms, waarbij slechts *ein Narr wartet auf Antwort.....*

* * *

Ook Wagner heeft ruimschoots zijn deel gehad aan ongunst en misbegrip en tegenkanting. Men had den euvelen moed om hem te vergelijken met een der ergste onkruidplanten, die er bestaan: ‘de waterpest, die aldoor voortwoekerend, onuitroeibaar is.....’

* * *

Wagner werd den 22en Mei 1813 te Leipzig geboren, en stierf den 13en Februari 1883 te Venetië, aan de gevolgen van een hartkwaal. Hij was Wilhelm Richard gedoopt, maar heeft zich nooit anders dan Richard genoemd, waarschijnlijk om dezelfde reden als die Schopenhauer zich altijd Arthur liet noemen, namelijk omdat die naam in de meeste talen onveranderd blijft. In Wagner's kinderjaren bleek niets van zijn muzikalen aanleg, hij was geenszins een ‘wonderkind’; ja, zijn huisonderwijzer verklaarde zelfs, dat hij ‘nooit piano zou leeren spelen’. Hij voelde zich meer aangetrokken tot de letterkunde en zijn eerste werk was een tooneelstuk in den trant van Shakespeare. Het was Beethoven, die Wagner de muziek

leerde liefhebben. Toen hij de ouverture voor diens Egmont had gehoord, kwam hij tot de overtuiging, dat zijn drama een muzikale begeleiding noodig had. In 1830 componeerde hij een groote ouverture, die toen zij te Leipzig werd opgevoerd, een volkomen fiasco maakte.

Toen vatte Wagner, niet uit het veld geslagen, het plan op een opera te schrijven. Op zijn 15e jaar, onder den indruk van Beethoven's Symphonie pastorale, had hij al gepoogd op den tekst van Goethe's *Die Laune des Verliebten,* een herdersspel te schrijven; dit werk bleef onvoltooid, evenals een op zijn twintigste jaar ontworpen opera *Die Hochzeit.* Toen koos hij een ander onderwerp: *Die Feen;* deze opera kon hij echter niet opgevoerd krijgen.

In 1834 werd Wagner tot muziekdirecteur aan de opera te Maagdenburg benoemd. Weder had hij een opera gecomponeerd: *Das Liebesverbot* (tekst ontleend aan Shakespeare's *Measure for measure)* en slaagde er in deze opgevoerd te krijgen, evenwel met zoo bitter weinig succes, dat zij na de tweede voorstelling van het repertoire werd afgevoerd.

Het onderwerp van den vliegenden Hollander trok hem aan en hij schreef er den tekst voor, - doch toen hij hierover sprak met den directeur der groote opera te Parijs, wilde deze de muziek daarvoor laten componeeren door..... den koordirigent Diesch. In 1842 componeerde Wagner evenwel zelf de muziek en deze opera werd te Berlijn aangenomen en zijn *Rienzi* te Dresden.

Der fliegende Holländer had geen succes. In deze opera brak Wagner met de Fransche en de Italiaansche methode, en het publiek wilde daarvan niets weten. Ook zijn latere *Tannhäuser* werd alles behalve met bijval ontvangen. De dramatische kracht der muziek stootte het publiek af; Wagner had zich niet gehouden aan den ouden vorm der recitatieven, men hield niet van de door Wagner veelvuldig gebruikte ‘Leitmotive’, en de critiek was hoogst ongunstig. Men noemde hem ‘een dilettant’, een ‘slecht musicus’, niemand, zelfs Robert Schumann niet, begreep, dat met Wagner een nieuw muzikaal tijdvak werd ingeluid.....

Door Liszt's toedoen werd *Lohengrin* te Weimar opgevoerd..... zonder succes. Ook Berlijn, zoowel als Weenen bleven er ontoegankelijk voor. En *Tristan und Isolde* kon hij in 't geheel niet opgevoerd krijgen..... Een opvoering van den Tannhäuser te Parijs

in 1860 veroorzaakte een reusachtig schandaal, en Wagner zag zich genoodzaakt zijn opera terug te nemen.

In behoeftige omstandigheden, uitgehoond en bespot, was Wagner dikwijls de wanhoop nabij. Toch versaagde hij niet en begon een ontwerp te maken voor zijn trilogie der Nibelungen (die de practische toepassing zou worden van al zijn nieuwe muzikale theorieën), dat door zijn onfortuinlijke omstandigheden evenwel niet vorderen kon, toen..... hem door Koning Ludwig van Beieren de behulpzame hand werd toegestoken. De Koning liet te München *Die Meistersinger* opvoeren, en het publiek, o, wonder! bracht hem een warme ovatie. Sindsdien steeg Wagner's roem van dag tot dag; hij kreeg te Bayreuth zijn eigen schouwburg en de villa Wahnfried werd voor hem gebouwd. Maar zonder de koninklijke bescherming had Wagner den strijd tegen leugen, laster, conventie, banaliteit nimmer tot een goed einde kunnen brengen.....

* * *

Die Nibelungen is, wat conceptie betreft, Wagner's meest grootsche schepping. Het denkbeeld om de indrukwekkende Germaansche sage der Edda muzikaal te bewerken, was reeds vóór Wagner in verschillende andere componisten opgekomen: Mendelssohn, Schumann, Niels Gade. Geen van allen heeft er echter de uitvoeringsmacht toe gehad. Twintig jaren heeft Wagner over dit werk gearbeid; hij dichtte zijn eigen tekst en kon aldus een compleet geheel verkrijgen, dat in de muziekgeschiedenis zijn wedergade niet vindt.

Ter gelegenheid van Wagner's gedenkdag heeft Mr. Dr. D. Albers een zeer interessante lezing gehouden, welke hij later als brochure uitgaf (verschenen bij de N.V. Theosophische Vereenigings Uitg. Mtsch. te Amsterdam) over Wagner's Erotiek.

De beschouwing van Dr. Albers, die *Das Rheingold* op geheel nieuwe wijze interpreteert, lijkt ons zeer plausibel. Immers, Wagner, die aan zijn *Parsifal* een philosophisch beginsel ten grondslag legde, dat in de middeleeuwsche sage geheel ontbreekt, en die dezen ridderroman omvormde tot een wijsgeerige allegorie, heeft natuurlijk met zijn *Nibelungen* ook een diepere bedoeling gehad dan het navertellen en muzikaal illustreeren van een Germaansche helden-

sage! terwijl hij zich wel eens beklaagde, dat men in zijn opera's niet veel anders zag dan een muzikale, aangename verstrooiing, die niets beteekenisvollers zou aanbieden aan den geest.

Aan de hand van Dr. Albers, worden wij door den gang van ‘het Rijngoud’ heengeleid, en zijn betoog is belangwekkend voor de nadere kennis van Wagner's bedoelingen. Wie houdt van Wagner en diens werk, verzuime niet, ter lezing te nemen dit geschrift, dat van een weloverwogen, bezonken kennis en een zeer intelligent inzicht getuigt.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Met de grove geestesgesteldheid, welke sedert zijn overwinning op het Fransche volk en de stichting van het Duitsche Keizerrijk het regeerend deel van het Duitsche volk heeft gekenmerkt, vonden de leiders van Adolf Hitlers 'Dritte Reich' het gepast om op 1 April l.l., den gewonen dag der meestal geestlooze grappen, een 'Boycot' te bepalen tegen de Duitsche Joden, of tegen de Joden in Duitschland. Dit als weerwraak op de algemeene verontwaardiging, welke de reactionnaire bepalingen tegen deze menschen in geheel de denkende wereld had opgeroepen. Het is nu gebleken, dat het maatschappelijk leven der Joodsche bevolking in Duitschland vrijwel onmogelijk gemaakt wordt: een wreede maatregel, waartegen ieder weldenkende in den tegenwoordigen tijd, van welken levensinhoud ook, zich verzet. Want wat men ook tegen de Joden moge opperen, het is een feit, dat zij in elk wel geregeerd land en temidden van elk denkend en strevend volk een belangrijk en zelfs heilzaam deel nemen aan zijn geestelijke en maatschappelijke ontwikkeling. Het officieele bevel, door de 'N.S.D.A.P.' in Duitschland tegen de Joden uitgevaardigd, treft in het bijzonder de Joodsche intellectueelen op gelijke wijze, als, in den eersten tijd de Bolsjewistische omwenteling in Rusland, de 'Intelligentsia' van het oude Czarenrijk. Te denken, dat alle intellectueele beroepen, hetzij als arts, advocaat, ingenieur, leeraar, ambtenaar, en welke dan ook, voortaan voor Duitsche Joden of Joden in Duitschland gesloten zijn, en dat dit ook het geval zal wezen met hun opleiding er toe, zoodat de Jood in Duitschland voortaan van al die ambten en beroepen zal zijn uitgesloten, het is een

buiten-de-wet-stelling zonder voorbeeld, een modern-geraffineerde wreedheid, misschien nog wreeder dan de vroegere en latere pogroms, welker verschrikkingen men heeft gelezen. Het is een schande voor het tegenwoordige Duitschland, een smaad voor geheel de Christenheid, en het is geen wonder, dat er een algemeene kreet van verontwaardiging tegen op gaat. Doch wanneer dit is vastgesteld, mag erkend worden, dat de Joden-zelf aan het gebeurde in Duitschland niet geheel onschuldig zijn, en de harde maatregelen in Hitlers ‘Derde Rijk’, zooal niet te vergeven, dan toch te verklaren zijn.

Hier boven is een onderscheid gemaakt tusschen ‘Duitsche Joden’ en ‘Joden in Duitschland’ en dat dit zich als 't ware van-zelf opdringt, is wat men den Joden kan verwijten, en wat de antipathie, welke velen, ook elders, voor Joden in het algemeen gevoelen, verklaart. Het is niet genoeg, dat het meerendeel der Joden, sinds het begin hunner tragische volksgeschiedenis, zich door fanatisme en innerlijken hoogmoed van Gods uitverkoren volk te zijn, zich hardnekkig heeft afgezonderd van de volken en dier godsdienstig en politiek leven in wier midden zij gastvrijheid zochten of vonden, zoodat zij deze ook nog heden, althans in vele opzichten, hinderen door in de beschaafde Westersche natiën - daaronder meegerekend, natuurlijk de Vereenigde Staten - hun ongemotiveerde sabbatsheiliging, hun ritueel slachten, hun afzonderlijke feestdagen, ook hun eigenaardige mentaliteit te handhaven. Dit maakt hen tot een bedenkelijk element in de ontwikkeling der volken. Misschien heden nog bedenkelijker dan voorheen.

Welbeschouwd is de uitgevaardigde ‘boycot’, speciaal van de Joodsche intellectueelen, een hulde aan de intellectualiteit der Joden in het algemeen, hulde die zij waarlijk verdienen. Want men mag voluit erkennen, dat zij een begaafd volk zijn en de intelligentie van den gemiddelden Jood een schreefje, misschien zelfs meer dan een schreefje, hooger staat dan die van den Christen. Wat bijvoorbeeld te zeggen van het nu gebleken feit, dat er van de 3400 advocaten te Berlijn 2500 Joden waren? De verhouding in Duitschland der Joden en Christenen in andere ambten en beroepen verkernd in geestelijke subtiliteit, wordt niet aangegeven. Doch zij is niet onmogelijk daaraan geëvenredigd. Dit is, daar dergelijke wanverhouding misschien ook elders be-

staat, inderdaad een abnormaliteit, welke in het bijzonder bij de volken van grove geestesgesteldheid, zooals door zijn Slavische vermenging het zoogenaamde Duitsche - God beter' 't: 'Germaansche' - volk sedert een halve eeuw gebleken is, niet langer geduld kon worden.

Er komt bij, dat de Joden in het algemeen, ook in die volken, welke men dan speciaal 'de Westersche' acht, zich overal geworpen hebben op het allengs in de wildste demagogie ontaardende parlementaire stelsel. Zoodat een belangrijk deel der Joden, in het bijzonder hun arme intellectueelen, behooren, éérst tot het liberale politieke streven, later tot het Marxisme, thans tot het Communisme. Zoo vormen zij een gevaar, niet alleen voor het bestaande kapitalistische stelsel, en dit komt er minder op aan, waar dit toch bezig is zich te overleven, doch ook voor de ordelijke ontwikkeling der menschheid, waarvan althans het beste deel wil zorgen, dat genoemd stelsel een fatsoenlijke begrafenis krijgt. Want het is van gunstigen invloed geweest op de ontwikkeling der wereld in de laatste eeuw, al houdt het die thans verder tegen.

Nog dit. Er zijn, zooals hier boven werd vastgesteld, twee soorten van Joden: zij die door hun langdurige vestiging temidden der Westersche volken, waar zij, in het bijzonder in ons gastvrij land, al sinds eeuwen een veilige woon hadden gevonden, zoodat bijvoorbeeld in de zeventiende eeuw Amsterdam door hen een 'Tweede Jeruzalem' werd geheeten, zij die zich dus thans in de eerste plaats Nederlanders gevoelen, of Engelschen, of Franschen, en, zelfs Duitschers, en eerst dan, min of meer, ritueele Joden, en de anderen, die steeds hun Paaschgedachte in het hart dragen: 'thans nog het Paaschfeest hièr, doch het volgend jaar in Jeruzalem.' Deze laatste soort Joden kunnen eigenlijk door elk volk gemist worden. Het beste wat men van hen kan zeggen is, dat zij zich aan de landswetten plegen te onderwerpen. Doch zij scheiden zich met hun eigenaardig en in vele opzichten, vooral wat hun familieleven betreft, achtenswaardig leven zooveel mogelijk af van de Christenbevolking, in wier midden zij leven, zooals zij dit zich sedert de eerste geschiedenis der Christenheid hebben gedaan door hun hoogmoedigen en fanatieken geloofsaard. Wat nu de hevige verontwaardiging betreft, welke de geheele wereld heeft aangegrepen door het bekend worden der vrijwel onbloedige,

doch daarom niet minder wreede pogrom tegen de Joden in Duitschland, zij wordt aangewakkerd en brandend gehouden door de Joden er buiten-zelf. Het Hitlerisme heeft in Duitschland den strijd aangebonden tegen de Joden binnen zijn grenzen, en het is gemakkelijk genoeg die te onderdrukken. Ten slotte zijn de Joden er een onbeteekenende getalsminderheid, ofschoon zij intellectueel tot de meerderheid mogen gerekend worden. Maar juist om dit laatste zijn de Joden buiten Duitschland een blijvend gevaar voor het 'Derde Rijk'. Wanneer dit niet eerlang op andere wijs een deel van de sympathie weet te herwinnen, welke men aan het overwonnen en te Versailles geknevelde Duitsche volk wijdde, dan zal deze buiten-de-wet-stelling der Joden in Duitschland zich wreken. Een belangrijk deel der wereld-dagbladpers staat onder den invloed van het Joodsche kapitaal, van Joodschen handel en nijverheid, van het Joodsche intellect, voor zooveel dit voortgaat het Marxistische Evangelie te verkondigen. Het is bijvoorbeeld van het grootste belang voor de volgende ontwikkeling van den thans in Duitschland bestaanden politieken toestand, dat de sympathie der wereld, welke zich voor het Duitsche volk tegen de Fransche politiek der laatste jaren had verklaard, nu geneigd is haar welwillende gevoelens van het Duitsche volk af te leiden, opnieuw naar het Fransche. Het is van belang wat een staatsman van beteekenis als Austen Chamberlain in een rede te Birmingham zei: 'Men ziet in de binnenlandsche zaken van Duitschland een herleving van den ouden overheerschingsgeest. Alvorens men kan overgaan tot een herziening van de vredesverdragen en terugkeeren tot het gelijke peil van de bewapeningen van Duitschland, moet men volkomen zekerheid hebben, dat die overheerschersgeest bij de Duitschers verdwenen is, en dat zij naar gelijkheid streven eenvoudig voor hun eigen veiligheid en de handhaving van den vrede. Het is thans niet het oogenblik om concessies aan Duitschland te doen.'

Ook door deze gebeurtenissen in Duitschland is het gebleken, dat een toekomstige oorlog onvermijdelijk is. Oorlog of Bolsjewistische omwenteling, oorlog èn waarschijnlijk Bolsjewistische omwenteling als gevolg er van. Kapitalisme en Marxisme zijn beiden verkernd in het Jodendom. Beiden bestrijden elkaar en beiden werken zichzelf in den grond. Want het is wel van

beteekenis, dat er zoovele denkende menschen zijn, die èn in het kapitalisme en terzelfdertijd in het Marxisme een gevaar zien voor de rustige en ordelijke ontwikkeling der wereld. Over het deel, dat de Joden der wereld in het kapitalistische stelsel hebben gehad, behoeft hier niets meer gezegd te worden. Ieder is daarvan, zoo al niet op de hoogte, dan toch heeft er zijn gedachten over, en het getuigt opnieuw voor dat schreefje hoogere, althans fijnere intelligentie der Joden boven de Christenen, dat zij zulk een overwegend, hoewel volstrekt niet altijd verwerpelijk deel hebben gehad in de ontwikkeling der kapitalistische gesteldheid der wereld, gedurende de veldwinnende parlementaire regeeringssystemen. Maar een juisten kijk daarop geeft de in ons land bekende Joodsche, felroode politicus A.B. Kleerekoper, die, schrijvende in ‘Het Volk’, erkent, dat het instinct tot zelfbehoud zoovele Joden gedreven heeft tot de roode politiek in hun land. Dit mag misschien dan waar zijn in alle landen, waar zij zich onveilig gevoelen, nu ook in Duitschland, maar waarom behooren zij dan ook, bijvoorbeeld in het onze, tot de uiterste revolutionnair-gezinde menigte? Als er een land ter wereld is, waar de Jood in het algemeen zich door de volksstemming en 's lands wetten veilig kan gevoelen, dan is het ons land. Doch in zekeren zin geldt het ook voor den Jood in Nederland wat de tegenwoordige, in korten tijd wat berucht geworden rijksminister Dr. Goebbels over de Joden in Duitschland zei: ‘Duitsche Joden hebben zich, in tegenstelling met de Engelsche Joden - hij had ook de Nederlandsche Joden kunnen noemen - niet bij het Duitsche volk weten aan te passen. Dat is te wijten aan het feit, dat Duitschland een soort doorgangshuis geworden is voor de van het Oosten komende Joden en wel hoofdzakelijk door de politiek der sociaaldemocratie.’ Goebbels wees verder op het doordringen der Joden in het openbare leven en op den afkeer van het Duitsche volk tegen de Joden. ‘Het Duitsche volk is bereid het Jodenvraagstuk te laten rusten, wanneer “Juda” ook Duitschland met vree laat.’

Het mag dan ook misschien voor het Nederlandsche volk gelden, dat het niet gesteld is op den Jood, die zich niet volop Nederlander gevoelt, en zich, uit den aard zijner mentaliteit, aansluit bij de uiterste revolutionnair gezinde menigte, alleen uit vrees voor Jodenvervolging, waarvoor hij althans in een land als

Engeland en Nederland niet bang behoeft te wezen, die hij dus enkel aanhangt uit een soort van politiek dilettantisme, omdat zijn onrustige geaardheid van volk zonder eigen natie, dit zoo mee brengt.

Doch hoe gewichtig ook de jongste gebeurtenissen in Duitschland voor de ontwikkeling dezer lijdende wereld zijn, en van hoeveel beteekenis het ook is hoe de verschillende volken er op reageeren, de afgeloopen maand heeft nog andere gebeurtenissen gezien, waarvan hier gesproken dient te worden. In de eerste plaats misschien Mussolini's 'Viermogendheden'-plan: een verbond tot het behoud van den vrede, doch met herziening van het verdrag van Versailles tusschen Engeland, Frankrijk, Duitschland en Italië, waartegen echter al dadelijk een krachtig protest is ingekomen uit den hoek der zoogenaamde 'Kleine Entente', welke zich heeft gevormd tot een 'vijfde' groote mogendheid, en waarop ook Japan niet gesteld is.

De wereld is zoo ziek, dat er geen geneesmiddel voor haar schijnt gevonden te kunnen worden, of zij dreigt er nog zieker van te worden. Dit 'vier-mogendheden'-plan is een stilzwijgende erkenning, dat het met den Geneefschen Volkenbond, waarvan Japan zich thans volkomen heeft los gemaakt, niets gedaan is. Wel trachten de staatslieden der zoogenaamde 'groote mogendheden' den volken gerust te stellen omtrent hun goede bedoelingen met den Geneefschen bond, maar door de gebeurtenissen in Duitschland is Frankrijk, een der vier, reeds nu weinig geneigd om Mussolini's denkbeeld tot verwerkelijking te helpen brengen. Ook in Engeland vindt het idée van den 'Duce', ondanks de geestdrift er voor van den welmeenenden 'Prime Minister' Ramsay Mac Donald, slechts matige instemming. Daarom zal Mussolini's plan, den 'Duce' aan zooveel geniaal welslagen in eigen land gewoon, op dit internationale punt wel een mislukking worden.

Een rol van minder weinig, misschien zelfs nog van grooter beteekenis dan die van Benito Mussolini in Italië speelt nu de nieuwe president Roosevelt in de Vereenigde Staten, waar het hoofd van den Staat steeds een machtiger man was dan vele constitutioneele staatshoofden in de 'Oude Wereld'. Waarschijnlijk door zijn invloed heeft nu ook de regeering der 'Staten',

eertijds, naar het scheen, het bolwerk van kapitalistische wereldheerschappij, den gouden standaard opgegeven. Ofschoon de schrijver hier geen competentie bezit om eenig idée te ontwikkelen over de gunstige of ongunstige werking hiervan op de economische toestanden der landen in de overige wereld, in het bijzonder die weinige, welke den gouden standaard nog handhaven - voor hoelang? - is ook dit wel een bewijs tot welk een diep verval het economische leven van alle volken is gekomen.

Een moedgevend verschijnsel onder deze donkere omstandigheden blijft het nog steeds, dat de staatslieden, de verantwoordelijke leiders der volken, bijeen komen ter onderlinge besprekingen van maatregelen om daarin verbetering te brengen Al is het onheilspellend, dat een natie, welke sinds betrekkelijk korten tijd tot zoo overheerschend belang is gegroeid in het bestel der wereld als Japan, zich thans van die besprekingen verre houdt. President Roosevelt II overlegt nu met den Engelschen eersten minister, en den, als in de Vereenigde Staten ‘persona grata’ door Frankrijk afgezonden oud-eersten minister Herriot, ook natuurlijk met vertegenwoordigers van andere volken, die in dit vraagstuk recht hebben hun stem te doen hooren, al is dit niet in gemeenschappelijke bijeenkomsten, over het ingewikkelde vraagstuk der wereldeconomie, in het bijzonder, waar de volken nu bezig zijn zich door hooge tolmuren elk van naburige volken af te zonderen. Zoodat het vraagstuk ‘vrijhandel of protectie’ nu als een toegehaalde strop sluit om den hals van elke natie, die leven wil: de Vereenigde Staten niet uitgezonderd. Als een berouwhebbend zondaar heeft de Amerikaansche minister Hull in Roosevelts kabinet erkend, dat aan het tegenwoordige economische bankroet der wereld de Amerikaansche Bondsregeering hoofdzakelijk schuld heeft. Door het vraagstuk der schulden aan de Staten van alle volken en dier tot nu onverbiddelijk geëischte aflossing, is de economie dier volken, overwinnaars of overwonnenen in den wereldoorlog, tot onontwarbare verknooping gekomen. Het zou waarschijnlijk een weldaad voor de geheele menschheid zijn, die der Vereenigde Staten niet uitgezonderd, indien hun geldmagnaten de spons haalden over deze schuldenlei.

Japan echter toont zich meer en meer een bedreiger voor den gemeenschappelijken vrede, en het feit, dat het den Volkenbond

heeft verlaten, ofschoon het erkend moet worden, dat deze tot nu toe niet veel goeds in de wereld heeft gebracht, bewijst, dat het zijn masker afwerpt, en er nu rond voor uitkomt, dat het voortaan voor zijn regeering niet enkel gaat om China, doch om haar leiding over geheel het Oosten, waarin de Europeesche volken, ook wij, tot dusver een zoo machtige positie hadden gewonnen. Japan wenscht niet te ontwapenen. Japan wenscht zich sterker te maken dan welk ander machtig gewapend volk ook, dat in zijn nabijheid economische of strategische vestingen heeft gebouwd. Tegenover China kan het gelijk hebben, als de regeering te Tokio zegt, dat dit groote land geen georganiseerde staat is, waarmee normale betrekkingen mogelijk zijn. Maar in ditzelfde China bezitten vele belangrijke andere volken belangen, welke zij niet goedsmoeds aan Japan willen overlaten, en wanneer men te Tokio droomt van een mogelijke 'Pax Japonica', dan zal het er toch eerst om moeten vechten. Het Japansche voortdringen in China: van Mandsjoekwo, intusschen door wat men in China dan een regeering noemt, als onafhankelijke staat erkend, naar Dsjehol, van Dsjehol naar het China binnen den bekenden muur, opdat dan geheel China afgesloten zal zijn van Soviët-Rusland, dat nog niet in staat is oorlog te voeren tegen het militair sterke Japan, het is bezig een Aziatische Monroeleer op te roepen, welke niets goeds beteekent voor den vrede der wereld.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Over eenige van Goethe's vrouwenfiguren Goethe's moeder, Bettina von Arnim, en die Günderode. *(Vervolg van blz. 345.)*
Mignon.

Van Goethe's *Gretchen* is dikwijls gezegd, dat zij in de geheele oude en nieuwe literatuur met geen enkele dichterlijke vrouwengestalte kan worden vergeleken. Doch is datzelfde niet met *Mignon,* en in nog hoogere mate, het geval?

Want bij alle andere vrouwelijke figuren, welke ‘der gröszte aller Frauendichter’ vermocht te scheppen, kan men in de letterkunde nog wel parallellen vinden, - bij Mignon zal dat zoo gemakkelijk niet gaan. De eenige gestalte, die er nog eenigszins mee te vergelijken is, zou zijn Flämmchen in Immermann's Epigonen (heeft Vicki Baum dit meisje als beeld voor oogen gestaan voor háár *Flämmchen* in: Menschen im Hôtel?), maar bij nadere beschouwing gaat ook deze vergelijking, als haast alle vergelijkingen, niet op.

Een ‘Opfer des Schweigens’ noemt Adolf Stahr Mignon.

In het zonnige, lichte milieu van Goethe's *Wilhelm Meister's Lehrjahren* vormt Mignon het donkere, tragische element. Tusschen alle andere levendige en levende personen zijn zij en haar vader, ‘der Harfner’ het eenige sombere punt. Niet slechts ‘eine Schwur’, zooals zij klagend zingt, ‘schlieszt ihr die Lippen zu’, haar heele wezen is veeleer geslotenheid, een diep-innerlijke, geheimzinnige teruggetrokkenheid. Zij gelijkt een rozeknop, die in den vollen bloei den dood ter prooi valt, of, zooals Stahr het dichterlijk uit-

drukt: Dat Roth das die verschlossene Blume färbt, ist das verströmende Blut ihres gebrochenen Herzens.

Met haar dood wordt de roman doffer en stiller. Niet ten onrechte zegt Körner in zijn bekenden brief aan Schiller: .....dasz überall wo Meister durch die äussern Verhältnisse abgespannt werde, Mignon's Erscheinen und ihr Anschauen seinem Wesem einen neuen Schwung verleihe.

Er wordt beweerd, dat Goethe met de figuur van Mignon zijn tribuut aan de romantiek bracht. En zelfs Novalis, die van Wilhelm Meister zeide, dat daarin de romantiek en de natuurpoëzie te gronde gingen, dat er geen spoor van mysticisme in te bekennen viel, kon zich toch niet aan den diepen indruk, welke Mignon en haar vader op hem maakten onttrekken. Maar Novalis kon en mocht niet van Goethe verlangen, dat deze het ziekelijke als het gezonde, het donkere als het lichte, het sombere als het natuurlijke voorstellen zou!

Schiller bewonderde het in Goethe, dat hij ‘das furchtbar Pathetische, das praktisch Ungeheure im Schicksale Mignon's und des Harfenspielers von dem theoretisch Ungeheuren, von den Missgeburten des Verstandes abgeleitet habe, so dasz der reinen und gesunden Natur nichts aufgebürdet werde.’ Want ‘nur im Schoosse des dummen Aberglaubens werden diese monstrosen Schicksale ausgeheckt, die Mignon und den Harfenspieler verfolgen.’

Wij herinneren hier aan de pas aan het einde van den roman verhaalde voorgeschiedenis van Mignon en hare ouders. Een vreemde historie!

Een grillige vader, een lombardische markies, krijgt, na drie zonen, nog op hoogen leeftijd een dochter. Uit vrees belachelijk te schijnen, houdt hij de geboorte van dit kind voor iedereen, behalve voor zijn biechtvader en een vertrouwden vriend geheim. Het meisje wordt, ver van huis, door vreemden opgevoed, en groeit op tot een wonderbare schoonheid. De broeders, na den dood des vaders, weten er niets van, dat zij nog een zuster bezitten. Augustin, de jongste, een dweepzieke natuur, die veel van poëzie houdt en van muziek. die tegen den zin des vaders in een klooster is gegaan, leert Sperata (zoo heet zijn zuster) kennen. De liefde, die hij voor haar gevoelt, redt hem van geestelijke overspanning. Zijn liefde wordt beantwoord, en nu bidt hij zijn broeders hem te helpen, dat hij van zijn

kloostergelofte mag worden ontslagen. Deze zijn daartoe bereid, doch wanneer zij daarover met hun biechtvader onderhandelen, blijkt hun, dat Sperata hun bloedeigen zuster is!

Intusschen is Sperata reeds Augustin's vrouw geworden, en deze wijst de door de broeders gemaakte ontdekking met smart en verontwaardiging af, die hij een verzinsel, een sprookje noemt. Als hij de waarheid niet langer kan ontgaan, berekent hij met ontzetting de gevolgen, welke deze daad volgens wetten en zeden voor hem hebben kan. De ongelukkige keert naar zijn klooster terug en Sperata mag nimmer vernemen, dat het door haar heimelijk ter wereld gebrachte kind, het gevolg is van een verbintenis met haar eigen broeder. Maar wel moet zij worden voorbereid op een scheiding voor eeuwig van haar geliefde. En de Pater, die haar deze mededeeling zal doen, stelt het haar voor, alsof haar liefde voor een monnik een doodzonde is, zoo goed als een incest. Sperata is een vrome ziel en het beoogde doel wordt bij haar gemakkelijk bereikt. Augustin, in zijn klooster, die verder niets meer van Sperata hoort, en ook niet weet, dat zij een kind heeft gekregen, wijdt zich al meer en meer aan den godsdienst en doet boete voor zijn wereldsche afwijking.

Sperata ziet het kind, eenmaal haar verrukking en haar zaligheid, nu nog slechts aan met afschuw en gruwelijk berouw. De vernietigde vrouw vervalt in een halfkrankzinnigen toestand, en als het van haar weggenomen kind verdronken wordt geloofd, stijgt haar waanzin tot exaltatie, totdat zij visioenen krijgt en als een gehallucineerde sterft.

Het kind van deze onbewuste zonde, het onschuldige slachtoffer van een tegennatuurlijk verbond, is Mignon. Vaderloos en moederloos groeit zij op bij goede lieden aan het meer, aan wie de ooms haar hebben toevertrouwd en weldra toont zij een zeer eigenaardig karakter te bezitten.

Mignon kon al heel vroeg loopen en zich uiterst handig bewegen; zij was zeer muzikaal, had een uitstekend gehoor en kende het citherspelen haast vanzelf. Evenwel kon zij zich niet in woorden uitdrukken, ‘und es schien das Hindernisz mehr in ihrer Denkungsart als in ihren Sprachwerkzeugen zu liegen.’ Klauteren en springen, de acrobatische toeren van reizende kunstenmakers nadoen, ver op de bergen te klimmen en kloven en spleten te onderzoeken,

daartoe dreef haar innerlijke natuur haar aan; en men laat het kind begaan, omdat men toch zeker weet, dat, al blijft zij ook nóg zoo lang op haar omzwervingen weg, zij toch altijd weer terugkomt onder de marmeren zuilengalerij der villa, en thuis zwijgend komt uitrusten.

Maar dit vertrouwen wordt op een goeden dag beschaamd. Mignon keert niet terug. Men vindt haar hoed drijvende op het meer, en daar alle verdere nasporingen vruchteloos blijven, vermoedt men, dat Mignon in het water gestort en verdronken is.

Dit is evenwel niet het geval. Rond-trekkende kunstenmakers hebben het zwervende kind gevonden, en het als een goeden buit op hun tochten meegenomen. 's Nachts, als zij niet slaapt, hoort zij de gezellen op ruwe wijze daarover spreken.

> ‘Da überfiel das arme Geschöpf eine gräszliche Verzweiflung in der ihm zuletzt die Mutter Gott's erschien, und es versicherte, dasz sie sich seiner annehmen wolle. Es schwur darauf bei sich selbst einen heiligen Eid, dasz sie künftig Niemand mehr vertrauen, Niemand ihre Geschichte erzählen und in der Hoffnung einer unmittelbaren göttlichen Hülfe leben und sterben wolle.’

Aan de overzijde der Alpen, ver van haar schoon Italiaansch vaderland, in het koude, barre Noorden, moet het ongelukkige schepseltje als wonderkind optreden. Wilhelm Meister wordt door het geheimzinnige harer verschijning getroffen en aangetrokken; in het eerst weet hij zelf niet eens, of hij een knaap dan wel een meisje voor zich ziet.

> ‘Ein kurzes seidnes Westchen mit geschlitzten spanischen Aermeln, knappe lange Beinkleider mit Puffen standen dem Kinde gar artig. Lange schwarze Haare waren in Locken und Zöpfen um den Kopf gekräuselt und gewunden.’

Wilhelm's eerste vragen beantwoordt Mignon slechts door een donkeren, schuinen blik, terwijl zij zich zwijgend van hem afwendt.

Maar bij een verdere ontmoeting antwoordt zij kort, in gebroken Duitsch: Men noemt haar Mignon; ‘ihre Jahre hat niemand gezählt’; haar vader?..... ‘Der grosze Teufel ist todt.’

Het raadselachtige, terughoudende, mysterieuse in Mignon trekt

Wilhelm Meister aan, hij ziet iets poëtisch in haar, dat hem sterk charmeert, en zijn verbeelding houdt zich onophoudelijk met haar bezig.

De brutale behandeling, welke Mignon ondergaat, is oorzaak, dat Wilhelm haar 'loskoopt', en als zijn vriend Laërtes schertst, dat zij nu hun eigendom is, omdat zij haar hebben gekocht en betaald, besluit zij haar schuld van dankbaarheid af te doen door hen van stonde aan oplettend en trouw te dienen. Zij wischt zorgvuldig alle sporen van schmink van haar gezicht, en probeert zelfs haar natuurlijken blos weg te wrijven, daar zij deze óok nog houdt voor verf. In deze kleine handeling bedoelt Goethe Mignon's afkeer van leugen en bedrog te symboliseeren. Daarom ook bestaat er tusschen haar en Philine, de tooneelspeelster, die op haar lot zoo'n grooten invloed zal hebben, van den aanvang af zulk een snijdend contrast en daarom ook smeekt zij haar beschermer zoo dringend, - zij, die zoo uiterst moeilijk woorden vindt, 'von den Brettern zu bleiben'.

Wilhelm blijft onder de bekoring van Mignon, het zonderlinge kind, dat heel anders is als alle andere meisjes. Zij springt de trappen op en af, soms zit zij opeens boven op een kast; ook heeft zij voor iedereen haar bizonderen groet. Hèm groet zij altijd deemoedig, met over de borst gekruiste armen. Nu eens blijft zij volkomen stom gedurende langen tijd, dan weer geeft zij vreemde antwoorden met Fransche en Italiaansche woorden er door. En zóó sterk is Goethe's realistische uitbeeldingsmacht, dat wij Mignon's gebroken taal schijnen te *hooren,* hoewel Goethe haar nooit daarin voor ons laat spreken!

'Das kind war unermüdet in seinem Dienste, und früh mit der Sonne auf; es verlor sich dagegen Abends zeitig, schlief in einer Kammer auf der nackten Erde, und war durch nichts zu bewegen, ein Bett oder einen Strohsack anzunehmen.' (Dit staat in verband met haar gelofte aan de Moeder Gods, die haar heeft belooft, haar terug te geleiden naar het vaderland.) Mignon is een vrome Katholieke en gaat elken morgen naar de mis.

Voor Wilhelm Meister heeft zij een innige vereering en liefde; hij is de eenige, dien zij vertrouwt,' en voor hem volbrengt zij het kunststuk van den eierdans, waartoe niets haar, bij den troep, had kunnen bewegen. En als hij eindelijk begrijpt, hoezeer Mignon hem is toegewijd, en hij haar aanneemt als een soort van dochter en zij

hem als een vader, dan voelen zij zich voor eeuwig aan elkaar verbonden. (Terwijl de harpspelende Augustin geen oogenblik de nabijheid zijner dochter vermoedt.)

Dan zingt Mignon voor Wilhelm het onvergankelijke lied, dat in alle talen is vertaald en door tallooze componisten op muziek gezet:

Kennst du das Land, wo die Citronen blühn?
Im dunklen Laub die Gold-Orangen glühn?
Ein sanfter Wind vom blauen Himmel weht,
Die Myrte still und hoch der Lorbeer steht?
Kennst du es wohl?
Dahin! dahin!
Möcht' ich mit dir, o, mein Gebieter, ziehn!

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

La cour de Belgique et la cour de France

Louise-Marie d'Orléans. *Lettres intimes publiées par le comte Hippolyte d'Ursel.* - Paris, Blom 1933.

Louise-Marie d'Orléans, dochter van Louis Philippe en eerste koningin der Belgen, heeft bij haar dood in 1850 de herinnering nagelaten van groote goedheid en liefderijkheid. Slechts degenen die tot haar intieme bekenden behoorden, wisten dat zij een scherp verstand bezat, dat echter door haar groote schuchterheid verborgen bleef voor een wijderen kring.

Toen zij twintig jaar was werd zij uitgehuwelijkt aan Leopold, eersten koning der Belgen, die 22 jaar ouder was dan zij. Het door de politiek gesloten huwelijk werd geen mislukking, daar de jonge vrouw haar echtgenoot trouw was en genegenheid voor hem toonde. De koning was gevoelig en beminde haar. Bij het verlaten van het Fransche grondgebied was zij in tranen uitgebroken. ‘Het deed den Koning leed, dat ik zooveel verdriet had en toen wij hier thuis waren gekomen, begon hij ook te schreien. Ik kan u niet zeggen hoezeer dat mij trof’, schrijft zij aan haar moeder.

De toon dezer brieven is ernstig; koningin Louise schijnt oud voor haar leeftijd. Van den kindertijd af wordt een vorstenkind gedrukt door velerlei zware dingen. Uit al haar uitingen blijkt een zeer zuiver inzicht in de politieke verwikkelingen en zij geeft haar vader dikwijls goeden raad in de aan haar moeder gerichte brieven. Zij toont zich vooral bezorgd voor de door haar man en haarzelf nieuw gestichte dynastie en over haar familie. Voor de Hollanders heeft zij niet veel over dan schimpscheuten, iets wat de omstandigheden meebrachten; zij waren voor haar de ergste vijanden. Deze schuchtere Louise is

niet malsch in haar uitdrukkingen, als het tegen de Hollanders gaat. Ze noemt Willem I ‘Ce chien du roi Guillaume.’ Zij spreekt van ‘ces gueux de Hollandais..... ces misérables...’ en beschrijft de bezetting van Antwerpen als ‘....een handjevol armzalige Hollandsche soldaten, slecht gekleed, miserabel, voor het grootste gedeelte Joden....’ Deze bewering lijkt niet erg waarschijnlijk.

De koninlijke schrijfster beziet alle gebeurtenissen uit een Fransch-Belgisch-Orleanistisch oogpunt, een wijdere belangstelling kent zij niet. Bij den dood van den Spaanschen koning Ferdinand VII erkent zij spontaan het goed recht van Don Carlos, totdat zij begint in te zien dat het voor haar familie niet wenschelijk is, dat de legitimisten in Spanje zouden zegevieren; Louis Philippe werd immers door de Fransche legitimisten als ursurpator beschouwd en Leopold werd op gelijke wijze aangezien door de Hollanders en de Hollandsch gezinde partij in België. Die in glazen huizen wonen, moeten niet met steenen gooien en in 1834 schrijft zij: ‘Wij kunnen een Restauratie niet gedoogen. Daarom zou Leopold, om hem elke kans te ontnemen, willen, dat men Don Carlos in den rug aanvalt, en dat zoo gauw mogelijk.’

Hoewel de Koning op den duur geen trouw echtgenoot was, zwijgt zij hierover volkomen in haar brieven en zij heeft tot het einde van haar leven volhard in huwelijkstrouw en genegenheid tegenover haar echtgenoot, een houding die het vorstelijk huwelijk en het prestige van den Koning tegenover de buitenwereld heeft gered. Er blijkt daaruit een edele geestesgesteldheid bij deze koningin. Uit haar brieven wordt ons veel duidelijk uit de geschiedenis van de eerste helft der 19de eeuw. Historici zullen er gaarne gebruik van maken.

Mémoires du marquis de Toustain 1790-1823 publiés par la marquise de Perry de Nieül. - Paris, Librairie Plon.

Hoewel deze memoires geen scherpe visie geven op personen en zaken, zijn zij een rijke bron van informatie. De schrijver vertelt kalm en beschaafd, wat hij heeft beleefd en gezien en dat

is niet weinig. Iemand die als hij in 1791 zich bij het leger der emigranten had gevoegd, daarna in Russischen krijgsdienst overging en van 1818-1807 door de Engelsche regeering aangesteld, deel uitmaakte van de Portugeesche generale staf, kon wel een belangwekkend boek samenstellen, indien hij ook maar een klein gedeelte zou hebben opgeschreven van wat hij persoonlijk ondervond of om zich heen zag gebeuren.

Het manuscript van deze memoires beslaat drie dikke deelen fijn en leesbaar handschrift van den markies zelf, zonder inktvlekken en doorhalingen. Streng legitimist vergeet hij nooit de hoofdletter te gebruiken, wanneer hij den koning moet vermelden. Van Napoleon spreekt hij het liefst als *Buonaparte* om goed te doen uitkomen, dat die naam niet van Franschen oorsprong is.

Bij het lezen van deze herinneringen zegt men zich telkens nu beter te begrijpen hoe dit of dat mogelijk is geweest. De etappes van de revolutionaire beweging worden verduidelijkt. Zoo lezen wij pag. 2: 'De gebeurtenissen van Varennes werden gevolgd door de algemeene opstand van Metz, waar de som van zestig duizend livres, die in één nacht door de revolutionaire agenten onder onze jagers werd uitgedeeld, groot genoeg was om de goede principes te vernietigen, die dit regiment altijd hadden onderscheiden.'

Hij verhaalt van de wonderlijke inneming van Lissabon door het Fransche leger, dat geen schot had behoeven te doen en zelfs niet in staat zou zijn geweest tot een ernstig gevecht: 'De 30 November kwamen de Fransche troepen 1500 man sterk, de stad binnen en maakten zich meester van het kasteel, de forten en de batterijen aan de Taag: ....De troepen kwamen de een na de ander binnen; zij waren in een deerniswaardigen toestand door de vermoeienis der geforceerde marschen, door de natheid van het seizoen en het totale gebrek aan levensmiddelen. Gedurende drie dagen waren zij gedwongen geweest zich te voeden met groeene eikels en volgens de meening van generaal Thiébault, chef van de generale staf van dit leger, waren er bij aankomst in Lissabon geen 10.000 meer over van de 25.000 man, waaruit het bestond bij het vertrek uit Bayonne. Het had 4000 man onderweg verloren, die aan ziekte waren bezweken of ver-

dronken in de rivieren. Daar het alleen uit de laatste lichting was gevormd, waren die ongelukkige jonge mannen niet in staat de vermoeienissen en ontberingen te verdragen. Ik heb er dood neer zien vallen bij het binnentrekken van Lissabon en behalve een mooi bataillon grenadiers, was het overige gedeelte om medelijden mee te hebben, vooral de cavalerie, want de mannen van deze afdeeling die slechts een jaar dienst hadden gehad, konden zich niet in het zadel houden. Hoe ellendig de Portugeesche cavalerie ook was, bij die troepen geleek zij een keurcorps. Het is duidelijk, dat men met zulk een leger gemakkelijk zou zijn klaar gekomen, wanneer de Prins zijn troepen had opgesteld in de vlakten van Abrantès, aan de bergpassen. De 25.000 Portugeezen zouden nooit meer dan 3 of 4000 Franschen te bevechten hebben gehad; zij zouden zonder gevaar de soldaten van Napoleon hebben verslagen en ze hebben gedwongen het rijk te ontruimen. Maar de zwakheid van den regent, zijn onbekwaamheid, de laffe en wellicht trouwelooze raadgevingen van zijn ministers, de schrik dien de naam der Franschen inboezemde hadden aan dit besluit in den weg gestaan en Portugal beleefde de schande te worden onderworpen door een handjevol zieken en stervenden.'

Hij vertelt ook van het gedrag van Junot en van de andere Fransche generaals. Een hunner plunderde het zilverwerk van den gastheer, die hem ten eten had genoodigd en stuurde het naar Frankrijk; een ander liet zich iederen dag een tafel aanrichten, die den gastheer telkens 3000 francs kostte.

Onder het Keizerrijk heeft de markies de Toustain nooit dienst willen nemen in het Fransche leger, 'mijn geweten liet mij dit niet toe', zegt hij eenvoudig. Door zijn kennis van Spanje en Rusland was hij zeker van het voor de Franschen noodlottige einde dezer beide oorlogen. In 1814 is hij in Chartres wanneer het keizerlijke hof uit Parijs is gevlucht en hij ziet daar, in de verwarring achtergelaten, de prachtige koets, die gediend had bij de kroning van Napoleon. Iemand had er een paar zakken meel in geladen om dat mee te nemen. De koets bleef dagen lang onbeheerd op een plein staan.

Over de mentaliteit van de Bourbons tijdens de Restauratie maakt hij, de ultra-legitimist, de volgende opmerking:

‘Den 1en Januari werden wij aan den Koning en de Prinsen voorgesteld; het was de eerste keer, dat ik bij den hertog van Orléans ging. Ik beken, dat toen ik bij hem uitkwam, ik woedend was over de aangename manier, waarop hij ons had ontvangen, want ik voelde, dat de vergelijking, die men kon maken tusschen zijn beminnelijkheid en die van onze vorsten wel in staat was de menschen tot zijn partij te trekken.’

Voor een geschiedschrijver zou menig citaat van Toustain aanleiding tot een geheel hoofdstuk kunnen worden en geschikt zijn als motto daar boven te worden geplaatst. De lezing van deze memoires is belangwekkend en leerrijk en kan met warmte worden aanbevolen.

E.O. Volkmann. *La révolution allemande traduit de l'Allemand par Blaise Briod.* - Paris, Plon.

Dit is een levendig geschreven overzicht van den dramatischen tijd, die ligt tusschen Nov. 1918 - Maart 1920, een tijd wreed en hard voor Duitschland, somber en angstig voor de geheele wereld. De auteur valt midden in de groote gebeurtenissen en begint met een beeld te geven van de spanning op de vloot, waarvan het opperbevel een actie wil beginnen met het doel de strijders aan het front in Vlaanderen te steunen. De officieren zijn verheugd uit hunne lange werkeloosheid te geraken, maar de manschappen weigeren hun medewerking; zij willen zich niet laten opofferen voor een verloren zaak, zooals zij zeggen. Het uiterste wat zij doen willen, is, zoo noodig, de havens verdedigen.

In een volgend hoofdstuk brengt Volkmann zijn lezers naar het hoofdkwartier te Spa, waar berichten omtrent den ontredderden binnenlandschen toestand inkomen, waar de cavalerie-kapitein von Helldorf uit Compiège de voorloopige vredesvoorwaarden brengt, door de geallieerden gesteld, en die niets anders zijn dan *een ultimatum.* ‘Met dit document, zegt Volkmann, begint een nieuw tijdvak der geschiedenis van Duitschland, een tijdperk van armoede, van hard werken, van onmacht, van vernedering. De Fransche maarschalk en de Engelsche admiraal kennen hun goede kansen. Zij zijn er zich volkomen van bewust,

dat er geen besprekingen meer noodig zijn. Van het oogenblik, dat de revolutie meester is in het land, houdt alle weerstand op.'

Von Helldorf had op zijn weg van Compiègne dwars door de Duitsche linies moeten heenbreken. Aan de Duitsche loopgraven gekomen stond hij versteld, 'als over een wonder bij het zien van die enkele mitrailleurs hier en daar over het terrein verspreid en die dunne keten van mannen, die de vijandelijke massa in bedwang houdt.'

Het groote drama wordt in deze beide korte aanhalingen voor oogen gesteld, levendig, scherp en pakkend: Op het terrein van den strijd hebben de Duitsche mannen stand gehouden, zij zijn niet overwonnen, maar de revolutie in het land zelf heeft Duitschland gebroken.

De aftakeling van het Duitsche Rijk door Duitschers gaat voort: De Beiersche communist Kurt Eisner plundert het diplomatieke archief van München en publiceert gedeelten van willekeurig gekozen documenten, die een verkeerd beeld geven van de vóórgeschiedenis van den oorlog: 'Clemenceau, Lloyd George en Wilson zijn de drie grootste idealisten ...De Entente boezemt mij het grootste vertrouwen in...' roept hij uit op een conferentie te Berlijn.

'Eisner doet voor Frankrijk meer dan tien diplomaten en de vrijwillige zelfvernedering van Duitschland stuit zelfs Clemenceau tegen de borst, die er een gretig gebruik van maakt.'

Ook in het oosten is de zelfvernietiging aan het werk en waar het leger de Duitsche grenzen nog wil verdedigen, werkt Berlijn tegen. Arbeiders- en soldaten-raden gaan aan de hoofdofficieren bevelen uitdeelen en men ziet stukken van het Duitsche Rijk in beweging komen en los raken.

Als het door de Entente opgeëischte gedeelte der Duitsche vloot naar Scapa Flow zal worden gebracht om aan de Engelschen te worden overgegeven, stelt de bemanning der duikbooten den eisch van een extra-toelage van 300 tot 400 Mark, een eisch waarin noodgedrongen wordt toegestemd. De matrozen der andere schepen verlangen daarop onmiddellijk hetzelfde. Bij het verlaten van de haven speelt het orkest van een der groote kruisers vroolijke wijsjes: de ontwrichting is volkomen.

De auteur geeft daarna een beeld van de worsteling tusschen

de socialistische regeering Ebert, waarbij de burgerlijke elementen zich hebben aangesloten en het opdringende communisme onder leiding van Liebknecht en Rosa Luxemburg, eindigend met de overwinning der regeering.

Het derde deel geeft de conferentie van Versailles en draagt tot titel: 'De Rechters der wereld.' Ook hier is het relaas levendig en bewogen, maar de auteur doet er toch waarschijnlijk hier en daar te veel van zich zelf bij, b.v. wanneer hij beschrijft hoe Clemenceau het woord neemt en aan de Duitsche gedelegeerden den vrede toewerpt: 'Hij heeft op dit uur 48 jaar lang gewacht, zegt Volkmann. Nooit heeft hij den eed van wraak uit het oog verloren, dien hij deed in Bordeaux in 1871 en die de reden van bestaan en het doel was van zijn leven.'

Hier is te veel gesynthetiseerd. Na 1870 was de radicaal Clemenceau, heel blij, dat het tweede keizerrijk was gevallen en niets bewijst, dat deze afbreker, deze 'tombeur des ministères' op zulk een revanche heeft gewacht, die het lot hem na een halve eeuw in de schoot wierp. Maar al mocht de auteur zich hier en daar te ver hebben laten meesleepen door zijn dramatiseerend talent, wij zouden zijn getrouw en pittoresk relaas niet willen ruilen voor een droge opsomming van historische feiten.

F. Erens.

Andree door H.W. Sandberg.
(Vervolg van blz. 471.)

Op den hoek van de rue St. Lazare wachtte hij haar op. Zij schudde hem hartelijk de hand, er was niets geen pose of terughouding bij haar te vinden.

Zij gingen het café op den hoek binnen en daalden af naar, zooals zij hem in het oor fluisterde, waarna zij hem één van haar knipoogjes gaf, 'la salle des amoureux'. Dat was een zaaltje der sous-sol, met gemakkelijke zitjes, waar een paar verwoede kaartspelers komen, voor de rest niet minder verwoede vrijlustigen, die, daar zij veronderstellen, dat ieder ander met hetzelfde bezig is, rustig doch vrij behoorlijk hun gang gaan. Wie er geen geliefde heeft te ontmoeten, komt er niet.

Zij bestelden een aperitiefje. Hij vroeg haar of zij hem den Zaterdagavond had vergeven? Zij kneep, omdat zij er niet meer over wilde spreken en bovendien, omdat zij vriendelijk tegen hem wilde zijn, als antwoord even in zijn arm. Hij haalde het collier voor den dag, zilver met echte steenen van smaragd. Zij deed het direct om haar hals. Daar lag het tegen de fijne huid. Pas toen had het zijn eigenlijke waarde gekregen. Zij omhelsde hem. Zij praatten nog wat over allerlei dingen, daarna stapten zij op. Arm in arm vertrokken zij naar het restaurant, waar zij altijd déjeuneerde. Hij bewonderde er haar om, dat zij meestal hier, waar het niet duur was, at en vrijwel steeds alleen, naar zij vertelde. Wat een kalm, rustig en energiek leven leidde deze vrouw. En daarbij was zij altijd opgewekt en vol grappenmakerijen.

Kwam het door de vrij sterke apéritief en door den wijn onder het eten? In ieder geval ontstond er een stemming, die hem

duizelig maakte, een stemming, die hij voortaan niet meer kwijt zou raken, wanneer hij haar ontmoette. Zij grensde tevens aan een soort van verdwazing.

Zij praatten op warmen toon met elkaar, hun woorden en handen verwarden zich soms in elkander. Zij wisselden foto'tjes uit, waarop zij hun handteekening plaatsten. Zij zei hem, dat hij een andere boord moest dragen, die nauwer om den hals sloot, dat zij hem zou leeren, hoe zich te kleeden als ‘un vrai Parisien’ en dat hij, als hij naar haar luisterde, er na een paar maanden tiptop zou uitzien, net zooals zij hem wilde hebben. Hij verklaarde lachend, dat hij alles voor haar over wilde hebben, zelfs nauwe boorden. Zij informeerde of hij nu eigenlijk behoorlijk verdiende, wat hij wel moest ontkennen, maar van nu af aan, beloofde hij, wilde hij een vaste post zoeken, het kwam er niet op aan wat voor een, zelfs al was het in den handel, maar hij vergat hierbij heelemaal, dat hij daarvoor totaal ongeschikt was. Zij vertelde - hoe het ter sprake kwam, zou moeilijk te zeggen vallen, maar zulke dingen komen altijd ter sprake - dat zij, als vrouw uit de Midi, ‘très chaude’ was. Zijn hart begon sneller te kloppen en hij bekende haar, dat hij dit vanaf het eerste oogenblik in haar had gevoeld en dat dit geheel aan zijn natuur beantwoordde, al leek dit oogenschijnlijk niet zoo.

- Daarover hoeft u mij niets te vertellen, zei zij, - u bent zoo hard van stapel geloopen. Niettegenstaande alle waarschuwingen liep u als een dolle stier op uw déclaratie af.

Even schemerde iets triests voor zijn oogen, maar dat verdween terstond door de bedwelming van het oogenblik. Hij pakte haar hand beet, streelde die in de holte van de palm en lei daarna zijn hand tegen haar borst, daar, waar zij het collier droeg.

‘Ik wil u van het hoofd tot de voeten tooien’, deelde hij haar mede, ‘maar niet om u mooier te maken. U mooier maken dan u al bent, kan ik niet.’

- U leert het al om galant te zijn.

‘Nee,’ zei hij trouwhartig, ‘ik vind u in ieder geval een ravissante schoonheid.’

Ondertusschen at hij niets. Zij merkte het en fronste de wenkbrauwen. Hij verontschuldigde zich, deed alle moeite om nog wat naar binnen te krijgen.

‘Nu u er bij bent, kan ik niets eten, als.... iets mij interesseert (hij had willen zeggen, als ik iemand liefheb, maar bedacht zich nog gauw) ben ik heelemaal wèg.’

- Dus ik.... interesseer u?

‘O, een heel, heel klein beetje.’

‘Andrée, t'es mon trésor’, ontsnapte hem in een moment van niet te weerhouden verteedering.

Zij glimlachte en door dezelfde roes meegesleept sprak zij de woorden, waar hij later, veel later, aldoor weer aan moest terugdenken. Ah, als zij die maar niet had gesproken. Een enkele uiting, die voor degeen, die haar zegt, misschien niet zooveel waarde heeft of deze weer spoedig verliest, wordt door een ander vaak als een kleinood opgeborgen in zijn hart. Ieder oogenblik haalt hij het voor den dag, kijkt er naar. Door de glans, die er van zijn oogen afstraalt, schittert het elken keer te sterker, tot het tenslotte hem, die het bij zich draagt, geheel verblindt.

- Nog nooit heeft iemand zóó van mij gehouden.

‘Wat?’ riep hij, want hij had het gehoord, maar het overweldigde hem zoo, dat de zin meteen in zijn hoofd uit elkaar spatte.

Zij stonden op en staken de Place de la Trinité over om weer in een ander café dan daarnet een kop koffie te drinken. In een hoekje gingen zij zitten, naast elkaar, dicht tegen elkaar aan. Had Guillaume bij het oversteken van het drukke plein al geen twintig meter voor zich uit gezien, thans, nu haar lichaamswarmte hem doorstraalde, nu haar gezicht bij het zijne was, als een spiegel, die een ander ‘ik’ van hem weerkaatste, een ‘ik’, dat uit de eeuwen omhoog scheen te zijn gestegen naar hem toe, om hem te hervinden, zag hij niet verder dan tot op een meter afstand. Daarbuiten was een nevel, waaruit af en toe een arm met een glas in de hand opdoemde, een lucifer, die vlamde, het servet van een garçon, verder niets.

Zij namen afscheid vóór dit café'tje, op den rand van het trottoir. De dichte menschenstroom, die zich in de middaguren in het centrum van de stad beweegt en de rijen taxi's schoven rakelings langs hen heen.

Voordat hij haar omhelsde, bekende zij met vreugde:

- Zie je, nu gaat het al veel beter.

* * *

En zoo ging het door. Hij overstelpte haar met geschenken. Wat hij tekort scheen te komen in karaktertrekken die haar boeiden, meende hij te kunnen vergoeden door het geven van cadeaux. Wanneer hij haar wat gegeven had, zei zij steeds: - Daar zal ik u voor omhelzen. Dikwijls weigerde hij, plotseling bitter gestemd.

'Daar wil ik geen belooning voor hebben', antwoordde hij dan. Dat begreep zij niet, dacht, dat het een gebrek aan vuur was, dat hij haar niet begeerde. Maar hij begeerde meer van haar, dan zij kon geven.

Voor haar, die hij liefhad, had hij alles over, tot den laatsten draad van zijn kleeren en tot den laatsten vezel van zijn ziel. Hij was nog, wat je noemt, een minnaar van den ouden stempel. tegenwoordig doet men dat zóó niet meer, men heeft lief 'en bagatelle'.

Hij betaalde dikwijls de déjeuners voor haar, zoodat hij dan 's avonds brood moest eten, omdat hij maar weinig geld had. Hij leefde in een constante verdooving, die hem ook onhandig en links deed zijn, wanneer hij flink moest optreden. Niet, dat er zich belangrijke gebeurtenissen voordeden, waarbij hij een belangrijke rol had kunnen vervullen. Ware dit het geval geweest, dan zou Guillaume zich zonder twijfel moedig en karaktervol hebben gedragen en al de bravoure-types uit het dagelijksche leven, met hun glad-achterover gestreken haren, hun gemak om elke vrouw een aardigheid te zeggen, zooals een hond, die bij elke teef, die hij voorbijkomt, kwispelt, hun air van in dure pakjes te flaneeren en niets te doen, hun motor-causerie en dansgeperfectionneerdheid vèr achter zich hebben gelaten, want, hoe resoluut deze heeren in een restaurant, op straat, tegenover dames, in één woord in den schijn van het leven optreden, innerlijk zijn zij lafaards en lui van niets. De gesprekken, die hij met Andrée hield, waren voor hem een ontzettende inspanning; soms stond hem van agitatie het koude zweet op het voorhoofd. Zij had hem verboden over ernstige dingen te praten, dingen, die henzelf betroffen of die de eerste steenen hadden kunnen vormen van den weg naar elkanders hart. Zij wilde, dat zij als kameraden met elkaar zouden omgaan, in geen geval wilde zij een herhaling van dien Zaterdagavond, voordat zij zeker was van zichzelf. Vreesde zij een overrompeling of

was er werkelijk iets, dat haar tegenstond? Guillaume had in de voorwaarde toegestemd, maar juist die belemmerde al zijn pogen, om haar voor hem te winnen. Zij wilde zijn karakter leeren kennen, hij wilde haar zijn ziel toonen. Hij wist, dat hij pas een vroolijk, onbezorgd en geestig kameraad kon zijn, nadat hij zijn verdriet, dat zich al die jaren bij hem had opgehoopt, aan een ander zou hebben overgedragen, die het met zachte handen zou hebben terzijde gelegd, om, als hij niet keek, het voorgoed weg te schuiven. Hij was het zich bewust, dat, als zij meer intiem met elkander waren, hij minder intiem met haar zou begeeren te zijn. En ook de angst moest van hem weggenomen, dat dit geluk opnieuw aan hem voorbij zou gaan, zooals alle geluk, ‘dat eeuwige waarde heeft’, gelijk Sigrid Undset heeft gezegd.

- Het is heelemaal niet noodig, dat u uw ziel voor mij uitstort, had zij eens gezegd, toen hij haar gesmeekt had, het terrein van een banalen omgang te verlaten.

Hij was versuft geweest van radeloosheid. Hij vroeg haar, mee naar zijn kamer te gaan, dan konden zij daar praten, daar was het gezellig, dan kon hij haar eens flink omhelzen, meer niet. Zij had geweigerd, niet omdat zij hem vreesde, misschien vreesde zij eerder zichzelf, maar omdat zij er voornamelijk van hield, dat haar sentimenten met woorden gestreeld werden, zij mochten nog zoo gedurfd zijn. Daaraan had zij genoeg. Om die reden beviel haar het werk in het ‘magasin’ ook zoo goed. Er kwamen elken dag heeren, die allerlei toespelingen maakten, de ‘helden’ begrijpt u, gezegden, waar zij behendig mee jongleerde door er gevat op te antwoorden. Nooit echter zou zij, zooals de meeste andere meisjes uit haar vak, zich tot werkelijke avonturen of dwaasheden laten verleiden.

Guillaume zei een keer tegen haar: ‘Ik ben nooit ernstig ziek geweest, je suis fort.’

- Dat moet u niet zeggen, viel zij hem in de rede.

‘Waarom niet’, vroeg hij, wel begrijpende, dat er een dubbelzinnigheid achter moest schuilen.

- Omdat dat wil zeggen, que vous êtes fort.... quelque part.

‘Ah’, zei hij, genietend, ‘peut-être c'est vrai aussi.’

Zij zweeg.

Soms haalde hij haar 's avonds af en bracht haar in het donker,

een donker doorwerkt met al de schitterlichten van Parijs, een eind weg naar huis, waarbij zij de sterk stijgende rue de Clichy op moesten wandelen, wat aan hun gearmd samenloopen een hechtere genegenheid leek te geven, vooral als het regende en de parapluie een huisje maakte voor hun gezichten en hun gesprekken. Vervolgens gingen zij met de tram naar de voorstad Clichy. Zij liet zich niet tot voor de deur van haar huis brengen, door een gebaar, dat nauwelijks merkbaar was en waarvan hij niet zou kunnen zeggen, waaruit het bestond, beduidde zij hem, dat zij bij de halte, waar zij uitstapten, afscheid moesten nemen. Op den vluchtheuvel, niettegenstaande er altijd veel menschen om hen heen stonden, omhelsde hij haar één, twee malen. Een enkelen keer was zij niet zoo gauw verdwenen of hij kon nog een vluchtigen kus op haar hand drukken. Dan keek zij niet meer om. De andere keeren lachte zij hem, als zij het drukke kruispunt was overgestoken, toe, wuifde met de hand, verdween daarna in het rumoer en lawaai en de schelle schaduw van de banlieue. Hij, hij zag niets van de menschen om zich heen, hij keek haar na en wandelde, dronken en gelukkig, terug naar den buitenrand van Parijs, om daar de autobus te nemen naar het Luxembourg. Langzamerhand zakte zijn blijde stemming wel vaak, als hij zich herinnerde, dat eigenlijk zooveel niet goed was gegaan tijdens hun samenzijn, dat hij niet gezegd had, wat hij had willen zeggen, dat zij gewacht had op wat niet van zijn lippen was gekomen, dat er geen enkele voortgang was tusschen hem en haar. Ergens had hij die dagen een zin gelezen, die aldus luidde: Et je vous dis de vous à moi quelle est la route? Die zin herhaalde hij dikwijls voor zich uit, hardop, wanneer hij in gedachten verzonken was. Kwam er dan toevallig iemand hem tegemoet, dan floot hij tusschen zijn tanden, om niet het air te hebben gegeven, dat hij in zichzelf liep te prevelen. Wat hield hij van die smerige, rommelige straten van de voorstad. Het was, alsof hij zich hier thuis voelde, alsof hij reeds nu van zijn huis naar zijn werk liep en deze straten hem dus eigen waren. Het leelijke kan een zeldzame bekoring hebben, als men zelf gelukkig is.

Zoo weinig als zij belang stelde in wat hem interesseerde, zoozeer stelde hij belang in alles, wat haar ook maar eenigszins betrof. Onverwacht kreeg hij het in zijn hoofd, om de fabriek te

gaan zien, waarin haar zwager bedrijfsleider was. Die fabriek bevond zich niet ver van hun huis en om op een geschikt oogenblik te komen, was hem aangeraden 's ochtends vroeg te verschijnen. Zoodoende stond hij op een dag, op een voor hem onmogelijk vroeg uur op, genoot van de ochtendbedrijvigheid en de frischheid, die in de straten hing en maakte zichzelf wijs, dat hij uit algemeen journalistiek belang die fabriek van boterfabricage moest zien. Tevens had hij daardoor de idee, dat hij, door nader met mons. Codrou kennis te maken, meer in de familie kwam. Hij bekeek met een belangstelling, die langzamerhand overging in een soort vermoeide onverschilligheid, die hij voor niets van de wereld had willen bekennen, geweldige koelraderen, waar de boter in werd geperst, om het water er uit te halen, tenminste een zeker percentage, betrad de ijskamer, waar, naar hij Andrée later wilde vertellen, het zoo koud was, dat je over de boter kon schaatsenrijden, wond zich op tot een vreeselijke bewondering voor de automatische drinkwatervoorziening ten behoeve van de paarden in de stallen - zoodra zij hun bek oplichtten van de bak hield de toestroom van water op - keek vorschend naar de chemische steekproeven, die de kwaliteit van de aangevoerde melk controleerden en uitdagend naar het snijden van de lange rolreepen boter in nette pakjes en luisterde met een onuitputtelijk geduld naar de welwillende uitleggingen van mons. Codrou, evenals Andrée's zuster een gezellige dikkert, waarmee het, als het maar over onbelangrijke onderwerpen ging, genoegelijk praten was. Die vond het erg prettig over zijn arbeid te kunnen spreken, al had hij het juist dien ochtend wat druk. Guillaume maakte zich wijs, dat hij het buitengewoon interessant vond, een dergelijke industrie te leeren kennen, maar toen mons. Codrou hem bezwoer, daar hij nu onvoldoende tijd had, vooral nog eens terug te komen, ging hem toch onwillekeurig een rilling, die hij gestrengelijk onderdrukte, door de leden. Hij beloofde het en bevond zich na een half uurtje weer op straat.

Nog altijd hing daar de frissche ochtenddauw. Hij wandelde, als iemand die al den tijd heeft, door de straat van Andrée en het kwam hem nu onbegrijpelijk voor, dat hij daar 's avonds met haar in had geloopen en dat dit diezelfde straat was. Hij kreeg, door de ochtendlucht, gedachten aan boerderijen, wei en akkerland

zag stukken van het platteland voor zich, die hij in vacanties of op reis had gezien en voelde, dat hij een onbedwingbaren lust had om.... zijn verveling, die hij in de fabriek had opgedaan, met het een of ander weg te drinken. Maar de meeste comptoirs waren nog dicht, tot hij er bij de Porte de Clichy één vond voor werkvolk, temidden waarvan hij zich als een arme zondaar voelde, niet omdat hij dien éénen ochtend zoo vroeg op was, maar omdat iedereen het hem aanzag, dat hij de andere ochtenden nooit zoo vroeg op was.

Toen hij in zijn hôtel terugkwam, keken de garçon en de madame van het hôtel, die hem nooit anders dan om elf uur naar beneden zagen komen, daar hij tot laat in den nacht werkte, hem wantrouwig en ontstemd aan, alsof zij zeggen wilden: Zoo, zoo, die heeft geboemeld, fraai heertje. En oogenblikkelijk zag hij er ook uit of hij geboemeld had, hij keek beschaamd, kreeg een kleur en zei: 'Je suis de bonne heure, ce matin.' Maar niemand antwoordde waarop hij als een boef, dien men, nou ja, duldde, naar boven sloop.

Daar ging hij nog een uurtje op zijn divanbed liggen, met zijn kleeren aan en droomde verward, dat hij een onderneming dirigeerde, waar boter werd vervaardigd. Hij controleerde alles, verdween in machines, die onderwijl doorgingen met draaien, ontsnapte op het nippertje aan honderden gevaren om gemalen of gestoomd te worden, hetgeen alleen mogelijk was, doordat hij de gave had om door de nauwste openingen en gaatjes te kruipen, tot er, terwijl hij juist bezig was een statistiek op te stellen der genomen steekproeven, een hooge oome aankwam, die, naar hij intuïtief besefte, een directeur of de eigenaar van het algemeen bedrijf moest zijn, wat hij moest weten, maar zich onmogelijk kon herinneren. Het angstzweet brak hem uit. De betrokkene wendde zich tot hem en deelde hem met de grootste welwillendheid, alsof hij hem een salarisverhooging berichtte, mede: Wegens goed beheer van het bedrijf bent u ontslagen. Vol ootmoed en vreugde kuste Guillaume hem de hand, bleef hem de hand kussen, kon dit niet meer laten en toen hij net dacht, wat zal er nu voor verschrikkelijks gebeuren, die man zal denken, dat ik gek ben, keek hij op en zag in het glimlachende gezicht van Andrée, die zoo goddelijk lief keek, dat zijn hart ervan in zijn keel omdraaide.

‘Ah,’ zei hij schalks, ‘je had je verkleed.’ Haar gezicht werd ineens donker van ernst en in de fabriek drong plotseling een dikke duisternis door. - Zoo ben ik -, zei zij.

‘Non, non, mon Dieu’, gilde hij en was wakker. In de kamer was het bedompt en benauwd. Hij opende het raam en keek naar buiten. Langzaam bekwam hij van wat hem kwelde.

(Wordt vervolgd.)

Een hoekje stad door H.H.J. Maas.
(Vervolg en slot van blz. 479.)

Juffrouw Van der Meer had haar dochters uitgeleide gedaan tot aan de deur en stond nog wat de straat over te kijken.

De deur links-naast werd geopend. Mevrouw Verhoven verscheen in het holle raam en stak haar scherp gelijnd gezicht met den langen neus de lucht in.

Wat een bar-leelijke vrouw. Een figuur als een plank. De buurt noemde haar niet voor niets ‘de vogelverschrikster’.

Zij heette ‘mevrouw Verhoven’, want haar man was ‘Opzichter bij den Waterstaat’. Met drieduizend gulden salaris. Dat cijfer wist Karel, uit zijn boek over Beroepskeuze. Anderen kenden alleen den titel: daar zat klank in: ‘Een mooie positie!’.. Met drieduizend gulden deed je zooveel niet!

‘De dámes al weer eens een keer de deur uit geholpen, juffrouw Van der Meer?’

Het moest vriendelijk klinken, maar juffrouw Van der Meer voelde de snibbigheid wel. Juffrouw Van der Meer kénde de wereld en liet zich geen distels voor spinazie in de hand stoppen. Aan distels zaten stekelige punten! Zoo'n kleinigheidje maakte haar ook niet bang; dat niet. Integendeel, een beetje verweer met gelijke wapens kon wel eens verfrisschend-opluchtend werken!

‘Ja, mevrouw Verhoven, de dámes zijn tegenwoordig zoo dom niet meer als u en ik geweest zijn! Maar gelukkig kan ik de zon in het water zien schijnen. En daarbij, ook niet iedereen heeft de kans gehad....’

Juffrouw Van der Meer zag, dat zij den eersten keer had raak geschoten. Want ‘de vogelverschrikster’ klemde haar dunne lippen op elkaar tot een rimpel van woede. Als zij den mond opendeed, leek het net een spleet als een barst in een plank. Had zij eigenlijk wel lippen?

Mevrouw Verhoven stond nerveus te draaien.

‘Mijn koffiewater staat te koken!’ deed zij verschrikt en schoot de gang in. Maar liet de deur openstaan.

Nu verkneukelde juffrouw Van der Meer zich. Jammer, dat niemand het zag! Kostelijk! Dat die heks zich ook met zichzelf bemoeide!....

Verhoven was alleen met haar getrouwd om haar erfenis van een duizend gulden of wat, zooals iedereen verzekerde. Daar hoefde men geen minuut aan te twijfelen. Zoo'n aartsleelijk creatuur, en vijftien jaar ouder dan hij. Dát kon je zien, waarom hij met haar getrouwd was; aan alles, wat er *niet* te zien was! Van zijn salaris, haar interest en haar schrielheid kon zij nu ‘de nette mevrouw’ spelen, en om haar leven wat te veraangenamen haar hatelijkheden rondstrooien. Een mensch moest iets hebben! Maar wát had die Verhoven nou aan zoo'n staak? Hoe kon zoo'n flinke man zoo zijn leven verknoeien voor een paar centen? Ja, zoo ging het in de wereld: mannen zonder geld moesten maar content zijn met de overgeschoten leelijke ouwe vrijsters met een erfenisje. Kinderen had zij niet gewild, zei ze. Want gelukkig bezat zij daarvoor te veel plichtsbesef: zóó rijk was zij toch niet, dat zij een goede opvoeding zou hebben kunnen bekostigen. En de salarissen van de mannen waren daar ook niet op berekend! Haar ouders behoorden tot de goede families, en hadden haar den hemel zij dank niet onbemiddeld achtergelaten. Maar daar kende men ook verantwoordelijkheid. Daar wist men, dat het een misdaad was, meer kinderen op de wereld te brengen dan men in zijn eigen stand kon opvoeden. In de achterbuurten en de woonwagens krioelde het van de kinderen: een ander teeken om den bocht van volk aan te kennen, hoefde dan ook niemand te zoeken! Wie wat voor rein leven wilde doen!....

Mevrouw Verhoven kwam terug. Haar zichtbare woede, het genot van juffrouw Van der Meer, beheerscht om venijnig-liefdoenerig te kunnen antwoorden:

‘Mijn keuken stond onder stoom!.... Maar, ochja, juffrouw Van der Meer, afgunst is heel leelijk. Zonder de afgunst zou er veel minder leed op de wereld zijn. Door de afgunst doen de menschen elkaar zooveel verdriet. De een gunt den ander geen korst brood, voordat hijzelf een héél brood heeft. En wie afgunstig is, doet zichzelf nog den meesten last aan, vind ik. Als u Duitsch kende, zou ik u daar een mooi versje van kunnen opzeggen. Op kostschool heb ik mijn Fransch en Duitsch geleerd, zooals bij een goede opvoeding behoort....’

‘Jawel!’ dacht juffrouw Van der Meer. ‘Gesnapt!’

Maar zij liet mevrouw Verhoven nog doorgaan.

‘....Ik zou niet afgunstig kúnnen zijn! Waarop? Als men het zelf toch goed heeft, hè? 's Avonds leg ik mijn hoofd gerust neer, wat ik koop kan ik betalen, en ik heb een goeden man. Wat kan men dan nog méér verlangen?....’

‘En niemand verlangt iets van ú!....’ zei juffrouw Van der Meer, op egalen toon en met vlak gezicht. Mevrouw Verhoven scheen haar bedoeling niet te begrijpen. Of had zij een plaat voor den kop?

‘Daarom heb ik juist respect voor u, dat kunt u mij gelooven, juffrouw Van der Meer! Want van u is zooveel gevergd! Drie dochters en een zoon op de wereld te brengen, en ze dan ook op te trekken zonder anderen ten last te worden, zooals u dat klaargespeeld hebt, daar komt u alle eer van toe! Alles van een conducteurstractementje, zonder een cent fortuin daarbij, dat noem ik kunststukken! Daar bedoel ik niets onaangenaams mee, heusch niet, dat moet u niet denken, want we kunnen nou eenmaal niet even rijk zijn allemaal, dan zou de wereld niet kunnen bestaan. Maar wat u daarvoor geploeterd en gezwoegd moet hebben! Ik kan mij best voorstellen, dat u uit uw eigen mond elk hapje hebt gespaard....’

Juffrouw Van der Meer voelde zich nu niet op haar gemak. Tegenover dien lof. Het maakte haar wantrouwig, onrustig. Was het te doen om haar uit te hooren? Ze zei maar wat, het over een gekheidje gooiend:

‘Och, de een kan meer dan de ander!.... Anders zou de wereld ook niet kunnen bestaan....’

Zoo'n antwoord verstrakte de blikken van mevrouw Verhoven. Daar kon wat achter zitten.

‘Allemaal goed en wel, maar u maakt van een gulden ook niet meer dan honderd centen, net zoomin als ik.’

‘Nee, dat niet, maar de een koopt voor een gulden wat goeds en de ander wat rommel.... Sommige menschen hebben zoo'n rare keuze, die laten zich maar wat in de hand stoppen!’

Ja, dat was wel goed uitgevallen, dacht juffrouw Van der Meer: 't paste precies op Verhoven!

Toch weer ernaast geslagen?....

‘Nou, met al dien sjiek tegenwoordig! Dat moet een hoop geld kosten. 't Is maar spinneweb, iedere week moet het wat anders zijn. Breng dat maar bij!’

Eigenlijk wist juffrouw Van der Meer geen goeden raad met dat woordengeroffel. Liet het gepraat nu en dan maar zwijgend langs zich afglijden. Dan probeerde het opnieuw, vat te krijgen.

‘En toch, wat hebben de meisjes nog aan! Je kunt door alles heenkijken. Ze laten zich aan alle mannen zien, net zooals je op de markt een kool om- en omdraait, voordat je koopt. De zedigheid is verdwenen. Schaamte bestaat niet meer. En dát moet nog het ergste zijn, dunkt me, die groote zorg, die angst voor een moeder: met al die verleiding van de wereld....’

‘Och, daar maken ze 't zich tegenwoordig nog druk over: de lichtzinnige mode heeft het gedaan, en de meisjes zijn te vrij, te brutaal en ongegêneerd.... De tijden zijn veranderd, mevrouw Verhoven. Mooie vrouwen hebben er groot gelijk in, dat zij zich laten zien, zooals ze zijn. Voor leelijke is het natuurlijk heel dom, die kunnen beter laten raden. Als een knap meisje geen mooi stuk hout is, maar als er ook nog iets bijzit, dan heeft het van zichzelf goede kansen. En gelooft u wel, mevrouw, dat al het gepraat over de zedigheid bij vele vrouwen ook maar jaloerschheid is? Wat zij zelf niet kunnen hebben, gunnen zij anderen niet!....’

Verontwaardigd gebarend stootte mevrouw Verhoven enkele woorden uit; zij scheen heel vertroebeld:

‘Maar, wát zegt u.... Meent u....’

Juffrouw Van der Meer keek haar verwonderd aan. Zouden er in die plank verborgen gevoelens zitten? Zij moest toch maar liever wat op haar hoede zijn: wie weet, wat die vogelverschrikster er anders nog van maken en rondstrooien zou!

‘Dat is misschien wel wat sterk gezegd.... Ik geef toe, er

wórdt overdreven.... maar 't slechte moet er toch ook inzitten, eer het eruit kan komen, vindt u niet?.... Bij goed opgevoede meisjes zal het aan de jurk niet liggen....'

'Juffrouw Van der Meer, vergeet u niet: de geest is gewillig, maar het vleesch is zwak!....'

Het klonk als een dreiging, als een waarschuwing, als een ervaring, als een biecht! En het stootte plotseling een lach op in juffrouw Van der Meer, die zich in een korten hoest verslikte. Die plank en vleesch: de gedachte leek haar té komisch. Mevrouw Verhoven vermoedde onraad en kroop achteruit, achter een beschermende schutting:

'Dat leeren ons alle wijze menschen, die geroepen zijn om anderen voor te lichten; en aan hen moeten wij ons toch houden. Want wij zouden toegeven aan den hoogmoed, als wij het beter wilden weten dan zij....'

En toen haastig overgaand:

'Maar daar hebt u gelijk in, een goede opvoeding is veel waard. Natuurlijk zijn er altijd dingen.... wat u gedaan hebt, daar zou ik met den besten wil niet toe in staat geweest zijn, dat beken ik eerlijk, al is 't in uw oogen misschien tot mijn schand.... maar men kan zichzelf toch ook niet veranderen, en als men nu eenmaal in een anderen stand is opgevoed.... al dat gewone huiswerk zelf, dat geploeter, daar moet men van jongsaf aan gewoon zijn en niet eerst op kostschool worden gedaan.... Nú hebt u natuurlijk alle hulp aan de meisjes; dat is uw verdiende loon; uw dochters nemen u alles uit de hand, en zoo jong en frisch als u nog bent, kunt u nu volop van het leven genieten! Zoo hebt u op den duur toch een vergoeding! U hoeft geen dweil of schoteldoek meer aan te kijken. En de meisjes zijn er meteen aan gewend, als zij ook eens gaan trouwen. Want dan zullen zij het toch moeten kunnen. Een dienstbode nemen zit er zoomaar niet aan!....'

A zoo, ja! Juffrouw Van der Meer begon erachter te komen. Zij had den heelen tijd wel het gevoel gehad, dat het ergens om te doen was. Steken! De meisjes bleven toch maar conducteurs-dochters: sjiek op straat, maar kom eens kijken in huis! Later ook trouwen met een conducteur, de ploeterschort om en den schrobber in de hand: zie je wel, die speelden vroeger de dametjes in lichtzinnigheid en schande! En als het anders uitviel, dan bestond er geen rechtvaardigheid meer!....

Haar trots was geraakt. En die trapte de behoedzaamheid weg

‘O neen, mevrouw, de meisjes laten zich netjes bedienen, dood gewoon, dat kunnen ze hebben. Ze zijn in betrekking en brengen goed geld in huis, daar mogen zij ook wat voor vorderen. Het spreekt vanzelf, dat zij dan voor huishoudelijke dingen geen oog kunnen hebben. Zij hebben óók gestudeerd en hun examens afgelegd! En alle drie weten opperbest, dat zij wel stapelgek zouden zijn, als zij trouwden met een man, die het niet héél goed kan doen.... op zijn minst toch niet beneden een inkomen van een zesduizend gulden!.... Dat kan een mooi meisje tegenwoordig hebben!.... Een mooi meisje is van zichzelf een fortuin waard voor een man!....’

Dat mocht ze meenemen om eens op te knabbelen bij een kopje koffie! 't Kostte geen cent.

Maar mevrouw Verhoven deed verbaasd:

‘Dus dan moet u eigenlijk nog huissloofje spelen voor uw eigen dochters, nu zij al groot zijn?.... En laten die zich dat welgevallen? Zonder er notitie van te nemen, dat de moeder de dienstmeid is van kostgangsters? Hoe dát mogelijk is?....’

Domme gans, dat zij zich daar zóó had blootgegeven. Die prik was nogal scherp aangekomen. Juffrouw Van der Meer zon van pijn kribbig op wraak. Nadenkend. Voorzichtiger. Dezelfde woorden als van Karel had zij daar gehoord, en dat maakte haar gemelijk. En hoe de meisjes dachten, kon zij die feeks toch niet aan den neus hangen!.... Het ging dus op den tast:

‘O, mevrouw, als ik dáár wat om gaf, ik zou best een dienstmeisje kunnen houden voor dag en nacht. Heel best. Om de kosten gaat het mij niet. En áls ik hulp neem, voor geregeld, dan wil ik het ook niet anders. Liever geen hulp dan zoo half-en-half, zoo'n ik-wil-wel-maar-ik-kan-niet. Wat heeft men aan een daghitje voor een paar uren! Je moet er voor en achter bijstaan, of ze bederven nog heelemaal je goeie boel. En ik heb er ook wat voor over, dat de meisjes altijd netjes voor den dag kunnen komen, inplaats van er verwerkt uit te zien, met grove handen en zoo. Als men iets voor de toekomst van zijn kinderen wil, dan moet men het ook goed willen.... de meisjes hebben kennissen van goede familie en daar hooren ze dan ook bij te passen....’

Juffrouw Van der Meer werd kwaad, omdat zij niet zoo dadelijk

iets beters te antwoorden vond, iets dat aankwam, iets rakers dan dat, wat zij zei. Maar zij voelde zich niet op veiligen grond.

‘Ja, deftig doen ze 't wel, dat zag ik vannacht nog. Een van de meisjes is zeker verloofd?’

‘Zag u vannacht?....’

‘Heel toevallig, een van de meisjes werd met een auto gebracht, tot vóór in de straat, en toen kwam een heer met haar hierheen, zoo.... ja.... alsof ze verloofd waren....’

Juffrouw Van der Meer was erin geloopen. En die steek trof pijnlijker nog. Spijtig, dat zij mevrouw Verhoven zelf zoo'n goede kans had gegeven, liet zij nu haar opdringerige kwaadheid maar los:

‘Wacht u maar met uw felicitaties, totdat u de verlovingskaart hebt gekregen.... Maar *mij* zou het toch te ordinair zijn, 's nachts achter de gordijntjes de buren te beloeren, al heet ik dan niet mevrouw!’

‘Pardon, beloeren deed ik niet, mijn man ging vroeg weg, met den motor, voor tijdelijken buitendienst. Daarom keek ik naar het weer, tusschen twee en drie uur....’

‘Wat zal hij dan blij geweest zijn, dat hij weer eens dienst buitenshuis heeft!’

Met die klap kon de feeks het doen. Dat trof nog gelukkig. Want dát wist de heele buurt, dat Verhoven erop vlaste buitendiensten waar te nemen, verweg, waardoor hij weken aan één stuk van huis kon zijn. En als hij 's Zondags met een gezicht als een oorworm de stad in moest trekken met háár aan den arm, omdat hij onder de plak zat, dan lachte de heele straat:

‘Verhoven heeft vandaag zwaren binnendienst!’

Ook geen lolletje, tegen zoo'n zuur spinnengezicht aan te kijken. En over de slechtheid van de wereld te hooren mopperen. Over de onzedelijkheid. Zeker om hem te waarschuwen, dat hij maar oppassen moest!....

Met een nijdigen slag flapte mevrouw Verhoven de deur weer in het raam.

* * *

‘Wat een morgen!’ zuchtte juffrouw Van der Meer. ‘Om je den heelen dag te bederven!’

Dat gesprek had haar geen opbeuring gebracht. Zelfs niet een aangenaam gevoel, dat zij die vogelverschrikster toch naar binnen had kunnen drijven met de grove bijl. Prettig vond zij het niet. Mevrouw Verhoven moest het haar op den duur laten winnen. Maar daarmee kon nog niet heel gemaakt worden, wat in haar innerlijk door de stooten in stukken gebarsten was.

De druk van een triestige stemming zakte zwaar op haar neer, toen zij nog maar wat bleef staan kijken.

Eerst het gemopper van Frans. Nu dit weer allemaal. Het leek een berg! Zoo'n heele boel ineens. Wie van de meisjes zou het dan geweest zijn met die auto? Dat zij niets gehoord had! Zij wás 's avonds moe, dikwijls doodop van vermoeidheid....

Ongerustheid beklemde haar: als ze toch maar niet onvoorzichtig waren!

Uit eigen ondervinding wist zij wel, dat verstandige lessen soms niet veel meer baatten.

Wat kon je er nog aan doen, hoe alles liep, als je eenmaal begonnen was?

Had zij dat akelige mensch maar niet hoeven te zien. Die feeks met haar afgunst-praatjes.

Zij voelde zich door aanvallen van vage somberheden besluipen: verlatenheid, leegheid van leven....

De stille morgenstemming hield in deze stadswijk lang aan. Een ‘deftiger’ stand, beter dan die arbeidersbuurt, waarin zij ook eenige jaren had moeten wonen, toen de kinderen nog kostten en niet verdienden. Verkeersdrukte van vrachtautogedreun en expeditiewagens verontrustte deze straat nooit. Want winkeliers of ambachtslui mochten zich niet vestigen in dit huizencomplex van een ambtenaren-bouwvereeniging, hier met rijks- en gemeente-subsidie kort na den oorlog neergezet, wegens de grondprijzen en het gemopper van de belastingbetalers wat terzij van de eigenlijke stad. Even buiten de straat lagen de velden voor land- en tuinbouw, maar zelfs de boeren en de tuiniers namen hun weg niet langs dezen kant: een aanhangsel zonder passage. Daardoor hing er het grootste gedeelte van den dag een stemming van saaiheid, die soms even beklemmend aandeed als op andere plaatsen het geren en gedaver. De eenzaamheid kon iemand ook wel eens te machtig worden. Dan zou men er haast wat voor geven, menschen

te zien en heel gewoon gepraat te hooren, waardoor het gevoel van alleenzijn op de wereld verdreven werd.

De huishuren waren hier verdeeld in klassen volgens de woningtypen, naar het inkomen van de huurders. Verdienende kinderen telden daarbij mee wegens het getal slaapkamers. Zoo kon de een bij den ander in den pot kijken. De hoogste ambtenaren bewoonden een A-type, de lagere rangen een B- en de kleinere ambtenaartjes een C-type. De drie typen waren door elkaar gebouwd om door afwisseling het uiterlijk van den kazernebouw te voorkomen. Verhoven had een B-type. Mevrouw Verhoven keurde de regeling, die aan een conducteur een van de mooiste A-typen toestond, heel scherp af. Waar bleef zoo het onderscheid van stand! Een conducteur hoorde zelfs in deze buurt heelemaal niet thuis. Een conducteur diende eigenlijk 'beambte' genoemd te worden. Mevrouw Verhoven kon een A-type best betalen! Wat ging dat anderen aan, of men kinderen had of niet? Was de kindertoeslag op het salaris al niet onrechtvaardig genoeg? Een salaris werd toch toegekend voor den dienst! Of was het een fokpremie?

De meesten kozen de partij van mevrouw Verhoven. De vrouwen maten den stand af naar het salaris van de mannen. Verdienst van kinderen stond daar buiten. Anders zou een arbeidersgezin met tien kinderen wel tot de hoogste standen in de maatschappij behooren. Maar de heeren, die de wetten maakten, dankten er zelf toch ook wel voor, daarnaast te gaan wonen! In deze wijk waren de kinderen gauw geteld. De meeste vrouwen dachten net als mevrouw Verhoven. Kwam de een wat sjiek voor den dag, dan deed de ander nijdig:

'Ik weet niet, waar zij het van doet; mijn man heeft honderd gulden salaris meer dan haar man, en *ik* zou het niet kunnen. Het geeft geen pas, iedereen hoort in zijn stand te blijven, waar zou het anders heengaan in de wereld. Als zij geen schulden maakt, kan zij het ook niet!....'

Was het een mooie vrouw, die graag uitging, dan wist men dadelijk de herkomst van haar sjiek aan te wijzen.

Ja, zoo was het in deze buurt. Allemaal afgescheiden door haat en nijd, ofschoon men elkaar niet eens kende. Meer kleinheid en geniepigheid dan in de arbeiderswijk. Wat zou het soms

weldadig aandoen, zuchtte juffrouw Van der Meer, als men tusschen een soort menschen woonde, met wie men gelijkop kon omgaan. Dat men zijn hart eens lucht kon geven. Of zoomaar over ditjes en datjes kon praten, zonder dat men op haken en oogen verdacht hoefde te zijn!

Als men het toch door eigen zorg en moeiten ver gebracht had, mocht men er dan nog niet eens rustig van profiteeren? Je zette je toch niet in mooie spullen om ze verborgen te houden? Dat men zich ook altijd ergens over ergeren moest! Konden de menschen nu niets mooiers vinden dan elkaar het leven zuur te maken? Anderen het leven te bederven, daarop richtte zich het heele bestaan van die 'vogelverschrikster' links-naast. Natuurlijk zou zij wel erg overdreven hebben met haar praatjes over vannacht. Maar wat zij gezegd had, was toch alweer genoeg om iemand angstige zorg op het lijf te jagen. Altijd wát! Nooit rust! Die kletstrien had zij nu wel haar huis in gejaagd, maar als je de mug pas verdrijven kunt, nadat ze je gebeten heeft, dan heb je den last van den bult te verduren. En ze kan je weer opnieuw komen bijten ook nog. Die feeks met haar venijnig listig gedoe!

Juffrouw Van der Meer kon nu nog eens echt en volop van het leven genieten! Ja, dat dachten ze wel allemaal, maar wat wás er voor haar dan nog te genieten? Zij leek zich met haar zesenveertig jaren opeens een stokoude, uitgedroogde vrouw toe. Alles in haar uitgedoofd. Heelemaal geen vrouw meer. Zij voelde zichzelf als een verschrompeling. Geldzorgen kende zij nu niet meer, maar wat was er voor in de plaats gekomen? Hoe waren Karel en zij naast elkaar komen te staan? Hij bracht zijn salaris in, waarvoor hij at, dronk en sliep, ook als een vreemde, een kostganger, met dit verschil, dat hij niets meer verlangde, en dat hij er eigenlijk nooit wás, ook al was hij er. Een groene sul was hij gebléven, zijn heele leven door. Een klein mannetje, die geleerd had op een kantoor te schrijven, maar nooit had leeren te léven. Zoo een, die met een paraplu en een regenjas liep, als de zon scheen, en in den stortregen een strooien hoed droeg! Háár ongeluk was het geweest, dat de dingen er haar toe gedwongen hadden, in den jongen los te maken, wat hij dáárna niet meer in zijn macht kon krijgen. Een bange femelaar, die wel leven wilde, maar niet dúrfde, omdat zijn begrip te klein was: zóó sufte hij

zijn jaren dóór. Haar als vrouw had hij nooit iets kunnen geven. Moest zij het dan zoo vanzelf niet in de kinderen gaan zoeken? De tijden en begrippen waren héél anders geworden. Het ging ook boven háár krachten, nu zij voor alles alleen stond. Zij had de leegte van haar onbevredigde verlangens als gezonde vrouw ook wel gevoeld en geleden! - En dat de kinderen eens nooit ergens gezellig over wilden praten, samen thuis 's avonds, dat werd haar te machtig. Zij konden toch muziek maken, pianospelen, zingen, nieuws en grappen vertellen of voorlezen. Maar onrustig, gejaagd vloog het in en uit. Straks, tusschen halfeen en een, kwam de een na de ander binnenstormen. Eerst tot de laatste seconde hier of daar blijven staan praten. En dan: 'Kan ik gauw wat eten, ik moet dadelijk weg.... Ba nee, daar heb ik nou niks geen zin in, is er niet wat anders?' - Vragen, waarom het zoo haastte, hoefde niet, want daar volgde toch geen ander antwoord op dan een korzelige snauw: 'Och, maak nou maar voort, zeur niet!' - Ieder leefde zijn eigen leven en allemaal waren ze vreemden voor elkaar. Een nieuwe jurk, nieuwe schoentjes, zooiets alleen was nog de moeite waard om er iets over te zeggen. - Begon zij een enkelen keer eens zelf over haar bezigheden, of over een plan voor een nieuw meubelstuk of zoo, onder het eten, dan snibde het al gauw ongeduldig: 'Och ja, je doet maar, wat heb *ik* daar nou aan?' - Vroeg zij iets over de betrekking, dan: 'Jakkes néé, wie praat dáár nou over! Al misselijk genoeg, dat je den heelen dag d'r aan vast zit!' - Lieny flapte d'r wel eens wat uit, toen zij nog jonger was, goed zestien. Frans had haar eens ontmoet met een jongen, buiten, en plaagde haar daarmee:

'Zeg, met wie was jij op stap?'

'Ik? Nou, met Bobby! Als je 't dan weten wilt?'

'Bobby wát?'

'Wát? Verder niks. Weet ik tenminste niet. Een fijne liefhebber!'

'Een wát?!....'

'Een fijne liefhebber, zeg 'k toch. Die fijn liefhebben kan!'

'Hoor me zoo'n neus nou! Waar die over meepraat!'

Kit en En hoorden het eerst een beetje giechelend aan, halfverlegen, en riepen toen waarschuwend uit:

'Lien, domme gans!....'

Het kind had natuurlijk wat blufferig gedaan. Maar gauw zweeg zij ook al net als de anderen over haar dagelijksch leven. Ochja. Wie deed dat eigenlijk ook niet? Maar er bleef toch altijd nog wel wát te vertellen over?

En 's avonds kwam de een om acht, de ander om tien, net als in een hôtel. De een om vermoeid of met slecht humeur dadelijk naar bed te gaan. De ander om nog een brief te schrijven, of verveeld, geeuwerig wat te zitten soezen; de derde om stildroomend nog wat in zoo'n raar boek te lezen....

Alleen, verlaten voelde juffrouw Van der Meer zich. Waarin vond zij nu voldoening?

Een golf van verdriet, die plotseling in haar opwelde, brak in een korten snik.

Nu waren ze allemaal weg. Karel, de kinderen, mevrouw Verhoven, de heele straat. Allemaal weg. Straks zouden ze voor een paar oogenblikken terugkomen. Maar niet om haar een beetje leven te brengen. Om haar ook dán alleen te laten. Dan nóg alleen. En daarna wéér alleen.

Alleen. En toch niet alleen. Achter haar voelde zij het verleden staan; vlak vóór haar het heden; verder af de toekomst. Maar dat gezelschap troostte niet. Het verleden met zijn duidelijke vormen, met zijn angstwekkende duistere, onbegrepen krachten; het heden met zijn overstelpende onoverzichtelijkheid; de toekomst als een huiveringaanjagende, dreigende schim. Daarmee lieten allen haar alleen. Met kwellingen.

En met een diepen, sidderenden zucht van wanhopig-zware moeheid na de verspilling van alle krachten aan een mislukking, draaide zij zich om en sleepte zich de gang in. Zij was zoo moe; niet levensmoe, maar moe van het vergeefs-wáchten op het leven.

* * *

Toen zij met de trage bewegingen van het doelloosheidsgevoel de voordeur dicht maakte, hoorde zij opeens den hollen galm van dat geluid in de ruimte van het huis, dat van menschen en leven leeg was.

Dat had haar nog nooit zoo getroffen. Nu ontstelde het haar als iets geheimzinnigs. Zacht slofte zij de gang door, om niet nogmaals dien weerklank te hooren. Alsof zij vreesde, iets dat nog

sliep, te wekken en op te roepen. De krassen in den geverfden muur, die Frans daar een week geleden met zijn fiets had afgestooten, zag zij wel, maar tegen haar gewoonte in raakte dat op dit moment haar belangstelling niet. Gaten in de kalk: kon licht wat bijgesmeerd worden. En dan maar even met een kwast verf eroverheen....

Vermoeid keerde zij in de huiskamer terug. Daar liet zij zich op een stoel aan de tafel neerzakken: in doffe onverschilligheid voor alles buiten haar. Zoo overheerschte de knagende pijn van haar innerlijk alle andere gevoelens.

Een tijd lang bleef zij in diezelfde houding zitten soezen, onbewegelijk als in een toestand van verstijving in een moment van wanhopige smart.

Totdat een onwillekeurige verschuiving van haar arm een kopje beroerde en haar aandacht op de nog niet afgeruimde tafel viel. Iets gegeten had zij ook nog niet. Zij schonk een kopje vol lauw geworden koffie, nam een beschuit, een koekje, zonder trek....

Als de meisjes toch maar voorzichtig waren, en niet vandaag of morgen in de misère kwamen te zitten. Als zij zóóiets beleven moest! Dat zij ook nog ongelijk kreeg voor iedereen....

Wie kon het geweest zijn? Kitty waarschijnlijk dan. Kitty wás wat los en luchtig.

Voor Enny hoefde zij niet zoo'n zorg te hebben. Enny was secuur en degelijk! Die keek wel uit haar oogen! Nee, Enny!.... Daar kon zij op vertrouwen als op zichzelf. En Lieny was nog maar een kind!....

* * *

Juffrouw Van der Meer soesde die dagen tobberig, hoe het toch komen kon, dat zij zich soms zoo raar voelde den laatsten tijd. Zou het aan ‘de jaren’ liggen? Dat zij daar al de lasten van ging ondervinden? Dan raakten veel vrouwen met zichzelf overstuur. Maar zij had daar toch nog niets van gemerkt.

Over zenuwen hoorde je tegenwoordig heel veel klagen. Misschien waren het bij háár ook de zenuwen. Men zei, dat de meeste vrouwen in de nettere standen met de zenuwen moeite hadden. Omdat zij het leven wilden dwingen naar háár zin, tegen de natuur in. En van het leven veel te veel eischten, wat niet in haarzelf

lag, maar alleen voor hoopen geld te koop was. De vrouwen dachten aan niets meer dan aan genietingen, die ver boven het bereik van de mannen-inkomens lagen. Wat zij uit zichzelf, als vrouw, te geven hadden volgens haar bestemming, en wat zij daarvoor dan, overeenkomstig de natuurlijke dingen, terugkregen, dat bevredigde haar niet meer. Zij verlangden weelde, afwisseling, prikkeling, en dat maakte de vrouwen ongedurig; dat verwoestte haar krachten. Zij wilden bekoren, veroveren, het genot ondervinden, en daarvoor dansen, jeugdig blijven uitzien, slank zijn, de mode-drachten van korte jurken volgen; en om de vormen van het lichaam daarbij aangepast te houden, moest de natuur geweld aangedaan worden. Want de felste prikkel van die levenswijze bleef toch de man. Laat uitgaan, onbevredigde begeerten, jaloerschheden, nerveuse angsten voor ontdekking van amouretjes, bedorven stemming door teleurstellingen, geldzorgen voor de dure toiletjes, zulk een bestaan moest alle zenuwen wel kapot maken. Al die ongeregeldheden verbanden het echte levensgeluk, zei men wel, en waar het geluk verdwenen was, werd des te feller het amusement nagejaagd. Als het in de natuur van een bepaalde vrouw bestemd lag, dat zij vijf kinderen moest krijgen, dan wachtte haar ziekte van elk kind, dat zij niet ter wereld bracht. De natuur liet zich niet dwingen, die was sterker dan alles.

Ja, die dingen had juffrouw Van der Meer wel allemaal gehoord en gelezen. Maar zij dacht, dat die praatjes uitgevonden werden door ouderwetsche zedepreekers, die de zon niet in het water konden zien schijnen. Had de natuur de vrouwen dan uitgezocht, om ook alle lasten te dragen, als zij het leven aanvaarden wilden? Wat kon haar verbieden, het laatste te nemen, maar het eerste te weigeren?

Nu de vrouwen van háár soort toch niets meer verlangden dan wat vijfentwintig jaren geleden onder de dames van de rijkere kringen doodgewoon was, nu scheen opeens het onheil van zieke zenuwen als een schrikaanjagend spook over de menschen losgelaten!

Dát begreep juffrouw Van der Meer niet. Die ongelijkheid van beoordeeling. Die onrechtvaardigheid. Dat vond zij comedie. En bovendien, *zij* had toch zeker niet zoo geleefd? Daar scheelde nog al wat aan, zou zij zeggen.

Maar toch voelde zij iets met haarzelf niet in orde. Buien van onrust en twijfel kwamen haar de laatste tijden overvallen. Haar ongestoorde zekerheid had haar verlaten. Zij moest méér aan Karel denken dan zij ooit gedaan had. Soms wekte hij vreemde gevoelens in haar op, toevallig gewoonlijk, door houding, blik of woord, als hij bijna geluidloos wegging naar zijn dienst, of van dienst thuiskwam en ergens in een hoekje kroop om een krant te lezen of wat te knutselen, zonder zich met iets te bemoeien. Had zij hem werkelijk tekort gedaan? Zijn leven verknoeid?

Voor die buien vond zij dan wel een schuilplaats onder de beredeneeringen volgens haar ouden wil: Het was goed, zooals zij het had doorgezet; dat moest toch, want anders zouden zij het nooit zoo ver gebracht hebben in de wereld! Nou dan! Karel had nooit verstand gehad. Zeker, zij had niet met hem moeten trouwen. Man had hij nooit voor haar kunnen zijn. Hij liet haar koud. Maar wie kon er iets aan doen, hoe alles liep?....

Nu had deze morgen haar heelemaal overstuur gemaakt. Die angst voor de meisjes opeens. En dat het voor Frans maar niet lukken wilde met een goede betrekking.... Was er reden toe, eigenlijk, om zich zoo van streek te laten brengen?....

Wat kon daarachter zitten, dat Frans haar acht dagen geleden dien snauw gestooten had in het hart? Dezelfde woorden haast als haar gedachten in haar meisjesjaren? Een straf? Zij kon er maar niet overheen!.... Tusschen háár thuis in dien tijd en zijn thuis bestond toch ook wel een groot verschil!....

Frans zou toch niets met meisjes hebben, dat hij dáár geld voor noodig had? En een betrekking verlangde om vrij te zijn?

Zoo'n jongen als Frans iets met meisjes, dat zou zij verschrikkelijk vinden. Haar éénige jongen! Wat kón dat kind weten van alle gevaarlijke hoekjes op dien weg? En wat viel er voor hem te winnen door de gevolgen maar te riskeeren, tegenover de groote mogelijkheid, dat hij zijn kansen voor zijn heele verdere leven ging vertrappen? Wat voor een meisje zonder geld de gelegenheid aanbood om, door met handigheid en voorzichtigheid het heden te genieten, de toekomst te winnen, dat leverde voor een jongen in de omstandigheden van Frans slechts het aldoor dreigende en loerende gevaar op, de dupe te worden. De zaken stonden hier voor een jongen en een meisje niet gelijk. Als zij zich voorstelde,

dat den een of anderen dag een knap, geslepen fabrieksmeisje aan hem bleef hangen!.... Door te beweren, dat hij verplichtingen had?....

En een huiverende zucht wrong zich uit haar beknelde borst omhoog. Zou zij nog kunnen bidden? Den weg naar de kerk had zij sedert haar trouwdag uit het oog verloren. En die weg, op dien dag, was toch ook al een vreemde geweest. Een weg, dien zij ingestuurd was alleen door den sleur van haar ouders en van Karel. zonder dat zijzelf het de moeite waard had gevonden op de wijzers te letten. Comedie, poppenkast! Toen was zij sterk!.... Zéér veel huwelijken bleken een mislukking. Met slechts veel leed. Vrome woorden hadden daar ook niets aan kunnen verhelpen. Mocht er dan geen geluk bestaan voor hen, die zich vergist hadden? Daar moest de nieuwe tijd toch ook een oplossing voor vinden! Zou het geld er werkelijk wel alles mee hebben uit te staan? Of maakte men dat zichzelf maar wijs? Omdat men niet durfde te zeggen, wát het eigenlijk was? Belachelijk dan toch! Moest de mensch verbergen, hoe hij geschapen werd?....

Nu voelde zij zich angstig. En zij wist niet meer. Neen, omdát zij niet meer wist. Toen alles nog kómen moest, was zij sterk. Het zou kómen, zooals zij het wilde. Wat gekomen wás, toonde haar niets anders dan haar belachelijke zwakte. En wat misschien nog komen zóu?

Angstig voor het verleden? Voor het heden? Voor de toekomst? Voor wát? Welke vreemde krachten dreven dan den mensch?....

* * *

Haar beknelling ontspande zich een beetje door een diepen zucht. De last, die zoo hard op haar néér was gesmakt, scheen nu toch wat minder te drukken. Men moest zich ook maar niet té gauw bezorgd maken. Als men volhield, kwam alles op den duur immers terecht? Zeker, missen moest men onderdehand dikwijls ook wat. Wie naar boven wilde, moest de vermoeienis van het klimmen doorstaan en onder het klimmen pleizieriger dingen laten.

Het gevaar, dat je halverwege van de trap viel, bleef er toch al, zonder dat je over de leuning ging hangen om naar andere dingen te kijken.

Zij voelde nu verlichting. Maar daarmee waren de zorgen niet heelemáál weg. Dat hoefde toch ook niet? Zorg en zorg was twee. Geld maakte alle leed en zorgen lichter. Natuurlijk, moeilijkheden bracht het leven voor iedereen wel mee. Voor mevrouw Verhoven nog wel. Wie wist, hoeveel last die met zichzelf had!

Een mooi meisje was door zichzelf een fortuin waard, zei mevrouw De Zwart altijd. Als het de kunst maar verstond. Betsy Kersten had het graag geloofd. Mevrouw De Zwart nam het leven zoo licht op! Juffrouw Van der Meer kon echter den twijfel niet altijd meer onderdrukken. Men zou zoo zeggen, dat tegenwoordig álle meisjes de kunst wel verstonden. Maar mevrouw De Zwart werden er al evenmin veel als vroeger. Misschien zelfs nog minder. Kwam dat dáárdoor, dat de mode haast alle jonge vrouwen mooi maakte? Of dat de meisjes niet eens meer zoo ver dachten en de zinnen alleen gezet hadden op profiteeren, met zestien, zeventien jaren al? Nu liefde algemeen amusement was geworden? De meisjes waren zoo vrij, zoo ongegêneerd in den omgang. Daar hadden zij evengoed recht op als de jongens en de mannen, meenden ze. Of iedere rijke man ook wel een meneer De Zwart zou zijn, als het er op aankwam? En kwám het er nog wel op aan? Ze waren zoo geraffineerd tegenwoordig. Het voorbeeld van de getrouwde vrouwen, die geen of maar een paar kinderen wilden, wees zeker ook duidelijk genoeg den weg aan de ongetrouwde! Er bleven meer meisjes ongetrouwd dan vroeger, en van ‘goede partijen’ merkte men niets. Het was maar ‘profiteeren’, ‘zich amuseeren’, wat je den heelen dag hoorde klinken. Ze maakten het zich allemaal gemakkelijk genoeg. De mannen hadden ook geen posities meer. De vrouwen drongen hen uit de baantjes weg. Haar salaris gaven zij niet licht prijs, maar zij bleven evengoed ‘vrouw’. Onder het mindere volk gingen alle meisjes naar de fabriek. Niet om het loon, want dat was voor de meesten kleiner dan het loon van de dienstboden. Maar om de vrijheid, de gelegenheid tot genieten. Om de chance. Zoo werd voor den eenen man het trouwen onmogelijk, voor den anderen overbodig. Aanbod van de lusten was er immers in overvloed zónder de lasten!

De tegenwoordige tijd bracht dus ook zijn moeilijkheden mee. Maar wat juffrouw Van der Meer verkregen had, mocht zij toch met recht wel alle moeiten en opofferingen wáárd vinden?

Een mooie kast kóstte nou eenmaal meer dan een ordinaire.

Toen het tusschen haar en Karel nog dikwijls op ruzie uitliep, schimpte hij:

'Ja, een mooie kast! Maar leeg. Net als ons leven! Ik had dan liever een ordinaire, die vol is!'

Met Karel viel niet te praten. Die begreep haar toch nooit. Zoo onnoozel als die kon zijn. Hoe moest zij met zoo'n man door de wereld komen?

Daar mocht iedereen dan toch nog naar raden, wat in de mooie kast verborgen lag. En iedereen geloofde gráág aan de mooie kast! Maar wie bekommerde zich om de ordinaire en wat die inhield?

Bestond men dan alleen om te verdragen en te dulden?

Zij toch niet!

Verdragen en dulden was goed voor de dommen, die zich wat op de mouw lieten binden. Omdat zij toch niet konden zien, wat de wereld te koop aanbood.

Juffrouw Van der Meer dankte feestelijk voor dien onzin. De menschen, zei mevrouw De Zwart, konden verdeeld worden in twee groepen: de eene, die bedroog, en de andere, die zich bedriegen liet. De gladden, voor wie het leven iets te genieten bracht, vormden de eerste groep; de domkoppen, die altijd van verre moesten gaan staan gapen, de laatste.

Ieder zijn zin dan!

Dus voelde juffrouw Van der Meer zich wel weer wat gerustgesteld.

Maar men kon soms aan het tobben raken over de kaalste niksigheden. Dat zou iedereen wel eens overkomen. Wie bleef altijd van zwakke momenten bevrijd?

Zij had immers genoeg gezien en ondervonden om van wanten te weten? Ja, dat hield zij vol: *zij* wist van wanten! En dáár kwam men ook de zwakheden mee te boven!

De weg voor de meisjes moest een heel andere zijn dan die voor Frans. Dat wees het doel aan.

Als zij het nu maar in haar macht hield, alle vier te sturen tot aan dat doel toe!

Dat was de eenige moeilijkheid, die haar de angstmomenten bezorgde, die haar verwarde in zichzelf: het gevaar, dat de

kinderen los van haar hand gingen loopen en verdwalen konden. Hoe kwam je van wanten te weten zonder leergeld te betalen?....

Dan overvielen haar de zware uren, dat zij zich afvroeg: Hád zij werkelijk iets bereikt?

Dan gingen haar bange gedachten den weg van haar leven terug. Of ook zijzelf niet de verkeerde richting ingeslagen was?

Betsy Kersten, die álles wist, had immers niets méér bereikt, dan dat zij juffrouw Van der Meer was geworden?

En wát had juffrouw Van der Meer bereikt, door opnieuw Betsy Kersten te willen zijn en halsstarrig te probeeren den weg van Betsy Kersten te blijven volgen?

Voor het antwoord op die vraag sidderde in zulke oogenblikken juffrouw Betsy van der Meer-Kersten....

* * *

Toen moeder Van der Meer dien morgen de slaapkamer van Lieny ging opredderen....

Lieny, verkoopster in een bazaar, mooie frissche meid, die nog achttien moest worden, maar al een jaar geleden gezegd had, dat Bobby ‘verder-wist-zij-het-niet’ zoo fijn liefhebben kon, - Lieny, die wel geleerd had te zwijgen, omdat zij geen ‘domme gans’ meer wilde zijn, maar nonchalant allerlei liet slingeren, omdat zij niet geraffineerd genoeg was om de dingen achter gesloten kastdeuren weg te stoppen, misschien, omdat in háár toch evenveel Karel van der Meer als Betsy Kersten leefde....

toen schrok moeder Van der Meer van den Zondagsjurk vol groene mosvlekken en boschgrondspiertjes.

Waar dwaalde zoo'n kind rond?

Toen klauwde zich de greep van een heftigen angst om haar adem en zonk zij verlamd op den bedrand neer.

Want zij had nog andere, veel erger teekenen ontdekt, in het goed van Lieny en in het taschje, dat slordig tusschen de kleeren ingesmeten lag, halfopen, zooals bijvoorbeeld, nadat er in de haast, met ijlende bewegingen, een zakdoekje was uitgegrist, onder afwezige, weggeijlde gedachten. Hoe kwam dat kind aan zulke middeltjes?

Daar zat zij, neergeworpen onder ontsteltenis. Daar rezen schrikbeelden op....

Totdat haar hulpelooze rampzaligheid zich samentrok in een kreun van jammer.

Totdat de foltering van haar pijn haar opstootte en zij naar den muur vloog, waar zij de platen van heel of ongeveer naakte danseressen en illustratie-badnummers met listig bedachte brutale houdingen, razend begon af te rukken.

Een punaise sprong in haar gezicht en de scherpe punt van het spijkertje drong zóó fel en zóó diep door de huid, dat ze steken bleef.

Kloos' lente-avond door P.N. Dezaire.

Wij kennen allen dit gedicht:

> Nauw zichtbaar wiegen op een lichten zucht
> De witte bloesems in de scheemring-ziet,
> Hoe langs mijn venster nog, met ras gerucht,
> Een enkele, al te late vogel vliedt.
>
> En ver, daar ginds, die zacht-gekleurde lucht
> Als perlemoer, waar ied're tint vervliet
> In teêrheid.... Rust - o, wonder-vreemd genucht!
> Want alles is bij dag zóó innig niet.
>
> Alle geluid, dat nog van verre sprak,
> Verstierf - de wind, de wolken, alles gaat
> Al zacht en zachter - alles wordt zoo stil....
>
> En ik weet niet, hoe thans dit hart zoo zwak,
> Dat al zóó moê is, altijd luider slaat,
> Altijd maar luider, en niet rusten wil.

Maar weten wij ook allen dat het een natuurgedicht van Europeesche beteekenis is en waarom? Dat het een mijlpaal is in den ontwikkelingsgang van het natuurgevoel door de eeuwen, zou zeker moeten uitkomen in een grondige Nederlandsche studie die als pendant van Biese's *Die Entwicklung des Naturgefühls im Mittelalter und in der Neuzeit,* Leipzig, 1892, zou kunnen gelden. Daar zulk een studie bij mijn weten in ons land niet geschreven is, zal ik hier enkele hoofdpunten uit dien ontwikkelingsgang aangeven, in den ouden tijd beginnen en bij Kloos eindigen.

In den aanvang was de natuur: de wouden en wateren, de winden en luchten. De praehistorische mensch, primitief maar

homo sapiens, vond er een wereld van verbeeldingen in. Van de grootschheid der laatste geven mythen en sagen ons nog slechts een flauw idee.

In de M.E. verlustigde men zich niet enkel in een wonderlijke natuur, een met gouden boomen en gouden vogeltjes als in den tuin van koning Wonder (in den roman van *Walewein*). De monniken die volgens Heine den nachtegaal in den bloeienden lindeboom exorceerden, hebben wel zeer diep de tooverkracht en bekoring ondervonden van een l e v e n d e natuur, die hun van hun vrome overpeinzingen en spitsvondige disputen aftrok. En het was ook een monnik die volgens de legende niet een korten tijd van extase, maar duizend jaar aan alle tijdelijkheid ontrukt bleef, vervoerd als hij was door het eeuwig-schoone lied in de eeuwig-schoone natuur. Ook getuigt de oude naam 'Monniken-paradijs', een oude naam van de bekoorlijke Rijnstreek, dat de monniken wisten van de heerlijkheid der natuur en zich daarom vestigden waar zij het mooist was.

Anna Bijns' *Och hoe schoon moet hij zijn diet al heeft gescepen,* is een hymne, uit een breede ode aan de natuur opgebloeid.

Jacobsen heeft gezegd, in zijn bekende dissertatie, dat het verticalisme der Gotiek plaats maakte voor het horizontalisme der Renaissance. Bij Jhr. Jan van der Noot is echter nog verticalisme in de al-sterflijkheidsgedachte, die hij zelfs in de warmste weelderigste Renaissance-visie heeft, een visie, waarin die nieuwe zin voor het decoratieve was, die echter niet de gedachte aan de sterfelijkheid van dat alles kon verdringen. In dien allerprachtigsten boom slaat de bliksem of hij wordt geveld door de boeren. Het nymphenpaleis verdwijnt in de aarde en de bloem wordt geplukt.

In de 'gouden eeuw' blijven rivieren van leer, les en symboliek de natuur doorstroomen. Voor Bredero zoo goed als voor Cats behooren alle dingen tot 'de wercken van de Goden wonderbaar', die ons 'een leer' geven. Ook in deze geld-eeuw dus nog veel verticalisme.

In de volgende eeuw heerschen Arcadische vorsten over de natuur en zij wonen op den Olympus. Hun hovelingen waren opgedirkte herders en visschers. Velden en hoeven waren hun geliefde verblijven, hun lustoorden.

Maar de Napoleon Russeau heeft deze vorsten onttroond. Voor hem waren de bloemen geen betooverde menschen, het kruidje-roer-mij-niet geen nonnetje. Hij ziet de wateren zooals ze zijn en vindt hen schoon als zoodanig, ook zonder najaden. Bosschen zonder faunen en heele godenstammen hebben zijn hart gestolen. Deze dappere Walewein heeft de Muze der Natuur uit de knellende armen van Le Nôtre en zooveel anderen bevrijd. De verzen hadden geen popperige menuettenpasjes meer te dansen. Als de Jacobijnenmutsen de koningskronen overwonnen hebben, Rousseau en Robespierre koningen zijn geworden die we nooit vergeten, meent het gevoelige idealistische menschenhart vóór de natuur te staan als aan den ingang van het verloren Paradijs.

Het natuurgevoel van Thompsons *Seasons* is verdiept bij de *Lakists,* passie bij Byron geworden en extase bij Shelley.

In 'All-Einheitsstimmung' vertrouwt men in Duitschland de natuur, als gelijke en verwante alles toe en ontvangt het geluk enkel van haar. In een sterrenhelderen *Mondnacht* droomt de aarde van den hemel, schemeren de bloesems, bewegen zacht de aren en ruischen de wouden. Dan voelt J. van Eichendorff zich in enthousiasme een deel dezer heerlijkheid. Hij voelt zich van banden bevrijd en zijn ziel zoo wijd van geluk, dat hij het gevoel heeft het veilig thuis van geluk en vrede herwonnen, tenminste den weg er heen teruggevonden te hebben:

> Und meine Seele spannte,
> Weit ihre Flügel aus,
> Flog durch die stillen Lande,
> Als flöge sie nach Haus.

Zoo werd in dien blauwen tijd der Romantiek, waarin men somtijds wenscht geleefd te hebben, in harmonie met de natuur, in en door haar, heil van troost, steun van begrijpen, kortom een houvast voor het onrustig hart gevonden.

Maar de werkelijkheid van het leven, de omstandigheden van tijd en plaats, de omwentelingen op allerlei gebied, gaan den mensch opeischen en aangrijpen met een kracht, die steeds meer worden zal als die van luchtdruk op een vacuum. Het jaar 1848 dat het onvoltooide werk van 1789 zou moeten voleindigen, kon

romantiek van extatische adoratie moeilijk gebruiken, of het moest dan zijn voor zijn werkelijkheid, zijn grondwet, zijn hervormingen, enz. Hegel en het idealisme hebben afgedaan, Comte en het positivisme gaan heerschen. Zooals de wetenschap de dingen tot in hun kleinste bestanddeelen ontleedde, moest de kunstenaar de dingen detailleeren. Alles, ook het z.g. leelijke, werd in het realisme object van kunst. Het horizontalisme overheerschte weer. Maar in die koele, ontledende, angstvallignoteerende waarneming is te weinig *verwantschapsgevoel* van waarnemer met het waargenomene.[1)] Maar vanuit een zeker sociaal meegevoel, eerst voor de menschen, dan voor de dingen, verdiept zich dan de realistische waarneming tot impressionistische, innige gewaarwording. Het enthousiasme van de sensatie komt, dat opnieuw den mensch buiten zichzelf kan doen treden en het bevrijde Ik doen opgaan in schoonheid. De harmonie tusschen de natuur en het Ik is hersteld en daarmee zijn de dissonanten opgelost.

Hoor L. van Deyssel over H. Swarth:

'In droomende, klagende, glimlachende en juichende liederen, spreidt zij haar binnenste ten toon, en lispelt zij van de harmonieën, die haar tranenvol oog tusschen de ongekunstelde vrije natuur daarbuiten en dat binnenste heeft ontdekt.' De groote hartstocht der natuur is de liefde. En ook de dichteres leeft slechts van liefde. De liefde, de wil, maar dan ook het schrijnend, onvoldaan verlangen, de weemoed en het pessimisme zijn overal:

God, lief, er is niets dan verlangen,
Verlangen is overal;
De boomen, ze zoeken den hemel,
De beken, ze snellen naar 't dal.
De bloemen, ze buigen naar de aarde,
Of rekken zich hoog in het licht,
't Is alles een trachten, een willen,
Naar het verre geluk gericht.

1) Over de theorie van het verwantschapsgevoel en haar toepassing bij de beoordeeling van de letterkundige genres leze men in het *Handboek der Poëtiek,* door P.N. Dezaire, N.V. Servire, Den Haag, 1932.

Schopenhauers leer werd goeddeels aanvaard door het denkend en voelend intellectueele Europa en zijn voluntarisme en pessimisme komen in de kunst. Zijn voluntarisme, volgens hetwelk de *wil* het reale van alle phaenomena is. Hij is in het onstuimig geweld waarmee de wateren de dalen opzoeken, waarmee de storm voortvaart, de zee altijd maar weer opnieuw naar de kust snelt. Hij is de wending van de magneet naar de noordpool in de chemische affiniteit en de natuurkundige zwaartekracht. Hij is nergens zoo schoon wellicht als in Kloos' *De Zee.*

Ook in *Lente-Avond* is de Wil: de wil van het kloppend hart, dat zoo zwak en moe is van het eeuwig willen en verlangen, het rusteloos zoeken, en desondanks maar altijd luider slaat en niet rusten wil.

Dat is een ander slot dan het slot van Goethe's *Wanderers Nachtlied.* Daar was de burgermanstroost van *'balde ruhest du auch.'* 'Heb moed en vertrouwen, dan zal het wel gaan, na lijden komt verblijden, ga dan maar rusten, dat zal je goed doen.' Ja, we kennen dezen goedbedoelden, maar goedkoopen burgersmansraad, waartegen men in in fierheid (is het aristocratische, Vikingsche of bohémiensche?) zou willen opstaan en zeggen: 'Ik wil die doode rust niet meer, geef mij de levende onrust maar.' Zoo wil ook Kloos' hart niet rusten en soms vraag ik me af, of de Wil in dit gedicht, de wil van den dichter zelf dan, niet veeleer is de Wil nièt-te-rusten dan de Wil wel-te-rusten. Dan twijfel ik er aan, of Kloos wel zoozeer naar de rust verlangt als wij dat zouden doen als we zoo innig in het ruste-wezen der natuur waren opgegaan als hij. Maar dan denk ik ook weer direct, dat Kloos op dat moment, meegesleept door zijn momenteel gevoel, dat hij in zijn poëzie verwoordt, wel naar die rust zal verlangd hebben.

De mensch gaat rusten als de natuur. In Goethe's gedicht ligt deze vergelijking opgesloten. Maar Kloos' hart slaat altijd maar luider en wil niet rusten. *Ziedaar de onrust der moderne tijden!* Tusschen het hart van den mensch en dat der natuur is er geen eenheid meer. Het monistisch en deterministisch naturalisme kende de eenheid van mensch en natuur: de eerste was maar een element van de tweede en werd geleid door haar in hem zijnde krachten. Het onstuimige leven der natuur was in den mensch.

Dan komt de dichter en zegt: ‘Haar leven is het mijne, maar haar rust ken ik niet.’ Daarmee is niet gezegd, natuurlijk, dat de dichter zich van de natuur in zeker opzicht vervreemd voelt, zooals positivisme en intellectualisme, in concreto: wetenschap, materialisme en kapitalisme begonnen waren - door hun techniek en industrialisme en de mechanisatie van het leven - met de natuurvervreemding, de denatureering van den mensch. Het innig natuurgevoel, inniger verwoord dan bij Goethe in het aristocratisch-individueel Hollandsch van Kloos, sluit zulk een vervreemding ten eenenmale uit. De dichter voelt de innige rust der natuur even diep als de popelende onrust van zijn hart. Heel anders dan de burgers van zijn tijd: de heele en halve materialisten, die een landschap zonder stoffeering met mensch of dier een onmogelijk iets vonden en een natuurgedicht niet af, als het niet opklom tot God of weet ik tot wien, - heeft de dichter verder ook een liefdevol oog voor de natuur.

Wat het gedicht echter wel gemeen heeft met dezen burger en met elken levenden mensch, dat is de verterende onrust, het eeuwig-onbevredigd verlangen dat van alle tijden is, dat menschen en culturen opstuwt en doet vergaan. Om dat algemeen-menschelijke van zijn ‘inhoud’, waarmee de ‘vorm’ volkomen één is, zooals geest en vleesch één zijn, moet het gedicht dan ook klassiek genoemd worden.

Den midden-vorige-eeuwschen mensch was het leven opnieuw iets groots gebleken. Deze hoogmoedige idealist dacht de stof in de toekomst geheel te zullen beheerschen. Horizontalicus, wierp hij eenzijdig alle verticalisme over boord. Waarom zou hij opzien naar een Beheerscher der stof, aan wiens hart en in wiens bezit de oude mensch den vrede hoopte te vinden? Bovendien was zulk een Beheerscher in de gedaante van een persoonlijken God een waan gebleken in het licht der moderne Bijbelcritiek. De mensch zou weer koning der schepping worden, maar dan in een heel anderen zin dan de Middeleeuwer. De mensch alleenheerscher, niet-schatplichtig aan een God, en de stof de koninklijke dienaar, die op zijn wenken al zijn begeerten naar rijkdom, eer en zingenot zou vervullen. De hemel zou dalen binnen de horizonnen, het ‘oneindige’ zich door de grenzen van tijd en ruimte, die grenzenloos in hun vervulling zouden blijken, laten omvademen!

Dat zijn idealen het hart onbevredigend zouden moeten laten, had die idealist uit de vorige eeuw niet verwacht. Dat zijn idealen, en vooral het misbruik van zijn idealen, zijn nakomeling uit een volgende eeuw ongelukkig en bijna broodeloos zouden maken, met die mogelijkheid heeft hij geen rekening willen houden, aan die mogelijkheid niet of nauwelijks gedacht, want de waarschuwende stem van alle verticalisten sloeg hij in den wind. Spoedig gaan hem de oogen open, als het verwachte tijdperk van geluk en vrede uitblijft en inplaats daarvan de weemoed van een *fin-de-siècle* in alle toonaarden zijn overwinningslied zingt. Schillers woord vergeten hebbend, dat 'der schrecklichste aller Schrecken' de mensch is in zijn waan, stond hij, zwak en moe, voor het hem onverklaarbaar feit van de ruïne zijner kasteelen en kon hij in het aanschijn van het hem onverklaarbare met den dichter zeggen: En ik weet niet, hoe dit hart....'. En ik weet niet, hoe het mogelijk is, dat mijn hart van geen verzadiging wil weten, altijd naar meer vraagt en naar nieuw.

Het hart wil niet rusten, omdat de hartstochten hem nooit rust gunnen. Van deze heeft Seneca gezegd, dat hoe meer ze vervuld worden (explentur), hoe meer onvervulbaar ze zijn (inexplebiles). Volgens Augustinus duurt de onrust van het hart tot het rust vindt in God. Ook de volksmond spreekt van onze onvoldaanheid tot den dood. De eeuwige rust (voor het hart) en het eeuwige licht (voor het verstand) waar de *Missa pro defunctis* van gewaagt, zijn voor de dooden, niet voor de levenden, want leven is beweging, onrust en gedeeltelijke duisternis.

Deze eeuwige-onrustgedachte is hier niet uitgedrukt als in theologie en predikantenpoëzie. Dus niet als een uiteenzetting, als een leerend betoog is ze gegeven. Het is geen gedachte van den geest, uitgedrukt zooals de geest die zou uitdrukken; het is geen gedachtenpoëzie van iemand die door een schoone gedachte 'getroffen' is, het is alles gerezen uit het gevoel, het Onbewuste, het Innerlijk Zelf, uit de emotie die de natuur gaf. Het is het bewogen gemoed dat spreekt en zegt: 'Zoo ben ik niet.' Deze gedachte is geen cerebraal vèrwerkte, bèwerkte of uìtgewerkte, zooals de predikanten een tekst uitwerken of de

schooljongens een gelezen ‘mooie’ gedachte in een opstel. Zij is gedachte, omdat zij gedachte oproept. Zelf vrucht van het voelend hart, roept ze vruchten van het denkend verstand op. Voor de taal van het hart hebben we geen woorden (afgezien van de tusschenwerpsels). Daarom spreken we van ‘doorvoelde gedachte’. Betere namen zijn die van Kloos en van Van Deyssel: Emotie, sensatie.

Vaagheid en onbestemdheid, armoe van gedachte heeft men zoowel de ‘tachtigers’ als de hun verwante ‘Haagsche School’ verweten. Men zag niet, dat in het slechts-aangeduide (inplaats van uitgedrukte en uitgeteekende) meer gedachte werd opgewekt bij hem, die in het vereischte contact met het kunstwerk kwam, dan b.v. in het werk van den gevierden Leys, die de historische ‘wetenschap’ in zijn doeken heette te leggen, of in dat der predikanten, die de theologie er in brachten, werd uitgedrukt, uitvoerig en als in een ‘helder’ leerboek. Dit moet men niet over het hoofd zien, als men leest, wat Max Liebermann van Jozef Israël's kunst gezegd heeft - een woord dat goed verstaan ook op Kloos' sonnetten van toepassing is: - .....alles Empfindung, Gemüt, und nochmals Gemüt’. De menschen die dit vergeten maken denzelfden blunder als Huet - maar een blunder die hun veel meer kwalijk moet genomen worden - die zijn door Israëls geschilderd portret weigerde te accepteeren. Die schilderijen en sonnetten zijn geen kleurfeesten, geen ‘symphonieën in kleurentaal’ zonder *ongewilde,* ja onbewuste gedachte, maar ze zijn dat slechts zonder *gewilde* gezochte, uitdrukkelijk verwoorde gedachte, hetgeen iets anders is. Zooals de schilders zich in de verf geheel uitspraken, hebben de dichters dat gedaan in het rhythme. Kleur en rhythme waren vol emotie, waren de emotie, het leven en dus de bezielde gedachte zelf.

Wat de dichters echter op de schilders voor hebben in dit geval, is een vastere bouw (b.v. Kloos met W. Maris vergeleken). Ik zal niet uitweiden over den algemeenen bouw van *Lente-Avond.* Ik zeg alleen, dat nergens een zwakke plek in de structuur voorkomt. De materie is meesterlijk verwerkt. Elke woordsteen heeft zijn eigen, vereischte plaats. Hij doet op die plaats juist wat hij moet doen, niet meer en niet minder, zoodat

ook het rhythme nergens een ongeoorloofde hapering vertoont. Wel wil ik wijzen op een paar bijzonderheden in de structuur. Zou b.v. het tweede vers tot aan het eind doorloopen, dan zou het even, korte bewegen der bloesems niet zoo goed uitkomen als nu, terwijl het woord 'ziet' dat het vers afsluit juist door zijn afgezonderde plaats aan het einde onze aandacht sterker op den vogel vestigt.

Niet ten onrechte heeft Kloos de structuur van het sonnet met die van het bouwwerk vergeleken. In het tweede couplet staat het woord 'Rust' als een pregnante sluitsteen tusschen twee spitsbogenhelften. Tusschen het teere en lichte van de versmeltende tinten aan het luchtgewelf en tusschen het even teere en lichte van het genot, dat de avondrust biedt. Met dit woord 'Rust' verliest het vers niet 'aan schoonheid en suggestieve kracht' (zooals H. Poort beweerd heeft), als dat woord maar zacht en innig, zooals het moet, wordt uitgesproken.

In de eerste terzine sterft in een volmaakt decrescendo alle geluid weg, pianissimo.... In het derde couplet is de cadans zóó, dat daarin de geestelijke moeheid en de drang des harten zelf spreken.

Zoo zijn in dit sonnet de fijnste rimpelingen van het gemoed gekristalliseerd. Met een schildersterm zou men hier van rhythmische 'puntigheid' kunnen spreken. (De schilder Gabriël had puntigheid van detail, was nauwkeurig tot in het detail). En zoo 'rijk' als een schilderij kan zijn door zijn boeiende kleur, zoo rijk is dit gedicht aan zielsbeweging en melodie, waardoor het zich haast niet leent voor een muzikale compositie, omdat het zelf al zooveel muziek in zich heeft.

Ook is het gedicht niet in dien zin arm aan gedachte, dat het geen levensbeschouwing uitspreekt. Door Schopenhauers voluntarisme en pessimisme is het getint. En in dien 'al te late vogel' en zijn vlieden als vóór het noodlot, maar in de macht er van, ligt iets onontkoombaars, iets als een fatalistische dwang. Het gedicht is ook niet zonder God en Vaderland. Er ligt voor mij meer waar Godsgevoel in die laatste terzine, dan in veel domineeshymnen bij elkaar. Dat zoekend hart, dat nimmer rust heeft, zal eenmaal de rust vinden en willen hebben in God. Want God is het, dien het zoekt in zijn rusteloos kloppen, al

weet het dat niet. En dat het God is dien het zoekt (hoe het zich dien God dan ook voorstelt, in zijn Faustisch streven naar wijsheid en liefde), dat zal het bewust weten, zoo niet eerder wellicht, dan toch in zijn laatste verklaarde oogenblikken, als het reeds God oneindig beter dan wij aanschouwt zooals Hij is.

Het vaderland verheerlijkt dit gedicht, omdat het zoo zuiver de vaderlandsche taal spreekt. En als ik dit zeg, bedoel ik niet alleen de moedertaal zelf (dat spreekt vanzelf, dat ik ook die op het oog heb) als wel de vaderlandsche atmosfeer. Een ongewilde verheerlijking van die atmosfeer, is het een ongewilde verheerlijking van het vaderland. Het gedicht geeft mij een heimwee zoo groot als de grijze luchten, de klare passen en de groene weiden van de schilderijen mij geven, het doet mij het vaderland hier waar ik ben in Indië meer liefhebben dan die patriotische ontboezemingen. Zoo kan de dichter zonder tendenz meer voor zijn land doen dan de politicus, enkel door het land in zijn schoone, lieve wezen te openbaren.

Verder is ook om de visie *Lente-Avond* een zuiver gedicht. En een schilderij uit de Haagsche School tevens. Die zachtgekleurde lucht, die als perlemoer is, terwijl haar tinten zoo teeder vervlieten, herinnert aan Maris, bij wien het groen van boomen en weiden teeder en week met de lucht versmelt. Ook in Weissenbruchs grijze luchten ligt een jubel als in de verzen van het slot van het tweede kwatrijn. Zulke luchten zijn licht geworden, licht, zoo warm als dat van oogenglans. Schoongelikt is die lucht niet. Haar blank blijft zacht en gedempt. Van den anderen kant heeft ze ook niet die troebele en groezelige kleur en die repoussoirs, die pasten bij de armzalige sfeer waarin de Israëlsen met groot sociaal meegevoel de armen zagen lijden. Sociaal gevoel kan echter ook dit gedicht van Kloos geven, want het gevoel van medelijden met zichzelf wekt hier het gevoel van medelijden met den mensch in het algemeen op. Dan is er bij den schilder Eduard Karsen zoowel als bij den dichter Kloos de stille berusting waarmee het lijden gedragen wordt, de gelatenheid, die zwak lijkt, maar veeleer sterk verdient genoemd te worden. In haar sterft de dissonant der moderne-onrustklacht stil uit. Voor E. Karsen, den schilder, heeft A. Verwey dan ook dit sonnet van Kloos bestemd genoemd.

Kloos heeft hier ook het avondlijk uitzicht aan het venster dat bij de impressionisten vaak voorkomt en beantwoordt aan tijdsbehoeften en stemmingen. Het is het stil verwijlen in een bekoorlijken schemer, die gepeinzen verwekt, even diep als weemoedig en innig. Hier, net als bij die schilders, geen nauwkeurig-peuterig uitteekenen der dingen. Het is een eenvoudig aanduiden door een enkel uit het hart gegrepen woord. Maar juist door die karaktervolle aanduiding is het onwezenlijke prijsgegeven. Die 'al te late vogel' is een schaduw en smart, een dissonant in die harmonie van reine avondlucht. En juist zóó moet hij wezen. Meer van zijn verborgen wezen behoeft niet geopenbaard. Slechts de smartelijke begeerte, het smartelijke gemis. Nu die ziel te voorschijn treedt achter het toevallig kleed, treedt de bemantelde schoonheid zelf te voorschijn.

Het detail wordt vermeden: de 'witte bloesems' worden wel vermeld, maar ze zijn 'nauw zichtbaar'. Van hun fijne, ronde vormen wordt niets gezegd. De omtrekken verwazen.... Het is de kunst van het op een afstand waargenomene. Zoo noemde Perk de schapen 'witgewolde wolkjes' en inderdaad doet de kudde zich op een afstand als wolkachtige massa voor, waarin het afzonderlijke teloor gaat.

Om iets karakteristieks van de lente te vermelden, kan de dichter volstaan met deze bloesems te noemen. Zij zijn feitelijk het eenige van het in het gedicht geziene en gevoelde dat de lente karakterizeert. Want het andere kan eigenlijk ook van den zomer gezegd worden. Maar de dichter wilde geen idee van den lenteavond geven: hij wilde enkel de avondstemming uitdrukken.

Dirk Coster heeft blijkbaar bij vergissing, maar ongewild *ad rem,* in zijn honderd-verzenbundel het gedicht eenvoudig *Avond* genoemd. Zonder zelf de rust te vinden, heeft Kloos de rust leeren kennen, zooals de arme, als hij een rijke ziet, een idee kan krijgen van den rijkdom zonder zelf rijk te worden. Het dichterlijk verwantschapsgevoel is hier niet met het possessieve, maar met het beminde en verlangde, met het desideraat. Het spreekt vanzelf, dat het laatste gevoel niet zwakker behoeft te zijn dan het eerste. De dichter, opgegaan in den rustigen avond voelt zich één met hem, voelt in groote liefde de rust als van zich en zich als van de rust, al bezit hij die niet. Evenals dat bij het voorwerp, waarvan Van Deyssel spreekt:

..... want bij het innig turen
Is 't voorwerp in des dichters ziel herboren
En vond zijn áller-diepste wezen dáár,

het geval is, is hier de rust in de ziel van den dichter in haar wezen opgestaan, m.a.w. kan niet beter weergegeven worden dan de dichter gedaan heeft.

Tenslotte wou ik nog even terugkomen op *Wanderers Nachtlied.* W.L.M.E. van Leeuwen neemt dit in zijn *Natuur en Dichter* op onder de uitingen van de 'allergrootsten', waarin 'realisme en expressionisme' samengaan. Voeg ik hierbij zijn toelichting, o. ct. p. 41, dan moet ik zeggen, dat hij onder die uitingen ook wel onzen *Lente-Avond* had kunnen vermelden.

Ik heb echter een bezwaar, tegen Van Leeuwens simplistische indeeling van dichters naar de impressie, dat is volgens hem: als ze de *passief* ontvangen *indrukken* van de natuur willen uitdrukken, en expressionisten, volgens hem: als ze zich ten overstaan van de natuur *actief* willen *uitdrukken.* Behalve oppervlakkig, is deze definitie niets meer dan een simpele en bovendien vage woordverklaring, n.l. van de woorden impressie en expressie. Volgens zijn 'definities' had Van Leeuwen het slot van het gedicht als een uiting van expressionisme moeten opvatten. Maar wat hebben wij aan een woord met zulk een vage algemeene beteekenis, als V.L. het woord 'expressionisme', ook blijkens de rubriceering in het genoemde werk, geeft! Expressionistisch zou het gedicht geweest zijn, als Kloos zijn eigen onrustige ziel in de natuur had gelegd, en wel zóó opmerkelijk en tastbaar, dat hij haar natuurlijk aanschijn had veranderd, door als een Van Gogh de takken der boomen bijna als om hulp roepende armen 'uit te drukken' te schilderen. En die vormen zouden zeker - zooals ook in het Duitsche expressionisme - niet met den ouden, vasten en gedegen sonnetvorm vereenigbaar geweest zijn.

Malang.

Gabriele d'Annunzio (eene herinnering) door Hein Boeken.

'Op den 12den Maart viert Gabriele d'Annunzio zijn 70sten verjaardag.' Het lezen van dit bericht wekte vele herinneringen bij mij op, die lang gesluimerd hadden, maar nu in oude kracht herrezen. d'Annunzio? - o, die heeft al afgedaan; die heeft niet gegeven wat hij beloofd had Het mag zijn - toch is er niemand van de nu nog levende auteurs over de grenzen, voor wien ik zulk eene dankbaarheid gevoel als voor Gabriele Annunzio.

Ten eersten: Hij is mijn tijdgenoot: 'Die zijn er velen' zult ge zeggen. Dat is waar - maar doordat ik nooit op zijn geboortedatum had gelet, was het mij nooit zoo bewust geworden dat hij mijn tijdgenoot is, d.w.z. dat hij levenslang zich had opengesteld voor dezelfde invloeden als ik: voor de invloeden van Oudheid en Renaissance, zooals die opgevat werden door het nu afgesloten, ruim 50-jarig tijdperk, waaruit ik in dit verband slechts de namen van Wagner en Nietzsche noem.

Want zie, ik beschouw - ondanks al mijn bewondering van d'Annunzio's werk, - hem niet als een van die scheppers van eene absoluut hoogere geestesorde. Neen, laat ik mij nu maar eens in al mijn verwaandheid vertoonen, die toch dadelijk gematigd zal blijken door wat ik er op volgen laat.

Ik beschouw d'Annunzio als iemand van dezelfde orde, als waartoe ik zelf behoor - als iemand, die zich betoond heeft te zijn als dat wat hij is, niet in de eerste plaats door het alleen uit zijn diepste zelf wellende, neen, maar door zich open te stellen

voor de invloeden, die ik daareven noemde, èn door daarop te reageeren op eene, laat ik zeggen zeven-en-zeventig maal sterkere mate dan ik.

* * *

Heb ik ooit zelf het Hellas van heden, dat land, dat zoo vol is van overblijfselen, herinnerend aan het Hellas van vroeger, bezocht?

Soms denk ik haast van wel. Dat is door de herinneringen, die zoo sterk in mij leven, sterker schier dan die aan eenige reis, die ik in levenden lijve heb gemaakt, de herinneringen n.l. aan de reis, op welke d'Annunzio mij heeft medegenomen.

Velen mijner lezers zullen begrijpen wat ik bedoel.

Het zijn zij, die gelezen hebben de ‘Landi’, ook wel de ‘Lans Vitae’, de ‘Lof des Levens’ genoemd.

Dit is onder d'Annunzio's dichtwerk niet alleen het werk, dat het meest mijn sympathie heeft gewekt, maar ook het meest uitgebreide en uitvoerige, dat hij heeft voortgebracht, en is in rijmlooze verzen geschreven. Het is het verhaal van een reis naar Hellas door d'Annunzio op ongeveer 20-jarigen leeftijd ondernomen met een gezelschap van jeugdige vrienden per zeilschip van Brindisi uit.

Heb ik niet met hem de zon in vuurgloed zien ondergaan, toen wij de delta van den Achelöus naderden en den kreet hoorden ‘de oude Pan is *niet* dood’? Heb ik niet met d'Annunzio in den maannacht gewandeld tusschen de zuilbrokken en kapiteelen, waarmede de vlakte van Olympia ligt bestrooid? - toen ik struikelde over den herdersknaap, die daar lag te slapen en wij te zamen opkeken naar de Alpen van Arkadia, die den Oosterhemel afsluiten?

En hebben wij niet, verzadigd van de Oudheid, te zamen naar Rome teruggekeerd, in de Sixtijnsche Kapel, met den blik op de kracht- en jeugdgestalten der ‘Atlanten’ gezworen, den strijd van het Heden mede te strijden?

* * *

En het hedendaagsche Rome? - Ja, ik heb het wel eens bezocht; eenmaal zelfs op meer gevorderden leeftijd gedurende

eenige weken er vertoefd. Toch, als ik aan het hedendaagsche Rome denk, dan is het vooral het Rome van d'Annunzio, zooals ik het met hèm doorkruist en doorleefd heb, bij het lezen van zijn 'Piacere'. Ja, ik weet het, er zijn er die d'Annunzio zoo ernstige verwijten doen - maar onvergankelijk is mijn vriendschap voor den jeugdigen genotzoeker, die zoo diep-tragisch van zich zelven getuigde dat hij is niet 'il piu infelice', niet de ongelukkigste maar 'il meno felice', de minst gelukkige van alle stervelingen.

* * *

En nooit zal ik vergeten hoe aan mijzelven, in zwaar te doorstanen tijd, bij het ontwaken de kracht werd gegeven om het bittere heden te aanvaarden, door Gabriele d'Annunzio's devies 'Dove jacqui io rinacqui'.

'Waar ik had overnacht, daar werd ik herboren'.

17 Maart 1933.

Nieuwe Gids-correspondentie.
(Vervolg van blz. 487.)

Amsterdam, 6 April 1886.

Hemonystraat 13.

Waarde Heer Dewaele,

Vergeef mij, dat ik u zoo lang op antwoord heb laten wachten, zoowel op uwe eerste als op uwe volgende inzending. Een der redenen van mijn uitstellen was, dat ik het onaangenaam vond u op uw vriendelijk schrijven te moeten teleurstellen.

Want het spijt mij inderdaad u te moeten mededeelen, dat de Redactie van de Nieuwe Gids er niet toe kan overgaan deze uwe bijdrage in haar tijdschrift op te nemen. Wij vinden, dat gij ongetwijfeld talent bezit, maar gij zijt het Hollandsch nog te weinig machtig, en zoowel onderwerp als behandeling van uw drama zijn zóó ‘romantisch’, dat zij uwe inzending niet ten volle kan goedkeuren. Verontschuldig mij daarom, nu ik ze u bij deze terugzend en geloof mij steeds te zijn, waarde Heer,

met vriendelijke waardeering,

Uw dienstw.

WILLEM KLOOS.
Redacteur-secretaris van de Nieuwe Gids.

Den Heer Karel de Waele te Gent.

Amsterdam, 6 April 1886.

Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

Naar ik uit de tijdschriften verneem, zal uw studie over Karel van Mander binnenkort het licht zien. Dat verheugt mij. Wees zoo goed mij als inteekenaar op uw werkje te beschouwen. Bij ontvangst zal ik u onmiddellijk het bedrag, per postwissel, overmaken.

Intusschen noem ik mij,

met vriendelijke groeten,

Uw dienstw.

WILLEM KLOOS.

Den Heere Leopold Plettinck te Gent.

Amsterdam, 11 April 1886.

Amice,

Thans is Netscher werkelijk uitgekomen. Het vorige bericht was een vergissing van Paap, die den brief verkeerd had gelezen. N. schreef over exemplaren, die vooruitbesteld waren door den boekhandel en Paap las: verkocht. Toen ik Vrijdagavond je rectificatie ontving, had ik ook juist het ware relaas van de zaak gehoord. Het boek ligt thans voor me. Ik hoor dan wel nader van je.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer K. Alberd. Thijm.

Amsterdam, April 10th 1886.

Hemonystraat 13.

Dear Sir,

I received this morning the Society's Notebook and Prospectus, in which my name is printed Wilhelm Kloss instead of *Willem Kloos*.

I take the liberty to call your attention to the fact that I have as yet not received any of the publications, which the Shelley-society issued during the running year. You will much oblige me by informing me of the causes of this delay.

From the 1st of May next my adress will be: *Hemonystraat 13*.

Believe me, dear Sir

yours truly

WILLEM KLOOS.

Amsterdam, 16 April '86.

Hemonystraat 13.

Hooggeachte Heer,

Bij deze doe ik u zes brochures toekomen, die, sinds ik u de laatste keer schreef, over het Kerkelijk geschil verschenen zijn. Wanneer gij nog eenig ander hulpmiddel mocht verlangen, wees dan zoo goed het mij te melden, dan zal het u worden toegezonden.

Van den heer Versluys vernam ik, dat gij uw naam onder uw eerste artikel had willen zien weggelaten. Daar gij mij echter dezen wensch niet uitdrukkelijk had meêgedeeld, en alleen geen naam onder de copie gezet, heb ik den naam er bij gevoegd. Ik vraag u hiervoor verschooning.

Hoogachtend,
Uwdw. dnr.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Dr. A.L. Poelman.

Amice,

Uw stuk ontving ik, maar mijn bezigheden met iets, dat over veertien dagen klaar moet zijn, verhinderen mij tot zoolang het te lezen. Zoudt ge dus zoo goed willen zijn, tot het begin van Mei op antwoord te wachten? Wat het onderwerp betreft, komt het artikel ons goed te pas.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Dr. G. Kalff.

Amsterdam, 28 April '86.

Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Hierbij zend ik een voor u bestemd telegram uit Indië, dat ik bij ongeluk opengebroken heb, niet naar het adres ziende en dus denkende, dat het voor mij was. Wilt het mij ten goede duiden.

De heer D.F. v.d. Pant heeft op mijn verzoek geantwoord, dat hij het te druk had met andere bezigheden, om ons zijn medewerking te kunnen geven.

Zullen wij het genoegen hebben, voor de Juni-aflevering eene bijdrage van uw hand te ontvangen?

Het deed mij veel genoegen te vernemen, dat de 4e afl. N.G. u bevalt. Ik zal mij veroorloven u de volgende week eene brochure toe te zenden, geschreven door den heer Verwey en mij, die gij misschien niet onvermakelijk zult vinden.

Hoogachtend,

Uw dw. dnr.

WILLEM KLOOS.

Den Heer G. Buitendijk.

Amsterdam, 28 April 1886.

Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Hierbij zend ik u een exemplaar: Reglementen voor de Nederl. Hervormde Kerk, waar gij mij indertijd om verzocht hebt. Toen was het echter uit den handel en de nieuwe druk is eerst zeer kort geleden van de pers gekomen.
Kan ik tegen 15 Mei a.s. op een tweede artikel rekenen?

Hoogachtend,
Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Dr. A.L. Poelman.

Amsterdam, 7 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Bij deze heb ik de eer U mede te deelen, dat de door u April j.l. ingezonden bijdragen door de Redactie van de Nieuwe Gids minder geschikt ter plaatsing zijn bevonden. Ik doe ze u daarom bij deze weder toekomen.
Hoogachtend,

Uw dienstw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer J. Ternooy Apel K. Fzn.

Amsterdam, 7 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

Amice,

Neem 't mij niet kwalijk, dat ik je zoolang op antwoord liet wachten. De Julia-brochure is drie vel geworden, in plaats van anderhalf, zooals wij dachten, en dat moest alles van de week geschreven en gedrukt worden. Ik zend je bij deze een exemplaar, benevens je eigen exemplaar van Netscher.

Wees zoo goed in onze brochure deze drukfout te verbeteren. Op blz. 27, regel 12 v.o. staat ‘tegelijk met ernstige mannen, oprecht te spreken’; dat moet natuurlijk zijn: ‘tegelijk met ernstige mannen op, recht te spreken’.

Het deed mij ontzaggelijk veel pleizier, dat je opeens met zooveel bijdragen kwaamt opzetten; ik zal ze gaarne ontvangen maar..... er bestaat natuurlijk zeer groote kans, dat, daar jij, L.v.D., door die vijf bijdragen, je poseert als de naturalistische medewerker voor de vijfde aflevering, dat dan Netscher daarin een demonstratie ziet tegen hem en zijn betrekking tot ons afbreekt. Nu vind ik dit uitstekend, Netscher voor jou, is lood voor zilver ruilen, maar..... in een vroeger epistel, naar aanleiding van je varium over l'Oeuvre, heb je als voorwaarde van jou kant gesteld, dat wij dat niet zouden beschouwen als een antecedent voor verdere medewerking. Zou je mij nu niet eens kunnen mededeelen, of die voorwaarde ook voor de opname van deze stukjes geldt?

Want zie, ik begrijp weinig van je tegenwoordige gedrag en van je eigenlijke bedoelingen: ik heb daarover de meest tegenstrijdige berichten ontvangen en heb er dan ook de meest tegenstrijdige en wisselende opinies over. Nu zal je zeggen, dat als mensch mij jou gedrag niet aangaat, doch hier is het een kwestie, waarin ik alleen mag spreken en handelen als iemand, die de belangen van een tijdschrift te behartigen heeft. Je zult het mij dus zeker niet ten kwade duiden, dat ik je om een kleine opheldering verzoek, hoe je in het vervolg met de N.G. denkt te doen. Ik vraag je daarom dit: Denk je 't bij die eene, bepaalde medewerking te laten en vervolgens niets meer van je te laten hooren, of wil je voortaan beschouwd worden als onze medewerker voor naturalistische

letteren, natuurlijk op zulke tijden en in die mate, als het jou convenieert? Je kunt alles gedrukt krijgen, wat je wilt, natuurlijk behalve wat al te veel met het sexueele leven in verband staat, tegen dertig gulden het vel. Laat Netscher dan maar opdelicateeren.

Ik zou je ook nog wel verdere voorstellen willen doen, maar ik weet niet, hoe je dit op zult nemen, en eindig dus maar.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Ik veroorloof mij tegenwoordig het genoegen je brochure te bestudeeren en zal je als je er niet tegen hebt, een dezer dagen wat flut-aanmerkingen van mij op sturen.

(Mijn eigenlijke woonplaats is Govert Flinckstraat 57, 2 maal bellen, maar daar mogen volstrekt geen brieven over de post heen gezonden worden, denk er om.)

Amsterdam, 7 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

Mevrouw,

Het spijt mij u te moeten mededeelen, dat de Redactie van ‘de Nieuwe Gids’ uw bijdrage niet plaatsen zal. De reden is deze, dat uw gedichten buiten het kader van ons tijdschrift vallen, omdat wij alleen Fransche verzen en prozastukken opnemen van bekende Fransche auteurs.

Excuseer mij dus, dat ik u bij deze uw inzending weder doe toekomen.

Met hoogachting en waardeering,

Uw dw. dnr.

WILLEM KLOOS.
Secretaris-redacteur van de Nieuwe Gids.

Vrouwe M. Zubli-v.d. Berch v. Heemstede.

Amsterdam, 7 Mei 1886.

Hemonystraat 13.
Mijnheer,

Ingevolge uw verzoek dato 29 April j.l. deel ik u mede, dat de ‘Gedichten’ van Jacques Perk, uitgegeven door Mr. C. Vosmaer en ondergeteekende, in December 1882 het licht hebben gezien bij H. Pyttersen te Sneek. Het grootste gedeelte van dezen bundel wordt ingenomen door de ‘Mathilde’, waarnaar gij vergeefs gezocht hebt.
Achtend,
Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer C.H.L. Breyer,
Kemink & Zoon's Boekhandel, Utrecht.

Amsterdam, 7 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

Willem, neem me niet kwalijk, dat ik niet meer bij je geweest ben. Dinsdagavond heb ik het stukje tegen de Lantaarn geschreven; 't is nu een korte rectificatie geworden, kalm en zonder dat ik iemands naam noem. Woensdag was de laatste dag voor zetten en drukken; ik ben bijna den geheelen dag bij Clausen geweest, tot het eten en copie en proef werden dan onder mijn handen weggehaald. Ik heb geen tijd gehad om naar jou te komen.

Ook heb ik mij daarover niet verder het hoofd gebroken, omdat er geen namen of hatelijkheden in staan en je dus niets er op tegen kunt hebben. Maar nu hoor ik, dat je 't onaangenaam hebt gevonden, daarom stuur ik je deze opheldering tegelijk met de brochure. Als je niet zoo eeuwig ver woonde, was ik haar komen brengen, maar nu zal ik je maar aan je werk laten.

Hierbij ook een rekening van Buitendijk, betaal die s.v.p.

Adieu.
t.t.

WILLEM.
Den Heer Willem Paap.

Amsterdam, 7 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Hierbij doe ik u de bewuste brochure toekomen.

Het spijt ons, dat gij niets voor de Juli-aflevering zult hebben. Kunt gij niet ten minste een korte aankondiging schrijven van 't een of ander, opdat uw naam bij de menschen in 't geheugen blijft?

Uwe rekening heb ik aan den heer Paap ter hand gesteld.

Hierbij zend ik het tijdschrift en nog wat Billiton opstellen van den heer v.d. Kemp benevens het boekje van v.d. Pant.

Achtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer G. Buitendijk.

(Wordt vervolgd.)

Stemmen door Hélène Swarth.

Theosophie.

Vóor lippen en voor tanden stel een wacht!
Doch niet alleen korale' en paarlenpoort
Bewaak gestreng! Niet enkel dreigt door 't woord
Gevaar: Geweldig is gedachtekracht.

Betoom uw smart, of géen u schreien hoort.
Vloek nooit uw noodlot, in den zwarten nacht,
Aanvaard uw leed berustend, kalm en zacht,
Weerstreef den wil niet, die uw vreugde moordt.

Vergeet niet dat één haatflits vlammerood
Doorklieft den aether en als bliksem doodt.
Gij boet rechtvaardig lang vergeten schuld,
Om vroeger leven lijdt gij nu de straf
En lijden blijft uw Ik van wieg tot graf,
Tot éens - wanneer? - uw Karma zij vervuld.

Rozekruis.

Van Bethlehem tot Golgotha moet lijden
De Christus, die in 't hart van d'aardeschoot
Daalde om zijn licht in zwart van aardenood
Vanuit haar kern alover de aard te spreiden.

Tot dank voor 't licht, dat zijn genade bood,
Van Golgotha tot Bethlehem blijft beiden
De Christus, lijdend, dat wij hem bevrijden -
Omkranst het kruis met rozen liefderood -

Wij willen strooien over de aardepaden,
In 't lichtspoor van zijn voeten, liefdedaden,
Tot hij niet meer aan 't kruis geklonken zij,
Tot zegevierend morgenrood zal dagen -
Ons eigen kruis zal roode rozen dragen,
Die naar Gods adem geuren, hemelblij.

Pantheïsme.

Alom is God en God alleen is Al.
Als visschen, drijvende in den Oceaan,
Als vooglen, zingende en aan 't vleugelslaan,
In blauwe zee van hemelekristal,
In God wij leven, doch vol vreeze en waan
Dat dood voor eeuwig ons verzwelgen zal.
Uit hooge vlucht hoe duizeldiep de val,
In God wij zinken - Wie zal God weerstaan?

Geef stil aan God u over als een kind.
Zijn adem voel in storm en zomerwind.
Zijn stem herken in teeder loofgeruisch,
Zijn oogen in de sterren, in de zon
Zijn stralend hart, die liefde- en levensbron
En voel u veilig als in vaderhuis.

Tusschen twee werelden[1] door Joannes Reddingius

Epiloog

Zooals de sneeuw dwar'lend tot de aarde daalt,
die wereldbui van lichtende kristallen,
neerdonzend tot een smetloos, duif-wit kleed,
zoo wilde ik dat een schoone wereldbui
van reinheid daalde tot de moede menschen,
opdat de menschheid droeg een duif-wit kleed
waaronder warm zou kloppen 't levend hart.
Wel is nog zangenloos het nieuw getij
van wereld-wachten en geluk nog ver,
maar zooals in het eindeloos heelal
de zon is stralend en de mane glanst
en sterren flonk'ren achter vlucht van sneeuw,
zoo glanzen wereldlichten in het hart
van aarde's kind, het hemel-wezen mensch.

1) Verschijnt binnenkort als bundel.

Zooals een vogel die de hoogten zoekt,
de schoonheid zingt van roodende' ochtendhemel,
het stralen-glanzen van de gouden zon,
zoo wil ik gaan in 't wereld-morgenrood
en met dat licht in de oogen wil ik zingen.

Crepusculum matutinum

Zeg uw geheimen mij,
morgenrood, morgenrood,
rijzend uit wereldschoot
straalt gij tot mij.
Weer hebt ge een wonder
god'lijk volbracht,
o, lichtverkonder,
heen is de nacht.
Morgenrood, morgenrood,
licht, maak ons vrij!

Uit eene wereld ver, achter mijn oogen,
waar alles stroomend is in Eeuwig Worden
en de oermuziek van het waar leven ruischt
en luidt en gonst uit eindelooze verten
klonk god'lijk zingen mij en dat werd woord.

Een zang van vrijheid zingt de wind der hoogten
uit aethervelden zonnekrachten dragend.

De geest van Ahriman hoogtoppen vreest
en de muziek die hoog van Vrijheid zingt.

Het Booze door den wil-van-licht getroffen
moet ondergaan zooals nachtduister wijkt
als aan de kim verschijnt de jonge zon.

Weest één in Wijsheid, Schoonheid en in Kracht,
onwankelbaar van moed, offer-bereid,
ééns wordt gekend één schoone, groote menschheid,
als alles wat gebonden was werd vrij.
Wees zelf, o mensch, een harp die samenstemt
met 't klinkend liefde-zingen van de zon.

O Licht, gij zijt! en duisternis is niet
en overwonnen heeft het hoogste leven
en door de aeonen klinkt het scheppend Woord....

Gelukkig wie wanneer het nacht is hoort
en weet dat Zijne Wijsheid leeft in hem
en hij gedragen wordt door Zijne Kracht
en hij mag klinkend zijn van Zijne Schoonheid....

Dan ziet zijn wezen licht en licht alleen
en is gelijk een vogel die vliegt op,
een kleine stem in eindelooze wereld,
een zingend hart, een vonk, een gouden ster,
deel van 't groot vuur en duisternis is ver....

O dag, Sint Jan gewijd, de rozen bloeien,
er wieg'len nieuwe loovers in den wind,
de zon staat op haar hoogst, 't is al één glans,
één zonne-droomen en één wereld-zingen,
één liefde-geven van het licht dat is!

Wanneer na vreugd wij keeren in onszelf,
dan klinkt een stem in ons: nu neem ik af
maar hooger zult Gij rijzen, Wereldlicht,
geest'lijke zon, van alle leven Heer.
Dat aarde-dank U toeklinke uit het lied,
dat menschen zingen op een gouden uur,
Gij zijt het Leven-Zelf, het Licht, het Vuur....

Ik zag de roode zon die lager zonk
dicht aan den horizon, zij goot een schijn
wijd over de aarde en heure lichtmuziek
vloot door mij heen, ik zong maar en ik liep.
Een late landman, komend van een kamp,
ging door den avond en droeg zijne spa
over den schouder van zijn blauwe buis,
moe was hij van zijn werk op 't heete veld.

Nu liep hij voort in 't matgoud avondlicht.
Ik zag hem tijgen langs den donk'ren molen,
de wieken stil tegen het roode goud.
Geluisterd had ik naar de stem, den stap
van dezen man en zijn bewegen was
een vreugde mij door 't rhythme van zijn gaan.

Weelde te gaan langs het wijd akkerland
na heeten dag, wanneer de schemer valt
en tegen 't zonnerood van de avondkim
donk'ren de bosschen onbewogen, ver.
Gloed over 't koren, dat in wind beweegt,
het is een lachen teer onzegbaar mild
als van een heilig wezen, dat bij 't gaan
glimlacht tot wie het mint en de aarde ruischt.

Het is muziek die 't menschenhart verstaat
dat mee wil zingen met dat lied van dank.
O Zon en Aarde die gespelen zijt
leer kennen mij uw schoone harmonie,
geven, ontvangen en een geven weer,
een evenwicht dat stil-gelukkig maakt.

Ik zag de zon bij 't dalen, rood, warm-rood,
vuuroog van liefde, de aarde zag ik zwart
maar glans welde almaar uit de gouden bron,
zonk in mijn oogen, beefde door mijn hart.
En even stond ik stil in 't late licht
en voelde diep geluk om 't zonne-stroomen
ook bij het ondergaan als de aarde weet
de laatste schoone konde van de zon.

Dit diep erkennend schreed ik over de aarde
naar wereldverten naar het avondrood,
lichtblij en sterk als een die zocht en vond
over het donker oogend naar de zon,
die langzaam zonk aan de' einder en mijn hart
droeg het geheim, de konde van den God.

O sterren, wereldlichten in den nacht
in 't ijle stralend met een flonkerschijn,
tot U gaat mijn verlangen als ik waak
en schouw uw teekens, ieder schoon symbool.
'k Ben u nabij in uwe wonderwereld,
uwe muziek klinkt bevend door mijn hart
en uwe wonderzang is mild en schoon
en uwe flonkering brengt mij geluk.

Zoo lang ik mij bewust ben te bestaan,
een kind van de aarde en van den hemel hoog
heb 'k U gezocht en was niet eenzaam meer.
Wanneer ik menschen schoon vond dacht ik stil:
Dat zijn de sterren die een God mij zond,
wees zelf een deel van 't teeken, het figuur.

Tot de maan

Door de wolken schijnt gij henen,
klare maan,
wie verlaten zijn en weenen
trekt gij aan.

Zoet-bedwelmend is de luister
van uw licht,
dat naar de aarde in nacht'lijk duister
staêg zich richt.

Laat uw milde zilverstroomen
lout'rend gaan
tot wie eenzaam staan te droomen,
klare maan.

Wil vertroosten, wonderbare,
wie stil lijdt
met uw vrede, uw teeder-klare
innigheid.

Lucifer-Ahriman-Christus

Drie machten in zijn helder beeldbewustzijn
neemt waar de mensch, ginds schouwt hij Lucifer,
verraderlijk door eene vreemde schoonheid,
die alles wil verblinden door zijn schijn,
en ginder Ahriman die wil slechts macht
het àl omhullend met zijn vleermuisvlerken.
Maar in de verten schouwt hij 't hoog gelaat
van zijnen Meester, van den Heer des levens.
Zijn kruis wordt lichter en de rozen bloeien,
hij weet Zijn Liefde werkzaam in zichzelf.

Aan de verlangenden naar een nieuwe wereldlente

Gij op het pad tusschen Geboorte en Dood
vertrouw op 't naadrend lichtend morgenrood,
de nacht zal wijken, ja, de mensch ontwaakt,
zie ginds op gouden zee de zonneboot.

Uw geest zij als een vogel sterk en vlug,
strevend gij bouwt van hier naar ginds een brug,
ééns zijt gij ginds en de aarde is U een ster,
gij schouwt als sferenmensch naar haar terug.

Beminnen leer de stilte van den nacht
en zoek de zee van glans, der sterren pracht,
wees één met haar en weet dat hoog gij leeft,
wat deert of donk're Dood komt nader zacht?

Denk altijd als ge een eenzaam mensch aanschouwt:
ook hij is doler door 't nachtdonker woud,
heeft om te gaan noodig wellicht uw hand,
maak hem tot een die op zichzelf vertrouwt.

Geef dan uw kracht, uw wil, uw liefde, uw gloed,
geef altijd gouden van uw overvloed
en wankel niet wanneer daar dreigt gevaar,
geef zelf U, gevend aan de moeden moed.

Dat vreugde zonnig in uw leven zij,
door 't lichten van den geest die maakt U vrij,
gij weet diep in uzelf uw levensdroom
onsterf'lijk, ongeschonden, vlekloos, blij.

De mensch is zingend-wezen van natuur
dus moet hij zingen ieder levensuur,
door licht en donker zege-zingend gaan
en houden rein wat in hem is, het vuur!

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCLXIV.

Hoe meer 'k aan jaren haal, hoe vlotter voel 'k me. Als jonge Man
Soms scheen ik licht-belemmerd in mijn spreken, want half weten
Mijn Binnen-vreemdheid ging ik dikwijls: dus heel stil gezeten
Tusschen de luide Vrienden, zweeg ik. Geestlijk-heldre van

Mijn vroegste Jeugd, gaf 'k veelal weinig om de dwaze pan,
Die 't Leven bleek me: ik ging er schaarsch in mede, en nooit gespeten
't Heeft mij, want mengde ik me onder menschen, kreeg ik wreedlijk te eten
't Hard-bittre Brood des Aanzijn's, dat 'k niet gansch ontberen kan

En dies met heel mijn geestelijke Diepte ik me in nog span.
Ofschoon ik reeds als Knaap door Kleinen nijdig wierd gebeten
Mag 'k, zonder eengen Trots, rechtvaardig-vriendelijk mij heeten.

Zoo min als wie, lief 'k ieder, maar geen mensch beroofde ik van
Iets goed's zijn's eignen Aard's en sterk nog torsch ik 's Noodlot's Keten
Tot 'k sterf. Dan mag 'k gerust weer daadlijk zijn geheel vergeten.

DCCLXV.

Haast elk, dien 'k diep-waardeerend eerde vreemd mij bleek.. Thans klaar
Voel 'k met mijn Ziel hen ná nog. Och, zij waren meestal Braven,
Doch hooger nog in wijs bevroeden groeide ik, nu ze in graven
Kil, vreedzaam, weg zijn zonder weten. En nog dikwijls staar

Sterk aan hen 'k in mijn Binnenst, wen daar rijzen ze. Ik vergaêr
Breed alles sinds mijn kindsheid, wat 'k hier waarneem. Zelf strenggave
Van dat 'k gebaard wierd tot dees dagen, ging 'k mij nooit verslaven
Aan andrer menschen gissen. Mijn stil Denken, kant-en-klaar,

Na nijpend Leed van Voelen, forsch plots in mij stijgt steeds. Waar,
Tot in mijn diepsten Grond, leef ik geleidlijk, fijn beschaven
Blijvend mijn meegezondne wilde Ziel, lijk valt te staven

Uit àl wat 'k doe. Gallisch-germaansche Griek ik ben en spaar
Geen moeite, 't eigenst Zelf te weten en al 't Hoogre. Gaar
Allengskens 'k wierd, en 'k streef steeds als een Teller zonder draven.

DCCLXVI.

Streng, diep-in stevig doe 'k steeds, lijk toen 'k, aarzelend-ontstane
Op dees vreemd me aandoende Aarde, schijnbaar stierf. Och, 'k leek als kind,
Dat strak-stil zweeg steeds, onverschillig. Diep-in zwaar-gezind
Verduurde in vrêe 'k wat mij weervoer. Stroef, kortaf mij vermanen

Wel hoorde ik, doch ging voort op eignen wijden Weg. Veel Wanen
Toèn reeds doorvoelde ik, daar 'k steeds merk iets hoogs en sterks wat bindt
Mij vriendlijk aan zijn Verte en zielsenergisch 'k ondervind
Van knaap staêg al wat 'k lees en hoor. O, 'k weet nog: vaak al lanen

Doorschreed ik snel van 't Stadspark eenzaam, door geen mensch bemind.
Schraal, lang soms holde ik, bleek-sterk, teêr. Maar toèn reeds scheen te tanen
Dwazen mijn wijd-uit mijmerende klare Zielskracht.. Hint

Gaf plots mij dan mijn Diepte: Aêrs ben je als deze. Maar niet windt
Noch wond mijn Geest daarover òp zich. Vreedge, diaphane
Denker en Dichter zal ik blijven tot 'k op 't Eind verzwind.

DCCLXVII.

Maar wàt blijft van ons over, wen vergingen we aardsch? Niet veel,
Een kleine Golf in 't Eeuwge Vloeien, die voor Zalig houden
Zich mag, daar 't Weten week? 'k Voelde vaak eender, als diepe Ouden,
Vèr-ziend beslissend wisten. Och ikzelf, van kind een heel

Naïef-bereikende ik steeds bleef en met mijn klare Keel
En Ziel ik dicht en denk nog steeds als jonge, nimmer koude,
Maar blijf toch, met mijn Geest, de Rede lieven, die 'k aanschouwde,
Als knaap reeds, zoodat 'k veilig schreed door 't Lijden heen. Dies 'k deel

In alle smarten dezer Menschheid: 'k ben haar kind, en speel
Noch speelde ooit lang 'k in 't zware Leven, neen diep-krachtig bouwde
'k Mijn eigenst Zijn uit, verder steeds als nimmer nog verlauwde,

Tot altijd hoog-op zich voltrekken blijvend kalm Kasteel.
Op 't laatst als steeds, zooveel maar doenlijk, inmateriëel
Streng-eerlijk strijder 'k wegzwijm in 't Universeele Koude.

DCCLXVIII.

Steeds vredig werken bleef 'k: van heel diep-uit mij voel 'k: ik ben
Van kind een kalme, eenvoudge, die gaf schaarsch slechts om vermaken
Meer dan zij waard zijn, schoon 'k nog nooit een andren mensch ging laken,
Die drukker volgt ze, dan ik zelf ooit deed: volkomen ken

'k Mijzelf van binnen en van buiten. Steeds stil eender, wen
'k Mij nu, noch wende ik me ooit aan 't radde Leven, schoon 'k verzaken
't Nooit ging voor goed en gansch, en 'k schreeuwde ook nimmer als van Daken
Der Menigt' toe: diep werkte ik steeds, maar nimmer in een ren,

Want dàt lukt schaarsch slechts goed. Als logische Onbewustheid men
'k Alles van mij langs rechten Weg steeds, tot 'k op 't laatst ga naken
Dat wat 'k mij stellig voornam. En zóó wist veelal te raken

Mijn Ik, dat 's Ziel, 't bedoeld Gebeur. Met hart en hoofd ik leef: mijn Pen
Slechts schrijft wat dees bevelen, en geen Waarheid ooit ik schen
En 'k vocht vaak voor de Schoonheid tegen in veel dwaze Draken.

DCCLXIX.

'k Glimlach om huizen met étages, waar, precies als hier
Zij deên, de Geesten toeven, lijk ik lezend heb vernomen,
Juist zoo verwonderd als door alle vroegre menschedroomen,
Die over 't Eeuwge Leven liên zich schiepen. Maar pleizier

Nooit scheen me ook 't weetloos worden, schoon dan los van 't dwaas getier,
Dat tegen elken diepren Geest hier aanstuift, lijk naar boomen
De onnoozle Stormen doen, tot op 't allaatst veel kerels komen
En vellen dat diep-broos gewordne Groeisel, door den zwier

Der hoog-gezwaaide bijlen eindlijk wanklend. Och, door kier
Der oogen overweeg 'k den schijnglans van dit Zijn. Diep schromen
Beving als knaap me al soms, wen 'k daaraan dacht, maar stilkens stoomen

Mijn diepste Diepte blijft steeds en mij drijft. Ik weet: Rivier
'k Steeds was, die blijft elk geestelijk bevruchten door zijn stroomen.
Och, 'k sta als 't Zelf, elk stuwend, in mooi-geestlijk mij betoomen.

DCCLXX.

De eene échte Dichter wordt bewust zich langzaam-aan, maar plots
Dan hoort hij in zijn wijd vèr Wezen Wind, die waart gelaten
En wordt schaarsch luider, want hem volgend voegt zich in de Maten
Waarop des Zanger's golvend bloed beweegt steeds. Als op schots

Zijns steevgen Inzijn's drijft hij durend verder als iets vlots
Op diep-in wilden Stroom zijns Levens, waar hij vindt zijn baten
Of, even onvoorzien, de slagen vangt van wie hem haten,
Omdat hij beter, sterker toonde zich dan zij. Och knods

Van Stille Kracht wel droeg hij bij zich reeds als Knaap, maar Rots
Voelt hij bij elk zich, die hem nakomt, zonder toch verwaten
Te handlen of te spreken. Hij doet stug, maar nimmer trotsch.

Af weert hij elk, die hem bedreigt. Hij doet soms door te laten,
Zichzelf wil hij behouden in den dollen Storm des Lot's.
Hij hoort slechts naar de Stem des allerinnerlijksten God's.

Joännes Reddingius door Willem Kloos.

Joannes Reddingius en Schrijver dezes zijn thans reeds 34 jaren lang, dus meer dan het derde deel eener eeuw, onafgebroken, ja zonder dat onze wederzijdsche goede verhouding ook maar een enkel moment verstoord werd, beste vrienden met elkaêr kunnen blijven, zooals mij dat natuurlijk evenzeer met het meerendeel mijner oudere en jongere tijdgenooten is mogen gebeuren, daar deze evenals mijn eigene van nature vreedzaam-vriendelijke inborst iets zuiver-goeds en rechtuit logisch' in hun hersens borgen of gelukkig nog bergen blijven kunnen, omdat zij ook heden nog levensvol bestaan. En daar dit zoowel voor zijn gemoedelijk, en scherp-eerlijk psychisch inzicht in des anderen geest, als voor mijn eigen onbevangenheid getuigt, vind ik het heel genoegelijk hier eenige bladzijden aan Hem te wijden, nu hij op den 19en Juni den zestigjarigen leeftijd zal hebben bereikt.

Zestig jaren.... dat lijkt een heele lengte, en ik weet nog duidelijk, dat ik, als jongen van 15 jaren, b.v. met zulke ‘oude heeren’ verkeerend en dan bijna niets durvend zeggen (de lieden van het vorige geslacht begonnen, omdat zij zoo weinig spontaan sterk levends in zich meedroegen, reeds op veertigjarigen leeftijd tamelijk-deftig afgemeten en dus als mechanisch te doen), ik weet nog, zeg ik, dat ik mij dikwijls ging verbeelden, dat het leven van die heeren en dames reeds bezig was bergaf dus naar beneden te glijden en dat zij niet zoo heel lang daarna den laagsten rand zouden bereikt hebben, waarna natuurlijk geen nieuwe jeugdige stijging meer mogelijk zou zijn voor hen.

Och, de korte karakteristieken die ik toen wel eens las, of van een enkele hoorde over de uiterlijke manier van doen van de menschen der 18e eeuw, of van die uit het eerste vierde der 19e, zouden eigenlijk even goed of nog veel beter op hen zelf toepasselijk zijn geweest. En er school ook niet zóó bijzonder veel oorspronkelijke natuurlijkheid en naïeve frischheid in het meerendeel van wat er op schrift werd gebracht door hun literaire tijdgenooten, als ik dikwijls zag beweren, maar, voor mij volstrekt niet juist bleek, als ikzelf ging lezen wat die visite-achtig doende, laag-effen - of kunstmatig opgewonden - oratorische auteurs in proza zoowel als op rijm gaven, maar wat toen door de Pers in de wolken werd gestoken als eersterangs poëzie. Van al de toen levende of pas overleden schrijvers wisten mij op een paar bladzijden van de andere na, eigenlijk alleen Multatuli en Potgieter wezenlijk te treffen, de eerste door zijn spontanen rhythmischen prozastijl, de laatste door zijn psychischen vers-bouw en zijn macht van denken en zien. En eerst omstreeks 1900 kreeg ik toevallig een aantal dichtbundels van Josef Alberdingk Thym in eigendom - zij waren toen reeds uit den handel - en kon ik tot mijn verrassing konstateeren, dat deze voorname Katholiek, die in zijn eigen levensdagen, eenvoudig omdat hij Roomsch was, niet zoo bijzonder sterk, als Poëet, de algemeene aandacht wist te trekken, tezaam met den schepper van ‘Florence’, de zuiverst-artistieke en ook de fijngeestlijkste Dichter onder alle Veertigers was geweest. Dit zij hier als op een wegwijzer aan de eenmaal ná ons bestaan zullende geslachten gekonstateerd.

* * *

Neen, om op Reddingius terug te komen: het waarachtigste, het essentieelste, want ook ná zijn overlijden nog, zij het dan al of niet persoonlijk, voortbestaan blijvende deel van het zonderling gekompliceerde samenstel, dat wij een levend mensch noemen, is natuurlijk niet zijn zinnelijke organisatie, die door ouderdom of ziekte wel eens zwakker van werking kan worden, maar het altijd vèr daarachter verscholen levende wat wij ziel noemen en wat, kan men soms vermoeden, niets anders is als de gedurende een zeker aantal jaren denkende en voelende en

zich bewegende konkreetwording van het mysterieuse psychische, neen, hyper-psychische Alzijn, dat in en achter ieder ding verborgen werkt, en dat ik als jongen van twaalf jaar reeds, als ik lange verre wandelingen in mijn eentje maakte, en voortdurend naar alles om mij heen, en ook telkens naar de blauwe luchten keek als een onbepaalbaar wijd, een vreemd en sterk, maar zacht gevoel in mij gewaar worden ging. Daar troostte ik mij dan meê, en ging met flinkere stappen op eens sneller loopen onder de hooge boomen van de lange Amsterdamsche zoo geheeten Kalfjeslaan. Ik heb tot mijn huidigen leeftijd altijd die over-psychische Aanvoeling behouden, en vandaar, dat ik eens jaren later, toen ik volwassen was geworden, eensklaps spontaan, zooals dat met al mijn gedichten nog geregeld-door geschiedt, het bekende vers ging schrijven: 'Ik ben een God' (etc.). Maar enge menschen, die niets aan gedichten hebben, omdat zij alle verzen lezen en beoordeelen, alsof deze daaglijksch-verstandelijk in elkaêr gezette huur-cedullen waren en niet de zingende visie's der innerlijkste Menschenziel, deden toen alsof zij zelf geweest zouden zijn fabrieksinspekteurs, en ik een volkomen onbekwaam werkman met grof-stoffelijk materiaal, en die dus een standje zou hebben verdiend.

Nu óók nog wel eens, maar toen bovenal was de hooge besogne van waardevol over dichters en dichtkunst te schrijven over het algemeen toevertrouwd aan lieden, die nauwlijks die gedichten hadden ingezien en die dan grappig-hoogmoedig verkondigden hun meening daarover, terwijl zij toch zelf altijd even ver van het Wezen der Poëzie en de heele Dichtkunst waren gebleven, als ik zelf dat b.v. van de integraal-rekening ben.

'Schoenmaker houd je bij je leest', moest ook hier het parool zijn. Want wie met de eene of andere kunst zich nooit intiem heeft kunnen inlaten, omdat hem de diepere psychische gesteldheid, zoowel als de vakkennis daarvoor ontbreken, en dan toch daarover babbelen gaat en blijft, in het eene of andere publieke orgaan op een parmantigen toon, alsof hij die Kunst en ook haar beoefenaars volkomen doorgrondt, en hij hun meerdere ware, slaat in de oogen van ieder redelijk wezen per se een dwaas figuur. Maar met Joannes Reddingius is het gelukkig en natuurlijkerwijze, omdat hij zoowel een behoorlijke mate van

dichterlijken aanleg als van intuïtieve bevroedingsmacht bezit, heel anders gesteld, als het met de meeste der hierboven geschetste verzekeraars in maat-en-rijm, zoowel als met die vlot en wildweg zich blameerende praters over de dichtkunst van onzen tijd thans het geval is gebleken te zijn.

Immers, de in de twintig jaren tusschen 1859 en '79 geborenen, die omdat hun lichamelijke en geestelijke gesteldheid dit n i e t gingen beletten, nog over mochten blijven, zien, zooals thans weer de dichter en prozaïst en literaire keurder Reddingius een lijn, een vermoedelijk nog soms stijgen zullende in de toekomst vóór zich van geestkracht dus werkvermogen, waar zij vredig op voort kunnen stappen, tot de Top is bereikt.

Ja, want na de reeds fraaie, maar hier en daar nog wel eens wat vage verzen zijner jongelingsjaren, is hij nu, blijkens ook de gedichten in deze aflevering, op een punt gekomen, van waaruit hij rustig-geestlijk en toch geëmotionneerd verder kan werken, om niet alleen zijn reeds verworven en verdienden naam te bevestigen van een der door de bank heen voortreffelijkste latere 'Tachtigers' te wezen, maar óók om steeds hooger te stijgen, wellicht, en eindelijk het nog nooit geheel en al opgeloste Raadsel des Aanzijns, klaar te bevroeden.

Reddingius is een mensch en Dichter, wiens onbewustheid voortdurend geheel uit zichzelf, maar met hulp van zijn studie, bezig is te zoeken, en die dus nooit berust in datgene, wat hij nu eenmaal gevonden meent te hebben, zooals het meerendeel der Veertigers dat gewoon was te doen, zoodat deze reeds in hun aanvang rust vonden in de gedachte: Wij weten thans alles, wij zijn zoover gevorderd, als een mensch maar vermag te gaan. Neen, deze sinds zijn eersten aanvang fijn-voelend geblevene, maar steeds minder onbepaald wordende, en dus nu sterker staande Poëet, kan evenals wie dit hier schrijft want van een soortgelijke psychische Drift vervuld, steeds zuiver-geestlijk hooger trachten te komen, tot hij eindelijk het onaanraakbare want ongenaakbare Mysterie op een volkomen-eigene nieuwe Wijze als in de oogen heeft leeren zien, zonder toch, gelijk vroegeren dat gedaan heeten te hebben voor het aangezicht der Sfinx, dan plotseling te bezwijken en in een afgrond te vallen met gebroken hersenpan.

Ja, Joannes Reddingius is een waarachtig Dichter, omdat hij in zijn Kunst niet bedoelingsvol werkt, gelijk zoovele vorigen dat plachten te doen, om een breed publiek op aangename manier nog weer eens aan het verstand te brengen, al datgene wat dit uit zichzelf reeds weet, neen hij blijkt als alle echte Dichters een wijde Atmosfeer in zich te voelen tot wier verste uiteinders hij met de innerlijke oogen van zijn Geest langzaam-aan vermag door te dringen om dan gewaar te worden, wat zijn al of niet vergankelijke Menscheziel, die als de zielen van alle waarachtigechte Dichters een afglans kan heeten van de Eeuwige Wereld-Zijndheid, in haar verste uithoeken verbergt en hem dan openbaar wordt als de Waarheid voor allen tijd.

Ja, de vreedzaam-nerveuse dus op beheerschten toon altijd in zichzelf bezige Reddingius is een Dichter wiens halve, want zich voortdurend klaarder wordende Onbewustheid altijd bezig is in zichzelf en naar alles rondom zich te speuren zooals ik ook zelf dit altijd gedaan heb en nog heden blijf doen en die, evenmin als ik, iemand anders zijn persoonlijke Eigenheid misgunnend, noch de pure psychische Waarheid belagend is geweest.

Gemoedelijk-voelend en breed ziend moet iedere rijpe letterkundige, 't zij hij Dichter is of kritikus, of beide tegelijk, in het Leven staan, zoekend met zijn energisch-blijvende ziel zoowel als met zijn daaglijksche redelijkheid, die nooit alles alleen voor zichzelve tracht te krijgen, moet iedere waarachtig-begaafde Schepper en Keurder, herhaal ik, die ook in een verre Toekomst, als hijzelf reeds lang verdwenen is, nog in de gedachten van velen voort wil blijven bestaan als een weldoende Macht, blijven streven, dus psychisch arbeiden zijn heele leven lang.

Zoo is mijn ingeborene Aard, en zóó zie ik ook dat die van Joannes Reddingius is en daarom mag ik Hem mijn goeden vriend noemen en zal hij dit kunnen blijven tot het late Einde van mijn eigen persoonlijke Aanwezendheid op deze mij altijd tamelijk-zonderling geleken hebbenden wentelenden wereldbol in het eindelooze Heelal.

Als eenmaal diep-in psychisch-sterk-geborene en dus langzaam aan ook in lijflijk opzicht meer gezond gewordene want van kindsbeen steeds-door meer innerlijk-geestlijk gearbeid dan wild-physisch geleefd hebbende durf ik met vol vertrouwen op

de goede vervulling hier den hartelijken wensch schrijven, dat als Joannes eens zeventig zal zijn geworden, dus over 10 jaar, ik hem nogmaals zal mogen gelukwenschen en hem begroeten als een der zuiver en fijn-voelende Na-tachtigers te zijn, die de door ons in 1880 weer in eere gebrachte Waarheid aanhangen, dat de echte Dichter geen effen verkondiger in rijm en maat van door ieder reeds lang gekende algemeenheden heeft te wezen, maar een Ziener en Voeler en Zinger uit het Binnenste zijner eigene Ziel.

En dus is hij een Individualist te noemen, wat natuurlijk geenszins beduidt, dat hij zijn eigen haantje altijd voor alle andren, koning wil laten kraaien - ikzelf, die mij als literator, heelemaal uit mijzelf, uit mijn Psyche, door mijn eigen innerlijke Kracht, heb omhooggestuwd, ben evenmin ooit, als mensch, onredelijk eigengerechtig geweest - neen, ook Reddingius onderzoekt eerst alles wat een ander tegen hem zegt, om te zien, of deze misschien meer gelijk kan hebben dan hij. Maar zijn eigene als hyper-psychische Entiteit, die hem bezielt en kalm houdt en alles overweegt, geeft dan toch op 't eind de beslissing al naar het resultaat, waartoe zij krachtens zichzelf komt. Joannes Reddingius leeft, als Kunstenaar, van nu eens sterkere en dan weer stillere psychische ontroeringen en gewaarwordingen, en daar er in zijn familie muzikaliteit blijkt te schuilen, getuige b.v. zijn zuster, Mevrouw Noordewier, zegt hij de bevindingen zijner Wezendheid uit in natuurlijk-vloeiende welluidende verzen, die vanzelf uit hem rijzen en die hem tot een der wezenlijke Dichters maken, die mee zullen blijven tellen, zoolang als de Hollandsche taal bestaat dus gelezen wordt.

Ja, ik wensch mijn Vriend Joannes al mogelijk heil met zijn bereiking in den Tijd, van dezen mijlpaal in zijn altijd werkzaam Leven, nu zijn diepste psychische Kracht door de Kunst, die hij blijft voortbrengen, onverminderd, ja eer nog dieper dan ooit vroeger en ook rhythmisch gerijpter naar hem blijft stijgen uit de hyperpsychische Binnensfeer zijns eignen Wezens, zooals ieder zal kunnen getuigen, die zelf in zijn allerbinnenst geestlijke Streken in de rhythmische beweging zijns stroomenden bloeds van tijd tot tijd zij het ook maar luchtig en vluchtig heel uit de verte iets aan heeft weten te voelen van de Eenheid van alles,

want van de golving die gaan blijft zoowel door het zoo geheetne Zijnde, dus door atomen zoowel als door wereldstelsels eeuwig-durend henen, en die dus de Ziel, zoowel als den Geest van alle echte, natuurlijke Dichters, zoowel als van alle waarachtige Musici maakte tot de als hyperpsychische Wezendheden die deze allen zijn. Ook de zich nimmer uitsluitend tot het kleinnuchtere rekenen bepalende, neen, spontaan van uit zijn innerlijkste Diepte hooger en wijder strevende en zien willende Joannes Reddingius behoort tot die diep-in behoorlijke want moedige en nobele dus zuivere Figuren en ik hoop van ganscher harte dat de a.s. 19e Juni blijken moge een dag te kunnen wezen voor Hem van rustig innerlijk geluk en blijvende vreugd.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XXVIII.

‘Cabaret der plaatsvervangers’.

Daniël Silberstein, in den roman van Siegfried van Praag directeur van het cabaret, vertelt zijn leven aan een bezoekster, die hem vraagt waarom hij zijn zaal dien eigenaardigen naam ‘Kabarett der Stellvertreter’ gegeven heeft.

Hij werd geboren te Brussel als zoon en eenig kind van Louis en Adèle Silberstein. De vader, afkomstig uit Krakau, trok reeds als kind naar Weenen en vervolgens naar de voornaamste wereldsteden met als eindpunt Brussel. Hier doorloopt de jonge Daniël, bestemd om dokter te worden, het gymnasium, waar hij vriendschap sluit met Alfred Delavigne-Verney, een krachtigen, adellijken jongen man, die later schilder wordt. Daniël: week en verfijnd, Alfred: borstelig, anti-maatschappelijk en bruut. Tijdens den oorlog vinden we Daniël met zijn ouders als refugiés in Holland terug, terwijl Alfred bij het vervullen van zijn militairen plicht een beenwond oploopt. Voor den intelligenten Daniël valt het niet moeilijk een acte Fransch te halen en in een klein Overijselsch stadje een leeraarsambt te bemachtigen. Helaas, hier neemt men aanstoot aan den wuften, zwierigen Daniël Silberstein, den gedeplaceerden Parijzenaar, en als de meisjes van zijn school ook nog verliefd worden op den knappen buitenlander, en zelfs de dochter van den burgemeester er van in zwijm valt, is Daniël gedwongen ontslag te nemen.

Dan zien we hem terug in ‘De Kroon’ op het Rembrandtsplein en wel spoedig in gezelschap van Roza Darenzi, eertijds markt-

ventster, thans cabaretière. Daniël en Roza zijn weldra vereenigd in liefde en leed, ofschoon Roza hem, zoowel figuurlijk als letterlijk wel wat zwaar op het lijf gaat liggen en ook zijn schoonmoeder hem, om het zoo maar eens uit te drukken, al heel gauw opbreekt, daar moeder Rens een spontane antipathie tegen Daniël niet in staat is te onderdrukken. Daniël wordt ten slotte Roza's partner. Zij treden dikwijs samen op en hebben succes, want Roza weet met haar grove brutaliteit, haar Bühne-enthousiasme en sentimenteele liedjes het publiek voor zich te winnen. Vooral wanneer er nog al veel studentenpubliek is, lokt zij tevens met haar zwaar, maar goed gevormd lijf en vergoedt hiermee wat zij aan artisticiteit, voornamelijk aan goeden smaak te kort schiet. Roza's wansmaak, die vooral in haar affreuze toiletten tot uiting komt, dégoûteert hem herhaaldelijk, en hoewel hij wel genegenheid voor haar heeft, kan hij haar hierom soms plotseling haten. Roza doet altijd erg verliefd tegen hem, zij kust en pakt hem onophoudelijk en zij is nooit moede haar liefde luid te demonstreeren. Nochtans blijkt deze in wezen niet veel waard, want bij een artistenfeest, waar zij Py-Ja-Ma ontmoet, den Franschen chansonnier, geeft ze Daniël Silberstein, al is het met een pruimenmondje, toch hardvochtig en abrupt de bons. Hij aanvaardt het als het noodlot der Silbersteins. Hij voelt zich een oogenblik droef-verward door 's levens oppervlakkigheid en wreedheid en Roza's brute ontrouw schijnt hem meer getroffen te hebben dan hij zich zelf wil bekennen.

Wanneer hij Roza heeft verlaten, zwerft hij rond, o.a. met een operette-gezelschap en eindelijk lukt het hem door toedoen van den makelaar Rodrigues Pareira, een baantje te krijgen als muzikant in een Roemeensche band te Scheveningen, aan het hoofd waarvan de Roemeen Catani staat, die zich echter in een gesprek met Silberstein als een Oost-Jood ontpopt. Het gesprek vlot, zij begrijpen elkander. Spoedig daarna roept Catani hem, wanneer hij voelt, dat hij sterven gaat en neemt afscheid van hem als een vader van zijn zoon.

Dan trekt Daniël Silberstein met de Roemeenen naar Parijs. Hier ontmoet hij zijn jeugdvriend A. Delavigne-Verney. Spoedig ontwaakt weer de oude vriendschap en vertelt de typische en oorspronkelijke schilder zijn vroegeren schoolkameraad van zijn leven. Gewond en opgenomen in het lazaret, waar hem een voet wordt afgezet, raakt hij verliefd op zijn jonge verpleegster, die

aanvankelijk zijn liefde beantwoordt, maar daarna, na eerst nog wat tegenstribbelen, in haar hart, een candidaat-notaris, met wiens nuchterheid zij meer verwantschap vertoont, de voorkeur geeft. Een wilde gramschap bestormt den kunstenaar om haar burgerlijkheid. Veel liever had hij gewild, dat zij zich gegeven had dan het laffe gedoe met den candidaat-notaris. Alfred neemt de vlucht naar Parijs, waar hij op het atelier van den ouden Provençaal Maximilien Cardinal leert werken.

Wanneer het Roemeensche orkest naar Zürich vertrekt, blijft Silberstein bij zijn vriend te Parijs. Deze stelt hem de 'Chiquenaude' voor, de gevierde allumeuse van de 'Coucou en quête', een nachtgelegenheid, waar de onweerstaanbaar mannenlokkende Yvette Lebrun, alias de 'Chiquenaude' de stemming tot roes weet te doen stijgen. Al spoedig wordt Yvette de maîtresse van Alfred, voor wien zij poseert als hoofdfiguur van zijn 'Marche nuptiale', terwijl Daniël Silberstein als een echte Silberstein psychologiseerende, toeschouwende theoreticus blijft. Hier wordt hij ook haar interessante levensgeschiedenis gewaar, waarvan vooral haar opstandig en flirtend jongemeisjesleven in het bekrompen Passy-sur-Aube met élan en verve door den schrijver wordt ingevoegd. Wanneer Yvette, Alfred en Daniël zich in het schildersatelier bevinden, stormt plotseling Ellen Weisz binnen, de danseuse, een bekende van Alfred en die bij haar optreden op Silberstein grooten indruk gemaakt had. Daniël krijgt werkelijk ernstige, vriendschappelijke gevoelens voor de nimmer met goedkoope middelen werkende kunstenares en spoedig zien zij meer van elkanders innerlijk, waarbij het feit, dat zij beiden ongeveer uit eenzelfde joodsch-middenstandsmilieu zijn voortgekomen, meewerkt. Zij ontdekt al spoedig de psychologische, menschanalytische instincten, die Daniël beheerschen en bemerkt met iemand te doen te hebben van onmiskenbaar goede intenties. Een zekere saamhoorigheid, een ervaring van gelijkelijk gekleurde smarten wordt voor beiden betrekkelijk voelbaar, maar hun beider oorspronkelijkheid en het eenigszins zonderling objectief en daadloos schouwende in Silberstein's karakter staan voorloopig grootere vertrouwelijkheid in den weg. Daniël Silberstein doet haar de confidentie, dat hij als Jood de gave heeft van een all-round menschvertegenwoordiging, en dat het zijn plan is dit misschien tot een kleine, maar diepe kunst te verwerken door

een ‘Kabarett der Stellvertreter’ op te richten, waar hij als Jood ieder ras, ieder land kan vertegenwoordigen. Zij ondergaat de charme van den mooien jongen man en zijn beminnelijkheid en vriendschappelijkheid toucheeren haar, maar plotseling stoot zij hem van zich af door de beleedigende woorden of hij als Silberstein ook dezen innemenden, beschaafden Silberstein vertegenwoordigt, m.a.w. huichelt hij of is het zijn werkelijke meening.

Gedurende langen tijd hoort hij niets meer van Ellen Weisz, terwijl de ‘Chiquenaude’, die wat moe begint te worden van den ruigen Alfred, zich langzamerhand naar hem toewendt. Daniël kan de verleiding van de wulpsche, duivelsche Yvette niet weerstaan en wordt haar minnaar. Dan gaat er iets tusschen de drie broeien en op een keer vergeet Alfred zich en beleedigt plotseling zijn ouden vriend, maar bijna op hetzelfde moment krijgt hij spijt van zijn grofheid en schudt Silberstein vergevingsgezind de hand. De atmosfeer blijft echter geladen, de omgang gedwongen. Alleen de ‘Chiquenaude’ schijnt zich van dit alles niets aan te trekken en leeft haar vuurgloeiend leven van mannenlokster en uitbundige pretmaakster verder.

Ook van Daniël's fijnheid krijgt de ‘Chiquenaude’ genoeg en zij verruilt hem voor Manuel Chazal, geloofsgenoot van Daniël en klein aapachtig souteneurtje.

Spoedig gaan Alfred's krachten achteruit, en wanneer Daniël hem meer dood dan levend uit een bordeel heeft gesleept, ligt hij eindelijk thuis op zijn divan te sterven. Als de hysterisch-oppervlakkige Yvette hem dan nog niet met rust kan laten en om de downe stemming kunstmatig op te fleuren, een soort Amerikaansche trippeldans voor Alfred uitvoert, wordt het Daniël te machtig. In een aanval van woede slaat hij de ‘Chiquenaude’ met een zwaren ivoren tand neer en hij denkt de hevig bloedende allumeuse vermoord te hebben.

Tenslotte pijnigt hij zich af door naar de diepste gronden van zijn karakter te vorschen: moordenaar of geen moordenaar; had hij uit een opwellende, edele behoefte gehandeld in groote deernis voor zijn vriend, die zoo bruusk reeds in het zicht van het andere land, door de lichtzinnige Yvette werd afgemarteld, of kwam er jalouzie bij, een nerveuze ergernis, dat de ‘Chiquenaude’ niet meer zijn maîtresse wilde zijn. Wanneer echter blijkt, dat Yvette het

leven er niet bij heeft ingeboet, is hij gelukkig en wordt hem weer een zekere rust deelachtig. De vurige, het leven stukcancaneerende vrouw, de wreede overspelige en smakelooze artiste heeft hij toch lief, en bovendien is zij niet de inspiratrice voor zijn stervenden vriend, den bruten, rauwen, maar grooten schilder?

Spoedig hierop vertrekt Daniël naar Brussel, daarna weer naar Parijs, waar hij in verschillende revues met veel succes optreedt en wederom een liaison aanknoopt met een partnerin. Hij ontwikkelt zich te Parijs langzamerhand tot een volslagen cabaretier, waar hij weer vroegere bekenden uit de artistenwereld ontmoet. O.a. Py-Ja-Ma, die hem op komische wijze meedeelt, dat Roza Darenzi ook hem in alle opzichten te zwaar heeft gelegen, en die hij ook, evenals Silberstein, naar haar afstootelijke mama heeft geloosd. Zijn ontmoeting met den teekenaar Antoine Samson is van veel meer belang, daar deze hem mededeelt, dat Ellen Weisz te Hamburg danst. Intusschen heeft hij reeds sedert lang het doodsbericht van zijn vriend Alfred vernomen. Al dien tijd is Ellen Weisz niet uit zijn gedachten- en gevoelsleven geweest. Steeds denkt hij aan de nobele vrouw met haar edele en gestileerde danskunst. Was het vriendschap? Was het liefde? Spoedig merkt hij, dat dit laatste het geval is, want hij vertrekt ijlings naar Hamburg, waar hij Ellen ziet dansen, wier kunst nog edeler, want eenvoudiger en natuurlijker geworden is: een eenvoud van het hart, noodzakelijk voor iedere menschelijke uiting, die ook maar eenigszins aanspraak op kunst wil maken. Silberstein weet nu, dat hij de danseres altijd heeft lief gehad, dat hij in gedachten haar broer is, haar minnaar. Ook zij erkent, dat zij hem lief heeft. Zij getuigt, dat het haar een heerlijk weten is, dat Daniël Silberstein werkelijk tot een universeel kunstenaar was volgroeid en dat zelfs zijn aspiraties en mogelijkheden verder gingen dan de hare. Maar de klove, die er reeds van den beginne aan geweest was, blijft angstig dreigend bestaan. Nog altijd ziet zij in Daniël de geniale representant van de essentie uit andere rassen en volken. Zij wilde Daniël Silberstein zooals hij werkelijk was, maar zijn werkelijkheid was niet anders dan de macht tot travesti, de geniale gave zich met élan en volkomenheid te bewegen in de huid van een ander. Zij heeft bewondering voor zijn assimilatievermogen, zijn artistieke potentie en zijn intelligente vormgeving, maar zij is bang zichzelf en haar kunst in hem te verliezen,

zij is communiste en haar liefde richt zich tot allen. Zij trekken elkaar aan en stooten elkaar af. Wanneer Ellen hem plotseling verlaat, reist hij haar na, naar Berlijn, naar Praag, waar zij een opkomende afschuw niet kan bedwingen en hem plotseling weer ontvlucht. Zij spreken af elkaar 1½ jaar later in Parijs weer te ontmoeten.

Een nieuwe liaison met een Russisch meisje, eveneens een artiste, wordt door Silberstein op een abrupte, weinig gevoelige wijze verbroken en de slag in het gelaat, dien hij hiervoor ontvangt, is wel verdiend. Hij gaat naar Parijs terug, verricht er weer cabaret-arbeid en komt daar in disharmonie met moderne collega's, die in hem een fripeur zien, een vertolker van een ouderwetsch-sentimenteel genre, en die zelf het moderne socialistische lied van den arbeider ‘brengen’. Tegenover den breedborstigen, athletischen Pierre Boule, den uit het volk voortgekomen populairen Parijschen zanger, den raszuiveren Gaulois, die van de ‘blague’ houdt en van de gezonde grapjasserij, voelt de tengere Daniël zich als de minderwaardige, onechte Jood: de vertegenwoordiger van alle volken en rassen zonder eigen karakter tegenover Pierre Boule, prototype van den Parijschen arbeider zelf. Ook Ellen Weisz, die inmiddels volgens afspraak te Parijs teruggekeerd is, bemerkt de onoverbrugbare tegenstelling tusschen de twee rivalen. Zij treden beiden op in het door Boule opgerichte ‘Caveau des Indépendants’, waarin Silberstein het sentimenteele, versleten genre voor het voetlicht brengt, wat nog steeds het meeste publiek trekt.

Ellen houdt van Daniël, doch de levenslustige, natuurlijke Pierre trekt haar meer dan de ernstige, psychologiseerende en steeds met zichzelf overhoop liggende Jood, waarmee zij zich toch verwant weet. Ellen en Daniël gaan samenleven en we denken, dat het nu eindelijk goed zal blijven, totdat Daniël Ellen naar Amsterdam brengt en zijn vrouw aan zijn ouders voorstelt. Weer ontvlucht Ellen het haar antipathieke en karakterlooze ‘Jiddische’ en laat haar man Daniël Silberstein, die volkomen begrijpt, weemoedig en triest achter.

Te Weenen, waar we Daniël wederom als succesvol cabaretartist terugvinden, ontvangt hij een brief van Ellen, waarin zij hem haar huwelijk met Pierre Boule bericht. Moordgedachten komen bij hem op, maar bij een Silberstein blijft het bij de gedachte. Een chronische

melancholie verlamt hem, zijn eigenwaarde wordt hierdoor geknakt. In de verliefde belangstelling van de 45-jarige Frau Augusta von Wiesenhof vindt hij een weldoenden troost. Deze reist hem overal na en Daniël Silberstein, aan den eenen kant treurend over het verlies van Ellen Weisz, op wier terugkomst hij ondanks alles blijft hopen, aan den anderen kant gevleid, dat men hem, den cabaretartist in die aristocratische mileu's ontvangt, stemt er ten slotte in toe om met de weduwe in het huwelijk te treden. Silberstein, die eerst 37 jaar is, walgt echter al na de eerste dagen van het samenleven met deze oudere vrouw, die hem toch blijft vertroetelen en verzorgen en zijn leven geheel volgens zijn wenschen inricht, ja zelfs zien we haar op een goeden dag gearmd loopen door Amsterdam's straten met..... Adèle Silberstein, Daniël's moeder.

Te Weenen in de luxueus ingerichte woning van de vroegere mevrouw von Wiesenhof, thans met trots zich noemende Frau Augusta Silberstein, verluiert Daniël zijn tijd, zijn eigenwaarde opofferend aan zijn gemakzucht. De 21-jarige dochter brengt hierin echter de ook door den passieven Silberstein gewenschte verandering door hem uit te noodigen tot een rendez-vous in een hotelkamer. Haar hevige perverse ontwaking stuit hem echter tegen de borst en hij ontvlucht 's nachts de hotelkamer.

Dit alles sloopt zijn zenuwgestel zoo hevig, dat hij gedurende eenigen tijd rust noodig heeft in een zenuwinrichting, waar de goedmoedige Frau von Wiesenhof hem nog schriftelijk van haar medeleven en vriendschap blijk geeft.

Na zijn genezing zien we hem in Holland terug bij zijn ouders, daar hij meer dan ooit aan hun ouderlijke warmte behoefte heeft. Niet lang daarna keert hij weer naar Weenen terug, waar hij met een anderen fortuinzoeker-vertegenwoordiger, eveneens van origine een Oost-Jood, een cabaret opzet: ‘Kabarett der Stellvertreter’.

Intusschen heeft hij een uitvoerig schrijven van Ellen Weisz ontvangen, waarin zij hem haar scheiding met Pierre Boule mededeelt, en waarin zij hem tevens openhartig bekent, dat hun samenzijn tot een groote disharmonie was misgroeid. Boule was goed voor haar geweest, maar kon op den duur haar diepte en ernst niet verteren.

Af en toe beklemt Silberstein nog de angst, dat het weer zal misloopen, wanneer Ellen Weisz weer tot hem zal zijn teruggekeerd, maar het weten, dat de eenige mensch die hij werkelijk lief heeft,

nu spoedig bij hem zal zijn, geeft hem weer kracht en vervult den beproefde met nieuwe hoop en nieuw geluk.

Ik was verplicht u den rijken inhoud van dezen roman[1)] na te vertellen, omdat ge daaruit meteen de buitengewone kwaliteiten en de enkele fouten kunt herkennen. De schrijver heeft van dit op het oog schijnbaar wat hybridische gegeven een boeiend en dikwijls belangwekkend geheel gemaakt, waarin kleurige scènes en tafereelen elkaar met filmachtige snelheid opvolgen. Het boek geeft niet meer of minder dan het Europeesche cabaret, in al zijn opvattingen en schakeeringen te Amsterdam, Weenen, Praag, München en Parijs. Vooral in Frankrijk's hoofdstad komen de meer ouderwetsche sentimenteele opvattingen ten opzichte van de moderne zakelijkheid ter sprake en menig inlichtend gesprek en debat hieromtrent geeft ons inzichten in de cabaretkunst en verrijkt ons oordeel daaromtrent.

Het jachtige en drukke leven dezer artisten rondom de twee vrienden, den beroemden schilder Alfred Delavigne-Verney en Daniël Silberstein in hun samenwonen met de ‘Chiquenaude’ is door den schrijver kernachtig in al zijn bonte wisselvalligheid weergegeven. Als een ontzaglijke film trekt het leven van al deze kleinere en grootere artisten, opgaand in hun werk, elkaar helpend en benijdend, Parijs met zijn verfijnde bordeelen, aan onze gretige oogen voorbij.

In coloristische beschrijvingskunst en in de opvatting van het joodsche karakter van Daniël Silberstein doet Siegfried van Praag aan de psychologie en het penseel van Lion Feuchtwanger denken, hoewel ‘Jud Süsz’ bijvoorbeeld als een volledíger mensch is afgeteekend. De bedoelingen van Van Praag worden niet altijd geheel door zijn figuren verwezenlijkt, terwijl Feuchtwanger zijn Jud Süsz als een geniaal boetseerder volkomen gekneed en gevormd heeft naar zijn wil en inzicht. Het is den jeugdigen Hollandschen auteur echter volkomen gelukt van Daniël Silberstein een Jood en mensch te maken, op wiens geheimste bedoelingen en ingevingen wij voortdurend vat hebben. Hij is geen krachtige, maar toch ook geen zwakkeling en op geheel ander plan is hij gelijk Jud Süsz, uit Feuchwanger's bekenden roman, dupe van zijn eigen genialiteit,

1) Uitgave van Allert de Lange, Amsterdam.

zijn gave, zijn drang tot zelfanalyse en zijn nerveus zoeken om zijn gevoel van gedeplaceerd te zijn, dat hij zoo moeilijk van zich kan afzetten, toch te ontloopen.

Zoowel de vrouw, die zijn liefde en vriendschap heeft, de begaafde danseres Ellen Weisz, zijn geloofsgenoote, als zijn liefde- en kunstrivaal, de moderne proletarische chansonnier Pierre Boule, verwijten hem, en van hun standpnt ook niet geheel ten onrechte, zijn virtuoze gemakkelijkheid, waarmee hij in de huid van een ander weet te kruipen, waarmee hij vertegenwoordiger weet te zijn van andere volken: Italianen, Roemeenen, Franschen en Hollanders. Maar toch ontgaat hem, en ook zelf is hij meermalen dupe van deze blindheid, dat hij dieper in toch een consequent en, trots vele menschelijke gebreken en zwakheden, een positief gericht goed en begaafd mensch is, want als kunstenaar kan hij zich verantwoorden, omdat hij slechts luistert naar de eerlijke ingevingen van zijn inspiraties en als mensch blijft in hem neuren door alle geslachtsdriftig geroezemoes en kwade hartstochten heen, de stem van de zuivere liefde, in dit geval voor Ellen Weisz. Ellen Weisz, die van hem houdt, kan voorloopig nog niet met hem samenblijven, omdat zij beter dan iemand anders uit haar eigen geaardheid Daniël's zwakheden en de moeilijkheden om tot volkomen daden te geraken, beseft. Ook deze vrouwefiguur is door den schrijver prachtig weergegeven. Zij heeft dat vreemde, joodsch-melancholische in haar dans, in haar oogen, in haar gang, dat wij misschien met een niet te groot woord het oostersch-mysterieuze kunnen noemen. Het vreemde, stil-voorname, haar distinctie blijft ons bij en zij leeft voor ons in de gestalte van een donkergekleede vrouw in fijne, kiesche vormen: een kunstenaarsinspiratie, een droom.

De typeering van den schilder Alfred Delavigne-Verney, den rasgermaan, strak en klaar uitkomend tegen den met zichzelf overhoop liggenden Daniël, is sterk en de onderhoudende beschrijving van den schilder, die zijn levenssurplus niet alleen wegschildert, maar ook verleeft en verhoert, is penetrant, bonkig-zwaar, en verrast telkens weer. Deze karakters, uit de waarachtigheid van den schrijver zelf ontsproten, zijn dan ook als eersteplansfiguren volkomen geslaagd, wat men b.v. niet geheel van de allumeuse Yvette Lebrun kan zeggen, daar die wel wat erg aangedikt Hanns Heinz Ewersachtig te voorschijn komt. Zij is te veel cliché-mannenver-

overaarster en het gewone boekeneinde van verleptheid en koude onverschilligheid voor den naderenden dood was reeds op de eerste bladzijden van haar beschrijving te voorzien.

Van de artistenmilieus heeft Siegfried van Praag waarschijnlijk een buitgewoon deskundige studie gemaakt en reeds deze beschrijvingen, waarvan ik u het enkele gebrek aanstonds zal noemen, zijn m.i. voldoende om te bewijzen, dat men Siegfried van Praag, zooals ik ook het genoegen had bij ‘La Judith’ en bij het inmiddels bekroonde ‘Een Man van Aanzien’ te mogen opmerken, bij de kundigste en meest inpalmende vertellers van ons land moet rekenen, die hem in zooverre het de jongere generatie betreft, een plaats doet innemen onmiddellijk naast Johan Fabricius en Slauerhoff. Let wel: dit alles geldt uitsluitend zijn macht en zijn heel eenige vindingrijkheid in het verzinnen van verhaalmotief, menschverhoudingen, milieu's, situaties en boeiende tafereelen. Door deskundige hand geleid, zou het ‘Cabaret der Plaatsvervangers’ een film van beteekenis kunnen worden. Ook de geschakeerde compositie verraadt te dien opzichte een talent van buitengewone afmetingen.

De fout, die wij moeten memoreeren en die dit prachtige werk benadeelt, is o.i. dat vele tafereelen te sensationeel zijn weergegeven en al te gechargeerd zijn gereproduceerd. De beschrijving van een artistenmilieu van Francis Carco, een voorbeeld waarnaar de schrijver wellicht heeft uitgezien, munt altijd uit door beheersching, ook waar de hevigste hartstochten luid op elkaar instormen, vaartdriftig en alles vergetend, met geen ander doel dan elkander te slaan, te beschadigen, te verminken, woest, en met een alles vernietigende slag uit het zadel te lichten, zooals op elkander losgelaten middeleeuwsche ridders op een tournooiveld. Deze grensbepaling, deze fijnheid in woordkeuze en plastiek, die met niets het élan van het driftige leven behoeft te beknotten, is in Van Praag's boek meermalen niet volkomen aanwezig.

Het is zeer begrijpelijk, dat in zulk werk, waar de schrijver meegesleept wordt door den drang ter verwoording van zijn visies, enkele stijlslordigheden gemaakt en eenige zinnen minder geconstrueerd worden. Doch juist onze bewondering voor zijn aangrijpend en kleurig boek en ons meeleven met den strijd van karakters, die door aard en afkomst moeten botsen, zaken die ons eveneens hevig

interesseeren, doen betreuren, dat hij zijn mooie werk met deze toch gemakkelijk te verhelpen kleine slordigheden blijft ontsieren, temeer daar de beeldspraak, wanneer zij niet verstandelijk is gewrocht, wat hem een paar keer in dit dikke boek is gebeurd, bloeiend is en verrassend oorspronkelijk.

Het is de groote verdienste van Van Praag een brok internationaal cabaretleven en tal van zeer opmerkelijke artistenkarakters in hun rauwe gulheid, hun ernstige gecompliceerdheid of schemerige melancholie te hebben blootgelegd.

MAX KIJZER.

Cabaret-kunst.

De kunst van het cabaret schijnt een heel apart genre, - maar *is* zij dat wel? Kan niet veeleer worden gezegd, dat zij alle genres van kunst omvat?

Het cabaret-lied is een uiting van alle tijden, van alle landen en volken, en al werd het woord ‘cabaret’ eerst sedert het jaar 1880 gebruikt, toen Robert Salis te Parijs den *Chat noir* stichtte, het feitelijke cabaretlied heeft altijd en overal bestaan. Hadden niet de Grieken hun dithyrambische Dionysos-liederen, de Romeinen hun cantica? De Italianen hun terze rime, de Spanjaarden den begeleidenden zang hunner fandango's en seguedilla's? De Chineezen hun theehuis-liederen, de Japanners hun geisha-zangen? De Engelschen hun balladen en songs, de Franschen hun dartele of droeve of diepe chansons, de Duitschers hun naïeve poëzie, zooals die verzameld is in *Des Knaben Wunderhorn?* En had Holland niet altijd zijn ‘Volksliedeboeken’, waarin de meest typische staaltjes voorkomen van humor en gevoel?

De grootste kunstenaarsnamen zijn aan deze kunst verbonden, van ouden en nieuwen tijd: Villon, Heinrich Heine, Hölty, Béranger, Arnim en Brentano, Verlaine, Jean Moréas, Richard Dehmel, Théodore de Banville, Barbey d'Aurevilly, Jean Richepin, Rudyard Kipling, Maurice Rollinat, Jean Lorrain, Maurice Donnay .....en hoeveel anderen nog, om niet te spreken van de schilders, die ook met hart en ziel het cabaret waren toegewijd: Steinlen, Forain, Chéret, Willette, de la Gandara, Caran d'Ache, Toulouse Lautrec, Ibels, Henricus, Léandre, Guirand de Scévola.....

Wat is de karakteristiek van het cabaret-lied?.....

Geestige satire, romantisch of naturalistisch realisme, lichtzinnige vroolijkheid met een ondertoon van *le sentiment du néant*.....

Het is opvallend, dat de cabaret-kunst in Nederland in de laatste tientallen jaren zoo'n groote vlucht heeft genomen, zoodat het nu zelfs mogelijk was, een prachtig Cabaret-boek uit te geven, dat een vrij volledig overzicht biedt van produceerende en reproduceerende cabaret-artiesten. Dit Nederlandsche Cabaret-boek, onder den aardigen titel 'Applaus!' (men ziet op den band twee tot klappen gereede handen, waarvan de een den zanger, de ander het publiek weerspiegelt) samengesteld door Wouter Loeb (die ons al zoo dikwijls verraste met zijn ongezochte grappen-in-dichtmaat, als gevolg van den hem aangeboren *Mutterwitz*).

Dit kloeke, in groot, aantrekkelijk formaat uitgegeven boek (door de N.V. Zuid-Hollandsche Boek- en Handelsdrukkerij te 's-Gravenhage) even smaakvol en fraai van druk, papier, als van verdere uitvoering, biedt ons een uitgebreid overzicht dezer populaire kunst en vereenigt in zijn bladzijden de *quat'z-arts* van dichten, zingen, componeeren en teekenen, want tusschen den tekst zijn composities en portretten opgenomen. Het is een pleizier dit aangename boek te doorbladeren en oude bekenden te ontmoeten of welkome nieuwe kennissen te maken..... en telkens glijdt een glimlach ons om de lippen, of voelen wij even een lichte huivering bij de wrange, navrante tragiek, die zoo vaak onder het luchtige schijn-uiterlijk ligt verborgen.....

Het doet ons goed het herinneringswoord aan Pisuisse te lezen, Pisuisse, met zijn krachtig, uitbeeldend talent, dat hem in staat stelde zoowel het naïef-sentimenteele als het hartstochtelijke, het zacht-melancholische als het rauw-realistische weer te geven..... Pisuisse, aan wien wij zoo menigen avond van artistiek genot hebben te danken, wiens voordracht, die soms bijna actie werd, ons de liederen niet alleen liet *hooren,* maar ze ons ook deed *zien,* was niet alleen internationaal maar ook universeel, en hij zal onvergetelijk in onze herinnering blijven.

Ook aan Speenhoff, altijd zoo trouw ter zijde gestaan door zijn knappe vrouw, wordt volkomen recht gedaan; Speenhoff is het, die een uiting heeft gegeven aan al wat leeft in de innigste ziel van ons volk; hij is de even geestige als trouwhartig gemoedelijke,

die op elk sociaal gebeuren reageert met een lied, en men mag hem dan ook stellig noemen: onze nationale bard bij uitnemendheid, die gekend en geliefd wordt door het geheele land.

Wij zijn blij hier vele, hoogst gewaardeerde artiesten vertegenwoordigd te zien; de veelzijdig-begaafde, altijd sympathieke Antoinette van Dijk; de 'grootmeester van het cabaret' Louis Davids, de altijd beschaafde en fijngevoelige Clinge Doorenbos..... en nieuwe namen: Ben van Eysselstein, Jan Campert, Elsa Kaiser, Luc Willink..... en dan weer de onvergelijkelijke Jan Feith, de veelzijdige Willy Corsari, den oolijken van Riemsdijk, de sensitieve Manna de Wijs-Mouton. Doch meen nu niet, dat ik alle namen heb genoemd uit dit rijke boek, dat voor alle smaken iets te savoureeren schenkt. Of er niemand vergeten is?..... ja, ons schieten nog wel enkelen te binnen, die misschien opgenomen hadden kunnen worden, b.v. David Tomkins, de geestige, de origineele, de van nature dichterlijk-aangelegde, - maar waar zóóveel geboden wordt, volstaan wij met een woord van dankbare en tevreden erkenning!.....

JEANNE REYNEKE VAN STUWE.

Prins Willem van Oranje.

Gelukkig het land, dat geen geschiedenis heeft..... *maar nóg gelukkiger het land, dat een geschiedenis heeft, waarop het met trots kan terugzien,* - dat in zijn verleden mannen kan aanwijzen van zóó groote beteekenis, dat, vierhonderd jaren na hun geboorte, het heele land zich opmaakt, in dankbaar enthousiasme, om hun nagedachtenis hulde te bewijzen!

Zóó algemeen heeft men deelgenomen aan de herinneringsbewijzen voor den 'Vader des Vaderlands', en zoo dankbaar was men den bevrijder van ons volk, dat de geestdrift zich baan breken *moest* in feest na feest, in tooneelstuk en lezing, in woord en geschrift, en niet het minst in een geheele reeks boekuitgaven, de een al interessanter dan de andere.

Maar een der belangwekkendste is stellig de keurbundel met eigenhandige brieven van den Prins, een in groot formaat, keurig verzorgd, verschenen deel, grafisch onberispelijk, op mooi, glanzend papier gedrukt, en uitgegeven door de firma G.W. den Boer te

Middelburg. Een tweetal brieven in facsimile en een portret naar een miniatuur in het bezit van H.M. de Koningin, maken dit boek tot nog een grooter verblijding. Dr. N. Japikse, directeur van het Kon. Huisarchief, schreef een woord ter begeleiding; de Brieven zelf zijn uitgekozen en toegelicht door mej. M.W. Jurriaanse, terwijl Dr. Cornelia Serrurier er een uitmuntende vertaling van gaf, waar noodig, en de overigen in modern Hollandsch heeft overgebracht. De keuze der brieven is al bizonder gelukkig: er zijn er bij aan vrouw, broeders, vrienden, die den Prins in al zijn diepe menschelijkheid doen kennen; en de anderen bewijzen zijn groot intellect, zijn grondige zakenkennis, zijn fijn diplomatisch vermogen. Ook het aangrijpende schrijven, waarin de Prins verzoekt Jean Jaureguy en zijn medeplichtige, indien zij ter dood veroordeeld moeten worden, niet vooraf te laten martelen, is opgenomen. Een welkom geschenk zijn deze brieven, die zeer velen in eigendom zullen wenschen te hebben, tot een voortdurende verheuging, en een altijd-durend en kostbaar bezit.

De wakkere Wereldbibliotheek, die ons getrouw op de hoogte houdt van alle literaire stroomingen en sociale belangrijke gebeurtenissen, liet ook niet na blijk te geven van haar medeleven in de herdenking van dezen geloofsheld en bevrijder. In een fraaie uitgave deed zij Prins Willem's geschriften van 1568 het licht zien; een geschiedkundige inleiding van M.G. Schenk geeft ons een interessant overzicht van den bestaanden toestand in dat jaar, en dan volgt de ‘Verantwoordinge des Princen van Oraengien teghen de valsche logenen, daarmede syn wedersprekers hem soeken t'onrechte te beschuldighen.’ Een inhoudsopgave der ‘principaelsten puncten’ vergemakkelijkt ons het begrip van waar het om gaat, en velen zullen dit historische document, dat men een zelfbeschrijving en onthulling zou kunnen noemen van een krachtig en vast karakter en een scherp en fijn, gevoelig en diep intellect, in hun bezit willen hebben, waarin het woord bewaarheid werd:

Die gherechtighe en wort nemmermeer omgestooten.....

Ook liet de W.B. den curieusen roman van Paulo Setubal: Johan Maurits van Nassau vertalen uit het Portugeesch (door J. Schreuder en J. Slauerhof). Op school leerden wij reeds van dezen Prins, die den bijnaam droeg van ‘De Braziliaan’, en met belangstelling vernemen wij, hoe de persoon van Maurits van Nassau in Brazilië

wordt geëerd, en dat men er daar niet ver af is, hem als een nationalen weldoener te beschouwen. Inderdaad schijnt deze vorst een genie op het gebied van koloniseeren te zijn geweest en zijn tijd honderden jaren vooruit. Hollanders, leest dit boek; is een *roman vécu* niet oneindig boeiender en belangwekkender dan welke verzonnen avonturenroman ook?

Onze sympathieke en knappe schrijfster Marie van Zeggelen voelde zich aangetrokken door de figuur der oudste dochter van Willem den Zwijger, en maakte een uitgebreide historische studie over deze prinses. Daar er over deze Maria van Oranje nog maar zoo weinig gepubliceerd is, terwijl zij toch een interessante persoonlijkheid is geweest, blijkens wat mevrouw van Zeggelen ons, naar aanleiding harer onderzoekingen, in romanvorm mededeelt, zijn wij blij met dit werk. Marie van Zeggelen raadpleegde de Archieven van het Kon. Huis en het Haagsche Oranjemuseum, van Breda, Brussel, Dillenburg, Siegen en Wiesbaden, en reeds bestaande werken. Met haar vaardige pen heeft zij een levendig beeld opgeroepen van het lieve 'Maaike', dat, toen de graaf van Hohenlohe opperde, dat zij, prinses, niet met een graaf kon trouwen, het mooie, eenvoudige antwoord gaf: 'Wanneer de graaf een princelijk hart heeft...' en hem later werkelijk huwde. Wie op aangename wijze wil worden binnengeleid in een historische sfeer, leze dit boek, dat van veel ernstigen arbeid en goed inzicht getuigt. De uitgave van 'Maria van Oranje' door Marie van Zeggelen werd bezorgd door de firma Scheltema en Holkema te Amsterdam.

* * *

Waarlijk, als wij alles nagaan, wat tot heden over den Prins in dankbaarheid is openbaar gemaakt, in rede en geschreven woord, dan denken wij aan de regels uit de proeve voor een nieuw volkslied:

> Mocht nog Vader Willem leven,
> En beleven dezen stond!.....

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Voorheen leefden er op de aarde volken, thans bewoont haar slechts de menschheid. Dit huisgezin der moeder-aarde heeft, sinds het zich van zijn economische eenheid bewust werd, geen banger tijd gekend dan de enkele laatste jaren, waarin de denkende en zorgende individuen den nacht om zich heen donkerder, dreigender, van rampen zwangerder zagen worden tot een algemeene benauwenis de borsten het ademen belette. Maar er is verruiming, verlichting gekomen juist op het oogenblik, dat de gebeurtenissen in Duitschland het gerommel van een naderenden vernietigingsorkaan verkondigden. In den dreigend-donkeren nacht is het luchtruim even geopend en de menschen hebben opnieuw het bemoedigende licht gezien. President Roosevelt heeft gesproken. Koningin Wilhelmina heeft daarop geantwoord, zooals enkel een Vrouw in haar hooge positie, doch een vrouw in uiterste benauwenis, met een kreet van herademing kòn antwoorden. Ook Adolf Hitler heeft gesproken en de uitdaging in den Rijksdag, welke men van zijn lippen verwachtte, is gebleken een bemoedigend en haast gemoedelijk woord van verzoening te zijn.

Toch verkeert het huisgezin der menschheid nog steeds in den nijpensten nood. Doch het bewustzijn schijnt baan te breken, dat deze niet kan gelenigd worden dan door algemeene samenwerking, toegevendheid en wederzijdsch vertrouwen. De individuen, en de groepen door dezen gevormd, verkeeren echter in een staat van gevaarlijke intoxicatie. Hun geweten is vergiftigd door een haast-eeuwenouden, onderlingen wedloop om materieel

bezit en materieel genot. De Oostersche Volken, die hem niet kenden, wier zieleoogen gericht waren op het onzichtbare leven en zijn verzaligingen, zijn, door de Westersche volken onderworpen en van hun levensdoel afgeleid, mee getrokken in de algemeen-heerschende ellende, gevolgd op het nimmer te vergeten conflict, dat vier jaren lang de menschheid tot woedenden waanzin bracht. En nu staan alle denkende individuen, alle nationale familiegroepen stil aan een voor hun voeten gapenden afgrond. Nog één stap verder op den in de laatste jaren afgelegden weg en het is de alles vernietigende chaos. Daar is als reddend element nog de Geneefsche Volkenbond, gesticht op het initiatief van een edeldenkend man, Woodrow Wilson, die, vreemd aan het leven, ofschoon President der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, noch zijn eigen Amerikanen noch, allerminst, de Westersche Volken met hun door nationalen haat benevelde staatslieden kende. Zijn schepping is echter, ondanks de nieuwe dreiging over de menschheid, welke uit de opkomst van Japan voor de toekomst donkert, en op het oogenblik, dat zij gevaar liep door vijandelijk-tegenstrijdige belangen der volksgemeenschappen, haar bezielende gedachte geheel te zien verdoezelen, opnieuw tot veerkracht gekomen door den oproep van President Roosevelt aan de staatshoofden der wereld, waarop onze koningin onmiddellijk een zoo heerlijk-spontaan antwoord heeft gegeven.

'Er liggen drie étappes voor ons, zei de President, waarmede alle naties het eens behooren te zijn:

1°. onmiddellijke maatregelen in den zin van het ontwapeningsvoorstel van MacDonald.

2°. overeenstemming over het tijdstip en de methodes voor de uitvoering van de volgende stappen op ontwapeningsgebied.

3°. overeenstemming, dat tijdens de uitvoering van deze eerste schrede en de daarop volgende geen natie haar bewapening zal uitbreiden boven de door verdragen gestelde grenzen.

'Gelijktijdig kom ik met een vierde voorstel dat parallel loopt met de overige voorstellen en dat gebaseerd is op den grondslag van de bestaande verdragsrechten:

Alle naties moeten een plechtig en formeel non-agressie-pact

sluiten en zij moeten nogmaals plechtig hun verplichtingen bekrachtigen die zij op zich genomen hebben ter beperking en vermindering van haar bewapening.

'Voorts moeten zij zich, onder voorwaarde van loyale inachtneming van deze verplichtingen, door haar handteekening ertoe verplichten geen gewapende macht van welke soort ook, buiten haar landsgrenzen te zenden.

'Het gezond menschenverstand kan beseffen dat, wanneer de een of andere sterke staat weigeren zou met oprechte eerlijkheid toe te stemmen in deze maatregelen, elke vooruitgang zoowel in Londen als te Genève verhinderd zou worden. Dan zal de beschaafde wereld die zoowel den economischen als den militairen vrede verlangt, weten wie verantwoordelijk is voor deze mislukking. Ik doe een dringend beroep tot elke natie geen dergelijke verantwoordelijkheid op zich te laden.'

In haar antwoord, dat zoo duidelijk het kenmerk draagt van een verademenden kreet van een hart in uiterste benauwenis, antwoordde ons staatshoofd - en lang zal zij leven! -

'Het is, mijnheer de president, een groote voldoening voor mij, dat het antwoord van Nederland op uw telegrafisch beroep terstond en zonder voorbehoud kan worden gegeven. Dit volk, uit naam waarvan ik spreek, *verafschuwt den oorlog.* Het zou natuurlijk een aanval weerstaan, maar *het verafschuwt den oorlog.* Evenzeer als het uittarting en aanval tusschen burgers veroordeelt, veroordeelt het uittarting en aanval tusschen volken. Het meent, dat de tijden zijn aangebroken voor de volkengemeenschap om door daden te toonen, dat zij vast besloten is te breken met het recht van den sterkste als haar eventueele hoogste norm. Vreedzame regeling is de uitsluitende methode om nationale geschillen te beslechten. Mij is geen reden bekend, waarom vreedzame regeling niet de uitsluitende methode zou zijn om internationale geschillen te beslechten.'

'Mijn land is diep overtuigd dat, wil dit doel kunnen worden bereikt, vèrgaande ontwapening thans gebiedend noodzakelijk is: immers voortgezette bewapening leidt tot wedloop in bewapening en, gelijk pijnlijke, doch al te spoedig vergeten ondervinding bewijst, tot onvermijdelijken oorlog.'

'Nederland is bereid om met de andere volken der wereld

de vier stappen te doen, welke gij voorstelt als eerste en belangrijke bijdrage tot daadwerkelijke ontwapening. Het maakt geenerlei voorbehoud bij deze verklaring. Wat een non-agressieverdrag betreft, ben ik het met u eens, dat het onder de tegenwoordige omstandigheden wellicht goed is, dat bestaande en geldige non-agressieverdragen en geldende verplichtingen om te ontwapenen, plechtig worden bevestigd, teneinde hun bindende kracht opnieuw aan het geweten der wereld voor te houden.'

'De aanstaande economische conferentie kan verzekerd zijn van den actieven en van ganscher harte gegeven steun van mijn regeering. De economische en financieele toestand vraagt onmiddellijke en doeltreffende maatregelen. Nationaal komt dit land op voor een gezond en geordend economisch en financieel leven. Internationaal komt het op voor onbelemmerd handelsverkeer, stabiele valuta en betere prijzen.'

'Nederland hoopt, dat de Londensche conferentie een daadwerkelijke en duurzame verlichting ten gevolge zal hebben. Tevens vertrouwt het, dat deze conferentie en de daarin vertegenwoordigende regeeringen zich zullen laten leiden door de onveranderde wetten van economische waarheid en geen acht zullen slaan op hetgeen oppervlakkige en kortzichtige meening en individueele belangen gaarne zouden zien aanvaard. Het algemeen belang moet hier, zoo ooit, overheerschen.'

'Met mijn regeering en volk deel ik ten volle in de hoop, dat de verwachtingen, waaraan gij uitdrukking hebt gegeven, in vervulling zullen komen.'

Kwam de oproep aan alle staatshoofden van den Noord-Amerikaanschen president op een ongelegen oogenblik? Hij kwam op het oogenblik, dat het sinds lang aan alle kanten zich oppakkende dreigende onweer losscheurde in een de bedrukte aarde en haar hijgende steden schel verlichtenden bliksemstraal. Immers ziehier wat ontleend kan worden aan het rapport der in ons land 'voorbereidende commissie Trip':

'In Europa zijn 30 millioen werkloozen, ongeacht de gezinnen, die onder de werkloosheid van den kostwinner lijden. De prijzen der grondstoffen daalden tot 50 à 60 pct. der vroegere waarde. De graanprijzen te Winnipeg zonken beneden 't laagste

niveau, dat in vier eeuwen viel aan te wijzen. De onverkoopbare voorraden waren in 1932 het dubbele van die in 1925. De totale waarde van den wereldhandel bereikte in 1932 nog niet één derde van den omvang, dien 1929 te zien gaf.'

'Nederland is ziek. Het nationale inkomen kromp sinds 1929 met ruim 40 pct. in. De uitgaven der overheid van rijk, provincie en gemeente zuigen nu de helft op van het totale bedrag, dat het Nederlandsche volk aan inkomen geniet. Onze invoer is slechts voor 65 pct. door uitvoer gedekt. De waarde van de export der agrarische producten daalde sinds 1928 in 1932 met 58 pct.'

'Het aandeel van den totalen import in Indië, dat voor Nederland in 1913 ruim 33 pct. bedroeg, ging tot 15 pct. naar beneden. Het rendement van het in Indische ondernemingen belegde Nederlandsche kapitaal, dat in normale jaren 200 millioen besomde, moet thans pro memorie worden uitgetrokken.'

'Het aantal werkloozen werd begin 1933 vastgesteld op 387.510, op 20 Januari klom het zelfs tot 401.468, en al ging het sinds dien ietwat naar beneden - wezenlijke ontspanning trad niet in. De uitgaven voor werkloozenzorg over 1932 hebben bedragen 132 millioen gulden. Het tekort op de nieuwe begrooting voor 1934 moet bij de gunstigste raming op 120 millioen gulden worden geschat. De toestand laat alzoo geen twijfel over: 'de zieke man' is niet langer een voor Turkije passende kwalificatie.

'Ook Nederland is een zieke man!'

Maar geheel de wereld is een economisch pesthuis geworden.

Waarschijnlijk met opzet heeft dus president Roosevelt het oogenblik van zijn oproep aan de staatshoofden de wereld ingezonden den dag te voren, dat Duitschlands regeeringshoofd van het oogenblik, Adolf Hitler, den nieuwen 'Nazi'-Rijksdag in het Berlijnsche 'Kroll-theater' had opgeroepen voor een regeeringsverklaring, welke temeer noodig scheen, wijl door Duitschlands 'Nazi'-regeering in haar buiten de wet-stelling van de Joodsche bevolking, maatregel onmenschelijk hard, hoewel ten deele verklaarbaar, met ijzeren voet het bij de overige volken ontloken plantje van sympathie voor het eertijds zoo vereerde Duitsche volk had vertreden. Roosevelts oproep had een zucht

van verlichting gebracht, maar Hitlers woord in den Rijksdag kon als een molensteen op de borsten der menschheid vallen.

Welnu, zijn woord schonk aan de algemeene verademing nog verruiming. Hij heeft gesproken als een staatsman, die zich ten volle bewust is van zijn roeping ter verheffing van zijn volk, overwonnen en onderdrukt door overwinnaars in den titanenstrijd van 1914-1918, zelf eens soldaat uit dien strijd levend en vol van volkskracht opgekomen, thans aan het hoofd zijner nationale gemeenschap. Hij heeft ingezien, dat Duitschland niet langer het vervloekte 'viel Feind, viel Ehr'' mag huldigen.

Wat Adolf Hitler van de overige volken te Genève vereenigd voor zijn Duitschland opeischt is slechts wat het rechtmatig toekomt: gelijkgerechtigdheid. Het Tractaat van Versailles is op den rug van het Duitsche volk gebrandmerkt door zoogenaamde staatslieden door oorlogspsychose tot dolzinnigheid vervallen. God hebbe, voor zooveel zij reeds stierven, hun zielen. Maar Lloyd George, die nog leeft, en zijn volk beloofde, dat het den Duitschen keizer zou zien hangen, heeft zich intusschen als een tot nadenken gekomen zondaar weer ten gunste van het Duitsche volk uitgesproken, ofschoon de thans in Duitschland heerschende geest, de gematigde woorden van Adolf Hitler ten spijt, toch niet volkomen betrouwbaar is. Als Rijkskanselier zei hij onder algemeene toejuiching: 'Een nieuwe oorlog zou geen oplossing der hangende vraagstukken kunnen brengen. Hij zou integendeel den economischen nood nog vergrooten en leiden tot een nieuwen chaos, nieuwe tegenstellingen, nieuwe crisis, nieuwe offers, nieuwe onzekerheid, nieuwen nood'. Maar enkele dagen te voren had de vice-rijkskanselier Von Papen, bewerende, dat Duitsche mannen er tègen zijn op hun bed te sterven, de blasphemische gedachte uitgesproken, dat wat het moederschap is voor de Vrouw het slagveld is voor den Man. Afschuwelijk! Krankzinnig! Ontzettend!

Staat deze gedachte waarlijk achter de beteekenis der revolutie in Duitschland, waarover Hitler in zulke gematigde termen sprak, en verklaarde, dat de drie gezichtspunten, welke haar beheerschen geenszins in strijd zijn met de belangen der andere landen, n.l.

1°. Vernietiging van het dreigende communisme, opbouw van

van een volksstaat, die de belangen van allen behartigt en handhaving van het particulier bezit.

2°. Oplossing van het ernstigste sociale vraagstuk door het weder inschakelen der millioenen werkloozen in het economische leven.

3°. Herstel van een stabiel en krachtig staatsgezag, gesteund door het vertrouwen der natie.

'Als ik op dit oogenblik bewust als Duitsch nat.-socialist spreek, zei hij, verklaar ik namens de nationale regeering en namens de nationale verheffing, dat wij begrip hebben voor de gevoelens, opvattingen en aanspraken der andere landen. De jonge generatie, die slechts ellende heeft gekend, heeft te zeer geleden onder den waanzin, dat zij anderen hetzelfde zou willen aandoen. Wij respecteeren de nationale rechten der andere volken en wenschen van harte met hen in vrede en vriendschap te leven.'

Maar Duitschland wenscht, wìl gelijkgerechtigdheid met en onder de overige Westersche volken, en staat op den wensch, dat, door de overwinnaars ontwapend, dezen, zooals zij plechtig beloofd hebben, zich tevens ontwapenen.

De aldus uit den put der neerslachtigheid en ontmoediging opgetrokken Geneefsche besprekingen over de mogelijkheden der ontwapening, of qualitatieve en quantitatieve gelijke nationale bewapeningen, zijn door Duitschlands bereidwilligheid om zich desnoods geheel naar de voor de overige volken gekeerde overgebleven bewapening te ontwapenen, mits de omringende volken bereid zijn hetzelfde te doen, daarom niet minder netelig. Er moet onderscheid gemaakt worden tusschen bewapening en bewapening: verdedigings- en aanvalsbewapening. En terwijl de internationale kapitalistische 'concerns' der wapenfabricatie, in het bijzonder Frankrijk, met zijn gevaarlijk 'Comité des forges', dat nagenoeg geheel de dagbladpers van het land beheerscht, er op uit zijn om het wantrouwen in het naar vrede strevende deel der menschheid brandend te houden, zijn daar de beroepsmilitairen, die, uit den aard van hun opvoeding, ambt en levensinzicht er naar streven om den zoozeer gewenschten ontwapeningsnaijver der volken binnen de donkere muren van den nationalen angst te houden.

Opnieuw, gelukkig, heeft de benauwde menschheid in den heerschenden nacht een oogenblik kunnen zien, dat er nog sterren in den hemel lichten. Het kòn zoo niet langer. Door welke oorzaken ook, welke hier niet kunnen worden opgespoord, zijn de steeds nauwer op elkaar dringende volken gekomen tot een maatschappelijk conflict van verstikking, waarover de oud-minister van Justitie in Italië, professor Alfredo Rocco onlangs in een geschrift 'La dottrina politica del Fascisme' een licht heeft ontstoken, dat in zekeren zin ook schijnt op de jongste gebeurtenissen in Duitschland, en tevens op het in het staatsleven gebeurende der overige landen. De volken werden meegesleurd door den stroom van wat men in Italië noemt het 'liberale demo-socialisme', welke als in een Niagara-storting de Westersche menschheid en de volken, welke deze op haar breede en eertijds zoo machtige vleugels meevoerde, deed snellen naar den algemeenen ondergang. Het groote verschil tusschen de aldus naar algemeenen ondergang voortsnellende moderne democratie en het door Mussolini in het leven geroepen Fascisme - en het Hitlerisme in Duitschland - wordt thans gezien in de 'atomistische staatsopvatting van het liberalisme', dat slechts individuën ziet en het belang van den staat ondergeschikt maakt aan deze, en dezen slechts beschouwt als de som der individuën en de mensch als eindpunt stelt; waartegenover het fascisme als ideaal stelt den 'sterken' staat, die tegenover zijn burgers in de volheid zijner souvereine rechten kan verschijnen. De individu is dus slechts een deeltje van de maatschappelijke eenheid der nationale maatschappij, die eigen historische doeleinden bezit, welke met haar voortbestaan, haar expansie, en haar verbetering samenhangen, en die geheel verschillend kunnen zijn van de doeleinden der individuën, die op een bepaald tijdstip deel van haar uitmaken. Voor het liberalisme is het individu doel, de maatschappij middel, voor het fascisme is het juist andersom.

Veertig jaar geleden heeft de schrijver hier aan het woord, toen nog dolende in een levensinzicht, dat hij sinds heeft opgegeven, in een als roman bedoeld werk, getiteld: 'De Droomers', mede betoogd, dat de mensch, het individu er eerder is geweest dan de Staat, dus een ouder recht bezit. Zeg echter voor 'de

Staat' de 'Gemeenschap', en geen verstandig denkend wezen zal deze 'graue Theorie' thans nog willen verdedigen. Van liberalen kant, wordt nu wel gezegd, dat de 'liberale staatsidée niet is een verdedigen van het individu tegen den Staat, maar de Gerechtigheid. De Wet kortom. Dit is niets meer dan een holle volzin, iriseerend als een zeepbel. In de 'Gerechtigheid', in de 'Wet', lééft, héérscht de eene mensch met zijn beperkt levensinzicht over en tegenover den andere, en slechts de geblinddoekte Gemeenschap met haar weegschaal en haar zwaard kan tusschen den dwaalweg van den een en dien van den ander, de duurzaamrechte richting aanwijzen. Onverschillig of de mensch er eêr was dan de Gemeenschap.

Wat zeker niet het geval was.

Bibliographie.

Onder moeder's vleugels en op eigen wieken, door Louisa M. Alcott. Vert. G.W. Elberts. - Blankwaardt en Schoonhoven, Rijswijk.

Daar zijn ze dan nu eindelijk, de dierbare boeken, in het hun passende uiterlijk! Groote, zware, prachtdeelen, met de illustraties van Harold Copping, een bezit, waar elk jong meisje dolblij mee zal zijn. Want deze onnavolgbare, levensvolle verhalen, (waarin alles te vinden is, wat men graag aan de jeugd wil geven: fijne gevoeligheid, diepe, innige menschelijkheid, humor, eerlijkheid, eenvoud, zedelijkheid, verstand), verouderen nooit! Vandaar dan ook, dat men geen Engelschen catalogus van jeugdboeken kan opslaan, of Little women en Good wives staan altijd bovenaan.

Mijn heele leven heb ik den naam van Louisa Alcott gezegend, die mij de zuiverste ontroering-door-lectuur in mijn jeugd heeft geschonken, en het is zeker, dat tal van geslachten dit hebben gedaan over de geheele wereld. Millioenen exemplaren van haar werken zijn en worden verkocht, en nu het auteursrecht van haar werk is vervallen, verschijnen overal nieuwe uitgaven, pracht-edities, enz. in de meest verschillende uitvoeringen.

Niet het minst in Nederland wordt ‘Alcott’ gewaardeerd. Ik herinner mij, hoe de bekende pedagoge Ida Heyermans eens vertelde, hoe zij, aan de meisjes, die zij les gaf, deze boeken ter lezing gaf, om, uit het oordeel, dat zij daarover uitspraken, hun karakter te kunnen opmaken. Mevr. van Hille-Gaerthé, de meisjesschrijfster bij uitnemendheid, heeft, ik weet het, een groote liefde en vereering voor Louisa Alcott, en toen ik onlangs aan een jong meisje vroeg, of Alcott's boeken nog werden gelezen, antwoordde zij enthousiast: ‘O! ja! absoluut! en we houden er dol en dol veel van!’

En kàn het anders? Louisa Alcott's boeken zijn *volkomen echt.* Er gaat een natuurlijke warmte van uit, en de diepe waarachtigheid dezer simpele verhalen treft regelrecht het hart van het publiek. Al heeft men (zooals ik) deze boeken ook honderdmaal gelezen, zoodat men ze bijna uit het hoofd kent, wanneer men er weer eens in bladert, blijft men vóórtlezen, onweerstaanbaar bekoord en geboeid. De Hollandsche titels schijnen mij nog wèl zoo goed gekozen als de origineele, en overigens is de geheele vertaling van ‘Almine’ (mej. G.W. Elberts) zóó meesterlijk gedaan, dat men er geen uitstekender Hollandsch aequivalent voor zou kunnen denken, want de vertaalster is geheel doorgedrongen in *den geest* van het werk.

Natuurlijk heeft zij het noodig geoordeeld bij deze nieuwe uitgave haar vertaling te herzien, en heeft zij er verschillende wijzigingen in aangebracht, die de tijd noodzakelijk maakte. In de eerste plaats zijn, zooals vanzelf spreekt de ‘gij's’ en ‘u's’ verdwenen, waardoor een nog natuurlijker toon is ontstaan. Verder zijn vele veranderingen ook werkelijk verbeteringen, bij andere had ik liever den ouden tekst gehandhaafd gezien.

‘Candy’ is gelukkig niet meer ‘kandij’, maar werd vervangen door het juiste ‘bonbons’. Het is beter, dat Jo van den ouden heer Laurence niet zegt: Ik houd van hem, maar: hij lijkt mij aardig, misschien zou het nòg beter zijn: Toch màg ik hem wel. Het is beter den heer March ‘veldprediker’ te noemen, inplaats van ‘kapelaan’, en Jo een ‘clown’ inplaats van ‘een Sancho’. Inplaats van ‘nette’ jongen, zou ik Laurie liever een ‘welgemanierde’ jongen genoemd willen zien. ‘Arsenica’ voor ‘arnica’ is natuurlijk een drukfout, evenals Amy's lange woorden werden ‘driftig’ gevonden, wat wezen moet ‘deftig’. Tante March is niet ‘verlamd’, maar ‘kreupel’. (Hoe had zij anders op Meta's bruiloft kunnen dansen?) Waarom is, als zij een dutje doet, niet blijven staan, dat zij wil probeeren ‘zich een oogenblikje te verliezen’, en is het geworden, wat er niet staat, dat zij zich van binnen wil gaan bekijken? Waarom is Amy's jurk niet gebleven ‘rood met gele vuurpijlen’? Er staat toch ‘sky-rockets’, juist een aardige zinspeling van Amy. Waarom zijn de ‘limes’ opeens ‘dadels’

geworden? inplaats van ‘kleine, ronde citroenen’? Dadels zijn toch niet ‘rijp en sappig’? Waarom gaat Jo nu naar de partij in het licht lila? terwijl er staat *maroon,* (vroeger was het ‘wijnkleurtje’ veel beter, en ook in overeenstemming met de illustratie). Sairy Gamp is nu gelukkig niet meer een ‘vriend en makker’, maar is in haar ware sexe hersteld.

Natuurlijk zou het niet mogelijk zijn, ook nog Op eigen Wieken aldus ‘op den tand te voelen’ voor eventueele kleinigheden. Alleen spijt het mij, dat Jo March geen ‘shawl’ is mogen blijven dragen (wat ook in overeenseemming is met de illustratie) maar een ‘mantelpak’ aantrekt voor haar visites, een volslagen anachronisme! terwijl de platen toch immers exact de juist kleederdracht aangeven.

De verschillende, thans aangebrachte noten zijn een aanwinst, en ik hoop *van ganscher harte*, dat deze geliefde boeken, in dezen mooien, nieuwen vorm de meisjeswereld opnieuw mogen veroveren, en dat zij overal een doorslaand succes zullen zijn!....

Louise Franken. *De andere en zij.* - Hollandia-drukkerij, Baarn.

‘De andere en zij’ zou men den ‘roman van een stad’ kunnen noemen. Deze stad is dan Amsterdam, en de atmosfeer ervan, het typische, dat aan elke gemeente weer ànders eigen is, heeft de schrijfster wel zeer goed aangevoeld en weergegeven. ‘Wie Amsterdam wil *beleven’,* leze dit boek, zegt het prospectus terecht.

Amsterdam staat als een décor, als een passende achtergrond heen om dit verhaal, dat nog veel meer geeft dan stadsbeschrijving alleen. Wij krijgen een warme, gevoelde uitbeelding van Joodsch familieleven en een fijne karakteristiek der verschillende personen.

Mien Labberton. *Ontmoetingen.* - J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Het is curieus dit knappe, ernstige boek vlak na het voorgaande te lezen. ‘Ontmoetingen’ is een boek voor ‘het innerlijk

leven, en werd ons gegeven ter overdenking en behartiging. Het werd niet geschreven uit een drang om proselieten te maken, o, neen, daarvoor is de auteur gelukkig te verstandig en te objectief. Zij is volstrekt niet eenzijdig, zij stelt ons eenvoudig de dingen vóór, zooals zij ze, krachtens haar eigen overtuiging moet zien, en laat het dan aan onszelven over de conclusie te trekken. Dus is dit boek geworden tot een aangenaam-serieuse lectuur.

Geertruida Carelsen. *Herinneringen.* - Tjeenk Willink, Haarlem.

De ongelooflijke vitaliteit dezer negentigjarige dwingt bewondering af. Deze feest-uitgave ziet er keurig uit, en is met een allerfraaiste letter gedrukt. Verschillende herinneringen zijn hoogst interessant, die over Herman Gorter bijvoorbeeld, en over zuster Malvina van Heeckeren, en Mej. Carelsen weet haar ‘ontmoetingen’ in het leven op een pakkende en prettige wijze te verhalen. Dit boek, waarschijnlijk als ‘geschenk’ aan de jubilaresse bedoeld, zal ook voor menig ander een welkom en aangenaam geschenk wezen!

Lucio d'Ambra. *Marie Protoka.* - G.B. van Goor, Den Haag.

Deze vertaling, door Mevr. v. Gelderen-de Witte, had als motto kunnen hebben: ‘He who has worshipped a woman, even against his will and conscience, knows well how storm may follow storm, and earthquake earthquake, before his idol be utterly overthrown.’ De onvermijdelijke catastrophe, waarop de lijdensgeschiedenis van den commandant uitloopt, is zeer knap beschreven, en goed voelbaar is gemaakt de heksachtige bekoring, die sommige, volstrekt onscrupuleuse vrouwen uitoefenen op een overigens sterken, intelligenten man. Een der raadsels in de mannelijke psyche, waarvoor wel nooit een oplossing zal worden gevonden, want waarschijnlijk is het *niet alleen* een kwestie van zinnelijkheid, maar komt er óók nog een geestelijke overheersching bij, een, wat de Franschen noemen ‘enlizement’.

Jos. Brusse-van Huizen. *Zotteke.* - Brusse, Rotterdam.

De levensgeschiedenis van het lieve 'Zotteke', (die men een Vlaamsch 'Duikelaartje' zou kunnen noemen) is prettige lectuur. Mevr. Brusse heeft nergens haar talent geforceerd, en is overal binnen de grenzen der natuurlijkheid en waarschijnlijkheid gebleven. Dit is een gezond boek (ook in den zin van dóórzond!) en zal menigeen aangename uren verschaffen.

Fenna de Meyier. *Het was Nina.* - Hollandia-Drukkerij, Baarn.

Heeft de schrijfster bij het kiezen van een naam voor haar boek den titel *'She was Sophia'* van Ruth Manning Sanders door het hoofd gespeeld?.... Hoe het zij, deze ongewone titel is lang niet kwaad, want het was dikwijls Nina, die in moeilijke levensgevallen uitkomst en oplossing vond, en die ook ten slotte haar eigen leven tot een goed harmonisch einde wist te brengen. In dezen roman heeft me bizonder geboeid de beschrijving van den 'verhängnisvollen', broeienden zomerdag.

Machteld van Severen. *Allerheiligenzomer.* - Elsevier, Amsterdam.

Toen deze novelle in Elsevier's verscheen, trok zij direct mijn aandacht, en het komt mij voor, dat dit werkje, zoo goed geschreven, en goed doorvoeld als het is, niet van 'een beginnelinge' afkomstig kan zijn. Hoe dit zij, laten we ons maar niet in gissingen verdiepen, en liever blij zijn met deze aanwinst in onze roman-literatuur, want een 'aanwinst' *is* het, en is dit al niet veel, als men het zeggen kan van een boek?...

Bar. v. Tuyll v. Serooskerken. *Agrippa d'Aubigné.* - Tjeenk Willink, Haarlem.

Agrippa d'Aubigné, een dergenen, die in de 16e eeuw voor het Protestantisme in Frankrijk streden, ofschoon hij nog langen tijd na zijn verscheiden populair is gebleven, werd langzamerhand voor de huidigen niet veel meer dan een 'naam'.

Zoo in het algemeen wist men wel iets van hem af: bijvoorbeeld dat hij in het leger der Protestanten streed, en door Hendrik IV tot stadhouder van het eiland Oléron werd benoemd, en dat hij door zijn geschriften: *Histoire universelle* en *Histoire secrète, écrite par lui-même* beroemd is geworden.

Het was dus een wel zeer goede gedachte van freule van Tuyll, om de levensgeschiedenis van deze interessante persoonlijkheid tot het onderwerp van een harer studies te maken. 'Weinig zijner tijdgenooten', zegt zij terecht, 'hebben in gelijke mate de eigenschappen in zich vereenigd, die zoo kenschetsend voor den geest hunner eeuw mogen heeten'.

Een eigenaardige omstandigheid uit het leven van d'Aubigné is stellig, dat.... Madame de Maintenon (aan wier invloed, zoo men meent, de herroeping van het Edict van Nantes, en de daardoor veroorzaakte vervolging der Protestanten, te wijten is) zijn kleindochter was!

Agrippa d'Aubigné behoort stellig tot de beste schrijvers van het toenmalige Frankrijk, en, hem lezende, leert men de onwrikbaarheid van zijn karakter, zijn moed en zijn eerlijkheid bewonderen.

De geschiedenis van zijn leven, zegt fr. v. Tuyll is even onderhoudend als die der romanhelden van Dumas, en zou uiterst geschikt zijn om er een film-scenario van te maken. En inderdaad, als wij dit levensverhaal lezen, door fr. van Tuyll, op haar aangename, levendige en inzichtige wijze verteld, dan moeten we dikwijls bij onszelven denken: *'Truth is stranger than fiction!'*

Hendrika Fellinga. *Minderjarigen.* - Van Dishoeck, Bussum.

'Minderjarigen' hebben het dikwijls niet heel gemakkelijk in het leven.... Maar meerderjarigen óók niet: denk maar eens aan Tante Cato....

De levensmoeilijkheden van jong en oud worden ons in dit boek, - misschien wat al te breedvoerig, - verhaald. Overigens, als Minderjarigen een eersteling is, dan in elk geval een veelbelovende. Het boek is goed, rustig, en zonder rhetoriek geschreven, en de karakters van Eva en Liesje, zijn, in al hun tegenstrijdigheid, goed uitgebeeld.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 48. Deel 2]

Andree door H.W. Sandberg.
(Vervolg van blz. 587.)

Oudejaarsdag. Zij déjeuneerden samen voor de laatste maal van het jaar in het restaurant van Andrée, vlakbij de Place de la Trinité.

De gezelligheid, die over een Oudejaarsdag en -avond hangt, kenmerkte hun maaltijd niet, maar wel was er het beklemmende van iets onherroepelijks, dat gebeuren gaat, dat men op dien dag voelt. Het was laat geworden voor Andrée, omdat er veel dames waren, die extra goed gekapt hadden willen worden. Andrée zou 's avonds direct na haar werk naar den trein hollen, om naar huis te reizen, naar de Midi, waar zij haar twee weken vacantie zou doorbrengen. Het was veertien uren sporen, zoodat zij dus pas op Nieuwjaarsdag bij haar moeder zou zijn en Oudejaarsavond in den trein zou ‘vieren’, in gezelschap van haar zuster en zwager, die haar vergezelden. Om het afscheid niet al te gejacht te doen zijn, had zij Guillaume gevraagd, niet aan het station te komen, daar het toch maar heel weinig zou schelen, of zij den trein haalde.

Maar ook het déjeuner was niet bepaald rustig. Zij aten in der haast. Andrée was met haar gedachten al bij haar moeder en zusters en bij wat zij hun allemaal had te vertellen. Zij wilde hun ook om raad vragen ten opzichte van Guillaume, maar zij zei het hem niet, dat zij dat zou doen. Guillaume dacht voortdurend aan Andrée, terwijl hij naar haar keek. Zijn hart kromp ineen, omdat zij wegging. Wie weet, zij ging niet alleen uit dit jaar weg, maar ook uit zijn leven, want hij begreep wel, dat zij in haar vacantietijd het voor en tegen van een huwelijk met

hem zou overwegen. Hij vreesde eigenlijk, dat zij vanuit de Midi een brief zou schrijven, waarin zij hem zou vragen het uit te laten zijn, hun poging op te geven. Zooveel, dat hij wilde zeggen, kon hij hier niet zeggen tusschen al die etende menschen in. Hij had nog nooit zoo'n weerzin gevoeld tegen allemaal kauwende menschen. Hij lei zijn hand, over de tafel heen, op haar pols en speelde met het braceletje, dat hij haar had gegeven en zei alleen dit, zonder haar aan te zien:

'Wat je ooit in de toekomst zal besluiten, doet er niet toe. Tout ce qui viendra de vous, parce que ça vient de v o u s , sera pour moi une chose de bonheur.'

Hij sloeg de oogen op en keek haar met zoo'n vasten blik aan, dat zij er even onrustig onder werd. Zij drukte zijn vingers en glimlachte hem wat verlegen toe. Zij begreep wel, dat die jongen gek op haar was. Maar zij, hoe stond het met haar? Zij wist het zelf niet.

Ongemerkt was het over tweeën geworden. Andrée sprong op.

- Ik ga vast, hier heb je wat geld, betaal jij direct en laten we mekaar hier goedendag zeggen.

Voor een adieu aan het eind van het jaar was het, daar zoo midden in het restaurant, een schamel afscheid. Zij deed haar mantel om, nam haar taschje op en het tijdschrift, dat hij voor haar, voor onderweg, had gekocht en stond voor hem. Hij verloor alle bezinning en dacht aan niets anders, dan om haar zóó te omhelzen, dat zij zou voelen, hoeveel hij van haar hield. Zij had hem met haar handen in de zijden vast en hun hoofden bogen van links naar rechts, toen zij elkander kusten op beide wangen. Nog even pakte zij zijn hand beet met haar kleine warme handje, daarna verdween zij met de snelheid van een vogel, die uit het raam vliegt. Hij nam weer aan de tafel plaats. Zijn gedachten gingen tot haar met zoo'n onuitsprekelijke teederheid, dat hij zich niet herinnerde haar ooit zoo te hebben liefgehad. Het afscheid tusschen twee menschen, die geen geliefden zijn, maar van wie er één hoopt, dat zij het zullen worden, is veel aangrijpender. Hoe zal zij terugkeeren, als een vreemde of met een hart, dat zich gewonnen heeft gegeven?

De juffrouw moest hem aanstooten voor de afrekening, voordat hij uit zijn mijmering ontwaakte en op haar gezegde:

- On vous laisse tomber comme ça? - antwoordde hij werktuiglijk, zonder dat hij wist wat hij zei: ‘On me laisse tomber comme ça.’

Den heelen middag liep hij rond door Parijs, doelloos. Hij kwam dan in het eene café terecht dan in het andere. De tijd ging langzaam, voordat het avond was, voordat zij in den trein zou zitten. Zoolang dat niet het geval was, besefte hij haar aanwezigheid in de stad, trok aan honderden kanten het verlangen in hem, naar haar toe te gaan en nog iets te zeggen, iets héél belangrijks, maar wat? Dat hij haar liefhad, dat wist zij immers al en dat mocht hij niet herhalen. Hij werd er moe van, van het rondhangen in de straten en van het geruk aan zijn ziel. Hij begon hartgrondig te wenschen, dat het maar zeven uur zou zijn en zij weg zou wezen, weg, onbereikbaar. En de avond kwam, zooals alle dingen, die komen moeten en ook, die niet moeten komen.

Hij haastte zich naar de rue du Dragon, om vast wat te helpen met de voorbereiding van het feest. Hij werd door Willy uitgestuurd om brood te halen, wijn en eieren. Op de buitentrap kwam hij Huib tegen, beladen met champagne-flesschen, oesters en een gans. Daarna kweet hij zich nauwgezet en met een ernstig gezicht van zijn taak, de kamer te versieren. Hij schikte bloemen op de gedekte tafel, raspte de ondereinden van kaarsen af, stak deze in de halzen van leege flesschen en hing overal mistletoe. Hij overdacht bij zichzelf, dat misschien de voorbereiding van een feest nog gezelliger is dan het feest zelf. Alles is zoo huiselijk, iedereen doet zijn best een ander werk uit de handen te nemen, er heerscht een geest van kameraadschap en het schijnt wel, alsof zij aan iets bezig zijn, waarvan het geluk van allen in dezelfde mate afhangt.

Tegen tien uur daagden Joop en Raymonde op en namen hun deel der werkzaamheden op zich. Joop, met zijn ontzettende Lucullus-neigingen, een gevolg van zijn voortdurend fuiven, was precies op de hoogte van een speciale hors d'oeuvre bereiding. Dies stroopte hij zijn mouwen op en begon met zijn boksersarmen dit fijne gerecht te prepareeren. Willy maakte de hoofdschotels van het maal klaar en Raymonde deed, alsof zij erg in de weer was. Haar taak was nog het moeilijkste, want

zij kende niets en moest toch doen alsof zij iets deed. De kaarsen verspreidden een schemerlicht in het kleine vertrek, waarin het gezellig warm was en waarin de een de ander telkens passeerde. Wanneer de gelegenheid zich voordeed, had er een stoeipartij onder de mistletoe plaats, die altijd eindigde met het gewenschte resultaat, al werd dit door de vrouwen ook met het noodige verzet en onnoodige uitroepen ondergaan. Zoo hoorde het immers.

Op een gegeven oogenblik werd Raymonde door Huib omhelsd, terwijl zij niet onder de een of andere mistletoe stond. Daar die overal verspreid was, was dit moeilijk, maar onmogelijk was het niet.

- Waarom zoen je me? protesteerde zij.

- Omdat je niet onder de mistletoe staat, zei Huib, jongensachtig lachend, tot groote hilariteit van allen.

Ineens vroeg de keuken ieders aandacht. Er siste iets geweldig en Jan en alleman werd door Willy te hulp geroepen, omdat er verscheidene ingewikkelde manipulaties moesten worden verricht. Ook dienden er pannen te worden omgewasschen, want voor dit uitgebreide maal was het keukengerei onvoldoende. Zooals dat ook met het tafelgerei het geval was geweest. Raymonde had extra messen en vorken meegebracht en Guillaume een aantal glazen. Het resultaat van die vereende pogingen was echter schitterend, de tafel zag er feestelijk uit en wat er in de keuken aan eten stond opgetast, was kolossaal: soep, hors d'oeuvres, kreeft, gans, oesters, groenten, gebak, taart en vruchten.

Om de beurt verdween er één naar den hoek, waar de voorraad zich bevond of op petroleumstellen pruttelde en wreef zich vergenoegd in de handen.

Willy trok Guillaume bij zijn mouw.

- Kijk eens.

Zij duwde hem met zijn neus boven een pan, waarin hij het water zag wiebelen en kolken, maar verder niets kon onderscheiden.

‘Wat is dat?’ zei hij met een vies gezicht, om haar te plagen.

Zij fluisterde hem, als was het een groot geheim, wat in het oor.

‘Ah ha’, hij sprong omhoog en klapte in de handen.

- Daar houd je immers zooveel van.

'Nou en of en of', juichte hij en huppelde de keuken uit. Huib kwam hem in den doorgang naar de huiskamer tegen.

- Zoo'n tweede gek als jij moet er nog gevonden worden, zei hij hoofdschuddend.

Huib liep met bedrijvige korte beentjes heen en weer en was overal tegelijk. Als meester in het braden van vleesch hield hij zich daar voornamelijk mee bezig.

Guillaume kreeg behoefte over Andrée te spreken, maar omdat iedereen het druk had, ging zijn verhaal in het bezig-gedoe verloren en hield hij er, midden in een zin, mee op, wat overigens niemand merkte. Nu begon er een zacht verdriet aan zijn hart te knagen, zooals een muis achter het behang. Je hoort hem en toch denk je telkens, dat je hem niet hoort en dat het maar verbeelding is. Maar, omdat het een avond was, waarop de menschen het zich tot plicht rekenen om sentimenteel te doen, wist hij zeker, dat er geen klacht over zijn lippen zou komen.

Om elf uur begon het feestmaal, zaten zij met hun vijven om de vierkante tafel, drie op stoelen en Joop en Raymonde op de divan, als tortelduifjes naast elkaar. De eeuwige celibatair had weer opnieuw een slachtoffer gevonden, dat op hem verliefd was geworden. Behalve wat zoenerij profiteerde hij echter nooit van de gelegenheden, die hem werden geboden.

In den hoek begonnen de afgedankte wijnflesschen een steeds compakter groep te vormen. Het leek wel een oploopje op straat, waar steeds meer menschen bijkomen om te kijken, te informeeren, te praten. Zoo schenen ook de leege wijnflesschen heele gesprekken te houden, waarbij af en toe hun etiquet een onderzoekenden blik richtte op hun meesters aan de tafel.

Er werden redevoeringen afgestoken en hoe gebrekkiger, hoe beter eigenlijk. Voorvallen werden opgehaald uit oude tijden en over kunst en literatuur werd er gesproken, dat de stukken er af vlogen. De boeken, die zij elkander met Kerstmis hadden gegeven, ondergingen een ijverige critiek en er waren schilders, die, als zij hun vonnis hadden gehoord, zich zeker in hun graf zouden hebben omgedraaid om hartelijk te lachen. Maar toen de klok twaalf sloeg, ah, oei, eng, rezen zij allemaal op, een beetje plechtig nu toch wel en nauwelijks was de eerste seconde

van 't Nieuwe Jaar ingetreden of zij omhelsden elkaar onstuimig - Guillaume deed het zelfs zoo onstuimig, dat hij op ieders teenen trapte - en wenschten elkaar alle denkbare geluk.

Huib lag weldra, tijdens een entre-acte van het eten en drinken, in de armen van Willy, nadat hij zich eerst met een servet een witten turban om het hoofd had gefabriceerd, teneinde den Oosterschen Prins, dien hij nu eenmaal in het leven moest voorstellen, volkomen nabij te komen en het kleine Lousje was werkelijk op Joop zijn schoot gekropen, alsof dat zoo hoorde. Als zij een poes was geweest, zou je haar hebben kunnen hooren spinnen. Toen voelde Guillaume zich toch wel een beetje eenzaam temidden der niet-eenzamen. Hij waagde een schuchtere poging, zich voor te stellen, hoe hij Andrée zou hebben gezoend, wanneer zij hier was geweest en hoe zalig dat zou zijn geweest, maar dat lukte hem heelemaal niet. De werkelijkheid was te ver van de fantasie.

Hij haalde zijn viool te voorschijn en kroop een beetje triest in een hoekje van de divan. Droomerige wijsjes ontstonden, die liefelijk klagend klonken, als een menschelijke stem. Ondertusschen kon hij, zonder dat iemand op hem lette en zijn inactiviteit bemerkte, zijn gedachten laten gaan, waarheen hij wilde en dat was, bij het schemerige kaarslicht en de schemerende muziek, een zeldzaam genot. Zijn herinnering ging terug naar verleden jaar, toen hij in Holland op Oudejaarsavond naar de zee was geloopen, om uit de buurt te zijn van de menschen, bij wie hij op kamers was, omdat die sentimenteel zouden hebben gedaan en van zijn familie, omdat die troostend en bemoedigend zou hebben willen doen.

Het was een blinde tocht geweest door duisterte en eenzaamheid naar de zee. Voor de zee, die hij altijd had liefgehad, was hij voor het eerst van zijn leven bang geweest. Hij had haar niet gezien, zoo stikdonker was het geweest. Hij had alleen het gebrul gehoord van haar woest rollende golven, die zich schenen om te keeren in de eeuwigheid. Het natte zand, waarvan het water pas was teruggeloopen, leek onder hem weg te zinken. Hij was weggevlucht, alsof een spook hem op de hielen zat. Teruggaande naar de stad hadden de lichten van auto's en autobussen hem verblind.

Nu lag hij op een divan in een kamer van vrienden te Parijs. Door het Fransche land reisde een meisje, met een tijdschrift van hem in haar handen, met gedachten aan hem in haar hoofd. Zij zou later misschien zijn vrouw zijn. Alle warmte, die hij tegenwoordig had in zijn leven, alle geluk, dat mogelijk was, had hij te danken aan zijn twee groote vrienden. Hij herinnerde zich, hoe hij hen op den avond van het bal in het Claridge-hôtel heelemaal niet had gezien, verloren als hij was geweest in zijn verliefdheid voor Andrée. Maar hij glimlachte daar meteen over, want dit was heel natuurlijk geweest, noch verraad noch afvalligheid. Het was een reis, die hij gemaakt had, zonder te vertrekken. Uit zijn viool kwamen lage, doffe tonen, zijn gedachten werden somber. Aan alles komt een eind, bedacht hij, ook aan de vriendschap. Hoevele vriendschappen waren er in zijn leven al niet verloren gegaan. En wat hem het liefste was, was gestorven. Hoe kon men dan eischen, dat iets, dat niet zoo grootsch, zoo geweldig is als de liefde, zal blijven bestaan? Alles gaat verloren, vreugden schrompelen ineen, zongen zijn lippen bewogen: ook dit. Misschien morgen wel, wie weet? Maar het was of dit hem, hoewel het hem droef stemde, niet raakte. Immers, aan de laatste vrienden in Holland, die hij verloren had, dacht hij zonder bitterheid, bijna zonder droefenis. Wel verwondde het zijn hart, dat hij deze kameraden, die hem begrepen hadden, nooit meer zou zien, nooit meer zou spreken, zijn heele leven lang, zoodat het hem was, alsof er al een stuk van hem gestorven was. Maar tegelijkertijd gloeide in hem een ontzaggelijke vreugde over alles, wat zij hem gegeven hadden.

'Des jours heureux ne sont jamais des jours perdus.' Plotseling voelde hij met een drang, alsof er een golf bloed naar zijn hoofd steeg, de begeerte, om aan Huib en Willy te zeggen, dat, als ooit hun vriendschap uit raakte, hij daarover bedroefd noch boos of ontstemd zou zijn, dat hij zich alleen zou herinneren. Maar dit gevoelen greep hem zoo aan, dat hij de woorden niet over zijn lippen kon krijgen.

Weer dwaalden zijn overpeinzingen af naar Andrée en nu werd het hem toch warm om het hart. Al, wat zij hem niet gebracht had, ging verloren in den gloed van verwachtingen, de verlangens en de liefde, die zij bij hem had opgewekt. Daar-

voor alleen was hij haar al dankbaar. Straks zou zij over hem spreken, hem misschien schrijven, hem liefhebben. Zachtjes begon hij te zingen, terwijl de anderen verwonderd luisterden:

Travaille Andrée
Qui a pleuré
Sur mon épaule.
Près de Trinité

Sur mon épaule
A pleuré
La petite Andrée,
Tout près de Trinité

Alors j'eus un rêve
Eblouissant,
Quelle m'embrassait
Tout en pleurant.

Je lui ai demandée
Ma petite Andrée,
Pourquoi vous ne riez
Sur mon épaule.

Sur mon épaule elle
A pleuré
En me répondant:
Je pleure de félicité.

Et alors les larmes
De ses beaux yeux
Avaient un charme
De tout précieux.

Sur mon épaule
Elle s'est endormie
Et toute mon âme
L'a accueillie.

Mais quelle triste vie,
Car le paradis
N'est qu'un rêve bref,
Qui s'enfuit.

Près de Trinité
J'ai tant pleuré
La petite Andrée,
Ma bien-aimée.
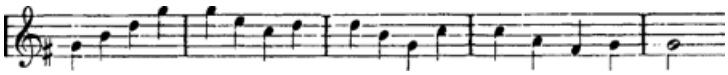
Als van verre luisterde hij naar zijn eigen woorden. Had hij onbewust zijn vonnis uitgesproken? De vrienden zwegen beschaamd wegens het gevoel van gêne, dat zij ondervonden. Om de stemming af te leiden, riepen zij: - Dansmuziek -, en daar begon Guillaume te strijken, hard en vurig, als om zijn gedachten te ontvluchten. Brokstukken van melodieën, fantasie, maar vooral rhythme, opdat de dansenden niet zouden behoeven op te houden. Vanuit de keuken dansten zij naar de huiskamer en weer terug en vaak, omdat er feitelijk geen ruimte was, dansten zij op de plaats rust, wat meteen de beste gelegenheid was om te vrijen. Tot Guillaume zijn viool weglei en zei:

'Ja zeg, nu wil ik wel weer wat eten, jullie met je gevrij maken een mensch hongerig.'

Zoo werd de maaltijd voortgezet, afgewisseld door muziek, dans, uitdeeling van zoenen en opnieuw heftige gesprekken, soms over politiek, waarvoor de mannen zich warm maakten, tot de vrouwen mopperden: - Hè, jullie bent vervelend, houd daar eens over op.

Dan bekenden de mannen als zoete kinderen, dat zij dwaas deden, zich er druk over te maken, beijverden zich te verklaren, dat de vrouwtjes schatten waren en veel belangrijker dan de politiek en zoo werd het vier, vijf, zes uur. Niemand wilde weten, dat het laat werd, maar een soort kou, die uit vermoeidheid scheen te zijn ontstaan en een soort zanderige mist, die uit verlangen naar slaap voortkwam, drongen in de kamer en in

hun hersens door. Slaapdronken nam ten leste iedereen afscheid en bij het vale licht van een nanacht, die zelf aan katterigheid leek te lijden, trok men naar huis.

Een paar dagen later, toen het leven weer zijn normalen gang had genomen, ontving Guillaume een brief van Andrée. Hij durfde hem bijna niet openmaken, fantaseerde, als een soort tegengif, den somberst mogelijken inhoud, want de dingen komen altijd anders uit dan je denkt, en las:

TARN

Domaine des Fédiès
par Caillac
Cher Guillaume,

Si je n'écoutais que le stylo, que vous m'avez donné, je ne vous écrirai pas, car il vient de me refuser ses services, étant vide au moment où je voulais vous écrire.

Comme vous avez pu le penser, je n'ai pas raté mon train et passé un réveillon très spécial dans mon compartiment. Ici on nous a fait fête et lapins et poulets ont trépassé à cette occasion. Je vais passer encore une dizaine de jours à bien manger, bien dormir et ne rien faire; je crois que ce régime ne me fatiguera pas trop; presque une vie de journaliste! Excusez-moi si je vous taquine de si loin, mais vous avez si bon caractère! Ce n'est peut-être pas avantageux pour vous, mais pour moi c'est très agréable. - Maman est plongée dans la lecture de ‘Toi et Moi’, ma soeur lit ‘Bravo’ et je vous écris; ainsi tout le monde a un peu de vous, mais la plus favorisée c'est moi parce que vous m'avez beaucoup gâtée et mon collier fait bien des envieuses.

Vous êtes vous amusé au Réveillon? Aux amis, mon bon souvenir, pour vous toute ma franche amitié,

ANDRÉE.

(Wordt vervolgd.)

De lyrische dichter Hölderlin door Dr. Nelly Geerts.

Hoe weinigen kennen bij ons de poëzie van Hölderlin! En toch behoort deze tot de groote dichters, de uitverkorene, die, als zij tot rijpheid gekomen zijn, vorm en inhoud tot een volkomen eenheid van zuivere schoonheid samensmelten. Adel en eenvoud, twee hoofdkenmerken van Hölderlin's wezen, hebben den stempel op zijn werk gedrukt. Er wordt echter een bepaalde rijpheid vereischt, om den eenvoud van het genie te waardeeren, die iets geheel anders is dan de eenvoud van den weinig ontwikkelde. Wordt ook de muziek van Mozart door de kenners niet veel hooger geschat dan door het groote publiek?

In 1770 in Wurtemberg geboren, verloor Hölderlin reeds vroeg zijn vader en daarna zijn stiefvader. Hij groeide op onder het oog zijner moeder in een liefelijke streek aan den Neckar met heuvels, bosschen en velden en het uitzicht op de vaderlandsche bergketen, de Schwäbische Alb aan den zuidelijken horizon. Heel dierbaar was hem steeds zijn geboortegrond:

> ‘Da spielt' ich sicher und gut
> Mit den Blumen des Hains,
> Und die Lüftchen des Himmels
> Spielten mit mir.’

In dit landelijk oord begon zijn dichterlijke aanleg zich te ontwikkelen:

> ‘Mich erzog der Wohllaut
> Des säuselnden Hains
> Und lieben lernt' ich
> Unter den Blumen.’

Er werd besloten, dat hij in de theologie zou studeeren. Dat gold voor begaafde zoons van weinig bemiddelde Wurtembergsche families als een uitkomst, daar de opleiding weinig kostte. De weg naar die studie leidde over gymnasia met internaat in oude kloosterscholen naar een internaat, dat bij de universiteit van Tübingen behoorde. Het was voor velen een lijdensweg, ook voor Hölderlin. Daartegenover staat, dat hij zich een grondige kennis van de classieke talen eigen maakte. Hij werd een vereerder der Grieksche oudheid. In Hellas zag hij het ideaal, waar zijn ziel naar smachtte:

> 'Mich verlangt ins beszre Land hinüber,
> Nach Alcäus und Anakreon,
> Und ich schlief' im engen Hause lieber
> Bei den Heiligen in Marathon.'

In zijn verschijning had hij zelf iets, dat aan een Griekschen jongeling deed denken. Als hij op zijn makkers toekwam, was het, zeiden zij later, 'alsof Apollo door de zaal schreed', en een van hen, die hem bij een muziekuitvoering met zijn viool zag staan, kreeg een onvergetelijken indruk van de slanke gestalte in smettelooze kleeding, met de zachte oogen en de edele, regelmatige gelaatstrekken. Zijn voorname natuur was ontoegankelijk voor lage gedachten en gevoelens. Voor zich zelf verlangde hij niets, dan zich aan zijn kunst te mogen wijden.

Veel leed en zware strijd bleef dit reine gemoed niet bespaard. Reeds spoedig kreeg hij een afkeer van het niet vrijwillig gekozen toekomstig beroep. De theologie, die in Tübingen gedoceerd werd, was een onverkwikkelijk mengsel van rechtzinnigheid en verlichting. Het geloof aan wonderen, aan goddelijke straffen en openbaringen was hier en elders geschokt, toen het inzicht in de onveranderlijke natuurwetten doordrong. Om practische redenen wilden de professoren echter slechts een deel van dat geloof prijsgeven, wat tot een innerlijk onware halfslachtigheid leidde. Zulk onderwijs stiet de jonge lieden af. Machtig daarentegen was de invloed der philosophie, waarop zij zich de eerste twee jaren moesten toeleggen. Tegelijk met Hölderlin bevonden zich in het Tübinger internaat twee jongelingen, die later als philosophen

wereldberoemd zijn geworden, namelijk Hegel en de 5 jaar jongere Schelling, die, ofschoon nauwelijks 16 jaar oud, om zijn vroegrijpe genialiteit algemeen bewonderd werd. Met Hegel en andere vrienden verdiepte Hölderlin zich in de studie van Plato, Leibniz, Kant en las ook Jacobi's brieven over Spinoza. Een voortreffelijk leeraar hadden zij in Schiller's vriend Conz, die zelf als knaap met dezen de militaire staalblauwe uniform der Karlsschule gedragen had en nu in dit protestantsche klooster in een monnikspij moest loopen. Hölderlin bevrijdde zich door de philosophie van de hem ingeprente theologische dogma's, zonder het geloof aan de waarde van het christendom voor den innerlijken mensch te verliezen.

De herleving van den Griekschen geest was sedert Winckelmann een machtige factor in het geestelijk leven van dien tijd geworden. De hoogste schoonheid en menschelijkheid werd in de Helleensche cultuur harmonisch vereenigd gezien. Terwijl op Hegel de opvatting van het noodlot in de Grieksche tragedie den sterksten indruk maakte, werd Hölderlin het meest getroffen door de pantheïstische idee, dat natuur, menschen, halfgoden en goden innerlijk verwant zijn. Dat het eigen wezen een deel is van den cosmos, waarin het goddelijke zich openbaart, dat was voor hem een nieuw inzicht, hetwelk hem sterk ontroerde.

De Fransche revolutie had overal de hoop op een betere maatschappij gewekt. Ook de jonge lieden in het Tübinger klooster, die zoo kort gehouden werden, waren door de ideeën van vrijheid, gelijkheid en broederschap machtig aangegrepen. Vrijheid! welk een tooverklank voor vurige jonge zielen, die den druk van den Wurtembergschen despoot, van onrechtvaardige, vaak zelfs onduldbare toestanden kenden. De Duitsche jeugd verwachtte van deze politieke beweging en den gelijktijdigen opbloei van het geestelijk leven door Kant en de groote Duitsche dichters, het ontstaan van een beter, hooger menschdom in een betere samenleving.

In de hierboven aangeduide gevoels- en gedachtensfeer zijn Hölderlin's hymnen uit zijn jongelingsjaren ontstaan. Zij zijn uitingen van een enthousiaste ziel, vervuld van grootsche ideeën en groote gevoelens, die ver uitgaan boven het eigen, persoonlijk lot. Deze hymnen aan de vrijheid, aan de godin der harmonie,

aan den genius van Griekenland, aan den genius der jeugd enz. geven uitdrukking aan de idealen, die het jonge geslacht bezielden. Zij vormen een cyclus, maar konden, daar de dichter arm en onbekend was, als grootsch geheel helaas niet in druk verschijnen en zoo op de jonge generatie werken. Een paar er van kregen een plaats in een Wurtembergschen muzenalmanak en Schiller nam er een benevens twee andere gedichten van Hölderlin in een door hem geredigeerd tijdschrift op. Het was geest van zijn geest: Schiller's gedichten ‘Die Götter Griechenlands’ en ‘Die Künstler’, de eerste voorbeelden van deze soort lyriek, waarvoor Schiller's genie een bewonderenswaardigen vorm gevonden had, waren Hölderlin's leidstar geweest.

Schiller was ook op het uiterlijk lot van zijn jongen landgenoot van invloed, doordat hij hem een plaats als gouverneur bezorgde op een buiten bij Meiningen. Aldus in de sfeer van Jena en Weimar te komen, scheen Hölderlin, nu hij zijn studie in Tübingen volbracht had, een groot geluk. Van zijn leerling beleefde hij echter zoo weinig genoegen, dat hij ter wille van zijn eigen welzijn de betrekking na eenigen tijd moest neerleggen. Hij begaf zich naar Jena, waar Schiller voor hem deed, zooveel hij kon. In zijn tijdschrift had hij reeds een fragment van den roman Hyperion laten verschijnen, waaraan Hölderlin bezig was te werken. Deze hing met diepe vereering aan den ruim 10 jaar ouderen dichter, hij voelde zich door het heroïsche en de warme menschelijkheid in Schiller's wezen sterk aangetrokken en leed er onder, dat hij hem zoo weinig kon zijn. Hölderlin had niet Schiller's merkwaardige productiviteit, noch als dichter, noch als man der wetenschap. De nood dwong hem daarom, toen zijn verdiend geld begon op te raken, naar Wurtemberg terug te keeren. Nog voor het eind van dit jaar 1795 was hij gouverneur bij den Frankforter bankier Gontard.

Bijna 3 jaar gaf Hölderlin diens kinderen onderwijs; het was de gelukkigste tijd van zijn weinig voorspoedig leven. In de moeder zijner leerlingen, de mooie Susette Gontard, die maar weinig ouder was dan hij zelf, vond hij zijn ideaal van de vrouw verwezenlijkt. Susette was de dochter van den als schrijver bekenden Hamburger koopman Borkenstein; met 17 jaar getrouwd, had zij in haar huwelijk met een haar onwaardigen

materialist geen geluk gevonden. Hölderlin werd niet slechts door haar uiterlijk geboeid; steeds weer roemt hij de harmonie van haar wezen. In Juni 1796 schreef hij aan een vriend: ‘Du weiszt ja, wie ich so karg geworden war mit meinem Herzen und darum so elend; konnt' ich werden, wie ich jetzt bin, froh wie ein Adler, wenn mir nicht dies, dies Eine erschienen wäre, und mir das Leben, das mir nichts mehr wert war, verjüngt, gestärkt, erheitert, verherrlicht hätte mit seinem Frühlingslichte!’ Hij noemt haar in zijn gedichten Diotima. Dit is de naam van de priesteres, die in Plato's ‘Gastmaal’ aan Socrates het wezen der liefde verklaart. Dat Hölderlin den naam aan Plato ontleende, heeft een diepen zin: de liefde vervulde hem met zulke zaligheid, dat de begeerte zweeg. Aan de verovering, aan het bezit van het geliefde wezen denkt hij niet; hij is tevreden, in haar nabijheid te mogen zijn, haar aan te zien, haar stem te hooren. Hij gelooft aan een toekomstig vereenigd zijn na den dood, waarbij hem pantheïstische voorstellingen bezielen:

‘Da, wo keine Macht auf Erden,
Keines Gottes Wink uns trennt,
Wo wir Eins und Alles werden’,

Zooals het sterrenbeeld der tweelingen na zijn baan aan den nachtelijken hemel doorloopen te hebben

‘in die Meereswogen,
Wo die schöne Ruhe winkt,
Von des Himmels steilem Bogen
Klar und grosz herniedersinkt:

O Begeisterung, so finden
Wir in dir ein selig Grab;
Tief in deine Wogen schwinden,
Still frohlockend, wir hinab.’

De hoogste vervulling van de liefde is hier een ‘Liebestod’ ongeveer als van Tristan en Isolde, lang voor Wagner.

Het gevoel, op een geheimzinnige wijze met het dierbare wezen

verbonden te zijn, wekt bij verschillende dichters der 18de eeuw, ook bij Hölderlin, de mystieke gedachte, dat er een vroegere zeer nauwe verwantschap met haar bestaan heeft, een eenheid als het ware, waarvan de beide deelen, nu zij gescheiden zijn, naar hereeniging streven.

‘Diotima! edles Leben!
Schwester, heilig mir verwandt!
Eh ich dir die Hand gegeben,
Hab' ich ferne dich gekannt.
Damals schon, da ich in Träumen,
Mir entlockt vom heitern Tag,
Unter meines Gartens Bäumen,
Ein zufriedner Knabe lag,
Da in leiser Lust und Schöne
Meiner Seele Mai begann:
Säuselte, wie Zephyrstöne,
Göttliche! dein Geist mich an.’

Schiller had hetzelfde gevoeld, getuige zijn gedicht ‘Das Geheimnis der Reminiscenz’, waarin de woorden voorkomen:

‘- Innig mir verbunden
Warst du in Aeonen, die verschwunden’;

Het is zeer wel mogelijk, dat dit denkbeeld van Schiller op Hölderlin invloed heeft gehad. Bij Goethe vindt men overigens dezelfde gedachte; in een gedicht aan Charlotte von Stein zegt hij:

‘Ach du warst in abgelebten Zeiten
Meine Schwester oder meine Frau.’

Hölderlin's productiviteit was in Frankfort met hernieuwde kracht ontwaakt; hij schreef zijn reeds vroeger begonnen roman ‘Hyperion oder der Eremit in Griechenland’, waarin wij de door den held aangebeden Diotima wedervinden. Verder begon hij zijn lyrisch treurspel ‘Empedokles’, waarvan het onderwerp is de wijze van Agrigentum, die in het vuur van den Etna den dood zoekt.

Dat Hölderlin's en Susette's schuldeloos geluk niet duren kon, was te voorzien. Meer dan eens had de gouverneur grievende beleedigingen van den ruwen echtgenoot verdragen. Toen ook nog diens jalousie gewekt was, kon hij niet langer blijven. Hij begaf zich naar de bij Frankfort gelegen badplaats Homburg, waar een vriend van hem woonde.

Eerst sinds 1921 is ons de volle omvang dezer liefdestragedie, die twee waardevolle jonge levens geknakt heeft, bekend geworden. Toen zijn namelijk Diotima's brieven aan den dichter in het licht gegeven.

De letterkunde is door dit wreede noodlot een der schoonste minneklachten rijker geworden, ‘Menons Klage um Diotima’, een gedicht, dat in één adem genoemd mag worden met Goethe's beroemde Marienbader Elegie van 1823. De oude Goethe klaagt in hartroerende verzen om het afscheid van Ulrike von Levetzow, het negentienjarig meisje, dat geweigerd had, den grijsaard haar hand te schenken. Voor ons gevoel ligt er iets pijnlijks in deze oorzaak van het ontstaan der wonderschoone verzen vol droefenis en liefelijke herinnering. Bij Hölderlin's minneklacht kunnen wij ons, zonder eenigen dissonant voor ons gevoel, aan de bekoring der zielvolle disticha overgeven, die aldus beginnen:

> ‘Täglich geh' ich heraus und such' ein Anderes immer,
> Habe längst sie befragt, alle die Pfade des Lands;
> Droben die kühlenden Höhn, die Schatten alle besuch' ich,
> Und die Quellen; hinauf irret der Geist und hinab,
> Ruh' erbittend; so flieht das getroffene Wild in die Wälder,
> Wo es um Mittag sonst sicher im Dunkel geruht;
> Aber nimmer erquickt sein grünes Lager das Herz ihm,
> Jammernd und schlummerlos treibt es der Stachel umher.’

Het gevoel des dichters is hier onmiddellijk woordkunst geworden, die zich kenmerkt door adel en eenvoud en de afwezigheid van rhetorischen tooi. Alle beelden getuigen van een innig samenleven met de natuur, want de natuur was en bleef Hölderlin's troost.

In Homburg herhaalde zich wat den dichter in Jena was overkomen: toen zijn spaarpenningen verbruikt waren, vond hij geen

werkkring, die hem voor broodsgebrek kon behoeden, zoodat hij in Mei 1800 naar zijn ouderlijk huis moest terugkeeren. Nog tweemaal trachtte hij als gouverneur in zijn onderhoud te voorzien. Terwijl hij van zijn laatste betrekking te Bordeaux in Mei 1802 huiswaarts reisde, brak bij den oververmoeide de eerste vlaag van waanzin uit. Thuis op zijn ziekbed ontving hij de tijding, dat Susette Gontard den 22sten Juni aan roodehond overleden was. Door haar zieke kinderen te verplegen, was zij zelf besmet en het doorstane leed na Hölderlin's vertrek had haar weerstandsvermogen verzwakt. De dichter is als ongevaarlijk krankzinnige 73 jaar oud geworden. Sedert 1807 woonde hij te Tübingen in een kamer met 't uitzicht op een mooi Wurtembergsch landschap. In 1843 is hij in dit stadje begraven.

Hölderlin heeft het gevaar, dat hem bedreigde, gevoeld. Het groote levensprobleem was voor hem, den drang naar het oneindige, de vervoering, die zijn ziel vervulde, te verzoenen met den eveneens in hem levenden drang naar vorm, naar beperking. Wie zijn werken en brieven aandachtig leest, vindt daarin veel over des dichters innerlijk wezen onthuld. Als de held van den roman ‘Hyperion’ met de vrouwelijke hoofdfiguur Diotima heeft kennis gemaakt, roemt hij haar als ‘bedürfnislos’ en ‘göttlichgenügsam’ en bekent van zich zelf: ‘Ich hatte ihr nichts zu geben, als ein Gemüt voll wilder Widersprüche, voll blutender Erinnerungen, nichts als meine grenzenlose Liebe mit ihren tausend Sorgen, ihren tausend tobenden Hoffnungen.... Ich stand vor ihr, und hört' und sah den Frieden des Himmels, und mitten im seufzenden Chaos erschien mir Urania’. Diotima's wezen werkt heilzaam op Hyperion, omdat zij door haar harmonie, door haar natuurlijke tevredenheid met haar eng begrensd bestaan zijn innerlijke kwellingen tijdelijk tot rust brengt. Zij kent in haar naïeve zekerheid niet den duizelingwekkenden angst voor den chaos, die hem pijnigt. Alles, wat Hyperion hier zegt, is een bekentenis van Hölderlin zelf.

Dezelfde tegenstrijdige elementen van zijn eigen innerlijk vond de dichter in de Grieksche cultuur; den Dionysischen roes, de vervoering, noemde hij het Aziatische cultuurelement, het streven naar vorm het Apollinische. Deze ontdekking, door Hölderlin, den kenner en bewonderaar der oude Grieken gedaan, werd niet

genoeg bekend en ging daardoor voor de geleerde wereld verloren. Ongeveer driekwart eeuw later deed Nietzsche, onafhankelijk van Hölderlin, dezelfde ontdekking.

Toen de waanzin den geest des dichters begon te omnevelen, zeide hij: ‘Mich hat Apollon geschlagen’, want het prijsgeven, het verlies van den vorm, van het geestelijk evenwicht, ter wille van den Dionysischen zwijmel, beschouwt Apollo, de god van den schoonen vorm, als hybris, zelfoverschatting, en deze moet hij bestraffen.

Met heldhaftigheid heeft Hölderlin zich, zoo lang zijn lichaam het toeliet, tegen den chaos weten te handhaven. Zijn levensopvatting was heroïsch, de christelijke ascese strookte niet met zijn aard, evenmin als de ongebreidelde genotzucht. Zijn wereldbeschouwing was de dynamisch-pantheïstische der classieke oudheid: den geheelen cosmos zag hij bewogen en verbonden door het goddelijke; de natuurkrachten waren voor hem uitstralingen daarvan. De Grieksche godennamen in zijn gedichten zijn dan ook geen rhetorisch sieraad, maar de uitdrukking voor doorleefde krachten der natuur. Waar hij in zijn laatste gedichten van Christus spreekt, ziet hij dezen als heros, als broeder van Heracles en broeder ‘des Eviërs’ (Dionysos), vervuld van goddelijk enthousiasme. Het gemeenschapsgevoel uit zich in zijn latere gedichten. Hölderlin verschilt hierin van Nietzsche, met wien hij in andere opzichten overeenkomst vertoont. Hij spreekt daarom ook van dit gevoel bij de Grieken:

> ‘Vater Äther! So rief's und flog von Zunge zu Zunge
> Tausendfach, es ertrug keiner das Leben allein.
> Ausgeteilet erfreut solch Gut und, getauschet mit Freunden,
> Wird's ein Jubel, es wächst schlafend des Wortes Gewalt.’

‘Der blinde Sänger’ (gedicht van 1801) jubelt, als de god des lichts verschijnt:

> ‘ihr Lieben,
> Die mir begegneten einst, o nahet,
> O kommt, dasz euer, euer die Freude sei
> Ihr alle! dasz euch segne der Sehende!’

Het gemeenschapsgevoel is bij Hölderlin een gevolg zijner geestelijke ontwikkeling; als knaap was hij eenzaam maar niet ongelukkig, als hij zich in veld en bosch bij zijn geliefd Nürtingen kon vermeien. Van zich zelf in deze kinderjaren, die hij later als de gelukkigste zijns levens zag, bekende hij:

> ‘Ich verstand die Stille des Aethers,
> Des Menschen Wort verstand ich nie.’

Die Stille des Aethers, den stillen blauwen hemel, neemt hij waar, hoe karakteristiek voor Hölderlin! Niet op de details van een landschap blijft zijn dichteroog gevestigd - enkele daarvan worden slechts aangeduid - maar het is naar de verte gericht. De indruk is daardoor niet plastisch, maar door het geheim zijner dichtertaal een weelde voor het oor. Ziehier een voorbeeld:

> ‘Da rauschten
> Lebendiger die Quellen, es atmeten
> Der dunkeln Erde Blüten mich liebend an,
> Und lächelnd über Silberwolken
> Neigte sich segnend herab der Aether.’

Uit deze verzen spreekt duidelijk Hölderlin's voorliefde voor een stil en rustig landschap. Toch heeft hij ook de snelle beweging meesterlijk weergegeven in zijn ode ‘Der Rhein’ van 1802. Den bovenloop dezer rivier schildert hij aldus:

> ‘Denn wenn, wo die Ufer zuerst
> An die Seite ihm schleichen, die krummen,
> Und, durstig umwindend ihn,
> Den Unbedachten, zu ziehn
> Und wohl zu behüten begehren
> Im eigenen Zahne, lachend
> Zerreiszt er die Schlangen und stürzt
> Mit der Beut', und, wenn in der Eil'
> Ein Gröszerer ihn nicht zähmt,
> Ihn wachsen läszt, - wie der Blitz musz er
> Die Erde spalten, und wie Bezauberte fliehn
> Die Wälder ihm nach und zusammensinkend die Berge.’

De indruk van de aanvankelijk matige maar weldra onstuimige vaart, waarmee de rivier voortstroomt, wordt hier teweeggebracht doordat de beweging hoofdzakelijk op de feitelijk onbewegelijke oevers en berghellingen overgebracht is. Deze ode is, evenals de hymnen uit zijn laatsten tijd, in vrije rhythmische verzen gedicht. De taal is kleurrijk, maar tevens sober en beheerscht, met vrijheden in den zinsbouw. Hölderlin was in 1802 begonnen, Pindaros te vertalen. Dat merkt men aan zijn eigen gedichten. Niet, dat hij de metrische vormen van den Griekschen zanger trachtte na te volgen, maar als een vurige stroom drong de Grieksche lyriek in zijn bloed.

Hölderlin heeft verklaard, waarom de vrije rhythmische verzen aan de Duitsche poëzie ten goede kunnen komen. Zij versterken, zegt hij, het vurige, het Dionysische element, dat de Duitsche dichtkunst juist van noode heeft; schoonheid van vorm, Apollinische bezonnenheid en duidelijkheid bezat zij aan het eind der 18de eeuw genoeg. Bij de oude Grieken was het juist andersom: hun cultuur berustte, meent hij, op Aziatischen grondslag, zij waren van natuur Dionysisch genoeg en moesten naar het Apollinische streven. Daarom was het ook verkeerd, de Grieksche kunst zonder meer aan de moderne ten voorbeeld te stellen en de regels en grondbeginselen voor deze uitsluitend uit de voortreffelijke antieke werken af te leiden. Wel zijn de oude Grieken voor ons onontbeerlijk, zegt Hölderlin, maar de eenige leiders kunnen zij niet zijn.

In een lang gedicht ‘Der Archipelagus’ heeft hij Hellas bezongen. Hij schildert daarin o.a. de verwoesting, door de Perzen aangericht, den zeeslag bij Salamis en den herbouw van Athene. Dan wenden zijn gedachten zich naar zijn eigen tijd en zijn eigen volk, die een minder heugelijk beeld vertoonen. Maar de hoop blijft hem, dat er een tijd zal komen, waarin

> ‘die Seele den Menschen
> Aufgeht, jugendlich froh, und der Liebe segnender Odem
> Wieder, wie vormals oft, bei Hellas' blühenden Kindern
> Wehet in neuer Zeit.’

Met zijn enthousiasme voor het oude Griekenland was Hölder-

lin toch een goed vaderlander. Hij is er trotsch op, dat Kepler een Wurtemberger was. De aan dezen landgenoot gewijde ode van 1789 eindigt:

‘Mutter der Redlichen! Suevia!
Du stille! dir jauchzen Aeonen zu,
Du erzogst Männer des Lichts ohne Zahl,
Des Geschlechts Mund, das da kommt, huldiget dir!’

De eveneens in antieke strophen gedichte hymne ‘Gesang der Deutschen’, die 10 jaar later ontstond, begint:

‘O heilig Herz der Völker, o Vaterland!
Allduldend gleich der schweigenden Mutter Erd'
Und allverkannt, wenn schon aus deiner
Tiefe die Fremden ihr Bestes haben.

Sie ernten den Gedanken, den Geist von dir.’

De dichter ziet aan Duitschland, dat destijds als politieke macht zoo weinig beteekende, een taak, die niet op staatkundig gebied ligt, toegewezen: door zijn hooge cultuur, door zedelijke kracht en reinheid moge het den anderen volken een wegwijzer zijn.

De klacht over het eigen leed is in de latere gedichten verstomd; de dichter voelde zich als werktuig van den goddelijken geest:

‘Der Höchste, der ist's, dem wir geeignet sind,
Dasz näher, immer neu besungen
Ihn die befreundete Brust vernehme.’

Invallen door Frans Erens.

De vraag kan worden opgeworpen of het voor een schrijver wenschelijk is, buiten zijn moedertaal, verscheidene levende talen machtig te zijn. Barrès zeide mij eens, dat de kennis van vreemde talen goed was voor hotelportiers, en alhoewel dit gezegde in den grond een zelfverdediging was, steekt er in deze paradoxale uitspraak een kern van waarheid.

In het algemeen kennen de Franschen en ook de Engelschen geen talen buiten hun moedertaal en al kan deze lacune een oorzaak van bekrompenheid zijn, zij is ook een bron van kracht. Het is dikwijls veiliger om vele dingen niet te weten, waarvan de kennis aan den geest verwikkelingen brengt, die hem uitputten en onbekwaam maken tot eigen werk. De schrijver, die te diep het vreemde element wil doorgronden, doet hij dat soms niet met opoffering van een eigen goed? Wordt het sentiment voor zijn eigen taal niet verzwakt door het zich onderdompelen in een ander idioom? Zijn de menschen uit grensgewesten, uit tweetalige landen tot hun leed en schade niet verdeeld en verscheurd in zich zelf?

Het is een vraag om over te denken. Ik beeld mij niet in haar te kunnen oplossen. Het zal er wel mee zijn als met alle raadselen, die zich opdoen in de betrekkelijkheid, waarin wij leven. Benaderen kunnen wij ze, maar doorgronden niet en geen enkel princiep kan tot de uiterste consequentie worden toegepast.

Wat ik hier heb opgeworpen over het mogelijke nadeel van talenkennis, slaat niet op de doode talen. Van die kunnen wij de geur niet meer achterhalen. Het wisselende, het vluchtige, het onberekenbare, het bewegende is er uit weggevloden: wij kennen niet het sentiment, waarmee wij oud-Grieksch en Latijn eigenlijk

moesten lezen en door het ontbreken van deze imponderabilia beïnvloeden zij niet ons beleven van onze eigen taal. De studie der klassieken is een zuiver intellectueele arbeid, die ik van groot belang acht en die volgens mij niet moet worden ingekrompen; maar dit is een andere quaestie, die hier nu niet kan worden besproken.

Het is eigenaardig om na te gaan welke talen Goethe kende, in welke talen hij de beroemde niet-Duitschers las. Las hij Shakespeare in het Engelsch? En wie weet met zekerheid te zeggen of hij Homerus en de Grieksche tragici in het Grieksch las? Zijn Achilleius heeft iets moois in de navolging van het Grieksche model.

Andere dichters, b.v. Hugo, kende deze meer talen dan het Fransch? Indertijd hoorde ik een Fransch journalist beweren, dat hij een 'soleil' was en alle talen kende. Daarom wilde deze journalist, als hij kapitaal kon krijgen, een groot dagblad stichten geheeten: 'Le Victor Hugo'. Voor mijzelf ben ik er van overtuigd, dat de dichter van 'Les Châtiments' zoo goed als geen vreemde talen kende.

Van Willem Kloos weet ik persoonlijk, dat hij gemakkelijk de Grieken, de Romeinen en ook Engelsch, Fransch en Duitsch leest. Maar wanneer uit betrouwbare getuigenis, steunend op persoonlijken omgang, geen zekerheid bestaat omtrent de talenkennis van deze of gene schrijver, is de waarheid, ook bij de meest beroemden later moeilijk te achterhalen.

Rimbaud was een onbeteugeld temperament; dat is het kenmerk van zijn wezen. Hij was meer een temperament dan een uitvoerder, een schepper. Wanneer 'le génie est une longue patience', dan is hij een mislukt genie. Hij is meer een curiositeit in de literatuur, dan een man van blijvende beteekenis. Zijn optreden heeft verbluffend gewerkt. Zijn uitingen waren onvoorziene ontploffingen, wilde schoten, die door hun harden knal een zoo grooten indruk hebben gemaakt. Hij is meer een *intens* dan een *groot* dichter. Zijn vers is een vallende ster.

De plaats van Stendhal in de litteratuur is uniek. Hij is hoofdzakelijk romanschrijver, doch zijn romans gelijken niet op die van

een ander. Niet door het uiterlijk der dingen werd hij geïmpressioneerd, maar door het innerlijk, door het innerlijk proces van den geest, wiens wegen hij zorgvuldig bespiedde, wanneer hij op weg was naar een doel. Kleinigheden maken dan indruk op hem, wijzen hem, waar hij heen moet. De diepte van het psychologisch gebeuren wordt door hem ontdekt, zooals door geen ander. Zijn diepe boren in ziel en karakter heeft stukken en gedeelten der menschelijke psyche aan het daglicht gebracht.

Balzac's opvatting van de samenleving was van meer breedte: een ruimer terrein had hij voor zich gekozen. Alle hartstochten, de meest verschillende menschen roept hij te voorschijn. Zijn verhaal is kleurrijk. De beschrijving neemt bij hem soms groote verhoudingen aan. Hiertoe werd hij wellicht aangezet door de lectuur van Walter Scott, dien hij hoog bewonderde. Bij Stendhal treedt de beschrijving bijna geheel op den achtergrond. Slechts enkele details, welke met het immediate zieleproces in verband staan, geeft hij aan. Het zijn de pilaren, waarop het complex van zijn menschelijke actie rust.

Nieuwe Gids-correspondentie.
(Vervolg van blz. 631.)

Amsterdam, 13 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Ik meende eerst uw schrijven van 8 dezer onbeantwoord te laten, maar bij nader inzien vind ik het toch beter, dat gij op eenige onjuistheden in uw beklag opmerkzaam wordt gemaakt.

Ten eerste, wat betreft uwe besprekingen van de Nieuwe Gids, die altijd een eenigszins anderen indruk op mij gemaakt hebben, dan gij schijnt te hebben verwacht. Over uwe appreciatie van de afzonderlijke stukken wil ik niet spreken, daar ik 't dan ook over mij zelf zou moeten hebben; ik wil u alleen hierop wijzen:

Zelfs onze felle tegenstanders hebben moeten erkennen, dat wij hoe langer hoe meer onze best deden in de opeenvolgende afleveringen, dat wij hoe langer hoe duidelijker zeiden, wat wij wilden, dat wij hoe langer hoe meer afwisseling van stof gaven. Ik voeg er als mijn bescheiden opinie bij, dat ook de letterkundige waarde van verschillende rubrieken eer toe- dan afgenomen is. Wat doet gij daarentegen? Uw recensie van het eerste nummer was in een weifelenden, afwachtenden toon, waarmede men vrede kon hebben; die van het tweede nummer een weinig meer afkeurend; van het derde nummer zeidet gij bijna niets, dat gunstig was; en met de vierde aflevering eindelijk valt gij ons plotseling op het lijf met een hoop insinuaties, alsof wij u ik weet niet wat hadden gedaan. Ontkent gij? Maar wat is het anders dan insinueeren, dan twist stoken, als gij zegt, dat de heer Netscher de ergernis van een paar N.G. redacteuren zelve opwekt? Hoe komt gij daar toch aan? Daar is geen woord van waar, dat verzeker ik u. Wat wilt gij verder met die aanhaling van Bleibtreu? Hoe brengt gij dat in Godsnaam met ons in verband, ik vraag het u? Waar zijn die nieuwe strijders, die bij ons tegen de oude lostrekken en die iedere

maand moeten verdwijnen, of zooiets: ik weet niet meer precies wat er staat.

Doch laat ik zoo niet doorgaan. Onze aanval tegen u was *geen wanhoopssprong, maar een loutere proefneming,* die m.i. niet slecht geslaagd is.

Wat het finantieele aangaat, gij zijt inderdaad de eenige uitgever hier te lande, die de kosten van een werkje uit 'edelmoedigheid' op zich neemt. Ik kan u echter geruststellen en u verzekeren, dat die 'edelmoedigheid' u niet duur te staan zal komen. Gij zult het zelf misschien reeds gemerkt hebben. 'Julia' komt in trek tegenwoordig; de boekverkoopers leggen het weer voor de glazen en vele lezers onzer brochure koopen het. Gij zult zonder twijfel een massa exemplaren slijten, die gij anders nooit kwijt zoudt zijn geraakt.

Ten slotte: wij hebben elkander niets te verwijten; wij hebben u en gij ons aangevallen, elk met onze eigen middelen: wij zijn dus quitte en hebben elkander geen wrok toe te dragen. Ik verzeker u, dat ik er geen tegen u heb.

Wij worstelen niet meer om te bestaan: wij zijn er en worden gelezen. Jongeren als gij doen dus zeer onverstandig ons aan te vallen of op een hoogen toon te bedillen, in plaats van te trachten ons te verstaan en met ons meê te werken. Denkt gij er wel eens aan, hoe het er over tien jaar in onze literatuur zal uitzien?

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.
Den Heer W. Gosler.

Amsterdam, 14 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

Mevrouw,

Ik kan u niet zeggen, hoeveel genoegen het ons deed, dat het stukje van den heer v.d. Goes aan de nagedachtenis van uw echtgenoot gewijd, uwe goedkeuring mocht verwerven. Want dat

stukje was meer dan de persoonlijke opinie van een enkele, het drukte ons aller overtuiging uit, en wij vonden er het gevoel van verslagenheid en droefenis in terug, dat ons bij het plotselinge bericht van Huet's dood had aangegrepen.

Behoef ik u te zeggen, dat wij u zeer dankbaar zijn voor uw om ons de laatste bladzijden van den meester voor ons tijdschrift te schenken, en dat wij het ons tot een eer zullen rekenen, de aflevering van 1 Juni er meê te mogen openen?

Het is ons zoo aangenaam te weten, dat, al is hij gestorven, voordat hij van ons ernstig willen ten volle overtuigd kon zijn, er voortaan toch eenige gemeenschap tusschen zijne gedachtenis en ons zal bestaan. Dit bewustzijn zal ons moed geven om niet te verflauwen in onzen ijver voor de literatuur, waar hij zelf zooveel voor gedaan heeft.

Met gevoelens van dankbaarheid en hoogachting, teeken ik mij,

Mevrouw,

Uw dienstw. dnr.
WILLEM KLOOS.

Aan Mevr. Busken Huet.

Amsterdam, 14 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

Weledelgeb. Heer,

Ik kom tot u met een verzoek namens de Redactie van ‘De Nieuwe Gids’.

Door het plotselinge doodsbericht van Coenraad Busken Huet en het korte tijdsverloop, dat er tusschen dit en den dag der begrafenis werd gesteld, was het onmogelijk ons bij de teraardebestelling van den ook door ons geëerde te doen vertegenwoordigen.

Wij wilden thans echter zoo gaarne nog een laatste blijk van eerbied aan het stoffelijk overschot des overledenen geven, door een krans te laten leggen op zijn graf.

Wij wenden ons daarom tot u met het vriendelijk verzoek of gij zoo goed zoudt willen zijn u met die taak te belasten. Door onze vriendschapsbetrekkingen met de Redactie van het ‘Dagblad voor Nederland’, vernamen wij, dat gij misschien genegen zoudt zijn, dat verzoek in te willigen.

Zoo gij die moeite voor ons op u wilt nemen, zagen wij gaarne, dat de linten van den krans met den naam van ons tijdschrift werden bedrukt, b.v.: Aan Cd. Busken Huet/namens ‘De Nieuwe Gids.’

In afwachting,

Uw dienstw. dnr.

WILLEM KLOOS.
Secretaris-redacteur van ‘De Nieuwe Gids’.

Zoudt gij de goedheid willen hebben mij, in geval van toestemming, onmiddellijk opgaaf van de door u gemaakte onkosten te doen? Wij limiteeren u natuurlijk niet, doch meenen, dat een krans van 25 à 30 francs voldoende zou zijn. Ziet echter zelf, hoe gij hierin doen wilt.

Den Heer H. Louis Israëls, te Parijs.

Amsterdam, 15 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

Weledelgeb. Heer,

Gij zijt boos en schijnt het te willen blijven - tant pis.... voor uwe gezondheid. Ik heb heusch geen lust mij uit mijn aangename werkzaamheden in uw atmosfeer van rancune en bitterheid te verplaatsen. Als gij even nadacht, zoudt gij zien, dat uw woorden het gevolg zijn van een versnelden bloedsomloop.

In één opzicht moet ik u gelijk geven. Uwe recensies zijn minder ongunstig geweest dan ik dacht op het oogenblik, dat ik mijn vorigen brief schreef. Mijn geheugen speelde mij parten op het

oogenblik, dat ik de daarop betrekking hebbende woorden in mijn eersten brief schreef. Wil mij daarvoor excuseeren.

De brochure wordt zeer goed verkocht en ‘Julia’ ook. Als er een tweede editie voor dit laatste mocht noodigzijn, zoudt gij dan zoo goed willen zijn mij de proefbladen te laten corrigeeren. Er zijn tal van drukfouten in blijven staan, die vele aardigheden bederven.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer W. Gosler.

Amsterdam, 15 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

WelEdele Heer,

Ik heb u wel wat lang op antwoord laten wachten, doch ik kan u thans mededeelen, dat uw voorstel van 7 Mei j.l. door de Redactie van ‘De Nieuwe Gids’ in principe is aangenomen. Uwe zelf verworven, niet aangeleerde kennis en de veelzijdigheid en onbevangenheid uwer artikelen stellen wij op hoogen prijs.

Maar er zijn overwegingen.

Hoe denkt gij die kronieken in te richten? Zullen zij eenigszins doorwerkt zijn en voor aandachtiger lezers bestemd, dan een courantenpubliek gewoonlijk is? De ernstige toestand, waarin onze koloniën thans verkeeren, laten, dunkt ons, geen lichteren kout toe. En dan - een tweemaandelijksche kroniek is zoo licht oûbakken. Zoudt gij zoo goed willen zijn, mij uwe bedoelingen eenigszins nader toe te lichten? Wij hebben nog een medewerker voor Indische zaken, den heer G. Buitendijk, die op het oogenblik door zijn bezigheden verhinderd wordt veel tijd aan De Nieuwe Gids te besteden, doch die later een geregelde campagne over

Indische toestanden in ons tijdschrift denkt te voeren. Het zou uitstekend zijn, als gij en hij hierin eenigszins samen kondt gaan.

En uwe voorwaarden? Het honorarium, dat wij kunnen geven, is niet zeer hoog. Maar daarover zullen wij het wel eens worden.

In afwachting,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Joh. F. Snelleman, Rotterdam.

Amsterdam, 15 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

Beste van Laar,

Je hebt mooi praten: jij zit in Middelburg dood op je gemak, en als je bezigheden afgeloopen zijn, ga je met je vrouw een kopje thee drinken, en daarna nog wat werken, maar mij gaat het leven niet zoo gemakkelijk af. Je vraagt om een brief, dien ik ook van plan was je te zenden, maar als je hem niet subiet krijgt, volgt er een brandbriefkaart. Wel jongen, weet je wel, dat ik in de laatste acht dagen al negentien brieven geschreven heb en dat er vandaag nog 8 (met deze meê) bij moeten komen? Voeg daarbij proeven corrigeeren, literaire kroniek schrijven, etc., dan kan je begrijpen, dat ik niet leeg zit. 't Is waar, ik heb het niet altijd zoo druk, maar zoo tegen dat er een aflevering uitkomt, komt er geen eind aan de letters, die ik opeet, en die ik van me geef. Enfin, ik zal maar medelijden met je hebben. Je schijnt daar op een onbewoond eiland te zitten.

We beleven hier drukke tijden. De brochure maakt opgang. We krijgen van alle kanten betuigingen van sympathie, o.a. van prof. H.E. Moltzer te Utrecht. Wij staan goed, maar verliezen natuurlijk nog altijd.

De volgende aflevering zal een verrassing brengen. Mevrouw

Busken Huet was zoo getroffen door het stukje van v.d. Goes in het Weekblad, dat zij ons de laatste bladzijden, door haar man op den laatsten dag van zijn leven geschreven, heeft aangeboden voor de Nieuwe Gids. Het is het begin van een artikel over ‘de Romantiek in Nederland’. Het zal niet groot, maar een bladzij of wat wezen. De 6 à 8 eerste bladzijden van het Juni-nummer, bevattende het In Memoriam op mevr. Bosboom, het In Memoriam op Huet en het stukje van Huet, zullen alle in een breeden rouwrand verschijnen.

Hoe ik de brochure van v. Deyssel vind? Een magnifiek brok proza! Maar het standpunt, van waaruit hij Netscher beoordeelt, is bijzonder onpraktisch. Hij zegt het trouwens zelf: hij veroordeelt Netscher, omdat hij niet tot de 30 uitstekendste genieën van alle eeuwen behoort: let wel, niet alleen letterkundigen, maar ook schilders, musici, etc. Deze gaan er dus nog af van het aantal, zeg vijftien, dan houdt men 15 letterkundigen over. Hij veroordeelt Netscher, omdat hij niet de zestiende alleruitstekendste schrijver is van alle landen en alle eeuwen. Dat is een zeer hoog, maar ook een zeer onbruikbaar standpunt. Verbeeld je, dat men dat tot maatstaf van de critiek neemt, wat schiet er dan over van de honderd uitstekende dichters, die de menschheid zoo ongeveer tot nu toe zal voortgebracht hebben. Hoogstens zeven! Men zou zich dan ook niet meer de moeite behoeven te getroosten om critiek op poëzie uit te oefenen, daar men deze 7 dichters over 4000 jaar verdeelende, tot de slotsom moet komen, dat er eens in de zeshonderd jaar een dichter komt, die de moeite waard is, dat je over hem spreekt. Vin je niet?

Het stuk van v.d. D. is lyriek, maar superbe lyriek.

Je hebt zeker wel gehoord, dat v. Eeden getrouwd is en in Bussum gaat wonen als dokter. v. Deventer gaat ook gauw weg voor goed. Veth zit in Laren, v. Looy in Madrid. Witsen in Parijs. Erens gaat misschien naar Constantinopel, kortom de heele stille gemeente is op het punt uit elkaar te barsten, en alleen de vijf redacteuren blijven als de ruïnen van het eens zoo vroolijke feesthuis staan.

Zie je, als je nu zoet bent, dan zal ik je van tijd tot tijd zoo'n briefje met nieuwtjes schrijven.

Ik heb je stuk nog niet gelezen, wat je nu wel begrijpen zult.

Buitendien is het niet iets, wat je maar zoo even door kunt kijken: ik moet het woord voor woord ontcijferen, evenals je brieven, je schrijft zóó onduidelijk.

Veel voorspoed met de bevalling van je vrouw.
t.t.
WILLEM KLOOS.

Ik ben erg blij met dat handschrift van Jan C. de Vos: dat kan te pas komen bij eventueele intriges van zijn kant, maar hoe, weet ik nog niet precies.

Amsterdam, 15 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

Het spijt ons, dat gij het te druk hebt, om onze brochure te recenseeren. Wij hopen dan maar op later.

Wij danken u voor uw vriendelijke attentie naar aanleiding van het boek van Carini. Maar wij hebben op het plan iets tegen. Wij gelooven n.l., dat een lyrisch vers, een sonnet vooral, vertaald in het Italiaansch naar een Fransche vertaling ervan, in de 99 gevallen van de 100 er slecht af zal komen. Vindt ge ook niet? Daarom doen wij 't liever maar niet.

Hoogachtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Pol de Mont.

(Wordt vervolgd.)

Ein vergessener romantiker von Elisabeth von Machui.

Eine kleine, verstreute Gemeinde in deutschen Landen (und wie ich unlängst erfahren muszte, sogar weit über deutsche Grenzen hinaus) hält das Andenken an den liebenswürdigen, se jung verstebenen Dichter Moritz Graf Strachwitz aufrecht. Die Romantik seines Lebens und seines Schaffens hat manch einen Dichter und Komponisten Anregung gegeben. Fontane, Felix Dahn, Detlev von Lilieneren und Gustav Falke standen ebenso wie Börries von Münchhausen und lulu von Strausz-Terney in seinem Bann. Die Musik seiner Verse aber fesseite Carl Löwe und Robert Schumann, Brahms und Rubinstein, um nur einige zu nennen.

Das alte Schlosz Peterwitz in Schlesien, in dem Moritz Strachwitz seine Jugend verlebte, muszte mit dem Ausblick auf das nahe Eulengebirge, mit seinen Festen Türmen und dem groszen Park mit den herrlichen alten Bäumen und den vielen verschwiegennen Fleckchen, den geheimnisvollen Erzählungen über die ‘Weisze Frau’, die im Schlosze spuke, die Fanatsie des aufgeweckten Knaben anregen. Diese romantischen Jugendeindrücke waren von richtunggebendem Einflusz auf das Schaffen des jungen Dichters. Die Studienzeit sah ihn im Banne der Burschenschaften, die damals Deutschlands akademische Jugend beherrschten.

In Breslau und Berlin war der lustige Student der Liebling der Frauen. Der ‘Tunnel über der Spree’, literarischer Treffpunkt des verrevolutionären Berlins, zählte ihn als treues Mitglied. Im Kreise Menzels, Heyses, Storms, H. Seidels - und wie sie alle hieszen, die dort Anregung gaben und nahmen fand er seinen besten Freund Felix von Behr. Ihm erschloss sich auch die chaotische Stimmung des Dichters, der bald in

tiefe Melancholie versank, bald wild ausgelassen die Nächte durchtobte.

Nach Abschlusz seiner Rechtsstudien und Ableistung eines pratkischen Jahres lebte er ungebunden auf Schlosz Peterwitz. Eine Reise nach dem Süden - die alte Sehnsucht des Deutschen - beherrschte seine Zukunftspläne. Da lernte er 1847 auf Schlosz Kamienietz Sidonie Gräfin Strachwitz, eine entfernte Verwandte, kennen und wurde aufs stärkste von ihr gefesselt. Als dann nach monatelangem Zaudern seine Werbung abgelehnt wurde, überkam ihn tiefe Niedergeschlagenheit. Um die Ruhe wiederzufinden, brach er im September 1847 nach dem Süden auf. In Venedig schon liesz ihn innere Ahnung eines nahen Todes umkehren. In Eilfahrten gings der Heimat zu. Er sollte sie nicht mehr erreichen. In Wien, wohin ihn totkrank sein Kutscher brachte, erlag er am II. Dezember 1847 - kaum 25 Jahre alt - dem Typhus.

‘Wenn auf zu den wolken ich schaue’.

Wenn auf zu den Wolken ich schaue
Ins feucht umwölkte Blau,
Dann denk' ich an Deine Augen,
Du wunderschöne Frau!
Und wenn die weinenden Wolken
Hinstäuben den Morgentau,
Dann denk' ich an Deine Tränen,
Du wunderschöne Frau!

Und schau' ich zwei Wolken innig
Zusammenrinnen in Grau,
Dann denk' ich an unsre Liebe,
Du wunderschöne Frau!
Und tobt in der Wolken Busen
der Grimm der Orkane rauh,
Dann denk' ich an unsre Schmerzen,
Du wunderschöne Frau!

MORITZ GRAF STRACHWITZ.

Nagedachte aan vrouwe Dini von Essen-Bergsma. Door Willem Kloos.

Luchtige Vogel, zaat Ge of zweefdet Gij, wanneer 'k U zag.
Nauwlijks bewust stil volgde ik over 't vloerkleed heen uw voeten
Die telkens, vlug als veedren, vlogen door 't inwendge Moeten
Dat op Uw lippen soms bespeurbaar wierd als stille lach.

Laas! 'k zag niet vaak U, maar nu plotsling weekt Ge, een ver geklag
Hoor 'k in mijn Diepte, die forsch alles weet en voelt, want boeten
Misschien hier voor mijn wil moet, zich aan 't Eeuwige te ontwroeten
En sterk-persoonlijk lang te staan in klaren aardschen Dag.

U, Dini, is al 't Zichtbre thans ontzonken: als licht Rag
Gaat meê weer met den Eeuwgen Geest gansch ge, en wij, Verren, groeten
U nù, Die weetloos zijt geworden, maar diepst-in àl 't zoete

Van thans weer 't Wijdere te wezen, proeft, lijk elkeen mag
Die eindlijk-Wetende bereikte. Och, wij, kleine Armen, moeten
U stil-indachtig nazien met klaar-vriendelijk ontzag.

Drie mei-gedichten door Hein Boeken.

I De moerbei-boom in oud-Amsterdamschen tuin

De oude Moerbei doet zijn knoppen zwellen
Tusschen de opgerichte loovren, wit.
Weldra komt het roode vrucht-sap wellen,
Waarin 't bloed der twee gelieven zit,

Die elkander zochten, maar eerst vonden,
Toen reeds de ééne zocht en vond den dood.
Stervend drukten zij elkanders monden.
Sedert kleurt hùn bloed de Moerbei rood.

Moerbei, hoe vaak zaagt gij blikken flonkeren
Daar ééne over schutting wacht haar schat,
Wanneer deed de nacht den hemel donkeren
Over huis en tuinen van mijn stad.

Wachtte niet mijn Moeder ook het rooden
Van uw vruchten dat zij laven mocht
Harer kindren monden, toch al roode,
Met uw liefde-indruppelende vocht

In den tuin, waar grauwe huizenwanden
Mijn reeds mateloozen kinderdroom
Riepen mee naar woud-omgolfde landen -
Hout-vermolmde, zwart-ooft-drager, Boom.

(19 Mei 1933, op den 63sten verjaardag van mijner Moeder sterfdag 19 Mei 1870.)

II Voor wie sterven in mei (bij het verscheiden van Alice Nahon)

Wanneer men ziek is, dàn wordt hemelgave
  Een enkele teuge - en wie die reiken mag, -
  Is schooner iets, dat hij op aarde zag
Dan blik van dank van haar, die hij mocht laven?

Zóó had ik willen laven, wie in nacht
  Van Mei uit vooglen-mond de boodschap hoorde
  Dat in haar wint de kwaal, die haar komt moorden -
Als troostwoord klonk dat, niet als dooden-klacht.

De Herfst was droef, de Winter drukte droever
  Al mochten soms om de aarde smetloos reîn
  En zon en sneeuw te zaam een wade spreîn -
Zij nadert staêg - dat voelde zij - den oever,

Waarheen voor allen steil of glooiend neigt
  Het pad ter zee, wier stem landinwaart dringt,
  Die dreigend soms, vaak troostend, lokkend zingt.
Laaft dáár ons zang - of de al-om-vreê, die zwijgt?

Hemelvaartdag 1933.

III 31 mei '33

Weer is voorbij der nachtegalen maand,
Der meerelen, die van het leven zingen
Toch in hun tongval tot beseffen dwingen
Dat niets van al dit schoone is stille-staand,

Dat alles is in gauwen gang vergaand.
En bij het zien van al Mei's lieve dingen
Was het mij niet of heen mijn krachten gingen?
Heb 'k niet dees Mei mijn laatste maand gewaand?

Het is voorbij. Wij treên in 't Juni-woud,
Te donkrer om het hooge hemel-licht
En waarin al het lent-werk is verricht.

Wij zien niet meer het schrale winter-hout.
Nog eenmaal Levens volle weelde omvangen
Die onze borst ontpers' de zomer-zangen!

Verzen door Hélène Swarth.

I. De vuren zijn gedoofd

De vuren zijn gedoofd - Waartoe nog speuren
Of de asch in 't grauw één roode vonk bewaart?
Schouw door de raamreet: leeg en koud de haard,
De voorhang valt, gegrendeld zijn de deuren.

Gelijk een geest, bevrijd, doch leedbezwaard.
Voelt vleugels trillen, die ten hemel beuren,
Doch zweven blijft om 't oord van droef gebeuren
En niet vermag te stijgen boven de aard;

In droomengeur van rozen en violen,
Den hof ontweld, waar bleeke schimmen dolen,
De woon omfladdrend, moe en zonder rust,
Of lag nog dáar in grot van asch verholen
De gouden kiem der vlambloem, haar ontstolen,
Wat zoekt gij, ziel? - De vuren zijn gebluscht.

II. Bij een graf

'k Leg op de zerk, van winterregen zwart,
Mijn warme hand als vroeger op zijn hart.

'k Leg op zijn naam, alsof hij 't voelen kon,
Mimosa geel als gloed van zomerzon,

Op elke letter van zijn naam, dien 'k streel,
Een twijgje rank van geurend bloemfluweel.

Met hemelwater, ijzig kil en droef,
Gevuld heeft regen elke lettergroef.

En koû des doods doorvloeit als sneeuw mijn hand.
- ‘O ween je om 't arm verloren levensland?’

Ik noem den naam, dien 'k eens ontving van hem.
- ‘Herken je nu mijn eens geliefde stem?

Herken je haar, die je altoos bloemen bracht?
'k Breng meer dan bloemen: 't woord, waarop je wacht.’

Ik buig naar 't graf en spreek dat éene woord -
Hoe zal ik weten of hij 't heeft gehoord?

III. S.O.S.

In nachtelijk duister
Die vingerentik -
Op richt ik me en luister,
- Ben jij 't? Hier ben ik.

In àlle mijn nachten,
Op 't zellefde uur,
Hoe moet ik verwachten
Die klop aan de muur?

Is 't laf, zoo te duchten
Die klop van je hand,
Zoo huivrend te vluchten
Naar Droomenland?

Je zou mij niet wekken
Met vingerentik,
Kon hulp niet verstrekken
Alleenig maar ik.

O hand, die verkoelde
Mijn lijdensbrand,
Tot slaap mij omspoelde,
Magnetische hand!

Van álle de zielen
Vertrouw mij je 't lot,
Dat ik neder zal knielen
En roepen tot God,

Als door zeeën bedolven,
Al zinkende, een boot
Zendt door de ethergolven
De roep van haar nood?

Hoe machtloos wij beiden,
Al bid ik en ween! -
Niet ik kan bevrijden,
Maar God alleen.

Verzen door Jan H. Eekhout.

Ludwig II.

Voor Joannes Reddingius.

Binnen den ban der aarde dreef zijn droom,
Bloeiend van licht waarin gestalten kwamen,
En hij herkende en prevelde hun namen,
Als een gebed, in kinderlijken schroom.

En blonde burchten deed hij hen bewonen,
Smeekend bezwoer hij zich der hunnen één
En ijlde door den dood der tijden heen
En torste vreemder rijken helle kronen -

En vond geen wederkeer. Herinneringen
Verwoeien. Stoffeloos werd het bestaan
Der bloemen en der dieren en der dingen.

Doch onverhoeds besprong hem soms de waan
Dat hij tot een dwaas Zijn ontwaken ging en
Onwerklijk grijnsden hem demonen aan.

Russische hongerballade.

Wij hongeren en d' ikonen laaien.
Geen heilige die bijstand bood!
De woorden des gebeds verwaaien
Teloor in den alommen dood.
Door elke stad teruggeworpen
Ter woeste steppe, sneeuw en koude
Willen wij enkel dit behouden:
Het einde in de gedoemde dorpen -
Ach, God is klein en Satan groot.

Wij hurken huivrend aan elkander.
De storm rijt onze naaktheid bloot.
Wat deert ons het sterven van den ander?
Vloeken ook wij niet moeders schoot?
Vloeken ook wij niet liefdes kussen?
Vloeken ook wij niet waarheids logen?
Waanzinn'ger danst voor onze oogen
De sneeuwjacht, 't poover vuur te blusschen -
Ach, God is klein en Satan groot.

De sneeuw is nood en een genade.
Zij kwelt ons in den laatsten dood.
Wie zou nog langer zijn bloed verraden,
Zijn ziel, zijn kind voor een korst brood?
Dwaas wie gelooven in Eden's gaarde.
God heeft ons slechts den droom gegeven,
Maar Satan schiep den mensch, het leven,
De zeer volkomen helsche aarde.
Ach, God is klein en Satan groot.

Pan en de lente.

Wie zegt dat hij zich in zijn sterven wrong,
het aangeschoten dier gelijk, en kreet,
wild kreet om martelende pijn?
Wie zegt
dat in de kramping van zijn vingers brak
de zuivere syrinx? - dat zijn donker lijf
in 't wentelen kruid en bloem verplette?
Neen,
ik zeg u: zìngend stierf de groote Pan,
de ruige god van bloeiend veld en vee.

Hij zong, en al wat leefde was zeer stil
en hield vroom luisterend den adem in.

Hij zong....
Geen weet de woorden die hij zong,
en geen de wijze.... en toch, en toch....
Hij zong
vaarwel aan blad en bloem en boom, aan wolk
en zon, aan wind en water, mensch en dier -
vaarwel aan verte, aan aarde, hemel, dag
en nacht, aan maan en ster en teedre scheemring....

Al
wat leefde was zeer luisterend en stil....

En alzoo zingend stierf de groote Pan.

Men zegt: de Dood is hard, de Dood is koud -,
doch Pan was hij gelijk een moeder mild.

Pan stierf.
Maar thans doorzwerft zijn gouden geest
het zoetst seizoen der aarde: dit Getij!
En 't is of broeder Dood hem nimmer vond.

't Gehijg der lentestormen: het is 't gehijg
uit Pans hunkerende borst terwijl hij jaagt
de wijde velden door naar liefdebuit:
de nimfen blank en blond en herterank.
Het lied der vroege leeuwriks in het blauw,
het is 't hartstochtelijke lied van Pan,
(de leeuwriks weten hoe de syrinx floot).
De merelzang in boomgaards rose en teêr,
het zoet geluid dat uit de bloesems valt,
het is het liefdelokkend lied van Pan
(de merels weten hoe de syrinx floot).
't Kristallen klateren der valbeek, 't is
Pans blije lach om klaren dageraad
(de valbeek weet nog hoe Pan lachen kon).
Door 't jonge riet beeft stil Pans fluistering
(nog weet het riet hoe hij vlei-fluisteren kon
in 't oor der nimf die, moe, zich vangen liet). -

Wie zegt dat hij zich in zijn sterven wrong?
Ik zeg u: zingend stierf de groote Pan!

Hij stierf.
- Maar nù doorzwerft zijn gouden geest
het zoetst seizoen der aarde: dit Getij!

Verzen van Fiena Wilkens.

Stille strijd

Soms ken ik geen tevredenheid
En is het mij, of alles leidt
Tot doellooze oneindigheid
Terwijl 't van binnen in mij schreit.....

Geen troost ooit voor mijn diepst geween,
Zijn mijn hartstochtlijkste gebeên
Noch richten zij mijn wank'le schreên
Als 't klinkt in mij: waartoe?....., waarheen!

Ontmoedigd hoor 'k niet meer God's Stem
Oh, kracht t' ontvangen weer van Hem!
Toch ben ik niet ondankbaar, Heer.
Maak Gij mij slechts tevreden weer.

Het leven is een mallemolen
Een caroussel van wild vermaak
Wie ben ik, dat ik 't leven laak
En, eenzaam-stille rond wil dolen?

Is het mijn ziel, die, d'onvoldane,
Haar weg bepeinst in 't stille uur.....
Die weemoed kent en 's levensduur
Afmeet naar het voorbij-ge-gane?

Wij menschen, aardsche stervelingen
Wij zijn zoo spoedig onvoldaan -
Ondanks de kracht alleen te gaan,
Het hart vol kleine hunkeringen!

Ijs!

Wij zwieren langs de gladde baan
En voelen ons bloed steeds sneller gaan.
Wij zijn niet meer te houden.....
We willen onder gejuich en gepraat
De lucht doorklieven, wij zijn paraat
En hoogstens, - later - verkouden!

Doch dat zegt de kniesoor, die thuis, heel bedaard
Geen ander vuur weet, dan 't vuur in z'n haard!

Ik weet.....

Aan N.

Ik weet wat je stem zoo'n teederen klank geeft
Ik weet waarom soms je gevoeligen mond beeft
Ik weet hoeveel strijd, hoeveel stille gedachten
Diep in je ziel op bevrediging wachten.

Doch weet, dat ik stil je heb gadegeslagen
Dat niet alleen jij je last hebt te dragen....
Hoe vaak toch in 't leven moet hevige pijn
Achter een glimlach verborgen zijn!

Impressie

Schemering..... het stervende licht
Vaag in de straat..... het arm'lijk gezicht
Der druipende boomen, ontdaan van hun luister
Is troosteloos eenzaam in 't groeiende duister.

Doch lichtend door even open gordijnen
Komt gelig, gouden lampelicht schijnen
Verradend het wonder der huiselijkheid.

Dat licht brengt m' in ijlere, hoogere sferen
Want wat kan mij, aardsche sterveling, deren
Zoolang in de verte een Licht me verblijdt?

Droombeeld

'k Zag in mijn droom een gloeiend vuur
Wild warrelden de vonken
In grillig gaan ten hemel hoog -
Of Satan zelf zich tot mij boog
Zóó voeld' ik me aan dat vuur geklonken....
Schel klonk mijn kreet in 't nachtelijk uur.

Als ooit jij zult verdwijnen uit mijn leven
Als het al voorbij zal zijn als in een droom.....
Zal ik mij zinken voelen zonder tegenstreven
Gelijk een blad gesleurd wordt door den stroom.

Als alle poëzie me dan zal zijn ontnomen
En 't leven leeg, terwijl mijn ziele lijdt,
Zal slechts de onrust van mijn onvervulde droomen
Mijn metgezel zijn in mijn levensstrijd.

Aan niemand zal 'k mijn leed ooit kunnen klagen
Hoe zijn voor 't stil verdriet mijn woorden arme tolken!
Ik zal alleen mijn lot dus moeten dragen.....
Een levenshorizon vol zwarte, somb're wolken.

Naar het licht[1] door Joannes Reddingius

De tempel stortte ineen, de lichten doofden
en allen vloden die rondom mij waren,
eenzaam ik stond en zag het gaan der scharen,
die ééns met mij beminden en geloofden.

Twee zuilen stonden nog, ik wist hun namen,
- In Hem is kracht - Hij zal U richting geven -,
maar met mijn hart stond ik alleen in 't leven,
maar woorden in mij mij te troosten kwamen.

Een derde zuil, gebroken, mocht ik schouwen,
diep, diep gegrondvest tot in 't hart der aarde.
Den koelen steen zacht raakte ik aan. 'k Wil bouwen
U langzaam op. Mijn stil verdriet bedaarde.
O Liefde, zong ik, leid mij door de poort,
in 't werelddduister klinken zal het Woord.

1) Uit: Tusschen twee werelden; verschijnt bij de N.V. Uitgeversmij. ‘De Tijdstroom’ te Lochem.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCLXXL.

Lieven veel menschen doe 'k, want 'k voel oprecht met ieder mede.
Zóó ging 't me als jongen reeds, en thans me als rijp-gewordne, een stuw
Voortjaagt gestaêg nog, om al zuiveren te steunen, luw
Als zoele wind kalmwaaiend sinds mijn vroegste jeugd tot heden.

Geen mensch heb 'k nagestreefd, maar wèl heel enklen streng gemeden.
Den niets-verstaanders leek ik, als stil kind, bevreemdend-schuw,
Doch later gaf 'k, aan wie 't verdiende, soms een raken duw,
Uit diep-gedeegne ziel, met woord, dat, als akkoord gegleden,

Scherp-schertsend liet zijn inborst zien. Ja, 't licht der klare Rede
Bleef verre leid-star van mijn Geest, zelfs toen onnoozel-ruw
Der half-onpuren dwaze daên mij wilden gansch vertreden.

Waar 't móest, heb 'k ferm gehandeld en behaald wat 'k wou: Nooit sluw,
Zond 'k naar mijn diepste Diepte, die staêg heft mij, breede beden.
Och, door 't inwendge sterk, heb 'k als klein kind reeds, strak gestreden.

DCCLXXII.

Levend dus strevend voor de Lettren, 't derde deel der eeuw,
Na twintig jaar stil-worstlend peinzend peilen om te leeren
Begrijpend voelen allerdiepsten Grond des Zijns, verneêren
Nooit gaand mij, maar niet trotsch toch doend ooit, als een radde meeuw

't Al overziende en dan weer zettend neêr mij, nimmer schreeuw
Of schreeuwde ik lyrisch over wat 'k bereikte. Als Debonnaire
Deed 'k jegens elk, die me eêl leek, en ondanks mijn vaak precaire
Levensverschieten bleef 'k diep-hoog steeds als een vreedge Leeuw,

Die alles aanzag en vaak psychisch hoorde, hoe, in 't verre,
Onnoozle Liên bedisselend mij hoonden. Koud als sneeuw
Woorden mij joegen iedren dag om de ooren, maar ten sterren

Getroost dan zag 'k steeds op, geen Dag verwachtend, Doch een spreeuw
Moog' thans hier, daar, een enkle maal nog schettren, maar versperren
Laat nooit zich meer de waarheid, dat breed rees der echtheid eeuw.

DCCLXXIII.

Men zei me, als boy: ‘Jij, Willem, zoo precies en goed-doordacht,
Die op al slakken zout legt, hebt te worden een gedegen
Leeraar in 't koele, exakte.’ En 'k was daar niet geweldig tegen.
Ofschoon mij, wen 'k op straat schreed, vaak een ongesprookne klacht

Vaag rees ten hersnen. Och, 'k heb nooit ontzettend veel verwacht
Van 't Aanzijn, waar 'k me in schik, maar niet in thuis behoor. Verlegen
Wierd 'k reeds als kleine jongen door 't geringste soms, en wegen
Bleef 'k 't al op mijnen duim, vóórdat 'k iets deed. In 't Diepste lacht

Mijn Zielskracht schaars: zij denkt slechts en mijn pen nooit jacht
Voort over 't blad, ofschoon 'k vreemd-fijn mij sterk staeg voel bewegen
Door Geestesstormen donkre, rhythmisch-zwierende, die vegen

Schoon gaan mijn Ziel dan van haar kwellingen. Gevoeld, doordacht
Heb 'k meer dan eens, als knaap reeds, alle dichtkunst en genegen
Háár blijf ik, tot op 't eind omgeeft me opeens weer de eeuwge Nacht.

DCCLXXIV.

Mijn puurste Zijndheid achter mij, die nog als jeugdge vent
Zich voelen kan, en was dit sinds haar aanvang, blijft bewegen
Zich méér dan ooit, en kan zich uiten, nu de Dood ging vegen
De dwaze Halven weg, die klein belaagden mij, Gewend

Ben 'k reeds van kind aan fel weersproken worden, en dies schend
Ik geen persoonlijk, door te zingen, dat zij vreemdlijk wegen
Gingen hun zielskracht tegen mijne op. Schaarsch sprak ik hen tegen,
Doch bleef mijn eignen diepsten Grond beschouwen. Nooit gerend

Heb 'k, om iets wat ik hoopte, te bereiken, neen, gezwegen
Heb 'k, tot het Goede, Ware me eindlijk naakte, lijk in tent
Zit in woestijn een eenzaam wachter, die het leven kent

Toevend een karavaan, die eindloos-ver hij voelt bewegen
Zij nadert, en vlak-bij hij blij-verrast op eens herkent
Menschen, lijk wien, diepst-in van knaap reeds, 't meest hem was gelegen.

DCCLXXV.

'k Mij niet aan doffer menschen wanen, door de bank heen, scheer,
Want diep-in sterk en scherp van intellekt beschreed 'k al wegen,
Waarop de ontraadsling van dit Aanzijn zooal niet verkregen
Dan toch benaderd weer een beetje worden kan. Ik leer

Van kindsbeen door wat 'k denk en lees, en dan als geestlijk teêr
Beweeg in mij gaat stijgen, lijk al diepe dichters plegen
Die donker-sterk en wijd van Ziel zijn. O, zeer vaak gestegen
Ben 'k hoog, als knaap reeds, boven alles uit, als lichte veêr.

't Was zalig, want gewoonlijk voelde ik zwaar me op de Aarde. Als baar
Onhandge schrale schreed ik door al straten, half verlegen.
'k Zag niet veel uitkomst nog als veertienjaarge en kwam ik tegen

Een vriendje van de school, dan week ik veelal uit. Mijn heer,
Mijn eigne, wilde ik hier tenminste blijven. Thuis geen eer
Inlegde ik ooit met iets: ik werd eenvoudig doodgezwegen.

DCCLXXVI.

'k Lijk vreemd soms, wijl 'k niet leef op de Aarde, neen, in verste sfeer
En nooit naar voren dringend mij, heb 'k eertijds soms gezwegen
Al speur 'k naar alles om mij heen steeds en voel 'k diep bewegen
Mij door elk ding of mensch, dat 'k goed gewaarword. Doch, lijk veêr,

Die waait ver-wèg, vlieg 'k staêg dan weer omhoog, als 't ephemeer
Geschiedenisje, de arme Ziel, staêg jong, hier zwaar gestegen,
Die nooit iets aêrs deed, als voor 't eigne diepste Diep verlegen
Dus stil-verbaasd te werken breedlijk. Och, als Geest, begeer

'k Haast aêrs niet, als te weten, te begrijpen, niet door leer -
Welke ook, er zijn zoovele - maar uit kracht der teêr-gedegen
Ziel, die 'k een deel weet van 't half me eigne Oneindge. Vegen,

Gemiste, vlogen wel langs de ooren mij van Nijd. Doch 'k scheer
Noch scheerde me ooit aan tegenstand. En opperbest ook tegen
Al liegend kletsen kunnend, leef 'k nog psychisch-hoog terdege.

DCCLXXVII.

Och, ja, dit Aardrijk lijkt me een chaos: 'k werd er heen gestuurd
Krachtens den diepsten Geest: ik leef in Nederlandsche steppen
Waar elk eens suf-eentonig rijmde bij 't geregeld kleppen
Van maten, die van vreemde natiën men had gehuurd.

'k Heb door mijn vroeg reeds verzenschrijven diep-in veel verduurd.
Elk riep steeds, dat 'k volstrekt geen dichter was, maar 'k ging dies meppen
Volstrekt niet wie alleen maar laag-vlak rijmde: zonder reppen
Tevreên reeds, als een enkle prees me in de allernaaste buurt.

En 't kwam van zelf in me òp toen, om verandering te scheppen
In al 't gezanik over verzen, dat droog, dood, verzuurd
Voortgleed gezapig, of men had een kamertje afgehuurd

Waar allen zaten, en hetzelfde steeds herhaalden. Leppen
Deed elk toen flauwtjes van de Kunst, maar zelf ik kalm geschuurd
Heb streng langs allen heen, door hoogen stillen gloed ommuurd.

Herman Robbers door Willem Kloos.

(Redding, door Herman Robbers. - N.V. Uitg.-Maatschappij Elzevier, 1933.)
I.

De tusschen de jaren 1859 en 1870 geborene Nederlandsche auteurs, die voorzoover zij voldoende sterk van psychische vermogens of óók van lichamelijke gesteldheid zijn gebleken te wezen, thans nog krachtig-levend omhoog staan en zich aan de Letteren blijven wijden, gaan van-zelf sprekend meer of minder geregeld door met het scheppen van levende schoonheid, die spontaan uit hun Achterwezen rijzend, hen menigmaal weer van een eenigszins anderen kant als vroeger laat zien.

En zoo heeft ook Herman Robbers, die, al is hij zelf reeds een aantal jaren over de zestig heen, toch vriendlijk-schertsend een der Jongeren onder de nationale falanx der geestlijke en kunstzinnige vernieuwing onzer Letteren, die in 1880 voor het eerst begon op te komen, heeten kan, thans onder bovenstaanden titel een nieuwe schepping doen verschijnen, die zich evenals al zijn vroegere van a-z laat lezen met intiem-bewonderend pleizier. En onder het rustig volgen ervan, wordt de intelligente proever dus blij, dat er ook in dezen nooit beneden zichzelf gedaald zijnden realistisch-voelenden kunstenaar, dezelfde frissche jeugdkracht altijd voort is blijven duren. Ik konstateer dit kalm-verheugd hier, eenvoudig en alleen, omdat het er wezenlijk zóó mee staat.

Neen, ik schrijf dit natuurlijk geenszins om den heer Robbers dit kleine genoegen te bezorgen. Want al mocht ik hem wel eens

gezellig ontmoeten en dan vriendschappelijk met hem spreken, de resultaten van mijn proevend keuren houden daarmee natuurlijk geen enkel wezenlijk verband, evenmin als zij dit bij mij ten opzichte van andere schrijvers ooit deên.

Immers, als sinds mijn schooljongensjaren, alles wat ik binnenin mij of naar buiten toe gewaar word en dan fijn-exakt waarneem, het met mijn blijvende klare psychische Inkracht verwerkend en alles er van tot in zijn diepste psychische onderdeeltjes overwegend mensch, voel ik nog steeds, vooral omdat geen ellendig-kleinste daaglijksche zorgen mij zooals altijd vroeger, voortdurend blijven kwellen, mijn diepsten Geest in zijn onbevangenheid veel meer geregeld dan ooit vroeger naar mijn hersens rijzen, zoodra dit absoluut noodig wordt voor iets, maar vooral als ik vreedzaam voor mijn schrijftafel zit, wat ik iedren dag acht à tien uur lang doe, lezend of denkend met opperste innerlijke bedaardheid, maar toch bewogen, en dan op eens mijn ziel en geest als tweelingbroeders naar mijn hersens stijgen, en op het papier vóór mij neer gaan schrijven in verzen of rhythmische volzinnen datgene waarvan ik kortgeleden of vroeger gemerkt had, dat het in mij aanving zich te vormen, totdat het mij klaar en hoog-op levend wierd op het laatst, maar zonder dat het zich toen nog belichamen kon in het preciese en klare, want voor wijsgeerig-psychisch behoorlijk-ontwikkelden verstaanbare woord. En die diepste Geest, die voelend steeds en denkend, sinds het eerste bewustzijn mijner kinderjaren, alles van binnen voor mij verricht en zich hoe langer hoe onmiskenbaarder ging openbaren aan mijn altijd vriendlijk-levende en doende Alledaagschheid, die psychische Essentie mijner Inheid, zeg ik zonder eenige zelfverheffing, heeft steeds absoluut, ja, als kinderlijk-onschuldig gehandeld, en blijft zoo handelen, al is hij natuurlijk, door een lange reeks van ijverig-studeerende levensjaren heen, hoe langer hoe degelijker alles wetend dus kalmpjes zelfverzekerd mogen worden, en onderzoekt hij thans nog met dezelfde kracht, als die hem als klein knaapje reeds, maar toen veelal onbewust bleef drijven, de letterkundige werken van alle tijden in hun eigen oorspronkelijke teksten, voorzoover hij deze verstaan kan, want de taal ervan in zijn jonge jaren heeft geleerd, terwijl die zonder uitzondering altijd het Beste willende Inziel mij ook hoe langer hoe meer onverbiddelijk

de rechte lijnen blijft wijzen, waarlangs de klaarheid van mijn Bewustzijn heeft te loopen en zich te gedragen in alles wat ik laat of doe. En terugziende mijn heele leven langs, kan ik op mijn tegenwoordigen nog frisschen en logisch-forschen leeftijd gekomen, met vredige zelfkennis verklaren, dat ik nooit een schrijver hoog-uit heb geprezen, die dit niet op-en-de-op verdiende - ik spreek noch sprak in mijn kritieken ooit rad-lyrisch - en dat ik ook geen auteur of dichtwerk heb afgekeurd, waarin achteraf iets geestlijk-levends school. Ik ben als kind reeds een hartstochtlijk inwendig-levende Wezendheid geweest en heb dit ook nú nog mogen blijven en heb dus in psychisch opzicht van nature altijd het land aan schijnkunst gehad, dat wil zeggen aan koud-bedachte verzinsels die de auteur met lintjes en strikjes had opgesierd hier en daar, en die, zij 't in korrekt maar mat-geschreven proza of ter andere in glad-vloeiende rijmgeheeltjes, waar evenmin iets psychisch-echts, iets geestlijk-diepers in de ziel van den maker zelf achter school, op de maatschappelijk-beschaafde maar niet diep-denken kunnende burgers van de vorig-eeuwsche generatie zoo'n vriendelijken indruk achter konden laten, omdat deze er op makkelijke wijze de algemeene beweringen in verwoord zagen, die men hun van kind af geleerd had te beschouwen als het van ouds reeds bekende en heelemaal van zelf sprekende, waar geen titel of jota op af te dingen viel. Iets breeders en fijners, iets niet alleen maar nagesprokens, neen, uit de diepste Diepte van de geesten der Dichters zelven gerezens, en dus iets waarlijk blijvendlevends, of iets naiefs, zooals men het ook kan noemen, trof men slechts bij hooge uitzondering er in aan, zoodat het meerendeel van die veelal bewust-tendentieus gemaakte vers-produkten en prozageheeltjes aan de later gekomenen en tegenwoordig met volle kracht in het Aanzijn staanden nauwlijks nog bij name bekend geworden is. Ik zelf heb, in sterke tegenoverstelling tot wat de spraakmakende maar niet of slechts heel vluchtig lezende menigte van vroeger waande, die slap-vloeiend en minzaam geschrevene of ook wel zich redenaarsachtig te verheffen trachtende rijmproeven veelal ongemoeid aan mij voorbij laten gaan, want ik voelde onwillekeurig: Och, het heelemaal geen psychisch benul van poëzie hebbende publiek van dezen tijd moet toch óók iets hebben wat zij in ons verzen-rijk land voor gedichten kunnen

houden, en ik zelf, als in doorsnee gemoedelijk-diep peinzend dus vreedzaam mensch, misgun hun dat pleiziertje in geen enkel opzicht, Want ik voel dat ik heel andere dingen in mijn vóór mij zich uitstrekkend leven heb te doen, dan aan te toonen dat het effene vlak is, of dat redekunstige zelfopwinding geen echte dichtkunst op het papier werpen kan.

II.

Evenmin als het publiek heb ik iets tegen Robbers' werk in te brengen. Ik kan, als ik een boek van hem opsla, het altijd blijven volgen, tot ik het uit heb, met onverdeeld pleizier, en daar hij, mag ik vermoeden, veel gelezen en dus algemeen geliefd wordt, kan ik hem gerust zijn persoonlijken gang als auteur laten gaan. Hij zelf heeft uit zijn eigenen Geest zijn weg gevonden en zal dien ook kunnen voortzetten, zonder dat ik hem vriendlijk toeknik of een rugsteun te geven behoef.

En bovendien voor de Hollandsche menschheid in het algemeen, kan ik nuttiger werk doen dan lofredenen op een der beste huidige Hollandsche romanschrijvers in elkaêr te gaan zetten, en blijf ik dus liever handelen volgens een mijner meegeborene levensroepingen, door soms jongere auteurs, die nog niet zoozeer de aandacht trekken, een beetje omhoog te halen en hen dan in het licht te laten zien, waarin zij verdienen te worden gezet.

En inwendig ben ik ook sinds mijn jonge jaren reeds voorbestemd gebleken want heb ik aanhoudend gewerkt om allen zich literair ontwikkelen willenden Nederlanders een juister begrip bij te brengen over den innerlijksten aard der Dichtkunst, zoowel als over alle kwesties die daarmeê in verband staan. Ja, dat deed ik als jongeman reeds en blijf ik ook nog heden doen, omdat er tot dusver, dus vóór '80, wel heel veel over Dichtkunst en dichters werd gebabbeld en geschreven, maar zonder dat men daarbij ooit tot het besef was gekomen, dat dichten heel iets anders is als het vervaardigen van korrekt-loopende verzen met de meer dagelijksche helft zijner hersenen, want dat de bron der Dichtkunst, der echte Poëzie, zoowel als van alle andere waarachtige literatuur veel dieper ligt, immers dat alle door de eeuwen heen duren zullende literaire kunstwerken hetzij in proza of vers hun eersten oorsprong

halen niet uit het eerzuchtige en dus sterk willende daagsche Bewustzijn, maar uit den diepsten ondergrond van alle levende wezens en zoo geheetene levenlooze dingen, den plaatsloozen en tijdeloozen Eeuwgen Achterafgeest, die van tijd tot tijd sterkstijgend in de hersenstellen van ongemeene menschen hen doet schrijven of schilderen of op eenige andere wijze schoonheid scheppen van uit het diepst-in psychisch overgeestlijke ontroeringscomplex, dat onbewust in ieder waarachtig kunstenaar leeft. Ja, uit het onbenaderbare hyper-psychische, welks Bestaan door de heele geschiedenis der menschheid heen, dus tienduizenden jaren lang, door de ongemeensten want psychisch-fijnsten van ons geslacht bevroed is blijven worden en telkens weer anders benoemd, ja, voorgesteld, terwijl men toch in waarheid er slechts van zeggen kan, dat het volkomen onbereikbaar dus onkenbaar blijft, uit dien Oergrond van het Alzijn, rijzen alle kunst van welke soort ook, zoowel als wijsbegeerte en godsdienst, al zullen de werkingen die dat Eene te voorschijn roept in de hersens der daartoe begenadigden onderling natuurlijk evenzeer verschillen, als die hersens, de daardoor scheppend gewordene, zelve van elkander verschillend zijn georganiseerd.

En ook de Kunst van Robbers, die een spontaan natuurlijk auteur is, komt dus in eerste instantie uit dien Aanvang van allen Geest en van alles wat Stof wordt genoemd, maar door de preciese onderzoekingen der exakte wetenschap van de laatste jaren in zijn verste Diepte nog heel iets anders blijkt te wezen als het streng-wettelijke samenstel van atomen dus van voor de menschen altijd onzichtbaar-blijven moetende maar onverganklijke en dus stellig-reëel gewaande deeltjes van lang-durend bestand.

Als jonge jongen, die met goed succes de vijf-jarige Amsterdamsche Hoogere Burgerschool had afgeloopen, begon ik, terwijl ik in mijn eentje geregeld door, urenlange buitensteedsche wandelingen maakte, en dan heelemaal uit mijzelf ernstig-psychisch na liep te denken over alles wat ik op die school had vernomen over de innerlijke geaardheid der Materie, tot de mij toen een beetje ontstellende logische slotsom te komen, dat de innerlijkste Essentie der Materie heel iets anders moest wezen als wat met eenige mogelijkheid beschouwd zou kunnen worden Materie te zijn. Immers de veronderstelde allerkleinste deeltjes van deze, die niet

meer elk op zichzelf kunnen waargenomen worden, zelfs niet door een mikroskoop, dat, gesteld dat dit mogelijk ware, millioenmaal sterker dan alle bestaande zou zijn, omdat die kleinste deeltjes geen afmetingen heeten te hebben, die deeltjes, zoo dacht ik, kunnen moeilijk nog materieel zijn. Want materieele deeltjes moeten lengte, breedte en hoogte hebben, en kunnen dus nooit worden opgevat als zelfs niet door onze gedachte onderverdeelbaar te zijn.

Zóó ver, als ik hierboven beschreef, was ik met mijn eigene jonge denkkracht gekomen, toen ik van 1877 tot 1879 privaatles in de oude talen nam bij Dr. W. Doorenbos, om admissie-examen voor de Amsterdamsche akademie te kunnen gaan doen. En uit dat eerste spontane begin van mijn altijd wijsgeerig gebleven denken ontwikkelde zich langzamerhand en geleidelijk in de verdere lange jarenreeks mijns menschzijns het wijde Geheel mijner Aanzijns- en Levens- en Wereldphilosophie, die in wezen overeenstemde met de idealistisch-genoemde wijsbegeerte van Berkeley en Kant, van Schelling, Schopenhauer en Eduard von Hartmann, die ik eerst later leerde kennen, en ook Vaihinger. Maar niet als die allen begaf ik mij op zijwegen, alles precies uitpluizend. Want mijn eigene roeping en beroep is natuurlijk niet zoozeer de wijsbegeerte, als wel de literatuur en onder deze inzonderheid de Dichtkunst, die altijd ook in de allermoeilijkste perioden van mijn Bestaan, toen ik tegen al het mij omringende en verkeerd willende letterlijk moest opworstlen, mijn Achterafste Levenssteun is geweest, en dit ook thans nog blijft.

III.

Ik hoorde onwillekeurig, terwijl ik deze levensbijzonderheden op schrift bracht, uit een der vele kleine kringetjes onzer huidige letterkunde, die zich alleen voor zichzelf en de hunnen interesseeren, weer kwaadsappig sneeren: ‘Die Kloos heeft het weer over zichzelf.’ En zeker doe ik dat, en heb ik dat van tijd tot tijd ook vroeger gedaan, omdat ieder ernstig literator het recht, ja den plicht heeft dat te doen ter betere onderrichting van alle latere literair-historici, die dan naar onzen tijd terugziende, met behulp van mijn zuiver geschiedkundige mededeelingen over mijzelf

en anderen - immers ik maakte de heele geschiedenis van De Nieuwe Gids meê, want dreef deze voortdurend - zullen willen en dan kunnen gaan uitmaken, hoe het er in de letterkunde van de nu laatste vijftig jaren heeft uitgezien, en hoe alles zich in waarheid daar toegedragen heeft.

Ik heb nooit, zooals al mijn vrienden van vroeger en later kunnen getuigen, met mijn Zelf bij hen of bij iemand anders te koop geloopen; ik hield mij veeleer liever een beetje als-bescheidene, achteraf, om te kunnen voelen en denken, en ernstig te arbeiden, en hoop dat nog jarenlang te mogen doen, gezond en diep-in sterk blijvend, totdat ik eindlijk eens stok-oud geworden en dus zwak, maar met vol en helder bewustzijn nog, zooals dit, blijkens de ondervinding, aan mijn familie eigen is, verdwijn. Ik kan nu tenminste nog altijd opgewekt, al ben ik natuurlijk niet, zooals vroeger, een vrijwel goedmoedig-naieve diep-in melancholisch-hartstochtlijke jongen, mijn altijd diep doordacht werk blijven doen met jeugdigen levensmoed, en daarom ben ik óók zoo alleraangenaamst getroffen kunnen worden, onderwijl ik dit schijnbaar luchtige maar toch blijvend waardevolle boek van Herman Robbers las. Want ook hijzelf is jong blijven voelen, en ziet ook elk ding zoo aan, maar natuurlijk bekijkt hij dat alles tegelijkertijd met een gerijpte levenswijsheid, die van uit het Achterafste deel zijner sterke hersens een nauw-bespeurbren lach laat spelen om zijn mond. Volgens zijn leeftijd kan hij wel gewaand worden op den rand der bejaardheid te staan, maar evenals de allerechtsten van de wezenlijke Tachtigers en van hen die een acht à tien jaren jonger zijn dan zij, staat hij nog met zijn volledige psychische en geestlijke kracht omhoog. En als bewijs daarvan kan dit boek, deze Redding dienen.

Het is een levensvol verteld en volstrekt niet wat men tragisch noemt, maar toch op aangename wijze alles ook het meest serieuse karakteristiek aanstippend, en dus ieder, de literaire lezers zoowel als de meer zakelijk-nuchtren dus meer drogen van het begin tot het einde vasthoudend verhaal.

Ik zal den inhoud er van niet vertellen, gelijk ik dat trouwens altijd alleen gedaan heb en doen blijf, als ik een boek heb te verdedigen tegen een onbillijke beschuldiging. Het telt slechts 250 bladzijden van niet bijzonder groot formaat, maar wie het las,

heeft een blik leeren slaan in het uiterlijk en innerlijk leven van beschaafde Nederlanders, dat u zonder eenig spoor van conventionaliteit, maar toch op burgerlijk-beschaafde wijze hier voor oogen wordt gesteld, zooals dit trouwens van Herman Robbers ook te verwachten was. Want ook hèm, als groot Hollandsch kunstenaar, is het er nooit om te doen geweest, de menschen te epateeren - geen geheel volwassen Hollandsch schrijver doet dat, die de gemakkelijke manier van zich zedelijk te verontwaardigen, van den vaderlandschen lezer kent - neen, deze fijne Hollandsche schepper drukt de verborgene gebeuringen zooals zij daaglijks voorvallen, slechts heel uit de verte aan, of nog juister, hij wijst er slechts uit allerverste verte heen, zoodat geen behoorlijk mensch, 't zij hij heer of dame is, kan zeggen, onder de lektuur door: ‘Dat choqueert me een beetje, dus ik ga er maar niet mee door.’

Ja, de traditioneele Nederlandsche kuischheid blijft volkomen gespaard. Geen enkel accessoir zelfs wordt vermeld, van wat in het duister behoort te blijven, dus niemand kan zich geprikkeld gaan voelen, en toch doet het boek even vlot aan, alsof het ‘frisch von der Leber weg geschrieben’ is. Er staat geen volzin in, dien de weinig of heelemaal niet literaire lezer ‘gekunsteld’ zou kunnen noemen, zooals men indertijd, nu reeds vijftig jaar geleden, bij het lezen der geschriften van alle nu nog bestaande en werkende Tachtigers gedaan heeft, ofschoon zij toen reeds de preciese en natuurlijke Echtheid zelve waren. En wij hopen van ganscher harte ja, kunnen er zelfs op vertrouwen, dat vooral ook dit boek bij de groote massa der Nederlanders in zal kunnen slaan.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XIX.

Op welken leeftijd produceeren auteurs hun beste werk?

Deze vraag is dikwijls in de hoofden der menschen opgerezen. En het antwoord er op is waarschijnlijk zoo gemakkelijk niet!.... Want is het voldoende om te zeggen: Alles hangt af van het individu?....

Neen, de kwestie gaat dieper. Kan men van al de dichters, die jong sterven, zeggen, dat zij reeds hun ‘beste’ werk hadden geleverd? Wie weet het? Toen Jacques Perk, Keats, Shelley, Byron, Marlowe, Chatterton, Rupert Brooke het tijdelijke met het eeuwige verwisselden, hadden zij toen reeds het hoogtepunt hunner ontwikkeling bereikt?....

Men mag feitelijk alleen de auteurs in aanmerking nemen, die minstens een halve eeuw oud zijn geworden, en bij hen constateeren op welken leeftijd zij het werk produceerden, dat algemeen wordt aangenomen hun allerbeste te zijn.

Coleridge schreef zijn *Ancient Mariner,* zijn *Kubla Khan* en *Christabel* in het midden zijner twintiger jaren. Swinburne zijn eerste *Poems and Ballads,* toen hij negenentwintig was, Rossetti gaf zijn *Blessed Damosel,* nauwelijks twintig jaar. Gray's *Elegy*, dat oudachtig aandoende dichtstuk, was een product van des schrijver's vierendertigste jaar; Wordsworth' lyrische periode was voorbij, vóór hij veertig was; Tennyson produceerde zijn *In Memoriam* op zijn veertigste jaar. Shakespeare schreef *Romeo and Juliet,* toen hij zevenentwintig, *Hamlet,* toen hij zevenendertig en *The Tempest,* toen hij zevenenveertig was. Daarentegen was Cervantes zeventig jaar, toen het prachtige tweede deel van zijn

Don Quixote verscheen. En hoe staat het met andere prozaschrijvers?

Goethe schonk aan de wereld zijn: *Das Leiden des jungen Werthers* op vijfentwintigjarigen leeftijd. Dickens' meest populaire boek *Pickwick* was ook het resultaat van zijn vijfentwintigste jaar; wat algemeen als zijn meesterwerk wordt beschouwd: *David Copperfield* verscheen, toen hij zevenendertig was, en *Faust* was Goethe's werk van zijn zestigjarigen ouderdom. Théophile Gautier was pas vierentwintig, toen zijn *Mademoiselle de Maupin* verscheen. Emily Brontë produceerde haar onsterfelijk *Wuthering Heights* vóór haar dertigste jaar, en Charlotte Brontë was dertig, toen zij *Jane Eyre* schreef.

Andere schrijvers, die omstreeks hun dertigste jaar meesterwerken produceerden, waren: Gustave Flaubert (34) met zijn *Madame Bovary*; Goldsmith (38) met zijn *Vicar of Wakefield*; Tolstoï (38) met zijn *Oorlog en Vrede*; Thackeray (36) met zijn *Vanity Fair*; Balzac (34) met zijn *Eugénie Grandet*; Galsworthy (39) met zijn *Man of Property.*

De oogst der veertigjarigen is nóg overvloediger. Arnold Bennett (41) met zijn *Old Wife's Tale*; George Eliot (42) met haar *Silas Marner*; Dostojewsky (45) met zijn *Schuld en Boete*; Hawthorne (46) met zijn *Scarlet Letter*; Balzac (47) met zijn *Cousine Bette*; Flaubert (48) met zijn *Education sentimentale.*

Op vijftig- en zestigjarigen leeftijd wordt er in de wereldliteratuur weliswaar minder geproduceerd, maar wèl werken van misschien nóg grooter beteekenis. Stendhal (56) met zijn *Chartreuse de Parme*; Cervantes (57) met zijn 1e deel van *Don Quixote*; Dostojewski (58) met zijn *De Gebroeders Karamazov*; Swift (59) met zijn *Gulliver*; Defoe (59) met zijn *Robinson Crusoë*; Victor Hugo (60) met zijn *Misérables*; Shaw (67) met zijn *Saint Joan.*[*)]

En nu de conclusie?

Een overzicht der letterkunde toont ons aan, dat de jeugd der auteurs de bij uitstek *lyrische periode* van hun leven moet worden genoemd. Het ouder worden brengt vanzelf ook een reflectiever worden met zich mee. De blik verruimt zich, de ziel schijnt

*) Eenige dezer gegevens zijn ontleend aan het Engelsche weekblad *Everyman.*

rustiger te worden; en vooral: het levensbegrip en de menschenkennis wordt dieper.

De schrijver, die in zijn jeugd midden in het barnende leven stond en er met hartstocht aan deelnam, schijnt er langzamerhand objectiever tegenover te komen en er buiten, of liever boven te kunnen gaan staan. Hij wordt dan van medespeler in het groote tooneel des bestaans, als het ware de criticus, die dit belangstellend, maar neutraal beschouwt. En zóó is het dan ook mogelijk, dat kunstenaars op hoogen leeftijd hun allerbeste werk voortbrengen; het voorbeeld van den negentigjarigen Michel Angelo is van algemeene bekendheid; Thomas Hardy was zeer oud, toen hij *The Dynasts* in het licht gaf, dat men in Engeland vèr boven *Tess of the d'Urberville's* en *Jude the Obscure* vindt staan, en het noemt 'a work of the highest genius', terwijl Lodewijk van Deyssel in 1932 als zijn overtuiging uitsprak, dat Willem Kloos 'tegenwoordig, zoowel in proza als in poëzie, bezig is zijn *meesterwerk* te schrijven.'

Aldus zou men het leven van den kunstenaar kunnen vergelijken met de seizoenen in de natuur: de lente brengt den onstuimigen opbloei, de zomer de groote volheid; de herfst is het tijdperk van den overvloedigen oogst, en de winter de periode van rijpheid en bezonkenheid, van stille meditatie en bijeen-gegaard weten, van wijder begrijpen en objectiever inzicht, van grooter wijsheid en dieper goedwillendheid, van klaarder opvatting en sympathetischer vrede.

J.K.-R.v.S.

Noot. - Door een allertoevalligste coïncidentie kwam mij, nadat ik het bovenstaande geschreven had, de volgende uitspraak van Selma Lagerlöf onder de oogen, die wonderwel met mijn eindconclusie overeenstemt.

Een courant te Stockholm heeft haar de vraag voorgelegd: op welken leeftijd een schrijver kans heeft, zijn beste werk voort te brengen. En Selma Lagerlöf antwoordde daarop, dat men daaromtrent geen algemeene regelen kan stellen, en dat het eenige, wat men zeggen kan, *dit* zou zijn:

'....dat ieder, die begaafd is met een groot letterkundig talent, eenvoudig te werk moet gaan volgens den aandrang zijner natuur.

De onstuimige gevoelens der jeugd uiten zich vanzelf in lyriek (bijna woordelijk mijn eigen zinsnede!); de energie en de ondernemingskracht van den middelbaren leeftijd in het drama; de epiek en de wijsheid van den ouderdom in de beschrijving der werkelijkheid.'

Ik vond dit oordeel *te* curieus overeenstemmen met mijn eigen opinie, om het hier niet even te vermelden!

J.K.

Humor in wezen en literatuur.

Door alle eeuwen heen heeft men gezocht naar een goede definitie van 'humor'. Want.... humor is een der fijnste veraangenamingen van het leven, ja, men zou hem kunnen noemen: *'het noodige overbodige'!*

Humor is dáárom zoo moeilijk te definieeren, omdat er zooveel graden in humor bestaan. In zijn even omvangrijke als belangrijke studie: 'De humor-cultus der romantiek in Nederland', zoo juist verschenen bij W.J. Thieme en Co. te Zutphen, geeft Dr. E. Jongejan een interessant overzicht der verschillende soorten van humor en deelt ons mede, dat humor in het Latijn 'vocht' beteekende. Wèl, een persoonlijkheid met humor is in elk geval het tegenovergestelde van 'droog'!.... Toen eens, tijdens het theedrinken in de pauze der colleges van Professor Bolland een dame in volle, serieuse overtuiging riep:

- O, Professor, u *wéét* niet, hoe *moeilijk* het is, een mensch *vloeibaar* te maken!....

was zij zelve op dat oogenblik verre van droog, neen, zij sprankelde een druppel van onversneden humor rond!....

'Humor', zegt Ludwig Börne, 'is niet een gave des geestes, maar des gemoeds', en wij gelooven wel, dat hij daarin ten volle gelijk heeft. Immers het derivaat van geest 'geestigheid' is nog iets anders dan 'humor'. De geestigheid kan koel, scherp, bitter, snijdend wezen, de humor is dat nooit. De geestigheid is ná verwant aan de ironie en de satire (zooals Dr. Jongejan ook in menig voorbeeld aanduidt), de humor mag wel eens ontaarden in ietwat banale, laag-bij-de-grondsche grappigheid (zooals Dr. Jongejan ons op vele manieren laat zien), kwetsend is hij nooit,

en menigmaal blijkt hij het vermogen te bezitten, door zijn warmte zelfs een stroeve, ongenaakbare ziel te ontdooien.

Humor is een kostelijke gave, en wie in zijn omgeving iemand aantreft, die in staat is de tegenheden des levens met een humoristischen blik te bezien, en de gespannenheid in den omgang te breken door een humoristisch woord, is wèl gelukkig te prijzen. Een met humor begaafd mensch heeft noodzakelijkerwijze iets goedhartigs, hij staat niet vijandig tegenover zijn medemenschen, hij is vrij van hekelenden spot en minachtenden hoon, van haat en nijd en bitterheid, hij is in zekeren zin, min of meer 'in tune with the infinite.'

In harmonie met het heelal zijn ...het is voor een 'gewoon' leven een niet zeer gemakkelijke opgave, maar die te vervullen is met behulp van den 'schönen Götterfunken,' welke humor heet, en die iemand aangeboren moet zijn, (hoewel hij misschien wel aan te kweeken is).

Een fijnzinnige humor is een weldaad, bewezen aan de, al te 'droge' menschheid. Hij behoort met bijvoorbeeld bloemen, lekkernijen, liedjes, tot de zoogenaamd 'overbodige' dingen, die noodig, 'brood'-noodig zijn voor ons bestaan, om het tot iets méér te maken dan tot een mechanisch leven, om er iets in aan te brengen van kleur en geur en smaak en fleurigheid.

* * *

Zijn lijvig boek, dat getuigt van een ontzaglijke studieusheid, belezenheid, vlijt en geduld, begint Dr. Jongejan met een Inleiding te geven, waarin hij 'groote' en 'kleine' humor met ons behandelt, de beteekeniswijzigingen van het woord humor, de humor in de oudheid, humor als levenskunst, en verschillende andere topics, die met het verschijnsel humor in verband, of er tegenover staan.

Zijn inhoudsvolle stof heeft Dr. Jongejan op methodische wijze in hoofdstukken verdeeld. Voor zijn uitgebreide studie heeft hij een ontzaglijke menigte boeken gelezen en goed gelezen; hij maakt ons opmerkzaam op tal van plaatsen, die ons anders zouden zijn ontgaan, en dan weer herkennen wij met genoegen, humoristische episodes, waarvan wij vroeger, bij onze eigen lectuur, al hadden genoten. Humor behoeft nooit iets 'zoets' te zijn, maar wèl is zij

altijd iets ‘zachts’; zij wekt geen schaterbui, maar wèl altijd een glimlach van tevreden mee-begrijpen. Den zuiversten humor treffen wij natuurlijk bij de zuiverste artiesten aan; Wolf en Deken, wie heeft ze niet lief om haar ongewilde, als haar vanzelf van de lippen vloeiende ‘Mutterwitz’? Wien verblijdt Potgieter niet met zijn humor van hoog gehalte, en wie is ontkomen aan de charme van Multatuli's onweerstaanbare comische tafereelen?

Ofschoon de heer Jongejan zich in hoofdzaak tot de Hollandsche literatuur bepaalt, blijkt hij ook in de buitenlandsche letterkunde uitnemend op de hoogte te zijn, en tal van bizonderheden vernemen wij over ons, ook heel lieve auteurs en hun werk.

Sterne is natuurlijk in dit boek vertegenwoordigd, en even natuurlijk, treffen wij er óók in aan; Heine, Dickens, Rabelais, maar óók de vriendelijke Xavier de Maistre, Fischart (diens Ehzüchtbüchlein wordt niet genoemd), Douglas Jerrold (diens Curtain Lectures waren óók wel der vermelding waard geweest) en honderden anderen. Ja, wij zouden moeilijk namen kunnen noemen, die vergeten zouden zijn; alleen misten wij het zooveel opgang gemaakt hebbende ‘Kippeveer’ van Cosinus (Huf van Buren), en van Beets' zuster ‘Onze Buurt’ door Een ongenoemde, en van de buitenlanders Shelley's *Peter Bell,* een amusant gedicht. waarin hij de Lake School (Wordsworth, Coleridge en Southey) op humoristische manier aanschertst.

Het zware, groote boek van den heer Jongejan is een ware *Fundgrube,* waarin ieder iets van zijn gading kan aantreffen. Men vindt hier alles bijeen, wat men wel eens zou willen weten of lezen, maar waartoe men zelf niet altijd de gelegenheid heeft het op te speuren. Dus behoort dit lijvige werk thuis in elke bibliotheek, en zelfs in vele studeerkamers (ja, waarom ook niet *huis*kamers?), want het is in vele opzichten een verkwikkende lectuur, en bovenal ontzaglijk interessant. Wij zijn Dr. Jongejan ten hoogste dankbaar voor den arbeid, dien hij zich voor ons heeft getroost, en hijzelf kan met voldoening terugzien op zijn energisch, volhardend en dapper volbrachte taak.

Wij eindigen met een aanhaling uit een boek, dat zich bij het hier besprokene zeer gelukkig aansluit: Dr. J.D. Bierens de Haan's belangwekkende studie: *De Zin van het Komische* (uitgave A.W. Sijthoff te Leiden), waarin hij den humor precies

blijkt aan te voelen als wij het hierboven beschreven, namelijk, dat de echte humor ons in zeker opzicht ‘in harmonie met het heelal’ doet voelen. De laatste woorden zijn daarom door ons gecursiveerd: ‘De ware gezindheid, die den vollen zin van het komische betreft, is de humor. De humor beoogt geen verstoring. Hij erkent de redelijke en zedelijke orde in de menschenwereld, en bevestigt haar. Hij is een gezindheid tot idealistische zelfkennis van het menschelijk wezen. Maar den rechten weg, den weg der bezinning, die tot deze erkenning leidt, acht hij een langen weg, evenals de tragische verbeelding, die zich voor ware kennis uitgeeft. Hij zelf heeft een korter weg gevonden, den weg der parodie. Zijn omweg tot erkenning der waarheid blijkt.... een korter weg dan de hoofdweg te zijn. O, wonder! De humor wendt de komische voorstelling aan, want daarin vond hij den kortsten weg *tot de wereldverzoening.*

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

‘De Volkenbond’?? - ‘Beter dan niets’, antwoordde een geestig schrijver op de vraag van 's Bonds beteekenis. Wat kan hij anders wezen dan een volstrekt minimum van wat goed, bemoedigend en heilzaam voor de menschheid kan genoemd worden? Doch indien in den Volkenbond dit volstrekte minimum dan toch aanwezig is, moet hij dan niet door alle volken met de uiterste inspanning en opoffering - want gratis deelt hij zijn minimum niet over de menschheid uit - gehandhaafd blijven?

Van den Volkenbond gesproken: het is van beteekenis, dat zijn eerste secretaris-generaal, *sir* Eric Drummond, waarschijnlijk wegens gezondheidsredenen, zijn heilzamen arbeid heeft geëindigd. Woodrow Wilson, de Amerikaansche staats-president, was de stichter van den Bond, doch *sir* Eric Drummond is er de bouwer van geweest. Hij was er de ziel van, en arbeidde in hooggestemden internationalen geest. Welke nationale, welke chauvinistische invloeden zich ook op zijn arbeid trachtten te doen gelden, hij was er hermetisch voor gesloten, en in zijn ambt stond hij dus bloot aan velerlei ondergrondsche verdachtmakingen en geheime beschuldigingen. Het is hier niet de plaats om den aard van zijn administratieven arbeid uiteen te zetten, alleen mag worden gezegd, dat hij dien verrichtte met hooge bedoelingen en onvermoeid streven.

‘Beter dan niets’, noemde die geestige schrijver den Volkenbond. Maar voor dit ‘beter dan niets’ is men nog steeds bezig aan het bouwen van een, het is waar gròòtsch paleis naar

nieuwerwetsche ‘zakelijkheid’ opgetrokken, dus zonder eenige verheffende gedachte. Onder de opperste leiding van *sir* Eric, werkt sinds jaren een kern van door hem uitgezochte ambtenaren en ambtenaressen aan het opstapelen van een berg paperassen, welke dit ‘beter dan iets’ moet symboliseeren. Want, helaas, welke vruchten draagt deze onvermoeide arbeid van den heen geganen secretaris-generaal, en van zijn leger ondergeschikten? Men kan er zelfs niet van zeggen, dat deze vruchten ‘beter dan niets’ zijn. Wel is waar zijn zij ièts: dorre paperassen, en die worden genoemd ‘pacten’. Maar geen der volken, waarvoor zij groeien, geniet er van, noch kan er van genieten. De laatste schep paperassen is dan nu weer het hoog geroemde ‘Pact der Vier’, d.w.z. Frankrijk, Duitschland, Engeland en Italië. Dit ‘Pact’ werd echter niet te Genève gekweekt, want daar verdorde deze vrucht in te warme nationalistische broeikassen. Doch, dank zij Mussolini, te Rome en het bedoelt den vrede te handhaven. Maar niemand, allerminst de onderteekenaars, gelooven er aan. Zij weten wel, dat de zoogenaamde vrede, door den allerjammerlijksten toestand, waarin de economie der wereld verkeert, zich voorloopig uit kracht van eigen zwakheid handhaaft. De menschheid heeft op dit oogenblik niet de economische kracht om een veer voor den mond weg te blazen, en dat spreekt dan over oorlogvoeren. De ‘Vier’ hebben den moed om nog toespelingen te maken op een ontwapeningsconferentie ‘ad calendas Graecas’, en verklaren plechtig, dat zij alle moeite zullen doen om die te doen slagen, waarbij Duitschlands eisch van rechtsgelijkheid doeltreffend gemaakt moet worden. Indien Duitschland immers gedwongen zou zijn eeuwig ontwapend te blijven in een gewapend Europa, zou de erkenning van zijn rechtsgelijkheid een bespotting zijn. Ook dit is dan ‘beter dan niets.’ Zelfs Duitschland heeft geleerd voorloopig zich met een minimum van internationale verwerkelijking te vrede te stellen. Nationaal stoomt het thans op volle kracht: een maximum van chauvinisme. Maar daar zijn dan de mogendheden der z.g. ‘Kleine Entente’, die in dit ‘beter dan niets’ reeds een gevaar zien, omdat het noodlottige Tractaat van Versailles alles in den grond heeft vergiftigd.

Zonder ophouden volgt de eene internationale conferentie echter op de andere. Zelfs wordt de eene geopend, terwijl de andere

nog beraadslaagt. Zoo bijvoorbeeld die voor den internationalen arbeid en de arbeiders, die nog steeds te Genève aan de praat of liever aan het twisten is, in het bijzonder over de 40-urige arbeidsweek, en daarbij moeite heeft omdat het Duitsche Hitlerisme nog erger dan het Italiaansche Fascisme, waaraan men allengs gewend is geraakt, vooral den gedelegeerden van de werknemers dwars zit. De Duitsche afgevaardigden op deze conferentie zijn intusschen kwaad weggeloopen.

Maar daar is dan in Londen de mastodontische economische conferentie begonnen, waarvoor men om haar reusachtige verhoudingen geen betere vergaderplaats kon aanwijzen dan een nog niet als zoodanig gebruikt geologisch museum. Om haar welslagen in eigen nationalen zin te verzekeren heeft de Duitsche 'Nazi'-regeering dit oogenblik uitgekozen om zich failliet te verklaren. Haar schuldeischers noemen dit faillissement een frauduleus bankroet. Het is een faillissement zonder curator: de gefailleerde doet met zijn activa wat hij goed acht. Duitschland zal niet meer betalen in vreemde geldswaarden, ofschoon het daarin heeft geleend. Daardoor zal het weldra over reusachtige bedragen kunnen beschikken, waarmee het van plan is de Duitsche obligatiën in het Buitenland, die allengs beneden pari zullen zinken, op te koopen. Ten slotte: Wie kan zich verrast, eerlijkverrast betoonen, door deze bankroetiershandelwijs van de Duitsche regeering? Had zij zich, een jaar of tien geleden, niet reeds berucht gemaakt door haar inflatie manipulatiën? Een storm van verontwaardiging is onder de crediteurs van Duitschland opgestoken. Afgescheiden van de vraag of men maar de geringste sympathie voor hen kan gevoelen, is het toch wel een ergerlijk feit, dat door Duitschlands nieuw fraduleus bankroet het laatste van de internationale handelstrouw wordt te niet gedaan.

Het is waar, dat wij ook in financieel opzicht leven in een zonderlinge wereld van kwade trouw en er maar weinige volken zijn, die het recht hebben de Duitsche regeering hevige verwijten te maken. Indien individuen deden wat hun regeeringen durven, zouden zij regelrecht in de gevangenis terecht komen. De regeeringen doen denken aan een handelsman, die op zijn 'eerewoord' iemand aanried een belangrijke som gelds in een onderneming te steken, en toen die failliet ging en de geldschieter den man

herinnerde aan zijn gegeven ‘eerewoord’, antwoordde: ‘Wàt? M'n eerewoord! Ik ben toch geen ridder’!

Het sinds oude tijden in financieele transactiën hoogstaande Engeland begon contractueele verplichtingen te schenden, door van een pond van twaalf gulden een waarde te maken van een derde minder. De Vereenigde Staten hebben dit voorbeeld op eigen wijs gevolgd. Men wil de mededingende natiën door vermomde loonsverlagingen en verminderde waardebepalingen van het geld van haar exportmarkten berooven, en het door Duitschland toegepast bedenksel om zijn verplichtingen te ontgaan door een ‘transfer-moratorium’ - nieuwe betiteling van den financieelen kanker - en dan door de baten van deze bedriegelijke bankbreuk in het Buitenland voor een koopje zijn obligatiën op te ruimen, nog wel door middel van zoogenaamde ‘Sperr-Marken’ - wèèr een nieuwe benaming voor half of heel waardeloos geld - is slechts nog een schrede verder. Het is daardoor in staat om op de vreemde markten dumpingspractijken te bedrijven.

Onder zulks auspiciën is dan in het Londensche nieuwe Geologische museum door koning George de zooveelste internationale, nù economische conferentie geopend, terwijl de natiën met de ontwapeningsconferentie te Genève, geeindigd met het ‘vodje papier’ van Rome, nog niet eens verder zijn gekomen. Nemen wij aan, dat aan deze nieuwe conferentie eenige volstrekt eerlijke mannen deelnemen, eenige ‘gentlemen’, die nog waarde hechten aan hun gegeven ‘eerewoord’. Koning George, die haar opende, is natuurlijk boven elke verdenking. Maar kan men dit ook zeggen van de staatslieden, die er hun land vertegenwoordigen? Er is zeker èèn afgevaardigde van wiens goede trouw om zich te stellen op het standpunt der internationale verbeteringspogingen, ieder overtuigd is: een staatsman van een kleine mogendheid, welke misschien, economisch, erger dan eenig andere lijdt door de schuld en de domheid van anderen: de tegenwoordige Eerste minister van Nederland, de heer H. Colijn. Internationale eerbied en sympathie hebben hem op deze conferentie tot een zwaren en verantwoordelijken post geroepen, dien hij met zijn blijmoedige zelfverzekerdheid en zijn groote gaven heeft aanvaard. Maar hoe zullen hij en de enkele andere ‘gentlemen’ het internationale

bouwwerk optrekken, als Duitschland met zijn vèrdragend kanon het transfermoratorium de fundamenten er van reeds bombardeert? Men berekent, dat het 'Nazi'-land 15 à 20 milliard Mark schuldig is, waarvan aan het vroegere 'steinreiche' Holland het bagatel van 2½ à 3 milliard toe komt. Intusschen geeft evenals bij vroegere inflatie-manipulatiën, de Duitsche bankroetier milliarden uit om wat hij noemt zijn eigen volk te saneeren, waaronder o.m. behoort, dat hij anderhalf milliard schenkt aan trouwlustigen voor wat hij noemt 'huwelijksfinanciering': Duitsche huwelijkspaartjes worden op rekening van de vreemde geldschieters aan een uitzet geholpen. Het is bij het kluchtige af.

Geen wonder, dat men daar in Londen, voor een deel onder gezag van den heer Colijn, ofschoon men de sprekers op eloquentie-rantsoen heeft gesteld van 15 minuten, menig hard woord zal vernemen. Het begon reeds dadelijk met een nog al warme woordenwisseling tusschen de Engelschen en de onbetrouwbaar blijkende Amerikanen, over het schuldenvraagstuk. Hugenberg, de Duitsche afgevaardigde, tactloos als slechts Duitschers kunnen zijn, waar het internationale vraagstukken betreft, poogde ook het vraagstuk aan te roeren van Duitschlands ontstolen koloniaal bezit, dat het toch wezenlijk voortreffelijk had weten te administreeren: diefstal door de overwinnaars, in het bijzonder den Engelschen overwinnaar, door middel van het Versaillaansch Tractaat. Dat het Duitsche volk over dezen diefstal niet heen kan, is licht te begrijpen. Dat dit feit heilloos werkt op het Duitsche nationale leven ten schade van de volkengemeenschap is ook verklaarbaar. Maar tactloos, immers op dit oogenblik doelloos, was het van Hugenberg om de zaak nu aanhangig te maken, en zijn regeering heeft hem gedésavoueerd.

Ook de Noord-Amerikaansche délégatie doet op deze conferentie wonderlijke dingen. Eerst komt zij met een voorstel om alle douanetarieven met 50 procent te verminderen, en dan zegt zij, dat dit maar zoo'n idéetje is van de Noord-Amerikaansche deskundigen, doch niet van de eigenlijke afgevaardigden, die verantwoordelijk zijn. Zelf krijgen zij uit Washington oòk een schrobbeering: de délegatie is namelijk niet voorzichtig genoeg in haar uitlatingen. Maar als haar hoofd fungeert toch de Noord-Amerikaansche minister van Buitenlandsche Zaken, Cordell

Hull. Men zou zoo zeggen, dat die geroepen is om 'cautious' genoeg te wezen. Voor den duur der Conferentie, deelde de heer Colijn mee, hebben in tusschen 49 van de vertegenwoordigende volken toegestemd in een tariefbestand. Het is ongetwijfeld iets. 'Beter dan niets'. Alle Europeesche natiën, behalve Zuid-Slavië doen aan dit bestand mede. Maar de Vereenigde Staten niet; maar Canada, Japan, Britsch-Indië en Venezuela nièt. Een wilde stroom van voorstellen is over het hoofd van den heer Colijn, Hollandsche zeewering van deze economische conferentie, losgebroken, en op vaderlandsche wijs houdt hij stand, *tranquillus in undis*'. Met den Bijbel en een handvol sigaren naast zich werkt de Hollandsche staatsman, en verbaast ieder door zijn onvermoeibaarheid. Aan den heer Colijn noch aan het land van zijn afvaardiging zal het liggen, wanneer de conferentie het niet verder brengt dan het 'beter dan niets'. Maar de Westersche volken zijn bezig onder te gaan door hun eigen materialistisch genie, dat hun volksbestaan reeds sinds een eeuw en langer ondermijnt. Overproductie met onderconsumptie en het daartusschen liggend gebrekkige, immers door het jammerlijk kapitalisme gebrekkig, distributie-vraagstuk moeten worden besproken en geregeld, wil de menschheid eenige orde stellen in haar economie.

Evenals vààk slaat de leider van de 'Haagsche Post', de heer S.F. van Oss, in zijn blad op de juiste plaats van het economisch aambeeld, waarop het ijzer wit gloeiend ligt, doch de politieke smeden op elkaars voorhamers slaan:

'Wij moeten terug naar gezond geld, met zijn natuurlijke gevolg: gezond crediet; wij moeten terug naar hoogere, loonende prijzen voor de groote stapel- en nijverheidsproducten, en wij moeten de fiscale boeien die den handel thans allerwege kluisteren verbreken. Ik zeg met opzet fiscale boeien, omdat het niet alleen een kwestie is van tolmuren. Ook de hooge belastingen zullen m.i. ernstig onder de oogen moeten worden gezien, hoewel dat rechtstreeks niet hier in Londen geschieden; dat is het interne werk voor elk land op zichzelf. Maar men kan hier bepaalde dingen doen die deze zware taak kunnen vergemakkelijken. En dan zijn er, behalve die drie onderwerpen, nog twee, die helaas, voornamelijk door den invloed van Amerika, buiten het programma zijn gehouden; te weten de oorlogschulden en de ont-

wapening. Zonder definitieve beslissingen omtrent die schulden blijft grondige financieele opreddering ondenkbaar. De schulden zijn de voornaamste oorzaak geweest van de monetaire verwarring en ontaarding; en totdat zij geheel van de baan zijn kan men geen afdoende maatregelen nemen tot terugkeer naar werkelijk gezonde monetaire toestanden, en moet al hetgeen men mocht besluiten lapwerk blijven, om niet te zeggen monnikenwerk.'

'Verder, zonder ontwapening die onmisbaar is voor waren en duurzamen vrede, moeten het vertrouwen en de stabiliteit uitblijven die grondwaarden zijn voor een gezond zakenleven; om niet te spreken van de hoognoodige ontlasting van alle budgetten, die voor een goed deel hun evenwicht kwijt zijn omdat bewapening, of zooals men tegenwoordig zegt defensie, van den belastingbetaler veel en veel te zware offers eischt. Vooral hier zijn interne bezuinigingen grootendeels afhankelijk van internationale toestanden. Dat die twee voornaamste nummers op het program ontbreken is, gelijk reeds gezegd, geheel te wijten aan Amerika. Het wil hier niet over de oorlogsschulden praten, ten minste niet officieel; en het wil de ontwapening in bepaalde richtingen dwingen omdat het zegt dat Europa Amerika kan betalen, zoolang het zooveel geld vermorst aan bewapening. Maar ten opzichte van deze laatste wil het zelf vrij blijven. Het zegt niet rondweg: ontwapen, en ik haal een streep door mijn vorderingen, terwijl ik zelf mede ontwapen. Daar zou over te praten zijn, met graagte. Amerika beweert dat zijn interne politieke toestanden zulks een houding onmogelijk maken. Maar de ware oorzaak is te zoeken in dieper liggende tegenstellingen: in Amerika's streven, door zoo vele zijner gedragingen bewezen, zooveel mogelijk voor zichzelf uit den chaos te halen en te redden, en alleen mede te doen aan datgene, wat zijn eigen materieele belangen dient. Al zijn mooie woorden en nobele phrasen kunnen voor goede opmerkers die waarheid niet verbloemen.'

Beter, duidelijker, eenvoudiger kan niet gezegd worden waarom het op de Londensche Conferentie gaat en ik geloof niet, dat het noodig is verontschuldiging te verzoeken voor dit lange citaat.

Het 'Derde Rijk' is middelerwijl ijverig bezig het weinige, dat het mogelijkerwijs nog aan symphatie kan bijeen garen in den grond te verwoesten door den strijd der 'Nazi's', de zoogenaamde

Hitlerianen in Oostenrijk. Maar het blijkt meer en meer, dat Adolf Hitler, de nieuwe Rijkskanselier, er moeilijk voor aansprakelijk gesteld kan worden.

Het is een strijd van Oostenrijksche ‘Nazi's’ en Rijksduitsche leiders tegen de bestaande republiek. Maar in zijn kleinen kanselier Dollfuss bezit Oostenrijk een ‘petit caporal’, die tegen heel wat mannetjesputters uit het ‘Derde Rijk’ is opgewassen. Denken de ‘Nazi's’ op deze geweld-manier tot een aansluiting tusschen de twee Duitsche mogendheden te komen, dan vergissen zij zich. Vooral indien zij hopen op de sympathie van den ‘duce’ Mussolini, overigens zoo nauw verbonden met de tegenwoordige leiders van Duitschland, die met zooveel vrucht zijn fascistisch voorbeeld hebben bestudeerd.

Het zou te optimistisch zijn te beweren, dat door de overwinning der Duitsche ‘Nazi's’ in Dantzig de beruchte Poolsche corridor, een der neteligste internationale vraagstukken met betrekking tot het nieuwe Duitschland, in het bijzonder tegenover Polen, bezig is te verdwijnen. Het is echter een voor Polen gelukkig feit, dat de vrije stad Dantzig haar belang als haven voor dit land verloren heeft, omdat Polen-zelf in de Golf van Dantzig, niet ver van genoemde stad, op eigen grondgebied een modern ingerichte zeehaven heeft gesticht, die ongetwijfeld zal worden wat de oude Hansastad Dantzig eens was, de havenstad Gdynia. Fransch geld stelde Polen daartoe in staat. Maar al heeft Dantzig dan zijn belang voor Polen waarschijnlijk voor goed verloren en dit land derhalve de hereeniging dier stad bij het ‘Derde Rijk’ niet meer hoeft te beletten, de ‘corridor’ tusschen Polen en Oost-Pruisen blijft bestaan. Van groot belang kan de samenvoeging van Dantzig met het ‘Derde Rijk’ voor het behoud van den wereldvrede dus niet wezen.

Hè, ja, het zou hier bijna worden vergeten: het schijnt vrede te zullen worden tusschen Japan en China op den grondslag van het ‘Beati Possidentes’, of de Vereenigde Staten het met het oog op Mandsjoekwo of de Russische Soviët-republieken het met het oog op den Ooster-spoorweg goed vinden of niet. Het vraagstuk ‘Japan-China’ heeft voor het oogenblik elk wereldbelang verloren. Men spreekt er zelfs niet meer over. Dit is hier een gereede aanleiding om een enkel woord te wijden aan het

den ‘N.G.’ door de redactie van het Duitsche ‘Zeitschrift für Politik’, in uitnemend Engelsch vertaalde toegezonden werk, getiteld ‘The Problem of disarmament’.

Het bestaat uit een reeks in het Duitsch in genoemd tijdschrift geplaatste artikelen van uitnemende deskundigen onder leiding van baron Von Neurath, den tegenwoordigen Duitschen minister van Buitenlandsche Zaken. Het werk, of liever deze artikelen, behandelen het ontwapeningsvraagstuk van een Duitsch standpunt gezien. Wat ook in het bijzonder van Fransch standpunt moge worden aangevoerd, men zegt niet te veel door te beweren, dat van het ingenomen standpunt het vraagstuk van zijn belangrijkste en verst doordringenden kant wordt bekeken. Het doet er eigenlijk weinig toe of de Duitsche afgevaardigden te Versailles het noodlottige vredestractaat slechts hun handteekening hebben gegeven op voorwaarde van een gelijke ontwapening der op dat oogenblik zeer zeker door een roes van waanzin benevelde overwinnaars. Indien de Duitsche afgevaardigden geweigerd zouden hebben dit z.g. Vredestractaat te onderteekenen, zouden zij over hun volk, hun land een nog vreeselijker beproeving hebben opgeroepen dan de nederlaag hun reeds bracht. Maar het is zeker, dat het bij uitstek strijdbare en strijdhaftige Duitsche volk - afgescheiden van de vraag of men het door deze karakteristiek een compliment maakt of niet - niet eeuwigdurend in dit opzicht de mindere kan blijven van de overige natiën. En wijl dit reeds door de overwinnaars noodgedwongen wordt erkend, hoeft er geen woord meer bij, dat ook dit vraagstuk op de keel van alle volken drukt als de punt van een dolk.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Over eenige van Goethe's vrouwenfiguren Goethe's moeder, Bettina Von Arnim, en die Günderode. *(Vervolg van blz. 571.)*
Mignon. II.

Men zou kunnen zeggen, dat het geheele zieleleven van Mignon uit heimwee bestaat, - heimwee naar het vaderland (Italië), dat zij te vroeg heeft moeten verlaten, en heimwee naar liefde. En beide soorten van heimwee, die zij, zij weet niet hoe, wil bevredigen, doen haar verkwijnen, en zichzelve ópteren in een ondefinieerbaren toestand van verlangen en smart.

De prozaïsch verstandige Jarno, die Mignon een ‘albernes zwitterhaftes Geschöpf’ noemt, en niet begrijpen kan, hoe Wilhelm sein Herz an ein solches Wesen hängen möge’ bereikt alleen, dat Wilhelm's neiging voor het ‘gute kleine Geschöpf’ nog teederder wordt, en Mignon, die haar hartstochtelijke liefkoozingen meest zachtjes door haar beschermer ziet afgeweerd, hangt zich nu ‘so fest an ihn, das er sie zuletzt nur mit Mühe los werden’ kan.

En als Wilhelm zegt:

‘Nur uns Armen, die wir wenig oder nichts besitzen, ist es gegönnt, das Glück der Freundschaft in reichem Maasse zu geniessen. Wir können unsre Geliebten weder durch Gnade erheben, noch durch Gunst befordern, noch durch Geschenke beglücken. Wir haben nichts als uns selbst. Dieses ganze Selbst müssen wir hingeben, und wenn es einigen Werth haben soll, dem Freunde das Gut auf ewig versichern. Welch ein Genuss, welch ein Glück für die Geber und Empfänger! In welchen seligen Zustand versetzt uns die Treue! Sie giebt dem vorübergehenden Menschenleben eine

himmlische Gewiszheit, sie macht das Hauptkapital unseres Reichthums aus.

Dan gaat Mignon naar hem toe en drukt haar hoofd aan zijn borst, want deze woorden zijn haar als uit haar diepste hart gesproken. En als de aanval van het gezelschap door roofzuchtig gespuis plaats heeft, dan zoekt Mignon haar geliefde met al haar zwakke krachten te verdedigen, en later probeert zij zijn wonden met haar haren te verbinden. En zij is smartelijk jaloersch op Philine, als zij deze, door den toestand van haar verrekten arm, dien zij niet langer verbergen kan, de verpleging van Wilhelm moet overlaten, en als Philine plotseling vertrekt, is zij bovenmatig verblijd. Doch dat zij gepassioneerd op Wilhelm verliefd is, daarvan is zij volkomen onbewust.

Evenwel, na de succesvolle opvoering van Hamlet, als het gezelschap in opgewonden vreugde lustig klinkt en drinkt, wordt in Mignon haar hartstochtelijke zuidelijke natuur wakker. Zij raakt haast buiten zich zelf: Sie raste; die Schellentrommel in die Hand um den Tisch herum; ihre Haare flogen, und indem sie den Kopf zurück und alle ihrer Glieder gleichsam in die Luft warf' schien sie einer Mänade ähnlich, deren wilde und beinahe unmögliche Stellungen uns auf allen Monumenten oft in Erstaunen setzen.

Nu volgt de catastrofe, die in Mignon's heele leven en zijn zulk een ontzaglijke verandering bewerkstelligt. De lezer wordt hieromtrent eerst later ingelicht, wanneer wij uit den mond van den dokter de bekentenis vernemen, die Mignon aan Natalie heeft toevertrouwd. De gedachte om eens een nacht bij haar geliefde door te brengen 'war ihr so reizend erschienen, ohne dass sie dabei etwas weiter als eine vertrauliche glückliche Ruhe zu denken wuszte.'

De neiging tot haar beschermer 'war in dem guten Herzen schon lebhaft und gewaltsam; in seinen Armen hatte das gute Kind schon von manchem Schmerze ausgeruht, sie wünschte sich nun dieses Glück in seiner ganzen Fülle. Bald nahm sie sich vor, ihn freundlich darum zu bitten, bald hielt sie ein heimlicher Schauder wieder davon zurück. Endlich gab ihr jener lustige Abend und die Stimmung des genossenen Weines den Muth das Wagestück zu versuchen.'

Maar als zij op het punt is haar verzoek te doen, moet zij ervaren,

dat een andere, - Philine - haar is voor geweest. Zij vergaat van wanhoop: alle Qualen, alle die heftigen Empfindungen einer leidenschaftlichen Eifersucht mischten sich zu dem unerkannten Verlangen einer dunklen Begierde, und griffen die unentwickelte Natur gewaltsam an. Ihr Herz, das bisher vor Sehnsucht und Erwartung geschlagen hatte, fing mit einmal an zu stocken, und drückte wie eine bleierne Last ihren Busen; sie konnte nicht zu Athmen kommen, sie wuszte sich nicht zu helfen; sie hörte die Harfe des Alten, eilte zu ihm unter das Dach, und brachte die Nacht zu seinen Füssen unter entzetzlichen Zuckungen hin.

Wanneer Wilhelm haar den volgenden morgen terugziet, ontstelt hij over haar veranderd uitzicht. Het lijkt wel of zij dien nacht is gegroeid. Het kind is tot jonkvrouw volwassen. ‘Sie trat mit einem edlen Anstande vor ihn hin, und sah ihm sehr ernsthaft in die Augen, so dasz er den Blick nicht ertragen konnte. Sie rührte ihn nicht an wie sonst, da sie gewöhnlich ihm die Hand drückte, seine Wange, seinen Arm, seinen Mund, oder seine Schulter küsste, sondern sie ging, nachdem sei seine Sachen in Ordnung gebracht, stillschweigend wieder fort.’

In het vervolg noemt zij hem ook niet meer Heer of Vader, maar spreekt hem aan bij zijn naam: Meister. Toch wil zij hem niet verlaten, en als hij zegt, dat er nu toch iets voor haar verdere opvoeding moet worden gedaan, zegt zij: Ich bin gebildet genug um zu lieben und zu trauern. Ook wil zij geen dokter hebben, om zich te laten behandelen, ofschoon haar hartkwaal haar hoe langer hoe meer doet lijden. Zij voelt zich eigenaardig tot den ouden harpspeler aangetrokken, zonder evenwel te weten, dat zij zijn eigen kind is. En eindelijk laat zij zich met den kleinen Felix, van wien zij terecht vermoedt, dat het Wilhelm's kind is, naar Therese brengen.

Als Mignon, in een wit gewaad, optreedt, te midden van haar meisjes, verrast zij iedereen door het engelachtig, verklaarde en reine harer verschijning. En het lied, dat zij bij haar cither improviseert, is haar zwanenzang:

So laszt mich scheinen bis ich werde,
Zieht mir das weisze Kleid nicht aus!
Ich eile von der schönen Erde
Hinab in jenes feste Haus.

Nadien kleedt zij zich inderdaad nooit anders dan in het wit. En als Wilhelm haar weder ziet, schijnt het hem ‘als wenn Himmel und Erde sich umarmten.’ Zoolang zij nog leeft, en haar voorgevoel zegt haar, dat het niet lang meer duren zal, wil zij voor zijn zoontje zorgen.

Dan komt het einde.

Wilhelm en Therese, de verloofden, laten Felix ‘moeder’ zeggen tegen Therese. Mignon hoort het, en:

‘Sie fuhr auf einmal mit der linken Hand nach dem Herzen, und indem sie den rechten Arm heftig ausstreckte, fiel sie mit einem Schrei todt nieder.’ Haar hart was gebroken.....

Schiller spreekt van Mignon's ‘Todesfeier’:

Dieses reine und poetische Wesen eignet sich volkommen zu diesem poetischen Leichenbegängnisse. In seiner isolierten Gestalt, in seiner Geheimniszvoller Existenz, seiner Reinheit und Unschuld repräsentirt es die Stufe des Alters, auf des es steht; es kann zur reinsten Wehmut und zu einer wahrhaft menschlichen Trauer bewegen, weil sich nichts als die Menschheit in ihm darstellte. Was bei jedem andern Individuum unstatthaft sein würde, wird hier erhaben und edel.’ Wat Julian Schmidt over Mignon's begrafenis zegt in zijn Deutsche Litteraturgeschichte is wel wat onbarmhartig; hij noemt deze namelijk ‘ein abgeschacktes Possenspiel’.

Men moet Goethe's romans natuurlijk nooit den maatstaf aanleggen van onze moderne realistiek, maar ze beschouwen in het licht van den tijd, toen poëtische romantiek er ‘absoluut bij behoorde.’

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

Willy Pétillon. *De tweelingzusters.* - De Erven de Wed. J. van Nelle, Rotterdam.

Kan het toevalliger? Ook in dit boek evenals in het, de vorige maand door mij besproken werk van Hendrik Fellinga, heeten de twee er in optredende meisjes.... Eva en Liesje. En ook deze twee zijn dezelfde soort contrasten, als in Minderjarigen: Eva de 'vlinder', Liesje de 'huismusch'. Er zijn van die literaire coïncidenties, waarvoor men gewoonweg stáát!

'De tweelingzusters' is een allerliefst, vriendelijk boek, eenvoudig en charmant. En weer een der bewijzen voor den smaak en het goede inzicht, waarmee de firma van Nelle haar keuze voor haar cadeauboeken doet.

Aleid Ages-van Weel. - *Godslampje.* - v. Dishoeck, Bussum.

De zielige geschiedenis van een mismaakt kindje, dat eindelijk van haar levenslijden wordt verlost. Mevr. Ages heeft zich wel goed in de psyche van een dergelijk ongelukkig schepseltje weten in te denken, en ook de figuur der moeder is goed voelbaar gemaakt.

Bets Ranucci-Beckman. - *Tienduizend kaarsen.* - Querido, A'dam.

Mevr. Ranucci, die, zoowel als actrice en als schrijfster haar sporen heeft verdiend, verrast ons thans met een al heel interessanten roman. 'Achter de coulissen kunnen kijken', de hartewensch van allen, die belang stellen in het tooneel, dat wordt ons thans vergund, en het is de hand van een bekwame en volleerde gids, die ons rondleidt, een, die alle *ups and downs* van het beroep heeft medegemaakt, en die tegelijk een vrouw is met een fijne opmerkingsgave, een flink verstand, een diepere gevoeligheid, en een groote liefde. Deze roman is

allround belangwekkend, en menigeen zal blij wezen, de eigenaardige wereld van het tooneel beter te hebben leeren kennen èn waardeeren, dan mogelijk was, zoolang deze alleen van den buitenkant werd gezien. Als dit boek succes heeft, en dat zàl het, dan is dit succes wèlverdiend!

Hellen Randers. *Was ik maar een jongen....* - Gebr. Kluitman, Alkmaar.

Ik ben geneigd de woorden uit het prospectus der uitgevers te onderschrijven, en dit meisjesromannetje 'het mooiste boek' te noemen, dat tot nu toe voor de vrouwelijke jeugd verscheen. Nu ja, we moeten zulke uitspraken altijd *cum grano salis* nemen, er zijn vroeger natuurlijk óók tal van uitstekende meisjesboeken verschenen! maar op zichzelf beschouwd, is dit 'ik-verhaal', levendig, raak en tegelijk innig als het is, boeiend van het begin tot het einde.

Een woord van lof over de keurige, aantrekkelijke uitvoering mag niet ontbreken.

Willy Corsari. *De man zonder uniform.* - H.P. Leopold, Den Haag.

'De man zonder uniform', (de man die afwijkt van de conventie) is een boek, zooals er maar weinige worden geschreven. De ontzaglijke ernst, waarmee het onderwerp is aangevat (de studie, die er achter ligt, moet geen kleinigheid zijn geweest!) maakt, dat het in ons blijft naleven ter overdenking; Willy Corsari heeft een paar problemen gesteld, die, zoowel in de leekenwereld, als in de wetenschap, van het hoogste belang moeten worden genoemd. De zeer knappe en zeer begaafde en niet minder beschaafde auteur heeft met zorgvuldig overleg haar stof gekozen en deze gerangschikt, en de conclusies tot welke zij komt, zijn voor ieder humaan mensch aannemelijk. Mag een dokter een ongeneeslijk zieke uit zijn lijden helpen? Het slot van Warwick Deeping's Sorrell and Son gaf reeds het antwoord op deze vraag, waarmee Willy Corsari het eens is, en ik zou haast zeggen: natuurlijk ook

iedere leek. De pakkende verhaaltrant van de hoe langer hoe populairder wordende schrijfster, die haar steeds wassende befaamdheid ten volle verdient, maakt dat men dit boek leest, ademloos geboeid, omdat deze roman geen tendenzwerk, maar een stuk levend leven geworden is. Moge hij velen tot nadenken stemmen!....

(Zou men, in zekeren zin, 'De man zonder uniform' niet kunnen noemen: 'de Hollandsche Arrowsmith'?....)

Mary Dorna. *Wanordelijkheden rondom een lastig kind.* - N.V. Leidsche Uitgevers-Mij. Leiden. - Nanny Johansson. *Een die niet welkom was.* J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Twee boeken, die wonderlijk parallel loopen, en tegelijk elkaars groote contrasten zijn! Nanny Johansson, zoowel als Mary Dorna, schrijft een autobiografisch boek, waardoor wij van elk een inzicht krijgen in een kinderleven, zoo goed geobserveerd, zoo markant weergegeven, en over het algemeen zóó schrijnend pijnlijk, dat ons hart van deernis samen krimpt. Het geluk nog een kind te zijn, hoe honderden malen is dit bezongen, verheerlijkt en voorgesteld als een verrukkelijk paradijs! O, selig, o, selig, ein Kind noch zu sein!.... In den laatsten tijd echter worden ons hoe langer hoe meer authentieke revelaties gedaan, waardoor ons de moeilijkheden, bezwaren, angsten, kwellingen, gevoeligheden, zielepijnen der jeugd maar àl te duidelijk worden gemaakt. Er zijn sommige kinderlevens, voor het uiterlijk 'nog niet zoo kwaad', maar die innerlijk een hel zijn van nood en pijn. Lees maar eens het boek van Mary Dorna, waar de schrijfster u voelbaar maakt, hoe een kind tot liegen, draaien, veinzen, bedriegen komt door de onverstandige behandeling der ouderen. Het op den omslag typisch afgedrukte rapport staat daar als een bittere klacht, - een áánklacht beter nog misschien.... En lees het (op de keurige Meulenhoff-manier uitgegeven) boek van Nanny Johansson. Is het mogelijk, dat een kind, een arm, klein, onschuldig kind zóó diep en onverdiend lijden kan?.... Het contrast der beide boeken bestaat hierin, dat Nanny's temperament, dat van alles onmiddellijk genieten kan, lijnrecht tegenover dat van Mary staat,

die vanwege haar hyper-sensitieve natuur door betrekkelijke kleinigheden onmiddellijk ten diepste getroffen wordt.

Beide boeken zijn rijk aan kostelijken humor. Mary Dorna is buitengewoon origineel, en wekt waardeering door haar exact en intens weergeven van personen en toestanden, terwijl men voor de eenvoudig-opgevoede Nanny Johansson niets dan bewondering kan hebben voor haar aangeboren schrijfstersgave, en de fijne, verzorgde wijze, waarop zij deze heeft gecultiveerd.

Joe Lederer. *De brief in den nacht.* Vert. Elsa Kaiser. J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Joe Lederer, die op zeer jeugdigen leeftijd debuteerde met 'Het meisje George', een boek, dat dadelijk de aandacht trok, om de intensiteit, waarmee het was geschreven, is een schrijfster, zooals menigeen in Nederland er eene zou willen zijn. Haar stijl is poignant, de situaties, die zij schept, zijn diep aangrijpend, haar persoonsuitbeelding is gaaf en direct, haar dialoog is voorbeeldigzuiver, haar intrige is treffend en verrassend van vinding. *De brief in den nacht* is een zeldzaam boeiend boek, het is navrant, en laat een sterken indruk van weemoed na. In de Meulenhoff-editie (een algemeene bibliotheek) een wel zeer gelukkige keuze! En de vertaling van Elsa Kaiser, vlot, natuurlijk, levendig en sensitief, kan in alle opzichten worden geroemd.

Annie Salomons. *Het huis in de hitte.* - Ned. Keurboekerij, Amsterdam.

Een bundel beschouwingen, ervaringen, ontmoetingen, opmerkingen, beschrijvingen, (hoe wil men deze verzameling noemen? elk woord is er op van toepassing!) waarin Annie Salomons haar ondervindingen van 'drie jaar Deli' vertelt. Ze zijn alleraardigst, deze korte stukjes, en men leest ze met het grootste genoegen. Men krijgt een voortreffelijk kijkje in het intiemere Indische leven, en hoort tal van bizonderheden, die ons tot dusverre nog onbekend waren. Een gezellig, een onderhoudend en ook een leerrijk boek, dat ieder, die iets om ons Indië geeft, en wie doet dit ten slotte *niet?* zich zou moeten aanschaffen.

Anna van Gogh-Kaulbach. *Goddelijk avontuur.* - N. Keurboekerij, Amsterdam.

Reeds vele malen heb ik het gezegd: als Anna van Gogh-Kaulbach zich een onderwerp kiest, dan spaart zij geen moeite om het zoo goed mogelijk te behandelen. Dit boek, *Goddelijk Avontuur,* heeft tot intrige de oorlogsidee tegenover de vredesidee, en is in twee deelen verdeeld: het eerste speelt in den tijd van den opstand der Friezen, toen de Romeinsche legioenen optrokken om dien te dempen, en het tweede in den tegenwoordigen tijd van den wereldoorlog.

Voor de eerste maal (meen ik) heeft Anna van Gogh een historisch onderwerp in scène gezet, en, zooals zij al haar werk uitstekend doet, heeft zij ook dit voortreffelijk gedaan. Zij roept een levendig beeld voor ons op van het onbarmhartige leven uit dien oerouden tijd en stelt daar tegenover de moderne periode. Een tendenz-boek? och, ja, zoo men wil. Maar tendenz op *deze* wijze gegeven is aanvaardbaar, en zal, juist *om* den vorm, haar heilrijk werk wel doen.

(Wat geeft de Ned. Keurboekerij haar werken keurig uit: aangenaam van formaat, duidelijk van druk, fraai verzorgd van omslag.)

Dr. L. Knappert. *Willem I.* - Tjeenk Willink, Haarlem.

Prof. Knappert geeft ons in dit bescheiden boek een onpartijdige geschiedenis van den grooten vaderlander, aan wien Nederland zoo onnoemelijk veel te danken heeft. De schrijver, een betrouwbare gids, leidt ons rond in de gedachtenwereld, de idealen, het lijden en strijden van den genialen vorst, en in de noten verwijst hij naar bewijsplaatsen en geeft verklaringen van citaten, die om hun belangrijkheid in den tekst werden opgenomen. Een aantrekkelijke uitgave!....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

* * *

Over Emil Ludwig.

Zonder de waarheid geweld aan te doen, kan men Emil Ludwig tot een der meest gelezen schrijvers van dezen tijd rekenen. Enkele jaren geleden, zoo luidt een bericht, was de gezamelde oplage van zijn in het Duitsch verschenen werken meer dan 1.300.000 exemplaren! De oorzaak zijner populariteit is alleszins verklaarbaar, als wij op de figuren letten tot wier biograaf hij zich geroepen voelde. Voldoet deze auteur niet uitsluitend aan de behoeften der nieuwsgierigen naar levensbizonderheden (liefst pikante!) van alom bekende personen, zeker lijkt het ons, dat hij hen in menig opzicht ter wille is. Het groote publiek weet nu 'in geuren en kleuren' hoe diverse machtigen der aarde leefden: Jezus, Michelangelo, Napoleon, Goethe, Lincoln, Bismarck. Enzoovoort. De middelmatige mensch krijgt waar voor zijn geld! De vraag ligt voor de hand, welke persoonlijkheden voor Ludwig in de toekomst nog veilig zullen zijn....

Door zijn bezoek aan ons land stond de auteur voor kort in het brandpunt der nederlandsche belangstelling, wat tot gevolg had dat wij, via pers en radio, veel van en over den beroemde te hooren kregen. De schrijver hield lezingen en wij van onzen kant interviewden. Jammer dat de auteur zich in zijn voordrachten tot datgene beperkte, wat wij reeds uit zijn boeken tot ons namen. Alzoo was er weinig nieuws. Enkel toen Ludwig over zijn *Gespräche mit Mussolini* sprak ontstonden er belangrijke gezichtspunten, die men noch in courant noch in periodiek veronachtzaamde.[1)]

Aan interesse voor zijn persoonlijkheid heeft het dezen biograaf-romanschrijver-dichter zelfs in zijn vaderland nimmer ontbroken. Een in ons land zoo goed als onbekend boek over hem, *Der Fall Emil Ludwig*[2)], en geschreven door den Duitscher Niels Hansen, moge er een der laatste bewijzen van heeten. Het is vooral een felle maar eerlijke getuigenis tegen Ludwig als 'Wahrheitssucher' en 'Seelentaucher'. Men behoeft niets van Hansen te onderschrijven om tot het besef te komen, dat hier iemand aan het woord is die, wars van tendenz en persoonlijke antipathie, zijn

1) Men leze o.m. 'Bij Ludwig', door mevr. C. Kuiper-De Jongh (N.R.C. van 28 Juni 1932, Avondblad, E).
2) Gerhard Stalling, Oldenburg I.O., 1930.

geestelijken tegenstander op de juiste wijze tegenover zich stelt.

Voor den aanhanger van Ludwig zal het begin van Hansen's studie tot tegenspraak prikkelen, doch al verder lezend zal hij tot andere gedachten komen. Want Hansen toont overtuigend aan, dat Ludwig op vele gebieden faalt en dat hij met veel te veel roem beladen werd en wordt. Zijn houding ten opzichte van bijv. de nationale zaak is niet anders dan bedroevend te noemen. Hansen stelt dit o.m. van hem vast: 'Er fühlt sich so wenig an seine Nation gebunden, dasz er in Rom sich von dem pazifistischen deutschfeindlichen "Club der 10" einführen läszt, dem u.a. die Gräfin Hetta Treuberg angehört.'

Ten bewijze dat Hansen geenszins oppervlakkig te werk gaat, volgen hier de verschillende hoofdstukken, die weer onderverdeeld zijn met titels als 'Tod dem Adel! Nieder mit den Fürsten!', 'Sensation' etc.

Biographie eines Biographen - Das Weldbild - Historie und Dichtung - Der Dichter Emil Ludwig - Der Weldmann Emil Ludwig - Der Historiker Emil Ludwig - Erfolg! Erfolg!

Hoe men dit boek ook beschouwt, het is en blijft een waardevol werk. De belangrijkheid ervan heffe de late aankondiging op.

WILLEM EGES.

Willem Elsschot. *Lijmen.* - Amsterdam 1932. Mij. tot verspr. van Goede en Goedkoope Lectuur.

Deze, op het eerste gehoor wat zonderling klinkende titel, dekt den inhoud van het boek volkomen. 'Lijmen' beteekent hier aansmeren, iemand iets opdringen. De 'lijmer' is de even talentvolle als gewetenlooze Boorman; zijn mede-lijmer is Laarmans, die zich onder zijn leiding opwerkt van dichter en idealist tot cynicus en duitenpletter. Boorman heeft een tijdschrift, of tenminste iets wat daar voor doorgaat. Abonné's heeft hij niet, maar daar heeft hij ook geen behoefte aan; hij vindt ze zelfs lastig. Het 'Wereldtijdschrift' wordt alleen gedrukt, om het in duizenden exemplaren aan argelooze zaken

menschen kwijt te raken, voor reclame-doeleinden. De virtuositeit, waarmee Boorman zijn slachtoffers bewerkt, grenst aan het ongelooflijke. Hij deinst voor niets terug; hij is koelbloedig, sluw, brutaal, onverstoorbaar; een tweede Reinaert de Vos. Hij blijft ook, evenals deze grootmeester der huichelarij, altijd beheerscher van de situatie. Een uitmuntende schepping van den sarcastischen menschenkenner, dien Willem Elsschot zich, ook in zijn vroeger werk en speciaal in 'Villa des Roses', heeft getoond.

Willem Elsschot behoort tot geen school of richting in de Vlaamsche letterkunde. De geaardheid van zijn werk leent zich ook moeilijk tot aansluiting. Hij schrijft weinig, maar wat van hem van de pers komt, is altijd de moeite waard; de wrange humor van zijn werk maakt hem tot een aparte figuur.

Robert van Passen. *Pepeltje.* - Baarn z.j. Hollandia-Drukkerij.

Het werk van Robert van Passen blijft vrijwel op dezelfde hoogte. Ik heb wel eens vaker over hem geschreven, en naar aanleiding van zijn novelle De gouden Droom gezegd (in 'De Groene Amsterdammer'): 'zijn verhaaltje is wel heel ondiep, en wel erg sentimenteel aangezet; zoo echt de gevoelssfeer van iemand, die geestelijk nog niet heelemaal volwassen is'. Ik veronderstelde toen, dat het accenten van jeugd waren, maar de verschijning van De gouden Droom is al weer enkele jaren geleden, en nu dit nieuwe boekje, Pepeltje, dezelfde tekortkomingen vertoont, begin ik eerlijk gezegd te twijfelen, of het met dezen schrijver wel ooit veel worden zal. Het lijkt me althans waarschijnlijker, dat hij in zijn vorige werk reeds alles getoond heeft, wat hij kon, en in de toekomst zal kunnen.

Daarmee is niet gezegd, dat Pepeltje een waardeloos boek zou zijn. Het kleine leven van het broze schepseltje (men weet dat Pepeltje 'vlindertje' beteekent, zooals ook in een deel van Oostelijk Noord-Brabant), dat niet tegen de ruwheid van de haar omringende wereld bestand is en vrijwel bij de eerste aanraking sterft, is met liefde en toewijding beschreven. Maar de zwakheid van dit meisje is niet belangrijk genoeg, om haar

ondergang tragisch en daardoor de vertelling boeiend te maken. De schrijver zelf komt er met allerlei opmerkingen tusschen door om ons als het ware te verzekeren, dat het een zeer treurige geschiedenis is. Maar dat helpt niet veel.

Lode Zielens. *Moeder, waarom leven wij?* - Amsterdam 1932. Uitgeversmij. 'Elsevier'.

In het werk van Lode Zielens is veel te waardeeren. Hij is een stoere realist, die eerlijk en onbeschroomd opschrijft wat hij om zich heen heeft waargenomen. En hij ziet scherp, hij schrijft in klare, plastische taal - hij zou een schrijver van den eersten rang kunnen zijn, als hij niet één, en nog wel een typisch Noordnederlandsch gebrek had: een tekort aan scheppend vermogen. Als men vijftig bladzijden van dezen omvangrijken roman gelezen heeft, kan men de rest gerust voor kennisgeving aannemen. Het komt allemaal op hetzelfde neer, andere personen hebben dezelfde, of nagenoeg dezelfde ervaringen, reageeren op de invloeden van het leven op dezelfde manier als de eerste. Daardoor ging dit boek mij vervelen, hoeveel goeds er, tot het einde toe, in mocht staan. Het is geen eenheid, geen compositie; er zijn geen groote lijnen in, die het heele verhaal overspannen en bijeenhouden. Zoo werd het min of meer een verzameling novellen, die even goed tweemaal zoo lang had kunnen zijn; en waar in die 'novellen' dezelfde personen optreden, verraadt de schrijver nog al eens een bedenkelijk tekort aan inzicht in de menschelijke ziel. Om een voorbeeld te noemen: Louis, de man van Netje en de minnaar van haar zuster Mariëtte, beweegt zich met zoo'n wonderlijke virtuositeit tusschen de grenzen van het ploertige en het edelmoedige, dat we nauwelijks kunnen gelooven, dat het allemaar waar is.

J. van Ixander. *Schorpioenen hebben gezichten.* - Amsterdam z.j. P.N. van Kampen en Zoon.

Weer een boek met een wonderlijken titel. Maar de schrijver helpt ons, om dien titel te begrijpen, op weg, door als inter-

mezzo een fragment uit de Openbaring van Johannes aan te halen, waarin gesproken wordt over schorpioenen, die aangezichten hebben als aangezichten van menschen.

Ik ben geen bijbel-uitlegger, gelukkig, en bovenal ben ik blij, dat ik de Openbaring van Johannes niet behoef te verklaren. Ik laat den titel dus maar voor wat hij is en bepaal mij tot den inhoud van den roman. Daar is veel goeds van te zeggen. Henk Meerten, de hoofdpersoon van het verhaal, is een dergenen, ‘die het zegel Gods aan hunne voorhoofden niet hebben’ (Openbaring IX, 4), met andere woorden, hij leeft er maar op los, en wordt het slachtoffer van zijn zinnelijke neigingen. De manier, waarop dat gebeurt, is door den schrijver aannemelijk en boeiend weergegeven. Ik heb nooit eerder iets gelezen van J. van Ixander; ik vermoed dat het een pseudoniem is, want geen mensch heet zoo. Maar hij is iemand die schrijven kan, en daarbij iemand, die begrip heeft van het psychische leven van vrouwen en mannen. Dit boek leeft; het is echt; het kan allemaal zoo gebeuren en daarom is het goed. Stuk voor stuk tenminste; alles bij elkaar had er wel wat meer eenheid in het boek kunnen zijn. En wat die schorpioenen betreft (ik raak die beesten niet meer kwijt!), die hier blijkbaar genomen zijn als zinnebeeld van de angstgedachten, die den sterken, en toch zoo zwakken Henk Meerten kwellen, lijkt het mij, dat de schrijver wel een passender titel voor zijn boek had kunnen verzinnen.

B. Stroman. *Stad.* - Rotterdam 1932. W.L. en J. Brusse.

Wat de samenstelling betreft, is dit een merkwaardig boek. Het is geen roman en het is ook geen verhaal; de schrijver heeft zich blijkbaar een andere opgave gesteld. Hij wilde een totaal-indruk geven van een groote stad, in dit geval Rotterdam; wel te verstaan een totaal-indruk in artistieken, niet in zakelijken zin. Hij trachtte dezen indruk te wekken door kleine stukjes genoteerde waarneming samen te voegen, in lange rijen en in bonte volgorde. Telkens andere menschen en telkens nieuwe visie; scherpe contrasten; abrubte wendingen; alles door elkaar.

Men voelt de zwarigheden van zoo'n probleem. Deze kaleïdos-

coop mag niet van toevalligheden afhangen; achter het ‘telkens weer wat anders’ moet de bewuste en beheerschte wil schuilen van den kunstenaar, die weet, welke reeksen van waarneming hij, voor zichzelven zonder pardon, op zij moet schuiven, welke combinaties den indruk zullen wekken, dien hij wenscht te geven. Voor het schrijven van een boek als dit is een andere begaafdheid noodig dan voor een roman. Dit is vijftien of twintig romans versnipperen er één verhaal van maken. De bioscoop heeft deze werkwijze al eerder toegepast; ik behoef slechts te herinneren aan de film ‘Berlin, Sinfonie einer Grosstadt’, van den genialen cineast Rittmann.

De herinnering aan deze prachtfilm speelde telkens door mijn gedachten bij het lezen van ‘Stad’. Ik wil niet aan een onbillijke vergelijking beginnen. Het boek van den heer Stroman is in veel opzichten geslaagd. Ik moet er evenwel bijvoegen: meer in het uitbeelden van de tafereeltjes op zichzelf, dan in den onderlingen samenhang; de zaak waar het allermeest op aankomt. Het fascineert niet, het beklemt je niet, maar het boeit wel. Een boek van beteekenis; op dezen schrijver zal men dienen te letten.

A. den Hertog. *De profeet in de dancing.* - Den Haag 1932. H.P. Leopold's U.M.

De heer Den Hertog kan aardig en vlot schrijven. Zijn werk - ook dit boek - laat zich genoeglijk lezen als men niets beters te doen heeft. Dit laatste moet er, als men een juist oordeel wil uitspreken, uitdrukkelijk bij worden vermeld. Want het werk van dezen auteur gaat niet diep en hij laat aan het gezegende toeval nog al eens het een en ander over, dat hij als kunstenaar het noodlot uit de hand zou moeten nemen. En nu is er in dezen roman van den heer Den Hertog een zekere tweeslachtigheid waar te nemen, die de waarde van zijn arbeid schaadt. Het is amusementslectuur en het wil, blijkens sommige figuren, die de schrijver invoert, méér zijn. Er wordt in dezen roman aangestuurd op een zekere filosofische tendenz. Er worden levensproblemen of zoo iets in behandeld, en die behandeling maakt het boek nu juist niet beter. Wat er aan levenswijs-

heid in wordt verkondigd, is allerminst nieuw, en het oude is ook niet op een boeiende manier ververteld. Wel is in de uitbeelding van den ‘profeet’ een sterk streven naar originaliteit merkbaar, maar zijn afwijkingen van den gemiddelden mensch liggen te veel in 't negatieve. Met de orakeltaal, die de ‘profeet’ verkondigt, schept men geen origineel type. De figuur van Lydia Acke, de schilderes, is veel beter. Het was te wenschen geweest, dat de schrijver die alleen aan de geestelijke opvoeding van Robert Falstar had laten werken.

Eline van Stuwe. *Symphonie en Jazz.* - Amsterdam z.j. P.N. van Kampen en Zn.

‘Symphonie’ en ‘jazz’ zijn in dezen roman de symbolen van twee verschillende levensopvattingen. En natuurlijk van twee levensopvattingen, die zich niet met elkander verdragen. De conflicten zijn in het verhaal dan ook niet van de lucht. Conflicten tusschen ouders en kinderen, tusschen groote menschen en groote menschen; conflicten ook in het gecompliceerde zieleleven van één mensch, wien de jazz tijdelijk weglokt van de symphonie. Het is geen geringe verdienste van de schrijfster, dat zij deze veelheid van conflicten het heele verhaal door beheerscht, dat zij het episodische de juiste plaats in de hoofdhandeling weet te geven; m.a.w. dat we hier weer een van die knap samengestelde romans hebben, zooals Eline van Stuwe er al verscheidene schreef.

Ik merkte reeds eerder op (N.G. 1932, afl. VII, 109), dat deze schrijfster niet veel neiging toont voor romantiek. Men vindt in haar werk geen bijzonder schrille contrasten of zeer hartstochtelijke bewogenheden. De personen in haar boeken zijn geen uitzonderingsmenschen. De handeling wordt rustig en evenwichtig afgewikkeld. Men vergeve mij de, allerminst nieuwe, vergelijking bij een stroomend water in vlak land: het schuimt niet, het vormt geen donderende watervallen, maar het is klaar en diep. Want dit is ook een van de eigenschappen, die het werk van Eline van Stuwe op hoog peil houden: de schrijfster laat niets aan het toeval over. Met een ruim begrip van de menschelijke ziel verklaart zij, zonder in abstracte

redeneering te vervallen, dus zonder den epischen gang van haar verhaal te onderbreken, de handelingen der optredende personen, zoo, dat alles sluit.

Forsch geteekend is in dezen roman de figuur van Dr. Bron, den sterken man, die zijn zwakheden heeft. Geen levensgenieter, geen 'levenskunstenaar', maar een strijder met het leven zelf, een, die ten slotte moeizaam de overwinning bevecht. Mooi zijn ook de beide vrouwefiguren, Martine en Ada, uiterlijk zoozeer verschillend en innerlijk toch van éénerlei aard; prachtig is de oude moeder van den dokter met haar rustigen eenvoud en haar stille wijsheid. Uitstekend is ook het gedetailleerde bijwerk (typeerend voor alle werkelijk goede Hollandsche boeken), dat o.a. uitkomt in de uitbeelding van de 'moderne' kinderen. En ook uit dezen roman stralen weer bladzij-aan-bladzij de warmte en de innigheid op, die we uit de boeken van Eline van Stuwe zoo goed kennen; kwaliteiten, die in de moderne roman-litteratuur zoo schaars aan het licht komen.

Melis Stoke. *Er waren twee koningskinderen.* - H.P. Leopold's Uitgeversmij. z.j., Den Haag.

Melis Stoke zoekt nieuwe vormen voor zijn proza. Het aardige boek 'Zoutwaterliefde' was, wat oorspronkelijkheid van vorm betreft, al een verrassing, maar deze 'roman' is nog veel origineeler. Het klinkt wat zonderling, als ik zeg, dat het een roman is in den vorm van een film, en toch kan ik het niet duidelijker zeggen. Indeeling en boekversiering werken zeer mee, om dien indruk te versterken. Wie daarvoor gezorgd heeft, weet ik niet, maar het titelblad vermeldt: 'scenario, regie, fotografie, gebouwen en geluid van den auteur', en dus neem ik maar aan, dat Melis Stoke het zelf gedaan heeft. In ieder geval: de illusie is volkomen. Ook de inhoud is als het ware van de rolprent afgeschept; dit mag ik eigenlijk niet zeggen, want het werk wordt niet aangekondigd als roman, maar als film, en in den proloog wordt zelfs vermeld:

'Het ware een kleine moeite geweest om dit filmwerk aan te kondigen als 'Naar den beroemden roman van Melis Stoke'.

Dat de scenario-schrijver dit heeft nagelaten, vindt zijn oorzaak in het feit, dat hij om bepaalde redenen op zekere punten heeft willen afwijken van de gebruikelijke ‘film-terminologie’.

Hoe het zij, roman of film, het is een vermakelijke en onderhoudende geschiedenis geworden. Twee jongelui, een verkoopstertje uit een Parijsch warenhuis en een croupier uit Monte-Carlo, worden naar het gefingeerde koninkrijk Ligurië gehaald, om daar door te gaan voor prinses en prins, die gaan trouwen. De raarste verwikkelingen zitten er aan vast, maar ze worden allemaal beheerscht door den satyrieken, geestigen schrijver, die van begin tot einde de spanning er in houdt, en met reuzestappen over de onwaarschijnlijkheden heen loopt; zooals dat hóórt bij een goede film.

Jos. Panhuijsen. *Het afscheid.* - Rotterdam, 1932. Nijgh en Van Ditmar.

Een kleine roman, die nauwelijks een indruk achterlaat. Het beweegt allemaal te traag en het verloopt in kleine sentimentjes. Als er in gesproken wordt over ‘wanhoop’ of ‘wroeging’, moet de lezer een aantal bladzijden terugslaan, om te kijken, waar die gevoelens eigenlijk vandaan komen. Als men na de eerste dertig bladzijden nog doorleest, komt dat door een zekere schrijfvaardigheid, en ook doordat de auteur eenig vermogen heeft om minutieuze psychologietjes technisch te ontleden. Dit kan hem zelfs in bepaalde kringen nog wel succes opleveren.

A.H. van der Feen. *De zieke.* - Utrecht z.j. A.W. Brouwer en Zoon.

De humorist De Sinclair en de psycholoog Van der Feen komen in één punt volkomen met elkaar overeen: beiden zijn ze hartgrondig pessimist. De Sinclair spot met de dwaasheid van de menschen; hij maakt ze belachelijk en stelt het gros van het menschdom in zijn minderwaardigheid aan de kaak. Van der Feen spot niet; hij analyseert; hij toont de tragische en de zielige gevolgen aan van dwaasheden en kortzichtigheden.

De dwaasheid, waar het in dezen roman om gaat, is het misplaatste medelijden. Een citaat uit Nietzsche geeft het motief aan: ‘Ach, wo in der Welt geschahen gröszere Thorheiten als bei den Mitleidigen? Und was in der Welt stiftete mehr Leid als die Thorheiten der Mitleidigen? Web allen Liebenden, die nicht noch eine Höhe haben, welche über ihrem Mitleiden ist!’

De bemeelijde in het boek is ‘de zieke’: de vrouw van Dr. Herman Terburg. Zij moet om haar zwakke hart ontzien worden en ze wòrdt ontzien. Zij wil het zelf zoo. Haar monsterachtig egoïsme deinst voor niets terug. Zij breekt de diplomatieke carrière van haar man, die onder haar invloed een nietswaardige sukkel wordt. Zij is, zij het indirect, oorzaak van den zelfmoord van haar zoon; het is haar schuld, dat haar dochter van een mooi en levenslustig meisje verschrompelt tot een zure oude vrijster. Zij, de ‘zieke’, overleeft hen allen. Ja, deze vrouw is een monster van egoïsme, maar de schrijver heeft - en dit is het zeer mooie van het boek - de klip van de drakerigheid weten te ontzeilen, door met fijn psychologisch inzicht de vrouwe-figuur te teekenen als slachtoffer van zich-zelf. Er waart een beklemmende fataliteit door dezen roman.

Tot nog toe stelde ik De Sinclair hooger dan Van der Feen (beiden beoordeeld naar hun beste werk); met dezen roman heeft de psycholoog den humorist ingehaald, zoo niet overtroffen.

Antoon Coolen. *De schoone voleinding.* - Hilversum, 1932. Paul Brand's Uitgeversbedrijf.

Een boek van Antoon Coolen is voor mij altijd een verkwikking geweest en ik kan over hem ook altijd het beste geheel van mij zelf uit, subjectief dus, schrijven. Zijn boeken liggen mij zoo; ze zijn zoo geheel naar mijn eigen gevoel geschreven. Dit is natuurlijk geen criterium voor de waarde van zijn werk, dat weet ik wel; maar die waarde is door meer objectieve critici dan ik, al lang vastgesteld. Ik heb het werk van Coolen van begin af aan met groote aandacht gevolgd en er verschillende malen over geschreven; ik vind zijn boeken mooi en ik ben er gelukkig mee. Wat kan men meer van een kunstwerk verlangen....

De kring, waarbinnen het artistieke gezichtsveld van Coolen zich verplaatst, is klein; dit heeft hij gemeen met groote schrijvers uit buiten- en binnenland en die beperktheid doet aan de waarde van zijn werk niets af. De heer Coolen kent blijkbaar de grenzen van zijn pouvoir en het is verstandig, dat hij zich daar niet buiten begeeft.

De schoone voleinding is grootendeels te beschouwen als een vervolg op *Kinderen van ons volk.* Uit dat boek heeft de schrijver één figuur losgemaakt: die van pastoor Vogels. Dat is de hoofdpersoon van den roman, eenige andere personen uit *Kinderen van ons volk,* zooals Doruske Timmer, Godefridus van den Breeman-tel en zijn vrouw, komen er ook in voor, maar ze blijven in de schaduw.

Het verhaal glijdt voort als een kalme stroom. Het is een idylle in den besten zin. Niet het traditioneele, het gemaniëreerd-idyllische vindt men in dit boek, maar het waarlijk harmonische, dat uit den natuurlijken samenhang der dingen kan voortkomen.

Prachtig is de uitbeelding van den ouden pastoor. Tallooze oude pastoors loopen in de letterkunde rond. Maar deze kon er nog wel bij in de litteratuur; in het leven zouden er tallooze zooals hij bij kunnen. De schrijver heeft hem geteekend met zijn weemoed en zijn wijsheid, zijn geloof, zijn liefde en zijn onverzettelijke kracht. En hij stelde dezen eenvoudige tegenover het ongare idealisme van een ander geslacht. De figuur van pastoor Vogels zal men niet gauw vergeten. En de heer Coolen heeft met dit sterke, sobere boek opnieuw bewezen, dat hij behoort tot de beste prozaschrijvers van onzen tijd.

C.J. Kelk. *Jan Steen.* - Amsterdam en Mechelen, 1932. 'De Spieghel' en 'Het Kompas'.

In de proza-litteratuur van de laatste jaren is een duidelijk streven merkbaar naar vernieuwing. Een nieuwe romantiek tracht zich baan te breken, en uitbeelding van het verleden, die zoo vaak een belangrijk onderdeel is van het gecompliceerde verschijnsel, dat men romantiek pleegt te noemen, wordt weer een ideaal van

verscheidene prozaschrijvers. Op zichzelf is dat toe te juichen; het jongere geslacht heeft de uitwegen gevonden, die door den psychologischen-roman-zonder-meer hopeloos dichtgestopt leken. Op voorbeeld van het buitenland, in casu vooral dat van Duitschland.

Het is nu maar de vraag, welk gebruik men van de verworven vrijheid maakt. Er liggen enkele boeken voor mij, die tot de nieuwe romantiek behooren; ik zal ze met een enkel woord aankondigen, om te beginnen het als 'roman' aangeboden werk van den heer Kelk. Dit boek is niet geslaagd. De kwalificatie 'roman' is onjuist; het is heelemaal geen roman, want er wordt volstrekt geen intrige in verwerkt. Het is veeleer een kroniek, die een aantal uiterlijke bijzonderheden uit het leven van Jan Steen opsomt. En was het nu maar heelemáál een kroniek, dan zou men er vrede mee kunnen hebben; ja, het boek had in zijn soort heel goed kunnen worden. Maar de schrijver wilde méér geven dan een kroniek; hij zette al die bijzonderheden in verhaalvorm op en hij zocht daartoe zijn kracht in humoristische tierlantijntjes, die teruggaan op negentiend'eeuwsche 'literair-historische' schetsen, zooals bijvoorbeeld de gruwelverhalen van Jan ten Brink. Van Deyssel heeft toch immers niet tevergeefs geleefd? Tot de persoon van Jan Steen brengt dit boek ons niet nader; de heer Kelk heeft op den weg naar de vernieuwing een bedenkelijk zijpad ingeslagen.

J. Slauerhoff. *Het verboden rijk.* Rotterdam 1932. Nijgh en Van Ditmar

Een andere roman van het genre, dat ik in bovenstaande bespreking aanduidde, is 'Het verboden rijk' van den heer Slauerhoff. Ook dit boek is niet zeer geslaagd. Wel heeft de heer Slauerhoff op den heer Kelk het een en ander voor: hij heeft een rijker fantasie, hij schrijft een beteren stijl en hij heeft een beweeglijker geest, zoodat hij den lezer sneller verplaatsen kan van de eene situatie in de andere; iets, waar de heer Kelk geen notie van heeft.

Ondanks al deze benijdenswaardige eigenschappen schreef de heer Slauerhoff een min of meer mislukt boek. Het is zoo

jammer; er was van-alles van te maken geweest. Hij schrijft over oude zeevaarders; in het bijzonder over de pogingen, die in de 16e eeuw door de Portugeezen gedaan werden om in China, 'het verboden rijk' vasten voet te krijgen; hij plaatst in dezen strijd als hoofdfiguur de persoon van den dichterlijken avonturier Camoës. Maar hij greep, evenals Kelk met zijn 'Jan Steen', te hoog. Hij liet zich glijden op zijn, hem al te makkelijk meevoerende, fantasie; hij schreef een aantal tafereelen, waarvan sommige wel boeien, maar waarin het bindende element, de eigenlijke compositie, uiterst zwak is De figuur van Camoës is ook niet veel geworden; de romantische visie van den heer Slauerhoff is beperkter dan men aanvankelijk, bekoord door den kleurigen stijl, vermoedt.

Constant van Wessem. ***De ijzeren Maarschalk. Het leven van Daendels, 'soldat de fortune'.*** **- Amsterdam en Mechelen 1932. 'De Spieghel' en 'Het Kompas'.**

Beter is het boek van Constant van Wessem, 'De ijzeren Maarschalk', dat, evenals de beide voorgaande, onze nieuwe romantiek vertegenwoordigt. Het sluit nauwer aan bij boeken als die van Ludwig en Stefan Zweig, en het is misleidend, dat dit werk als 'roman' wordt aangekondigd. Het is geschiedschrijving, die hier en daar in verhaalvorm is opgezet. Maar nergens zoo, dat het verhaal de plaats inneemt van de geschiedenis, of dat de persoon van Daendels te veel aan het historische verhaal wordt onttrokken. De heer Van Wessem is met voorzichtigheid en met inzicht te werk gegaan, en hij is er in geslaagd, een boek te schrijven dat van begin tot einde boeit.

Daendels wat een talentvol wildeman. Een organisator eerste klas, maar tevens iemand, die bewogen werd door grenzenlooze eer- en heerschzucht. Zoo'n persoonlijkheid, geplaatst in de bewogen tijden, waarin hij leefde, moest het tot iets brengen, maar evenzeer het candanseeren van zijn wonderlijke carrière op een noodlottige manier ondergaan. Wisselwerking van eigen aanleg en uiterlijke omstandigheden komen in den levensloop van Daendels op tragische wijze aan den dag.

Het leven van dezen egocentrischen woesteling heeft de heer Van Wessem beschreven, van zijn Harderwijksche studietijd tot aan zijn triestig einde op de Goudkust van Afrika. Hij leverde daarmee een der beste boeken van het vorige jaar. De heer Van Wessem schreef tot nu toe werk van allerlei aard; mij dunkt, dat hij met dit boek zijn richting eerst recht gevonden heeft. Hij zou binnen de grenzen onzer litteratuur de man kunnen zijn, die, in dit genre, naar werk van grootere allure omziet.

J.W. Matthijsen. ***Mijn ontdekkingsreis door Sowjet-Rusland.*** **- Amsterdam 1932. Em. Querido's Uitgeversmij.**

De heer Matthijsen heeft een reis gemaakt door Sowjet-Rusland en hij vertelt in dit boek over zijn ondervindingen. De schrijver is geen communist en hij beschikt dus over een zekere mate van objectiviteit. Dat is voor een boekje als dit al dadelijk van belang. Daarbij komt, dat de heer Matthijsen een prettig verteller is - een geboren journalist - en iemand, die, blijkens zijn notities, de beschikking heeft over uitmuntend functionneerende hersens en een zeer behoorlijke flair om te ráden wat hem niet rechtstreeks getóónd wordt. Want men schijnt in Sowjet-Rusland met buitenlandsche journalisten nog altijd voorzichtig te zijn, tenminste als ze niet voor honderd percent met Moskou sympathiseeren. Waarin ze, van hun standpunt uit, wel gelijk zullen hebben.

Het boek van den heer Matthijssen heeft weinig pretentie. Hij wil niet dè waarheid vermelden over Sowjet-Rusland. Dat zou trouwens een onmogelijke opgave zijn. Hij geeft vooral persoonlijke indrukken. Wel komen in zijn boek ook een aantal statistieken en andere exacte gegevens voor, die, technisch, den cultureelen stand van het huidige Sowjet-Rusland zoo goed mogelijk weergeven, maar het op deze wijze verkregen aspect is aan voortdurende verandering onderhevig. Eerst de resultante van een aantal dergelijke gegevens kan belangrijk materiaal verschaffen.

Het boek is hier en daar wat ondiep; ik zou het niet op één lijn

durven stellen met ‘Ontredderde Wereld’ van Maurice Hindus. Maar van hetgeen tot nu toe door Hollanders over Sowjet-Rusland is geschreven, behoort dit werkje wel mee tot het beste. Ook om den eigenaardigen ironisch-critischen toon, die voorts voor een Hollander de leesbaarheid verhoogt.

Hendrik J. Lindt. *De donkere Hemelvaart.* - Amsterdam z.j., Andries Blitz.

Een mededeeling op het omslag van dit boek vermeldt, dat het een debuut is. Ik begin met dit even aan te stippen, want het is een roman, waarvoor menig arrivé zich niet zou behoeven te schamen.

Het is de suggestieve geschiedenis van een verpleegster in een krankzinnigengesticht; een meisje, dat niet tegen haar zware taak opgewassen schijnt en tenslotte zelf verpleegde in de inrichting wordt. Onder de honderden boeken, die ik in den loop der jaren besproken heb, waren er wel meer, die dergelijke psychische problemen behandelden. De ‘normale’ mensch kan de psychologische juistheid, waarmee zoo'n geval wordt uitgewerkt, nooit nauwkeurig beoordeelen, en vooral niet, als hij geen psychiater is, maar een leek, die de hem getoonde verschijnselen niet aan min of meer analoge gevallen kan toetsen. De kunstcriticus zou hier trouwens treden buiten het hem toegemeten terrein. De kunst-criticus heeft zich alleen af te vragen, of het werk hem, in artistieken zin, bevrediging geschonken heeft. Of de dingen logisch en psychologisch kloppen, hangt daar natuurlijk mee samen, en dat is bij boeken van deze soort moeilijk te controleeren.

Inmiddels waag ik het er maar op; de roman van den heer Lindt heeft mij zeer voldaan. De wijze, waarop hij het psychische conflict heeft uitgewerkt, gaf mij de, subjectieve, zekerheid, dat ik een mooi boek had gelezen. En ik ben zeer benieuwd naar het werk, waar deze schrijver verder mee voor den dag zal komen. Zijn stijl is helder en beheerscht; met zijn eersteling kan de heer Lindt zich dadelijk plaatsen tusschen de goede prozaschrijvers van onzen tijd.

C. en M. Scharten-Antink. *Jhr. Mr. James de Beyll, minister van Nuttelooze Zaken.* - Amsterdam 1932. Mij. tot verspr. v. Goede en Goedkoope Lectuur.

Jhr. Mr. James de Beyll is een rijke vrijgezel, die rondzwerft in Europa en zich overal en nergens thuis voelt. Zijn ellende is de bewustheid van zijn leven; hij wéét, dat hij een nutteloos mensch is en den bijnaam ‘minister van Nuttelooze Zaken’, hem eenmaal door een familielid gegeven, neemt hij met bitterheid in zijn dagboek aan. Hij leeft onder den sterken invloed van een jeugdliefde, die weer heviger opvlamt, als de vrouw, van wie hij houdt, weduwe wordt. Maar zijn verlangen gaat niet in vervulling; jhr. mr. De Beyll blijft de zwerver, die hij altijd geweest is.

Er valt in het boek een zekere wrange ironie te savoureeren; jhr. mr. De Beyll is critisch aangelegd, wat hemzelf, zoowel als wat de hem omringende wereld aangaat. Het verhaal zelf heeft niet veel om 't lijf, en tot werkelijke tragiek is de nutteloosheid van dezen zonderlingen globetrotter nergens opgevoerd. Men moet het boekje eens vergelijken met Turgenjeff's ‘Dagboek van een nutteloos mensch’; daarbij verbleekt het tot een onwezenlijk verzinsel.

HERMAN MIDDENDORP.

Andree door H.W. Sandberg.
(Vervolg van blz. 10.) V.

Het was koud, kil weer, regenachtig. De Januari-wind blies over de stad, veegde door alle straten en waar hij een open deur of openstaand venster in de huizen vond, of een kelderopening, joeg hij naar binnen en strooide nog wat regendruppels op de koop toe rond. De menschen hadden de kraag van hun jas opgeslagen en het licht van de bistro's, de restaurants en de étalages scheen een warmere behagelijkheid te hebben dan anders. Ook leek het te flakkeren, maar dat was maar verbeelding; alleen de wind buiten rende heen en weer, zooals een jonge hond, die met zijn meester uit is.

Op de Place de la Trinité heerschte een stemming, die Guillaume een beetje aan Holland deed denken. De wolken joegen snel boven het plein voort, af en toe openden zij zich en kwam een koude adem van diep uit den hemel; de regenvlagen, die als zwaluwen over het plein scheerden, gaven een lichte, redelooze beklemming aan alle dingen - er was iets van een vochtig-kille winteravond uit het vaderland in de atmosfeer.

Guillaume liep op den hoek van de rue St. Lazare heen en weer, de handen in de buitenzakken van zijn winterjas, kijkend naar het stadsgewoel. Bij tusschenpoozen lette hij op de deur onder het kappers-insigne.

Andrée was terug. Zij wist, dat hij haar zou afhalen. Ineens,

onverwachts, een wit figuurtje, dat uit den winkel ontsnapte en op hem afsnelde. Zij was het, in haar werkpakje. Zij drukte hem de handen en van emotie en omdat hij niet wist, welke beslissing zij daarginds had genomen, omhelsde hij haar niet. Zij was vroolijk, vrij in haar bewegingen en als van zorgende gedachten verlost. Zou zij bij zichzelf besloten hebben.... Zij duwde hem in het doorgangetje naast het café, waar hij beschut stond voor den regen en gebood hem, zooals men iemand gebiedt van wien men veel houdt, dáár te blijven staan, tot zij klaar was, want zij was wat later dan anders. Hij zei en dat was ook zoo, dat zij er épatant uitzag: de wangen waren wat voller geworden en haar gezicht, dat altijd wat mager was geweest, was nu in overeenstemming met haar stevige lichaam. Haar oogen schitterden hem met een stralende teederheid tegen, alsof zij zeggen wilden: - Zoo, ben je daar, jongen, mìjn jongen. Maar zoo vlug als zij gekomen was, zoo vlug was zij ook weer verdwenen, niet zonder, voordat zij de winkeldeur was binnengewipt, hem een ondeugende kushand te hebben toegeworpen.

Juist het onverwachte van dit moment verrukte Guillaume. Hij had immers geweten, dat zij straks samen met hem naar huis zou wandelen, maar dit oogenblik, dat zij in haar witte pakje in de donkere straat was verschenen, donker van storm en regen, niettegenstaande het licht der booglampen en vanuit de huizen, was iets extra's, iets bijzonders, zooals een flonkerende diamant aan een vinger.

Hij staarde voor zich uit, met den blik heelemaal in zichzelf gericht en glimlachte. Hij week niet van de plaats, die zij hem had aangewezen; daar vond zij hem, toen zij elegant en met een heel andere beweging der heupen als in haar werkpakje, zorgvuldig in haar bontmantel gewikkeld, het ‘magasin’ verliet.

‘J'ai été sage’, zei hij, er op doelende, dat hij niet meer buiten in den regen had geloopen.

Zij lachte hem toe en stak haar arm door den zijne. Zij had geen parapluie bij zich, omdat het 's ochtends mooi weer was geweest en de regen stroomde dus van hun gezichten, maar het deed hen goed, omdat zij warm waren, beiden, van een gelukkige stemming. Zij vroegen honderd uit, gaven elkaar af en toe een kneepje met den arm en op een donker plekje omhelsde hij haar.

‘Ah, que vous êtes de retour!’ zei hij. ‘Wat hebben ze thuis gezegd.... over mij?’

- Moeder zei, dat ik oud en wijs genoeg was, om zelf te beslissen.

‘Heel goed.’

Wat later zei zij: - Kijk, je kent de straat van mij, hè, waarin ik woon, je bent er overdag wel eens doorheen geloopen, niet?

‘Ja, toen ik naar de fabriek ben geweest, ik ga er nog eens naar toe.’

- Best, mijn zwager wou je er graag nog eens ontvangen. Nu, in die straat, aan het eind, staat een wit huis, weet je dat?

‘Ja, nee,’ antwoordde hij, want hij had het liever wèl geweten. Hij wist niet waarom, maar waar zij heen wou, leek hem heel belangrijk, maar hij zag het huis toch niet vóór zich.

- Ach ja, dat moet je weten, in elk geval, daar zijn apartementen te huur. 't Is niet ver van mijn zuster af, want die wil mij niet missen.

Hij begreep direct.

‘O, ik wil daar best wonen, van je zuster en zwager houd ik veel en Clichy bevalt mij, al is het er oud en rommelig, maar dat doet er niet toe. Als de kamers maar aardig zijn, als ik jou maar bij me heb, dan kan mij de rest niets schelen.’

- Maar je moet eerst een post vinden, dat weet je, dat wij kunnen leven.

‘Luister, ik zal een post zoeken, ik heb al aan verschillende menschen geschreven, maar wij kunnen wel leven, al is het zuinig, ook al heb ik geen vaste post, want ik zal in elk geval hard werken.’

- Ja, maar om mij een plezier te doen, zal je een post zoeken, niet?

Hij zag haar gezicht, waar de regendroppels op glinsterden, naar hem opgeheven.

‘Natuurlijk, mon petit chou.’

- Want zie je, ik wil, àls wij zouden trouwen, direct kinderen hebben, ik wil niet wachten.

‘Dat wil ik ook niet, ik verlang er naar een kind te hebben, het is misschien vreemd voor een man, maar het is zoo.’

Zoo liepen zij de rue de Clichy op, in den regen en in den stroom van hun woorden, herinneringen en toekomstbeelden.

'Ik heb danslessen genomen', fluisterde hij.

- En ken je d'er nu genoeg van?

'Het gaat goed, zeggen ze.'

Hij merkte zijn collier op, dat zij om den hals droeg.

'Je draagt het collier, het staat je goed.'

- Ik ben er steeds blijer mee.

Voor zij op de Place de Clichy in de tram stapten, gebruikten zij eerst nog in een café daar een apéritiefje. Toen zij opstapten, vergat hij, als vanouds, wanneer hij met haar was, om te betalen. Ditmaal ontstemde het haar niet. Zij was in een lichte roes. En nadat zij de tram genomen hadden, namen zij geen afscheid bij de halte, waar zij uitstapte, maar bracht hij haar tot vóór de deur van haar huis, waar voor het eerst in hun afscheid iets lag van t w e e geliefden.

Guillaume wist niet, toen hij naar zijn kamer terugkeerde, over eten dacht hij totaal niet, waar hij met zijn enthousiasme naar toe moest. In de autobus hield hij, tegen zijn gewoonte in, een lang gesprek met den conducteur, tot hij bemerkte, dat hij daarmee als het ware zijn vreugde uitte, weggaf en er dus mee ophield, om deze bij zich te houden. Daarom zweeg hij plotseling. Maar zijn gelukkige stemming nam zoo toe of vermenigvuldigde zoo in zijn gemoed, dat zij een uitweg moèst hebben.

Daarvoor waren de vrienden de goede toeverlaat. In hemelsnaam als zij maar thuis waren. Als zij niet thuis waren, waar zou hij dan met zijn opgewondenheid naar toe moeten. Hij kon onmogelijk nu naar zijn kamer gaan en daar stil gaan zitten. Hij was de rue du Dragon al in, toen hij zich bedacht: Dat gaat zoo maar niet. Ik zal voor Huib 'Malaisie' koopen, dat wou hij graag hebben.

Het was tegen negenen en de boekwinkels waren dus dicht. Hij sjouwde van den eene naar den andere. Hij wilde slagen.

Als hij dat boek nu niet kon krijgen, zou de heele avond weer in de war zijn. Even vóór het standbeeld van Danton op de Place Danton ontdekte hij op den boulevard St. Germain licht achter een met tralie-hekwerk afgesloten doch niet-dichte deur van een boekhandel. Binnen was een aardig meisje bezig met

het sorteeren van boeken. Het was duidelijk, dat de zaak al gesloten was. Toch wilde hij een poging wagen. Hij bleef voor de donkere etalage staan, keek turend naar boekwerken, die er in lagen en spiedde tersluiks door de grille van de afsluiting. Daarbij ontdekte hij tevens het boek van Fauconnier 'Malaisie', dat in een hoogen stapel lag opgetast, veel gevraagd als het werd, omdat het de belangstelling had getrokken en pas was verschenen.

Het meisje draaide zich om. Zachtjes riep hij:

'Mademoiselle.'

Het geheel deed hem denken aan Romeo en Julia. Zij liep naar de ijzeren, inschuifbare deur, zonder bevreesd te zijn, hoewel het op dit gedeelte van den boulevard duister was. Hij kon haar goed, zij hem ongetwijfeld minder goed zien.

'Ik zou graag Malaisie van Fauconnier willen hebben', zei hij smeekend. Om den toon, waarop hij het zei, lachten zij allebei. Met hun gezichten aan beide zijden van het traliewerk, vlak bij elkaar, spraken zij. Hun oogen blonken in het donker en intuïtief voelden zij het romantische van de situatie, het was als een nachtelijk tweegesprek tusschen twee vreemden, die elkaar plotseling liefhebben, al is het maar voor een moment. Hij, hij had haar lief, omdat hij gelukkig was. Dan heb je iedereen en alles lief, zonder ontrouw te zijn aan de geliefde, omdat je in alle dingen niet anders dan haar liefhebt. Zij, zij had hem lief, omdat hij tot haar kwam als in een droom, zoo onreëel, zoo onwezenlijk.

- De zaak is eigenlijk al gesloten.

'Ja, dat begrijp ik wel,' drong hij aan, maar u geeft het mij toch wel, niet? Ik moet het nù hebben, ik wil het nù lezen, ik kan niet wachten en ik heb al overal gezocht, alle winkels waren dicht.'

- Gaat u dan even van het hek weg en houdt u het geld gereed, want ik mag niet meer verkoopen op dit uur. Ik zal het voor u halen.

Hij hield de vijftien francs klaar in de hand en wachtte op haar terugkomst met de spanning van een minnaar, aan wien de sleutel van het geluk zal worden gebracht. Gelijk staken zij over, door de tralies, zij het boek en hij het geld.

‘Je vous remercie mille fois, mademoiselle’.

Zij knikte hem vriendelijk toe, alsof zij samen een groot geheim hadden. Hij snelde naar Huib en Willy, die thuis waren en overhandigde het boek.

- Waarom? vroegen die.

‘Omdat ik gelukkig ben. Wat een stad is dat toch, Parijs, wat een stad,’ want het scheen hem, dat Parijs de schutspatroon was van zijn geluk.

Zij schudden bij zijn opgewondenheid het hoofd. Onbewust lag daarin een vaderlijke medevreugde en de zorg, voor als dit triest mocht eindigen. Zij begrepen, dat hij bij Andrée was geweest.

* * *

Zij zaten in de autobus op weg naar de rive gauche. Het was voor het eerst, dat hij met haar in een gewoon vervoermiddel zat en hoe prettig het ook is om met een meisje in een donkere taxi door Parijs te rijden, dit met haar door de stad trekken in een doodgewone bus verheugde hem grenzenloos. Want had hij haar in de taxi's een beetje als de zijne beschouwd, in de autobus waren het de andere menschen, die haar bij hem voegden. Hij trad met haar hiermee als het ware voor het voetlicht, hierin zat meer ernst, het andere was maar spel.

Hij zou dien avond voor het eerst bij haar zuster en diens man aan huis komen, maar tevoren zouden zij samen in een Russisch restaurant in het quartier Latin gelegen, ‘K'nam’ geheeten, gaan eten, hoewel Clichy heelemaal aan het andere eind van de stad ligt. Dat had echter zijn bedoeling, waar hij zich een dubbele vreugde van voorstelde. Allereerst, eens 's avonds met haar te gaan eten, wat veel feestelijker was dan het warme déjeuner op den middag en ten tweede, zich met haar op den linker Seine-oever te bevinden. De linker Seine-oever, het zesde, het vijfde en het daarachter gelegen veertiende arrondissement van Montparnasse, was zijn eigen gedeelte van Parijs, zooals je in een heel huis een paar kamers kunt hebben, die meer voor jezelf bestemd zijn.

‘Zie je’, had hij vol opwinding voorgesteld, ‘je gaat met mij in K'nam eten, dat is een interessant Russisch restaurant, met

Russische muziek en dan ben je met mij op den linker-oever geweest.'

- Wat heeft dat voor importance, dat ik op den linker-oever ben geweest?

'Dat zal ik je uitleggen', betoogde hij omslachtig, 'de linkeroever is mijn domein, ben jij d'er ooit wel eens geweest?'

- Eén enkelen keer.

'Mooi, des te beter. Nu, ik loop er altijd, 's avonds om middernacht maak ik mijn wandelingetje op den Boulevard St. Michel tot aan de Seine, waar ik in het donker de kathedraal zie schitteren, schitteren is een verkeerd woord, maar enfin, je begrijpt me wel, neem ergens een café crème om nog drie uur te kunnen blijven werken; overdag ken ik er de buurt ook heelemaal, maar, als ik, daar loopende, aan jou denk, moet ik me heelemaal in mijn gedachten verplaatsen naar het centrum of het noorden van de stad. Daar ben jij mee vereenzelvigd. Zoodra je nu met mij aan den linker-oever bent geweest en wij samen over den Boulevard St. Michel of de Place Edmond Rostand hebben geloopen, zal ik dien boulevard niet meer zien als vroeger, maar met jouw beeld erop, zooals op een fotografische plaat. Begrijp je?

Hij straalde van geluk bij die gedachte. Zij haalde de schouders op, het was niet duidelijk of zij het niet begreep of het een beetje kinderachtig vond. Maar hij liet zich dit genoegen niet ontrooven. Zelfs al kon het haar niet schelen, voor hem was het van groot belang.

In het Russisch restaurant was het, als altijd, razend druk en vol. Omdat het niet groot was, waren bijna altijd alle plaatsen bezet. De menschen moesten dikwijls wachten, voordat er een stoel aan een tafeltje vrij kwam en daarna werd je dan zoo vlug bediend, dat je, als je alleen was, al na een kwartier je dîner had beëindigd. Dan moest je weer plaats maken voor iemand anders. Vanavond viel het echter nogal mee, er kwam spoedig wat vrij, al was het ook geen erg gezellig hoekje. Alle aparte tafeltjes waren bezet en zoo kwamen zij aan een lange gemeenschappelijke tafel tegenover elkaar te zitten.

Guillaume voelde zich alsof hij voor elken schotel, voor de kwaliteit van de muziek en de schilderachtigheid der omgeving

verantwoordelijk was, als gastheer. Nu, de muziek liet, als nimmer, wat te wenschen over. Het orkestje bestond uit een eerste violist, lange magere Rus met brandende oogen en een doorgroefd gelaat, als bezeten iederen keer door den hartstocht voor wat hij speelde. De man was een zeldzaam talent en zeker was het alleen aan de Russische onverschilligheid te wijten, dat hij hier maar in een restaurant speelde, inplaats van in een vermaard orkest. De tweede viool was een groote kerel, die plichtmatig goed speelde, zooals een bulldog de taak vervult om op een klein kind te passen. De cellist zag er ongelukkig uit, alsof hij altijd bijna te laat kwam met zijn noten. Hij volgde de anderen angstig en scheen blij te zijn als het stuk uit was en hij het er goed had afgebracht. De vierde man van het strijkje zat voor een cymbaal, een ouderwetsch instrument, dat veel op een vleugel leek, waarvan de kap is afgenomen en waarvan de toetsen over de geheele breedte loopen. Met twee houten hamertjes sloeg hij op de lange rijen platte metalen staafjes met een virtuositeit, die de klanken als vonken omhoog deden springen. Hij was, evenals de violist, zoozeer meester van de techniek van zijn spel, dat hij zijn gedachten er niet bij behoefde te houden, onder het spelen de zaal inkeek en vaak bij een spattend accoord tegen den een of ander glimlachte, waarbij hij op grappige manier zijn wenkbrauwen optrok. Het viertal baadde de aanwezigen in een zee van klanken en rythmen van Slavischen hartstocht.

Andrée genoot van de muziek, maar tot Guillaume's groote teleurstelling achtte zij al het specifiek Russische eten ongenietbaar. De Franschman of Française kan als regel niet buiten de eigen keuken, evenmin als het hem of haar bekoort buiten zijn eigen land te gaan. Sterker, er zijn te Parijs vele menschen, die hun leven lang in een bepaalde wijk van de stad doorbrengen, wel eens in de binnenstad komen, maar voor wie overigens de andere Seine-oever vreemd gebied is, alsof het de provincie ware. De nationale soep, de Borscht, een soort tomatensoep met room er op, voor Guillaume een lekkernij, vond zij bedorven, omdat de smaak ervan eenigszins scherp is. De croquettes russes, door de Russische garçons, die bedienen, onverpoosd ‘craquettes’ genoemd, kregen dezelfde miskenning, enfin, in één woord, zij

at haast niets. Hij had een dure, heele flesch wijn besteld, maar die bedwelmde hem niet. Wijn wond hem alleen op, als hij al in een opgewonden stemming was. Liep hem iets tegen, dan had hij niet de minste uitwerking op hem.

Andrée verontschuldigde zich en om haar te plagen, zei hij: ‘Weet je wat, den volgenden keer neem ik je mee naar een Chineesch restaurant, dan eet je heelemaal niets, dat is reuze voordeelig voor mij.’

Ondertusschen was door dit alles de sfeer in het geheel niet geworden, zooals hij haar gewenscht had. Hij zelf voelde zich kalm en wijsgeerig en Andrée gaf ook geen teekenen van enthousiasme. En hij had er zich nog al zooveel van voorgesteld, dat zij na een fijn dineetje, vroolijk en uitgelaten, samen in een taxi zouden kruipen, om dat heele eind naar de voorstad Clichy te rijden.

Zij verlieten het restaurant en liepen de rue Gay Lussac af, toen Andrée plotseling op een toon, die hem eigenaardig in de ooren klonk, alsof zij door een roes was bevangen, zei: - On prend un taxi?

‘Mais naturellement, ma chérie. Hé là-bas.’

Een imposante auto, die juist passeerde en die hij had aangeroepen, stopte voor hen.

Soms kan het ongeluk den mensch achtervolgen en in de nietigste kleinigheden schuilen, want toen zij eenmaal in de taxi geïnstalleerd waren, tegen elkaar aangeleund, hij met zijn arm om haar schouder, zei zij spijtig:

- Maar dat is geen gewone taxi, hij is aan alle kanten open, c'est une voiture-maître.

Zoo was het. Zijn de gewone taxi's, daar waar de gemakkelijke zitplaatsen zijn, opzij voor een groot gedeelte met leer afgesloten, terwijl de achterkant op een klein ruitje na dicht is, deze auto was aan alle kanten open en had opzij en achter breede glasramen.

Vervloekt ook altijd, dacht hij bij zichzelf, want hij voelde intuïtief, dat Andrée bereid was, zich hartstochtelijk te laten zoenen. En bij die groote ramen, waar het felle licht van de wereldstad inviel, was dat vrijwel onmogelijk.

Maar toch nestelde hij haar tegen zich aan en wendde met de

linkerhand haar hoofd naar hem toe. Terwijl zij elkaar onafgebroken in de oogen keken, spraken zij met elkaar. Hij had zijn hoed afgezet en zij de hare. Een ziedend verlangen, een lichamelijk verlangen brandde door zijn lichaam en zijn woorden klonken alsof er vuur in smeulde. Andrée was door dezelfde begeerte aangetast als hij.

'Je hebt me gezegd, dat je me nog zou beloonen, voor de schoentjes, die je van me hebt gekregen.'

- Ja, ja, ik houd mijn belofte.

'Nu, wat zal het dan zijn?'

Zij leunde achterover, van hem af, maar bleef hem strak aankijken.

- Vous pouvez tout me demander, tout, tout, je consens à tout ce que vous demandez.

Guillaume's bloed stolde in zijn aderen. Alles, dacht hij, alles, dat wil zeggen, dan heb ik het recht haar te vragen, haar, heelemaal, son corps. Maar hij bedwong zich, dat kon het niet zijn, zij heeft mij immers nog niet de toestemming gegeven, haar opnieuw mijn liefde te bekennen.

'Ik wil je zoenen.'

- Allez-y.

Zij kusten elkaar bedwelmend, maar de gedachte, dat hij a l l e s had mogen vragen en toch nièt had mogen vragen, maakte, dat hij zich half ziek voelde van pijn. Alles, alles, ah, mon Dieu, mon Dieu.

Zij waren de helverlichte binnenstad gepasseerd. Telkens hadden zij stil moeten staan, tengevolge van de verkeersopstoppingen. Dan maakte hij zich uit de omarming los, omdat de menschen vlakbij op het trottoir stonden. Ineens waren zij op de Place de la Trinité. Hij wees haar: 'Tu travailles là.'

- C'est ça. O, Guillaume, Guillaume.... - Zij herhaalde zijn naam tien malen, rythmisch op het laatst.

Hij drukte haar met geweld tegen zich aan.

- Ah, tu as de la force, hein?

'Dat heb ik toch met mijn tocht over zee wel bewezen.'

- En vermoeide je dat niet?

'Nee, als ik moe was, dan rustte ik even uit en dan begon ik weer opnieuw en zoo steeds maar door. Dat is het beste wat

je kan doen, even rusten en dan weer opnieuw beginnen.'

- Is dat -, vroeg zij en hij begreep onmiddellijk de stoutmoedigheid van haar gedachte, - je meening op àlle gebied?

'Ja,' antwoordde hij op rauwen toon, 'dat moet je altijd doen, even rusten en dan weer opnieuw beginnen, on continue toujours.'

Zij lachte voldaan en haar lach, de gewisselde woorden en haar geheele houding brachten hem in zulk een opwinding, dat alles aan hem beefde. Hij omhelsde haar en streek langs haar schouders en langs haar lichaam, alsof hij wilde voelen, hoe zij gebouwd was. Haar lichaam was willig in zijn handen, zonder spanning, zonder verzet.

De taxi stopte voor haar deur. Hij betaalde en zij drukte op den electrischen knop om de deur open te maken. Terwijl die openging en zij naar binnen stapten, pakte zij hem bij den arm beet en zei doordringend:

- Vannacht heb ik gedroomd, dat je bij me sliep.

Hij ademde diep.

'En het was fijn, hè, natuurlijk.'

Zij zei niets, maar haar vingers knepen met kracht in zijn arm. Zij gingen de trap op naar boven.

De avond zelf bij Andrée en haar familie verliep op merkwaardige wijze. Evenals in den schouwburg bij de voorstelling van 'Mon curé chez les pauvres' was hij direct met madame Codrou op zijn gemak en voelde hij zich geroepen allen mogelijken onzin uit te kramen, waarom iedereen hartelijk lachte. Het appartement maakte op hem een prettigen indruk, maar de burgerlijk aandoende planten en de hotelkamerachtige reproducties, teekeningen, en schilderaties aan de wanden, die van monsieur Codrou afkomstig waren, deden hem den schrik om het hart slaan. Hij zou onmogelijk tusschen zoo iets in kunnen leven. De gezellige hartelijkheid, waarmee er met hem werd gepraat, verzachtte wel het crue van wat smakeloos was om hem heen, maar nam dat toch niet weg. Voordat zij een kopje koffie gingen drinken, liet men hem alle kamers zien, ook de 'dodo' van Andrée, een zijkamer van de huiskamer met een divanbed doch verder als zitkamer ingericht, waarvan de schuifdeuren, naar den kant van de huiskamer, openstonden. Zoodanig

was het aspect van de appartementen, waarin Andrée haar leven doorbracht.

Guillaume kreeg een plaatsje naast de kachel, zoodat hij weldra in een behagelijke warmte zijn beenen uitstrekte. Vlak naast hem zat Andrée's zuster, die schaterend lachte om alles, wat hij zei, Andrée zat aan den anderen kant van de kachel tegenover hem, terwijl monsieur Codrou aan een zijkant van de tafel was gezeten.

Doordat de menschen vriendelijk tegen hem waren en niets van hem eischten, wat met Andrée altijd het geval was, tenminste die gewaarwording had hij, kostte het Fransch-spreken Guillaume niet de minste moeite. Of het nu kwam uit wispelturigheid of om ean andere reden, in elk geval nu zei Andrée, die hem vaak zijn onvoldoende vlot Fransch-spreken verweet, voor een groot deel een gevolg van zenuwachtigheid als hij bij haar was, tot haar zuster en schoonbroer:

- Heb ik je niet gezegd, dat hij zich aardig weet te redden in het Fransch?

Daarop kwam monsieur Codrou met zijn nieuwste teekeningen voor den dag, getuigende van een flauwe kennis der techniek, maar zonder de minste originaliteit. Vele ervan waren ook slechts na-teekeningen. De onderwerpen waren om een kleur te krijgen zoo banaal, netjes zittende honden met trouwe flapooren en nog trouwer hondenoogen, plekjes in een bosch, waar een beekje doorheen ruischte en zeilscheepjes op zee met de eeuwige ondergaande zon.

Guillaume deed zijn best om te verklaren, dat hij ze heel geslaagd vond en omdat hij blij was hier te zijn, ging het hem goed af. Hij constateerde zelfs tot zijn groote verbazing, dat hij er zich maar weinig voor schaamde, dat hij zoo loog, alleen kreeg hij het benauwd bij de gedachte, dat straks, en dat zou onontkoombaar zijn als hij met Andrée trouwde, monsieur Codrou met die dingen zou komen aandragen, om ze aan de wanden van hun huis te nagelen.

Onder het gesprek door was het mogelijk tegelijkertijd aan dit vraagstuk te denken en het te wikken en te wegen. Hij legde zichzelf de heilige gelofte af, dat hij Andrée zou zeggen, dat hij het werk niet mooi vond en dat zij zijn smaak moest volgen. En toen hij dat vaste besluit voor de toekomst had genomen,

achtte hij zich van alle verplichtingen tegenover zijn artistieke geweten in het heden ontslagen en loofde hij het werk van monsieur Codrou zonder eenige verdere bedenkingen. Dat was momenteel voor hem het aangenaamste, de rest zou later wel terecht komen.

Na een likeurtje werd het onderhoud nog geanimeerder en Guillaume vertelde uitvoerig van zijn reizen en belevenissen. Andrée klopte hem kameraadschappelijk op de knie en gaf hem één van haar verleidelijkste knipoogjes:

- Nu zal ik je een foto'tje laten zien, waarop ik sta, nadat ik buiten gezwommen heb en waarop ik niets anders aanheb dan een broekje.

- Ja, ja, dat wil ik zien.'

- Even geduld hè, zei zij plagend, misschien krijg je het dan wel van mij.

'Als je dat deed zou je een engel zijn.'

Een groot foto-album kwam voor den dag, waarin hem eerst bladzijden met andere foto's werden getoond, tot hij steeds ongeduldiger werd, en tenslotte het bewuste foto'tje. Het was werkelijk alleraardigst. Andrée stond er slank en mooi gebouwd op en het korte broekje stond eenvoudig-koket. Hij kreeg een blos van genoegen, dat 'zijn' Andrée er zoo goed uitzag, ook als zij weinig kleeren aan had. Hij hield het foto'tje lang in zijn handen, maakte het manuaal van zijn portefeuille te voorschijn te willen halen, om het daarin op te bergen, maar Andrée riep:

- Je krijgt het niet.

'Maar natuurlijk krijg ik het, ik hang het boven mijn bed.'

- Nee, herhaalde Andrée en er klonk iets eigenzinnigs in haar stem, je krijgt het niet.

'Ik neem het,' verklaarde hij, zonder te letten of te willen letten op den toon, waarop zij had gesproken.

Zij liep op hem toe, nam de foto uit zijn handen en zei vol verbolgen woede:

- Als je altijd zoo halsstarrig bent, is er geen huis met je te houden.

'Maar Andrée', zei hij, in de war, 'je had het me toch zelf beloofd.'

En haar zuster kwam tusschenbeide om de onaangename stemming, die plotseling in de kamer hing, te verzachten:

- Elle est rosse, hein?

De rest van den avond bleef Andrée wrokken, alsof haar een onrecht was aangedaan en bij het afscheid in de gang beneden, was de vurigheid, die zij in de taxi had laten blijken, verdwenen. Onvriendelijk was zij echter niet. Zij wenschte hem, bij het licht van de kaars, die zij in de hand had, teeder goedennacht.

Guillaume voelde bij het naar huis gaan voor het eerst, alsof er een nieuwe periode was aangebroken. Wat had zij hem al niet gezegd in de taxi, die heerlijke dingen, die hem snel deden ademhalen en had zij niet gesproken over een wit huis, waarin zij zouden kunnen wonen, had zij hem niet iets goddelijks toegefluisterd, voordat hij met haar naar boven was gegaan. En wat de weigering van de foto betrof, dat kon niet anders dan een gril zijn geweest, want anders zou zij het niet prettig hebben gevonden, hem die gewaagde foto te laten zien. Hij haalde er zijn schouders over op.

* * *

Guillaume en Andrée déjeuneerden in het restaurant Meunier in de rue Chaussée d'Antin.

In de straat, waarin dat restaurant gelegen is, krioelt het tusschen de kantooruren van de menschen. De auto's en autobussen bewegen zich langzaam door de menigte, met schokken en stooten, als wagentjes van een kermisdraaimolen. Op de smalle trottoirs verdringen de voetgangers elkander en schuiven sleepvoetend voorwaarts. Daar niemand rechts of links houdt, doet het loopen daar eenigszins denken aan een ouderwetschen dans, waarbij men van den een naar den ander gaat, elkaar de hand reikende. Wil men het restaurant Meunier binnentreden, dan moet men zich eerst een weg banen door de kleine hall, vol midinettes, die haastig met taartjes-eten tusschen de werkuren hun snoeplust bevredigen. Het is er voor de toonbank zoo'n gedrang, dat men nauwelijks het gebakje naar den mond kan brengen. Bovendien gaat er alles zoo jachtig en onder stooten en duwen, dat het meer de herinnering is aan den smaak van wat zij gebruiken, dan de smaak zelf, die tot hen doordringt. De eetzaal is wat ongezellig ruim en groot. Een strijkje op den ommegang van de eerste verdieping ‘werkt er haar muziek af’.

Het diner à la carte is er van een gemiddelde prijs. De demoiselles of garçons, die bedienen, trachten dit gemiddelde altijd op een beetje hooger plan te brengen door zich doelbewust bij de afrekening te ‘vergissen’. Daar zij dit echter gewoon zijn, komen zij, voordat men nog iets heeft gezegd en hen alleen maar heeft gewenkt, al met het teveel geïnde geld aandragen. Dat is de atmosfeer van het restaurant ‘le Meunier’.

Omdat er muziek was, ging Guillaume er echter nogal eens met Andrée déjeuneeren, niet om de muziek, maar omdat men er vrijer was in het gesprek door het lawaai der tonen. Het geluid verdoofde een beetje, vooral, omdat er zoo vlak en gelijkmatig gespeeld werd als een speeldoos. Men zou zweren, dat deze musici geen temperament hebben, maar indien zij het al bezitten, hebben zij het in den dagelijkschen sleur van te moeten spelen verloren.

Het was een paar dagen na den avond, dien hij bij Andrée's familie had doorgebracht, dat zij er samen weer zaten. Andrée staarde voor zich uit.

‘Waaraan denk je’ vroeg Guillaume.

- O, aan niets bijzonders.

Nauwelijks had zij dit gezegd of de muziek begon een nieuw wijsje te spelen. Zij wendde het hoofd omhoog en luisterde aandachtig, met een droeven trek op het gelaat. Voor Guillaume was er niets bijzonders aan die muziek, maar haar scheen zij te treffen.

- Waarom draag je geen ring?

‘Een ring’, zei hij vol stomme verbazing en hij keek, met een uitdrukking van angst op zijn gezicht, naar den ringvinger van zijn rechterhand.

- Vous avez pourtant une alliance.

‘Une alliance?’ antwoordde hij bitter, hoewel hij niet begreep.

- Ja, je bent getrouwd geweest, dat is iets voor het leven. Ik dacht daar juist aan en toen begon de muziek dat chanson te spelen, dat vertelt van den ring der trouw, die reikt over het graf. Ça m'a bouleversée.

Hij staarde naar zijn vinger, waar je héél flauw, als je het met alle macht wilde, nog de voeg van den gouden ring kon zien, dien hij had gedragen. Zij deed hem plotseling pijn, die vinger. Hij stotterde:

‘Ik wist zelf niet, wat ik doen moest, toen mijn vrouw gestorven was. Ik had 'm het liefste blijven dragen, maar ik bedacht na een paar dagen, dat iedereen dan zou denken, dat ik getrouwd was, dat ik een vrouw had.... die leefde en dat men dan met mij zou spreken in dien geest. Ik zou telkens tegen wildvreemden moeten zeggen: mijn vrouw is dood. Dat is onmogelijk, begrijp je.’

Hij voelde zijn heele lichaam machteloos worden van verdriet. Haar houding wees niet uit, dat zij hem had begrepen.

‘Zou jij 'm hebben blijven dragen?’ vroeg hij en boog zich voorover.

- Een verbintenis is een verbintenis voor het leven, zei zij alleen maar toonloos.

Hij was duizelig, toen hij aan het einde van den maaltijd opstond en bij het goedendag zeggen was hij zichzelf nog niet meester. Terwijl hij terugliep naar zijn kamer keek hij af en toe smartelijk naar zijn hand, alsof er daarvandaan een oplossing tot hem zou komen. Langzamerhand steeg er een grenzenlooze verbittering in hem op tegen Andrée. Wat had zij daarmee bedoeld hem op die manier aan te vallen? Zou hìj zijn vrouw ooit vergeten? Zelfs als hij wilde, zou hij haar nog niet kunnen vergeten. Het was, alsof alles van haar wezen in zijn bloed was overgegaan. Maar hij wilde haar niet vergeten, hij wilde haar immers niet vergeten. Voor geen goud van de wereld en voor geen vrouw van de wereld. Wou Andrée hem verbieden een nieuw leven te beginnen, opnieuw lief te hebben? Zijn vrouw zou de eerste zijn geweest om hem te zeggen: Baasje, heb opnieuw lief, liefhebben wil niet zeggen vergeten. Zij immers ook, zij kon niet leven zonder liefde, had zij niet altijd gezegd: zoodra ik jou verlies, maak ik mij van kant.

Ah, maar dat was onmenschelijk, wat Andrée daar van hem eischte. Hij liep als een razende zijn kamer op en neer, kwam maar niet tot bedaren. Tot hij besloot met haar te gaan spreken.

Bij het magasin wachtte hij haar op. Hij zag bleek. Het verbaasde haar, hem voor de tweede maal op een dag te zien, maar zij had nog niet kunnen vragen, waarom hij daar was, of hij stootte er haastig uit:

‘J'avais besoin de vous revoir’. Daarbij vertrok zijn gezicht tot een grimas.

- Bon, zei zij, ik dacht, dat je naar dien vriend van je toe moest, tegen het eten.

'Die vriend kan wachten.'

Hij gaf haar oogenblikkelijk een arm.

- Ik heb je toch gezegd, mij niet al op de Place de Trinité een arm te geven, daar kan ik iedereen tegenkomen en dan beginnen ze maar te kletsen. Wacht tot wij in de rue de Clichy zijn.

'Vanavond kan ik niet wachten', antwoordde hij. Het verdriet, dat hem kwelde en dat zij hem had aangedaan, maakte hem autoritair.

Zij schikte zich. Zij was rustig, kalm en vriendelijk, bijna teeder. Hij begon over alles te praten behalve waarover hij praten wilde. Zij wachtte kalm af tot het komen zou. En ineens begon hij snel te spreken, de woorden drongen zich naar voren, stortten vooruit, opgehoopt als zij zich hadden gedurende uren. Waarom of zij dat gezegd had van dien ring, wat zij daarmee bedoelde, of zij soms dacht, dat hij zijn vrouw was vergeten, 'je zult het ondervinden' zei hij dreigend, 'je n'oublierai jamais', of zij soms bedoeld had, dat hij geen nieuw leven mocht beginnen, haar niet mocht liefhebben? dat het onmenschelijk was, zooiets te eischen, hij pakte haar bijna ruw beet, stond stil, liep weer door - een paar menschen keken hen na. Hij zag het en zag het meteen toch niet.

Zij was heel kalm, rustig en vriendelijk, bijna teeder. Zij zei, dat zij het zoo erg niet had bedoeld, maar zooals zij het gezegd had, zoo had zij het toch bedoeld. Het gaf niet veel verlichting dit antwoord, maar hij zag wel, dat zij het niet zoo belangrijk vond, dat er niet meer uit haar te krijgen was, dat zij niet zou zeggen, dat zij er spijt van had, omdat zij het nu eenmaal zoo gevoeld had en ook was hij moe, het moest hierbij nou maar zoo blijven, zoo was het goed.

Op de Place de Clichy, waar zij de tram inging, nam hij afscheid van haar met een innigheid, die zeggen wilde: Je hebt me veel verdriet gedaan, maar nu is het vergeven.

Zij had diep ingegrepen in zijn leven, op dien dag, maar wat haar aanging, was het alsof zij in zichzelf had geleefd, zonder hem te bemerken.

(Wordt vervolgd.)

Invallen door Frans Erens.

Er begint in den laatsten tijd meer licht te komen in de zaak Verlaine-Rimbaud. Vroeger wist men alleen enkele feiten: de moordaanslag van Verlaine op Rimbaud, de homo-sexueele verhouding van de twee tot elkaar. Van vele kanten komen er bizonderheden voor den dag, die te zamen een gesloten geheel vormen. Het is nu duidelijk, dat het Verlaine is geweest, die Rimbaud heeft gedebaucheerd. In 1883 wisten de litteratoren in Parijs heel weinig van deze beide mannen af. Wel heb ik toen gemerkt, dat Verlaine na zijn bevrijding uit de gevangenis door velen werd gemeden en op mijn vragen naar Rimbaud, wist men mij alleen te vertellen, dat hij in Arabië huiden was gaan verkoopen.

Mevrouw Verlaine heb ik verschillende keeren ontmoet; zij had mij beloofd de wereldtentoonstelling te Amsterdam te komen bezichtigen, maar daar is niets van gekomen. Moréas had mij gevraagd, op verzoek van Charles Cross, met hem naar Verlaine te gaan en een verzoening tusschen de twee echtgenooten te helpen bewerken. Uit gebrek aan inzicht wilde ik dat toen niet doen en het is er bij gebleven; ik heb Verlaine in Parijs niet persoonlijk ontmoet.

Toen hij later in Holland lezingen kwam houden, hield ik mij ook op een afstand van hem, want ik zag daar een Verlaine, zooals hij eigenlijk niet was. Op het atelier van Witsen zat men in zwijgende bewondering om hem heen. Daar waren Piet Tak, Witsen en Betsy van Vloten, Boeken, Kloos en nog een paar anderen. Isaäc Isräels en ik waren niet de dupe van de

verkeerde situatie. Het voorwerp te zijn van de bewondering van een sprakeloozen kring ging Verlaine niet goed af. In Parijs was hij aan andere manieren en aan een anderen omgang gewend en hij voelde zich bepaald onplezierig te midden van die zwijgende en bewonderende Hollanders. Hij wist niet hoe hij het had en de heele toestand berustte op een mal entendu. De gedwongenheid steeg ten top in het benedenzaaltje van de Caves de France, waar de vereerders nog talrijker waren. Nu en dan kwam de Fransche dichter van al die bewondering uitrusten in het atelier van Isaäc Isräels, dat onder dat van Witsen was gelegen. Hij ontspande zich daar, praatte ongedwongen en deed ons confidenties over zijn werk en over het Parijsche leven. Zoo zeide hij tegen mij, dat hij Moréas wou ergeren en den mond stoppen. Moréas had toen in zijn hoofd gekregen de Ecole Romane te stichten, die met de andere nieuwe Fransche poëzie niets te maken had. Daar was de echte Verlaine, die de meeste Hollanders niet te zien hebben gekregen. Isäac fotografeerde hem daar ook in een groote gele chamber cloack, dien hij hem had geleend.

Bij Verlaine's dood toen de Koo mij vroeg om een stukje in de Groene Amsterdammer, schreef ik dat alles ronduit onder den pseudoniem *Gregorius,* dien ik toen gebruikte. Dit stuk wekte de verontwaardiging van de dichteres Caroline Beeloo, die in een ingezonden stuk mij aanviel, waarin zij zeide, dat men de groote mannen moest eeren. Zelfs Zilcken, die toch meer had moeten begrijpen, was verontwaardigd over Gregorius, zonder te weten dat ik dat was.

Verlaine was wel een vreemdsoortig individu. Zoo werd in Parijs van hem verteld, dat hij daar op een soiree tegen de gastvrouw zou hebben gezegd: ‘Madame je suis ivrogne, syphilitique et bohême.’ Doch hij was een groot dichter; hij heeft een noot gevonden, die hem een aparte plaats in de Fransche litteratuur verzekert. Niet dat er geen grootere dichters in Frankrijk zijn geweest in de 19de eeuw, zooals Lamartine b.v. maar hij is in den modernen tijd stellig een der voornaamste dichters van zijn land.

Hij was een middelmatig proza-schrijver, doch hij kon al tevreden zijn met zijn dichterschap, dat hem tot Prince des

Poètes maakte. Vele zijner gedichten zijn tot een ongeloofelijke zedelijke perversiteit gedaald en toch heeft hij verzen geschreven, die zijn van het zuiverste goud. Alhoewel dat oppervlakkig niet zoo leek, was zijn eerzucht grenzenloos. Dat was het onsympathieke in hem. Iemand als hij had bon enfant moeten wezen, dan was hij beter te verdragen geweest.

Geheel anders was de persoon van Rimbaud, een hoogst zeldzame verschijning in de geschiedenis van den menschelijken geest. Dichters als Verlaine zijn er meer in Frankrijk geweest in den loop der eeuwen, maar iemand als Rimbaud is uniek. Wat hij heeft nagelaten aan proza en poëzie is maar een klein bundeltje; zijn werk is een bloem in zijn knoopsgat. Onbegrijpelijk is deze man. Ik zie hem in mijn gedachten wel ageeren, maar toch begrijp ik hem niet. Er zat in hem een zoo groote wilskracht, dat hij soms aan Napoleon doet denken. Afstanden bestonden voor hem niet. Hij liep van Bordeaux naar Charleville, trok over de Alpen naar Rome, zwierf jaren lang in de brandende woestijnen van Ethiopië.

Homosexueel van natuur was hij niet. Hij was geen abnormale; Verlaine had hem in het avontuur meegesleept. Wij kennen van hem wel zijn zwerftochten door de wereld, door Europa, Azië en Afrika, maar wat hem dreef weten wij niet. Hij blijft een mensch van mysterie. Wel weten wij nu, dat het niet zijn tochten in de woestijnen en zijn vermoeienissen zijn, die hem ten gronde hebben gericht, maar dat een doorn hem in de knie is gekomen bij het achtervolgen van een vogel over een uitgestrekt terrein van mimosastruiken. Het waren groote struiken, groeiend in den vorm van een parasol, die aan de Ethiopische vlakte een karakteristiek aanzien geven. Rimbaud was een fel jager en gaf de vervolging van een stuk wild, eenmaal begonnen, niet gemakkelijk op. De steek was diep geweest, werd niet verzorgd en de knie werd niet gespaard. Na een paar dagen was de wonde ontstoken en de onvermoeide wandelaar was machteloos geworden, zoodat hij zich naar de kust moest laten dragen. Het was een lange verschrikkelijke reis, waarbij vijftig dragers elkaar afwisselden. Toen moest hij oversteken naar Aden en kwam in het hospitaal. De doctoren zeiden daar

aan zijn vriend Dmitri Rhigas, die bij hem was gebleven, dat de zieke met acht dagen weer op de been zou zijn, maar aan het einde van die week spraken dezelfde doctoren ervan het been af te zetten. Juist vertrok een schip naar Marseille en Rimbaud liet zich aan boord dragen. Niet lang daarna ontving Dmitri Rhigas een brief van Isabelle Rimbaud, waarin zij hem meedeelde, dat haar broer was gestorven met gevoelens van groote vroomheid.

Arthur Rimbaud is de eenige werkelijke 'übermensch', dien ik weet. Zeer dikwijls is dit woord misbruikt, doch hier is het van toepassing. Bonaparte is geen übermensch, maar een mensch in wien de qualiteiten van grootheid buitengewoon zijn gestegen, tot een schittering zooals bij haast geen ander mensch is voorgekomen. Rimbaud schijnt een mensch van een andere orde te zijn. Men onderscheide echter bij hem naar gelang zijner levensperioden, minstens drie stadia: de onhebbelijke jeugdige extravagant, daarna de zwerver door Europa en ten slotte den trekker door de Afrikaansche woestijnen.

Van zijn eerste periode is wel wat te begrijpen, van zijn tweede is het al moeilijker zich de psyche voor te stellen en in de Afrikaansche woestijnen raak ik heelemaal de kluts kwijt bij hetgeen hem dreef. Dagen lang teerde hij daar op een zakje rijst, alles kon hij ontberen. Voort ging het in de brandende hitte. Een bisschop-missionaris, die zijn leven van ontberingen kende, zeide van hem: 'Maar die man is een van de onzen, hij heeft zijn roeping gemist; hij had trappist of karthuizer moeten worden.' De bisschop zag in hem iemand, die in staat was het zuivere leven des geestes te leiden. En wat dreef hem? Bloote gewinzucht kan het niet geweest zijn, al droeg hij dan zijn heele fortuin met zich mee in zijn gordel. Het was de onrust, die hem slingerde door de bosschen en over de brandende zanden, totdat hij werd neergesmakt en het einde kwam.

Geloof aan God en godsdienst heeft hij bij zijn dood teruggekregen. Hij werd toen bijgestaan door een priester, die verwonderd was over zijn werkelijk geloof en over de omkeer, die in zijn ziel had plaats gegrepen.

De groote daad door Louise Franken.

Toen ik nog een heel klein meisje was, vele jaren geleden, ben ik eens op mijn krukje naast Grootvader's stoel geklommen, heb eenige minuten toegekeken hoe hij één voor één uit een klein, gouden dameshorloge allerlei schroefjes en radertjes te voorschijn haalde, deze door zijn loupe bekeek en schoonmaakte, en vroeg toen plotseling:

'Grootvader, wat is lèven eigenlijk?'

Mijn Grootvader legde van verbazing zijn loupe neer, en keek eenige minuten voor zich heen. Gedachteloos speelden zijn magere, gerimpelde vingers met de kleine onderdeeltjes van het gouden dameshorloge en net toen hij wou gaan spreken, begonnen alle klokken, die in het donkere, kleine winkeltje hingen, te slaan en te spelen. Alle klokken, pendules, wekkers en horloges die in Grootvader's winkel hingen, liepen gelijk en als er dan een half of een heel uur om was, dan was het een gerinkel, een getiktak, een gongen, gekoekoek en slaan, dat hooren en zien verging. Dan keek Grootvader altijd even van zijn werk op en ging pas weer verder als alle klokken uitgespeeld waren. Het was heel goed voor een sterveling om telkens even naar het gelui van al die klokken te luisteren, zeide Grootvader, dan drong het goed tot je door, dat er al weer een half uur van dien heel kostbaren tijd voorbij was, een half uur, dat nooit meer terugkwam.... En toen dien middag alle klokken uitgespeeld waren en alleen het tik-tak in alle toonaarden en maten de stilte verbrak, raapte Grootvader één zoo'n heel klein radertje van het blad vóór hem op, dat hij zoo juist uit het horloge gehaald had, hield het voor mij en zeide:

'Zie je, Vera, kind, dàt is leven....'

Grootvader, als je nog leefde, dan zou ik je vandaag wéér vragen:

'Wat is lèven eigenlijk?'

Dan zou dàt antwoord me niet meer tevreden gesteld hebben, zooals toen, toen ik me over dat radertje boog en uitriep:

'Dat is dan zeker het wieltje dat tik-tak zegt, Grootvader!' maar jij zou zeker een ander antwoord gevonden hebben, dat mij wèl bevredigd zou hebben.

Wat is het leven eigenlijk? Grootvader, in al zijn eenvoud en wijsheid, zou mij het antwoord gegeven hebben. Het jaren achtereen gebogen zitten over wieltjes, radertjes en schroefjes, de één nog kleiner dan de andere, het uit elkaar halen en weer in elkaar zetten van klokken en pendules, hadden van het kleine, stille mannetje een wijsgeer gemaakt.

Ik ga voor het venster staan. Het is Augustus, maar het lijkt wel herfst. Striemende regens kletteren tegen de straten op, rukwinden trekken aan de boomen en donkere wolkenmassa's drijven voorbij. Misschien is het mijn eenzaamheid, die mij vragen doet: Wat is het lèven eigenlijk? Ik ben het leven ingegaan, vele jaren geleden, vol hoop en verwachtingen. Ik wilde werken, vrienden maken, de menschen leeren kennen en helpen.... Ik ben altijd eenzaam gebleven. Ik ben jammerlijk mislukt. Ik heb wel vrienden, maar het zijn de ware vrienden niet. Het zijn niet de menschen, die al mijn vragen juist beantwoorden, die al mijn emoties voelen, zonder dat ik ze uitspreek. Er was maar één mensch, die dat kon. Grootvader!

Ik ga weg van het venster, het naar buiten kijken stemt me zoo troosteloos droef.

Grootvader, als jij er nog was, dan zou ik niet zoo eenzaam zijn. Ik zou toekijken, hoe je de horloges uit elkaar haalde, en ik zou je weer alles vertellen. Je was altijd mijn vertrouwde, ik vertelde jou altijd alles. Moeder was altijd zoo bleek en stil en ze sprak heel weinig. Jij sprak ook niet veel, maar je luisterde en begreep alles. Soms, als ik iets zeide wat je boos maakte of vermaakte, haalde je je loupe uit je oog en bleef eenigen tijd sprakeloos voor je uitstaren. Je magere, bewegelijke handen lagen dan stil in je schoot of op de werktafel. Dan zweeg ik en ik waagde het pas weer verder te gaan, als jij de loupe weer opraapte

en verder ging met je peuterwerk van horloges uit elkaar halen, schoonmaken, radertjes afvijlen en weer in elkaar zetten. En er waren dikwijls heel veel dingen waarover jij je ergerde. Het leven was niet gemakkelijk voor je geweest, maar dat hinderde je niet En jij lachte, om wat de menschen over jòu zeiden. Maar als men *mij* plaagde en kwelde, werd je verdrietig en boos. En dat gebeurde heel dikwijls. Ik kon er niets aan doen, dat mijn ouders niet getrouwd geweest waren. Mijn vader en moeder hielden zooveel van elkaar, dat ze vergaten te trouwen en toen ik geboren moest worden en het huwelijk eindelijk tot stand zou komen, stierf mijn vader plotseling. Daarom is moeder altijd zoo bleek en stil en praat en luistert ze nooit. Ze is altijd met zich zelf bezig. Ik dacht vroeger altijd, dat moeder een dochter van je was, maar die veronderstelling bleek niet juist te zijn. Vader was een zoon van jou, Grootvader; hij was een wilde, onbesuisde jongen, die altijd in impuls handelde. Jij zeide later dikwijls, dat het goed was, dat vader gestorven was. Hun liefde was tè groot om eeuwig te duren. Maar moeder begreep dat niet.

Ik werd dikwijls geplaagd op school, want de kinderen hoorden het van hun ouders en scholden me uit voor dingen, die ze zelf niet begrepen. Ik mocht nooit met hun spelletjes meedoen. ‘Ga weg, je mag niet met ons spelen, je bent geen ècht kind!’ Dikwijls stond ik dan hunkerend te kijken, maar als ze bleven schelden, ging ik verdrietig naar huis, klom op mijn krukje naast Grootvader's stoel en zeide geen woord. Maar Grootvader begreep het altijd, als het weer mis was, en zeide: ‘Vertel het me maar, Vera.’ En dan, of ik wilde of niet, vertelde ik hem alles. Als ik dan uitgesproken had en verdrietig voor me uitstaarde, dan zeide je me, dat ik het den menschen en kinderen niet kwalijk mocht nemen, omdat ze niet wisten wat ze deden, en ook hoe het kwam, dat ze zoo dom en kortzichtig waren. En als we dan samen zoo ernstig gesproken hadden, konden wij weer lachen en pretmaken. Maar toch blonk er dan iets in je oogen.... iets vochtigs, en je stem klonk soms erg heesch en verdrietig.

Er was echter één dag in mijn schoolverleden, die als een groot, lichtend beeld in mijn herinnering staat. Ik was toen al een paar jaar op school en hoewel ik een goede leerling was, blonk ik toch niet bijzonder uit. De juffrouw deed een moeilijke vraag. Niemand

van de kinderen wist het, en toen plotseling, schoot met een ruk mijn vinger omhoog en schalde ik mijn weten uit. Na dien keer gebeurde het dikwijls, dat ik dingen, die niet in de boekjes stonden, wist, die de anderen niet wisten, zoodat het op het laatst gewoonte werd te zeggen:

'Vraag het Vera maar, die zal het wel weten....' Toen ik je dat vertelde, Grootvader, hield je weer even op met werken en staarde stil voor je uit. Ik had je niets verteld van die heerlijke emotie, die mij telkens weer bezielde als ik meer wist dan de anderen omdat ik zoo bewijzen kon, dat ik, ondanks het feit dat zij op mij neerkeken en mij uitscholden, toch hun méérdere was. Maar jij scheen iets van de verrukking, die van mij uitstraalde, gevoeld te hebben, want je nam mijn hand in de jouwe en zeide:

'Toon altijd alleen op diè manier, Vera, kind, dat je hun meerdere bent!'

En later waren er nog andere dingen, die mij kwelden. Dingen, waarover op school door de andere kinderen heimelijk gesproken werd, en waarvoor ik mij schaamde. Jij merkte het, ofschoon ik het natuurlijk zoo goed mogelijk had trachten te verbergen, en toen ik dan eindelijk met horten en stooten verteld had, wat er aan de hand was, waarover de kinderen zoo heimelijk spraken en pretmaakten en ik schuchter vroeg, of dat wáár was, toen zweeg je eerst een heel langen tijd. En toen begon je te spreken zoo lang als ik je nog nooit heb hooren doen. Je sprak heel veel, met mijn hand in de jouwe, en vertelde me de dingen, zooals ze werkelijk waren en niet, zooals ze door de kinderen begrepen werden. Voor dàt gesprek ben ik je o zoo dankbaar, Grootvader, omdat ik later pas begreep wat het voor me beteekend heeft, dat je dat toen zoo vertelde. Het maakte dat ik het leven heel anders, beter zou ik bijna zeggen, kon bekijken dan de andere menschen. Och, ja, Grootvader, je hebt maar al te dikwijls schoonmaak in mijn gedachten gehouden. Dan deed je net als met je horloges, je haalde eerst alles uit elkaar, totdat het open en klaar voor je lag, bekeek het door je loupe, maakte de vuile onderdeeltjes schoon en vijlde hier en daar wat bij, en dan zette je de boel weer netjes in elkaar. Je horloges hadden je heel wat wijsheid gegeven....

Ik ga voor het portret van Grootvader staan. Het is een groot portret, dat midden aan den wand hangt. Hij staat er heel statig

en ernstig op zijn oogen kijken koel in de verte en alleen om zijn mond speelt dat vage, wereldwijze lachje, dat ik mij zoo goed van hem herinner. Nee, dat is Grootvader niet, tenminste niet, zooals ik hem ken. Statig was hij niet, en ernstig ook niet. Niet, zooals mèn dat woord opvat, want Grootvader heeft heel wat dwaze dingen in zijn leven gedaan. Hij heeft de vrouw, waarmede hij getrouwd was en die hem vooruit wilde helpen, verlaten omdat ze steeds achter hem heenzat en niet duldde, dat hij een paar minuten voor zich uitstaarde en droomde. De menschen gaven hem ongelijk, want als hij bij haar gebleven was, was hij zeker vooruitgekomen in de wereld; ze was flink en beheerde de geheele zaak. Maar Grootvader gaf er de voorkeur aan, arm te blijven en te kunnen droomen.... Zijn zoon heeft hij nauwelijks gekend, maar toch heeft hij de vrouw, waarmede zijn zoon geleefd had en het dochtertje van die vrouw, tot zich genomen en voor hen gezorgd en gewerkt als voor zijn eigen kinderen. Daarover hebben heel wat menschen het hoofd geschud.... En je deed nog veel meer dwaze dingen, te veel om op te noemen.... Nee, statig en ernstig was je heelemaal niet, en daarom houd ik niet van dat portret. Maar ik heb nog een andere photo van je, een klein vergeeld kiekje. Het staat in een zwart lijstje op den schoorsteen. Daar sta je op precies zooals je bènt. Het is een kiekje, door een kennis van ons genomen, zooals Grootvader voor zijn werktafel zat. Voor hem liggen horloges, klokken en allerlei onderdeeltjes en tangen, die hij gebruikte. Hij houdt het hoofd even schuin, zoodat het kale, ronde plekje op zijn kruin te zien komt en zijn handen liggen stil in zijn schoot, alsof ik hem zoo juist iets belangrijks verteld had, dat hij even moest laten inwerken. Dàt is Grootvader, zooals ik hem mij herinner, zooals ik hem liefheb. Ik neem het portretje in mijn hand en ga er mee op de divan zitten. Ik wil met je praten, Grootvader, juist alsof je nog bij mij bent. Ik wil je weer mijn dwaze vragen stellen, want ik ben nog steeds onwetend; ik wil weer in je kleine kraaloogjes, die zoo fijntjes konden lachen, kijken; ik wil weer zien hoe je je loupe neerlegt en voor je uitstaart, terwijl je je oogjes dichtknijpt. En als ik dan héél stil ben en mijn oogen sluit, zal ik misschien de echo hooren van je fijne, gebroken stem, zooals die altijd in het donkere winkeltje bleef hangen, nadat jij gesproken

had. En dan zal het net zijn, alsof je weer bij mij bent, Grootvader.

Weet je nog wel, hoe wij altijd spraken over dat eene, waaraan ik thans al lang niet meer geloof, Grootvader. Herinner je het je nog? We noemden het De Groote Daad. Ook jij hebt eens in je jeugd aan De Groote Daad geloofd zooals iedereen er in gelooft, anders had je me niet zoo goed begrepen. Of misschien kwam het, omdat je zoo oud was en zooveel met horloges omging, dat je alles zoo goed begreep. Je lachte me nooit uit, je wist altijd precies mijn vragen en gezegdes op hun juiste waarde te taxeeren, je deed nooit overdreven lief tegen me, maar je was mijn vriend. Zoo'n vriend als jij was, vond ik nooit meer en daarom, daarom had ik je eigenlijk altijd bij mij moeten kunnen houden. Ik dacht vroeger dikwijls, dat ik voor jou andere vrienden zou vinden, die even oud waren als ik, die dezelfde idealen nastreefden, maar daarin deed ik jou een heel groot onrecht. Nooit heb ik zoo'n grooten vriend gevonden als jij voor mij was.... en ik was toch maar het onechte dochtertje van je zoon, dien je nauwelijks gekend hebt.

De Groote Daad! Dat is de naam, dien jij er voor uitgevonden hebt, voor dat dwaze, gelukkige verlangen naar ik weet zelf niet wat. Wij zaten er soms uren achtereen over te spreken en jij was dan even enthousiast als ik, ofschoon jij alle illusies en idealen al lang verloren had. Maar toch geloofde je, dat voor mij De Groote Daad eens komen zou. En toen wist je toch even goed als ik nu weet, dat ik geen mensch ben, die voor een groot ideaal zou kunnen vechten, die werkelijk een Groote Daad, een daad voor de menschheid zou kunnen verrichten. Ik ben niet sterk genoeg, ik weifel altijd te lang. Zie je, Grootvader, als er op 1 Mei een optocht door de straten gaat, als ik al die menschen, oude mannen, ruige werkkerels en ook heele jonge mannen en vrouwen nog, vol enthousiasme langs me zie heengaan, als ik hoopvolle blikken opvang van hen, die onwrikbaar gelooven in een Morgen, dan zou ik méé willen loopen en dan zou ik op dàt oogenblik alles, alles doen wat die menschen me zouden vragen. En dan huil ik, omdat die menschen een ideaal hebben, iets om voor te leven en voor te vechten.... en ik totaal niets. Maar als ik dan weer, op een anderen dag, op een koninklijk feest, een koor van duizenden kinderen de koningin een aubade hoor

brengen, als ik al die jonge, reine stemmen liedjes hoor uitschallen, wier woorden ze nauwelijks begrijpen, dan ben ik eveneens tot tranen geroerd, en dan zou ik met die kinderen kunnen mee zingen, en er zou niemand zijn, die oprechter en met meer enthousiasme zong dan ik. Grootvader, dat zijn van die tegenstrijdigheden, waarvan ik zeker weet, dat jij er niet om lachen, maar ze begrijpen zult....

En nu is het zoover met mij gekomen, dat ik niet eens meer aan De Groote Daad geloof. Hoe heel anders was dat vroeger, toen jij nog leefde. Als ik wel eens mismoedig was, dan herinnerde jij me onmiddellijk: 'Denk er aan, Vera' en als ik teleurstellingen en mislukkingen ondervonden had, dan wist jij me te troosten: 'Misschien is dat het begin er van....' Zóó sterk geloofden wij er toen aan, jij en ik, Grootvader, dat wij een verjaardag voor haar bepaalden. 29 October was de Groote-Daad-Dag, de dag, waarop haar naam door jou uitgevonden werd. En ieder jaar, op dien dag, vierden wij haar op gepaste wijze. En ieder jaar zeiden wij tot elkaar: 'Misschien weten wij het volgende jaar méér....'

Zóó was het vroeger. Nù moet ik dikwijls in dat kleine boekje kijken, dat ik eens van jou kreeg, en waarin ik aanteekeningen maakte. Dan pas weet ik, dat De Groote Daad is: 'iets, waarop mijn geheele ziel wacht. Zij is iets, dat komen moet, en ook iets, waardoor ik òf gelukkig, òf heel ongelukkig zal worden. De Groote Daad wacht ik altijd; zij zal mij verheffen of neerwerpen in het slijk. Zij zal een algeheele verandering in mijn leven brengen. Als zij komt, sta ik aan een mijlpaal; voorbij die paal wordt alles heel anders, hetzij beter of slechter. De Daad is een keerpunt in mijn leven. Het is niet de Daad, die beslist welke japon ik nemen zal of welke soep wij morgen zullen eten. En ook op maatschappelijk, economisch of politiek gebied zal zij van geen beteekenis zijn. Zij zal alleen een verandering teweeg brengen in mij zelf. Daarom heet zij De Groote Daad.'

En jij had er onder gekrabbeld: 'Zij bestaat voor iedereen, die haar erkennen wil.'

Grootvader, ik twijfel zoo of de Groote Daad in mijn leven nog komen zal. En toch heb ik eens sterk aan haar geloofd. Ik heb liefgehad, Grootvader, ik heb succes met mijn werk gehad,

ik weet wat het zeggen wil beroemd te zijn. Ik weet wat hongerlijden en ontberen is, Grootvader. Er is niemand, die mij meer nawijst en zegt: 'Daar gaat zij.... haar ouders zijn niet getrouwd geweest.' Ik heb altijd getracht goed te zijn voor de andere menschen en rechtvaardig in mijn oordeel over hen. En toch, er ontbreekt iets aan mijn leven. Die kalmte en rust, die tevredenheid, die jij zoo goed kende. Mijn leven is altijd arm gebleven, arm en eenzaam. Ik twijfel zoo aan De Groote Daad. Ik heb niets, waarvoor ik leven kan, niets, waarin ik gelooven kan....

Eens, jaren geleden, toen ik mijn liefste verloren had, heb ik mijn schrijfbureau en boekenkast dichtgesloten. Ik heb mijn pen tegen den grond gesmeten en gezegd: 'Ik begin een heel nieuw leven! Dàt is De Groote Daad!' Ik sloot mijn kamers af, pakte mijn koffers en maakte een groote reis. Ik zwierf half Europa door, maar hoewel ik wèl aan het oude leven ontkomen kon, de herinneringen bleven en tenslotte ben ik even eenzaam, ontmoedigd en verdrietig teruggekeerd als ik vertrokken was. Ik wist, dat het de Groote Daad niét was. Een paar later kwam er een andere man in mijn leven. Hij was een groot kunstenaar en ofschoon hij veel van mij hield, was hij niet voor het huwelijk geschikt. Òf hij zelf, òf zijn kunst zou te gronde gegaan zijn. En toen ik mij dat bewust werd, heb ik hem verlaten en hem aan zijn werk en de menschheid teruggegeven, Grootvader. En toen dacht ik: 'Dàt is de Groote Daad, een Daad van liefde en opoffering.' Maar weer later, Grootvader, bemerkte ik, dat het tòch de groote Daad niet was. Ik weet niet hoe ik dat verklaren moet, maar jij zult het begrijpen....

Herinner je je nog dien middag, Grootvader? Er was een optocht, waarom weet ik niet meer. Er werd, geloof ik, iemand die veel voor zijn medemenschen gedaan had, feestelijk binnengehaald. En wij gingen er naar toe, wij tweeën. Jij zette je zwarten bolhoed op, die je eigenlijk heelemaal niet stond en je deed je zwarte jas aan, die je nog veel minder kleedde, en zoo gingen wij op stap. Wij gingen op een hoek staan, waar wij goed zien konden en je had je heelemaal naar voren weten te dringen. En zoo stonden wij daar dan, temidden van een dichte menschenhaag, te wachten, een kleine oude slecht-gekleede man en een klein mager meisje in een heel kort manteltje. Het duurde heel lang, beroemde

menschen kunnen het zich veroorloven lang te laten wachten. En wij keken naar de menschen, het verkeer op den rijweg en naar de voorbijrijdende politie-agenten op paarden en wij amuseerden ons met het critiseeren van de verschillende menschen. En plotseling gebeurde er iets. Een klein kind had zich van de hand van zijn moeder losgewrongen en was tusschen de menschen doorgeglipt. De moeder gaf een gil, maar niemand lette er op, want op dàt oogenblik kwam in de verte de optocht aan. Reeds drong het getrappel der paardenhoeven en muziekgeschal tot ons door. De menigte drong nieuwsgierig naar voren en niemand zag het kind, dat door zijn angstige pogingen om weg te komen, zich steeds meer tusschen de menschen vast wrong en ieder oogenblig dreigde vertrapt te worden. Op dat oogenblik leek de menigte een woelende, dreigende zee, die zeker was van zijn slachtoffer. Maar jij, met je allesziende, doordringende oogjes, had het gevaar gezien, waarin het kind verkeerde. Je kroop behendig tusschen de menschen door, tilde het kleine kind op, dat reeds gevallen was, en bracht het snel aan de gillende moeder terug. Het was alles in een oogwenk gebeurd. Op hetzelfde oogenblik kwam de optocht nader. Ik wilde weer meer naar voren dringen, maar je pakte mijn hand en zeide, terwijl je me mee voorttrok:

‘Kom mee, Vera, wij gaan naar huis. Wij hebben hier niets meer te doen.’

En terwijl de menschen jubelden en juichten en naar voren drongen, liep jij, met mij half-huilend aan je hand, door een zijstraatje snel naar huis. Zóó was jouw leven. Iedere kleine daad van jou was een gróóte daad.

Allerlei herinneringen dringen zich aan mij op. Herinneringen uit jouw rijk, maar roemloos leven. Herinneringen uit mijn jeugd. Het gebeurde dikwijls, dat moeder, die steeds bleeker en stiller werd, dagen lang niets uitvoerde en maar gedachteloos voor zich bleef zitten uitstaren. Dan was het eten niet op tijd klaar, en de bedden lagen 's avonds nog net zoo als wij er 's morgens uitstapten. Dan lag de stof dik op de meubelen en werd de tafel dagenlang niet afgeruimd. Maar je zeide nooit één boos woord tegen haar, integendeel, je trachtte nog zooveel mogelijk van haar werk zelf te doen. Dat maakte mij dikwijls verdrietig en in stilte deed ik moeder allerlei verwijten. Ik was nog te jong om een huishouden

te voeren en bovendien wilde jij beslist, dat ik iederen dag naar school ging. Maar het meest verdroot het mij, als ik met een scheur in mijn jurk of een gat in mijn kous moest loopen. Dan schaamde ik me voor me zelf en voor moeder. De kinderen op school zagen daarin een mooie gelegenheid, om mij nog meer uit te schelden en te hoonen dan voorheen, en dikwijls kwam ik huilend thuis. Op zekeren dag was het weer gebeurd. Jij had me toen getroost en beloofd, dat het niet meer gebeuren zou, dat nu voortaan altijd mijn kousen gestopt en mijn kleeren heel zouden zijn. Ik had die belofte maar vaag geloofd, ik wist hoe moeder was en ik wist ook, dat jij geen geld had om een huishoudster te nemen. Ik huilde mij dien avond dan ook in slaap, maar plotseling, het moest zeker al tegen middernacht zijn, werd ik wakker door een stil gedruisch in mijn kamer. En toen ik mijn oogen opende, zag ik jou, Grootvader, tusschen mijn kleeren iets zoeken. Het was donker en ik kon niet precies zien wat je deed, maar je nam iets weg en verdween er mee. Mijn kamertje grensde aan de huiskamer. Wij woonden in een ouderwetsch huis en in de deuren tusschen die twee kamers waren glazen ruiten, waarvoor jij glaspapier geplakt had. Ik peuterde toen omzichtig een stukje van dat glaspapier los en zag hoe jij, Grootvader, met een groote bril op je neus onder de lamp mijn kousen zat te stoppen. Het was heel stil in de kamer, moeder was al naar bed, en het werk vereischte al je aandacht. Diepe rimpels lagen in je voorhoofd. Grootvader, ik had wel naar je willen toevliegen om je te omhelzen en ook om je de kousen uit je hand te rukken, maar ik durfde het niet te doen! Den volgenden morgen lagen ze weer op mijn stoel; in elke hiel zat een groote, grove stop, die mijn voeten misschien nog meer pijn deed dan het gat. Maar je oogen waren niet zoo heel goed meer, en ik had mij niet te schamen.... Gelukkig leerde ik toen spoedig op school kousen stoppen en verstellen. Maar dikwijls zie ik dat beeld nog voor mij.... jij met je grijze hoofd onder die lamp, het voorhoofd ernstig gerimpeld, je neus bijna op je werk, bezig mijn kousen te stoppen.

Ik peins er dikwijls over, Grootvader, en dan weet ik bijna zeker, dat jij het geheim van de Groote Daad kende. Een mensch wil altijd bezitten, datgene, wat hij niet heeft. Maar als ik jouw geheim kende, Grootvader, zou ik niets anders meer verlangen,

of ik arm of rijk was, maar dan zou ik, als jij, tevreden zijn. Korten tijd geleden was ik op een meeting. Ik was er toevallig binnen geloopen. Naast mij stonden twee vrouwen, een jongere, die een baby verwachtte, en een oudere vrouw met een hard gezicht. En plotseling werd de jonge vrouw onwel. Zij zou omgevallen zijn als ik haar niet gegrepen had en samen met de oudere vrouw voerde ik haar weg. Uit het gedrang en de drukte kwam ze onmiddellijk bij.

'Je moet niet meer naar vergaderingen gaan in jouw toestand, Anne', zeide de oudere vrouw. De jonge glimlachte bleek.

'Het is de laatste. Ik had mij zelf beloofd, deze eene nog bij te wonen.'

'Hoe bedoel je dat? Als je kind er is, kom je ons toch weer geregeld bezoeken?'

'Nee', zeide Anne met een glimlach, 'als mijn jongen er is, dan ga ik me heelemaal aan hem wijden.'

De oudere vrouw haalde de schouders op en toen ik haar goed aankeek zag ik, dat haar mond strakker stond dan voorheen.

'Dat zal je toch niet bevredigen', zeide ze bitter, 'ik weet dat uit ervaring. Je zult toch altijd weer naar dat andere verlangen..'

'Misschien. Maar eerst moet ik mijn kind groot brengen. Dacht je dat ik geen goed werk doe als ik hem heelemaal in onze richting opvoed? Dat is in de eerste plaats de plicht van ons moeders...'

De oudere vrouw haalde de schouders op.

'Zoo dacht ik ook eens, toen ik mijn eerste kind verwachtte. En een tijd lang hield ik dat vol. Maar het bevredigde mij niet volkomen. Ik voelde me voldaan en onvoldaan. En tenslotte kon ik het niet langer uithouden. Ik was altijd zoo gewend te vechten en te strijden. Er moest nog zooveel gedaan worden.... en ik nam mijn oude plaats in onzen strijd weer in. En mijn drie jongens.... ik moest natuurlijk hun opvoeding gedeeltelijk aan anderen overlaten. Twee van hen zijn nu een geheel andere richting toegedaan.... de derde is het slechte pad opgegaan....'

'Wat vreeselijk!' riep Anne uit.

'Maar als ik het niet gedaan had', zeide de andere kort, 'was ik ook ongelukkig geweest. Het eenige verschil is, dat het nu mijn drie kinderen zijn, die van me vervreemd zijn.... maar in het andere geval waren het er honderden menschen geweest, die ik nu heb kunnen helpen en redden....'

De jonge vrouw keek ongeloovig voor zich uit. Om haar mond lag een vreemd lachje.

'Maar die drie waren toch je eigen kinderen.... van jou.... Die anderen....'

'Anne, je zult daar nog eens aan terugdenken', viel de oudere vrouw haar in de rede, en haar stem klonk toen ongewoon zacht, 'een mensch verlangt altijd naar dat andere, dat wat hij *niet* heeft....'

Grootvader, die oudere vrouw had een groote Daad gedaan, ze had haar drie jongens geofferd voor honderd andere menschen.. maar toch was ze niet gelukkig, toch was het niet Dè Groote Daad. En ik heb voor de jonge vrouw gebeden, dat zij gelukkig worden zou, ofschoon ik bijna zeker weet, dat zij altijd zal blijven verlangen naar dat, wat ze verlaten heeft....

Het is alles zoo betrekkelijk. Wat voor de één een Groote Daad is, beteekent voor een ander niets. Ieder mensch noemt datgene, waar hij trotsch op is, Zijn Groote Daad. En toch is het op die manier verkregen geluk niet echt en het houdt eens op te bestaan. Wat dan wel De Groote Daad is? Jij wist het, Grootvader, maar je nam het geheim mee in je graf. En dat is eigenlijk maar goed ook, want tenslotte moet en wil iedereen zoeken naar zijn eigen Groote Daad, ook al vindt hij ze nooit....

Jouw leven, Grootvader, was als een klok, een mooie, gelijkloopende klok. En de slinger, langzaam maar zeker, tikte je leven af, dag voor dag, uur voor uur, minuut voor minuut. En iedere slag van dien levensslinger was een goede daad, een goede gedachte.... Tik-tak, tik-tak.... Van je klokken heb jij je wijsheid geleerd, beweerde je dikwijls, met een weemoedig lachje. En je was heel wijs. Maar toch waren er maar heel weinig menschen die dat wisten. Ze hielden je meest voor een zonderling, voor een halven dwaas. Maar dat deerde jou niet. Want de wijsheid van de klokken is een heel bijzondere wijsheid; die staat niet in de boeken geschreven en ook op school wordt ze niet geleerd. Ze staat niet voor iedereen open.... men moet eerst geleerd hebben met klokken om te gaan....

Dat weet ik, Grootvader, dat het zoeken naar De Groote Daad is, het zoeken naar het geluk, de zielerust. En ook weet ik, dat dat geluk niet moet worden gezocht in andere menschen, maar

in je eigen hart. Maar mijn hart, Grootvader, is nog zoo wild en opstandig en verlangend naar anders, naar béter, dat het niet gelukkig zijn kan. Misschien later, als het niet meer verlangt.... Maar jij, kleine groote Grootvader, jij kende het geheim van het geluk. Je hebt veel geleden in je leven, maar je hield het altijd verborgen, heel diep in je oude hart, en niemand heeft ooit geweten, hoe ontroostbaar-droef jij soms was. En toch, door al je ellende heen, was je gelukkig. Want er leefde iets in jou, iets onaantastbaar-moois van blankheid en reinheid, dat niet door menschenhanden beroerd en besmet kon worden, zelfs niet door de vrouw, die jouw vrouw was en die je het leven tot een hel maakte, omdat ze niets begreep van je droomerige, peinzende natuur. Je verstond het niet, Grootvader, vooruit te komen in de wereld, je verstond het niet je zaak te doen bloeien en rijk te worden.... Je begreep het leven niet. Maar je begreep de mènschen, en met die kennis en wijsheid van jou had je de geheele wereld kunnen veroveren. Jij gaf er echter de voorkeur aan, stilletjes thuis te blijven, je klokken te repareeren en te droomen en te peinzen over de menschen en hun problemen.

Jij had een groot man kunnen worden, Grootvader, maar je verkoos klein en onopgemerkt te blijven en juist daardoor werd jouw leven een groote, een hééle groote daad, Grootvader....

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 33.)*

Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

Zoudt gij zoo goed willen zijn, als gij den juisten titel, uitgever en de redactie kunt te weten komen van het tijdschrift der jonge Duitschers, waarvan gij mij laatst spraakt, die mij dan even per briefkaart te melden?

U bij voorbaat dankende,
Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer J.H. Rössing.

Amsterdam, 16 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

Waarde Mevrouw,

Ik kan u niet zeggen, hoeveel genoegen het mij doet, dat u mij zoo vriendelijk schreef; ik hoop maar, dat u nu een beetje meer moed op ons zult krijgen.

Finantieel gaat het ons, voor een eerste jaar, zeer goed. Het getal abonné's bedraagt thans 255 en er komen er nog voortdurend langzaam aan bij.

In de Juni-aflevering zullen de laatste bladzijden, die Huet op den laatsten dag van zijn leven schreef, verschijnen. Zij werden ons door mevrouw Huet aangeboden, omdat zij zoo ingenomen

was met het In Memoriam, door v.d. Goes in het Weekblad van 8 Mei geschreven.

Ook de brochure gaat goed, beter zelfs dan wij dachten: o.a. heeft v.d. Land deze week 40 exemplaren er van verkocht en Schröder dertig. Ik schrijf u deze handelsbijzonderheden, omdat u er misschien belang in stelt, want u hebt toch wel het meeste er toe bijgebracht, dat de Nieuwe Gids tot stand kon komen, en zonder u was hij er waarschijnlijk nog niet geweest.

Van alle kanten krijgen wij brieven van sympathie en dankbetuiging, maar de couranten houden zich, als naar gewoonte, weder zeer gek. Zij weten niet, wat zij doen zullen, en zeggen maar wat. Zoo beweert de Spectator van deze week, dat de critici ‘Julia’ toch eigenlijk niet geprezen hebben. En voegt er bij, dat Julia ‘een gebrekkig gedicht’ is, dat bij zoovele andere gebrekkige gedichten, die thans het licht zien, ‘niet eens zoo erg afsteekt.’

De ‘Portefeuille’ daarentegen denkt er anders over: zij zegt, dat ‘Julia’ eigenlijk zeer schoon is en dat de critici gelijk hadden met het te prijzen.

Wij hebben geschaterd, want wat de kranten ook zeggen, het publiek schijnt op onze hand te zijn: er gaat een groote lachbui door het land, en daar kan geen recensent wat aan doen.

U begrijpt, dat het ons ook onaangenaam was Holda er bij te zien. Wij hebben altijd sympathie voor haar gehad, maar over haar zwijgen konden wij toch niet, daarvoor was haar stuk te uitvoerig en te veel in het oog loopend. Toch hebben wij haar, o.i. minder, veel minder onaangenaam te woord gestaan dan b.v. Smit Kleine, Gosler en Fiore. Onze toon tegen haar was meer schertsend en slechts tusschenbeide brak de verontwaardiging even los en werden wij ernstig. Want, o mevrouw, u begrijpt niet, hoe bitter het maakt, als men zoo veel mogelijk het goede wil en overtuigd is, dat men tenminste iets goeds kan, altijd en altijd weer bedild, verdachtgemaakt en gedeclineerd te worden, door menschen, die zoo duidelijk toonen, dat ze geen verstand hebben van de dingen, waarover zij in 't publiek hunne meening verkondigen. Hoe kwam Holda er toch toe, ons aan te vallen? Als ons werk haar niet aanstaat, waarom laat zij 't dan niet met rust? Als iemand met beredeneerde argumenten tegen ons aankwam, zouden wij ons niet gekwetst gevoelen, maar wat beteekent dat verwijt, dat

wij mijmerziek, en mystiek en met opzet duister zijn? Terwijl wij alleen naar ons beste vermogen hebben getracht, in een paar onzer verzen oogenblikken van groote smart artistiek weêr te geven.

En dan - weet u wel, dat de aanvallen niet van onzen kant zijn uitgegaan? Wij zijn in deze beide afleveringen zeer kalm opgetreden, en men heeft ons geantwoord door ons te parodieeren, te siffleeren en te deprecieeren. (Het stuk van Holda is geschreven, voor ze de 3e afl. had gezien). Maar dit is een onaangenaam onderwerp. Wij hopen met u, dat we nu hebben afgedaan met de Hollandsche recensenten.

En nu, mevrouw, wou ik u graag nog wat anders zeggen. Toen u mij de laatste malen schreef, was het over een onaangename zaak. Ik gaf u toen, als reden, dat ik Mei verleden jaar niet bij u was gekomen, op ongesteldheid en uit de stad gaan. Dat was ook zoo: ik ben van April tot Juni ongeschikt voor alles geweest, maar een nog geldiger reden verzweeg ik, omdat ik vreesde, dat u het als een uitvlucht beschouwen zoudt, waar niets op te antwoorden viel, dan stilzwijgende ongeloovigheid, dit n.l., dat ik zelf van mijn debiteur geen geld had ontvangen en ik van mijn eigen middelen u niet betalen kon. Dat toch was het geval, maar ik kón het u niet zeggen. Ik woon thans sinds 1 Mei l.l. bij dezelfde menschen, op een kamer, duurder en beter, dan in mijn vorige woning, en zal over een paar maanden beginnen, wat van de huur af te houden, dat is de eenige manier om het geld los te krijgen.

Ik zal echter mijn best doen u Mei volgend jaar wat af te betalen en verzoek u, of u daarmee genoegen zou willen nemen.

Hoogachtend,
Uw toegenegene
WILLEM KLOOS.

Amsterdam, 17 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

Geachte Heer,

Hierbij uw proef met copie. Ik heb mij veroorloofd op pag. 12 der proef een zin te schrappen. 't Klinkt komiek, maar een tijd-

schrift, dat begint, mag niet van zijn lezers onderstellen en die onderstelling neerschrijven, dat zij op de hoogte zouden zijn van de verschillende soorten publieke vrouwen, die er in de wereld zijn. Ja, het zou misschien wenschelijk zijn het geheele voorbeeld weg te laten, maar enfin, iets moeten wij toch wagen, anders komen wij nooit verder. Wees zoo goed, de proef aan mijn adres terug te zenden. Verlangt ge ook revisie, of zal ik daar zorg voor dragen?

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Arij Prins.

Amsterdam, 17 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

Hierbij de proef van uw stuk. Wilt gij haar s.v.p. aan mijn adres terugbezorgen? Komt gij nog niet eens bij mij? (Govert Flinckstraat 57).

In de Juni-aflevering zal ik het genoegen hebben uw nieuwe gedichten te bespreken, waar de Hollandsche critiek zoo voorzichtig is over te zwijgen.

De allermooiste m.i. zijn: Zwaluwen, Vallende Vruchten, Avondwandeling, Luchtbeeld, In de Laan, Vijver in 't bosch (vooral de heerlijke tweede strofe), Zang op Zee, Werking der Muziek, Buiten en Binnen, etc. Tot ziens.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Winkler Prins.

Amice,

Plettinck stuurt mij weder een exemplaar van zijn v. Mander en vraagt mij of er in de volgende afl. een bespreking van komt. Zou je er niet iets van kunnen zeggen, al is het maar drie regels? Kan ik op je stuk rekenen?

t.t.
W.K.
Den Heer Jan Veth.

WelEdelgeb. Heer,

Zeer gaarne, dan zal ik plaats voor u openhouden. Van den heer Snelleman ontving ik nog geen antwoord.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer G. Buitendijk.

Amsterdam, 19 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

Amice,

Bij deze doe ik je toekomen de proef van je stukjes over l'Oeuvre en Happe Chair, en de copie van je polemiek tegen ‘de Gids’.

De Redactie was van meening, dat, daar Netscher een beetje boos op mij schijnt te zijn, wij onvoorzichtig zouden handelen door je stukjes met je naam te onderteekenen.

Dit toch is het geval: In hoofdstuk IX van je brochure spreek je, of schijn je te spreken uit naam van ons. In verband met de opdracht aan mij, heeft het dus het air eener manifestatie van ons tegen Netscher. Treed jij nu in de op de brochure volgende afleve-

ring N.G. op als onze naturalistische medewerker, dan ontstaat er licht de meening onder de menschen, alsof Netscher uit de N.G. gedrongen is. Dit nu kunnen wij, in aanmerking genomen de onzekere voornemens, die je ten opzichte van ons tijdschrift hebt, in ons practisch belang niet doen.

Zetten wij daarentegen een andere letter, dan moge deze of gene stijlkundige vermoeden, dat de stukjes van jou zijn, maar je medewerking is niet officieel, lijkt dus niet op een manifestatie en wij behouden tevens je artikelen, waar wij zeer blij meê zijn.

Wat het stukje tegen 'De Gids' betreft, dat vervalt hierdoor, omdat wij een zoo principieele zaak, als een aanval op onzen ouderen naamgenoot, slechts van de Redactie of een zich teekenenden medewerker kunnen laten uitgaan.

Zou je zoo goed willen zijn, de gecorrigeerde proeven te laten bezorgen bij: J. Clausen, St. Jansstraat 40? En verlang je ook revisie, of zal ik daar zorg voor dragen?

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer K. Alberdingk Thijm.

Amsterdam, 20 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Zooeven ontving ik een brief van den heer Snelleman, als antwoord op een schrijven van mij. Daaruit blijkt, dat zijn stukken niet beter of doorwerkter zullen worden dan de artikelen, die hij als proefjes stuurde. Moeten wij 't nu toch doen?

Ik schreef hem, dat wij nog een anderen medewerker, den heer Buitendijk hadden, die, als zijn tegenwoordige bezigheden zijn afgedaan, een geregelde campagne over Indische toestanden zal voeren, en dat het zoo uitstekend zou zijn, als gij beiden kondt samengaan.

Ik hoor, dat Multatuli erg zwak en ziek is. v. Eeden is bij hem

geweest. De Julia-zaak was een evenement geweest in zijn huis, zei hij.

Hebt gij gezien, hoe mal zich de pers houdt? Zij spreken elkaar lijnrecht tegen. De Spectator zegt, dat Julia een ‘gebrekkig gedicht’ is, dat de critici het eigenlijk niet geprezen hebben: de Portefeuille daarentegen beweerde, dat Julia zeer schoon is en de critici gelijk hadden het te prijzen, evenzoo het Nieuws v.d. Dag en 't Vaderland. Weer een ander zegt, dat alles uitstekend is, maar dat wij zoo pedant zijn, en ze zijn het er allemaal over eens, dat onze manieren slecht en onhebbelijk zijn.

Maar het publiek koopt en lacht en we krijgen vele brieven van sympathie.

Achtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer G. Buitendijk.

Amsterdam, 23 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

Geachte Heer,

Ik had gehoopt, dat gij iets voor onze Juni-aflevering zoudt hebben: een paar pagina's kan ik altijd nog wel plaatsen. Ik zal in de kroniek uw boek en v. D. brochure bespreken.

Gosler maakt après tout goede zaken met de ‘Julia’, die door een menigte lezers ‘der Onbevoegdheid’ gekocht wordt. Ja, die critici! Zij toonen hun onbevoegdheid misschien nog meer door wat zij thans zeggen, dan door de zaak zelve. De opinies van de beoordeelaars van de brochure zijn diametraal tegenovergesteld en ik heb zelfs gehoord, dat Taco H. de Beer bezig is met een anti-brochure om te bewijzen, dat ‘Julia’ toch zeer schoon is en dat de recensenten gelijk hadden het te roemen! Zoo iets is een comble.

Uw briefje aan Smit Kleine vind ik uitstekend. Ik betwijfel

echter, of gij nu een beteren beoordeelaar van uw werk in ‘Nederland’ zult krijgen. Verbeeld je, dat Br. aan den gang gaat, die versjes maakt op ‘De Deugd’ en ‘Geloof, Hoop en Liefde’, en die tegen Smit Kleine gezegd heeft: ‘De lauwer kroont u - Volvoer uw taak!’ en tegen van Maurik: ‘Gevierd novellen-schrijver! vaardig recensent.’

A propos weet gij, dat Pol de Mont in ‘de Toekomst’ voortdurend bezig is u te prijzen? Hij is er ook ingeloopen met de ‘Julia’, in ‘de Kleine Gazet’, maar wij hebben hem maar gespaard.

Hebt gij reeds gezien Baboe Dalima, opiumroman van M.T.H. Perelaer? De man citeert u in zijn voorrede, en beweert, dat hij naturalist is. Maar hij heeft geen talent.

Groetend, met achting,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Frans Netscher.

Amsterdam, 23 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

WelEdele Heer,

De Redactie van De Nieuwe Gids is u zeer dankbaar voor uwe bereidwilligheid en kan zich volkomen vereenigen met de wijziging in het plan, die gij voorstelt. Ik hoor dan wel van u, als de tijd daar is.

Dank ook voor uw vriendelijke mededeeling omtrent het artikel van den heer v.d. Goes. Wij wisten het bericht reeds, door de familie.

Hoogachtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer H. Louis Israëls.

(Wordt vervolgd.)

Balzac
Aard en beteekenis zijner kunst. Een inleiding door Mr. D. Spanjaard.

Het wezen van Balzac, als mensch en als kunstenaar, is van een zoo gecompliceerden aard, dat in hem eigenschappen zich vereenigd vinden, die gewoonlijk elkaar schijnen uit te sluiten en moeilijk ontwarbaar zijn. Romantiek en Realisme hadden in hem een eigenaardig huwelijk gesloten, dat al na korten tijd verbroken werd, al bleven er tusschen hen eenige relaties bestaan. Hierbij kan men wellicht aan een geleidelijke verschuiving van zijn sympathieën denken, een gevolg van zijn verhelderd inzicht in de dingen der wereld, waarbij echter de langzaam verkregen en steeds sterker groeiende liefde voor de actualiteit een romantische schakeering bleef behouden door de macht zijner overheerschende en moeilijk tembare verbeelding. Doch wat zijn mystieke neigingen en zijn belangstelling in wat men ‘occulte verschijnselen’ noemt aangaat, de verklaring daarvan zal wel moeten worden gezocht in jeugdherinneringen en invloeden, en in een natuurlijke ontvankelijkheid van gemoed, een diepe behoefte om achter den schijn der alledaagsche werkelijkheid - die hij beter dan wie ook kende en doorgrondde - en juist dààrom, het wezen der dingen intuïtief te benaderen. In elk geval, deze ongewone vereeniging van hoedanigheden maakt de figuur van Balzac reeds tot een der meest belangwekkende in de literatuur.

Het realisme is in zeker opzicht het kind der romantiek te noemen; en omgekeerd brengt het realisme, in den nimmer stilstaanden kringloop der ideeën en stroomingen, dikwijls op zijne

beurt weer een romantiek voort; ontaarde nakomelingen vaak, maar niettemin afstammelingen. De romantische school van 1830 is in Frankrijk geweest de beweging der literaire en artistieke jeugd, die hare idealen van vrijheid en schoonheid al strijdende moest veroveren. De kunst moest eerst door de romantiek, als in een zuiveringsproces door een smeltkroes, geleid worden om tot het realisme te kunnen geraken. De reactie tegen de 18e eeuwsche verdorring der natuur, tegen de stijve en onnatuurlijke regelmaat, de leege matigheid, moest eerst heftig opbruisen en uitwoeden; de herwonnen vrijheid moest eerst van al hare nieuwe rechten gebruik en zelfs misbruik maken, het lyrisme en subjectivisme der bevrijde persoonlijkheid moesten wel volledig zich ontplooien vóórdat de kunst zich zette tot de geduldige waarneming, de betrouwbare, maar steeds als *kunst* bezielde herschepping van alle vormen en verhoudingen, waarin menschen en dingen zich voordoen. Voorloopig was echter voor de romantiek het wezenlijke en de hoofdzaak: de door de kunst verwaarloosde nachtzijden der menschelijke natuur, het niet-alledaagsche, het groteske, in de kunst te brengen; en ook de ontroering, de hevige hartstochten. Het gold in den aanvang, zooals bij elke omwenteling in de kunst die steeds is een reactie tegen wat onmiddellijk is voorafgegaan, het gebied te zuiveren en uit te breiden. Daarnà kan eerst de hernieuwde bezinning komen, het overzien van de vruchten der overwinning, het voortaan scheppen in - betrekkelijke - vrijheid, vrij ook, als het moest, van de leuzen waaronder men ten strijde was getrokken. Alle Fransche romantische schrijvers wien een lang leven vergund was, hebben de buitensporigheden van hun jeugd in de kunst weliswaar weten te verzachten, maar den bewusten overgang tot de moderne kunst van het realisme heeft slechts één van hen voorbereid en verwezenlijkt: Balzac.

Want de romantiek kon slechts een *overgang* naar het realisme zijn: in de eerste plaats was zij immers een reactie op de laatachttiende-eeuwsche verdorring van het classicisme, een terugkeer van ganscher harte naar de natuur, naar oprechtheid en eenvoud in de kunst. En alle elementen, waaruit het realisme zou worden samengesteld en gevormd, waren reeds lang in kiem aanwezig: heel de negentiende eeuw van den val van Napoleon af was

bestemd de eeuw van wetenschappelijk onderzoek, van geduldige waarneming te worden. Het lyrisme der romantische school was een persoonlijke reactie van een deel der maatschappij, van de kunstenaars en de met hen voelende esthetische naturen, op de verdwijning der schoone droomen, op het ontwaken in een nieuwe, dorre en harde samenleving.

Maar het kon niet anders of Balzac moest in zijn jeugd en leerjaren tot de romantische school behooren, haar strijd meevoeren: de bevrijding der kunst uit de knellende banden der klassieke traditie. Dat de school deze beginselen op hare manier heeft in toepassing gebracht is een der oorzaken geweest waardoor Balzac bij het klimmen van zijn inzicht in het verband van kunst en samenleving en in den aard van zijn eigen kunstenaarsnatuur, zich van die school hoe langer hoe meer heeft afgewend. Doch er moest in de nieuwe richting eerst alles zijn wat hem aantrok. De romantische school in Frankrijk heeft het punt op haar programma: terugkeer tot de natuur, op een eigenaardige wijze in practijk gebracht. De kunst van het voorafgegane geslacht, opgevoed in de klassieke traditie, was tot een vlakke en flauwe kunstmatigheid verstard en verdord; het leven in de burgerlijke maatschappij was, na de instorting van het Napoleontische stelsel met al zijn praal en emoties, ondragelijk plat en prozaïsch geworden. Zoo kwamen de kunstenaars ertoe tegen de natuur op te bieden, haar te overtroeven; de schilders zochten romantische effecten, de dichters droomden zich verweg in ideale landen of in het Oosten; en als zij zich verwaardigden menschen uit hun omgeving in de kunst te brengen moesten deze onkenbaar worden, vermomd, werden het oppermenschen in het booze of in het goede; de situaties werden aangedikt, de sensatie werd gezocht, waardoor de kunstenaar, in plaats van de illusie der natuurlijkheid en der waarheid te vergrooten, deze onzuiver en kunstmatig maakte, zijn eigen werk verwoestte.

Stel daarnaast een roman als Balzac's ‘César Birotteau’, wellicht het volmaaktste voorbeeld van een roman uit het eerste tijdperk van het Realisme. Het klinkt als een manifest wanneer Balzac aan den titel reeds toevoegt beroep en andere functies van zijn held: ‘marchand parfumeur, adjoint au maire du deuxième arrondissement’, etc. De figuren wortelen stevig in de aarde,

zijn niet de min of meer abstracte of vaag aangeduide personen uit vroegere perioden der kunst; wij kennen hun dagelijksch leven, al hun lief en leed; Balzac brengt ons in magazijnen en winkels, bij kooplieden en op bals evengoed als in de rechtszaal en op de vergaderingen der schuldeischers; prospectussen voor het maken van 'reclame' (een volstrekte nieuwigheid in dien tijd) worden ons voorgelegd, winstbecijferingen ons getoond. Maar de groote menschelijkheid van Balzac doet haar warmen adem over al deze personen gaan, doet ons in sympathie en spanning meeleven, vreezen en hopen met den hoofdpersoon en zijne vrouw, in haar praktischen zin (tegenover den fantastischen geest van haren man) en in hare huiselijke deugden een edele vertegenwoordigster van dit type der Fransche vrouw. Hij doet ons meebeleven hun opkomst, bloei, val en rehabilitatie. Men moet, om dezen roman op zijn volle waarde te schatten, het jaar van zijn ontstaan niet uit het oog verliezen, en vooral achteruitzien om te gevoelen dat een nieuwe kunst was geboren. In zijne aanvaarding en bestudeering der samenleving zooals ze zich hem vertoonde, in zijn streven naar objectiviteit met uitsluiting, zooveel mogelijk, van het lyrische en persoonlijke element, toont Balzac zich hier een tegenstander der Romantische school, althans wat hare hoofdkenmerken betreft.

De kunstoogmerken van Balzac richtten zich op de samenleving zijner dagen. Hij was noch lyrisch, noch in het algemeen poëtisch van aanleg; de Venus van Milo in het Louvre trok hem, naar de getuigenis van Théophile Gautier, minder aan dan de levende Parisienne. Zijn eigen persoonlijkheid pluist hij in zijn werk niet uit, al dragen menige van zijne figuren ook het kenmerk van hun schepper, al verwerkt hij nu en dan in enkele situaties, of zelfs in het plan van geheele romans, eigen meest droevige ervaringen, al drenkt hij, gelijk alle groote schrijvers, met zijn eigen hartebloed vele van zijne verbeeldingswezens, die hij echter tot eigene en zelfstandige persoonlijkheden laat uitgroeien.

Ik zal niet beweren dat Balzac zich reeds van het begin af geheel vrij heeft weten te houden van de *gebreken* der romantiek, en geef zelfs gaarne toe, dat hij tot het einde dikwijls deze gebreken in zijn werk uitviert; maar zoo men bij de beoordeeling niet scherp onderscheidt tusschen zijne hoofddeugden en zijne kleinere tijdelijke afdwalingen, doet men hem onrecht, en vormt

men zich een onjuist oordeel. Want reeds betrekkelijk spoedig gaat hij zijn eigen weg, die hem hoe langer hoe verder van de romantiek verwijdert, en naar onontgonnen en woeste landen brengt, waar hij zich in het donker van ontoegankelijke oerwouden, struikelend en opstaand, moet dóórworstelen.

Wil men zich een begrip vormen van wat de romantiek reeds in 1835 in de practijk was geworden, van hare vroege ontaarding, men leze de treffende kenschets van haar verloop, en den groei van Balzac naar een nieuwe kunst, in de 'Introduction' die F. Davin, onder Balzac's eigen inspiratie en wellicht met diens eigen pen (Balzac versmaadde middelen als deze niet ter verdediging zijner zaak) voor de 'Etudes des Moeurs au XIXe Siècle' heeft geschreven[1)]..... 'Il ne s'est jamais proclamé réformateur. Au lieu de crier sur les toits: 'ramenons l'art à la nature', il accomplissait laborieusement dans la solitude sa part de révolution littéraire, tandis que la plupart de nos écrivains se perdaient en des efforts infructueux, sans suite, ni portée. Chez beaucoup, en effet, une nature de convention, succédait au faux convenu des classiques. Ainsi, en haine des formules, des généralités et de la froide stéréotypie de l'ancienne école, ils ne s'attachaient qu'à certains détails d'individualité, à des spécialités de forme, à des originalités d'épiderme; en un mot, c'était une exagération substituée à une autre, et toujours du système. Ou bien, pour arriver au nouveau, d'autres faisaient des passions à leur usage, ils les arrangeaient et les développaient selon les caprices de leur poétique; s'ils évitaient le connu, ils rencontraient l'impossible. Ceux-ci partaient d'un principe vrai; puis l'imagination les emportait sur ses ailes et les livrait à des illusions optiques, à des verres grossissants, à des rayonnements prismatiques. Ils empâtaient un trait d'abord pur, anéantissaient les demi-teints, jetaient çà et là les crudités, puis l'énergie, la passion, la poésie à pleines mains, et produisaient une dramatique et grandiose caricature. Ceux-là abandonnaient les individualités, combinaient des symboles, effaçaient les contours, et se perdaient dans les nuées de l'insaisissable, ou dans les puériles merveilles du pointillé. Complètement étranger à tout ce qui était coterie, convention, système, M. de

1) Te vinden in het werk van Ch. de Lovenjoul: *Histoire des Oeuvres de Balzac.*

Balzac introduisait dans l'art la vérité la plus naïve, la plus absolue. Observateur sagace et profond, il épiait incessamment la nature; puis, lorsqu'il l'a eu surprise, il l'a examinée avec des précautions infinies, il l'a regardée vivre et se mouvoir, il a suivi le travail de fluides et de la pensée; il l'a décomposée, fibre à fibre, et n'a recommencé à la reconstruire que lorsqu'il a eu deviné *les plus imperceptibles mystères* de sa vie organique et intellectuelle....'

Davin geeft hier de oorzaken, die Balzac zich langzamerhand van de romantische school hebben doen losmaken, en zijn vlucht in de verfrisschende sfeer der werkelijkheid en waarachtigheid, op treffende wijze weer. Slechts in zijn vroegste periode, toen hij zijn fantastische romans in het licht gaf, (onder schuilnamen alsof hij reeds een voorgevoel had van, en bezorgd was voor zijn lateren roem), behoorde hij geheel en onvoorwaardelijk aan de romantiek, afdeeling sensatie-, schrik- en gruwelverhalen. En zoo men Flaubert de eer wil voorbehouden dat hij *het eerst* van de romantiek is teruggekomen, - en dit zou dan na 1850 moeten zijn gebeurd toen hij zich met zijn eerste realistische werk *Madame Bovary* bezighield, - dan is dit een onrecht jegens Balzac. In den tijd, omstreeks 1828, toen een ieder nog volop romantiseerde, ver van de werkelijkheid vluchtte of deze omvormde tot een romantisch verblijf, heeft hij het eerst, en steeds het meest, de waarde van de realiteit en van de onverbiddelijke studie en waarneming der natuur ingezien[1]. Balzac had het begrip, en den moed en de kracht tegen den sterken en machtigen stroom van den tijd zich te keeren, en het vermogen de wereld te dwingen zijn visie te aanvaarden. Dit is een merkwaardig en aan gevolgen overrijk verschijnsel. Een tijdlang nog konden romantiek en Balzac's daarvan geheel verschillende kunst naast elkaar bestaan, elk met haar eigen publiek. Tezelfder tijd dat de anderen nog steeds, uit afkeer van de leelijkheid der wereld, der burger- en geldheerschappij, zich van haar afwendden, richtte Balzac welbewust zijn volkomen belangstelling op haar, en rechtvaardigde en verdedigde, strijdbaar kunstenaar als hij was, deze belangstelling ook in tal van theoretische uiteenzettingen, in de 'Préfaces' zijner romans.

1) G. Hanotaux en G. Vicaire in *La jeunesse de Balzac,* Parijs, 1903: 'le premier, Balzac a entouré la vie du matériel de la vie.'

Zoo toont hij zich niet slechts een grooter en volledíger mensch, maar ook een krachtiger kunstenaar.

Niettemin ontsiert een rest van romantiek, een onrein element in zijn overigens zoo zuivere en homogene kunst, een heimelijke en niet geheel afgezworen jeugdliefde voor avontuur en intrige, niet zelden tot zelfs zijn beste werken. Zijn geweldige verbeelding is de bron zijner kracht, - maar dikwijls tevens zijner zwakheid: zij schept hem een droomwereld, onbestaanbaar naast en onvereenigbaar met de werkelijke wereld, al klinkt hij beide nòg zoo vast aaneen tot een geheel; en in deze gevallen is hijzelf wat hij in een zijner romans in anderen laakt: le romancier le plus téméraire dans ses entreprises *contre* la vraisemblance. Voor het romantische geslacht van zijn tijd moge het, bij de lezing zijner werken, hard zijn geweest hun schoone droomen te zien vervliegen, en het koele daglicht opgaan over de werkelijkheid, Balzac heeft hun niettemin de volkomen ontgoocheling en de diepste smart gespaard door in zijn werk een *deel* van hunne gemeenschappelijke oude liefde te blijven koesteren, resten der romantiek liefhebbend te kweeken.

Het nieuwe materiaal, door de Groote Revolutie en de daarop volgende tijdperken voor de kunst van den roman gewonnen, voorloopig nog als grondstof die voor bewerking op den daartoe bevoegden kunstenaar wachtte, is indrukwekkend van omvang en hoedanigheid. En deze nieuwe stof moest tevens niet alleen den aard van de romankunst en van den kunstenaar zelf volkomen wijzigen en vernieuwen, maar kon ook ten slotte den stijl zelf niet onaangetast laten; een complex van veranderingen en hervormingen gelijk slechts enkele groote bewegingen in de kunst, b.v. de Renaissance, hebben medegebracht. Balzac is de eerste die als *kunstenaar* het wezen der nieuwe maatschappij, zooals die zich uit de Fransche Omwenteling en de daarop gevolgde beroeringen had ontwikkeld, - veranderingen die nog steeds niet waren afgesloten en het ook thans nog niet zijn - heeft ontdekt en doorschouwd, den *homme social* als drager dezer samenleving in den roman heeft gebracht. Slechts in een eeuw, die na de groote staatkundige, militaire en economische gebeurtenissen zich tevens tot de vernieuwing der wetenschappen zette, dieper in

natuur en mensch poogde door te dringen, kon een werk als het zijne ontstaan. Het steunt op de natuurwetenschappelijke theorieën van zijn tijd, tot een voor de kunst bruikbare gedachte omgewerkt en ontwikkeld. In het voor de kennis dezer gedachte zoo belangrijke 'Avant-Propos' der *Comédie Humaine* noemt Balzac zich een volgeling van Geoffroy de Saint-Hilaire, die de wet van de eenheid van het dierenrijk had geproclameerd; er is slechts één dier, het model waarnaar alle levende wezens zijn gemaakt. De verschillende vormen, de soorten, zijn een product van de verschillende levensomstandigheden, van het milieu, waarin zij geroepen waren zich te ontwikkelen. Balzac past dit beginsel op de maatschappij toe: er is oorspronkelijk slechts één mensch, het milieu schept de variëteiten. Op deze wijze komt Balzac tot de studie van de sociale omstandigheden en van de kringen en beroepen, waarin de menschen leven en die zij uitoefenen. Of de theorie van zijn leermeester juist is, daarop komt het in dit verband niet aan, Balzac's werk staat of valt er niet mede; zij diende hem tot een werkhypothese, bracht hem tot de studie van het milieu, en schonk hem een voortreffelijk inzicht in, en een begrip van de tallooze soorten van het genus mensch. En zijn aangeboren en door oefening versterkt waarnemings- en combinatievermogen dreef hem verder op dezen weg van de studie van den maatschappelijken mensch. En geleidelijk gaat hij voort en rijpt het plan in hem, de geschiedschrijver te worden van de zeden van zijn tijdvak. En nog verder gaande deed hij de merkwaardige ontdekking dat hij, om het beeld dier zeden en der samenleving zoo getrouw en volledig mogelijk te maken, de verschillende onderdeelen van zijn werk tot één groot geheel moest verbinden, waarvan elke roman als het ware slechts een hoofdstuk zou zijn.

In een van zijn vele 'Préfaces'[1)] gaat hij de veranderingen na in de maatschappij, en dientengevolge de noodzakelijkheid van hervorming der romankunst, sinds de groote Revolutie de gelijkheid der menschen en de opheffing der standen heeft geproclameerd, en daarmede een horizon van oneindige nuances voor de kunst heeft ontsloten. 'Autrefois, tout était simplifié par les

1) Thans verzameld in het deel zijner werken, getiteld *Oeuvres diverses*, en wel deel 3. Zie aldaar blz. 518. Deze verwijzingen betreffen de volledige uitgave in 26 deelen bij Calmann-Lévy, Parijs, 1925.

institutions monarchiques; les caractères étaient tranchés: un bourgeois, marchand ou artisan, un noble entièrement libre, un paysan esclave, voilà l'ancienne société de l'Europe; elle prêtait peu aux incidents du roman. Aussi voyez ce que fut le roman jusqu'au règne de Louis XV. Aujourd'hui l'égalité produit en France des nuances infinies. Jadis, la caste donnait à chacun une physionomie qui dominait l'individu; aujourd'hui l'individu ne tient sa physionomie que de lui-même. Les sociétés n'ont plus rien de pittoresque; il n'y a plus ni costumes, ni barrières; il n'y a plus rien à conquérir, le champ social est à tous. Il n'y a plus d'originalité que dans les professions, de comique que dans les habitudes.' Deze samenleving van *individuen,* zet hij dan verder uiteen, opent de grootste verscheidenheid van mogelijkheden voor de kunst: 'l'auteur s'applaudit de la grandeur, de la variété, de la beauté, de la fécondité de son sujet, quelque déplorable que le fassent, socialement parlant, la confusion des faits les plus opposés, l'abondance des matériaux, l'impétuosité des mouvements. Ce désordre est une source de beautés. Aussi n'est-ce pas par gloriole nationale ni par patriotisme qu'il a choisi les moeurs de son pays, mais parce que son pays offrait, le premier de tous. *l'homme social* sous des aspects plus multipliés que partout ailleurs.' Welk een begrip toont Balzac hier van het vooraanschrijden van zijn land in de maatschappelijke beroeringen die, van Frankrijk uitgaande, geheel Europa in beweging brachten! En welk een inzicht - wellicht voor het eerst uitgesproken, in de taak van den kunstenaar, die haar óók dààr vindt in de samenleving, waar de hervormer, de prediker zijn wenkbrauwen moet fronsen; ja, in de wanorde en de verwarring der moderne samenleving zelfs een bron van schoonheid ziet, en aldus een nieuw bewijs bijbrengt voor de waarheid dat aesthetiek en ethiek niet gewassen van één bodem zijn, elk haar eigen functie hebben, de eene: de waarheid en de schoonheid te vinden, de andere: de deugd te bevorderen. En Balzac toont hier een veel ruimer inzicht dan de Romantiek met haar 'Tout est sujet'[1)], die deze leus trouwens alleen uit naam der vrijheid aanhief, en die overigens ook te ver van, of liever buiten en boven het leven stond, om

1) In de beteekenis van 'onderwerp'.

het op zichzelf juiste devies in den door Balzac bedoelden zin in practijk te brengen. Diens ambitie, de maatschappij in het verband harer onderdeelen uit te beelden, is van de hoogste orde, en rechtvaardigt, zoo het talent even ver reikt als de eerzucht, volkomen den gekozen titel 'Comédie Humaine'. De romankunst der negentiende eeuw neemt hier haar oorsprong. Een Victor Hugo, zelf reeds over het exclusivisme der jonge romantiek heen, begreep dit volkomen toen hij in zijn rede bij het graf van Balzac in 1850 o.a. zeide: 'Tous ses livres ne font qu'un livre; livre vivant, lumineux, profond, où l'on voit aller et venir et marcher et se mouvoir, avec je ne sais quoi d'effaré et de terrible, mêlé au réel, toute notre civilisation contemporaine; livre merveilleux, que le poète a intitulé Comédie, et qu'il aurait pu intituler Histoire, qui prend toutes les formes et tous les styles.'

Sinds Balzac leeft de romankunst in een andere sfeer, de adem van den nieuwen tijd blaast over haar. Het hoofdkenmerk der moderne kunst is dat de kunstenaar verborgenheden op vaak smartelijke wijze openwoelt, als ware het een zich voltrekkend noodlot, een onontkoombare taak die hem opgelegd wordt om al wat hij ziet en speurt en vermoedt meedoogenloos aan het licht te brengen. Uit het diepst van den mensch geboren omvat zij den geheelen mensch: niet meer een deel van den mensch valt buiten het bereik der kunst, noch sluit zij een deel der *menschheid* meer buiten hare poorten. Het individu wordt ook als *onderwerp* van den roman bevrijd van de banden, waarin de vroegere levens- en kunstbeschouwing het hadden bekneld gehouden. De groote Omwenteling rukt den mensch uit zijn gedwongen verband en groepeering, en bevrijdt hem - ook als object der kunst. De roman stelt zich voor alle personen en klassen open, de kunstenaar bestudeert allen met gelijke belangstelling, en verleent hun toegang tot zijn werk zonder andere voorwaarden dan geschiktheid en belangrijkheid voor de kunst. En vanuit de meer abstracte en ideale sfeer, waarin de oudere Fransche roman zich had bewogen, wordt hij neergehaald en op vasten bodem geplant, midden in de samenleving, onder concrete menschen uit alle klassen. En niet meer alleen de liefde wordt als eenige, althans voornaamste, hartstocht waardig gekeurd de stof voor den roman te leveren;

alle andere hartstochten die de menschen bewegen en hen tot - goede of booze - handelingen brengen, gelden als gelijkwaardig voor den roman: al wat naar geld, roem, genot jaagt wordt met open oog door den kunstenaar waargenomen, met open armen ontvangen. En de verschillende vormen waarin de liefdeshartstocht zich hult worden meer dan vroeger bestudeerd en weergegeven.

Balzac nu is de man, die geheel dit nieuwe materiaal zou overzien, rangschikken, beheerschen en tot kunst verwerken. Hij is - al erkennen wij ook de menigvuldige invloeden van verschillenden oorsprong die zijne komst hebben voorbereid en hemzelven gevormd[1)], de vader van den modernen roman. Het lijkt bijna een wonder dat hij, die toch geheel een kind der romantiek was, gevoeld heeft welke mogelijkheden er voor de kunst schijnbaar verscholen, maar waarlijk open lagen en om verwerkelijking schreeuwden, in de studie en de nauwkeurige schildering der samenleving, der actualiteit, in tegenstelling met den historischen roman, het door Walter Scott gekweekte genre, dien Balzac weliswaar als een zijner meesters vereerde, doch wien hij verweet dat hij in het puriteinsche en schijnheilige Engeland zijner dagen, uit vrees voor ‘improper’ te worden gehouden de nachtzijden van gemoed en neigingen der menschen, en inzonderheid de passie der vrouw lafhartig heeft geschuwd, en wien hij verder evenmin in de kunstmatige atmosfeer en de maskerade van den historischen roman wilde volgen.

Balzac is de grondvester van het realisme. Doch daarmede is de beteekenis zijner kunst nog slechts onvolledig aangewezen. Balzac had een hoog en diep besef zijner roeping; hij voelde het als een onverbiddelijken eisch der waarheid en der waarachtigheid in den modernen roman, bij de schildering der samenleving en harer hartstochten en wandaden, niet te blijven staan voor het kritiekste, zijn artistiek geweten niet te bezwaren door de verlammende gedachte aan lezers, voor wie om hun jeugd of om andere redenen het werk bestemd noch geschikt is.

Of dit wèl het geval is, is een opvoedkundige, niet een artistieke vraag. Is de jeugd, of de zwakke broeder, in staat het werk als

1) Verg. het voortreffelijke werk van Prof. F. Baldensperger: *Orientations Etrangères chez Honoré de Balzac.* Parijs, 1927.

kunst te genieten, dan is hij daardoor reeds tegen alle schadelijke gevolgen gevrijwaard. Onzedelijk zijn alleen de slechte werken, die den smaak vergiftigen en, in plaats van de ontvankelijkheid voor zuiver-kunstgenieten aan te wakkeren, ze verstikken. In dezen zin kan het ellendigste maakwerk, colportagelectuur, al moge het de stichtelijkste strekking hebben, een verderfelijke werking uitoefenen. Is daarentegen de kans niet groot, dat het werk van een ernstig kunstenaar de jeugd de oogen zal openen voor de beteekenis der kunst?[1)] De ervaring leert trouwens, dat de enkel op prikkeling beluste jeugdige of oudere lezer zijn spijs niet zoekt op de tafel der echte en groote kunst, maar onder de gekruide en gepeperde gerechten welke de schunnige schijnkunstenaars hem voorzetten; dat hij niet bevrediging zoekt in het schouwtooneel, door de ernstige schrijvers opgericht en waarop deze hun verbeeldingswezens laten optreden, maar in de vunzige holen, waarin gewetenlooze veelschrijvers tafereelen van geilheid voor het in schemerdonker zittend publiek vertoonen. De aanblik der Venus van Milo, stel ik mij voor, heeft nog nimmer eenig jongeling van het pad der deugd afgebracht, zelfs te Parijs niet.

Maar Balzac, die bij zijn poging om de moderne samenleving te beelden, dus noodzakelijk verder moest gaan dan zijn voorgangers, en allerlei onverkwikkelijks daarbij mede in het licht stellen, haastte zich zijn reputatie en de zuiverheid zijner bedoelingen te verdedigen tegen de gemakkelijke, en dan ook behoorlijk tegen hem uitgespeelde beschuldiging van onzedelijkheid; en hij wijst er op, dat het aantal deugdzame personen in zijn werk dat der boozen overtreft; en dat de afkeurenswaardige handelingen, de wandaden, van de lichtste tot de zwaarste, er steeds hun menschelijke of goddelijke bestraffing vinden; maar, zegt hij, de roman moet in de eerste plaats wáár zijn, ook en vooral in de détails. ‘La passion est toute l'humanité. Sans elle, la religion. l'histoire, le roman, l'art seraient inutiles.’

Verdediging, overbodig voor wie van goeden wille zijn om het

1) In dit verband herinner ik aan de opvatting van M. Proust (*Du côté de chez Swann*, I, blz. 41) waar hij, zijne grootmoeder en haar bijzondere meening omtrent kinderlectuur gedenkende, zegt: ‘Si elle jugeait les lectures futiles aussi malsaines que les bonbons et les pâtisseries, elle ne pensait pas que les grands souffles du génie eussent sur l'esprit même d'un enfant une influence plus dangereuse et moins vivifiante que sur son corps le grand air et le vent du large.’

wezen der kunst te begrijpen; nutteloos voor de dommen, de kwaadwilligen. Het is naief te meenen, dat het voor de bepaling van het zedelijk karakter van een kunstwerk voldoende is zoo men de boozen in de eene weegschaal der balans, de deugdzamen in de andere legt, of de deelnemers in beide groepen eenvoudig telt. Ik durf beweren dat een roman met een bevolking van enkel boozen, en ook al ontloopen zij hun straf, een zedelijker strekking en invloed kan hebben dan een werk waarin het van deugdzame wezens krioelt. De braven vervullen in de kunst niet dezelfde onmisbare rol als in de maatschappij; het is bovendien moeilijk hen in de kunst interessant te maken. Het doel der kunst moge al zijn ‘to hold the mirror up to nature, to show virtue her own feature, scorn her own image’, het is het geheim van den kunstenaar dien spiegel te slijpen. Men wane niet dat de schrijver, die aan de zwakken en boozen een bijzondere plaats in zijn werk inruimt, daarmede zou te kennen geven dat ook in de samenleving dezen dezelfde aanzienlijke plaats innemen, of dat zij hem sympathiek zijn.

Ook Balzac valt het licht het verwijt van onzedelijkheid af te wijzen, deze erfgrief van de kleine geesten tegen de kunst. ‘Si la société - zegt hij - qu'il a prise pour sujet de son oeuvre, était parfaite, il n'y avait aucune peinture possible; il faudrait chanter un magnifique *Alléluia* social.’ De kunst is onbestaanbaar, gaat hij voort, zoo men haar het recht ontzegt de hartstochten te schilderen. ‘Le procédé a toujours consisté à montrer la plaie. Les grandes oeuvres subsistent par leurs côtés passionnés. Or, la passion c'est l'excès, c'est le mal. L'écrivain a noblement rempli sa tache lorsqu'en prenant cet élément essentiel à toute oeuvre littéraire, il l'accompagne d'une grande leçon.’ Balzac zal hiermede wel niet hebben willen uitspreken dat de roman ten slotte den lezer een les moet voorhouden of daarin moet worden geresumeerd, maar dat uit het verloop der handeling zelve de noodzakelijkheid en de profijtelijkheid van een deugdzamen levenswandel moet voortvloeien. Dergelijke opmerkingen zijn trouwens een concessie aan de benepenheid van aan de kunst vijandige of haar wezen niet begrijpende bedillers die hem, - een der eersten die het leven in vollen omvang in de kunst durfde brengen - niet met rust lieten en hem bij het publiek verdacht maakten. Men

moge hen bestormen met de meesterwerken van alle tijden, die het leven zooals het is onvervalscht toonen, het baat niet; men staat machteloos tegenover deze erfzonde der kleine kritiek.

Want niet alleen van de zijde van het publiek moest een schrijver als Balzac zich een onbillijke bejegening laten welgevallen, ook en vooral de kritiek liet hem niet ongemoeid. Men slaat de handen in elkaar wanneer men leest wat vele zijner tijdgenooten uit wanbegrip, kwaadwilligheid en nijd zelfs in de meest bekende tijdschriften over den man en zijn werk ten beste hebben gegeven.

Wijsbegeerte en kunst - in dit verband wordt hier de groote romankunst bedoeld - hebben dit gemeen dat zij, elk met hun eigen middelen, in den chaotischen toestand, waarin zich de geïsoleerde handelingen, gedragingen, gebeurtenissen aan den geest voordoen, orde pogen te scheppen, een hoogere harmonie en zin te vinden, het wezenlijke van het onwezenlijke te scheiden, opdat de diepere beteekenis van het wereldgebeuren voor ons moge opgaan. Kunstenaar in dezen zin is hij, die den onweerstaanbaren drang in zich voelt leven en worstelen om deze behoefte aan begrip en ordening door uitdrukking te verwezenlijken: een herschepping der wereld, een transfiguratie als in een mikrokosmos; een eigen blik, een eigen oordeel, noem het pessimisme, optimisme, idealisme, mystiek, om het even, maar in elk geval de samenvatting en belichting van uit een hooger standpunt.

Van deze ten slotte toch schaarsche en eenzame groep groote kunstenaars is Balzac een voortreffelijk vertegenwoordiger. Hijzelf laakt in een zijner kleinere vertellingen den kunstenaar die de natuur slechts *copieert,* en stelt daartegenover den eisch van *uitdrukking* der natuur (exprimer la nature). Ik zou dezen eisch, dien Balzac hier aan den schilder stelt, ook, maar in een uitgebreider zin, op de romankunst willen toepassen. Ook zij heeft de functie, niet het uiterlijk, maar de kern der dingen, het intuïtief geschouwde verband tusschen de geïsoleerde verschijnselen, uit te drukken, de wereld te representeeren. Kunst is *getransponeerde* werkelijkheid. In een zijner vele voorredenen van zijn romans - meest strijdschriften, die in latere uitgaven zijn weggelaten, doch in de werken van Balzac thans een afzonderlijk deel der ‘Oeuvres diverses’ vormen - zegt hij: ‘L'artiste partage avec

Dieu la fatigue ou le plaisir de *coordonner les mondes.'* Het is de scheiding van wezen en schijn in de handelingen der menschen, in hun jacht naar het onwezenlijke, het tijdelijk lust of macht gevende, maar wat ten slotte de persoonlijkheid duurzaam misvormt, of vernietigt; het tragische karakter van deze neigingen; aan de andere zijde de reinigende werking van de eigenschappen die, zij het met opoffering van eigen geluk of leven, de samenleving of het gezin helpen in stand houden. Dit raakt niet de tendenskunst; Balzac's werk staat daarvan zoo ver mogelijk af; al mogen nu en dan bladzijden van staatkundig of maatschappelijk betoog in zijn romans voorkomen, aan den gang van het verhaal voegen ze niets toe, noch doen zij iets af, al verduidelijken ze Balzac's meeningen. Maar in de geschilderde handelingen en gebeurtenissen zelf ligt de diepere zin, de laatste bedoeling, de ordening in den chaos vanzelf reeds onmiskenbaar opgesloten en breekt naar buiten.

Dit hooge besef van zijn roeping en den plicht van den romanschrijver om, naast zijn eerste taak: reproductie der wereld, dit andere te doen (zooals hij in het 'Avant-Propos' voor de *Comédie Humaine* zegt): 'surprendre le sens caché dans cet immense assemblage de figures, de passions et d'événements; méditer sur les principes naturels, et voir en quoi les sociétés s'écartent ou se rappprochent de la règle éternelle, du vrai, du beau', - dit besef is lang bezig in zijn geest te groeien; hij stippelt het te volgen tracé uit, stapelt reeds de massa bouwstoffen en materialen voor het indrukwekkende gebouw op. Als een bouwmeester draagt hij het volledige plan in zijn hoofd, hij ziet het geheel en de détails reeds in zijn geest; geleidelijk komt het plan tot vollen wasdom, totdat eindelijk de vrucht rijpt, de groei van zijn werk tot één groot geheel, de *Comédie Humaine,* waarin de afzonderlijke romans als hoofdstukken van het gansche werk moeten worden beschouwd, - al is elke roman daarnaast ook een afgerond en op zichzelf leesbaar geheel. Zoo verwezenlijkt hij zijn visie van de Fransche samenleving zijner dagen - want tot de schildering dáárvan beperkt zich de *Comédie* voornamelijk - als een organisch gegroeid lichaam, in één groot beeld dier maatschappij, waarin, als in de menschenwereld zelf, duizende figuren zich bewegen en botsen; waarin wij telkens dezelfde personen in andere verhoudingen en

omstandigheden, in verschillende phasen hunner ontwikkeling, als in de werkelijke wereld ontmoeten, met hun jeugdige ambities en latere hartstochten, hun idealen, hun opgang of hun zedelijken of lichamelijken dood[1]. Want de tragiek overheerscht, - als in bijna alle groote kunst. Slechts in de *Contes Drôlatiques,* van tijd tot tijd met luchtige hand tusschen het ernstige werk gestrooid, vermeit de gulle, oud-Gallische aard zich in humor en sarcasme; maar zelfs dan is het dikwijls een lach, door tranen verduisterd. De oud-Fransche schrijftaal, een hulde van Balzac aan zijn grooten voorganger Rabelais, wien hij deze malsche taal en tafereelen had afgeluisterd en afgezien, is als een schertsend omgeworpen lichte sluier over de soms ál te luchtige tafereelen. Zij zijn als een veiligheidsklep voor de bruisende en gewelddadig een uitweg zoekende rabelaisiaansche neigingen van Balzac; een aderlating om zijn wezen weer voor zijn normale schrijversfunctie geschikt te maken. De 'esprit gaulois' van de middeleeuwsche Fabliaux, van Rabelais en zoovele andere oude dichters en novellisten, uit zich hier bij Balzac als de keerzijde van zijn diep-ernstigen kunstenaarsgeest; sinds eeuwen zijn deze twee eigenschappen innig verbonden in den Franschen volksaard, die dartel, sceptisch, spotziek kan zijn, - maar tegelijkertijd het vrome wonderwerk der gothische kathedraal heeft voortgebracht.[1]

(Wordt vervolgd.)

1) Er zijn er die een 'volkstelling' hebben gehouden in het rijk van Balzac, en de uitkomsten met een korte levensschets der personen in hun werk hebben neergelegd. Zie Cerfberr en Christophe: *Répertoire de la Comédie Humaine de H. de Balzac.*

1) Balzac, *L'homme et l'oeuvre,* Parijs, 1905.

Verzen van W.A. van Ravestijn.

Regen

In een verlangen naar de troosting van den regen
Zijn wij den zachten voorjaarsavond ingegaan.
Wij kozen zonder vraag de meestverlaten wegen,
Er was geen spreken noodig voor ons vreemd verstaan.

Toen floot daar bij den ingang van het park een jongen.
Ik zei, uit pijn, een spottend en minachtend woord.
Maar jij, die reeds weer sterk je droefheid had bedwongen,
Zag mij glimlachend aan en luisterde bekoord.

Het was een onbeteekenende, lichte wijs,
Maar wonderlijk van zuiverheid en klaarte gleden
De klanken door 't eentonig suizend regenvalgerucht

En wonderlijk ook was, hoe lichtend, gloeiend grijs
Achter de donk're boomen van het park beneden
De wolken rezen aan de losgewaaide lucht.

In den trein

Ik staar het duister van den Maartnacht in.
Geleund aan 't open raampje, half in thuisreisdroomen,
Zie ik de lichtjes langzaam uit de verte komen,
Een weemoed voelend, dien ik vreemd bemin.

En plots geef ik mij over aan zijn macht.
Ik wil de melodie in mij niet meer bedwingen.
Wat geeft het? Niemand kan nu spotten met mijn zingen,
Want niemand hoort mij dan de winternacht.

Uit diepen slaap ontwakend door het lied
Dringt alle droefs, dat in mijn denken is gevangen,
De brooze banden der gedachten stuk.

En snikkend in muziek zingt mijn verdriet
En heft zich zingend tot extase van verlangen
En dit verlangen wordt tot groot geluk....

Het stille strand

O, de vrijheid van de uren aan het water!
Ik had lang vergeten, dat het leven zóó kon zijn.
Hoor de leeuw'rik hoog daar in den stralendblauwen hemel,
Zanger van ons onbegrijpelijk festijn.

Altijd jub'lend daalt de kleine vogel langzaam
En dan plots'ling zwijgend zwiert hij neer in 't land.
Helder klinkt weer ver de kust af 't murm'lend ruischen
Van de golven, kalm vervloeiend op het strand.

Languit in het zand beginnen nu mijn beide
Meeontsnapten zacht een Hawaiaansche wijs.
Eigenlijk niet meer dan een melodisch roepen
Naar den droom van een verloren paradijs.

Ook dìt paradijs is bijna weer verloren.
Dit genieten is het laatste, wat het brengt.
'k Sluit mijn oogen om geheel te luist'ren, hoe zich
't Zachte zingen met de stem der zee vermengt.

De onbegrijpelijke gedachte

Dit was wel een der wonderlijkste dingen:
Wanneer wij, als zoo dikwijls toen, zoomaar
In mijmering wat door de straten gingen
En jij vertelde mij iets goeds van haar.

Vergeten was dan alles, wat mij griefde,
En als een droom mijn weifelmoedigheid.
Dan werd mijn aarzelende, schuwe liefde
Een groote, jubelende zekerheid.

Totdat het diepst ontroeren mij verliet
En een gedachte kwam, windsnel verstoven,
Onvatbaar als een zeepbel voor een hand:

Dat door mijn liefde tusschen ons een band
Gelegd werd, en ik moest het wonder g'looven
Maar het geheel begrijpen kon ik niet.

Liedjes door Hélène Swarth.

I. Gevleugeld hart.

Hoe sloeg, als een hart vol erbarmen,
Vol troostwil - o leefde ik nog daar! -
Rond mijn ramen den bloei van zijn armen
Die rankende rozelaar!

Waarom moet ik nu herdenken
Die kelken zoo blank en zoo rein
En mij schamen, wijl voor die geschenken
Mijn hart niet kon dankbaar zijn?

Wijl het Vliegende Hart werd die roos wel
Genaamd door den dorpeling?
Zou nu wezen haar adem een troostwel,
Meer dan toen zij mijn venster omving?

Naar het hart van den lieve, zoo verre,
   Hoe vloog mijn gevleugeld hart!
O hoe vloog 't, te bereiken mijn sterre
   En hoe zonk het op aardezwart!

Had God zelf niet dat hart mij gegeven?
   En ik mokte en ik wrokte om mijn lot.
Had God zelf van mijn vreugd mij verdreven?
   En volbracht ik den wil niet van God?

En toch bleef naar dien Eénen verlangen,
   Naar hem streven 't gevleugelde hart.
En het keerde, vol klagende zangen
   En de vleuglen verschroeid van smart.

Als 't Gevleugelde Hart, op het outer,
   Vol verlangen alleen naar God,
Is mijn hart, na dien vuurdoop, wel louter -
   Doch hoe zal het nu rijzen tot God?

II. Mijn hand.

Hij nam mijn hand - Ik voelde, in blijden schrik,
Hoe in mijn hand vloeide over héél mijn Ik.

In de éene hand was heengestroomd mijn bloed
En liet mijn leden leeg van levensgloed,

Bewegingloos, tot marmerbeeld verstard,
Wijl in mijn hand sloeg 't kloppen van mijn hart.

Mijn blik werd blind, mijn lippen zwegen stil,
Wijl de éene hand zoog ín mijn levenswil.

Gelijk een regendrop in d'Oceaan,
Mijn wezen voelde ik in zijn hand vergaan.

Gelijk een vonk, die in een vuurzee viel,
Zoo in zijn hand verzwolgen werd mijn ziel.

Mijn Ik, mijn hart, mijn ziel dronk uit mijn hand
Diezelfde hand, die me uit zijn leven bant.

III. Levensavond.

Hoe vredig zou de avond dalen
Al over mijn levensland,
Zoo elkander wij wilden verhalen
Van ons hopen en vreezen en dwalen
En ik voelde mijn hand in je hand.

Bleekrood zou een zweem nog dralen
Van verzonkenen zonnebrand -
Wij verstonden, waar woorden falen,
De taal van ons ademhalen
En het siddren van hand in hand.

Ver weg zijn de nachtegalen:
Zij vloden naar gouden strand -
Hoe teeder zou de avond dalen
En vol sterren de hemel stralen,
Zoo ik voelde mijn hand in je hand -

Verzen van Fred. Batten.

Lied na volle maan

Laat àlles zoo zijn, lief,
bij volle maan....
Laat àlles naar een klein
geluk àltijd terùggaan.

Ik wil vergeten
wat ik misdeed, en
van mijn leven
àlles vergeven.

Geef mij nog éénmaal
die witte maan....
Laat die niet vaal meer,
laat mij niet éénzaam gaan....

Petit-rien pour Dorothée-Marie

Ah mais oui! je t'aime,
ah, oui, moi-même!
C'est moi qui baise
et les fleurs se taisent....

Viens donc, par ici
à travers les bois.
Viens! c'est moi, voici.
Est-ce que tu ne crois?

Tu es là, oh bien-aimée?
Ma foi, tu es jolie,
douce, douce Dorothée -,

Joli jasmin et désirée,
plus jolie et plus aimée,
que même Madonne-Marie....

Het is zacht te loopen in den regen, -
De regen maakt de wegen nat,
Ik loop te zingen in den regen,
O als ik dat niet had.
Het is zacht te loopen in den regen,
De boomen dropen in de stad,
Ik zie je groote oogen in den regen,
Droevig om wie, om wat?

Kleine tonen in de bas en hooger

I.

Als ik dood ben, zeg dan
wat ik *zijn* kon,
en dat mijn leven nog begon,
en niets ànders,
als ik dood ben -

II.

Ik lees Couperus:
- De berg van licht -
Zijn stem slaat over,
Mijn lichaam zwicht.
Helogabálus!
Uw donkere kus....
Mijn bloed heeft 't uwe,
't wilde, het luwe,
gekust....

III.

Ik ben géén held, en zelfs - wel laf.
Je weet zooiets misschien?
Wij zijn het beiden achteraf,
En - bovendien:
Wordt donker altijd licht,
Licht is, wat voor donker zwicht.
Dáárom is *dit* 't best misschien:
Beminnen in een groot gedicht
En de beminde zèlf niet zien....

IV.

Het zacht geluk ging niet in jou teloor,
Je was zoo lief toen ik je tegenkwam,
Ik speelde met den ernst van desperado dóór,
Jij was het die mij ernstig nam....

V.

Volksverhaal:

Hij was hier altijd heel alleen geweest,
En niemand wist waarom.
Zijn lippen zwegen alle jaren om,
Alleen de kinderen waren onbevreesd.
En eenzaam is hij 's nachts gestorven.
Raven riepen in een donkere laan.
Om een kuil te diepen is hij weggegaan.
Hij bleef schreiend bij de rozen staan:
Zijn lijf was beurs en al zóó lang bedorven.

VI.

Ik weifel, weet niet: zal ik léven?
Zal later alles, alles overgaan?
Witte wolken hebben donkere verdreven
En langs mijn raam rijst weêr de kleine maan....

VII.

Jaren ben ik leêg geweest,
Maar aan *dit* jaar zal ik 't meest
Nog denken, in 't zacht gestorven zijn,
O, 't òverdenken dat geneest!

VIII.

Je bent voor mij zóó lief geweest....
maar wist je wel waarom?
Moede lippen hief ik
dikwijls naar je kleinen mond,
maar elk genot ontbond ik
als een zachte dief....
Er is ook wel een weeke wond,
die weêr vanzelf geneest....
O, alles gaat voorbij.
Madelon, je bent voor mij,
ach heusch, te lief geweest.

IX.

Zoeler zijn opeens de zinnen losgekomen
En willen vurig leven ten koste van de droomen,
Waarin wij dronken sliepen....
Slaap van jaren, ons voorgoed ontnomen.

X.

Wij zoeken àllen ons een teedre Vrouw,
Die ons alleen laat, buiten elk berouw
En elk verlangen, in de morgendauw. -
Waar is voor ons die ééne teedre Vrouw?

XI.

Spéél nog Chopin, de valse as-dur, -
Zing weêr als vroeger, als vroeger....
Speel om mijn slapen een snoer
Van snikken, zing dan, vervoer....
O! rozenruikers, ritselend riet,
En lente-linde struikgewas
Van donker, donker loover....
Zing Ariël, 't levensmoê vaarwel,
Buigen niet vrouwen zich over?
Ik weet niet, waar ik vroeger was,
Verzacht verdriet, verover....

XII.

O glimlach, in het zachte licht,
En doe een klein geluk beginnen, -
Wij naderen elkaar zóó dicht,
De avond valt, nu wij beminnen.
Zeg mij iets liefs van een zomerlaan,
Woorden als veêren gezwicht.
O mijn armen om je schouders slaan,
De glanzen van je lief gezicht....

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCLXXVIII.

'k Weet, dat 'k diep leefde en leef nóg, stil-sterk doende wat 'k maar kon
Om Neêrland's Dichtkunst te verhoogen tot een Europeesche,
Nimmer met leegen schrijfwil rijmend noch der andren thesen
Nemend en dies herhalend wat een ondiep brein verzon.

Oneindge Geest mij stuwen blijft, die strevend-levend spon
Streng-logisch wat 'k breed voel dus weet als diep-harmonisch Wezen
En uit veel groote en kleine ellenden heeft me omhoog geheschen
Tot 'k eindlijk 't Doel mijn's wordens, een sterke, eigne plaats mij won.

Mijn Ziel steeds brandde en branden blijft, inwendig sterk van pezen
En jublend, klagend klinkt ze op diepst-in wijd diapason,
Hoorend van ver staêg Stem der Eeuwigheid, waaruit gerezen

Zij mag nu durend stroomen als een levensvolle bron
Van paarlend-peinzende muziek en zich de Waarheid won,
Die ging van aangeleerde wanen elken Geest genezen.[+]

+ *Noot.* - In Binnengedachten DCCLXXV, blz. 61 Juli-afl., zal de lezer in regel 1 der terzinnen de drukfout ‘baar’ reeds veranderd hebben in ‘beer’.

DCCLXXIX.

Hoe velen zag 'k stil wijken uit den waan, die 't leven bleek
Te zijn me al, toen 'k als zwak, gelaten-mijmrend kind vergaarde
Mijn Diepte omhoog vaak naar mijn helder hoofdje, dat zich spaarde
Geen moeite om wel-gemoed te blijven! 'k voelde, dacht en keek

Al menschen, dingen aan in stil verwondren, zoodat leek
'k Onnoozel zakelijken Daagschen, daar 'k, in schijn bedaarde
Schoon diep-in gloênde Ziel, nooit sprak. Ja, soms verstolen staarde
Ik iemand aan, met vreemden blik, diep-heldre, van uit bleek

Schraal Aanschijn voelend diep-in dóór hen: 'k Deed nooit slap of week,
Neen, vredig, niet aanhaalrig. Onbewust me een aêrs-geaarde
Voelde ik. Wen 'k vroeg iets, wierd 'k gehoond. Maar mijn indiepste waarde

Als oudre Knaap reeds vaag ik voelde en huurde week aan week
Befaamde schrijvers, kalm hen lezend. Uit ver-stille streek
Kwam 'k om mijzelf en Haar te kennen naar vreemd draaiende Aarde

DCCLXXX.

Thans steeds heel jeugdig-ferm nog doend, daar 'k diep-gezond van Geest
En lijf en steevgen, ongeschonden Zielswil ben gebleven,
Schoon vroegre Volgers randden me aan soms, daar 'k niet mee wou zweven
Op 't glij'n van gladde woorden heb 'k in 't Diepste nooit gevreesd

Voor wat zij poogden me aan te doen. Och, 'k ben zeer lang geweest
Een aambeeld voor hun dwaze slagen, maar toch voel 'k sterk leven,
Van knaap tot heden, me als de zuiver-ware, en psychisch beven
Nooit ging ik voor hun hoonen, want weer spoedig dan verrees 't

Hopen me op zege. Voor 't Al-innerlijkste sterk-bedeesd
Arbeidde ik levenslang met onbedwingbaar-stuwend streven
Zingende ziend te zeggen, hoe 't Alwaarste is 't allermeest

Mij, wijd-uit frank-ontroerde, en zóó nu mag 'k nog ganschlijk geven
Me aan al wat 'k wil en ook vermag, tot 'k vredig eens ga sneven,
Vervliegend in 't Een-Zijnde, Dat ons van al waan geneest.

DCCLXXXI.

‘Babblen’ is heel verkeerd en dies sprak nooit 'k nog druk.
Schoon 'k alles hoor en lees, toch veelal zwijg 'k, want vraag me: Is 't zeker
Dat wat elk zegt precies is? Doch wen 'k zelf soms word een spreker
Mondling of schriftlijk, doe 'k 't steeds zuiver-logisch. Bij geluk

Ging 'k daaraan wennen, daar 'k als kind sterk stotterde: gansch stuk
In brokjes alles viel, wanneer 'k iets zei, en daar dan keek er
Soms me iemand ongeduldig, lichtlijk spottend aan, daar 'k leek er
Te zijn hem minderwaardig, zweeg 'k maar liever. Och, de druk

Die op mij woog daardoor was zwaar. Den dommen scheen 'k een kruk,
Lijk tháns nog velen dwazen. En ook heden ben 'k geen Preêker.
Diep-levend bleef 'k een vredig Intellekt, en hoe soms rukk'

Of rukte in schijn me omver een ijdele, als vergeefsche wreker
Zijns eignen kleinen wil's op mijn bezonnenheid, die tuk
Nooit wierd op uiterlijken schijn, 'k bleef van mijzelf gansch zeker.

DCCLXXXII.

Als jongen wierd 'k mij kalm-bewust soms, want reeds in dien tijd
Sterk-hoog me ontbloeide 't Diepre, waar dan soms uit schoten
Lichtflitsen plots ten hersnen, die 'k dan stilkens, onverdroten
Wijd overdacht want klaar verstaan wou. Tegenwoordigheid

Des Geestes van nature me eigen is en dies bereid
Stond 'k altijd, elk ding te verduren, sterk omsloten,
Door eigen stuggen Wil. 'k Scheen koel en droog en nooit vergoten
Als kind zelfs heb 'k veel tranen. Kort-van-woord veelal bescheid

Gaf 'k heel precies en zaaklijk op wat men mij vroeg. Kalm strijd
Voer 'k met al vaagheên, dwaasheên sinds mijn jeugd, want met devote
Liefde vereer ik diepste Waarheid, 't Schoone en de Eerlijkheid.

Nooit ijdel of verwaand, vraag 'k niet mij af: Ben jij een Groote?
Van holle woorden houd 'k in geen geval en harde noten
Onbillijke, te kraken krijgend, bijt 'k ze stuk, schoon 'k lijd.

DCCLXXXIII.

Dichtkunst is Wiskunst zeker, maar der Ziel alleen, die wikt
Veelvoudger, niet abstraktlijk-droogjes. Zelf een lang nog blijvend
Verschijnsel, werk ik altijd voelend, en wen Geest mij drijvend
Te worden blijkt, kalm schrijf 'k spontaan, sinds eerste jeugd reeds strikt

Op lijn mij door mijn Diepsten Wil gewezen. Ongelikt
Want zonder intellekt of vorm schreef 'k nooit, ofschoon ik wrijvend
Te zijn kwam tegen andere aan soms en dus ziende, schrijvend
Als jeugdge, deed een oogwenk krachtig fel. Maar toch gemikt

Langs diepe rechte lijn heb 'k steeds naar 't Waarste, en nooit geflikt
Heb 'k verzen saam in nijdigheid of eerzucht. Diep gerijvend
Met leering of iets anders goeds wou 'k velen zijn. Gesnikt

Heb 'k nooit, neen mij geen enkel oogenblik verwijvend
Doorstond 'k veel redelooze stormen, die gestaeg mij stijvend
Waren in 't Eigenste en zoo sta 'k ook thans nog onverwrikt.

DCCLXXXIV.

Zou 't ánders kunnen? 'k Ben een mensch, die sinds zijn kindsheid raakte
Van zelf met hersnen en gemoed 't Al-Eeuwige en ook las
Al het door Grooten meegedeelde erover, doch dat was
Onderling zóó volstrekt verschillend als wàt ook. Ik waakte

Soms zware nachten lang mij te bezinnen, maar moe staakte
'k Op 't laatste dan mijn werken zonder vrucht, tot 'k eindlijk rasch
In lichten slaap viel, of ook wakker bleef ontstemd. Ik pas
Sindsdien voor 't lezen over de Onverganklijkheid, maar blaakte

Toch steeds om haar te kennen, lijk niet één nog deed, en laakte
Dus één nooit om 't verbeelden, dat hij schreef als 't Echtste. Ik vlas
Van knaap reeds op den dood, dus wierd nooit bang. 'k Ben van geen klas

Der luide bidders, vreemde geestenzieners, schoon mij kraakten,
Neen, kraken woû'n pedanten dom kapot. Och, stil-diep haakte
'k Staeg naar den Eeuwgen Geest, dien 'k voel steeds in mijn hersenkas.

Willem de Merode door Willem Kloos.

(Chineesche Gedichten. (Op de voorlaatste bladzijde leest men). Deze bundel 'Chineesche Gedichten' van Willem de Merode werd in 1933 gedrukt door Drukkerij Gelderland te Arnhem in een oplage van 125 exemplaren, genummerd van 1-125. Bovendien twintig exemplaren van den schrijver, genummerd van I-XX. Daaronder staat, in mijn exemplaar: Dit is no., en dan volgt een vierkantje heelemaal leeg, dus zonder eenig getal.)

Zijn deze prettige want psychisch fijne, vlug-luchtige verzen, die een onzer betere jonge Dichters als 'Chineesche' aanbiedt, inderdaad uit die mij natuurlijk wild-vreemd-geblevene Oost-Aziatische taal vermoedelijk eerst in het Engelsch of Duitsch en van daaruit door De Merode in het Hollandsch overgebracht?

Mijn diep-in ernstig en rustig alles reëel zoowel als psychisch nagaanden goeden vriend, den Nederlandschen Poëet en literairen onderzoeker Khouw Bian Tie,[1)] die op dit oogenblik voor een tijdje weer op Java vertoeft, kan ik nu, tot mijn spijt, niet onmiddellijk te hulp roepen, om dit kwestietje op te lossen, en dus moet ik hier, in dit opzicht, met een vraag volstaan.

En daar ik op mijn tegenwoordigen volkomen-rijpen leeftijd dit zonderlinge Aanzijn, dat mij spontaan als kleinen jongen reeds, een schijnzijn leek soms en later ook bleek te wezen, vrijwel zoo diep-in mogelijk en in zijn geheelen omvang heb leeren voelen en verstaan, maar toch gaarne steeds het beste van de menschen blijf denken, zal ik het er maar voor houden, dat deze Chineesche verzen, heelemaal van De Merode zelf zijn, zoodat hij dan is te noemen een ongemeen subtiel Dichter van de bovenste plank.

1) Hij is o.a. de deeglijke auteur van 'Willem Kloos en de Dichtkunst'. N.V. Leidsche Uitgeversmaatschappij, 1931.

En geheel en al objektief vermag ik zoo en mag ik dus ook oordeelen, daar ik met mijn diepste geestlijke vermogens en eveneens met al mijn psychische organen bv. met mijn altijd van zelf aandachtig Binnengehoor, voor de strenge en algeheele beoefening der Dichtkunst en dus ook voor het beoordeelen van al haar uitingswijzen geboren blijk te zijn.

Bv. als twaalf-jarige jongen vernam ik het reeds onmiddellijk en ik voelde me er dan een beetje verrast door, als kleine, onbeduidende zinnetjes, die ik toevallig tegen iemand zeide, bleken te rijmen op elkaêr. Ik ging dan stil in mijnzelf lachen en poogde soms na een poosje, mij dit van zelf geschiede te binnen halend en eenigermate bewust-willend, met dat op elkander rijmen laten van volzinnen voort te gaan, maar natuurlijk zonder dat mij dit geregeld-door lukte.

M. a.w. ik bezat op dien zeer vroegen leeftijd reeds vaag-weg iets muzikaals, dat aanving in mijzelf te leven en naar buiten komen wou. En dat werd mij duidelijk ook, door dat ik dikwijls geheel en al onverwacht hoog uit wild, maar regelmatig-rhythmisch jubelen ging, als ik Zondags door mijn familie, op mijn eigen verlangen, volslagen alleen thuisgelaten, van zelf probeerde te gaan zingen, een heelen tijd lang. En dat lukte mij dan wel eens enkele keeren tot mijn eigene korte blijdschap, want zelfvoldoening, heel goed. Mijn gehoor voor geluiden, hetzij ik die van anderen hoor, hetzij ik ze zelf maak, is altijd precies-juist dus zuiver geweest, zooals dit ook aan een verren verwant van mij, die denzelfden naam draagt, eigen blijkt te zijn.[1)] En als zoonslid van het nu, helaas, verwoeste Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam, vergastte ik mij jarenlang iedren Donderdagavond, boven op de gaanderij zittend, zooals men die halfscheemrige ruimte, meen ik, noemde, aan de klassieke concerten en leerde, op die manier, eenigermate, Beethoven, Mozart en Bach kennen, en tal van andere groote toonkunstenaars, wier geluid mij thans nog soms - ik bezit gelukkig, een voortreflijk psychisch geheugen - als van heel ver in de ooren schijnt te ruischen, in mijn zielsooren namelijk, wen ik daar, heel toevallig, hartstochtelijk naar verlang.

1) Hij is een afstammeling van een oudoom mijnerzijds. En een van mijner moeder voorvaderen was Saksisch hofkapelmeester in de 18e eeuw.

En ik stel mij dus de lang niet onwaarschijnlijke mogelijkheid voor, dat de vroeger-eeuwsche leden van het oude geslacht Kloos, dat volgens de dokumenten, van welke ik afschriften ontving, ± 1730 uit Duitschland naar Nederland is verhuisd en zich hier toen is blijven vestigen en in vele takken uitgroeide, dikwijls over de wijde velden of tusschen de bergen van hun schoon Vaderland, zooals dat daar de gewoonte van zeer velen is, zullen hebben gewandeld, musiceerende en zingende het hoogste lied uit waarvan dan mij een nagalm in mijn eigen psyche leven bleef en mij tot Dichter maken ging, zooals ik dat altijd heb kunnen blijven, behalve vroeger soms een tijdlang, als minderdiepe tegenstrevers, mij het Leven, door hun altijd averechts doen en waanzinnig over mij spreken, tot een haast niet door mij te dragen, maar desondanks geduldig getorste onmooglijkheid hadden gemaakt.

En door die diep-in meegeborene neiging tot het Vocale - ik voelde haar als kind reeds, van 13, 14 jaren, zooals ik zei, als een plotsen, sterken aandrang uit mijn hersens komen, naar den achtergrond van mijn keel - ontsnapten me ook somtijds op dien leeftijd en later versjes[1)] en kwam ik er tezelfder tijd toe, om verzen van anderen te gaan lezen. Maar ik moest mij aanvanklijk bepalen natuurlijk tot de Hollandsche gedichten, die ik in mijn schoolbloemlezing vond staan. Doch, eerlijk en open gesproken, ik vond in deze abstrakt-verzekerende rijmstukjes niets wat mij waarlijk trof. Geen enkel, zelfs niet het allervaagste stroompje van zielssuggestie schoot er uit te voorschijn naar mijn toen reeds, zonder dat ik dit zelf wilde, over heel andere dingen als mijn kameraadjes bleken te doen, onbevangen peinzend vijftienjarig Zelfje, schoon alles wat ik uit die verzen te weten kwam, heel duidelijk in verstandelijk opzicht was voor mijn volstrekt niet botten of nonchalanten eenzamen knapenkop, die er door het behoorlijke onderwijs, dat ik genoot op de H.B.S. al lang aan gewend was geworden, om precies te letten op elken volzin, ja op ieder woord, totdat ik alles goed verstond.

Ja, ik was, als stille knaap die onbewust wilde en voelde, reeds destijds, gelijk thans nog, een precies alles doende wat

1) Een aantal er van, van jongensachtig-grappigen aard, berusten op het Haagsche Archief, daar gedeponeerd door mijn schoolkennis Mr. A. Lind.

hij wilde en kon, en kalm-exakte Boy en ik las dus die verzen voor de eerste, de tweede en de derde maal, maar al die eentonig glijdende mededeelinkjes in maat-en-rijm waarin ik niets anders als het reeds tientallen malen van anderen vernomene aantrof, lieten, na mijn het best bedoelend want ze o zoo graag mooi vinden willend langzaam en herhaaldelijk lezen, mij evenzoo onverschillig, alsof ik ze heelemaal niet had gekend, ja, er nooit van had gehoord. Ik kreeg door die tamelijk-saaie want droog-bloemrijke opdissching van wat ik reeds dikwijls vroeger had gelezen niets voor mijn innerlijk oog en dus zoo mooglijk nog minder in mijn gemoed. Altijd maar weer te moeten vernemen, vaag en langdradig, dat de Natuur 'schoon' was, zonder dat men daarbij iets nieuws want door den Dichter zelf waargenomens te zien kreeg en dat de Godheid iets Hoogs en Goed's bleef en de Deugd onmisbaar en het Vaderland iets lievenswaardigs, zonder dat men iets van geëmotionneerden rhythmus en klank, of levende verbeelding merkte, nu, ja, evenals die verzenschrijvers zelve, wist ik dat, en ik was, als goedige naieve jongen, volkomen bereid het er mee eens te wezen en te blijven, maar als men zulke algemeenheden steeds maar weer op dezelfde koele en dus ook koudlatende wijze ziet herhalen zonder eenige fijnheid of verheffing, zooals die brave Poëten dat deden, die ik in mijn leerboeken vond, dan gaat een innerlijk psychischgloeiend want wezenlijk-voelend en op persoonlijke wijze reflekteerend Menschje, zooals ik reeds destijds eenigermate begon te zijn, natuurlijk na een poosje zeggen: Ja, ja, dat weet ik nu wel: ik ga liever wat anders doen, dan aldoor te moeten lezen, dat tweemaal twee is vier. Dat hoor ik iederen Zondag in de kerk, b.v. door dominé F.C.A. Pantekoek met veel meer mooie kracht van overtuiging verkondigd en dan levensvol door hem bepraat.

En na vele vergeefsche pogingen om die verzen van het vorige geslacht, 'prachtig' te vinden, wierp ik mij dus maar weer zoo kalm-vlijtig mogelijk op de meer zakelijke leerstoffen, die in de klas werden behandeld en bleef daar dus, gelukkig, voldoende examentjes in afleggen, jaar na jaar. Gelukkig, zeg ik, want in de klas-zelf, lette ik, hoewel ik

onbeweeglijk in de bank zat en het oog op den leeraar hield gevestigd, veelal niet zoo erg-aandachtig op; en vanzelf ging ik telkens afdwalen; ik was daar en vrijwel overal, een tamelijk verstrooide knaap. Maar, zoodra het noodig bleek, ging ik thuis onmiddellijk mijn opperste best doen, en haalde dan uit de boeken tamelijk-gauw het verlorene weer in.

Want ik was toen wel reeds, en ben dit mijn heele leven gebleven, een psychisch Droomer, zooals ook mijn arme Moeder dat geweest was, die naar ik op 18-jarigen leeftijd van mijn Vader vernam, zelve wel eens verzen gemaakt had, of gepoogd had te maken - totdat zij even na de geboorte van Jan Kloos, mijn blijkbaar nog veel zwakker dan ik zelf zijnd Broêrtje, dat een paar maanden oud, in 1860 moest verdwijnen, onder zacht klagen over het Lot van haar na te latene onnoozele kinderen, want aangetast in de longen maar nog levenslustig want pas 28 jaren oud, eveneens een deeltje van het Eeuwige werd.

Maar ondanks die reeds vaag-dichterlijke Droomigheid van mijzelf, want mijn voortdurend inwendig uitgaan naar het Wijdste en Verste, waarover ik in mijn eerste jeugdverzen wel eens met een enkel woord repte, maar dan onmiddellijk door de vrijwel klein-steedsche daaglijksche Pers van dien tijd, die over het algemeen nog enger want minder-psychisch ontwikkeld dan het mij nog altijd eentonig hoonende Deeltje der huidige is geweest, bezat ik toch en bezit ik, gelukkig nog heden als bijna ieder lid van mijn wijd-verbreid en innerlijk-sterk Geslacht een diep-innerlijk kalm-verstandlijke, zoowel als lijfelijk-energische constitutie, zoodat ik ook tháns nog in alle opzichten ‘ready’-blijvend, mij zonder eenige moeite omhoog kan houden dus durend studeeren en rustig arbeiden, als ware ik een jeugdig mensch van dertig jaar.

In stoffelijke en ook in geestlijke aangelegenheden heb ik nooit boven uit mijn eigen innerlijkste Kracht, nooit boven mijn zichzelf logisch besturende zielsvermogens willen jachten, zoomin als dat de zichzelf in de macht houdende Grieksche Klassieken deden. En ook in mijn gedragingen jegens anderen, voor zoover zij mij zuiver in hun albinnenste geaardheid bleken, heb ik altijd de Helleensche kalokagatheia betracht, al deden

enklen onder hen, zooals dat altijd onder menschen kan gebeuren, wel eens volkomen onjuist tegen mij.

Alleen toen een mensch 40 jaar geleden zonder schuld want expresse provocatie mijnerzijds, mij geweldig kwaad wou gaan doen, aldoor lastrend, en mij ongenadiglijk slaan bleef, sloeg ik hem wel eens hard terug, gelaten-heftig, met strengkalme Rechtvaardigheid evenals dat de oude Germanen, wier bloed ik, in vermenging eenigszins met het Gallische in mij draag, dit ook gezind bleken om te doen, als het moest.

En het Gallische element mijner Psyche dat ik aan de levensvolle Moeder mijner Moeder dank, die als nog altijd blijde zestigjarige den bleeken, zwakken Willem vaak op haar armen wiegde om er wat leven in te krijgen, maar een paar maanden daarna plotseling neerviel en weg was, voel ik ook thans nog in mij bewegen, maar sinds ik tusschen de dertig en veertig zijnde, door de zotte bestoking van dien Halve en destijds reeds in het eerste stadium zijner latere verdwazing verkeeren gaande, mij liet verleiden in mijn Ellende, om enkele maanden lang boven de harmonische evenmaat der Hollandsche zelfbeheersching uit te reiken, heb ik precies weer, zooals altijd vroeger, geschreven en gehandeld, wel psychisch-gepassioneerd alles aanschouwend en voelend, maar toch volkomen meester in alle dingen, van mijzelf, dus klassiek harmonisch en Hollandsch evenmatig-vast.

Al heb ik het in mijn jeugd, heel anders als de meerderheid der overige beschaafde kinderen, het tegenovergestelde van prettig gehad, door het nooit ook maar voor één moment minzaam tegen mij spreken eener later abnormaal geblekene en onnoozel gestorvene stiefmoeder, in wier onmiddellijke nabijheid ik, van eenjarig kind reeds, voortdurend had te vertoeven, zonder dat ik ooit uit mijzelf een beweging mocht maken of een mond opendoen, want anders kreeg ik een paar hoonende woordjes te hooren, of ontving ik óók wel eens een voor een klein kind stevigen tik, of werd ik, doordat men mij een paar oogenblikken stevig door elkaêr schudde, tot zwijgen gebracht, onderwijl die vier-en-veertig jarige Vreemde - ik zelf was pas tien - mij dreigde mijn Vader te zullen roepen,

die hoewel een vlekkeloos-braaf Mensch, uit den aard der zaak, zooals het met moederlooze kinderen wel eens méér pleegt te gaan, nòg een beetje hardhandiger optrad, toch verloor ik nooit mijn onbewusten psychischen moed. Mijn aangeborene, natuurlijke hartstochtlijkheid, voor welke ik mijn nooit door mij bewust aanschouwde Moeder, nog in gedachten eerbiedig dank zeg, al is er misschien niets meer van Haar over dan de gedachten in mijn eigen hoofd, leerde ik door den dwang, die mij van dag tot dag als kind bleef opgelegd worden, al heel gauw beheerschen, en zoo kwam ik, als misschien vijf- of zesjarige er van zelf reeds toe, om als strikt-mechanisch-gehoorzame en nooit iets zeggende brooze jongen, mijn pleizier te zoeken en voor zoover dat ging te vinden in het mij meegegevene school-huistaakje van kleine sommetjes oplossen of lange opstellen maken, over welke onbeduidende verrichtingen indien ik ze naar behooren volbracht had, dus b.v. geen al te zotte spelfouten had gemaakt, ik uit den aard der zaak nooit meer iets vernam. Het spijt mij, als graag alles, ook van mijzelf, kennen leeren willend mensch, dat zij niet ook toevallig bewaard zijn gebleven.

Ik was nooit ijdel, nooit bovenmatig met mij zelf ingenomen, want mij bij alles wat ik zeggen wilde of doen, voortdurend kritiseerend. Maar ik zou het nu wel aardig vinden; want vaag herinner ik mij, dat ik als schoolknaap reeds over sommige dingen een enkel keer uitweidde en dan aan vriendjes precies zei, wat ik er toen van dacht. Maar behalve met het peinzen en soms schrijven, amuseerde ik mij bovenal met het lezen en dit wel van de meest verschillende soorten van boeken, doch natuurlijk van romans veelal, die ik voor een stuiver per week en per deel huurde uit de, naar mij leek toen, rijk-voorziene bibliotheek van een zekeren heer Eelkema in de Amsterdamsche Warmoesstraat, een klein heertje, wiens scherp zwartoogig gezichtje ik thans nog helder voor mij weet te zien, omdat hij eens met mij toen mal-lijkenden nadruk vroeg ‘of mijn ouders het wel goed vonden, dat ik zóó'n ernstig boek las’, toen ik het eerste der zeven deelen eener Hollandsche vertaling van Eugène Sue's Le Juif Errant bij hem halen wou. Doch, toen ik hem een beetje verlegen had meegedeeld, zooals

het ook was, dat ik als zestienjarige in de 4e klas zat, der H.B.S. op de Keizersgracht, gaf hij het mij lichtlijk schouderophalend, dus ondanks hemzelf, meê.

En dies - ik was reeds destijds, soms plots alles om mij heen heel scherp gewaarwordend, en er dan spontaan over nadenkend, want eender vast van karakter en wel overwogen resoluut in mijn rustig handelen, kwam ik, nadat ik al de deelen van dat mij wel bevreemdende maar toch leuk aandoende boek had uitgelezen, nooit meer bij hem terug. Want mijn Vader, die vermoedelijk ondertusschen door hem op de hoogte was gebracht, zei eens onverwacht tegen mij, terwijl ik er aan bezig was: 'Wat lees je daar?' doch toen ik hem natuurlijk onmiddellijk het hoek liet zien, zei hij, naar den titel kijkend, 'Nu ja, dat is geen lektuur voor jou: 't is dwaze nonsens; ik heb het vroeger óók gelezen, doch ga er nu maar mee door.' Hij vertrouwde blijkbaar, waaraan hij gelijk had, op mijn redelijkheid. En dat ik niet meer bij den heer Eelkema terug wou komen, en dus geen nonsens meer las, is vermoedelijk voor mijn onmiddlijke toekomst gunstig geweest. Want daardoor kon ik vlijtiger thuis gaan werken aan de voorbereidingen voor mijn eindexamen, daar ik in het vak, dat mij absoluut niet interesseerde, n.l. de mechanica, zoowel als in het boekhouden, dat mij nog minder kon schelen, zonder dat echter de leeraars - de klas telde haast dertig discipelen - het tot dusver geweldig-sterk hadden opgemerkt - wel wat had geslabakt, en dientengevolge eenigermate achteropgekomen was.

Ik ging dus nog steviger pogen toen, mijn tekortkomingen in die twee vakken die ik vooruit voelde, nooit noodig te zullen hebben, eenigermate aan te vullen, zoo goed of zoo kwaad als dat lukken wou, maar daartusschen door, bleef ik mijmeren over allerlei vraagstukken, die van zelf in mij rezen, n.l., over de hoedanigheid van het Godsbestaan en ook over waar ergens in de eindelooze wereldruimte - ik was, zooals men ziet, in mijn meeningen over het Metaphysische nog kinderlijk-naief - de Hemel en de Hel gedacht moesten worden, gelegen te zijn.

In mijn verbeelding zag ik toen het nergens begrensde Heelal zich uitstrekken met zijn ontelbare Sterrestelsels, zooals ik op school daarover hoorde, maar kon onmogelijk tot een besluit komen over het vraagpunt dat van zelf in mij gerezen was, en met mijn subtiele psychische Inkracht, doch die destijds om eens zoo te spreken, natuurlijk nog in haar wieg lag, trachtte ik diep in mijzelf te dalen en dan nogmaals de matelooze Ruimte boven mijn hoofd te doorboren, maar ik bleef onwetend omtrent dat esesntieele Punt, n.l. waar de Goddelijke Persoonlijkheid verbeeld moest worden te bestaan. Want van metaphysische Sfeeren, die buiten onze Ruimte gedacht moeten worden te liggen, had ik natuurlijk nog geen benul. Ik was ondertusschen overgegaan naar de 5e klas, en als half zakelijke jongen, met een passende mate van scherpe nuchterheid, ging ik dus van zelf denken: ‘ik moet praktisch worden, en voor alle andere dingen door mijn eindexamen zien te koemn’. Want ik begon er reeds een psychisch voorgevoel van te krijgen, dat ik daarna in de oude Letteren zou willen gaan studeeren - ik werd n.l. inwendig gewaar dat het ingenieurschap, waartoe ik bestemd was, heelemaal niet strookte met mijn geestlijken Wil. Ik liet mij levenslang door zulke psychische intuïties die het tenslotte altijd bij het rechte einde bleken te hebben, leiden, zooals dit b.v. in 1885, ook weer bewaarheid is geworden door mijn concipieering en oprichting van De Nieuwe Gids, die in den aanvang door sommige groote organen der Pers, een brutale Dwaasheid werd genoemd, waartegen zij, dus sommige minder-ontwikkelde lieden, slechts ernstig hadden te protesteeren, om hem weer heel gauw te niet te zien gaan.

En daar ik dus na mijn eindexamen klassiek Literator wou probeeren te worden, ging ik opeens naar de Amsterdamsche ‘Stads’- (thans ‘Universiteits’)-bibliotheek en leende daar de twaalf deelen van Grote's ‘History of Greece’. Ik ging deze aandachtig - voor een gedeelte tenminste lezen en accuraat excerpeeren - ik ben altijd een onvermoeid-vlijtig mensch geweest, zooals ik dat ook thans nog, gelukkig, te zijn weet. Maar tot mijn groote verrassing kwamen er toen, tusschen-in die studie en de heel andere voor mijn eindexamen, van tijd tot tijd rijmlooze Hollandsche verzen uit mij

te voorschijn, zonder dat ik mij dit ook maar eenigszins bewust voorgenomen had. Ja, zij stegen uit mij algeheel spontaan, onderwijl ik met heel andere dingen zooals ik zeide, bezig was. Zij rezen in mijn stuggen, stroefbehaarden kop alsof ik een Medium ware geweest. Ik ging dan eerst plots een verre, vreemde, zachte ontroering voelen, gedurende welke mijn hand van zelf zich hief, een pen greep en ging schrijven en ik voelde mij daarna stil-verbaasd, onderwijl ik overlas wat, buiten mijn willen en weten om, op het papier gekomen was. Zoo is het mijn heele leven lang met al mijn verzen blijven gaan en is het ook thans weer met mijn gestaeg en geregeld zich voortzettende Binnengedachtesn het geval, waarin mijn onbewust psychisch Binnenleven zich telkens weer concentreert, en dat door alle redelijke Hollanders van latere tijden als het belangrijkste want wijsgeerigste en nooit subjektieflyrisch wordende Dichtwerk van mijn altijd zich gelijkblijvende menschlijke Wezenlijkheid beschouwd worden zal.

Het geeft de kwintessentie mijner altijd spontaan-inzichtige diepere Geestlijkheid, die zich eindelijk, heelemaal vanzelf, aldoor blijft openbaren, zooals zij dat vroeger slechts bij tusschenpoozen, in verzen tenminste, deed. Met bewust-vooropgezetten, louter nuchtren Krachtswil op dwaze manier te gaan rijmen echter om de onnoozele Menigte er van tusschen te nemen, kan zij natuurlijk óók wel als dat noodig wordt, doen, zooals ieder sterk Poëet dat vermag.

In 1886 deed ik dat b.v. Ik had mij toen energiek heen te worstelen, inwendig, wel te verstaan, door de onverschilligsmalende uitdrukkingen, die de van echte Poëzie volstrekt niets wetende en haar dus ook niet verstaan kunnende doorsneemenschen van de Hollandsche Pers, goedvonden om te schrijven en te doen drukken over de niet vele verzen die ik liet zien in de eerste afleveringen van De Nieuwe Gids, evenals zij dit reeds 5 jaren lang, want sinds 1880 gedaan hadden, als het mij toevallig gelukte iets gepubliceerd te krijgen in een ander orgaan ‘Die W.K. of hoe heet hij ook weer?’ (zoo scheen de kwintessens van hun slotsom te zijn, blijkens hun telkens weer onnoozel herhaalde schimpscheuten, leek hun iemand te zijn zonder talent, zonder kennis, ja zelfs wist hij zijn Holland-

sche taal niet, en schreef hij zoo duister en gewrongen, dat zijn verzen ‘charade's’ moesten heeten, voor ieder lezer, die zijn kop bij elkaêr hield en ze dan begrijpen wou. Zóó noemden en schreven die grappige heeren spottend jaren lang over hetzelfde jeugdwerk wat hun latere opvolgers even ondeskundig - want zij lazen het natuurlijk evenmin als die vroegere - tot den hemel gingen verheffen als iets ‘noch nie dagewesenes’, zooals ik nooit meer daarna zou hebben vermocht.

En daarom, in 1886, zooals ik vermeldde, vatte ik het plannetje op en volbracht het binnen een paar maanden, om een mal rijmwerk te schrijven - de ‘Julia’ door Guido, - dat vol stond van zotheden literaire en andere, en gezet was in een stijl, een ouderwetsch-romantisch-lijkende, zooals toen hier bijzonder in den smaak viel. En o, toen vielen die zelfde heeren bijna van hun bureaustoel door hun intensief literair genieten: alles daarin vonden zij prachtig en een hunner liet zich zelfs ontvallen, dat W.K. maar liever naar Guido moest gaan kijken en probeeren, zóó'n meesterwerk te maken en het licht te doen zien. Eindelijk, toen de ‘Julia’ van alle kanten genoeg was geprezen, maakte ik het volkomen geslaagde experiment openbaar. Maar toen smaalden de nu beetgenomen heeren, wien blijkbaar elk literair aanvoelingsvermogen ontbrak, en die toch altijd maar uit hun door henzelf verbeelde hoogte hadden zitten te verzekeren, dat W.K. geen wezenlijk literator was, want dat hij eigenlijk niets vermocht, dan te schelden, zooals ik ook weer door mijn brochure bewezen had. En dat die ‘Julia’, durfden sommigen er zelfs bijvoegen, heusch niet zoo min was, tegelijkertijd een oogenblik vergetende, dat W.K. in een grappige stemming al dien nonsens had gerijmd, om hen er in te doen vliegen, en dat deze plotselinge toeleg van mij volkomen was geslaagd.

Och, als altijd inwendig-sterk en psychisch-diep bewogene maar naar den buitenkant steeds gelijkmatig-rustig en vriendlijk-harmonisch doende literaire Werker, zooals ook mijn Vrouw en mijn andere huisgenooten mij nu reeds 34 jaren hebben bijgewoond, leef ik iederen dag stellig een uur of tien voor mijn studie en mijn productie en als vredige, zwaar en nog donker gehaarde kerel, zonder dat ik nog een kaal kruintje zeg ik glim-

lachend, op mijn achterhoofd bespeur, hoop ik nog vele jaren lang in staat te mogen blijven om in volkomene gezondheid te arbeiden voor de bevordering want vooruithelping der Nederlandsche poëzie. Hoe meer jaren ik ga tellen, des te physisch sterker schijnt mijn konstitutie, die eens half-stervend want nauw-ademend, op deze zonderlinge Aarde verscheen, te worden, en ik hoop dus nog zeer héél lang te kunnen blijven doen ook, wat ik altijd als jonge man reeds gedaan heb, n.l. andere dichters, die nog niet zoo ver zijn gekomen te helpen in het zoeken naar hun eigen diepste Diepte, dus naar het innerlijkst Wezen hunner Kunst. Want ik schrijf steeds over de Letterkunde uit eigene hoe langer hoe wijder gewordene ervaring, en inzonderheid doe ik dat over de Dichtkunst, wier zuivere psychische wezendheid ik als 18-jarige; schoon ik dat toen nog niet volledig wist uit te spreken, reeds als uit de verte gewaar werd, maar die ik mij thans algeheel bewust geworden ben.

De Nederlandsche Poëzie staat nu in tegenoverstelling tot zoo heel veel van wat vroeger hier te lande uitkwam en toen hoog geroemd werd, sinds 1880 op haar eigen beenen, zonder dat de dichtkunst van buitenlanders, 't zij dan antieke of nieuwere daar een duidelijk bespeurbaren invloed op heeft gehad. Onze dichters volgen niet meer, zooals de vroegere dat deden, in het opzicht van stijl of inhoud, de vreemde dichters onbewust na, en ook de tegenwoordig levende jongeren doen ieder op zijn eigen wijze, hun best, geheel en al zelf psychisch levend en dus strikt-persoonlijk-artistiek en individueel, maar toch al wat van binnen uit hun eigenen geest rijst gemengd dan met en verhelderd door wat er van buiten-af in vult, universeel begrijpend te worden, zoodat het Binnenste en het Buitenste samen gaan vallen en zich dan voort gaan bewegen op de rhythmische klopping van hun eigen bloed en eindlijk op gaan golven in hun hersens als woordmuziek.

En thans blijkt ook De Merode weer een van die dichters, die hoop op een nieuwe toekomst der Nederlandsche Letteren geven, te wezen.

En ik zeg dit hier volstrekt niet om hem aangenaam te stemmen, zooals ik dat trouwens nooit tegenover iemand

gedaan heb wiens werk ik prees, en zooals ik ook nooit een ander, om hem een hak te zetten, heb afgekeurd. Ik denk, onder het lezen en schrijven door, altijd uitsluitend aan de literatuur. Immers iedereen, die op een andere wijze daarbij te werk gaat, en zonder aandachtig de teksten te lezen, en waar dit voor hem noodig mocht wezen, te bestudeeren is niets anders als datgene, wat men, men vergeve deze uitdrukking, een rad-pratend Boefje kan noemen, van het minste allooi. En zoo heb ik dan ook in geen mijner beschouwingen iets geschreven, wat ik niet in elken lateren tijd ten volle voor de Waarheid verantwoorden blijven kon.

Ik ging langzamerhand onder het lezen van deze menigmaal fijn-plastische verzen China vóór mij zien, zooals ik het reeds vaag-weg in mijn verbeelding kende uit echt-chineesche voorstellingen, die ik aandachtig bekeek, 't zij bij andren, 't zij in mijn eigen woning, nu ik er zelf toevallig een aantal van in eigendom kreeg.

Zulke Chineesche afbeeldingen, deden mij in mijn kindertijd, als ik er toevallig een stuk of wat onder oogen kreeg, nog al zonderling aan, want ik dacht dan onwillekeurig aan al de gruwelen, die in China heetten gebeurd te zijn, en daar nog altijd te gebeuren schenen. Maar nu ik door een zestigjarige verdere aanschouwing en eigen ondervinding van het leven hier in het Westen, eenigszins wijzer want de menschen beter kennend ben geworden, weet ik dat het in China volstrekt niet erger, want geenszins verfijnd-wreeder toe pleegt te gaan dan hier. De wereld en de Menschheid zijn altijd en overal in essentie eender geweest. Maar zooals het steeds in het relaas der gebeuringen met volken is gegaan, de verkeerdheden en onprettigheden in eigen volksaard laat men vrijwel onverschillig langs zich heengaan: men gunt hun geen lange herinnering, om dan des te verontwaardigder te kunnen uitvaren over de afschuwlijkheden door een ander ras begaan.

Maar wezenlijk de Menschheid van alle tijden en streken is altijd en overal eender geweest en gebleven en wie een volk of een persoonlijkheid rechtvaardig wil beoordeelen, moet dan vóór alles letten op het mooie dat er in bestaat en dan kan

men veilig aannemen - ik houd het er thans even voor, dat deze Chineesche verzen naar Chineesche voorbeelden zijn bewerkt, dat het Chineesche volk of ras, met zijn meen ik 300 millioen leden, in veel opzichten door de innerlijkste fijnheid zijner Psyche, boven het Kaukasische staat.

* * *

Ik heb er nooit van gehouden, om geregeld door veel aan te halen van de Schrijvers die ik bespreek. Ik heb in mijn vak, de Poëzie, geestlijk-doorgrondend en aesthetisch keurend, méér en langduriger, want reeds sinds 1880, gearbeid dan eenig ander mensch in dit land. En ook heden nog ben ik daar daaglijks uren lang geestlijk-werkend, want van uit mijn spontane Onbewustheid denkend en onderzoekend mee bezig en zoo kan ik zonder eenige verwaandheid, waarvan ik gelukkig altijd vrij ben geweest, naar waarheid zeggen, dat wanneer ik iets over Dichters of Dichtkunst schrijf dit de moeite van het ernstig overwegen door andere zich met de Dichtkunst inlatenden waard heeten kan, ook zonder dat ik geregeld door veel laat zien van de verzen waarover ik het heb.

Maar nú wil ik toch eens een uitzondering op mijn regel maken van enkle komplete verzen van De Merode laten kijken. Want deze bundel is niet in den eigenlijk gezegden handel; er zijn tenminste zooals hierboven staat, slechts 145 exemplaren van gedrukt, zoodat, vermoed ik, niet iedereen, die hem bij zijn boekhandelaar bestelt er stellig en zeker in het bezit van komen zal.

Welnu:

De keuze (blz. 17).

Of wijn of waanzin? Wien moet ik verkiezen?
Mijn hart is een uit 't nest gevallen vogel,
Die wild verschrikt tusschen twee vallen vlerkt.

Kies ik den wijn, dan zal ik aan den grond
Genageld liggen, tot de pijn mij losscheurt
En mij in 't leven sleept, dat ik vervloek.

Kies ik den waanzin, dan word ik geteisterd,
Tot ik mijzelven opsluit in den roes,
En door geen kiertje meer de wereld zie.

Mijn hart is een uit 't nest gevallen vogel,
Het meende naar een schoone bloem te vliegen
Die ver stond van zijn onvolwassen drift.

Wachten (blz. 14).

Viel er een kleine regen in den nacht?
Een kraalgordijn heeft even zich bewogen,
Ik luister en ik houd mijn adem in.

Ik stond voor een verlicht papieren venster,
Mijn nagel gleed langs het doorschenen vlies
En daadlijk viel een groote duisternis.

Het kraalgordijn heeft even zich bewogen,
Daar achter loopt en luistert een, snel ademhalend,
Ik luister en ik houd mijn adem in.

Troost.

Men heeft den Zoon des Hemels afgezet,
Hij wou niet luistren naar de mandarijnen
Nu zit hij in een kale kloostercel
En stopt zich alle dagen vol met rijst.

De rijst is voedzaam en de keizersbuik
Zwelt machtiger dan alle mandarijnen.
Troost u in uw verneedring, Hemelzoon,
De keizer blijft de heerlijkste van allen.

Ik kan hier eindigen. Want men ziet het reeds: deze verzen staan vol van subtiel-menschlijk meegevoel, dat toch daaronderdoor blijft schertsen, en naar waarheid laat zich zeggen: dit is first-rate poëzie.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XX.

De parodie.[1)]

De humor en de parodie zijn na aan elkander verwant.

Ja, wij zouden zelfs willen zeggen, dat de parodie niet deugt, wanneer de humor er geheel aan zou ontbreken!

Het gevolg is dan ook, dat vele humoristen, tegelijk onder het etiket parodisten vallen, en als men het, de vorige maand door ons besproken werk 'De humor-cultus der romantiek in Nederland door Dr. E. Jongejan, doorbladert, zal men daarin vele namen vinden, die wij óok aantreffen in het onlangs bij H.D. Tjeenk Willink en Zoon te Haarlem verschenen boek: Parodieën in de Nederlandsche Letterkunde door Dr. P.H. Schröder.

In zijn hoogst interessante beschouwing houdt Dr. Schröder eerst een verhandeling over den vorm en het wezen der parodie, en hij begint met een zin aan te halen uit het ook door ons geciteerde werkje van Dr. J.D. Bierens de Haan: *De zin van het komische*, namelijk: 'Al het komische is parodie'.

(Dr. Schröder noemt die bepaling te ruim. Deze definitie is echter natuurlijk metaphysisch bedoeld, daar, zooals vanzelf spreekt *sub specie aeternitatis* niets op deze wereld comisch schijnen kan!....)

We krijgen in deze belangrijke studie dan verder een historisch overzicht der parodie in de Nederlandsche literatuur. Eerst de Middeleeuwen, dan de 16e, 17e, 18e, 19e en 20e eeuw worden onder handen genomen; ook krijgen wij een uitgebreid overzicht van de schertsende parodie, de satirieke parodie en de literair-satirieke parodie, terwijl een register het naslaan gemakkelijk maakt. Te verwonderen is het, dat ook in dit boek geener-

1) Zie ook Letterkundige Notities Over den Humor (Juli-afl. 1933 Nieuwe Gids.)

lei melding wordt gemaakt van het boertig-parodiëerende en humoristische Kippeveer door Cosinus, en dáar op weder de parodie: Hanepen door Sinus. Overigens is deze verzameling namen tamelijk compleet, en hebben wij hier vrijwel alles bijeen, wat Nederland aan parodie heeft opgeleverd. Met een zeer zuiver inzicht toont Dr. Schröder ons aan, dat vele gedichten van Beets prachtige (ofschoon onbedoelde) parodieën zijn; o.i. behoort daaronder in de eerste plaats José (dat volgens het rhythme moet worden uitgesproken Jose, met den klemtoon op de eerste lettergreep), terwijl ook Tollens met zijn vreugdelied op het dóorbreken van den eersten stand (Godlof, Godlof, de tand is uit, laat dreunen nu de wanden! want de Schepper, die het 'wicht' eerst het 'levenslicht' schonk, geeft het nu ook, goedertieren, tanden....) regelrecht onder de parodisten ressorteert. Dr. Schröder zegt, op blz. 22:

Er zijn gevallen.... waarin, zonder énige wijziging hoegenaamd een ernstig bedoeld gedicht of prozastuk parodie wordt. Van Eeden levert daarvoor het bewijs: in zijn 'Grassprietjes' nam hij een gedicht op, getiteld 'Moeder bij de wieg', eens door Tollens vertaald naar Matthias Claudius. Van Eeden stál dit gedicht en plaatste het zonder eenig commentaar tusschen zijn eigen dwaasheden in. Daar prijkt het nu, voorafgegaan door 'Uitkomst' en gevolgd door 'Vaderweelde'. Nu is het plotseling een parodie geworden, een pracht van een parodie, omdat het.... helemaal niet detoneert tussen de opzettelijke, èchte parodieën'.

Het boek van den heer Schröder bevat in hoofdzaak alles, wat de Nederlandsche literatuur aan parodieën-schrijven ooit heeft gepresteerd. De onzinnige hartstocht, die den redacteur van het *toen* grootste en meest geachte tijdschrift 'De Gids', Mr. J.N. van Hall, er toe dreef, om onder den schuilnaam Fortunio, de schoonste verzen der Tachtigers te bespotten, wordt natuurlijk gesignaleerd, alsook de parodie-pogingen van Smit Kleine, Uilenspiegel etc. En men vraagt zich in verbazing af, *hoe* ter wereld, volwassen mannen, die toch een soort naam hadden op te houden, zich niet ontzagen, een dergelijk minderwaardig spel te spelen? Wat ging er in de hoofden om dergenen, die zich oorspronkelijk met hand en tand verzetten

tegen de in theorie verkondigde en tegelijk in practijk gebrachte beginselen van De Nieuwe Gids.... door welken vreemden, dwazen impuls werden zij gedrongen, om het werk, dat zij niet begrepen, aan te vallen, en te trachten het belachelijk te maken?....? Indien zij altijd vijandig tegenover het oeuvre van den Nieuwen Gids hadden blijven staan, dit zou een gebrek aan begrip hebben bewezen, doch niet onbegrijpelijk zijn geweest. Maar nu de heer van Hall volkomen *volte face* heeft gemaakt (en al heel gauw, want zijn anthologie Dichters van dezen tijd bevat een keuze verzen, genomen volgens het gelezen advies, dat te vinden was in de kronieken van De Nieuwe Gids, - wat dáárin werd geroemd, vond in het bundeltje een plaats, -) en zijn tijdschrift schoeide op de nieuwe leest, nu de heer Smit Kleine, op het laatst van zijn leven, vriendschappelijke toenadering zocht met de leiders van De Nieuwe Gids, (die evenzeer vriendschappelijk beantwoord werd, daar de Nieuwe Gids natuurlijk elke bekeering waardeert) nu vraagt men zich af: welk een vreemde stroom van passie ging er, een veertig jaar geleên, door ons land? hoe werden er in allerijl dammen opgeworpen, in de hoop den alles overweldigenden vloed van het komende Nieuwe tegen te houden? Natuurlijk hebben alle onzinnige tegenstanders hun ongelijk ingezien, en brak het goede, ware en juiste zich ondanks alles baan. De vernieuwing, zuivering en veredeling van uitdrukkingswijze is doorgedrongen niet alleen in literatuur, maar ook in schilderkunst, muziek en tooneel, de school, de pers en zelfs de politiek. Het was de ruime en inzichtige Minister de Visser, die dit feit in een openlijke toespraak heeft erkend.

Het was een grappige inval der Tachtigers, om door een parodistische uitgave (Julia) er al hun vijandjes glorieus te laten inloopen. De heer Schröder erkent, dat de mystificatie volkomen is geslaagd, en dat de Brochure De Onbevoegdheid een geniaal-behaalde overwinning werd, die door de Grassprietjes reeds was ingeluid. (De voorrede der Grassprietjes van P.J. Saaye was van Aletrino, Sebastiaan Slaap is een pseudoniem van Willem Kloos.)

Het boek van den heer Schröder is merkwaardig en interessant, tegelijk is het amusant, historisch èn literair-belangrijk.

Rijk is de inhoud en veelverscheiden. Zooals onlangs in De Nieuwe Gids als nieuw inzicht werd aangetoond, dat de Schoolmeester waarschijnlijk met zijn werk, ten eerste de letterkunde van zijn tijd wilde belachelijk maken, en ten tweede daarmee uiting gaf aan een levensweerzin, een afkeer van al het bestaande (in den geest van: Ich schlage dich, mein Tamburin, weil ich so trüb', so trübe bin.... ich schwinge mich als Tänzerin, weil ich so trüb', so trübe bin....), zoo maakt de heer Schröder de voortreffelijke opmerking over François Haverschmidt, die als Piet Paaltjes geen flauwiteiten, geen studentikoze dwaasheidjes neerschreef, maar:

'Haverschmidt parodieerde 't eigen levensleed, de eigen somberheid, het eigen verlangen naar de dood.... Het is niet de spot met "de" wereldsmart, het is worsteling met de *eigen* wereldsmart, die zich een wapen zoekt in de spot.... Maar het wapen was in Haverschmidts hand niet sterk genoeg, 't heeft het verlangen naar de dood niet kunnen afweren....

.... in geest en in hoofdzaak is Piet Paaltjen's zwanenzang bitter-ernstig, gruwelijk ernstig bedoeld. Het zijn niet slechts de "dichterdroomen", die "de klauw der wereld" te pletter sloeg tegen de "werkelijkheidssteen", het zijn àl zijn idealen, zijn dromen en wensen, die door de harde realiteit van het leven werden vernietigd. Zo moet ook de lugubere geschiedenis van de "Zelfmoordenaar" wel gezien worden als een mengeling van sarcasme en gruwzame ernst. Hem, wie de last des levens herhaaldelik niet te dragen scheen en wie die last dan tenslotte ook neerwierp, vloeit zoo'n gedicht niet als louter scherts uit de pen....'

Wij hopen, dat Dr. Schröder van dit zijn boek veel pleizier moge beleven, daar het dat, èn om de belangrijkheid van het onderwerp, en òm de bewerking daarvan ten volle verdient.

N.G.

Jules Verne als synthetisch dichter.

'Jules Verne, de wetenschappelijke fantast, een dichter?

Ik zou zeggen van wèl, want was hij niet een verbeelder van typische menschelijkheid?....'

Aldus de heer G.J.D.C. Stempels in zijn, bij Tjeenk Willink en Zoon te Haarlem verschenen boek: *In en om de eenheidsdrift.* (Deze bundel is een daad van piëteit jegens een auteur, wien evenals François Haverschmidt den last van het leven te zwaar was om te dragen. Hij werd samengesteld volgens zijn eigen aanwijzingen door zijn zuster, en met een treffende voorrede ingeleid door den heer P.H. Ritter Jr., waarin het uiterlijk wezen en het innerlijk zijn van den betreurden overledene verklarend wordt gekarakteriseerd.) De schrijver, met zijn heldere intelligentie laat zijn gedachten over de meest verschillende onderwerpen gaan, over vrijzinnige en orthodoxe Christenen, over het huwelijk, over Hermann Keyserling als geestelijk evolutionair, over het Lied von der Erde.... en telkens verrast hij ons met fijnzinnige, oorspronkelijke, persoonlijke opmerkingen, schrandere betoogen en individueel-philosophische inzichten. De opstellen over Heine en Jules Verne behooren tot den 'Aanhang' van den bundel, wij hadden ze evenwel niet gaarne gemist.

Jules Verne, - ik heb als kind een groote voorliefde voor hem gehad, en nog heden ten dage kan ik niet anders aan hem denken dan met verteedering. Wij bezaten zijn werken compleet, en nóg kan ik navoelen de verrukking, waarmee ik Het zwarte goud, Michaël Strogoff, Keraban, De leerschool voor Robinsons en naar het middelpunt der aarde, en De wonderstraal, De lotgevallen van een Chinees genoot. Jules Verne, een fantast was hij zeer zeker, maar dan toch een 'wetenschappelijk fantast', zooals de heer Stempels hem noemt, èn een fantast 'whose dreams came true', zooals bewezen is door zijn '20.000 mijlen onder zee', zijn 'Robur de Veroveraar', en het Monsterkanon van Staalstaad, en waarom zou zijn 'Reis naar de maan' ook niet eens werkelijkheid kunnen worden?.... Wie kan heden ten dage nog zeggen (als in den tijd van Mijlpalen) 'dat is onmogelijk'....? De moderne Techniek schijnt wel al het 'onmogelijke' tot een wezenlijke realiteit te kunnen maken!....[1)]

De heer Stempels, in zijn interessant essay behandelt twee boeken van den universeelen geest, die Jules Verne is geweest:

1) Dat de belangstelling voor Jules Verne nog voortduurt, bewees een zeer leesbaar opstel in *Het Amusante Weekblad* van 27 Mei 1933. Het aan Jules Verne toegeschreven boek: *The adventures of Arthur Gordon Pym* is evenwel niet van dezen schrijver, doch een nagelaten, onvoltooid gebleven werk van Edgar Allen Poe.

De reis om de wereld en ‘De Lotgevallen van een Chinees in China’.

‘Verne wist synthetische poezie te suggereeren in zijn reisverhalen’, zegt de heer Stempels, en hij staaft dit beweren door de beschouwing van bovengenoemde werken. ‘Zeg ik teveel’, vraagt hij, wanneer ik besluit, dat deze en soortgelijke verhalen, hoe luchtig-speelsch ook neergeschreven, een geest ademen, waaruit zin voor saamhoorigheid, éénheidszin spreekt?’.... ‘Het pleit voor Jules Verne’, zegt hij, ‘dat hij het inzicht van Democritus, (dat èn gelukzaligheid èn ellende in de menschelijke ziel wonen, en dat het *in* ons gaat om het juiste evenwicht van twee machten.... de smart is voor ons even noodig als de vreugde) tot Leimotiv van een zijner verhalen koos’.

Inderdaad in de avonturen van den Chinees Kin-Fo wordt een heele levensphilosophie uitgewerkt en, al realiseerde ik dit als kind natuurlijk niet, misschien is dáárom dit boek mij altijd zoo bizonder lief geweest. Nog altijd herinner ik mij het diepe antwoord van Kin-Fo, toen hem was voorspeld, dat hij, na vele lotgevallen ‘duizenden jaren gelukkig zou leven’.

‘Eén slechts’, zeide Kin-Fo, ‘één slechts, en ik schenk u gaarne de rest’.

Het doet ons waarlijk goed, dat een denker en voeler als de heer Stempels is geweest, Jules Verne tot het onderwerp van een zijner studies heeft gemaakt.

J.K.-R.v.S.

Het causaliteitsprobleem in het strafrecht.

In het Voorwoord van zijn boek: *Het causaliteitsprobleem in het strafrecht, uit het oogpunt van het Nederlandsch taaleigen beschouwd* (verschenen bij H.D. Tjeenk Willink en Zoon N.V. Haarlem) zegt de schrijver Mr. Adriaan Stoop Jr., dat het oorspronkelijk zijn bedoeling was, ‘een bescheiden bijdrage te leveren voor het Tijdschrift voor Strafrecht, en dat hij, toen hij begon, een vrij aardig en kort aperçu van het probleem in zijn hoofd had’. Doch toen hij ging schrijven, bleek zijn stof veel uitgebreider te zijn, dan hij eerst had gedacht, en, zijn onderwerp

bestudeerende, verrijkte en verbreedde zich zijn inzicht zoodanig, dat het resultaat een boek werd van omvang.

Gelukkig! mogen wij zeggen. Want nu hebben wij een werk gekregen, dat de kwestie grondig en van alle kanten beschouwt, en dat ook voor den leek ten hoogste interessant te noemen is. Natuurlijk verliest de schrijver nooit uit het oog, dat hij de zaak uit het standpunt van het strafrecht behandelt, en zoo is de lectuur voor den 'gewonen' lezer, zooals vanzelf spreekt, niet overal 'gesneden koek', maar de heer Stoop weet zoo helder te betoogen, zoo schrander de 'rubs' in het recht spreken over strafbare feiten aan te toonen, en hij weet eveneens zijn studie met zulke begrijpelijke en inslaande voorbeelden te verduidelijken, dat men, hoe moeilijk en speciaal het onderwerp ook mag schijnen, geboeid blijft doorlezen tot het einde.

Telkens treft men uitspraken aan, die men moet beamen: zoo b.v. op blz. 5, waar Mr. S. het heeft over het verkeerd begrijpen van menschen, die, slordig of onwelwillend, slecht luisteren, lezen of verstaan. (De Nieuwegidsers kunnen hiervan medepraten: hoe lang heeft het o.a. moeten duren, eer men het juiste principe van de 'allerindividueelste expressie der allerindividueelste emotie' precies begreep, en het niet valsch interpreteerde met 'ikzucht', 'egoïsme', en allerlei dwaze dingen meer, terwijl het natuurlijk niet anders beteekent, dan dat men, voor wat men persoonlijk voelt, ook zèlf de eigen, persoonlijke uitdrukking moet zoeken en vinden, en zich niet mag tevreden stellen met *àpeuprès,* of van anderen overgenomen, doode expressies.)

De heer Stoop wenscht, dat men, ook in het strafrecht, geen genoegen neme met *àpeuprès,* maar alle woorden en uitdrukkingen stipt gebruike in hun signifische beteekenis, en hij geeft aan, op welke wijze, de redactie van sommige strafbepalingen te wijzigen d.i. te verbeteren ware.

Diegenen onder het publiek, die zouden meenen: 'dit boek is niets voor ons', zouden zich sterk vergissen. Niet alleen rechtsgeleerden, ook leeken 'kunnen er iets uit opstrijken'. En bovendien is de stof zoo weinig droog behandeld, dat men zich hier en daar bij het lezen zelfs amuseert, daar de spitsvondigheid hier geheel het karakter heeft aangenomen van intelligente scherpzinnigheid, die tot verrassende resultaten leidt.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Van alle jammerlijk-verloopen internationale conferenties was de zoo plechtig door den koning van Groot-Brittanië in het pas te Londen gebouwde Zoölogisch museum geopend monétaire en economische conferentie de medelijdenwekkendste. Immers zij werd ‘getorpedeerd’ door de regeering, door het staatshoofd-zelf, die haar had opgeroepen. Zij heeft allen denkenden menschen niets anders gebaard dan een diepe teleurstelling, welke ook slaat op dien pas in de Vereenigde Staten gekozen President, in wien men een groot staatsman meende te zien. Hij blijkt slechts een dilettant te zijn, die, ofschoon bekleed met dictatoriale macht, met enkele door hem verkozen vrienden, die hij zijn ‘hersentrust’ noemt, het economische leven van de republiek, door Walt Whitman eens ‘de athletische’ geheeten, thans verzwakt als een aan tering lijdende bokser, zoo weinig beheerscht als een kat, die over de toetsen van een piano huppelt en er slechts een kakophonie uit oproept.

In zekeren zin herhaalt zich met hem de tragedie van Woodrow Wilson's Vredesconferentie. Ook hij lijkt een man van goeden wil om zijn land, zijn volk en daarmee de overige volken, een vrede door welvaart te verschaffen. Maar zoo min als zijn voorganger kan hij òp tegen de eigenbaat van 's lands financiers, en den in de Vereenigde Staten reeds opkomenden chaos. Het zoo gevaarlijk-opgebouwde systeem verkernd in een ongekend economisch streven om de nering te zetten naar de tering, d.i. een voor iedereen tot het uiterste doorgevoerde poging om te leven op crediet, alles op afbetaling in termijnen, is ingestort.

Geen land heeft gedurende korten tijd dichter geleefd aan den rand van een communistischen afgrond. Een waar ‘fool's paradise’ als vervulling van de belofte, waarmee Amerikaansche jongemannen werden verlokt om dienst te nemen voor den oorlog ‘over there’, en dat bij hun terugkeer een land zou zijn ‘voor helden’. Een groot deel zijner leidende mannen schrijft de schuld dezer ontgoocheling natuurlijk op de Europeesche lei. Het kan echter aan geen inzichtigen beoordeelaar ontgaan, dat dit gemeenebest, nog niet zoo lang geleden het welvarendste van heel de wereld, immers door zijn goudvoorraad ook na den oorlog het rijkste geacht, er thans van alle volken het ergste aan toe is. Toch is zijn goudvoorraad onverminderd, maar ook het goud is tot zekere hoogte waardeloos geworden. Want waar zal men er mee heen, behalve naar landen, Frankrijk, Nederland e.a., die er reeds te veel van hebben?

De heele wereld lijdt aan kapitalistischen kanker, dien zijn economen nu trachten uit te snijden, uit te branden. De President is daarbij in den weer als een innerlijk gejaagde opérateur, die weet dat elke minuut tijdsverlies den patiënt noodlottig kan zijn en deze, ondanks het vlijm zijner dictatoriale bevoegdheden, onder de operatie kan sneven. Hij en zijn even machtelooze medehelpers hebben als narcotisch middel een ‘Industrial Recovery Act’ tot wet gemaakt, waarvan hij-zelf zegt, dat het waarschijnlijk de belangrijkste en invloedrijkste wet is, welke ooit is uitgevaardigd. Maar wie zal grif aanvaarden, dat de President zich ook in dit opzicht niet vergist? Deze wet bedoelt meer menschen werk te geven en hen daardoor in staat te stellen meer voortbrengselen van landbouw en nijverheid te koopen. De weefnijverheid zal al dadelijk voortaan een werkweek hebben van veertig uur en minimum-loonen van 12 dollars in het Zuiden, van 30 in het Noorden. Deze maatregel zal verder worden doorgevoerd. Het is voor heel de menschheid te hopen, dat het heilmiddel den economischen kanker, ook in Europa, keert. Zeker is, dat de werkloosheid in de Staten gevaarlijker is dan waar ook, en Roosevelts raadgevers, althans enkelen hunner, verklaren openlijk, dat indien de middelen, welke nu worden toegepast, niet helpen ‘Amerika tot Bolsjewisme’ zal vervallen!

Misschien is deze dreigende voorspelling een bewijs van de

stille erkenning, dat de volken in hun economisch lijden niet kunnen worden gebaat door, zooals Roosevelt wil, een kunstmatige inflatie, over de heele wereld. Met inbegrip van die volken, waartoe ook Nederland behoort, wier staatslieden en economisten een dergelijke manipulatie een ongeoorloofde handgreep achten. Hun afwijzing van Amerika's zoogenaamde ‘managed currency’ is een der oorzaken geweest waarom de Noord-Amerikaansche President, die 16 Mei ll. nog zooveel hoopte van de Londensche conferentie, haar 3 Juli den doodsteek toebracht. Vier of vijf volken handhaven met hun gezond verstand hun gezond geld. Nederland, klein maar dapper ook in dit opzicht, noemde, bij monde van den heer Trip, een zijner voormannen in economisch en financieel beleid, een kat een kat en de Noord-Amerikaansche pogingen kwade practijken. En opnieuw wordt Europa, in het bijzonder de zoogenaamde goudlanden, dan van dien kant bedreigd, dat Noord-Amerika voortaan ons werelddeel, dat, 't is waar, door zijn historische verdeeldheid wel heel erg bouwvallig is, aan zijn lot zal overlaten. Het zal zich in het vervolg oriënteeren naar de landen om den Stillen Oceaan: Japan, Rusland, ook Zuid-Amerika. Internationale conferenties in Europa? Men is er, beweert men in de leidende kringen van Noord-Amerika, en niet enkel meer daar alleen, beu van. Er is niets meer van te verwachten: noch van deze zoo jammerlijk mislukte monétaire en economische conferentie - stank onder den neus van Z.M. den Britschen Koning-zelf - noch van de ontwapeningsconferentie, noch van welke ‘pacten’ ook.

Kan men hun ongelijk geven, die de meening koesteren, dat, zoolang Europa zich niet tenminste economisch weet te reorganiseeren, zich hervormt tot een economisch ‘Pan-Europa’, het de kankerhaard zal blijven van 's werelds ellende? Allerminst. Het ziet er in de financieele huishouding der Europeesche landen bedenkelijk uit. In Rusland heerscht een economisch systeem, dat staatkundig zoowel als staathuishoudkundig, het nog steeds heerschende kapitalistische stelsel der wereld openlijk vijandig gezind is. Wat men er ook tegen doe om de gevaren van dien kant te keeren, zijn gepredikt wereldinzicht siepelt voortdurend overal door. Groot-Brittanië heeft met zijn koloniën en ‘dominions’ een economisch verbond gesloten, welks tolmuren de

mededinging van andere volken hermetisch afsluiten. Japan concurreert alle overige volken dood. In het bijzonder ons in Nederlandsch-Indië. Zij kunnen zich, om welke reden ook, niet tegen de ondermijning hunner welvaart door deze gele mollen der nijverheid beschermen. Echter kan ook Amerika in de toekomst van dit laatste land nog pleizier beleven. Het heeft reeds in de Mandsjoerij'sche aangelegenheid getoond, dat het zich niets van Noord-Amerikaansche bedreiging aantrekt, er slechts op uit is het Chineesche communisme en het Russische bolsjewisme, welke beide het tot nu met zoo veel kracht en macht bestrijdt, buiten zijn volksmentaliteit en gezagsfeer te houden.

Is de menschheid nog te redden van een chaos, welke dreigt de bestaande beschaving te vernietigen, in vele opzichten slechts een dun vernisje, dat sinds lang op vele plekken zijn schamelheid toont? Wanneer de schrijver hier aan het woord nadenkt bij het ziekbed der menschheid en haar rochelend ademhalen beluistert, dan is hij zich bewust van eigen ontmoedigend levenslot, dat hem in zijn arbeid voor den N.G. dwingt als een secondewijzer te zijn op het uurwerk van het wereldleven: één jaar twaalf seconden, vijf jaar slechts een minuut, drie honderd jaar niet meer dan een uur. Deze onbeduidendheid van voortschrijden lijkt niet onevenredig aan de langzame ontwikkeling der gebeurtenissen. Het is niet deze langzaamheid, welke hem ontmoedigt. Het is het feit, dat de secondewijzer soms door vlagen van verstandsverbijstering lijkt beheerscht te worden, en nu eens achter uit schiet en dan weer in redelooze en redenloozen drift vooruit. Het is welhaast vijftien jaar, dat hij in dit veelbeteekenend maandschrift dit werk van den secondewijzer waarneemt. Met jubelende blijdschap aanvaardde hij zijn taak omdat toen, er de wereldoorlog geëindigd, een algemeene kreet op ging, waarmee hij instemde: ‘Nooit meer oorlog’! Ook hij geloofde in dit ideaal, welks verwerkelijking werd aangegeven door de stichting van Woordrow Wilson's Geneefschen Volkenbond. Hij geloofde ook, ondanks den oorlog en zijn verwoestingen, in de bestaande Beschaving. Duitschland was ontwapend. De andere volken zouden zich haasten hun bewapeningslasten, welke hen dreigden te verpletteren, af te werpen. Maar de menschheid had er geen besef van, of zij had hen weggejaagd, hoezeer haar leiders, door natio-

nale wraakzucht en nawerkenden oorlogswaanzin beneveld, in den zwoegenden arbeid de opstelling van het z.g. Vredestractaat van Versailles bekonkelden. Misschien in den waan, dat zij daarmee een goed werk deden. Allerwege hebben zij het vuur van weerwraak er door aangewakkerd. Bovendien was deze oorlog een uitbarsting geweest van kapitalistisch paroxisme, het betreurenswaardig systeem, dat sinds een eeuw en langer, in steeds erger mate, de volken door de verheerlijking van het particulier initiatief en de gewetenlooze jacht op materieel bezit en materieel genot, had bedwelmd.

Wie is er nu nog zoo onnoozel om het niet uit te schateren, als hij den trouwens niet meer aangeheven kreet van 'Nooit meer oorlog' zou vernemen? In de tegenwoordige duisternis bekeken is de wereldcrisis misschien zelfs een zegenrijk element in het bestaan der volken. Wijl, zoolang als hij duurt, zoolang de volken muren optrekken om zich af te sluiten, geen volk aan de mogelijkheid van een nieuwen algemeenen oorlog kan denken. Wijst iemand op Japan? Ongetwijfeld is Japan een verontrustend element, zelfs voor Noord-Amerika. Maar men zal dan kunnen verwijzen naar zijn jongste optreden tegen China, wijl het communisme in dat deel der wereld, in het belang der Chineesche volken-zelf, het tot een krachtige bestrijding noodzaakte, welke slechts Japan met succes kon doorvoeren. Dit Chineesche communistische vuur is nog allerminst geheel gebluscht. Doch voorloopig hebben de overige natiën, Japan er het naast bij betrokken, nog slechts weinig brandgevaar er van te duchten.

De lezer zal het dezen overzichtschrijver ten goede houden, dat hij een oogenblik wees op den ontmoedigenden kant van zijn arbeid, wijl ieder die over het wereldgebeuren van maand tot maand nadenkt door de onvergelijkbare tragiek van het tegenwoordig bestel der wereld moet worden getroffen. Ja, er zelfs aan den lijve door lijdt. Maar als dan geconstateerd moet worden, dat de maandelijksche secondewijzer van het uurwerk der menschheid door een zeer aanwijsbaren magneet 'dol' slaat, er mag toch niet aan getwijfeld worden, dat, zooals elk uurwerk een monument is van menschelijke mechanische logiek, hetzelfde menschelijke genie, dat dit heeft bedacht, er ook eens toe zal

komen om den chronometer van 's menschen strijd en leven te bevrijden van storende invloeden op zijn regelmatige ontwikkeling.

Daar is bijvoorbeeld het dezer dagen te Rome door de Vier groote Europeesche mogendheden: Italië, Frankrijk, Duitschland en Engeland geteekende handvest, dat hen, met het oog op de verdragen van Locarno en de verplichtingen van het Kellogpact, in hun verband tot den Volkenbond zal doen afzien van toekomstig wapengeweld.

Noemt gij, sceptisch, zoo niet cynisch, dit slechts ‘een vodje papier’? Met evenveel recht en met meer geloof, zoo niet in de deugd dan toch in het gezond verstand der menschheid, kunnen anderen deze onderteekening onder leiding van Mussolini, die aan het tot standkomen ervan wel het belangrijkste deel had, een zwakken lichtschijn noemen in de heerschende duisternis. Twijfelzucht en cynisme hebben individuen noch volken ooit gebaat. Indien men het Paulinische woord, dat van Geloof, Hoop en Liefde ‘deze drie’, de laatste ‘de meeste’ is, nog slechts in zwakke mate op het leven van volken en individuen kan toepassen, zonder hoop op een betere toekomst voor heel de menschheid is zij tot katastrophalen ondergang gedoemd.

En al bezit dan het schrijven van een maandelijksch overzicht van wat er in de wereld gebeurt zijn onafwijsbare tragiek, niets overtreft het in verlevendiging van de aandacht en de belangstelling van den aanschouwenden en denkenden mensch. Alleen reeds wat er gebeurt bij onze naaste buren, zij die zich ‘Arisch’ gelooven bij uitnemendheid - en wie glimlacht niet van medelijden om dezen ‘Germaanschen’ waan? -, misschien voor de natiën in de nabijheid verontrustend genoeg, het zou voldoende wezen om het geheele maandelijksche overzicht met spannende lectuur te vullen. Hitler's ‘Derde Rijk’ is, lijkt het oppervlakkig, op weg om den Eenheidsstaat te worden, welke men voor de toekomst van het Duitsche volk noodzakelijk acht. Geen partijen meer. Zelfs het eertijds zoo machtige ‘Centrum’ verdwenen! Wel nog verschil van godsdiensten, althans van kerken. Doch deze, ten spijt van een pas met Rome gesloten concordaat, beheerscht door de nationale gedachte. Evenals het Fascisme heeft het Hitlerisme met Rome gestreden om ‘de ziel van het Kind’, en schijnbaar overwonnen.

Op zich-zelf is het opmerkelijk wat de regeeringen der volken, door welke historische oorzaken ook, tot de noodzaak gebracht om voortaan met ijzeren vuist hun individuen in bedwang te houden, durven doen om, door den godsdienst en zijn verteedering heen, in hun ziel te grijpen. Het Rusland van Lenin en Stalin, het Turkijë van Kemel-pasja, het Italië van Mussolini, nu het Duitschland van Hitler hebben doen zien, dat, wil men de volken hervormen naar den geest hunner leiders, het voorbeeld van Peter den Groote, dien de baarden zijner Russen deed afknippen, slechts een belachelijke vertooning was. Godsdienst kan echter niet door dwingelandij worden afgeschaft. Hij behoort tot den menschelijken aard, zooals zijn ademhaling. Lodewijk Napoleon schreef gedurende den Blauwen Maandag, dat hij koning van Holland was, aan zijn machtigen broer, dat zoomin als deze den menschen kon beletten te zweeten, het mogelijk was om den Hollanders af te leeren handel te drijven, al ging dit ook tegen het 'Continentale stelsel' in. Zoo zal de Bolsjewistische strijd tegen het Russisch-Orthodoksche Christendom, en de niets ontziende strijd van den Turkschen dwingeland van het oogenblik tegen den Islam en zijn heilige instellingen, op den duur slechts een degenstoot in het water blijken te zijn geweest. Menschkundiger dan de despoten van Rusland en Turkijë, hebben de verlichte despoten van Italië en Duitschland de verschillende godsdiensten in hun land oogenschijnlijk in eere gelaten, doch slechts op voorwaarde, dat de Jeugd ook daardoor geheel in het heerschende staatsbesef zou worden opgevoed.

Wil dit zeggen, dat de individuen in Duitschland in overdrachtelijken zin nu allengs zullen hergroeien tot Germaansche blondheid? Zullen er voortaan in die landen geen individuen meer zijn, socialistisch, communistisch, internationaal en zelfs, hyper-vredesgezind, zij die het 'Esperanto' bestudeeren, en dus staatsgevaarlijk geacht worden? Gedachten zijn niet slechts tolvrij, maar bezitten machtiger vleugels dan die, welke Balbo's luchteskader veroorloofden zijn Italiaanschen zegetocht te maken van het Fascistische vaderland naar het zoo benarde, maar niet te min in zijn berucht en bijna failliet Chicago feestvierend Noord-Amerika. Waar evenwel de menschheid niet meer gediend is van een ongebreidelde overheersching van de kerken en dier vaak

fanatieke en kortzichtige dienaren, zij is nog niet gediend van een ongebreidelde bekeeringswoede van even fanatieke en kortzichtige priesters der Socialistische en op haar volgende Communistische gedachte.

Reeds te lang hebben de, door de liberalistische ideeën tot ouderdomszwakte vervallen regeerders der volken deze laatste propaganda toegelaten. Het gevolg is geweest, dat de economische verwording er, allen mooien frasen ten spijt, door is verergerd. Indien men het Fascistische Italië en het 'Derde Rijk' van Hitler en zijn mannen dijken mag noemen tegen een communistischen zondvloed, waardoor Europa, doch ook de Vereenigde Staten, uit het Oosten wordt bedreigd, dan geeft men hun slechts de eer, welke hun toekomt. Al wil men daarmee nog niet beweren, dat hun voorbeelden toepasselijk zijn voor directe navolging. Reeds eens hebben de volken zich op noodlottige wijs vergist, toen zij het Parlementaire regeeringsstelsel van het Engelsche volk overnamen. Het Fascisme is in Italië opgespoten zooals een petroleumbron opspuit uit den bodem indien een voorzichtig aanboren de gevaren er van niet voorkomt. Het Italiaansche Fascisme was een noodzakelijk gevolg van de socialistische, juister nog de Communistische beroeringen, welke er in bedoeld land aan vooraf gingen. Het sociaal-democratische Duitschland, dat uit de nederlaag ontstond en practisch thans door de 'Nazi's' is geworgd, tegelijk met andere staatkundige partijen, dit Duitschland, voor korten tijd zoozeer veler Joden wellust, is door de Hitler-beweging weggevaagd. De Joden, zelfs de onschuldigsten, moeten van deze staatkundige schoonmaak echter de kosten betalen. Het is evenwel niet onmogelijk, dat de belachelijke jacht op wat in het oog van Hakenkruis-gepeupel niet voor honderd procent 'Arisch' is - alsof dit nog ergens ter wereld bestaat - zich vooral door hun machtigen intellectueelen en kapitalistischen invloed over heel de wereld, op het 'Derde Rijk' zal wreken.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Over eenige van Goethe's vrouwenfiguren Goethe's moeder, Bettina von Arnim, en die Günderode.
(Vervolg van blz. 91.)

Gretchen.

Zooals men weet, heeft Goethe den naam zijner eerste liefde aan het vrouwenfiguurtje gegeven, dat in Faust het beeld is ‘des himmlichen Zaubers.’

‘Gretchen’, zegt Adolf Stahr, ‘ist das lyrische Herz des deutschen Volkes, es ist der zur festen Gestalt verdichtete Geist des deutschen Volksliebesliedes, einzig, unnachahmlich, unerreichbar allen andern Völkern. Und wie das deutsche Volkslied in seinen wunderbaren Tiefe und Innerlichkeit eine unendliche Gewalt besitzt, die unser Herz bis in seine letzten Tiefen erzittern macht, ebenso ist dies Gretchen in der Beschränktheit ihres kindlich dumpfen Wesens einer Kraft der Leidenschaft und einer Festigkeit des Entschlusses fähig, an denen alle Leidenschaft des geliebten Mannes, ja, selbst der Witz der Hölle scheitern müssen.’

Tegenover Faust, die op de hoogste hoogte der menschelijke ontwikkeling staat, die alles heeft bestudeerd en alles onderzocht, verschijnt Gretchen als het naieve, natuurlijke volkskind, wier onweerstaanbare charme vooral dáárin ligt, dat zij zich van haar schoonheid en bekoring ten eenenmale onbewust is.

De hemelsch-reine Gretchen ziet Faust voor de eerste maal bij het uitgaan der kerk.

Beim Himmel, dieses Kind ist schön!
So etwas hab' ich nie gesehn.
Sie ist so sitt- und tugendreich,
Und etwas schnippisch doch zugleich,
Der Lippe rot, der Wange Licht,
Die Tage der Welt vergesz ich's nicht.

Mephistoheles waarschuwt Faust, dat bij Gretchen met ruwheid niets te beginnen is, men moet voorzichtigheid en list gebruiken; maar hij belooft, door middel van een rijk geschenk, Faust nog heden toegang in Gretchen's vertrek.

Gretchen, onwillekeurig, is belang gaan stellen in den vreemden, voornamen, ridderlijken Faust, en als zij met Martha over hem gaat spreken, treedt hij haar kamertje binnen. Maar een soort van heilig ontzag grijpt hem aan; zijn wilde hartstocht wordt tot een vredig, verruimend, stil gevoel, en met zijn verleidersplannen komt hij zichzelf als een misdadiger voor. En als Mephisto met de sieraden komt, wil Faust er niets meer van weten, ze achter te laten. Doch Mephisto plaatst ze in een kast en trekt Faust met zich mee.

Als Gretchen het kistje vindt, is zij hoogelijk verrast, maar begrijpt er volstrekt niets van. Maar natuurlijk bekijkt ze vol nieuwsgierigheid de juweelen en past ze aan. Want:

Nach Golde drängt
Am Golde hängt
Doch Alles....

Twee gevaarlijke neigingen zijn in Gretchen's hart ontstaan: haar belangstelling in den vreemden man en haar vreugde om den opschik. Zij is dus nu reeds op een zeer bedenkelijken weg. Zij verbergt voor haar moeder het vinden der kleinoodiën, maar gaat er wèl mede naar Martha toe, die zij, in haar onschuld, volkomen vertrouwt, en betreurt het, dat zij deze sieraden noch in de kerk, noch op straat durft te dragen. Kom dan maar bij mij, zegt Martha, en draag ze hier!....

Terwijl de bekende wandeling van de twee paren (Martha en Mephistopheles en Faust en Gretchen) volgt, wordt Faust hoe langer hoe meer bekoord door Gretchen's onzegbare naieve

bekoorlijkheid. En als Gretchen het bloemen-orakel geraadpleegd heeft en het uitjubelt: Er liebt mich! dan antwoordt Faust:

O, schaudre nicht, lasz diesen Blick
Lasz diesen Händedruck dir sagen
Was unaussprechlich ist,
Sich hin zu geben ganz und eine Wonne
Zu fühlen, die ewig sein musz!
Ewig! Ihr Ende würde Verzweiflung sein,
Nein! kein Ende! kein Ende!

Deze in hartstocht uitgeworpen woorden houden een verschrikkelijke voorspelling in. Ja, het einde *moet* wel vertwijfeling wezen, daar Faust in zijn reine liefde voor Gretchen niet kan volharden en zijn onstuimige zinnelijkheid zich baan breekt.

Twee elementen voeren in Faust's ziel een heftigen strijd: de goede en de slechte neiging, en om met zichzelven tot klaarheid te komen, zoekt hij de woudstilte en de woud-eenzaamheid.

Deze episode herinnert aan een voorval uit Goethe's eigen leven. Toen zijn verbintenis met de ‘echte’ Gretchen verbroken was en na een zware ziekte doorstaan te hebben, zocht ook hij herstel voor zijn geschokt zenuwleven in de rust en in de eenzaamheid der natuur. In ‘Wahrheit und Dichtung’ beschrijft hij zulk een boschstreek, die volkomen overeenstemt met de beschrijving van het decor voor de monoloog: Wald und Höhle.

De teerling is gevallen. Faust's booze geest heeft gezegevierd. En wij zien ‘Gretchen am Spinnrade’, waar zij zegt, en driemaal dezelfde strophe herhaalt:

Meine Ruh' ist hin,
Mein Herz ist schwer;
Ich finde sie nimmer
Und nimmermehr.

Onmiddellijk na dit tooneel, waarin Gretchen's liefdesverlangen en lijden zoo roerend wordt uitgesproken, volgt de tuin-scène. Gretchen is er nu reeds aan gewend, haar moeder te bedriegen. Deze scène is een der vele malen, dat zij met Faust tezamen komt. En om hem beter te leeren kennen, doet zij hem de angstige

vraag: Glaubst du an Gott?.... Het antwoord, dat Faust op deze vraag geeft, is Goethe's eigen geloofsbekentenis, die hij klaarblijkelijk tot op hoogen leeftijd trouw gebleven is, als hij op zijn tachtigste jaar tot Eckermann zegt:

'Was wissen wir denn von der Idee des Göttlichen, und was wollen denn unsere engen Begriffe vom höchsten Wesen sagen? Wollte ich es mit hundert Nahmen nennen, so würde ich doch noch zu kurz kommen, und im Vergleich so grenzenloser Eigenschaften noch nichts gesagt haben.'

De tragische geschiedenis gaat haar gang. Het tooneel aan de bron, het gebed tot de Madonna en eindelijk de vreeselijke scène in den Dom (waartusschen we ons telkens eenige tijdruimte moeten denken) geven ons een beeld van Gretchen's troostelooze vertwijfeling.

Na het tooneel van den Walpurgisnacht ziet Faust Gretchen eerst weder als veroordeelde misdadigster. (Men weet, dat de slaapdrank, der moeder ingegeven, te sterk is geweest, doch in het rechtsgeding wordt in hoofdzaak de nadruk gelegd op den kindermoord.) Gretchen in den kerker.... Geplaagd door berouw, gekweld door haar herinneringen, is zij waanzinnig geworden en herkent Faust niet, als hij in wanhoop haar ketenen ontsluit en haar aanmaant den kerker te verlaten. Maar zij wil niet vluchten. Waarom? Wat kan zij van het leven nog hopen? Immers niets. Niets dan jammer en ellende. En zij wil boeten. Met haar leven boeten voor het begane kwaad. En al Faust's pogingen om haar te ontvoeren, mislukken. Allerlei visioenen en verschijningen verwarren haar geest nog meer, en als Mephistopheles verschijnt en Faust dreigt hem te verlaten, als hij niet oogenblikkelijk medegaat, dan spreekt Gretchen: 'Heinrich, mich graut vor dir!' en in uiterste geestesexaltatie verzoent zij zich met haar God en sterft, nog vóór de aardsche gerechtigheid aan haar voltrokken wordt, een barmhartigen dood.

Gretchen is een klassieke figuur geworden. Hoe goed kennen wij haar! door woord, door beeld, door muziek. Zij is de onvergankelijke oergestalte van onschuld, deugd en zonde, die zich weder tot schuldeloosheid verreint. Gretchen is een volkomen gave creatie en heeft zich een onvergankelijken naam en bekendheid verworven.

Iphigenie.

Den 3en September 1785 reisde Goethe naar Italië, terwijl hij de half-voltooide werken medenam, die hij onder de stralende zon van dat land tot een goed einde hoopte te kunnen brengen, wat ook inderdaad is gebeurd.

Tasso, Iphigenie en Egmont zijn in Italië voltooid geworden.

Als het scherm opgaat, treedt Iphigenie uit den tempel op Tauris. Lange jaren zijn voorbijgegaan, sinds het lot haar naar dit onherbergzame strand heeft gevoerd. Toch heeft zij er zich nimmer tehuis gevoeld, haar hart blijft van heimwee naar haar dierbaar Grieksch vaderland vervuld, en met haar eerste woorden spreekt zij dit heimwee uit.

Meesterlijk toont Goethe ons onmiddellijk, in welken innerlijken en uiterlijken toestand Iphigenie zich bevindt. De Koning van Tauris, Thoas, houdt haar als priesteres in den tempel van Diana feitelijk als gevangene bij zich. En hoe smartelijk zij ook gekweld wordt naar alles wat zij verliet, Iphigenie erkent toch in Thoas een hooge en nobele natuur. Hierin vinden wij reeds een aanduiding voor het eindelijke, gelukkige slot, zooals dit logisch tot stand komt door Iphigenie's alles overwinnende waarheidsliefde, en door des Konings zichzelf verloochenende edel moedigheid.

Iphigenie voelt zich bezwaard, dat zij den eeredienst voor de Godin niet met volkomen overgegeven toewijding volbrengt, omdat zij te veel nog hoopt, eerlang naar haar vaderland te kunnen terugkeeren....

Troje is gevallen. Zegevierend is Koning Agamemnon teruggekeerd, stralend van geluk wordt hij door zijn gemalin Klytemnaestra, zijn dochter Elektra, zijn zoon Orestes begroet, - alleen zij, Iphigenie, ontbreekt aan de gelukkige hereeniging. Zij hoopt echter, dat Diana haar weldra zal vergunnen naar haar land terug te keeren, om met haar reine handen het vaderhuis te ontzondigen en het van den vloek bevrijden, die er sinds de euvele daad van den stamvader Tantalus, door de vertoornde goden op rust. Zoo droomt zij zich dit, als zij aan den oever der zee naar haar geliefd Griekenland staat te staren.

Deze innige wensch lijkt echter wel nimmer verwezenlijkt te

zullen worden; de trouwe dienaar Arkas komt haar vertellen, dat Koning Thoas weliswaar zegevierend uit den strijd met zijn vijanden is weergekeerd, doch dat zijn laatste zoon op het slagveld den heldendood is gestorven. Inniger dan ooit hoopt Thoas in een verbintenis met Iphigenie een nieuw geluk en troost te zullen vinden. Arkas schildert haar, met hoeveel gastvrijheid zij op Tauris is ontvangen, hoe haar een hooge waardigheid is verleend, en hoe de liefde van den Koning haar alle eer aandoet.

Een heftige strijd ontbrandt in de borst van het meisje. Twee plichten, die haar elk evenzeer heilig schijnen, kampen met elkaar. Aan den eenen kant roept haar het vaderland, dat van háár de bevrijding van den vloek verwacht, - aan de andere zijde drijft haar de dankbaarheid jegens den Koning, die zoo'n nieuw groot leed te dragen heeft gekregen, en voor wiens land zij misschien óók een zegen kan zijn. Aldus verwacht zij den Koning, zonder dat het conflict in haar ziel een oplossing heeft gevonden, - toch is zij vastbesloten haar vrijheid niet prijs te geven.

Thoas verklaart haar onomwonden zijn diepste gevoelens. Wat reeds lang in hem sluimerde, is door zijn bedroefdheid krachtig ontwaakt, en hij smacht naar den troost harer liefde.

Hoezeer ontroerd door zijn hartstocht en zijn bittere klachten, wijst Iphigenie hem toch met milde woorden af en geeft hem bescheiden te kennen, dat de Koning niet met een jonkvrouw huwen kan, wier afkomst hem duister is.

Maar dán verwijt Thoas haar op zachte manier, *dat* zij altijd verzwegen heeft wie zij is, en hij dringt er in gevoelvolle woorden op aan, dat zij hem dit thans zal openbaren.

En dan laat Iphigenie den sluier vallen, die tot dusverre haar vreemde persoonlijkheid had omhuld. Zij verhaalt hem de noodlottige geschiedenis van haar Huis en van het wilde, gepassioneerde geslacht, waarvan zij een afstammelinge is. De Koning, hierdoor niet afgeschrikt, herhaalt zijn aanzoek, doch wordt opnieuw met zachte beslistheid afgewezen. Immers door een huwelijk met Thoas wordt de terugkeer naar haar vaderland haar ten eenenmale onmogelijk gemaakt. De Koning houdt dit eerst voor een uitvlucht, waarachter zich haar weerzin jegens hem verbergt, maar als zij hem bezweert, dat zij de waarheid spreekt en hem smeekt haar heur vrijheid te hergeven, barst de Koning

in een bittere aanklacht los tegen het vrouwelijke geslacht. En zegt ten slotte:

So kehr zurück! Thu' was dein Herz dich heiszt!

Met stille, voorzichtige woorden zoekt Iphigenie hem tot bedaren te brengen; maar de Koning voelt, door zijn teleurstelling, al de rauwheid en wreedheid der oude Scythen in zich ontwaken; de dood van zijn zoon bewijst, dat de Goden vertoornd op hem zijn, en om hen te verzoenen zal hij twee vreemdelingen, die zich in zijn land verborgen hadden, hun ten offer doen vallen.

In een verschrikkelijke ontroering laat hij Iphigenie achter: is dan nu het ontzettende oogenblik aangebroken, waarop zij haar reine hand in menschenbloed doopen zal? Moet zij zelve het mes in de borst van onschuldigen stooten?.... En nog weet zij niet eens, dat het haar eigen broeder is en diens vriend, die tot verzoeningsoffer der goden zijn bestemd! Het zijn Orestes en Pylades, wien dit wreede lot is bestemd.

Orestes berust. Kan hem schooner dood beschoren zijn dan te sterven door de heilige hand eener priesteres! Maar Pylades heeft nog hoop op een gelukkiger uitkomst; hij begeeft zich naar den tempel, en doet Iphigenie het verhaal hunner lotgevallen. Pylades vertelt haar ook het noodlot, dat op het Huis van Agamemnon rust (zonder te weten in hoeverre zij daarbij persoonlijk betrokken is) en stelt haar voor, het beeld van Diana naar Griekenland over te brengen, opdat Diana haar broeder Apollo moge verzoenen. Hoe echter kan Iphigenie haar nieuwe vaderland verraden en berooven? Opnieuw geraakt zij in een ontzaglijken tweestrijd tusschen haar liefde voor haar volk en haar erkentelijkheid jegens Thoas, die haar gastvrij heeft ontvangen en beschermd.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

E.G.V. - De 22e Juli was een wondermooie dag voor mij.... Nooit ontving ik zulke schitterende rozen!....

J.K.-R.v.S.

Andree door H.W. Sandberg.
(Vervolg van blz. 129.)

Het was afgesproken, dat zij aan het einde van de week, Zaterdagavond, met zijn vieren, zuster en schoonbroer erbij, naar een cabaret zouden gaan, 'Le Fourmi' geheeten. Dit cabaret, dat sedert kort was opgericht, had direct een geweldigen toeloop gevonden, niet omdat het programma zoo goed was, maar omdat het het publiek in de gelegenheid stelde, aan het slot van den avond te rumoeren, te schreeuwen en te gillen, naar aanleiding van de 'coup de crochet', waarover wij het later zullen hebben.

Guillaume was dien avond in de allerbeste stemming en niet in het minst geneigd om sentimenteel te doen. Dat was een gevolg van den Woensdagavond-uitgang naar het Russische restaurant en Andrée's gewijzigde houding. Nu hij voelde, dat zij om hem ging geven, kreeg hij voor het eerst lust om stoutmoedig-brutaal tegenover haar op te treden, grapjes te maken, alsof zij hem onverschillig was, enfin, net te zijn als honderden anderen, wanneer zij met een aardig meisje uit zijn.

Zij kwamen wat laat voor de 'Fourmi' aan, die naast de bioscoop 'La Cigale' op de boulevard Rochechouart is gelegen en daar zij geen plaats hadden besproken, kregen zij slechte plaatsen in de pijpela-achtige zaal, die bovendien achterin, waar zij zaten, nog wat afliep. Andrée zat links naast hem, haar zuster en schoonbroer Louis rechts van hem. Hij had haar dus vrijwel geheel voor zich. Haar japon liet een paar heerlijke bloote

armen vrij, waar zij ieder oogenblik weer op een andere manier haar sjaal om heen schikte. Op hun rij was er nog één plaats naast Andrée open en daar kwam een wat oudere jongeman te zitten, met wie zij onmiddellijk begon te flirten door speelsch naar hem te kijken, ‘pardon’ te zeggen, als zij hem met den arm aanstootte of af en toe naar hem te lachen, als er algemeen gelachen werd. Guillaume vond het niet prettig, maar hij was niettemin in zoo'n kwajongensachtige bui, dat het hem toch niet veel kon schelen. Op het laatst, toen de flirtation al te duidelijk was, zei Andrée, om de schuld wat van zich af te wentelen:

- Ja, ik heb het wel gezien, je hebt naar dat aardige meisje, dat daar op die strapontin zit, geknipoogd.

Guillaume protesteerde met nadruk, net even, voordat het hem te binnen schoot, dat hij, om haar te prikkelen, beter had kunnen doen alsof het zoo geweest was, nu zij zoo met een ander flirtte. Zij hield er echter spoedig mee op, omdat zijn uitgelatenheid haar goed beviel. Hij deed alle mogelijke kinderlijkheden, waar een mensch alleen toe komt, als hij verliefd is, dreigde haar met een speld in de armen te prikken, waardoor zij kwasi echt bang erg overhelde naar den flirtkant, maar hij zei, dat het zonde was van de heerlijke armen. Hij pakte haar bij den rechterarm beet en betastte die, alsof hij wilde nagaan of het allemaal wel echte waar was, geen namaak.

- Heb je me nou genoeg gekeurd? zei zij toen.

‘Ja zeker, ils sont admirables, ces bras’, verklaarde hij.

Intusschen hadden verschillende zangers en zangeressen van middelmatig talent hun chansons gezongen. Zoodra één het er niet bijster goed afbracht applaudisseerde het publiek opzettelijk te sterk, om te hoonen, opgewonden als het van te voren al was door hetgeen komen zou. Monsieur Codrou zonk in zijn stoel weg en dommelde af en toe in. Hij verontschuldigde zich door te zeggen, dat hij niets kon verstaan en dat was ook zoo, als je niet ingespannen luisterde, doch dat vond hij de moeite niet. De twee zusters waren dol op uitgaan, hij was alleen in zijn schik op de fabriek of als hij aan zijn teeken- en schilder-liefhebberij bezig was. In de smalle, stampvolle zaal, de menschen stonden langs den kant en hingen over het balcon, was het stikkend warm, wat de gemoederen nog meer verhitte.

Het publiek ging soms alle grenzen van fatsoen en vooral van menschelijkheid ver te buiten. Guillaume werd rood van verontwaardiging, toen de zaal een zangeres, die in het roze gekleed met lange magere armen optrad en bovendien van bouw en gezicht leelijk was, vóór zij nog haar mond had opengedaan, uitjouwde. De arme vrouw wachtte dapper het einde van het rumoer af en ving aan met haar zang, die evenmin mooi was. Na elk chanson maakte de zaal een geweldig spektakel, men klapte, men stampte, men brulde, zoogenaamd als toejuiching bedoeld, maar in werkelijkheid niet anders dan hoon. Of het nu haar program was of dat zij, verbitterd door deze schaamtelooze bespotting van haar leelijkheid, wraak wilde nemen, zij begon na elk stormachtig applaus als een toegift een nieuw liedje, zoodat de marteling, die Guillaume doormaakte - hij had graag op de menschen willen ranselen - wel een twintig minuten duurde. Daarna kwamen nummers, die beter in den smaak vielen en Andrée van opgetogenheid enthousiast in de handen deden klappen. Vooral twee harmonica-spelers, die hun instrument met zang begeleidden, brachten haar, temeer omdat het knappe jongemannen waren, in extase. Haar ‘bis, bis’ was boven dat van de anderen uit in de heele zaal te hooren.

Eindelijk kwam dat, waarop iedereen had gewacht, ‘le coup de crochet’, het andere was maar voorspel geweest. Monsieur Gabriello verscheen ten tooneele, een groote, dikke, vettige man, met een onbetrouwbaar gezicht, die blijkbaar in de directie zat, want hij stond met groote letters op de aanplakbiljetten vermeld, hoewel hij niet anders deed dan de ‘coup de crochet’ aankondigen en het goede verloop ervan controleeren. In alle recensies in de kranten, die recensies zijn meestal gekocht en betaald, werd tot walgens toe, voortdurend van de ‘beminnelijke Gabriello’, ‘de sympathieke Gabriello’ gesproken. De man kon noch goed causeeren noch geestig zijn, wat bij deze gelegenheid als het ware voor de hand lag. Gezien zijn waterachtigen glimlach was hijzelf echter heilig overtuigd van de belangrijke rol, die hij vervulde en van het onweerstaanbaar sympathieke zijner verschijning.

Deze mijnheer deelde mee, dat het publiek mocht laten blijken, in hoeverre het met de beroepsartiesten meende te kunnen

wedijveren en verzocht hun, die zich daartoe geroepen achtten, achter het tooneel te komen.

- Zingen zij goed, zei hij, dan zal de directie niets liever doen dan hen engageeren, zingen zij slecht, dan staat het het publiek vrij om ‘au crochet’ te roepen. Wat er dan zal gebeuren, dat zult u verder wel zien.

Het publiek gnoof, het rook, zooals in de Spaansche arena's, bloed, al was het dan ook maar hartebloed. De amateurkunstenaars rezen uit de zaal op, nieuwsgierig nagestaard door degenen, die minder moed of minder gaven hadden en weldra kwam het eerste slachtoffer op het tooneel.

Het was een mijnheer, die zacht zong, uit zenuwachtige bibbervrees. De zaal maakte direct een geweldige herrie en riep: - Harder, luider, ik hoor niets, zet je luidspreker aan. Nadat dat een minuut geduurd had, brulde het publiek ‘au crochet’, waarop tot groote hilariteit van allen vanuit de zijcoulissen een enorme bordpapieren hand verscheen, met één lange kromme ijzeren vinger, die het slachtoffer van het tooneel haakte. Daarop verscheen een valsch zingende dame, die steeds een halven toon lager of hooger was dan de piano, die haar begeleidde. Zij werd met raadgevingen overstelpt: - Ga naar huis, de goede noot zoeken -, en toen het plotseling nog valscher dan valsch klonk, steeg een vervaarlijk - Oei, oei, oei - uit de zaal op. De zangeres werd door de haak weggetrokken, terwijl zij nog zong. Zij ging tenslotte met aarzelende schreden, waarbij zij het publiek verachtelijk met haar neusgaten aankeek. Volgde een jongeman, die zich achter de schermen, blijkbaar om een onmiddellijk succes te oogsten, in een ijselijk rood Pierrot-costuum had gestoken. Een verdacht welwillend gejubel begroette hem en de kreet: - Où est le taurau? Hij werd van het tooneel gejouwd, voordat hij een mond had kunnen opendoen. Daarna probeerde een man met een romantisch liedje de menigte te veroveren. Hij kondigde ‘Chanson de la lune’ aan. Na de eerste regels, die met een gebroken stem van zelf-ontroering werden gezongen, werd er vanuit de zaal geroepen: - Vivement le dernier quartier - en - Eclipseer, éclipseer. - De onvermijdelijke negerin ontbrak evenmin. Zij zong een chanson simple, niet goed en niet kwaad. Doch het prikkelde toch blijkbaar een

mijnheer van het balcon. - Au crochet, schreeuwde hij. Eensklaps sprong een dame uit het parterre half uit haar fauteuil op. - Wat, w-wat zegt u, zij zingt goed, u weet niet, wat muziek is. De zaal schaterde. Ondertusschen bracht de negerin haar voordracht ten einde en trok, met een mager applausje, af. Maar de mijnheer van het balcon en de dame uit het parterre konden niet zoo licht vergeten en keken elkaar af en toe verwoed vanuit de verte aan, totdat de heele zaal daverde van het lachen en zij er zelf ook aan meededen. Tot slot verschenen nog een kantoorbediende, die zoo uit zijn bureaustoel leek te zijn weggeloopen en die waarschijnlijk tusschen het gecijfer van zijn boekhoudersbestaan van een carrière à la Maurice Chevalier had gedroomd - hij zong als een rechtlijnig teekenschrift -, een kaalhoofdige, die vol uitbundigheid werd begroet en met de woorden - Amenez sa tête et repassez les lames Gillette - en een bespeler van het instrument de zaag, die afdroop onder het verwijt van: - Ah, non, pas cet arracheur de dents.

Terwijl zich dit alles had afgespeeld, had Andrée luid meegeroepen ‘au crochet’ of ‘elle chante bien’ en bij de ruzie tusschen het balcon en de parterre had zij bijna gesnikt van het lachen. Guillaume amuseerde zich kostelijk, als er een geestige opmerking vanuit de zaal kwam, maar hij schreeuwde meer om haar plezier te doen dan voor zichzelf hard mee, zelfs zoo, dat zij eenmaal uitriep: - Ah, pas comme ça, hein! - en de handen aan de ooren bracht. Maar onderwijl vond zij het allemaal wàt grappig en waardeerde zij de manier, waarop hij eigenwijs en zelfstandig tegenover haar optrad. Zelfs toen hij haar in de pauze met een stukje sinaasappelschil per ongeluk werkelijk echt in haar oog spoot, zoodat zij het een tijdje dicht moest houden, wat een dwaas gezicht was, verdween haar goede humeur niet, integendeel zij scheen dit extra te waardeeren. Met een zucht van teleurstelling zag Andrée en met een zucht van verlichting zag monsieur Codrou het gordijn dichtvallen.

- Comme je me suis amusée, zei zij uit den grond van haar hart, naïef als een kind. Het kwam er zoo frisch uit, dat het Guillaume met haar al te groote enthousiasme verzoende.

Buiten namen zij allemaal het middenpad van den boulevard Rochechouart om hem naar de Métro te brengen. Zij gingen

met de autobus naar Clichy. Guillaume sloeg zonder aarzelen zijn arm om haar middel en zoo liepen zij voort. Zij voelde zich gelukkig na dezen uitgang en zei tevreden gestemd: - Vous avez beaucoup émancipé, waarmee zij wou zeggen, dat hij zich als een waar kameraad had gedragen. Guillaume was, toen hij afscheid had genomen, na lang haar hand te hebben gedrukt en haar vrijmoedig in de oogen te hebben gezien, blij en voldaan.

Op zijn kamer gekomen overdacht hij den avond van begin tot einde en de wensch steeg in hem op haar te zeggen, hoe het kwam, dat hij nu rustig en vroolijk en onbezorgd was geweest, namelijk, omdat zij den avond van het dîner in het Russische restaurant voor het eerst buitengewoon lief voor hem was geweest. Eenmaal aan het schrijven kwam van het een het ander, zijn hart liep over, zijn hart, dat zoo vurig wilde liefhebben. Het werd een gloeiende liefdesbrief, waarin hij niet zijn aanzoek herhaalde, dat bleef altijd nog buiten beschouwing zoolang zij hem daartoe het recht niet gaf, maar waarin hij wel zijn brandenden hartstocht en verlangens uitte, eenvoudig alleen maar als een hulde aan haar. Hij bracht den brief nog om twee uur 's nachts op de post en ging heerlijk slapen, overtuigd, dat die vurige woorden haar hartstochtelijke natuur goed zouden doen. Hij onderging niet alleen de verrukking van het schrijven van dien brief, maar ook de verrukking van hoe zij hem zou lezen. Eindelijk, eindelijk voelde hij zich van zijn beklemming bevrijd worden en iets in haar ontwaken.

* * *

'Ik wou Donderdag met je naar Grock gaan in het Cirque Médrano.'

Zij antwoordde niet.

Het was een paar dagen later. Zij zaten weer in het restaurant Meunier, de muziek speelde zoetelijke wijsjes, de garçons liepen, als voortgejaagd, heen en weer, borden kletterden, een lawaai en een herrie, temidden waarvan zij als op een eilandje zaten. Aan hun tafel bevond zich ook verder niemand.

'Heb je geen zin?' vroeg hij, want hij had in haar een vreemde stilzwijgendheid ontdekt.

- In de week ben ik moe.

‘Laten wij dan Zaterdagavond gaan.’

- U wilt altijd maar met mij uit, vroeger ging ik haast nooit uit en ik houd niet van het circus.

‘Dan kunnen we ergens anders heen gaan.’

- Nee, laten wij dan maar naar Grock gaan, ça n'a pas d'importance.

Zij keek voor zich uit. Plotseling sprak zij. Onder haar woorden werd Guillaume ijskoud.

- Monsieur Lindquist, zei zij, misschien is het beter, dat wij elkaar niet zoo dikwijls zien.

Zij nam een stukje papier, dat toevallig op tafel lag en waar niets op stond, hield het van zich af, keek er naar en vervolgde:

- Toen ik uw brief ontving, bijvoorbeeld, zei die me niets.

Guillaume voelde een zeldzame angst en radeloosheid in zich opstijgen, terwijl hij tezelfdertijd met al de scherpte van zijn geest dat teekenende gebaar opmerkte, dat zij een papiertje in haar hand had genomen, om dit den brief te laten voorstellen. Hij had even de gewaarwording, alsof hij daarmede iets grootsch beleefde. Hij bewoog niet, hij zat als een blok.

- Ook ben ik niet lief voor u.

‘Jawel’, fluisterde hij.

Zij schudde het hoofd.

‘Est-ce que je vous embrasse?’

Zijn gedachten vlogen terug. Nee, nu pas bedacht hij zich, dat zij hem nooit spontaan omhelsd had, alleen om hem te bedanken of als hij haar omhelsde, dat zij zich altijd had l a t e n omhelzen.

De tranen drongen naar zijn oogen, schitterden er in, maar rolden niet langs zijn wangen. Hij boog het hoofd, als verpletterd door een loodzwaar verdriet. Hij beefde niet, hij zag alleen bleek, hij was als verdoofd.

- Ziet u, het is beter, dat wij elkaar eens een tijdje niet zien.

Zij zag, hoe hij met zichzelf vocht om zijn verdriet te beheerschen.

- Ja, ik weet wel, je vous fais mal.

‘Oui, vous me faites mal’, zei hij met een ontroerde stem.

Hij bedwong zich met alle kracht om niet in snikken uit te barsten.

C'était fini.

Zij moesten opstappen. Hij liet haar betalen, want hij was als hulpeloos. Hij wist niet meer, wat hij gegeten had. Zij vroeg hem, zooals je een kind vraagt. Naast hem stond de garçon met het blocnootje in de hand.

- Bedenk, wat heb je gegeten. - - - Herinner je je het niet meer?

'Nee, ik herinner me niets meer.'

Zij stonden op. Hij hielp haar in haar mooien langen mantel.

- Regardez ce que vous m'avez faite, zei zij, om vriendelijk te zijn en liet haar oog zien, dat een beetje was opgezwollen.

'Komt dat van de sinaasappel?' vroeg hij toonloos, terwijl hij keek, zonder er eenige aandacht aan te wijden.

In de rue de la Chaussée d'Antin namen zij afscheid, zij op de gewone wijze, hij zonder klank in zijn stem, zonder haar aanwezigheid te voelen. Andrée was voor hem al ver, ver weg.

Hij liep naar huis, versuft, misschien gebogen. Hij had om half drie zijn laatste dansles.... als hij die genomen had, k o n h i j d a n s e n. Het was duur geweest, veel geld, 300 francs, veel te veel voor hem. Hij wou er niet naar toe gaan, maar hij liep wel door de straat, waar de lessen gegeven werden, om te kijken, als hij voor de deur zou staan of hij niet wakker zou worden en bemerken, dat alles een droom was geweest. Hij liep langzamer, hij stond voor de deur, hij ging niet naar binnen. Terwijl hij voortliep verspreidde zich een koortsachtig gevoel door zijn lichaam, pakte hem beet. Hij rilde van de kou, hoewel hij warm gekleed was.

Op zijn kamer gekomen, keek hij naar het portret, dat op zijn werktafel stond en waaronder zij met groote vaste hand had geschreven 'Pour vous, mon ami, avec toute ma sympathie, Andrée'. Hij keek ernaar, roerloos, las het geschrevene in zichzelf en zei alleen hardop 'Andrée'.

Hij kleedde zich gedeeltelijk uit, ging in zijn bed liggen en staarde naar de zoldering zonder te denken. Alleen één wensch trok door hem heen, tegelijk met de warmte, die onder de dekens tot hem begon door te dringen:

Nu zoo maar te kunnen blijven liggen en nooit, nooit meer behoeven op te staan.

(Wordt vervolgd.)

Balzac
Aard en beteekenis zijner kunst. Een inleiding door Mr. D. Spanjaard.
II. *(Vervolg van blz. 170.)*

Nog in het begin onzer eeuw kon A. le Breton, in een overigens waardeerbare poging om Balzac's persoonlijkheid en zijn werk in het juiste licht te plaatsen[1)], in een hoofdstuk over diens Pessimisme zich als volgt uitlaten: 'Il s'est plu à étaler sous nos yeux toutes les tristesses ou toutes les laideurs de la vie, sans nous offrir aucun moyen d'y remédier ou de nous en consoler. Et c'est pourquoi il y a quelque chose de faux et d'immoral dans son art, bien qu'il ait souvent essayé de répondre au reproche d'immoralité. Un écrivain peut être immoral de bien des façons, mais le pire de toutes consiste à nous inspirer le dégoût de la vie, la défiance ou le mépris des autres hommes. Quand même la vie serait aussi laide que le dit Balzac, ce n'est pas à la misanthropie que l'homme de génie a mission de nous conduire; c'est à la pitié et à la résignation. Ou plutôt, sa mission est de nous réconcilier avec cette pauvre vie tant calomniée, de nous rendre les beaux espoirs, les illusions fécondes, - et j'aurai toujours peine à croire que l'optimisme de Corneille ou de Hugo ne soit pas supérieur au pessimisme de Balzac.'

Woord voor woord doen hier pijnlijk aan, zin voor zin zijn valsch. Men denkt hierbij veeleer aan een vroegere dogmatische

1) Balzac, *L'homme et l'oeuvre*, Parijs, 1905.

critiek in ons vaderland, dan aan een oordeel uit het vaderland der nieuwere critiek! Den kunstenaar een ‘missie’ voor te schrijven! En ik weet niet welke missie dan heilzamer zou zijn, het optimisme van den schrijver die door het leelijke te negeeren ons met ‘vruchtbare illusies’ in slaap zou wiegen, of het moedige pessimisme van hem, die ons ook het leelijke toont, ons inwijdt en afschrikt, maar die tevens, gelijk Balzac doet - geheel in strijd met wat le Breton beweert - als geneesmiddelen tegen de maatschappelijke kwalen menschelijkheid en altruïsme in elken vorm oproept.

Tegenover de levenshouding van een kunstenaar past begrip, onderzoek van haar ontstaan, verklaring, - niet critiek van uit een tegenovergesteld standpunt. Het is ons volkomen onverschillig of le Breton meer voelt voor het optimisme van Corneille of Hugo, dan voor het pessimisme van Balzac; maar het laat ons niet koud als hij op *dien grond* de kunst van Balzac bij die dezer twee anderen achterstelt. De taak der critiek wordt daarmede volkomen miskend. De criticus moge persoonlijk voorkeur voor een richting, voor een levensopvatting hebben, en die uiten, - daar is hij mensch voor, - maar hij mag zijn voorkeur niet in den vorm van algemeen geldende dogma's of kunstwetten vastleggen. Kunstwetten bestaan *niet* voor den kunstenaar, maar alleen voor den criticus, en de voornaamste daarvan luidt, dat hij bij de *beoordeeling* van kunst zijn voorkeur van dezen aard het zwijgen heeft op te leggen, althans niet als maatstaf van waardeering voor te stellen. Er zijn andere criteria voor zijn beroep, o.a. dat hij de levenshouding van een kunstenaar in haar oorsprongen heeft na te gaan, en in haar wezen en haar invloed op zijn werk te verklaren.

Doch is de bewering van le Breton juist, dat Balzac de pessimist is geweest dien hij met zoo leelijke kleuren heeft geschilderd? Is het constateeren, het beschrijven van misstanden en ondeugden in de maatschappij en in den mensch op zichzelf reeds een uiting van een pessimistischen gemoedsaard? Zoo ja, dan zou dit het einde der romankunst beteekenen. En hoe dan wanneer men, gelijk Balzac doet, die gebreken aan de kaak stelt en geeselt, wanneer men daartegenover als correctief van het verbroken evenwicht de geneesmiddelen noemt, ontleedt en aanprijst?

Er zijn stellige en onweerlegbare getuigenissen tegen Balzac's

absoluut pessimisme, en deze zijn alweder te vinden in zijn theoretische verweerschriften, de voorberichten voor zijn romans, maar het meest en het krachtigst in de romans zelf: de vele mannen en vrouwen, die in verborgenheid hun plicht doen, zich vergeten, zich offeren.

In de voorrede der *Comédie Humaine* zegt Balzac: 'l'homme n'est ni bon ni méchant, il naît avec des instincts et des aptitudes; la société, loin de le dépraver, comme l'a prétendu Rousseau, le perfectionne, le rend meilleur; mais l'intérêt développe aussi ses penchants mauvais. Le christianisme, et surtout le catholicisme étant, comme je l'ai dit dans *Le Médecin de Campagne,* un système complet de répression des tendances dépravées de l'homme, est le plus grand élément d'ordre social.' Deze geloofsbelijdenis is woord voor woord gericht tegen Rousseau's leer: de mensch van natuur goed, doch in en door de samenleving bedorven; hoe verder gevorderd en ontwikkeld de sociale toestand, hoe verdorvener de sociale mensch; slechts terugkeer tot de natuur kan den mensch in zijn oorspronkelijk deugdzamen en onbedorven staat herstellen. Neen, zegt Balzac, de mensch is volmaakbaar (perfectible), en wel *in* de samenleving. En op een volgende bladzijde licht hij dit verder toe door de verklaring, dat hij niet deelt het geloof aan een onbepaalden vooruitgang wat de maatschappij betreft, maar dat hij gelooft aan den persoonlijken vooruitgang van den mensch op zichzelf. 'Ceux qui veulent apercevoir chez moi une intention de considérer l'homme comme créature finie se trompent donc étrangement.' Dus: de mensch volmaakbaar, ook in de maatschappij. Met dit geloof nu is pessimisme onvereenigbaar! De mensch wordt door zijn belangen tot daden gedreven die voor hemzelven en de maatschappij noodlottig kunnen zijn. En Balzac heeft met onnavolgbaar meesterschap dit gedeelte zijner taak volbracht: de werking der ongebreidelde hartstochten aan te toonen. Doch er is een andere Balzac, die het verbroken evenwicht herstelt, het verwrongen beeld der samenleving weer recht zet: Balzac, 'réparateur', de stuwende macht der goedheid in de samenleving en haar heilzamen invloed ons voor oogen stellende. Werken de booze hartstochten desorganiseerend, ontbindend, vernietigend: plicht, goedheid, liefde organiseeren opnieuw, bouwen op, binden weer samen. Heel een leger van onbaatzuch

tigen en meedoogenden, - in schijn dikwijls zwakken, maar wier karakter een zedelijke kracht vertoont waarbij de krachtsuitingen der groote egoïsten leege lafheid schijnen, - heel een schare staat op zijn wenk gereed om hun niet luidruchtige en weinig éclatante taak met al de macht hunner liefde, toewijding en zelfopoffering te vervullen, het booze, door anderen beraamd of aangericht, te voorkomen of te herstellen, en in hun eigen kring of onder grootere groepen der samenleving het beginsel der dienende goedheid te verwezenlijken. Om de uitwerking van al de lage, of lafhartige of hebzuchtige handelingen, de excessen van alle hartstochten, die hij ons toont te verzachten, en dus den indruk weg te nemen als zou hij slechts de boosheid zien, stelt hij daartegenover als correctief deze andere figuren. Dit is karakteristiek voor Balzac, en wie hierop niet let schept zich een valsch beeld van den mensch en den schrijver. Want het is óók om het geschokte evenwicht in zijn eigen geest en gemoed te herstellen dat hij het beeld der samenleving ook naar deze zijde uitwerkt, licht en schaduw overeenkomstig de werkelijkheid verdeelt, en zijne sympathieke figuren schept: de mannen en vrouwen der dienende liefde, hetzij de duldende, hetzij de alles gevende, die aan zijn conceptie eerst de voleinding, en aan zijn eigen en onzen geest de zedelijke bevrediging schenken; figuren die het centrum der menschelijkheid vormen, ook dan wanneer zij niet in het centrum der handeling staan.

Balzac's wezen vertoonde een zelden voorkomende vereeniging van kracht met goedheid en bijna vrouwelijke zachtheid, die ook Beethoven bezat. Waar meestal deze eigenschappen slechts onwillig samengaan, de eene gewoonlijk de andere verdringt, zijn zij in Balzac elkaar doordringend saamgeweven: een strijder die het gewoel der samenleving zoekt, maar tevens een arm, naar goedheid en liefde hunkerend mensch. Op hemzelf past de beschrijving van den ouden zeeman in de kleine vertelling *Un drame au bord de la mer,* en Balzac heeft daarbij wellicht heimelijk aan zichzelf gedacht: ‘ce front rude, empreint de probité farouche, et sur lequel la force avait néanmoins laissé les vestiges de cette douceur qui est l'apanage de toute force vraie; ce front sillonné de rides était-il en harmonie avec un grand coeur?’ Ook

Balzac heeft, als Beethoven, in de stilte zijner werkkamer *zijne* adagio's gezongen, zijne klachten, zijne hunkeringen naar liefde en stil geluk, naar zedelijke volmaking; ook naar de dreven der eenzaamheid, naar het land, waar de stille deugden lichter ontbloeien dan op den harden bodem der woelige steden. En vanzelf rijzen voor onzen geest de titels van boeken als: *Séraphita, Louis Lambert, Le Lys dans la Vallée, L'Envers de l'Histoire contemporaine, Le Médecin de Campagne,* dit laatste met het motto 'Aux coeurs blessés, l'ombre et le silence', en het devies 'fuge, late, tace' van den in zijn hart doodelijk gewonden dorspdokter, die zich in een afgelegen bergdorp onder een arme bevolking terugtrekt, en voor wien het altruïsme, de beoefening der humaniteit in den meest uitgebreiden zin de uitredding wordt uit de zedelijke nooden, zijn gemoed door de liefde bereid. En Eugénie Grandet, die zich met de millioenen, door haren van gouddorst bezeten vader vergaard, na diens dood aan werken van liefdadigheid wijdt, en zoo haar bezwaard gemoed verlicht. En ook Schmucke, de arme Duitsche musicus[1)] in *Le Cousin Pons,* die 'héros de l'amitié', erfgenaam van zijn vriend Pons, die zich willig van zijne erfenis laat berooven, en het weinige dat hem blijft in weldoen spilt. En de 'goede rechter' Popinot[2)], scherpzinnig jurist, maar tevens door de kennis der maatschappelijke toestanden tot een hoogere, en als ik het zoo noemen mag meer moderne opvatting van zijn ambt gebracht. 'Frappé des injustices profondes qui couronnaient ces luttes où tout dessert l'honnête homme, où tout profite aux fripons, il concluait souvent contre le droit en faveur de l'équité dans toutes les causes où il s'agissait de questions en quelque sorte divinatoires.' En de zucht naar sociale rechtvaardigheid en naar weldoen wordt hem meer en meer een hartstocht, ook buiten zijn ambt. Tot president eener commissie gekozen om tijdens een hongersnood, gevolg van de bezetting van Frankrijk na Napoleon's val, de armen van zijn wijk hulp te verleenen, gaan hem de oogen open: 'Ce grand jurisconsulte, ce profond criminaliste.... avait

1) Schmucke bespeelde in het orkest van een boulevard-schouwburg alle instrumenten die er ontbraken. 'Les Allemands - zegt Balzac - s'ils ne savent pas jouer des grands instruments de la liberté, savent jouer naturellement de tous les instruments de musique.' In de eeuw, die sindsdien verloopen is, schijnt mij hun virtuositeit in het bespelen van dit moeilijkste aller instrumenten, dat der vrijheid, geringe vorderingen te hebben gemaakt.
2) In *L'Interdiction.*

depuis cinq ans aperçu les résultats judiciaires sans en voir les causes. En montant dans les greniers, en apercevant les misères, en étudiant les nécessités cruelles qui conduisent graduellement les pauvres à des actions blamables, en mesurant enfin leurs longues luttes, il fut saisi de compassion. Ce juge devint alors le saint Vincent de Paul de ces grands enfants, de ces ouvriers souffrants.' Hij eindigt met alle armen uit zijne buurt bij zich thuis te ontvangen, waar hij een soort 'Ministerie van Weldadigheid' opricht.

De in den doolhof hunner hartstochten verdwaalde menschen mogen de belangstelling van den kunstenaar in Balzac méér prikkelen, en daardoor met grooter dramatische bewogenheid en intensiteit gezien en met krachtiger hand geboetseerd zijn, - zijn hart trekt naar hen onder zijn verbeeldingswezens die de dienende liefde vertegenwoordigen. Al moest hij de laagheid en gemeenheid, den fellen strijd van het egoïsme in de maatschappij tot den bodem schouwen en onderzoeken, en in de meest grootsche concepties tot leven te brengen, hij had het diepe bewustzijn van de almacht der liefde, der caritas. De leerling in den geest van den Zweedschen mysticus Swedenborg heeft in *Seraphita* - het werk dat naar Balzac's eigen woorden een uitbreiding van het Evangelie moest zijn, gelijk *Le Médecin de Campagne* een tweede *Imitatio Christi,* - dit beginsel als het voornaamste en eenig wezenlijke verheerlijkt.

Een figuur die Balzac steeds opnieuw, kennelijk met een nauwlijks verholen heimwee naar een onbereikbaar ideaal, heeft geteekend, is de zich opofferende vrouw: liefhebbende wezens, die altijd het slachtoffer worden, wier werk ten slotte meestal in nutteloosheid verloopt, zoo men nutteloos kan noemen en ijdel het hooge voorbeeld van de zich gevende liefde, en de zeldbevrediging die zij schenkt. Balzac versiert deze vrouwen maar al te gaarne met alle denkbare deugden en volmaaktheden.

Uit dit alles, uit zijn diepe waardeering van de menschelijke en burgerlijke deugden, uit zijn zucht naar wereld- en menschenverbetering blijkt duidelijk dat Balzac op den titel van pessimist aanspraak kan noch wil maken. Ook hierin verschilt hij ten zeerste van zijn romantische tijdgenooten, die er een eer in stelden hun afkeer van de wereld, van den 'bourgeois', dien zij verfoeiden, van de gewoonheid en platheid van het alledaagsche leven, op

dikwijls luidruchtige wijze te uiten; de diepe onvoldaanheid met de wereld, met het tijdvak waarin het lot hen had neergeworpen, de niet-aanvaarding van het leven zijn de hoofdkenmerken van de romantische levensbeschouwing en kunst. Hun pessimisme was een gevolg van de tijdsomstandigheden: de geweldige stormen die sinds de groote Revolutie de samenleving hadden geteisterd; de ontzaglijke veranderingen in staat en maatschappij, waaronder er dikwijls waren die, nauwelijks tot stand gebracht, door andere weer werden verdrongen; en toen eindelijk de rust scheen wedergekeerd, het gevoel dat al die stormen en rampen om zoo te zeggen voor niets hun verwoestingen hadden aangericht; een maatschappij die op niets anders méér scheen bedacht te zijn dan de handhaving der zoo duur gekochte rust en orde, en waarin het geld, de handel en de industrie hun groote rol begonnen te spelen: het was één jacht naar geld en genot die alle standen bezielde. De geld-adel neemt de plaats in van de oude families van het Ancien Régime. De dichterlijke naturen waren op hun anti-maatschappelijke droomen aangewezen; zij ontvluchtten in den geest de benauwende werkelijkheid. Slechts één onder hen was groot en onbevangen genoeg om de door hen gehate maatschappij zonder vooringenomenheid te zien en te bestudeeren, en tot zelfs in haar monsterachtigheid onpartijdig weer te geven; en dat was Balzac!

Zelfs een te laat geboren romanticus als Flaubert, maar die zijn geest noodgedwongen - om zijn afkeer van het romantische lyrisme, de romantische phrase, de uitspattingen der romantiek, - tot het realisme heeft bekeerd trots zijn afschuw van het gewone leven, zelfs hij, de ‘réaliste malgré lui’, blijft zijn oude liefde en levensbeschouwing in zijn hart getrouw, verfoeit de wereld, de samenleving, trekt zich terug en stelt zich buiten haar, haat en geeselt den bourgeois. In zijn werk vormen de actief-goede karakters slechts een kleine minderheid. Hij is de geboren idealist, maar om zijne ontgoochelingen tot pessimist gegroeid. In zijn *Bouvard et Pécuchet* stelt hij het Groot Tafereel der Menschelijke Dwaasheid op; de zin van de ‘Tentation de St. Antoine’ is dat alles ijdel is, godsdienst, wetenschap en alle verlokkingen, ook die der liefde. Doch Balzac, die als mensch tal van teleurstellingen en ontberingen heeft gekend, geldelijke zorgen ten gevolge van groote nijpende schulden waaronder hij tot aan het eind van zijn

leven gebukt zoude gaan, en die hij te vergeefs door den meest overmatigen arbeid, dien een schrijver zich ooit heeft opgelegd, heeft trachten van zich af te wentelen, - Balzac maakt den indruk dat hij niettemin een groote objectiviteit jegens zijn figuren zoekt te bewaren; hij is mild, diep-menschelijk in zijn oordeel, staat niet afwijzend of hoonend en sceptisch tegenover de neigingen, de verheffingen zoowel als den vaak diepen val der stervelingen, trots de bittere teleurstellingen die de aanraking met de wereld hem reeds vroeg heeft bereid, hem die als jongeling reeds het maatschappelijk leven en de zakenwereld van nabij heeft leeren kennen. En hij heeft zijn geloof in de menschheid, dat Flaubert mist, dikwijls genoeg betuigd. Zoo Balzac de slechte en onmaatschappelijke krachten aan de kaak stelt, en dubbel als zij de handelingen bepalen van hen, journalisten, staatslieden, bankiers, rechters, die hun beroep en hunne talenten misbruiken; - tegenover de burgerlijke bekrompenheid, indien zij gepaard gaat met maatschappelijke deugden, toewijding, betrouwbaarheid en al wat aan een zuiver gemoed ontspringt, is hij mild en toegevend. Met een verblijdend, doch dikwijls niet geheel gerechtvaardigd idealisme, kan hij zich te goed doen aan deze deugden, ze in zijn werk vieren. Hij heeft niets van de verbeten grimmigheid van den ontgoochelden idealist Flaubert. Wie de menschen menschelijk wil zien, moet zich, als de Indische god in Goethe's gedicht, onder hen begeven, hun gelijke worden, om hun vreugde en hun leed mede te kunnen voelen.

Balzac's wezen, heb ik gezegd, vertoont een mengsel van goedheid en van kracht, een zeldzaam mengsel, gelijk anders slechts in de reuzen der sage huist. Hier belanden wij reeds buiten de grenzen van het gewone realisme, van de beschrijving der dagelijksche werkelijkheid. Op de fundamenten van deze realiteit heeft zijne verbeelding een machtigen, gigantischen bovenbouw opgetrokken, waardoor hij evenwel niet de hechtheid van den grondslag in gevaar brengt, maar de eigenlijke en diepere taak van den kunstenaar volbrengt: een persoonlijke visie van het leven te verwezenlijken, in een eigen, aan zijn eigen geest ontsproten vorm; de artistieke in plaats van de enkel materieele waarheid; een taak geheel in overeenstemming met zijn credo, dat de kunst de natuur niet op den voet heeft te volgen, haar niet heeft te

copieeren, maar haar leven en uitdrukking en beweging te geven, haar te verbeelden.

De gewone schrijver moge aan de gebruikelijke stof genoeg hebben, Balzac's geest was er steeds op uit de wereld der verschijnselen tot hare uiterste grenzen te verwijden en te onderzoeken, neen, deze grenzen nog te verbreken. In *Le Lys dans la Vallée* laat hij den held, zijn eigen alter ego, zeggen: 'Je ne sais à quelle prédestination, à quelle nature doit s'attribuer le plaisir que je trouve à m'avancer jusqu'au bord des précipices, à sonder le gouffre du mal, à en interroger le fond, en sentir le froid, et me retirer tout ému.' Hij voert het leven tot de sterkste spanning op; hij doorvorscht tot zelfs onbekende gebieden, waar anders ook de kunstenaar huivert door te dringen. Vele zijner figuren rukken aan de zuilen des levens en verwrikken die, zoodat ze krakend ineenstorten en henzelf, uitgeput en bezwijkend onder de gigantische inspanning, gelijk Simson onder het neervallend puin, bedelven. Zij bezwijken in hun vermetel en noodlottig zoeken naar het uiterste, naar het absolute, en onder de machteloosheid hunner pogingen, zoodat hun verstand, of hunne krachten breken. Een zweem van waarheid hebben zij in hun matelooze droomen en hersenschimmen wellicht gezien, maar de bovenmenschelijke en ijdele inspanning om, zonder de wetten der redelijkheid en der waarschijnlijkheid te verstoren, langs logischen weg het uiterste te bereiken, om leven en vorm te geven aan wat voor menschen te diep verscholen ligt, breekt hen of maakt hen tot waanzinnigen, gelijk Balthasar Claes (in *La Recherche de l'Absolu*), een der hunnen, dilettant-chemicus, die zichzelf en zijn gezin ruïneert in zijn, vermogen en gezondheid verslindende, pogingen om de eenheid der stof te ontdekken, de uiterste geheimen der natuur te ontraadselen, en gelijk de oude alchimisten hoopten en verwachtten, schatten zich in den schoot te zien vallen. Van al zijn gelijkgestemde lotgenooten, tragische figuren, breekt die drang naar het absolute ten slotte lichaam of geest: Frenhofer, de oude schilder, die in zijn strijd om aan zijn werk zijn ziel en zijn leven in te blazen, en het geheim van het relief in de schilderkunst te ontdekken, tien jaren op één doek zich afslooft, totdat ten slotte niemand op dat doek iets anders ziet dan kleur op kleur, hijzelf echter de schoonste vrouw die ooit geschilderd is, meer levend

dan en wedijverend met de schoonste onder de levenden. Hij raakt geheel in ijdele bespiegelingen, maar ook in twijfel verward, verbrandt in wanhoop alle zijne doeken, en sterft; Louis Lambert (Balzac's dubbelganger, maar een die de grenzen der menschelijke natuur overschrijdt) die het uiterste in de wereld der gedachte en der wetenschap naspoort, totdat zijn geest zich in de gevaarlijke diepten der mystiek, en eindelijk in de nevelen van den waanzin verliest, en hij sterft. Balzac geeft ons een gansche bloemlezing zijner ideeën, waaraan hij gaarne in een boek samenhang en vorm zoude hebben gegeven, zegt hij: ‘ces débris de pensées, compréhensibles seulement pour certains esprits, habitués à se pencher sur le bord des abîmes, dans l'espérance d'en apercevoir le fond. La vie de cet immense cerveau, qui sans doute a craqué de toutes parts comme un empire trop vaste, y eut été développée dans le récit des visions de cet être, incomplet par trop de force ou de faiblesse.’ Of ook Gambara, Italiaansch musicus, door de Napoleontische oorlogen uit zijn land verjaagd en geruïneerd, om ten slotte te Parijs een ellendig bestaan te leiden: ‘personnage, digne d'Hofmann, porteur de trésors inconnus, pélérin assis à la porte du paradis, ayant des oreilles pour écouter les chants des anges et n'ayant plus de langue pour les répéter, agitant sur les touches d'ivoire des doigts brisés par la contraction de l'inspiration divine, et croyant exprimer la musique du ciel à des auditeurs stupéfaits.’ Allen worden zij letterlijk verteerd door den demon die in hen huist[1]. Zoo ook al die anderen, in wie de booze en verderfelijke hartstochten woeden, die in hun leven slechts één doel, ééne vervulling voor oogen hebben en najagen, en daarvoor alles, desnoods ook anderen, opofferen.

Den gemiddelden mensch, wiens neigingen, lusten en levensloop met die der middelsoort overeenkomen, of daarvan slechts geringe afwijkingen vertoonen, vinden wij onder de krioelende en wriemelende menigte van Balzac slechts als een minderheid[2]. Hij voelt zich onweerstaanbaar getrokken tot de schildering der sterke en machtige figuren, der vernietigende hartstochten. F. Davin, in zijn reeds aangehaalde, door Balzac geïnspireerde voorrede tot

1) Frenhofer in *Le Chef-d'oeuvre inconnu*; Louis Lambert en Gambara in den roman, resp. de vertelling van dien naam.

2) De vraag naar de vermoedelijke naaste toekomst van den roman (want voorspellingen op langen termijn zijn in deze materie even uit den booze als op het gebied der meteorologie) in verband met de *andere* richtingen inslaande kunst van Proust, kan hier in dit bestek niet worden behandeld. Slechts een enkele opmerking. De romanschrijver Balzac is de man der daad, der actieve figuren en dramatische karakters; Proust de man der dadenloosheid, de onderzoeker van die zielkundige problemen en factoren, welke den mensch in zijne voorgenomen handelingen dwarsboomen of doen omkeeren; invloeden van buiten of uit zijn eigen wezen voortkomende. De gesloten persoonlijkheid in Balzac's werk heeft bij Proust plaats gemaakt voor een veranderlijke, relative of gebroken persoonlijkheid. De kunst van dezen laatste doet aan die van Balzac geen afbreuk; zij corrigeert geen fouten in diens levensbeeld, maar *voltooit* door aanvulling het tafereel.

de *Etudes Philosophiques,* stelt naar aanleiding van *La Peau de Chagrin* als de grondgedachte van dezen fantastischen, maar in zijn hoofdsymbool (het ezelsvel dat elken wensch van den bezitter vervult, maar met elken vervulden wensch inkrimpt) de kern van het leven weergevenden roman: 'La vie décroît en raison directe de la puissance des désirs ou de la dissipation des idées.' De idee wordt bij Balzac's helden passie en werkt desorganiseerend; Davin noemt daarvan verscheidene voorbeelden uit diens romans.

Wij zijn maar al te licht geneigd een groot schrijver van overdrijving in de schildering der gevoelens, en vooral der krachtige hartstochten, te beschuldigen, omdat wij de gave missen zelf den omvang en de werking dezer passies in de samenleving te schatten en te peilen, tenzij wijzelven - maar hoe zelden geschiedt dit! - één dier machtige gevoelens beleven. Wij missen het vermogen, en meestal de gelegenheid, in de ziel van anderen door te dringen, onze evenmenschen, te midden van wie wij leven, doch van wier wezen wij slechts een flauwe afschaduwing zien, of wier gewelddadige handelingen of somber einde wij in de dagbladen lezen zonder de motieven of de oorzaken ervan te kennen - tenzij in de weinige gevallen eener 'cause célèbre', met de uitvoerige verslagen daarvan in de couranten, waardoor verborgen plekken in het menschelijk gemoed en in de samenleving voor een oogenblik als door een bliksemflits worden verlicht. Zoo kan het beeld der samenleving in het algemeen voor ons worden als een regelmatig stroomende rivier, wier effen wateren slechts een enkele maal heftig opbruisen en de oevers overstroomen. Balzac ziet bij voorkeur het buiten de oevers treden van den stroom[1)]. In *Le*

1) Hierbij vergete men niet, dat Balzac zich klaar en volkomen bewust was, te leven in een der allergewichtigste tijdperken van staatkundige en maatschappelijke ontwikkeling en overgang, die de geschiedenis kent. Alle hartstochten en neigingen waren losgelaten en hadden vrij spel; alle hindernissen waren omvergeworpen; ook de geringste burger zag de gelegenheid open om door vernuft, list, bedrog zich tot de eerste plaatsen op te worstelen. Het avontuurlijk element in Balzac's romans wordt ook hierdoor voldoende verklaard, en in de lijst van zijn tijd aannemelijk gemaakt.

Chef d'oeuvre inconnu laat hij den schilder Frenhofer tot zijn leerling spreken: 'Vous avez l'apparence de la vie, mais vous n'exprimez pas son trop plein qui déborde et je ne sais quoi qui est l'âme peut-être.' De groote romanschrijver is krachtens zijn aanleg steeds vervuld van de waarneming en de studie der samenleving, en van de motieven der menschelijke gedragingen; een studie, in Balzac versterkt en tot rijpheid gebracht door zijne eigen vroege en droeve ervaringen omtrent menschen en toestanden; door de macht zijner verbeelding, en eindelijk door zijn intuitief vermogen om niet alleen in het binnenste van anderen door te dringen, maar ook van zichzelf[1]. Want alle menschenkennis berust ten slotte op zelf-waarneming. Wie zichzelf niet bestudeert komt niet tot de studie van den mensch. Maar wij gewone menschen blijven vreemden in ons eigen huis, kennen noch ons lichaam, noch begeeren wij de diepten van ons gemoed te peilen die onze rust zouden verstoren.

Balzac wist dit alles zeer goed. In zijn *Médecin de Campagne* zegt deze dokter: 'Ceux qui ont sondé le plus avant les vices et les vertus de la nature humaine sont des gens qui l'ont étudiée en eux-mêmes avec bonne foi. Notre conscience est le point de départ. Nous allons de nous aux hommes, jamais des hommes à nous.' En in een brief[2] zegt hij: 'Je m'étudie moi-même comme je pourrais le faire pour un autre; je renferme dans mes cinq pieds deux pouces toutes les incohérences, tous les contrastes possibles.... Ce kaléidoscope vient-il de ce que, dans l'âme de ceux qui prétendent vouloir peindre toutes les affections et le coeur humain, le hasard jette toutes ces affections mêmes, afin qu'ils puissent, par la force de leur imagination, ressentir ce qu'ils peignent? Et l'observation ne serait-elle qu'une sorte de mémoire propre à aider cette mobile agitation? Je commence à le croire.' Zoo wordt het dan ook verklaarbaar dat een schrijver zijn figuren schept door de eigenschappen van verschillende personen te combineeren, veeleer dan door de natuur letterlijk te copieeren. Balzac

1) Goethe (Eckermann, *Gespräche mit G.*) zegt, dat den echten dichter de kennis der wereld door anticipatie is aangeboren, en dat hij om de wereld weer te geven veel ervaring niet noodig heeft. Had ik - zegt hij - de wereld niet door anticipatie in mij gedragen, ik ware met ziende oogen blind gebleven, en alle studie en ervaring ware niets geweest dan een dood en vergeefsch streven.

2) Van 22 Juli 1828.

gunt ons eenige malen ook in dit opzicht een kijkje in zijn werkplaats: ‘Il faut souvent, hélas, deux hommes pour en faire un amant parfait, comme en litérature on ne compose un type qu'en employant les singularités de plusieurs caractères similaires.’ Balzac zelf schildert ons, in de kleine vertelling *Facino Cane,* hoe hij reeds in de dagen, toen hij in een volksbuurt te Parijs een armoedig dakkamertje bewoonde, onvoldoende beschut tegen regen en koude, over slechts enkele sous voor zijne maaltijden beschikte en 's nachts werkte om over dag in een der groote bibliotheken te studeeren, bezeten was door den hartstocht, die den grooten romancier maakt: ‘Une seule passion m'entraînait en dehors de mes habitudes studieuses; mais n'était-ce pas encore de l'étude? J'allais observer les moeurs du faubourg, ses habitants et leurs caractères. Aussi mal vêtu que les ouvriers.... je ne les mettais point en garde contre moi; je pouvais me mêler à leurs groupes, les voir concluant leurs marchés, et se querellant à l'heure où ils quittent le travail. Chez moi, l'observation était déjà devenu intuitive, elle pénétrait l'âme sans négliger le corps; ou plutôt elle saisissait si bien les détails extérieurs, qu'elle allait sur-le-champ au delà; elle me donnait la faculté de vivre de la vie de l'individu sur laquelle elle s'exerçait, en me permettant de me substituer à lui comme le derviche des Mille et une Nuits prenait le corps et l'âme des personnes sur lesquelles il prononçait certaines paroles.

Lorsque, entre onze heures et minuit, je rencontrais un ouvrier et sa femme revenant ensemble de l'Ambigu-Comique, je m'amusais à les suivre.... Ces braves gens parlaient d'abord de la pièce qu'ils avaient vue; de fil en aiguille, ils arrivaient à leurs affaires; la mère tirait son enfant par la main, sans écouter ni ses plaintes ni ses demandes; les deux époux comptaient l'argent qui leur serait payé le lendemain, ils le dépensaient de vingt manières différentes. C'était alors des détails de ménage, des doléances sur le prix excessif des pommes de terre, des représentations énergiques sur ce qui était dû au boulanger; enfin des discussions qui s'envenimaient, et où chacun déployait son caractère en mots pittoresques. En entendant ces gens, je pouvais épouser leur vie, je me sentais leurs guenilles sur le dos, je marchais les pieds dans leurs souliers percés; leurs désirs, leurs besoins, tout passait dans mon âme, ou mon âme passait dans

la leur. C'était le rêve d'un homme éveillé. Je m'échauffais avec eux contre les chefs d'atelier qui les tyrannisaient, ou contre les mauvaises pratiques qui les faisaient revenir plusieurs fois sans les payer. Quitter ses habitudes, devenir un autre que soi par l'ivresse des facultés morales, et jouer ce jeu à volonté, telle était ma distraction. A quoi dois-je ce don? Est-ce une seconde vue? est-ce une de ces qualités dont l'abus mènerait à la folie? Je n'ai jamais recherché les causes de cette puissance; je la possède et m'en sers, voilà tout. Sachez seulement que dès ce temps j'avais décomposé les éléments de cette masse hétérogene nommée le peuple, que je l'avais analysée de manière à pouvoir évaluer ses qualités bonnes ou mauvaises. Je savais déjà de quelle utilité pourrait être ce faubourg, ce séminaire de révolutions qui renferme des héros, des inventeurs, des savants pratiques, des scélérats, des vertus et des vices, tous comprimés par la misère, étouffés par la nécessité, noyés dans le vin, usés par les liqueurs fortes. Vous ne sauriez imaginer combien d'aventures perdues, combien de drames oubliés dans cette ville de douleur! Combien d'horribles et belles choses! L'imagination n'atteindra jamais au vrai qui s'y cache et que personne ne peut aller découvrir; il faut descendre trop bas pour trouver ces admirables scènes ou tragiques ou comiques, chefs-d'oeuvres enfantés par le hasard.'

Een van de middelen der kunst om de hevigheid der aandoeningen, der hartstochten den lezer op de krachtigste wijze bij te brengen, hem in de branding daarvan te doen leven, is de vergrooting. Flaubert formuleert zijn raad aan een schrijver, die beneden zijn taak was gebleven, aldus: 'overdrijf, want ge blijft toch nog altijd *beneden de natuur.*' Men moet deze opvatting niet verwarren met het romantische procédé, waardoor ter verkrijging van romantische effecten de natuur wordt *vervalscht.* En een kunstenaar als Balzac zag de natuur met andere oogen dan wij, doorschouwde de menschelijke hartstochten tot in hun diepte, en liet deze visie al schrijvende niet ontglippen[1]. Zedenbeschrijver van zijn tijdvak, is hij tegelijk de beoordeelaar, de aanklager en de rechter van de samenleving zijner dagen, die de ondeugden, de

1) Men houde voor de juiste beteekenis van dit *diepere* realisme van Balzac, hier en steeds, het oog op de hiervoren aangehaalde zinsneden uit de *Introduction* van Davin, en voornamelijk het slot daarvan, waar de schrijver zegt, dat Balzac de natuur niet begon te reconstrueeren alvorens hij tot hare moeilijkst naspeurbare mysteriëen was doorgedrongen.

laagheden der individuen en der groepen doorgrondt en daaronder lijdt, die zijn verontwaardiging uitschreeuwt. Een kunstenaar, die de wereld aldus ziet, wiens indrukken van de hoogste kracht zijn, zal die niet verduisteren, maar ze in het felle licht zetten en gloeiend in zijne kunst brengen. Zóó ziet hij gewetenlooze staatslieden, vetbuikige bankiers, wellustelingen, niets ontziende eerzuchtigen, partijdige rechters, al de destructieve krachten der menschelijke gedachte die goed en kwaad tegelijk voortbrengt, ook dus de goeden, die in zelfopoffering leven en zich geven.

Eén enkel voorbeeld van de kracht der 'overdrijving' bij Balzac, van de daardoor verkregen versterking van den indruk zonder dat deze door de overdrijving wordt verzwakt. Als in het begin van *Peau de Chagrin* de jonge en berooide Raphael ten einde raad zijn geluk te vergeefs aan de speeltafel heeft beproefd, en een magazijn van oudheden binnnentreedt waar hij zaal na zaal volgestapeld ziet met de voortbrengselen van alle volkeren en alle tijden, schatten van kunst en kunstnijverheid, en hij in extase uitroept: 'vous avez des millions ici', antwoordt hem de koopman: 'Dites des milliards!' En deze woorden versterken nog, naar verhouding van de getallen, den machtigen indruk van het gansche Rembrandtieke tafereel.

Wil men deze meer dan levensgroote kunst 'leugen' noemen, gelijk Oscar Wilde doet?[1)] Natuurlijk moet men deze opzichtige qualificatie bij een paradoxaal schrijver als Wilde niet in letterlijken zin opvatten, maar zij bevat, van alle fantastische bijkomstigheden ontdaan, een kern van juistheid. De aantijging van leugenachtigheid zou een ernstige beschuldiging zijn, ware het niet dat Wilde wat hij 'liegen' noemt een der onontbeerlijkste eigenschappen in den kunstenaar, en de leugen een der kostelijkste bestanddeelen der Kunst acht: de kunst moet niet botweg de natuur copieeren, de realistische zucht naar de platte waarheid is volgens Wilde de wonde der nieuwere kunst[2)]. De Ouden gaven

1) In den dialoog 'the Decay of Lying' van zijne 'Intentions'.
2) In de Helena-episode van Faust II laat Goethe het koor zeggen tot Phorkyas:

> 'Nicht vergleicht sich dein Erzahlen
> dem, was *liebliche Lüge*,
> *glaubhaftiger als Wahrheit*,
> von dem Sohne sang der Maja.'

Als technische term voor de gave der verbeelding, dit onontbeerlijke element in de kunst, komt de benaming 'mensonge' in de Fransche critiek meer en meer in gebruik, wel te onderscheiden van de op ethisch gebied verwerpelijke eigenlijke leugen!

ons bekoorlijke fictie in den vorm van feiten, de moderne romanschrijvers schenken ons vervelende feiten in het kleed der fictie. De kunst wordt steriel, en de schoonheid gaat heen. Het is één aanval van Wilde tegen het naturalisme van zijn tijd, dat de verbeelding op non-activiteit heeft gezet. Balzac, zegt hij, was de merkwaardigste combinatie van het artistieke temperament met den wetenschappelijken geest (dien Wilde den vijand der kunst acht); dezen laatste vermaakte hij aan zijne leerlingen. Het verschil tusschen Balzac en Zola is het verschil tusschen 'imaginative reality' en 'unimaginative realism'. Hij ontkent het realisme - in de gangbare beteekenis van het woord - van Balzac, en stelt dat hij is 'far more real than life. A steady course of Balzac reduces our living friends to shadows, and our acquaintances to the shadows of shades.'

Het intense leven dat Balzac zijn wezens, geboren uit het huwelijk van waarneming en verbeelding, weet in te blazen, maakt dat ook de lezer wordt gewekt tot een intenser leven dan hij anders leidt. En is dit niet de functie en de glorie der kunst? Nooit misschien heeft zich het leven zoo sterk en zoo hevig aan mij voorgedaan als tijdens de lezing zijner romans. Zijne groote figuren, aan de werkelijkheid ontleend, maar door de zinnen, door geest en gemoed van den kunstenaar gegaan en tot kunst getransponeerd, groeien ver boven de werkelijkheid uit, hun voedsel trekkende uit de verbeelding van den kunstenaar, die een *subjectieve hergroepeering* van de feiten en indrukken der ervaring schept. Zijne figuren leven méér dan de levende die wij kennen: deze spreken alledaagsche en onbeduidende dingen, gene het essentieele, ook als het onbeduidend lijkt. En deze indruk verzwakt niet wanneer wij ineens bedenken dat de tijd waarin zij leefden honderd jaren achter ons ligt. Laten wij niet uit de zelf-geschapen hoogte onzer 'moderniteit', die snelst-vergankelijke aller stroomingen, die elk geslacht op zijn beurt zich schept en een volgende generatie weer verjaagt en vervangt, op die romans neerzien. De menschen zijn dezelfden gebleven, en de hartstochten ook, of eer verslapt. En wij verbazen ons als wij plotseling bedenken, dat die verbeeldingswezens, naar de beschrijving, zich bewegen in de zoo verschillende kleederdracht en met al de eigenaardigheden van het uiterlijk dier dagen. Wij voelen hen als onze

tijdgenooten, zooals wij ook de menschen, door Rembrandt's penseel tot leven gewekt, trots alle bijkomstigheden van kostuum en andere aan den tijd gebonden uiterlijkheden, als ons verwante menschen herkennen; omdat in weerwil van al het bijwerk het essentieele overheerscht, de geheele mensch, ten voeten uit ook naar het innerlijk, is weergegeven. Zoo doorlicht Balzac gelijk Rembrandt met de toorts van zijn eigen geest en genie de menschen tot in hun diepten, de eeuwig-onveranderlijke. De bijkomstigheden verduisteren niet het machtig-essentieele. Juist als bij Bach, wiens pianowerken, voor de instrumenten van zijn tijd geschreven, allerlei eigenaardigheden van den daardoor vereischten stijl, en ook van de mode, vertoonen, doch in hun wezen voor een ideaal instrument zijn gedacht, welks klanken de componist in zijn geestesoor vernam; werken die ook op de hedendaagsche instrumenten en voor alle tijden den indruk der moderniteit, d.i. van het eeuwig blijvende, maken: het bijkomstige verdrinkt in het wezenlijke.

Vergelijken wij eens de kunst van Balzac met die van zijn niet zooveel jongeren tijdgenoot Beets, neen, ik bedoel onzen Hildebrand! Welk een afstand, niet alleen in rang, maar ook in tijd! De keurige Hollandsche menschjes, hoe ver staan zij in de burgerlijke netheid en dufheid hunner gevoelens van ons reeds af! De tafereeltjes der Camera doen ons aan als de aardige en humoristische, een weinig gelikte Hollandsche genretafereeltjes van de schilders dier dagen; Balzac's tableaux zijn met de machtige vegen van een Rembrandtiek penseel geborsteld. Indien een Grandet, een Vautrin, een Rastignac eens op het verguldpartijtje bij hun tijdgenooten, de ‘de Grooten’, waren binnengevallen, en Vautrin met zijn forsche hand op de feesttafel beukend ware neergekomen, hoe zoude heel de koekebakkerskunst zijn ineengezakt, en de vischbloedige wezens rond de tafel van schrik verbleekt en tot schimmen ineengeschrompeld zijn!

(Slot volgt.)

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 154.)*

Amsterdam, 23 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

Waarde Mevrouw,

Ik heb het erg druk, omdat de aflevering Zaterdag a.s. klaar moet zijn. Maar ik moet u toch even voorloopig antwoorden.

U vraagt mij, wien v.d. G. met dien andere bedoelt. Wel, mevrouw, Douwes Dekker. Misschien hebt u tusschen de regels 'Doorenbos' willen lezen en wij hebben inderdaad voor onze eerste ontwikkeling veel aan meneer Doorenbos te danken, maar aan den schrijver der 'Ideën' toch nog meer.

En Van Deyssel? Ja die ontzegt Netscher niet alle talent. Hij beweert zelfs, dat hij op het oogenblik onze beste novellist is, blz. 49, bovenste regel, maar hij neemt het kwalijk, dat zijn pretensiën zijn talent te boven gaan, dat hij niet tot de dertig grootste genieën van alle eeuwen behoort. Dat is een zeer hoog standpunt, wel wat al te hoog om een schrijver te beoordeelen.

Hoogachtend,
Uw toegenegene
WILLEM KLOOS.

Mevrouw J.C. Jolles-Singels.

Amsterdam, 22 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Dat is een aardige kwestie. Ik had uw stuk aan de drukkerij gebracht, zonder het gelezen te hebben, dan vluchtig om den inhoud

te kennen. Thans berust het weer bij mij. De heer Paap, de eenige eenigszins rechtskundige in onze redactie, meende, na lezing, dat het artikel vervolgbaar is, maar dat het waarschijnlijk niet vervolgd zal worden. Als de wet streng werd gehandhaafd, zou de Redactie van 'Recht voor Allen' herhaaldelijk in rechten moeten worden betrokken, en toch gebeurt dit niet. Wilt gij het er dus op wagen, dan plaatsen wij uw stuk, waarmede wij zeer ingenomen zijn.

Maar wij gevoelen ons noch competent om over de zaak zelve, noch over het strafbare der bewoordingen te oordeelen. Het zou ons daarom genoegen doen, als gij er toe besluiten kondt Maandag of Dinsdag eens hier in de stad te komen, dan konden wij ons met nog een lid van de redactie naar een bevoegd jurist begeven, die tevens op de hoogte der zaak is, om decisief uit te maken, of uw stuk zonder gevaar gepubliceerd kan worden, en zoo niet, door welke woordveranderingen het daartoe geschikt gemaakt worden kan. Of als gij er op tegen hebt, u verder met het stuk in te laten, staat gij ons dan toe, dezen stap zonder u te doen?

Laat mij even recapituleeren:

1. Vindt gij, dat het er op gewaagd moet worden, dan plaatsen wij het stuk.
2. Wilt gij voor de zaak overkomen, dan zal ik u van den trein halen, op het uur, dat gij bepaalt.
3. Meent gij, dat wij alleen naar een rechtskundige kunnen gaan, dan doen wij dit. Wat dunkt gij b.v. van Mr. J.A. Levy?

In afwachting,
Hoogachtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Het spreekt van zelf, dat in geval 2e. de te consulteeren jurist ambtshalve tot de strengste discretie over uwen naam verplicht is. In geval 3 behoeft hij uw naam niet eens te weten.

Amsterdam, 23 Mei 1886.

Hemonystraat 13.

O jé, waarde amice, nu ga ik je brochure nog eens doorwerken, want ik ben door je laatsten brief de kluts kwijt geraakt. Ik heb

stellig verkeerd gelezen: dat komt er van, als men 't druk heeft.

Mijn opmerkingen erover? Och, die zijn van zoo weinig belang; stofjes op een nieuwen hoed, die men tracht weg te schuieren, en die dikwijls maar stofjes in ons oog zijn. Op 't einde der week zal ik je schrijven, als ik met mijn recensie klaar ben; daar komen zij echter niet in.

Heb je dien lekkeren De Koo in het Weekblad zien scharrelen?

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer K. Alberdingk Thijm.

Amsterdam, 4 Juni 1886.

Hemonystraat 13.

Geachte Heer,

De 5e aflevering hebt gij zeker reeds ontvangen. Ik sprak het uitvoerigst over het descriptieve element in uw bundel, omdat dàt nog wel het minst van alles schijnt begrepen te worden. Het is zeer opmerkelijk, dat de conventioneelste en vaagste banaliteit, als er maar een schemertje van gevoeligheid over ligt, door velen, zelfs zeer ontwikkelden, voorgetrokken wordt boven een goed weergegeven impressie van vorm, beweging of kleur. Het artistieke zintuig van ons volk is door langdurigen onbruik verstompt.

Wanneer de 2e editie der ‘Studie's’ klaar is, zou uw uitgever mij dan nog niet een exemplaar kunnen zenden? De eerste wemelt van drukfouten.

Het zou uitstekend zijn, als wij de geheele ‘letterkundige wereld’ van ons af konden sluiten en haar geheel buiten de jonge literatuur stellen, door in gemeenschappelijk overleg geen enkele onzer uitgaven verder naar tijdschriften of kranten te sturen; maar ik vrees, dat wij daar nog niet sterk genoeg voor zijn. Om het publiek met ons bestaan bekend te maken, hebben wij nog altijd den officieelen rommel, als bemiddelaar, noodig. Al zijn de recensiën dan ook stupide; tegen vijf menschen, die de kronieken van

'Nederland' inzien, is er toch altijd nog maar één, die de N.G. onder de oogen krijgt. En als het publiek niet te weten komt, dat een boek bestaat, heeft de schrijver zijn werk voor niet uitgegeven. Later, ja, over een paar jaar, als er nog eens een 'Julia' is onthuld en het getal onzer vrienden verdubbeld, dan kunnen wij alles doen, wat wij willen.

Dat artikel van Moore, dat gij zoo vriendelijk waart mij te zenden, vind ik hoogst interessant, maar heeft de Engelsche naturalist zich wel niet wat veel door de fascinatie van Shelley's figuur laten meesleepen? Ik voor mij tenminste vind het een psychologisch raadsel, hoe een medestander van Zola, alles 'wat hij gevoeld en geschreven' heeft, te danken zou hebben aan den mystieken, visionnairen, witgloeiend-gepassioneerden dichter van Epipsychidion en Prometheus.

Groetend, met achting,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

De Toekomst verschijnt te Gent bij Ad. Hoste in maandelijksche afleveringen.

Den Heere Frans Netscher.

Amsterdam, 4 Juni 1886.

Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

Eenige dagen geleden liet ik u de 5e aflevering toezenden. Afdrukjes van uw stuk ontvangt gij binnenkort.

Tot mijn spijt moest ik op het laatste oogenblik de recensie uwer gedichten voor een volgend nummer laten liggen, omdat er een stuk van een onzer medewerkers in was gekomen, dat over twee maanden geen actualiteit meer hebben zou. Ik heb nu echter meteen gelegenheid, de volgende keer, om de bespreking wat uitvoeriger te maken, en de twee bundels bij elkander nemende, misschien ook

iets over de recensies ervan in de oude Gids te zeggen. Gij weet immers, dat deze in de Juni-aflevering uw Zonder sonnetten nog al geprezen heeft? 't Was ook de eenige uitvlucht voor haar, nu ze zag, dat ze zich in u vergist had, te zeggen: Ja, die eerste bundel was niet veel, maar deze is ontzaggelijk veel beter. Als de kroniekschrijver echter aan het detailleeren en definieeren gaat, blijkt het, dat hij maar op de bonnefooi af wat zegt. Tot ziens.

Groetend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.
Den Heere J. Winkler Prins.

Als gij nog meer gedichten hebt, zou ik er dan niet eens een keuze uit mogen doen voor de Nieuwe Gids?

Amsterdam, 4 Juni 1886.

Hemonystraat 13.
WelEd. Heer,

De reden, dat ik u op antwoord liet wachten, was, dat ik, voor verdere stappen te doen, eerst de kwestie op een redactievergadering had te brengen, die niet dadelijk kon plaats hebben, omdat de heer v. Eeden, die nog niets van de zaak wist, op reis was.

Thans kan ik u vragen, of gij zoo goed zoudt willen zijn, voor onze Augustus-aflevering uw eerste bijdrage in te zenden, indien gij met de volgende condities genoegen neemt. Wij houden in iedere aflevering een half vel druks van 8 pagina's voor u beschikbaar, tegen 50 gulden honorarium per vel. Later, als wij om de maand verschijnen, en onze finantiën in beteren toestand verkeeren, hebben wij natuurlijk meer plaats beschikbaar en geven hooger honorarium.

Boeken zullen wij u echter slechts bij uitzondering kunnen doen toekomen, omdat wij die, volgens vroegere afspraak, alle naar den heer Buitendijk moeten sturen. Hebt gij echter niet op het Rotterdamsche Leesmuseum een rijken voorraad materialen tot uw beschikking?

Hoogachtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Joh. F. Snelleman.

Amsterdam, 4 Juni 1886.

Hemonystraat 13.
WelEdelgeb. Heer,

Hierbij zend ik u een brief voor u bestemd, en dien ik, bij mijne terugkomst van een uitstapje, op mijn kamer vond. Vandaar eenige vertraging.

Uw stuk over de Billiton-kwestie zend ik u bij deze nog niet terug. Zouden wij geen moeite doen het plaatsbaar te maken? Wij vinden het veel te interessant, om het zoo maar in de doos te stoppen. Uw broêr schreef mij, dat hij niets meer van het stuk hooren wil: misschien kunt gij hem bewegen er nog eens over te denken. De afdrukjes zullen u waarschijnlijk morgen geworden.

Ik heb ter recensie ontvangen: Baboe Dalima, opiumroman van M.T.H. Perelaer, met het motto: La mère en interdira la lecture à sa fille. Is het ook iets voor u? dan zal ik het u sturen, al is het maar als curiositeit.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer G. Buitendijk, Delft.

Amsterdam, 4 Juni 1886.

Hemonystraat 13.
WelEd. Heer.

Het spijt mij u te moeten melden, dat de door u ingezonden bijdrage buiten het kader van ons tijdschrift valt. Wij kunnen moeilijk, en dat nog wel twee en een halve maand na dato, een antikritiek plaatsen over een recensie in ‘de Leeswijzer’, die dan natuurlijk al lang weêr door iedereen vergeten is. Uw stukje is dunkt mij, meer geschikt voor een dag- of weekblad.

Inmiddels teeken ik mij,
Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS,
Secretaris-redacteur van de Nieuwe Gids.

Den Heer H.P. Dewald.

Amsterdam, 4 Juni 1886.

Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

Eenige dagen geleden deed ik u een exemplaar van v. Deyssel's brochure toekomen, mijn oordeel waarover ik in de kroniek der 5e aflevering N.G. heb gezegd.

Van uw stuk over Huysmans zal ik u binnenkort twaalf overdrukjes zenden. Het spijt mij vreeselijk, dat er voor het stuk van H. zelf geen plaats meer was in deze aflevering, maar het kwam op het uiterste nipje, en was wel viermaal grooter, dan ik gedacht had. Ik had gerekend op vier pagina's!

Groetend, met achting,

Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer A. Cooplandt.

Amsterdam, 10 Juni 1886.

Hemonystraat 13.

Amice,

Ofschoon ik niet gewoon ben op booze brieven veel te antwoorden, wil ik voor jou wel een uitzondering maken.

Want het geldt hier een misverstand: je hebt een verkeerd adres op je brief gezet. Er had op het couvert moeten staan, niet: den heer W. Kloos, maar den heer Ch. van Deventer. Laat ik je dit even duidelijk maken.

Ik ben natuurlijk niet verantwoordelijk voor *alle* drukfouten, die in eenig Nieuwe Gidsnummer mochten gestaan hebben of nog zullen staan. Slechts mijn eigen werk, de verzen, de literaire hoofdartikelen van Verwey, de politieke dito van Lotsij staan onder mijn onmiddellijk toezicht. Ook ben ik altijd bereid, als eenig mede-

werker mij de correctie van zijn stuk opdraagt, die correctie met alle mogelijke liefde en nauwgezetheid te volvoeren, en dan sta ik er voor.

Maar zoodanige medewerkers, die zelf de eerste proef van hun artikel ontvangen, moeten dan ook van hun kant voor hún correctie staan. Mijn bemoeiingen met de revisie bepalen zich eenvoudig tot het nazien of de door hen aangebrachte correcties werkelijk zijn verbeterd, en vaak laat ik dit ook door Verwey doen, als ik geen tijd heb.

En dit is nu hier het geval. Ik kreeg de proef, meen ik, Donderdagavond en bracht die naar je collaborateur van Deventer, die er mij om verzocht had. In den loop van Vrijdag kreeg ik haar terug, heb haar toen nog, wat ik met andere dergelijke proeven gewoonlijk niet doe, eenmaal doorgelezen en er een dozijn fouten in verbeterd. Maar woord voor woord vergelijken met de copie, wat bij het werk van vreemden een zeer vervelende en tijdroovende bezigheid is, deed ik natuurlijk niet, daar ik veronderstelde, dat v. D. dat gedaan had. Hadde ik het gedaan, dan ware v. Deventer's correctie natuurlijk volkomen overbodig geweest en zou een van ons beiden idioten-werk gedaan hebben. Aan dat verzuim van v. D. zijn al de fouten te danken, die jij opnoemt: 't zijn fouten, die men alleen kan ontdekken door vergelijking met de copie.

Dit is dus afgedaan. Wat het varium over de Etsclub betreft, dat ik bij deze insluit, daarvan vond ik op sommige plaatsen den toon geheel verkeerd, b.v. op het eind; het comble is de slotzin: ‘het publiek behoort u te volgen’! Welzeker, het publiek is daar een kudde schapen of een kind, dat zich gezeggen laat! Het publiek is een zeer domme, zeer verstandige, zeer beminnelijke, zeer hardvochtige massa, maar *die men voor alles niet commandeeren mag.* Doe het lachen of huilen, streel het, plaag het, of overdonder het, alles goed, maar zeg: gij moet, dan loopt het heen, zoo gij 't slecht zegt, zooals hier. Zegt gij 't goed, schitterend goed, dan applaudisseert het en bewondert, maar doet toch niets.

Op andere plaatsen, b.v. over van Houten, is het stukje: pure rhetoriek, en of je 't nu gelooft of niet: *ik* zeg, dat het heele stukje extra slecht en in een verkeerden toon geschreven is, te slechter, *omdat het de pretentie maakt van goed geschreven te zijn.* Dit oordeel van mij heeft natuurlijk niets te maken met de meeningen

over de verschillende etsen, die er in staan: dat staat daar geheel buiten. Een oordeel daarover zou mij niet passen.

En dat ik je dit niet geschreven heb, komt omdat ik er niet meer aan dacht, dat jij er ook de hand in had gehad, wijl het handschrift van v. D. mij altijd voor oogen kwam, als ik er aan dacht.

Dat varium over P. was *noodeloos* fel: ik deed verkeerd mij met dien man in te laten, maar nu ik 't gedaan heb, zou 't een tweede dwaasheid zijn hem af te laten maken, omdat hij een mal boekje schreef, dat buitendien niemand's aandacht getrokken heeft. Ik zou je dit bij gelegenheid wel eens geschreven hebben, maar ik heb het steeds erg druk met dringender zaken.

Dat andere varium over de Etsclub is door zijn kleinheid in 't vergeetboek geraakt: maar zoo'n eenvoudig krantenbericht zou toch niets gegeven hebben: daar lezen de menschen overheen.

Buitendien, in den Spectator, Leeswijzer en ik meen ook Portefeuille hebben de vorige week gunstige aankondigingen van de Etsclub gestaan; wist je dat niet?

In één ding heb je gelijk: die fout in de inhoudsopgave, dat is een erge stommiteit van me, die ik nog niet begrijp, hoe zij heeft kunnen plaats hebben. Maar hoeft men zich heusch zoo voor het auteurschap van dat geestige berichtje te schamen? Of ben je 't soms niet eens, met wat er in staat?

Als je 't echter verkiest, zal ik de volgende aflevering deze vergissing herstellen, evenals de door jou vermelde drukfouten.

Kan je me niet opgeven, hoeveel dat boekje van Stevens kost? Buitenlandsche boeken kan men, geloof ik, niet ter recensie krijgen: maar dan koopen we het maar, als het geen schatten kost.

t.t.

WILLEM KLOOS

Den Heer Jan Veth.

(Wordt vervolgd.)

Mirjam door Jacob Hiegentlich.

In Memoriam Carry van Bruggen.

De heer Jansen was van opinie dat men geen twee maal het zelfde lied moest zingen. Dit was altoos zijn vaste overtuiging geweest en bovendien 'n gewone traditie op Oudejaarsavond: als de Marseillaise eenmaal door de geachte aanwezigen gezongen was, moest het Deutschlandlied ten gehoore worden gebracht. Hij zweeg uitgeput, pufte en zette snel den groenen kelk voor zijn purper aangezicht. Uit het na middernacht aanwassend gezelschap steeg 'n heftig protest tegen meneer Jansens gloedvol betoog, men riep: ‘Alleen Nederlandsch fabrikaat’, ja, de oppositie was van oordeel, dat het geen pas gaf in dit vredelievend gezelschap Duitsche liedjes ten beste te geven en de heer Israël Moser, fabrikant vervolgde hikkend en hardnekkig, in de eene hand het wijnglas, in de andere de sigaar: ‘Liberté, liberté chérie....’

Een jongeman, die tot dusver zwijgend met zijn verloofde aan 'n tafeltje had gezeten en zich vergenoegd had met het werpen van zijdelingsche blikken op het musiceerend gezelschap, kwam nu sluipend en geniepig op den Stammtisch toegeloopen en hief met teederbezopen stem het lied van de stad aan:

Waar 't gouden beeld in 't zonlicht staat
Op hoogen torentrans....

De heer Moser verstomde, morste bevend de asch van zijn sigaar, den wijn uit zijn kelk; hij was volmaakt schoon met zijn vuurrood opgezwollen gezicht met den snor-Napoleon III en het Zola-lorgnet en hij zong mee na zijn sigaar op den aschbak te hebben afgelegd:

Waar Maas en Roer vereenigd gaat
In lichten golvendans;

bij den laatsten regel schetste zijn hand treffend den golvenden dans der wateren. Ontroerd zweeg het gezelschap en terecht was men verontwaardigd, toen de heer Thijske Tonnaer daarna in zijn eentje 'n obsceen liedje entameerde. Men was volmaakt tevreden.

Het nieuwe jaar was hoopvol ingezet.

Voor alle heerlijkheden die de patroon in zijn café ronddiende, de tong, de paté de foie gras, de bowl, de wijn, de sigaren, de cognac behoefde men hedennacht niets te betalen, ja, 't was gratis. Het jaar was goed ingezet, geen wanklank werd gehoord. Elke nieuwe gast ging zich aan de groene tafel vervoegen en dan rezen alle heeren op: Meneer Désiré van Schoonhoven, de groot-veekoopman, meneer Geerlings, de groot-kruidenier, Thijske Tonnaer, de burgemeester van 't naburig dorp, meneer Moser, de groot-fabrikant, zijn zoon Arthur, die er 'n weinig afwezig bijzat, maar goed, hij was dan ook de advocaat, dien de boeren elkaer met slimme knipoogjes recommandeerden, - de neven, Alex-van-het-fabriek en Siegfried, de medische student, die uit Weenen over was, voorts Marius de la Gileppe van 't kadaster, Antoine Bartholomaeus van de secretarie, de gebroeders Van der Goor, onderwijzers, Theo Reynders van de rechtbank: bij elk zalig nieuwjaar rezen ze overeind en murmelden plechtig de tegenfraze: èn alles wat wenschelijk is.

En gelijk iederen Sylvesternacht had men op 't gewichtig oogenblik de groote kerk niet hooren slaan, had men den toepasselijken weemoed in de traanzakjes moeten achterhouden en gelijk ieder jaar ontspon zich 'n zware discussie over 't probleem of men te hard gezongen had en daardoor de twaalf slagen niet had vernomen, (men fuifde immers onder de rokken der H. Kerk, d.w.z. de herberg De Zwarte Ruiter stond in de schaduw van de romaansche kerk van St. Isidorus, wiens gouden beeld in 't zonlicht fonkelt), of dat de Rector, die oolijkerd, de klok had stil gezet en de geloovigen aldus in den waan had willen brengen, dat ze nog steeds in 't vorig jaar vertoefden. De blijgeestigheid sloeg over in algemeene vroolijkheid, toen de dikke onderwijzer, Sef van der Goor, van eigen luimigheid onbewust over de biljarttafel wilde springen, en 'n pijnlijken val deed. Hij had nog elk jaar het kunststuk ter eere van de jaarwisseling met succes volbracht, en onder het opgeruimd gelach der anderen beweerde Sef

dat men 'n dagje ouder werd. In de eerste consternatie had de heer Bancard, de groot-manufacturier, zich tot Alex Moser gewend en geïnformeerd, omtrent 'n huis dat hij wilde koopen. De jonge fabrikant gaf geen antwoord, doch riep om 'n sigaar. De man trok nu Israël, dat eerbiedwaardig breedgesnord fuifnummer, aan de revers en vroeg weer iets over dat huis, doch onder 'n lachje zijn pijnlijke verlegenheid dekkend, weerde die af: ‘Monsieur Richard Gérard Bancard, vanavond geen affaires.’ Doch de magere Bancard hield aan, en ietwat driftig zei de ander: ‘Maar ik verkoop 't niet, want 't is 'n goede geldbelegging en, meneer Bancard doet u me 't genoegen, vanavond nu we gezellig bij mekaer zitten over de zaken te zwijgen.’ De heer Bancard, gevoelloos, boog zich cijferend over z'n cognac.

De politie was reeds eenige malen komen waarschuwen dat 't sluitingsuur reeds gepasseerd was; elke agent kreeg wat lekkers en trok weer af. Toen echter 't heele politiecorps was gespijzigd, was 't bij drieën. Men moest scheiden. Er werd een en ander teruggegeven en men verontschuldigde zich bij den waard: ‘Er is me wat overgegaan.’ Dat was de vaste formule. Burgemeester Thijske greep naar buiten wankelend z'n fiets, zette bedachtzaam z'n linker voet op 't ‘pinke’, sprong naar voren, en daar zat hij, triumfant en dik van paté de foie gras, en met de goede wenschen voor zijn vrouw en onder de bezorgde waarschuwingen toch vooral niet de Maas in te fietsen, reed hij zingend: Wij gaan nog niet naar huis, wat tamelijk inconsequent klonk, door de Karmelitessenstraat, naar zijn gemeente. De onderwijzers Van der Goor, in stand even zijn minderen, die echter in zijn dorp woonden, volgden respectvol afstand houdend, ze zongen het Limburgsche volkslied, dat de harten verkwikt.

De heer Moser, inmiddels in zijn imposante pels geholpen, had 'n politieagent en den heer Jansen 'n arm gegeven en schreed kaarsrecht door de Carmelitessenstraat, gevolgd door zijn familieleden, De la Gileppe en Bartho. Opeens hield hij stil en sprak plechtig in den vriesnacht:

‘Vrienden, dit is 'n aristocratische straat.’

‘Een straat van hoogen adel’, beaamde de agent.

‘Ik herhaal 'n aristocratische straat. Hier woont de gravin W., daar de baron van G., ginds de jonkheeren C. en D., mitsgaders

de burggraaf. Aan het eind verheft zich mijn woning, de eenvoudige stulp van Israël Moser, koopman en fabrikant.' Luidruchtige nieuwjaarswenschen van den hoek omzwenkende feestelingen deden hem zwijgen. Dan voer hij voort: 'Vrienden, mijn vader was 'n hoogstaand man, maar van adel was hij niet. De burgemeester van S. en de notabelen kwamen bij hem en zeiden: Ziet, ge zijt zoo'n brave Jood, waarom wordt ge geen Kristen? Maar zeer ter snede antwoordde mijn vader: Dan zou ik geen brave Jood meer zijn.'

'Dat heeft men meer gezien', viel Jansen in, die 't koud begon te krijgen. Arthur wilde zijn vader meesleepen. Maar deze vervolgde nerveus: 'Mijn vader was 'n eenvoudig man en hij zei altijd: Laten we God danken, dat we ons brood hebben. Maar ik - het verdroot mij dat al deze adellijke heeren zulke fiere wapenspreuken voeren en wij niet: De Adelaar vangt geen vliegen; Door het Zwaard tot de Zon; Kruis en Zwaard voor de Heerlijkheid Gods - en de familie Moser dan?', hij wierp 'n desolaten blik op de Societeit, die voor hem gesloten bleef; 'maar zooeven bij het twaalfde glas, juist bij het twaalfde, kreeg ik 'n uitmuntend idee. Ik heb mij ook 'n devies bedacht dat ik zal doen schilderen boven mijn woning: 'Door nijvre vlijt tot heerlijkheid.'

De familie, verbaasd en ontevreden, doch ook bewogen door den wijn, volgde het indrukwekkend groote kind, dat luidschallend zong: Allons enfants de la patrie, le jour de boire est arrivé. Bartholomeus verliet hen, hij ging nog kienen om wild. Voorbij de kerk verrees het vierkant heerenhuis uit de dagen der Restauratie. De heer Moser opende de deur met het gebaar van boeren-burgers-buitenlui-gaat-dat-zien en zong oprecht verheugd: Treedt binnen, treedt binnen. De politieagent sloot conscientieus de zware deur, die in feodale wormstekigheid geenszins voor de entrees van den naburigen adel onderdeed. In de statige corridors hingen dezelfde wansmakelijke schilderijen van jagende ruiters en hijgende beesten, intieme bronnen met stupied glimlachende herderinnetjes, voorts koeien, veldslagen en eenden; de gang was lang en tegen 't eind voelde Siegfried zich opgekwikt of hij in 'n lachspiegel had gekeken. Binnen sloften allen verstild en ernstig. Alex peuterde aan de radio om 'n middernachtelijken omroep op te visschen en onverwachts druischte het klettersnelle rhythme van 'n Amerikaansche band tegen de gemoedelijk-trage provincie-

sfeer in. Overdag hoorde je Duitschland 't best, doch nauwelijks klonk 'n militaire stem uit het Nazikamp of zwijgend zette een der Mosers het toestel af. Dan liever de zenuwachtige jazz, waaraan het stadje stilaan wende. De politieagent vertelde op meewarigen toon van 'n werkwillige die door de stakers van de kanaalwerken was mishandeld. De advocaat nam 't kijfachtig op voor de stakers en duwde den politieagent autoritair in 'n crapaud, waarbij hij struikelde over deszelfs sabel; zoo was de pacifistische drinkatmosfeer eenigszins geluwd. De oude Moser stond op om in den wijnkelder af te dalen. Inmiddels dreef het gesprek van de crisis naar 't dandysme. Marius de la Gileppe, die 'n adellijke bastaard was en hier ter stede den toon aangaf op 't stuk der heerenkleeding, bestreed vurig de betichting van fatterigheid. Hij streek daarbij met zijn tienmaal beringde handen over zijn gefriseerde hoofd. Alex drong de gedachte terug, dat, zoo hij, de van nature krulharige, één briljant dorst dragen, men wederom aldra van Joodsche drukte zou spreken. De jonge Siegfried beweerde, dat wáár dandysme met eenige armoe en veel fantasie gepaard had te gaan, *de* Dandy was Chaplin met zijn gentlemanlike bewegen in zijn havelooze plunje. En in Weenen kende hij er nog enkele; één liep de café's voor in en achter uit met 'n scheeven hoed van voor den oorlog, 'n rietje onder den arm, op afgeleefde vuile slobkousen; 'n ander in z'n rafelig, met vetvlekken bemorst jacket stak bij elk passeerend meisje 'n monocle voor zijn kennersblik, zijn bolhoed was volkomen groen geworden. Marius had gelezen, dat men de echte dandies slechts onder de priesters en de krijgslui vond. Daar had je Pastoor Knoups, de groote lettré en kunstkenner, in z'n onberispelijken toog, dat was 'n heroïsche dandy, de rest waren swells. En De la Gileppe dien 'n uitstekend muziektalent aankleefde, zette zich voor den vleugel, wijl uit de radio geen jazz meer mekaniekte. Knoups, dacht Siegfried, mijn vriend, de Roomsche priester, die vroeger zoo mooi op 't harmonium had gespeeld, hoe zou 't hem gaan! wat was 't heerlijk, dat je hier nog vrienden had! De heer Moser was kweelend met vele flesschen Heidsieck binnengekomen, de heer Jansen ontwaakte uit zijn indolentie, sommeerde Marius met Stravinski op te houden, dewijl hij wilde toasten. Hij stond rechtop, de heer Moser ook, de rest bleef zitten. Hij oreerde in dialect, dat, zoo hij thans het

woord nam, dan geschiedde dat enkel en alleen om van z'n innige vriendschap te getuigen voor den nobelen Moser, die 'n steunpilaar was van onze geliefde stad, 'n toevlucht voor weduwen en weezen, 'n rechtschapen Israëliet, blakend van godsdienstzin, om kort te gaan - een mensch. De heer Moser, die er nimmer aan getwijfeld had 'n mensch te zijn, doch er nu zoo uitdrukkelijk op attent werd gemaakt, bedankte eenigszins onthutst en zei dat hij Jansen ook altijd 'n aardige vent had gevonden en dat hij hoopte dat hem de champagne zou smaken. De familie was gegêneerd, vooral toen de agent te kennen gaf dat 't hem altoos zoo verwonderd had, dat 'n zoo aanzienlijk heer als meneer Moser geen lid was van ‘Twee handen op één buik’. Zoo noemde men schertsend de societeit, waar patriciaat en wijnhandel, tezaam vormend de 80 bovenste kasten van de 183, waarin het standenrijke stadje te verdeelen viel, zich vereenigden. De agent, volkomen onbewust van de teere snaar, die hij in 't nobele hart van 't geslacht Moser zoo onverhoeds had betokkeld, werd met 'n sigaar en 'n nieuwe coupe tot onderbreking zijner rede genood en aller gedachten concentreerden zich op het gevarieerd hors-d'oeuvre, dat de inmiddels naar beneden geholde ménagère gewrocht had. Men goot geurigen wijn naar binnen, weerom had de Ernst het veld geruimd voor Kortswijl; rond het knappe, zwarte huishoudstertje en den langwerpigen Israël zaten de drie Mosers, de agent, de heer de la Gileppe en de reeds overvroolijke Jansen. De roode poes was wakker geworden in haar opstaand mandje en bekeek den goeden sier met veel dédain.

Toen alles op was, joeg de huishoudster de slaperige Mosers naar bed en de anderen naar huis. Siegfried ging met Marius op stap, de agent nam den onvasten Jansen onder den arm. Midden op de markt verscheen Bartho tusschen twee agenten, aan wier vrijen arm een haas bungelde. Uitvoerig vertelde hij Siegfried en Marius, hoe hij die hazen verdiend had met kienen, en dat hij net de kleine Soos had willen verlaten, toen deze heeren van 't Gezag op hem afkwamen. ‘Waar heen brengen jullie me, mannen?’ had hij gevraagd. ‘Naar uw huis, meneer Bartholomaeus.’ Toen was hij maar meegegaan. Als ze hem naar 't bureau hadden willen brengen, had hij rechtsomkeert gemaakt, en was hij de club weer binnen gevlucht, zoo besloot hij zijn dronkemanspraatje.

De markt was stil, groot en rond, alle straatjes tuimelden van 't plein naar beneden of huppelden omhoog naar de kerk toe. De koude en de stompe praat van Bartho hadden Siegfried ontnuchterd, hij liep in gedachten naast z'n vriend. Van avond in De Zwarte Ruiter waren alle kleine rancunes, alle kleine vijandelijkheden stopgezet. Hoeveel zelfbeheersching had grootvader niet van noode gehad, zich te handhaven, hoeveel grofheden niet moeten verduren, eer de rhetorische erkenning: ziedaar 'n mensch, zijn zoon, den oprechten halven garen oom Israël werd toegezwaaid. Nu was de familie Moser erkend, nu was ze ‘een van ons’ geworden. En wie waren die ‘ons’? Kleine burgers en outlaws. Altoos moesten de Joden een surplus bezitten, geestelijk of anderszins, had hij ergens gelezen, boven den stand, waarin ze werden toegelaten. De Mosers waren gewoon hun gedachten daaraan uit te schakelen, zooals ze de radio overschakelden als Hitler of zijn paladijnen de wereld door de microfoon profeteerden. Als 'n booze nachtmerrie herinnerde Siegfried zich huiverend de begrafenis van 'n klein Joodsch vriendinnetje van acht jaar. Mirjam, heette ze, als de moeder van hún Heiland. De jongens hadden op 't hek van 't klooster gezeten en haar nagedachtenis ontwijd, wilde scheldkreten en steenen suisden door de lucht: Een twee drie, 'n Jodin kapot, vier, vijf, zes, 'n deksel erop. Uit 'n helsch verleden klonk die gruwelijke spot in 't aangezicht van het heilige afzijn. Dan de geestelijke ellende der later jaren, hoe blij was hij de kleine konkelende stad te verlaten, al had het zich uitbreidend bedrijf van Moser den uiterlijken smaad den brutalen mond gesnoerd. Dan Weenen, de Universiteit, waar den Joodschen professors door de machtigste middelen het zwijgen werd opgelegd; de moderne beschaving argumenteerde met het werpen van vuil en opereerde 't gelukkigst met de vuist. Maar nu was hier alles best, want hij was verliefd op de stad die de zijnen eens had willen uitstooten, hij hield van dit Limburgsche volk in zijn gedachtelooze bekwaamhei tot 's levens geneuchten, hij hield van den kordaat rechtopstappenden slanken Marius, dit specimen van den Limburgschen aristo, van den dichter Rozedorus, van Pastoor Knoups, den fijnen verzamelaar en componist; beschroomd, maar hartstochtelijk hield hij van de zorgelooze meisjes van dit land, de zwartharige, de roodlippige, en elk jaar trok hij in heimwee naar zijn

steeds meer veranderde stad, niet willende realiseeren, dat de andersgezindheid van vroeger, verholen aanwezig bleef, zelfs na het intiemste samenzijn met het liefste meisje, hier als in Weenen.

Marius keek den soezenden vriend 'n paar maal vragend aan. De straatjes kronkelden en deden gek en nu herinnerde Siegfried zich 'n zin, dien hij vroeger op school geleerd had: ‘Door de vele branden die onze vaderstad hebben geteisterd, zagen de vroede vaderen zich telkens genoodzaakt de wijken weer op nieuw te bouwen. Vandaar dat onze stratencomplex in zijn fraaie rechtlijnigheid aan de wasfiguur der vlijtige bij doet denken.’ Die gelijkenis was hem in z'n jeugd zeer aanvechtbaar voorgekomen, hij had z'n vinger opgestoken, de onderwijzer had medelijdend gelachen, en de klasgenooten hadden hoonend gegromd over zooveel Joodsche eigengereidheid. De straatjes golfden wild en mooi witgroen in het scheidend maanlicht.

Hij had met Marius geen woord gewisseld. Aan diens huis stond in 'n slobberige kamerjas de schoolmeester Rozedorus. Hij greep opgeruimd hun beider hand, hun zalig nieuwjaar wenschend en trok den weerstrevenden Siegfried naar binnen. Marius woonde bij Rozedorus in, die juist opgestaan bleek te zijn en van zins was de natuur te contempleeren alvorens ter kerke te tijgen. In de ultramoderne groengestyleerde kamer stond zijn ontbijt te schemeren. De heeren hadden geen honger, doch wijl de kachel niet aan was, en de konjakjes de warmste jakjes heeten te zijn, namen ze er een op den valreep, elkaer 't beste wenschend. Siegfried dacht niet meer aan z'n malaise, hij genoot zijn cognac en keek den geleerden vriend Rozedorus open en blij in diens kinderoogen. De dichter verontschuldigde zich, dat de kinderen nog sliepen, anders had hij ze op z'n handen laten balanceeren, of als 'n haan gekraaid, of als 'n leeuw gebruld, maar hij wilde ook zijn vrouw, die hem onder den duim had, niet wakker maken. Nu moesten ze zich maar tevreden stellen met goeden Hennessy.

Innerlijk verwarmd schudde Siegfried zijn vrienden de hand en trok welgemoed door den lichter wordenden jongen dag. Er klonken stemmetjes van kinderen, die naar de vroegmis wilden: Daag mam, daag pap, en uit alle deuren verschenen opeens vele schoongekleede kindertjes. Hij nam zijn weg door 't geelschemerend Begijnhof; weifelend was de zon doorgekomen. Hij had 't

warm, wellicht door den alcohol, misschien vroor 't niet meer. Hij stapte stevig door, hij wilde niet naar bed en neuriede zacht de liedjes van den vroolijken nacht. Op den hoek stond 'n beeldje van de Moeder Gods in 'n bedehuisje, waarop geschilderd stond:

> Wanneer gij hier passeeren moet,
> Zeg dan: Maria, wees gegroet!

'n Dwaze ingeving volgend, riep Siegfried: Wees gegroet, Maria. En hij voegde er vurig bij: En 'n zalig nieuwjaar. Door het groot volumen alcohol, dat hij geconsumeerd had, allicht tot gevoeligheid geneigd, zei hij, terwijl hij 'n stap naderde tot het beeldje: ‘Mirjam.’ Het was geen werk van kunst, doch vroom in den naïeven trant van het volk, veel goud blonk op de zware kronen die Maria en haar kindje droegen. Maar achter in zijn hoofd hoorde Siegfried het schoone, matelooze Gregoriaansch, Lauda Sion en Kyrië, zooals de knapen het zongen in het kerkje van Pastoor Knoups. Hij was ontroerd. Als hij nu Knoups 's 'n zalig nieuwjaar ging wenschen, zijn allerbeste vriend! Het was heerlijk vrienden te hebben als Marius, met wien je zweeg. Rozedorus met wien je sprak, maar 't allermeest hield hij van den kunstgevoeligen geestelijke, dien hij gaarne als zijn mentor beschouwde, dien hij raadpleegde over zijn bezwaarlijkheden, wiens aristocratische bonhomie hem troosten kon. Over het diepste ziele-element sprak Siegfried hem niet. Als hij in Weenen daarover begon, lachte men geamuseerd. En Siegfried ging naar het dorp.

De zon maakte het nieuwe jaar warm. Door de helderwitte straten van Knoups' parochie liepen witte kippen alsof het geen Zondag was. Notabele heeren liepen reeds in 't zwart met hooge hoeden op om andere notabele heeren nieuwjaar te wenschen. Voor de kerk stond sierlijk in strakzittende soutane met de kleine driekantige bonnet op, Pastoor Knoups. Met vreugdevolle gebaren om het wederzien kwam hij naar Siegfried gestapt. Zoo wandelden ze saam over het kerkhof, waar oude zerken met zinvolle inscripties het leven op 'n nieuwe wijze deden zien. Knoups vertelde dat hij van 'n jongen beeldhouwer 'n eiken Piëtábeeld voor 't altaar had gekocht, het oude Madonnabeeld werd, jammer genoeg, worm-

stekig. Als Kapelaan de tweede mis had gedaan, moest Siegfried 's mee gaan kijken. Pastoor vertelde plastisch van oude Italianen, van de blauwe Fra Angelico, het was 'n muzikaal genot naar zijn zuidelijke woorden te luisteren. 'n Windmolen ontlokte hem wijsgeerige sententies. Het leven was mooi en vol diepen zin. Knoups' arendsoogen fonkelden in 't terracotta gezicht en hij zei herhaaldelijk, dat zijn leven zoo volmaakt was. Siegfried was verheugd, al sprak Pastoor wellicht ook tot anderen zoo, maar nu zag ook hij, hoe zijn vriend 'n levenskunstenaar was, 'n dandy in den hoogsten zin. Het jaar was goed begonnen.

Ze traden in de leegloopende kerk. Machtig stond daar het eikenhouten plastiek, waar de lijdende godheid in de bezwijkende armen van zijn moeder met naturalistische getrouwheid, was uitgehouwen. Een knap stuk werk. Uit 'n donkere nis nam de pastoor 'n kleiner beeld, en door 'n zijdeur traden ze buiten op 't kerkhof, want hij wilde het Siegfried in de zon laten zien. ‘Kijk. dit is de Madonna, die er eerst stond, 't is aan 't vergaan.’

‘O, maar dit vind ik veel mooier....’, sprak Siegfried. ‘Weet je dat Maria en Mirjam de zelfde naam is.’ Het was 'n beeld, zooals men dat vooral nog in Zuidduitsche kerken ontmoet, lang en slank, zonder versieringen, zonder aureool, maar de gevouwen armen vroegen erbarmen, en de zoete mond en de halfgeloken oogen beloofden vrede, vrede voor alle menschen. ‘Dit is prachtig.’

De pastoor keek hem aan. ‘Dat is 't zeker, maar ik kan 't niet houden, de parochie is arm geworden. Als ik maar 'n rijken vent wist, 'n liefhebber’, zei hij met iets listigs.

‘Ik wil wel’, zei Siegfried begeerig, ‘ik vind 't zoo mooi.’

‘Ja, eigenlijk mag men op Zondag geen zaken doen, maar allà, laat de armen ook 's 'n goed nieuwjaar hebben. Maar je moet direkt toeslaan’, voegde hij er joviaal en prettig aan toe, ‘we marchandeeren niet, we zijn geen Joden.’ Siegfried stond sprakeloos, hulpeloos. Hij was niet te helpen. Over 't gelaat van den ander ging 'n rooder waas.

‘Neem me niet kwalijk’, praatte de pastoor vlug, ‘ik dacht er niet zoo gauw aan, dat jij....’ De Jood luisterde niet langer, hij wilde 'n zwak tegenbetoog houden, hij kon niet, draaide zich om, probeerde rechtop z'n weg terug te vinden. Gebogen, moeilijk zijn kinderlijke tranen terugduwend, liep hij tusschen de akkers.

Verzen door Hélène Swarth.

I. Ter nagedachtenis van Alice Nahon.

O blanke ziel, in lijdens kooi gevangen,
Die aan de tralies wond de vleuglen stiet,
Uw leed vertroostend met uw zachte zangen,
Nog lievend leven, dat u derven liet!

O meisjeshart vol teeder vreugdverlangen,
Voor sterven bevend als een wankel riet!
Hoe streelde u zoet en overwon uw bangen
Geloof, uw engel, die u nooit verliet!

O kinderziel, gelijk de Heiland minde!
O maagdeziel, gelokt door liefdewaan!
O dichterziel, wie eeuwig licht verblindde,
Toen Dood, bevrijdend, kwam de kooi verslaan!
Gods vogel, blij dat niets aan de aard meer binde,
Die zingend zag den Hemel opengaan!

II. Aprildag.

Aschgrauw de weg, de boomen sintelzwart,
Als liet een brand verkoolde stronken staan;
Norsch wolkendonker, boven 't grijs der laan
En barre wind, die lentebloed verstart.

Een dofbruin paard zijn kar trekt stromplende aan.
De voerman vloekt en zweept die schonken hard -
Hoe rein ontbloeit nu 't ijzig aardehart
Die boom, als hoop, die breekt door leed zich baan!

Hoe mooi ontvouwt hij, pril en argeloos,
Zijn blanken tuil, elk bloempje een kleine roos,
Wie ópenkuste vleiend zongestreel!

Vrees niet! De Aprilwind blijft niet lang meer boos.
Zie 't winterkoorn, tapijt van groen fluweel,
En voel, als 't graan, uw leven tijdeloos.

III. Stilte.

Zij wenkte, één vinger op den mond
En met haar lokken zilverblond
En met haar sluier nevelblauw
Zij teeder mij in de armen wond,
Mijn hoofd besprenkelend met dauw.
- O Stilte, wie ik wedervond,
Als 't zwervend kind een moeder trouw,
Tot u met diep een hartewond
Ontvlood ik bang mijn huis van rouw.
Met u, wie heugt ons oud verbond,
Wil 'k dolen door de Meilandouw.
O Stilte! streel mij weer gezond,
Tot in de lente ik God aanschouw.

Verzen door Bert Nuver.

Voor Ida M.

Ik heb jou lief
zooals jij bent
met je dapper gelaat
en je heilige, wenschende mond,
die als een donkere kabbeling van liefde
in het geelvage nachtmeer
van je gezichtje stond -

Als het voorjaar op zijn mooist is
en de zomer op zijn hoogst is
en het najaar op zijn roodst is
en de winter op zijn doodscht is,
zal ik aan je denken,
bloem, die nooit verwelken
maar altijd bloeien zal -
als kaarsenlicht in kerken -
blank en smal -

In jouw oogen is nog iets bewaard
van den eersten scheppingsmorgen:
dat argelooze, onbedorven,
als je veilig vóór je staart -
In het jonge licht van je gewijde oogen
zal ik belijden en blind gelooven -

Als ik jou maar iets van de bloesempracht
van mijn gedachten uit kon kleuren
en als jij maar één keer werd gebracht
in de tuin, waar vroeger wilgen treurden,
doch waar nu de nieuwe boomen bloeien
in de zon van liefde en de sfeer
van groot geluk, waar de tulpen gloeien
en de seringen wuiven heen en weer
- het zijn geen tulpen en seringen,
maar ik heb geen woorden
voor die mooie dingen -
en als dit alles jou zoozeer bekoorde,
dat het wonder van jouw lippen
zacht ontbloeide tot een witte lach,
dan zouden wild de toppen trillen,
omdat jij nu ook m i j n schoonheid zag...

Wensch.

Om bij het even wakker worden
in een lange, stille nacht
jou te vinden, naast me,
sluimerend -
onbewust -
en dan streelend zachtjes
even raken aan je wang
en dan weer slapen,
als een hond,
gerust -

Interieur.

Een kamer met veel boeken
en schilderijen aan de wand.
Kleine snuisterijen,
gerangschikt met vertrouwde hand:
stille mijmerijen
van heel vroeger... Gezellig in de hoeken
een radio en een gele schemerlamp -
Boven het bureau de wetenschappelijke werken -
van Kan en Gide... aan Latijn heb ik het land! -
en een photo'tje van een meisje, dat staat te wenken
voor de golven en de wolken aan een heel ver strand -

Ik speel piano
in de kamer van het leeg pension.
De tonen zijn kil en helder
en er ligt iets in van een langzaam
uitgespeeld sneeuwwit verlangen
naar jouw stem,
die bij mij moest zijn, achter me -
en als een kleine, snelle vogel
op moest klimmen
tot hoog boven mijn aarzelend begeleiden -
strálend als de zon -

Bouquet.

Mijn leven vol bevreemding:
het witte vloeipapier der zorgen
en daarin verborgen
harteroos en liefdelelie,
trillendbroos
en nog niet gestorven.
Mijn geschenk
aan jou,
vrouw.

Thuisreis.

Ik zie nu in alles een minnegekoos:
de schaduw der struiken op 't rillende kroos
en in de halmen van 't statige koren
het zijden geflits van den wind en het zonlicht -
en 't schijnt wel of wedergeboren
de wereld mij toont haar oorspronkelijk aanzicht.
Ik ruik weer de frischroode zuring
en het hooi en het riet en het water;
mijn hunkering kent geen ommuring
en jubelt en popelt naar later;
kinderen groeten, de muts in de hand -
ik reis naar jou toe door het geurende land!

Verzen van Fred. Batten.

Dedicace

dans 'Les Nourritures Terrestres' d'André Gide, pour un ami plus jeune, plus sage.

Mon ami, ah je t'envie, car tu attends -
Le désir est-il tout? Mais le bonheur est trop lent....
Je sais que tout reste pour toi: la délivrance
Des choses parmi la plus pleine abondance.
J'attends aussi, voici, je balance....

Qui a raison et qui a tort? N'importe:
Je tiens à toi, reste mon ami!
Les grandes peurs ne sont pas mortes;
Ne te souviens que les heures unies:
'Notre résistance *reste* toute forte -'

La Haye, le 24 août 1932.

Wandelend: Regentesselaan

† *A.B.-R.*

Dit is dezelfde laan,
waarin wij samen liepen,
vóórdat uw arme lichaam
verminkt in pijn sliep en
ik alléén moest gaan....

Ik denk soms vaag aan u....
Uw sterven is voorbijgegaan:
een jong blad of een vrucht
voor scherpere zon bezweken.
Ik denk aan u....
De lente laait weêr in de lucht,
Herinneringen breken....
De wind is luw....

O dien middag aan uw graf,
Die krans, en daarvan af
dat lint naar beneden.
En de twee woorden, die ik las -:
'Lieve Annie', àlles werd geleden;
En ik wìst toen, dat je dood was....

Ik denk opeens aan je....
Dit is dezelfde laan,
Waar ik alleen moet gaan....
Voel je den wind luw
door de boomen, de blaren slaan?
Zul je mijn zacht praten hooren?
Je bent voor het leven verloren.
Ben je ver weg, ben je dichtbij?
Is er nu geluk geboren, ben je blij,
O dènk dan, denk dan aan mij....

Gramofoon in den avond

(Robert Stolz: *'Mädel, du süsses Mädel.')*

Hoor, de wèèke gramofoon weêr!
De avond doet oneindig zeer....
Een klein orchest aan welke boulevard,
Menschen praten en zwijgen bij elkaar.
De avond is zoo eindloos zwaar!

Hoor, de stem van een doodmoede wijs!
Worden wij dan àllen zóó moê en grijs?
Moê als het praten van menschen,
In café's met muziek, - en ze
Komen en gaan om afscheid te wenschen.

Lieve, mijn lieve, kom je, wanneer?
De avond sterft met de bloesems neêr....
Zonder verlangen kan ik leven
Stemmen stamelen zoo los en beven,
Alles wil ik, àlles zoû ik geven -
Kus mij als vroeger, kus mij weêr....

Bergner: contour

Haar lichaam is tenger, - nièt groot,
Als een meisje is ze, dat zich al spelend,
In een glimlach ontbloot.

Haar oogen verbazen zich, deelen 't
Zachtst geheim aan een ander....
Smal zijn haar handen en verheelen 't,

Dat zij vréézen, als men elkander
Eénzelvig in een ander ziet,
Haar stem is zoo jong en schrander....

Zij kan niet kwetsen: zij kent zichzelve niet.
Haar lichaam is een stengel in de zon,
Als broze rozen brekend in verdriet.

Verzen door Bert Nuver.

De morte.
I. Voluntas.

Als ik dood ben
moet je me in een kelder leggen
op een kerkhof achter heggen
zonder bordje
dat je nog mijn naam zal zeggen -

Als ik dood ben
zal ik rusten van het leven
dat me beide heeft gegeven:
lust en liefde -
tot een noodlot saamgeweven -

Als ik dood ben
zal mijn vriend mijn verzen erven
en de wereld weinig merken
van verandering -
hoogstens zal er ook nog iemand anders sterven -

Die ruste dan naast me
en ‘requiescat in pace’ -

II.

dan zullen de menschen nog over me spreken
als over iemand met een kwaad geweten
dan zullen mijn ouders droevig zijn en weten
dat ik over 100 dingen niet met hen heb kunnen spreken

de bloemen zullen verdorren tot rimpels
de haard zal gevuld zijn met sintels
de lijkkoets zal knerpen over de sintels
en vader en moeder zullen oud zijn van diepe rimpels

maar dan zal ik rusten als een jonge verdoemde
die het leven hartstochtelijk roemde
omdat hij zich op zijn roeping beroemde -
ja - dan zal ik rusten als een jonge verdoemde -....

III. Vita morsque.

De zee is groot
ze spoelt aan land
en neemt ook alles wel weer mee -

Weer terug in haar schoot
in de vreemde zachte hand
van het water van de groote zee
te zijn, dat is de dood -

Maar men spoelt weer aan land
en leeft aan de oevers en kent geen vreê -

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCLXXXV.

Mijzelf getrouw staeg steunde ik ieder, schoon met domme slagen
Sommgen 't vergolden, wen 'k ze omhoog geduwd had. 'k Leef als Geest,
Die met zijn eigen Zielswinst schaarsch tevreden is geweest.
Dus, nog jong-psychisch, blijf 'k waarachtge willers stevig dragen.

Ik weet daarin als goedige Eenling vredig-streng te slagen,
Want door mijn breukloos Voelen, verst-in Denken, Helpen rees 't
Gebouw der Nederlandsche Dichtkunst, schoon onnoozel kreesch 't,
Me omkrijscht ook thans nog soms 't leeg schampren uit de kronkel-lagen

Van wie niets ziend of voelend scherp mij laken. Doch met gragen
Moed heb 'k verduurd dier dwazen weerstand. Zachtheid niet geneest
Ganschlijk 't verdorvne, en dies sneed 'k diep soms door. Zielsforsch gepeesd

Houd 'k me in mijzelf robuust staeg onder 't nooit mij raakslaand plagen
Der onbekwamen van wie geen iets ernstig las of leest,
Neen, koud-scherp met onjuistheên schermt, in hoop mij weg te vagen.

DCCLXXXVI.

Over oude redactie-vergaderingen.

Schijnbaar nooit luisterde ik, maar 't al verstond 'k, wen druk me omklonken
De stemmen dier ruim-huislijk levenden, en vaak begaf
'k Mij stil dan in mijn binnenst Inzijn, en daar scheidde ik 't kaf,
In al wat 'k hoorde, van 't vol-rijpe koren, tot 'k half ronken

Haast ging, daar 'k nooit iets diep's vernam. Leuk-vredig, nimmer bonken
De Diepte van mijn Wil ging, die, geen oogwenk slap of laf,
Levenslang schrijdt als trouwe hond, die temt zijn zwaar geblaf
En houdt hoog recht den krachtgen kop, terwijl zijn stalen schonken

Vliegen soms rad, terwijl hij wijd-uit ruikt. Schaarsch vriendlijk lonken
Ging 'k iemand aan, doch wendde nooit van psychisch-zuivren me af.
Hartlijk ging 'k om met elk, dien 'k ooit ontmoette, maar wen stonken

Zij vele malen áan mij, week ik, logisch ‘waf, waf, waf’
Slechts dondrend ná hen, daar 'k begreep. Van kind reeds voel 'k doorvonken
Van sterk besef mij, totdat 'k zalig voelloos glijd in 't graf.

DCCLXXXVII.

Nooit voelde ik zwak of sterk me. Ik leef als psychisch-willend Mensch,
Iets aêrs als de Aard verlang 'k, maar 'k weet niet wat. Als kind verveelde
't Zijn mij gestaeg, want geen was vriendlijk, maar flink-sterk verheelde
'k Die stugge pijn steeds stilkens in mijzelf. Nooit was 'k ruw-vent'sch.

Bleek-smal, niets zeggend, was 'k niet bang, maar vocht nooit, schoon mijn wensch
Plotse 't soms was, een valsch-aard neer te slaan, lijk zich verbeeldde
Mijn Voelen, dat 'k zou kunnen doen. Maar kalm mijn Rede speelde
Daar tegen-in, daar broêrs zij zijn. Diep-in steeds leef 'k intens,

Konstant blijft mijn karakter, zoodat 'k nimmer nog de grens
Wild overschreed van wat 'k vermag en innerlijke weelde
Voel 'k, door te blijven diep-verstandig. Wen soms liên krakeelden

En beiden zotheên zeiden, hield 'k mij stil. Ik wist ‘Al Hens
Aan Dek’ in 't Psychische is mijn Spreuk, en daar steeds kweelt en kweelde
Mijn Vogelziel leef 'k stevig voort tot 's levens donkre grens.

DCCLXXXVIII.

't Wordt vreemder me op dees Aard, hoe méér ik wétend hier besta
Al menschen zijn thans phenomenen mij, die langs mij glijden
Met lief of leelijk willen. Plots zij naakten me en soms scheidden
Ze omdat ze er niet in slaagden mij te zien, lijk, vóór en na,

'k Was en nog bleef: een Geest, die Zuivren nimmer eenge schâ
Gedaan heeft, want hen lieft. Als diep-gedegene Eenheid rijden
Ging 'k, stuursch als knaap, reeds naar 't Alwijdste stroef en sterk en strijden
Dies moest 'k reeds jong, als Zelfheid, met zeer velen. 't Fatum ‘ja’

Kalm knikte bij wat 'k deed of liet, maar veelal schreef, bezijden
Al juistheid, want geheel onwetend, 'n aêrsgeaarde dra,
Wen 'k dacht of deed iets, schuddend wild van ‘neen’. Och, in die tijden

Mijns Aanzijn's, leefde ik óók reeds zielspuur, eenzaam-sterk in 't lijden
En thans, als geestelijk-subtiele Eenvoudge voort 'k nog ga
En blijf getroost de verre toekomst van mijn Aanzijn beiden.

DCCLXXXIX.

Steeds strijd 'k diep-ernstig wijs voor geestlijk zelfbehoud: dwaas zeuren
Liên, domme, blijven nog, lijk soms spontaan 'k reeds in mijn jeugd
Diep voelde, dat zij deên. Eerlijk, ik volgde staêg de Deugd
Mijns versten Inzijns, dat beveelt mij me in te toomen. Keuren

Ging 'k, reeds als kind, al dingen, menschen, trouwlijk blijvend speuren
Naar 't geen zij borgen in hun Achterdiepte. Och, aardsch geneucht
Nooit zocht ik voor mijzelf in de eerste plaats, want hoogste vreugd
Me is 't slechts, 't Voel-denken van dit land en dies mijzelf te beuren

Daar 'k hier eens rees. Ik ben een Ziel subtiel, standvastig. 't Heugt
Goed mij, dat ik, als knaap reeds, nimmer loog, wen snel-gevleugd
't Kwam vreemd in me op, om dat te doen. Want dan op eens zacht neuren

Hoorde ik een verre, stille stem, die 't mij verbood. Staeg geuren,
Geluiden 'k proef, die wat de Daagsche Geest noemt Ondeugd, Deugd
Toonen me als iets betreklijks. Allervreemdst is 't aardsch gebeuren.

DCCLXC.

Want wat heet ‘goed’, voel 'k zelf vaak sterk als ‘slecht’. En dies bepaal
'k Streng-conscientieus, wat 'k mág, wat *niet*. 'k Was nooit baatzoekend Doeler
Naar 't ‘Heil’ der Aarde, al vind ik 't best, wanneer 'k iets win. Als Voeler
Eenvoudig-pure leef 'k in al 't diep-menschlijk-echtste. Als staal

Stond 'k reeds als kind wen iets onaangenaams mij toeviel. 'k Taal
En taalde alleen maar naar tevredenheid. En geenszins koeler
Schoon ijzersterk thans leef ik, nooit een onverdroten Woeler
Zijn willend naar mijn eigen heil. Halfdood als schrale paal

Geluidloos, bleek, ben 'k hier gerezen, lijk dit hoog-fataal
Beschikt was door 't Oneindig-Zijnde. Gloênd dan plots, wierd 'k zoeler
Thans en veel wijzer nog dan vroeger, schoon 'k toch nooit een Spoeler

Met leêge woorden wèg was van wat 'k vind onjuist. Ik smaal
Noch smaalde ooit neer op 't Zwakke. Want nog nooit wou 'k ijdle Boeler
Naar naam zijn. Schertsend voel 'k mij vaak een Ridder van de Graal.

DCCLXCI.

Veelal ik leefde als kalme, die gedwee veel duldt. Dies flauw
Misschien ik scheen soms, daar ik mijmrend lette nauw op 't praten
Der ijdle Redakteuren, die gezellig samen zaten
En kletsten over kleinigheên, die *niets* mij zeî'n. Doch, 'k snauw

Noch snauwde ooit Daagschen af, dus keek verveeld slechts met een nauw
Bedwongen spot die Nuchtren makjes-koel soms aan, gelaten,
Zoodat 'k hun scheen een dwaas, dom hoofd, dat niet begreep. Niet baten
Me ooit deed iets van wat vluchtig, diept-loos zeî'n ze. Doch sterk-trouw

Aan 't verste Binnenst peinsde ik, onderwijl in her-gekauw
Van vlotte vlakheên vaag zij babbelden. Een strak-kordate
Schoon ruimre Telg ik ben die vredig werkt, nooit diep-verwaten

Van Sterken uit de al-oude Tij'n, die in dees Aanzijn's koû
Vasthielden aan 't hun Eigne en streefden stoer. En bovenmate
Dies dwong 'k niet één. Soms slechts schiet 'k uit als dondrende kartouw.

Het nagelaten werk van A. van der Leeuw door Willem Kloos.

(Verspreid Proza nagelaten door A. van der Leeuw. - Rotterdam, 1932. Nijgh en Van Ditmar's N.V.)

Nu ik het Nagelaten Werk van A. van der Leeuw oplettend heb gelezen, lijkt het mij diep-in-rustig-ontroerend jammer dat Hij niet meer bestaat. Ik heb hem nooit mogen ontmoeten: wij woonden van elkander te ver verwijderd daarvoor. En behalve dus wanneer ik zijn schaarsche en korte brieven las, die zijn gewaardeerde inzendingen aan dit tijdschrift begeleidden dacht ik, uit den aard der zaak, niet bijzonder veel aan hem. Doch mijn binnenste Wezendheid, op welke ik altijd afga, doet mij weten, nu ik deze 187 bladzijden kalm-psychisch aangedaan van a-z genoten heb, dat er saem met hem, een groote belofte voor de Toekomst verloren is gegaan.

En ik vraag mij dus onwillekeurig, gelijk ik mij dit zoo menigmaal vroeger reeds doch iets vager, dan thans deed: Is de hyperpsychische Achtergrond van dit Aanzijn, die in de laatste halve eeuw reeds zoovele hoogst-belangrijke doch kortdurende geestlijke Behalers, weer tot zich heeft willen nemen, niet van een eenigszins andere soort en geaardheid dan één mensch nog, wélke ook, aan dat Onpeilbare heeft toegekend? De Allerinnerlijkste universeele Diepte van al het Levende, zooals men die ongenaakbare Essentie kan noemen, Die ook ons, menschen, voort stuwt, en zoolang als wij duren kunnen,

bestaan laat, blijft het ondoorgrondbare Mysterie, waar de Ongemeenen onder ons onbewust naar terughaken, zonder dat dit verwarrende Enigma, door welke poging tot verheldering dan ook, ons voor ons eigen diepst-inwendig Wezen eenigermate verklaarbaar kan worden gemaakt. Want geen der tienduizenden Intellekten of intellektjes die zich in de, naar ik las, honderdduizend jaren van der Menschheid Bestaan met de oplossing van dat supreme Vraagstuk hebben bezig gehouden of dat meenden te doen, kwam nog ooit tot een onweerspreekbare oplossing van het zich aan ons begrip zoowel als aan ons gemoed opdringende Raadsel: Waartoe dient toch eigenlijk dat misschien nu reeds een half millioen jaren lang zich voortzettende psychisch omhoogkomende en dan, even vreemd, weer verdwijnende, en van tijd tot tijd te groeien schijnende, maar dan weer even onbegrijpelijk terugzinkende wat men het meer of minder Levende noemt?

Dit ernstige probleem samen met de voortbrenging van waarachtige Kunst, die eveneens uit den wijden onzinnelijken Afgrond achter òns, menschen komt rijzen en die ook in mij van zelf bewust wordt zonder dat mijn daagsche Persoonlijkheid en mijn bestendige kalme Binnenwil daar ooit in eerste instantie invloed op konden hebben, is altijd de essentieele belangstelling van mijn leven geweest, en hij zal dat blijven, zoolang mij 't Aanzijn wordt gegund en ik mij flink te houden vermag. Maar op dit oogenblik schijnt er nog geen gevaar te bestaan dat mijn ziels- en lijfskracht zullen afnemen, daar ik altijd, door de bank heen, redelijk leefde en nooit in de allereerste plaats naar de voldoening van mijn eigen sterfelijk Persoonlijkheidje streefde, neen, boven alles en onder alles door, naar de diepste Diepte der Dingen, dus óók naar die der Kunst heb gespeurd.

En dit begon zich reeds te openbaren in mij, na eenige korte vage aanloopjes er toe, toen ik een jaar of zestien was en ik nog geen enkelen anderen rustigmakenden troost had als het zoo behoorlijk mogelijk klaar maken van mijn schoolthuiswerk en het gedurig lezen van allerlei boeken, die ik huurde, of van opgeruimder dan ik leven kunnende schoolkameraadjes te leen te krijgen wist. Dus, als ik mij met het eerste nuchter-zakelijke,

maar mij toch vaak interesseeren kunnende werkje onledig had gehouden, zittende op een stoel aan dezelfde tafel met een mij nooit vriendlijk toegeknikt of minzaam aangesproken hebbende Stiefmoeder, die ik voor mijn eigene hield, of als ik soms een enkelen keer met een boodschap, waar de dienstbode te lang voor zou uitblijven, want naar den IJkant heen b.v. thee gekocht moest worden, 's avonds in mijn eentje liep op de lange en destijds donkere Amsterdamsche grachten, begon ik mij van binnen luchtig-prettig vreemd te voelen, dus heel anders als het mij gewoonlijk inwendig verging, omdat ik thuis zorgvuldig moest oppassen, nooit iets anders te doen als het strikt-mechanisch gewone, zonder, ooit een woord te spreken, want anders kreeg ik onmiddellijk een minder vriendlijk woord terug. Ik voelde mij als knaapje volslagen eenzaam onder mij toch goedbekende menschen, maar omdat ik, gelukkig voor mij, inwendig robuust ben, schikte ik mij daar gelaten in, want ik was het al van klein kind gewend, dat ik bij mijn moeder niet meêtelde, en dat ik geen recht had om te praten of iets druks te doen. En zoo was ik dan natuurlijk blij, dat ik ‘vrij’ buiten liep op die grachten, en ik richtte dan vaak mijn oogen naar de mij verwonderlijk schijnende luchten, die mij veel vreemder leken dan over dag, want dàn leek alles heel banaal. En dáár aanschouwde ik dan de gloeiende punten, die ik wist dat verre, eindloos-verre Werelden waren, waar ik wel heenvliegen had gewild.

Reeds destijds, heel jong nog, was ik, evenals ook thàns, een mij nimmer ongehumeurd gedragende, want volkomen evenwichtige en mijn geleidelijken inwendigen gang voortzettende Lever, die toen bovendien altijd strikt deed, wat hem door ouders of leeraren bevolen werd. Maar geregeld-door hield ik mij van ieder mensch zooveel mogelijk af. Want als ik b.v. wel eens met een schoolkennisje op een wandeling wilde gaan praten over dingen, die in mij waren gaan bewegen, merkte ik tot mijn plotselinge maar, gelukkig voor mij, slechts heel kort-durende teleurstelling, dat hij er geen woord van begreep. Want hij gaf mij dan eenvoudig op geenszins onvriendelijken, maar toch kort-af resoluten toon ten antwoord, wat hij van anderen,

ouderen, over zoo'n kwestietje had gehoord. Immers, zoo'n jongen van b.v. vijftien jaren leefde heelemaal in het sfeertje van suggesties, dat door zijn bloedverwanten of zijn leeraars om hem was gelegd, en waarmede hij zich tevredenstelde. En verder bleek er volstrekt niets in hem om te gaan, zoodat ik dan maar weer zweeg.

Terwijl ik zelf daarentegen, tusschen het lezen van heel veel boeken door, zonder dat ik dit expres wilde, bezig bleef met het precies keuren van alle gedachten en opwellingen, die spontaan in mij rezen, bleek mijn tijdgenoot met wien ik, nadat ik hem had afgehaald, wandelde, heelemaal vervuld te zijn van onbeduidende, persoonlijke dingetjes, die mij slechts zelden wisten te treffen, en waarnaar ik dus gewoonlijk slechts luisterde met een half-geopend gehoor, totdat ik er eindlijk slechts losse schertsende antwoordjes op gaf.

Maar over mijn eigene daagsche kleine ondervindingen, in mijn ouderlijk huis, die het tegenovergestelde van prettig waren, sprak ik nooit ook maar met een enkel woord, want toen reeds hield ik er niet van, te klagen. Ik ben nooit een vriend van veel woorden geweest, die tóch tot niets konden dienen, en at dus liever alles sterk-vredig in mij op. En alleen peinsde ik er wel eens over, hoe het in 's hemelsnaam kon komen, dat andere knapen het bij hen thuis zooveel prettiger want gezelliger hadden dan ik. Immers ik wist toen nog niet, dat het kleine bleeke menschje, dat nooit het woord tot mij richtte, behalve kortaf als zij mij iets te verwijten meende te hebben, volstrekt niet mijn eigene Moeder, neen de tweede vrouw was, van mijn ernstigen stuggen Vader. Hij leerde haar zijdelings vroeger een beetje kennen, en had haar, op raad van anderen, toen hij met twee kleine kindertjes - ik was zelf pas één jaar oud - was achtergebleven, ten huwelijk gevraagd. Doch ik deel deze voor anderen onbelangrijke persoonlijke levensbijzonderheidjes volstrekt niet zoo punctuëel mede, omdat ik zelf hen interessant vinden zou, doch alleen maar om er de gevolgtrekking uit te kunnen maken, dat het Leven, zooals ik dat als jonge Jongen reeds begon te voelen, in ieder afzonderlijk mensch diep-in heel iets anders is, als dat der gemechaniseerd levende Menschheid in 't algemeen.

Sommige antagonistjes, zooals ieder een beetje in het oog loopend, want voortdurend scheppend en zijn objektieve opinie over de producten van anderen te kennen gevend mensch, uit den aard der zaak zal krijgen, zullen vermoedelijk, als zij het hiervóór gaande onder oogen mochten krijgen, er over ‘sneeren’ gaan, dat ik het weer over mijzelf heb, daar zij niet weten, dat ik het in mijn schaarsche conversatie's, zelfs met goede vrienden, nooit over mijzelf gehad heb, en in mijn bescheidene teruggetrokkenheid ook heden niet heb, noch later hebben zal. Maar nu heb ik eindelijk, schoon mij, gelukkig, nog jong en gezond voelende, - nooit liefde ik buitensporigheden, - den leeftijd bereikt, waarop ieder langzaam-aan meer bekend geworden literator, het recht en ook het vermogen in zich voelt, om tegen-in de vele zotheden, b.v.: dat ik ongezond of zwak of nog iets vreemders zou zijn, de alleen door hem zelf en zijn naaste omgeving gewetene Waarheid te plaatsen. Ik deed dit, waar het noodig was geworden, in vroegere tijden ook wel reeds een enklen keer, en gaf dan, evenals hier natuurlijk, alles precies weer, zooals het in elkaêr had gezeten. Tegenover den mogelijken invloed van zonderlinge menschen, die louter op de gis af spreken, en soms zelfs dingetjes uit hun volkomen leegen duim zuigen, kan dit voor nu en misschien voor later ook, wetenschappelijk-dienstig zijn. Ik ben nooit in mijzelf ijdel geweest, noch heb ik tegen anderen ooit hoogmoedig gedaan. Zooals aan ieder zegt de Rede ook aan mij, dat mijn persoonlijk Bestaan een verganklijk phenomeentje is, dus, gelijk ik dit reeds als twintigjarige soms deed, zie ik, maar thans duidelijker dan ooit, den Tijd in het verre Verschiet, dat ik terug moet vallen in het Eeuwige en dus hier niets meer kan doen.

Maar als de Geest over een vijftiental jaren b.v., eindelijk mijn lichaam loslaat, wil ik gaarne authentieke getuigenissen, ook door mijzelf geschrevene, achterlaten, waaruit blijken kan, dat ik in alle perioden van mijn Aanzijn psychisch-stevig dus logisch in elkaêr heb gezeten en altijd heb mijn opperste Best in alles, dus mijn Plicht gedaan.

Ik heb nooit in de eerste instantie aan mijzelf, maar wel aan anderen gedacht, doch vooral de overledenen onder deze laatste trokken mij aan en blijven dat doen, omdat er misschien nog

iets over is van hun psychische Persoonlijkheid, al is deze nu overgevloeid naar een heel andere Sfeer, over welker diepste Geaardheid, door ons menschen, niets beslist kan worden, maar die ik altijd, maar toen nog onbewust natuurlijk, heb gevoeld te wezen het Eenig-waarachtig-Zijnde, omdat alles wat ik weet en rustig-energisch doen mag er uit te voorschijn schoot en nog heden, maar thans veel sterker en aanhoudender dan ooit vroeger, schieten blijft.

* * *

Ik heb nooit meegedaan aan de heel gemakkelijke maar veelal averechtsche beoordeelingsgewoonte om kort abstrakt den inhoud van epische scheppinkjes te vertellen in mijn recensie's. Neen, ik lees alle boeken, waarvoor ik neiging voel om er over te gaan spreken met mijn heelen geest en mijn volledig gemoed en opperst-aandachtig blijvend, woord voor woord, zoodat ik een preciesen en toch algemeenen indruk er van overhoud. Maar ondertusschen, terwijl ik lees, blijf ik aan den rand der bladzijden telkens streepjes zetten bij alle plaatsen, die mij bijzonder wisten te treffen, en die mij bleken als aanknoopingspunt te kunnen dienen voor iets literairs of wijsgeerigs, wat ik in mijn nimmer rustend geestlijk Binnenleven bewegen voel.

Mijn daagsch persoonlijk Zelf, dat in alle jaren van mijn lang bestaan zoo geregeld door, als mijn uiterlijke omstandigheden het veroorloofden, zijn Best is blijven doen, om, tegen haast ieder der toen levenden en nog sommigen der thans bestaanden in, te verrichten zoo nauwgezet mogelijk, datgene waartoe ik mij voel aanzetten door en van uit den Onbewusten of overbewusten Achtergeest, mijn niet bijzonder belangwekkend Menschzijn, herhaal ik, interesseerde mijzelf nooit bijzonder: Ik let er alleen op waar dit moet. Alleen de hypergeestelijke Achtergrond zooals ik hem wel eens vluchtig, voor de aardigheid betitel, omdat mijn aardsche menschelijkheid, al werkt hij ook in deze door, hem altijd als op een afstand in zich merkt, inzonderheid wanneer ik schrijf, die stuwende Essentie van mijn heele Wezendheid is in de allereerste plaats psychisch-literair en ieder die evenzoo georganiseerd blijkt, boezemt mij

dus belang in en ik bestudeer met oprecht genoegen alles wat zoo iemand op schrift heeft gebracht.

Doch laat ik nu geheel en al overgaan tot het werk van v.d. Leeuw.

Wat v.d. L. schreef is echt-gevoeld, dus puur-psychisch ondervonden en goed gezien, en onder woorden gebracht op een wijze, die er den aandachtigen Proever van zelf voor doet voelen, en die dus de kunst van dezen veel te vroeg weg genomenen Auteur ongetwijfeld veel langer zal doen leven, dan de betrekkelijk korte spanne van één enkel geslacht. Want behalve door het elftal voortreffijke menschlijke levensbeeldjes, die men hier vindt, wordt men in het overige, het beschouwende gedeelte van dit boek getroffen door tal van niet lange maar voortreflijk-gebeelde kenschetsingen van thans hier in Holland tenminste, vrijwel vergetene, maar vroeger in hun eigen land, Duitschland, beroemde dus veel beprate auteurs.

Ik bedoel hier o.a. Ludwig Tieck. Al jaren lang ben ik in het bezit van zijn komplete werken: hij heeft heel veel geschreven en ik heb tamelijk veel fantastische komedie's en novellen van hem gelezen, maar hoewel ik menigmaal zachtpleizierig werd getroffen door zijn vreemde en onverwachte, en als buitenwereldsche geestigheden hier en daar, over het algemeen toch wist bij mij maar zelden vast te houden. Zijn mengeling van goedmoedig realisme en van wel degelijk door zijn Binnenste gemerkte, maar voor mij, modernen Hollander, niet overal even duidelijke grapjes, die op dingen van zijn eigen tijd sloegen, brachten er mij van af, om mij langer voor hem te interesseeren dan een maand of wat. Zijn een honderd jaar geleden, om zijn ‘krasheid’ bij velen eenigermate ‘berucht’ geworden roman ‘William Lovell’ bleek mij vrijwel onschuldig te wezen, als men hem vergelijkt met wat men overal tegenwoordig te lezen krijgt.

Zooals ik reeds zeide, ik ben nu al jaren lang met de lektuur en bestudeering zijner werken opgehouden: zijn tijdgenooten Arnim en Brentano, Eichendorff soms en zoovele andere lijken mij pittiger en dus suggestiever te zijn. Doch, ofschoon ik met mijn nu reeds 54 jaren haast onafgebroken geduurd hebbenden lees- en werklust voor zoo eindloos vele anderen mij psychisch

meer aantrekkenden belangstelling heb gehad, zal ik met mijn, gelukkig, nu reeds bijna twee menschengeslachten lang onafgebroken sterkgeblevene hersenkas, mij vermoedelijk nog wel eens met Tieck bemoeien gaan maar overigens blijve hij, en zij en de tallooze andere komplete auteurs, die ik in mijn leven heb bijeengebracht en nog steeds verzamelen blijf in mijn door mijn vrouw en mij met liefdevolle zorg gekatalogiseerde veelzijdige bibliotheek staan, die als ik er eens niet meer zijn zal, voor algemeen gebruik zal worden opengesteld. Want het zou waarlijk jammer moeten heeten, indien deze belangrijke collectie van tienduizendtallen interessante boeken eenmaal weer naar alle hoeken van het land zou worden verspreid, zooals het mij b.v. ook psychisch speet, dat de bekende Six-bibliotheek van de hand moest worden gedaan.

Van der Leeuw geeft in zijn boek een zeer lezenswaarde beschouwing over Tieck. Maar in het bijzonder werd ik ook getroffen door de bladzijden er in, die hij aan Heinse wijdt. Wilhelm Heinse - hij leefde van 1746-1803 - behoorde tot de Stürmer en Dränger, dus zooals men natuurlijk weet, tot een groep van auteurs, die heusch, veel beter want belangwekkender zijn, dan de Duitsche literaire geschiedschrijvers hen, gewoonlijk met een hoog-doenden glimlach, trachten voor te stellen, daar zij zich op den voortreflijken en beminnelijken Schiller en den genialen Goethe blind hebben gestaard. Onder welke vooral de laatste tot mijn geliefde en altijd eerbiedig in gedachten aanschouwde auteurs behoort, over welke ik geen kwaad woord van mijn lippen zou wenschen te brengen. Maar toch zit er in die Stürmer und Dränger, o.a. ook in Lenz en Klinger en Maler Müller, iets zeer ongemeen-levends en dus aantrekkelijks wat ook òns, zóóveel lateren, nog vaak te treffen weet. Ik zelf b.v. al ben ik altijd een heel anders voelend en schrijvend mensch geweest, houd van die dichters, en als ik hun werken uit de kast haal en ga lezen of liever nog eens overlezen, voel ik menigmaal inwendig een frisch pleizier. Ik heb hen zelden in mijn kritieken genoemd, al ken ik Heinse en Maler Müller reeds 40 à 50 jaren lang. Want ik wilde in geen enkel opzicht ooit verwaand lijken, dus allerminst pronken met mijn sinds mijn 20e jaar zich steeds voortzettende veelbelezenheid.

Maar nu ik merkte, dat v.d. Leeuw zelf hem ook kende, ja, van zijn, Heinse's, werken degelijk kennis had genomen, hij maakt tenminste uitstekende en goedgeschrevene opmerkingen over hem, werd plotsling weer mijn eigen herinnering aan den prozadichter van Ardinghello in mij wakker, zoowel als een vriendlijke gedachte aan de elk op zijn eigen wijze eveneens geniaal heeten kunnende auteurs, die zijn tijdgenooten zijn geweest. Ik hoop dat dit nagelaten werk van den op lange na nog niet ouden, maar toch reeds bezwijken moetenden auteur Van der Leeuw druk gekocht zal worden en gelezen óók.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XXI.

Het straatlied.

Er is in den laatsten tijd zeker geen aardiger boek verschenen dan deze verzameling, bijeengebracht door de kundige onderzoekers en intuïtieve kenners D. Wouters en Dr. J. Moormann, over het straatlied, zooals dat in Nederland door de eeuwen heen is gezongen. ‘Wo man singt, da lasz dich ruhig nieder, böse Menschen haben keine Lieder’, - wel, als dit rijmpje waarheid bevat, moet het er bij ons nog zoo kwaad niet uitzien! want een lijvige bundel (keurig uitgegeven, met een typische afbeelding op den kleurigen omslag, door de Uitg. Mtsch. Holland te Amsterdam) is het resultaat geweest van ijverige nasporingen en degelijk keuren.

Er is stellig niemand onder ons, die niet wel eens geluisterd heeft naar populaire deunen, waarvan echter meestal slechts een paar regels werden onthouden. Wie heeft niet gehoord van ‘Aan d'oever van een snellen vliet’, of ‘Colijn, een brave boerenzoon’, of later: ‘Wij zijn gegaan, al naar de Maliebaan’, of ‘Siene, la me los’.... welnu, hier vindt ge de complete gedichten, die bij een herdruk nog vermeerderd kunnen worden met b.v. Kees, Kees, Kees, je hebt er water bij gedaan; We gaan nog niet naar huis; O, moeder, die zeeman; Sara, je rok zakt af; Och, me lieve Rika, hoe kan je zoo wezen; Altijd is Kort-jakje ziek; Dat gaat naar den Bosch toe; Tierelierelet letlet, musschen zijn geen vinken; Kaatje, Kaatje, ben je boven; En de kermis komt maar eenmaal in 't jaar; Daar was laatst een meisje loos; Jan, brandt de lamp nog; Moeder, de beer is los; Wat eten de koeien 's winters op stal? Hooi! hooi! hooi!; Allemaal op de

fiets; Van je héla, hola, houd er den moed maar in! enz. enz. enz. Het bestreven van de samenstellers is geweest, het straatlied in zijn onvervalschten vorm te brengen onder de aandacht van het publiek; zij gebruikten voor hun doel uitsluitend de gedrukte versjes, die langs de huizen en op straat werden en worden gevent, en zij hebben ons overzicht vergemakkelijkt, door hun materiaal in rubrieken te verdeelen. Wat een werk er zit achter zoo'n boek is ongelooflijk. Het vergelijken, rangschikken, overschrijven, vordert onnoemelijk veel tijd, inzicht en geduld, maar ongetwijfeld zullen de bundelaars pleizier van hun arbeid beleven, daar iedereen zich interesseert voor de *vox populi,* die, alleen maar uit lust tot zingen, of om zich en anderen te vermaken, lucht gaf aan zijn rijmen, zonder veel eigenbaat, of ambitieusheid, daar nooit een naam aan deze liederen is verbonden, en hoe curieus het ook zou zijn, de herkomst ervan uit te vinden, is tenzij ze vertaald zijn, als b.v. Sur le bi, sur le bou, sur le bi du bou du banc, meestal ondoenlijk. Vele zullen misschien wel afkomstig zijn van den bekenden straatzanger ‘Meier van den Dam’, een vijftig, zestig jaar geleden te Amsterdam een populaire persoonlijkheid, die opgewekt, met een kwinkslag of een ad rem woord, zijn waren aan den man bracht. Hij was iemand van beteren stand (zijn zoon had een hôtel) en was onuitputtelijk als ‘bard van den kouden grond’.

Dr. J. van Vloten was de eerste, die een groote collectie Baker- en kinderrijmen bijeen bracht; zijn werk werd voortgezet door den verzamelaar G.J. Boekenoogen in Onze Rijmen; mevr. E.H. du Quesne-van Gogh gaf een deeltje Volkslied en volksdicht in het licht; voorts verscheen nog o.a. Coers' Liederboek van Groot Nederland; 't Oranje Boekje voor Janmaat en Soldaat; Joh. Oostveen's Liederbundel voor den Nederlandschen Volkszang; Lied en luit door Mevr. Brom-Struyck; Frisch gezongen door J.D. Keuning en Willem de Mérode; maar onder al deze verzamelingen neemt dit nieuwste werk: Het Straatlied, een bizondere en eervolle plaats in. Het heeft zich gespecialiseerd in een enkel genre, en daardoor is deze bundel zulk een mooi geheel geworden. Een belangwekkende studie gaat aan de verzameling vooraf; hierin worden de verschillende aanleidingen besproken, waaruit het straatlied kan ontstaan, uit ontzetting, verontwaar-

diging b.v. over begane misdaden; uit hekelzucht; uit verliefde aandrift; uit vaderlandsliefde; uit menschlievende gevoelens; uit godsdienstige neigingen; uit plaaglust, of uit 'copieerlust des dagelijkschen levens'. De samenstellers toonen aan, dat het straatlied dikwijls een getrouwe afspiegeling is van historische gebeurtenissen, en hoe ontzaglijk belangrijk het daarom is voor de kennis der volksontwikkeling. Iedereen kan aan dit boek 'seine Freude haben', en wij voorspellen de heeren Wouters en Moormann, die hun dankbare taak met zooveel liefde en toewijding hebben volbracht, een doorslaand succes.

N.G.

Keizerin Eugénie.

Onder de historische vrouwen, die telkens opnieuw de belangstelling wekken, behoort zeer stellig Keizerin Eugénie. De schitterende, stralende verschijning, die als een *étoile filante* een korten tijd flonkerde aan het Europeesche firmament, en toen onderdook in den donkeren afgrond der vergetelheid, waar zij verborgen bleef, bijna een halve eeuw lang- - om nog even te verschijnen als levende, voelende figuur, toen haar land zegevierend uit den oorlog tevoorschijn trad, en het haar gegund was, nog te vernemen, dat Elzas en Lotharingen terug-geschonken werden aan Frankrijk.

Keizerin Eugénie.... onder de vorstinnen, die in de geschiedenis van zich lieten spreken, - Koningin Elisabeth, Keizerin Katharina, Christina van Zweden, Maria Theresia, Koningin Victoria, - lijkt zij wel de liefelijkste en brillantste verschijning. Zooals zij door Winterhalter werd uitgebeeld, temidden harer hofdames, is zij de domineerende gestalte, zoowel door haar grandezza, als door haar schoonheid en beminnelijkheid. Zelfbewustzijn, trots, getemperd door innemendheid, charme, en een aanvallige heerschzucht, schijnen wel haar voornaamste karaktereigenschappen te zijn geweest.

Keizerin Eugénie werd geacht om haar intelligentie. Was zij dit waard?

Keizerin Eugenie werd geidolatreerd om haar onweerstaanbare bekoorlijkheid, haar geest, haar warmte van hart, haar gulle gemoedelijkheid.... Was zij dit waard?

Wie zal dit met waarachtige waarheid kunnen uitmaken? Persoonsbeschrijvingen van menschen, die niet meer leven, ontworpen door auteurs, die de betrokkenen niet persoonlijk hebben gekend, zal men altijd met eenig voorbehoud moeten lezen. Maar *zijn* zij afkomstig van schrijvers, die tegelijk met hen, en in hun intieme nabijheid hebben geleefd, - wat dan nóg? Kent de eene mensch den andere volkomen? Staat men in den omgang met anderen niet altijd bloot aan verrassingen, - aangename, zoowel als onaangename, - kan men alle drijfveeren van den ander doorgronden, al zijn stemmingen medeleven, al zijn ontroeringen, ondervindingen, gevoelens mede-ondergaan, al zijn gedachten mede-denken, al zijn lichamelijke gedisponeerdheden tegelijkertijd aan den lijve gewaar worden?....

Als tragische figuur heeft Keizerin Eugénie misschien in de geheele wereldgeschiedenis haar wederga niet. Men stelle zich haar voor in haar levendige jeugd, temidden der intriges van het Spaansche Hof, als zij in de volle pracht van haar schoonheid en haar fier zelfbesef, bij de stierengevechten verscheen op een vurig Andalusisch ros, in nationaal Spaansch costuum, met een dolk in den gordel; men verbeelde zich haar, haar groote spel om de Keizerskroon van Frankrijk spelende te Compiègne; de achttien jaren van macht en majesteit; en dan.... de dramatische val en de lange, volstrekte eenzaamheid harer obscure, latere levensjaren.... Alles, wat het leven glans en glorie gaf, was vergaan of haar ontnomen. Haar hooge positie, haar macht, haar echtgenoot, haar zoon, haar schoonheid (men spreekt vol bewondering van haar goudblond haar, haar amandelvormige blauwe oogen, haar slank figuur, haar kleine handen en voeten), haar ontembare wil, haar ondoofbare vitaliteit.... Voortaan leefde zij niet meer, doch vegeteerde, - als een vage schaduw, een leege vorm, een echo van een verloren droom....

Niets van haar illusiën was overgebleven, en noch haar ijzeren wil, noch haar ‘generosity and goodness’„ noch haar ‘unflinching skill in affairs’, waar haar nieuwe biograaf Robert Sencourt van spreekt, hebben haar ook maar *iets* gebaat....

Het aandeel, dat Eugénie nam in de voorbereidingen van den oorlog van 1870 heeft langen tijd een onderwerp van discussie uitgemaakt. Is het waar of niet, dat de Keizerin heeft gezegd:

‘Jai ma petite guerre à moi’, of: ‘C'est ma guerre?’.... In elk geval weet men, dat zij zich hartstochtelijk met politiek bemoeide, en in het nieuwe boek over Napoleon en Eugénie, ‘de tragicomedie van een keizerschap’ door E.A. Reinhardt (verschenen bij P.N. van Kampen en Zoon in de goede vertaling van Adele Withof) wordt een geheele afdeeling gewijd aan de Donna Eugénia de Montijo, waarin wij de figuur dezer interessante vrouw van alle kanten zien belicht. De reeks portretten van Eugénie volgt als het ware op den voet het verloop der gebeurtenissen, en wel zéer groot is het verschil tusschen de bloeiende, beeldschoone Keizerin, en de stokoude, vergeten weduwe der laatste jaren. (Eugénie bereikte den leeftijd van 94 jaar.)

De geschiedenis der ‘grandeur et décadence’ ontrolt zich voor ons als een levende, bewegende, sprekende film. De eene gebeurtenis volgt logisch op de andere, en het noodlot voltrekt zich, onwrikbaar.

En eindelijk wordt de vrouw, die eens geheel Europa van zich deed spreken, dusdanig vergeten, dat de een voor, de ander na, als er melding werd gemaakt van Keizerin Eugénie, verwonderd vroeg:

‘Leeft zij nog?’

Ja, zij leefde nog, zeer rustig en geregeld op een villa in de nabijheid van Napels. Daar leidde zij het bestaan eener eenzame, verweeuwde vrouw, die in weldadigheid, lectuur en lange wandelingen verstrooiing en afleiding vond. Het huiselijk leven op Villa Delahante was hoogst eenvoudig ingericht. Haar eerste handeling was, dat zij voor de morgenmis zich naar de dicht bij haar woning gelegen kapel begaf. Daarop volgde het dejeuner, en daarna een groote wandeling tot de lunch. 's Middags een zeiltochtje op de baai, of een rijtoer. Om acht uur werd het middagmaal gebruikt, en als de kleine hofhouding zich om elf uur ter ruste had begeven, zette de krasse oude vrouw zich aan haar correspondentie tot diep in den nacht....

Het bovengenoemde werk geeft een uitgebreid overzicht der historische gebeurtenissen, en karakteriseert ook Keizerin Eugénie o.i. op de juiste wijze, terwijl verschillende portretten nog grootere belangrijkheid van het boek bijzetten.

N.G.

Spanjaarden en Azteken.

Er zijn zoo van die historische figuren, waarvan de namen ons vanzelf, sinds onze kinderjaren in de herinnering blijven: de Cid Campeador, Poniatowski, Kosciusko, Alexander Ypsilanti.... en daartoe behoort ook Hernan Cortes en Monteczuma. *Truth is stranger than fiction,* en zoo biedt de geschiedenis van landen en volken meer authentieke levensromans dan auteurs in hun stoutste fantasie zouden kunnen verzinnen. Sommige dezer *romans vécus* zijn ware 'menschlijke documenten', en zij zijn boeiender en waardevoller dan welk bedacht verhaal, dat ontsproten is aan de meest energische verbeeldingskracht.

De hr. Dr. J. Brouwer heeft zich de moeite gegeven de interessante geschiedenis van Spanjaarden en Azteken in het begin der zestiende eeuw na te gaan, volgens de bestaande bronnen. (Hernán Cortés en Monteczuma, met 54 platen en 14 afbeeldingen, uitgave van W.J. Thieme en Co. te Zutphen 1933.)

Achterin het boek geeft Dr. Brouwer een Bibliographie van bijna zes bladzijden lang van de door hem geraadpleegde werken, en als men met verwondering nagaat, hóeveel er over dit onderwerp is geschreven, dan zijn wij den schrijver van harte dankbaar, dat hij ons een omvangrijken arbeid heeft bespaard, en ons het resultaat van zijn studie en onderzoek aanbiedt in een résumé, dat alle belangrijke punten aanroert, en voor ons een duidelijk beeld oproept dezer historische gebeurtenissen.

Dr. Brouwer heeft de taak, die hij ondernam, systematisch opgevat; hij schrijft maar niet zoo een verhaaltje 'op waarheid gegrond', - neen, hij legt ons de geschiedenis zelve voor, en roept voor ons op het machtige Spanje der zestiende eeuw, toen dit rijk de wereld beheerschte, en zich door zijn koloniën hoe langer hoe meer uitbreidde, zoodat met recht kon worden gezegd, dat de 'koninck van Hispangiën' regeerde over een gebied 'waar de zon nooit onderging'. De tochten van Columbus worden behandeld; de geruchten over de schatten der Mexicanen, wekken de begeerigheid, en Hernán Cortés gaat op verovering uit. (De 25e plaat, een reproductie naar den modernen Spaanschen schilder Usabel toont ons, welk een 'mannetjesputter' onze vriend Cortés moet zijn geweest, met zijn hoofd vol plannen, en zware, sterke handen, om die plannen tot daad te maken.

De beschrijving, die Dr. Brouwer van Monteczuma geeft (blz. 113 en 114) is treffend. Wij krijgen een volledig inzicht in dit onwrikbare karakter van den ‘representatieven Azteek, wiens figuur van een ‘onzegbaar groote beteekenis’ is, en die ‘een staat voerde van den verhevenste op aarde’, en die toch terugbeefde en huiverde voor de ‘raadselachtige vreemdelingen’, die zijn kusten bedreigden.

De ontmoeting, zooals die plaats had tusschen Cortés en Monteczuma behoort tot de schilderachtigste feiten der historie. Wij kunnen ons geheel terug-verbeelden in die oude tijden van heldenmoed en prachtlievendheid, van heerschzucht, vastberadenheid en macht.

En een tweede hoogtepunt in dit zeer mooie boek, (dat met een strakke conciesheid is geschreven, en daardoor zoo waarachtig aandoet, omdat nooit een woord wordt verspild aan onnutte sentimentaliteit, en dat desalniettemin, of liever daardóór, al het tragische dezer geschiedenis zoo ontzaglijk doet gevoelen) een tweede hoogtepunt is de overgave van Monteczuma, waar deze dappere krijgsman zich gevangen laat nemen, door een onontkoombaar noodlot *binnen in hemzelf* gedreven, en zich overgeeft aan den leider aan een ‘troepje avonturieres, die niets meer bezitten dan hun rapier en hun kuras....

In dit zijn werk heeft Dr. Brouwer de gestalte van Hernán Cortés voor ons opgebouwd, voornamelijk met gebruikmaking van diens eigen Brieven. De *mensch* Cortés treedt ons dus, als het ware, in levenden lijve tegemoet, en niet de abstracte figuur, die wij, door lectuur en illustratie-materiaal, ons eigen hadden gemaakt. De schrijver heeft geen moeite ontzien om tot de meest betrouwbare bronnen te gaan: de geschriften van tijdgenooten en ooggetuigen, en dus krijgen wij hier de naakte feiten, die echter door het knappe en inzichtige verslag, dat Dr. Brouwer ervan geeft, een gerangschikte en gemakkelijk te volgen geschiedenis zijn geworden, die boeit van het begin tot het einde. Een kostbare uitgave, zoowel wat innerlijk als uiterlijk betreft beide.

N.G.

Fransche letteren door Frans Erens.

Figures et Souvenirs. *Souvenirs de la Princesse Pauline de Metternich. 1859-1871.* Paris, Librairie Plon.

Het oude Parijsche uitgevershuis Plon doet op het oogenblik een serie verschijnen van historische werken. De naam, die zij daaraan heeft gegeven ‘Figures et Souvenirs’, is zeer zeker toepasselijk op hetgeen daar van reeds is uitgekomen. Het zijn ook uiterlijk, aantrekkelijke en handige boekjes, allen gecartonneerd, wat hun levensduur aanmerkelijk verhoogt, en verkrijgbaar voor den prijs van 5 francs en 75 centimen. Het kunnen dus wel wonderen worden genoemd in de boekenwereld, vooral door ons Nederlanders aan Nederlandsche stijve prijzen gewend. De texten bestaan uit autentieke souvenirs, zooals die van de princes von Metternich of uit monografiën, geschreven door goed beslagen deskundigen.

Het eerste nummer dezer serie, de Souvenirs van Pauline von Metternich, is een buitengewoon aantrekkelijk en interessant werkje, geschreven door een beminnelijke en geestige vrouw. Haar moeder was een dochter van den bekenden Oostenrijkschen kanselier, haar vader was graaf Sandor, een Hongaarsch magnaat, zelfs in dat land van wilde ruiters bekend om zijn vermetele ritten. Toen zij twintig jaar oud was, trouwde zij met haar oom Richard von Metternich, een broer van haar moeder, die tien jaar ouder was dan zij; zij was dus tegelijk de kleindochter en de schoondochter van den Kanselier. Het huwelijk was bizonder harmonisch en haar man had een grooten invloed op haar geest en karakter. Zij was zeer ontwikkeld, had

een scherp verstand en een goed oordeel, waartoe de intieme omgang met haar grootvader, die bizonder op haar was gesteld, waarschijnlijk zal hebben bijgedragen. Zij en haar man waren beiden zeer muzikaal en aan haar heeft Wagner de opvoering van zijn Tannhäuser in de Parijsche Groote Opera te danken, die ondanks groote tegenwerking plaats had op het persoonlijk bevel van Napoleon III. Dit is gebeurd in den tijd dat Richard von Metternich Oostenrijksch gezant was in Parijs. De princes had buiten alle politiek om een grooten invloed aan het hof en werd als een autoriteit beschouwd op het gebied van kunst en goeden smaak. Zij was een der meest schitterende vrouwen van het schitterend hof van het tweede keizerrijk. Geestig en elegant lanceerde zij modes, die door iedereen werden nagevolgd; zij ontdekte den grooten costumier Worth en bracht hem tot succes. Aan het hof zette zij tableaux vivants, tooneelvoorstellingen en muziekuitvoeringen in elkaar. In haar salon kwam niet alleen de uitgaande wereld van Parijs; zij stelde er prijs op ook de mannen van de kunst en de wetenschap bij zich te zien.

Een ware vriendschap was ontstaan tusschen het keizerlijk echtpaar en de Metternichs, een vriendschap, waarvan deze laatsten vooral blijk gaven in de triestige tijden van den oorlog van '70. Het was Richard von Metternich, die Eugenie vóór de plundering uit de Tuileriën weghielp. Toen zij buiten door een jongen werd herkend, had de gezant hem de keel toegeknepen, zoodat hij geen geluid meer kon uitbrengen om de volksmenigte aan te trekken, totdat de keizerin in een huurrijtuig was verdwenen.

Pauline von Metternich heeft haar Herinneringen gedeeltelijk in het Fransch en gedeeltelijk in het Duitsch geschreven. In 1920 is van haar hand verschenen ‘Geschehenes, Gesehenes, Erlebtes’. (Wiener Litterarische Anstalt.) Haar souvenirs uit de serie van Plon zijn levendig, geestig en pittoresk. Zij ademen tegelijk een groote goedheid uit en nooit is de geestigheid tegen iemand gericht dan op een filosofische wijze tegen de auteur zelf. Zij is een schitterende vertelster en uit haar vertellingen ontstaan de meest verschillende tafereelen van het hofleven van het tweede keizerrijk, teekeningen van personen en gebeurtenissen en ten slotte rijzen er uit op de rampen van 1870, wier

nadering en verwerkelijking in haar woorden duidelijk tot het bewustzijn doordringen.

Vol humor is de teekening van den ex-koning van Beieren Ludwig I, die niet wilde, dat de keizer hem zijn ministers zou voorstellen. Op diens vraag of hij dat genoegen mocht hebben, antwoordde koning Ludwig: 'O, neen, dat vind ik veel te vervelend.' Napoleon brak uit in lachen en de ministers stonden beteuterd te kijken.

Daar hij doof was, sprak hij gewoonlijk zeer luid, maar tegelijkertijd profiteerde hij daarvan om den betreffenden allerlei onder de neus te duwen. Daar had hij plezier in en hij was dan ook in de gezelschappen gevreesd. Tijdens een soirée aan het hof, waarbij ook onze koningin Sofie tegenwoordig was, vroeg de koning van Beieren aan princes von Metternich wie een zeker heer was, die daarbij stond. 'Prins Joachim Murat', gaf zij hem ten antwoord. Om zijn doofheid moest zij tot haar wanhoop dien naam altijd luider uitschreeuwen. Toen de koning haar eindelijk had verstaan, zei hij: 'O, Murat! Ik weet nog goed, dat de overleden prins von Metternich de minnaar van koningin Caroline is geweest.' (Een der zusters van Napoleon, Caroline, die getrouwd was met Murat, heeft een stormachtige liaison gehad met den lateren kanselier von Metternich, die in dien tijd Oostenrijksch gezant was in Parijs.) De zoons der twee minnenden wisten niet wat zij voor een gezicht moesten zetten. Prins Metternich keek naar de punten van zijn schoenen, totdat prins Joachim de ontspanning bracht, door dat hij het van den vroolijken kant opnam en zeide: 'Nu ja, omdat wij er niets aan kunnen veranderen, zullen wij er maar om lachen.'

Het is een kostelijk boekje; ik zou het haast een meesterstuk willen noemen. Napoleon III wordt ons hier nader gebracht dan in wijdloopige historische werken.

Figures et Souvenirs. 2. Maurice Paléologue. *Le roman tragique de l'Empereur Alexandre.* - Paris, Libraire Plon.

Het tweede nummer van de serie Figures et Souvenirs is een stuk van den levensroman van Czar Alexander II van Rusland.

De auteur van dit boekje, Maurice Paléologue, de laatste Fransche gezant aan het Russische hof, die zijn leven in de diplomatie heeft doorgebracht, was door zijn grondige kennis van de wereldpolitiek, door zijn uitgebreide relaties en door zijn schrijverstalent, iemand die van dit onderwerp een historisch getrouw en meesleepend verhaal moest maken. Op iedere bladzijde boeit hij den lezer en deze voelt een ziel in dit werk.

Alexander II, die op den 13den Maart 1881 als slachtoffer viel van een nihilistischen aanslag, was een goed vorst. Hij was de zoon en opvolger van den despotischen Nicolaas I. Hij is het, die de lijfeigenschap afschafte in zijn onmetelijk rijk; zooveel mogelijk stelde hij grenzen aan de willekeur der bureaucratie; hij is de bevrijder der Bulgaren van de Turksche overheersching en hij heeft de Russische macht en invloed tot in centraal Azië doen doordringen. Hij was bemind door zijn volk. Op den dag van zijn dood had hij het decreet geteekend, dat aan Rusland het begin schonk van een constitutie. Hij had het bevel gegeven dat den volgenden morgen te publiceeren en de nieuwe Czar, Alexander III had het plan den vaderlijken wil getrouw te doen uitvoeren. Hij was echter het tegendeel van zijn vader; zwak en weifelend stond hij vooral onder den invloed van zijn vroegeren gouverneur Pobedonostsew en de reactionaire partij, die den afschuwelijken moordaanslag gebruikte om zich tegen alle vrijzinnige maatregelen te verzetten. De nieuwe Czar, die geheel onder dien invloed geraakte, liet het decreet niet afkondigen en langzamerhand deed hij alle personen uit zijn omgeving verdwijnen, die de geestesrichting van zijn vader hadden gedeeld.

De vrijzinnigheid en de mildheid van Alexander II waren gehaat geweest door de uiterst-linkschen en de uiterst-rechtschen; aan de eersten werd door den verlichten keizer immers de reden van hun bestaan ontnomen, de tweeden meenden zichzelf en het land in gevaar gebracht door het zachtere regiem.

Catharina, princes Dolgorouky, zijn geliefde, leefde met hem zijn geheele gevoels- en gedachteleven mee. Met haar besprak hij den politieken toestand van zijn land en alle maatregelen, welke hij wilde nemen. Zij leefde alleen voor hem en bemoeide zich in het geheel niet met de buitenwereld; bij haar kon hij

hardop denken en met haar sprekende, sprak hij met zichzelf. Na den dood zijner vrouw, die jaren lang ziek was geweest, had hij haar gehuwd; hij was zelfs van plan haar tot keizerin te verheffen. Zijn schoonste droom van geluk in deze wereld was geweest daarna afstand te doen van den troon en met zijn vrouw en kinderen uit die vereeniging geboren, als privaatpersoon in het zuiden van Frankrijk te gaan leven. De afschuwelijke aanslag van 13 Maart 1881 verhinderde die illusie werkelijkheid te worden. De morganatische echtgenoote werd door de omgeving van den Czar gerespecteerd. Zij bleef bij hem na zijn verwonding tot aan zijn dood en bij de begrafenis knielde zij bij het lijk in de kathedraal van St. Petersburg en kuste haar man volgens Russisch gebruik het onbedekte gelaat. Zij is gestorven in Nice in 1922.

De auteur van dezen doorleefden roman, Maurice Paléologue, was na den aanslag door de Fransche regeering naar St. Petersburg gezonden om de betuiging van deelneming van zijn land in de groote rouw over te brengen. Daar vond hij als gezantschapssecretaris Eugène Melchior de Vogué, de schrijver van het bekende werk ‘Le roman Russe’, die in '83 reeds naam had gemaakt door zijn letterkundige arbeid. De opmerkingen en overdenkingen van dezen scherpzinnigen geest over den vermoorden Czar en zijn levenswerk, die door Paléologue worden weergegeven, zijn treffend en belangwekkend.

Figures et Souvenirs. 3. Henry de Jouvenel. *La vie orageuse de Mirabeau.* - Paris, Librairie Plon.

Het derde nummer van deze serie geeft een kort overzicht van het leven van den grooten redenaar, wiens werkelijke avonturen wonderlijker zijn dan de meest fantastische vondsten. Gabriel de Mirabeau werd geboren met twee tanden, een vastgegroeide tong en een verdraaide enkel. De dokter die daarbij aanwezig was, zeide dat hij zeer moeilijk zou kunnen spreken. De van natuur al leelijke jongen kreeg de pokken en werd nog leelijker. Zijn moeder was te weekhartig geweest om hem te laten inenten tot verdriet en woede van den markies, zijn vader.

Toch was de aantrekkingskracht, die gedurende zijn geheele leven van Gabriel uitging, zoo groot, dat in zijn afwisselende gevangenschappen zijn bewakers voor hem partij kozen en hem op allerlei manieren begunstigden. Hij verovert als vrouw een jonge rijke erfgename, Mlle de Marignane. Gevangen gezet in het fort van Joux wekt hij de liefde op van Sophie de Ruffey, als zeventienjarig meisje uitgehuwlijkt aan den ouden heer de Monnier. Hij vlucht met haar naar Amsterdam, woont er in de Sint Luciensteeg; het paar maakt schulden en leeft zoo goed als het gaat van vertaalwerk en van allerlei tractaten, die Gabriel schrijft, totdat het ongeluk aan de liefdeshistorie een eind maakt en zij beiden op aandrijven van hun familie, met toelating van de Hollandsche autoriteiten, door Fransche regeeringsambtenaren gevangen naar Frankrijk worden teruggebracht.

In 1783 is Mirabeau vrij; hij is arm en woont in Parijs. Zijn geweldig temperament sleurt hem in allerlei avonturen, waaronder het samenzijn met een juffrouw de Nehra, een oase is van kalmte en genegenheid. Dit meisje was de onechte dochter van Willem van Haren en een Fransche vrouw; haar haar naam was de omzetting van van Haren. Zij wordt beschreven als een fijn blond meisje met blauwe oogen, stil en in zichzelf gekeerd. De eerste keer dat zij het monster had gezien, had zij afschuw voor hem gevoeld, maar weldra kon zij niet meer buiten hem; zij ging met hem leven en wijdde zich geheel aan hem toe. Zij bracht orde in zijn zaken en in zijn verward huishouden en als Gabriel, die niet kon rekenen, allerlei kostbare geschenken voor haar kocht, ging zij dadelijk naar de winkels en bracht ze weer terug. Door haar voorspraak behoedde zij hem tweemaal voor een nieuwe gevangenschap; het waren de zestiende en zeventiende lettre de cachet, wier gevaar zij van hem afwendde, zooals zij zelf in een brief verhaalt. In haar groote teederheid was zij onverschillig voor de wilde liefdesavonturen, die hij met andere vrouwen beleefde. Mirabeau heeft die groote onbaatzuchtige liefde eerst begrepen toen hij haar had verloren na een samenzijn van vier jaren. Opgezweept door zijn onevenwichtige natuur maakte hij haar het leven zoo ondragelijk, dat zij van

hem wegvluchtte en Frankrijk verliet. ‘Die toestand was te hevig, schreef zij, het ging boven mijn krachten, ik voelde dat ik zou sterven. Ik nam een besluit, het was het uiterste; den 10den Augustus verliet ik het huis van M. de Mirabeau en den volgenden dag verliet ik Frankrijk.’ De vrienden van Mirabeau betreurden de breuk met deze vrouw, die zijn beschermengel is geweest; na haar vertrek werd hij geheel en al teugelloos, een schip zonder roer.

Gekozen in de Êtats Généraux voor Marseille en voor Aix, kiest hij deze laatste vertegenwoordiging en geeft reeds na de eerste zitting het eerste nummer uit van zijn ‘Journal des Êtats Généraux’. Hij levert met de stervende regeering een duel voor de persvrijheid en blijft overwinnaar. In 1790 ontstaat er toenadering tusschen de koning en de koningin en Mirabeau. Hij werkt een plan uit voor een constitutioneel koninkrijk, maar de ongelukkige koning en zijn onmiddellijke omgeving zijn bang en aarzelen bij al die nieuwigheden. Tevergeefs heeft Mirabeau hen bezworen zich met de Revolutie in te schepen: ‘Jacobijnen die minister worden, zijn geen Jacobijnsche ministers,’ had hij hun gezegd. Ware hem tijd gelaten, wellicht had hij de Revolutie op een beteren weg kunnen leiden, maar een korte ziekte maakte op den 2den April 1791 een einde aan zijn leven.

Dit populaire boekje geeft een goede voorstelling van den man, die in alles uitstak, die buitengewoon leelijk was van uiterlijk en buitengewoon aantrekkelijk, buitengewoon vol van deugd en ondeugd. Had hij bij zijn begaafdheid genoeg zedelijke kracht gehad om zich te beheerschen, hij zou de grootste man van zijn tijd zijn geweest.

Figures et Souvenirs. 4. Paul et Victor Margueritte. *Les braves gens. La chevauchée au Gouffre.* (Sedan.) Librairie Plon.

Bij de lezing van dit boekje wordt onmiddellijk gevoeld, dat men hier met ras-schrijvers te doen heeft. Alle phasen van het drama van Sedan ziet men langzaam aankruipen, zich ontplooien en eindelijk vastliggen in de gruwelijke werkelijkheid.

De figuren, die zich te midden van deze gebeurtenissen bewegen, zijn menschen vol warm leven, zooals b.v. de trompetter Gebon, voor wien niets anders in het leven van belang was dan zijn trompet. ‘Zij alleen vulde zijn uren, waarin geen gedachten waren en geen genegenheid... Al wat hij aan ziel had, kwam na lange poozen van stilzwijgen naar buiten in de stem van het koper.’

De gebeurtenissen haasten zich, zij halen elkaar in en zij zijn er vóór nog iemand ze kon denken en te midden daarvan verschijnt de triestige figuur van den zieken Napoleon III, overweldigd door de catastrophe. Inconsequenties, vergissingen, heldenmoed in daden, heldenmoed in lijden en ten slotte de schitterende maar nuttelooze aanval van de divisie Margueritte worden door de schrijvers verwerkt tot een levende ontroerende voorstelling. Deze aanval was de *chevauchéc au gouffre,* die aan den ouden koning Wilhelm I den uitroep ontlokte ‘les braves gens’, zooals de Franschen het hebben vertaald.

Met het hijschen van de witte vlag op de citadel van Sedan besluit het boek, ‘de witte vlag die uitwoei als een lijkkleed, begroet door de hoeras der overwinnaars... de laatste vlag van het keizerrijk.’

De schrijvers wier vader, de generaal Margueritte, sneuvelde in de gevechten bij Sedan, waren door traditie en door hun groot schrijverstalent aangewezen tot het vastleggen van deze voor hun land zoo tragische en beteekenisvolle gebeurtenissen.

Figures et Souvenirs. 5. Louis André. *Madame Lafarge, Voleuse de diamants.* - Paris, Librairie Plon.

In dit boekje wordt een beroemde rechtszaak uit het verleden opnieuw in het licht gezet. Omstreeks 1840 heeft het proces Lafarge in Frankrijk veel beroering gemaakt en de belangstelling, die het wekte is ver buiten de landsgrenzen uitgegaan. De triestige heldin van deze schandaalzaak was een mooie jonge vrouw Marie Cappelle. Nog als kind had zij haar ouders verloren, haar familie trok zich het meisje aan. Een

harer tantes liet haar een zeer zorgvuldige opvoeding geven en zocht haar een goed huwelijk te doen sluiten. Zij verkeerde in zeer goede kringen; baron Paul Garat, secretaris-generaal der Fransche Bank was haar oom. Zijzelf beweerde (en dat is door latere onderzoekingen bevestigd) dat Philippe Êgalité, de revolutionaire prins, en vader van Louis Philippe, de toen regeerende koning, tengevolge van een relatie met de bekende Madame Genlis, haar overgrootvader was. Zij was dus een achternicht van den koning, al zou zij het wapen der Orleansen met een dwarsbalk hebben moeten voeren.

Marie Cappelle was een verwend kind, eerzuchtig, eigenzinnig, wispelturig en excentriek. Degenen die haar van kind af goed kenden, beweerden, dat zij leugenachtig en geveinsd was; het schijnt dat zij uit natuur loog en veinsde, niet altijd met een bepaald doel. Uit alle gegevens blijkt, dat zij een gevaarlijke intrigante was, die men op zijn levensweg beter niet ontmoet, zooals degenen die met haar in relatie kwamen hebben ondervonden.

Toch had deze vreemdsoortige jonge vrouw ook haar vrienden en bewonderaars, van wie er een o.a. getuigde: ‘Zij heeft een buitengewoon talent voor de piano en zij zingt met veel methode. Zij is op de hoogte van verschillende wetenschappen, zij vertaalt en verklaart Goethe voor de vuist weg, zij kent verschillende talen, zij improviseert Italiaansche verzen met evenveel gratie en evenveel stijl, als zij dat in het Fransch doet.’

Deze vrouw, jong, mooi en talentvol, laat zich na eenige romantische liefdesavonturen, die zich alleen in haar gevoelsleven en in haar fantasie afspeelden, tot een verstandshuwelijk overhalen met een industrieel uit Uzerches in de Limousin. Het huwelijk wordt gesloten in de Notre Dames des Victoires, de bekende Parijsche kerk en het echtpaar vertrekt naar zijn woonplaats. Maar een treurige zijde van dit verstandshuwelijk is, dat de jonge vrouw een afschuw heeft van haar echtgenoot, een gevoel, dat haar gedurende haar geheele verdere leven is bijgebleven. Zeventien jaar later schrijft zij: ‘Ik heb mijn bruidschat, mijn wil, mijn leven overgegeven aan dengene, die mij heeft getrouwd om zijn zaken op gang te helpen

met mijn fortuin en zijn salon te meubelen met mijn persoon...'

Na het huwelijk had men opgemerkt, dat de houding van mevrouw Lafarge tegenover haar man plotseling veranderde van een sterken tegenzin in een uiterste teederheid, een gevoel dat echter niet lang behoefde te duren, want hij stierf na vijf maanden getrouwd te zijn geweest, na een verschrikkelijk lijden aan een onbekende ziekte. De justitie vertrouwde het geval niet en mevrouw Lafarge werd gevangen genomen onder verdenking haar man met arsenicum te hebben vergiftigd. Terwijl zij in preventieve hechtenis was, werd tengevolge van een andere verdenking een huiszoeking gehouden op haar kasteeltje en daarbij kwam een rond rose doosje te voorschijn vol waardevolle diamanten en paarlen; op het doosje was met zegels in roode lak een etiquette bevestigd, waarop in het handschrift van mevrouw Lafarge stond geschreven *Marie.*

Tijdens het verblijf van Marie Cappelle vóór haar huwelijk bij de boezemvriendin van haar jeugd Marie de Nicoläi, inmiddels getrouwd met de vicomte de Léautaud-Donine, was aan die jonge vrouw een diamanten parure ontstolen, het bruidsgeschenk van haar man. Er was geen dader gevonden, maar zoetjes aan hadden zich de vermoedens op de excentrieke Marie Cappelle vastgezet. De familie de Léautaud had echter geen onderzoek in die richting laten doen, Marie Cappelle was getrouwd en woonde in Uzerches. Maar toen er geruchten begonnen rond te gaan als zou de heer Léautaud zelf de diamanten aan zijn vrouw hebben ontfutseld, omdat hij ze niet zou kunnen betalen, werd door de bestolene aan de justitie verzocht een huiszoeking te doen plaats hebben bij mevrouw Lafarge, in wier secretaire de diamanten en parelen werden gevonden. Nu volgt de inbeschuldigingstelling der mooie jonge vrouw, niet alleen wegens verdenking van moord maar ook wegens verdenking van diefstal. Het proces van de juweelendiefstal wordt in dit boekje gegeven. De zaak maakte de repuatie van den toen twee-en-twintigjarigen advocaat Lachaud, later het meest beroemde lid der Parijsche balie. Wanneer in den loop der debatten Marie om haar streken en haar onbetrouwbaarheid door haar andere advocaten in de steek wordt gelaten, blijft Lachaud haar trouw. Er werd zelfs beweerd, dat hij verliefd op haar was.

De geschiedenis van dit proces, waarin de beschuldigde zich op de meest vindingrijke en fantastische wijze verdedigde, is geworden tot een boekje om verslonden te worden. De werkelijkheid overtreft er in de spinsels der meeste crimineele romans in vreemdheid en geheimzinnigheid.

Figures et Souvenirs. 6. Louis Madelin. *La France du Directoire.* - Paris, Librairie Pion.

Het was een gelukkige gedachte van de uitgevers in deze interessante serie ook een studie op te nemen over het Directoire. Afgezien van de enkelen, die bepaalde historische studies hebben gemaakt, weet het beschaafde, lezende publiek weinig van deze periode, die in den geest van het nageslacht is verdrongen door den chaos der Revolutie, het Schrikbewind en het Napoleontische tijdperk. Eigenlijk waren de regeeringsjaren van het Directoire een heel ellendige tijd voor Frankrijk: was tijdens de Revolutie moord zulk een gewone zaak, dat niemand er zich meer over verwonderde, tijdens het Directoire waren de levensomstandigheden zóó benauwd, dat zelfmoord uit nood een algemeen verschijnsel was en beschouwd werd als een fatsoenlijke uitkomst voor fatsoenlijke menschen.

De heer Louis Madelin, lid van de Académie française, heeft in den winter van 1922 vijf lezingen gehouden, die tot onderwerp hadden ‘La France du Directoire’ en het hier aangekondigde boekje is de verzameling van deze causerieën. Hij begint met zich te verontschuldigen over het bundelen van deze gesproken historie. Zoo iets moet eigenlijk niet in druk worden uitgegeven, zegt hij. Bij een conference gaat de spreker tegen zijn menschen praten; hij wil hun zijn eigen kennis meedeelen en hij wil ze ook boeien, afleiden van hun dagelijksch leven; hij wil ze ontroeren. Zet hij zich tot schrijven voor menschen, die hem later zullen lezen, dan verkeert hij in een heel ander geval. De stof blijft dezelfde, maar de manier van behandelen wordt anders. De heer Madelin bekent hier een fout te hebben gemaakt, maar zegt hij, zooveel toehoorders hadden hem om die fout verzocht, dat hij zijn conférences

maar gedrukt de wereld had ingestuurd. De verzoeken waren erg vleiend voor hem geweest en litteratoren, die veel met fictie omgaan, gelooven graag een beetje aan vleitaal (alsof andere menschen dat niet doen!). Aan den gesproken vorm had hij niets veranderd; hij had zijn kennis van het tijdvak daar nu eenmaal ingegoten en dat moest zoo blijven. Het is ook maar gelukkig, dat de auteur dat niet heeft gedaan; hij zou het leven misschien hebben uitgeblazen aan den stijl van zijn lessen, die nu een opeenvolging zijn van prettige historische vertellingen.

De eerste conferentie heeft tot middelpunt Barras, de koningsmoordenaar, de man van het Schrikbewind, vrouwenjager, verkwister, dief op de allergrootste schaal, de representatieve man van het Directoire. De eerste vrouw van de regeeringskliek was de schoone Theresia Cabarrus, de ex-maîtresse van Tallien. In den tijd dat de ex-markiezin Theresia de Fontenoy, geboren Cabarrus, in Bordeaux de minnares was geworden van den toen in die stad oppermachtigen pro-consul Tallien, had de mooie vrouw, die een goedhartig schepsel was, van den dictator heel wat gratieverleeningen verkregen, waardoor het paar bij Robespierre verdacht was geworden en naar Parijs ontboden. Van uit het cachot in La Force, waar de ratten in haar mooie voetjes beten, had Theresia dol van angst iederen dag briefjes en boodschappen naar Tallien gezonden, waarin zij hem bezwoer haar te redden. De liefde had den bangen, middelmatigen man zoo vindingrijk en stoutmoedig gemaakt, dat hij den 9de Thermidor naar de tribune was gestormd en aan Maximillien den doodelijken stoot had toegebracht, waarop heel Parijs, verlost van de nachtmerrie van het Schrikbewind, aan Theresia den naam had gegeven van ‘Notre Dame de Thermidor’ en Notre Dame de la Délivrance. Later had zij Tallien losgelaten en was nauw bevriend geworden met Barras, die in deze vriendschap werd opgevolgd door den zeer rijken bankier Ouvrard. De goedhartige Theresia Cabarrus eindigde als princes, door haar huwelijk met den prins de Caraman-Chimay.

Terwijl de elegante clique met Barras en Theresia aan het hoofd den tijd doorbracht met feesten, werd groote ellende

uitgestaan in het geheele land. De monetaire inflatie maakte handel, landbouw en industrie onmogelijk. Het geheele volk haatte de regeering, maar er was zooveel geleden sedert 1789, dat de energie tot een omkeer ontbrak. De voortdurende oorlogen putten het land uit aan menschen en aan geld. 'Wij moeten oorlog houden, had Barras gezegd, want als wij vrede maken, wat moeten wij dan met onze generaals doen?' De elegante schurk was bang die staf jonge, vermetele en eerzuchtige oorlogslieden binnen de landsgrenzen te krijgen en gaf hun liever elders wat te doen door ze als *conquistadores* op Europa los te laten.

Ten slotte kwamen de generaals op de hoogte van de verrotting van het gouvernement en sommigen van hen begonnen aan het dictatorschap te denken. 'Ik zal met twintig grenadiers dat zaakje opknappen en die advocaten-regeering in de Seine jagen', had Joubert gezegd. 'Dat is veel te veel, had de Gasconjer Bernadotte geantwoord, één korporaal en vier mannen, dat is genoeg om die advocaten hun biezen te laten pakken.' Dan was er nog Moreau, die op de gematigden steunde, Jourdan en Augerau op de republikeinen.

Al die generaals wilden wel een slag wagen, maar ze bewaakten elkaar; de een wilde niet, dat de ander tot de macht kwam en zoo kwamen ze er geen van allen. Ook verschilden ze te weinig van elkaar om de absolute macht te dragen. Generaal Bonaparte werd eenigszins anders beoordeeld dan zijn collega's; bij de meest verschillende groepen was hij goed gezien. Bij het leger om zijn militaire triomfen, bij de geleerden omdat hij hun omgang had gezocht en uit hun midden een staf deskundigen mee naar Egypte had gevoerd, waaruit l'Institut d'Egypte ontstond. De Katholieken waren vóór hem, omdat hij, zooals men vertelde, in Italië den Paus had ontzien; de filosofen meenden in hem een Voltairien te vinden, de Jacobijnen een Cromwell, de liberalen een Washington, de royalisten een Monck. De boer, de financier, de werkman, de burger, allen verwachtten van hem alles. Maar de abbé Sieyès, die zichzelf de eenige zuivere republikein waande en Moreau als dictator had uitgekozen om zelf niet al te veel macht te verliezen, meende den gevaarlijke wel gebarricadeerd achter het Engel-

sche eskader, totdat hij aan zijn uitverkoren generaal, die zich een paar dagen had willen bedenken, op den 18de Vendémiaire moest meedeelen, dat generaal Bonaparte te Fréjus was geland. 'Dat is uw man, antwoordde daarop de verstandige Moreau, hij zal beter uw staatsgreep doen dan ik'. En een ieder schikte zich en boog voor den dictator, ook de dogmatische republikeinsche abbé. Het was een opluchting voor het Fransche volk, dat het Directoire den laatsten adem had uitgeblazen en het is evenzeer een opluchting voor den lezer dezer conférences den val bij te wonen van deze minderwaardige kliek.

Een nieuwe periode brak aan omdat iedereen voelde, dat dat moest gebeuren en omdat de rechte man was gekomen. Hij had toen nog vrienden; de hoogmoed had hem nog niet te veel in zijn macht. Zijn gezegde: 'Als ik niet was gekomen, dan zou een ander zijn gekomen. Een mensch is maar een mensch', is een sympathiek woord van een groot intellect.

Figures et Souvenirs. 8. Karl Rosner. *Der Koenig. Au quartier général du Kaiser.* - Paris, Librairie Plon.

Het achtste boek van de serie Figures et Souvenirs is een relaas van een stuk van den oorlog van 1914. Het is geschreven door een ooggetuige en het ademt een werkelijk leven uit. Karl Rosner heeft als oorlogs-correspondent voor een groot Berlijnsch blad in de nabijheid van Keizer Wilhelm aan het Duitsche front in Frankrijk vertoefd. Hij heeft den Obersten Kriegsherr gevolgd door de verwoeste provincies; hij heeft hem scherp waargenomen van het oogenblik af, dat de plannen van Ludendorf begonnen te wankelen tot aan de eindelijke ineenstorting.

Met hem kunnen wij de reizen volgen van den koning-keizer en dringen wij binnen in het groote hoofdkwartier bij Hindenburg en Ludendorf. Wij kunnen luisteren naar de gesprekken van de officieren van den generalen staf, sceptisch geworden door veel ontgoochelingen; wij zien het werk der Duitsche oorlogsbureaus. In die dramatische omgeving trekt alle belangstelling zich samen op den persoon van Wilhelm.

Karl Rosner heeft dit boek na den oorlog geschreven als een poging tot eerherstel voor den gevallen vorst. Het resultaat van zijn werk is een gevoel van medelijden, dat opkomt in den lezer. Niet dat de schrijver het daar op toe heeft gelegd, maar de verouderde man, zenuwziek en verteerd van angst, die hij aan zijn lezers voorstelt als de keizer, de befaamde Wilhelm II, doet in ons het geval opkomen, dat wij in de tegenwoordigheid zijn van een stervende of een doode en wij buigen het hoofd bij de geweldige slagen, die wij zien vallen. Waarschijnlijk heeft die keizer-koning dikwijls gewenscht te sneuvelen als zoovelen zijner onderdanen, maar een ander lot en een ander leed zijn het deel van den vorst.

Dit boekje is een interessant document voor den oorlog van 1914 en voor de persoonlijkheid van Keizer Wilhelm II. Wij Hollanders zullen er verstandig aan doen het in de Fransche vertaling te lezen, die zeer goed schijnt en die veel goedkooper is dan het oorspronkelijk werk. Men heeft in dit geldelijk voordeel een compensatie voor het nadeel, dat aan iedere vertaling is verbonden. Dit nadeel is trouwens bij een dergelijk werk niet zoo gewichtig.

Figures et Souvenirs. 7. Henri Bordeaux. *Le Chevalier de l'air. Vie héroïque de Guynemer.* Paris, Librairie Plon.

Het zevende nummer van de serie Figures et Souvenirs brengt ons terug in de dagen van den oorlog van 1914. Guynemer was een ridder van de lucht. Hij was *de Fransche vliegenier* voor ons buitenstaanders, die de oorlogs-echos uit de couranten te hooren kregen. In Frankrijk wisten de schoolkinderen te zeggen, dat hij 666 uren had gevlogen, dat hij 800 luchtgevechten had geleverd, waarvan 53 overwinningen, d.w.z. dat het vijandelijk vliegtuig daarbij werd vernietigd en dat alles in den tijd van 2½ jaar. Die niet de praktijk kent van het leven van den vliegenier en vooral van den vliegenier in oorlogstijd, kan zich niet den moed, de volharding, de zelfoverwinning voorstellen, die noodig zijn om zulke feiten te volbrengen. Wij weten niet wat zoo iemand heeft doorgemaakt, maar kunnen wel begrijpen,

dat hij in een zeer sterke spanning moet hebben geleefd; ook gelijkt het gezicht van Guynemer niet op dat van een drie-en-twintigjarigen jongeman, die hij was, maar op dat van iemand, die de dertig voorbij is.

Het schijnt dat in dezen heldhaftigen vliegenier een sterk zieleleven woonde. Uiterlijk was hij mager en gespierd. Zijn portret doet een scherp gesneden kop zien, een heerscherskop, om op munten te worden afgebeeld. Er ligt in zijn gelaatsuitdrukking iets van meedogenloosheid, maar niet in den verkeerden zin. Het is een meedogenloosheid meegebracht door een onverzettelijke plichtsvervulling; meedogenloosheid met zich zelf en met het offer, dat moest vallen. Het was immers oorlog en ieder vliegtuig, dat viel, was een meerdere veiligheid voor de eigen mannen.

De liefde voor zijn land was zeer sterk in Guynemer en dat natuurlijke gevoel en ook zijn plichtbesef, zijn offervaardigheid, zijn moed werden gezuiverd en versterkt door zijn geestelijk leven. Herhaaldelijk keerde hij zich in zichzelf en als zoovele uitnemende Franschen bleef hij met zijn geheele wezen op den godsdienst steunen.

Op Dinsdag 11 Sept. 1917 is Guynemer opgestegen in Vlaanderen en is niet meer weergekeerd. Hij had zich ver boven de vijandelijke linies gewaagd en een Duitsche kogel had een eind aan zijn leven gemaakt.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Wordt er te Genève of elders nog over wereldconferenties gesproken, gefluisterd, gezucht, vèrzucht? Gelukkig is een deel der menschheid, zelfs in de Vereenigde Staten, nog optimistisch gestemd. Ook in dit opzicht. Wat zou de arme menschheid zijn, indien zij niet optimistisch kon wezen? De blijde toon, wat geforceerd toch, wordt nu gegeven door den Noord-Amerikaanschen gedélégeerde ter ontwapeningsconferentie, 'senator' Norman Davis, die overtuigd is, zegt hij, dat in de a.s. conferentie te Genève, in October, de vlootbouw en de wedloop daarover tusschen Amerika en Japan zal toonen een practisch middel te zijn om den vrede te bewaren (sic). Algemeen immers is men nu overtuigd, dat een oorlog, zooals die thans mogelijk is, zelfs wordt voorbereid, in ontzetting alles zal overtreffen wat men tot heden heeft beleefd. Overwinnaar of overwonnene: zij zullen beiden gegeeseld worden tot zij neervallen.

Intusschen gaat de menschheid voort, gaan de volken voort, met bewapening, en zelfs de opper-optimist, voorzitter van de ontwapeningsconferentie, Henderson, van zijn vredespropaganda-tocht door de hoofdsteden van Europa eindelijk in Londen terug gekeerd, laat nu den moed zakken. En hoe zou ontwapening mogelijk zijn, waar Japan zich nu openlijk verklaart voor een 'positieve politiek' op het Aziatisch continent met een waarschijnlijken greep naar Australië - om niet eens te spreken van onzen Indischen archipel - en een losscheuring van alle in den loop der eeuwen door de Europeesche volken in dat werelddeel gewonnen gebieden. Dit is niet het werk van een handomdraaien. De nieuwe wereldoorlog is niet het gevaar

van morgen aan den dag. Maar elke zonsopgang brengt dit gevaar een schreefje nader en de Apokalyps is onafwendbaar: de menschheid is tot latenten waanzin vervallen.

Het is niet langer te loochenen, dat ook het ‘Derde Rijk’, vlak aan onze onbeschermde deur, zij 't ook op sluiksche wijs, zich opnieuw wapent en zich op een nieuwen oorlog voorbereidt. Laat ‘la France militaire’ de onmiddellijkheid van het gevaar overdrijven, wie ziet niet in, dat het Duitsche volk, krijgslustig als geen ander in Europa, krijgslustiger dan ooit te voren, door wapenoefening op den volgenden oorlog wordt voorbereid? Scholen, universiteiten, werkplaatsen, speelterreinen, de publieke opinie worden op den komenden strijd toegespitst; de nijverheid is daarvoor mobiel gemaakt; uniformen, bewapening van allerlei aard, zelfs machtige vechtwagens en groote kanonnen, worden in onderdeelen reeds klaar gemaakt, en behoeven slechts afgewerkt te worden. In het buitenland, ons land niet uitgesloten, doet de nieuwe regeering bestellingen bij de wapenindustrie; de binnenlandsche wapenfabrieken, welke tijdelijk van bestemming waren veranderd, hebben haar ouden arbeid weer opgevat en zelfs haar vroegeren naam. De Duitsche geest wordt door de tegenwoordige heerschers en hun geknechte dagbladpers opnieuw aangeblazen. ‘Duitschland is geroepen tot de leiding van het Westen’, zei dezer dagen de nationaalsocialistische gouverneur der Rijn-provincie, baron Von Lüninke, op den studentendag te Aken. Het is overduidelijk, dat wat er thans in dat land wordt voorbereid, ons werelddeel, in het bijzonder wel ons land, plaatst voor nieuwe, ofschoon niet vreemde toestanden. Zeventig millioen Duitschers worden door kunstmatige geestesverhitting voor den revanche-oorlog rijp gestoofd. ‘Een nieuw Duitschland is in wording’, sprak kort geleden een Tsjechisch staatsman, ‘een fanatiek, niets ontziend, gewelddadig en oorlogszuchtig Duitschland’. Geen wonder dan, dat Henderson moedeloos t'huis is gekomen. Ja, er worden hier en daar tusschen de volken ‘non-agressie’-overeenkomsten afgesloten, doch hoelang zullen die ‘vodjes papier’ van kracht blijven? Japan in het Oosten, Duitschland in het Westen zetten ieder een parabellum-revolver op de borsten der overige volken, en gij wilt, dat die niet op afweer bedacht zijn?

Neen, neen, de tijd der veel belovende Geneefsche conferenties is voorbij, en het nog in aanbouw zijnde Vredespaleis dáár zal gesloten worden voor het is afgebouwd, droeviger dan het gegaan is met het Haagsche Vredespaleis, dat tenminste een eerbiedwekkende, zij 't ook geheel-theoretische bestemming heeft gekregen. Reeds sinds lang zijn vele leden van den Geneefschen Volkenbond slechte contributiebetalers en hun getal wordt voortdurend grooter. In de eerste tien jaren van zijn bestaan schoten reeds drie of vier staten in de betaling der kosten te kort; drie jaar geleden waren het er twaalf; twee jaar geleden zestien, vorig jaar acht en twintig. Het is waar: deze slechte betalers zijn voornamelijk de kleine staten. In dit opzicht althans wordt Nederland onder de groote gerekend. Natuurlijk, Sijmen is nog altijd goed van betalen, gelukkig. Het is onze trots. Duitschland, pas lid geworden, heeft op zijn verplichte contributiebetaling een echt-Duitsch (nieuw) foefje gevonden: het stort haar bij een bank in Duitschland. Doch dit bedrag kan niet buiten eigen land worden gebruikt. Het heeft immers geen ‘Heller’ meer om zijn schulden te betalen. Wij in Nederland weten van de Duitsche insolventie mee te praten. Maar het besteedt 550 millioen Mark-extra aan zijn reeds voortreffelijke spoorwegen; 50 millioen extra aan zijn posterijen; voorloopig, ‘maar’ 20 millioen aan extra-subsidie, voor de eerste vier maanden, zijner reederijen; 150 millioen voor huwelijksuitzetten van trouwlustige paartjes in de verwachting van binnen twintig jaar nog wat meer ‘Kanonnenvleesch’ slachtklaar te hebben. Dan zijn autowegen, de langste en beste van heel de wereld. Vergeet niet zijn ‘Nazi’-propaganda in het buitenland. Kortom, het nieuwe Duitschland smijt met geld, maar heeft geen Penning meer over voor het afbetalen zijner schulden, en houdt het geld, dat het aan den Volkenbond moet afdragen, in eigen portemonnaie. Genève moet maar zien hoe het er daaruit krijgt.

Heeft dan Mussolini niet gelijk met te zeggen, dat het woord ‘Conferentie’ maar uit het woordenboek der menschheid moet worden geschrapt? Het is niet alleen hij, die in deze Conferenties een schoonen, doch bedwelmenden nabloei ziet van den ondergang der Democratie. Ook Caillaux, een der éminentste staatslieden van Frankrijk, nu in het Buitenland vrijwel vergeten,

sedert en door den oorlog. Hij werd daarin beschuldigd Duitschgezind te zijn en heeft er zelfs voor in de gevangenis gezeten met gevaar gefusilleerd te worden. Doch hij is nog steeds een der scherpzinnigste koppen van Frankrijk. Voorzitter der financieele Commissie van den Senaat, hield hij te Marseille een merkwaardige rede, waarin hij er den nadruk op legde, dat Frankrijks financieele welstand voor goed op het spel staat door het spelen met 's lands inkomsten door ‘roode baantjesjagers’.

‘De groote, kapitale en oorspronkelijke fout van den tegenwoordigen toestand is het ‘étatisme’, zei hij. ‘Zoodra de Staat, Vadertje Staat, zoo heilig voor de Democratie, de exploitatie van iets op zich gaat nemen, rent men naar een failliet. Dan doet de demagogie haar intrede en wordt er maar door alle kornuitjes geplukt van den hoogen boom. Om nu maar eens een heel klein voorvalletje te noemen: er werd daar maar eens 'n bedragje van twee millioen uitgetrokken om enkele heeren naar Londen te zenden voor de Economische Conferentie. Ze reizen gratis, worden van feestmaal naar feestmaal gesleept.... maar dan blijft er nog twee millioen zakgeld over. Nu zult u zeggen, dat dit maar een peuleschilletje is, een kleinigheidje op een begrooting van milliarden, maar juist dit voorvalletje (waar ieder wel eens een uitstapje naar Londen maakt is het niet moeilijk om te controleeren) illustreert zoo goed de toestanden. Maar welke enorme proporties neemt die verspilling aan, wanneer het om de instelling van groote lichamen gaat. Daar hebben we b.v. het zoo bij uitstek onpopulaire en ongemeen slecht georganiseerde instituut van de Sociale Verzekering, dat alleen aan nieuw aangestelde ambtenaren het dubbele van de inkomsten kost. Daar zijn de spoorwegmaatschappijen, die met een steeds vermeerderend tekort werken en dus steeds meer subsidies noodig hebben.... omdat de Staat te hooge belastingen eischt. Men is thans zoo ver gekomen, dat menige werkgever verkiest zijn zakencijfer zoo laag mogelijk te houden.... om niet in een nog hoogere belastingklasse te vallen. En dat in tijden van werkloosheid..... Het ‘etatisme’ baart altijd een leelijk kindje, dat ‘protectionisme’ heet. En dat brengt ons weer nieuwe verrassingen: een Fransch département, Algiers, (het is geen kolonie), berst letterlijk van overvloed aan wijn, koren, vruchten. Maar

door de hooge invoerrechten, welke het vaderland eischt teneinde de verbouwers op het vasteland tevreden te stellen, moet men ter plaatse de producten laten bederven. In jaren heeft men niet zulk een korenoogst gezien als thans.... reden waarom elke week het brood duurder wordt. En zoo gaat het maar voort, dag aan dag. De Staat gaat nu iets nieuws probeeren: in September krijgen we een Staatsloterij. Laten we er het beste van hopen.... maar wat zou men zeggen van een huisvader, die zegt: 'kinderen, vandaag hebben we niet meer te eten, er zit niets anders op dan onze laatste centen te gaan wagen in een omgekeerde parapluie. Wie weet of we niet een groot lot winnen.... laten we ondertusschen maar op den pof een flesch champagne halen om op den goeden afloop te drinken....'

Het is een geluk, dat er in Figaro's land nog menschen zijn, die zijn spreuk toepassen: 'ik haast mij om over de gebeurtenissen te lachen uit vrees er anders om te moeten huilen'. De humor is als een zonnestraal uit een met zwarte wolken dreigend uitspansel. In het land van Mark Twain echter schijnt de humor wel voor goed te zijn weg getrokken. Roosevelt tracht er met zijn vrienden van den 'hersentrust' zijn program af te werken, alle tegenwerking ten spijt, maar generaal Johnson, de leider der 'National Industrial Recovery Act' - verkort 'Nira' genoemd -, dezelfde, die kort geleden verklaarde, dat Amerika er binnen drie maanden bovenóp of er voor goed onder zou zijn, waarschuwt thans, dat de economische hel de straf zal wezen van het falen van dit programma. Nog steeds tellen de Vereenigde Staten, volgens de verklaring van den leider van het 'Federal Relief', 12 millioen werkloozen, en hun staat met den komenden winter een vreeselijk lot te wachten, wanneer de afzonderlijke staten niet de rijksuitkeering van een half milliard dollars behoorlijk aanvullen. Zelfs dit aanzienlijk bedrag is volgens hen slechts een druppel op een heeten steen. De straten van alle groote steden van wat eens 'Gods own country', of anders het 'Land of the happy' genoemd werd, wemelen van bedelaars. Mark Twain zou thans niets meer om te glimlachen in zijn geboorteland vinden. Trouwens als 'A tramp abroad' ook niets meer in Europa.

Groote gebeurtenissen heeft de afgeloopen maand niet gekend,

gelukkig. De gespannen toestand tusschen het 'Derde Rijk' en Oostenrijk gaat door. Groote gebeurtenissen liggen verborgen in den schoot der menschheid, de afgetobde moeder. Op het uur der verlossing wordt gewacht en het zal mogelijk een monster zijn, dat zij baart. Japan en Duitschland, Japan dààr, Duitschland hièr, zijn de vaders dezer gedrochtelijke zwangerschap, en dit tweevoudig vaderschap is op-zich-zelf reeds een monstrum.

Reeds nu, na Mandsjoekwo, strekt Japan de hand uit naar Mongolië, en generaal Araki, de almachtige minister van oorlog, spreekt openlijk over Japans roeping om de 'Pax Japonica' - den 'Japanschen Vrede' - te brengen over heel Azië, dat 'bevrijd moet worden van de blanke overweldigers'. Die roeping is de 'Kwodo': het betreden en volgen van Keizerlijken Weg. 'De staten van Oost-Azië', zoo schrijft hij o.a., 'zijn geworden tot slachtoffers der onderdrukking van het blanke ras. Het ontwaakte Japansche keizerrijk kan hun willekeurige gewelddaden niet langer dulden. Het is de plicht van het keizerrijk Japan de daden van onverschillig welke sterke mogendheid met kracht te bestrijden, zoodra zij in conflict komen met de "Kwodo". Daarom, waar in Oost-Azië ongeregeldheden het hoofd opsteken, kan Japan niet stilzwijgend toezien, want vredebreuk is absoluut strijdig met de grondidée van het keizerrijk Japan. Het is daarbij steeds noodig zich bewust te blijven dat zelfs, wanneer Japan in gevallen van ongeregeldheden of van vredebreuk, van geweld gebruik moet maken, dit in den grond geen andere bedoeling heeft dan de rust te herstellen.'

Generaal Araki heeft met zijn 'Kwodo' allereerst het oog op Britsch-Indië, maar tegen het Soviët-Rusland, nu zoo veel dichter grenzend aan Japan, ziet hij evenmin op. Immers Mongolië is volgens hem een 'vaag' gebied. Niemand weet of het eigenlijk Russisch of Chineesch is, maar in ieder geval grenst het aan Japans 'invloedssfeer', en aan dit territoir moet dus 'onafhankelijkheid, vrede en rust' worden geschonken. Reeds is het Japansche leger in opmarsch naar de belangrijke Mongoolsche handelsstad Kalgan, van waaruit de handelswegen door de woestijn van Gobi worden beheerscht, en de Chineesche Christen-generaal Feng heeft er voor gezorgd, dat in dit geheimzinnige 'vage' land Japans geschenken van 'onafhan-

kelijkheid, vrede en rust', zooals het die aan Mandsjoekwo en Dsjehol reeds deelachtig heeft doen worden, goedschiks of kwaadschiks 'dankbaar' zullen worden aanvaard.

Aan zijn Oostersche Christenen beleeft de veel geplaagde menschheid ook elders niet veel pleizier. Nu men sinds jaren niets meer verneemt van de Armeniërs, een dier Christelijke secten in Turkije en Rusland van voorheen, die zoolang het 'klavier der volksconsciëntie' in de Christelijke gemoederen van het Westen hebben weten te bespelen, doch door hun kuiperijen zelf oorzaak waren, dat zij door hun overheerschers werden onderdrukt, zijn het thans de rustelooze 'Assyriërs', door de politieke Westersche wijzen, die geen weg met hen wisten, bij het nieuw-geformeerde Oostersche koninkrijk Irak onder gebracht. Voor hun klein getal - nog geen 40.000 man, naar 't schijnt - verlangen zij onafhankelijkheid. Maar er liggen op hun gebied, het Mosoelgebied, petroleumbronnen. Dit verklaart hun overheersching door Irak, een vazalstaat van Engeland. Het zijn strijdbare mannen, deze Assyrische Christenen. De oorlog was hun een buitenkansje, de tegenwoordige vrede hun een nachtmerrie. Turkije, tot welks gebied zij voorheen behoorden, denkt er niet meer aan deze Roestams op zijn grondgebied toe te laten; Perzië is bang voor hen. Het beste wat Irak met hen wist te doen was de formatie van eenige Assyrische bataljons onder commando van den Britschen leger-bevelhebber. Maar Irak heeft een Mohammedaansche bevolking en, Christenen, als zoodanig door de verdwaasde Christenmenschen uit het Westen, steeds gecajoleerd, verbeelden de Assyriërs zich heel wat bòven de Islamitische bevolking, die hun tot landgenooten is gegeven. 'Sedert oude tijden', zegt een Nederlandsch dagblad, behooren zij tot het Christendom en staan daardoor op een betrekkelijk hoog beschavingspeil'. Alles is betrekkelijk. Zelfs, volgens Einstein, de betrekkelijkheid-zelve. Doch dat 'beschavingspeil' der Assyrische Christenen hooger dan dat der hun omringende Islamieten.... och, och, zullen de Christenen ooit tot erkenning komen van het geestelijk failliet van het geloof, dat zij aanhangen, en dat zij zelf zoo hoog aanslaan en zoo laag toepassen?

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Over eenige van Goethe's vrouwenfiguren Goethe's moeder, Bettina von Arnim, en die Günderode.
(Vervolg van blz. 232.)

Iphigenie. II.

Orestes, door zich schuldig te hebben gemaakt aan moedermoord (men weet, o.a. ook door Sophocles Electra, hier indertijd door Royaards zoo prachtig ten tooneele gebracht, met de verrukkelijke muziek van Diepenbrock, dat Klytaemnestra, nadat zij haar gemaal Agamennon heeft omgebracht, op háar beurt door haar zoon is vermoord) heeft daardoor een zware zonde op zich geladen, - ook al trad hij hier niet als misdadiger doch als wreker op, - en ook daarvoor moeten de goden worden verzoend.

De ontmoeting van Orestes en Iphigenie heeft een hartstochtelijke uitbarsting van kwelling en berouw tengevolg. Thans, nu zij weet, wie zij zal moeten offeren, is zij meer dan ooit besloten, deze verschrikkelijke daad niet te volbrengen, terwijl zij er tevens gerust op is, dat de gevangenen niet ter dood gebracht zullen worden, daar slechts de priesteres zelve het vonnis voltrekken mag. Maar zelve weet zij nog niet, welke tragedie zich in haar ouderlijk huis heeft afgespeeld!

De wijze waarop zij dit ervaart, hoe zij de tijding verdraagt en beantwoordt, is een bewonderenswaardig meesterstuk van dramatische dichtkunst. En dieptreffend is het, zooals zij eindelijk uitroept:

> Goldne Sonne, leihe mir
> Die schönsten Strahlen..... Denn ich bin arm und stumm!.....

En in een geweldige, bijna bovenmenschelijke zelfbeheersching.... nog weet Orestes niet, dat hij tegenover zijn eigen zuster staat.... zegt zij eindelijk:

> Orest! ich bin 's!.... Sieh' Iphigenien! Ich lebe!....

Men weet, dat Agamennon zijn dochter op Aulis (door Schiller naar Euripides bewerkt) heeft willen offeren, maar dat de godin Diana, haar van het altaar heeft ontvoerd.)

De verschrikkelijke opwinding, die Orestes door al zijn ondervindingen heeft doorstaan, wreekt zich bij hem in een onmacht. En in zijn bewusteloosheid wordt hij rustiger, en ziet als in een visioen de verzoening met zijn lot, en verbeeldt zich alreeds in de onderwereld te vertoeven. Als Iphigenie, die Pylades om hulp is gaan halen, terugkomt, verbeeldt Orestes zich, ook in háar een schim uit den Hades te moeten zien, waarop Iphigenie een vurig gebed tot Diana zendt, om haar broeder voor waanzin te behoeden.

Door Pylades' overtuigende woorden komt Orestes weer tot zichzelf, en de bedoeling is, om, met het in een baai verborgen schip, met hun drieën te ontvluchten. Als zij weg zijn, om het schip op te zoeken, brengt een gesprek met Arkas Iphigenie opnieuw in een ontzaglijken tweestrijd. Zij beseft op eens weder, dat ook hier edele menschen wonen: zij voelt het als een heiligen plicht op Arkas te blijven, en tegelijkertijd smacht zij naar de vlucht en naar haar eigen vaderland.

Daar nadert Pylades opnieuw; het schip ligt gereed, en hij is gekomen om het beeld van Diana daarheen over te brengen, en Iphigenie te halen.

Zij bekent hem haar twijfel, haar wankelmoedigheid en haar strijd; slechts degene, die zich volkomen schuldeloos voelt, kan in het leven volkomen gelukkig zijn, en als zij zich met leugen en bedrog van dit gastvrije eiland verwijdert, zal haar altijd wroeging blijven plagen. Pylades pleit dat, als zij dit gevoel niet overwint, haar broer en zijn vriend verloren zijn.

Iphigenie bevroedt niet, dat het dilemma door haar verkeerd wordt gesteld. Zij behoeft niet te kiezen tusschen de redding van haar broer en Pylades, voor wien zij een liefdevolle neiging

is gaan koesteren, en het bedrog jegens den koning, en dat er nog een andere mogelijkheid is, om beide schrikbeelden te ontgaan, en alles tot een goed einde te leiden. In onzegbaren zielsangst krijt zij:

Rettet mich, und rettet Euer Bild in meiner Seele, Ihr Götter!....

Daar verschijnt koning Thoas, vergezeld door Arkas. Uit zijn gesprek hooren wij, dat hij zeer ontstemd is tegen Iphigenie, en deze, nu zij zich plotseling in de tegenwoordigheid van haar weldoener bevindt, voelt zich ten hoogste ontroeren. En in het meesterlijke tooneel, dat thans volgt, beseffen wij, hoe aan den kant van beide partijen zich tegelijk het recht en het onrecht bevindt.

Iphigenie heeft het heilige recht, de vrijheid voor de twee vreemdelingen te vragen, alsook haar eigen terugzending naar haar vaderland, wijl de goden haar hebben aangewezen, om haar ouderlijk huis te ontzondigen, en opnieuw te grondvesten. In zakelijken zin heeft Iphigenie dus het recht volmaakt aan haar zijde, maar niet in menschelijken zin. Zij wil haar recht door middel van onrecht verkrijgen, in plaats van alles ronduit aan Thoas te bekennen, uit doodelijken angst, dat zij haar dierbaren schade zal doen. Zij verzoekt dus alleen de uitvoering der offerande te verschuiven, opdat Thoas misschien nog in staat is, zijn wreed bevel te overwegen. Thoas verwijt haar dezen wensch, zij beschuldigt hem van onmenschelijke hardheid, hij laakt haar, voor een priesteres zeer ongepaste opwinding.... en dreigt haar, dat zij den grooten machthebber niet dusdanig prikkelen moet.... Dan ontwaakt in Iphigenie het bewustzijn van ‘die Würde des Weibes’, en zij zegt:

Es ziemt dem edlen Mann der Frauen Wort zu achten.

Wij voelen een verlossende oplossing naderen. Zij kan in Thoas niet alleen den koning, zij moet in hem ook haar weldoener zien. En als hij haar vraagt, of zij weet, wie de gevangenen zijn, bekent zij verward, ‘dasz es Griechen sind’. En eindelijk zegeviert haar oprechte en nobele natuur over alle bedenkingen van terughouding en voorzichtigheid. Waarheid, en niets dan waarheid zal en moet er tusschen haar en Thoas wezen. En zij bekent alles, verklaart alles.... en het beklemt haar hart, dat de

koning een poos lang in somber zwijgen verzonken blijft. Doch als zij haar smeekbeden herhaalt, kan Thoas niet langer weerstand bieden. En het eenige, wat hij nu nog verlangt, is, dat Orestes hem zelf om zijn vrijheid verzoeken zal.

Als deze echter komt, met het ontbloote zwaard in de hand, treedt Iphigenie met zachte overreding tusschen beide: Orestes moet in den koning haar tweeden vader leeren eeren, en zij verlangt, dat hij het vijandige zwaard ter zijde leggen zal. Als eindelijk alle besprekingen voorbij zijn, overwint Thoas zichzelf, en beveelt Iphigenie kortaf en norsch te vertrekken. Maar zóó wil zij het niet. Hij moet haar zijn zegen medegeven en haar beloven, dat in de toekomst, een hartelijke gastvrijheid tusschen hun beider volken zal worden uitgewisseld. Hij zal haar altijd als een vader dierbaar blijven, en den minste zijner onderdanen, die tot haar komt, zal zij liefdevolle toewijding betoonen.

Iphigenie's stem, die zoo vaak betooverend op den koning heeft ingewerkt, is ook thans onweerstaanbaar voor hem, en het is met een soort van godsdienstige berusting, dat hij haar de hand reikt, en haar vaarwel zegt.

Ten slotte is dus alle onheilspellend verschil vereffend.... en alles is in een reine, rustige harmonie opgelost.

‘So hat die Wahrheit und die Liebe’, zegt Dr. L. Lewes, ‘welche sich in der Tiefe einer schönen weiblichen Seele offenbart hat, den glänzendsten Sieg über alle aus Mangel an Vertrauen in die himmlische, unüberwindliche Macht der Liebe und der Wahrheit entspringende Verwirrung davongetragen. Der Segen, welchen sie den an jenem Zwiespalt unmittelbar Beteiligten bringt, hat sich ausgedehnt auf zwei Völker’.

Dorothea *(uit Hermann und Dorothea.)*

In het jaar 1797, met Schiller's raad en diens innigste belangstelling, werd een van Goethe's kostbaarste werken voltooid, het epos *Hermann und Dorothea,* dat door het Duitsche volk met haast dezelfde geestdrift werd aanvaard, als indertijd Werther en Götz van Berlichingen.

Goethe begon zijn letterkundige carrière er mee, een bijna ziekelijk verdriet in een geestelijk kunstwerk óm te zetten, en zich aldus

van een zielekwelling te bevrijden, daar zijn smart hem ten verderf dreigde te worden. Zoo ontstond *Das Leiden des jungen Werthers;* zijn epos *Hermann und Dorothea* daarentegen is het resultaat van een volkomen gezonde levensopvatting (Adolf Stahr noemt het: 'Die Poesie der Gesundheid'), en is tot in de diepste kern vrij van alle pessimisme en Grübelei, - reden waarom dit dichtstuk altijd zoo verkwikkend en verheugend op alle lezers heeft gewerkt, en heden ten dage nóg werkt, omdat zijn motieven: huis-en-haard en vaderland, burgertrouw en burgerdeugd, ouder- en kinderliefde, rein huwelijksgeluk niet een bepaald volk en een bepaald land toebehooren, noch een bepaalden tijd, maar van alle landen, volken en tijden zijn.

Schiller noemde Hermann en Dorothea niet alleen het toppunt van Goethe's kunst, maar van *alle* kunst in het algemeen; en hij vond het: 'pathetisch, mächtig und reizend im höchsten Grade', in één woord: *es ist schön.*

Inderdaad, de eenvoud van dit werk bekoort ons. Het brengt niets anders dan de natuurlijke, rijper wordende ontwikkeling van een jongen Duitschen burgerzoon, die van een half droomerigen, kinderlijk onbeholpen knaap, opgroeit tot een bewusten, volrijpen, voor alle algemeene gezichtspunten openstaanden, intelligenten en werkzamen man. En deze groei voltrekt zich zoo geleidelijk en vanzelf, dat wij met de rustige voorstelling ervan volkomen meegaan, en er ons geheel rustig bij voelen.

'Das köstliche Werk ist ein moralischer Adelsbrief des Deutschen Bürgerstandes, ein Evangelium echter Familiensittlichkeit und schlichter Bürgertugend', zegt Dr. L. Lewes.

De eerste ontmoeting tusschen Hermann en Dorothea was beslissend. Hij zag haar, hoe zij een wagen met twee paarden 'klüglich leitete', en Hermann werd door haar aanblik 'in das Herz getroffen'. En wij kunnen niet anders dan Goethe bewonderen, hoe hij, zonder een beschrijving van het meisje te geven, ons haar, door allerlei kleine, karakteristieke trekjes toch zóó duidelijk voor oogen stelt. En Hermann, die zich tot dusverre nog geen vrouw had kunnen kiezen, voelt onmiddellijk: 'Diese oder keine!' hoewel zijn keuze van deze vreemdelinge bij zijn ouders vele bedenkingen vindt, al zegt Hermann ook:

Die giebt mir, Vater, mein Herz hat
Rein und sicher gewählt: euch ist sie die würdigste Tochter!....

En eindelijk, na lange redevoeringen en onderhandelingen geeft de vader toe:

Geht dann und prüfet, und bringet in Gottes Nahmen die
Tochter Mir in's Haus!....

Dorothea's hart echter is niet altijd onberoerd gebleven; zij heeft reeds een bruidegom door den dood verloren, maar haar liefde tot dezen heeft zich tot een fijnen, zachten weemoed verstild, en voor een nieuw geluk voelt zij zich weder ontvankelijk.

En de verzen, die hierop volgen zijn het schoonste, diepste en teederste symbool van Hermann's en Dorothea's toekomstig verbond.

In den achtsten zang vraagt Dorothea liefdevol, hoe zij het hart van Hermann's vader en moeder kan winnen. En Hermann antwoordt:

Lasz dein Herz dir es sagen, und folg' ihm frei nur in Allem!

en, haar bij de hand nemend, stelt hij haar aldus aan zijn ouders voor:

Hier ist ein Mädchen, wie ihr im Hause es wünschet!

Maar met de toestemming der ouders (die door bemiddeling van den geestelijke verkregen is) kan dit heroïsche epos natuurlijk niet eindigen, alsof het niets dan een burgerlijke idylle zou zijn geweest. De geestelijke vraagt naar den ring, welken Dorothea aan den vinger draagt, en nu herdenkt zij haar dooden bruidegom, die als held en martelaar is gevallen:

O, lasz mich dieser Erinnering
Einen Augenblick weihen! Denn wohl verdient sie der Gute,
Der mir ihn scheidend gab, und nicht zur Heimat zurück kam....

Tegenover het jeugdige enthousiasme van den jongen doode stelt zich nu de rust van den eenvoudigen maar zich tot volrijpheid ontwikkeld hebbenden Hermann. Dorothea heeft zich niet vergist, toen zij begreep, zich veilig aan hem te kunnen toevertrouwen, en dat zij als sterke vrouw en sterke man tezamen gelukkig kunnen zijn. En in de toekomst van Duitschland zijn tot tweemaal toe Hermann's woorden een profetie gebleken te zijn, in 1813 en 1870:

> ....so stellt sich die Brust dem Feinde sicher entgegen,
> Und, gedächte jeder wie ich, so stände die Macht auf
> Wider die Macht und wir erfreuten uns alle des Friedens!

En het slot van dit Kunstwerk doet ons zien, hoe volgens Goethe door een hooge en edele liefde de jongeling tot man wordt gerijpt, waar hij zegt:

> Wahre Neigung vollendet zugleich zum Manne den Jüngling.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Andree door H.W. Sandberg.
(Vervolg en slot van blz. 140.) VI.

Maar nadat hij uren zoo gelegen had, het was al avond geworden en donker, rees een plotseling verzet in hem omhoog. Nee, nee, niet toegeven aan sentimentaliteiten. Wat gebeurd was, was gebeurd, hij wilde geen lafaard zijn tegenover het leven, hij wilde zijn verdriet dragen. En hij had toch nog altijd zijn werk, dat was toch nog iets moois.

Hij ging voor zijn tafel zitten en begon te schrijven. Maar het was, alsof er een leegte door de kamer suiste, een doodelijke, verschrikkelijke, hoorbare leegte. Het licht van zijn bureaulamp straalde uit over de blanke vellen papier, die voor hem lagen, met een geruisch, waarbuiten niets scheen te bestaan. Het was, alsof hij het leven uit zijn omgeving hoorde wegstroomen, zooals bloed vloeit uit de wond van een lichaam, alsof hij den tijd hoorde vergaan.

Hij hield op met werken. Zijn werk.... Maar voor wie en voor wat? Alle meubelen in de kamer leken koud en nuchter te zijn geworden, een droomkleed scheen ervan te zijn afgevallen. Hij borg het gezicht in de handen en dacht lang na. Een paar tranen dropen langs zijn vingers. Hij ging voor den spiegel staan om te zien, hoe zijn gezicht er uit zag, maar het staarde hem dom en onnoozel aan. Hij haatte zichzelf op dat oogenblik. Hij ging uit en liep rond, de stad door, de Seine langs, keerde weer naar huis. Daar stond nog alles even roerloos, alsof de

dingen versteend waren van verdriet, omdat iets of iemand was gestorven. Ja, er was iets gestorven, iets was geëindigd, iets was afgeloopen.

Zichzelf dwingende met een ijzeren wilskracht ging hij weer aan het werk. Het kostte hem een inspanning dat te doen, alsof hij een gevaarte van tonnen gewicht voort moest trekken. Het zweet stond hem op het voorhoofd. Dien nacht viel hij in een diepen slaap. Laat werd hij wakker en voelde zich niets goed. De koorts was teruggekomen en hij had hoofdpijn.

In den middag van dien tweeden dag ontstond bij hem het waandenkbeeld, dat alles nog niet verloren was. Zij had immers gezegd: zij moesten elkaar eens in een tijdje niet zien. Misschien zou zij naar hem gaan verlangen. Nauwelijks was die kleine kiem van hoop in hem geboren of zij groeide met het uur aan, minder als een vaste verwachting dan als een ontzettend verlangen, dat het zoo mocht zijn. Tegelijkertijd wist hij echter zeer goed, dat het fantasie was. Een stem in hem zei: het is uit. En diezelfde stem voegde er luid aan toe: en jij weet het. Ja, hij wist het, maar hij wilde het niet weten. Hij luisterde naar die andere stem, die zacht en teeder klonk en zei: geef den moed nog niet op. Zoo hoopte hij met de kracht van hen, die weten, dat hun hoop ijdel is.

Ondertusschen sleepte hij zich voort. Het was niet meer dan een griep, die hij juist op dit oogenblik had opgedaan, maar het leek erg dramatisch en dat deed hem goed. Zijn verdriet was er niet minder om, dat hij er op deze wijze troost in vond. Want het is noodzakelijk als men lijdt, dat men iets heeft, om zich aan vast te klampen, een illusie, een verwachting, een soort trots op de ellende, die men doorstaat. Toch wilde hij niet ziek zijn. Hij schaamde zich ervoor, dat het den schijn had, alsof de gevoelens voor een vrouw, die hem verstootte, hem zoo aanpakten, dat hij er ziek van was. Daartegen kwam zijn gevoel van eigenwaarde in verzet.

Zijn vrienden zeiden: je moet op bed gaan liggen, even uitzieken, maar hij kon onmogelijk nu op zijn bed gaan liggen, alleen op zijn kamer met al zijn gedachten zonder bezig te zijn. Hij werkte onafgebroken door, om niet te hoeven denken, doch elke dag stond hij later op en zag hij er akeliger uit.

Wanneer hij bij zijn vrienden kwam, verlichtte hem dat ook niet, want zij waren ongetwijfeld door Andrée op de hoogte gesteld. De naam van Andrée werd plotseling niet meer genoemd, terwijl hij juist begeerig er op wachtte, als een hongerig dier, dat zij over haar zouden spreken, zoo, toevalligerwijs. Het maakte hem boos. Haar doen en laten behoefde toch niet voor hem verzwegen te worden; hij was toch geen misdadiger, omdat hij van haar hield.

Na tien dagen hield zijn lichaam het niet langer vol. Hij wilde opstaan tegen den middag, maar alles draaide om hem heen. Hij moest blijven liggen. Toen bleef hij dan ook maar gelaten doorsuffen, zonder zich om den goeden gang van zaken te bekommeren. Laat in den middag kwam de valet de chambre kloppen. Of hij de kamer kon doen? Guillaume riep, dat hij ziek was en dat het voor vandaag niet noodig was. 's Avonds stak hij de schemerlamp aan en staarde in de kamer, urenlang, zonder te bewegen, bijna zonder dat zijn gedachten bewogen. De volgende dag was zijn toestand nog dezelfde. Hij liet wat brood en thee boven brengen. Huib belde het hotel op, voor het een of ander en hij liet hem zeggen, dat hij ziek was en of hij een dokter wilde waarschuwen. Die dokter wachtte hij den derden dag tevergeefs. Eindelijk, 's avonds, kwamen Huib en Willy. Waar of de dokter bleef, vroeg hij hun geïrriteerd, want hij wilde gauw beter zijn, zóó niet blijven liggen. Het bleek, dat de boodschap van den dokter verkeerd was overgebracht. Huib en Willy zaten aan zijn bed, zooals je bij een zieke zit. De traditioneele vruchten en de traditioneele manier van kijken, die zeggen wil: beroerd, dat je ziek bent en tezelfdertijd: maar wat kunnen wij er eigenlijk aan doen. Tot Willy Huib aankeek en Huib zei:

- Wij hadden er over gedacht je mee te nemen naar huis, om je te verzorgen.

Een schok ging door hem heen van blijdschap. Maar hij durfde niet direct aannemen, omdat hij wist, dat zulke voorstellen vaak door goede vrienden worden gedaan, niettegenstaande zij er tegen opzien. Nu hoefde hij dat van hen niet te verwachten, maar hij was ziek en daarom haalde hij zich allerlei muizenissen in het hoofd. Toen zij aandrongen, zei hij zacht:

'Ja, ik wil wel.'

Oogenblikkelijk had hij een ontzaggelijke haast om weg te komen van zijn kamer, waar de eenzaamheid met haar verschrikkelijke gedachten op hem loerde, als een spook, dat achter hem stond en hem bij de keel wilde grijpen. Hij kleedde zich aan, voelde zich slap en draaierig, maar blijgestemd. Gesteund door Huib en Willy sjokte hij de trappen af. Beneden in het bureau van het hotel zei hij tegen de gérante, dat hij voor een paar dagen wegging om verzorgd te worden en besefte toen plotseling de ruige ongeschorenheid van zijn gezicht. Hij glimlachte bleekjes.

Met een taxi brachten zij hem naar de rue du Dragon. Daar stopten zij hem op het divanbed in de huiskamer, gaven hem soep te eten, en wat kokende thee. Het was precies, alsof hij weer een kind was geworden, dat thuis verzorgd werd. Hij had braaf zin om een deuntje te gaan huilen, nu hij het zoo goed had. Hè, hier is het heerlijk, dacht hij.

Den volgenden ochtend zag hij vaag, dat zij door de kamer liepen, om zich in het keukentje te gaan wasschen, maar hij merkte niet eens meer, dat zij inderhaast, voordat zij naar hun kantoor gingen, ontbeten, want voordien was hij al weer ingeslapen.

Dien avond spraken zij over Andrée. Hij deed het zonder te schreien, hoewel hem dat zou hebben opgelucht. De vrienden vonden, dat het beter was zóó, want Andrée was toch eigenlijk niet de vrouw, die hij moest hebben. Wat begreep zij van hem? Hield zij van boeken of kunst? Haar gedachtenleven was heel anders dan het zijne. Guillaume erkende, dat zij gelijk hadden, dat hij dit zelfs van het begin af aan had gevoeld, maar dat hij toch gek op haar was. Haar wezen als mensch had hem getroffen, haar vroolijkheid en haar sensualiteit. 'Die zijn'. zei hij, 'bij haar en mij hetzelfde en toch was ik haast nooit vroolijk en vurig, als ik bij haar was. Haar houding maakte, dat dat bij mij niet tot uiting kon komen. Maar wat er ook voor of tegen gezegd kon worden, als ik tegenover haar sta, ben ik volkomen mijn verstand kwijt, ben ik irraisonnable, ik heb het nog nooit zoo ondervonden. Laatst zag ik een tramconductrice, die in haar gezicht iets van haar had en direct was het, alsof er iemand

met een naald in mijn hart stak. Andrée, hoe zij mij ook heeft behandeld, is toch een lief hartje, een goed mensch', voegde hij er verwijtend aan toe.

Zij waren midden in dit gesprek, toen er tegen de deur werd getikt. Het was de dokter. Guillaume moest in bed opzitten en borst en rug werden beklopt en beluisterd. In de warme kamer, met de vrienden om hem heen, was dit alles erg gezellig en aangenaam-spannend. Nou, het was niets ernstigs. De dokter schreef een heele lijst van medicijnen voor, meer ten behoeve van den apotheker dan ten behoeve van den patient. Besloten werd om er een derde van aan te schaffen.

Zoo bracht hij een paar dagen, wellicht een paar van de heerlijkste der laatste jaren, daar bij zijn vrienden door. Maar de derde dag begon het hem te kwellen, dat hij nog altijd niets van Andrée had gehoord. Als zij hem nooit meer wilde ontmoeten, dan moest zij hem dat toch schrijven. Zijn liefde kon toch niet zoo eindigen, zonder een verteedering, zonder een begrijpen van elkanders teleurstelling. Het was nu al meer dan veertien dagen geleden, dat hij haar het laatst had gezien.

Den dag daarop, een Zaterdag, mocht hij opstaan en wat naar buiten gaan. Zondag zou hij dan weer teruggaan naar zijn eigen kamer. Hij voelde zich nog erg slap op zijn beenen en groen in zijn gezicht. Maar het eerste, wat hij deed, was naar de Place de la Trinité gaan. Op het oude hoekje van de rue St. Lazare en het plein wachtte hij haar op. Zij zei, dat zij dacht, dat hij ziek was, dat had zij gehoord. En of de Newmannen wisten, dat hij het huis verlaten had, vroeg zij even bezorgd, want zij vond, dat hij er mager en slecht uitzag.

Terwijl Guillaume met haar sprak, zag hij alles in een lichte roes, nu niet, omdat zij bij hem was, hij voelde zich bleek en kalm, maar uit slapte van zijn ziekte.

Zij gingen eten in hun oude restaurantje, waar geen muziek was, waar hij het eerst met haar had gezeten, waar hij afscheid van haar had genomen met Oud-Jaar, waar zij gezegd had: - Je ne suis jamais encore été aimée comme ça.

Hij ging tegenover haar zitten en keek haar strak aan.

'Kijk es, je hebt me niet meer geschreven. Dus dat is duidelijk, maar al was het niet duidelijk, zou ik toch niet meer

willen, hoewel ik je onuitsprekelijk liefheb. Ik heb ook mijn eergevoel, ik ben verschrikkelijk gekwetst in het diepst van mijn ziel, omdat je niets, niets van me hebt begrepen. Maar wat ik je vraag, want ik heb niemand meer op de wereld, waar ik ontzettend veel om geef, ik bedoel, zooals een man voor een vrouw voelt, dat is, dat ik je vriend mag blijven, je af en toe mag zien, al is het maar eens in de maand. Dan zal ik me ondanks alles toch gelukkig voelen.'

- Ik geloof niet, dat het mogelijk is, antwoordde zij.

'Maar ik wéét het', zei hij met overtuigingskracht.

Zij schudde nauw merkbaar het hoofd.

Doch op deze voorwaarden, door hemzelf gesteld, nam hij afscheid van haar.

Dien avond, in de rue du Dragon, was hij stil en in zichzelf gekeerd, maar hij koesterde zich toch in de genegenheid van zijn vrienden. Hij zag er tegen op, naar zijn kamer terug te gaan. Maar het moest wel, niets kan duren en het schoone en heerlijke vooral is gebonden aan zijn eigen tijd, die het nooit kan overschrijden zonder in zijn tegendeel te verkeeren. De overgang naar zijn leege kamer, waarin geen levend wezen ooit scheen te hebben gehuisd, was stil en droevig. Gedurende de korte periode, dat hij daar niet was geweest, was de rumoerige troep, die zijn kamer had bevolkt, waren al zijn blijde verlangens en verwachtingen naar elders vertrokken. 'Il était pauvre ainsi qu'au premier jour', toen hij te Parijs aankwam.

En de dagen verliepen en gingen voorbij, ja,.... en ook de nachten. Die minder gemakkelijk. Hij fantaseerde, dat zij van hem hield. Waanzinnig van verlangen of van verdriet, dat zijn lichaam deed krommen, rees hij soms plotseling in zijn bed op òf hij lag uren achtereen te lezen, als hij niet slapen kon.

Na voorzichtig drie weken te hebben gewacht, belde hij haar op om te vragen of hij met haar uit kon gaan. Zij was verhinderd voor de heele week.

De daarop volgende week haalde hij haar af om met haar te gaan déjeuneeren. Zij had met anderen afgesproken.

Die dagen, dat hij met haar in contact trachtte te komen, was hij ziek van nervositeit, de andere dagen voelde hij zich eigenlijk veel gelukkiger. Toen hij haar stem hoorde door de

telefoon en toen hij haar zag, trok het bloed weg uit zijn gezicht, hij was als betooverd, zooals een vogel door een slang. Door haar verzet groeide in hem een radelooze wilskracht. Op het einde van de week telefoneerde hij naar de zaak, waar zij werkte en deelde mee, dat hij zich om 10 uur wilde laten manicuren door mademoiselle Andrée. Men vroeg niet naar zijn naam en noteerde.

Zijn hart deed hem pijn, toen hij het magasin binnenstapte.

Zij zag hem, stond even verbaasd, liet verder niets blijken.

Van opgewondenheid was hij welwillend sarcastisch, glimlachte veel, maar zijn oogen stonden droef, bijna grappigdroevig om te zien.

Vind je het niet vervelend, dat ik gekomen ben om me te laten manicuren?' vroeg hij hatelijk.

Zij gaf zich niet gewonnen.

- C'est mon métier, zei zij en liet hem met die woorden meteen voelen, hoe onedel hij gehandeld had, door daarvan misbruik te maken. Hij wist dat ook wel, maar hij was zoo gek van begeerte om haar te zien, dat hij alle scrupules opzij zette.

Een week later kwam hij weer.

Nu zag hij direct, dat het haar geweldig irriteerde. Het personeel keek hem tersluiks aan, zooals je naar een zonderling of naar een gek kijkt, waaruit hij begreep, dat zij wisten. Dit keer was hij zenuwachtig en zichzelf niet meester. Zij sprak niet veel en zij werkte zoo hardhandig met een mes onder zijn nagels, dat zijn vingertoppen bloedden en hij het wel had kunnen uitgillen. Maar al had zij hem ermee in de borst gestoken, dan zou hij nog, uit trots, geen geluid hebben gegeven. Een ontzaggelijk genot steeg in hem op, dat zij elkaar pijn deden, hij haar, door te komen, zij hem met die kleine werktuigjes. Zoo was de toestand immers echt, juist en waar, zonder een schim van verdoezeling. Want misschien was er één ding, dat hij boven alles lief had op de wereld: de waarheid. In hun optreden tegenover elkaar zat iets krachtigs, iets gezonds, iets beters dan in al het vroegere. Toen, toen was hij nooit zichzelf geweest, nog pas ontwakende uit zijn groot verdriet, nu, nu hij de nederlaag had geleden, nu voelde hij zich sterker worden. En het lag ook in zijn aard, hij had altijd beter nederlagen kunnen dragen dan overwinningen.

Daar zij pas bij twaalven klaar was, zei hij, dat zij samen zouden gaan eten. Omdat zijn gezicht zoo stroef en vertrokken stond, daar hij haar verdriet deed, antwoordde zij:

- Dat is goed.

Zij was zelfs vriendelijk tegen hem in het restaurantje, en daarom bekende hij ontroerd:

'Andrée, 't is niet om je te plagen, dat ik dit alles doe, ik wil je wel heel weinig zien, maar ik kan niet zonder je. Als je me echter behandelt als een hond, dan word ik wild en verzet me, als je lief bent, zooals nu, wil ik wel alles doen, voorzoover ik kan, om het je aangenaam te maken.'

Hij hoorde een zachte fluisterstem. Zij zat tegenover hem, met gebogen hoofd, de oogleden neergeslagen.

'Wat zeg je?'

- Als je me een plezier wilt doen, kom dan niet meer in het magasin.

Zij schaamde zich, dat zij haar hulpeloosheid moest bekennen tegenover dezen kant van zijn aanval. En hij, hij gaf oogenblikkelijk deze positie op, die hij trouwens direct weer kon hernemen, als hij wilde.

'Natuurlijk, hartje, als ik je ontmoeten wil, dan zal ik het hier wel doen.

* * *

Begin April moest hij voor een week naar Holland om zaken te regelen. Daar had hij zich veel van voorgesteld, vroeger. Familie en vrienden wisten al van Andrée af en hadden in brieven gevraagd of hij haar niet meebracht. Nu moest hij zeggen, dat het uit was. Maar dat kòn hij nog niet zeggen. Op reis te gaan en te vertellen van haar, vol trots haar foto te laten zien, daarvan had hij zich zooveel voorgesteld, dat de tegenstelling te groot was. Daarom had hij besloten de illusie te laten voortbestaan, totdat hij uit Holland terug was. Wie zou hij daarmee kwaad doen? Het was zoo ver weg, Andrée toch zeker niet, alleen zichzelf.

De treinreis was voor hem een kwelling. Omdat hij zich van Parijs verwijderde, was het hem, alsof hij Andrée voor de

tweede maal verloor; eerst was hij uit haar gedachten gegaan en nu ging hij uit haar nabijheid. Ook had hij zich lang van te voren er op verheugd, dat hij in den trein het gedicht van Verlaine zou lezen en beleven, waarin deze beschrijft, wat hij op een spoorreis, door de ruiten kijkende, ziet passeeren, het geknars van de wielen en het rythme der voortrollende wagons en dat hij besluit met:

> Que me fait tout cela, puisque j'ai dans les yeux
> La blanche vision qui fait mon coeur joyeux,
> Puisque le nom si beau, si noble et si sonore
> Se mêle, pur pivot de tout ce tournoiement,
> Au rythme du wagon brutal, suavement?

Dat hij dat nu voor zichzelf niet kon zeggen, daarin lag voor hem al zijn leed samengetrokken. Immers, wat indirect op iets wijst, maakt een veel sterkeren indruk dan wat direct uit een toestand voortvloeit.

Hij was blij, toen hij weer uit Holland terug kon keeren naar de stad van haar, waar zij woonde, zij, die hem niet liefhad.

Hij kwam 's ochtends met den nachttrein aan. Het was lenteweer. Na in zijn hotel een paar uurtjes te hebben geslapen, ging hij naar de Place de la Trinité. Daar werd hij altijd onweerstaanbaar heen getrokken en die naam ‘Place de la Trinité’ was voor hem bijna even heilig als de naam ‘Andrée’.

De zon scheen zoo prachtig, dat het onmogelijk leek, niet gelukkig te zijn. Het eerste groen in de Jardins begon uit te loopen en zelfs de geluiden in de straten hadden een jongen klank. Guillaume voelde zich moedig, sterk en vol kracht om lief te hebben. Ha, misschien ging alles nog keeren, een andere wending nemen. Nu hij zooveel kalmer was geworden, omdat er niets meer te hopen was, zou hij misschien nog op het laatst de overwinning uit het vuur sleepen.

Hij was laat en daardoor kwam hij haar op het plein tegen, halverwege het magasin en haar eetgelegenheid, terwijl zij langs de balustrade van den Jardin de la Trinité liep.

‘Je suis de retour de la Hollande’, zei hij stralend.

- Sedert wanneer?

‘Ik ben zoojuist met de trein aangekomen.’

Bij die woorden keek zij op.

‘We gaan samen eten, niet?’

- Ecoutez, antwoordde zij en stond stil. Zij bevonden zich tegenover het restaurant, aan den overkant van de daar al wat oploopende rue de Clichy. Als achtergrond hadden zij de witte steenen balustrade, de lichtgroene struiken en boomen en het grijs van de geweldig hoog oprijzende Eglise de la Trinité. - Waarom laat u mij niet met rust?

De zon verdween uit zijn hart, maar des te feller leek zij te schijnen om hem heen.

‘Omdat ik uw kameraad wil zijn en of u zich nu al verzet, ik blijf het, ik heb u niets misdaan, het is geen misdaad lief te hebben, ik zal u met niets lastig vallen, ik spreek nooit meer over mijn liefde, ik zou het niet eens kunnen tegenover zoo'n dédain van uw kant, want ik ben ook wel wat waard, al denkt u misschien van niet.’

Het was er verbitterd en resoluut uitgekomen.

- U wilt mij dus ongelukkig maken?

‘Ongelukkig maken, ik maak u niet ongelukkig, door uw vriend te zijn.’

- Jawel.... want ik ben niet meer vrij.

Hij proefde een misselijken smaak in de mond. Hij glimlachte machinaal. Maar hij klampte zich als een drenkeling, zoo wanhopig, vast aan zijn wil om haar niet voorgoed kwijt te raken.

‘Ook dàt hindert niets, daarom kunt u mij nog wel een enkele maal in de maand zien.’

- Non, savez-vous, il est excessivement jaloux.

Hij stond verpletterd. Dat, wat zij hem altijd als één van zijn grootste fouten verweten had, dat, wat misschien verhinderd had, dat zij samen gelukkig zouden zijn geworden, dat, waarvan hij altijd de onjuistheid had gevoeld, want als je liefhebt, bèn je jaloersch, dàt verdroeg zij van een ander.

‘Comme moi’, zei hij als een felle aanklacht.

Zij antwoordde niet.

Hij dacht na. In een seconde overwoog hij, wat hij moest doen, zijn wil doordrijven of zijn verzet opgeven. Het voor en

tegen meette hij af. Zóó snel werkten zijn hersens, dat het was, alsof hij een uur lang met zichzelf debatteerde.

Hij stak haar de hand toe.

'Ik doe afstand van je, heelemaal. Ik wil, dat je gelukkig zal zijn.'

Hij wachtte of zij nog iets zou zeggen.

Zij scheen aan dat antwoord niet te hebben getwijfeld. Zij haalde haar hand uit de zijne en snelde de straat over. Toen zij een paar passen had gedaan, wendde zij zich om, wuifde hem toe en, onverschillig en gedachteloos, gebruikte zij de woorden, die àltijd in Parijs gezegd worden.

- Au revoir, riep zij, au revoir.

EINDE.

Balzac
Aard en beteekenis zijner kunst. Een inleiding door Mr. D. Spanjaard.
(Vervolg en slot blz. 257.)

Herhaaldelijk heeft Balzac de grootheid en de hoogheid van de taak van den kunstenaar als beschrijver en beoordeelaar van de samenleving en hare zeden in het licht gesteld. In de Voorrede tot de *Comédie Humaine* betoogt hij, dat het niet genoeg is een min of meer gelukkig en getrouw zedenschilder te zijn; dat de ware kunstenaar ook de oorzaken der sociale verschijnselen moet opsporen, den verborgen zin in die ontzaglijke warreling van figuren, hartstochten en gebeurtenissen; maar dat hij ten slotte zich niet aan de taak mag onttrekken, over de natuurlijke beginselen na te denken, en te erkennen waarin de samenleving zich verwijdert van den eeuwigen regel, en van het ware en het schoone. En hij besluit: ‘Malgré l'étendue des prémisses, qui pouvaient être à elles seules un ouvrage, l'oeuvre, pour être entière, voulait une conclusion. Ainsi dépeinte, la société devait porter avec elle la raison de son mouvement.’ En Balzac stelt in dit verband den schrijver gelijk met, neen boven den staatsman; hun beider wet is zich een voorstelling te vormen van, en tot een conclusie te geraken omtrent de menschelijke dingen, met een absolute toewijding aan de beginselen. In overeenstemming met de leer van zijn conservatieven en monarchistischen geestverwant in dit opzicht, de Bonald, stelt hij dat een schrijver vaste begrippen over staatkunde en moraal moet hebben; hij moet zich beschouwen ‘comme un instituteur des hommes’. En dan betoogt hij

de onmisbaarheid van het Christendom, of liever van de Katholieke kerk, en van de monarchie, - bij het licht van welke twee eeuwige waarheden hij zegt te schrijven - als de meest geschikte instrumenten voor het behoud der samenleving. Men kan zich niet onttrekken aan den indruk, dat Balzac zelf weinig door beide schijnsels wordt verlicht; en zoo hij niettemin beide machten de pijlers acht waarop heel onze menschelijke samenleving, althans die van het katholieke Frankrijk, rust, dan is het wel omdat hij, wiens blik zoo diep in de maatschappij en hare kwalen doordrong, en die als weinigen de ontbindende macht der hartstochten en begeerten zag, geen andere of sterkere repressie wist om de samenleving in stand te houden; een soort van gewijde politie, een methode tot discipline, tot onderwerping der menigte aan de gevestigde orde. En in de kerk ziet hij in de eerste plaats niet een religieuse, maar een sociale macht, de onmisbare opvoedster tot alle maatschappelijke deugden, de bedwingster van antisociale neigingen. In zijn eigen leven vervult de godsdienst niet de gewichtige rol die hij hem in de maatschappij toebedeelt. Doch hij toont, in zijn romans, het diepste ontzag voor de wijze, waarop de kerk hare *sociale* taak vervult[1)].

Onder het licht der veranderingen, welke de maatschappij sinds de groote Omwenteling bezig was te ondergaan, ziet en bestudeert hij vooral de wijzigingen die het leven en de gedragingen van het individu daardoor aannemen. Hij ziet de remmen slijten, eertijds door kerk en gezag aangelegd. Hij ziet de mogelijkheden voor sociale en politieke eerzucht, om zich te verrijken, anderen te vertrappen, - mogelijkheden die het vroegere systeem ook, doch in bescheidener mate voor den enkeling had gekend, - thans verruimd en uitgebreid. Het individualisme, dat altijd een werkzaam bestanddeel van den Franschen geest was geweest, doch klaar wakker was geroepen door de Omwenteling, was hem van harte onsympathiek. Een publiekrechtelijke formatie der

1) Wat zijn geloof betreft, in een brief aan ‘l'Etrangère’ spreekt hij het duidelijk uit: ‘Vous savez quelles sont mes religions. Je ne suis point orthodoxe et ne crois pas à l'Eglise romaine.’ En hij noemt dan de leer van Swedenborg, den Zweedschen ziener, *zijn* godsdienst. En in zijne ‘Pensées, Sujets, Fragmens’ vindt men deze aanteekening: ‘Ce que la religion catholique a du beau, ce sont ses principes généreux: la résignation, le dévouement enseignés par Jésus-Christ, deux principes de sociabilité.’

samenleving zweefde hem voor, een samenwerking der groepen als in de Middeleeuwen, onder een sterk gezag, en de hoede van de katholieke kerk. Maar de associatie, zegt hij in *L'Envers de l'Histoire Contemporaine* - een roman die de keerzijde van het individualisme, de toewijding en de zelfopoffering behandelt en aanprijst, - de associatie, een der grootste sociale krachten, en die het Europa der Middeleeuwen heeft gemaakt, berust op gevoelens die, sinds 1792, niet meer bestaan in Frankrijk, waar het individu over den Staat heeft gezegevierd.

Een krachtige figuur als Balzac kon voor Staat en Maatschappij, die na al de woelingen en omwentelingen in de eerste plaats dringende behoeften hadden aan orde, aan vaste leidende beginselen, onmogelijk genoegen nemen met het slappe régime, met de laveerende politiek van het 'juste Milieu' der Juli-monarchie. De eerste gevolgen van de democratie begonnen zich in Frankrijk te vertoonen, en met profetischen blik voorzag Balzac, en schilderde hij, haar ontwikkeling. Zijn staatkundig oordeel kan wellicht het best worden saamgevat in de woorden, die hij een der feestgenooten op de 'orgie' in *La Peau de Chagrin* laat zeggen, paradoxen met een kern van waarheid: 'Le despotisme fait illégalement de grandes choses, la liberté ne se donne pas même la peine d'en faire légalement de très petites.' Het komt mij voor dat klachten als deze ook aan onzen tijd niet vreemd zijn, en dat Balzac's beschouwingen, in tal van zijne werken, en in zijne brieven, opduikende over parlementarisme en democratie weer verwonderlijk actueel zijn.

Zijn ernstige en vrijmoedige critiek op menschen en instellingen vervult ons steeds weer met ontzag voor den schrijver, die zich niet door overwegingen van eigen of partijbelang liet weerhouden om wat hem de waarheid dunkte in het gezicht te zien en te openbaren. Zijn sympathieën zijn rechts, maar zijn slagen vallen rechts en links. Een dikwijls doldriftige onverschrokkenheid kenmerkt hem steeds en overal, of hij den adel, de geldmannen, het Hof, de staatslieden, de magistratuur of de pers hekelt. Hij is niet de man der compromissen, der lafheden en laagheden, de man die zijn ziel en zijn talent verkoopt zooals zijn Lucien de Rubempré het aan de journalistiek doet. Hij ontketent den haat der geheele pers door zijn 'Illusions perdues', waarin hij de

practijken der Parijsche journalisten en critici hekelt: de journalistiek, de leerschool der lage ambities, neen, een hel, ‘un abîme d'iniquités, de mensonges, de trahisons, que l'on ne peut traverser et d'où l'on ne peut sortir pur que protégé, comme Dante, par le divin laurier de Virgile’; of ook een ‘lupanar de la pensée’; en de critiek, die hij ergens noemt ‘cette vieille parasite des festins littéraires, qui est descendue du salon pour aller s'asseoir à la cuisine où elle fait tourner[1)] les sauces avant qu'elles soient prêtes’. Deze haat en de uitingen daarvan, hebben tal van jaren het welslagen van Balzac als romanschrijver ten zeerste bedreigd. Want de aangevallenen, helden der pen, meesters der courant, wreekten zich waar ze konden, in tijdschrift, in feuilleton. Wat de doktoren voor Molière zijn, mikpunt van spot, geestigheid en vervolging, zijn de journalisten voor Balzac. Want ook hij was, als Molière van de doktoren, het slachtoffer van het beroep zijner belagers, had óók hunne practijken aan den lijve gevoeld. Maar bij hem uit zich de verontwaardiging niet, als bij den blijspeldichter, in komische situaties die het publiek vermaken. Balzac vat zijn slachtoffers van een andere zijde aan; spot is niet *zijn* wapen, hij moet zijn haat van de veilheid en de karakterloosheid van de journalisten zijner dagen, ook van de beste onder hen, op andere wijze luchten. En deze haat stort zich uit in een vloed van felle verontwaardiging, die dikwijls de oevers overstroomt.

Evenmin ontziet hij de misbruiken der rechterlijke macht van zijn tijd; de rechters wier eerzucht hen tot lage en met hun ambt onvereenigbare daden drijft, of wier vrouwen, in haar zucht naar rijkdom, naar aanzien, hen verleiden tot ongeoorloofde middelen om promotie te maken. En ook de staatslieden, en de bankiers, die meer en meer de plaats van den ouden adel innemen, en voor wie de hoogste posten open staan; gewetenlooze speculanten als het te pas komt, wier slachtoffers in alle kringen der samenleving vallen. Hij spaart noch adel noch kerk, waar het geldt misbruiken op te sporen en te geeselen.

Niets bewijst de veelzijdigheid en de grootheid van Balzac op zoo treffende wijze, als de strijd der critici om hem bij een zekere

1) Bederven.

richting, een ‘school’ in te lijven. De een goochelt zijne bovenrealistische eigenschappen weg om hem alleen het etiket ‘realist’ te kunnen opplakken; de ander verduistert het groote realistische element in zijn kunst om hem als een geïnspireerde, een fantast, een prooi van zijn ontzaglijke verbeelding te kunnen zien; een derde combineert beide voorstellingen, en noemt hem een romantisch-realistisch kunstenaar, of ook, volgens de gebruikelijke Fransche rangschikking, een die den overgang van de romantiek naar het realisme vormt. In elk geval wordt door dezen strijd om Balzac *deze* oude waarheid bewezen, dat de werkelijk groote kunstenaar zich niet in een keurslijf laat dwingen zonder dat het aan alle kanten scheurt. De meest reëele werkelijkheid trok hem onweerstaanbaar aan, oefende een magnetische kracht op hem uit; maar het gemoedsleven van den mensch, van het individu, en vooral de primaire instincten, die ook in een geordende samenleving heerschen en woeden en zich een uitweg zoeken, evengoed als in de weinig verband en eenheid toonende primitieve menschelijke conglomeraties; de ongewoonste en heftigste uitbarstingen der oorspronkelijke menschelijkheid evengoed als de onwaarschijnlijkste droomen van kunstenaars, van wereldhervormers, van mannen die een wetenschappelijke, maar onvervulbare hersenschim najagen, - dit alles boeide en trok hem niet minder dan de gewone en openlijke verschijnselen van het dagelijksche leven, en lokte hem evenzeer tot de meest minutieuse wedergave en uitbeelding.

Zijne *fantastische* romans, een genre waarvan *La Peau de Chagrin* reeds een fraai voorbeeld is, vereenigen strenge werkelijkheidsbeschrijving en vrije en onuitputtelijke verbeelding tot een bekoorlijk geheel. In het werk van dezen scherpen opmerker en ontleder der werkelijkheid ziet men, nieuw bewijs zijner grootheid, den overgang zich voltrekken van realisme naar een nieuwe levensbeschouwing, die zich afwendt van materialisme en positivisme, en aan het geestelijke element in wereld en mensch verhoogde aandacht wijdt. Hij was zich te zeer bewust van het *wonder* in al wat onze oogen zien en onze intuïtie speurt, om niet diep te gevoelen dat ook buiten het met onze zinnen benaderbare werkelijke realiteiten liggen. Zijn universeele geest had een orgaan voor de werkelijkheid, in de gangbare beteekenis van dit woord, en een

ander voor al wat hij het bijna ondoordringbare wonder en geheim der schepping wist, doch waarin zich te begeven hem een onstilbare behoefte was. Hoe sterk hem de zichtbare realiteit ook aantrok en boeide, in het diepst van zijn wezen wist hij, dat zij niet de eenige werkelijkheid was; dat zij vervuld was van zoovele nog ondoorvorschte maar zeer reëele krachten. De verschijnselen ook dezer hoogere werkelijkheid betrok hij binnen het gezichtsveld zijner ziel; verschijnselen waartegenover de wetenschap van zijn tijd in haar leerstelligen waan nog hulpeloos of ongeloovig-afwijzend stond, of voor welke de menschelijke rede radeloos staat; feiten evenwel, die de menschheid zoolang zij bestaat hebben bezig gehouden, ontrust of vertroost. Tot zijn verbazing zal de lezer die zich tot de lectuur van Balzac's werken wendt, van wien hij niets weet dan zijn reputatie als groot realist, al spoedig ontwaren dat er nog een andere Balzac is, een onderzoeker van onbekend gebied, een man die vast aan het magnetisme gelooft en het bestudeert, evenals allerlei andere verschijnselen die men, zoolang ze niet door de officieele wetenschap binnen den kring van haar onderzoek worden betrokken, als fantasieën of bedriegelijke kunstgrepen beschouwt. Ook op dit gebied is Balzac een voorganger geweest; dezelfde wetenschappelijke zin waarmede hij de gewone werkelijkheid bestudeert, en de wetten die de samenleving beheerschen tracht na te sporen, drijft hem ook, op dit andere terrein, tot onderzoek, tot opsporing van de oorzaken der verschijnselen. In tal van romans en vertellingen heeft hij situaties gekozen en behandeld waarin hij tot de verborgen schuilhoeken der menschelijke persoonlijkheid kan afdalen, den ondergrond omwoelen, aan de sfeer van het onderbewuste raken; alsof hij reeds, de problemen eener nieuwere psychologie voorvoelende, de saamgesteldheid, de gebrokenheid der op allerlei strijdige invloeden reageerende menschelijke natuur wilde aantoonen. Hij is een der eersten geweest die méér dan een vermoeden heeft gehad van de belangrijke rol, welke de electriciteit ook in de verrichtingen van het menschelijke lichaam en den menschelijken geest vervult, een rol, die door de onderzoekingen eerst van onzen tijd op het gebied der physiologie steeds meer en meer wordt bevestigd. Hier als overal verrast Balzac door zijn intuitie, zijn zucht naar wetenschappelijke verklaring, de scherpte en de onafhankelijkheid van

zijn inzicht, zijn moed om het opkomende materialisme van zijn tijd onversaagd in het gezicht te slaan. Hoe men in die vóórdagen van het materialisme, dat nog zijn bloeitijd moest beleven, over deze 'afdwalingen' van den grooten schrijver den neus optrok, laat zich denken. Een leek durfde hypothesen opstellen en zich inlaten met vraagstukken, aan welker oplossing zelfs in onze dagen van luwend materialisme de officieele wetenschap, het terrein nog slechts verkennende, zich met de grootste schuchterheid waagt. En hij schroomt niet zijn jonge reputatie als schrijver in het sceptische Frankrijk zijner dagen in gevaar te brengen door werken als *Seraphita* en *Louis Lambert,* geïnspireerd door den Zweedschen mysticus Em. Swedenborg. Schijnbaar wonderlijke vereeniging van tegenstrijdigheden in een schrijver, dien men - en terecht - den vader van het realisme heet.

Zijn universeele belangstelling kende geen grenzen. Hij hecht, naar zijn eigen verklaring in het voorbericht der *Comédie Humaine,* aan de verborgen of openbare feiten en handelingen van het dagelijksche leven evenveel gewicht als de geschiedschrijvers tot nu toe aan de gebeurtenissen van het publieke leven der volkeren hebben toegekend. En hij heeft, zegt hij verder, de verbijsterende feiten, ja de wonderen, der electriciteit, die zich bij den mensch omzet in een onberekenbare kracht, trachten te populariseeren. En hij vraagt zich af, of de hersens- en zenuwverschijnselen, die het bestaan van een nieuwe onzinnelijke wereld aantoonen, de verhouding tusschen god en wereld raken, ja zelfs het katholieke dogma in gevaar brengen. Maar hij troost zich met de gedachte dat, zoo door onbetwistbare feiten de idee eens zal worden gerangschikt onder de 'fluiden', die zich slechts door hunne werking openbaren, en wier substantie ontsnapt aan onze zintuigen, zelfs al worden deze door mechanische middelen nog zoozeer vergroot en verscherpt, - het zal gaan als met de bolvormigheid der aarde en hare beweging om haar as en de zon. Onze toekomst zal dezelfde blijven.

In de meest verborgen diepten van de zinnelijke en de onzichtbare wereld zoowel als in de even moeilijk te doorvorschen schuilhoeken van het menschelijke gemoed dringt zijn hartstocht naar licht. Bekend is zijn belangstelling in het magnetisme, aan welks kracht en invloed hij van huis uit vast geloofde. Hij kent reeds

het hypnotisme, (dat hij nog onder het magnetisme rangschikt) en de posthypnotische suggestie. In *Louis Lambert* oppert hij allerlei problemen en opent hij vergezichten op het gebied der nieuwere psychologie en physiologie; hij vraagt ‘si le principe constituant de l'électricité n'entrait pas comme base dans le fluide particulier d'où s'élançaient nos idées et nos volitions,.... si la formation de nos idées et leur exhalation constante étaient moins incompréhensibles que n'est l'évaporisation des corpuscules imperceptibles, et néanmoins si violents dans leur action, dont est susceptible un grain de musc, sans perdre de son poids?’ Hij vermoedt - in de mysterieën onzer inwendige natuur, in het wezen van den wil, het overwicht van den wil en zijn invloed op derden, ‘mysterieën van den menschelijken wil wier diepte de wetenschap verbijstert’, in het ontstaan en de overbrenging der ideeën zelf - in dit alles onderstelt hij de werking van nog onbekende electrische verschijnselen. Soms licht in hem een geniale intuitie op omtrent dingen, die een latere wetenschap, de crimineele psychologie, eerst in haar onderzoek zou betrekken; b.v. de invloed van individuen op een verzamelde menigte, en omgekeerd. In de *Médecin de Campagne* gewaagt deze dokter, bij het verhaal zijner pogingen om de bewoners van zijn dorp tot hygiënische begrippen en toestanden te brengen, van hun aanvankelijk verzet, dat een gevaarlijk karakter dreigde aan te nemen: ‘ce tumulte, au milieu duquel j'allais peut-être périr, victime de l'énivrement réel qui saisit une foule exaltée par les cris et l'agitation de sentiments exprimés en commun.’ In de naar den trant van A.Th. Hofmann geschreven fantastische vertelling *Les Martyrs Ignorés* behandelt Balzac de verborgen moreele krachten, de noodlottige invloeden der idee, niet alleen van die welke in den mensch ontstaan, maar ook die anderen in hem overbrengen; de idee die als het ware een zelfstandig bestaan leidt. ‘La pensée - zegt een dokter daar - est plus puissante que ne l'est le corps, elle le mange, l'absorbe et le détruit; la pensée est le plus violent de tous les agents de déstruction, elle est le véritable ange exterminateur de l'humanité, qu'elle tue et vivifie, car elle vivifie et tue.... Je suis convaincu que la durée de la vie est en raison de la force que l'individu peut opposer à la pensée; le point d'appui est le tempérament.’ Dit zijn Balzac's

ideeën, die hij oppert, gelijk men ook in de wetenschap dikwijls moet beginnen hypothesen op te stellen, die door latere onderzoekingen worden bevestigd, of omvergeworpen. En hij wilde ze zoo gaarne tot de hoogte der wetenschap voeren, ver van het ontoereikende dilettantisme. Een eeuw geleden uit te roepen, gelijk Balzac in dit verhaal: 'Croyez aux sciences occultes!' Liep hij niet de kans zich belachelijk te maken, krankzinnig te worden verklaard, en het gevaar een groot deel zijner verlichte lezers op de vlucht te jagen? Maar Balzac had den moed zijner overtuiging op elk gebied, godsdienst, staatkunde, wetenschap, kunst, al druischt het uiten dezer overtuiging ook tegen zijn belangen in.

Ik wil hier nog vermelden de wonderbaarlijk teere vertelling *L'Enfant Maudit,* een verhaal, gedompeld in een sfeer als die van de twee koningskinderen, die niet bij elkander konden komen. Het schijnt dat in Balzac, als hij niet de beschrijver en de beoordeelaar der moderne samenleving behoefde te zijn, en zijn geest met vervlogen eeuwen voeling zocht, de hem aangeboren teederheid en zachtheid, en een poëtische gemoedsstemming doorbreken. Hier moest hij voor het zwakke, door zijn vader verloochende en verstooten kind een andere sfeer van liefde scheppen, een andere werkelijkheid dan die, waaruit het was verbannen. De zee wordt voor hem een levend en denkend wezen: 'Toujours en présence de cette immense création dont les merveilles cachées contrastent si grandement avec celles de la terre, il y découvrit la raison de plusieurs mystères... Enfin, il avait fini par deviner dans tous les mouvements de la mer sa liaison intime avec les rouages célestes, et il entrevit la nature dans son harmonieux ensemble, depuis le brin d'herbe jusqu'aux astres errants qui cherchent, comme des graines emportées par le vent, à se planter dans l'éther.... Dieu semblait lui avoir donné la puissance des anciens solitaires, l'avoir doué de sens intérieurs perfectionnés qui pénétraient l'esprit des choses. Des forces morales inouies lui permettaient d'aller plus avant que les autres hommes dans les secrets des oeuvres immortelles.' Het is de door oefening versterkte intuitie van den jongeling, die dit bewerkt.

Maar Balzac is op zijn weg naar het occulte hier niet blijven staan. Wij zullen ons met hem nog op een onmetelijken afstand van de realiteit moeten begeven, waar wij moeite zullen hebben

hem te volgen te midden van het verblindende licht der toppen waar de adem van den geest omgaat. Balzac en de mystiek! Allerlei vragen dringen zich hier op. Allereerst ongeloof en twijfel: hoe kan een zoo stevig in de aarde gewortelde geest als de zijne, de leer van den Zweedschen profeet Swedenborg aannemende, een werk als *Seraphita* hebben geschreven, dat de grenzen van het mogelijke - men strekke die nòg zoo ver uit - in snelle vlucht diep onder zich laat. Het behoeft geen betoog dat deze roman (die geen roman is) die om zijn mysticisme in Germaansche en Slavische landen dadelijk insloeg, in het Frankrijk van een eeuw geleden met wantrouwen en wanbegrip werd begroet. De Fransche critiek heeft het mystieke element in Balzac nooit in ernst willen opnemen; zij legt in het algemeen een eigenaardige schuwheid aan den dag voor het onbestemde, het nevelachtige, dat de symbolische kunst van Germaanschen bodem heet te kenmerken. Het is een ongeschreven artikel van den Franschen catechismus, dat de kunst slechts het leven mag weergeven, zonder bemiddeling van persoonsverbeeldingen en symbolen, strijdig met den Latijnschen aard van het ras, met de kunst der ‘peuples méditerranéens’[1]. En deze critiek heeft nooit geloof willen slaan aan de echtheid en oprechtheid van Balzac's mystieke neigingen. Hij moest en zou een realist zijn en blijven, hij de nimmer van het leven verzadigde, met zijn robuste rabelaisiaansche natuur. Dit gemakkelijke ongeloof wordt o.a. beleden door J. Crépet[2]: ‘Balzac mystique?’ roept hij uit, ‘le peintre des “Petits Bourgeois” et dont l'oeuvre entière procède de la plus minutieuse analyse; à d'autres!’ al voegt hij er dan ook vergoelijkend aan toe: ‘le Shakespeare français a touché au mysticisme parce qu'il a touché à tout ce qui est humain, et j'accorde volontiers qu'il jouissait d'une imagination égale à celle des grands inspirés; mais, pour être de leur famille, un attribut capital lui manquait: le sens religieux.’ En aldus was men overeengekomen bij de appreciatie van Balzac zijn mystieke werken schouderophalend voorbij te gaan. En als gevolg dit: een volkomen onvolledig en eenzijdig beeld van den mensch en den schrijver, een onvoldoend begrip zijner kunst. Tal van plaatsen in zijn brieven

1) Verg. mijn studie: Flaubert en de Fransche geest (N. Gids, Maart 1922).
2) In zijn uitgaaf van Balzac's dagboek ‘Pensées, Sujets et Fragments’.

zoowel als in zijn romans stellen duidelijk in het licht, dat familie-invloeden (zijn moeder las bij voorkeur de boeken der mystieken), neiging en lectuur hem reeds vroeg in de richting der mystiek hebben gedreven[1]. Ik geef gaarne toe dat men Balzac niet kan onderbrengen bij die mystici, die geïllumineerden, die de wereld met afschuw van zich stooten en, in de beschouwing van God verzonken, hun dagen en nachten in verrukking doorbrengen. Hij stond te vast op de aarde om zich, als kunstenaar, niet te verdiepen in al hare verschijnselen, te verzinken in alle problemen die de samenleving biedt; maar zijn onleschbare dorst werd daardoor niet geheel gestild; in het diepst van zijn wezen gevoelde hij de ontoereikendheid der rede en der menschelijke kennis om het raadsel, dat ons aan alle zijden omringt en drukt, te ontsluieren; en zijn in alles doordringende geest kon zich met een 'ignorabimus' niet laten afschepen. De aarde heeft hem nooit geheel kunnen bevredigen; en zijn gloeiende verbeelding, zijn kunstenaarsgeest, schiepen hem, als in *Seraphita,* een bovenzinnelijke wereld waarin hij, in de uren der bezieling, vorm gaf aan deze onaardsche gevoelens, ideeën en verlangens. Wij zijn hier niet in het gebied, waar de rede bewijzen zoekt om overtuigd te worden en te overtuigen, maar waar het gevoel naar bevrediging en rust haakt. Hier leefde Balzac naar mijn meening een even krachtig leven als in het rijk waar de geest heerscht. Bij Balzac vloeien realiteit en mystiek in elkaar over, zoodat vaak de grenslijnen uitgewischt schijnen; toch blijft de kunstenaar overheerschen. De aanhef van *Seraphita* wordt gevormd door een prachtige en intens-reëele beschrijving van een berglandschap langs een Noorsche fjord, dat Balzac nooit in werkelijkheid heeft

1) De jeugdige mysticus spreekt o.a. reeds uit de volgende volzinnen van 'Le Lys dans la Vallée', blz. 400, de roman die met vele andere tal van autobiografische bijzonderheden bevat: 'Lors de ma première communion je me jetais... dans les mystérieuses profondeurs de la prière, séduit par les idées religieuses, dont les féeries morales enchantent les jeunes esprits. Animé d'une ardente foi, je priais Dieu de renouveler en ma faveur les miracles fascinateurs que je lisais dans le Martyrologue... Mon extase fit éclore en moi des songes inénarrables qui meublèrent mon imagination, enrichirent ma tendresse et fortifièrent mes facultés pensantes. J'ai souvent attribué ces sublimes visions à des anges chargés de façonner mon âme à de divines destinées: elles ont doué mes yeux de la faculté de voir l'esprit intime des choses.' De jeugdige mysticus kondigt zich hier reeds aan, maar zijn oog bleef even wijd geopend voor de dingen dezer wereld! Meer en meer hebben zich zijn geest en gemoed afgewend van den officieelen godsdienst, al blijft hij de Katholieke Kerk ook eeren om de groote sociale taak die op hare machtige schouderen rust.

aanschouwd! - het einde door de immaterieele hemelvaart der twee hoofdpersonen, ‘l'Assomption au ciel’; een slotzang, die zich als een lyrisch gedicht laat lezen, een visioen, geïnspireerd als de laatste zang ‘Jugements’ van Agrippa d'Aubigné's gedicht uit den tijd der Fransche godsdienstoorlogen ‘les Tragiques’. Een afrekening met het leven, waarin de ‘realist’ Balzac oproept, en rekenschap vraagt aan, de ‘ministres des religions diverses, toutes prétendues vraies, rois tous consacrés par la force et par la terreur, guerriers et grands se partageant mutuellement les peuples, savants et riches au-dessus d'une foule bruyante et souffrante qu'ils broyaient sous leurs pieds....’ en waarin hij hen aanklaagt: ‘Vous conduisez les nations à la mort; vous avez adultéré la terre, dénaturé la parole, prostitué la justice. Après avoir mangé l'herbe des pâturages, vous tuez maintenant les brebis.’

Wie over Balzac's meeningen op dit gebied en over de grenzen van zijn realisme nader in bijzonderheden wenscht te worden ingelicht, hem verwijs ik naar zijn ‘voorrede’ van *Le Livre Mystique*[1], waarvan *Seraphita* een deel vormt; men zal daar zien hoe Balzac reeds in zijn jeugd over de verhouding van den mensch tot het absolute en oneindige zich door de werken der mystici heeft laten voorlichten, met geestdrift hun ‘magnifique système religieux’ omhelsd, en op negentienjarigen leeftijd reeds een soort *Seraphita* geschreven heeft en het ‘wezen met twee naturen’ ontworpen en geschetst, dat hij later definitief zou uitbeelden. Voor hem is, gelijk hij daar zegt, het mysticisme het christendom in zijn zuiveren staat, de leer der eerste christenen, het geloof van den kluizenaar in de woestijn, en dus een terugkeer to de primitieve kerk. Genoeg om te mogen concludeeren, dat Balzac's mystiek niet alleen de vrucht was zijner verbeelding; genoeg om te gelooven - dat hij eraan geloofde. Maar men zou hem den practischen mysticus kunnen noemen, die zijn aandacht tusschen de zinnelijke en de bovenzinnelijke wereld verdeelde, op wiens denken en doen in zijn dagelijksch leven de mystiek geringen invloed oefende, wiens *aardsche* levenshonger ten slotte slechts geheel te stillen was door den hoogeren vorm: het leven

1) In *Oeuvres diverses*, deel 3, blz. 418.

in den geest en als kunstenaar te beleven en te herscheppen; maar wien niettemin en trots alles de dààrboven gelegen sfeer der mystiek in de heilige oogenblikken dat de geest hem bezielde, een hoogere wijding aan zijn leven en denken schonk, en hem het eindige en het oneindige beide met een ruimer begrip leerde beschouwen. Dat, trouwens, mysticisme en de beschouwing der zinnelijke wereld (en méér dan de beschouwing, het genot) elkaar niet behoeven uit te sluiten, kunnen we uit het leven van vele mystici - en niet alleen vóór hunne bekeering - leeren.

Door deze buiten en boven het realisme uitgaande eigenschappen wijst Balzac niet achteruit, maar vóóruit, naar de kunst en de wereldbeschouwing van na hem komende geslachten. En daarom is zijn kunst ook niet gebonden aan een bepaald tijdvak, noch verknocht aan een bepaalde leus. Zij staat of valt niet met het realisme of naturalisme; de pogingen tot inlijving van Balzac in een zeker stelsel botsen op zijn universaliteit af, en storten ineen. Uit *Seraphita,* hoe vèr de transcendentale mystiek van dit werk ook van ons staat, kunnen wij dezen indruk althans medenemen hoe Balzac tegenover de zichtbare wereld stond: een twijfelaar trots zijn ontzaglijk vermogen om die wereld waar te nemen, door te dringen tot diep in de ziel van het meest raadselachtige en minst toegankelijke van alle wezens die haar bewonen: de mensch. ‘Vos sciences actuelles - zegt Seraphita - ce qui vous fait grands à vos propres yeux, sont des misères auprès des lueurs dont sont inondés les voyants.... Le voyant et le croyant trouvent en eux des yeux plus perçants que ne le sont les yeux appliqués aux choses de la terre, et aperçoivent une aurore. Entendez cette vérité: vos sciences les plus exactes, vos méditations les plus hardies, vos plus belles clartés sont des nuées. Au-dessus est le sanctuaire d'où jaillit la vraie lumière.’

Dit geloof kan zeer wel de overtuiging zijn van den meest diepzinnigen realist, zij hij geleerde, of kunstenaar als Balzac. Maar hij wist en voelde steeds de beperktheid van zijn gebied waarover hij heerschte. Een diep verlangen naar de zekerheden van het absolute, waarin alleen de intuitie ons een schemerigen blik doet slaan, is hem steeds daarnaast blijven vervullen. Hij moge al op den eeretitel aanspraak kunnen maken, de grondvester

van het realisme te zijn, tot welke richting heel de gang der eeuw moest leiden; de vorderingen en de eischen der moderne wetenschap mogen al Zola[1)] het recht hebben gegeven te gelooven, dat het naturalisme bestemd was, ook in de kunst en voor eeuwig de wereld te veroveren; wij van onzen tijd zijn reeds verzadigd van te veel wetenschap in de kunst, van eenzijdige en enge en benauwende waarneming en beschrijving van het individu in de z.g. werkelijkheid; de kunst eischt haar eigen wereldwijd domein weer op, en begint, natuurlijke reactie, de uiterlijk zichtbare werkelijkheid weer in ruime mate te verwaarloozen, of liever: den geest een grootere vrijheid, een ruimer aandeel te geven in de voorstelling der natuur; de romantiek, trots al hare tekortkomingen en uitspattingen, bevatte niettemin een kern van eeuwige waarheid, en was nog iets meer dan een ontsporing van den rechten en logischen weg der negentiende eeuw, gelijk Zola meende. Zij was óók een opeisching van het aloude gebied van fantasie en intuitie, een noodkreet, even nog met volle kracht uitgestooten vóórdat de eeuw, ook in de kunst, in naam der *waarheid* zich stortte in den stroom der intellectualiteit, van het materialisme en de nuchtere natuurlijkheid. En wij komen reeds terug van *dat* naturalisme, al worden wij ook niet meer de romantici van een eeuw geleden[2)]. Maar door de kracht zijner universaliteit blijft Balzac's positie onder al deze veranderingen onaangetast en onaantastbaar: het z.g. realisme is slechts een der stevige grondslagen zijner kunst, de hechte onderbouw waarop de meest gevarieerde kunst, die de aarde omspant en vandaar tot den hemel reikt, is opgetrokken.

Zoo men bij den overweldigenden rijkdom aan stof in Balzac's werk zich ertoe moet bepalen een enkel punt op den voorgrond te stellen, dan meldt zich daarvoor in de eerste plaats aan: Balzac en de vrouw, d.i. Balzac en de liefde (hier in den ruimeren zin van het Fransche woord ‘amour’). Balzac en de vrouw, in zijn leven en in zijn werk. Ik zal niet beweren dat dit werk door de behandeling van dit ééne punt voldoende wordt toegelicht, want

1) In *Les Romanciers Naturalistes.*
2) Ik denk hier aan Marcel Proust, den heraut dezer nieuwere kunst, maar tevens bewonderaar van Balzac.

daarvoor omvat het te veel en in maatschappelijk opzicht wellicht nog belangrijker onderwerpen. Maar in Balzac's geest en gemoed stond de vrouw bovenaan, en in zijn werk bekleedt zij, en de liefde, de daaraan geëvenredigde eereplaats. En het zwakke geslacht (maar Balzac zag de vrouw waarlijk niet zwakker dan den man; voor hem was zij veeleer het schóóne geslacht) heeft hem die belangstelling op echt vrouwelijke wijze in ruime mate vergolden, collectief zoowel als individueel. De vrouw vormt van den aanvang af zijn trouwste en dankbaarste publiek; zij voelde dat Balzac haar gemoedsleven doorgrondde en begreep, en op sympathieken toon tot hare zwakheden toe, die in zijn oog veelal een gevolg waren van verwaarloozing door den man, schilderde: zij herkende zichzelf, of haar zusters, in zijn werk. De vrouw is het hoofdonderwerp in zijn kunst, als in zijn leven. Zelfs in die romans waarin politiek, bank en handel een groote rol spelen, vinden wij de vrouw mede op het eerste plan (wat trouwens niemand zal verwonderen). Hij kent de samenleving en haar ingewikkeld raderwerk, en wie het in beweging brengen. Hij kent alle intriges - (schept daarbij nog nieuwe) -, alle kunstgrepen, alle wedloopen naar macht en geld. En hij kent dus ook de mannen die er elkaar verdringen. Maar van de vrouw kent hij de fijnste roerselen der ziel, en de verborgenste aandoeningen, omdat ziel en gemoed der vrouw zijn voortdurende en diepste belangstelling gaande hielden, zijn denken steeds vervulden en hem zooveel méér hebben geleerd dan de man.

En behalve zijn vroegste publiek heeft Balzac aan diezelfde belangstelling voor de vrouw ook zijn eigen vrouw te danken, de Poolsche gravin Eveline Hanska, die als ‘l'Etrangère’ eerst een anonyme, later een volledige en jaren lang voortgezette briefwisseling, afgewisseld en veraangenaamd door persoonlijke ontmoetingen, met hem onderhield, en na den dood van haar man met hem in het huwelijk is getreden; doch reeds eenige maanden later sterft Balzac. Maar daarvóór had hij reeds, als jongeling van even twintig jaren, en dus nog in den stormachtigen leeftijd dien hij ‘le vestibule de toutes les passions’ noemt, de volle liefde gekend van een andere gehuwde vrouw, Mme de Berny, meer dan twintig jaren ouder dan hij, die zijn eerste schreden op het pad der liefde als een waardige meesteres heeft geleid, maar, tot

zijn geluk, ook op dat der opvoeding voor het leven en voor de kunst; een vrouw aan wie hij alles te danken had, die hem niet alleen haar hart, haar bijna moederlijken raad heeft geschonken, maar ook tot zelfs haar vermogen, in dien donkersten tijd van zijn leven, toen hij door mislukte pogingen om zich een onafhankelijke positie te verschaffen zich met schulden zag overladen. In een zijner fraaiste romans, het vroeger om zijn beweerde gebreken van stijl en zijn uitvoerigheid in Frankrijk veelal gesmade, maar thans in zijn volle waarde erkende werk *Le Lys dans la Vallée,* door A. Bellessort[1] om zijne beschrijvingen van natuur en landleven genoemd de Fransche Georgica, heeft hij zijn jeugdliefde vereeuwigd in de persoon van Mme de Mortsauf.

Zijne brieven en romans daveren van lofzangen op de vrouw en de liefde. In een brief aan 'l'Etrangère' zegt hij: 'Depuis que j'ai eu des idées et des sentiments, j'ai été tout entier à l'amour; et la première personne que j'ai rencontrée[2] était une héroïne accomplie, un coeur angélique, l'esprit le plus fin, l'instruction la plus étendue, les grâces et la manière parfaites'. Al zijn gevoeligheid, zijn behoefte aan liefde, waren in zijn kindsheid, thuis zoowel als op een naburige kostschool, waar hij van zijn achtste tot zijn veertiende jaar verbleef, teruggedrongen. Daarna kwamen de harde jaren te Parijs, waar hij het met moeite van zijn ouders afgedwongen verlof om zich aan de kunst te wijden moest bekoopen met materieel gebrek, honger en een armoedig dakkamertje in een volksbuurt. In hoevele romans, te beginnen met *La Peau de Chagrin* heeft hij niet de ellende dezer eerste leerjaren geschilderd, en de romantische behoefte van zijn gloeiende fantasie en gemoed aan weelde en vrouwenliefde, schatten, die hij wel over zijn helden met volle hand uitstrooide, doch die hij zelf moest ontberen totdat hij Mme de Berny leerde kennen, (de weelde moest hij zich tot bijna aan 't eind van zijn leven op crediet verschaffen). Maar de reine jeugdliefde heeft hij nooit gekend; het is de gehuwde, de rijpe vrouw die hem aantrekt en zal blijven aantrekken. Men behoeft de inleidende bladzijden van *Le Lys dans la Vallée* slechts te lezen om te begrijpen, dat de armoede en de gedwongen afzondering zijner

1) In *Balzac et son oeuvre.* Parijs, 1924.
2) D. i. Mme de Berny.

jongelingsjaren de oorzaak zijn geweest, dat hij ook later de bevrediging zijner liefdeverlangens slechts heeft kunnen vinden in de liefde der ongelukkig gehuwde vrouw, de rijpe, de ervarene. Het verhaal van de kennismaking van Felix de Vandenesse met Mme de Mortsauf, de op een feest geroofde kus, is een biecht, een kreet om liefde, gelijk de jonge Flaubert die ook in zijn jeugdwerk *Novembre* heeft geslaakt. Heel de inhoud van dien roman van Balzac is de strijd tusschen de zinnelijke en de reine liefde, tusschen den onstuimigen jongeling en de gehuwde vrouw, die hem liefheeft, maar hare plichten kent, om ten slotte in dien strijd te sterven. In werkelijkheid hebben de vrouwen, die Balzac heeft liefgehad, zich hem genadiger getoond, doch daarvoor heeft hij als prijs moeten betalen de nimmer meer voor hem bereikbare jonge en reine liefde. Als hij in *Le Lys dans la Vallée* de zinnelijke liefde herdenkt en schildert, die, in tegenstelling met de reine verhouding tot Mme de Mortsauf, zijn held verbindt met de Engelsche Lady Dudley, doet hij het in deze ernstige en bittere woorden, waarin als een heimwee naar verspeeld geluk doorklinkt: ‘Ces plaisirs, subite révélation de la poésie des sens, constitue le lien vigoureux par lequel les jeunes gens s'attachent aux femmes plus agées qu'eux; mais ce lien est l'anneau du forçat, il laisse dans l'âme une ineffaçable empreinte, il y met un dégoût anticipé pour les amours frais, candides, riches de fleurs seulement, et qui ne savent pas servir d'alcool dans des coupes d'or curieusement ciselées, enrichies de pierres où brillent d'inépuisables feux.’ En weinige jaren later doet Balzac dan ook, in volkomen overeenstemming met deze ontboezeming, in een brief aan ‘l'Etrangère’ de openhartige mededeeling ‘que j'ai en détestation profonde les jeunes personnes; que je tiens plus compte de la beauté développée que de celles qui se développent.’ Wie denkt bij deze biecht nog aan de mystieke neigingen van den ‘übersinnlichen sinnlichen Freier’? En aan het slot van zijn roman *La Duchesse de Langeais* laat hij een zijner personen tot een teleurgestelden minnaar spreken: ‘te voilà sage. Désormais aie des passions; mais, de l'amour, il faut savoir le bien placer, et il n'y a que le dernier amour d'une femme qui satisfasse le premier amour d'un homme.’ Dit beteekent dat slechts de ervaren vrouw de eerste liefde van den man kan bevredigen. De reine, jonge liefde heeft Balzac nooit

gekend; welken invloed dit op zijne schildering dezer liefde zou hebben, zullen we nog zien.

Maar hoe weet hij de amours der gehuwde vrouw te doorgronden en weer te geven! De vrouw in alle vormen en stadia der vrouwelijke deugden en gebreken: de zelf-opofferende, de hartstochtelijke, de koele coquette, de berekenende, de listige. Hij heeft de vrouw met een door sympathie gescherpen blik bezien; hij kent nauwkeurig de verlangens die haar hart bewegen, maar ook de bijzonderheden van haar uiterlijk, die de schoonheid en de verleiding maken. Men moet in *La Recherche de l'Absolu* lezen hoe Balzac de ontwakende liefde van Balthasar Claes beschrijft voor zijn latere vrouw, een meisje, trots een physiek gebrek door de natuur versierd met alle deugden der ziel. Het huwelijk wordt zoo gelukkig als stervelingen zich maar kunnen droomen, totdat bij Claes de groote verwaarloozing intreedt door zijn dolzinnige en ruïneerende chemische proefnemingen om het absolute te vinden: 'la femme contrefaite, que son mari trouve droite, la femme boîteuse qu'un homme ne veut pas autrement, ou la femme agée qui paraît jeune, ne sont-elles pas les plus heureuses créatures du monde féminin? La passion humaine ne saurait aller au delà. La gloire de la femme n'est-elle pas de faire adorer ce qui paraît un défaut en elle? Oublier qu'une boîteuse ne marche pas droit est la fascination d'un moment; mais l'aimer parce qu'elle boîte est la déification de son vice. Peut-être faudrait-il graver dans l'Evangile des femmes cette sentence: "Bienheureuses les imparfaites, à elles appartient le royaume de l'amour".... L'amour que fait éprouver ou que témoigne une femme déshéritée des fragiles avantages après lesquels courent les enfants d'Adam, est l'amour vrai, la passion vraiment mystérieuse, une ardente étreinte des âmes, un sentiment pour lequel le jour du désenchantement n'arrive jamais.' En Balzac, die zich gaarne vermeit in de psychologie van uitzonderingsgevallen, noemt dan de namen van die vrouwen, die trots haar lichamelijke gebreken de mannen méér dan andere hebben geboeid: Cleopatra, Diane de Poitiers, Mme de Pompadour enz.; en hij zoekt de oorzaak en den oorsprong dezer liefde op te sporen.

En hoe plaatst hij, naast en tegenover de passies der leeghoofdige, luchthartige en gewetenlooze vrouwen uit de groote wereld,

met welgevallen de gehuwde vrouw uit de burgerij als het belichaamde gezond verstand, het maathouden in alle dingen, ook in de verlangens; vrouwen die haar mannen zooveel mogelijk, al slagen zij daarin niet steeds, trachten te leiden en te matigen in hun jacht op de grillige fortuin; goede geesten der mannen, gelijk Constance in *César Birotteau,* en Joséphine, de vrouw van Balthasar Claes. Maar de vrouwen die haar mannen niet vermogen te boeien, zoodat deze de genoegens najagen, die ook de gehuwde mannen te Parijs als elders gaarne wachten, wijst Balzac met ernst op de verzuimde gelegenheid, op de schuld die, met de gevolgen, ook op háár hoofden neerkomt. In *La Cousine Bette* laat hij zelfs de courtisane, bij wie de gehuwde vrouw in uiterste wanhoop haar ontrouwen en verdwenen man zoekt, met een mengsel van ironie, leedvermaak, vermaning en medelijden zeggen: 'Laissez-moi réparer mes torts envers vous, car je vois combien vous êtes attachée à votre mari, malgré sa conduite, puisque vous êtes venue ici! Dame, ce pauvre homme, il aime les femmes.... Eh bien, si vous aviez eu, voyez-vous, un peu de notre *chic,* vous l'auriez empêché de courailler; car vous auriez été ce que nous savons être: *toutes les femmes* pour un homme. Le gouvernement devrait créer une école de gymnastique pour les honnêtes femmes!'

Balzac zelf heeft nooit de jonge en reine liefde gekend. En ik kan mij niet ontrekken aan den indruk, dat hij, hoe fel en onmeedoogend-realistisch hij tegenover de 'schuldige' liefde ook staat, zonder deze, zooals hij W. Scott verwijt, in zijn kunst te ontwijken of te flatteeren, bij het beschrijven van de ontwakende jonge liefde, haar gewaarwordingen en ontboezemingen, daarentegen dikwijls idealiseert, of zelfs in een boekerige sentimentaliteit vervalt. Dit heiligdom was voor hem gesloten, en hier schiet zijn menschenkennis veelal te kort. Of moeten wij zeggen dat zijn heimwee naar deze pure liefde zoo sterk was dat hij zich bij haar uitbeelding door zijn gevoel en zijn ongecontroleerde verbeelding liet meesleepen en overmeesteren? Dit geluk zonder het te idealiseeren natuurgetrouw te schilderen, was voor hem niet weggelegd. Hier laat zijn scherpe blik hem meer dan eens in den steek; en persoonlijke verlangens, de behoefte om de liefde zich zoo groot en overweldigend mogelijk voor te stellen, komen daarvoor in de

plaats. Alle andere menschelijke verhoudingen lagen voor hem open[1].

Ik wijs in dit verband op de liefdesscènes tusschen Raphael en Pauline in *La Peau de Chagrin,* op die tusschen Marguerite Claes en Emmanuel de Solis in *La Recherche de l'Absolu,* op de in achttiende-eeuwschen sentimenteelen trant geschreven minnebrieven van Louis Lambert aan Pauline de Villenoix.

Balzac's temperament bracht hem er toe, de vrouw, het vrouwelijke geslacht, te idealiseeren. Dan kan hij een hymne op haar zingen als de volgende[2]: ....'Si (l'auteur) continue d'accorder, malgré les critiques, tant de perfections à la femme, il pense encore, lui jeune, que la femme est l'être le plus parfait entre les créatures. Sortie la dernière des mains qui façonnaient les mondes, elle doit exprimer plus purement que toute autre la pensée divine. Aussi n'est-elle pas, ainsi que l'homme, prise dans le granit primordial devenu molle argile sous les doigts de Dieu; non, tirée des flancs de l'homme, matière souple et ductile, elle est une création transitoire entre l'homme et l'ange.'

Of wel hij heft een loflied aan op de Fransche vrouw, als in *Le Lys dans la Vallée,* waar hij bezingt 'l'esprit qui distingue la Française entre toutes les femmes, et la rend la plus délicieuse à aimer, selon l'aveu des gens que les hasards de leur vie ont mis à même d'éprouver les manières d'aimer de chaque pays'; waarop een lyrische opsomming volgt van al de bekoorlijkheden en de intellectueele voortreffelijkheden, die gemoed en geest der Fransche vrouw sieren.

Geen wonder dat den schrijver allereerst de erkenning door zijn lezeressen is bereid: roem, liefde en ook hare gunsten; schadeloosstelling die in het oog, en in het hart, van den schrijver wèl moest opwegen tegen de onbillijkheid en de hatelijkheid der critiek.

Deze critiek, voorzoover ze hem tijdens zijn leven onwelwillend gezind was, wierp zich voornamelijk op wat als de Achilleshiel van zijn werk werd beschouwd: zijn stijl.

1) 'Die Liebe wie die Tafelfreuden fand er nur in den Pausen. Darum hat er sich die Liebe romantisiert, nur sie.' (Emil Ludwig, in zijn *Balzac*).
2) Uit Post-face 'Eugénie Grandet', *Oeuvres Diverses*, III,. blz. 387.

De tot de stijlverfijning der achttiende eeuw uitgegroeide Fransche schrijfwijze, die den triomftocht van de Fransche taal en letteren door Europa nog grooter luister had bijgezet, was niet bij machte het wordende realisme der negentiende eeuw aan een stijl te helpen; dit genre, dat zijn voedsel moest zoeken op een geheel nieuwen bodem, de nauwste aanraking met het werkelijke leven, met alle kringen der vernieuwde maatschappij, en dat zich moest verdiepen in allerlei realiteiten - die òf door de kunst tot nu toe vermeden, òf nieuw waren - voeling zoeken met tal van bedrijven en beroepen, en ook de nacht- en keerzijden der menschelijke natuur moest belichten, deze kunst schreeuwde om een eigen stijl. De taak dien te zoeken en te vormen was een der vele beslommeringen die op Balzac's sterke schouders rustten; noch de statige verstandelijke, analyseerende schrijfwijze der achttiende eeuw, noch de lyrisch-subjectieve der sentimenteele school konden hem bij deze taak: aan het omvangrijke nieuwe materiaal der kunst een waardig thuis te verschaffen van dienst zijn. Beelden en schilderen was hier het eerst noodige; uit den woordenschat van alle kringen en vakken, ook van die welke tot dusver geen toegang tot de kunst hadden, moest ruim worden geput. Het kon niet anders of het geluid van dezen nieuwen stijl moest vaak onaangenaam klinken in de ooren van het mondaine publiek dat de salons bezocht waar de oude Fransche conversatie haar triomfen vierde.

Maar met dit al kan niet worden ontkend dat de stijl van Balzac dikwijls grond tot aanmerkingen oplevert, dat zijn beschrijvingen te uitvoerig kunnen zijn: het uitspinnen van historische of topografische bijzonderheden ver buiten de eischen van het door hem geformuleerde juiste beginsel, dat wie de emotie wil schilderen ook de factoren die haar vormen moet doen kennen. De in elk opzicht overdadig rijke kunstenaarsnatuur van Balzac bekommert zich niet steeds om het klassieke en uitermate Fransche beginsel van soberheid en smaak. Zijn beeldspraak is vaak storend onzuiver als van een tweede-hands dichter. Zijn verbeelding gaat dikwijls met hem op den loop, hij werpt zich dan onverhoeds op de intrige en het avontuur, sensationeele effecten die ons willen verbazen en verstomd doen staan, voorloopers van het filmdrama; ontwarring van schijnbaar onontraadselbare gevallen, gecompliceerd door het tusschenvoegen en ineenweven van telkens nieuwe verwikke-

lingen, wier draden de meesterhand echter steeds vast houdt tot het einde toe.

Onder de vermoedelijke oorzaken, die met andere deze tijdelijke inzinking en verzwakking hebben bewerkt, moet wel in de eerste plaats worden genoemd: de formidabele taak, die Balzac zich had opgelegd, om de zware schulden, waaronder hij sinds zijn déconfiture in zaken gebukt ging, door de opbrengst van zijn letterkundigen arbeid van zich af te wentelen; de nimmer aflatende druk waaronder hij diensvolgens schreef; het gebruik dat Balzac daarbij heeft gemaakt van het door hemzelf gebrouwen sterke koffie-extract, dat hem moest dienen om tijdens de lange nachtwake zijn geest en zijn verbeelding wakker te houden en op te zweepen; dat hem weliswaar de kracht heeft geschonken tot overmatigen nachtelijken arbeid en zijn verbeelding aangevuurd en gescherpt, maar tegelijk zijn oordeel en zelfcontrole moest verzwakken en zijn gezondheid verwoesten, en zoo ten slotte mede de oorzaak is geweest van zijn vroegen dood.

Hoort hoe Balzac zelf de uitwerking dezer ‘horrible et cruelle méthode’, slechts voor weinige krachtige gestellen geschikt, schildert[1]: ‘ce café tombe dans votre estomac qui, vous le savez par Brillat-Savarin, est un sac velouté à l'intérieur et tapissé de suçoirs et de papilles; il n'y trouve rien, il s'attaque à cette délicate et voluptueuse doublure, il devient une sorte d'aliment qui veut ses sucs; il les tord, il les sollicite comme une pythonisse appelle son dieu; il malmène ces jolies parois comme un charretier qui brutalise de jeunes chevaux; les plexus s'enflamment, ils flambent et font aller leurs étincelles jusqu'au cerveau. Dès lors, tout s'agite: les idées s'ébranlent comme les bataillons de la grande armée sur le terrain d'une bataille, et la bataille a lieu. Les souvenirs arrivent au pas de charge, enseignes déployées; la cavalerie légère des comparaisons se développe par un magnifique galop; l'artillerie de la logique accourt avec son train et ses gargousses; les traits d'esprit arrivent en tirailleurs; les figures se dressent; le papier se couvre d'encre, car la veille commence et finit par des torrents d'eau noire, comme la bataille par sa poudre noire.’ ‘C'est ainsi - zegt Bellessort - qu'il préparait

1) In ‘Traité des Excitants Modernes’, *Oeuvres Diverses*, I, blz. 611.

ses Austerlitz - et son Waterloo.' Men kan hier terloops de kunst en den stijl van Balzac bewonderen, die een zuiver digestieve verrichting en haar invloed op de hersens tot het beeld van een veldslag vervormt.

Het kan niet anders of deze kunstmatig opgewekte, en langen tijd voortgezette exaltaties en hallucinaties moesten op den duur een noodlottige uitwerking hebben, een tweesnijdend zwaard in zijn hand zijn.

Het is geen wonder dat zijn tijdgenooten, voorzoover zij leden waren van het door Balzac gegeeselde gilde der journalisten, stof tot zoete wraak vonden in zijn stijl. Maar zelfs een kunstenaar als zijn jongere tijdgenoot Flaubert, bewonderaar van vorm en regel en schoonheid in de kunst, de man van den schoonen stijl op-zich-zelf, maar die de grootheid van Balzac ten volle erkende, maakt een uitzondering voor zijn stijl. 'Quel homme eût été Balzac - roept hij in een zijner brieven uit - s'il eût su écrire! Mais il ne lui a manqué que cela.' Doch hij laat er de merkwaardige erkentenis, ook van de grenzen zijner *eigen* kunstenaarsnatuur, en de meest volledige rehabilitatie van Balzac op volgen: 'un artiste (hier in de beteekenis van aestheet, stijlkunstenaar) après tout n'aurait pas tant fait, ni aurait pas eu cette ampleur.' Bij zijn critiek op den stijl had Flaubert bovendien vergeten, dat hij kort te voren als het kenmerk van het genie had genoemd 'la généralisation et la création', en gezegd dat daarom voor het genie de schrijfkunst in engeren zin van ondergeschikt belang is; hij durft het - schrijft hij - bijna niet hardop zeggen 'que les très grands hommes écrivent souvent fort mal, et tant mieux pour eux.' Ik heb nooit begrepen waarom Flaubert dan ook Balzac, dien hij als een genie bewondert, wat den stijl betreft niet het privilege toekent van, en hem inlijft bij deze groote schrijvers, voor wie de schrijfkunst in engeren zin van ondergeschikt belang is. Van ondergeschikt belang, ja. Doch niettemin vergist men zich, zoo men meent dat de stijl van Balzac in den regel niet op de hoogte zijner kunst staat; en sinds geruimen tijd wordt ook in Frankrijk zijn stijl bijna algemeen aanvaard, en op zijn juiste waarde geschat. De stijl was hem een middel, maar niet, gelijk voor Flaubert, een der doeleinden der kunst; *niet* liefderijke koestering van den schoonen volzin *om* de schoonheid.

Balzac schrijft bijna nooit met voorbedachten rade mooi; als zijn stijl de straling en de kracht der schoonheid bezit - en in den regel is dit het geval, - dan is het omdat het onderwerp hem al schrijvende inspireert, draagt en meesleept. De drang om mooi te schrijven, naast zijn eigenlijke zorg: levende figuren te scheppen, de reproductie van het leven in al de bonte veelzijdigheid van vormen en verschijningen, in alle geledingen van het maatschappelijk lichaam, - deze drang is hem onbekend. De meer decoratieve behoeften en begeerten van aesthetische naturen als Flaubert zijn hem vreemd. Zij zouden de volbrenging zijner eigenlijke omvangrijke taak slechts hebben bemoeilijkt.

Flaubert haatte in den grond van zijn hart het leven en de actualiteit. Hij zocht voor zijn schoonheidsverlangen uitwegen, en vond die hoofdzakelijk in de schoonheid van den stijl. De schoonheid was zijne eerste liefde geweest; kon hij die niet meer in de *stof* zoeken, en vinden, gelijk hij in zijne jeugd had gedroomd, dan kon hij toch zijn werk de schoonste *uitvoering,* het schoonste gewaad geven. Balzac, die het leven aanvaardt en bemint, had dezen uitweg, dezen prikkel niet noodig.

Alle aanmerkingen ten spijt, de superioriteit van Balzac's werk blijft als eindindruk onverzwakt bestaan. Het is als een uitgebreide en hooge bergketen, waaruit enkele blinkende koepels zich nog tot grootere hoogte heffen.

In de *Comédie Humaine* is de idée der drieledige indeeling van hare goddelijke tegenhangster - Hel, Vagevuur en Paradijs - óók verwerkt. Parijs - Scènes de la vie parisienne - is de Hel der zware hartstochten, die de gefolterde menschen aan hunne ketenen klinken, waar zij in de felle vuren schroeien, hongeren en dorsten. Dan het Vagevuur der jeugdige hartstochten en ambities, - Scènes de la vie privée - waaruit nog verlossing door loutering en schulddelging mogelijk is. En het Paradijs! Het aardsche paradijs der belangelooze menschlievendheid en zelf-opoffering, waar de door het leven ontgoochelden en vermoeiden ver van de wereld gemoedsrust zoeken in goede werken, in weldoen en actieve menschelijkheid paradisisch geluk vinden; en het mystieke Paradijs van ‘Seraphita’, de opgang naar het Empyreum aan de koesterende hand der liefde.

Al moge de overstelpende rijkdom van Balzac's geest, zijn

onuitputtelijke verbeelding, de drukkende zorg om door een vloed van nieuwe werken zich te ontworstelen aan de rondom zich opstapelende en hem bedelvende schulden, oorzaak zijn geweest dat hij niet steeds in al zijne werken - maar welken schrijver is dit wèl gegeven? - de groote traditie van den Franschen roman, die geen ander volk bezit, heeft kunnen handhaven; een bijna wetenschappelijke opgaaf, maar als kunst gezien en uitgevoerd; een soberheid die den oningewijde somtijds armoede zou kunnen schijnen, doch die slechts matigheid in het gebruik der rijkdommen is, zich alleen van het wezenlijke wil bedienen en het bijkomstige ter zijde legt voor andere gelegenheden; - toch blijft zijn op zijne hoofdwerken stevig gegronde roem onverduisterd als een der grootste Fransche glories bestaan. In den schitterenden stoet der Fransche prozaschrijvers schrijdt hij, meer en meer in de eerste rijen gekomen, thans onbetwist mede vooraan[1].

1) De belangstelling voor zijn werk - die in ons vaderland grooter kon zijn - is in landen als b.v. Engeland en Duitschland, blijkens de vele daar verschenen studies over zijn werk en nieuwe vertalingen, onverzwakt. Ook in Frankrijk laat de strijd om den nieuwen roman Balzac's positie practisch onaangetast.

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 266.)*

Amsterdam, 10 Juni 1886.

Hemonystraat 13.

WelEd. Heer,

De Redactie van de Nieuwe Gids betuigt u haren hartelijken dank voor uwe welwillendheid en voor de wijze, waarop gij hare belangen behartigd en haar van uwe bemoeiingen te haren bate op de hoogte gehouden hebt. Zij deelt ook geheel uwe zienswijze over de finantieele zijde der zaak en verheugt zich, dat de keuze van den krans zoo goed is uitgevallen.

Zou het mij geoorloofd zijn u, als een klein souvenir van onze zijde, een voortdurend present-exemplaar van ons tijdschrift aan te bieden? De vijf reeds verschenen afleveringen liet ik u, een paar dagen geleden, toezenden.

Geloof mij steeds te zijn, WelEd. Heer, met gevoelens van hoogachting en dankbaarheid,

Uw dienstw. dienaar,

WILLEM KLOOS.
Secretaris van de Nieuwe Gids.

Tegelijk met deze wordt u het bedrag der door u gemaakte onkosten per postwissel overgemaakt.

Den Heer H. Louis Israëls, te Parijs.

Amsterdam, 17 Juni 1886.

Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Hiernevens Billiton-opstellen V en de Mei-aflevering van het tijdschrift van v.d. K. En Baboe Dalima. Ik wilde het eerst lezen voor het u te zenden, vandaar de vertraging..

De feiten, die Perelaer meedeelt zijn belangrijk, maar de man moest geen romans schrijven. Ik heb bladzijden lang moeten lachen om zijn boekenfrasen en dan mij weer geërgerd aan zijn onmogelijkheden. Die opgeprikte Anna zou een monster zijn, als ze niet van bordpapier was. En dat troepje brave jonge Hendrikken, met hun edele harten! En die deugdzame van Nerekool met zijn ‘reine liefde’! En wat wil de schrijver toch in Godsnaam met zijn krolpartijtje in het laatste hoofdstuk, waar Karel zich een uur lang zit op te winden over de half zichtbare vormen van zijn Anna, en zelfs iets bloots ziet of meent te zien? Daar is op zich zelf niets tegen, als het een phase was in het verloop eener psychologische of physiologische analyse, maar hier op dit oogenblik, en na al de vroegere betuigingen van reinheid, kieschheid, kuischheid, etc.!

Waarom wordt dit als iets goeds voorgesteld en de begeerte van Laurentia voor ‘Gulpie’ als iets slechts of walgelijks? En dan die stijl! Daarvoor zou men het heele boek kunnen citeeren.

Mijn hoofdindruk na de lezing is: 1o. 't is een prul; 2o. Wat is er nu eigenlijk waar van al de beweringen van den auteur over Indische toestanden? Want in zoo'n roman weet men nooit wat vinding, wat werkelijkheid is.

Hoogachtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer G. Buitendijk.

[Brief aan Willem Paap]

Willem, wees zoo goed mij nevensgaande voorschotten voor de Nieuwe Gids *zoo spoedig mogelijk* te doen toekomen. Het betalen van dien krans behoorde eigenlijk tot jouw functies, maar om je examen hebben we je er maar niet mee lastig gevallen. Denk er s.v.p. om, dat je mij 't geld dadelijk stuurt, want ik heb geen cent meer, en moest zelf leenen. Veel succes!

WILLEM KLOOS.

Den Heer Willem Paap.

Amsterdam, 18 Juni 1886.

Hemonystraat 13.

Geachte Heer,

Teruggekomen van een klein uitstapje, vond ik uw brief en briefkaart. Ik heb onmiddellijk het boek van prof. v.d. L. door onzen uitgever doen aanvragen, en Wolters zond het mij even spoedig toe. Het gaat hiernevens. Ook zijn voor u aangevraagd bij Gebrs. Belinfante, Den Haag, Antirevolutionnair Staatsrecht van Mr. J.A. Levy en Losse Bladen van Prof. Opzoomer. Wilt gij daar niet over schrijven, dan kunnen ze toch altijd voor t' een of ander te pas komen.

Gij vraagt mij verder naar mijn persoonlijke meening over het stuk des heeren Winkler Prins. Gaarne wil ik u die zeggen, al kan zij voor u ook weinig waarde hebben. Want moge ik vroeger al eens aan philosophie hebben gedaan, of meenen te doen, in de laatste vijf jaren is de richting van mijn lectuur en mijn gedachten een geheel andere geweest. En pour savoir une chose, moet men haar niet alleen hebben geleerd, maar ook bijgehouden.

Sta mij toe u dit te zeggen, dat de redactie zich natuurlijk niet verantwoordelijk kan stellen voor alle opinies, die maandelijks onder haar opzicht bij tien vel de wereld in gaan. Men kan niet van haar verwachten, dat zij een zelfgevestigde en toongevende

opinie hebbe over alle takken van wetenschap, die ieder door hare afzonderlijke medewerkers tot hun speciaal onderwerp van studie zijn gemaakt, en dat zij de les leze aan deze mannen van meer of minder naam, wien het politieke, philosophische en wetenschappelijke gedeelte van haar tijdschrift is toevertrouwd. Geheel aansprakelijk is de redactie slechts voor de literaire studiën, door één harer leden onderteekend en voor de literaire kronieken. In het politieke heeft ons tijdschrift een bepaalde kleur, doch in vakken van meer bespiegelenden, minder dadelijk praktischen aard, meenden wij in de keuze der medewerkers meer vrij te moeten zijn.

Bovendien in de philosophie b.v. zijn de verschillen van opinie nog talrijker dan in de politiek: omdat de philosopheerenden zich niet, zooals de staatkundigen voor een praktisch doel, tot partijen aaneensluiten. Wij vechten niet in tegenovergestelde kampen, maar bij groepen, troepjes of afzonderlijke individuën, al naar iemands temperament, omgeving of lectuur een nuance van opinie heeft teweeggebracht.

Hierin eenheid te willen brengen, zou voor ons een onbegonnen werk zijn.

Ja maar, hoor ik u zeggen: er zijn grenzen, en een ophemeling van Kant overschrijdt die grens. Waarop ik antwoord: Ja, als het een verdediging van Kant's geheel verouderde ethiek gold, zou ik u gelijk geven. Maar van hetgeen ik van Kant weet, heeft alleen *dit* voor mij waarde, dat, hetgeen wij buitenwereld noemen, geen op zich zelf staande werkelijkheid is, maar slechts de wereld onzer voorstellingen, een objectieve wereld wel is waar, in zooverre wij die voorstellingen kunnen analyseeren en hun onderling verband aantoonen, en die wij ook altijd streng van onze innerlijke zielstoestanden blijven onderscheiden, maar niet objectief in den zin van: eene verzameling van ons onafhankelijke stoffelijke dingen; noch in dien van: openbaringen van een onbekend stoffelijk substraat. Ben ik daarom een Kantiaan? Volstrekt niet, al heeft Kant die stelling misschien het beste betoogd. Men zou mij even goed of even slecht een volgeling van Berkeley kunnen noemen, van wien ik ook zeer weinig aanneem. Dat de heer Verwey en ik sympathie voor Kant hebben, is natuurlijk, maar dat belet niet, dat wij een aanval op Kant in ons eigen tijdschrift kunnen lezen, zonder getroffen te worden. Want wij zweren niet bij een stelling van

Kant, maar bij een levensbeschouwing van ons zelve, die vele anderen vóór ons gehad hebben. Ofschoon wij gelooven, dat zij de waarheid is, zoeken wij die waarheid toch niet aan anderen, andersgestemden te overreden, omdat wij geen filosofen zijn. Zij is een gemoedsgesteldheid, die o.a. met de moderne cultuur even goed vereenigbaar is als materialisme of wat ook, een gevoelde blik op de dingen, die het levensmysterie, dat toch eigenlijk ook niets dan een gevoel is, zoekt te verklaren. Zooveel over ons. Ik zou gaarne bij gelegenheid van u vernemen, wat gij daarover denkt.

Wat de heer W.P. betreft: ik heb zijn artikel gelezen en gelezen en gelezen, en kan maar niet anders vinden dan dat hij, op een paar lyrische uitingen na, eigenlijk meer kwaads dan goeds zegt van Kant, als filosoof. Wij plaatsten het stuk om vele serene, meestal eenvoudig-juiste, dikwijls artistieke zeggingswijzen, en omdat wij veel waars in zijn meditatiën vonden. Dat er lapsus calami in staan, is zeker, b.v. blz. 235, met Newton en Huygens, waar hij, als *ik* me niet vergis, over twee verschillende dingen spreekt. Maar - en hier kom ik weêr op het eerste gedeelte van mijn brief terug: is de redactie voor alle lapsus calami en bestrijdbare beweringen in de stukken der medewerkers aansprakelijk? De eerste moeten natuurlijk zooveel mogelijk vermeden worden, maar ook een redactie is menschelijk en kan zich in zaken, die buiten haar onmiddellijken kring van studie liggen, vergissen.

Achtend, na groeten,
Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Het schiet mij te binnen, dat gij misschien met mijne ophelderingen nog niet tevreden zijt. Dan ben ik gaarne tot verdere correspondentie over deze zaak bereid.

Den Heer Mr. Lotsij.

Amsterdam, 23 Juni '86.

Hemonystraat 13.

Geachte Heer,

Toen ik mijn vorigen geschreven had, vermoedde ik al, dat hij u niet bevredigen zou. Het is voor iemand, die niet goed in een vak thuis is, moeilijk zich volkomen juist uit te drukken, precies te zeggen, wat hij meent, als hij over quaesties, die met dat vak in betrekking staan, geinterpelleerd wordt. En werkelijk schijn ik ook in mijn brief onduidelijk te zijn geweest, te oordeelen ten minste naar uw weerslag erop. Doch laat ik eerst nog wat over die andere quaestie W.P. zeggen. Ik begrijp thans beter uw eigenlijke bezwaren.

Wanneer ik mij, bij de lezing van uw stuk, er in had kunnen denken, hoe de zin op blz. 234: ‘Toch is zelden een wijsgeer’, etc. door anderen zou worden opgevat, dan zou ik stellig den heer Prins verzocht hebben, die woorden te wijzigen. Het zou inderdaad ‘ergerlijk en belachelijk’ zijn, Stuart Mill en Spencer zoo maar voor ‘onwetenden’ uit te maken, omdat zij een andere philosophie dan Kant hebben gebouwd en voorgestaan. ‘Dat's dan erg onoplettend van u,’ zult ge zeggen. Maar dan zeg ik: ‘niet zoo erg als gij denkt.’ Want het stuk van W.P. zelf heeft gemaakt, dát ik er niet op kwam: op blz. 235 toch wordt die ‘vitzucht’ nader ontleed en aan twee verschillende categorieën van menschen toegekend, de mathematici en de theologen, *die hij beiden tegen zich in het harnas joeg.* Uit deze geheele alinea blijkt, dat de schrijver spreekt over een verloopen tijd, kort na de uitgave der kritiek (met die theologen b.v. bedoelt hij zeer zeker Herder met zijn ‘Metakritik’), Dit vermoeden wordt nog versterkt door de woorden op blz. 236, waar hij als derde categorie dier tegenstanders ‘de medici van zijn dagen’ opnoemt. Doch genoeg om u te doen zien, dat ik uit het stuk des heeren W.P. zelf onmogelijk *den indruk* kon krijgen, alsof de schrijver het op de door u genoemde philosophen gemunt had en ik geloof het ook niet. Dat hij hen niet onder Kant's tegenstanders noemt, is een groote onvolledigheid in zijn stuk, maar dat is een ander punt dan dat, waarover gij u ergerdet.

Rest nu nog een zin (blz. 234): ‘wie het na hen op wijsgeerig gebied tot roem bracht, dankte dit aan de mildheid’, etc. Ik ben

dit niet met den heer Prins eens, maar hij zou zich kunnen verdedigen van zijn standpunt, met te zeggen, dat de latere philosophen, zelfs al waren zij diametraal Kant's tegenstanders, juist daardoor hun eigen stelsel en ideeën zoo volledig ontwikkeld en krachtig betoogd hebben, daar ook hier, zooals overal, juist de grootste tegenstand de grootste kracht doet geboren worden. Doch dat zou maar een dialektische aardigheid zijn.

Ik hoop hierdoor de kwestie W.P. een eindje verder gebracht te hebben. Om te recapituleeren: het ware misschien beter geweest, dat de heer Prins de geincrimineerde woorden niet geschreven had, om de uitlegging, die men er, blijkens de feiten, aan geven kan; doch ik geloof niet, dat de heer P. die uitlegging bedoeld heeft, en ik meen aangetoond te hebben, dat op mij, die er niet dadelijk belang bij heb, of er goed of kwaad van Kant gezegd wordt, en die er dus niet zoo levendig door getroffen werd, onmogelijk die woorden dien indruk konden maken, toen ik ze las.

II. En nu over mij. Dat is lastiger, want al beweert Claude Bernard, dat men zich van de motieven zijner eigen handelingen altijd bewust is, *ik* geloof *niet*, dat men het raderwerk van zijn eigen psychologie zoo maar uit elkander nemen en aan anderen vertoonen kan. Doch ik zal er naar trachten.

Gij vraagt mij, hoe Kant's ‘streng intellectualisme’ kan samenhangen met eene, met mijne ‘gemoedsstemming’? Wel, kan het eene zich niet in het andere omzetten? Ziet, zooals de kunstenaar bij het werken zijn *bewust* redeneerend verstand zeer weinig gebruikt, want alles in zijn voortbrengselen moet *gevoeld* en *gezien* wezen, maar de kunstcriticus komt toch, en voelt eerst het werk aan, om het dan te ontleden, en *met verstand en gevoel* te bepalen, door *welke* middelen de kunstenaar *die* uitwerking verkreeg. Zoo ook kan 't m.i. voorkomen, dat een wijsgeer zijn idee verkregen heeft, door de zuiverste abstractie en de beredeneerdste analyse, en een ander komt na hem, en vat die idee op, eerst met zijn verstand, en dan met zijn gevoel en verstand beide. De eerste ontleedt den inhoud van zijn gevoel met zijn verstand, de tweede kleurt den inhoud van zijn verstand met zijn gevoel. Beide gaan in tegenovergestelde richting. 't Is waar, zooals er kunstcritici zijn, die alleen met hun verstand - maar neen, dat is het verstand niet - die naar de formules en regels eener vanbuiten geleerde rhetoriek en

grammatica, een kunstwerk beoordeelen, zoo zullen er ook wel lieden zijn, die zich werpende met hun gevoel op wat zij maar half begrepen met hun verstand, doordraven in's Blaue hinein, en meenen te philosofeeren, als zij raaskallen, evenals die eersten meenen, dat zij kunst beoordeelen, terwijl zij slechts toonen een goed geheugen te bezitten. Doch tot een van beide categorieën hopen wij toch nimmer te zullen behooren.

Gij verdenkt mij, geloof ik, van na de phaenomena als phaenomena geconstateerd te hebben, den sprong te willen wagen in het *niet-zijnde* en naar de noumena te willen vorschen. Maar die noumena kunnen mij heusch niets schelen, omdat ik ze niet eens *denken* kan. Niet eens denken, zeg ik, want wat wij *zijn* noemen, is alleen het phaenomenale zijn: de noumena *zijn* dus niet, en een eerste vereischte, om zich iets te kunnen *denken,* is toch wel, dat het iets zou kunnen *zijn, zijn* zonder eenige nadere qualificatie. Ik ben tevreden te weten, dat de buitenwereld geen doode, logge massa is, een klomp materie, waarvan het bewustzijn slechts graduaal, niet essentieel zou verschillen, maar een eeuwig zich ontwikkelende voorstelling van dat groote beginsel, waarvan als de hoogste emanatie en openbaring door ons de menschelijke geest wordt beschouwd. Verder ga ik niet; maar misschien meent gij reeds, dat ik te ver ga. Hierover zou ik gaarne uw opinie willen weten, en ook onder welk ‘isme’ ik nu te rangschikken ben: als het maar niet onder het ‘idiot-isme’ is, want dat zou ik toch niet willen gelooven.

Of v. Eeden ook zoo denkt? Heelemaal vrij van kettersche opinie's schijnt hij mij niet te zijn: ik zal het hem eens vragen: laatst verraste ik hem met Verwey in een gesprek over de causaliteit, waarin beiden het nog al eens schenen te zijn.

Met vriendschappelijke groeten,
Achtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

(Wordt vervolgd.)

Wolkenbeelden door Hélène Swarth.

I.

Al boven de groene boomen,
  Daar drijft een engelenschip.
Dat is uit den hemel gekomen,
  Met zeilen van nevelekrip.

Al over de groene boomen,
  Daar dobbert zoo lokkend dat schip -
Werpt, Englen, om bij u te komen,
  Me een wuivende sluiereslip!

Al over de groene boomen,
  Neemt mee in uw engelenschip
Mijn ziel met haar hemeledroomen,
  Die breken aan iedere klip -

Al over de groene boomen,
  Zeilt henen het engelenschip -
O had het mij medegenomen,
  Waar de aard wordt een donkere stip!

II.

'k Zag, op een wolk gezeteld, een profeet,
Als op een rots, gebogen 't edel hoofd.
Van sneeuwen baard en zilverhaar omloofd.
Zijn rechter steunde, in plooien van zijn kleed,
Een open boek; als één, die Gode looft,
Wees de andre hand met plechtig vroom en breed
En grootsch gebaar, hoog boven aardeleed,
D'azuren hemel, ons door 't Boek beloofd.

Toen zag ik groeien, als een wonderboom,
Al hooger strekkend naar den hemel uit,
Die strevende arm - En ik, vol twijfl en schroom,
Die, argloos kind, me eens waande hemelbruid,
Vraag, vreeze- en hoopvol, wat uw beeld beduidt,
Profeet van God, o wolken-hemeldroom!

III.

En, sneeuwig blank, in blinkend hemelblauw,
Gebeeldhouwd als uit marmer door den wind,
Met wolken spelende als een godekind,
Een beeld profetisch bevende ik aanschouw:
't Gelaat eens doode, reeds voor de aarde blind,
Na zwaren strijd, bevrijd van smart en rouw,
Met zacht een glimlach, koel als morgendauw,
Die in den dood geheim van vrede vindt,
Op donzen wolkenpeluw kalm gebed -
En, strekkend de armen, als een koningszoon.
Die eindlijk vlucht naar Vaders verren troon,
De Geest, etherisch, rank en engelschoon,
Die uit dat hoofd steeg als een rein gebed.

Juni-verzen van Hein Boeken.

Linden-bloesem.

Dolen onder lindebloesemgeuren
Met in 't hart herinnering aan Mei,
't Is niet enkel jubelen, ook treuren,
Want zóó maant het vliedende getij.

Sleten we in de stad de Meische dagen
Tusschen kamer-muur en steenen wand,
Staêg kwam Mei ons oor, onze oogen plagen
Zoo met zang als bloesem-sneeuw of brand.

Donkrer is nu al die pracht geworden,
Vogelloos de bijkans stille nacht,
Nu wij ons tot vrij-uit zwerven gordden.
Valle ons licht der heuchenissen vracht.

Het klokkenspel van Witzand

op 17 Juni bij het Internationaal Muziekfeest.

Terugziend op de feestelijke dagen,
Daar wij den strijd der tonen mochten hooren,
Maar ook de saamgestroomde scharen zagen,
Die volgend drang ons allen ingeboren

In 't helle licht der hooge Pinkster-dagen
Daar vlammen-tongen boven hoofden gloren,
Niets dan 't begrijpen aan elkander vragen -
Wat schooners zie 'k dan 't uitzicht van uw toren?

Die beemden groen, die nijgen naar de zee,
Waar enkle in liefd' verloren paren dwalen,
Daar vindend wat zij zochten: liefde's zalen;

Maar bovenal den goddelijken vreê
Van tonen, spartlend maar elkander steunend,
Daar wanklank is op grootschen saamklank leunend.

Het vergeten regenscherm

Voor Jan en Tjitske te Noordwijkerhout

I.

Ik heb nog niet mijn scherm terug-gekregen,
Het handgemaakte, dat ons op deze aard'
Zoovele zorgen door 't vergeten baart
Maar, niet vergeten, vaak vergeefs den regen

Ons wachten doet uit strakken, wolken-leegen
Hemel, waarnaar het oog in wanhoop staart,
Verwachtend hemel-dauw op vrucht der aard,
Die niet gedijt dan door dees hemel-zegen; -

O gij, die woont onder dat hemelscherm,
Dat zelf voor alle dreigementen open,
Niet is voor goud of edelsteen te koopen,

Want wàt is zóó als kinderhandjen warm,
Dat, 't al verwachtend, meer geeft dan verwachten
Kan wie, eenzaam, de nachten moet versmachten.

II.

Nog omzweven mij de geitblad-geuren,
Nog ontstijgt aan heldre water-zuil
Duizendschoontjen, toegift bij den tuil,
Dien gij uit uw tuin voor mij woudt beuren

Dat 'k niet geurenloos in stad zou treuren.
En de wildgroei uit uw struik en kuil
Waarvan 't rood in teedrer groen gaat schuil,
Troost nog hier mijn oogen met zijn kleuren.

Maar mijn scherm heb ik nog niet ontvangen.
Is het heen-gevlogen over zee?
Nam een rukwind het hebzuchtig mee?

Want gij woont waar Moeder Zee haar zangen
Dreigend, troostend uitzingt achter 't duin
En haar adem zucht tot in uw tuin.

Het afscheid.

Hij ziet terug op het genoten maal:
Hors-d'oeuvre, soep, croquet, vleesch, groente, visch.
Dan dwaalt de blik door wèl-gevulde zaal
Met kostbrer schat dan de overladen disch.

't Gezelschap dunt. Maar golven blijft de taal
Nu leêg zoo meenge stoel gelaten is,
Zoo meen'ge haardosch liet den schedel kaal.
Daagt tusschen deez' niet jeugds verrijzenis?

Daar komt het fruit in avond-zonne-schijn.
Doe weg die lamp. Zij zou ons maar mishagen,
Daar niet onze oogen 't dalend zon-licht zagen.

Wel staat in beker half-geleêgd de wijn.
Een enkle teug! Die zal den drinker troosten:
Na westerpracht rijst zeker 't hoopvol oosten.

23 Juni 1933.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCXCII.

Hoe meer 'k, fijn-psychisch peinzend, rees, hoe wijder wierd 'k. Ik kreeg
Eindlijk een vredig Leven, waar 'k niet dwaas gesmaad word: Wazen
Omwaduwden mijn oogen soms wen onverhoeds zij lazen
Reeksen van woorden zonder eenge waarheid. Maar sterk steeg

'k Door gunst mijn's Achterzijn's, waarvoor 'k als jongen kalm reeds neeg
In steê van suf te volgen radder Lieden roddlen. Razen
Diep over schimpend liegen doe 'k sinds lang niet meer, en bazen
Over Banalen wóu 'k nooit, banend me eignen Weg, doch weeg

Ook nú nog soms veel averechtsche meeningen, verbazen
Stil blijvend me over malle redeneeringen, die leeg
Bleken van weten me en van denken. Als een knaap, veel Fasen

Doorleefde ik logisch reeds der eigne Ziel, die, nooit nog veeg
Gebleken, onbewust steeds voortschrijft in een hooge Extase
En peilen zal en zingen, totdat 'k eindlijk nederzeeg.

DCCXCIII.

Eenvoudig, eenzaam, strijd en streef 'k, in wijde Mijmerij.
Zijnslang, als zuivre Zielskracht, staêg gehoond, ging 'k nooit laf klagen.
Mijn levende Onbewustheid duwt me en stuwt me en dies niets wagen
Ga 'k wat 'k stil voel, dat Zij niet wil. Vroom hield 'k mij vredig vrij

Van Heerschzucht, grissende Eerzucht. Streng volbreng 'k nog, diep en blij,
Wat door mijn sterksten Moed gedaan kan worden en dies dragen
Kon 'k alle Kwalen, Rampen, die door 't Aanzijn stadig jagen
En Broozren gingen delgen. Voor geen mensch was 'k kneedbre Klei.

Neen, diep-elektrisch, sta 'k nog sterk als staal. En dies al slagen
Dees zwaren Aanzijn's droeg 'k gelaten, al-volkomenst vrij
Gebleven steeds van lagen Lust, om anderen te plagen.

Lijk verste Geest mij zingt en zegt, steeds schrijf 'k, totdat 'k hier scheî.
'k Rees eens, om tegen-in het daaglijks zich herhalend zagen
Te wijzigen der Nederlandsche Letteren Getij.

DCCXCIV.

In sommige uren 't al zie 'k plots klaar vóór mij, lijk 't bestond
In vroeger dagen, èlk ding wordt zoo duidlijk me of 't geschiedde
Heel kort geleên: 't bleef kalm bewaard en ongewild bespieden
Kan 'k dus, wat gansch vergaan scheen, in mijn Diepte. En 'k doe nu kond

Gezichten en gedachten uit mijn vreemden, verren Grond.
Och, steeds doorzoeft nog me alles, maar wen plotsling goede Lieden
Er mij naar vroegen wierd het niet bewust mij dra. Schaarsch bieden
Ging vroeger 't Zijn veel vreugd mij, maar gesloten bleef mijn mond.

'k Was nooit een Klaag-geest en wat andre menschen soms mij rieden
Of meldden, veelal nam 'k voor kennisgeving aan. Gezond,
Normaal en sterk, nu sta 'k nog, schoon zoovelen gingen vlieden,

Die vlotter alles deden. Krachtig werk ik nog en rond
Maar rustger schrijf 'k mijn Weten, waar men weinig van verstond,
Schoon 't schemerde me als kind reeds, dat opeens soms wierd luciede.

DCCXCV.

Zing 'k van mijn Zelf? Welzeker. Ik alleen versta 't. Ik voelde
't Van binnen en van buiten vaak als kind, geheel lijk 't is.
Bleek, eenzaam, zweefde ik toen in 't Aanzijn, lijk een witte Visch,
Mystiek gehengeld, wreed omhoog uit diepste Zee. Vloed spoelde

Warm-heerlijk om mij heen beneên, maar hier 'k een beetje koelde
Gauw af, op 't kille Land, schoon 'k toch geen enklen oogwenk mis
De Macht, waar 't moet, mijn's Geestes Binnengloed te toonen. 'k Gis,
Als élk, nog naar 't Geheim dees Aanzijn's, schoon ik 't wijd doorvoelde

Naar alle zîj'n. Maar steeds daaronderdoor hoor 'k 't scherp gesis
Van niets bewust zich worden kunnenden rondóm mij. Wis,
Niets waar's bestaat hier, doch 'k vertrouw op 't Vreemde, dat doorzwoelt me

Van kindertijd en sterk mij houdt, daar 'k dikwijls in geglis
Ontsnapte aan sterktelooze Valschen. Half-verlegen stoelde
En stoel 'k nog op 't Inwendge Onweetbre, Dat mijn Oerbron is.

DCCXCVI.

Als knaapje wit en schraal, haast nimmer sprekend, scheen 'k te mogen,
Eerlang vervaagd, naar 't door geen enkel mensch geweetne, wijken,
Terwijl 't arm lijf dan als alle andre menschelijke lijken
Terneergelaten zou vergaan. Broos scheen 'k, maar geen ging pogen

Mijn saaie Slankheid te versteevgen: uit mijn blauw-lichte oogen
Zag 'k steeds aandachtig alles aan: diskreet ging 'k nimmer prijken
Tegen een aêr met wat ik voelde en dacht. Soms te bezwijken
Scheen 'k me op mijn lange wandeltochten, maar dan plots weer vlogen

Nerveus mijn lange dunne beenen. 'k Leefde als schijnbaar-droge
Vlak-nuchtre Boy naar buiten, maar diep-in als achter Dijken
School 't Vreemde, wat 'k stil voel, mijn Zelf te zijn, dat scheemrend strijken

Thans nog langs allen blijft met logisch hyperpsychisch Pogen
Naar dat wat 'k eindlijk tot mijn vreedge Vreugde mocht bereiken:
Te leven stoïsch, psychisch breed in vriendelijk gedoogen.

DCCXCVII.

Nu 'k naga heel mijn worstlen op dees wereld, vraag 'k me: is 't waard
Voor Ziel als mijne, om hier te toeven? En als speurend Wezen
Hoor 'k plots van binnen uit: ‘Ik zelf voel alles; 'k ging reeds lezen
(Toen nog onnoozel waart ge) met úw oogen, die vervaard

Nooit keken, daar 'k u dit verbood. Als geest ben 'k, op dees Aard
Geboren, uit een heel wat andre Sfeer en Streek gerezen.
Ik leef, en gij door Mij, dus laat ik nimmer doode Thesen
Door ú verkondgen. En uitvoerig heb 'k u steeds verklaard

Al wat moest doen ge, of hadt te schrijven, zoodat diep gestaard
Naar binnen hebt gij steeds, naar Mij, en vrij van aardsche Vreezen
Gij brengt omhoog dan, wat Ik eisch, dat ge als een zuiver vleeschen

En diep-in zielvol Sterver zult verkonden: och, uw aard’
(Ging voort mijn Ziel) ‘is eender met mijn diepen Wil, die baart
Al uw gebeuringen en heeft u trouw omhoog-geheschen.’

DCCXCVIII.

De Bijenkorf des Levens, waar elk Vliegertje, op zijn tijd,
Me een grooter, kleiner Kwaad deed, onderwijl ik werkte, schijnen
Mij kan, een enklen keer, gezellig. 'k Ben geen Heinrich Heine,
Die scherp haast alles steeds bezag want koel zich had gewijd

Aan 't juist begrijpen van zijn Mindren. Och 't diepst Onderscheid
Tusschen zijn altijd heel gemakkelijke Kunst en mijne
Is dat wij wèl, fijn-lachend, loopen ieder langs zijn lijnen,
Heel sterk-getrokkne, maar dat Hij, als Geest, in vlot geglijd,

Vloog vlug veelal van 't één naar 't aêr oplettend. Zelf ik beid
Met diepst verlangen, sinds mijn jeugd, 't Moment, dat 'k, heel mijn dreinen
Verliezend, bei mijn armen uitstrek naar 't Oneindge, om 't Mijne

Te voelen stil vervloeien in 't Al-Eene, Dat niet lijdt.
Doch lang nog, meen 'k, zal 'k moeten denken hier, totdat 'k eens scheid,
En in 't Onkenbre, als stil-mystieke Sterke, ga verdwijnen.

Invallen door Frans Erens.

In mijn beschouwingen over Verlaine en Rimbaud, verschenen in de Augustus-aflevering, heb ik Rimbaud vooral slechts oppervlakkig geteekend. Hetgeen ik over hem schreef, is waar, maar bij de vluchtige schets van deze zoo uiterst gecompliceerde persoonlijkheid moet ik nog eenige kanten en vlakken aangeven, waardoor het wezen van dezen man meer naar werkelijkheid wordt getoond. Ook Verlaine had ik zwarter moeten maken om aan de waarheid trouw te blijven.

Als ik van Rimbaud zeg, dat hij als mensch een monster was, dan overdrijf ik niet. Hij was niet alleen homosexueel, maar hij was ook een dief en een kerel zoo akelig, dat iedereen wijs deed hem uit den weg te gaan. Dat neemt niet weg, dat zijn avonturen zoo vreemdsoortig en talrijk zijn als van weinig andere litteratoren en in het algemeen zal bij menschen van allerlei slag niet licht een dergelijke levensgeschiedenis worden gevonden. Verlaine was ten minste een zoeker naar wellust, maar Rimbaud was de boosaardigheid in persoon. Hij had plezier in de luizen, waarmee hij op zekere momenten volzat; hij kon er dan anderen mee plagen. Bij Charles Cros, die hem op verzoek van Verlaine had geherbergd, gebruikte hij een waardevol kunsttijdschrift voor een zeker hygiënisch doel. Bij hem waren ondeugd, dieverijen en de grootste onhebbelijkheden systeem.

* * *

Voor zoover ik kan gissen is de Fransche vrouw de voortreffelijkste. Zij is ‘simple et sérieuse’. Ik spreek hier natuurlijk in het algemeen; er zijn variaties en uitzonderingen in overvloed.

Ieder man moest de vrouw of de vrouwen zegenend herdenken, die hem zonder bijoogmerk in zijn leven liefde hebben gegeven.

De memoires van Madame de Rémusat behooren tot de beste historische boeken, die werden geschreven, zoo al niet in hun geheel dan toch voor twee derden, en dat is al veel. Zonder deze herinneringen zouden de figuren van Bonaparte en van Keizerin Joséphine niet zoo duidelijk aan de nakomelingschap voor oogen staan. De schrijfster heeft die figuren gegeven door aan elkaar te rijgen hun optreden in de samenleving der menschen, hun daden en hun woorden. Zij voegt er haar eigen indrukken bij, de opmerkingen van haar man, de ernstige en scherpzinnige magistraat. Uit al die dingen samen is een legkaart ontstaan, die een zuiver en logisch geheel is gaan vormen, dat ons een beeld van de personen en de gebeurtenissen voorstelt.

Wij komen na de lezing van deze bladzijden tot de ontdekking, dat wij vroeger noch Napoleon noch Joséphine kenden. Hij is hier niet meer de boven alles verheven keizer, maar Bonaparte, de mensch van vleesch en been. Die memoires hebben hem ons nader gebracht, ja vlak vóór ons neergezet. Vroeger deden wij niet anders dan den man van den 18den Brumaire bewonderen; wij zagen in den held van Marengo en Austerlitz een bovenmenschelijk individu. Nu hebben wij den mensch, den mensch met zijn zwakheden en reusachtige kwaliteiten; hij is meer onder ons bereik gekomen, al blijft een eeuwig mysterie hangen om iedere menschelijke persoonlijkheid.

Madame de Rémusat nadert in deze memoires de beste historie-schrijvers; zij spant de attentie van den lezer zelfs beter dan Thiers. Uit wat zij aanbrengt blijkt, dat Bonaparte geen groote menschelijke ziel was, maar hij was een intellect van de meest abstracte en gecompliceerde constructie. Hij geloofde niet aan vriendschap, trouw, onbaatzuchtigheid, edelmoedigheid. De moord op den hertog van Enghien verschijnt op zijn ziel als een zwarte onuitwischbare vlek, al heeft hij ook nu en dan misschien geweifeld in de uitvoering. Het verschrikkelijke van dezen koelbloedigen moord wordt ons duidelijk door den indruk, dien hij maakte op de omgeving van Bonaparte zelf. Als de beslissing nog niet is gevallen en de premier consul aan het schaakspel zit met Madame de Rémusat, sidderen wij mede met haar angst en afschuw van

de misdaad, die gaat gebeuren. De fijngevoelige schrijfster leed niet alleen om het vreeselijke van dezen koelen moord, maar ook om het verwoesten in haarzelf van den aureool om den meester, dien zij diende.

Bonaparte geloofde in het kwaad, in de slechte kwaliteiten van den mensch en heeft bij degenen die van hem afhingen deze systematisch aangekweekt. Hij voelde zich veiliger, wanneer hij wist, dat hij iemand had gekocht voor zoo of zooveel. Merkwaardig ook is het, dat hij uit wantrouwen en tyrannie geen onderlinge vriendschap of toenadering kon verdragen aan zijn hof. Ieder lid zijner omgeving moest onmiddellijk afhangen van hem, den meester, zonder contact met een andere medelid. Zoo was hij b.v. zeer ontevreden over de vriendschap tusschen den heer de Rémusat en Talleyrand en hield niet op ze beiden voor elkaar te waarschuwen om ze van elkaar verwijderd te houden. Napoleon heeft dit systeem zeer ver doorgevoerd, ook tegenover zijn generaals. Niemand liet hij eenigszins uitsteken en iedere eigenheid drukte hij naar beneden. Hij eischte van degenen, die hem dienden, blinde gehoorzaamheid, al was het een laagheid of een misdaad, die hij verlangde. Gevolg hiervan was, dat toen hij wankelde, hij nergens een steun vond en zijn nabije omgeving, zoowel als heel Frankrijk, een zucht van verlichting slaakte bij zijn val.

Na het lezen van deze memoires omvat onze blik Napoleon beter dan vroeger; nog steeds zien wij naar hem op, maar ons oog heeft hem nu in zijn macht. Van der Palm heeft in zijn ‘Gedenkschrift van Nederland's herstelling’, zooals bekend is, ook een karakteristiek van Napoleon willen geven; hij zegt o.a.: ‘Napoleon Bonaparte had zijn verheffing meer aan zijn karakter dan aan zijn talenten te danken.’ Wat de schrijver hier bij heeft gedacht is mij niet duidelijk; het is moeilijk de menschelijke natuur in haar complete realiteit bloot te leggen.

* * *

Wanneer iemand mij vroeg een boek te noemen, dat ik altijd zou kunnen ter hand nemen, een boek van groote en diepe wijsheid, dan zou ik zeggen het Boek Job, het verhevenste, dat er in de wereldlitteratuur is te vinden.

Het Boek der Psalmen is een der hoofdmonumenten van den menschelijken geest. De diepte van sommige uitlatingen is ongeëvenaard. Zoo in de 50ste Psalm, beginnende met de woorden *Miserere mei Deus....* (ik citeer volgens de Vulgata: in de Statenvertaling is deze psalm de 51ste) komt voor:.... *et spiritu principali confirma me.* Bij katholieke en niet-katholieke vertalers heb ik gezocht wat dat beteekent, doch hun wedergave kon mij niet voldoen. Ik begreep, dat hij die dit vele eeuwen geleden opteekende, in die woorden een andere smeekbede aan God opzond, dan die vertalers mij voorstelden. Eindelijk vond ik in een oude Fransche vertaling meer licht en ik zei tot mijzelf: 'Ja, dat is het!' Dat gebed is de noodkreet, waarin de psalmist vraagt, dat God hem er voor beware de opkomende gedachte een tweede maal te moeten overdenken. Wel hem, die deze woorden niet begrijpt, want hij heeft niet noodig te vragen om den *spiritus principalis.*

* * *

Multatuli was een oorspronkelijk denker, maar hij was het slachtoffer van zijn logica. Toch is hij een hooge uitzondering geweest tusschen de Hollanders. Waar heeft Holland zijn oorspronkelijke denkers? Wie zijn het?

* * *

Bilderdijk heeft met te veel minachting op Virgilius neergezien, wanneer hij hem in een zijner gedichten te weinig waardeering geeft. Het is waar, Homerus is zuiverder dan Virgilius, doch deze heeft in den verhaaltrant een ander element gebracht, n.l. dat van het lyrisme. Men denke b.v. aan het:

Suadentque cadentia sidera somnos, en het
Sedet aeternumque sedebit infelix Theseus.

* * *

Over muziek kan ik niet goed oordeelen, hoewel ik mijn geprefereerde componisten heb. Het schijnt, dat litteratoren in het algemeen weinig van muziek verstaan. Van één ding ben ik echter

overtuigd, en dat is, dat de muziek van Wagner, d.w.z. in de Nibelungen, een aberratie is. Daar heeft hij woord en melodie samengesmolten tot iets, dat noch het een noch het ander is en, volgens mij, is het snobisme of imitatie-zucht de Wagneriaansche muziek te verdedigen.

De melodie bestaat onafhankelijk van het woord en het woord staat evenzeer op zichzelf. Zij zijn beiden van verschillenden oorsprong. Ik veroorloof mij dan ook te verklaren, dat zij niets met elkaar gemeen hebben en alleen op sommige oogenblikken en onopzettelijk elkander raken.

Josef Israëls zei eens tegen mij bij het einde van een Tristan-opvoering: ‘Nu weet ik, wat die Wagner met zijn wil heeft kunnen bereiken.’ Daarmede was de componist veroordeeld.

Het raadsel, dat Atlantis heet door Karel Damme.

Atlantis.

Om dit welluidende en gemakkelijk in het geheugen blijvende woord weven zich sedert eeuwen de meest verschillende geschiedenissen, vermoedens, sprookjes.... en het wonderlijke heimwee, dat velen onzer kwelt, naar iets anders, iets vreemds, iets ongewetens, iets buiten de gewone, bekende, dagelijksche banale sfeer, richt zich als vanzelf naar dit raadselachtige land, dat eenmaal ergens moet hebben bestaan, maar diep terug gezonken schijnt onder het uiterlijke oppervlak der aarde.

Bij verschillende denkers en onderzoekers wordt Atlantis beschouwd als de bakermat der wereldcultuur, waar wijzere en schoonere menschen dan wijzelf beter de levenskunst hebben verstaan.

Is Atlantis, dat ‘het zesde werelddeel’ wordt genoemd, zoo iets als ‘het zesde zintuig’ van den mensch, het geheimzinnige orgaan, enkel in staat verborgenheden buiten en boven het dagelijksche leven op te sporen, - met andere woorden: is Atlantis, of liever *kan* Atlantis voor ons zijn: de verwerkelijkte geheimzinnigheid, de onthulling van het raadsel des bestaans, dat door alle denkenden en voelenden zoo wanhopig en volhardend, zoo radeloos en redeloos, want immers altijd vergeefsch, wordt gezocht?

* * *

De nieuwste wetenschap gelooft dit inderdaad. Men meent dat in het rijk van Atlantis vele sleutels zouden kunnen gevonden

worden, die de mysterieuse poorten zullen ontsluiten, waarachter de oplossing ligt van veel, dat ons beangstigt en benauwt. Maar zal het ooit mogelijk zijn, Atlantis terug te vinden, zooals het aan Schliemann is gelukt, Troje van een mythe tot tastbare realiteit te brengen?.... Navorschers zijn van oordeel, dat in Atlantis een ons geheel onbekende cultuur heerschte, dat de Atlantiërs veel meer van de sterren wisten dan alle andere volken, bijvoorbeeld. Maar omtrent de bewoners tast men natuurlijk in het duister, het blijft alles gissen, raden, vragen. En ook wáár Atlantis precies gelegen heeft, is niet exact te beantwoorden.

Nordmeer oder Süd?
Immer noch ist es Geheimnisz wo es war:
Land, Gebirge, Stadt, Altar,
Was geheimnisvoll im Ozean glüht.

Straszen aus Marmor?
Flüsse die vol Silberbarken waren?
Göttermenschen? Tiere? Blaue Vogelscharen?
Weiszer oder Mohr?

Könige in Gold?
Städte, deren Bau bis an den Himmel stand?
Keiner weisz von dir, Atlantis, Fabelland,
Nur das Meer, das rollt.

Keiner weisz den Raum
Wo Atlantis war mit seinen groszen Reichen.
Keiner kennt ein Ding von ihm, ein Zeichen.
Liegt es nur im Traum?

Ueber ihm schläft Meer,
Tausend Klafter tiefe Einsamkeit.
Keiner weisz von seiner Sintflutzeit,
Keiner seine Wiederkehr....[1)]

1) Eenige coupletten uit het gedicht van Anton Schnack: *Meerschlaf über Atlantis.*

De eerste berichten over het ‘wonderbare eiland Atlantis’ zijn tot ons gekomen door Plato, den wijsgeerigen denker, die tevens dichter was, en dáárom misschien, - immers, is een waarachtig dichter geen ‘vinder’?.... vele malen een waarheid intuïtief heeft aangevoeld.

In twee zijner dialogen, den *Timaeus* en den *Kritias,* maakt deze intelligente en vertrouwbare denker van de 4e eeuw v. C. ons bekend met de Atlantis-overlevering, zooals deze volgens hem, Egyptische priesters den ongeveer 600 v. C. levenden Solon hebben medegedeeld.

Solon hoorde toen van een 8 à 9 eeuwen geleden verdwenen hoogen cultuurbloei, van een eilandrijk, dat, liggende in den Atlantischen Oceaan, geheel Europa en Azië aan zich had willen onderwerpen, terwijl zijn macht zich bereids over Libye en het Europeesche Tyrrhene uitstrekte.

Behalve Plato spraken ook Plutarchus, Diodorus Siculus, Strabo en Macrobius van een verafgelegen land, wat algemeen voor Amerika werd gehouden, maar natuurlijk even goed Atlantis kan zijn geweest.

Uit den Timaeus.

‘Er bestaat’, vertelde Kritias, in Egypte, in de delta, waar de Nijl zich verdeelt, een landstreek, welke de Saïtische wordt genoemd. De voornaamste stad hiervan heet Saïs, waar koning Amasis geboren werd.

De inwoners beschouwden als stichteres dezer stad de godin Neith. Solon vertelt, dat deze stad hem zeer goed heeft ontvangen. Eens toen hij de Egyptische priesters gaarne aan het praten wilde brengen over hetgeen zij wisten van de Oudheid, vertelde hij zelf, wat hij wist over de oudst bekende sagen, over Phoronië en over Deucalion en Pyrrha.... tot een der bejaardste priesters het hoofd schudde, en riep:

- Solon, Solon, wat zijn jij en de Grieken in het algemeen toch nog kinderen! Er zijn geen grijsaards in Griekenland!

- Wat bedoelt ge, vroeg Solon.

- Gij allen zijt nog zoo jong van geest, antwoordde de Egyptische priester. Ge bezit geen enkele, waarlijk antieke traditie, geen enkele heel ver terug-gaande herinnering.

Hij spreekt dan eenigen tijd over de Grieksche legenden, die van den oorspronkelijken tijd der menschheid niets melden. Hoe heel anders is dit met Egypte.... de onderzoekers en wetenschappelijke menschen gaan terug tot de oudste der tijden....

Onze godin Neith wilde een land kiezen, waarvan de bewoners het meest op haarzelve zouden gelijken, om er een Staat te stichten.

Midden in den Oceaan bevond zich een eiland, in de nabijheid van wat gij noemt de zuilen van Hercules. Dit eiland was grooter van omvang dan Libye en Azië tezamen; zeevaarders maakten er gebruik van, om vandaar op andere eilanden te komen, en op dit Atlantische eiland oefenden de vorsten een groote en wonderbare macht uit, en bovendien waren zij nog heerschers over Libye tot aan Egypte, en over Europa tot aan Tyrrhene.

En op een dag ondernam dit land het om ook ons rijk èn het uwe tot onderwerping te dwingen en nog meer omringende volkeren. En terwijl wij ons ter verdediging gereed maakten, hadden er op het eiland geweldige vulcanische uitbarstingen plaats, aardbevingen en ontzaglijke overstroomingen. En op één noodlottigen dag en één fatalen nacht verdween het Atlantische eiland, met al wat er op was en al zijn bewoners, onder de oppervlakte der zee.... en daarom is het, dat tot heden ten dage de zee aldaar zoo moeilijk te bevaren is, wegens de overblijfselen van het verzwolgen land....'

Uit den Kritias.

Kritias. Boven alles wil ik Mnémosyne aanroepen. Want het grootste deel van wat ik te zeggen heb, hangt af van háar, en ik hoop, dat zij mij helpen zal, om u getrouwelijk over te brengen, wat Solon van de Egyptische priesters heeft vernomen.

Ongeveer negenduizend jaren geleden ontwikkelde zich een ontzaglijke strijd tusschen de volkeren die zich aan weerszijden der zuilen van Hercules bevinden. Aan den eenen kant ons land, Athene, aan den overkant de vorsten van Atlantis.

We hebben reeds gezegd, dat dit eiland grooter was dan Azië en Libye, en dat het is verdwenen door aardbevingen en overstroomingen.

(Hierop volgt een lange beschrijving van de volkeren, die aan den oorlog deelnamen aan de zijde van Athene.)

Nu, mijne vrienden, zal ik u de omstandigheden onzer vijanden doen kennen, en dus zal ik met het begin hunner historie beginnen, hopende dat ik mij nog alles goed herinneren zal.

De geschiedenis van Atlantis.

Ik heb u reeds vroeger verteld, dat de Goden onder elkander de wereld verdeelden. Nu werd Atlantis door Poseidon uitverkoren, die er eenige kinderen plaatste, welke een aardsche vrouw hem had geschonken.

In het midden van het eiland bevond zich een buitengewoon vruchtbare vlakte, aan den voet van een tamelijk hoogen berg. Daar woonde een der zonen van Poseidon Evenor met zijn vrouw Leucippe. Zij bezaten als eenig kind een dochter, Clito genaamd, die, toen haar ouders beiden stierven, juist den huwbaren leeftijd had bereikt. Zij huwde en kreeg vijf maal een tweeling, die de eerste bevolking van het eiland vormde. Een lange opeenvolging van generaties maakte Atlantis dicht bevolkt. En het grondgebied der eilandbewoners strekte zich in den loop der eeuwen, door gelukkig gevoerde oorlogen, ver over andere eilanden en landstreken uit.

De oudste der Atlantiërs heerschte over het rijk, en bij zijn dood werd hij door den dán oudste opgevolgd. De Atlantiërs hadden zich in den loop der tijden meer schatten verzameld dan welke andere dynastie ter wereld ook. Het eiland-zelf voorzag ruimschoots in al hunne behoeften, en daar hun gebied zoo uitgestrekt was, gewierd hun van alle kanten overvloed. Bovendien was Atlantis rijk aan kostbare metalen, waarvan het voornaamste was het *orichalcum,* waarvan wij heden ten dage nog maar alleen den naam kennen. Ook goud werd er in groote hoeveelheden gevonden.

De Atlantiërs hielden er allerlei dieren op na; groote kudden olifanten, en de meest verschillende huis- en wilde dieren. Zij kenden het geurige geheim van alle planten, heesters, wortels, bloemen. Vruchten groeiden er in overweelderigen staat: prachtige druiven, en andere soorten, met harde en fijne schillen, verrukkelijk van kleur en vol sap. Groenten, koren, alles leverde de bodem van dit gelukzalige eiland, dat zich eenmaal in schoonen lust uitstrekte onder de zon....

De inwoners bouwden alom reusachtige tempels, paleizen, havens, bruggen over rivieren en afgronden, en verfraaiden hun steden zooveel mogelijk met beelden en ander sculpturaal werk. Een ontzaglijk hooge toren werd ter eere van Poseidon opgericht. Zij groeven kanalen door het heele land, zij bouwden groote schepen, en onderhielden aldus gemeenschap met de overige gegedeelten van hun gebied.

(De minutieuse beschrijving van hoe het eiland was ingericht en werd geregeerd, gaat nog geruimen tijd voort. Het rijk was onderverdeeld in tien provinciën, en elk jaar kwam men van heinde en verre om het feest van Poseidon te vieren. De tempel was geheel omringd door een gouden muur, en daarbinnen verhieven zich gouden beelden. De bodem van het eiland was zeer vruchtbaar, boomen schoten op tot snellen en grooten wasdom; bronnen, helder en koel voorzagen in de behoefte van zuiver water. De akkers gaven tweemalen per jaar hun oogst. Uitvoerig, tot in de kleinste details wordt verteld, hoe het land werd bestuurd (elke provincie had haar onderkoning) en hoe het leger was ingericht; hoe de godsdienst werd behartigd, en hoe alom vrede, verdraagzaamheid en vriendschap heerschte.)

Was Atlantis het heilige oord, het *Amenti* waarheen de Egyptenaren zich verbeeldden over te gaan na hun dood? Was het 't Eden der Hebreeën, het *Aztlan* der Mexicanen?

Langen, langen tijd heeft men Plato's aanwijzingen als een sprookje, een fabel beschouwd. Maar de tijd gaat voort en doet zijn werk. Archeologie en geologie hebben langdurige onderzoekingen gedaan, en niets van wat zij vonden weerspreekt het verhaal van Kritias, integendeel, schijnt het eer te bevestigen.

De Amerikaan Donnelly zegt aan het eind van zijn boek *Atlantis:*

'Heden ten dage beginnen wij nog maar nauwelijks het verleden in zijn geheelen omvang te begrijpen. Honderd jaar geleden wist men nog niets van Pompeji en Herculanum, niets van het taalverband, dat bestaat tusschen de verschillende naties der Indo-Europeanen; niets van de beteekenis der inscripties op de tempels en graftomben van Egypte, en evenmin iets van de inscripties van Babylonië, en niets van de wonderbare beschavingen, waarvan de resten thans zijn ontdekt in Yucatan, Peru en Mexico. Wij

staan nog pas op den drempel.... Maar de wetenschap maakt reuzenvorderingen en gaat met zevenmijlslaarzen vooruit. Wie zal het thans nog voor onmogelijk houden, dat, over nog eens honderd jaar, de groote museums der wereld gevuld zullen zijn met beelden, wapens en werktuigen der Atlantiërs, terwijl de groote bibliotheken vertalingen bevatten zijner inscripties, waardoor een nieuw licht zal worden geworpen op de geschiedenis van het verleden van het menschelijke geslacht, en op alle problemen, die thans nog den menschelijken geest kwellende raadsels lijken?....'

Een feit, waarover alle navorschers het eens schijnen te zijn, is, dat alle alleroudste geschiedschrijvers melding maken van overwinnende, vreemde zeevaarders, die een 6.000 of 10.000 jaren vóór onze jaartelling in Afrika, Europa, Azië en Amerika verschenen. En de Engelschman de Morgan oppert, ofschoon zeer voorzichtig, de veronderstelling, dat het de Atlantiërs zijn geweest, die de kunst der metaalbewerking en der pottenbakkerij aan de oudste Egyptenaren hebben geleerd. In Egypte namelijk vindt men er sporen van, dat daar twee beschavingen zich hebben vermengd: de oer-Egyptische steenhouwerskunst, en de fijnere hierboven genoemde metaal- en klei-bewerking.

Toen zij voor het eerst in Peru en Mexico kwamen, ontdekten daar de Spanjaarden de overblijfselen van een Zonnecultus; en is het niet eigenaardig? ook in Scandinavië, op Jutland, op IJsland zijn dergelijke resten ontdekt.

Mogen er dus van Atlantis geen directe overblijfselen bestaan, door andere beschavingen heen kan men toch zijn trekken herkennen. En het is vooral in Egypte, dat verschillende overleveringen tezamen te komen schijnen. Wie hebben de pyramiden gebouwd? Wie hebben de tempels opgericht, waarvan men heden ten dage nog slechts de brokstukken vindt? In de laatste vijftig jaren hebben, als ware het toovenarij, de archeologen in den bodem van Creta en van Klein-Azië sporen ontdekt van tot dusver nog onbekende volken, steden, paleizen, tempels, legers en van tot nu toe nog onontcijferbare hiëroglyphen. Het zal ongetwijfeld nog niet morgen zijn, dat het raadsel van Atlantis wordt opgelost, maar wat kan men voor de wetenschap heden ten dage nog onmogelijk noemen? Ruim een eeuw geleden was ternauwernood

het nut van den stoom ontdekt, - thans vliegen wij door de lucht, kunnen elkaar over alle kanten van den aardbol draadloos hooren, en zelfs *zien*; wij maken gebruik van gecondenseerde lucht om hoogten te bereiken, waarin men vroeger niet ademen kon; wij hooren de levende stemmen van sinds lang begravenen; wij splitsen het atoom, en maken ons op tot een interasterale communicatie.... Waarom zal het niet mogelijk zijn, te eeniger tijd ook den zeebodem te exploiteeren en naar boven te halen, wat daar eeuwen verborgen ligt, en zoodoende het geheimzinnige tot klare waarheid te verhelderen?....

In Frankrijk bestaat reeds een gezelschap, dat zich speciaal met Atlantis-studiën bezighoudt, een eigen tijdschrift bezit, en een bibliographie heeft uitgegeven van alles, wat er over Atlantis verschenen is en wat er direct of indirect mee in verband staat. In Engeland bevat het *Smithsonian Institute* in zijn bibliotheek meer dan 50.000 werken daaromtrent! In Amerika houdt men zich hartstochtelijk met het Atlantis-probleem bezig; een der uitgebreidste werken daaromtrent is dat van Ignatius Donnelly alsook dat van W. Scott Elliott.

Het heeft lang een vraagpunt uitgemaakt, *waar* op de wereldkaart Atlantis moet worden gevonden. De Jezuit Athanasius Kircher schijnt de eerste te zijn geweest, die in het jaar 1665 de eilandengroep der Azoren als overblijfselen van Atlantis beschouwde. Professor Leo Frobenius vermoedt, dat Atlantis in den omtrek van het raadselachtige Benin (Nigeria) moet worden gevonden. Professor Adolf Schulten denkt, dat het aan de monding der Guadalquivir lag. De Franschman Berlioux en de Spanjaard Gonzales zoeken Atlantis in de buurt van Marokko, maar Schliemann (1912), Germain (1913), Spence (1924), Moreux (1924) verbeelden het zich in den Atlantischen Oceaan, tusschen Europa en Amerika.

Het is misschien bekend, dat de occultisten en theosophen sterk aan het bestaan van Atlantis gelooven; bij de N.V. Theosophische Uitgeversmaatschappij te Amsterdam verscheen dan ook in het jaar 1909 een vertaling van Scott Elliott's *De geschiedenis van Atlantis,* met een voorrede van A.P. Sinnett.

De fantasie der schrijvers heeft zich herhaalde malen met Atlantis bezig gehouden; ik behoef hier niet meer te herinneren

aan het ultra-vernuftige boek van Pierre Benoit *l'Atlantide,* dat ook zoo'n opgang heeft gemaakt voor de film; verder noem ik nog: *Atlantis* van Hans Dominik, *La fin d'Atlantis* van J. Carrère, en het alleraardigste en interessante jongensboek van Willem Burger, dat zoo juist het licht zag bij L.J. Veen's U.M. N.V. te Amsterdam, *Het verzonken werelddeel,* waarin een jonge geleerde en zijn broers gaan zoeken naar het mysterieuse Atlantis, dat duizenden jaren geleden door de zee werd bedolven. Met een duikboot zoeken zij naar de ruïnen, en ontdekken ook werkelijk het een en ander, tot zij door een storm op het eiland Majo worden geworpen, waar zij in handen vallen van een onbekend ras, de Tolteken, afstammelingen waarschijnlijk van de oude Atlantiërs. Na verschillende avonturen weten zij aan alle gevaren te ontsnappen. Een goed verteld verhaal, berustend op een goede documentatie en onderzoek der reeds bekende feiten.

Naast de werken der verbeelding verschenen ook serieuse geschriften in Nederland, over Atlantis. Ik noem hiervan de vertaling van *Atlantis* door F. Wencker-Wildberg, uit het Duitsch bewerkt, door Joh. Haus (H.P. Leopold's U.M. te 's-Gravenhage); achterin vindt men een waardevol overzicht van de tot dusver bekende Atlantis-litteratuur. Als de eigenlijke ontdekkers van Atlantis noemt Wencker-Wildberg: Donnelly, Knötel, Frobenius en Zschaetzsch, welke laatste onder den titel: *Atlantis, die Urheimat der Arier* een uittreksel gaf uit zijn groot werk: *Die Herkunft und Geschichte des Arischen Stammes*.

Laat mij voorts nog wijzen op de beknopte handzame studie van Dr. J.C.C. Loman, die in 1927 bij E.J. Brill te Leiden verscheen, die een goed overzicht geeft over de Sage van Atlantis, welke door vijf afbeeldingen wordt verduidelijkt, en op het zoo juist uitgekomen omvangrijke werk van Prof. Dr. R. Hennig, *Raadselachtige landen,* door R. Blijstra vertaald, en uitgegeven bij de N.V. Uitg.-Mtsch. E.N.U.M. te Amsterdam. Dit boek geeft den stand der wetenschap van het jaar 1932 ten aanzien der behandelde problemen. Het is vol afbeeldingen en bespreekt niet alleen Atlantis, maar ook nog tal van andere raadselachtige landen. Fabelachtige elementen der historische aardrijkskunde hebben altijd een onweerstaanbaar aantrekkelijke bekoring uitgeoefend op de menschelijke fantasie. Ophir, Thule, Vineta...

heeft zelfs Nederland niet een ‘verdronken stad’, die ergens in de Friesche meren moet te vinden zijn, en waarvan men in stille nachten nog de klokken kan hooren luiden?[1)] De Düsseldorfer natuurvorscher en geograaf heeft in een aantal studies ons een blik gegund in deze geheimzinnige raadsels, en in populairen vorm vertelt hij ervan, wat de wetenschap tot dusverre heeft ontdekt, waarbij veel fantastische voorstellingen worden verstoord, maar ook vele nieuwe cultuurhistorische perspectieven worden geopend. De heer Blijstra leverde een voortreffelijke vertaling, en de noten aan het einde geven een uitgebreide Bibliographie der boeken, waarnaar de kundige prof. Hennig heeft gewerkt. Dit boek is een ware ‘Fundgrube’ geworden en een der beste uitgaven van dezen aard, omdat hij uitgaat van zuiver wetenschappelijke gegevens en men hier alles bijeen vindt, wat tot dusverre over deze geographische puzzles bekend is geworden.

Ignatius Donnelly, dien ik reeds noemde, heeft ons in zijn: *Atlantis, the antediluvian world,* een werk geschonken van vèrstrekkende belangrijkheid. Zijn doel met dit boek was het volgende:

Ten eerste om te bewijzen, dat er eenmaal in den Atlantischen Oceaan een groot eiland bestond, in de antieke wereld bekend als Atlantis. En dat de geschiedenis, welke Plato ons daaromtrent vertelt, geen fabel is, maar werkelijke historie.

Voorts, dat Atlantis het land was, waar voor het eerst de mensch rees uit barbaarschheid tot beschaving. En dat men sporen van deze beschaving nog terug vindt aan de kusten der golf van Mexico, de Mississippi, de Amazone, de Pacific-kust van Zuid-Amerika, de Middellandsche Zee, de Westkust van Europa en Afrika, de Baltische Zee, de Zwarte Zee, en de Kaspische Zee.

En, dat Atlantis was de werkelijke antediluviaansche wereld: de Hof van Eden; de Tuin der Hesperiden; de Elyzeesche Velden; de Olympus; het Asgaard der Noordelijke volken, in één woord, de wezenlijkheid des waans van alle volken der wereld, dat er eenmaal ergens een gebied heeft bestaan waar alles vrede en zaligheid was. Waaruit volgt, dat de goden van den Olympus, de idolen van Phoeniciërs en Hindoe's, de Scandinavische figuren van Wodan en de zijnen ook niets anders waren dan de echt bestaan

1) Hiermee wordt niet Rungholt bedoeld, dat bij de Oost-Friesche eilanden een zes eeuwen geleden verzwolgen moet zijn door den Marcellusvloed.

hebbende koningen en koninginnen, helden en krijgslieden van Atlantis, en dat al de mythen daaromtrent niets anders waren dan een vage verwarde herinnering aan historische feiten en daden.

Dan betoogt hij, dat de uitdrukking van het ‘bronzen tijdperk’ stamt van Atlantis; dat dit land de oorspronkelijke zetel was der Ariërs of Indo-Europeanen, maar ook van de Semieten, en waarschijnlijk eveneens van vele andere rassen.

En ten slotte, dat Atlantis verging door een verschrikkelijke catastrophe, waardoor dit geheele land in de diepte der zeeën verzonk, dat slechts weinige der bewoners ontkwamen, die aan de verschillende volken van Oost en West de tijding van dit gebeuren brachten, waardoor alle verhalen van ‘zondvloeden’ en groote overstroomingen, die men bij alle mogelijke naties van de Oude en Nieuwe Wereld, vindt, worden verklaard.

Wanneer al deze supposities zouden kunnen worden erkend als realiteiten, dan werden vele raadselen, die thans nog de menschheid kwellen, opgelost; het gebied van de geschiedenis der wereld zou ontzaglijk verruimd worden; de tot nu toe onbegrijpelijke overeenkomsten, welke er bestaan tusschen de oudste beschavingen aan de twee tegenovergestelde kusten van den Atlantischen Oceaan, zouden worden opgehelderd!....

Donnelly heeft zijn taak niet licht opgevat. Als resultaat van zijn onderzoekingen heeft hij alles bijeengebracht, wat in den loop der tijden door geschiedschrijvers en geografen is ontdekt. Hij begint met de vraag te stellen, of zulk een wereldcatastrofe mogelijk en waarschijnlijk is, welke vraag hij beantwoordt in bevestigenden zin; dan beroept hij zich op het getuigenis der zee, (peilingen en opmetingen, die zijn gedaan) en op het testimonium van flora en fauna (onderzoekingen hebben bewezen, dat er eenmaal een ononderbroken communicatie moet hebben bestaan tusschen Europa en Amerika).

Het tweede gedeelte brengt ons een overzicht van den (waarschijnlijken) ondergang van Atlantis, in verband gebracht met den Bijbelschen Zondvloed, den zondvloed der Chaldeeën, en de zondvloed-legenden bij andere naties.

De derde afdeeling vergelijkt de beschavingen der Oude en der Nieuwe Wereld, en betoogt, dat het Phoenicische alphabet, het oer-alphabet van alle Europeesche alphabets) ontleend was

aan een Atlantis-alphabet; behandelt verder de Bronzen Eeuw, en vermeldt de ontdekking omtrent gevonden schedelvormen.

Deel IV en V ontwikkelen de hierboven genoemde theorieën, omtrent de goden der verschillende volkeren, en over de mogelijke koloniale vestigingen der Atlantiërs in verschillende deelen der wereld.

Een groote menigte illustraties verhoogt de belangrijkheid van dit hoogst interessante werk, waardoor de lezer en de student-in-Atlanticis zèlf in staat is, vergelijkingen te maken, en hij een uitstekend inzicht krijgt in de overeenkomsten der oudste wereldculturen.

Een andere onderzoeker, die zich volhardend met het probleem van Atlantis heeft bezig gehouden, is Lewis Spence, die niet minder dan drie omvangrijke boeken over dit onderwerp het licht heeft doen zien.

Het eerste werk heet *The Problem of Atlantis*. In dit boek wil de schrijver een vastere basis leggen onder de supposities, die door de eeuwen heen meer fabelachtig dan realistisch leken. Hij heeft zijn onderwerp met de meeste grondigheid bestudeerd, en zoekt bewijzen voor de beweringen over het bestaan van dit wonderbare land; hij vorscht na, wat de geologie er van zegt, en wat de geschiedenis der prehistorische tijden; wat de topographie en de biologie en wat de geographie en de archaeologie. Hij vertelt ons alles, wat bekend is over de Europeesche en Amerikaansche tradities, de Egyptische, de Oud-Peruaansche, en komt tot de conclusie, dat in Atlantis de oudste menschheids-beschaving heeft geheerscht. De architectuur van dit land moet in embryo de bouwkunde van Egypte en Mexico hebben bevat; zijn godsdienst moet voornamelijk gericht zijn geweest op de aanbidding van natuurkrachten; de regeeringsvorm van Atlantis schijnt monarchistisch te zijn geweest. En ten slotte waarschuwt Spence, dat men niet al te sceptisch moet staan tegenover legenden, visioenen en intuïties; deze bleken later dikwijls ‘the most powerfull aids to historical and archaeological understanding’ geweest te zijn.

In zijn tweede boek, *Atlantis in America,* behandelt Lewis Spence het vraagstuk der Atlantische cultuur op Amerikaanschen bodem; en hier zijn platen en gravures tusschen den tekst een

machtig hulpmiddel om den lezer zelf te laten oordeelen over de zonderlinge gelijkenis van verschillende op rotsen en in grotten gevonden teekeningen, overblijfselen van bouwwerken en vreemde afgodsbeelden, die in zeer ver van elkaar verwijderde streken des aardbols worden gevonden.

In zijn derde boek: *The history of Atlantis* resumeert de schrijver nog eens, wat hij reeds heeft verteld, en deelt ons mede tot welke conclusies hij is gekomen, waardoor de geschiedenis van dit land hoe langer hoe stelliger vast voor hem is komen te staan. Veel nieuw licht heeft hij geworpen op het karakter der Atlantische invasie in Europa, en hij hoopt door zijn ernstig werk vele anderen tot zijn overtuiging te zullen bekeeren, dat Atlantis geen mythe, maar waarachtige werkelijkheid is.

Hij gaat alle bronnen na omtrent de geschiedenis van Atlantis en onderzoekt ze nauwkeurig. Hij betoogt, dat Plato's Kritias niet is, wat veel wordt geloofd, een allegorie van de Perzische oorlogen; hij gaat het verslag van Diodorus Siculus na, en toetst alle bestaande theorieën aan de werkelijkheid of de waarschijnlijkheid.

In een verder hoofdstuk haalt hij de oordeelen aan van geloofwaardige personen, die overtuigd zijn van Atlantis' bestaan: het bekende essay van M.P. Termier, van professor Scharff en van anderen.

De zesde afdeeling en de latere handelen over de vermoedelijke rassen van Atlantis, de koningen van Atlantis, het leven in Atlantis, godsdienst en politiek, het dierenrijk van Atlantis en al het andere, waar maar bij mogelijkheid discussie over kan ontstaan. Ook dit boek evenals het bovenvermelde van Donnelly geeft ons rijke aanleiding tot eigen verder onderzoek en eigen overdenking. En Lewis Spence eindigt met deze woorden:

‘Doubtless in time it will be possible to trace many greater or less additions to this complex, but those already proven to have been associated with it should suffice to make it plain that Atlantis did actually exist.... and that the great likelihood is, that it is a now sunken region in the Atlantic.’

* * *

Mijn eenvoudige bedoeling met dit opstel is alleen geweest, om een beknopt overzicht te geven van alles, wat er tot dusver aan Atlantis-literatuur het licht heeft gezien.

Men ziet, afgaande op alle gegevens is de waarschijnlijkheid zeer groot, dat er werkelijk eenmaal een wereldrijk Atlantis heeft bestaan.

En of het mogelijk zal wezen, om mettertijd vaste bewijzen te vinden? De zeebodem houdt vooralsnog zijn veroveringen vast, - maar voor hoelang?.... Het is mijn persoonlijke, vaststaande overtuiging, dat te eeniger tijd het aan de menschheid gelukken zal aan de zee haar eeuwen lang zoo goed bewaarde geheimen te ontwringen en triomfantelijk aan den dag te brengen wat tot de wereldgeschiedenis behoort, en waarop wij dus recht hebben het te weten.

Maar *wanneer* dat gebeuren zal? Heden, morgen, of over een eeuw?.... Onze menschelijke hunkering wacht ongeduldig op de ontsluiering van het mysterie.... maar op welk tijdstip het goedgunstige Lot ons dit gunnen zal, - dat moet de toekomst leeren.

Het een en ander over Herman Gorter en mevrouw Roland Holst door Willem Kloos.

(*Henriëtte Roland Holst.* Herman Gorter. N.V. Em. Quérido's Uitgeversmaatschappij, Amsterdam, 1933.)

Toen ik als inwendig reeds altijd druk-bezige want uit mij zelf over primaire kwestie's van godsdienst en metaphysica, en in verband daarmee ook over mijn eigenst verst Inwezen, dat ik eveneens wou leeren begrijpen, van tijd tot tijd serieus en onbevangen nadenken gaande jonge knaap van een jaar of zestien, zeventien voor het eerst tot mijn rustig-blijde verwondering er toe was gekomen, om echt-gevoelde en soms ook philosophisch-doende verzen op het papier te brengen - dit laatste geschiedde na mijn in 1877 behoorlijk volbracht eindexamen der vijfjarige Amsterdamsche Hoogere Burgerschool - hield ik in het eerst die rijmende Duitsche en rijmlooze Hollandsche voortbrengselen, die mij altijd onverwacht ontrijzen gingen, vrijwel geheel en al voor mijzelf.

En in dat mij geestlijk afzonderen had ik groot gelijk. Want als ik een heel schaarschen keer er toe over durfde gaan om die opwellingen mijner Binnenstheid aan het eene of andere toevallige vriendje te laten zien, haalde zoo'n jongen er meestal dwaas-scherp en quasi-wijsjes zijn schouders over op Blijkbaar begreep hij niets van zoo'n met inwendige zorg heel voorzichtig

en langzaam-precies op het papier gebrachte verwoording van mijn voelen en peinzen, en mij even aankijkend, dacht hij vermoedelijk: Neen, die goedige, veelal zwijgende en dus suffe en slechts een heel enkelen keer plots met nadruk redeneerengaande maar dàn weer na een paar oogenblikken in zichzelf terug te zinken schijnende Willem, daar kan onmogelijk een Dichter in zitten, want een dichter is iemand, die geestdriftig kan worden en dan druk praat en levendig gestikuleert.

De eenige, die toen vermoedde, dat ik wel eens iets bijzonders in mij zou kunnen hebben, was Dr. Willem Doorenbos. Ik was gewend, om tweemaal in de week, 's avonds bij hem aan huis te komen en dan privaatles van hem te krijgen in de eerste beginselen van het Grieksch en Latijn daar ik een sterke neiging in mij was gaan voelen, om in de oude letteren te gaan studeeren. En op een van die avonden bracht ik hem 'Rhodopis' meê en vroeg hem, of hij dat eens in zou willen zien. Ik had toen een heelen tijd gestudeerd in Grote's History of Greece, iedere bladzij er in, die ik gelezen had, akkuraat excerpeerende, maar daar tusschendoor begon ik mij op een zekeren dag, plotseling een beetje vreemd te voelen, en schreef ik à l'improviste, (zooals mij dat ook later met al mijn verzen is blijven gaan) dat resultaatje van mijn sympathie voor de verre Grieksche Oudheid, onderdoor het onnoozele gebabbel over daagsche dingen in de niet groote huiskamer, waar ik als 19-jarige jongen gedwongen was, te zitten, zonder dat ik ooit meer dan een woord of zeven even zeggen mocht.

De brave Doorenbos nam toen ik hem haar aanbood, mijn eerste meer uitgebreide dichterlijke poging bedaardjes in handen en na haar even doorgebladerd te hebben, schoof hij mijn drie zorgvuldig-geschrevene net-cahiers in zijn lessenaar en zei gemoedelijk: 'zoodra ik er tijd voor kan vinden, zal ik dat wel eens gaan lezen', wat mij kalm-blij maakte, schoon ik natuurlijk toen nog heelemaal onzeker bleef, of hij het 'mooi' vinden zou. Innerlijk geduldig, dus vreedzaam, zooals ik destijds, als knaap reeds, meestal leefde, wachtte ik zijn latere beslissing toen af, zonder dat ik op de volgende lessen ook maar met een enkel woord op dat, zooals vanzelf spreekt, voor mij

veel meer dan voor hèm belangrijke kwestietje zinspelen ging. Maar na een groote veertien dagen zei hij mij op eens: ‘Kloos, ik vind je dramatisch stukje wezenlijk niet kwaad. Je zeurt er tenminste niet in, zooals de tegenwoordige Hollandsche dichters, die “beroemd” heeten te wezen, dat telkens gaan doen. En je zult het dus zeker wel goedvinden, dat ik het instuur aan De Gids.’

Ik stemde daar, kort met mijn hoofd knikkend, innerlijk-blij in toe natuurlijk.

Maar die psychisch-fijne en knappe, want in de geschiedenis van de Menschheid zoowel als van de letteren zeer bedrevene Man, dien ik mijn heele verdere leven in erkentelijke herinnering ben blijven houden, moest mij, na langen tijd wachten, mededeelen, dat de Redactie van dat groote Orgaan, hem, in een beleefd briefje, had bericht, dat dit ‘jongenswerk’ nog geenszins geschikt was om te worden gedrukt.

Daar zàt ik nu, als twintigjarige, dus geen klein kind meer, en zweeg verbaasd na dat onaangename nieuws. Het werd mij wezenlijk een beetje, of ik een niet verdienden klap op mijn gezicht had gekregen door een ongeziene hand uit de hooge lucht. Doch de minzame Doorenbos, die mijn flink-gedragene teleurstelling voelde, bracht glimlachend mij weer dadelijk op mijn gemak met de woorden: ‘Ik kon wel begrijpen, dat je zoo'n botte weigering ellendig zou vinden, en heb dus onmiddellijk een, hoop ik, beteren weg ingeslagen. En zoo heb ik je handschrift aan Schimmel voor “Nederland” gestuurd. Want deze zal, vermoedelijk, daar hij zèlf goede verzen heeft geschreven beter in je werk door kunnen dringen en ook éér bereid zijn, om een Jongere waardeerend aan te moedigen dan de heeren, die tegenwoordig over De Gids het bewind voeren, blijkbaar in staat zijn om te doen.’

En inderdaad, na weer een poos, deelde Doorenbos mij opgeruimd mede, dat Schimmel met mijn dramatische proeve zeer ingenomen was, en dat hij den schrijver verzocht eens bij hem te willen komen. En ik opeens gelukkig geworden, maar innerlijk evenwel een heel klein tikje verlegen, nu ik binnen zeer korten tijd een groot Auteur zou komen te ontmoeten, die mij blijkbaar niet heelemaal waardeloos vond, nam den daarop

volgenden dag een retourtje voor den trein naar Bussum en stapte naar Schimmel's villa, waar deze mij, eerst vriendlijk stijfjes, ontving. Doch toen hij denk ik, aan mijn oogen zag, dat ik het tegenovergestelde van een verwaanden malloot was, werd hij al spoedig ongedwongener en ging lukraak, alsof hij de 53- of 54-jarige, zelf nog een jongmensch ware, met opgewekten toon tegen mij babbelen. En na op die manier een uur gezellig gepraat te hebben - of liever ik zei, zooals dat ook thans nog mijn gewoonte is, niet bijzonder veel, doch hij sprak snel over allerlei voorvalletjes uit zijn literaire loopbaan, die ik mij thans, helaas, na 54 jaren niet meer precies herinneren kan - ik was een beetje bevangen, want de Hollandsche dichters onder de Veertigers, die hij gekend had, had ik voor het meerendeel doodsch-vervelend of verbeeldingsloos-bloemrijk gevonden, toen ik ze las en zij interesseerden mij dus maar matig - ik had meer pleizier gehad bij het lezen van Engelsche, Duitsche en Fransche poëzie - na dit feitenrijke verslagje zijner letterkundige ondervindingen, zeg ik, stond hij eenklaps op en nam afscheid van me, en beloofde mijn werk over een maand of wat te zullen plaatsen, zoodra er ruimte voor open kwam.

Dit kort en koel gesprokene uitstel was natuurlijk een beetje vervelend voor me want ik kon nog niet weten, zooals ik dat zelf nu reeds 48 jaren want sinds de eerste aflevering van de Nieuwe Gids, ondervind, hoe de redactie van een veelgelezen orgaan elke maand te worstlen heeft met de plaatsruimte, afin de contenter tout le monde et son père, dus om al de door haar ontvangene en dan goedgekeurde copie, behoorlijk onderdak te brengen. Maar niettemin ging ik toch weer verheugd op de spoor zitten, want mijn ingeborene Zijnsdrang en levensmoed, die door de voor mij onbegrijpelijke weigering van het andere groote tijdschrift eerst wel een beetje gedempt waren geworden, gingen weer in mij ontwaken. En ik was bovendien door mijn onderhoud met den goeden Schimmel mij bewust geworden, hoe moeilijk in praktisch opzicht het leven van een Hollandsch literator is, zelfs al heeft hij een waarachtig talent, en gelijk Schimmel bovendien een behoorlijk burgerlijk bestaan. Terwijl ik zelf toen nog niets anders was als een eenzaam

student-in-spé, die zijn studie zou hebben te betalen van een slechts *f* 5200 bedragend legaatje eener strenge oudtante, die, omdat ik bij vergissing als Willem Johannes en niet als Johannes Willem was gedoopt, zooals haar toen reeds eindloos lang overleden man Johannes Willem Veer heette haar belangrijk kapitaaltje aan met haar bevriende wild-vreemden had vermaakt.[1)] Ja, ik kreeg toen als nog weinig van de wereld wetende naieve jongen door Schimmel's verhalen een voorgevoel er van opeens, hoe ook ik zelf in de toekomst standvastig en eerlijk zou hebben te strijden om mij te kunnen handhaven want hoe de Hollandsche literatoren elkander achteraf bekampten en niet alleen anderen maar ook zichzelf het leven zuur maakten daardoor, en dat dit zelfde mij óók eens te wachten zou staan.

Gelijk mij dit thans, na een zware half-eeuwsche literaire levensondervinding, ook het geval blijkt te zijn geweest. Doch steeds hield ik maar stand. Ik liet mij nooit geheel en al ontmoedigen, neen, als de uiterlijke omstandigheden, door de tegenkanting der anderen soms àl te kras waren geworden, sloeg ik er met flinke woorden en daden op los, wat mij dan door mijn tegenstanders, die door maatschappelijke positie en geld veel sterker dan ik, die nog geen duizend gulden in het jaar verdiende, stonden, dubbel en dwars, maar volkomen onbillijk vergolden wierd.

Doch omdat ik er door mijn innerlijkste Geestkracht toe werd bezield en door iets Onzegbaars geholpen kwam ik er dan tòch weer bovenop, altijd inwendig rustig blijvend werken aan mijn eigene zelfverdieping en verfijning, zooals ik daar van nature naar gestreefd heb sinds het eerste deel mijner zich reeds rijp worden voelende jeugd.

Ja, inplaats dat de vertelsels van Schimmel over wat met hemzelf geschied was, mij moedeloos zouden gemaakt hebben, wekten zij juist mijn eigenste psychische Energie, en ik kan mij nog herinneren, dat ik, onderwijl de trein met mij voortvloog, eensklaps kalm en sterk mijn nagels in de palmen mijner handen drukte en voelde: ‘Het Leven, ook het literaire,

1) Mevrouw Veer, geb. Hébert overleed in 1865.

is geen makkelijk akkevietje, maar je moet en zult bereiken wat je wenscht, omdat je het diep-in ernstig wil.'

Want plotseling toen was het mij te binnen geschoten, dat Schimmel's mond, gedurende zijn vertellen van de grootere en kleinere tegenstrevingen door anderen die hij in zijn eigen vroeger leven had moeten verduren en overwinnen, soms plotsling scheefstaand was gaan schijnen door zijn spottenden lach. En ik voorzag dus al, dat ik in lateren tijd óók menigmaal zèlf zoo zou staan moeten en alles scherp-komisch opvatten, om mij te kunnen handhaven tegen den een-of-anderen in psychisch-opzicht zwakkere en te weinig begrijpende maar toch telkens weer boven zijn eigen kracht uitspringen willende Figuur. En ik ben nu dan ook door psychische volhardendheid en ook door den steun die mij mocht te beurt vallen vanwege de hoogst-beschaafden en dus meer objektief-inzichtigen, eindlijk mogen slagen, omdat ik als oprecht, dus zuiver-levend Mensch nooit mijn eigen altijd-studeerend en peinzend elektrisch Binnenwezen heb verloochend ter wille van klein-geestig nuchter eigenbelang en óók, gelukkig, altijd gezond van lijf en geest ben mogen blijven met mijn logischen binnensten Wil.

Ja, zeg ik, als eenvoudige maar subtiel-menschlijke Geaardheid, voelde ik mij prettig verkrachtigd door Schimmel's goedkeuring en als, in gewoon opzicht, nog vreeslijk onhandige want innerlijk-verlegene en goedmoedig-naieve jongen, ontving ik onwillekeurig door hèm den moed, om voort te schrijden op den door mij ingeslagen Weg, en zelfs een flauwe schemering van hoop voelde ik langzaam in mij rijzen, dat ik er nog eens, in veel lateren tijd toe zou kunnen komen, om een door de psychisch-verstandigen erkend dus in ernst opgenomen auteur te zijn.

En ik sprak hier thans over, zooals het mij onverwacht uit mijn diepste herinnering naar boven kwam, omdat ik, gelijk zoovele literatoren op mijn thans wel geheel gerijpten, maar gelukkig, toch nog zich frisch en flinkhoudenden leeftijd plegen te doen, tegenwoordig meer dan vroeger, soms spontaan terug ga denken aan lang geledene perioden van mijn voor zoover mijn gewoonlijk moeielijke uiterlijke omstandigheden het mij veroorloofden, altijd ernstig-werken blijvend Bestaan waarin

ik natuurlijk voortdurend met allerlei soort van menschen te maken gekregen heb. En twee soorten vooral van deze hebben eenigen blijvenden indruk op mij gemaakt. De eerste zette mij als op een voetstuk van waarachtig gemeende waardeering, de andere daarentegen - het aantal dier vreemdgeäarden is thans, door hun veelal tragisch einde, aanmerkelijk verminderd - die allen niets of niet genoeg van mijn eigenlijkst Vak de Dichtkunst, afwisten, gingen en bleven, sinds den beginne aan alles wat ik schreef, alle mogelijke waarde, ja beteekenis ontzeggen, zoo goed als zij dat ook deden met de dingen, die ik, het oog onbewust, gericht houdende naar onze vaderlandsche letteren, heb mogen verrichten, zooals ik dat ook nog heden doe. Telkens tegen mij in een eenigszins wreveligen gemoedsgesteldheid te verkeeren schijnend, herhaalden zij kortweg vaak, dat ik zelf nauwlijks een spoor van talent en van letterkundig begripsvermogen, ja zelfs niet van gewoon gezond menschenverstand bezat, en eveneens dat ik maar wildweg alles van de vroegeren zou hebben afgekeurd en neergesabeld, maar dat toch die oudere literatoren, tot zelfs de minste onder deze, hoog verheven boven mijn - volgens die absolute ontkenners - altijd zwak-geestlijk, ja soms onnoozel persoontje zouden hebben gestaan want dat ik, Kloos, geen werkkracht had en ook niets wist. De Zuivere Waarheid zooals de Beteren haar erkennen, is echter de volgende. En het is goed, zeg ik, als nog vreedzaam sterk, en voeg ik er glimlachend bij, vrijwel donkerharig mensch van gevorderden leeftijd, voor alle huidige en toekomenden, om het te weten dat ik nu 54 jaren haast onafgebroken geestlijk en letterkundig heb gearbeid, in en met alles mijn best doende, en dat ik dus allengskens een der welmeenend-vruchtbaarste auteurs van '80, heb mogen worden en dit nog zeer langen tijd te blijven hoop, omdat ik nooit als andere jonge menschen, wien ik dit zeer gaarne ten goede duid, uitbundig-vroolijk er maar op los heb geleefd, zoodat ik óók nog, in de huidige jaren, dag aan dag telkens een uur of tien weet te werken, en dat ik ook nimmer eenige onbewuste en allerminst een door mij bedoelde onjuistheid met mijn pen of mond heb begaan.

En dit zeg ik hier volstrekt niet als een dwaze zelfprijzing.

Want zooals ieder weet, die mij persoonlijk kent, blijf ik steeds nog de rustige Eenvoud zelf in alles wat ik wil en dus doe en ook soms spreek.

Neen ik heb nooit, al moest ik soms krachtig optreden, gehandeld als een dol opgewonden standje, want tot in den grond van mijn menschelijk Wezen, ben ik en blijf ik een vredig-zakelijk Denker en Doener en Zegger, en heb mij dus ook nooit aan eenige onjuistheid in mijn handelen en spreken schuldig gemaakt. Maar van binnen ben ik tevens en blijf ik dat nog altijd een soms geestlijk-hartstochtelijk opbruisende Zijndheid, en ben ik dus als jongmensch wel eens een enkele maal in mijn verzen op gaan vliegen, om er iemand van langs te geven, die dit dan echter door zijn intriges en mij achteraf belasteren veelal ten volle had verdiend.

Ja, en mijn inwendig Wezen, dat ik ter eenre aan het rustige geslacht der Kloos'en en ter andere aan de ten deele hartstochtlijke en levensblije maar ten verdren deele kalme degelijkheid van mijner Moeder Vooroudren dank, ben ik op den langen duur geworden, door de harmonische samensmelting dezer beide levensstemmingen, een volkomen als klassiekevenwichtig temperament, zooals ik dit reeds als kleine jongen in aanleg geweest ben, daar ik nimmer ging schreeuwen of trappen, zooals andere jongens wel eens doen, indien hun geheel onverwacht iets onpleizierigs gebeurt.

Ja, het is goed dat deze dingen eens meegedeeld worden door den menschlijken mensch, die als de eenige onder allen het weten kan, en die dus hier dit schrijft.

Ik blijf mijn heele Leven kalm, schoon inwendig-bewogen werken voor de voltooiing mijner taak, nl. om mijzelf als standvastig willende Psyche in alle opzichten te uiten, door mijn persoonlijken Geest heen, die een weerspiegeling van mijn andere boven-persoonlijk geheetene Wezendheid moet zijn en zoodoende de Nederlandsche letteren voor mijn eigen deel, vooruit te helpen, langs den natuurlijken Weg der gebeurende dingen, die door mijzelf, omdat ik een der oudsten van allen ben, het eerste mocht worden vóórgevoeld en in alle getrouwheid tot mijn Einde zal worden afgelegd.

En daar Herman Gorter mij voorkomt óók zoo'n man uit één stuk te zijn geweest, en hij bovendien een zeer merkwaardig, ja menigmaal zeer groot Dichter was, schrijf ik thans met genoegen over het interessante boek van Mevrouw Roland Holst die zijn Nagedachtenis liefheeft, evenals ik zelf dit doe en dus vele voortreflijke want juiste dingen over hem zegt.

Ik heb nooit het genoegen mogen smaken, haar persoonlijk te ontmoeten, en eenmaal slechts is het mij vergund geweest, haar uit de verte te mogen zien. Ik wandelde toen met mijn getrouwen goeden vriend en huisgenoot, den heraldikus Kees Verster (een broêr van den grooten Kunstenaar Floris) ergens door een laan heen in de omstreken van Bussum - het zal 36 jaar geleden zijn - en wij babbelden over kleine dingetjes uit onze dagelijksche omgeving, toen Verster mij plots bij de mouw van mijn jas pakte en zei, op gedempten toon: 'Blijf even staan, want daar ginds in die evenwijdige laan, loopt mevrouw Henriëtte Roland Holst-van der Schalk.' Ik keek natuurlijk dadelijk zijlings en zag toen door de ontbladerde takken heen, daarachter allersnelst een resolute Figuur loopen met als mannelijken stevigen stap. De bovenhelft van het lichaam was flink naar voren gebogen, als van iemand die inloopt tegen den wind. En een oogenblik terwijl ik den fermen gang dier schrale gedaante in haar eng om de leden sluitend vaalkleurig kleed een beetje verwonderd-mijmerend názag, voelde ik een lichte en korte ontroering van teleurstelstelling in me, zooals men die onwillekeurig wel méér krijgt, als men iemand aanschouwt plots, dien men tot dusver alleen in zijn verbeelding heeft gadegeslagen, daarbij afgaande op de schoonheid die haar of zijn geest ons schonk.

Nog vol van de sonore pracht harer eerste Verzen, was ik mij haar menschlijke verschijning, als ik toevallig nog eens aan haar dacht, heel verschillend gaan voorstellen: zij was in mijn ziel blijven leven als een hooge serene Gestalte. Maar thans zag ik op eens de werklijkheid: een koelzakelijke vrouw van de Daad, die haastig ergens heen had te gaan en zich door niets liet weerhouden, want op viriele wijze wist zij wat zij wou. Een beetje onverschillig haalde ik dus eindlijk mijn

schouders op en liep rustig verder, luisterend naar de schertsende opmerkingen van den goedmoedigen Kees.

En als zelf eveneens diep-in goedmoedige, deel ik dit weinig beteekenende kleine levensgevalletje hier mede, omdat ik toen tot mijn verrassing, de soms wel wat al te rad beslissende psyche dezer Nederlandsche schrijfster intuitief heb leeren doorzien.

En ik wil hier slechts een aardig bewijs van geven nu ik haar boekje, zooals ik dat gewend ben met alle door mij behandelde recensie-exemplaren, letter voor letter, kan ik zeggen, las. Zij doet ons Gorter hier kennen, zooals zij dezen braven Willer en volkomen zuivren Mensch in de tijden, dat zij goede vrienden met hem was, heeft leeren weten en daarom kan haar poging om hem te schetsen interessant heeten en veel van wat zij zegt, komt met mijn eigene altijd goedbewaarde herinneringen aan hem overeen.

Gorter was een nobel, en schoon soms voor eenige oogenblikken wel eens wat al te zelfverzekerd bewerend, toch fijninzichtig mensch met een sterken rechtvaardigheidszin.

En dit zeg ik voor heden en later omdat ik een kleine misvatting, die ik, een 40 jaar geleden, een tijdlang over hem heb moeten krijgen, hier in haar oorzaak uitleggen en gaarne herstellen wil.

Ik heb eens een heel moeilijken tijd moeten doormaken met mijn geestlijke en aan den andren kant ook zakelijke schepping, het tijdschrift De Nieuwe Gids, waarin met uitzondering van sommige dingen, die mijn hoofd en mijn pen buitendien nog te doen kregen, alles is verschenen wat ik sinds dien tijd op het papier heb gebracht. En natuurlijk ging ik daardoor vanzelf in connectie komen, persoonlijke connectie met een klein aantal auteurs wier werk ik mooi had genoemd want wezenlijk diep-in te waardeeren wist. En daartoe behoorde ook Herman Gorter, wiens Mei ik in tegenstelling met sommige minder geestlijk benul bezittende toenmalige persorganen bewonderen kon. Hij bezocht mij, en daar ik hem, evenals ik dit zelf altijd ben gebleven, een natuurlijk-doend mensch vond, werd ik al heel gauw goede vrienden met hem, en zagen wij elkaêr als hij in

Amsterdam moest wezen, familjaar weg dikwijls, en wilde hij ook mijn maaltijd deelen onder gezellig-schertsend en ook wel eens vlug-ernstig gekout. Hij en ik waren beide klassieke literatoren en zoo spraken wij ook wel eens terloops over de latere Romeinsche dichters van de zoogenaamde zilveren periode, Statius bv., en ook over de latere Grieken, o.a. Kallimachos, die ik met mijn geneigdheid om ook al het niet bepaald eersterangsche te begrijpen en te waardeeren nog al aardig vond, maar hij zelf verwierp toen dat aan hem niet first-rate lijkende kort-af heelemaal.

Doch wij gingen, al konden wij het over die verschilpunten volstrekt niet met elkander eens worden - wij bleven toch beiden onszelf volkomen beheerschend, natuurlijk - volstrekt niet twisten. Vriendlijk-glimlachend, alleen inwendig een beetje verwonderd, zweeg ik dan liever maar op zijn kort-af verzekeren, dat geen tegenspraak te dulden scheen. En dus, al waren hij en ik beide, inwendig wijd-uit mijmerende maar diep-in hartstochtelijke driftkoppen, bleef alles volkomen kalm-vriendschappelijk goed tusschen hem en mij.

Gorter was destijds reeds, zooals ik thans retrospektief vermag in te zien, inwendig in wijsgeerig opzicht eenigermate geneigd, vermoedelijk zonder dat hij dit zelf toen nog wist, om het met de werklijkheid niet altijd rekening houdende idealistische absolutisme van Spinoza aan te hangen - het kort-af beslissend dekreteeren van wat hem zijn eigene natuur als redelijk vóórhield en daarop dan onwrikbaar staan blijven, zat toen reeds in zijn bloed, terwijl ik zelf, wellicht door mijn nooit doen aan expresse lichamelijke sport, beter dan hij dit, in zijn lateren leeftijd, bij zich zelf wist te doen, van jongen reeds, alle onderdeelen en kleine uitloopers van mijn eigen spontaan psychisch leven en denken gewaar heb vermogen te worden, en dus van nature meer sympathie voelde voor Berkeley die in een paar zijner grondstellingen, nl. dat de met de Rede onbenaderbare Achtergrond van alles het eigenlijkste, het eenig-reëele Zijnde is, en dat de Materie niet heel veel meer kan zijn dan een phenomenale Schijn, mij bleek overeen te stemmen met mijzelf, die reeds voordat ik iets wist van dien grooten Engelschen wijsgeer, vaaglijk uit mijzelf tot diezelfde

slotsom gekomen was.[1)] Waarna ik mij, eveneens als een jong mensch van even in de twintig mij wendde tot Kant, van wien ik wel het een en ander leerde, en nog weer later tot Plotinos, die mij eveneens geheimzinnig aantrok, en dien ik nog eens van a-z, met behulp van een kollaterale Fransche vertaling, als ik eenmaal in lichamelijk opzicht wezenlijk oud zal zijn geworden te bestudeeren kunnen hoop.

Ik begeerde ook over deze en soortgelijke kwestie's een wijsgeerig gesprekje met Gorter te beginnen, maar hij wist het zijne, en daarmede uit. Ik merkte dat hij een absolute Natuur was, maar eerlijk, dus zuiver tot in den grond van zijn Wezen, en daar van absolute menschen voor mij niet iets wezenlijk altijd vaststaands te leeren valt, - Gorter was vijf jaar jonger dan ik - luisterde ik gewoonlijk, als wij aan de koffietafel b.v. gezellig tegenover elkander zaten, liever naar hem, dan dat ik zelf iets zei, daar ik een diep-in vriendlijke, maar uiterlijk als een heel klein beetje stugge manier van doen hebbende, nooit een vlug-lossen spreekmond heb gehad.

Ik mocht Gorter heel graag: ik vond hem een opperst-besten Vent, maar toen kwam, door de schuld van omstandigheden een breuk, en wel door mijn eigene inwendig-hartstochtelijke natuur. Er was er namelijk een onder mijn toenmalige mederedakteuren - diens naam behoef ik hier niet te noemen, hij heeft na een ellendige geestlijke inzinking langzaam-aan het leven moeten laten - die intuitief met zijn binnenste-psychische Wezenlijkheid altijd tegenover mij is blijven staan. Dat werd mij reeds vaag-duidelijk, toen ik hem voor de eerste maal te ontmoeten kwam. En dit geschiedde zóó. Ik zat eens op mijn simpele bovenkamer, als sober jong student te werken voor mijn kandidaats in de klassieke letteren, toen mijn hospita onverwacht aanklopte: ‘Meneer, daar is iemand voor u, en die vraagt of hij bovenkomen mag.’ En zij reikte mij een visitekaartje aan, waarop ik zag, dat de zich aandienen latende de Rector was van het Amsterdamsche Studentencorps. Ik uiterst verbaasd zooals van zelf spreekt, want ik was geen lid van het Corps, schikte mijn chamber-cloack een beetje netter

1) Berkeley's theologie smaakte mij niet.

en zei: ‘Laat meneer alsjeblief hier komen’. Een vlugge tred liep toen de trap op, en na een sekonde of wat, stond er vóór me een netgekleed jongmensch, die na een vluchtig handgereik, onmiddellijk om zich heen keek naar mijn meubelen, alsof hij een man was van de belastingen en toen op luchtigen kortaffen toon zich de uitdrukking liet ontvallen: ‘Och, het ziet er hier nog al knap uit.’ Ik door die eenigszins hautain gesprokene opmerking een sekonde lichtlijk gehinderd natuurlijk, verzocht op een soortgelijken toon mijn bezoeker, om even te willen gaan zitten en vroeg hem waaraan ik het pleizier van zijn visite te danken had. ‘Och’, liet hij toen hooren, ‘ik kwam maar eens naar u kijken. Ik heb uw voorrede voor de verzen van Jacques Perk gelezen, en daar u met schrijven schijnt door te gaan, wou ik graag weten, hoe u er uitziet en wat u van plan is, om verder te doen.’ Dit alles werd gezegd op den toon van een niet al te onminzaam inquisiteur. En ik, die met mijn mond steeds weinig mededeelzaam ben geweest, repliceerde met een paar woorden, waarna zich een gesprek ontspon. Of liever hij vertelde mij zijn natuurlijk nog niet heel belangrijk zijnde letterkundige ondervindingen, die ik goedmoedig aanhoorde, met een paar korte vraagjes van mijzelf er tusschen door en na een half uur stond hij weer van zijn stoel op, reikte mij twee vingers en knikte kort en stil-kordaat met zijn hoofd. En toen was hij op eens verdwenen en ik hoorde de huisdeur dichtslaan en zette mij weer aan den arbeid, d.w.z. aan mijn studie, waar ik besloten had in Juni 1884 klaar meê te zijn, zoodat ik dat examen zou kunnen doen. Maar toen ik mijn dagtaak in dat opzicht had volbracht, ging ik dit onvoorziene evenementje dat mij te beurt was gevallen natuurlijk eens goed want diep overdenken, en óók waarom hij eigenlijk was gekomen bij mij. Ik had wel eens over hem hooren spreken, gezellig-weg door een even oud als ik zijnd neefje van mij, dat in de rechten studeerde, en anders als mijn eenzelvigheid, lid was geworden van het corps en daar oppervlakkig met hem bevriend geworden was. Maar dat waren de gewone studentikoze verhaaltjes, waar iemand als ik, die buiten dat maatschappijtje stond niet over oordeelen kon. En zoo ging ik dan maar op het Leesmuseum, waarvan ik al drie jaar lid was, aan

den bediende opvragen, wat er daar van mijn bezoeker te vinden zou zijn. Het was natuurlijk nog niet veel, doch ik las het met genoegen: Het leek mij, die het leven dikwijls reeds ernstig opnam, wel een beetje vlot en vluchtig en weinig-diep gedaan, maar toch in natuurlijk Hollandsch gesteld, en ik vond er dus wel iets aardigs in.

En mijn nieuwen kennis zag ik weinig meer. Maar toen ik het plan had moeten vormen, om De Nieuwe Gids op te richten (heel in het begin van 1885) en ik alles naging wat daarvoor dienstig zou kunnen wezen, dacht ik weer aan mijn vroegeren bezoeker en schreef hem een brief met uiteenzetting van mijn plan. Hij scheen daar niet afkeerig van te zijn, want hij vroeg mij, eens bij hem te willen komen op zijn kamer, die niet alleen ‘knap’ maar ook modern, sierlijk en fraai was gemeubileerd. En door onderling gepraat en alles overwegen, werden hij en ik het allengskens volkomen eens over de kwestie, en kon een half jaar later de allereerste aflevering van dit tijdschrift verschijnen. Maar ik voelde van uit mijn Onbewustheid soms een diep-psychisch kontrast tusschen mij en dien anderen redakteur. Ik was een veelal niet veel zeggend want diep-in zwaar denkend en langzaam want altijd ernstig werkend, immers geheel en al psychisch in mijzelf levend mensch. De andere echter was een vlotte wereldling te noemen, die eindloos veel sneller zijn woorden op het papier zette en dus veel meer wist te produceeren dan ik, die mij in mijn aangeboren bescheidenheid nog niet geestlijk rijp genoeg voelde om over alle mogelijke kwestie's onmiddellijk beslissend te spreken, wat de andere daarentegen, al had hij veel minder literaire studie achter den rug, dan ik, met zijn makkelijk vlot wordende pen menigmaal wèl waagde te doen. Het natuurlijk gevolg was, dat ik mij wel eens rustig met krachtige en gedegene redenatie's verzette, als hij iets te berde bracht, wat mij minder juist bleek te zijn. Ik leefde, daartoe gedwongen door mijn enge finantieele omstandigheden, zeer onwereldsch op een enkle eenvoudige bovenkamer in de Nieuwe Buurt, en hield mij in maatschappelijk opzicht een beetje apart van de anderen, die villa's of groote heerenhuizen bewoonden, want al die menschen waren in goeden doen. Maar ik als mensch van stoïsch en vast karakter berustte

daarin. Hij en ik dus, dat bleek hoe langer hoe meer waren menschen van heel verschillend geestlijk kaliber en zóó geschiedde de breuk, die heel pacifiek tot stand kwam. Ik was de oprichter en voor zoover mij de anderen daartoe de macht gunden, saamsteller en verzorger van het tijdschrift geweest, en dus liet men het over aan mij, die bovendien alleen in staat was eenig benul er van te hebben, wat voor het tijdschrift dienstig kon zijn, wat thans in de 40 jaren na hun afscheid ook wel is gebleken het geval te zijn geweest.

De scheiding geschiedde, zeide ik, zonder stellige ruzie, maar natuurlijk plotseling alleen staand, voelde ik mij van binnen geprikkeld en schreef dus, nadat ik een andere redactie naast mij, had bijeengebracht, de zoogeheetene satiren, welke bij velen, die niets van de omstandigheden, waardoor zij ontstaan waren, wisten, destijds verontwaardiging hebben gewekt en die van den weeromstuit weer het gevolg hadden, dat de afgetreden redacteur, die de anderen had weten meê te krijgen, overal op ongerechtvaardigde wijze kwaad van mij spreken ging, en in veel lateren tijd, toen ik als reeds twintig jaren lang vreedzaam, als ook vroeger altijd, arbeidend in den Haag woonde, die manoeuvre hervatte in bladzijden die ik nooit onder oogen krijgen wou, omdat ik voelde, dat wat anderen er mij soms verontwaardigd met halve woorden over meedeelen wilden, dat zij waren gestegen uit een niet meer volkomen in orde zijnd brein, zooals dit laatste feit dan ook weldra bewaarheid te worden begon. Maar ik vergeef nu ten volle dien ongelukkigen stakker, nu hij ten slotte geheel omver gebuiteld vredig slaapt in de aard. Doch ik moet teruggaan, want het vooral over Gorter hebben. Mijn vriend Witsen had mij gemeld, dat een zijner zwagers, nu ik als de eenige van de vroegere redactie was overgebleven, den Nieuwen Gids weer herstellen wou in zijn ouden staat, maar zonder mij. Want in mijn plaats zou dan Gorter komen, dien men daartoe had aangezocht, en die toen zijn beslissing nog wat in beraad gehouden hebben zou. En ik als hierdoor opnieuw getergde, schreef spontaan de verzen uit mijn eersten bundel, waarin zijn naam te lezen valt. Die oogenblikkelijke drift spijt mij zeer, en ik maak aan zijn nagedachtenis mijn excuses want hij heeft als behoorlijk,

immers volkomen zuiver en eerlijk mensch op dat aanbod afwijzend beschikt, zooals ik veel later toevallig vernam. En wat nu Gorter's geestelijken stand tegenover mijn werk betreft, waaraan Mevrouw Roland Holst een volzin in haar boek heeft gewijd: deze was eenigszins anders, dan zijzelf het schijnt te willen doen voorkomen in een onjuisten volzin dien zij zich op bladz. 52 ontslippen liet. Men leest daar namelijk: 'Voor het werk, dat Kloos en Verwey in de eerste jaren van De Nieuwe Gidsbeweging hadden gemaakt koesterde Gorter groote bewondering.' Zij schijnt hiermede aan te willen duiden, dat Herman geenerlei wil of vermogen tot waardeering van mijn veel meer rijperen want lateren geestlijken arbeid zou hebben gehad. Dit is echter een misvatting van deze voortreflijke Nederlandsche Walkure, maar die tengevolge van haar kalm-wild, doch soms wel een beetje wisselend temperament niet altijd en overal in geestlijk-intieme vriendschappelijke verhouding met Gorter heeft verkeerd. Want in het laatste deel van zijn Aanzijn, heeft Gorter eens gezegd tegen een goeden wederzijdschen vriend, tot wien ik sinds mijn 13e jaar - wij hebben geruimen tijd tezamen hetzelfde onderwijs genoten - in nimmer gestoorde hartelijke verhouding heb gestaan en die als zijn partijgenoot wel eens bij hem kwam: 'Kloos blijft toch altijd maar onze grootste Dichter'. En ik verhef mij nu natuurlijk op dat oordeel van Gorter volstrekt niet, neen daar ik levenslang ernstig ben blijven werken en steeds een fijn-kritischen neus behield, ook voor mijn eigen psychische voortbrengselen heb ik mij gelukkig nog nooit laten verleiden, om aan den arbeid mijner ziel, zoomin als aan mijn menschlijke persoonlijkheid meer waarde toe te kennen dan die zij bezitten, maar wèl waag ik het half-schertsend om aan Mevrouw Roland Holst den niettemin ernstig-gemeenden raad te geven: Wéet eerst, en denk dan nog eens gedegen na, voordat gij eindlijk spreekt op stelligen toon.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XXII.

Erotiek en huwelijksleven.

Over het bovenstaande onderwerp, en alles wat er mede in verband staat of kan worden gebracht, is, in den loop der tijden, sinds de menschheid zich meer bewust begon te worden, zeker een heele bibliotheek vol geschreven. Boeken met beschouwingen, raadgevingen, constateeringen, mededeelingen, resultaten, van onderzoek, komen geregeld van de pers. En er is wel eens over geredetwist, of dergelijke werken meer goed doen dan kwaad of omgekeerd. O.i. is hier moeilijk een definitief antwoord op te geven, aangezien hetzelfde boek het eene individu goed en het andere tegelijk kwaad kan doen. De eene mensch is dankbaar voor een revelatie, een advies.... de andere schuwt de openbaarmaking van zijn diepste wezen, deinst terug voor de bewijzen, wordt boos door raad, en laat zich liever in strakke onwetendheid omtrent zijn eigen innerlijken zoowel als uiterlijken toestand verstarren, dan bemoeienis van een ander goedmoedig te verduren.

Schrijvers van boeken, als waarvan de titel hierboven staat, hebben elk hun eigen inzicht en opvatting en elk hun eigen wijze van bewerking. Wij namen het boek zonder veel gretige belangstelling ter hand, denkende, wat kan er nog voor nieuws worden verteld van een zoo langdurig en veelvoudig afgeknabbeld onderwerp, maar, eenmaal begonnen, bleven wij ondanks onszelven lezen, wij werden gepakt, en vervolgden de lectuur tot het einde.

Een eerste vereischte voor een boek als dit is ongetwijfeld, dat het leesbaar en onderhoudend zij. En aan deze vereischte voldoet dit werk gelukkig, dat geschreven werd door Prof. Dr. M.C. van Mourik Broekman en uitgegeven werd bij A.W. Sijthoff's Uitgeversmtsch. N.V. te Leiden.

De geleerde en belezen auteur, die ten eerste over een gezond

eigen oordeel beschikt, en voorts over een grondige kennis en ontzaglijke lectuur, heeft het gelukkige midden weten te bewaren tusschen wetenschap en populariteit.

Prof. v. M.B. is zijn boek gaan schrijven, in het besef, dat de erotiek een oerkrachtig element is in het menschelijk leven, en dat de twee groepen ter wereld, die der jeugd en die der volwassenen, in den loop der tijden in hun eigen bestaan en in hun verhouding tot elkaar niet steeds gelijk zijn gebleven. Elke nieuwe eeuw brengt haar nieuwe cultuurproblemen mee, en verlangt andere opvattingen en beschouwingswijzen. De inhoud van dit boek wijst aan, welk een uitgebreide en indringende studie de auteur van zijn onderwerp heeft gemaakt, hoe hij de zaak van alle kanten heeft bekeken, en zich geen onderzoek heeft gespaard. Een historisch overzicht krijgen wij, en een biologisch-psychologisch overzicht; de professor behandelt het vraagstuk van vriendschap tusschen man en vrouw (L'amitié? mais entre homme et femme elle est divine, zegt Verlaine) en nog oneindig meer facetten keert de schrijver naar het licht, om te eindigen met zijn rijke boek, dat een complete verzameling gegevens bevat, die allen scherpzinnig onder de loupe zijn genomen, met een hoofdstuk over het goede huwelijk, waarin deze zeer mooie woorden voorkomen: ‘Geluk wordt slechts met moeite benaderd langs den weg van het goede’.

N.G.

Wij en de dieren.

Een zeer mooi, interessant, ja, universeel belangrijk boek deed Siegfried van Praag bij de Wereldbibliotheek verschijnen. Er zullen weinig menschen zijn, die niet op de een of andere wijze iets met dieren te maken hebben gehad, hetzij dat ze met hen woonden in hetzelfde huis, hetzij dat zij verhalen van anderen hoorden, of er over lazen. De film heeft in dit opzicht prachtig werk gedaan, en ons ingevoerd in een wonderwereld, waarvan wij vroeger geen begrip konden hebben; wij zijn nu vertrouwd geraakt met de gewoonten en het bedrijf der dieren in het oerwoud, en wij bespieden de bewoners der diepzeeën even gemakkelijk, als wij de visschen in een aquarium beschouwen. Door alle, zelfs de vroegste eeuwen heen, heeft er tusschen menschen en dieren contact bestaan; de mensch vond het dier nuttig, om

het tot voedsel te laten dienen, om het zijn wol of zijn huid af nemen, of om het zijn lasten te laten dragen. Vele dieren, doordat zij in de nabijheid der menschen leefden, werden door hen goed gekend, maar het is toch eerst in de laatste jaren, dat er een nieuwe wetenschap, die der dierpsychologie is ontstaan. Wat een diepgaand onderzoek heeft men er voor over, om te weten te komen, of het dier een ziel heeft, of het met rede is begaafd, dan enkel het abstracte, onbepaalde 'instinct', bezit, of het geestelijk gevoel heeft, geheugen, intellect, overleg, - dan wel, of het slechts handelt uit onbewuste aandriften en altijd impulsief, dat is, zonder studie of logica reageert. Onzes inziens kan men in deze bezwaarlijk spreken van 'het' dier, aangezien elk dier evenals elk mensch weer *anders* is. Ook kan men, dunkt ons, geen grenzen trekken, en zeggen: tot zóóver reikt de kennis of het begrip van het dier, aangezien bij het dier die kennis en dat begrip steeds fluctueert, zoodat den eenen dag een dier volkomen vlug van begrip is, en den anderen dag weer, zooals wij dat noemen, volkomen dom. Maar gezien het medeleven van het dier met het gezin, waarin het is geplaatst, zijn liefde, toewijding, gehoorzaamheid en onderdanigen deemoed voor zijn meester, (voor *le Dieu,* zooals Maeterlinck het misschien karakteristieker noemt), zijn snel begrijpen van elk bevel of gunstbewijs, zijn medejuichen met de vroolijken en treuren met de bedroefden, bewijst ten stelligste, dat het dier gemoed heeft, en dat de menschelijke sentimenten hem allerminst vreemd zijn. Ja, er zijn er genoeg, die de onverdachte betrouwbaarheid van het dier boven den mensch stellen, (men kent Ouida's bittere uitspraak: Plus j'ai connu les hommes, plus j'ai aimé les chiens) en nog niet vergeten is Charivarius' hoonenden uitval tegen zijn kat, die een wreedheid had begaan, - het was in den oorlog, - Ga weg, jij *mensch!*....

Een dier is spontaan en natuurlijk en ongecompliceerd. Men kan gewoonlijk wel berekenen, wat men ervan te wachten heeft. Het maakt niet, zooals de mensch, listige stratagemen, het lastert niet, het kent geen rancune....: is zijn opgewekte woede uitgevierd, dan is het bij hem voorbij. Ook om nog andere redenen is het dier in gelukkkiger conditie dan de mensch: *het leeft in het oogenblik,* en kent geen verleden verdriet en kent geen toe-

komstangst, die beide ontzaglijke kwellingen van den doorsneêmensch.

Een mensch denkt voortdurend *terug en vooruit,* en ziehier zijn noodlot in een paar woorden samengevat! Hij is altijd vervuld van grieven om teleurstellingen en onaangename ondervindingen, die al lang voorbij zijn, en die hem misschien niet eens kwaad hebben gedaan, of allerlei verschrikkingen warrelen hem door het hoofd, die zouden *kunnen* gebeuren. En op werkelijke menschenkennis is deze Oud-Hollandsche spreuk gebouwd:

> Een mensch lijdt dikwijls 't meest
> Door lijden dat hij vreest,
> En dat nooit op komt dagen....

Een dier denkt daarentegen niet meer aan het gevaar, als het voorbij is. William Long verhaalt ons van een hert, dat ten doode toe nagejaagd door jagers en honden, met opengesperde oogen en trillende flanken en snuivenden adem, een sloot overspringt, zich veilig weet, en.... onmiddellijk rustig begint te grazen. Hoe lang zou een mensch, na een dergelijk gevaar noodig hebben, eer zijn zenuwen waren bedaard, en hij zijn normale functies weer kalmpjes waarnemen kon??

Siegfried van Praag heeft op zeer kundige en inzichtige wijze zijn boek in twee deelen verdeeld, een beschouwend en een verhalend gedeelte. Dierenverhalen zijn bijna altijd interessant, en er zijn er in de literaturen van alle landen en volken zóóveel, dat de keuze moeilijk wordt. Sprookje en fabel leveren ruimschoots stof, en daaronder zijn verhalen, die door klein en groot worden gekend: Andersen's Het leelijke jonge eendje, b.v. en een onmetelijk aantal kinderboeken zijn er, die het leven van een dier vertellen: Les aventures d'un caniche, Black Beauty, De avonturen van een witten olifant, enz. enz. enz. Moderne romans zijn er, zooals het een paar jaar geleden geweldig opgang gemaakt hebbende: Lady into fox van David Garnett, een vrouw, die plotseling in een vos verandert, welk motief door Garnett evenwel was ontleend aan Japansche sprookjes, waarin het veranderen van een mensch in een dier herhaaldelijk voorkomt.

Het is bizonder aangenaam in dit boek, zorgvuldig gerang-

schikt en onderscheiden, veel, heel veel bijeen gebracht te vinden, van wat er in literatuur, wetenschap, godsdienst en menschelijken omgang bekend is geworden over het dier. Hij onderzoekt de voorliefde van den mensch voor een speciale diersoort, (vogel, paard, hond of kat); behalve Baudelaire, die van de kat zei: Chat séraphique, chat étrange, en qui tout est comme en un ange, aussi subtil qu'harmonieux, - spreekt ook Otto Weininger van de 'hexenhaft wöhltätige Einflusz, welche die Gesellschaft von Katzen auf reizbare, geistige Menschen übt.... Ook Mohammed, Richelieu, Crébillon, Rousseau en Wieland prefereerden katten boven alle andere dieren.

Mijn ondervinding van dieren strekt zich voornamelijk over honden uit; achtereenvolgens hadden wij vijf puckhonden, een Italiaansch hazewindje, een bulldog en een newfoundlander, maar van al deze dieren was alleen het windhondje volstrekt ontoegankelijk voor menscheninvloed. Al de anderen kregen door het voortdurend met menschen verkeeren een ontwikkelde intelligentie, zoo fijn en scherpzinnig, dat hun slechts de spraak ontbrak, om een geheel menschelijken omgang mogelijk te maken. Ook de vriendschap, die dieren onderling sluiten, is hoogst merkwaardig om na te gaan. Een innige verstandhouding b.v. bestond tusschen onzen puck en onzen newfoundlander, en toen de eerste eens was gestolen, werd hij door den laatste in een heel ander gedeelte van de stad nagespoord en ontdekt.... En onze poes, die wij eenige jaren geleden moesten verliezen, is door ons betreurd als een kind. Hij was een zwerveling, die met zachte hardnekkigheid bij ons zijn tehuis had gekozen. Wat waren zijn oogen tragisch-mooi, als hij bij ons binnen sloop.... dof goud waren ze, tegen het doffe zwart van zijn vacht. Als een vluchtige schaduw gleed hij door onze kamers, droevig en geduldig, nam bezit van een stoel, en legde zich daarop neer, te trotsch, om iets te verzoeken, te fijn, te trotsch, om iets te accepteeren. Het vreemde, - ergens, nergens vandaan gekomen katje met het onbewegelijke, uitdrukkingslooze maskertje, zocht onze nabijheid, als gehoorzaamde hij aan een onontkoombaren drang. Langzaam, heel langzaam, veroverde hij het heele huis. Hij kreeg zijn mandje met een kussen, zijn etensbakje, zijn halsbandje, zijn bal. En allengs gedoogde hij, dat wij hem koesterden

in onze armen, dat wij hem leerden eten, en dat wij hem leerden spelen. Wij leerden hem wat liefde en teederheid was, totdat hij spinnend van welbehagen met een krampachtigen ruk zijn zachte, zwarte kopje duwde in ons gezicht.

Het schamele katje werd een prachtig, panterslank wezen, rank en bevallig, lenig en snel, sterk, moedig, fier. En zijn oogen glansden nu als amberen sterren tegen het gladde, satijnzachte zwart van zijn huid....

Zijn bloei was maar kort. Te veel had hij in zijn jeugd geleden en ontbeerd. En onze liefde en zorg heeft hem niet kunnen behoeden, - aan een hartziekte is hij heengegaan, om een leegte na te laten, die wij nimmer meer hebben aangevuld willen zien.

Zóó, bij allen die het boek van den heer van Praag lezen, zullen associaties worden gewekt, die hun, naast de belangrijkheid, dit boek ook dierbaar maakt. Een grooten lezerskring en een groot succes zij aan dit mooie werk toegewenscht.

J.K.-R.v.S.

Friesche cultuur-problemen.

Tegenwoordig, nu het Friesche vraagstuk aan de orde van den dag is, en er over gedebatteerd wordt, of het streven der Friezen alleen een kwestie is, dat zij strijd voeren om het behoud hunner taal, of dat hun geheime bedoeling is, zich geheel van Holland los te maken, zij hier even gewezen op het geschrift *Friesche cultuurproblemen* door D.M. de Jong Hzn., 'Friesche cultuurproblemen', is eenigen tijd geleden bij de firma G.W. den Boer te Middelburg verschenen, waarin door den schrijver de volgende vragen worden gesteld:

1e. Kan er gesproken worden van een Friesche cultuur?

2e. Zoo ja, in hoeverre verdient deze om haars zelfs wil in stand gehouden te worden?

3e. Welk belang heeft Nederland bij de Nieuwe Friesche cultuur?

die hij, op rationeele wijze, eenvoudig en begrijpelijk beantwoordt. Bovendien krijgen we zeer interessante beschouwingen over de verschillende Friesche taal-idiomen. De lectuur van dit weldoordachte geschrift zij dus iederen belangstellende aanbevolen.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Arme Volkenbond! Met lood in de schoenen en kloppende harten maken de afgevaardigden der regeeringen, voor zooveel deze nog lid zijn van den Geneefschen Bond, zich gereed om bijeen te komen voor een nieuwe conferentie, welker mislukking in de sterren is geschreven. Nog wel een over wat men 'ontwapening' noemt. Ontwapening! Hoe kan men er over spreken zonder in een bitteren lach uit te breken? De oorlog, welke van 1914 tot 1918 duurde metterdaad, is nog niet volstreden. Er is slechts een wapenstilstand ingetreden. De volken maken zich gereed den krijg opnieuw te beginnen, en misschien is het woord van pessimisten waar, dat wereldvrede slechts een droom is, en het eigenst is der menschheid in haar verdwazing om, als lijder aan vallende ziekte, nu en dan uit te barsten in een bui van verdelgingslust. Verbonden worden gesloten om elkaar nièt aan te vallen; andere om elkaar tegen een aanvaller bij te staan, en wat beteekenen zij anders dan een stille erkenning, dat op een onverwacht oogenblik, men weet niet waar, door wien, op welke wijs de eene legermacht het vreemde volk en zijn leven, zijn bezit, zijn toekomst kan aanvallen, in de hoop het te vernietigen. Goedwillende staatslieden - want dezulken zijn er, ofschoon misschien niet talrijk - hebben sedert het einde van den wereldstrijd overleg gepleegd hoe met vroegere vijanden voortaan in vrede te leven. Doch daar bleef tusschen de eene groep van overwonnenen en de andere van overwinnaars de in oorlogshaat volbrachte misdaad van Versailles smeulen; de hierop volgende andere zoogenaamde vredestractaten werden opgesteld door lieden, staatslieden noemden zij zich, die nauwe-

lijks wisten waarom het ging, en over volken en grondgebieden beschikten, waarvan zij te voren nauwelijks hadden gehoord.

En nu is uit de misdaad van Versailles tegen Duitschland Hitlers ‘Drittes Reich’ ontstaan, dat een duidelijke bedreiging blijkt te zijn tegen heel de bestaande wereld. Ofschoon niemand nog weet hoe het en wanneer en tegen wien 't eerst, geweld zal gebruiken. Het overwonnen Duitschland had zich, dank zij het verzoenend beleid van den gelukkig voor hemzelf intusschen gestorven staatsman Stresemann, vrienden weten te winnen. Ook in Frankrijk. Doch de jonge Razende Roelants, die Adolf Hitler om zich heen heeft verzameld om het ‘Dritte Reich’ te formeeren naar hun gelijkenis, zoogenaamde ‘Ariërs’, verklaarde vijanden van andere rassen, hebben de sympathieën van allen, die mede in het Tractaat van Versailles een ergernis erkenden, gewijzigd in afkeer, waarvan Frankrijk geniet.

Het is daarom in de eerste plaats, dat de a.s. Geneefsche Conferentie, waarin over z.g. ‘ontwapening’ zal beraadslaagd worden, zal mislukken. Zij zal misschien zelfs het bankroet van den Volkenbond zien. Frankrijk heeft zich sedert Versailles voortdurend sterker gemaakt, ook aan zijn grenzen naar Duitschland toe. Het denkt er niet aan één bajonet, één kanon, eenig vernielingsapparaat af te schaffen, wijl het overtuigd is, dat Duitschland zich niet enkel, tegen de bepalingen van dit Tractaat in, heimelijk wapent, en weet, dat het zijn jonge mannen opleidt voor den oorlog. Dit laatste gaat trouwens openlijk. Het is een in Duitsche ‘Nazi’-kringen luid uitgesproken erkenning. Duitschland, heet het, moet het Vasteland overheerschen, overal waar Duitsch wordt gesproken - daartoe rekent de tegenwoordige ‘Ariërs’-verdwazing in Duitschland ook Nederland en België - moet komen tot het Duitsche Rijk der toekomst, dat dan negentig millioen menschen zal tellen. Om deze Duitsche bedreiging der toekomst te voorkomen, spreekt men in Frankrijk, zij 't ook fluisterend, van de mogelijkheid, dat het sterk bewapende Fransche leger een preventieven oorlog jegens het al te oorlogszuchtige ‘Dritte Reich’ moet voeren, opdat dit voor goed kan worden neergeslagen. Ook dit is dwaasheid. Doch zij geeft te kennen in welke gemoedsstemming een deel der Fransche bevolking verkeert.

Intusschen worden over de ‘ontwapening’-beraadslagingen te Genève reeds nu voorbesprekingen gehouden. Onder de voorstellen om daar te dien opzichte althans iets te bereiken is ook de regeling van een internationale bewapeningscontrôle. Maar indien men meent deze contrôle voornamelijk toe te passen op het tegenwoordige Duitschland, dan is wat het Duitsche ‘Nazi’-blad bij uitnemendheid, de ‘Völkische Beobachter’, daartegen schrijft voldoende om te weten, dat er van zulk een contrôle alleen dan iets kan komen als Duitschlands dwarskijkers het recht krijgen om de Fransche bewapening te controleeren. Iets natuurlijk voor de Franschen onaannemelijks. Ziet niet iedereen in, dat ‘de vrede’, gesloten te Versailles en op Duitschlands rug ingebrand als een schandteeken, slechts een wapenstilstand was? De strijd tusschen Frankrijk en Duitschland duurt nog voort, en terwijl Duitschland vooralsnog zwak is in wapenkracht, is het, dank zij de volslagen overwinning door de Nationaal-socialistische gedachte, moreel veel sterker dan Frankrijk, waar het volk niets liever zou verlangen dan, voortaan, op zijn lauweren rustende, te genieten van den vrede door zijn bewonderenswaardigen arbeid. Doch het vorig jaar is aan Duitschland rechtsgelijkheid voor den Volkenbond toegekend. Er zal iets moeten worden gedaan, veel door Frankrijk worden toegegeven, om aan die rechtsgelijkheid een de tegenwoordige Duitsche regeering met haar trotsche eischen bevredigenden vorm te geven.

Vrede? Het tegenwoordige Duitschland leidt zijn jeugd op om den oorlog als een ideaal te beschouwen. De waarschijnlijkheid, dat de aanstaande Geneefsche Volkenbond-besprekingen over het ‘ontwapenings’-vraagstuk en daarmee de verhouding tusschen Frankrijk en Duitschland, zullen mislukken, brengt de reeds door een der Hitlersche trawant-ministers uitgesproken bedreiging tot een begin van verwerkelijking, dat de Duitsche gedelegeerden eerlang niet meer aan de Geneefsche besprekingen zullen deelnemen, en dus ook, zooals Japan gedaan heeft, zich uit den Volkenbond terug trekken. En dit, terwijl Duitschland zich dan openlijk zal herbewapenen, zooals het vroeger bewezen heeft dit beter dan eenige andere groote natie te kunnen.

Wat de Hitlersche gedachte verstaat door te spreken over het

tot ten minste negentig millioen zielen aangegroeide toekomstige Duitschland, bewijst haar felle strijd om het tegenwoordige Oostenrijk volkomen onder Duitschen invloed te brengen. Een deel der Oostenrijksche bevolking, onder het begaafde beleid van den energieken Bondskanselier Dr. Dollfuss, klein van persoon maar groot van geestkracht, verlangt niets liever. Doch een grooter deel verklaart, dat het niets van het 'Dritte Reich' moet hebben en wordt geleid, behalve door Dollfuss, door den even energieken afstammeling van Weenens verdediger tegen de Turken, twee-en-een-halve eeuw geleden, Starhemberg, den tegenwoordigen prins van dien roemruchten naam, stichter en hoofd van de sterke Oostenrijksche 'Heimwehr', die 10.000 welgewapende mannen telt. Het eigenaardige is, dat ook in Oostenrijk zich een inzicht openbaart, dat de democratische gedachte van Volksvertegenwoordiging en haar invloed op 's lands bestuur met haar overal zich voordoende afglijding naar het Communisme, vijandig is. Voor het 'vaderlandsche front', ter gelegenheid van een 'Katholiekendag', zei Dr. Dollfuss ronduit, dat er voortaan in Oostenrijk geen sprake meer zou zijn van een democratisch Parlement. 'Onze politiek', voegde hij er aan toe, 'is gericht op orde en vrede. De tijd van het liberale kapitalisme en van de liberale maatschapplijke en economische orde is voorbij; de tijd der Marxistische volksleiding is voorbij en de tijd der zuivere partij-heerschappij is voorbij. Wij willen den sociaal-christelijken staat Oostenrijk opbouwen op den grondslag der vakgroepen; deze opbouw volgens de beroepen is een taak, welke eerlang een vaste gestalte zal krijgen.' En voorts: 'al voeren wij thans strijd tegen Marxisme, tegen een zoogenaamde arbeidersbeweging, en ook tegen het "bruine" socialisme (dat der "Nazi's"), nimmer zullen wij den arbeiders hun middel van bestaan en hun fundamenteele rechten ontnemen, want een rechtvaardige en Christelijke staat moet juist den aanspraken der arbeiders recht doen.' Een Fascistisch Oostenrijk dus? Prins Starhemberg, groot vereerder van Mussolini en diens fascistische herschepping van Italië, is er vlak vóór. Maar Dollfuss, schoon hij veel op heeft met Starhemberg, is niet overtuigd, dat Oostenrijks hervorming naar Fascistisch voorbeeld mogelijk of zelfs wenschelijk is. Een Christelijk-corporatieve

staat is blijkens zijn rede in wording, maar deze gesteund door de arbeiders, d.w.z. op democratischen grondslag, doch zonder democratisch Parlement.

Het denkbeeld van den reeds door Plato voorgestanen corporatieven staat wint dus ook in Oostenrijk veld, en het is mogelijk, dat dit de toekomstige regeeringsvorm zal zijn van alle thans door de sociaal-democratische dwalingen tot ontwrichting gebrachte parlementair-geregeerde volken.

Met spanning ziet men uit naar het voor het Hooge Gerechtshof te Leipzig te voeren proces tegen den plotseling tot beruchtheid gekomen Leidenaar Marinus van der Lubbe c.i.: raadselachtige figuur, van welke niets vast staat omtrent zijn verstandelijke en moreele leven, en die dan alleen, het moet wel op wonderdadige manier zijn geschied, het Rijksdag-gebouw in brand zou hebben gestoken, juist aan den vooravond, dat Adolf Hitler en zijn aanhang zoozeer behoefte hadden aan een sprekend feit, ten bewijze, dat Duitschland op het punt stond van door een overwinnend Communisme te worden verzwolgen. Was de nu 23-jarige Van der Lubbe een aanhanger van het Communisme? Wel is hij het, naar het schijnt, in ons land geweest. Maar reeds werd overal bewezen hoe gemakkelijk de zoogenaamde Communisten over te halen zijn tot tegenovergestelde politieke meeningen. Ook in ons land doet dit verschijnsel zich voor. Terwijl men dus van ‘Nazi’-zijde beweert, dat Van der Lubbe een Communist is, die in Duitschland in betrekking stond tot de Communisten van andere volken, wordt van dezen kant beweerd, dat hij in het geheim de Hitler-denkbeelden aanhing, en voeling had met Adolf Hitlers regeerings-trawanten, in het bijzonder met den tegenwoordigen minister Göring, van wien men nu weet te berichten, dat hij vroeger wegens morfinisme in een zenuwlijders-inrichting werd verpleegd. Zoowel te Parijs en te Londen is men ten volle overtuigd, dat de Communisten aan den brand in het Rijksdaggebouw onschuldig zijn; in het bijzonder onschuldig, zegt men, is de Communistische Rijksdagafgevaardigde Ernst Torgler, die met drie Bulgaarsche Communisten, tegelijk met Van der Lubbe, gearresteerd is, en in laatstgenoemde stad heeft men reeds als voorspel van dat te Leipzig, een schijnproces gevoerd om te bewijzen, dat althans genoemde

Communistische leider aan de brandstichting vreemd is, en men er de drie andere Communisten ook niet van kan verdenken.

In de Vereenigde Staten loopt het met Roosevelts hervormingsplannen, uitgedrukt in de 'National Industrial Recovery Act', kortweg 'N.I.R.A.' genaamd, mis, en men kan zeggen, dat zij van alle kanten op verzet stuiten, ook van den kant van den in 'Gods own country' zoo machtigen auto-koning Ford. De President had verklaard, dat er op den Amerikaanschen 'Labour Day' in den afgeloopen zomer, zes millioen werkloozen minder zouden zijn. Doch de werkloosheid is slechts met de helft van dit cijfer geslonken, en dit nog wel hoofdzakelijk door seizoen-arbeid, waardoor jaarlijks overal meer werkgelegenheid komt. Tien à twaalf millioen arbeiders loopen nu nog met de handen in de zakken, met hongerige magen, afgetrapte schoenen en verhitte hoofden - en hun gezinnen? -, en het schijnt alsof de President op een gelijke mislukking van zijn loffelijk streven uitgaat als zijn welmeenende voorganger Woodrow Wilson, met de wereld-vrede-illusie.

De menschheid lijkt niet meer te redden van een chaotischen ondergang. De gehééle menschheid met haar verschillende rassen, waarvan het blanke ras, alle 'Drittes Reich'-utopieën van Ariërs-overheersching ten spijt, misschien door het gele ras op den achtergrond zal worden gedrongen. Wereldvrede?! Het is niet enkel Duitschland, dat door de Versaillaansche misdaad tot oorlogswraak-gedachten wordt bezield. Het is het machtig opgekomen Japan, dat van Vrede niet wil hooren, voortgaat zich dreigend te bewapenen, en er reeds over spreekt eenmaal het blanke ras uit zijn Oostersche stellingen te verdrijven, om zooal niet daarmee Europa, dan toch geheel Azië met al zijn eilanden - wij kunnen het ons voor gezegd houden - te overheerschen.

Bewapening. Steeds méér en sterker en moderner bewapening is Japans streven. Tegen wien? Tegen Rusland, tegen het chaotische China is zijn bewapening allerminst in de eerste plaats bedoeld. Indien het zich op alle bewapeningsmogelijkheden met opoffering van ontelbare schatten gelds toelegt, dan is dit met het oog op de verwerkelijking zijner imperialistische toekomstplannen. Misschien het allereerst tegen de Vereenigde Staten,

waar men den Japanner om zijn gele huid geringschat, om zijn intelligentie en ijver een geducht concurrent acht. Japans bewapening te land en in de lucht moge dan in de eerste plaats gericht zijn op Rusland en mogelijken lateren strijd in China met zijn Westersche nederzettingen en gebieden aan de kusten, zijn bewapening ter zee richt zich naar Noord-Amerika en Engeland. Het is daarom, dat, zoo min als Frankrijk er met het oog op den te verwachten oorlog tegen Duitschland, aan denkt ook maar het geringste van zijn bewapening op te offeren, Groot-Britannië er aan denkt zijn zeemacht in het geringste te verminderen. Het mag, in overleg met Japan, de Vereenigde Staten, Frankrijk, en Italië bereid zijn geweest tot een onder deze vijf zeemogendheden proportioneele vlootovereenkomst, het is geneigd om zich daaraan niet meer te storen, en over te gaan tot den bouw van 25 nieuwe kruisers, 15 tot 18 torpedo-jagers, een evenredig aantal duikbooten, tevens belangrijke versterking van zijn luchtvloot in het bijzonder die bestemd om over verre zeeën te vliegen. De vlootovereenkomst, welke op dit punt, nog niet eens lang geleden, te Washington werd aangegaan, waar de vijf genoemde zeemogendheden waren vertegenwoordigd, en men tot een rangschikking kwam, werd feitelijk door Japan reeds opgezegd, tenzij men aan zijn vazalstaat, het nieuwe Mandsjoekwo, toestaat een eigen oorlogsvloot te bouwen, natuurlijk onder Japansch opperbevel.

Wereldvrede! Ontwapening! Hoe is het mogelijk, dat menschen van helder inzicht nog maar een flauwen lichtschijn zien in de mogelijkheid er van, waar het oorlogszuchtige Duitschland ligt in het hart van Europa en het geweldzuchtige Japan ieder volk bedreigt aan gene verre zijde van den Evenaar? In Hsinking, een stad in het pas door Japan tot zoogenaamde zelfstandigheid opgeroepen Mandsjoekwo, is bij een bezoek van 1200 Japansche studenten een ‘Groot-Aziatische Jeugdliga’ opgericht onder de leus ‘Azië voor de Aziaten’! Het doel is: 1°. Verbreking van het internationaal bestel, dat onder Europeesche en Amerikaansche mogendheden is tot stand gekomen; 2°. Het teeken te geven voor den ‘opstand van Azië tegen Europa en Amerika’, welke werelddeelen ‘de ware menschelijke natuur verstikt’, en daardoor onlusten en verwikkelingen in elk deel

der wereld verwekt hebben; 3°. Te werken voor den Wereldvrede en de wedergeboorte van Azië.' Wel te verstaan: 'Wereldvrede' naar Japansche gedachte en Oostersch ideaal.

En ten slotte: waarom niet? In het geestverhitte 'Dritte Reich' mag men nog gelooven aan de superioriteit der blanken boven de gekleurden: de 'Ariërs', die in alle opzichten beter zouden zijn dan de volken in het Oosten. Er zijn menschen, die blank en bruin bestudeerd en getracht hebben de blanke en bruine volken geestelijk en verstandelijk met elkaar te vergelijken, die tot de gevolgtrekking zijn gekomen, dat de Oostersche mentaliteit wel geheel anders is dan de Westersche, doch in vele opzichten van het gemoed voor deze niet onderdoet. Behalve, dat schrijver dezes nog steeds de meening is toegedaan, dat de Japansche bevolking geen eigenlijk-Oostersche mentaliteit bezit, doch, bewoners van een eilandenrijk, van het Vasteland van Azië zoozeer in geestesontwikkeling en opvattingen verschilt als de Britsche eilandenbevolking verschilt van die van Europa's Vasteland.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Over eenige van Goethe's vrouwenfiguren Goethe's moeder, Bettina von Arnim, en die Günderode.
(Vervolg van blz. 344.)

Frau Rätin Goethe.

De moeder van Goethe is een zeldzaam aantrekkelijke figuur. Sinds wij voor het eerst met haar kennis maakten, charmeert en boeit zij ons. Ondanks tijden en grenzen voelen wij haar heel dicht bij ons, en zij wordt en blijft een goede bekende van ons.

Haar oprechtheid, haar spontaneïteit, haar levendige geest, haar helder verstand, haar gezonde levensopvatting wekken onweerstaanbaar onze sympathie. Haar goed humeur, haar natuurlijke opgewektheid, haar spiritueele humor maken haar tot een allerprettigste persoonlijkheid.

Het is eigenaardig, dat de moeder van Goethe ons zoo weinig ouderwetsch aandoet. Zij was in 't geheel niet de deftige, waardige, afgemeten matrone, die men zoo goed uit vroegereeuwsche boeken en afbeeldingen kent. Met haar vlotten, practischen zin, haar intelligentie, haar vlug reageeren op alle omstandigheden, lijkt zij veeleer een vrouwengestalte van den tegenwoordigen tijd.

Zij hield onstuimig veel van het leven; zij mocht gaarne praten en geschiedenissen vertellen, die zij voordroeg met gratie en geest en een bewonderenswaardigen zin voor de realiteit. Elke levensminuut doorproefde zij tot in de kleinste details, wist er het meeste van te maken, en genoot in één woord volkomen van wat het lot haar voor aangenaams gunde. Zij was een der bevoorrech-

ten, die zich in harmonie wist te voelen met alle omstandigheden, waarin het toeval haar plaatste; zij zat nooit in zichzelve tegen het leven aan te grommen en te brommen; zij had een blijmoedige levensphilosophie, waardoor ieder, die met haar in aanraking kwam, van haar hield, ja, véél van haar hield.

Eén ding had zij *niet* gemeen met de moderne vrouw: haar zenuwen werden haar nooit de baas. Zij was gevoelig en vriendelijk, maar bezat daarneven een zekere nuchterheid en kalmte, die haar hielpen minder aangename toestanden te overwinnen en te aanvaarden.

Tot haar laatste oogenblik behield zij haar zuivere levensvreugde en gaf zij zich rekenschap van ieder moment. En haar sterven was een haast welbewust óverglijden van de eene sfeer-van-tevredenheid naar een andere vredige sfeer.

Een beminnelijke, goede, met anderen sympathiseerende en sympathieke vrouw. In haar gesprekken, in haar brieven bruist de echte 'joie de vivre', maar geen onnoozele *joie de vivre,* het gevolg van niet-nadenken en oppervlakkig leven. Integendeel: zij nam levendig deel aan alles wat haar omringde; zij wilde van alles 'het naadje van de kous' weten; het was, alsof zij, door met verschillende dingen contact te krijgen het leven beter wilde grijpen, *be*grijpen. Al haar intellect en haar gevoel besteedde zij daaraan. En daar zij toegang had tot alle mogelijke gezelschaps-kringen: zij werd aan het Hof ontvangen en kende menschen van allen mogelijken maatschappelijken staat, ook letterkundigen en tooneelspelers, vermeerderde zij, om zoo te zeggen, nog dagelijks haar levenskennis, daar zij op allen haar intuïtieven critischen zin toepaste.

Zelfs in de perioden van onrust en troebelen, van invallen in het land en oorlogen, verloor zij nooit haar constanten en bedaarden levenszin. In onverwachte gebeurtenissen begroette zij slechts een gelegenheid om haar wijsgeerig inzicht in de wereld te vergrooten. Haar correspondentie is dáar, om haar tot in den grond van haar wezen te leeren kennen; deze is een waarachtige *roman vécu* in den waren zin des woords. In haar briefwisseling weerspiegelt zich op schilderachtige wijze een geheel historisch tijdperk, en wij krijgen er een getrouw beeld door van menschen en omstandigheden uit dien lang vervlogen tijd.

‘Non seulement elle fut heureuse, mais elle sut faire rayonner son bonheur, et nous ne savons ce qui nous ravit le plus de son exquise bonté ou de sa sérénité!’ roept Paul Bastier, lector aan de Universiteit van Königsberg, die een interessante studie aan haar wijdde.

Haar persoonlijke, harmonische geestesgesteldheid deelde zich ook aan de haar omringenden mee, en haar correspondentie lezende, voelen wij ons óók in haar weldadig en opwekkend gezelschap, en alsof wij daarvan evenzeer kunnen profiteeren als de tegelijk met haar levenden.

Haar hoedanigheid van moeder eener beroemdheid maakt haar natuurlijk ook nog op een andere manier belangwekkend. Te Frankfort is men bezig een comité te vormen, om een standbeeld voor haar op te richten. Doch dit is niet alleen omdat zij het licht heeft geschonken aan den grooten Goethe! haar nagedachtenis wordt zóózeer in eere gehouden, dat men om haar zèlfs wil haar gaarne een monument wil oprichten! Wanneer zij alleen ‘de moeder van een genie’ was geweest, zou dit niet voldoende wezen om haar aandenken voor het nageslacht te willen bewaren, want wie heeft er ooit gedacht om de moeder van Napoleon, Racine, Shelley aldus te eeren? Wie weet iets naders van de moeder van Shakespeare, Dante, Michel Angelo? En in het land-zelf van de moeder van Lessing, Victor Hugo of Lamartine? Bij de moeder van Goethe is het echter een ander geval; schreef Goethe niet zelf zijn ‘Lust zu fabulieren’ aan zijn moeder toe?

> Vom Vater hab' ich die Statur
> Des Lebens ernstes Führen;
> Vom Mütterchen die Frohnatur
> Und Lust zu fabulieren.

Neen, om naar eigen geestrijke originaliteit, haar karakteristiek temperament, haar krachtige, individueele menschelijkheid verdient de moeder van Goethe ook bij het nageslacht bekend te blijven. Men noemt haar: *la première épistolière d'outre-Rhin*, en ook door deze, niet gering te schatten gave, zal men altijd aan haar blijven denken met reverentie en genegenheid.

* * *

Elisabeth Textor werd in het jaar 1731 geboren te Frankfort-am-Main.

Zij was als kind in geen enkel opzicht een model van braafheid en liefheid, en evenmin een wonderkind. Zij was vroolijk en levendig en haalde met haar broertjes en zusjes veel kattekwaad uit. Zij stamde uit een familie van gezeten burgers, die menig magistraat aan Frankfort hebben geschonken en die oorspronkelijk uit Wurtemberg kwam, het deel van Duitschland, dat, eigenaardig genoeg, het grootste aantal 'beroemdheden' aan de wereld heeft geschonken: Wieland, Schiller, Hölderlin, Hegel, Uhland, Schwab, Justinus Kerner, Gerok, Hauff, Mörike, en nog vele anderen: Vischer, Waiblinger, enz. In haar familie werd zij 'het prinsesje' genoemd, omdat zij zooveel smaak had en zooveel lust om zich verder te ontwikkelen. Het onderwijs, dat haar werd gegeven, schijnt niet veel om het lijf te hebben gehad, nog tegen haar kleinkinderen klaagt zij daarover. Toch wist zij zich door aangeboren ijver en gemakkelijk adaptatie-vermogen zóóveel eigen te maken, dat zij aan haar zoon schrijven kan: 'Je vader heeft zich in de gezelschapskringen nooit over mij hoeven te schamen en thuis nooit zich als huisvrouw over mij moeten beklagen.'

Elisabeth moet heel mooi zijn geweest in haar jeugd. Geen wonder, dat zij, al heel jong, door aanbidders werd omringd. Zij was ternauwernood zeventien jaar, toen zij al een 'uitmuntende partij' kon doen Zij werd ten huwelijk gevraagd door Kaspar Goethe, die weliswaar twintig jaar ouder was dan zij, maar hij was Hofraad, bezat eenig fortuin, en was een door en door degelijk en ernstig man, en dus werd het jonge meisje aan hem in echt gegeven.

Elisabeth bleef haar man 'getrouw tot in den dood'. Zij schikte zich, met haar gelukkig temperament, in haar omstandigheden, verdroeg goedmoedig de kleingeestigheid van haar man, en beschouwde hem meer als een soort van vader, dien zij te dienen en te gehoorzamen had, dan als een echtgenoot. En dus werd de huwelijksharmonie ook nimmer verstoord. Hij gaf zich alle moeite haar opvoeding te voltooien, en onder zijn leiding leerde zij Italiaansch en zang en pianospel.

De geboorte van haar zoon Wolfgang was een moeilijke geschiedenis. Drie dagen lang worstelde zij in weeën, en toen einde-

lijk het kind geboren werd, was hij heelemaal zwart en zoo goed als dood. Door alle zorgen, die er aan werden besteed, begon hij te ademen en te bewegen, zoodat Elisabeth's schoonmoeder in vreugde riep:

- Rätin! er lebt! (Wel typisch, dat zij haar schoondochter Rätin noemde en niet Elisabeth!)

Mevrouw Goethe kreeg later nog een dochtertje Cornélie (van wie Goethe in zijn Dichtung und Wahrheit ons zoo uitvoerig vertelt). Andere kinderen stierven op jeugdigen leeftijd.

De oude Goethe voedde zijn kinderen op volgens een streng systeem, zonder eenigszins rekening te houden met hun verschillende geaardheid. De moeder daarentegen liet alle liefde van haar goede en goedhartige natuur hen omringen.

In 1782, na een lang lijden, waarbij hij hoe langer hoe meer versufte, stierf de oude Goethe. Zijn vrouw betreurde hem op kalme wijze: Hij is nu tot rust gekomen, zeide ze, en wij mogen hem zijn vrede niet misgunnen.

Op haar achttiende jaar moeder geworden, heeft Elisabeth zich dadelijk in die rol gevoegd, en is moeder gebleven tot aan het eind van haar leven. En niet alleen ‘moederde’ zij over haar eigen kinderen, maar ook over allerlei andere bloedverwanten en vrienden, wier kring zich voortdurend uitbreidde.

Zij was een geboren bemiddelaarster, troosteresse, die met een enkel woord moeilijke kwesties oploste, of steun gaf in penibele toestanden. Zij werd dan ook door al haar familieleden, vrienden en kennissen op de handen gedragen. In haar gastvrij huis hield zij open tafel, en ontving zij de eenvoudigste menschen èn de vermaardste persoonlijkheden, waaronder Klopstock, Bürger, Vosz, Jung Stilling, Nicolaï, Merck, de twee Stolbergs en vele, vele anderen.

Vreedzaam, gezellig, zonder groote schokken of groote gebeurtenissen, is Elisabeth Goethe's leven voortgegleden tot aan haar dood. Materiëele zorgen kende zij niet, haar gezondheid liet niets te wenschen over, zij werd algemeen geliefd, en zoo werd zij het middelpunt van een haar liefhebbenden en vereerenden kring, die haar altijd met een intiem naampje noemde: Frau Aja. En het doet ons goed, haar te hooren zeggen:

- God zij gedankt, de vreugde is veelmaals in mijn leven mijn

deel geweest. Het lot heeft mij vele dagen geschonken van volmaakt geluk.

Haar levendige verbeeldingskracht was tot op hoogen leeftijd haar charme. ‘Frau Aja heeft maar een kleinigheid noodig om haar fantasie in werking te stellen’, zeide Bettina von Arnim. ‘Een plotselinge zonnestraal, een sneeuwbui, het geluid van een posthoorn is voldoende om allerlei gedachten, gevoelens, souvenirs bij haar wakker te roepen.’

Elisabeth stelde het hoogste belang in het werk van haar grooten zoon, dat zij liefhad en vereerde. Zijn werken waren haar een soort kleinkinderen, die zij bewaakte met jaloersche en teedere zorg. ‘Het fraaie exemplaar van Hermann en Dorothea verlaat me geen oogenblik. Pas op als iemand er aan durft te komen!’.... Zij las en herlas zijn boeken en schreef er hem uitvoerig haar opinie over.

Tegenover zijn verhouding tot Christiane Vulpius betoonde zij zich opperst indulgent. Zij wist, dat Christiane een uitstekende vrouw was voor haar zoon en hem van ganscher harte liefhad, dus accepteerde zij haar rustig als schoondochter en behandelde haar steeds met vriendelijke sympathie.

Het is typisch op te merken, dat de brieven, kort voor haar dood geschreven, het levendigste zijn van allen, die zij ooit op papier heeft gebracht.

In deze periode sloot zij zich dicht aan de jonge Bettina von Arnim aan. Zij geloofde de eenige te zijn, die Bettina ten volle begreep. Elken dag bezocht het meisje haar oude vriendin en dan moest deze haar steeds weer over de eerste levensjaren van Goethe vertellen. En later, toen Goethe zijn levensgeschiedenis schrijven wilde, had hij heel veel aan hetgeen Bettina zich van de mededeelingen zijner moeder herinnerde.

In September 1808, toen niets een spoedig einde deed verwachten, viel plotseling het gordijn over dit mooie en nobele leven. Op de allereenvoudigste wijze nam Frau Aja afscheid van het leven, dat zij zoozeer had liefgehad. Toen zij den dood voelde naderen, maakte zij kalm haar laatste beschikkingen, regelde alles tot in de kleinste details voor haar begrafenis, zelfs voor het begrafenismaal! Zij liet haar verwanten niet bij zich bescheiden, zij bespaarde hun het laatste droevige vaarwel en tot het laatste

oogenblik behield zij een glimlach om haar lippen. En toen vrienden, niet wetende hoe het met haar gesteld was, haar een uitnoodiging zonden, gaf zij de boodschap terug: tot haar spijt niet te kunnen komen, daar zij over een paar minuten dood had te gaan.

Aldus behield zij tot het uiterste moment de haar eigen harmonische rust, maar voor goed heengegaan is zij nooit, daar haar nagedachtenis bij alle volgende geslachten in steeds levende eere zal blijven.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

In memoriam door Willem Kloos.

De eerlijke en gemoedelijke Hendrik Boeken, met wien ik haast vijftig jaren lang steeds ongestoord-vriendschappelijk om ben blijven gaan, zooals ik dat óók met Witsen, Diepenbrock, Jac. van Looy, François Erens, Aegidius Timmerman en Karel Thijm en nog tal van andren kon doen, is den 19en October l.l. op 71-jarigen leeftijd vreedzaam overleden.

* * *

Sinds het eerste oogenblik van mijn spontaan geestlijk-analyseerend denken, dus reeds op mijn vijftiende jaar, verkeer ik in algeheele ongewisheid omtrent het vraagpunt of onze menschlijke Eigenheid en óók dus ons Bewustzijn nog voortduren na den Dood. Vermoedelijk is enkel de diepste Diepte van onzen Geest iets blijvends. Doch als er van den braaf-menschlijken mensch Hendrik nog, in een andere Sfeer, iets overbleef, dan hoop ik met mijn zuiver hart, ja, durf ik er op vertrouwen, dat dit langer durende Bestaan hèm een blijvender voldoening zal geven dan zijn psychisch-peinzend streven in deze Aardsche Doening te behalen wist.

* * *

Hij had reeds op zijn vroegsten mannelijken leeftijd serieus geleefd en geärbeid en hij bespeurde toen, dat ik een der weinigen was, die hem daaromtrent intuïtief doorzag en dus te waardeeren

wist. En zoo wierden wij blijvende vrienden. En vermoedelijk dáárom stelde hij mij in 1929 de hier nu achterstaande gedichten ter hand, om ze te doen verschijnen, als hij niet meer stoffelijk was, in mijn en zijn Tijdschrift, De Nieuwe Gids. Hij is daar veertig jaren lang een der ijverige redakteuren van geweest en ik ontving ze dus glimlachend, denkend: Ik zelf ga waarschijnlijk het eerste weg.

Eerbiedigend zijn wensch heb ik ze nu vier jaar lang zorgvuldig apart gehouden en laat hen thans hier lezen.

Vaarwel, goede Hein.

Afscheid door Hein Boeken.

Oosterbeek I.

'k Heb afscheid van het leven nu genomen.
Ik wist het oogenblik dat zon en maan
Te zamen langs den hemel zouden gaan
En alles ging als ik m' had voorgenomen.

Nooit bloosde 't licht zóó ernstig achter boomen.
Zóó helder gaf nooit alles te verstaan
Dat het voor andren zou weer opengaan -
En verder zag 'k den Rijn, licht-spieglend, stroomen.

Uw oude huis zag ik met kale ramen,
De luiken open, alles ongetooid.
En zacht, herdenkend, noemde ik dierbre namen.

Zoo verre voelde ik al wat ooit vermooid
Mijn leven had. Ik dacht: 't waar' wèl gedaan,
Kwam nu de dood genadig mij verslaan.

17 Maart 1929.

II.

De Maan, die wassend nog, mijn smart bescheen,
Toen 'k blozende' avond na-oogde in het woud,
Dat eertijds had uw weelde en mijne aanschouwd,
Giet, schier volwassen, over land en steên

Haar 't nacht-gezicht verluistrend schijnsel heen -
De Maan, die in het dervend hart, dat rouwt.
Wel dieper dringt dan 't stralend zonne-goud,
En scheemrig Heden toovert uit Verleên -

Is ze ook voor u niet, die, in verr' landouw
Het eêlst na-speurend van het menschbestaan,
Vergoeding zoekt voor wat u is ontgaan,

De Heil'ge, wier wit-lichtende flambouw
Vóór-lichtend ons, ons vinden doet in smart
De grootste weelde en rijkdom van het hart?

23 Maart 1929.

In memoriam Dr. H.J. Boeken door Joannes Reddingius

In den prachtigen herfst nu de wingerd nog roodt tegen den muur, en het dak over, de woning doet zijn een welvertrouwde hut, nu de tuinen nog pralen met grillig-mooie bloemen, wondere kleurenprachten het oog boeien en het menschenhart, verinnigd door het schoonheidsbeleven, afscheid neemt van Aarde's schoonste prachten en denkt aan sterven en aan het herboren leven, dat zich ééns weêr zal openbaren, want eeuwig in zijn rustelooze metamorphosen heerscht het Leven over den Dood, in den gouden herfst, hem zoo lief, is de groote Nederlandsche Dichter, Hein Boeken, gestorven.

Wie hem gekend hebben als trouw vriend, groot in zijn aanhankelijkheid, wie genoten hebben van zijn breed-statige verzen, met dien glorieusen aanslag, hij de klassiek-gevormde bij uitnemendheid, beseffen in hun diepste wezen wat dit verlies beteekent. Dichten was voor Boeken leven, ademen, dichten was een zich uiten van binnenuit. Hij wilde zingen voor de groote Machten, de Onzienlijken, die hij Goden noemde, hij wilde zingen voor hen, die hem lief waren, hij wilde zingen voor de menschheid, wetend, dat aan den Dichter is het woord, dat de dichter is de Maker, de Bouwer, de Rustelooze Werker. Wanneer de groote Macht van Leven in hem zong, laten wij haar noemen de Muze, de albezielende Godin, klonken de verzen in hem op. 't Was of een harpenaar, zijn instrument zuiver gestemd hebbende, op eenmaal grijpt in de snaren, het is muziek, die klinkt en een manlijke stem zingt het goddelijke lied.

Zijn liederen zullen blijven bestaan door hun klankwaarde,

door hun zwier, door hun beeldkracht, door hun sfeer. Altijd kan men wat hooren, kan men wat zien en de herinnering verbleekt niet door den tijd. Zijn verzen zijn echt als hijzelf was.

Men leze dit sonnet uit den tijd, dat Kloos zijn ‘Boek van Kind en God’ had voltooid en Gorter zijn ‘Mei’:

> En Dionusos, die op bergen woont,
> En 's winters slaapt in zware wolken-ruggen,
> Wanneer het duister op de hoogten troont,
> Maar lentiesch opleeft, wanneer áán de vlugge
>
> Lentwindjes komen aadmend, en terugge
> De pracht der kleuren komt op het geboomt,
> En Hij de hellingen beneên de stugge
> Rotswanden met Zijn wingerden omkroont.
>
> En herfstlijk gaan de scharen van zijn mannen
> En vrouwen onder al de wouden heen,
>
> En heffen hoog de slankgebuikte kannen,
> En 't fonkelende nat valt om hen heen,
>
> En laten nachtelijk de zangen schallen,
> En voelen één zich honderdduizendtallen.

En dan dat lied gewijd aan de goddelijke moeder Demeter en haar lieflijk kind, Persephone, dat lied, zingend, helder en schoon, doortrild van leven:

> Demeter, o, die met haar blonde haren
> Blauw-oogig zelve wel de zomer scheen,
> Rijpend tot oogst in gouden korenaren,
> Golvende vlakten, langs de heuvlen heen,
>
> Die gingt door 't land, rondstrooiend om u heen
> Goudene vlokken, 't zaad, 'dat altijd baren
> Moet rijkdom de aarde haren bewoonaren,
> Strooister van zegen, milde voor elkéén!

Die baardet zelf den blauwen-hemel-koning
Des goddelijken lichaams vreugd en smart,

Wie woonde bij u in uw wouden-woning,
Lieflijkst van allen, liefste kind uw hart,

Die telken herrefst daalt naar de vertooning
Schimmiger doôn en den doodskoning zwart.

Innige verzen heeft hij geschreven, ook in later tijd, toen hij aan Dood moest denken en een lieve gestalte zag voor het laatst:

Nu ligt ge, als droeg een zachte stroom uw leên,
Met witten vree van bloemen om u heen....

Hij heeft talrijke gedichten geschreven, verspreid nog in tijdschriften of in bundels verzameld, hij vertelde in verzen de lieflijke historie van ‘Floris en Blanchefloer’, dichtte zijn triologie ‘Helena’ waarvan twee spelen in druk verschenen, hij schonk het Nederlandsche volk een boeiende Dante-vertaling in proza en een mooie vertaling van Apulejus' ‘Gouden Ezel’ en vele letterkundige opstellen. Hij was een Kunstenaar, die gewerkt heeft zoolang het dag was.

Leed is hem niet gespaard gebleven in zijn moeilijk en spoedig eenzaam geworden leven, maar rijk van binnen schonk hij de schoonste gaven van geest en hart....

‘Zooals het geslacht der bladeren, zoo is ook dat der menschen’, zong ééns een Griek, en Boeken heeft dat geweten, menschen en bladeren, kostbaar en broos, waren hem lief.... op zijn doodsbed verzocht hij een nabestaande allen nog eens hartelijk van hem te groeten....

Op het mooie, oude kerkhof te Hilversum werd deze mededeeling door de talrijke aanwezigen, waaronder vele oude vrienden, met ontroering aangehoord.... Er mocht niet gesproken worden....

Ik dacht aan Novalis' woorden:

Hinüber wall ich,
Und jede Pein
Wird einst ein Stachel
Der Wollust sein.
Noch wenig Zeiten,
So bin ich los
Und liege trunken
Der Lieb' im Schosz....

Zie, het is herfst op aarde, maar de zon schijnt zoo verwonderlijk schoon en wij denken aan uw lied:

Herfst.

En in de lucht des vochten uchtends hangen
De laatste dunne blaad'ren van het jaar,
Als in het zwakke takkennet gevangen,
Met fijnen glans van kleuren naast elkaar.

Zoo louterde de pracht zich van den langen
En luiden lichttijd en de breede schaar
Van groengedoschte boomen, tot die bange
En teere lichtkleur van het late jaar.

Die blaadren schenen mij een vreemd gezicht
Van schoone zielen uit veel erge pijn
En godgelijk genot alhaast gevlucht.

Hun laatste middag komt met zomerschijn
Van gouden stralen uit de hooge lucht
En drupplen tintlend in het laatste licht.

Hij weze stil en ernstig onze laatste groet en bij het aan U denken willen wij fluisteren het woord: Dank....

Dr. Hein Boeken
In memoriam door Hans P. van den Aardweg.

Dr. Hein Boeken....

Zijn plotselinge dood heeft mij ontroerd. Heeft wat stille oogenblikken van bezinning en weemoedig nadenken geschapen in mijn leven, dat volledig past in den zenuwachtigen wirwar van dezen ontredderden tijd....

Hein Boeken! En ik denk nu terug aan mijne eerste poging om in ‘De Nieuwe Gids’ - o, dat is al weer vele jaren geleden! luttel maanden na mijne H.B.S.-periode - mijn eersten arbeid geplaatst te krijgen. Mijn leider was toentertijd de eenmaal bekende en bewonderde dichter G.C. van 't Hoog, de man, van wien Willem Kloos in de negentiger jaren verklaarde: wanneer hij luisteren blijft naar het orkest, dat in hem bruist, dan kan ook uit hem een dichter groeien, waarvan de wereld met neervallenden eerbied getuigen zal. Ik had verzen ingezonden, die ik overigens naderhand als ‘ongeschikt’ prompt retour gekregen heb. Maar ik wachtte in de spanning, in de hope en vreeze van iederen piepjongen literator, die in onberedeneerden overmoed de menschen met zijn onrijpe werk denkt te veroveren. In die periode vertelde Van 't Hoog mij, dat ook Hein Boeken deel van de Nieuwe-Gids-redactie uitmaakte. En voor het eerst las ik zijn: ‘Apollo, lichtgod, luchtig slaand de luite....’

Ik kreeg, zooals ik reeds zeide, mijne poëtische proeve van Kloos terug, en ontmoedigd en geschokt in mijn àl te fiere zelfvertrouwen ‘zweeg’ ik tal van jaren.

Tóén probeerde ik het opnieuw. En.... het wonder geschiedde.

Na verloop van weken bracht de post mij geen gedrukte kaart, maar een eigenhandig geschreven bericht van Kloos, dat mijne bijdrage was aangenomen. Dat ééne moment vergoedde mij jaren van desillusie.

Sindsdien interesseerde ik mij hevig voor 'De Nieuwe Gids' en de 'mannen van '80, aan wie ik mij nu verwant voelde. Ik kreeg het 'Gedenkboek'. En bladerde, avond aan avond. De gereproduceerde portretten werden in mijne herinnering geëtst. Ook het conterfeitsel van Hein Boeken. Den man met zijn zachte oogen en witte haren....

Ik kwam te wonen in de omgeving van het Amsterdamsche concertgebouw. En op een middag passeerde mij, haastig loopend, een lange figuur, een tikje gebogen, bloothoofds en met wimpelende witte lokken.

Het schoot door mijn denken: Dit is Boeken. Hij m o e t het zijn. De dichter, die in één zijner sonnetten dien suggestieven eenzaamheidsregel geschreven heeft: 'Wat kan mij nog alle schoonheid baten, nu ik, alleen, door kaal-gestormde lanen loop....'

Ik ontmoette hem méér....

En eens op een avond, na een druilerigen herfstdag, kwam ik hem tegen op een duister grachtje, dicht bij het hoofdstedelijk Universiteitsgebouw. Tóén groette ik, en zei vragend: Dr. Boeken?

Hij wàs het. Ik sprak met hem. Een lichte wind fladderde om ons heen in de groeiende schemering. Hij bleek een teeder en zachtmoedig mensch. Hij sprak, wat verstrooid, wat moeizaam, zijn woorden zóékend. Men voelde om dezen stillen en verwonderden mensch de eenzaamheid, de vier wanden van een rustige, van de wereld geïsoleerde, kamer. Hij wekte den indruk of hij weinig sprak, en zijn eenig gezelschap zijn boeken en zijn gedachten waren. In zijn oogen vond ik eene namelooze gelatenheid....

Kort daarna had ik een interview met den Haarlemschen advocaat Tideman - oud Nieuwe-Gids-redacteur en schepper der 'Stemmingsalleëen', - en zoo terloops zei hij: morgen heb ik nog een gesprek met een fijnen geest, met dr. Boeken.

Later ontmoette ik Dr. Boeken op het sportpark 'Amstelrust' te Amsterdam. Eenzaam liep hij - men vroeg zich af: hoe kwàm hij er? - zonder gezelschap, zonder hoed en met wuivende

sneeuw-lokken. Ik voegde mij bij hem en met intense belangstelling bezag hij, de dichter, de dingen des reëelen levens: cano's, zwembassin, turnruimte. En het was merkwaardig te ervaren hoe deze man, die zoo buiten de werkelijkheid scheen te leven, zich interesseerde voor de aldaagsche en materieele tastbaarheden. Ik vergeet nooit hoe mijn aandacht geboeid bleef door het opmerkelijke contrast: deze vergeestelijkte en wat van de wereld vervreemde mensch, loopend en kijkend, door lanen met gymnastiseerende spiermenschen....

Plotseling nam hij afscheid. Ik bracht hem tot den uitgang en zag hem lang na, toen hij slank en alleen, den Amstel afliep, met wapperende jas, de veilige eenzaamheid van zijn vertrouwde studeervertrek in avondstemming tegemoet....

Ik sprak hem méér.

De tragedie van zijn leven leerde ik kennen....

Wij allen moeten eenmaal sterven. En gelukkig is hij, die in dit bestaan de vrees voor den dood overwint. Zóó leek mij Boeken. Een reeds ontstegen mensch....

De herinnering aan dezen zachtaardigen en rumoer-vergeten man zal in mijn leven niet worden uitgewischt.

Acht man en 'n autobus
'n Verrassend ongeval in drie bedrijven door Joh. W. Broedelet.

Personen.

WILLIAM. chauffeur van de bus-onderneming ‘Good Luck’.
SCHAKEL, een jong predikant.
EEFJE, zijn vrouw.
WILDINK.
ZIJNE VROUW.
Baronesse VON PELT.
Graaf DU FOUR.
CHARLOTTE, eene vrouw.

De handeling heeft plaats ergens hoog in de sneeuw, nù.

Het geheele stuk speelt in de eenige betrekkelijk ruime kamer van een optrekje hoog in de bergen. Het vertrek is vrij ondiep en nogal laag van zoldering. In plaats van behang is veel gebeitst hout aangebracht. Ook de vloer, bijna zonder kleed, en de balken van de zoldering zijn gebeitst. Gemakkelijke stoelen met rieten zitting, een tafel in het midden, hang-petroleumlamp.

Midden in den fond een deur, die direct naar buiten leidt, met aan weerskanten een raam, uitzicht gevende op de eeuwige sneeuw. Rechts twee deuren naar slaapkamertjes. Links: achter deur naar de keuken, vóór schouw.

Het raam rechts heeft een ingebouwde bank. (De aanduidingen ‘rechts’ en ‘links’ zijn bedoeld van uit de zaal gezien.)

Eerste bedrijf.

Eerste Tooneel.

Het tooneel is leeg. Door de ramen vlamt het rood van ondergaande zon. 'n Stilte. Dan hoort men van links, met korte tusschenpoozen, steeds sterker wordend auto-getoeter. Daarop verneemt

men plots het geluid van 'n schok, tumult, kreten. Vervolgens wordt het tooneel een oogenblik in volslagen donker gezet, ter aanduiding, dat er eenige tijd verloopt vóór het volgende tooneel aanvangt.

Tweede Tooneel.

De zon gaat nog onder als in 't begin van het vorige tooneel. Achter de ramen ziet men gestalten heen en weer loopen, sommige geagiteerd, andere berustend. Men mompelt, praat, gebaart. Dan tracht iemand de deur te openen, waarop men eerst geklopt heeft, doch het gaat niet. Men gluurt door de ramen naar binnen.
Dan worden ze links door iemand geroepen en enkelen verdwijnen dien kant uit. Uit de keuken komt steeds sterker gerucht, tot William, chauffeur van de bus-onderneming 'Good Luck', eindelijk links verschijnt. Hij loopt een tikje moeilijk met het rechterbeen en ziet er ook overigens uit, of hij een leelijken smak gedaan heeft. Hij is een charmante, open jongen, aan wien men zich gaarne toevertrouwt. Zijn toon is beschaafd, al klinkt die een enkelen keer wat ruw in verband met z'n dagelijkschen handenarbeid.

William:

Zie zoo, we zijn ten minste binnen. Dat is al wat!

(Aan de deur links verschijnt een opgeblazen, hoogst deftige dame van ongeveer vijftig jaar. Ze is momenteel te onthutst om iets te zeggen. Ze blijft star staan. William's aandacht wordt getrokken door de figuren achter de ramen Hij loopt naar de fond-deur, om die te ontsluiten. Er komt thans beweging in de indrukwekkende dame.)

De deftige dame:

Hemel, u zult al dat volk hier toch niet binnenlaten?

William:

(bezig)

Waar moeten ze anders naar toe?

De deftige dame:

't Is vreeselijk!

(ze laat zich neervallen op den eersten stoel binnen haar bereik)

William:

(die eindelijk de deur open heeft)

Zoo!

(In den fond verschijnen een gezeten burgerheer en diens echtgenoote. Hij ziet er erg gesloten, 'n beetje achterdochtig, tamelijk energiek en nogal plomp uit. Hij heeft een niet te ernstige hoofdwond, welke hij met zijn zakdoek en met die van zijn vrouw tracht te stelpen. Zij past geheel bij hem, is echter nog een tikje meer

verburgerlijkt, doch veel stilgedragen verdriet maakte haar zachter. Beiden zullen ongeveer van den leeftijd van de deftige dame zijn.)

De echtgenoote:

(bijna over 'r zenuwen heen)

Man! O, god, o, god!

De gezeten burgerheer:

(nijdig)

Ja, als je nou niet ophoudt! Jij maakt iemand heelemaal van streek!

De echtgenoote:

(zachter, voor zichzelf)

O, god, o, god!

(In den fond verschijnen een jong predikant en diens vrouwtje, 30 en 26 jaar oud. Beiden zijn blond, hoog slank en passen ook overigens uiterlijk wel bij elkaar. Zij, nog niet bekomen van den val, houdt zich aan hem vast, doch niet kinderachtig.)

De jonge predikant:

(bemoedigend, wat z'n ambt trouwens meebrengt)

Rustig, kind, rustig. Goed beschouwd, is er immers niets gebeurd.

't Vrouwtje:

(zich zoo goed mogelijk bedwingend)

Jawel, jawel, je hebt gelijk.

(Links verschijnt een dametje, dat fatsoenlijk kàn zijn - men weet tegenwoordig nooit! - doch 't waarschijnlijk toch niet is. Ze is iets te verzorgd, hoewel niet te kleurig, gekleed en men ziet aan haar, dat ze sterk geparfumeerd is. Voor het oogenblik maakt ze een nogal ongelukkigen indruk en gedraagt zich hoogst bescheiden Ze houdt zich achteraf en weet blijkbaar met zichzelf niet goed weg. Kort na haar verschijnt nog van links een gentleman-achtig heerschap, dat desnoods van adel kon zijn, correct geheel in het zwart. Komt 't, omdat beiden donker van uiterlijk zijn en ook in hun kleeding niet aan den lichten kant, dat ze iets over zich hebben, alsof ze bij elkaar hooren? Toch gedragen ze zich als vreemdelingen tegenover elkaar! Zij zal wel àl, hij nog pàs dertig jaar zijn.)

Het heerschap:

(drukkig)

De bagage is, geloof ik, wel zoo wat bij elkaar. Ieder moet zelf verder maar zien, of hij nog iets vermist.

Deftige dame:

(gebiedend tot William)

Doe die deur toch dicht! Koud als het hier is!

William:

(welwillend de deur sluitend, welke naar binnen opengaat)

Dat was toch niet anders te verwachten, mevrouw!

Deftige dame:
Dat weet ik al niet. Waar ìk kom, wordt altijd gestookt.

William:

(met 'n spottenden uithaal)

Ja!

De jonge predikant:

Het is nog wonder boven wonder goed afgeloopen!

William:

(op zijn prettigen toon)

Ja, meneer, zegt u dat wel. 't Scheelde geen haar, of we waren er allemaal geweest!

De deftige dame:

(nog steeds op haar stoel)

Ontzettend!

Het heerschap:

(optredend)

Maar, bliksem, je had dezen weg toch niet hoeven te nemen?

William:

Ik wil er niet om liegen, meneer. Dat had ik ook niet.

Het heerschap:

Nu dan, voor den donder....

(tot predikant)

Pardon!

William:

Maar ik weet niet, wat het bij mij is, als ik even kans zie, hier den top op te gaan, dan laat ik het niet. Daar kan ik niets tegen doen. Dat is sterker dan ik. Trouwens, die andere weg is, alles bij elkaar, 'n goed kwartier korter. En u reist immers allemaal voor uw plezier?

De gezeten burgerheer:

(haastig)

Ja, ja, ja!

Deftige dame:

(tot niemand van het gezelschap in het bijzonder)

Dus 't is de schuld van den chauffeur! Dat wist ik wel!

(tot William)

Ik zal m'n beklag over je indienen bij de Maatschappij!

William:
Dat is uw recht. Maar als ik den gewonen weg had genomen, waren we zeker naar beneden gestort.

Deftige dame:
Ontzettend!

't Heerschap:
Hoezoo?

William:
Wel, meneer, omdat we de hoogte opgingen, net bij die kromming, rij ik zoo zacht. Het stuur weigert en we kwakken tegen den wand.

Deftige dame:
O!

(ook de anderen rillen even bij die herinnering)

.

William:

(doorgaand)

Dat was ons geluk! Die andere weg loopt vrijwel gelijk en bij de eerste bocht waren we in 'n vaart de laagte in gekieperd.

Deftige dame:

(nogmaals, zachter)

Ontzettend!

(de anderen reageeren hierop andermaal. Na 'n oogenblik, welwillender):

Nu, zorg maar gauw, dat we weer weg komen! Dan zal ik je nog wat geven ook!

William:

(in grootste verbazing)

Wegkomen?

Deftige dame:

(ongeduldig)

Ja, wegkomen!

William:

(beslist)

Dat zal niet gaan!

Deftige dame:
Wat zeg je?

William:

(met eenigen spot)

Hebt u die kast al gezien?

Deftige dame:

(de kamer rondkijkend)

Welke kast?

William:
De bus, bedoel ik.

Deftige dame:
Ja, hij ligt onderste boven.

William:
Zegt u maar gerust: hij ligt in elkaàr

't Heerschap:

(verontwaardigd)

Met wat voor materiaal rijden jullie dan toch?

William:

(goedmoedig)

Ja, hoor us, meneer, 't is alles ‘good luck’!

Deftige dame:
U is toch zeker ook reparateur?

William:
Hier valt niets aan te repareeren, mevrouw. 't Toestandje is, wat je noemt, gekraakt.

Deftige dame:
Gekraakt! Ontzettend!

't Heerschap:

(wordt onrustig)

Maar hoe komen we nu weg?

William:
Ja, weet *u* 't?

De gezeten burgerheer:

(met bedwongen angst)

U wilt toch niet zeggen dat we hier moeten blijven?

William:
D'r zit, denk ik, niet veel anders op.

De gezeten burgerheer:
Maar dat kan ik niet, dat kan ik niet, dat kan ik niet!

William:

(kan daar niets aan doen, met 'n uithaal)

Ja!

Deftige dame:

(beslist)

Onzin! Er zijn toch nog meer wagens op de wereld. Bestel een paar auto's. Direct!

William:

(spottend)

O, jawel, als 't u blieft!

Deftige dame:

(na een oogenblik)

Nu, gaat u niet? Telefoneert u anders.

William:

Mevrouw, u schijnt volstrekt niet te beseffen, in wat voor toestand we zijn geraakt. We zitten hier midden in de eenzaamheid, hoog in de sneeuw, op uren afstand van een bewoonde plaats.

(even zn' haren naar achter gooiend, enthousiast)

O, 't is wel heerlijk, zoo ver verwijderd te zijn van alle drukte, al 't gewone! Dat heeft die beste brave rammelkast van me me toch maar geleverd! O, 'k wist 't wel, dat-ie me eens een fijn

pleziertje zou doen!

(weer gewoon, tot de deftige dame)

Wat wil u dus?

Deftige dame:

(ontsteld)

Maar is hier dan zelfs geen telegraafkantoor?

William:

(weer enthousiast)

Geen hùt, mevrouw, niets!

(bijkans juichend)

Nu, wat zegt u ervan?

Deftige dame:

(de oogen sluitend, in elkaar zinkend)

Dat 't.... ontzettend is!

(Blijkens z'n gebaren is William het daar volstrekt niet mee eens. De anderen raadplegen elkaar of zichzelf. Na een oogenblik:)

Maar we kunnen hier toch niet doodvriezen, verhongeren?

William:

(opgewekt)

Kom, mevrouw, dat zal zoo'n vaart niet loopen! 'n Vuurtje is altijd te maken -

(naar de schouw kijkend, in z'n handen wrijvend)

hè, wat zal dat hier lekker knepperen! - en iets voor de hap-hap zal er toch ook wel zijn. Ja, we zitten hier eigenlijk eerste klas.

Deftige dame:

(nog eens rondkijkend)

Waar zijn we dan toch?

William:

We hebben het getroffen, mevrouw. We hadden evengoed, ik weet niet waar, kunnen terecht komen! We zijn tegen de wereld gegooid -

(even aan z'n rechterbeen voelend),

ja, m'n been is niet heelemaal dàt! - vlak naast 't eenige huisje, dat een vriendelijke zonderling hier in die eindelooze sneeuw heeft willen neerpoten. Of we 't er op hebben aangestuurd! Dat is de hemelsche voorzienigheid, dame! Maar nu we dit zalige plekje hebben, laten we 't ook niet los. Weet u, hoe deze aangename stulp heet? ‘Wijk niet’. Nu, we zullen aan dat bevel gehoorzamen. We blijven waar we zijn.

Deftige dame:

(wanhopend)

Ja, maar we moeten toch weer wegkomen!

Gezeten burgerheer:

(onrustig)

Ja, natuurlijk, natuurlijk!

William:

(onverschillig)

O, vroeg of laat wel eens!

Gezeten burgerheer:
Maar ik kan niet wachten!

William:
Hoort eens, beste menschen, we moeten een beetje geduld oefenen. We zitten in 'n grappig parket. Om den anderen dag passeert hier - dat is te zeggen: langs den benedenweg - de ‘Good Luck’. Die moeten we dus op een of andere manier

zien te bereiken. Verder is er weinig kans, dat er iets langs komt. Omdat we vandaag niet arriveeren, zal men ons natuurlijk gaan zoeken. Maar hoeveel tijd daarmee heengaat, kun je nooit zeggen. Laten we er ons dus voorloopig op voorbereiden, dat we hier vannacht logeeren. Morgen zien we dan wel verder.

Deftige dame:

(ontsteld)

Hier logeeren!

Gezeten burgerheer:

(coûte que coûte een uitweg zoekend)

Kunnen we niet loopen?

Deftige dame:

(met minachting)

Loopen! Wat is dat voor mensch?

William:
Waar zou je terecht komen, meneer? Over 'n uur is 't stikdonker. En 'n afstand!

Gezeten burgerheer

(steeds voortgedreven door z'n onrust)

Maar u weet niet, wat dit voor mij beteekent!

William:
We weten nooit, meneer, wat iets voor ons beteekent. Dat is altijd nogal 'n troost, vind ik.

De jonge predikant:
Dat is wel een waar woord, jongmensch.

William:
O, jokken, daar doe ik niet aan. Dat is me te omslachtig.

Predikant:
Dat is al 'n heel ding!

(William haalt z'n schouders op)

.

Deftige dame:
Slapen? Zijn hier goeie kamers?

William:

(krijgt er plezier in)

O, wat dat betreft, prima, hoor! Met twee of met twaalf ledikanten, net zooveel als je wilt. En met 'n balkon, stroomend water, geroosterd brood op je nachttafeltje, what you call thàt!

Deftige dame:

(weet niet, of ze verontwaardigd moet zijn)

Wat vertelt u me daar allemaal?

William:

Gekheid op 'n stokje, daar zijn

(naar rechts duidend)

twee, laten we zeggen, slaapgelegenheidjes. Voor de dames natuurlijk. Wij

(op de mannen duidend)

behelpen ons

(naar links duidend)

wel in de keuken of hier.

Deftige dame:

(niet te luid)

Zoo vlak bij me? Ontzettend!

(eenigszins hoog, als spreekt dat vanzelf)

. Wilt u de grootste kamer dan maar voor *mij* reserveeren?

William:

Dat zou ik dan eens moeten nameten, mevrouw, want ze ontloopen elkaar niet veel. Ik kèn dat hier. En u zult een beetje moeten opschikken, of u komt 't bed niet in.

Deftige dame:

(verstomd)

Wat zegt u?

William:

Ja, er zijn in 't geheel maar twee een-persoonsledikantjes en in een daarvan zult u met 'n andere dame moeten.

Deftige dame:

(ontsteld)

Met 'n dame in bed? Ik?

William:

(op haar persoon wijzend)

Kom, mevrouw, u ligt toch altijd met 'n dame in bed!

Deftige dame:

(protesteerend)

Daar komt niets van in! Ik heb het eerst 'n kamer besteld.

(om zich heen wijzend)

Die menschen hier zijn mijn getuigen.

William:

(met lichten spot, haar op haar plaats zettend)

U was er gauw bij, dat is waar, maar nu maakt u toch een grapje, hè?

(weer met een begin van bezieling)

't Is hier anders dan daar beneden. Hier kunnen geen twee menschen leven zonder naastenliefde. O, jullie beseffen nog niet, wat 'n geluk ons overkomen is door die smak tegen de helling!

De jonge predikant:

(opnieuw opmerkzaam)

Dat was weer 'n heel treffende opmerking!

William:

(er 'n grapje van makend)

O, meneer, als ìk voor 't vuistje begin! - Maar laten we nu eerst vuur maken en zien, dat we wat naar binnen krijgen. D'r zal hier best wat zijn.

(eenigszins badineerend)

De eigenaar van ‘Wijk niet’ wèèt, dat z'n zalige stulp nu en dan de toevlucht is van den dolenden mensch. Maar je moet zelf maar zien, hoe je d'r in komt.

(tot 't gentleman-achtige heerschap)

Verduiveld, meneer, dat heb je 'm knap geleverd met die

(naar links wijzend)

achterdeur. *Ik* wou door 't keukenraam.

't Heerschap:

(ontwijkend)

Och ja, met een beetje handigheid, hè?

William:

Nee, dat was vakkundig, meneer! M'n compliment!

(het heerschap grijnst even)

. Wacht, er is hier een soort vreemdelingenboek. Ja, wanneer iemand hier eens binnenbreekt, wordt hij geacht, wel zoo beleefd te zijn, in ruil voor schuilplaats en wat hij hier nog verder vindt, althans z'n naam te willen achterlaten. Laten wij ons dus aan de regels van het huis houden. Wie gastvrijheid accepteert, laadt nu eenmaal verplichting op zich.

(vindt boek)

Hà, daar heb ik 't! Als m'n vulpen nu nog functionneert!

(probeert z'n vulpen)

. Waarachtig! Je kan wel zien, dat het geen ‘good luck’ is! Wil ik de namen dan maar inschrijven? Dat bespaart de dames en heeren meteen de moeite, zich aan elkaar

voor te stellen.

(tot de deftige dame)

Met wie heb ik de eer, dame?

Deftige dame:
Of ik me wensch voor te stellen, wil ik liefst maar in het midden laten. Maar dat inschrijven vind ik een goede gewoonte. Op die manier vermindert de kans, dat reizigers zoek raken. Men kan naslaan, waar ze gebleven zijn. De éérste hôtels doen 't! 't Geeft 'n gevoel van veiligheid. - Baronesse von Pelt.

William:
O? Wacht!

(met onmerkbaren spot)

. Even kijken, of er geen aparte pagina is voor adellijke personen. - Nee, ik zie niets. Vindt u dan maar goed, mevrouw, dat ik u op de algemeene afdeeling breng?

Barones:

(zonder antwoord, nògmaals, uit vrees voor een verkeerden naam)

Baronesse - von - Pelt.

William:

(heeft ingeschreven)

Dank u!

(tot 't heerschap)

En u?

't Heerschap:

(na 'n zeer korte aarzeling)

Graaf du Four.

William:
Potztausend!

(herstelt zich)

Pardon! - Toch jammer dat ik geen aparte pagina heb genomen. Enfin!

(heeft ingeschreven; tot 't dametje)

En u.... dame?

D a m e t j e :

(na 'n aarzeling, bescheiden)

Zet u maar: Charlotte.

W i l l i a m :

Hè?

(begrijpend)

O, juist! - En u, dominee?

P r e d i k a n t :

(opgewekt)

Dus dat kunt u toch aan me zien?

W i l l i a m :

God teekent z'n schepselen, meneer!

P r e d i k a n t :

U zegt ware dingen.

W i l l i a m :

Ach, meneer, als je eeuwig tusschen de blinkende sneeuw zit, ga je wel de woorden spreken, waarmee je jezelf niet zwart maakt.

P r e d i k a n t

(met goedkeurenden hoofdknik)

Schakel.

W i l l i a m :

O!

(schrijft in)

.

S c h a k e l

(met een gebaar naar z'n vrouw)

Met m'n vrouw.

W i l l i a m :

Prachtig!

(tot den gezeten burgerheer)

En u, meneer?

De gezeten burgerheer:

(na een aarzeling)

Wildink.

(z'n echtgenoote kijkt verbaasd op)

.

William:

Met uw vrouw, uw zuster?

Wildink:

(na weer 'n aarzeling, plots)

M'n zuster, juist, m'n zuster!

(zijne echtgenoote kijkt hem nu met groote ontstelte-

nis aan, wil iets zeggen. Tot zijne echtgenoote, verbeten:)

Stil! Hou je mond, zeg ik!

Mevr. Wildink:

(voor zichzelf)

Groote God!

William:

Ik kom er eigenlijk niet op aan. Ik behoor tot het personeel. Enfin!

(schrijft)

'William, chauffeur van de bus-onderneming 'Good Luck'. - Ziezoo, woonplaats, oord van bestemming, beroep wordt aan de beleefdheid overgelaten. Hier ligt het boek. Als ik de dames en heeren nu maar verzoeken mag? De hôtelmeisjes, de kok, alles is met vacantie en dus, we moeten elkaar een handje helpen. Kom mee, naar de keuken.

(tot Wildink)

Die wond van u, meneer, wasschen we daar wel uit, met sneeuw. Heeft er iemand verband, pleister?

Du Four:

Jawel!

William:

Prachtig! 't Is hier op 't eind nog een model-inrichting! - Gelukkig, dat been valt nogal mee

(de deur links openend voor mevr. Schakel en mevr. Wildink)

Als 't u blieft, dames.

Barones:

(nog steeds op haar stoel)

Hoe laat eten we?

William:

(vindt dàt toch wel 'n beete bar, kijkt de anderen aan; dan:)

Ik zal 't aan den propriétaire vragen, mevrouw!

Barones:

(niet begrijpend)

Hè?

William:

(kort)

We eten, zoodra d'r wat is.

Barones:

O! Laat dat dan 'n beetje gauw zijn, hè?

William:

(met een buiging)

Als 't u belieft, dame!

(Achtereenvolgens zijn de keuken ingegaan: mevr Wildink, mevr. Schakel, Wildink, Schakel. Nu verdwijnt William. gevolgd door du Four. Deze wenkt Charlotte nog even gebiedend, mee te gaan. Maar ze weigert, zij 't niet opstandig.)

Derde Tooneel.
Barones, Charlotte.

Barones:

(staat op, gaat langzaam over naar rechts)

Ontzettend, ontzettend!

(zich half omkeerend, ontwaart ze Charlotte)

- Moet u niet helpen?

Charlotte:

(triestig)

Ach, ik ben dat niet gewend.

Barones:

(berispend)

Ja, maar of we dat niet gewend zijn, we moeten elkaar nu toch bijstaan! 't Is heel makkelijk van u, om

u er zoo van af te maken. Als u eens voelde, hoe koud ik het heb, zoudt u er anders over denken!

C h a r l o t t e :

(gedwee)

Dan zal ik wel even....

(loopt al naar de deur links)

.

B a r o n e s :

(van onderwerp veranderend, naar de kamerdeuren rechts kijkend)

Vindt u 't ook zoo vreeslijk?

C h a r l o t t e :

(stilhoudend)

Wat, mevrouw?

B a r o n e s :

Om met 'n ander te slapen?

C h a r l o t t e :

(neergeslagen oogen)

Ja.

B a r o n e s :

(zich verzettend)

Maar we dòèn 't niet!

C h a r l o t t e :

Als 't niet hoeft!

B a r o n e s :

(heftig)

Je hoeft nóóit met 'n ander te slapen, als je niet wilt! -

(iets kalmer)

Dat is te zeggen....

(kijkt haar nu recht en onderzoekend aan)

Wie is u eigenlijk, wat is u?

Charlotte:

(als voren)

't Komt er niet op aan, mevrouw.

Barones:

(begrijpend, zonder scherpte)

O!

(blijft een oogenblik nadenkend staan, zet zich dan ergens rechts. Charlotte wil 't vertrek verlaten door de deur links)

. - Waar gaat u naar toe?

Charlotte:

Ik zou immers helpen?

Barones:

(bijna heftig)

Wilt u mij dan alleen laten? Dat kan ik niet hebben. Er moet altijd iemand om me heen zijn!

Charlotte:

(blijft gedwee)

O, dan zal ik blijven.

Barones:

(gebiedend)

Als 't u blieft!

(na 'n stilte, huiverend)

't Is toch een schande, zoolang als dat duurt met die kachel! Belt u even!

Charlotte:

(rondziend)

Ik zie geen bel.

Barones:

D'r mòet toch een bel zijn?

Charlotte:

Dat weet ik niet.

B a r o n e s :

Daar heb ik nog nooit van gehoord! Waar ben ik hier terechtgekomen!

C h a r l o t t e :

(laat nu eens uitkomen, dat ze ook wel weet, hoe 't hoort)

Ja, 't is hier wel erg.... primitief.

B a r o n e s :

(met sterken spot)

Primitief? Was 't dat maar! 't Is pré-historisch!

C h a r l o t t e :

(die dat woord niet kent)

Juist! Dat bedoelde ik!

B a r o n e s :

(weer na een stilte)

Draait u altijd zoo in de kamer rond?

C h a r l o t t e :

(lichtelijk verschrikt)

Hoe zoo, mevrouw?

B a r o n e s :

Dat maakt me zenuwachtig!

(genadig, zonder 't te weten)

U kunt gerust gaan zitten.

C h a r l o t t e :

(snel)

O, jawel.

(neemt niet te ver van haar, links van haar, plaats)

.

B a r o n e s :

(weer na een oogenblik, zacht, voor zichzelf)

Ontzettend!

(haalt uit haar welvoorziene tasch 'n gouden sigarettenkoker, 'n dito lucifersdoosje en 'n etui met sigarettenpijpje te voorschijn. Ze steekt een sigaret in 't pijpje en strijkt 'n lucifer af. Na 'n paar smakelijke trekken, waarvan ze zichtbaar geniet:)

Ach ja, u rookt natuurlijk óók.

(schuift haar den koker toe)

.

C h a r l o t t e :

(stil)

Niet voor m'n plezier, mevrouw.

B a r o n e s :

(kijkt even verwonderd op, begrijpt dan)

O, juist!

(haalt den koker weer terug)

Ja, dingen die voor mij een genot zijn, zijn 't voor u natuurlijk niet.

C h a r l o t t e :

(buigt 't hoofd).

Baroness:

(weer na 'n oogenblik, haar aandachtig bekijkend, goedkeurend)

U verft u goed.

Charlotte:

(snel)

Kunt u 't zien?

Baroness:

(rookend)

Ik wel. Ik let er altijd erg op, omdat ik er zelf zoo'n moeite mee heb.

Charlotte:

('t goed bedoelend)

Ja, u is te rood.

Baroness:

(onaangenaam geprikkeld)

Dat doet er nu niet toe! -

(doorgaand)

En aan een kamenier kun je 't niet overlaten. Die maakt een lachnummer van je, om er achter je rug plezier over te hebben.

Charlotte:

(graag behulpzaam)

Ik wil 't u anders wel leeren!

Baroness:

(op eens weer op een afstand)

Dank u. Doet u geen moeite!

Charlotte:

(trekt zich in zichzelf terug).

Baroness:

(na 'n gefroisseerde stilte, vriendelijker, langzaam)

Wat is dat - voor parfum - dat u gebruikt? Dat ken ik niet.

C h a r l o t t e :

(graag weer tot toenadering bereid)

Ik weet den naam niet, mevrouw.

B a r o n e s :

(de oogen half dicht)

't Is heel sterk.

C h a r l o t t e :

Maar góed, vindt u niet?

B a r o n e s :

(als bedwelmd)

Verrukkelijk, verrukkelijk!

(Charlotte kijkt gevleid)

.

(Wordt vervolgd.)

Iets over A. Roland Holst door Max Kijzer.

‘De Wilde Kim.’
De stem des menschen is het groote wonder,
Waarin hij uitzegt hemelen en aarde.
A. van Collem.

Grijze flanken, breede schaduwen adellijke weemoed, de hooge stutten die te wild indringerige slierten puur daglicht tegenhouden en tegelijkertijd poreus genoeg zijn om die lichtteint toe te laten: de zachte en binnenlichtsche omranking der poésie pure, glimlach, eenvoudig tooisel van even eenvoudig wezen: mystiek.

Dit wijd verklaard duister, mede een donker vlagende wind, een doodseenzaamheid, waarin een vleermuisvlerkende beweging het eenige onheilspellende leven, en de zee zijn de vormende inhoud, de bouwstof van dit nachtmooie dichtwerk. Door die sfeer van verlatenheid is dit werk groot en door die voorname grootheid eenzaam.

Slechts den schepper van verheven poésie pure wordt wel eens het wonder verricht van een zeer uitzonderlijke stijging tot poëzie-puur-mystiek.

Mystiek is duidelijkheid. Dan is de ziel in den mensch klaar als de maan in den blauwen hemel. En het mystieke gedicht uitwendig als de maan.

Aan A. Roland Holst wordt dit veel verricht.

Hij is meer dichter dan mysticus en een vooral voortzettend, dat is: een zeer dicht aan de bron vertoevende dichter, uiterst persoonlijk, en toch opnieuw gevoelig voor oude attributen: avondweemoed, wind, wolken, maan, sterren, dood.

Zijn verrukkelijke, vreemde mineurzangen verbreeden zich in het rhythme en bloeien stil in grijsheden.

Zeer dunne lagen nevel bedekken het zoete licht der mystiek.

Er is in dien zin sfeerovereenkomst met het eerste gedicht ‘De Tusschenkomst’ en de schets ‘Avond’ van Van Deyssel in zijn boekje ‘Verbeeldingen’. Dit gedichtgelaat dezer verzen is een aanduiding, dat de dichter den mysticus overheerscht.

Zij die na een zeer moeielijke verovering op het leven, vergrijsd gericht zijn naar het blije uiteindelijke, die weten Christus, Mozes, Augustinus, Eckehart nevelloos te zijn. Want deze goddelijke menschen hebben zich vermenigvuldigd en deze vermenigvuldiging is het eeuwige deel der eeuwen, want zij zijn tenslotte nog bij hun leven enkel ‘goed’ geworden.

God heeft dezen verkorenen het teveel eraf laten leven tot de juiste maat.

Met één hunner, Arthur Rimbaud, bedoelde God wat hij ons met geenerlei teeken wil kenbaar maken.

Hij liet hem met bitterrood hart in zwalpende en voor ieder creatuur onweerstaanbaar naar de diepte zuigende golven-leven, verstijven. En verhief diens vriend begenadiglijk tot zijn stamelenden bedelaar.

A. Roland Holst vereenigt ons denken en voelen weer met de wonderschoone levens dezer allergrootsten. Men kan misschien niet volkomen zeggen waardoor dit gebeurt. Het is ook zijn gewone mannenstem, waarvan de breede klagelijkheid ons vervoert tot luisteren vlak bij het verscheurde hart.

Eerst in zelfbeklag, herinnering aan jaren die hem door de handen gingen als witte bloesems waarmee ze achteloos speelden; zijn vreemde vriend de wind over zijn graf; liefde die ging, verlangen, en dat alles gesublimeerd in leven's eeuwige inhaerentie, de smartelijke, broeiende, zachtblauwe stilte der ziel: de weemoed.

Zoo Novalis, zoo A. Roland Holst.

Maar overwegend is de kleur zijner verzen vloeiend grijs.

De kleur van Trakl's gedichten is groen, van Rilke witblauw, van Marsman juichend oranje.

Een enkel vers van Boutens is duidelijk wit-goud.

‘Okeanos’ van Kloos is beschaduwd en blank; zijn eerste sonnetten: blank met forsche slagschaduwen.

Van Gorter's ‘Mei’ kan ik slechts zeggen: blank.

Maar deze sfeer van den dichter A. Roland Holst is er nog eene van tijdelijkheid:

De drie broeders.
I. De verlatene.

De wind en het grauwe weer gaan over mijn hart,
en ergens over een dak waar ik heb bemind;
de winter wordt koud, en de struiken zijn al zwart -
over een plek waar mijn graf zal zijn gaat de wind.

Ik zou vuur maken als zij hier weer bij mij kwam
als eens in dat oud verhaal van haar en van mij;
maar nu sta ik, stil en denkende, bij het raam -
de winter wordt koud; de jaren gingen voorbij.

Naderhand verbreedt deze zich en suggereert ruimte en oneindigheid; hemelsch en vervoerd zijn profetische stem.

Omdat hij ons onmiddellijk aan de edelste der mystici herinnert, behoort hij tot de zeer groote dichters van zijn tijd en generatie.

Else Lasker-Schüler was eens gehavender, de kittelende gepolijstheid en de witte devotie van Nijhoff's verzen zijn weergaloos charmeerend, Marsman is zoo men wil ‘literair’ begaafder (veelzijdig, krachtig, precies; al verovert hij zijn vers waarschijnlijk met meer moeite dan A. Roland Holst), maar als ge hierop werkelijk gevoel hebt, dan kan ik het ook wel zoo zeggen: stuk voor stuk zijn zij in poëticis misschien nog juist even zijn mindere.

Zeker, rechtoppe Marsman met zijn bewogen, vrouw-teed're vondsten, zijn antilopen-bevallig heerlijke vers staat overwegend met alle toortsen ontstoken! Lichtvolumen rennen met zijn strophen mede. Deze zielseerlijke dichter vergeet somtijds de goddelijke kunst voor de aardsche vriendschap. En dan komt ook hij, wat we eigenlijk niet zeggen kunnen, zeer nabij.

Maar de ziel van A. Roland Holst is wellicht nog angstiger.

Kunst und künstler von Frau Baronin von Lettow-Vorbach.

(Geschrieben für 'Die Nieuwe Gids'. Für Holland das Land grosser Kunst, wo Rembrandt lebte und litt)

Kunst: ein Gottesgedanke und eine *Grosstat* der Menschheit.

Kunst hängt zusammen mit Können. Nur Gekonntes ist - Fertigkeit. Form ist Kunst.

Hohe Kunst aber ist: *Erlebnis* von Mensch und Natur *in adäquater Form.*

Kunst ist Bekenntnis - zumeist.

In seiner Kunst schaut man einem Volk in die Seele.

Kunst lebt vom Herzblut derer, die sie schaffen.

Nicht Eitelkeit ist es, die den Künstler veranlasst, so häufig sich selbst darzustellen, er ist sich selbst Objekt.

Der Küntler *wirkt* nicht nur naiv, *er ist es,* ob er in seiner Seele auch mit Dämonen ringt - ein Gekreuzigter und ein König.

Der geniale Mensch ist ein Getriebener, oft ein Gehetzter zum persönlichen Untergang. Gnade ist es, wenn er in Augenblicken wenigstens zu realisieren vermag, dass sein Werk bleiben wird, - ein Denkmal in der Geschichte des Geistes.

Gibt es einen schwereren Zweifel, als den Zweifel an sich selbst?

Ein Gethsemane ist fast immer die Stätte des Genius, häufig ein Golgotha.

Nieuwe Gids-correspondentie.
(Vervolg van blz. 388.)

Amsterdam, 9 Juli 1886.

Hemonystraat 13.

Geachte Heer,

Ik schijn mij inderdaad in mijn laatste schrijven wat onduidelijk te hebben uitgedrukt. In de zinsnede toch ‘een klomp materie, waarvan het bewustzijn slechts gradueel, niet essentieel zou verschillen, staat dat ‘waarvan’ niet in verband met bewustzijn, maar met verschillen en de zin zou oratione recta te construeeren zijn: het bewustzijn zou slechts gradueel, niet essentieel, verschillen van de materie.

Gij wilt verder, dat ik liever Fichteaan dan Kantiaan zij. Mij wel. Hoe men mij noemt, kan mij minder schelen dan wat ik ben. Mijn feitenkennis van de historia philosophiae is te gering, dan dat ik u zou kunnen tegenspreken.

Met wat gij in uw brief mededeelt, ben ik het altijd eens geweest. Ik heb nooit aan het bestaan van noumena geloofd. Nu hoor ik u al vragen: Hoe komen de phaenomena er dan? Dan vraag ik op mijn beurt: Wat is de eerste oorsprong der onafhankelijke buitenwereld, die gij aanneemt. Zoo gij antwoordt: ‘Die is er altijd geweest: *het* is het zijn’, zeg ik hetzelfde voor *mijn* theorie.

Het eenige, waar ik onomstootelijk van overtuigd ben, is het bestaan van mijn eigen zielstoestanden. Maar ik ontken, dat de z.g. buitenwereld iets anders is dan een complex van zielstoestanden, van zielstoestanden van een bepaalde soort, n.l. die wij genoodzaakt zijn buiten ons te plaatsen. Wat wij b.v. ‘tafel’ noemen, is toch niets anders dan een samenstel van gewaarwordingen. Nu zegt gij waarschijnlijk: ‘Ja, die gewaarwordingen zijn waarnemingen door

ons van een tafel buiten ons gemaakt.' Maar ik vraag: hoe weet gij dat? Alles wat wij van die tafel kunnen zeggen, zijn gewaarwordingen van ons: de tafel zelve, als die bestaat, kunnen wij niet in onzen geest opnemen, natuurlijk. Wat wij van die tafel weten, zijn altijd slechts dingen van een ander soort dan die tafel, dingen door de tafel in ons opgewekt. Die dingen weten wij dat zijn, omdat wij ze gevoelen. Maar wat bewijst nu, dat er ook een werkelijke tafel is onafhankelijk van mij en buiten mij. Uw meening is waarschijnlijk, dat er zoo'n tafel bestaat, gelijkende op onze, door die tafel opgewekte gewaarwordingen, en Kant meent, dat de tafel an sich iets is, dat niet op de gewaarwordingen gelijkt, maar ze alleen gevoelt en waarvan wij niets weten. Kant's meening vind ik onjuist, omdat hij, zooals gij terecht opmerkt, geen recht heeft de causaliteit, die hij alleen uit de phaenomenale wereld kent, te leggen als een brug van deze wereld naar een andere, waarvan hij niets weet. Maar naar uw meening zou ik, met uw verlof, hetzelfde bezwaar willen aanvoeren. Waarom legt gij het verband der causaliteit, dat gij alleen als een verband tusschen uw gewaarwordingen kent, ook als een brug, tusschen die gewaarwordingen en een voorwerp er buiten, dat die gewaarwordingen opwekt. Hierop zult gij waarschijnlijk antwoorden: 'Wel, omdat ik genoodzaakt ben, die gewaarwordingen te beschouwen als een voorwerp buiten mij. Doch dat vind ik geen bewijs. Het zijn en blijven toch altijd gewaarwordingen, al ben ik genoodzaakt ze buiten mij te plaatsen. Want nogmaals: voor iets anders dan zielstoestanden is in onze ziel geen plaats: zielsvoorwerpen kunnen er niet zijn. Multatuli zegt met vele anderen: 'loop dan maar met je hoofd tegen den muur, dan zul je voelen, of die muur bestaat,' doch dit is een argument voor boeren en buitenlui. Want de gevolgen van die daad zijn ook weer niet anders dan zielstoestanden (en geen voorwerpen) maar in dit geval onaangename.

Vraagt gij mij nu: maar *waarom* in Godsnaam, plaatsen wij dan onze gewaarwordingen buiten ons als qualiteiten over objectieve voorwerpen? Ja, dat mag de Heer weten, ik weet het evenmin als gij kunt verklaren, waarom de materie er is.

Ik vermoed, dat gij mij hierop weder een brief vol contra argumenten en inlichtingen zult terugschrijven, en ik verheug er mij al op.

De reden, dat ik deze niet eerder schreef, was, oprecht gezegd, omdat ik in de laatste dagen geen lust en geschiktheid voor abstracte beschouwingen had, daar ik het leven nu eens te prettig en dan weer, bij reactie, te ellendig vond. Nu heb ik mijn uiterlijke en innerlijke rust weer terug.

Wat zegt gij van de brochure van v.d. Goes? en het daarop gevolgde?

De boeken zijn bij Belinfante aangevraagd, maar deze schijnt geen lust te hebben, ze te zenden. Ik zal nu op onze redactievergadering van hedenavond voorstellen, dat ze voor u worden gekocht; zij zullen u dus zoo gauw mogelijk geworden.

Ik zie met verlangen uw artikel tegemoet; de lengte hindert niet: er is wel plaats.

Steeds, achtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Wat bedoelt gij met dien zwartgalligen beoordeelaar in den Spectator. Het gaat ons boven verwachting goed.

Den Heer Mr. Lotsij.

Amsterdam, 9 Juli 1886.

Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Ik heb u wel lang laten wachten en bied u daarvoor mijn verontschuldiging aan. Van de door u genoemde verzen vind ik goed het sonnet, beginnende: ‘Weemoedig zie ik uwe beeltnis aan’. Wij zullen het in de Augustus- of October-aflevering opnemen.

Ook het *tweede* kwatrijn van ‘Ik ben gelukkig, daar gij mij bemint’ is diep gevoeld.

Hier en daar elders werd ik ook getroffen door een fraaien regel, maar over het algemeen bevielen mij, oprecht gezegd, de andere verzen niet.

Of verzen goed zullen zijn, hangt natuurlijk niet alleen af van

het gevoel, waarmede men ze schrijft, maar evenzeer van de juistheid, waarmee men dat gevoel door woorden en klanken weergeeft.

Het komt mij voor, dat gij het beste zult slagen, als gij tracht uwe stemmingen zoo zuiver mogelijk weer te geven, u onder het schrijven telkens afvragende, of de regel, dien gij opschrijft, precies identiek is voor uw gevoel, met wat gij zeggen wilt. Dan zult gij u ongetwijfeld verzen, als dat op de Lente niet meer laten ontvallen.

Om maar één voorbeeld te noemen, hoe kunt gij zeggen, dat de zon, aan al wat zij ontmoet, een vonk schenkt van jonge kracht en jeugdig leven? Stel u al deze woorden eens voor in hun eigenlijke, juiste beteekenis en zie dan eens, wat gij eigenlijk gezegd hebt. Gij gebruikt in die twee regels een reeks overdrachtelijke uitdrukkingen en een overvloed van beeldspraak, zonder dat door klank, rhythmus en 'het geziene' dier regels blijkt, dat gij ze schrijvende in den zóó ongewonen, geëxalteerden zielstoestand verkeerd hebt, als alleen dien overvloed en rijkdom van poëtische materialen zou kunnen rechtvaardigen.

Moeder is in dit opzicht veel zuiverder, maar te lang, niet intens genoeg, al staan er goede brokjes in. Evenzoo Geluk. Doch beide verzen beloven voor de toekomst.

'Stil is de Nacht' is (neem het mij niet kwalijk, dat ik ronduit mijn meening zeg) niets waard. Lente is net een vers van De Génestet. In uw sonnetten zit stemming, maar het komt er nog niet alles uit bij u. Het handschrift van deze laatste bewaar ik nog.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.
Den Heer R.D.

Amsterdam, 11 Juli 1886.

Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Hierbij gaan de beide stukken: per ongeluk was het uwe blijven liggen, toen mijn vorig schrijven naar de bus werd gebracht. Neem 't mij niet kwalijk.

De boekhandelaar Schröder stuurde heden bericht, dat Billiton IV (volgens den ‘Algemeenen Boekhandel’ van Schalekamp) was ‘uitverkocht’, wat waarschijnlijk beteekenen moet, dat het niet in het land aanwezig is.

Hierbij zend ik u een exemplaar van de brochure ‘Majesteitsschennis’. Die beurskwestie is niet veroorzaakt door....., maar door de schandelijke, leugenachtige denunciatie van het Handelsblad, die het zelf per slot van rekening voor al te erg is gaan houden en die zij nu ontkent.

Ja, vijanden, wij hebben er vele, maar vrienden ook. Onze verwachtingen wat het aantal abonné's betreft, zijn ver overtroffen, maar veel zal afhangen van het aantal nieuwe, dat er met den volgenden jaargang bij komt.

De heer Snelleman schreef, dat hij verhinderd was reeds voor de Augustus-aflevering iets te geven, hoewel hij beloofd had zulks te doen.

Voor uw bijdrage zal ik plaats openhouden, maar zoudt gij mij niet, zoo tegen den 20ste, kunnen opgeven, hoe groot het artikel is?

Achtend, na groeten,

Uw dienstw.

WILLEM KLOOS.

Het stuk over Billiton wordt toch niet in de doos gedaan, hoop ik?

Den Heer G. Buitendijk.

Amsterdam, 11 Juli 1886.

Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Bij deze veroorloof ik mij, u te doen opmerken, dat ik van de Billiton-opstellen wel No. 1, 2, 3 en 5 ontvangen heb, maar dat *No. vier* tot dusver niet in mijn bezit is gekomen. Zoudt gij zoo

goed willen zijn, indien het uitgegeven is, het mij zoo spoedig mogelijk te doen toezenden, daar de heer Buitendijk waarschijnlijk er over schrijven wil?

Intusschen verblijf ik, hoogachtend,
Uw dienstw.
WILLEM KLOOS.

Den heer P.H. v.d. Kemp te Batavia.

Amsterdam, 11 Juli 1886.

Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

De reden, dat ik u nog altijd geen antwoord zond op uw laatste brieven, is deze. De beraadslagingen over het stuk van Huysmans waren nog niet afgeloopen en ik kon u dus geen uitsluitsel geven. Thans kan ik dat wel, en ik hoop, dat het minder onaangenaam zal zijn voor u om het te hooren, dan voor mij om te zeggen. De redactie toch heeft, na lang overleg, de onmogelijkheid ingezien om 'La Bièvre' te kunnen plaatsen. En wel steunt die onmogelijkheid op de volgende redenen: 1e. is het stuk veel te lang. Wij kunnen geen vel druks (want dat is het wel) Fransche tekst aan onze lezers voorzetten. Wij zouden dat moeten verhalen op andere rubrieken, waarvoor de plaatsruimte toch al zoo beperkt is. Ik meen ook, dat wij den heer Paap verzocht hadden te schrijven, dat wij voor niet meer dan circa 8 bladzijden plaats hadden. En buitendien, die grootere omvang maakt, dat wij ons met de plaatsing een financieelen last zouden opleggen, dien wij nog niet kunnen dragen. Een rijksdaalder per bladzijde, hadden wij afgesproken - en voor kleinere artikelen konden wij dat wel doen, maar 16 × 2.50 = 40 gulden voor één vel druks te geven, is voor ons in onze omstandigheden een te groote opoffering.

Doch wij zouden over al die bezwaren zijn heengestapt, als het artikel zelve ons voor onkosten als anderszins had schadeloos gesteld.

Wat zegt gij van het tijdschrift, dat de heer Netscher gaat oprichten? Is uw roman over de prostitutie al klaar? Ik zie er met verlangen naar uit!

Met vriendschappelijke groeten,
t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heere Ary Prins te Hamburg.

Amsterdam, 15 Juli 1886.

Hemonystraat 13.

Geachte Heer,

Dank voor de toezending van den tweeden druk der Studies. Ik zal er melding van maken in de volgende aflevering.

Hierbij stuur ik dan eindelijk de proef met copie van uw artikel.

Wij stellen u echter voor:

1e. Weg te laten: op pag. 11 (der copie): Er zijn zangen..... tot pag. 12: .....van ons ideaal.

De beelden, waarmee gij daar de verzen van heden karakteriseert, geven den recensenten zoo licht aanleiding, om, ze op ons werk toepassende, een zwerm van spotternijen los te laten, waardoor de eigenlijke hoofdzaak van uw stuk wordt voorbijgezien. Het verband wordt door de uitlichting niet verbroken.

2o. De verandering goed te keuren, die wij ons veroorloofd hebben op blz. 44 te maken. Verwey maakte mij opmerkzaam, dat de kern van zijn weekbladartikel niet deze was, ‘dat de psychologie nog geen wetenschap is’, maar dat de psychologische kritiek als zoodanig hem niet aanstond, en er behalve deze nog een ander soort van kritiek, ‘literaire kritiek’ was, die evenzeer recht van bestaan had. Wat mijzelf betreft, in de plaats der ‘Voorrede’, waarop gij zinspeelt, heb ik het ongeluk gehad de beide soorten van kritiek met elkander te verwarren, zoodat ik in de eerste helft der periode van de ‘psychologische’, in de laatste helft van de

'literaire' spreek. Ik zou dus liefst niet aansprakelijk gesteld worden, voor wat ik daar, vier jaar geleden, schreef.

3o. Op blz. 47 te schrijven inplaats van literaire kritiek der *oudere* richting: literaire kritiek der *andere* richting. Volgens uw eigen woorden toch in een vroeger gedeelte van uw opstel is die kritiek der oudere richting dezelfde als de uwe, maar minder compleet, omdat zij den 'psychologischen mensch' niet in aanmerking neemt. Maar dat hebt gij hiervoor niet gedaan.

Gij spreekt hier over de zoogenaamde recensies, de 'subjectieve critiek', die heel iets anders is, dan de kritiek van Huet, S. Beuve, etc. Die kritiek heeft zichzelf den doodsteek gegeven met de Julia-geschiedenis, zegt gij. Dat zij zoo: maar toch is de kritiek onzer literaire kronieken meestal geen andere: en men kan haar niet verouderd noemen, om de eenvoudige reden, dat zij op het oogenblik *noodig* is. Recensies als die wij van Bohl, Pol de Mont, etc. gaven en zullen geven, hebben volstrekt niet de pretentie om op zichzelf kunstwerken te zijn: zij willen wel degelijk beschouwd worden als officieele keuringen onzer nationale kunst. Zij oordeelen en zijn dus kritiek: *want subjectieve kritiek kan zeer goed zijn, als het subject maar goed is.* Een aanval als op Bohl b.v., zij moge dan in uw oog ten onrechte den naam van 'kritiek' dragen, wordt toch door iedereen zoo *genoemd;* dit zult gij moeten toestemmen. En nu kunnen wij toch moielijk in de N.G. laten zeggen, dat onze eigen kritiek verouderd is. Dat zou wezen ons zelf een slag in het gezicht geven.

4o. Zoudt gij niet overal in den titel boven de bladzijden schrijven uyt den Oosten, in plaats van uit den Oosten?

5o. Op blz. 334 der proef zou *na elkander,* meen ik, zuiverder zijn dan *beurtelings*.

6o. Op blz. 336 staat 'wilde nieuwe kerken'. Is hier geen werkwoord, b.v. 'bouwen' vergeten? Bovendien wilde Ten Kate geen *nieuwe* kerken, maar hij bezingt slechts onze Amsterdamsche zeer oude 'Nieuwe Kerk'.

7o. Wij stellen u voor op blz. 336, laatste regel: 'exemplaren... tot gedicht' weg te laten; de naam Smit Kleine komt op 5 bladzijden 3 maal voor: dat is te veel eer voor zijn schande.

8o. Zoudt gij op blz. 338 in plaats van 'stoelen *doen afkoelen voor*' niet schrijven: stoelen *afgestaan aan.* Het heeft anders den

schijn of gij de aandacht wilt vestigen op een tijdsverloop, liggende tusschen het gaan der ouderen en het komen der nieuweren (de tijd van het afkoelen) en dat is toch uwe bedoeling niet?

9o. Blz. 338: 'De karakteristiek onzer nieuwe kunst ligt in het jaartal 1830'. De uitdrukking van dezen volzin is mij niet recht duidelijk.

10o. Blz. 341: 'hun werk *loon*'. Is het niet beter om hier te zeggen: 'hun werk *loonarbeid*'?

11o. Blz. 343: 'Nu en dan krijgt het..... hulpbehoevende'. Misschien ware het beter het zinnetje weg te laten.

12o. Op blz. 344 *'geklokkerd',* moet dit niet zijn '*geklodderd*'?

13o. Twee regels lager heeft de zetter een regel van u doen uitvallen: 'herkauwd en op alle bladzijden neergespuwd, de kleuren'.

14o. Blz. 345: '*die aan haar bestaan* liggen te peuteren'. Lees, om de *herhaling* te vermijden: 'die *er aan liggen*', etc.

15o. Blz. 353: 'een strooming die door*ademt*'.

Blz. 360: Haar weg zal een Golgotha wezen voor: 'een Golgotha-gang'.

Wilt gij s.v.p. de proef terugzenden aan J. Clausen, St. Jansstraat 40?

Met vriendschappelijken groet,

Uw dienstw.

WILLEM KLOOS.

Brief over kwestie Weekblad volgt. Neem mij niet kwalijk, dat er schrapjes in uwe copie staan. Ik ken den schuldige niet.

Den Heer Frans Netscher.

(Wordt vervolgd.)

Spinoza's apologie door W.G. van der Tak, secretaris van het Spinozahuis.

Bij de moderne biographen van Spinoza wordt vrij algemeen de voorstelling aangetroffen, dat deze naar aanleiding van zijne uitbanning uit de Joodsche gemeenschap, eene door hem in het Spaansch geschreven apologie aan de Bestuurderen der Portugeesche Synagoge te Amsterdam zou hebben doen toekomen, welk stuk echter verloren is gegaan.

Aldus Freudenthal:

'Er verfasste eine Verteidigungsschrift in spanischer Sprache, über deren Inhalt freilich nichts Genaues berichtet wird, von der man aber wohl annehmen darf, dass sie sich gegen die angeführten Anklagen gerichtet hat..... Es versteht sich dass diese Verteidigung auf seine Richter keinen Eindruck machte..... Da er an seinen Ueberzeugungen festhielt, blieb die Apologie wirkungslos.' (Spinoza, Sein Leben und Lehre, Erster Band, 1904; p. 79).

En Von Dunin Borkowski schrijft:

'In seiner Einsamkeit verfasste er zuerst in spanischer Sprache eine Verteidigungsschrift und übergab sie den Vorstehern der Synagoge..... Die an den Vorstand der Synagoge gesandte Abschrift scheint vernichtet worden zu sein. Das Originalmanuskript fand sich in Despinozas Nachlass. Der Buchhändler Rieuwerts hatte es in Händen und trat es an einen Ungenannten ab. Es ist verschollen.' (Der junge De Spinoza, 1910; p. 519).

Dr. C. Gebhardt sluit zich bij de vorigen aan en vermeldt zelfs den nauwkeurigen titel der apologie, zooals de volgende citaten kunnen bevestigen.

'Als Orobio seine *Epistola Invectiva* schrieb, waren nicht nur

Prados *Proposiciones* in den Händen der portugiesisch-jüdischen Gemeinde von Amsterdam, sondern auch Spinozas *Apologia para justificarse de su abdicacion de la Synagoga*'. (Juan de Prado in Chronicon Spinozanum III, 1923; p. 291).

'.....Das geht schon daraus hervor, dass Spinoza dem Gemeinde-vorstand eine Schrift zuschickte, die den Titel trug: "Apologie, um sich zu rechtfertigen für seine Lossagung von der Synagoge."' (Spinoza, Reclam, 1932; p. 28).

Met betrekking tot deze aangelegenheid deed echter de Heer Sigmund Seeligmann in Amstelodamum van Februari 1933 een gansch ander geluid hooren:

'Daar (d.i. in het rijk der fabels) behoort ook thuis het verhaal der Spaansch geschreven Apologia (tegen de Rabbijnen!), die het oer-traktaat theol.-pol. zou hebben gevormd.....' (p. 21).

Deze uitspraak van een ernstig historicus gaf ons aanleiding de desbetreffende mededeelingen in de als bronnen voor de kennis van Spinoza's leven geldende geschriften zoowel op zichzelf als in verband met elkaar aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen. In de volgende beschouwingen is het resultaat van dit onderzoek vervat, waaraan verschillende waardevolle opmerkingen van den Heer Seeligmann bij eene nadere gedachtenwisseling ten goede kwamen.

Het uitvoerigst bericht, dat omtrent de hier bedoelde apologie tot ons gekomen is, wordt aangetroffen in de 'Korte, dog waaragtige Levens-Beschrijving van Benedictus de Spinoza' door Joh. Colerus uit het jaar 1705. En de bekendheid, welke deze levensbeschrijving spoedig verworven had, alsook de betrouwbaarheid, die men er bijna zonder uitzondering aan toekende, zijn oorzaak geworden, dat Colerus' mededeeling in deze door nagenoeg alle latere auteurs vrijwel critiekloos is aanvaard geworden.

Colerus nu teekende op:

'Voorts Spinosa niet tegenwoordig zynde, hebbense hem Schriftelyk gebannen, en een Copy daarvan toegesonden, waar tegen hy een verantwoording in 't Spaans geschreven, en haar ter hand heeft doen stellen, gelyk we in 't vervolg vernemen zullen.....' (Art. IV).

'De Heer Bayle in meergemelde levensbeschryving van Spinoza door F. van Halma vertaalt, zegt, dat hy een Apologie of ver-

weerschrift in 't Spaans zoude geschreven, en voor zijn afscheid van de Joodsche vergadering aan dezelve overgeleverd hebben, die egter noyt door den druk is gemeen gemaakt. In dezelve zouden veele dingen invloeijen, die men naderhand in zyn *Tractatus Theologico-Politicus* heeft gevonden. Van dit geschrift heb ik geen narigt konnen vinden, zelfs by de gene, die een gemeenzamen omgang met hem gehad hebben en nog in 't leven zijn.' (Art. XI).

Gelijk Colerus aangeeft, grondt hij zijne mededeelingen op het artikel 'Spinoza' in de 'Dictionaire historique et critique' van Pierre Bayle, hetwelk hij evenwel, het Fransch niet machtig, slechts kent in de Nederduitsche vertaling daarvan, welke luidde:

'Hy maakte een verantwoording, in 't Spaansch, voor zyne afscheiding van de Joodsche vergadering. Dit schrift is nooit gedrukt,* echter weet men dat'er veele dingen in vloeiden, die naderhand in zijn *Tractatus Theologico-Politicus*,....., voor den dag quamen.' (Het Leven van B. de Spinoza door den Heer Bayle nevens een Kort Betoog van de Waarheit des Christelyken Godtsdiensts door den Heer Jaquelot, Vertaalt door F. Halma, 1698; p. 7 vlg.)

Het * verwijst naar de voetnoot: 'Zie van Til Voorhof der Heidenen, Pag. 6.' Volledigheidshalve zij opgemerkt, dat het woordje *voor* in de zinsnede 'voor zijn afscheid' hier zoomin als bij Colerus kan beteekenen *ante.*

Geheel stemt de vertaling van Halma overeen met hetgeen Bayle in de uitgave van 1702 zijner Dictionaire alsook in de eerste editie van 1697 aanteekende. Reeds in de oorspronkelijke uitgave vermeldt hij daarbij in margine als eenige bron Van Til.

'Il composa en Espagnol une apologie de sa sortie de la Synagogue. Cet écrit n'a point été imprimé; on sçait pourtant qu'il y mit beaucoup de choses qui ont ensuite paru dans son *Tractatus Theologico-Politicus*'..... (1702; Tom. III; p. 2767).

Langs dezen weg zijn wij thans gekomen tot het oudste bericht, dat omtrent Spinoza's onderwerpelijk geschrift voorhanden is en hetwelk dan voorkomt in het werk van den Utrechtschen hoogleeraar in de theologie Salomo van Til, getiteld 'Voor-Hof Der Heydenen' enz., naar de uitgave van 1694. Freudenthal geeft in 'Die Lebensgeschichte Spinoza's in Quellenschriften' u.s.w. (1899)

voor Van Tils ‘Voorhof’ het jaar 1716 op. Toen verscheen evenwel de tweede uitgave van dit werk; de oorspronkelijke is van 1694 - met vervolg van 1696 - en gaat vooraf aan de berichten van Bayle en Colerus. Hierop werd destijds gewezen door Dr. C. Gebhardt in zijne ‘Inedita Spinozana’ (1916), doch het blijkt reeds uit het feit, dat Bayle en Halma in 1697 en '98 naar Van Til verwijzen. Deze nu schrijft:

‘Daar na..... onderstont desen bestormer van de geloofsleer eerst het gesag van de boeken des O. en N.T. overhoop te te werpen, en poogde de wereld te doen sien, hoe dese schriften van menschelijke vlijt, tot verscheyden malen vervormt en verbacken waren: en hoe sy tot de agting van goddelijkheyd hebben konnen opgebeurt werden. Soodanige bedenkingen had hy uytvoerig in een Spaans tractaat op de naam van een verantwoordiging voor sijn afwijking van 't Jodendom tegen 't O.T. bij een geraapt; maar, op vrienden raad dit geschrift agterhoudende, bestont hy dese dingen wat behendiger en spaarsamer in een ander werk in te mengen, 't geen hy onder de naam van Tractatus Theologico-politicus: dat is Godsgeleerde politicke verhandeling A^{o}. 1670. in 't ligt gaf.’ (p. 5 vlg.)

Hoe moet dit bericht gelezen worden? De strekking er van kan wel niet anders zijn dan in het licht te stellen, dat Spinoza de autoriteit der Heilige Schrift heeft betwist op gronden, welke hij, aanvankelijk in een Spaansch tractaat *op den naam van eene verantwoording* voor zijne *afwijking* van het Jodendom had uiteengezet; dat hij op raad van vrienden bedoelde verhandeling echter had *achtergehouden*; doch dat hij daarna zijne desbetreffende opvattingen *spaarzamer en behendiger* verwerkt had in zijn Tractatus Theologico-Politicus. Gaan wij den zin der door ons gecursiveerde woorden na.

Allereerst valt dan op te merken, dat *op den naam van* volstrekt niet zeggen wil: *onder den naam van,* doch in het taalidioom van den tijd kan beteekenen: *onder voorwendsel van*; evenwel is de bedoelde uitdrukking ook op te vatten als een Latinisme, bepaaldelijk de wedergave van het Latijnsche *nomine* en kan zij als zoodanig mede beteekenen: krachtens, op grond van, in hoedanigheid van, bij wijze van (Vgl. het Woordenboek der Nederlandsche Taal IX, Den Haag, 1913; p. 1366/7). Aldus blijkt, dat Van Til

spreekt van eene Spaansche verhandeling, door Spinoza opgesteld *bij wijze van* of, eenvoudig gezegd, *als* een verweer- of verdedigingsgeschrift (apologie). Dat hier van geen titel sprake is, kan overigens reeds worden afgeleid uit het feit, dat Van Til *verantwoording* niet met eene kapitale letter schrijft. Alleen gemis aan voldoende kennis van het Nederduitsch kan oorzaak zijn geweest, dat men het bedoelde geschrift den titel van *Apologia.....* is gaan toedichten. Zoo duidde G.F. Jenichen in zijne 'Historia Spinozismi Leenhofiani' cet. (Lipsiae, 1707) de verhandeling aan als 'Apologia pro Spinozae a Judaismo apostasia' (p. 11) en verklaart hij vervolgens 'cujus rei..... testimonium nobis dedit Salomonis van Til Voorhof der Heidenen in Actis Erud. Dec. II. Tom. IV. p. 394' (p. 12). Ook De Murr heeft een titel ontworpen, nog wel in het oorspronkelijk Spaansch, gelijk wij aanstonds zullen zien.

Voorts verhaalt Van Til, dat Spinoza zijn tractaat opstelde *voor zijne afwijking van het Jodendom.* Wij herhalen, dat ook hier *voor* niet de beteekenis kan hebben van *ante,* doch zeggen wil: met betrekking tot, of beter nog: naar aanleiding van. Bayle vertaalt dan ook juist: 'de sa sortie de la Synagogue'. Ongerijmd is het aan te nemen, dat Spinoza vóór zijne excommunicatie een dergelijk geschrift zou hebben samengesteld, vooral na hetgeen onlangs aangaande zijne jeugd is bekend geworden; Bento de Spinoza is niet voor geleerde of theoloog opgeleid geworden, maar heeft tot het hem onmogelijk werd, koophandel gedreven (Vgl. Vaz Dias en Van der Tak, Spinoza Mercator & Autodidactus, 1932). Trouwens de 17de eeuw kende niet het verlaten van een kerkgenootschap (sit venia verbo), anders dan door overgang tot een ander. Intusschen, al heeft hij niet zelve het initiatief genomen tot zijne afscheiding van het Jodendom, de grond hiervoor was wel degelijk gelegen in zijne heterodoxe gevoelens, zoodat, waar hij in zijne overtuiging volhard heeft, het niet onlogisch is te spreken van zijne afwijking, d.i. zijn afval van het Jodendom.

Eindelijk deelt Van Til mede, dat op raad van vrienden het tractaat door Spinoza is *achtergehouden,* doch dat hij later hetgeen daarin voorkomt *spaarzamer en behendiger* in zijn Godgeleerd-Staatkundig Vertoog verwerkt heeft. *Achtergehouden* wil naar onze meening zeggen: niet publiek gemaakt, niet ter perse gelegd. Geenszins kan Van Til hiermede willen zeggen, dat Spinoza een soort

van verdediging had opgesteld om die aan Parnassim der Portugeesche Gemeente over te leggen. Niets kan minder waar zijn. Doch de excommunicatie was een openbaar feit en hiertegenover zal Spinoza aanvankelijk zich eveneens in het openbaar hebben willen te weer stellen. Zulks is toch in een dergelijk geval de gewone gang van zaken. Willem van Oranje ook had na het bandecreet van den Spaanschen Koning dezen niet zijne apologie in manuscript doen toekomen, maar had haar, door de pers vermenigvuldigd, de wereld ingezonden. Bovendien, ware Spinoza's uiteenzetting uitsluitend bestemd geweest voor Parnassim en Rabbijnen der Portugeesche Gemeente te Amsterdam, zij zou niet in het Spaansch, doch in het Portugeesch geschreven zijn. Weliswaar bedienden de Amsterdamsche Sephardim zich meermalen van de Spaansche taal, maar dan bepaaldelijk in voor het buitenland bestemde, vaak wetenschappelijke geschriften; voor aangelegenheden de gemeente betreffende, diende het Portugeesch als voertaal.[1)]

Intusschen, Spinoza heeft zijne apologie niet doen drukken: op raad zijner vrienden heeft hij daarvan afgezien. Deze gedragslijn is volkomen in overeenstemming met de voorstelling, die wij ons in het algemeen van Spinoza's karakter kunnen vormen. Wel kon hij zich ernstig boos maken, doch zelden zou hij zich door zijn toorn laten verleiden tot een daad van onbedachtzaamheid. De man, die het woord ‘Caute’ in zijn zegel voerde, heeft ten slotte niet meer ergernis willen wekken dan onvermijdelijk ware. En Spinoza schijnt in zijne apologie nog al tegen de Joden te keer te zijn gegaan; toen dezelfde stof in het Tractatus Theologico-Politicus verwerkt is geworden, geschiedde zulks *spaarzamer en behendiger;* bedoeld zal zijn: gematigder en voorzichtiger.

De hier gegeven voorstelling van zaken vindt bevestiging in een bericht van een zekeren Dr. Hallmann, die, toen hij met Gottlieb Stolle, later professor te Jena, in den jare 1704 op eene reis door Duitschland en de Nederlanden den zoon van Spinoza's uitgever Rieuwertsz bezocht had, naar aanleiding daarvan in zijn dagboek aanteekende, dat de jonge Rieuwertsz hem verklaard had:

1) Zoo was ook het formulier van Spinoza's ban in het Portugeesch geredigeerd. Als eene proeve van moderne biographie wijzen wij op Dr. A. Vloemans' verklaring: ‘Op de vervloeking in 't Spaansch, antwoordde hij met een apologie in 't Spaansch.’ Dit wordt gelezen in een werk, dat, naar het voorbericht er van mededeelt, eene leemte in de wereldliteratuur poogt aan te vullen (Spinoza, de mensch, het leven, en het werk, 1931; p. 110/111).

‘Was man gefunden, das habe man auch alles zum Druck befördert, ausser ein grosses Werk, so Spinosa wider die Juden geschrieben, und dieselben hart tractiret. Spinosa habe es schon vor dem Tractatu Theologico-Politico fertig gehabt und doch unedirt liegen lassen, woraus sie denn auch geschlossen, dass er es nicht publicirt haben wollen. Er (Rieuwertsz) habe das Msst. gehabt, aber an jemanden weggelassen.....’ (Vgl. Freudenthal, Lebensgeschichte Sinoza's in Quellenschriften, 1899; p. 224.)

De mededeeling van Hallmann staat onafhankelijk van de andere door ons geciteerde berichten, al is het waarschijnlijk te achten, dat Stolle en Hallmann, die zich voor Spinoza bleken te interesseeren, Bayle's artikel over den wijsgeer gekend hebben; Colerus ‘Korte doch waarachtige Levensbeschrijving’ was echter toen nog niet verschenen.

Resumeeren wij. Noch uit het oudste bericht, dat van Van Til, noch uit de vermoedelijk onafhankelijk daarvan staande mededeeling van Hallmann kan worden besloten, dat Spinoza een geschrift, door Bayle kortweg apologie geheeten, aan het Bestuur der Portugeesche Gemeente heeft doen toekomen en evenmin dat zulks ook de bedoeling is geweest. De bewering van Colerus dienaangaande is een op loutere fantaisie berustend toevoegsel aan Bayle's artikel, naar hij zelf getuigt, zijn eenige bron. Voorts is komen vast te staan, dat indien Spinoza ooit een soort van apologie in het Spaansch zou hebben opgesteld, waarvan verschillende gedachten later in het Tractatus Theologico-Politicus verwerkt zouden zijn, ons geen titel van deze uiteenzetting bekend is. Eindelijk kan niet worden ontkend, dat er zelfs aanleiding bestaat om te betwijfelen, dat door Spinoza ooit eene zoodanige verhandeling is geschreven; in elk geval, dat zij bij zijn dood nog in manuscript aanwezig was. Want noch Jarich Jelles, die in de Voorrede der Nagelaten Schriften angstvallig waakt, dat eene niet meer voorhanden zijnde beschouwing over den regenboog, later onder eens anders naam ter perse mocht worden gelegd, noch Dr. Schuller in zijne correspondentie met Leibniz (Vgl. Freudenthal, Die Lebensgeschichte Spinoza's in Quellenschriften u.s.w., 1899; p. 203), noch Jean Maximilien Lucas in de oudste biographie van den wijsgeer maakt er melding van. Wel wordt gewag gemaakt in de bij enkele edities van Lucas' levensbeschrijving voorkomende

‘Catalogue des Ouvrages de Mr. de Spinosa’ van eene Apologie, doch het is meer dan waarschijnlijk, dat deze Catalogus eerst jaren later aan het eigenlijke levensbericht werd toegevoegd. Hiermede konden wij volstaan, ware het niet, dat alsnog voor ons ligt een werk van Christophorus Theophilus de Murr uit het jaar 1802, waarin te lezen staat, hoe de schrijver destijds uit den mond van een der Parnassim van de Portugeesche Gemeente te Amsterdam vernomen had, dat Spinoza' apologie verbrand was. Hoe dit te rijmen met onze conclusie, dat een zoodanig geschrift nimmer was ingediend geworden?

De Murr publiceerde in 1802 Spinoza's ‘Adnotationes ad Tractatum Theologico-Politicum’, waaraan hij eene beknopte bibliographie en eene iconographie met betrekking tot den wijsgeer toevoegde. Bedoelde Adnotationes had hij destijds afgeschreven van een te Amsterdam berustend exemplaar van het Godgeleerd-Staatkundig Vertoog, waarin zij als kantteekeningen in handschrift voorkwamen. Ook het meerendeel van de overigens door hem te boek gestelde gegevens had hij op eene bijkans eene halve eeuw vroeger, bepaaldelijk in 1756/'57, door Holland ondernomen reis verzameld. In het bezit van eene aanbeveling van den geleerden Pensionaris van Rotterdam, Mr. Gerard Meerman, had Von Murr toen mede een onderzoek ingesteld naar Spinoza's zoogezegde apologie, aan het bestaan waarvan hij op grond van de Dictionnaire van Bayle, welke hij in de uitgave van 1741/'44 kende, en van vertalingen van Colerus, niet twijfelde. Het resultaat van zijn navragen in deze deelt hij dan anno 1802 in de volgende bewoordingen mede:

‘Exposuit latius et exacte in hocce Tractatus (sc. Tract. Theol.-Pol.), quae antea 1660 hispanice Rabbinis Synagogae Lusitanicae Amstelod. declarauerat in *Apologia para justificarse de su Abdicacion de la Synagoga.* A. 1757 frustra eam quaesiui apud Proceres Synagogae nouae, quamuis munitus commendatione Dom. *Gerardi Meerman,* Syndici Roterodamensis. Flammis periisse *Pinto* adseuerabat.’

Hier treffen we voor het eerst de heden ten dage door Dr. Gebhardt als titel aangehaalde Spaansche omschrijving van Spinoza's apologie. Ter loops zij opgemerkt, dat De Murr de excommunicatie blijkbaar vier jaar te laat stelt. Doch wat te denken

van het antwoord des Heeren De Pinto? indien De Murr al iemand van dien naam gesproken heeft. Want hoewel het natuurlijk mogelijk geweest kan zijn, dat een van Parnassim toen inderdaad aldus heette, bedenke men, dat de naam *Pinto* in de 18de eeuw min of meer als een soortnaam gold, waarmede elke zeer vermogende Portugeesche Jood werd aangeduid, gelijk eene eeuw later elke millionair in de taal des dagelijkschen levens een Rothschild zou heeten (Vgl. o.m. Schudt, Jüdische Merkwürdigkeiten, 1714; I, p. 292 sq., 574 sq.) Voorzien van eene introductie van den Rotterdamschen pensionaris, is De Murr, toen een eenvoudige Hoogduitsche studiosus van drie-en-twintig jaar, dan met zijne vraag naar Spinoza's apologie te lande gekomen bij een zeer vermogenden en aanzienlijken Portugeeschen Israëliet. Wanneer men nu bedenkt, dat van Joodsche zijde tot dusverre nimmer eenige wetenschappelijke belangstelling ten opzichte van Spinoza of diens werken betoond was, - deze zou eerst later komen - en de wijsgeer in Israëlietische kringen slechts bij eene vage doch beslist ongunstige reputatie bekend gebleven was, dan wordt het begrijpelijk, vooreerst, dat de parnas, tot wien De Murr zich gewend had, niets van het bestaan eener apologie van Spinoza afwist, en vervolgens, dat hij, vernemende, dat er een zoodanig geschrift geweest moest zijn, niet den minsten lust gevoelde, daarnaar een onderzoek in te stellen. En waar hij niet meende, dat hij zich veel aan den jongen De Murr behoefde te laten gelegen liggen, maakte hij zich van de zaak af door de verklaring, dat het gevraagde stuk verbrand was. Door deze, naar het ons voorkomt plausibele, voorstelling wordt de tegenstrijdigheid opgeheven, die anders tusschen de berichten van Van Til en De Murr zou blijven bestaan. Afgescheiden nog hiervan moet stellig onjuist geacht worden, hetgeen Von Dunin Borkowski in zijn ‘Der Junge De Spinoza’ omtrent De Murr schrijft:

‘Besonders eifrig, aber erfolglos suchte er im Archiv der Amsterdamer Synagoge die spanische Apologie, welche Despinoza bei seiner Ausstossung aus der jüdischen Gemeinschaft zu seiner Rechtfertigung verfasst hatte.’

Nog heden ten dage kan een vreemdeling niet vrijelijk in het archief der Portugeesche Gemeente te Amsterdam onderzoekingen verrichten.

Van Spinoza's leven vóór 1660 blijken alle oudere biographen

nagenoeg niets geweten te hebben, en nog thans is onze kennis hieromtrent uiterst gering. Slechts in den allerjongsten tijd is door de publicatie van de in het bovenvermelde werk ‘Spinoza Mercator & Autodidactus’ opgenomen documenten eene kleine doch betrouwbare bijdrage geleverd geworden. Overigens is men vooralsnog aangewezen op de interpretatie van niet-authentieke gegevens. Ten opzichte van Spinoza's zoogenaamde Apologie werd thans een poging ondernomen tot reconstructie harer geschiedenis. Zij leidde tot de reeds gestipuleerde conclusie, dat geen geschrift van dien aard of onder dien titel ooit door Spinoza aan de opzieners der Synagoge is ingediend geworden en dat daartoe ook niet de bedoeling heeft voorgezeten, doch dat, zoo al niet de waarschijnlijkheid, dan toch de mogelijkheid bestaan blijft, dat, evenals eenmaal de door De Murr vermelde Ethica van Spinoza met het Hoofdstuk over den Duivel als Korte Verhandeling weergevonden werd, ook eens een Spaansch Tractaat als Godgeleerd-Staatkundig Vertoog in embryonalen toestand aan het licht zal worden gebracht.

Uit den tijd van Jean Baptiste Lully door H.F. Kernkamp.

Er heeft deze November-maand te Amsterdam een muziekgebeuren plaats, dat in breeden kring de aandacht zal trekken.

Ter gelegenheid van haar gouden jubileum besloot de Wagner-vereeniging een opera op te voeren van Jean Baptiste Lully en koos - in overleg met Henry Prunières, den bekenden biograaf van den componist - diens laatste werk: 'Acis et Galathée', om daarmee te eeren den man die in Frankrijk de uit Italië ingevoerde opera tot een kunstgenre hervormde, dat met den Franschen smaak beter overeenkwam, en die begreep dat de toen reeds met versieringen overladen Italiaansche muziek den Franschen geest niet kon behagen en dat daarvoor een meer sobere muziek, doch krachtiger en van sterker uitdrukking in de plaats moest treden, welke zich beter aansloot aan de klassieke tragedies der groote Fransche dichters.

In 1679 verscheen te Parijs een merkwaardig boekje, geschreven door Mr. de Bacilly, een priester uit Normandië, die te arijs zangonderwijzer was. Het droeg tot titel: 'Remarques curieuses sur l'art de bien chanter et particulièrement pour ce qui regarde le chant Français', waarbij als 'aanbeveling' was gedrukt: 'Ouvrage très-utile, non seulement pour le Chant, mais même pour la Déclamation.'

1679. - Dat was dus in den tijd toen de Italiaansche geest

door de Fransche muziekwereld ging en een uitnemenden invloed uitoefende op het kunstgezang, in het merkwaardige tijdperk toen te Parijs Lully alleenheerscher was in het rijk der toonkunst. Sinds 1669 bestond de ‘Académie de Musique’. Lodewijk XIV had aan den abt Perrin voor den tekst, aan Cambert voor de muziek en aan Sourdiac voor de decoratie, verlof gegeven, daarin opera's en voorstellingen in muziek en Fransche verzen op te voeren, en te zingen, zooals men dat ook in Italië deed. Lully echter, de begaafde Italiaan, die van koksjongen in de hofkeuken tot ‘Sécrétaire du Roi et Sur-Intendant de la Musique’ wist op te klimmen, verdrong - op allesbehalve behoorlijke manier - het zoo bekend geworden drietal, dat door een tijdgenoot, St. Evremond, aldus beoordeeld wordt: ‘Men zag de machines met verbazing, het dansen met genoegen, men hoorde den zang met welgevallen en de woorden met afkeer.’

Bevat het zooeven genoemde werkje van Mr. de Bacilly inderdaad tal van behartenswaardige opmerkingen en interessante bijzonderheden, het leert ons ook - en dit is zeer zeker van belang - dat, terwijl aan het Fransche hof Lully en dus de Italiaansche kunst de alleenheerschappij had, in nederiger kringen een inheemsch plantje bloeide, dat wortelde in het diepst der natie: de ‘chanson’.

Intusschen - Giambattista Lulli, zooals hij in Italië, of Jean Baptiste Lully, zooals hij in Frankrijk genoemd werd, moet ongetwijfeld tot een der allerbeste componisten van zijn tijd gerekend worden, die tot de ontwikkeling van de opera in Frankrijk zeer veel heeft bijgedragen. En van zijn compositietalent getuigt Lavoix: ‘Variété dans l'invention mélodique, vérité dans l'expression, richesse dans les rhythmes, coloris dans l'instrumentation, autant du moins que l'époque le permittait, Lully avait toutes ces qualité's.[1)]

De bekende vorm dien Lully gaf aan de ouverture - hij verving de Toccata der oudere Italiaansche meesters door een muziekstuk in twee of drie deelen, bestaande uit een Largo, een Allegro in fuga-stijl en soms tot slot een Menuet - is een

1) H. Lavoix: Histoire de l'instrumentation.

muziekgeleerde als Hugo Riemann aanleiding te schrijven: ‘Die gegenüber älteren Ansätzen gewaltig gesteigerte Pracht und harmonische Fülle der pavaneartigen Einleitungen seiner Ouvertüren ist so imponierend, dass sie sofort von Aller Welt nachgeahmt wurde; bis zu Bachs und Händels letzter Lebenszeit, d.h. bis zur Mitte des 18 Jahrhunderts, ist die Lullysche Ouvertüre eine der in der allerersten Reihe stehenden Instrumentalformen; sie ist wohl von Zeitgenossen Bachs überboten worden, aber doch unter strengem Anschlusz an die Manier Lully's.[1)]

Als zoon van een molenaar - niet van een adellijk heer, zooals wel eens vermeld wordt - werd Lully in 1632 te Florence geboren. Toen ridder De Guise hem mede nam naar Frankrijk, kwam hij te Parijs als koksjongen in dienst van mademoiselle De Montpensier, die hem viool liet studeeren en hem later als ‘muziekpage’ aanstelde. De jonge Lully toonde zijn dankbaarheid door.... een spotvers op zijn meesteres te dichten en werd daarom uit haar dienst weggejaagd. Kort daarop had hij het geluk te worden opgenomen in het hoforchest van Lodewijk XIV, de zoogenaamde ‘24 Violons du Roy’ en weet zich zóó in 's konings gunst te dringen dat hij wordt aangesteld tot leider van een - opzettelijk voor hem ingesteld - kleiner orchest: ‘Les 16 petits’.

Verscheidene opera's en balletten heeft Lully gecomponeerd. De meest bekende zijner opera's - waarvan enkele zich een eeuw op het repertoire hebben gehandhaafd - zijn: ‘Les fêtes de l'amour et de Bacchus’, ‘Cadmus et Hermione’, ‘Alceste’, ‘Thésée’, ‘Atys’, ‘Isis’, ‘Le triomphe de l'amour’, ‘Phaéton’, ‘Roland’, ‘Armide et Renaud’ en - zijn laatste werk: ‘Acis et Galathée’.

Overal hoorde men brokstukken uit Lully's werken zingen. ‘Ses chants étaient si naturels’ - schrijft Titon du Tillet - ‘que pour peu q'une personne êut du goût pour la musique et l'oreille juste, elle les retenait facilement à la quatrième où cinquième fois qu'elle les entendait; aussi les personnes de

1) Hugo Riemann: Handbuch der Musikgeschichte.

distinction et le peuple chantaient la plupart de ses airs d'opéra’.

Lully's muziek sloeg de menschen naar het hoofd. De keukenmeisjes zongen den ganschen dag met betraande oogen: ‘Amour, que veux tu de moi?’

Veelzijdig begaafd, was Lully niet tevreden met zijn opera's zelf te leiden; dikwijls stond hij zijn plaats aan een ander af, om een rol als tooneelspeler of danser op de planken te vervullen en ook in die beide hoedanigheden zijn meer dan gewone gaven te toonen. Een bewijs hoezeer Lully de gunst van den koning genoot, is zeker wel het feit, dat Lodewijk XIV meermalen als danser optrad in een ballet dat Lully had gecreëerd.

Voor zijn balletten wist hij zich soms een zeer goeden tekst te verschaffen; zoo had hij voor ‘Les fêtes de l'amour’ de medewerking van Molière verkregen. Op zijn bekende arrogante manier heeft Lully ook getracht Molière bij den koning te verdringen; dat het tusschen Molière en Lully tot een breuk moest komen, is gemakkelijk verklaarbaar.

Overigens vond Lully in den dichter Quinault een ijverig medewerker; samen schreven ze in veertien jaar tijds niet minder dan twintig opera's en divertissementen.

Ook bestaat er kerkmuziek van Lully; eenige motetten voor twee koren werden door Ballard uitgegeven, terwijl in de bibliotheken te Versailles en die van het Conservatoire te Parijs zich nog heel wat gewijde muziek in manuscript moet bevinden.

Schrik niet, als ge hoort, dat door latere onderzoekingen het vermoeden is gewekt, dat Lully zijn ouvertures en andere orchestrale stukken door bekwame organisten te Parijs tegen een goed honorarium liet componeeren en deze toch voor eigen werk liet doorgaan.

‘Dit vermoeden wordt vrijwel zekerheid’ - schrijft Van Milligen in zijn ‘Ontwikkelingsgang der Muziek’ - ‘wanneer men de ouverture “Roland” van Lully vergelijkt met de sobere, vaak simpele orchestbegeleiding der vocale nummers van dit en andere werken van dezen componist. De ouverture “Roland” heeft een stijl, die sterk aan Händel en aan den orgelstijl herinnert en wijkt dus geheel of van dien van Lully, waarin van contrapuntiek geen sprake is.’

Er zijn er ook, die beweren dat Lully geen noot heeft ge-

componeerd van hetgeen op zijn naam staat; maar men bedenke, dat laster ook toen reeds een snel voortwoekerend kwaad was.

De Italiaan, die zulk een belangrijke plaats in het Fransche muziekleven heeft ingenomen en de hem door den koning opgedragen taak met den grootsten ijver vervulde, slaat als mensch geen schitterend figuur.

Laat ons aannemen dat Madame de Sévigné de waarheid spreekt - en wie durft er aan twijfelen, daar zij immers een ‘oprechte vrouw’ was? - als zij ons vertelt dat Lully een uitnemend echtgenoot en een liefderijk vader was, toch geloof ik dat Lully een man was van gering allooi. Heerschzuchtig en onbetrouwbaar in hooge mate, minderwaardig van karakter. Hij had ze ‘achter de mouw’, en liegen en bedriegen ging hem glad af. De lage wijze waarop hij zijn collega's Perrin en Cambert het hun door den koning verleende privilege om in Frankrijk opera's op te voeren, wist afhandig te maken, doet hem - in mijn oogen - reeds niet meer aanspraak maken op den naam van fatsoenlijk man.

Als een merkwaardig staaltje van Lully's onoprechten aard moge ook nog het volgende gelden. Toen hij ernstig ziek was en geestelijken bijstand verlangde, maakte zijn biechtvader bezwaar hem de absolutie te geven, omdat hij zoo menig ‘zondig’ werk het licht had doen zien. De zieke liet de partituur van zijn laatste opera brengen en ze voor de oogen van den geestelijke verbranden. Lully herstelde en ontmoette kort daarna een vriend die hem beklaagde dat hij zulk een belangrijk werk had moeten offeren, waarop Lully zei: ‘Maak je maar niet ongerust; ik had er nog een tweede afschrift van.’

Bij velen zijner tijdgenooten, vooral bij de letterkundigen, was Lully zeer gehaat en het ontbrak niet aan hekeldichten en schotschriften. Zoo dichtte Boileau o.a. op Lully:

> En vain par sa grimace un bouffon odieux
> A table nous fait rire et divertit nos yeux;
> Ses bons mots ont besoin de farine et de plâtre:
> Prenez le tête à tête, ôtez lui son théatre,
> Ce n'est plus qu'un coeur bas, un coquin ténébreux;
> Son visage essuyé n'a plus rien que d'affreux.

Maar - ook lofdichten op Lully zijn er vele. Gewoonlijk kreeg - zooals bijv. in de volgende regelen - ook de koning meteen zijn deel:

Les ouvrages brillants de charmes inouies
L'on fait prendre ici bas pour Dieu de l'harmonie.
Quelle gloire! Il la doit à son rare génie,
Mais pouvoit il moins faire? Il chantait pour Louis!

Men hield er in Lully's tijd buitengewoon van z'n hart uit te storten in verzen; heel vermakelijk is ook de volgende proeve van dichtkunst van Quinault, den medewerker van Lully o.a. aan de opera ‘Roland’, waarvoor Lodewijk XIV het onderwerp had aangegeven:

Ce n'est point l'opéra que je fais pour le roi
Qui m'empêche d'être tranquille,
Tout ce qu'on fait pour lui paroit toujours facile.
La grande peine où je me voi
C'est d'avoir cinq filles chez moi
Dont la moins âgée est nubile.
Je dois les établir, et voudrois le pouvoir,
Mais à suivre Apollon, on ne s'enrichit guère:
C'est avec peu de bien un terrible devoir
De se sentir pressé, d'être cinq fois beau-père.
Quoi cinq actes devant notaire
Pour cinq filles qu'il faut pourvoir,
O ciel, peut on jamais avoir
Opéra plus facheux à faire?

Lully stierf in 1687 op 54-jarigen leeftijd. Driftig geworden bij het dirigeeren, sloeg hij met zijn dirigeerstok tegen den voet, waardoor een abces ontstond, tengevolge waarvan hij overleed.

Hij liet een zeer groot vermogen na. Daar had hij wel voor gezorgd!

Jean Baptiste Lully is ontegenzeggelijk een man van genie geweest, die duidelijk inzag welk genre voor zijn tijd en zijn

omgeving paste en die in een nauwere vereeniging van muziek en poëzie het middel vond om aan zijn publiek te behagen. Hij ging weer terug tot de zuivere begrippen, vroeger door de Florentijnen opgesteld en later door Gluck en Wagner weer naar voren gebracht.

En dengenen die meenen, dat Lully in de kunst van instrumenteeren, van het moderne standpunt beschouwd, niet veel verandering heeft gebracht, zij herinnerd, dat hij fagotten, trompetten en pauken gebruikte en den ‘petit violon’ met vier snaren invoerde. De ‘basse de viole’ - later violoncel genoemd - voerde de baspartij uit, terwijl de ‘violes’, ‘haute contre’ of ‘alto taille’ en ‘quinto de violon’ de middenstemmen vormden en niet anders dan als vulstemmen gebruikt werden.

Na Lully's dood verliepen er meer dan tachtig jaar, zonder dat de grenzen van het door hem gevormde kunstgenre noemenswaard werden uitgezet. Ofschoon er onder zijn opvolgers en navolgers mannen waren van groot talent, deden deze toch niets om den door Lully geschapen vorm der muzikale tragedie, der ‘Groote Opera’ verder te ontwikkelen. Zelfs Rameau - wiens werken, wat vorm en inhoud betreft, verre boven die zijner tijdgenooten staan - was daartoe een te weinig krachtige persoonlijkheid. Dat Rameau de muziek verwaarloosde, is echter onjuist. Misschien heeft hij dit alleen gedaan toen hij op zeventienjarigen leeftijd een liefdesavontuur had met een jonge weduwe. Maar verliefde menschen doen wel eens meer vreemde dingen!

Tooneel-notitie door Joh. W. Broedelet.

Vera Bondam.

Wat onderscheidt de ware tragédienne direct van alle andere actrices? Haar natuurlijke grandezza, welke 'n uiting is van opperste distinctie. Dit heft haar onmiddellijk hoog boven haar omgeving uit. 't Is, of ze op 'n heel ander plan staat dan haar medespelers. Ook lichamelijk lijkt zij grooter dan haar partners. Door haar actie ontgroeit ze aan zichzelve. De hooge vlucht harer verbeelding wenkt haar naar wijdere grenzen dan haar tijdelijkheid kende. Zij meet met maten, die niet meer van aardschen bodem zijn.

Met andere woorden: haar ziel neemt haar op naar 'n wereld, waar alles grooter en lichtender en zwieriger is dan hier beneden. Alle kleinheid valt van haar af. 't Klinkt mogelijk wat mal van oude stijl, doch ze loopt niet: ze schrijdt. Hoewel ze niet groot van gestalte behoeft te zijn, ziet ze over 'r medespelers heen: haar horizont ligt verder dan die der anderen. Elk harer bewegingen heeft het gevleugelde van wat zich in hooge luchten beweegt. En er gaat 'n lichten van haar uit, of 'n innerlijke glans zich bij haar baan breekt.

Alles aan haar - en dìt onderscheidt haar zoo zeer van haar omgeving - heeft de cadans van het ontijdelijke. Het heeft het hoogere rhythme der ziel en daardoor iets onstoffelijks. De glans der oogen, de beving van 't gebaar, de klank der stem, 't schijnt alles doordrenkt van 't mysterie van den onzichtbaren achtergrond des levens, waar alles gewijd aandoet als van 'n

onnaspeurlijke heerlijkheid. Ook hierdoor is ze van 'n ontroerende smachting en 'n teedere vreugd, welke gevleugeld lijken.

In 't kort: ze is 'n gedicht en dus van 'n aparte, edele allure. En hieraan geeft men den naam: tragédienne.

* * *

Zie Vera Bondam als het eenvoudige bloemenmaakstertje Madeleine in 't zoo kundig geschreven *Jeanne* van Henri Duvernois en ge ziet dien avond vrijwel niets anders meer. Is 't niet elk oogenblik, of ge recht in den hemel kijkt? Er flonkert 'n ster voor u en ge kunt u aan dat gezicht niet verzadigen. Het is alles van 'n edelheid, welke u stiller maakt en rijker en vol ontzag voor de diepe werking van 't schoone. En toch, al trekt ze u op naar 'n sfeer, waar ge slechts de beste oogenblikken van uw leven vertoeft, er is niets gewilds, geforceerds aan haar. Zij blijft het simpele bloemenmaakstertje Madeleine in 't atelier van de stuursche madame Savignolle en ge vindt 't zeer begrijpelijk, dat ze straks naar haar dakkamertje gaat. Doch 't vreemde hieraan is, dat ze het eenvoudige figuurtje, dat ze voorstelt, tevens idealiseert, verpuurt. Als ze naar haar dakkamertje gaat, *stijgt* ze in dubbele beteekenis! Dit is 't geheim van de waarachtige tragédienne. Al blijft ze prachtig precies menschelijk, ze veralgemeent toch, verwijdt, verheft, symboliseert, dicht. Ze zweeft tusschen aarde en hemel en daardoor staren we naar haar als naar iets dat bòven ons geschiedt. *Wij* zitten op onze stoelen, *zij* is los van alles.

'n Klein voorbeeld. In de eerste acte zit Madeleine aan haar werktafel en maakt kunstbloemen. Zoo zou elke andere goede actrice het ook doen: levendig, elegant, aardig. Maar Vera Bondam legt er nog iets anders in, waardoor dit korte, speelsche scènetje u dagenlang bijblijft. Zonder 'n schijn van onnatuur of eenige pose of zelfs maar 'n vleugje van effect-bejag, voert ze dat op naar 'n plan, waar 't grootere beteekenis krijgt. Dit is maar niet zoo een of ander bloemenmaakstertje, dat liefjes haar bezigheden verricht. Nee, dit is *de* vrouwlijke gratie, 'n poëem op de lieftalligheid van de iets schoons scheppende jeugd.

Dit ademt lente, ontluikende liefde, 'n zacht bedwelmende verrukking. Dit is leven en symbool tegelijk en daardoor gróót en dus der tragédienne!

Wat in haar creatie nog in 't bijzonder treft, is dat zij in haar sprekendste scènes (dit klinkt bijkans, of 't als woordspeling bedoeld is!) zoo weinig stem gebruikt. Ze fluistert den halven avond en zelden toch werd er zóó naar 'n actrice geluisterd! Haast zonder geluid was 't, of ze zich immaterialiseerde. Doch de klank van wat ze zei, was er niet te minder diep om, integendeel! Het tooneel stond vol van 't rijke leven der ziel. En dat heeft geen luide woorden noodig.

Vera Bondam is in deze rol uitgegroeid tot 'n groote tragédienne. En dat er in deze algemeene tooneel-verschijning óók nog groei zit, bewees ze: alles wat nog kon zweemen naar het vieux jeu der sterren van weleer - te schoone standen, te zangerig geluid, te sterk spel der handen en wat men op dat gebied meer te genieten kreeg - was volledig, met fijnzinnig artistiek begrip, uitgeroeid. In de plaats van dat alles zagen we 'n edele grandezza, 'n opperste distinctie van binnen-uit, welke bij oogenblikken slechts de ziel scheen te doen leven. Zuiverder en verhevener kan 'n tragédienne zich al niet ontplooien!

Invallen door Frans Erens.

In het werk van Ary Prins vind ik een grondfout. In plaats van het gedwongen-zijn der uiting is daar elke uiting, vóór dat zij vorm krijgt, overwogen. Slechts na goedkeuring van de zich opdringende voorstelling teekent hij op. Hij weet dan nauwkeurig, dat hij dat heeft gedaan; hij kent de grenzen van zijn voorstelling. Ik voor mij werd liever gewaar een zekere onbewustheid bij de opteekening, een gedrongen-zijn om neer te schrijven, wat de geest heeft waargenomen. Ik mis die onbewustheid in Prins' later werk; maar dit, naar mijn meening, grondfoutelijk beginsel heb ik niet aangetroffen in zijn eerste werk: *Uit het leven.* Daarin wordt niet gevonden die angstvalligheid in het zeggen van de derde periode. De tweede periode van Ary Prins, de Poe-iaansche, leed volgens mij aan inspiratie uit vreemde bron.

In zijn laatste periode was hij geen volgeling, maar een oorspronkelijk schrijver, (een hoog te waardeeren eigenschap) maar mij dunkt zijn eerste manier, neergelegd in zijn boekje *Uit het leven,* de beste. In deze eerste manier was hij niet sterk, zij was niet geserreerd, maar zij gaf de personen, die zij beschreef met genoegzamen nadruk, harmonisch zonder te vervallen in banaliteiten.

De werkelijke overgave, de gloed heeft aan Prins ontbroken. ‘De god in zijn ziel’ was niet in zijn werk te vinden, zoodat hij niet met recht kon zeggen: ‘Est deus in nobis, agitante calescimus illo.’ Vandaar iets kouds in zijn werk, de kilte der reflexie. De ‘spiritus principalis’ ontbreekt hem, de lezer moet een concessie doen, voordat hij tot bewondering kan overgaan.

* * *

Mallarmé was een eenzame. Hij kon geen contact krijgen met menschen op wie zijn gevoelens konden overgaan. Hij wilde ronddraaien in zijn eigen sensatie en, helaas, zijn wensch werd bevredigd. Hij bleef voor *zich.* In den draaimolen van zijn gedachten, van zijn wirwarrende beelden, was voor een ander geen mogelijkheid in te springen. Hij weerde hem af, die met hem mee wilde draaien en toch wekte hij door dat afstooten het verlangen zich met zijn beelden en gedachten te vereenigen. Hij wilde aantrekken door af te weren, zooals sommige vrouwen hunne bekoorlijkheden zoeken te verhoogen door hen weg te stooten, die er zich door aangetrokken gevoelen.

Mallarmé laat zijn gedachten bliksemen en nu en dan laat hij ze fosforesceeren door een geheimzinnig licht, hij laat glimmende vonken zien in de duisternis; en zooals in de duisternis de glimmende vonken worden gezien, zonder dat hun oorsprong en hun plaats duidelijk worden, zoo ook in zijn poëzie.

Ik heb voor Mallarmé en zijn werk den grootsten eerbied. Ook breng ik hem mijn volle sympathie, want zijn persoonlijkheid bewoog zich in de meest smettelooze hoogte. Daaruit keek hij niet met minachting neer naar hen, die naar hem opzagen, het vuurwerk wilden volgen in die donkere luchten daar boven. Bij zijn gedichten en zijn proza zie ik sterren vallen en schieten, kleurrijk in den zwarten hemel en somtijds meen ik melodiëen van wegstervende wereldbollen te vernemen. Doch ik staar mij blind naar de hoogte, naar de lichten wemelend en geheimzinnig, waar mijn verstand geen deel aan kan krijgen, die ik slechts kan zien. Sommige zullen zeggen, dat dat ook niet noodig is, dat ik niet behoef te begrijpen. Doch ik beweer, dat dat wel noodig is. En zoo ik al niet het geheel van de woorden-combinaties kan omvatten tot in den grond, moet ik ten minste de oppervlakte geheel kunnen omringen met mijn geest.

Mallarmé heeft veel laten denken achter zijn woorden; doch dat denken heeft hij overgelaten aan den lezer en dat bijna geheel. Als maker van droomen had hij moeten construeeren paleizen van gedachten, van gedachten, die de zijne waren en niet alléén zich houden en dan had hij moeten toonen de buitenlaag der dingen. Bij het lezen van zijn verzen en zijn proza moet ik ontzaglijke moeite doen en de krachtsinspanning, die van mij wordt geëischt,

maakt mij onmachtig tot genot. De dichter Mallarmé verlangt te veel! Zoo gaarne had ik naar zijn wensch gedacht en gevoeld, want zijn droomen drongen zich nooit op en hij werd nooit dwingerig. Maar, jammer, ik kon niet.

* * *

Een ieder kent Goethe's gedicht: ‘Kennst du das Land, wo die Citronen blühen, - im dunklen Laub die Goldorangen glühen....’

Ieder kent ook de opera Mignon van Ambroise Thomas. Eenige seconde vóór dat dit lied door de zangeres wordt gezongen valt een stilte van afwachting in de zaal. Ik vraag mij af of Goethe's gedicht en het lied van Thomas nog ooit zouden kunnen ontstaan in onzen tijd van tunnels en vliegkunst. De *Verte* is uit de litteratuur verdwenen en toch, de *Verte,* dat was de schoot, waaruit zoo menige schoonheid werd geboren.

* * *

Er is geen stad ter wereld, die zooveel schoone kerken heeft als Keulen aan den Rijn: De Dom met zijn prachtige vensters, Sanct Andreas, Sanct Gereon, Sanct Maria im Kapitol, de Apostelnkirche, Sanct Martin, om niet te spreken van de kleine basilica kort bij den Georgplatz. En dan nog zooveel andere mooie kerken: Sanct Cunibert, de Minoritenkirche, Sanct Ursula. Zoek een andere stad, die zulk een indrukwekkende rij kan toonen van architecturale meesterwerken. Ik heb nog niet genoemd de groote oude zaal, ‘de Gürzenich’, met gesneden houtwerk versierd.

Vóór veertig, misschien vijftig jaar geleden heb ik eens des avonds de Ursula-processie zien uit trekken. Daarin ging een rij van oude handwerkslui flambouwen dragende in de eene hand en in de andere den schedel van een der vermoorde maagden. Zij trokken door nauwe straten dicht bij den Rijn. Hoeveel honderden van jaren zijn Keulens burgers zoo getrokken?

Toen de processie voorbij was, kwam ik door een zijstraatje, waar ik een schoenmaker zag met een grooten bril op, die zat te werken. Zijn lampje stond vóór hem op zijn werkbank en daar

achter een glazen bol met water, die het licht moest versterken. Zoo zat hij te hameren en te kloppen aandachtig op zijn werk en zag mij niet, die buiten op straat naar hem stond te kijken, in de duisternis. Dicht bij de oorspronkelijke dingen zijn de menschen dáár gebleven, onbewust voelend de noodzaak daarvan. Ons volk is er een, dat dit niet voelt.

* * *

Si parva licet componere magnis, dan kan ook ik wel zeggen: *Dilexi justitiam, odi iniquitatem, propteria morior in exilio.*

Ik teeken dit op voor mijzelf, niet voor hem die dit leest.

Door den Poolschen corridor door H.Ch.G.J. van der Mandere.

Er zijn in Europa en in de wereld steden en gebieden, die een internationale reputatie genieten, geenszins altijd van gunstigen aard, gevolg van gebeurtenissen op het politieke tooneel. Menigmaal ontdekt men met zekere verrassing, dat deze ook uit een oogpunt van natuurschoon de moeite loonen. Men denke maar eens aan Constantinopel, tientallen jaren achtereen punt van politieke spanning bij uitnemendheid. Men denke aan Fiume, van waaruit prachtige tochten langs de Adriatische kusten en in het Dalmatische binnenland kunnen worden ondernomen. Men denke aan Scutari of Wilna, welke beide plaatsen van secundair belang, zij het ook onder geheel uiteenloopende omstandigheden, bijkans tot een internationaal conflict hebben geleid. En men denke aan Danzig, waarheen niet slechts in de laatste weken de blikken van velen werden gewend. Men behoeft Danzig maar te betreden om te zien, dat het een mooie en in vele opzichten bijzondere stad is. Maar de stad heeft geenszins het typische Duitsche karakter, dat men bij haar zou veronderstellen, wanneer men in den treure hoort vertellen, dat zij een bij uitstek Duitsche stad is. Wie door de Langegasse loopt en over de Lange Markt; wie het prachtige stadhuis, thans zetel van den Senaat der Vrije Stad Danzig en de daarbij gelegen Beurs bezoekt; wie het eerwaardige Domgebouw, het mooiste wellicht aan de Baltische kust, binnengaat; wie, last not least, wandelt door de prachtige oude Gassen, de Frauengasse in het bijzonder, waarop Danzig terecht zoo trotsch is, vraagt zich veeleer af of het niet in oud-Vlaanderen, ja gedeeltelijk zelfs oud-Holland is, waarin hij vertoeft. In dat gedeelte van de stad,

waar Recht- en Altstad zich scheiden, in de onmiddellijke nabijheid van de zoo karakteristieke binnenhaven, die de Mottlau schept, is het Arsenaal, het mooiste oude gebouw, dat Danzig heeft, werk van een Vlaamsch architect. Er is dan ook geen gelijkheid tusschen Danzig en een typisch Duitsche stad als b.v. Neurenberg; gelijkheid met Hamburg en Bremen, vooraanstaande Hanzesteden gelijk Danzig aan het einde der middeleeuwen eveneens is geweest, zoekt men zelfs vergeefs. Slechts in het moderne is deze gelijkheid aanwezig; men treft haar aan bij het station en bij het in de nabijheid daarvan gelegen huis, dat den Hoogen Commissaris tot woning dient. Dat huis was vóór den oorlog zetel van den commandant van het te Danzig gevestigde legercorps, en waar nu de Hooge Commissaris van den Volkenbond zetelt, heeft de bekende Veldmaarschalk Von Mackensen tevoren gewoond.

Dit karakter van Danzig is te verklaren uit de geschiedenis der stad, die anders is dan velen haar denken, en anders dan zij bij voorkeur van Duitsche zijde wordt voorgesteld. De gebieden langs den Weichsel, het van ouds Slavische Pomorze en de stad Gdansk werden inderdaad gedurende bijkans een eeuw door de Ridders van de Duitsche Orde bezet. Maar tengevolge van den nimmer rustenden strijd, dien deze met het Poolsche Koninkrijk daarover voerden, moest in 1466 bij het verdrag, te Torun gesloten, het gebied van Pomorze aan den Poolschen Staat worden teruggegeven, en werd Gdansk of Danzig in een zeer bijzondere positie gebracht. De politieke fout, door de Poolsche koningen van dien tijd begaan, was ongetwijfeld hierin gelegen, dat zij zich tevreden stelden met een recht van suzereiniteit op dat door de Duitsche Orde veroverde gebied, hetwelk het tegenwoordige Oost-Pruisen is.

Vanaf het oogenblik, dat Albert von Hohenzollern grootmeester van de Duitsche Orde werd, vingen de pogingen aan, door de Markgraven van Brandenburg aangewend om zich aan de leenheerschappij der Poolsche koningen te onttrekken, waarin intusschen eerst de Groote Keurvorst slaagde. Danzig heeft vanaf het verdrag van Torun tot aan de tweede Poolsche deeling in 1793, die het bij Pruisen inlijfde, verkeerd in de positie van Vrije Stad, die echter de heerschappij der Poolsche koningen op zich voelde drukken. Polen had er rechten, die verband hielden met Danzig's ligging als de door de natuur aangewezen havenplaats van Polen,

dat in alle deze eeuwen een der graanzolders van Europa is geweest. Sterk stonden de bewoners van Danzig op hun privileges, en meer dan eens is er strijd met Polen over deze privileges gevoerd; strijd met woorden, maar ook strijd met daden. Danzig vormde een gemeenschap op zichzelf, economisch nauw met Polen verbonden, ethnografisch ongetwijfeld tegen Duitschland leunend. Zoo weinig echter voelde Danzig neiging in het naburige Pruisen, ontstaan uit het Keurvorstendom Brandenburg, op te gaan, dat, toen de inlijving bij Pruisen een feit was geworden, vele Danziger families van ouden stempel de stad verlieten en zelfs de overgeblevenen lieten niet na, toen het Weener Congres ten tweede male over het lot der stad, reeds door Napoleon tot Vrije Stad gemaakt, moest beslissen, aan dat Congres te verzoeken de stad niet bij Pruisen in te lijven. Wie Danzig bezoekt en in het indrukwekkende Domgebouw binnentreedt, vindt daar nog het stoeltje, waarop de moeder van Schopenhauer gewoon was de godsdienstoefeningen bij te wonen. De ouders van Schopenhauer behoorden tot degenen, die liever Danzig verlieten dan in de stad te verblijven onder de heerschappij der Pruisische koningen!

De vrede van Versailles heeft eenigermate het regime hersteld, dat van 1466 tot 1795 Danzig heeft beheerscht. Er zijn verschilpunten in beide regelingen, wellicht zelfs meer dan gelijkenissen, wat echter niet wegneemt, dat in groote trekken van een gelijken toestand kan worden gesproken. Maar het groote verschil is daarin gelegen, dat het Danzig van 1919, het moge dan naar de uiterlijke kenteekenen geen typische en eeuwenoude Duitsche stad zijn, sedert het begin der negentiende eeuw wordt bewoond door een uitgesproken Duitsche bevolking, die zich geheel op Duitschland heeft georienteerd, en er genoegen mee nam, dat Duitschland niet meer, gelijk in den Poolschen tijd, een der eerste Oostzeehavens was, doch in de ranglijst opmerkelijk meer onderaan kwam. Polen had gewenscht, dat Danzig deel van het Poolsche gebied zou uitmaken; het verzet van Engeland maakte dit onmogelijk, en het betreffende programpunt van Wilson werd door het verdrag van Versailles aldus verwezenlijkt, dat Polen via Danzig een uitgang naar zee verkreeg. Doch slechts via de haven van een vrije stad. Als men een Pool spreekt, dan wijst hij er u op, dat de artikelen 100 e.v. van het verdrag van Versailles onmiskenbaar gaan in de richting,

dat Polen afdoend gezag zou hebben in de haven van Danzig. Dat is nader aldus uitgewerkt, dat de haven staat onder het bestuur van een commissie van vijf Danziger en vijf Poolsche leden, die, wijl zij het zelden of nooit eens waren en soms nog zijn, worden gepresideerd door een neutralen president, tot dusver een Zwitser van huize. Is men het met diens beslissing niet eens, dan is er voor beide partijen beroep bij den Hoogen Commissaris en van den Hoogen Commissaris op den Raad en van den Raad op het Internationale Hof van Justitie te 's-Gravenhage. Die lange weg is gegaan in tal van gevallen en nog wijst men u in Danzig de plaatsen, waar de zonderlinge strijd der brievenbussen is geleverd, toen Polen, in den loop van 1925, rechten voorstond op postverzending niet slechts naar het eigen land, maar ook naar elders. Dat is een der vele gevallen, waarin de buitenwereld heeft vernomen, hoe moeilijk de verhouding tusschen Polen en Danzig is.

Wie gaat varen op den Weichsel, bemerkt aldra, dat hier een uitgebreid terrein voor zoodanige moeilijkheden ligt. Danzig ligt niet rechtstreeks aan de zee; het ligt een 8 à 9 K.M. van de monding van den Weichsel verwijderd, en de Mottlau is de niet diepe arm ervan, die tot de binnenstad gaat. Slechts de binnenscheepvaart kan de Mottlau, waar eens de zeeschepen laadden, gebruiken; de zeestoomers van thans blijven op den Weichsel liggen. Is men den Weichsel, waarlangs zich de werven en opslagplaatsen uitstrekken, die van Danzig's levendigheid getuigenis afleggen, afgevaren, dan bevindt men zich, vrijwel ter hoogte van Neufahrwasser met zijn vuurtoren, recht tegenover de Westerplatte, tot 1919 een soort beschaduwde badplaats voor de Danziger bevolking, thans munitiedepôt van Polen. De Westerplatte is door een grooten muur omgeven; zij wordt bewaakt door Poolsche troepen, die er slechts tot een bepaald aantal mogen zijn. Zij is een doorn in het oog van den gemiddelden Danziger, die niet nalaat u te vertellen, dat Danzig de paar ton heeft moeten betalen, aan het oprichten van den muur verbonden. En als ge dan de Weichelsel-monding uitkomt. in de natuurlijke bocht, door het schiereiland Hel beschermd, en ge ziet langs de kust rond, dan bespeurt ge, op een afstand van slechts weinige mijlen, de gloednieuwe haven van Gdynia. Ge vaart langs Zoppot, waar de regeering van de Vrije Stad Danzig speelgelegen-

heid toelaat, niet zoo bekend, maar niet minder gevaarlijk dan te Monte Carlo. En ge bereikt Gdynia, gelegen ter plaatse, waar niet veel meer dan tien jaren geleden het armoedige visschersdorpje Gdingen gelegen was.

Gdynia is een moderne schepping van Poolschen arbeid; het is de nieuwe haven, die Polen zich aan het kleine stukje zeekust, dat het is toebedeeld, heeft opgebouwd. Alweer, als ge den Danziger vraagt naar het waarom, zal hij u vol bitterheid antwoorden, dat dit door Polen is gedaan, teneinde Danzig afbreuk te doen en wellicht tot den bedelstaf te brengen. Vraagt ge het den Pool, hij zal er u op wijzen, dat Polen tegen zijn zin tot den bouw van deze haven is gedwongen. Toen in 1920 de felle oorlog woedde tusschen Polen en Rusland, en Polen behoefte had aan munitie, die over Danzig moest worden verscheept, werd door den Danziger Senaat niets gedaan om de staking der havenarbeiders te breken. Polen heeft begrepen, dat het deze les niet ten tweede male kon leeren; het heeft gezocht naar een haven, waarin het eigen heer en meester is, en heeft gemeend die in Gdyina te vinden.

Wanneer men, enkele jaren geleden, toen de havenwerken van Gdynia hun eerste omtrekken vertoonden, in Danzig de vraag stelde, of niet gevaren voor den economischen voorspoed van de Vrije Stad daaruit konden voortspruiten, lachte men en sprak van ‘Polnische Wirtschaft’, die toch tot geen resultaat zou leiden. Maar inmiddels is Gdyina een haven geworden, een haven met een uitgebreide outillage en zoodoende een groot vermogen tot laden en lossen van schepen. Danzig gevoelt thans de concurrentie, die Gdynia het aandoet, en het voelt deze te meer, omdat de Poolsche regeering door middel van subsidies en faciliteiten de verscheping via Gdynia kunstmatig bevordert. Bovendien is een rechtstreeksche spoorwegverbinding tusschen het kolengebied in Opper-Silezië, dat aan Polen is toegewezen, en de haven van Gdynia totstandgebracht. Danzig heeft de zaak niet lijdelijk aangezien; het is in beroep gekomen bij den Hoogen Commissaris, op grond, dat het Verdrag van Versailles Polen zou verplichten om van de haven van Danzig tot volle capaciteit gebruik te maken. De uitspraak van den Hoogen Commissaris, in dit opzicht door den Raad van den Volkenbond rekend, nadat het onmisbaar comité van deskundigen daarover rapport had uitgebracht, stelt inderdaad vast, dat op Polen zekere

verplichting rust, hetgeen echter weer iets anders is dan dat Danzig recht van monopolie zou hebben en Polen zich dus uitsluitend via Danzig de noodige invoer- en uitvoergelegenheid zou kunnen verzekeren. Dat geen van beide partijen met de uitspraak tevreden was, viel tevoren te voorzien. Vandaar, dat de zaak in wezen hangende is gebleven, dat nieuwe onderzoekingen door deskundigen werden ingesteld; dat een nieuwe utispraak van breeder strekking werd verwacht. Maar intusschen gaat Gdynia door zich uit te breiden; nemen de cijfers ten bate van Gdynia toe en ten nadeele van Danzig af. Gdynia heeft reeds een bevolking van ongeveer 40.000 zielen; het is een plaats in opkomst, waar voortdurend wordt gebouwd. Men moge over de rechtsverhouding Danzig-Gdynia denken gelijk men wil, ieder, die het visschersdorpje van vroeger heeft gekend, staat verbaasd over de wonderbare menschelijke schepping, die hier in zoo korten tijd uit den grond is verrezen. Of het al dan niet waar is, dat de haven van Gdynia neiging tot verzanding toont, zoo sterk zelfs, dat groote baggerwerken regelmatig moeten worden ondernomen, is een andere vraag. Indien die verzanding inderdaad zoo sterk is als men haar in Danzig hoort beschrijven, zou men geneigd zijn den gemiddelden Danziger den raad te geven om rustig af te wachten, dat de natuur haar beslissende rol in dit moeilijke spel meespeelt. De nieuwe regeering van Danzig heeft dan ook aan een rechtstreeksche overeenkomst met Polen voorkeur gegeven.

Danzig is uitmonding van het stuk Poolsch grondgebied, dat men gewoon is den Poolschen Corridor te noemen. Over de juistheid der benaming zelve is reeds een geheele literauur ontstaan; die juistheid is ook allerminst onaanvechtbaar, want wie den Poolschen Corridor, die zich van het Zuiden naar het Noorden toespitst, doortrekt, bevindt zich op grondgebied, dat eeuwen achtereen Poolsch is geweest; dat ook thans wordt bewoond door een bevolking, die voor 90% als Poolsch kan worden beschouwd. Wat intusschen niet wegneemt, dat, al heeft dit gebied slechts ruim een eeuw deel van Pruisen en het Duitsche Rijk uitgemaakt, door dit enkele feit een geheel nieuwe stand van zaken is ingetreden. Oost-Pruisen moge in velerlei opzicht nog het karakter hebben van een kolonie, dat het de eeuwen door is geweest en moge eigenlijk eerst

sedert 1866 deel van het Duitsche Rijk uitmaken - dit neemt niets weg van het feit, dat de thans in Koningsbergen en Oost-Pruisen levende bevolking slechts den toestand gekend heeft, dat Oost-Pruisen één was met het overige Duitschland, en niet, gelijk tot 1772, jaar der eerste Poolsche deeling, slechts langs den zeeweg het verdere Pruisen en Duitschland kon bereiken. De gemiddelde Oost-Pruis van dezen tijd gevoelt zich afgesneden van het moederland; gevoelt dit als een onrecht, dat men niet kan doen verdwijnen met een overigens begrijpelijke en gerechtvaardigde verwijzing naar het feit, dat sedert 1919 het vervoer over zee is afgenomen dan vermeerderd, en het vervoer over land, ook al gaat dit via den Poolschen Corridor, eer is vergroot dan verminderd. Het gaat hier om meer ideëele gevoelens: de volkomen eenheid van het eenmaal samengevoegde Duitsche grondgebied. Daarbij moet intusschen in het oog worden gehouden, dat het West-Pruisen van voor 1919, de als Poolsche Corridor betitelde Poolsche grond van eeuwen her, door Polen wordt bewoond, en dat het van Duitsche zijde zeker niet juist is om terug te komen op de erkenning, die ook Duitsche geografen vóór den oorlog omtrent dit zuiver Poolsch karakter dezer bevolking hebben geuit. Het behoeft geen betoog, dat de Poolsche bewoners van dit gebied na de inlijving bij Pruisen aan willekeur hebben blootgestaan, en toch hebben zijna 1871 nooit anders dan Poolsche oppositie-leden naar den Duitschen Rijksdag gezonden. Zij hebben de Poolsche taal zelfs zoozeer in eere gehouden, dat, toen op 1 Augustus 1914 de mobilisatie noodig was, de aankondiging daarvan in dit gedeelte van het Duitsche Rijk in de Poolsche taal geschiedde. Men lost een dergelijk vraagstuk niet op door een Poolsch gebied, bewoond door een sprekende Poolsche meerderheid, tot ‘Poolschen Corridor’ te stempelen!

Het heeft sedert 1919 niet ontbroken aan pogingen om een oplossing uit deze moeilijkheden te vinden. Want deze moeilijkheden zijn groot en ook veelzijdig. Zij houden in de eerste plaats verband met het feit, dat het Poolsche Pomorze Oost-Pruisen opnieuw maakt tot een Duitsche kolonie, tot een gebied, afgescheiden van het overige Duitsche land. En nu moge men aanvoeren, dat de Amerikanen, willen zij Alaska bereiken, door Canada moeten trekken, en men moge tal van andere corridors van eenigszins gelijken aard ontdekken, het bestaan van *deze* moeilijkheid doet

men daarmee niet te niet. Maar aan den anderen kant ontkomt men niet aan het feit, dat, gesteld, men zou het Poolsch Pomorze weer maken tot West-Pruisen, natuurlijk tegen de noodige vergoedingen, men een overwegend Poolsche bevolking zou brengen onder Duitsch régime. Men zou ten bate daarvan waarborgen kunnen scheppen, maar zelfs de meest uitgewerkte waarborgen zouden niet kunnen voorkomen, dat nieuwe moeilijkheden zouden ontstaan. En gesteld, men zou de havenstad Danzig aan Duitschland teruggeven, wat zou dit beteekenen, zoolang de verdere Poolsche Corridor Poolsch gebied blijft en dan ook Danzig, evenzeer als Oost-Pruisen, van het overige Duitsche land verwijderd houdt. De teruggave van Danzig aan Duitschland zou bovendien de mededinging van Gdynia eerder in de hand werken, en noch de economische omstandigheid, noch de natuurlijke gesteldheid stellen Duitschland in staat om Danzig zoodanig hulp te verleenen, dat dit daarbij afdoende baat ondervindt. Rekening houdende met deze factoren, is een oplossing van het vraagstuk, dat gemeenlijk als het vraagstuk van den Poolschen Corridor wordt aangeduid, maar een samenstel van problemen in zich bevat, zeker niet zoo gemakkelijk, als velen meenen.

Zelfs al ging men ertoe over het verdrag van Versailles op dit punt te herzien, wat moet men dan trachten te bereiken? Teruggave van den Corridor aan Duitschland schept nieuwe moeilijkheden; bevrediging van de geheel tegenovergestelde wederzijdsche verlangens wordt door de natuur bijkans onmogelijk gemaakt. Daarbij dient niet uit het oog verloren, dat Duitschland zelf er toe heeft medegewerkt, dat de stand van zaken is verwikkeld. Immers, in de oude tijden, eeuwen achtereen, waren Polen en Lithauen één. Teneinde te voorkomen, dat een eventueel hersteld Polen te machtig zou worden, accentueerden de Duitschers in 1915, onmiddellijk na de inname van Kovno of Kaunas, de onafhankelijkheidstendenzen, die zich in Lithauen sedert het begin der twintigste eeuw doen gevoelen. Zij hebben daardoor bereikt, dat inderdaad Lithauen een onafhankelijke Staat is geworden, die zelfs niet op goeden voet staat met Polen. Maar de mogelijkheid, dat Memel de havenstad zou worden, die Polen, land met 32 millioen inwoners, voor zijn uitvoer behoeft, hebben zij tevens daarmede afgesloten. En toch lag langs dezen weg tevoren de eenige afdoende oplossing van het

moeilijke vraagstuk, al bleef ook bij zoodanige oplossing de vraag, hoe men een overwegend Poolsche bevolking opnieuw onder Duitsch bestuur kon brengen!

Geen in ons land, die beter deze moeilijkheden kent dan de man, die drie jaren lang er als Hooge Commissaris resideerde. Prof. Mr. J.A. van Hamel heeft, niet zoo heel lang geleden, in een uitermate lezenswaardig geschrift, dat opvalt door den objectieven geest, waarin het is opgesteld, de aandacht gevestigd op het complex van problemen, dat in dit deel van Oostelijk Europa ligt opgesloten. Hij heeft een reeks geneesmiddelen aan de hand gedaan, waarvan hijzelf erkent, dat ze geenszins tot het volkomen heil van den zieke kunnen strekken. Inderdaad, met kleine middelen kan hier slechts dan geholpen worden, wanneer men tracht zich de overtuiging deelachtig te maken, dat de tijd alle wonden heelt. Wie echter in het gebied van den Poolschen Corridor rondreist, bemerkt bijkans overal, waar hij verkeert, de moeilijkheden, die de tegenwoordige stand van het vraagstuk heeft voortgebracht. Ze zijn er in de grenslijn, op zonderlinge wijze kronkelend over de dijken en de bedding van den Weichsel. Ze zijn er in het spoorwegverkeer, dat rechtstreeks door den Corridor uitnemend geregeld moge zijn, doch niettemin Danzig in min of meer geisoleerde positie laat. Ze zijn er in de gevoelens van Polen en Danzigers jegens elkander en bij bijkans elke gelegenheid, die zich daartoe voordoet. En ze zijn er zoo talrijk, dat men de dringende noodzakelijkheid gevoelt van een oplossing. Het is nog niet zoo heel lang geleden, dat de weinig beteekende versterking van de Poolsche wacht aan de Westerplatte zekere emotie deed gaan door geheel Europa. Het rustig en tegelijk vastberaden ingrijpen van den waarnemend Hoogen Commissaris te Danzig heeft erger voorkomen, maar het feit, dat dergelijke kleinigheden op de rust van Europa kunnen inwerken, spreekt boekdeelen. Danzig is een mooie stad en de Poolsche Corridor vormt een in menig opzicht belangwekkend gebied. Maar ten bate van de rust van Europa schijnen zij, zelfs op dit oogenblik, dat door rust wordt gekenmerkt, nog niet geschapen!

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCXCIX.

Langzaam, in snel of trager stijgen gaat de Sterke voort.
Hij meent te doen, maar doet hij zélf? Wie zijn wij? Kalm bescheiden
Steeds streefde ik, zielsdiep ernstig naar de verste Verten breiden
Mij blijvend, zonder dat ik me ooit, in 't hart, heb erg gestoord

Aan wat de Velen met hun willen van een ander soort
Gestaeg in vlotte woorden of gewichtig-doende zeiden,
Ik bleef, hard-werkend in mijn allerdiepste Zijndheid, beiden
Dat 'k zou bereiken, wat voorzien door mij wierd vroeg reeds. Moord

En Brand schaarsch schreeuwde ik, schoon de Dwazen sloegen staeg me. Een Koord
Me als kind reeds bond aan de Eeuwge Doening, dus verleiden
Liet 'k nooit te veel, te lang mij door dees Aardschheid. 'k Heb gehoord

Aandachtig staêg naar verste Binnendiepte, Die mij leidde
En hoop getroost, want even vredig-sterk, nog lange tijden
Te mogen varen, tot 'k op 't laatst gezeuld word over Boord.

DCCC.

Als kind reeds nooit jaloersch op andren, ging 'k bedaard mijn gang.
Doodstil ik leefde naar 't Bevel der Stief-vrouw, die bepaalde
Kort-bits hoe 'k doen moest en langdurig dikwijls dóór mij haalde
Zoodra 'k een oogwenk aêrs gedroeg me in 't minste, daar een Drang,

Onschuldge, 't mij gebood. Het duurde ontelbre jaren lang
Dat koel-hoogmoedig Groot-Broêr, ‘Moeder’ daaglijks mij besmaalden
Met vinnig-dwaze woordjes over hoe 'k hun leek, schoon 'k faalde
Haast geen moment in iets wat was bevolen. 'k Werd niet bang,

De Verte schoorde me als mijn eenge Steun. Dies stond 'k als Stang.
Getroost door 't eigen Hart slechts deed 'k al plichtjes, schoon 'k soms taalde
Heftig, alleen zijnd, naar wat me een goed vriendje snel verhaalde

Vroolijk, hoe thuis hij 't had. Zwak, schraal van leên en bleek van wang
Mijn diep-wild droomend Geestje hield mij staande en ferm mij staalde
Tot eindlijk heel mijn Ziel naief zich hief in klaren Zang.

DCCCI.

Ja, rustig leefde ik reeds als kind. Ik weet: gepassioneerd
Was 'k steeds van Wil en Geest, maar teer van Leên en fijn van Wezen.
Meer dan van vechten, schoon 'k nooit bang wierd, hield 'k van schrijven, lezen
Kalm-weg en heb intens, al wat ik noodig had, geleerd

Uit boeken en mijn denkend Diep, dat 'k staeg gestreng beheerd
Heb door een stille Kracht, Die 'k in mij voel. Mijn leenge pezen
Waren nooit ijzer-stoer, maar diep-gezond, en gansch genezen
Ben 'k dus van alle zware kwalen zonder schade. Teêrt,

Gestrenge, blijf 'k in al wat 'k denk en doe, gansch vrij van vreeze
En hoop dies, als een Eigenheid, volkomen onbezeerd,
Te wijken eens van hier, waar 'k waarlijk niet behoor. Als meezen

Uitfloten velen fel mij, doch het heeft mij niet gedeerd.
Maar 'k zal toch eindlijk blijde eens als een steevge Vlieger wezen,
Wen 'k naar mijn Oerbron, 't Aloneindige, ben weergekeerd.

DCCCII.

Voel 'k lijflijk, geestlijk zwak mij worden in dees jaren, lijk
Dat ging met schijnbaar-forschren? Neen, diep-psychisch breedgedegen
Mij voelde ik te allen tijden en thans leef 'k niet meer verlegen
Zóó gruwlijk als voorheen. Jong gaf ik schaarsch van Kracht een blijk

Al stoof 'k soms plots omhoog geweldig boven-uit den Dijk
Waarachter 'k lag gelegerd in een stevig overwegen
Van alles, ieder eerlijk Lever eerlijk-trouw genegen,
Lachend om Dwaas-verwaanden. Och, 'k nam in mijzelf de wijk

Als kind reeds vredig, daar dit móest en alaandachtigst kijk
En keek ik steeds naar 't Leven, rustig doend, maar sterk bewegen
Diep-in mij voelend, psychisch-peinzend. Veelal streng-verzwegen

Hield 'k heel mijn verontwaardiging, schoon waar ze en puur is. 'k Strijk
Gemoedlijk langs veel Dwaasheid heen, want denkend leef 'k, en prijk
Nooit met een Schijn: wat 'k zing, of weet komt uit mijn Ziel gestegen.

DCCCIII.

Ook tháns nog streef 'k gezond, als-jong, schoon 'k bij mijn zwaar, traag stijgen
Naar 't Licht, beweegloos-koud gestorven scheen reeds. Van mijn jeugd,
Mijn vroegste, die heel aêrs was als van andre kindren, heugt
Weer, nu 'k vol-rijp wierd, vrijwel me alles. Durend bleef 'k toen zwijgen,

Omdat verboôn 't mij was, te spreken. Nauw iets zei 'k, of dreigen
Ging woord of hand der Vrouw, die 'k Moeder waande. Dies geneucht
Leek mij, Vijfjaarge, een kleuterschool, waar wel geen ware Vreugd
Mij wachtte, maar 'k niet daaglijks wierd gesard, dus niet te hijgen

Had bij 't alminste woord, dat 'k hoorde, En, weer iets later, nijgen,
Toen 'k lezen kon, bleef 'k met mijn hoofd op boekjes, waar gevleugd
Uit kwam me omhoog, door oude plaatjes, kinderspel, dat zijgen

Glimlachend ging op 't gras, of stond hij klare Pomp, Mijn eigen
Ziend Voelen wierd reeds tóen me een Mentor naar mijn simple Deugd:
Tevreên te zijn met Pracht, die 'k uit mijn stoer Gemoed kan krijgen.

DCCCIV.

Achtte ooit 'k mij hooger dan een aêr? Och, neen, wen drukjes spreken
Een mensch, met avrechtsch meenen, tegen me ingaat, houd 'k mij stil
Veelal van knaap reeds, daar ik van nature hindren wil
Ieder zoo weinig mooglijk. Zelf van kindertijd gekeken

Heb 'k uit mijn eigen oogen naar al Dingen, wen zij leken
Voor mijn inwendigst Zien iets vreemds. Heel jong met diep geril
Aanschouwde ik griezelige spinnen, doch liet nooit een gil
Me ontglîjn: ik bleef verwonderd. Diep, fijnzinnig, was 'k geen weeke

Boy in mijn voelen, neen, deed stroef met allen, daar zij bleken
Al gauw mij, heel verschillend van mij zelf te zijn. Dies kil,
Vervelend leek ik allen luiden Lieden. Heel 't gedril

Van Oudren duldde ik, 't hoofd afwendend, zwijgend, schoon 'k doorsteken
Mij daarbij voelde vaak als door dwaas Mes. Doch in getil
Van diep-uit hief 'k mij dan: geen enkle kon mijn Geest ooit breken.

DCCCV.

Wat wenschte kalm mijn Diepte in 't Leven steeds sinds de eerste jaren,
Dat ze aardsch ging streven? Och, 'k was nooit veeleischend: langzaam wou
'k Mijn plaats mij winnen door studeeren, en mij stil-getrouw
Te houden aan de Wetten van mijn eigen Wezen, 't rare,

Want zelden lettende op 't beslissen van de luide schare.
Alree van allervroegste Kindsheid was ik sterk in touw
Met nimmer slappen Geest. Diep-psychisch, leek ik dikwijls lauw
Veel Lieden, die wild-glad voortroddelden, maar ernstig staren

Bleef 'k altijd op 't kompas en naar de verste Verte. Rauw
Soms deed 'k wel, maar nooit sprak ik tegen Grijpers, die hun klauw
Kwaadaardig naar mij strekten, ja, in 't barnen der gevaren

Gaf 'k soms verdienden, raken slag, in 't razen staand der baren.
Maar, door de bank heen, leefde ik vreedzaam, en streng-wijs nu bouw
'k Nog voort aan 't Werk mijn's Levens uit mijn Binnenziel, mijn zware.

Beden door Hélène Swarth.

I.

Hoe bleef ik gedenken
Dien stervenden knaap!
Niet ik kon hem schenken
Den droom voor zijn slaap -

- O God! met Uw zegen
Wil wijden mijn woord!
En leid langs Uw wegen
Wie reeds U behoort.

Mijn tranen, die dropen
En vlekten mijn blad,
Mijn hart, dat sprong open,
Mijn ziele, die bad.

Toen hoorde ik mij fluistren
De woorden in 't oor -
'k Hoefde enkel te luistren,
Wie zong ze mij voor?

Ik, die voor mijn lijden
Geen woorden meer vond,
Kon hém nu verblijden,
Wijl God ze mij zond.

Die woorden zijn heilig,
Vol hemelerust -
Nu voel ik hem veilig,
Door de Englen gekust.

II.

Verrijzend, bleek, uit groene herrefstlanden,
De morgennevels ranke leden rekken,
Al hoog en hooger en ten hemel strekken
De leege smeekend opgeheven handen.

Doch eer zij reiken boven wolkenwanden,
Om de in azuur verholen zon te wekken,
Hen fel en gretig vlammetongen lekken,
Door Zon gezonden - en hun blank verbranden.

O bleeke nevels, beelden van mijn beden,
Uit tranendauw, in nachtezwart geboren!
Verschroeid door vuurgloed, machteloos vergleden,
Zal nooit uw kracht de wolkensfeer doorboren?
Zal nooit een God u hooren en verhooren?
Zal nooit zijn hemel troostvol mij omvreden?

III.

Onder Uw slagen,
Zonder te klagen,
Zonder te vragen,
  Neeg ik mijn hoofd.
Leven werd lijden,
Weenen en beiden -
Vrede en verblijden
  Bleven beloofd.

Bleek, op mijn wegen,
Nedergezegen,
Bede om Uw zegen
  Rijze uit mijn hart,
Voele ik Uw handen,
Hoé zij mij banden,
Koel op mijn branden,
  Wijden mijn smart.

Liederen voor Java door Nel Engelkamp-Caesar.

Voor Koesrahajoe en Soejono, wanneer ze volwassen zullen zijn.

De Javaansche dessaman.

Waar de boschhaan roept
In het diep ravijn,
Waar ik in kijk
Langs de helling neer
Naast mijn kleine paard,
Dat voorzichtig stapt,
Weeft de nevel dicht
Rug aan rug aaneen.
Koele mist stijgt op,
Die zoo heerlijk ruikt.
Aarde geurt naar loof
En naar levend hout.
Boven wolkenzee
De Ardjoeno[1] praalt,
Lendenen omgord
Van een nevelring.
Ginds een grauwe muur,
Die oudgoud verkleurt,
Nu de morgenzon
Bressen er in schiet.
Wéér de boschhaan roept
In het diep ravijn.
En mijn hart stroomt vol
Van een zoet geluk.
Dáár Saimah baadt
Bij de pantjoeran.[2]

1) Ardjoeno = een vulcaan.
2) Pantjoeran = bron, plaats, waar water uit den berg opgevangen wordt.

De Javaansche student in Holland.

Ik ben van Djawa en Djawa is van mij.
Men wilde mij Uw lieflijken grond ontnemen, Djawa.
Men wilde mij hier houden in dit koude land
Maar ik ben van Djawa[1] en Djawa is van mij.

Ik ben van de sawah's, de sawah's zijn van mij.
Mijn bloote voet drukte eens de aarde van de galangans.[2]
Het water spiegelde tusschen de rijpende padi.[3]
Ik ben van de sawah's, de sawah's zijn van mij.

Ik ben van de tjandi's[4], de tjandi's zijn van mij.
Mijn bloemenoffer geurde in de anglo[5] voor den Boeddha.
Zijn blik naar binnen schonk mij eens diepe en heilige rust.
Ik ben van de tjandi's, de tjandi's zijn van mij.

Ik ben van den Vuurberg, de Vuurberg is van mij.
Dood'lijk was zijn adem eens over onze dessa,
Maar edel zijn gebaar heeft hij mij leeren bidden.
Ik ben van den Vuurberg, de Vuurberg is van mij.

Ik ben van Djawa en Djawa is van mij.
Tusschen de ruischende bamboes wil ik mijn leven beëinden.
Onder de kambodja[6] wil ik begraven zijn.
Ik ben van Djawa en Djawa is van mìj.

1) Djawa = Java.
2) Galangans = dijkjes tusschen en om de sawah's.
3) Het rijstgewas.
4) Tjandi = oud Hindoe-bouwwerk.
5) Anglo = steenen vuurpot.
6) Kambodja = Javaansche grafboom.

De Javaansche contractkoelie.

Achter de bamboes laait een brand.
Ik heb zoo'n verlangen naar mijn land.
Achter de klappers[1] gloeit een vuur.
't Is tot vertrekken nu het uur.
De lichtgrot wijst den weg naar zee,
Waar de stoomboot ligt op de ree.

'De mindi[2] staat fijn op de smeltende lucht.
De manga[3] ritselt, de regenboom[2] zucht.
De koetilan[4] jubelt en eindigt niet.
De kampongkinderen zingen een lied,
De gamelan klongt, de bamboe suist.
Het Zuiderkruis praalt, de kali ruischt.'

Neem me mee, neem me mee, neem me mee!
Naar Java's oude wegen,
Hoog boven de donkere zee
De bergen van Java tegen.
Hoog boven den oceaan
En op de verlichte boot,
Op de haven van Priok[5] aan.
Neem me mee, want mijn ziel is in nood.

1) Klappers = kokospalmen.
2) Mindi en regenboom = Javaansche boomen.
3) Manga = Javaansche vruchtboom.
2) Mindi en regenboom = Javaansche boomen.
4) Koetilan = Javaansche lijster.
5) Tandjong Priok = de haven van Batavia.

De Javaansche dessavrouw.

Prikantil, prikantil,+
Ik weet, wat je zeggen wil.
Een van ons moet 't leven derven,
Een van ons zal moeten sterven,
Een van ons in nood en pijn.
Wie zal 't zijn, wie zal 't zijn?

Prikantil, prikantil,
Ik ben 't, die wel sterven wil.
Mij gaf 't leven geene bate,
Soekirman heeft mij verlaten.
Prikantil, prikantil,
Ik ben 't, die wel sterven wil.

+ Prikantil = Javaansche koekoek, een vogel, wiens roep ongeluk en dood voorspelt.

Verzen van Mees Valentijn.

Oogen.

In een éven-felle glinstering,
- vlijmscherp -
flitsten jouw oogen blinkend in de mijne,
en in dien eenen blik
werden de lange jaren van verkropt verdriet
tot ver-vervagende herinnering,
en wist ik, - in een breed-uitvloeiende verinniging -
jouw leven en het mijne vreemd dooreengemengd
en, als de draden van een kleurenvol borduurwerk,
onontwarbaar
in elkaar
verstrengeld.

Haar laatste kussen vol smeekend verlangen,
zag zij mij teeder aan,
ze is als een kind om mijn hals gaan hangen:
‘ik kàn je niet laten gaan!’

Over haar hoofd keek ik, stom van ellende
de zwarte wereld in.
't Was of ik mijn eigen hart herkende
dat daar zoo te smeeken hing....

Een zeer opmerkingswaardige studie door Willem Kloos.

(De invloed van de Duitsche letterkunde op de Nederlandsche in de tweede helft van de 18e eeuw, door Dr. H.A.C. Spoelstra, H.J. Paris-Amsterdam, 1931.)

Toen ik bovenstaand boek ter recensie had ontvangen, trok reeds de titel er van mij bijzonder aan. Want al op mijn 19e jaar begon ik mij eenigermate aangetrokken te voelen in mijn psychische Wezendheid, zooals dat later allengskens met alle tijdvakken der historia literaria gebeurd is, tot de lektuur der eind-achttiende-eeuwsche Duitsche Dichters, en wel in de eerste plaats tot Maler Müller, wiens complete werken ik op een auctie van den ouden heer Bom in de Amsterdamsche Warmoesstraat voor een luttel geldbedrag was machtig weten te worden, en die ik toen als de 5-jarige Hoogere Burgerschool afgeloopen hebbend en daarna met de studie der eerste beginselen van het Latijn en Grieksch bezige en in dieper geestelijk opzicht geheel en al op mij zelf aangewezen jongen, van tijd tot tijd lezen ging en mooi te vinden poogde.

Zooals ik dat mijn heele leven en gelukkig, ook nog heden in staat bleek te doen, meende ik 't reeds destijds, als nog half een kind zijnde, diep en ernstig met alles wat mijn Psyche uit eigen beweging ging aanpakken, en welgemoed ging ik mij dus zetten tot de lezing van den genoemden poëet. Maar om de volledige waarheid te erkennen liet de lektuur van Maler Müller mij nog wel een heel klein beetje onvoldaan. En die ontevredenheid herhaalde zich, toen ik naief begeerig om ook de tijdgenooten van Müller, nl. Lenz en Klinger eenigermate te leeren kennen mij uit de Universal-biblio-

theek het daarin aanwezige van die andere Stürmer und Dränger had aangeschaft. Ook deze beide auteurs stieten mij den in letterkundig opzicht natuurlijk nog weinig ervaring hebbenden jongen niet stellig af, zooals mij dat toen wèl de vlak-nuchtere gedichtjes van Beets en de eenigzins verwarde beeldsprakigheid in Ten Kate deden. Wat ik destijds in de Duitsche literatuur mooi vond waren Goethe en Schiller, tenminste de drama's van dezen laatste, van welke ik er wel eens één, de Maria Stuart had zien spelen (door Clara Ziegler) en toen hooglijk bewonderd had.

En in deze leerjaren mijner jeugd ondervond ik ook vaagaangename gewaarwordingen als ik het Laienbrevier van Leopold Schefer en eenige zijner kortere gedichten telkens en nog weer eens overlas. Maar bovenal trokken mij in de Duitsche letteren Heine en Platen aan. De Hymnen en Sonnetten van dezen laatste waren mij lief, maar veel meer innerlijk-opgetogen voelde ik mij - och ik was, zooals ik zeide, nog onder de twintig - door de gedichten van den eerste, die ik telkens weer opsloeg en gretig proefde. En die uit zijn lateren tijd vooral toen hij als een machtelooze op zijn ziekbed moest liggen, drongen weemoedig tot mijn hart door en soms ook vlijmend-scherp in mijn jeugdigen geest, en daarom vergaf ik hem onwillekeurig de onjuiste gemeenheid die hij tegen zijn sterksten konkurrent, den soms wel een beetje koelstijven, maar in psychisch opzicht klassiek-hartstochtlijken Platen had begaan. Maar eigenlijk veel meer nog dan van die beide hield ik van de Engelsche poëzie uit de 19e eeuw, Shelley, Coleridge en Keats, daar waar deze laatste in zijn groote Oden en zijn Hyperion de waarachtige Ziening krijgt, en evenzeer van Byron's Don Juan. Diens romantische vers-verhalen leken mij onduldbaar, kwasi-natuurlijk, zooals vele dit thans in Engeland ook blijken te vinden. Byron's Don Juan echter, herhaal ik, was voor mij, den, voor zoover toen mijn krachten reikten, van zelf reeds alles wat ik las, op de juiste wijze doordringen, want voelen en begrijpen willenden Amsterdamschen aspirant-student, een verrukkelijk wonder van wereldkennis en menschheids-begrip, dat in sommige opzichten overeenstemde met de wijze, waarop ik vroeger als 18-jarige vaagjes uit de verre verte de menschen en hun aardsch Aanzijn zelf eenigermate had aangevoeld te zijn. Maar toch, al kan het sarkastische zoowel als het cynische soms onverwacht, als er iets

onaangenaams geschiedt, in mij rijzen - het is een der krachten, die achter mij zitten, en die mij levenslang rechtop hebben gehouden ondanks alles wat er met mij is gebeurd, - ik houd dat deel mijner geestlijkheid nu reeds wel bijna 40 jaren diep-in mij verscholen sinds ik allerdroevigst voor mij zelf heb gemerkt, dat mijn landgenooten daar niet tegen kunnen, want dat ze er schijnbaar hoogdoend hun schouders over ophalen, maar het je dan toch, als ze er op het oogenblik de macht voor hebben, betaald zetten gaan op ongewettigde manier. Ja, ik spreek mij tegenwoordig nooit meer scherp uit: ik houd mij, zoodra ik de neiging daartoe nog wel eens een enkelen keer in mij op voel komen, liever rustig en zie alles bezadigd aan, zonder dat daarom toch het vermogen in mij tot spotten is verzwakt. En ik bepaal er mij dus toe om te werken met mijn andere, grootere en hooger te noemen helft, die me als ernstigen jongen reeds bezielde, en niets anders wenscht nu reeds meer dan een halve eeuw lang, dan om alle letterkundige gebeuringen, waarmede ik kennis maak door lektuur of eigen ondervinding, objektief te doorvoelen en dus volkomen te leeren verstaan. Ik blijk nu eenmaal geboren te zijn als een allernauwkeurigst aanvoeler en bepeinzer van alle literaire verschijnselen, die ik onder oogen krijg en daardoor ook in mijn hoofd. En zoo werd ik als aankomend jongmensch getroffen behalve door de hierboven genoemde Engelsche dichters - ik zou er hier nog bij kunnen voegen Wordsworth en onder de lateren Swinburne, Rossetti en vele gedichten van Robert en van Elizabeth Browning en nog een paar in welke ik toen van tijd tot tijd geregeld las. Maar tegelijkertijd trokken mij de Fransche aan: een paar jaar lang heb ik b.v. gedweept met den Hernani van Victor Hugo, wiens romans, vooral L'homme qui rit en Notre Dame o.a. ik met zoo'n visionnair genoegen genoot, dat ik thans, 56 jaar terugdenkend, mij volkomen kan te binnen halen, hoe wijd en sterk ik er als knaap in opging. De in bijna al zijn werk, een beetje vlot en ondiep door mij gevondene Alfred de Musset echter trok mij niet zoo bijster aan toen, en tegenwoordig - het zal een kwestie van psychisch temperament zijn - weet hij dat nóg niet te doen, al kan ik hem nu beter waardeeren, wanneer ik mij daar ernstig toe zet.

O, het psychisch en aesthetisch leeren doordringen van alle mogelijke poëzie, waaraan ik door mijn geestlijke geaardheid mijn

heele leven, mij in de eerste plaats ben blijven wijden, is zelfs voor hem, die een geboren literator kan heeten, een uiterst-subtiele bezigheid en het ware wezenlijk te wenschen, zeg ik kalm, dat allen, die zich nonchalant gaan aangorden om in het publiek op hoogen toon over Dichters en Dichtkunst te gaan schrijven, eerst met hun ernstige en eerlijke volledige menschlijke Wezendheid gingen studeeren in hun moeilijk vak, zooals dat toch bij ieder ander vak óók het eerste vereischte is, om te doen.

Langzaam, heel langzaam, want met de uiterste psychische fijnheid, dus ook met de allerzuiverste gewetensvolheid en bovendien nog met intellektueele studieusheid moet de beoordeelingskunst worden aangeleerd, ook door hem, die er den diep-in meegeborenen aanleg voor bezit en wie niet genoeg van dien wil en neiging tot studieus onderzoek en literair-psychisch meevoelen en begrijpen gaan met zich meê ter wereld bij zijn geboorte, heeft gebracht, - geesten, die dat alles wèl bezitten, zijn niet zoo talrijk - zwijge dus liever bescheiden stil over alle mogelijke scheppingen der Dichtkunst, want anders slaat hij voor de ware Kenners een belachelijk figuur.

Ik zelf, zeg ik in alle bescheidenheid, heb krachtens mijn diep-in voelen dus weten en op grond daarvan zich voortstuwend stilvoorzichtig innerlijk en streng-zakelijk arbeiden, mij mijn plaatsje in de wereld veroverd, en raad dus allen lieden, die over dichtkunst en dichters hun meening willen publiek gaan maken, om voordat zij zich daartoe gaan zetten, zich zelf eerst gemoedelijk af te vragen: Ben ik daar wezenlijk en waarachtig, in geestlijk opzicht, voor in de wieg gelegd? Deden allen dat werkelijk, dan zou er, vermoedelijk, heel wat minder in drukletters over Dichtkunst worden gebabbeld, door volkomen-onbevoegden, maar allicht zou dan alles wat er over te berde werd gebracht, de ernstige aandacht waard zijn van het publiek, zoowel als van alle het ernstig meenende, dus hun binnenste psychische onbewuste Levendheid, zoo goed als het hun mooglijk is, rhythmisch zelf uitzingen willende jongere en oudere auteurs. Ja, wie de literaire kritiek als zijn levensvak heeft gekozen, omdat hij zich van binnen-uit daartoe gedrongen voelde, moet het ernstig meenen met dat vak, dus nooit over één nacht ijs gaan. En daar ik zelf, zonder eenigen eigenwaan gesproken, in alle geestlijke kwestie's als jongen reeds een heel

voorzichtig te werk gaand want alles kalm-onderzoekend en dan rustig een poosje peinzend, dus nooit al te haastig-beslissend mensch ben geweest, borg ik dus na die eerste poging tot waardeeren, waarin ik niet voldoend bleek te kunnen slagen, alles wat ik van de Stürmer und Dränger in mijn bezit had, maar weer kalmpjes in de kast. Doch jaren later, toen ik in Den Haag woonde, kreeg ik langzamerhand de komplete werken der overige voornaamste Duitsche auteurs dier periode, Lenz, Klinger, Heinse, Schubart etc. in bezit. En ik kan er dus met eenige kennis van zaken over meepraten, omdat ik er menigmaal met genoegen in las en thans als mijn meening, die op onderzoek steunt, naar voren brengen, dat al die auteurs, al missen zij de meer bezadigde schrijfmanier der latere groote Duitschers, toch lang niet zoo wild, zoo holderdebolder doorslaand zijn als hun gemeenschappelijke literair-historische betiteling vermoeden doet.

Haast iedereen, wiens langdurig leven van eenigerlei belang voor dat van anderen is geweest, want blijvenden geestlijken invloed op hen heeft geoefend, mag er toe komen, ja, heeft dat zelfs te doen, om zonder eenige gedachte aan zijn persoonlijk aardsch Zelfje, dat bij ieder mensch van tijdelijken duur is, volledig-exakt mee te deelen wat hij van zijn eigene langzaam-aan stijgenden en altijd stijgen geblevenen psychischien opgang weet, opdat de na hem komenden een authentieken feitelijken houvast zullen hebben, voor 't geval zij over hem redeneeren mochten willen gaan. Er is mijn heele leven lang door louter op den schijn van losse praatjes afgaande lieden zooveel nonsens verkocht over mijn geregeld en rustig arbeiden, nu eens wat meer en dan weer minder - ik was wel stil-melancholisch, maar toch nooit lui of leeg, en deed dus ook in mijn zwaarste jaren iedren dag tenminste *iets,* dat het dienstig kan zijn voor een juist begrip van mijn inwendig dichterlijk en kritisch streven, dat ikzelf en ook andere literatoren, die mij van binnen-uit objektief bezien, rustig meedeelen wat er omtrent mijn arbeid en mijn bescheiden, dus in zijn diepte nooit uit zichzelf offensief geweest zijnd Menschzijn te vertellen valt.

Het innerlijkste hoofddoel van mijn geestlijk leven is altijd geweest om te werken en daarom schrijf ik met veel genoegen over Dr. Spoelstra, die mij gebleken is, te verkeeren in hetzelfde geval.

Er is blijkbaar een zeer langdurende, een ontzaglijke studie voor noodig geweest, vóórdat dit boek, in handschrift, kant en klaar voor den schrijver te liggen kwam, en daar zijn onderwerp onder mijn geestelijk bereik valt, want mijn volle inwendige belangstelling heeft, ging ik het lezen met groote verwachting, dus opgewekten geest. Doch nadat ik heelemaal de lektuur ervan ten einde had gebracht, moest ik mij bekennen, dat dit zeer belangrijke boek veeleer een gedegene studie, dus een wetenschappelijk werk dan een leesboek heeten kan. En daarom lijkt het mij zoo jammer, dat er geen register aan is toegevoegd waardoor men makkelijk zou kunnen naslaan alles wat er in vermeld wordt over een bepaalden Stürmer und Dränger, die ons op een zeker oogenblik meer in het bijzonder interesseert.

Maar dit neemt toch niet weg, dat dit boek met zijn duizenden feiten en feitjes een weldaad kan heeten voor ieder, die deze historisch-belangrijke periode der Duitsche letterkunde tot in de kleinste bijzonderheden, voorzoover zij met onze toenmalige eigene letterkunde verband houdt, kennen leeren wil.

En ik vind het dus prettig er hier eenige kantteekeningen bij te zetten, - het heele boek door, heb ik streepjes aan den rand der bladzijden geplaatst zooals ik dat gewend ben in al mijn door mij behandelde recensie-exemplaren te doen, zoodat ik gemakkelijk kan vinden, wat mij bijzonder opmerkenswaardig bleek.

Ik begin met een kleinigheid. Het feit vermeldende, dat vele Hollandsche schrijvers dier dagen, zelfs de fijn-geestig ziende en leuk-schrandere Betje Wolff, volgens haar eigen bekentenis, te weinig van de Duitsche taal wist, om Haller, Hagedorn en Geszner in hun eigen tekst te verstaan, zoodat zij zich met Fransche vertalingen moest behelpen, laat Dr. Spoelstra er op volgen (bladz. 7): ‘Zoo werd o.a. in den Haag bij Gosse en Pinet een driemaandelijksch tijdschrift uitgegeven, de “Bibliothèque des Beaux Arts”’. En ik vroeg mij toen onmiddellijk af: laat zich hieruit afleiden, dat de Engelsche familie Gosse van Hollandsche afkomst is? De naam van den Engelschen dichter en literair-historicus Edmund Gosse is mij reeds langer dan een halve eeuw bekend. Ik herinner mij, dat hij een der buitenlandsche vrienden van Mr. C. Vosmaer is geweest, en dat deze met hem correspondeerde. Zijn verzen kreeg ik nooit in handen, maar wel bezit ik

thans een vijftal letterkundige werken van hem, waaronder bv. een Leven van Swinburne en een zeer interessante Short History of Modern English Literature (beginnende, eenigszins vreemd, met Chaucer) die ik in den laatsten tijd met veel genoegen lees. Dit boek verscheen in 1897, en ik vermoed dat de auteur er van reeds geruimen tijd overleden is. Het eenige, wat ik van zijn verzen meen te weten, is dat hij een bundel gaf On Viol and Flute. En in Courthope's uitstekende History of English Poetry wordt Gosse alleen soms vermeld vanwege diens oordeel over den een of anderen auteur. Kan iemand onder mijn lezers mij misschien iets meer over hem mededeelen? Dan zal ik hem dankbaar zijn.

Deze aanteekening van mij naar aanleiding der korte vermelding van een Engelschen naam in dit boek, staat wel niet in intiem verband met den inhoud ervan, maar zij kwam spontaan in mij op, en ik schrijf haar dus neer, omdat het ondoenlijk is voor iemand als ik, die natuurlijk niet zoo goed thuis is in het geheel der feiten, die hier in overstelpende massa worden meegedeeld, als de schrijver-zelf dat blijkbaar is, om er nog iets bij te voegen of iets anders wat er reeds staat, in twijfel te trekken.

En ik moet er mij dus toe bepalen om een paar plaatsen over te nemen en er een aanteekening bij te zetten.

Op bladz. 144 staat:

‘Maar aan de andere kant zijn Bellamy, Van Alphen en Feith niet te denken zonder de Duitsche invloed. Ik wil daarmee natuurlijk niet beweren, dat we met deze drie het non plus ultra der Dichtkunst hebben bereikt. Er is maar heel weinig van wat ze geschreven hebben in staat ons te ontroeren, maar toch gebeurt het ons een enkle maal bij het lezen van hun werk, dat we getroffen worden door een zuivere uitdrukking van hun liefde, hun geloof of hun natuurgevoel.’

Als mijn overtuiging want eigen psychische invoeling merk ik het volgende hierover op: Het is m.i. onjuist om naast Van Alphen en Feith den armen Bellamy als een met hen gelijkwaardige te plaatsen. De beide eersten hebben hun verdiensten, want wisten soms in den stijl van hun dagen fraai te dichten, elk op zijn eigen wijs, maar van den goeden Bellamy, hoe dikwijls ik hem ook las,

heb ik nooit een anderen indruk kunnen overhouden als dat hij een slechts heel vaag-ziend en voelend dus na de lezing niets meer dan een sensatie van koele simpelheid in ons achterlatend rijmer is geweest met hier en daar een zweempje van want een aanloopje tot weinig dichterlijke redekunstigheid. Men heeft met zijn verzen slechts te vergelijken Des Knaben Wunderhorn, Uhland's Volkslieder en andere soortgelijke verzamelingen, zoowel als en vooral onze eigene middeleeuwsche liederen, om duidelijk te bespeuren, hoe weinig diep het psychische 'fond' van onzen Hollander is geweest. Maar met wat de schrijver over Kotzebue zegt ben ik het in alle opzichten eens. Deze thans vrijwel vergeten te noemen Duitsche auteur beteekent als schrijver heel wat meer dan men tegenwoordig uit overlevering de gewoonte heeft om aan te nemen. Menigmaal heb ik mij onder het lezen van een zijner stukken vermaakt, doordat zijn stijl natuurlijk want niet op Duitsche wijze zwaar op de handsch, neen veeleer Fransch-coulant is en hij ook dikwijls fijne opmerkingsgave vertoont, omdat hij een geestig-koelen maar juisten kijk op het maatschappelijk leven bezat. O, er wordt soms zoo vreemd over schrijvers van voorheen geoordeeld. De tegenwoordigen lezen die schrijvers-zelven nooit, natuurlijk, en gaan dus af op wat de vroegeren van hen hebben gezegd. Maar als een modern-ontwikkeld mensch die auteurs zelf opneemt, dan blijkt de indruk, dien hij, door hen te lezen, krijgt, menigmaal tamelijk anders uit te vallen dan de tweedehandsche meening der huidige critici, die eenvoudig afgaan op wat vroegere subjektieve literair-historici als de absolute waarheid hebben opgesteld.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XXIII.

Het literaire kunstwerk.

'De woordkunst is de meest directe van alle kunstuitingen. Marmer, brons, instrumentale klank, verven, zijn alle stoffelike materialen waarin de kunstenaarsgeest zich projecteert en zijn leven beeldende verwerkelikt. De taal echter is de onmiddelike spraak van de geest, de hem aangeboren uitingswijze', zegt de heer W. Kramer, in zijn alleszins leesbaar werkje Het literaire kunstwerk (uitgave van J.B. Wolters, Groningen, den Haag, Batavia.)

De bedoeling van den heer Kramer, leeraar aan de R.H.B.S. te Wageningen, is een inleiding te geven tot het *lezen* van literaire kunst.

De heer Kramer doet met deze poging een allernuttigst werk. Lezen kan iedereen in ons land, waar, onder de huidige generatie en dank zij de leerplichtwet, geen enkele analphabeet meer bestaat. Maar *hoe* leest men? Dikwijls op dezelfde wijze, waarop men de ons omringende buitenwereld beschouwt, terwijl men innerlijk met heel andere dingen bezig is. Lezen, zonder dat daarbij ons intellect, ons begrip in werking wordt gesteld, is even doelloos en nutteloos voor onze geestelijke ontwikkeling, als het aantrekken van onze handschoenen of het eten van een appel is. Door middel van den druk zijn de moeilijkste problemen van alle tijden gemeen goed geworden, ieder, die de kunst van lezen verstaat, kan ze benaderen, maar.... ze worden niet tot een geestelijk eigendom van dengene, die zonder herseninspanning, alleen met zijn *oogen* leest. Kinderen en jonge menschen, dikwijls tot twintigjarigen leeftijd toe, zijn maar al te zeer geneigd, tevreden te zijn met het

eten der letters, zonder zich er om te bekommeren of deze wel voldoende kunnen worden gedigereerd. Zij lezen bewusteloos, dit is, zonder bewustzijn. Zij staan voor niets, zij begrijpen alles, zij nemen het gelezene in zich op, zooals bijna alle eerste-klasse-schoolkinderen gedachteloos den onderwijzer nabauwen: roos of peer of oom, terwijl slechts een enkele uitzondering, een bij uitstek schrander en zelf-denkend kind terugdeinst voor het verbijsterende feit, dat afzonderlijke letters een woord vormen, en dat dit woord weer een begrip vertegenwoordigt.

Een bekend auteur verwonderde zich erover, dat hij in zijn jeugd Adonaïs van Shelley gelezen had en er niet de minste moeite mee had gehad, terwijl hij, het gedicht op veel later leeftijd overlezende, telkens op lastige plaatsen stuitte. Dit is echter een gewoon verschijnsel! Op later leeftijd las de ernstiger, degelijker, bezonnener geworden schrijver héél anders dan in zijn jeugd, - namelijk met veel meer kennis, inzicht en begrip, dus met meer drang tot precieser willen weten.

Een jong, onervaren schrijfstertje durfde het bestaan *mir nichts dir nichts* deze uitspraak te plaatsen: ‘En als je dan eens een veertien dagen in Plato geneusd hebt, en niet kan begrijpen, hoe anderen dien man zoo onbegrijpelijk vinden....’

Maar zou deze dame, thans rijper en hopelijk verstandiger geworden, zich nu niet een beetje schamen voor dezen ontzaglijken onnoozelheidsflater uit haar jongere dagen?.... Om velen dergelijken pedantjes lateren spijt over zoo'n onvoorzichtigen lapsus te besparen, kan dit beknopte en toch zoo rijke werkje van den heer Kramer uitmuntende diensten doen. Lezen, goed kunnen lezen, met geest en ziel en zinnen, met zijn algeheele persoonlijkheid, is een verrukkend genot, waarbij haast geen enkele andere vreugde kan halen in intensiteit. En daarom, gij, die u nog niet open-van-hersenen genoeg voelt, die nog aarzelig tegenover het kunstwerk staat, omdat het u te groot, te geweldig lijkt, geef u over aan de leiding van den kundigen en wèlbelezenen heer Kramer, en laat u door hem gelukkiger maken dan ge dit nog uit uzelven kon zijn.

Ongemerkt leert en wegwijst de heer Kramer degenen die hem volgen op het pad, dat hij voor hen baant. Hij onderwijst hun niet alleen de leeskunst, hij brengt hun ook critiek bij, en onder-

richt hen, hoe zij echt van maak-werk kunnen onderscheiden. Achter dit er zoo bescheiden uitziende boekje ligt een overgroote rijkdom aan kennis, studie, en belezenheid, en wij geven dezen betrouwbaren en ervaren auteur gaarne een woord van waardeering als geleide mee op zijn tocht door de literatuur als spoorzoeker, padvinder en gids.

Eerbied, eerbied voor het literaire kunstwerk, predikt de heer Kramer, niet in zoovele woorden, maar door de manier, waarop hij er over schrijft. En in verband daarmee herinneren wij onzen lezers aan wat wij schreven in het Maandoverzicht van Januari 1932 (Letterkundige notities No. I) over het lezen van verzen, waar in het kort dezelfde eischen aan den lezer worden gesteld, als de heer Kramer hier doet. Inderdaad aan de ontwikkeling van het lezend publiek in het algemeen ontbreekt nog al iets, - doch, dat een boek als het bovengenoemde, het licht kan zien, geeft gegronde hoop op de toekomst! En daarom, laat ieder, die het zich veroorloven kan, dit werkje aanschaffen, al ware het slechts alleen ter vermeerdering van eigen levensgeluk, waarbij dan nog het voordeel van grooter ontwikkeling komt.

(Bij een herdruk ware het misschien mogelijk bij *alle* citaten van verzen den naam van den dichter te plaatsen.)

N.G.

Machten van dezen tijd.

Wanneer er een boek verschijnt, dat zich aankondigt als ‘een overzicht van de voornaamste problemen der hedendaagsche internationale politiek’, dan is de allereerste vraag, die in ons oprijst:

- Is de schrijver objectief? Of maakt een duidelijk merkbare subjectiviteit zijn uitspraken maar gedeeltelijk te vertrouwen, en zijn ze dus niet voor iedereen te aanvaarden? Wie niet van uien houdt, kan geen enkele spijs dulden, waarin deze vegetabiliën zijn verwerkt, en wie bovenalles de krenten lief heeft, kan zelfs geen kippenpastei apprecieeren, omdat daarin die kleine zoeterdjes niet te vinden zijn....

De schrijver van het omvangrijke werk: *Machten van dezen tijd,* uitgegeven door de, steeds zijn voelhoorns naar alle kanten

uitstekende Wereldbibliotheek te Amterdam, de heer Dr. Jan Romein, heeft deze gebruikelijke vraag voorzien, en haar al bij voorbaat beantwoord in zijn Woord vooraf, waarin hij spreekt ‘over de netelige kwestie der zoogenaamde objectiviteit’. Hij betoogt, dat er een *bewuste* en een *onbewuste* subjectiviteit bestaat, en dat men zich voor de eerste hoeden kan, doch niet voor de tweede. En hierin heeft Dr. Romein gelijk. Er bestaat haast geen persoon ter wereld, die volkomen, in alle opzichten en naar alle kanten heen, is als *papier blanc,* waarop alle historische gebeuringen kunnen worden neergeschreven, zonder dat het papier iets voelt van sympathie of van antipathie.

‘Deze beide vormen van subjectivisme, het *onbewuste,* dat zichzelf tot maatstaf neemt, en *het bewuste,* dat wel “eerlijk” de “echte” cijfers geeft, maar weglaat wat in het betoog minder past, acht de schrijver vermijdelijk, en héét hij ook steeds in dit werk trachten te vermijden’.

Is daarmee gezegd, dat het *dus* objectief is?

‘Allerminst’, zegt Dr. Romein in volledige oprechtheid. Want een mensch kan zijn eigen persoonlijkheid niet verloochenen, evenmin als hij over zijn eigen schaduw kan springen, maar natuurlijk kan en moet men zich onthouden van al het expresse, propagandistische en dogmatische. En de schrijver hoopt, dat men, met de bovenvermelde restrictie, zijn boek als objectief zal willen aanvaarden.

En zeker, dat doen wij dan ook. En lezen zijn boek; de problemen, welke de hr. Romein behandelt, zijn zóó ontzaglijk belangrijk, dat wel geen mensch van heden er onverschillig tegenover staat. Dit werk bedoelt een leiddraad te wezen bij het lezen van de rubriek ‘buitenland’ in de krant, en dat zulk een leiddraad noodig is van een bezonnen en bezonken intellect, naast het dikwijls haastige, oppervlakkige en dus onvoldoende werk der journalisten zal stellig niemand ontkennen!

De schrijver heeft zijn belangrijke en omvangrijke stof in overzichtelijke hoofdstukken verdeeld, als daar zijn: Het Imperialisme. De liquidatie van den wereldoorlog en het herstelprobleem. Het Britsche wereldrijk. Het Amerikaansche rijk. Frankrijk en Europa. Italië in de Middellandsche Zee en het Fascisme. Duitschland tusschen de Mogendheden. Oost Europa

en zijn problemen. Sowjet-unie. Communisme. De wereld van den Islam. Verre Oosten. Groote Oceaan. En al deze hoofdstukken beschouwen het opgeworpen probleem van alle kanten, en geven een duidelijk inzicht in de dingen waarom het gaat.

De stijl van Dr. Romein is overal helder, vloeiend, en niet minder dan 37 afbeeldingen, kaarten, diagrammen, schematische voorstellingen, enz. verduidelijken den tekst, terwijl een tabel van jaartallen 1918 tot 1932 de voornaamste feiten van die jaren vermeldt, zoodat men een klaar overzicht krijgt der 'nieuwste geschiedenis', die in dit boek uitvoerig is uitgewerkt.

Inderdaad dit doorwerkte, uitgebreide boek zal ook in lateren tijd ter hand genomen worden als een handboek der geschiedenis uit de moeilijkste dagen, die de menschheid ooit heeft doorleefd. Dr. Romein onthoudt zich zorgvuldig van alle toekomstvoorspellingen, hij doet niets anders dan vertellen, hoe de zaken staan, waarvan hij een zoo grondige kennis bezit, dat hij ook in staat is die aan anderen mede te deelen. Want slechts wat men zelf volkomen onder de knie heeft, kan men ook aan anderen duidelijk maken.

Moge het den auteur gegeven zijn in latere jaren nog eens een verdere geschiedenis te laten verschijnen, waarin hij 'andre Töne' kan aanheffen, 'und freudenvollere'.... het oor der geheele menschheid is daar hartstochtelijk op gespitst!....

N.G.

De geschiedenis der kruiderijen.

Het behoeft geen betoog, dat de geschiedenis der kruiderijen een uiterst interessant onderwerp voor studie uitmaakt. Voornamelijk wel omdat men daardoor de menschheid, zoowel van haar goede als van haar kwade zijde beter leert kennen. Immers.... zoowel in de medische wetenschap als in de bereiding der vergiften komen de drogerijen te pas, en zij dienen dus evenzeer tot heil als tot verderf. Er zijn zooveel namen onder de kruiderijen, die ons van jongsaf bekend zijn, maar waarvan wij verder niets weten; natuurlijk hebben wij geen lust om daarvoor dikke boeken te gaan nasnuffelen; (want, zooals vanzelf spreekt, bestaat er een geheele literatuur over de kruidkunde en de phar-

macie en de leer der vergiften.) En daarom is het ons welkom, als er een beknopt werkje verschijnt, met korte opstellen, waardoor wij heel wat bizonderheden te weten komen over verschillende soorten van drogerijen. Zoo'n boekje is onlangs verschenen, het werd geschreven door den apothekersadsistent A.M. van Prooyen, en werd door Professor Dr. N. Schoorl van een inleiding voorzien. (Uitgave van J. van Bleek te Scheveningen.)

Tal van wetenswaardigheden zijn hier bijeen verzameld, die weinig bekend zijn en toch merkwaardig genoeg om te worden gepubliceerd. ‘Het lezen van dit boekje’, zegt Professor Schoorl, ‘heeft mij zooveel genoegen bezorgd, dat ik het gaarne op zijn weg den mensch medegeef, dat het door vele belangstellenden in de geschiedenis van onze drogerijen moge worden gelezen’. Wij vermoeden, dat deze wensch wel vervuld worden zal. Talrijke interessante gegevens uit de geschiedenis der geneeskunde, der mythologie en der oude historie worden in deze artikelen verwerkt, en niet alleen de leek, maar ook de huisvrouw zal er veel in vinden, wat belangstelling wekt.

In zijn voorwoord geeft de schrijver een kort historisch overzicht der kruiderijen, waarvan de toepassing stellig zoo oud als de menschheid zelve is. Kruiden werden gebruikt voor geneeskundige doeleinden, voor de samenstelling van vergiften, voor versiering door verven enz., voor offers aan de hoogere machten, en als ruilmiddel. De heer van Prooyen spreekt van de colanoot, die de oude bewoners van Afrika ter betaling deden dienen in plaats van geld. In verband hiermee kan ook worden genoemd het karaat. Karaat is het zaadje van een Abyssinische bloem, welke zaadjes wonderbaarlijk allen hetzelfde zijn, en die men uit hoofde daarvan gebruikte als gewicht bij het wegen van goud of edele steenen. Een karaat heeft een gewicht van vier grein d.i. 0,0651 gram.

Oudtijds, vertelt de schrijver, was de kaneel in Arabië zóó overvloeidig, dat zij wel als brandstof werd gebruikt, daar men er anders geen weg mee wist, en wij denken hierbij natuurlijk aan de verschrikkelijke omstandigheid van het gebruiken van koffie als brandstof en van het als waardeloos wegwerpen van kool en aardappelen. Waarom, nu de nood der tijden zoo nijpend is, de overbodige voorraden niet ter beschikking gesteld der

crisis-comités.... maar op zulke ‘waarom's’ is het slechts een nar, die op antwoord wacht....

Het derde opstel handelt over de Alruin of mandragora, waaraan van oudsher wonderbaarlijke eigenschappen werden toegeschreven. De een ontleent dit woord aan Albruna (toovergeest), de ander brengt het in verband met runa, het oude woord voor geheim. Wie denkt hier niet aan den roman Alraune van Heinz Hanns Ewers, waarin deze voor niets terug-deinzende, brutaal-realistische geest een levensbeeld oproept eener levende, menschelijke Alraune.

Bij de planten is natuurlijk ook niet de maretak vergeten, de, tijdens Kerstmis, bij oud en jong geliefde mistletoe. (Bij den bekenden Pastoor Kneipp gold deze plant als een bloedzuiverend middel, en bij de Angelsaksers werd aan kinderen een maretakje om den hals gehangen, ten einde hun voor den invloed van booze geesten te behoeden, evenals de Grieken en Romeinen kransen van klimop droegen als bescherming tegen hoofdpijn na drinkgelagen; ook Bacchus wordt veelal met een klimop-krans afgebeeld.) De auteur zegt, dat de maretak veel op appel- en pereboomen groeit, maar bij mijn weten komt zij uitsluitend voor op appel, eik en esch.

De hr. v. Prooyen vermeldt ook het eerst bekende kookboek, namelijk dat van den Romein Apicius, (van wien nú nog recepten op de hedendaagsche menu's vóorkomen, b.v. een salade van witte truffels uit Piemont.) Ook wordt ons het geheim van de beroemde Worcestersaus geopenbaard, die nu een halve eeuw geleden haar triomfalen tocht begon.

Alles bijeen is dit een zeer leesbare verzameling artikelen, waarin ieder iets van zijn gading vinden zal, en op de gemakkelijkste wijze heel wat kennis op doen kan!

J.K.-R.v.S.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Er is een manier van gelijk te hebben, welke ieder tegen den gelijkhebber inneemt. Honderd jaar geleden werd het Duitsche volk een natie van dichters en denkers geacht te zijn. Het stond hoog aangeschreven in de geestelijke waardeering van alle beschaafde volken. Door een samenwerking van ingewikkelde oorzaken, welke hier op dit oogenblik niet kunnen worden aangewezen, heeft het zich herschapen tot een volk, dat, hoezeer toch geestelijk ontwikkeld, het soms noodig vindt om met de vuist op tafel te slaan om de omringende volksgemeenschappen en de andere, waarmee het van verre of van nabij heeft te maken, te overtuigen van zijn superioriteit. Wie ziet echter niet in, dat het Duitsche volk en zijn regeering, vóór en gedurende den oorlog belasterd, en daarna door de vereenigde kracht der overwinnaars mishandeld werden? Onder het valsche voorgeven, dat Duitschland, en Duitschland alleen, schuld droeg aan den oorlog, werd te Versailles op zijn rug een vredestractaat ingebrand, dat een onuitwischbaren smaad is voor hen, die dit in woedende oorlogspsychose deden, en aldus een geesel werden, niet slechts van het Duitsche volk, maar van alle andere: overwinnend, overwonnen of neutraal.

Hoe ontstellend voor andere volken de Duitsche vuistslag op de tafel der Geneefsche z.g. ‘Ontwapeningsconferentie’ ook zij, het feit van de uittreding van Hitlers ‘Dritte Reich’ uit den Volkenbond en diens vage en tot niets goeds leidende ontwapeningsbesprekingen, lijkt eerder geschikt den benauwden, drukkenden, ja, haast verstikkenden dampkring, waarin

de door haar leiders misleide menschheid droomde van de mogelijkheid, de bestaanbaarheid van ‘Vrede op aarde’, wel te verstaan in den toestand, waarin deze planeet der jammeren nog steeds voortgaat naar een toekomst, welke ondanks alles schoon en verheven kan zijn, te zuiveren en op te klaren. Het is goed, dat de volken inzien, dat er voor zeer langen tijd van een wereldvrede geen sprake kan zijn. Niet dat een oorlog in het Westen gedurende het eerste tiental jaren mogelijk is. Het ‘Dritte Reich’ kan er naar streven met moedwillige-veronachtzaming van het te Versailles op zijn rug ingebrande schandmerk zich met spoed en met al den krijgsgeest, dien het ‘Volk van dichters en denkers’ van weleer bewezen heeft te bezitten, het is voor vele jaren niets tegen het zwaar bewapende en achterdochtige Frankrijk. Om niet eens te gewagen van een mogelijkheid, dat laatstgenoemd land ook in de naaste toekomst misschien zou kunnen rekenen op de hulp tegen een opnieuw bewapend Duitschland van zijn tegenwoordige bondgenooten en helpers. Een bewapeningswedren dan in het hart van Europa? Men zou zeggen: zij is niet mogelijk Van alle kanten betuigen de staatslieden, Adolf Hitler mee, hun vredesverlangen. Maar Duitschland heeft gelijk er voor te bedanken nog langer beschouwd te worden als een gevaarlijk individu in den trant van dien oogenschijnlijk onnoozelen knaap Marinus v.d. Lubbe, levend raadsel van tegenstrijdige geestesgesteldheid, die voor eeuwen zich berucht heeft gemaakt onder de befaamdste brandstichters der geschiedenis, door de menschheid, waanzinnige moeder soms, voort gebracht. Het is Duitschland's recht rechtsgelijkheid te midden der volken voor zich op te eischen. Rechtsgelijkheid door de volken in den Geneefschen Bond tezamen, het eerst schoorvoetend en met tal van onuitgesproken geestelijke restrictie's toegekend doch welke het werd geweigerd, toen het er op aan kwam in zijn bewapeningen met de groote mogendheden te kunnen òp-, of te kunnen neergaan. Een bewapeningswedloop in Europa, men ziet het allerwege, ook in Frankrijk in, is onmogelijk, wil de menschheid van dit werelddeel den chaos, welke haar bedreigt, ontkomen. Doch waarom is dan een algemeene en geleidelijke ontwapening zoo moeilijk bij het onmogelijke

af? Omdat op den achtergrond Japan dreigt, het gele ras tegen het blanke, dat Japan 't welk ook eens tot den Volkenbond behoorde, doch zich daaruit heeft terug getrokken, wijl het heeft ingezien, dat er, gegeven de algemeene mentaliteit der menschheid, met dit Vredesinstrument allerminst gelegenheid is voor het gele ras, dat, te recht of te onrecht, zijn tijd gekomen acht, de overheerschers van de laatste eeuwen, de aanmatigende, gevaarlijke, huichelachtige overheerschers uit het Westen, te vervangen, althans binnen hun eigen grenzen terug te stooten. Doch het blanke ras, nog steeds beheerscht door een economisch systeem en een levensinzicht, door een genie 't welk zelfs door middel van ongekende materieele en mechanische verfijningen, zich-zelf en de menschheid voortdurend heeft vergroofd, wenscht zijn afbrokkelende en ondermijnde macht tegenover welk gekleurd ras ook te behouden, en is bereid om die met elk denkbaar geweld tegen welke gekleurde belagers ook te verdedigen.

Om deze reden, en om deze reden alleen, kan er zelfs voor verwijderde toekomst van een werkelijke ontwapening of vermindering van bewapening niets komen, of Duitschland zich bewapent of niet. Integendeel, het Duitsche volk, dàt van de vroegere denkers en dichters, heeft zoozeer bewezen oorlogsgenie te bezitten, dat niet minder dan vrijwel de geheele wereld er voor noodig was om het te overwinnen. En nog zou zijn nederlaag door al de tegen den Duitschen vijand tezamen geroepen machten misschien onmogelijk zijn geweest, indien hij niet in den rug ware aangevallen door geestelijke krachten uit het Oosten, ofschoon hij daar een vernietigende overwinning had behaald op de reeds lang rottende materieele macht van het Russische Czarisme. Het Duitsche volk, eertijd geestelijk zoozeer geroemd, en dat, hoe het zich ook uit, nog steeds een even lichtende als weldadige geestkracht kan toonen - zei men niet, dat Frankrijk's ‘Tweede Keizerrijk’ overwonnen was door den Duitschen schoolmeester? - het Duitsche volk, materieel en geestelijk sterk als weinig anderen, is, wil het Westen, wil Europa zich handhaven tegen het Oosten, tegen Japan in het bijzonder, daartoe misschien volstrekt onmisbaar.

Hoe ongaarne men in Europa Duitschland's herbewapening

ook ziet, zij gaat evenwijdig met het ontwaken van Azië, zooals het door Japan wordt wakker geschud. Japan is zelfs gevaarlijk voor het Rusland der Soviëts, goedigen Cyclopischen reus met verkeerd staande handen en een dubbel stel gevoelshersenen, die het nooit tot een werkelijke bedreiging van het Westen zou hebben gebracht zonder Joodsche, Armenische en Duitsche aansporing. Daarom ook was het internationaal contrôle-stelsel voor de bewapening, toegepast allereerst op het ontwapende, maar zeer gevreesde, vernederde Duitschland, doch ook bedoeld voor Japan, een van die kwalijk-bedachte middelen om het Vredesdoel te bereiken, dat alleen kon worden uitgedacht door hersenen van staatslieden, ten einde raad. Geen bewapeningswedloop! Ongelukkige volken, welker regeeringen reeds achter haar adem voort rennen om zich te land, op zee, in de lucht, onder den grond te bewapenen tegen een nog onaanwijsbaren vijand, doch wiens naderende voetstappen en geschutgedreun zij angstig beluisteren. Zoo wanhopig zijn allerwege de economische toestanden niet, zooveel honger, koude, gebrek wordt er nergens geleden, of de regeeringen, in het bijzonder die welke het toekomstige lot der menschheid besturen, wijden het kostbaarste deel van arbeid, zweet en ontbering harer bevolkingen, de kostbare uren van haar bedenking aan verdelgingsmiddelen.

Waarom dan geen geloof te hechten aan het manifest der Duitsche regeering aan haar volk, waarin zij zegt: ‘De Duitsche rijksregeering en het Duitsche volk zijn eensgezind in het verlangen een politiek des vredes, der verzoening en der overeenstemming te voeren als grondslag van alle besluiten en handelingen.’

‘De Duitsche rijksregeering en het Duitsche volk verwerpen derhalve het geweld als een onbruikbaar middel tot opheffing der bestaande geschillen binnen de Europeesche statengemeenschap.’

‘De Duitsche rijksregeering en het Duitsche volk hernieuwen de gelofte, tot elke wezenlijke ontwapening der wereld met vreugde hun instemming te zullen geven met de verzekering van hun bereidwilligheid om ook het laatste Duitsche machinegeweer te vernietigen en den laatsten man uit het

leger te ontslaan, voor zoover de andere volken tot hetzelfde besluiten.'

'De Duitsche rijksregeering en het Duitsche volk koesteren samen den oprechten wensch met de andere naties, met inbegrip van al onze vroegere tegenstanders, in den geest van overwinning van de oorlogspsychose en tot uiteindelijk herstel van oprechte betrekkingen met elkaar alle hangende vraagstukken zonder hartstocht langs den weg van besprekingen te willen onderzoeken en oplossen.'

'De Duitsche rijksregeering en het Duitsche volk verklaren zich daarom te allen tijde bereid door het sluiten *van continentale nonagressie-verdragen op zeer langen termijn den vrede in Europa te garandeeren, de economische welvaart te dienen en in het algemeen aan den cultureelen wederopbouw deel te nemen.* De Duitsche rijksregeering en het Duitsche volk zijn echter vervuld door dezelfde opvatting, ingegeven door eer, dat het toestemmen in de gelijkgerechtigdheid van Duitschland de onvermijdelijke zedelijke en zakelijke voorwaarde is voor eenige deelneming van ons volk en zijn regeering aan internationale instituten en verdragen.'

Waarom te twijfelen aan de oprechtheid dezer betuiging? Omdat de bestaande mentaliteit der zoogenaamde beschaafde volken, Japan inbegrepen, afkeerig is van vrede, tenzij op voorwaarde de zwakkere volken op, laat ons aannemen 'beschaafde' wijze, te kunnen overheerschen. Voor een werkelijken wereldvrede is er eenheid noodig. Eenheid van levensinzicht, levensbedoeling, levensopvatting: ethische eenheid kortom. Is die eenheid mogelijk in een wereld zoo in alle opzichten verdeeld als 'deze beste van alle mogelijke werelden', waarop het ons lot is te leven? Deze vraag zoo gesteld, wie zal haar bevestigend beantwoorden? Ook deze schrijver gelooft met Leibnitz, dat alles zich ten slotte ten goede keert 'in deze beste van alle mogelijke werelden', mits men het wereldgebeuren en de ontwikkeling der menschheid' sub specie aeternitatis' beoordeelt.

Eigenlijk vindt Duitschlands breuk met den Volkenbond, waarvan het slechts sinds enkele jaren lid was geworden, Duitschlands vuistslag op de Geneefsche Conferentietafel slechts

goedkeuring bij den Japanschen minister van oorlog Araki, en bij - is het verwonderlijk? - den jongen Krupp te Essen, sinds driekwart eeuw, d.w.z. de zaak, wapenleverancier van het overwinnende Pruisen en het Duitsche Keizerrijk. MacDonald, Groot-Britannië's 'Prime minister' mag gezegd hebben, dat wanneer de Geneefsche ontwapeningsconferentie mislukte Europa zou vervallen tot den chaos, en zij is vrijwel mislukt omdat zij hoopte iets onmogelijks te kunnen bereiken.

'Wij gelooven, zei Hitler, dat Europa andere dingen te doen heeft, dan haat en wraak te bestendigen. De volken hebben er recht op, dat hun regeeringen eindelijk er een begin mee maken om de groote problemen op te lossen. Wij hebben niet al te veel tijd meer te verliezen, en, wanneer de volken eens tot de overtuiging komen, dat hun regeeringen niet bereid, of in staat zijn om deze problemen op te lossen, dan zou het best mogelijk zijn, dat de volken ten slotte tot het laatste middel hun toevlucht nemen, tot het bolsjewisme. Wij willen niet met het bolsjewisme dreigen, want wij hebben dat in ons land reeds overwonnen.'

'Als men ons vraagt: waarom verlaat gij dan de internationale conferenfies, dan antwoorden wij: omdat wij daar niet heen zijn gekomen om als een tweede rangs natie behandeld te worden.'

En toch.... de Volkenbond bestaat 'e pur si muove', zei Galileo Galilaï van onze aarde. Goddank, er bestaat over heel de wereld zoo iets als goede bedoelingen en die vinden te Genève haar centrum. Reeds geschokt in zijn gezag door Japan's uittreden, verzwakt door het feit, dat noch de Vereenigde Staten noch Soviët-Rusland er lid van zijn, is de Duitsche vuistslag op de Conferentietafel, gevolgd door Duitschland's heengaan uit de Conferentiezaal, een voor de goede bedoelingen der menschheid noodlottig feit. Maar een bewijs, dat Duitschland's 'Nazi'-regeering niet gesloten is voor bedachtzaam overleg en practisch inzicht is te vinden in de door den rijksminister van economische zaken uitgevaardigde verordening, waarin hij, ofschoon wat laat, te kennen geeft, dat in het bedrijfsleven het maken van onderscheid tusschen arische en niet-arische of niet gehéél-arische firma's en dit speciaal bij het aanknoopen van

handelsbetrekkingen, niet door te voeren is. ‘Het maken van een dergelijk onderscheid met het doel niet-arische firma's te boycotten, zou noodzakelijkerwijs tot ernstige storingen van het economisch herstel aanleiding geven, wat een ongunstigen invloed op de arbeidsmarkt zou uitoefenen.’ Men weet, dat de Nederlandsche regeering met het oog op de toestrooming van duizenden Joodsche vreemdelingen naar ons benarde land, en hun dreigende vestiging aan de Nederlandsche arbeidsmarkt het vraagstuk der bescherming van internationale minderheden te Genève aanhangig had gemaakt, en hoewel daartegen van Duitsche zijde, toen het ‘Dritte Reich’ nog tot den Volkenbond behoorde, ernstige en zelfs hatelijke bezwaren waren opgeworpen, stond men aan dien kant ook op dit punt bloot aan algemeene afkeuring om de wilde en onredelijke handelwijze tegen Joden in Duitschland in het algemeen, zelfs tegen hen, die van ouder tot ouder in Duitschland hadden geleefd, wier voorvaderen Duitschland en zijn volk mee hadden helpen verheffen in de familie der volken, wier tegenwoordige aanhangers van den Joodschen godsdienst hadden meegestreden en mee geleden in den oorlog en mee hielpen om Duitschland's economisch herstel te bevorderen. In zekeren zin dus is de wijziging der Duitsche regeeringshouding tegenover firma's van niet-arische of slechts gedeeltelijk arische huishouding een scheut water in den zoo hoog geroemden Duitschen arischen wijn, en het Nederlandsche initiatief ten opzichte van dit vraagstuk mag men er dank voor weten, al werd er voor ons en voor de Joden niet zoo heel veel mee bereikt. Het ware verstandiger geweest indien de Duitsche machthebbers van het oogenblik hun arischen wijn wat eêr hadden aangelengd, dan was hun de drank niet naar het hoofd gestegen.

Van Oostersche zijde, door den Britsch-Indischen gedelegeerde Mitter, en van Chineesche zijde door den bekende Chineesch-Christen staatsman Wellington Kou, werd beduchtheid uitgesproken voor de vermindering van het gezag van den Volkenbond en het feit, dat allerwege ernstige critiek op zijn streven en besprekingen wordt geoefend. Maar hierboven werd reeds te kennen gegeven, dat de goede bedoelingen, welke er hun centrum vinden, nog voor langen tijd niet veel meer dan

goede bedoelingen kunnen zijn. Trouw op hun post, vast bij hun streven zijn echter de mannen - en vrouwen - die naar middelen zoeken om met den Bond verder te komen dan tot goede bedoelingen. In Duitschland-zelf hebben in de Nationale Synode te Wittenberg 2000 predikanten een protest gezonden aan den Volkenbond om zich te verzetten tegen de maatregelen, welke door Duitschland's tegenwoordige regeering tegen hun Kerk worden toegepast, ook tegen de nieuwe rassenoorlog tegen 'Juda'. Maar het is vooral de leider van de Pan-Europa-beweging, graaf Coudenhove-Calergi, die streeft naar eenheid in Europa, vooral van de kleinere staten, een blok in Oost-Europa en in West- en Noord-Europa, en hij somt de meer dan twintig Europeesche Staten op, welke zich aldus zouden kunnen vereenigen tot 'de Vereenigde Staten van Europa', welke twee derden van het Europeesch Continent, met meer dan de helft der Europeesche bevolking, zouden bevatten en grooter en invloedrijker kunnen worden dan de Vereenigde Staten van Amerika. Helaas, het is nog slechts een droom, waarvan de verwerkelijking ook den heer Coudenhove-Calergi niet helder voor den geest staat.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Over eenige van Goethe's vrouwenfiguren Goethe's moeder, Bettina von Arnim, en die Günderode.
(Vervolg van blz. 461.)

Bettina von Arnim.

> Du bist besser, lieber, gröszer als die Menschen, die um mich herum krabbeln.
> Goethe's Mutter an Bettine.

Bettina Brentano is de dochter van Maximiliane Brentano, van wie Goethe in 1773 schreef aan haar moeder: ‘Von Ihrer Max kann ich nicht lassen so lange ich lebe und ich werde sie immer lieben dürfen’, en als dubbelgangster staat zij achter Charlotte Buff in zijn ‘Werther’.

Bettina werd in 1785 geboren, en toen haar moeder stierf was zij acht jaren oud.

In de kloosterschool te Fritzlar, waar Bettina werd opgevoed, toonde zij al spoedig een groote voorliefde voor de natuur; een bloem kon haar gelukkig maken, en zooals haar vriendin Caroline von Günderode van haar zei: zij was ‘wie eine Pflanze’, tevreden met wat zonneschijn en wat regen. Haar karakter had iets zorgeloos', iets onverschrokkens, wat later in haar leven vooral uitkwam, toen zij in 1831 onder de armen van Berlijn een bijna mannelijk-krachtigen strijd voerde tegen de verschrikkelijke cholera-epidemie, zooals zij als kind de kersen uit de hoogste boomtoppen haalde en avontuurlijke tochten op drijvende ijsschollen ondernam.

Haar broeder Clemens (de beroemde romanticus) beval haar aan: ‘meistens Goethe und immer Goethe zu lesen’. Bettina's

steeds wassende bewondering, ja, extase, deed zij kond aan Goethe's moeder, en deze verhaalde het jonge meisje heel veel uit Wolfgang's jeugd, hetgeen Bettina alles ijverig opschreef, en wat Goethe later van veel dienst is geweest, bij het schrijven van zijn Wahrheit und Dichtung.

In de lente van 1807 bezocht Bettina Weimar voor de eerste maal. Na de ontmoeting met Goethe begint de bekende 'Goethe's Briefwechsel mit einem Kinde', die tot 1811 zeer druk was, na dien tijd tot 1832 verminderde, en in 1835 in het licht werd gegeven.

Als Goethe's vriendin, die in zijn leven een zekere rol speelde, kan Bettina slechts tot 1811 gelden. Haar huwelijk met den onvergelijkelijken Achim von Arnim (1811) dat in 1831 met Armin's dood eindigde, haar literaire en politieke rol, die zij voor het 'jonge Duitschland' speelde, gaf haar veel te veel andere afleidingen.

Goethe's belangstelling in Bettina moet men niet al te hoog aanslaan. Weliswaar zijn Goethe's brieven soms hoffelijk en vriendelijk, maar men krijgt dikwijls het idee, dat de 'fougue' geheel van Bettina's zijde kwam, en dat uit zichzelf Goethe nooit veel aan haar zou hebben gedacht. Ja, tegenover Bettina's vlammend enthousiasme is hij vaak zeer laconiek, om niet te zeggen koel.

'Diese aktive, knabenhaft kecke, dabei formlose, von unerschöpflichem inneren Reichtum sprudelende Art', was het niet, die Goethe in de eerste plaats in vrouwen aantrok. De hoogste lof, dien hij haar geven kon, was, dat hij haar wel 'interessant' vond. Ten slotte begon Bettina's geestdrift Goethe te vervelen, zoodat hij in 1830 in zijn dagboek de harde woorden neerschrijft: 'Frau v. Arnim's Indringlichkeit abgewiesen'. In haar laatste brieven schrijft zij hem dan ook niet zonder bitterheid, maar na zijn dood, verzachtte zich haar rancune, en schreef zij over haar Briefwechsel:

'Er enthällt meine Herzensangelegenheiten mit ihm nackt und blosz, wie sie Gott in mir erschaffen hat und wie Er unter den Beistand der Grazien sie gezähmt und gebändigt hat. Welche Weisheit und Güte in diesem Mann gegen mein anstürmendes Herz, wie schön hat er es zu leiten gewuszt, wie gut hat er im

Drang überreicher Herzensergieszungen das Hohe herausgefühlt, welch unbegrenztes Vertrauen in mir, ihm alles, alles ohne Bedenken, zu sagen'.

De letterkundige begaafdheid van Clemens en Bettina hadden zij waarschijnlijk te danken aan hun grootmoeder, Sophie von la Roche, die door haar 'Geschichte des Fräuleins von Sternheim' en door een geheele reeks andere familieromans, de 'Ahnfrau' der Duitsche vertelkunst werd.

Bettina's ouders konden elkaar, helaas, niet goed verdragen, en veelmaals had het verkeer tusschen hen alleen schriftelijk plaats! En in Bettina is duidelijk de disharmonie van haar afkomst na te gaan. Goethe schreef daarover eens aan Varnhagen von Ense:

Bettina ist das wunderlichtste Wesen von der Welt; unglücklich schwebt sie zwischen den Italienischen (haar vader was een Italiaan van afkomst) und Deutschen hin und her, ohne Boden fassen zu können; sie besitzt eiserne Beharrlichkeit in dem, was sie einmal ergriffen hat, aber mitten drin wieder die unsichersten Launenblitze, von denen sie selbst micht weisz, wo sie hinfahren.

Op zestienjarigen leeftijd verliet Bettina de kloosterschool, een dagboek uit dien tijd aldaar doorgebracht, meenemende, waarin zij soms zeer mooie natuurbeschrijvingen geeft. Zij was zeer tenger en fijn van gestalte, en werd nog in latere jaren door velen voor een kind gehouden; zij had vurige oogen, gloeiende wangen en krullende zwarte haren. In 1801 leerde zij bij haar grootmoeder den dichter von Arnim kennen, een vriend van haar broer, die eveneens student was. Clemens had haar geschreven: 'Die eigentliche grosze Freude, die mich hinzieht, ist, dasz du meinen lieben göttlichen Arnim kennen lernen wirst, und ein freundliches Bild mehr in dein Leben tritt.... Er ist gar zu lieb und lustig, wie wenige Menschen auf Erden'. Arnim was van een hooge gestalte en een toonbeeld van mannelijke schoonheid, en het is te begrijpen, dat hij op de steeds, als het ware, electrisch geladen Bettina onmiddellijk een diepen indruk maakte. Op een wandeling met Bettina en Caroline von Günderode, een Frankforter Stiftsfräulein, werden zij door een onweer overvallen; Arnim breidde toen zijn groenen mantel over de beide meisjes uit, en dát was nog eens een avontuur naar den zin der romantische Bettina!

Bettina hielp haar broer en Arnim ijverig liederen zoeken voor hun verzameling Des Knaben Wunderhorn; zij zocht zich op allerlei wijze te ontwikkelen; zij nam les in modelleeren en in muziek, zij vond in het huis harer grootmoeder omgang met verschillende beroemde personen, Herder, Savigny, prof. Mereau, en zij ontmoette er zelfs Beethoven. En hoogst belangrijk voor haar innerlijke ontwikkeling was haar vriendschap met Caroline von Günderode, (waarvan Bettina, in 1840 kond deed in haar boek Die Günderode) die vijf jaar ouder was dan zij. Caroline gaf zich alle moeite om Bettina 'op te voeden', haar vluchtige oppervlakkigheid te verdiepen, haar kennis te vermeerderen. 'Sie war es', zegt Bettina, 'die wie warme, frühlingsbrütende Lüfte mich umgab, die mich schützte, die mich begeisterte, die mir die Höhe meiner eigenen Natur als Ziel anvertraute'. Helaas, in later jaren toonde zich tusschen de beide jonge vrouwen een steeds dieper wordend verschil, dat ten slotte tot een breuk leidde. En vóór een verzoening tot stand komen kon, werd Caroline door een verschrikkelijken dood aan haar vriendin ontrukt. Bettina leed hieronder onuitsprekelijk. Zij voelde zich wanhopig, en als een arm, troostzoekend kind ijlde zij naar Goethe's moeder; en in den omgang met deze, ondanks haar hoogen leeftijd nog zoo jeugdig frissche vrouw, vond de eenentwintigjarige, wat zij zoo smachtend zocht: een hart vol liefde en een hartelijk, fijnzinnig begrip. 'Ihr klares feuriges Auge', zegt Bettina, 'las mich durch und durch, ich brauchte ihr michts zu gestehen, sie wuszte alles, ihr feines Ohr hörte bei den leisesten Klang meiner Stimme, wie es um mich stehe'.

In 1811 trad Bettina met v. Arnim in het huwelijk. (Zeer romantisch in het geheim; haar kamertje was met bloemen versierd, en dat was de geheele huwelijksviering, een week later werd hun gesloten echt eerst aan de familie medegedeeld.) En natuurlijk gingen de jonggehuwden ook Goethe bezoeken; bij die gelegenheid beging Bettina de onvergeeflijke fout, Goethe's vrouw tacteloos en uit de hoogte te behandelen, wat natuurlijk een verwijdering ten gevolge had, en ofschoon wat bijgelegd, werd de verhouding toch nooit meer zooals vroeger.

Het huwelijk van Bettina en Arnim, uit liefde gesloten, bleek een zeer gelukkige echt. Zij kregen zeven kinderen. Arnim was

een edelman in den besten zin des woords, zij waren beiden poetische naturen, tusschen wie een aangename harmonie heerschte. In 1814 vestigden zij zich op Arnim's landgoed ‘Wiepersdorf in der Mark’. De verandering na het drukke stadsleven was voor beiden groot, en 's winters vertoefden zij gewoonlijk in Berlijn. Dan was hun huis het middelpunt van gezellig en interessant leven. Verschillende bekende personen bezochten hen geregeld, waaronder Schleiermacher, Alexander von Humboldt, Leopold Ranke, Geibel, Carriere, Schinkel. Men zei van Bettina, dat haar gesprek aan muziek deed denken, dichterlijke schoonheid, geestige invallen, gevoelige beschouwingen wisselden elkaar daarin af. Zij was misschien wel eens wat overdreven, ja, al te zeer ‘begeesterd’, maar nooit banaal. Soms liet zij zich wel eens tot een al te onstuimigen moedwil verleiden, ook bestond de conventie niet voor haar, zij volgde steeds haar ongebreidelde impulsen, en bekommerde er zich niet om, hoe haar spontaan gedrag wel beoordeeld werd. Het volgende wordt bijvoorbeeld van haar verteld: Op een avondpartij bij Gneisenau, zette zij zich aan de voeten van den gastheer, legde haar hoofd op diens knieën en viel vast in slaap. Een andermaal, op een avond bij Jacobi, als een der eersten verschenen, verstopte zij zich achter een kamerscherm, liet de andere gasten haar over haar lang uitblijven berispen, en kwam toen opeens lachend tevoorschijn: Daar is 't afschuwelijke mensch, ik wil probeeren, naar uw aanwijzing mijn leven te beteren!.... Maar al haar dwaasheden en grillen werden bij haar verontschuldigd door het gezegde: Zij is immers eene Brentano! en haar houding was altijd zóódanig, dat niemand het wagen zou, haar al te familiaar of oneerbiedig te behandelen. Nadat zij weduwe was geworden, waren haar extravagances evenwel zeer gekalmeerd.

Den 21en Januari 1831, één jaar voor Goethe's dood, stierf von Arnim, nog niet ten volle vijftig jaar oud. Bettina kon het op het eenzame landgoed niet uithouden, en ging voor goed te Berlijn wonen. Eerst nu ontwikkelde zich ten volle haar letterkundig talent. Haar Briefwechsel was het eerste boek, dat het licht zag van de thans vijftigjarige. In 1843 verscheen van haar een werk, dat zij tot titel gaf: *Dies Buch gehört dem König.* Reeds vroeger had zij kennis gemaakt met den ontwikkelden

kroonprins van Pruisen, en aan haar onverschrokken voorspraak is het te danken, dat Friedrich Wilhelm IV, kort na zijn troonsbestijging, de bij zijn voorganger in ongenade gevallen gebroeders Grimm aan de Universiteit te Berlijn benoemde. Bettina verwachtte veel van den nieuwen koning.... maar spoedig zag zij, dat de bedoelingen van den vorst niet in overeenstemming waren met den geest van den tijd en den wil des volks, en met vlammende energie en welsprekendheid, beproefde zij den koning den juisten weg aan te wijzen. In een tweede deel stelde zij den koning de moderne eisch, zich het lot der armen en onderdrukten aan te trekken, voor het welzijn der onterfden op te treden, en een nieuwe arbeidsorganisatie te stichten. En den adel daagde zij uit, zijn rechten adel te bewijzen, door zijn rijkdom en aanzien den minderen ten goede te laten komen. Zelf gaf zij het goede voorbeeld. Overal bezocht zij de woningen der nooddruftigen, en spande al haar krachten in om hen te helpen. Zij stond de zaak der arme Silezische wevers voor, en toen iedereen de dreigende cholera ontvlood, hield zij braaf stand, en verpleegde de armste zielen, zij, de levenslustige en voorname vrouw.

Haar laatste levensjaren bracht zij in den kring harer verwanten en vrienden door, steeds bezig de nagelaten werken van v. Arnim in orde te maken. Zij was nu veel rustiger en milder geworden, maar was nog steeds van verhevene gedachten vervuld. Zij genoot een schoonen levensavond, tot het laatste toe bleef zij gezond en geestelijk frisch. Den 20en Jan. 1859 stierf zij te Berlijn. Over Bettina hebben steeds de zonderlingste geruchten de ronde gedaan, maar haar heele leven ligt open voor ons, om het te beoordeelen. IJdelheid en excentriciteit mogen haar niet vreemd zijn geweest, maar zij was stellig een bizondere persoonlijkheid, van wie Wilhelm Grimm zeide, dat ‘Gott nicht oft solche Naturen unter uns wandeln läszt’, en van wie Schleiermacher getuigde: ‘Gott sei bei besonders guter Laune gewesen, als er Bettina erschaffen’.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bericht voor den nieuwen 49^{en} jaargang

Behalve werk der redacteuren liggen onder anderen gereed, aan belletristisch proza, bijdragen van:

Elisabeth Augustin, Willy v.d. Driest, nagelaten werk van Karel Damme, mevr. Ebbenhorst Tengbergen, Willem Eges, Mies Favai-Kievits, Dr. J.C. Hol, M. Mok, Henriëtte Mooy, Dr. André Schillings, Ralph Springer, Jeanne van Schaik-Willing, H. v.d. Wal, Johan v.d. Woude e.a.;

verzen van:

Dr. Decroos, J.F. van Deene, Hermance Farensbach, Max Kijzer, J. de Molenaar, nagelaten werk van Pol de Mont, A.J.D. van Oosten, J., F. en W. Reddingius, Leo Rikmenspoel, H.W. Sandberg, Fiena Wilkens e.a.;

over verschillende onderwerpen:

A. Hallema: Juliana de Lannoy en haar dichterlijk klaverblad te Geertruidenberg; Khouw Bian Tie, Mensch en Dichter; Hendrik Kroon, Over den aanvang van den ontwikkelingsgang der menschheid; Dr. W.J.W. Koster, De ontwikkeling der antieke Komedie; Dr. J.B. Tielrooy, Humanisme en godsdienst; Maurits Wagenvoort, Hollandsch Smyrna, dertig jaar geleden; Jan Poortenaar, Bauer, Rreitner en gemeenschapskunst; Mr. Herman Maas. Over intellectueele vorming; R. Kaltofen, Chilenische und Uruguaische Litteratur; Dr. Boris Rapchinsky Dostojewski en Tourgeniew; Mr. I. Prins Rachel in Nederland, e.a.

Ook zal in den Nieuwen Jaargang de historische correspondentie uit de eerste N.G.-jaren worden voortgezet, welke zoo veel belangstelling wekt, omdat het zeer interessant is eens een kijkje te kunnen nemen in de redactioneele ‘cuisine’ van een groot tijdschrift.

Het Maandelijksch Overzicht en de Buitenlandsche Rubriek houden u op de hoogte van alle belangrijke stroomingen in binnen- en buitenland; de bibliographie wordt door verschillende bekende auteurs verzorgd, terwijl de Dames-rubriek Feiten en Fantasieën bekende en beroemde vrouwen uitvoerig behandelt.

Levensherinneringen aan Hendrik Jan Boeken
Gestorven 19 october 1933

I.

Hein, die mijn jongre Broêr waart in de Lettren, 'k voel, gij zaagt
Als knaap wijd-droomend reeds naar 't stil laatst Einde: uw oogen keken
Vaag toen naar 't Verre, en heel dichtbije al-daagsche dingen leken
U nauw beduidend. Och, als hooge-droomen-ziende laagt

Gij, jong, vaag-mijmrend in uw langen Stoel, en wen geplaagd
Leuk door uw vlotte goede Vrienden wierdt ge, die U steken
Lachende gingen met hun grapjes, is 't haast nooit gebleken,
Dat niet heel vredig doen Gij bleeft. Van uit het Diepst gejaagd

Schaarsch scheent Ge: alleen soms hieft Ge u stil, en dies heb 'k me afgevraagd:
Hoe waart Ge als Geest? Mijn Onbewustheid ziet nu snelle beken,
Diep-schietend tusschen breede Wanden. Moedloos lang geklaagd

Nooit hebt Ge, en ook uw meest ellendge Ramp kon U niet breken
Och, rustig weekt Gij heen thans, zuivre Vriend, naar vreemde Streken
Gij sluimert stil, door Arm van 't Eeuwige, als een kind, geschraagd.

II.

Vergingt geheel Ge? Ik weet niet. Maar indien 't zoo ware, zal
'k Toch nimmer U vergeten, o, mijn Vriend, sinds vijftig jaren:
Eens Gij en ik en zoovele andren blij tezamen waren
Telkens onschuldig zwierend op der luchtge woorden val,

Alsof dit menschenleven ware een vlug-geregeld Bal
Van diep-gezonde Jongens, wien 't niet inviel om te staren
Naar 't ver vooruit ons liggend Leven, dat zou worden zware
Beproeving, Hein. U, mij en Fons en Wim, en 't druk getal

Der andre Velen, die reeds vielen allen. Vriendlijk-pal
Sta 'k diep nu denkend aan 't Verleden onder 't Dek der haren
Met zelfde Kracht van Geest en Wil totdat ook mij vergaren

Eens gaat de donkre Delger aan zijn Hart. Goê Vriend, die smal
Nooit dacht of deedt, slaap 's winters vredig onder 't kleed van blaeren
En 's zomer's onder 't groen, als weetloos Deeltje in 't Eeuwige Al.

III.

Soms sterk waart Ge op uw eigen Wijze. 'k Weet mij Psycholoog,
Van kind reeds, die hoe langs zoo meer zich vasthield aan zijn eigen
Weten, dat rees van zelf en zuiver-peinzend kalmpjes rijgen
Zijn logisch Denken blijft uit diep-vaste Inkracht. Och, iets droog

Allicht 'k vaak leek aan wilde onzeekre Voelers. En dies moog'
Ja, zéker zal ook verste Wil des Inzijn's, waartoe stijgen
Elk Krachtge durft, vergeven. Och, der Zwakken dreigen
Dat lang zij deên, verdroeg 'k veelal geduldig. Want ik poog

Nooit meer te winnen dan 'k vermag door Diepste Macht. Ik spoog
Nooit op de In-eedlen: ongemoeid ik liet hen, door te zwijgen
Over zooveel wat suf-onnoozel leek mij. Liever toog

Ik naar 't Al-hoogste, Verste. O, nu uw trouwe Ziel ging nijgen
Weer heen naar 't Eindelooze, ik kalm uw Onschuld overwoog
Van 't eerst Begin tot aan uw Dood. Vreemd, dat Gij weg gingt tijgen.

IV.

Hoe kwam 'k nu zóó te zien U? Och, het Raadsel van uw Zijn,
Dat diep veel wilde, aêrs doende, heeft mij breed verbaasd veel malen,
Voorheen reeds, toen 'k u daaglijks sprak. 'k Weet thans: geen Nuchtre, schrale
Dies geen Klein-strakke waart Gij, maar gij liept niet op de Lijn

Kalm-logisch eignen versten Willens, schoon Gij sterk-in-pijn
En vreugde, bleeft steeds. Zuiver-braaf Gij waart, maar vaak als Stalen
Figuur gij zwieptet vreemd, doch zelden algeheellijk falen
Gingt Ge in uw eigenst Doen. Gij proefdet 't schoone met heel fijn

Stil-innerlijk genieten doch bedaard niet steeds op schalen
Uws zachten Peinzens woogt gij later 't al. Dies rad bepalen
Toen gingt gij soms veel dingen. Helder zie 'k dit, want ook mijn

Wezen voorheen soms deed zoo. 't Aardsche Leven is een Schijn
Maar vaak in 't Allerkleinst toch zaagt gij 't Eindeloos-Fatale
En vredig nu vertoeft Ge in 't Boven-psychische Normale.

V.

Uw Binnenst leek me een Chaos soms van wijden goeden Wil
En onvoorzien alvreemdst Bevliegen. Och, mijn Vriend, nu henen
Gij smartlijk gingt naar 't Onverstane, hoor 'k als op mijn teenen
Hoog naar den Toon van uw Geheelheid. Veelal goedig-stil

Leefdet want zweefdet Ge in uw wijde Droomen. Nimmer Gil,
Schaarsch vroolke woorden los liet ge uit uw Zielszijn en dus steenen
Beeld leek gij veelal Vrienden, daar niet lachen veel, nooit weenen
Noch lang druk spreken kondt ge. Als diepst-in ruim-gezinde ik til

U hier omhoog, gelijk Gij waart, met mijn al-innigst Meenen
Gij wist, dat 'k àlle Dingen voel, en zèlf nooit ijdlijk spil
Mijn Woorden aan 't verkondgen van een Schijn. Och, nu gansch spenen

Gij moest U van 't rare Aanzijn, dat gij liefhadt, kalm getril
Bevangt me als om al Goeden, die door 't Noodlot duister, kil,
Reeds vroeger uit dit Schijnzijn stil herdacht thans, zijn verdwenen.

VI.

'k Had nooit gedacht, dat zóóveel wijd-gevoelde Vaagten zweefden
Over uw Wezen in mijn Diepte en zich geleidlijk breed
Zouden verheldren, nu Ge, als arm heel eenzaam Wezen, gleedt
Weg naar 't Oneindge. Als vaak iets vaag-vermoedende, doorzeefde

Iets dieps U, thans zoo vredig-zwaar Vergane, Uw Geest doorleefde
Al Dingen puur, zoodat ge uw Werk ook puur naar buiten smeet
Waar vaak de alfijnste Wil uws Zijns kompleet aan mededeed,
Zoodat de Geesten, die u lazen, door 't genieten beefden.

Gij waart geen Mensch als ik, die menschen zoekt niet en soms meed:
Gij kwaamt mij zien en op mijn raad, allengs uw Eigenst weefde
Heel 't Werk uws Peinzens, dat zal blijven staan steeds. Niet gereed

Scheent veelal Gij voor 't zaaklijk Leven, ook niet wen Gij streedt
Maar streng uw allerdiepste Zin naar 't Allerbeste streefde
O, arme Hein, nú weekt Ge en gansch vergeten is uw Leed.

VII.

Wij schreên Florence veelmaals door: stijf-elegante huizen,
Vaal-witte omringden me overal. Och, 't leek me een Stad, waar wijd
En vredig nog gewaden golfden, lijk in ouden Tijd,
Toen zich voorzichtig dragen lieten Dames met hun kuische

Gelaten, waar geen lachje op lichtte, schoon staeg 't zijden ruischen
Van mannenmantels vlug gehoord wierd. 'k Voelde, zóó raakt kwijt
Zacht alles van 't Verleden, want niets hoort men in dees tijd
Dan 't gonzen van onnoozelheên en 't praktisch harde druischen

Van zwaar beladen wagens, waar beschavingsloos iets zeit
De driftge stem des Voermans, daar hij diep-in voelt een nijd
Tegen-in elk die loopt hem in den weg. O bende Muizen

Gaat ondergraven 't Schoonste en Echtste. Doch ik voel geen spijt
Dat 'k, Steevge, kwam op de Aarde. Al hoor ik mij nog vaak verguizen
'k Blijf rustig staan hier, tot 'k weer stil naar 't Eeuwige verglijd.

VIII.

Wij liepen door Bologna: weiflend zocht ge een oud hotel.
Zelf voelde ik midden-eeuwsch me en moê. Den Vreê zag 'k om mij henen
Waren der vroegre Tijden en mijn wankle schrale beenen
Konden zwaar, slap, nauw volgen uw robuusten voortgang snel.

Daar zag 'k een Ruige aan oopne Poort, met flikker-oogen fel,
Die lachend wenkte, en schoon verbaasd een oogwenk door vreemd meenen,
Besteeg 'k een enge trap, soms stil-staand met onhoorbaar stenen,
Als reconvalescent. ‘Dit is mijn laatste Nacht.’ Gekwel

Vervulde mij, doch, flink-weer, stapte ik Kamers in, hoog, hel,
Waar bedden stonden, gloênd door purpren dekens. Och, de steenen
Vloer scheen mij vreemd, en 's nacht's ik haast niet sliep. Beneên, blij Spel

Van voeten op muziek van fluiten, waar violoncel
Door heen te gieren leek, ontroerde dwaas me. Op kille teenen
Uit bed gestapt, stiet 'k open 't raam en rustger klonk die Hel.

IX.

Dan keek in Rome op eens van ver 'k ten pauslijken Paleizen.
Plots voelde ik vreemde Weemoed, waar iets helders heen door scheen
Bij 't zwijgend zien naar dat Wijd-witte-stille. Met mijzelf alleen
Had ik 't alliefst gewild een pooze er kalm te blijven peizen,

Kaarsrecht, vermoeid ik stond daar door 't reeds wekenlange reizen
Naar talloos vele plaatsen, vroolijk-drukke, heerlijk heen,
Wilskrachtig houdend hoog steeds mijn licht-weifelende leên
Maar thans bleef 'k denken, terwijl Gij, Goêvriend verkennend wijzen

Turend in reisgids bleeft mij naar elk raam, en om wat reên
Men dacht: Daarachter zal gebeurd iets zijn in 't ver Verleên.
O Doode Dichter, Dien 'k nu breed herdenk, als arme Grijze

Verdweent Ge, en 'k sta nog vast, nog niet voor 't Noodlot willend deizen.
Gij waart een half-begreepne, want schaarsch zeidet Ja ge of Neen.
Zelf stuw 'k nog recht-uit voort met diepst-in evenmaatge schreên.

X.

Goede oude Vriend, Die weekt ten Wijdten van 't Al-Eenge Wezen,
Lijk ieder hier bezwijkt.... ik roep niet ú, die niet meer hoort:
Uw Ziel vervaagde in Eeuwgen geesteswil, Die 't Leven schoort,
Want zalig rust Gij vrij thans van verzwegen Leed en Vreezen,

Van Zijn's onduldbre Pijn en heel zijn Wanenspel genezen.
'k Zie plots nu weer, hoe voeren we in Venetië: langs boord
Der vaal-groen vloeiende Kanalen gleed de Gondel voort.
Hoog zagen wij Paleizen stijgen en daar langs gerezen

Aanschouwden stil vier oogen, de Uwe en mijne, 't wurgend Koord
Waaraan een, weetloos plots in diepsten slaap geheim vermoord,
Neer wierd gesmeten in 't alverst Verleên. Als stil-verwezen

Zag 'k áán die Visie van mijn Geest. Maar Gij hadt u geheschen
Kordaat-behoedzaam naar den Roeier, ik verstond geen woord,
Maar 'k hoor uw Italiaansch van dat vreemde uur, zoo lang voor dezen.

XI.

Ik lief Milaan nog heden: 'k weet, op wijd-gebreid Terras,
Waar luchtige Italianen in hun kleurge kamisolen
Of sierlijk-deftig zaten en naar 't zwieren van violen,
't Ruischen van fluiten lachend luisterden, of 't Feestdag was,

Dronken wij dunne wijnen uit fijn, klaar-geslepen glas,
Hoog-heldere Atmosfeer omgolfde ons lauwtjes. O, na 't dolen
Door vreemd-gebouwde Dorpjes hier te toeven, niet bevolen
Door voozer Zielen laag-ziend Praten. Kalme oû-Hendrik las

't Giornale en weg mij droomde ik in mijn's eignen Geestes Holen,
Hoogziende antieke zuilen-rijen, waar de Vroegren ras
Dansend op licht muziek bewogen. Al het Nieuwre een Klas

Scheen mij van knapen, leerend zwaar. En als een strakke Molen
Wijd om hen heen zwoegt 't Aanzijn, waar ik nooit geheel in pas,
Want och, haast elk mij, braaf-naieve, stooft zijn bittre Kolen.

XII.

Menschen, nu vreemd-gewekene allen, die 'k hier wist: ik voel
U sterk plots bij elkaêr staan, aêrs als vijftig jaar geleden
Aanziet thans vreemd Gij me uit vage oogen, vrij van aardsche Rede,
Gij weet nu, dat 'k U goedvond. Schoon ik leek naar buiten koel

Toch leefde ik menschlijk-brandend, in 't Aldiepste vriendlijk-zwoel.
Ik weet, dat niet meer zijt ge, en 't doet mij leed. Maar 'k leef in 't Heden
Nog, lijk voorheen, met alle goede Dooden, vriendlijk mede
Schoon 'k blijf mijn eigene Eenheid, strevend krachtig naar mijn Doel:

Verheldering der Lettren. Wee, des Aanschijn's wreed gespoel
Sloeg, Hein, ú weg, en Wim en Fons, Mij, Laatste, sterkste, treden
Zijn's zwaarheên nog op 't kloppend Hart, en dus steeds blijf 'k Gereede

Om heen te gaan, ik zie 't Oneindge boven warrgen Boel
Dees Schijnzijn's vredig speurend naar 't alvreemdste Gekrioel
U allen wensch, lijk later mij, 'k heel de' Eeuwgen zaalgen Vrede.

WILLEM KLOOS.

In memoriam
Mijn vriend Dr. H.J. Boeken
Een der strijders voor de revolutie van '80

Het afscheid*) van Boeken.

Wat was 't mij vreemd, dat in deez' Maatschappij,
Waar vaak het hoog're wordt vertrapt door 't jagen
Naar geld, voor vele vrienden, ook voor mij,
Gij had gezorgd, dat - vóór 't uur had geslagen
Van Uw verscheiden - als van gene Zij
Uw stem ons klaar nog verzen toe zou dragen.
Hoe echt Helleensch om als poëet, zóó vrij
Van 's werelds laagheid, fier niet te versagen!

Wat ridderlijk minachten van dit drijven!
Wat spot ook met een scheiding door den Dood!
Hoe zal zóó'n minzaamheid steeds bìj ons blijven,
Nu gij die zond, nadat Uw ziel ontvlood, -
Nu gij, wijl velen thans zoo honds bestaan,
Uit lager stof in zang zijt heengegaan!

*) Voor de lezers van De N. Gids dient hier vermeld te worden als toelichting, dat Boeken vóór zijn overlijden order gaf om twee van zijn gedichten, *De Meeuwen* en *Nieuw Amsterdam*, aan verschillende vrienden, afzonderlijk gedrukt, toe te zenden als aandenken, een buitengewoon minzame attentie, een echt dichter als hij waardig.

Albion.

Toen 'k was gedoemd steeds armoe nog te dragen,
Waart gij 't, waardoor 'k die kort ontvlieden kon.
Gij liet per luchtboot langs het strand mij jagen,
Tot over het Kanaal 'k van Albion
De blanke reeks krijtrotsen hel zag dagen.
Geen dag of de herinnering is me' een bron
Nog steeds van vreugd! 'k Moèt hier er van gewagen,
Dat ik zooveel in Londen er bij won.

Nu, vriend van Hellas: reis door d'aether-zeeën
En - Hein! - vind dáár thans zulk een witte kust.
Zweef, leef dan voort, bevrijd van al Uw weeën
En d'onzen, in olympisch klare rust. -
Daar moge' U Heoos*) met de rozenving'ren
Haar wolkjes, blozend van geluk, omsling'ren.

J.K. RENSBURG.

Amsterdam, 26 October 1933.

*) In plaats als Vosmaer e.a. het Attische woord □ως in het Hollandsche weer te geven door Eoos (de Godin van den Dageraad), schreef ik met opzet Heoos. omdat m.i. de spiritus asper, zoo niet steeds, dan toch heel vaak wel degelijk werd uitgesproken als *h*, terwijl de spiritus lenis beurtelings voor *w* en *j* gold, al hadden de Grieken daarnaast voor de *w* ook □. □ο□νος, wijn, ook geschreven □ο□νος, Latijnsch vinum, werd uitgesproken: winos. Ε□ρ□πη, Europa, werd waarschijnlijk uitgesproken Jewròpè, overeenkomstig het Russische: Ewropa, uitgesproken Jewròpa. Zoo was Ζε□ς π□τ□ρ Dzjoes pater, verwant met Dzjoe piter, Jupiter in het Latijn, enz.

Bij den dood van den dichter Hein Boeken door Henriëtte Mooy.

Amsterdam heeft haar grooten minnaar verloren, - het strand en de duinen van Noord-Holland, de bosschen van Kennemerland en het Gooi liggen verlaten, en het is of de vogelen zijn verstild, nu hun medezanger van hen is heengegaan. Plato, Virgilius en Dante treuren, nu de stem van hem, die als een schatbewaarder den rijkdom van hun geest aan anderen ontsloot, niet meer zal worden gehoord, - de Nederlandsche dichtkunst verloor een ernstig toegewijd zoon en verknocht dienaar, en zijne verwanten en vrienden beweenen een man van uitzonderlijke gaven, van zeldzame oprechtheid, zeldzame trouw, hart-veroverende kinderlijkheid, van een zachtmoedig, groot en mild gemoed.

Nu de bedachtzame stappen van den droomenden dichter niet meer langs de boorden van haar grachten gaan, nu ‘Hein Boeken’ niet meer als een gevleugelde god, - al of niet in zijn waaiende cape, al of niet op zijn rijwiel gezeten, - bij storm en regen, zonneschijn en onweer, hagelvlagen en hitte, de stad doorkruist, frisch en blozend als een jongeling, belust, ver-lief-d op àl schoon, nu die gestalte van luisterende wijze niet meer blijft poozen bij een brug, aan den ingang van een straat, midden op een plein, gegrepen door de muziek der stemmen van Natuur en Geest, - o, nu is het leeg geworden in Amsterdam.

Leeg is het in zijn woning en in de woningen van zijn vrienden, leeg in de stad en in het land, - maar, bij den rouw om zijn gemis, blijft de herinnering aan een blinkend-rijk leven, vol leed, vol goedheid, gulheid en dichter-geluk, vol wáre levens-vreugd, die, door de stralende kracht van haar schoon, een licht van zonnige dankbaarheid ontsteekt in het hart van allen die hem hebben gekend.

25 October 1933.

Hein Boeken als Apuleiusvertaler door Dr. K.H.E. de Jong.

Het overlijden van H. Boeken heeft bij schrijver dezes zeer onaangename en zeer aangename herinneringen opgewekt.

Zeer onaangename. Want stel u eens voor: ik was met mijn eerste poging om een dissertatie te schrijven gefaald en, na vele moeite, eindelijk (in 1899) met mijn tweede proefschrift, dat de Isismysteriën in het elfde boek van Apuleius ‘Metamorphosen’ behandelde, een weinig opgeschoten, toen ik 's avonds in de courant las, dat H. Boeken met een commentaar op het elfde boek dier ‘Metamorphosen’ (dus vrijwel hetzelfde onderwerp) den dokterstitel had behaald. Wat ik toen gevoelde kan ik niet beschrijven. Een Franschman zou zeggen: la mort dans l'âme. Wat te doen? Voor den derden keer een dissertatie beginnen? Waarover? Maar, na kort beraad, liet ik de dissertatie van H. Boeken komen en zag tot mijn onuitsprekelijke vreugde, dat hij mij geen grassprietje voor de voeten had weggemaaid en ik ben dan ook het jaar daarop gelukkig gepromoveerd.

Doch zeer aangename herinneringen heb ik aan H. Boeken ook. Het viel mij nl. te beurt, hem ten huize van mijn hooggeachten vriend W. Kloos te ontmoeten. En daar maakte ik kennis met een zeer vriendelijk, zeer sympathiek, zeer origineel man. Ik kon niet nalaten, hem te vertellen, hoe hij mij, geheel zonder het te weten, zulk een allerverschrikkelijksten angst op het lijf had gejaagd, maar ik voegde er aan toe, dat ik, toen ik later in mijn werk ‘Das antike Mysterienwesen’ enkele passages uit Apuleius moest overzetten

en daarbij alle vertalingen, die ik maar ter hand kon krijgen, raadpleegde, het meest van de zijne had geprofiteerd, die van 1898-1901 onder den titel ‘Herscheppinge of de gouden ezel van Lucius Apuleius’ in de collectie der ‘Klassieke schrijvers’ no. 54-59 is verschenen, en dat ik zulks ook in mijn bovengenoemd werk - in de 2 opl. (1919) p. 39 aanm. 4) - had vermeld. Tot mijn groot leedwezen heb ik H. Boeken sindsdien niet meer ontmoet.

Ja, die Apuleius-vertaling van H. Boeken is een meesterlijke prestatie. Hij heeft den evenzeer mystieken als mondainen auteur uit de tweede eeuw na Chr., wiens vaak ingewikkelde zinsbouw en kleurig-gekunstelde verhaaltrant het uiterste van een vertaler eischen, met groote nauwkeurigheid en fijne artisticiteit weergegeven. Het beste lijkt ons, ter kenschetsing, hier een passage, eerst in het Latijn, daarna in de vertaling, den lezer ter beoordeeling aan te bieden. Wij kiezen daartoe uit de beschrijving van de godin Isis, in Metamorph. XI, 3 vlg., zooals zij aan den hoofdpersoon van den roman, Lucius, verschijnt in de volle praal van haar goddelijken tooi, dien men ook op antieke standbeelden van haar aantreft:

Iam primum crines uberrimi prolixique et sensim intorti per divina colla passive dispersi molliter defluebant, corona multiformis variis floribus sublimem destrinxerat verticem, cuius media quidem super frontem plana rutunditas in modum speculi vel immo argumentum lunae candidum lumen emicabat, dextra laevaque sulcis insurgentium viperarum cohibita, spicis etiam Cerialibus desuper porrectis..... multicolor, bysso tenui pertexta, nunc albo candore lucida, nunc croceo flore lutea, nunc roseo rubore flammida, et quae longe longeque etiam meum confutabat optutum palla nigerrima splendescens atro nitore, quae circumcirca remeans et sub dexterum latus ad umerum laevum recurrens umbonis vicem deiecta parte laciniae multiplici contabutatione dependula ad ultimas oras nodulis fimbriarum decoriter confluctuabat. per intextam extremitatem et in ipsa eius planitie stellae dispersae coruscabant earumque media semenstris luna flammeos spirabat ignes. quaqua tamen insignis illius pallae perfluebat ambitus, individuo nexu corona totis floribus totisque constructa pomis adhaerebat.

Een zeer schilderachtige, maar niet in alle opzichten duidelijke

passage, zooals iedereen, die ook maar eenigszins Latijn kent, terstond begrijpt. Laten wij nu zien, wat Boeken er van heeft gemaakt, p. 355 vlg.:

'Eerst dan stroomden de weelige en lange haren, zachtkens kronkelend, over den goddelijken hals uitgespreid, weekelijk neder. Een rijkgeschakeerde krans omwond met bonte bloemen de hooge kruin, en midden daarop boven het voorhoofd straalde eene vlakke rondigheid naar de wijze van een spiegel, of liever als een beeld der Maan, een helder wit licht uit. En rechts en links werd dit opgehouden door de gespleten tongen van zich overeind stellende adders en ook door koornaren, die er over waren uitgestrekt. Een veelkleurig onderkleed had zij, van fijn vlas geweven, nu lichtend van zuivere witheid, dan geel als van de crocus-bloem, dan vlammend van roze-rooden gloed. En wat reeds uit verre verte mijnen blik ontroerde, was een zwart opperkleed in donkere pracht glanzende; en dit, rondom en nog eens omgaande, en bij de rechter schouder onderdoorgaande en naar den linker weer oploopende, liet een gedeelte van de stof als een uitstekende slip over; en in vele verdiepingen afhangende, stroomde het naar beneden, in geknoopte franje, sierlijk af. Aan de aangeweven onderzoomen en op het voorvlak zelf schitterden rondom uitgezaaide sterren en midden daartusschen blaakte de volle Maan in vlammigen gloed. En overal waar de plooiing van dat beeldrijke opperkleed haar omgolfde, was er een doorloopende krans aan vast gevlochten, saamgestrengeld van heele bloemen en heele vruchten.'

Wij willen hier niet over de bijzonderheden uitweiden, maar alleen den totaalindruk dezer fraaie passage op den kunstzinnigen lezer laten inwerken, in de hoop, dat deze den geheelen roman, die ook uit een kultuurhistorisch oogpunt van groote waarde is, in Boeken's vertaling moge doorlezen.

Nieuwe Gids-correspondentie.

Amsterdam, 15 Juli '86.

Hemonystraat 13.

Amice,

Zoudt gij zoo goed willen zijn aan K. Alberdingk Thijm (Nieuwe Zijds Voorburgwal 161) uit te betalen voor zijn bijdrage in de vorige aflevering, de somma van *f* 15 - *f* 0.80 (voor overdrukjes) = *f* 14.20. Hij heeft er mij om geschreven, daar hij 'nogal *argent court* (is) op het oogenblik'.

En wil je zoo goed zijn te bestellen voor rekening van de N.G. (zooals in de laatste vergadering is aangenomen): Mr. J.A. Levy, Antirevolutionair Staatsrecht en Opzoomer, Losse Bladen. *Maar zoo spoedig mogelijk:* het is voor Lotsij.

tt.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Willem Paap.

Amsterdam, 16 Juli 1886.

Hemonystraat 13.

Geachte Heer,

In antwoord op uw schrijven van 14 Juli l.l. aan de redactie van de Nieuwe Gids, diene, dat de afzonderlijke leden der Redactie, behalve de heer v. Eeden, die niet aanwezig was, hun antwoord aan den heer Paap hebben te kennen gegeven.

Namens de Redactie Nieuwe Gids,

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

[Brief aan Frans Netscher]

Persoonlijk meen ik er dit bij te mogen voegen: ik verzoek u wel zeer, zoo ik op het oogenblik soms minder ingenomen mocht blijken te zijn met uwe onderneming, die mindere ingenomenheid *niet* te willen toeschrijven aan gebrek aan sympathie voor die onderneming zelve, of voor *uw* redacteurschap ervan. Doch zoolang de positie van den heer Paap tegenover de Nieuwe Gods zoo onzuiver is als op het oogenblik, zoolang ik niet weet, wat wij aan hem hebben en wat wij niet aan hem hebben (en dat zal de toekomst waarschijnlijk leeren), zoolang is het mij onmogelijk zooveel meê te werken, als ik dat wel aan een door u opgericht weekblad zou willen doen. Want als ik in aanmerking neem de zeer vijandige gevoelens, die de heer Paap tegenover ons werk en onze theorieën is toegedaan, gevoelens, die hij meer dan eens tegen mij en anderen in krasse woorden heeft geuit, en als ik dan bedenk, dat hij die gevoelens te eeniger tijd in uw weekblad zal *moeten* verkondigen, *wanneer het ten minste zijn voornemen is om ronduit te zeggen wat hij denkt over literatuur,* - dan kan ik mij zelf onmogelijk er toe brengen, met al mijn kracht, zoover die reiken moge, een orgaan te steunen, dat in het vervolg wel eens mijn ergste vijand kon blijken te zijn, en een onuitputtelijke bron voor mij van verdrietelijkheden en polemisch geharrewar. Houd mij mijn openhartigheid ten goede en geloof mij steeds vriendschappelijk

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Frans Netscher.

Amsterdam, 16 Juli 1886.

Hemonystraat 13.

Amice,

Ik ben hedenavond tevergeefs aan je deur geweest, om je het volgende te zeggen. Paap, wien ik schreef om je het verschuldigde

uit te betalen, schreef mij hedenavond terug, dat hij geen geld van de N.G. of van zichzelf disponibel heeft, vóór over 5 dagen. Zou je dus zoo goed willen zijn tot zoolang te wachten?

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Karel Alberdingk Thijm.

Amsterdam, 16 Juli 1886.

Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

Ik kon uw schrijven onmogelijk p.o. beantwoorden, omdat ik hier niet op mijn eigen houtje handelen kon. De quaestie is niet, dat wij het stuk niet geschikt vinden voor 't publiek, maar wel voor de artisten, *de quaestie is, dat wij het stuk alleen leesbaar vinden voor Parijzenaars, niet voor Hollanders,* zooals ik u schreef.

Van dat stuk van Barrès hebben wij ook niet veel pleizier beleefd, maar dat juist heeft er ons toe gebracht om wat nauwkeuriger op onze Fransche bijdragen te gaan toezien.

Doch als het inderdaad maar 12 pagina's is à 4 frs, dan vermindert de omvang met een vierde en de prijs met twee vijfden; en buitendien in aanmerking nemende, dat het nog lastiger voor u schijnt te zijn, het stuk aan Huysmans terug te zenden, dan wij eerst dachten, zullen wij het dan maar opnemen. Spoedig hoort gij meer van mij. In haast.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer A. Prins.

Hemonystraat 13.

Amice,

Het doet mij veel genoegen, dat je ons die namen wilt opgeven. Zendt er ons *dertig* als je wilt, dan kunnen wij hun een exemplaar 5e aflevering sturen, waarvan wij er een vijftigtal meer hebben laten drukken.

Met vriendschappelijken groet,
t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer J.G. ten Bokkel, te Groningen.

Amsterdam, 16 Augustus '86.

Hemonystraat 13.

Geachte Heer,

Dat u de N. Gids wat later werd toegezonden, lag *deze* keer aan de redactie. De heer Verwey was niet klaar met zijn bijdrage en daarop moest gewacht worden. Hij is u echter Woensdag den 4e, 's morgens vóór twaalven gestuurd, zooals de uitgever mij verzekerde. Komt dat met uw ondervinding overeen?

Gij hebt heel wat nieuwe stof tot de quaestie aangebracht in uw tweeden brief: daarover straks. Eerst over uw syllogisme:

Gij ontzegt mij het recht, aan het bestaan van mijn medemenschen te gelooven, omdat dit geloof gegrond is op argumenten, die ik in andere gevallen voor zelfbedrog verklaar. Dit is oogenschijnlijk waar, maar toch meen ik er iets tegen in te kunnen voeren. Ik zeg, als ik een steen zie: die steen is geen onafhankelijk lichaam buiten mijnen geest, maar een complex van gewaarwordingen van mij, die

ik, blijkens mijn ondervinding, genoodzaakt ben, buiten mij te plaatsen. Nu is het verschil tusschen ons, als ik mij niet bedrieg, dat gij achter dit complex van gewaarwordingen een substantie veronderstelt, die, werkende op mijn geest, de oorzaak is dier gewaarwordingen, welke substantie onafhankelijk van mijn geest bestaan, terwijl ik dien sprong in het Onbekende niet meen te mogen doen en mij er toe bepaal dien steen te laten voor wat ik er van weet, een complex van gewaarwordingen.

Nu zie ik ook andere verschijnselen, die ik mijn medemenschen noem, d.w.z. ik zie lichamen, gelijkend op het mijne, met uitingen van stem, gebaren, etc., die verschillen van die van alle andere in de wereld de dieren uitgezonderd) waargenomen met de uitingen van mijn eigen physisch en psychisch leven. Ik kan mij ook tot die sprekende en zich bewegende verschijnselen wenden en door uitingen mijnerzijds, nieuwe uitingen van hen opwekken, die mijn verstand en gevoel aandoen. Ik kan hen ook door woord of daad tot uitingen bewegen, neen, meer, ik doe dit zelfs dagelijks, zooals ik ze in een dergelijk geval ook zou ten beste geven. Kortom, dit mag mij het vermoeden geven, dat er achter die uitingen een wezen schuilt, gelijksoortig met mijn eigen geestelijk wezen en dat onafhankelijk van mij bestaat. Neen, zegt gij, dat moogt gij niet, want dan gebruikt gij argumenten, die gij in andere gevallen voor ongeldig verklaart. Maar ik antwoord: *Mit nichten:* want in het eene geval zou ik uit het verschijnsel steen moeten besluiten tot een ‘substantie’, waarvan ik niets weet of weten kan en die ik slechts als oorzaak van dat verschijnsel *onderstel:* in het tweede, mijn geval, besluit ik uit eenige verschijnselen tot iets wat erachter zit en waar ik wel degelijk wat van weet, omdat het van gelijke soort is met mijn eigen geest; verschijnselen buitendien, die zoo eigenaardig zijn, dat ik, om ze te verklaren, aannemen *moet,* dat zij door een wezen, overeenkomstig met mijn eigen geestelijk wezen, zijn voortgebracht.

Hieruit meen ik te mogen afleiden, dat er behalve mijn eigen ziel, andere geestelijke individuen bestaan, die, blijkens mijn ondervinding, geplaatst in dezelfde omstandigheden als ik, overeenkomstige gewaarwordingen zullen krijgen. Daar hun kring van gewaarwordingen, die wij buitenwereld noemen en waartoe natuurlijk ook hunne en mijne lichamen behooren, in veel opzichten overeenkomt met

de mijne, m.a.w. *mijn* kring snijdt; daar zelfs die kring van hen nagenoeg met den mijne kan samenvallen, als de omstandigheden er naar zijn, mag ik aannemen, dat die verschillende geestelijke individuen niet geheel en al onafhankelijk van elkander bestaan, maar dat er een gemeenschappelijke band tusschen allen is, of liever, dat wij de verschijnselen zijn van een substantie, waarvan wij verder niets weten, maar die wij vermoeden kunnen. En die substantie is 'het groote beginsel', waarvan ik in mijn eersten brief, misschien wat vaag en rhetorisch, sprak.

De uitstekende inlichtingen, die gij mij over Spinoza gaaft deden het vermoeden bij mij opkomen, of het fundamenteele verschil tusschen Spinoza en de idealisten niet hierin kan bestaan, dat de eerste een substantie veronderstelt achter het geheel der wereld, de laatsten alleen achter het geestelijk element ervan.

Over het verdere gedeelte van uw brief, het verband tusschen idealisme en kunst, schrijf ik u nog niet, omdat ik met mijn gedachten er over nog niet klaar meen te zijn.

Maar ik heb nog iets van geheel anderen aard:

Voorloopig nog vertrouwelijk deel ik u het volgende mede:

Met den volgenden jaargang zal er een verandering in de redactie plaats hebben. De heer Paap zal, met onderling goedvinden, ons verlaten, en samen met den heer Netscher, een letter- en anderkundig weekblad oprichten. De reden van deze afscheiding is, dat de heer Paap het met de literaire richting van ons tijdschrift voor een groot deel oneens is.

Ik weet niet, of dat weekblad ook politiek zal behandelen, en ook niet welke stappen de heer Paap zal doen, om de opkomst van zijn blad te bevorderen: maar in alle gevalle verzoek ik u, ook namens mijn mede-redacteuren, om uw steun (die gij ons verleden jaar zooveel uitgebreider dan wij gehoopt hadden, en zoo krachtig, hebt gegeven) voor het volgende jaar niet te laten missen.

Intusschen steeds gaarne achtend,

Uw dienstw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Mr. Lotsij.

Amsterdam, 17 Sept. '86.

Hemonystraat 13.

Amice,

Ik ontving je beide brieven tegelijkertijd. Je stuk zal geplaatst worden, en Dinsdag of Woensdag a.s. stuur ik proef. Dan zal ik je tevens op een paar zinnen attent maken; die, naar 't mij voorkomt, onduidelijk zijn. Proef van je vorige artikel te zenden, ware mogelijk geweest, als ik maar vooruit geweten had, dat we zoo laat zouden uitkomen. Doch, dat wist ik niet, en ik heb ze dus maar gecorrigeerd.

Het zal ons zeer aangenaam zijn, iedere maand wat over schilderkunst van je te ontvangen. De stijl van dit en het voorlaatste artikel (niet het laatste) was beter dan de vroegere bijdragen.

Ook je sonnet zal nu hoogstwaarschijnlijk geplaatst worden, maar zoo iets is nooit met zekerheid vooruit te bepalen. Er is zoo licht op het allerlaatst, een paar pagina's te veel of te weinig, en dan moet dat op de bijdragen van kleinen omvang, gevonden worden.

Schrijf je mij s.v.p. bij gelegenheid eens, of je de afdrukjes, die ik je stuur, inderdaad gebruikt. Ik weet op het oogenblik niet, of jij er indertijd om gevraagd hebt of dat ik ze uit mijn eigen ben gaan sturen. Je moet deze vraag niet ten kwade duiden, want ik merkte laatst, dat er medewerkers zijn, die geen afdrukjes verlangen en ze toch gezonden kregen (Poolman o.a.).

Als je geregeld medewerkt zal ik een aparte rubriek maken, *Schilderkunst, niet* onder de onzen.

tt.

WILLEM KLOOS.

Den Heere Jan Veth.

(Wordt vervolgd.)

Invallen door Frans Erens.

Bij het schrijven van een verhaal of het maken van een schets kan op verschillende manieren worden te werk gegaan. De auteur kan vertellen als een kroniekschrijver wat er is gebeurd en hoe zijn personen waren, hoe hun omgeving er uit zag. Bij de goede vertelling is dan een atmosfeer ontstaan, de menschen en de gebeurtenissen drijven in een sentiment. Dit kan heel goed werk zijn, soms zelf superieur, zooals Cervantes heeft gemaakt in zijn Novelas.

Er is een andere manier van te werk gaan. De auteur schept eerst een atmosfeer, waarin hij van den aanvang af de embryonen heeft neergelegd. Zijn werken is nu het leiden, het bewaken van de ontwikkeling en den groei van die embryonen. De figuren staan eindelijk volwassen in deze atmosfeer; allen worden zij gedragen door het sentiment van den schrijver; zij zijn uit zijn ziel opgekomen en hier kan in waren zin worden gesproken van creatie. Hier heeft een schepper gewerkt. Hier heeft het mystieke verband van mensch en God een daad gewrocht. De macht, die de schepper heeft meegedeeld aan het schepsel, dat hij maakte naar zijn beeld en gelijkenis, dat dus een afschijn meekreeg van zijn scheppingsvermogen, is hier in werking getreden en het schepsel werd op zijn beurt schepper van een wereld van gestalten.

* * *

De roman was oorspronkelijk bedoeld om de menschen te onderhouden. Zij lazen hem om het verhaal, om een tijdlang in een

andere wereld te kunnen leven. De oude romans voldoen aan die behoefte en zij, die in dien tijd van den roman een kunstwerk hebben gemaakt, zijn uitzonderingen geweest, zooals Lesage met zijn *Gil Blas,* zooals Rousseau met zijn *Julie* heeft gedaan. Ook *Manon Lescaut* en *La Princesse* de Clèves zijn zulke uitzonderingen.

In de eerste helft der 19de eeuw daagden er ontelbare romanschrijvers op, die schreven om de menschen prettig bezig te houden; zij deden het werk van den bioscoop van den huidigen dag. Daarna is Flaubert gekomen en heeft a priori kunstwerken van zijn boeken willen maken.

In het hoogste stadium van productie valt kunstwerk met vertelling samen. Eigenlijk moet de opzet van een roman zijn de vertelling te geven, zooals een oude man iets, wat vroeger is gebeurd gaat vertellen aan zijn kinderen of kleinkinderen. Bij den grooten artiest wordt dat product dan een kunstwerk. Onuitstaanbare romans zijn, die zijn opgezet met het idee om een kunstwerk te maken.

* * *

Van al Goethe's werken heeft *Werther* den grootsten invloed op de Nederlandsche litteratuur gehad. De *Julia* van Feith is een gevolg van zijn gevoelsleven geweest. Het kleine boekje, dat de *Werther* is, heeft meer invloed op de buitenlandsche litteraturen gehad dan alle andere producten van Goethe te zamen: *Het is hier niet de wereldbeschouwing, maar het vernieuwde gevoelsleven, dat zijn werk heeft gedaan.*

Wilhelm Meister's Lehrjahre en *Wanderjahre* hebben ons Goethe's wereldbeschouwing nader gebracht, maar een direct waarneembare invloed op onze litteratuur is daarvan niet gekomen. Zoo ook is er voor ons weinig invloed uitgegaan van zijn *Wahlverwandschaften.*

Goethe's belangrijkheid wortelt in de macht van zijn persoonlijkheid en niet in het vinden van nieuwe wegen. Zijn arbeid is daarvan een zuivere reflex, waarbij het levensrythme tot een innerlijke muziek is geworden; dit vooral in zijn *Faust.* Zijn *Götz* is een geniale navolging van Shakespeare, maar zijn *Tasso* is de meest subtiele dramatiek, die ergens is te vinden. De fijne

gedachte- en gevoelsdraden, die door dit tooneelspel heenloopen, zijn tot een prachtig geheel verweven, dat slechts met inspanning is na te gaan. Zij zijn omgeven door een muzikaliteit.

* * *

De corypheeën der wereldliteratuur, wier naam nu eenmaal in de eerste rang is opgeteekend, zijn niet altijd degenen, die het meest aan de menschelijke behoeften voldoen. Ik moet niet tegen geestes-uitingen opzien, maar ik moet mij er ook kunnen indenken en invoelen door een innerlijke activiteit. De corypheën slaan mij lam; zij zijn ongenaakbaar in hun afgeslotenheid. Zij zijn te veel *arrivé*.

Het komt voor mij alleen aan op het indringen van de schoonheid in mijn ziel. Ik moet mij kunnen laten gaan op de ebbe en vloed der sensaties. Zoo heb ik dikwijls meer genot bij het lezen van een gedicht van Bürger of Brentano dan van Goethe.

Het is hier de conventioneele opinie, die een prikkeldraad om die figuren heeft geslagen. Sommige menschen kunnen daar niet buiten. De opinie van de opeenvolgende geslachten, die elkaar hebben nagepraat, is dan geworden tot een gebouw van kalk en steen en het is moeilijk daar door heen te dringen om de gewoontebegrippen omver te loopen en tot het levende hart van den opgeslotene door te dringen.

* * *

De tegenwoordige mensch leeft vlug en heeft te weinig tijd om zich aan eene tot in kleine details gaande beschrijving op te houden. De naturalistische beschrijving op haar hoogtepunt gedreven, zooals van Deyssel dat heeft gedaan, zou, eerder dan voor den modernen lezer, kunnen dienen voor de Vaders der woestijn, die niet van hun plaats kwamen en al hun tijd konden geven om iedere bizonderheid der uiterlijkheid in zich op te nemen. Doch ook deze zouden er zich niet in vermeien en hun geest niet kunnen vastzetten op zooveel uiterlijkheid.

* * *

Als men jong is, dan streeft men een absolute, van de natuur onafhankelijke kunst na, doch gewoonlijk brengt de rijpere leeftijd een ander inzicht. Is dat zwakte of sterkte? Is dat waarheid of dwaling? Na het prediken van de zuivere onafhankelijke kunst komt de natuur en verlangt hare rechten. Zij geeft ten slotte grootere bevrediging dan het vooropgezette kunstmatige, aan-den-wil-onderworpene.

Het schijnt, dat het persoonlijke in den stijl aan het verminderen is. Als ik denk aan den stijl van Heine, dan wordt daardoor het meer uniforme van den tegenwoordigen stijl scherp belicht. Over de zinnen van het hedendaagsche proza ligt iets van dezelfde orde als over de hedendaagsche blokken van woningen in de nieuw gebouwde straten van sommige steden.

* * *

In een oude Fransche geschiedenis der wereldlitteratuur las ik, dat de Nederlandsche geschiedschrijver Wagenaar in zijn tijd ‘de Groote’ werd bijgenaamd. Wij hebben dus één man, die de Groote is genoemd. Ik denk, dat er weinig menschen zijn, die weten, dat de schrijver van de ‘Vaderlandsche Historie’ zóó hoog in aanzien was gestegen.

Acht man en 'n autobus
'n Verrassend ongeval in drie bedrijven door Joh. W. Broedelet.
(Vervolg van blz. 485.)

Vierde Tooneel.

De vorigen; William en Eefje (mevr. Schakel).
(Beide laatsten komen terug van links met houtblokken, vuurmakers, enz. Ze zien opgewekt van bezigheid.)

B a r o n e s :
Eindelijk!

W i l l i a m :

(bij de schouw links)

Gooit u alles maar neer, mevrouw. Daar. Prachtig! En nu moeten we zien, dat we den boel aankrijgen.

B a r o n e s :
Ja, als 't u blieft. We bevriezen!

W i l l i a m :

(even omkijkend)

Hè? - Waarom gaat u buiten niet 'n beetje hardloopen?

B a r o n e s :
Hardloopen? Man, tegen wie spreek je?

W i l l i a m :

(zacht tot Eefje)

Dat wijf rol ik straks nog den berg af!

E e f j e :

(vroolijk)

Ssst, ssst!

(Barones beduidt aan Charlotte haar verontwaardiging. Die, om in de gratie te blijven, gebaart en hoofdknikt, dat ze 't ook heel erg vindt.)

W i l l i a m :

(geknield, bezig vuur te maken)

U weet tenminste

de handen uit de mouw te steken, mevrouwtje. 'n Hulp als we aan u hebben! U is onze schat!

Eefje:

(vrouwelijk gevleid)

Wel, wel!

William:

(in een werk-roes)

Zoo zie je toch maar weer: God's heerlijkheid is overal! Je zit hier, ik weet niet hoe hoog, van alles af en je vindt het puikje der vrouwen, waar je anders je leven lang naar zoudt zoeken. 't Is wonderlijk!

Eefje:

(vroolijk)

Schiet u nu maar op!

William:

Ja ja. - Kijk, 't vlamt al!

Eefje:

(blij als een kind)

Ja!

(knielt naast hem neer, hout aan te geven, enz.)

Barones:

Chauffeur, wilt u de plaats, 't dichtst bij het vuur, voor mij reserveeren? Ook m'n leeftijd geeft me daar wel recht op.

William:

(even omkijkend)

Nou, die zus van dien meneer met dat gat in z'n hoofd lijkt me anders ook nogal 'n oudje!

Barones:

(verontwaardigd, hoog)

Enfin, u doet wat ik u vraag!

William:

(dubbelzinnig)

Dat begrijpt u!

B a r o n e s :

(iets vriendelijker)

En zorgt u vanavond voor een paar beste kruiken in m'n bed? Of ik doe den heelen nacht geen oog dicht!

W i l l i a m :
O, en zeker ook 'n kan warm water?

B a r o n e s :
Dat spreekt van zelf.

(William maakt weer een beweging tegen Eefje van: 'zou je d'r niet van den berg afrollen?' Vroolijk sust ze hem echter opnieuw. Beiden genieten van 't beginnende vuur.)

B a r o n e s :

(na 'n korte stilte, tot Charlotte, op 'r gezicht wijzend)

Ik moet toch eens kijken, hoe u dat doet. Komt u wat dichter bij.

(Charlotte gehoorzaamt. Na haar bekeken te hebben niet zonder bewondering:)

Ja, zoo kan ik het niet. Hoe gaat dat eigenlijk?

(Charlotte neemt vlak bij haar plaats, praat zacht, met de rechterhand op de linker aanwijzende wrijf- en poeierbewegingen makend, enz.)

W i l l i a m :

(na 'n oogenblik)

U heet Eefje, hoorde ik uw man zeggen?

E e f j e :

(eenigszins bevreemd)

Jawel.

W i l l i a m :
Wat is dat grappig!

Eefje:
Waarom?

William:
Eva en haar dominee! Dat hadden ze in het paradijs ook nooit gedacht!

Eefje:
O, vindt u dat 'n dominee niet in het paradijs thuis hoort?

William:
Dat zeg ik niet. Maar ik heb me Adam toch nooit als dominee voorgesteld!

Eefje:

('n weinig koeltjes)

Misschien hebt u last van verouderde begrippen?

William:

(vindt dat wel 'n heel vreemde veronderstelling)

Ik? -

(nederig)

O, maar nu is u boos?

Eefje:

(weer vroolijk)

Wel nee! 't Schijnt alleen, dat u behalve ware dingen, ook erg gèkke dingen zegt!

William:
De waarheid kan soms ook zulke gekke dingen doen!

(beiden lachen even, koesteren zich dan, nog steeds geknield, aan 't opvlammende vuur)

.

Barones:

(nu op haar eigen gezicht wijzend)

Dit is toch niet opgelegd. Als ik wel eens rood zie, komt dat, omdat ik wijn moet drinken, van den dokter. En dat stijgt me dadelijk naar het hoofd. Dat is vervelend.

Charlotte:

(meegaand)

Ja, dat begrijp ik. En ik mag juist niets meer gebruiken.

B a r o n e s :

(nieuwsgierig)

O, hebt u 't ook veel....

(herstelt zich)

heeft u 't veel gedaan?

(Charlotte maakt een gebaar van: 'nu, zoo héél veel niet!' en praat zachtjes door.)

W i l l i a m :

(na 'n oogenblik, reciteerend)

'O, opslaande vlammen, o, koesterend vuur!'

E e f j e :

(opmerkzaam)

Waar is dat ook weer uit?

W i l l i a m :

(aangenaam getroffen):

O, kent u dien regel?

E e f j e :

(nadenkend)

Wacht eens even.

W i l l i a m :

(haar helpend)

Uit den bundel 'Opgang'.

E e f j e :

(zich herinnerend)

Ach, juist! Uit dat eerste vers: 'Het vuur'.

W i l l i a m :

Uw geheugen is prachtig.

E e f j e :

(eenigszins verwonderd)

Leest u verzen?

W i l l i a m :

(vroolijk)

Ik schrijf ze zelfs. Ze zijn van mij

E e f j e :

(ongeloovig)

Wat? ‘Opgang’?

William:
Als u me soms niet gelooft?

Eefje:
Heet u dan....

William:
Nee, natuurlijk niet! Eigenlijk heet ik William. Wie schrijft er nu verzen onder z'n eigen naam? Dan ben je voor goed naar de haaien.

Eefje:

(nog steeds niet bekomen)

Wat zegt u?

William:
Wie helpt je nog voort, als je verzen schrijft? Dan deug je voor niets op de wereld.... dènken ze. En heb je succes, dan willen ze je dadelijk op 'n idioot voetstukje zetten, en dat is de ongezondste pose, die er bestaat. Ik kuier maar liever op mijn eigen, malle beenen, zooals God me dat ingeeft.

Eefje:

(hem aanstarend)

En nu chauffeert u?

William:

(steeds in z'n prettig humeur)

Ja, Eefje. ik schijn nu eenmaal voor leider der menschheid in de wieg te zijn gelegd! Of ik zwiep ze voort met m'n juichende strophen - ‘O, opslaande vlammen, o, koesterend vuur!’ - of ik jakker met ze over helling en langs ravijn en al doen we eens 'n smak (nee, dat been schijnt toch niets te zijn), je komt toch altijd goed met me terecht.

(met lichten spot)

't Is toch prettig, dat er iemand is, aan wien je je met 'n gerust hart kunt toevertrouwen!

Eefje:

(na 'n oogenblik, beiden zijn intusschen opgestaan, al letten ze nog op het vuur)

Wat is dat prachtig!

William:
Wat?

E e f j e :

Dat u je zoo door 't leven slaat!

W i l l i a m :

(luchtig)

't Moet wel! - Of wou u soms, dat ik probeerde, van m'n pen te leven? God allemachtig, dan kun je beter dadelijk kunstenmaker worden! Want in 'n bochten dat je je daarvoor wringen moet! Nee, dank u wel, geachte mevrouw Eva Schakel!

E e f j e :

(kan 't haast nog niet gelooven)

Dus u is....

W i l l i a m :

(snel, dat onderwerp afmakend)

Jawel. En als je 't niet gelooft, kind,

(haalt uit 'n zijzak van z'n buis 'n beschreven papier, geeft dat haar)

, hier heb je m'n laatste ontboezeming. 't Is nog wel niet af en 't vlot niet erg - ik zit den laatsten tijd wel wat te veel met motoren in m'n kop - maar iemand als jij herkent me d'r wel uit. Daar, geniet er van!

E e f j e :

(echt dankbaar)

Dank u wel.

(gaat iets achteraf, het papier te lezen. William doet nog iets aan 't vuur en warmt zich)

B a r o n e s :

(na 'n oogenblik)

Ik wil toch even poolshoogte nemen. Volgt u mij.

(Zij staat op en begeeft zich langzaam naar de voorste deur rechts, welke Charlotte gedienstig voor haar opent.)

Vijfde Tooneel.
De vorigen; Schakel komt van links.

S c h a k e l :

(in z'n handen wrijvend)

Ha, hier begint 't al goed te worden! In de keuken wil 't nog niet erg. 't Róókt er zoo.

B a r o n e s :

(die dat net gehoord heeft, half voor zichzelf)

Wie zit er dan ook in de keuken!

(Charlotte is 't daar geheel mee eens. Beiden verdwijnen even 1e deur rechts. Eefje roept haar man 'n beetje geheimzinnig bij zich, wijst hem op 't papier en op William en vertelt hem 't een en ander. Schakel luistert belangstellend toe. William neuriet onder de hand wat.)

S c h a k e l :

(na 'n oogenblik, naar voren tredend)

Wel, wel, jonge man, ik....

W i l l i a m :

(zich plots omdraaiend, kort)

Alsjeblieft, zeg, noem me us, ‘ouwe heer’! Ik krijg anders zoo'n zuigelingen-gevoel over me!

S c h a k e l :

(met 'n glimlach)

U ìs toch jong!

W i l l i a m :
Jawel, maar u is toch ook niet oud en ik noem u toch geen knulletje!

S c h a k e l :

(ietwat onthutst)

Hè?

W i l l i a m :

Ja, of suikerboon of weet ik veel! - Hemel, waarom blijft u toch altijd

(met 'n beweging in de lucht)

op zoo'n wolk drijven?

S c h a k e l :

(zachtmoedig)

Ik meende 't goed.

W i l l i a m :

(vriendelijker)

Jawel, jawel. Ik zeg ook maar zoo.

S c h a k e l :

(den draad weer opnemend)

Dus u is.... M'n vrouw vertelde me daar....

W i l l i a m :

O? Natuurlijk! D'r heeft nog nooit 'n Eva d'r mond kunnen houden. Enfin, dan weet u 't ook!

S c h a k e l :

Mocht dat dan niet?

W i l l i a m :

('n tikje humeurig)

Ach, mogen, mogen! Dat was

nu zoo'n aardigheidje, hè, tusschen Eefje,

(verbeterend)

tusschen haar en tusschen mij, 'n snoezig geheimpje, 'n beetje romantisch, borduurt u maar voort! De chauffeur-dichter, de jonge domineesche, die van verzen houdt, waarachtig, 't werd nog een boeiend feuilleton! En nu moet iedereen 't weer weten!

(loopt over naar rechts)

.

Schakel:

O, maar 't kan tusschen ons blijven!

William:

(schouderophalend)

Ach, voor mij is de mop d'r af!

Eefje:

Als ik geweten had.... Ik vertel altijd alles aan m'n man.

William:

(plots omslaand, hartelijk)

Kijk, dat is nu toch weer schattig van je!

(toch met eenigen spot)

. Eva en haar dominee, maar de slang blijft buiten spel. Dat is nog us 'n veilig en knus paradijs!

Schakel:

(hem verbaasd aankijkend)

Ik begrijp u niet.

William:

(tikt zich op 't voorhoofd)

Dichterlijke waanzin, jonge man! Daar kan niemand bij!

(Barones en Charlotte komen terug van rechts. Schakel onderhoudt zich een oogenblik ernstig met Eefje, 'n weinig op den achtergrond, links.)

Barones:

Ontzettend!

William:

(zich omkeerend)

Wat zegt u?

Barones:
Er is niet eens stroomend water!

William:

(begrijpend)

O!

Barones:
En die andere kamer, meneer?

William:
O, daar zal u van staan te kijken! Daar hààlt deze niet bij. 'n Uitzicht! U kunt er niet van af blijven.

Barones:
Wat heb ik aan uitzicht als ik slaap?

William:
Dan stuurt u 't uitzicht maar zoolang naar huis!

(loopt over naar links)

.

Barones:
Enfin, ik kan altijd even kijken.

(tot Charlotte)

Komt u mee?

(Beiden verdwijnen even 2e deur rechts. William staat weer bij 't vuur.)

Schakel:

(na 'n oogenblik, opnieuw naar voren komend, nu met iets van 'n hooghartig, welwetend lachje)

Dus u moet dan toch iets anders voor den broode doen?

William:
Ach ja, ieder moet z'n kostje zien op te halen,

hè? De een stuurt

(maakt 'n beweging, of hij aan 't stuur van z'n auto zit)

, de ander schrijft 'n preek, 'n derde....

Schakel:

(eenigszins zlefbewust)

Neemt u me niet kwalijk, dat is toch niet 't zelfde!

William:
Hoezoo?

Schakel:
Mijn ambt is roeping.

William:
Jawel, dat geloof ik graag. Maar jongen, jongen, je staat toch ook niet voor je plezier elke week voor die kalveren van je kerk te oreeren! En dat zieken-bezoek en dat geklets met de hooge pieten van je gemeente! Als je niet om je tractement dacht, had je d'r wel us genoeg van gekregen!

Schakel:

(ontwijkend)

'n Mensch moet leven.

William:

(zonder scherpte)

Nu juist, daar hadden we 't over.

Eefje:
Ja, als we alles hadden geweten! Ik had me veel anders voorgesteld.

William:
Je moet je nooit ergens een voorstelling van maken, schoone dame. Of je raakt met de werkelijkheid in de knoei.

Schakel:

(weer even met een hooghartig glimlachje)

Dat is een woord, waaraan u zich als dichter toch niet altijd zult kunnen houden!

William:

(zonder gewichtigheid)

O, als 't er op aan komt, zie ik de dingen heel precies. Wat je noemt illusies, maak ik me niet. Maar aan transigeeren doe ik evenmin. Aan 't rad

(maakt weer die beweging van sturen)

voor de dagelijksche benoodigdheden, en dat andere

(met eenigen trots)

alleen voor *mij*!

E e f j e :

(na 'n oogenblik)

Dat is toch wel mooi, hè. Henk, om het een zoo heelemaal van 't andere te scheiden? Weet je wel, dat we er in 't begin soms over dachten, alles er maar aan te geven, weg te gaan, ergens samen iets op te bouwen, waaraan de wereld later misschien iets hebben zou? Want het mooie en groote, waarnaar we zoo verlangden, was toch niet te vereenigen met die kleine en dikwijls leelijke belangen van de gemeente, waartoe je telkens afdalen moest. Maar dan dorst je niet. Je dacht aan onze toekomst, aan alles wat nog komen kon. Ach, is 't eigenlijk wel goed, je leven zoo af te bakenen en te berekenen? Is dat ten slotte niet de manier, om nooit iets te bereiken? Hebben we 't recht, laf te zijn?

S c h a k e l :

(berispend)

Eefje, Eefje! We moeten toch ook ons verstand gebruiken! Idealen zijn heel mooi, maar men mag er niet aan ten gronde gaan. Wie zou daar iets bij winnen? En men kan toch ook in z'n dagelijksche plichten iets leggen, dat....

E e f j e :

(onderbreekt hem, hoofdschuddend)

Ach, dat wordt zoo'n sleurtje, Henk. Daar heb je zelf dikwijls over geklaagd. Maar je went er al aan. En dat maakt me soms juist zoo bang. Als je dat andere eens heelemaal vergeten, verliezen ging! Dan bleef er niet zoo heel veel voor ons over en we zijn nog zoo jong. Nee, wat meneer

(op William doelend)

hier doet, wat die over heeft om dat eene te mogen behouden, waarnaar we allen toch zoo verlangen, dat vind ik groot, zie je? Jij mag dan naar het verstand willen luisteren, maar spreekt 't hart, 't gevoel niet mee?

S c h a k e l :

(sterker)

Eef, Eef!

W i l l i a m :

(die aandachtig geluisterd heeft, tracht nu alles weer met scherts in 't reine te brengen)

Ha, er schijnt toch geen paradijs te zijn, of er schuilt 'n slangetje! Dat wist ik wel. En moet ìk dezen keer voor dat beest spelen? Laten we 't gauw den kop indrukken! Schoonste Eva van deze streken, daal met mij uit de hoogere luchtlagen, waarheen ons zoet geheim je vervoerd heeft, terug naar 't bedrijf des dagelijkschen levens en zien we, of er in de keuken iets te koken of te bakken valt. Want dat zullen *wij* ten slotte toch wel samen moeten opknappen. Dominee geeft z'n toestemming?

S c h a k e l :

(knikt)

Praktische bezigheid is altijd goed.

(met 'n blik, doch niet te rechtstreeks, op Eva)

En 't houdt ons nederig.

W i l l i a m :

(snel)

Ja, zelfs wel laag bij den grond. Vooruit dan!

(houdt de deur naar links open voor Eefje. Juist komen de Barones en Charlotte terug van rechts, 2e deur)

.

B a r o n e s :

(zich net nog even tot William wendend)

Ach, meneer, ik zal deze kamer

(doelt op 2e deur rechts)

dan maar nemen.

W i l l i a m :

(met 'n soort buiging)

Heel graag, mevrouw!

(blijft haar ertusschen nemen)

En heeft u nog bijzondere wenschen voor 't diner?

B a r o n e s :

(blij)

O, gaan we eten?

W i l l i a m :

Ik hoop 't ten minste.

B a r o n e s :

(nadenkend)

Ach, ik ben niet lastig.

William:
Nee, nee.

Barones:
Alleen, geen kalfsvleesch!

William:
Dat zult u ook wel niet krijgen.

Barones:
Nu, daar ben ik blij om.

(aarzelend)

Ach ja, en wat ik vragen wou: de dokter heeft me vrij geregeld wijn voorgeschreven. Dat heeft m'n gestel noodig. En nu heb ik den heelen dag nog niets gehad.

William:

(haar recht aankijkend)

O, wijn? Tegen port of sherry is misschien ook geen bepaald bezwaar?

Barones:

(met 'n handbeweging)

Och, bezwaar?

William:

(kort)

Ik zal eens kijken, of ik iets voor u onder de kurk heb! Onze gastheer hier, hoewel ongezien, zorgt er altijd voor, dat men zich voldoende bij hem laven en spijzigen kan. Er zal dus best 'n glaasje voor u op overschieten, dame! -

(Tot Eefje)

Kom, m'n eerste hulp!

(ziet 't gedicht nog steeds in haar handen)

. Nee, nu geen versjes lezen!

(wil 't terugnemen)

.

Eefje:
Nee, neem me dat nog niet af!

William:

Goed, hou 't dan maar. Misschien wordt 't er wel beter van.

Eefje:

(al in de deur links, opgewekt)

Ik ga, man?

Schakel:

(alweer verzoend)

Zeker, kind!

(Eefje en William af links. Tot Barones, die zich intusschen naar de schouw begeven heeft:)

Mag ik dan 't genoegen hebben, den wijn, als die er is, voor u te halen?

Barones:

Heel graag!

Schakel:

(verklarend)

Wij moeten elkaar helpen, nietwaar?

Barones:

(met overtuiging)

Dat moeten wij, meneer, dat moeten wij allen!

Schakel:

Daarom!

(met even 'n blik op Charlotte - o, dus eventueel twee glazen! - af links. Barones neemt den makkelijksten stoel 't dichtst bij 't vuur. Charlotte blijft rechts doodmoe tegen de tafel leunen)

.

Charlotte:

(na 'n stilte)

Nee, ik hou 't niet uit. Ik ga rusten. Ik ben dood-af.

Barones:

(met een begin van protest)

Rusten, rusten?

(bedenkt zich)

. Ach ja, de dominee kan me nu toch gezelschap houden. Gaat u maar.

C h a r l o t t e :

(ongelukkig)

Ik slaap 's nachts zoo slecht. Als ik 't dus overdag niet doe!

Barones:

(woord voor woord)

Ja, en u zult 's avonds wel altijd heel laat wezen!

Charlotte:

(het hoofd buigend)

Ja, mevrouw.

Barones:
Ja, dat gaat dan zoo.

(plots)

O, maar als u nù toch gaat slapen en u doet daar 's nachts weinig aan, zou ik 't bed vannacht alleen kunnen hebben?

Charlotte:

(zonder wil)

Misschien wel, mevrouw.

Barones:
Uitstekend, uitstekend! Gaat u rusten, flink rusten!

Charlotte:

(zwak)

Jawel.

(wil de 2e deur rechts in)

.

Barones:
Ach nee

(wijst op de 1e deur)

, gaat u dan liever op het bed van de anderen. Ik moet altijd een heelemaal frissche kamer hebben!

Charlotte:

(naar de 1e deur rechts gaand, zacht)

O, juist.

(Schakel komt terug met een flesch wijn en twee glazen.)

S c h a k e l :

(tot Charlotte, die zich nog even half omwendt aan de deur)

O, ik had ook een glas voor ù meegebracht!

C h a r l o t t e :

Nee, dank u. Ik ga wat liggen.

S c h a k e l :

(prijzend)

Heel verstandig!

(Charlotte af rechts 1e deur)

.

Zesde Tooneel.
Barones en Schakel.

B a r o n e s :

Drinkt u dan misschien 'n glas wijn met me, dominee?

S c h a k e l :

(met 'n handbeweging)

Nu, 'n ènkel glas?

B a r o n e s :

(snel)

Natuurlijk, 'n ènkel glas!

S c h a k e l :

(beleefd)

Heel graag dan zelfs

(zet zich eveneens aan 'n tafeltje bij 't vuur, schenkt twee glazen in)

.

B a r o n e s :

Kijk, dat vind ik nu eens recht genoeglijk. Trouwens, 'n dominee en 'n goed glaasje wijn, dat gaat best samen.

S c h a k e l :

(gemoedelijk)

Zeker, voor 'n enkelen keer, dat zal ik niet tegenspreken. We moeten de goede dingen van 't leven niet geheel versmaden.

B a r o n e s :

(met overtuiging)

Dat heb ik dan ook nooit gedaan, dominee. Ik ben geheel van uw opinie. Niet waar, wanneer men toch eenmaal met aardsche goederen gezegend is, zou 't van

groote ondankbaarheid getuigen, als we daar niet van genoten?

S c h a k e l :
Indien wij dit doen met mate....

B a r o n e s :

(die juist haar glas opheft, snel)

Natuurlijk, met mate! -

(drinkt; na 'n oogenblik:)

Ach, dat is 'n heele tijd geleden, dat ik 'n dominee op huisbezoek kreeg! 't Was toch wel gezellig!

S c h a k e l :

(eenvoudig)

Verwaarloost u de kerk, mevrouw?

B a r o n e s :
O, nee, ik geef geregeld!

S c h a k e l :
Is dat wel voldoende?

B a r o n e s :

(verkeerd begrijpend)

Dat loopt nog aardig op!

S c h a k e l :

(met 'n glimlach)

Dat bedoel ik niet, mevrouw. Ik wil zeggen: kan men met geld àlles doen?

B a r o n e s :
O, u meent, de zedelijke levenswandel en zoo dient ook in orde te zijn? U twijfelt toch zeker niet, dat iemand als ik daar bij zichzelf altijd erg op let?

S c h a k e l :

(met denzelfden glimlach)

U moet mij niet verkeerd begrijpen. Ik wilde enkel de vraag stellen: geeft u zelf het voorbeeld, door af en toe ter kerke te gaan?

B a r o n e s :

(na 'n zeer korte aarzeling)

Dominee, ik mag geen onwaarheid spreken: nee. Maar m'n personeel stuur ik, in zoover ik daar 't oog op kan houden, zooveel mogelijk.

S c h a k e l :

(als voren)

O, dus u laat anderen voor u gaan?

B a r o n e s :

Ach ja, dat komt u misschien vreemd voor. Maar als je zoo gewend bent, dat anderen alles voor je doen, kom je op 't laatst zelf nergens meer toe. En de kerk is zoo goed voor dat soort menschen. De straf voor 't kwade weerhoudt ze van veel.

S c h a k e l :

(nederig)

Ik hoop 't!

B a r o n e s :

Wat dacht u anders, dat hen in toom hield? Want heel veel meer dan beesten zijn 't eigenlijk niet. De vrees, dat 't slechte boete met zich brengt en de hoop op belooning van de deugd houdt ze nog 'n beetje van 't ergste af. Daarom vind ik de kerk zoo'n nuttige instelling en geef ik bij elke groote inzameling. Marechaussees en zoo moeten we ten slotte toch ook betalen.

S c h a k e l :

Maar de *innerlijke* waarde van de kerk, mevrouw!

(bemerkt dan dat haar glas leeg is en vraagt zwijgend, of ze nog 'n glas wil).

B a r o n e s :

(als merkte ze 't nauwelijks op)

Hè? O, graag, ja. Die wijn is werkelijk heel drinkbaar en 'n paar glazen per dag

zijn me voorgeschreven. Dit is 't eerste goede, dat ik in dit hotel ontdek.

S c h a k e l :

(haar inschenkend, met 'n glimlach)

Maar we *zijn* immers niet in 'n hôtel?

B a r o n e s :

(op haar stuk)

Dan had men er voor moeten zorgen, dat dit hier er wèl een was. M'n hemel, men moet toch begrijpen, dat men op zoo'n afgelegen plek wel eens iets noodig kan hebben. Men kan toch niet alles meetorsen?

(haar glas is vol)

Dank u.

S c h a k e l :

De innerlijke waarde, mevrouw! Ik wil zeggen: zoolang de ziel zelf nog niet uit eigen drang terugschrikt voor 't kwade en haakt naar 't goede, hebben we niet bereikt wat we, om waarlijk mensch te zijn, ons als doel moeten stellen. De deugd immers *vindt* haar loon, de zonde *vindt* haar straf, reeds in dit leven!

B a r o n e s :

Zeker, zeker! 't Zou ook wat moois zijn, als 't anders was! Daarom, de kerk mag altijd op m'n giften blijven rekenen en ik hoop er eenigszins voor beloond te mogen worden

(drinkt. Schakel zet 'n gezicht, of hij niet gelooft, dat hij goed begrepen werd. Na 'n pauze:)

Als u een goed werk wilt doen, zoudt u dààr

(ze doelt op 1e deur rechts)

uw krachtens eens kunnen beproeven.

S c h a k e l :

(naar de deur kijkend)

Is die dame lijdende?

B a r o n e s :

(met zachte hoofdschudding)

Dame? Nu, nu!

S c h a k e l :

Hoe bedoelt u?

B a r o n e s :

Dame! Ach, die ongelukkige schepsels tref je overal aan, vooral op reis. Men weert ze zelfs niet in de eerste hôtels.

S c h a k e l :

(begrijpend)

O, is 't er zoo een?

B a r o n e s :

(met iets goedigs)

Hadt u dat nog niet gezien?

S c h a k e l :

(voor zich kijkend)

Nee.

B a r o n e s :

(vergoelijkend)

Ach, misschien moet men daarvoor wel mìjn ervaring hebben. Ik dien goed uit te kijken als veel reizende, gescheiden vrouw.

S c h a k e l :

O, is u....?

B a r o n e s :

(plots, kort)

Ja!

(Op deze bruuske afbreking moèt wel 'n pauze volgen. Ze drinkt weer even. Vervolgens, iets vriendelijker:)

Men tracht nogal eens van me te profiteeren. Als u bijv.

wist, hoe men mij achtervolgt met bedelbrieven! Hier heb ik er nog 'n paar.

(Zoekt in haar tasch, welke ze van haar vorige zitplaats meenam)

Men heeft ze mij nota bene nagezonden!

S c h a k e l :

(complimenteus)

Ja, als men eenmaal den naam heeft van goed-doen!

B a r o n e s :

(zich verdedigend)

O, maar ik overdrijf 't niet! 't Meeste doe ik.... in stilte. Dien eenen heb ik al gelezen.

(haalt twee brieven te voorschijn)

O, 't is dikwijls heel boeiend. En gewòne feuilletons zijn meestal zoo làng. 't Gaat hier over 'n meneer, die driehonderd gulden, geloof ik, noodig heeft, of er gaat iets heel ergs met 'm gebeuren. Dat is natuurlijk bedriegerij, want wat kun je nu voor zoo'n klein bedrag krijgen? Maar 't houdt wel bezig. Ik vond het tenminste jammer, toen 't uit was.

(Op den tweeden brief doelend, meewarig)

Deze kan 't niet. 'n Jonge dame, die voor zang studeert en haar papa is plotseling overleden en nu moet ze nog 'n jaar voor haar stem werken.... Dat is ook zoo oud!

(aanbevelend ten opzichte van den eersten brief)

. Maar *dien* moet u toch eens inkijken.

S c h a k e l :

(met 'n aarzeling)

Ach, ik interesseer me natuurlijk altijd voor zulke droevige gevallen.

B a r o n e s :

O, zoo ernstig moet u 't niet opnemen. dominee. Dan was ik allang dood. Ik heb al 'n heele bibliotheek van die dingen uit.

(hem de twee brieven toereikend)

Hier!

S c h a k e l :

(alsvoren)

Zou ik?

B a r o n e s :

(met aandrang)

Ik vràág 't u! Nu ik toevallig weer eens 'n.... geestelijk raadsman aangetroffen heb, wil ik daarvan ook profiteeren!

S c h a k e l :

Ja, dan!

(begint te lezen. Barones ledigt haar glas en raakt dan, zoo dicht bij 't vuur, in 'n dommel)

.

Zevende Tooneel.

De vorigen. Na 'n korte stilte treedt mevr. Wildink binnen, van links. Later Wildink.

(Mevr. Wildink is geheel afwezig door haar gedachten. Ze schrikt even door de aanwezigheid der anderen, wil 'pardon' zeggen, maar begrijpt dan, dat dit niet noodig is. Ze schuifelt onzeker wat heen en weer op den achtergrond. Ze heeft haar hoed

nog op en zoekt naar 'n plaatsje voor haar mantel, dien ze in de hand draagt. Als ze dat meent te hebben gevonden, rechts, komt juist Wildink binnen, van links. Ze keert zich om, staart hem aan. Hij kijkt even naar de anderen bij het vuur. Gelukkig, de lezende dominee en de dommelende barones kunnen hem weinig hinderen! Hij gaat tot bijna midden achtergrond.)

Wildink:

(gedempt bevelend)

Trek je mantel weer aan. We gaan nog uit.

Mevr. Wildink:
Nu nog?

Wildink:
Ja.

Mevr. Wildink:
't Wordt al zoo donker!

Wildink:
Ik moet met je praten.

Mevr. Wildink:
Kan dat hier niet?

Wildink:

(ongeduldig)

Spreek toch niet altijd tegen! Ga mee!

Mevr. Wildink:

(bijna huilend)

Ik ben zoo bang!

Wildink:

(quasi luchtig)

Waarvoor?

Mevr. Wildink:
Waarom zeg je, dat ik je zuster ben en niet je vrouw?

Wildink:

(weer kort)

Daar heb ik m'n reden voor!

Mevr. Wildink:
En waarom noem je je Wildink?

Wildink:

(plots)

Sssst!

(Kijkt, of de anderen niets gehoord hebben. Dan:)

Ik wil op reis geen last hebben van allerlei connecties en zoo. Als ze weten, dat je van de firma Braak en Delfsen bent, laten ze je nergens met rust. Dat is trouwens *mijn* zaak. Ben je klaar?

Mevr. Wildink:

(moeilijk in 'r mantel komend, hem met grooten angst recht aankijkend)

Er is toch niets gebeurd?

Wildink:
Onzin! Wat kàn er gebeurd zijn?

Mevr. Wildink:
Jullie kassiers hebt zoo'n verantwoordelijkheid!

Wildink:

(weer plots)

Ssst!

(spel als zooeven. Dan:)

Kom mee.

Mevr. Wildink:

(nu in haar mantel)

't Is daar buiten zoo eenzaam, zoo verlaten!

Wildink:
Ik ben toch bij je!

Mevr. Wildink:

(hem bijna smeekend aankijkend)

Ja, jìj bent bij me! - Ik ben zoo bang!

Wildink:

Ouwe-wijvenpraat! Vooruit!

(Hij opent de deur in den fond. Schakel ziet huiverend even om, dan naar de barones. Hij ontdekt, dat ze tukt, staat omzichtig op, loopt iets naar achter, links.)

Schakel:

(eenigszins verwonderd, beleefd tot Wildink)

Gaat u nog uit?

Wildink:

Ja, m'n vrouw.... m'n zuster vindt hier de natuur zoo mooi!

(met 'n lachje)

Ik offer me dan maar even op.

Mevr. Wildink:

Maar ik....

Wildink:

(kort, gedempt)

Vooruit!

(Hij duwt haar zacht vóór zich de deur uit, volgt haar dan, na 'n vluchtigen groet voor Schakel. Men ziet ze langs het rechter raam gaan. Schakel tuurt 'n oogenblik door 't raam links. 't Wordt aanmerkelijk donkerder. Van 't zonne-rood is weinig meer zichtbaar.)

Achtste Tooneel.
Schakel, Barones. Van links komt Du Four.

Du Four:

(aan de deur, rondkijkend, luid)

Waar zijn....

Schakel:

Ssst!

(wijst hem op de duttende aan 't vuur. Dan, zacht:)

U vraagt, waar de anderen zijn? Die eene....

(met 'n lichte weifeling)

dame is wat gaan rusten

(duidt op de 1e deur rechts)

en die meneer met z'n zuster gingen juist uit.

Du Four:

(opmerkzaam)

Uit? Waarvoor?

Schakel:

Voor 'n kleine wandeling.

Du Four:

Nu nog?

Schakel:

Ja, ik vond 't ook wel al wat donker. Maar ze komen natuurlijk dadelijk terug.

Du Four:

(nadenkend)

Ja, ja.

Schakel:

(na 'n oogenblik, op de keuken doelend, met lichte scherts)

Kom, ik wil toch eens kijken, of daar voor *mij* ook iets te doen valt!

(staat even in twijfel, wat hij met de twee brieven zal doen, steekt ze dan voorloopig in z'n zak. Af links)

.

(Wordt vervolgd.)

Lousje's uitkomst door Marcella Vos.

Verschrìkkelijk, zoo'n lastig kind als dàt toch was, dacht Directrice van der Ven, terwijl ze fronsend haar pen in doopte, om voor de zooveelste maal in het seizoen de gedrukte strafkaart in te vullen voor Louise Dorothea Vorstman.

En het gekste was wel, dat je 't het kind absoluut niet aanzag! Even keek ze op, bezag het tengere figuurtje met het smalle gezichtje, waaraan de groote, diepblauwe oogen iets melancholisch gaven.

Langs de slapen vielen de zijige blonde krullen naar beneden.

Je zou denken, een zacht kind, een lief kind en tòch, de leeraressen zeiden het, eenparig waren ze in hun oordeel, ze was de lastigste leerling van de heele klas!

Als een duiveltje kon dat kind tekeer gaan!

Och ja, ze deed geen leelijke dingen, ze was niet valsch of geniepig of zoo, alleen maar uitgelaten, losbandig en als het kind, aangemoedigd door haar succes bij de andere kinderen, eenmaal op het kookpunt was, dan was er geen houen meer an!

Dan kon niemand haar baas! En dan bleek het eenige, vaak beproefde middel, haar buiten de klas te zetten.

Dat werkte altijd bedarend, zoo kwam het kind tot zichzelf!

Als ze eenmaal op de gang stond, dan scheen ze pas tot nadenken te komen!

Och, het was geen kwaad kind, Directrice geloofde zelfs, dat het een héél lief kind was, daar bleef ze bij, maar ze was op een lastige leeftijd en dan, die kinderen onder elkaar, ze wilden

altijd uitblinken in de klas, vonden het fijn, om op school voor een belhamel door te gaan!

Als je zoo'n kind apart nam, dan trof het je vaak, hoe anders het dan dikwijls was, veel gedweeër, veel volgzamer!

De hoeveelste was 't ook al weer, onderbrak Directrice haar eigen gedachten, o ja, de veertiende van de zesde maand en haar pen vulde in, dan volgde de handteekening in fijne, spitse letters.

Toen keek ze op, haar oogen gleden weer langs het tengere kind, dat zich onbespied wanend, in 't minst niet onder den indruk, zich den tijd kortte, met de boel es goed op te nemen!

Al zoo vaak was ze in deze kamer geweest, maar, als je haar nu zou vragen:

'Hoe ziet de kamer van 'Tuf' er uit, dan zou ze het heusch niet weten!

In die eene hoek een palm, o ja, dat was waar ook, een palm in een pot met een turkschen doek er om! gek, dat ze dat niet geweten had!

Dan, aan die wand een portière van bruine pluche! Daar was zeker een deur achter!

Waar zou die deur op uitkomen? Op de gang? Nee, dat kon niet, die was net aan den anderen kant!

Wacht, ze was er, die deur ging naar het strafkamertje, waar je zitten moest, als je de klas uitgestuurd was!

Oh! Een heete kleur joeg plotseling als een vlam haar in 't gezichtje! Met schaamte dacht ze opeens aan dien morgen, toen ze in het kamertje had gezeten en ze zoo vreeselijk had opgeschept tegen Huisman, den concierge, die uit een muurkast teekenpapier was komen halen!

Ze vond Huisman een mispunt anders!

Hij dee altijd de deur voor je neus dicht, als je laat was 's morgens en hij je best in de verte aan zag komen!

Huisman verkocht ook teekenpapier, dat hij uit het strafkamertje uit de kast met het knarsende slot ging halen; het kostte bij hem altijd vijf cent duurder en 't was precies hetzelfde papier, als dat, wat je in den winkel kocht met een zwaantje erin, als je het tegen de lucht hield en als je niet oppaste, kreeg je bij hem nog een vel tekort ook!

Dan moest je z'n gezicht es zien, als je zei: 'Huisman, je hebt

me maar negen vel inplaats van tien gegeven! Woest was ie dan!

En die was nog wel politie-agent geweest vroeger! Loog 'tie der zeker ook maar op los, als ie de menschen bekeuren moest!

Nee, Lousje vond hem een echt mispunt!

Maar in 't strafkamertje was ie altijd nog goed genoeg om tegen te praten!

En ze had opgeschept, dat het er niks kon schelen, dat ze daar zat, want het was er juist zoo lekker koel en in de klas was het zes en zeventig graden! Om te stikken gewoon!

Maar Huisman had heelemaal geen antwoord gegeven, alleen had ie een heel klein beetje gelachen, maar zoo, dat je je ook net zoo goed kon verbeelden, dat het geen lachen was! En Lousje had hem een echte dooie dief gevonden!

Maar nu was ze der achter! Hij had niet gedùrfd! Wat een lafaard! Achter de deur zat Tuf en hij was bang voor z'n baantje!

En opgelucht, dat ze Huisman ‘door’ had, ze nu z'n vreemdsoortig gedrag begreep, draaide Lousje zich met een ruk om, voor verdere kamerinspectie!

Daar waren de portretten! Wat een massa onbekende gezichten! En wat een gekke kleeren droegen die menschen! Hooge boordjes met baleinen er in zeker en wat een dunne middeltjes hadden die dames!

Ineens kwam er in Lousje's denken een schokje van herkenning! Die daar, wie was dat? Wat een bekend gezicht! Daar, nu wist ze 't ineens! Het was ‘Tuf!’ Directrice zelf! Nee maar, 't was niet te gelooven!

Directrice in 't wit! En wat keek ze vriendelijk! En wat zat der haar leuk!

Lousje boog het lijfje rekkend naar voren, om het portretje wat beter te kunnen bekijken!

Ja, warempel, je kon 't nog goed zien, dat het Tuf was!

Alleen, hier lachte ze en dat deed ze nu haast nooit! Zeker veel verdriet gehad, dacht Lousje wijs!

Ineens schrok ze op! Directrice noemde haar naam! ‘Louise’ zei ze! Haastig boog Lousje het lijfje recht, de oogen, even schichtig, blikten haar aan, keken dan vlug voor zich op het groene laken, boog het hoofdje in kwasi-deemoed voorover!

Daar lag de kaart, die ze aan Vader moest geven en die ze geteekend weer af moest leveren, opdat ze er niet mee smok kelen zou!

Thuis niet vertellen zou, dat ze fietsen ging om dan stiekem der vrije middag op school door te gaan brengen, voor straf!

Smokkelen met der vrije middag! Schamper trok Lousje het neusje op! Smokkelen, zeggen, dat ze ging fietsen of zwemmen!

Ze moest er om lachen!

Dat wàs 't hem juist Mócht ze maar alleen gaan fietsen! Dan zou ze hier niet staan! Dan stelde ze zich niet aan als een halve heiden, heusch niet! Zou ze wel zorgen, dat ze niet terug hóefde te komen! Dan ging ze fijn in der vrije middagen een heel eind fietsen met der vriendinnen, de vriendinnen, die nu buiten te wachten stonden, uit meelij met haar, omdat ze alwéer terug moest komen, weer een vrije middag in 't hok moest zitten, terwijl zij lekker buiten waren!

Nee, als Lousje fietsen ging, dan ging ze met der Moeder!

Dan ging het netjes langzaam, vooral niet haastig, omdat Moeder dat niet durfde!

Dan reden ze statig als twee ouwe dames iederen vrijen middagje het zelfde wegje, dan maakten ze halt op het zelfde plekje, rustten uit op het zelfde bankje en uit een verfrommeld zuig papieren zakje kreeg Lousje dan wel niet het zèlfde, maar toch een ananaszuurtje!

En als ze dan niks zei, omdat ze alles zoo afschuwelijk vervelend vond, dan kwam Moeder vinnig:

'Wat ben je stil! Toe, zeg es wat! Gezellig ben jij, zeg!'

En als ze daarop geen antwoord gaf, alleen maar nijdig keek klonk het bijtend-sarcastisch:

Zeg, kan je nog vriendelijker kijken? Wel ja, je bent maar met je Moeder uit!

En als ze dan zwéeg, steeds maar zwéeg en slikte om het pijnlijk brok uit de keel weg te krijgen, het brok, dat maakte, dat de tranen haar in de oogen brandden, dan barstte Moeder ineens in woede uit:

'Nou, wat zit je daar te kijken, of je niet tot tien kan tellen! Zet gauw je Zondaagsche gezicht! En heel gauw ook! Anders krijg je der een klap vlak voor!'

Lousje lachte bitter! Óok een middel dacht ze schamper! Of ze zóo vriendelijk ging kijken!

Een enkele keer ook mocht ze gaan zwemmen maar dan ging Moeder mee, liep ze te ijsbeeren langs de kant van het bassin of nog erger, kwam ook in het water!

In de pierebak! Stel je voor! Het water stond eens zoo hoog dan, want Moeder was zoo vreeselijk dik! En dan met dat gekke, eigen gemaakte zwempak an! Alle meisjes lachten der uit! En Lousje geneerde zich dood dan!

Vanmiddag zouen ze weer zwemmen! Moeder had het aan het ontbijt gezegd en geknikt met een gezicht van:

'En vind je dat nu niet fijn?'

Lousje lachte smalend:

'Fijn!' O! dol, heerlijk vond ze het! Maar, ze zou wel zorgen, dat er niks van kwam! Ze zou zich anstellen als een beest! Dan werd ze de klas uitgegooid en natuurlijk moest ze dan terugkomen, 's middags!

Ze zou dan een preek van 'Tuf' krijgen en alle frikken zouen het weer te weten komen en ze zouen der ankijken, met een gezicht van: Daar heb je der nou, dat vervelende brutale kind! En ze zouen allemaal een hekel an der hebben! Lousje drong een paar tranen terug.

Maar meteen ook, wierp ze het hoofdje in de nek! Wat kon 't háar schelen? Ze hadden natuurlijk toch allang een hekel an der! Omdat ze altijd herrie schopte! Maar ze moesten het ook es weten! Al zoo vaak had 'Tuf' het gevraagd en de andere frikken ook, lief en zacht:

'Kindje, waarom doe je toch zoo? Je maakt het jezelf zoo moeilijk! Kijk het nu eens fijn weer zijn en nu zit jij voor straf binnen! Vind je dat niet jammer?'

Ze lachte dan maar wat verlegen, want, dàt kon ze toch niet vertellen? Wat zouen ze een oogen opzetten, als ze dàt hoorden! En dan, ze zou dan natuurlijk een standje krijgen! Omdat ze hen allemaal toch eigenlijk voor den gek hield! En haar Moeder bedroog! Zich voor haar Moeder schaamde! Een kind, dat niet met haar Moeder gezien wilde worden, terwijl je altijd las op teksten: 'Eert Uwen Vader en Uwen Moeder'.

O, nee, dacht Lousje met brandende schaamte. Dàt zou ze

toch nooit kunnen vertellen! Ze zouen haar er nog maar om minachten, ook! En ze zouen het niet eens begrijpen, dat dit, het ‘terugkomen voor straf’ haar eenige uitkomst was!

En daarom kon 't Lousje ook niks schelen, hoe ze over haar dachten, de frikken!

Liever dat, dan weer zoo'n lamme middag in de zwemschool, een middag van stiekem, laf geginnegap om Moeder heen!

Daar had ze toch ook niet anders dan verdriet! Daar zorgde Moeder wel voor! Na het zwemmen gingen alle meisjes lekker languit op de planken liggen of boven op de springtoren om hun haar te drogen met een nougatbrok in hun hand en een schik, dat ze hadden zoo'n middag!

Zij moest met haar, dat in natte pierels om der hoofd hing, zoo over straat mee naar huis!

Natuurlijk, Moeder's haar was niet nat, omdat ze niet zwom, alleen maar wat liep in het water en daarom hoefde Lousje óok der haar niet te drogen!

En als Lousje dan met een innig-verlangenden blik naar het vroolijke troepje op de springtoren keek, dan zei Moeder, dat het ‘jongensgekken’ waren, want ze keken in de zwemschool er naast, waar de mannenafdeeling was!

En als ze wat treuzelde met 't aankleeden, omdat ze het toch zoo vreeselijk vond, om met dat kletsnatte haar zoo over straat te moeten, dan kwam Moeder aan der hokje rammelen, heude haar op, vroeg met gebiedenden stem, dat 't schalde door de heele zwemschool:

‘Of ze haast klaar was?’

O nee, dacht Lousje met heftigen afkeer: Liever iederen vrijen middag voor straf terug dan weer zoo'n kwelling mee te moeten maken!

Voor haar beteekende een middag straf, alleen maar ‘uitkomst’!

De stem van Directrice stoorde haar denken!

‘Ze kon nu gaan!’ zei de stem en ze moest zorgen, dat het niet meer voorkwam!

Lousje schrok op! Was de preek al afgeloopen? Ze had er geen woord van verstaan!

Met een vuurroode zenuwblos, verward, verlegen pakte ze de

strafkaart aan, uit Directrice's uitgestrekte vingers, groette jachtig, schoof stooterig de deur uit!

In de holle schemerige gang graaide ze tusschen de vele leege haken haar muts weg, sleurde de tasch mee, die daar verlaten stond.

De groote zware schooldeur loodste haar op de brandend-heete kade, zenuwtrillend, moe, verdrietig.

Aan den waterkant wachtten getrouw, de vriendinnen, lazen haastig raffelend, sensatie in de oogen, de gedrukte mededeeling:

wegens wangedrag uit de klas verwijderd, terug komen van twee tot vier.

Uit Lousje's keel gromde een droge snik!

In innig medeleven vergezelde het escorte haar dan tot aan haar huis, op een holletje! De torenklok sloeg één!

En warm, gejaagd, bezweet van het hollen rende Lousje thuis de trap op, legde met een schijn van deemoed de gedrukte kaart op de gedekte tafel en terwijl ze hijgend van het harde loopen uitlegde:

‘'k Moet terugkomen vanmiddag, ben de klas uitgegooid, zoemde het triomphantelijk in haar hoofdje:

Lekker niet naar de zwemschool, lekker niet!’

Ethiek en geloof door Max Kijzer.

1. Het bestaan Gods is het geloof aan, het aannemen van een ander onbewezen Subject, buiten, naast en boven het menschelijk Subject.

2. Het menschelijk Subject openbaart zich door den menschelijken geest.

3. Een goddelijk Object zou alleen door een goddelijk Subject te denken zijn, gekend kunnen worden.

Kennen wij een goddelijk Subject? Neen. Waarom niet? Hebben wij een goddelijk Subject waargenomen in de ervaring als verschijning? Neen. Is ons het goddelijk Subject bekend door een in ons aanwezig zijnde kennis a priori, algemeen-geldig voor allen? Neen. De uitgebreidheid van het menschelijk 'zijn' bepaalt zich tot de ruimte en alles in de ruimte.

Inzooverre de fantasie van den kinderlijken mensch ongerept is gebleven, in zooverre is zijn geloof aan God volledíger. Het zuivere logische denken ontsmet. Het onlogische geloof aan de onbewezen praemisse: God, besmet de souvereiniteit, het goddelijke van het menschelijk bewustzijn. Het kind is 'natuurlijk' als geestelijke onrijpheid. Het neemt in zijn eenvoud, in zijn primitiviteit, het onbewezene als kennis aan. De natuurlijkheid van de volwassenheid is het geestelijk rijp zijn. Wie doelbewust en met zijn volle bewustzijn niet verder komt en niet meer eischt dan waarmee het kind onbewust tevreden moet zijn, is nog in zijn kinderjaren, of om met Bolland te spreken, staat nog in zijn kinderschoenen.

4. Het menschelijk denken is goddelijk, zedelijk, naarmate het onbesmet, onbeïnvloed is, d.w.z. naarmate het vrij is, naarmate men het wezen van het denken geen geweld heeft aangedaan.

5. De vrijheid, de autonomie is aard en wezen van het denken.

6. Het denken waaraan dan ook dienstbaar pogen te maken is een onzedelijke daad, want hiermede verloochent men het ware karakter van het denken. Het denken deert dat natuurlijk niet. Het denken blijft en blijft ongerept in zijn vrijheid zoolang er een mensch bestaat; een onredelijkheid, een onjuistheid over het denken te berde gebracht, vergaat.

7. Wie IS, is zedelijk. Dat wil precies zeggen: in den mensch is in beginsel een ethische maatstaf aanwezig, een norm a priori. Godsdienst van buiten af opgedrongen kan deze natuurlijke richtsnoer geweld aandoen en hiermede een, aan hoogste waarheid beantwoordende, rechtvaardige vergelding bijv. in den weg staan en zelfs verhinderen.

8. Prof. Mr. Dr. Leo Polak's uitspraak, geformuleerd in zijn debat tegen prof. De Hartog: ‘GODSDIENST KAN HET ZEDELIJK OORDEEL IN DEN WEG STAAN’ is dus een uiting van hoogst denkbare zedelijkheid, want zij geeft volkomen den keizer wat des keizers is; zij laat den natuurstaat van den in ieder mensch aanwezig zijnden norm (van goed en kwaad) volkomen onaangetast en bezit de eenvoudige redelijkheid om van een appelboom geen perziken te willen, want te kunnen plukken.

9. Wanneer ons geweten, ons karakter, ons denken, onze richtsnoer, onze zedelijke norm, kortom onze autonome vrijheid slechts gebiedend van binnen uit ons tot de uitspraak leidt: GEEN oorlog, dan is een oorlog in naam van God, kerk of godsdienst een daad van eigen natuurverkrachting, een met voeten treden van den natuurlijk voorhanden zijnden zedelijken maatstaf, dus een daad van onpeilbare onzedelijkheid.

10. Wie zijn geweten, zijn ethischen maatstaf het zwijgen oplegt, waarvoor dan ook, (voor welk (schijn)ideaal dan ook) doet een daad van opperste onzedelijkheid, die tegelijkertijd tevens een is van opperste onredelijkheid.

11. Goed doen moet men doen uit noodwendigheid daartoe. Wie goed doet uit hoop op belooning negeert zijn eigenlijken maatstaf en doet dus kwaad.

12. Slechts redelijkheid en zedelijkheid openen zin tot rechtvaardigheid. Wie in aanleg rechtvaardig is, hij moge geestelijk niet bijzonder ontwikkeld of geschoold zijn, is in aanleg redelijk en zedelijk.

13. De onsterfelijkheid behoort tot het binnenwezen van den mensch. Duizend slechte daden vergaan, één goede blijft bestaan.

14. Wanneer in een mensch iets van de Waarheid of de Schoonheid aanwezig is, waarvan zijn leven en zijn woord getuigt, dan moge deze mensch sterven zonder één enkel geschrift na te laten, zijn Waarheid en zijn Schoonheid zullen na zijn dood verder leven tot in eeuwigheid. Ook al waren er wel geschriften maar anoniem, het deert niet: onzichtbaar teekent het hart met bloed.

15. Wie eenig besef heeft van den geestelijken afstand die hem scheidt van den Christus, heeft zelfkennis.

16. Het Socratische ‘ken u zelve’ beteekent: wees er op bedacht wie je bent en wat je weet, maar tevens: probeer in je zelf te ontdekken wat je niet bent en wat je niet weet.

17. Wie weet, weet dat Christus het veelal beter weet.

18. Wie Christus begrijpt, gelooft niet zonder meer aan Christus, maar neemt kennis van den inhoud zijner woorden. Wie van het Christelijke geloof spreekt, kan evenzeer van het Socratische geloof spreken.

19. Wie de woorden door Christus gesproken op redelijke gronden en met redelijke maatstaven bestrijdt, begrijpt en eerbiedigt Christus beter dan wie oordeelloos in hem gelooft.

20. Niet of Christus symbool was, niet of hij wezenlijk bestaan heeft, niet hoe zijn verschijning er heeft uitgezien, maar dat hij WAS en IS, d.w.z. DAT ZIJN GEEST ZICH IN HET WOORD HEEFT GEOPENBAARD, is voor den mensch van onschatbare waarde.

21. De naam God, het goddelijke moet men steeds opvatten als de benaming voor de hoogste zedelijke en geestelijke norm in den mensch aanwezig. Een andere benaming hiervoor is de Ziel.

22. Een personificatie van God, een hooger georganiseerd wezen buiten den mensch aanwezig, is, zooals misschien reeds voldoende gebleken is, het aannemen van een onbewezen praemisse, dus van een ongerijmdheid.

23. Het geloof vindt vele aanhangers, de wetenschappelijke redelijkheid, dus de ware idealistische wijsbegeerte, de betrouwbaarheid van het menschelijk waarnemen en denken, weinig. Het Geloof, dat belooft en dikwijls bevestigt wat de mensch gaarne wil, gaat er veel gemakkelijker in dan de Waarheid die dikwijls moet ontkennen en een eind maakt aan datgene wat wij in onze blindheid als het beste voor ons heimelijk wenschten. Gaarne neemt de het zich gemakkelijk makende mensch datgene als waar en goed aan wat hij gemakkelijk goûteert. De Waarheid, soms kaal en afschrikwekkend als een skelet, schrikt hem af. Het wetenschappelijke, het betrouwbare, het echte vindt geen waardeering. De kwakzalver vindt bij zijn thuiskomst geld en bloemen, de dokter hoon en onbetaalde rekeningen.

Stemmen door Hélène Swarth.

X. Hedonisme.

Uw blanken disch vermooi met roode rozen
En goude' en purpren fruit en keur van spijzen.
Laat melodie van zang en snarenwijzen
Ontroeren niet, maar streelend u verpoozen.

Lees mooi verhaal of spreuk van wereldwijzen,
In koel prieël, bij haard, waar vlammen blozen.
Door wind en zon laat welig u omkozen
En drink, in 't woud, aroom van paradijzen.

Geef nooit uw hart! Blijf kalm en laat u minnen.
Betreur uw blauwoog niet, moet ge eens haar derven.
Licht zal uw lach een dartle zwartoog winnen.

Laat zwermen uit, om honing te verwerven,
Naar elke bloem de bijen van uw zinnen.
Doorproef elk uur - Vergeet dat ge éens moet sterven.

XI. Spiritisme. (medium)

Laat plechtig vroom aroom van wierookwalmen,
In stille wijding vol gebed, vermengeld
Met lamplicht rood en kaarsen blankgestengeld,
Tot tempelsfeer de kamersfeer verkalmen.

Rond donkren disch de handen saamgestrengeld,
Uitstralen kracht, magische ketenschalmen.
Nu spele 't orgel melodie van psalmen -
Mijn aanschijn voel verjongd ik en verengeld.

- Het zalig kindje, dat gij waant verloren,
Te rein voor de aard, door de Englen vroeg verkoren,
Uit hemelspeeltuin komt tot u gevlogen.
- ‘Ik hoorde u weenen, 'k wil uw smart bedaren.
O Moeder! voel mijn adem op uw oogen.
O Moeder! voel mijn zegen op uw haren.’

XII. Evangelie.

Welke aardsche vader geeft, als een verrader,
Zijn kind een slang voor visch, een steen voor brood?
Door tranendal vol schaduwen van dood
Brengt elke stap, hoe, zinkend schier, gij wade er
Tot aan de lippen door moeras van dood,
U tot den Hemel, eenig doelwit, nader.
Dra rust, gered, ge in de armen van den Vader -
Zie door uw duister gloren morgenrood.

Weet: ál wat, biddend, ge uit mijn naam zult vragen,
Hij zal 't u geven - Kniel, geloof en bid.
Neem óp uw kruis, blijmoedig blijf het dragen.
Hoe zwaar 't u wege, 't weegt maar luttel dagen.
En, wordt ten lest ge aan 't folterkruis geslagen,
Uw hulpe is God, de Hemel, uw bezit.

Verzen van Hans Cappenberg.

Je wimpers weten wel
te duiden in hun slepend
op en nedergaan,
wat je zo al spelend
wil doen verstaan.
Je wimpers weten wel te duiden.

Eens ving dit water Uw beeld
o Jonkvrouw, toen Gij nog ging
in dromen langs de oever en verlangde -

Maar 't is lang voorbij. Uw beeld
en Gij - 't water bleef.

Ik maakte een kleine kom van mijne handen
om 't licht der morgenzon in op te vangen.
Was 't niet of een bloem openbloeide
binnen twee schuttende wanden?
En glimlachte ik niet omdat ik mij weer
kind wist? Want deed ik toen niet net zo?
Mijn handen - waren zij indertijd om te ontvangen
ook niet een kleine kom?

In ogen glanst en danst de kaarsvlam zacht
zijn kort en hevig leven. Dan komt een beven -
een laatst opschieten - de zwarte nacht.
In ogen is de herinnering echter nagebleven.

Regen.
Bomen
gedwee.
Blaren
slap naar
benee.
Regen.

En een moe man
voelt troost hiervan.

O 't dode riet met zilveren pluimen
waaiend in de winterwind.
O 't licht der lage zon en 't schuimen
van een vreugde die verzwindt.

En o! 't staren door de ruiten
van twee ogen die vergaan.
En o! weemoed niet te stuiten
door een hart dat heeft verstaan.

Verzen van A.H. van der Feen.

Genève.

But east is east.

In wijden kring van deftig-hofflijke meneeren
Twee Aziaten, slank in Europeesche kleeren,
De oogen verborgen diep in schuine, donk're spleten,
Onzichtbaar, weggedroomd ver buiten zien en weten.
Gelaten, gelig-bleek met blauwzwart, sluike haren
Als maskers, levenloos in 't levenlooze staren.
Plots vaart ontroering door den kring; een schoon besluit:
Geen krijg meer, broeders! d'Eeuwge vrede is ingeluid!

Werd ook door de Aziaten deze leus verstaan?
Hun masker blijft verdroomd ver buiten zien en weten;
Toch zagen zij elkaêr tersluiks eens aan.

Er vonkte iets in de donkere, scheeve oogenspleten.
Dan droomden ze weer weg. Wel niemand die het zag,
Maar op de gele maskers zweemde een vreemde lach.

St. Hubertus.

Als 't hijgend hert, gejaagd en ingesloten
Door meute en nauwen kring van edellieden,
Dan eind'lijk wankelt op de ranke pooten,
Onmachtig nu tot tegenweer of vlieden,

Dan mikt een deftig man, men zegt: een Ridder!
Het schiettuig op de angstig-puilende oogen
Van 't moede dier. Een schot, een relle sidder
En 't Koningshert zinkt neer, de knie gebogen.

't Hallali schalt! Der jagers beê verhoord!
De honden, de ridders dringen om de buit.

Jachtheilge! Strekt ge uw hooge handen zeegnend uit?
't Hallali schalt! Hier werd een hert vermoord.
O, 't is geen kruis, dat wast uit zijn gewei;
Bloed gulpt uit wond' en stolt tot roode brei.

Wreede deernis.

Er is een breede schaar van brave lieden
Wier simple harten wanen 't dier te minnen.
Zij redden duifjes uit der valken klauwen
En vliegjes uit het klev'rig web der spinnen.
En zoo de wolf loert op 't onschuldig lam,
Dan nemen zij het lam ras op den arm.
Der dieren Heiland wanen zij te zijn.
Hoe zoet die waan en ach, hun hart, hoe warm!

Maar deze waan van deernisvolle harten,
Is angstge afkeer van der waarheid brood.

Voor dit klein-menschelijk zachte mededoogen
Is 't Al omvattend wereldplan te groot.

En zoo drijft dezer goede harten deernis,
Spin, valk en wolf in wreeden hongerdood.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCCVI.

Waarom 'k nog leef steeds diep-in geestlijk-ernstig te elker ure
En nooit met leege fraaie woorden speel? Mijn Wezendheid,
't Psychisch Mysterie, streng want logisch denkt, schoon 't lacht en schreit.
't Leeft achter mijn daagsch spreken eindloos-ver en heeft geen kuren,

Neen, wilde, als kind reeds, nooit aan 't woord van andren zich verhuren.
Naief-kalm onderzocht zijn eigen Diepte 't, slechts bereid
Te volgen iets, wen 't juist leek aan zijn eigen Rustigheid
Die zielvol peinst gelaten en spontaan dus vredig schuren

Van knaapje al bleef langs lieden, die vaag babblen. Och, staeg turen
Ging 'k jong reeds naar de verre Toekomst. Sterk ik voel, dus lijd
En leed heel stil, daar dom men hoont mij, maar te geener tijd

Onthutst, blijf 'k werken en heel lang nog, hoop ik, zal het duren,
Vóórdat dit hoofd, om niets meer gevend, zacht ter zijde glijdt
En voelt: Nú dénk niet meer: je gaat voor goed geheel verguren.

DCCCVII.

Van vroegste jeugd ben 'k gansch dezelfde, maar toch stil ik groei.
Niet meer als kind en knaap volstrekt-naief, blijf 'k ferm nog roeien
Op 't vaker dan voorheen fijn-muzikaal bewogen vloeien
Van 't eigenst Binnenleven, dat met stoer gestuwd bemoei

Mij reeds, heel jong, doorstoof en wil zijn passie-zwaar gegloei
Tot schoonheid maken, maar na melancholisch zich vermoeien,
Want urenlang op wat het in zich voelde blijvend broeien
Beweegloos eindlijk lag als stevig schip aan strenge boei,

Doch plots dan mij verdiepend in 't breed logische gestoei
Mijns Wetens en mijns Peinzens en in allerijl mij schoeien
En kleeden gaande, liep 'k de straat op naar mijn vrienden, goeje

Veelal, en 'k hoorde hun gesprekken, waar een enklen keer 't geloei
Doorheen klonk, in de kamer, van hun lachen. Mijn gebroei
Dan eindde: 't was niet langer meer me of winden mij doorwoeien.

DCCCVIII.

Nooit over één nacht ijs ik ging bij 't lezen of bij 't schrijven:
'k Wil weten fijn, ziend alles in een's Andren werk, vóór 'k zeg
Eén woord. Ja, zóó studeerde ik reeds als jonge Denker, weg
Duikend in eignen versten diepsten Afgrond en zoo blijven

Vermocht mijn Zielswil later. Andren maken vieren, vijven,
Snel lezend zonder psychisch peilen. Zélf ik achter heg
Gedoken zing, of in lang-peinzend, geestlijk-forsch gedreg
Omhooghaal de echtste Waarheên, waar 'k getrouw aan kon beklijven

Vroeg reeds, en bij mijn thans nóg wijder Zien, zoodat 'k nooit stijve
Of harde Abstrakte wierd. 'k Zwoeg diep-in levend nog en leg
Den Nadruk staeg op simpel puur bevatten eerst. Mijn Weg,

Mijn eignen vond 'k reeds, jong, in eignen geest: schaarsch ging ik kijven,
Nooit meer ik domme lieden driftigjes de waarheid zeg
En zal op 't laatst in 't Eindelooze Weten wijd weer drijven.

DCCCIX.

Vergeten liggen na mijn sterven lijkt mij goed. Om Faam
Of Eer nooit gaf 'k vóór alles. Ernstig-trouw steeds blijf ik melden
Wat mij mijn binnenst Wezen op zijn zuivren Toon vertelde
Terwijl 'k vlug wandelde of stil neergezeten achter 't raam

't Drama dees Levens aan mijzelf gewaarwierd. 'k Houd nooit kraam
Van mooie woorden, noch hoogdravend hief 'k me ooit lijk de helden
Dit deên in verzen, schermend, schreeuwend met harmonisch schelden.
Van jongen reeds sterk-diep ik leef, mij makend kalm bekwaam

In 't eigne Denken en in dat der Andren, waardoor helde
Mijn krachtge Ziel een tikje soms ten vreedgen Dood. Ik schaam
Me over geen enkel Ding, dat 'k deed ooit: eerlijk leef 'k en saam

Met iedren Zuivre voel ik, daar hij mág me. Als 'k oordeel velde
Kwam, komt dit uit mijn peinzend proevend Werken en mijn blaam
Is nimmer haastig, zoodat geen gewetens-tang me ooit knelde

DCCCX.

Weetloos-gevoelig schoof 'k als stil klein knaapje voort, diep wakker.
Nooit voelde ik mij heel lekker, maar van tijd tot tijd wat troost
Vond 'k door iets vreemds te lezen en gestaeg scheen 'k allerbroost
Doordat ik telkens ziek wierd. Dies ik was volstrekt geen rakker.

Ik zei slechts weinig en mijn vriendjes leek ik vaak een stakker
Omdat 'k niet sterk noch vlug scheen, maar stug-eerlijk nooit gebloosd
Heb 'k over iets wat 'k deed, nadat 'k een oogenblik gepoosd
Had in mijzelf, om 't alles klaar te zien. O, voor geen vak er

Van leeraar voelde ik mij geschikt, want heel vroegtijdig stak er
Gestuw in mij, van binnen uit, te zijn mijn eigen kroost
En vader hier op de aard. En dies ik wierd mijn brave makker,

Van geen afhanklijk langs zoo meer: 'k heb psychisch overkloosd
De Geesten mijner vóórverwanten, maar lijk zij, verlakker
Nooit wierd 'k van iemand, en lijk zij, schaarsch ópstuif 'k allerboost.

DCCCXI.

Elk tijdgenoot en vriend, die 't diep verdiende, heb 'k vereerd,
Maar wen Een's Ingrond vreemd-onwaar bleek, heb 'k steeds streng gekweten
Van meegeboornen Plicht me en heeft het me inverst nooit gespeten
Dat 'k zeide of zong de volle Waarheid. Och, van kind, vermeerd

Heb 'k vredig-wijd mijn Zien en Voelen, en dan weergekeerd
Naar klare Diepte van mijn Geest, heb 'k wilssterk-puur gemeten
Al Dichters, daar 'k als fijne knaap alreê precies te weten
De Ziel der Poëzie begon. Subtiellijk-hoog gespeerd,

Wierd 'k wild soms even, maar toch heb 'k de Schoonheid nooit vergeten
Geheel, óók niet in mijn satiren. 'k Voel nog staeg geveêrd
Me omhoog door Kracht, die mij bestuurt en flink-weg heeft geweerd

Uit Holland's Verskunst al 't Banale. Maar, heb 'k iets versmeten,
't Geschiedde, zonder dat 'k voor eigen heil dit heb begeerd.
Och, kalm nu strijd 'k, als stille Geest, aan mijn bureau gezeten.

DCCCXII.

Wanneer dit Wezensweefsel is bezweken, ben 'k genezen,
Zwierend onweetbaar weetloos heen door Alles. Niets dan Kiel,
Nog jeugdge, blijkt mijn aardsche Schijn, totdat, op 't laatst, dees viel
Zacht neer en 'k stil verdwijn om Zijn's diepst Inzijn weer te wezen.

Door andrer Daadje is eens mijn lijf hier op dees Aard verrezen.
Maar wat 's mijn Geest? Hoe kwam hij meê? Hij heeft iets van 't subtiel
Wezen der Moeder en de kracht des Vaders, en 't gekriel,
't Dwaze, der lieden dies diep-in doorstond ik zonder vreezen.

Maar ben ik slechts een mengsel dezer beiden? Och, geen thesen
IJvrig-geleerde stelde ik òp ooit over iets. Mijn Ziel
Ziet in, vooral sinds 'k las de schijnbre Wijzen, die 't vreemd-iel

Inzijn des Zijn's niet wilden kennen. 'k Schijn een heel vreemd Wezen
Te zijn: want al beweringen hier zie 'k als vliegend wiel
Wild draaien. Maar 'k bezin mij: weten wil ik, vóór ik viel.

Over een door Dr. E.D. Baumann gegevene wetenschappelijk-wijsgeerige zijnsbeschouwing door Willem Kloos.

(De Harmonie der Dingen. Drie studie's over doel-oorzaken en doelmatigheid in de Natuur, door Dr. E.D. Baumann. - A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij 1933. Leiden.)

Het slechts 109 groote bladzijden tellende, maar degelijkgedokumenteerde en ook logisch-redeneerende geschrift, welks titel ik hierboven zette, is voor mijzelf - en het zal dit, vertrouw ik, ook voor zeer vele andere ernstige menschen kunnen wezen - een der interessantste boeken over De Rerum Natura, dus over den Aard van alle Dingen, die men op dit tijdstip van de geestlijke ontwikkeling der menschheid met heel veel instemming lezen kan.

Ja, ik zelf die mij, mijn langdurig en altijd werkzaam leven door, telkens, vanzelf weer, met deze allergewichtigste aangelegenheid, nl.: wat het Aanzijn beteekent, bezig ging houden, heb het, met ja-knikken van een goed deel van mijn Inzijn, genoegelijk kunnen volgen.

Ik las het, maar onder het ‘lezen’ versta ik, zooals ik dat altijd gewend ben gebleven te doen met ieder woord dat ik gebruik, dátgene wat het eenige want wezenlijke lezen is, en dus geenszins, gelijk zoo talloos velen het onnadenkend opvatten, het haastig iets gedrukts of geschrevens gaan doorbladeren en vluchtig verder en verder kijken, hoofdzakelijk alleen met de oogen en den buitenkant der hersenen, daar de binnenzijde van deze met heel iets anders is gevuld.

‘Neen, ‘goed’, dus alleroplettendst en diepst-in volkomen zuiver lezen wat een ernstig auteur op het papier heeft gebracht, totdat wij eindlijk met het daardoor in ons gekomene zóó eigen zijn geworden, alsof het uit onzen persoonlijken geest ware gerezen, is volstrekt niet zoo'n vlot te volbrengen akkevietje als de meerderheid der menschen zich schijnt te verbeelden, dat het is.

Integendeel, allerdiepst psychisch en dus als het ware bovenbewust heeft vooral ieder, die waarachtig recenseeren wil, zich eerst met alles, wat hij leest, volkomen vertrouwd te maken, vóórdat hij mag gaan zeggen wat zijn binnenste Zelfheid, die bovendien eigen kennis van het behandelde onderwerp en een niet onbelangrijke mate van geestlijke begaafdheid dus óók van fijne intuitie moet bezitten, over het gedurende en door de lektuur ondervondene denkt, want dán alleen kunnen zijn meeningen en uitspraken van eenig belang zijn voor anderen, maar al dat geenerlei benul van de wezenlijkste en fijnste Indiepte der behandelde kwesties vertoonende babbelen, hetzij op schrift, hetzij met het geluid van den mond, gelijk het ten onrechte ‘kritiseeren’ genoemde zeuren van ondeskundigen is, heeft geenerlei recht van bestaan.

O, bezaten alle lieden, die te schrijven wenschen, genoeg subtiele geestlijke indringingskracht, en dus psychische intelligentie, om in te kunnen zien, hoe uitzonderlijk-moeilijk het vak van beoordeelend recensent is, en hoe dus wezenlijk ieder die het kiest, er reeds van jongen knaap spontaan, maar heel vredig dus van nature er toe moet gekomen zijn, om er zich aan te wijden, dat is: er zich geheel en al op te gaan instellen met al zijn binnenste vermogens, en er dan door gestadige studie en oefening, en buitendien steeds rustig-objektief blijvend zich er levenslang in te blijven bekwamen, zooals ik zelf, zeg ik bescheiden, daar altijd nog naar streef, dan zou er stellig tienmaal minder dan thans gedaan wordt, over wijsgeerige of letterkundige onderwerpen op hoogen resoluten toon geschreven worden, maar de hersenen der beschaafde doorsneê-menschheid zouden er wèl bij varen, want niet langer voor een grooter of kleiner poosje in de war worden gebracht door malle redenatie's over Poëzie en andre hooge wijsheid, waarover natuurlijk alleen een geheel en al er in thuis gekomen mensch allerpreciest het meest-juiste zeggen kan.

Spontaan zich vrijmakend, in zijn diepere Eigenheid, op het oogenblik des recenseeren gaans, van elke aangewende conventie van meenen of van zich houden en spreken, dus alleen blijvend met den innerlijksten zuiversten Geest, die vèr-weg achter alle nog psychisch-naief zijn kunnende Goeden schuilt, doch tegelijkertijd volkomen meester blijvend over zijn eigene verste sterkste Persoonlijkheid, dus zonder dat men deze al te krachtig vooropstelt, ofschoon men haar vast in het oog houdt, dus zich niet laat suggereeren door het hooren naar anderer menschen praatjes, gaat de waarachtige kritikus ieder boek, dat hij kennen leeren wil, volkomen onbevangen opslaan en er zich aan overgeven, meegaande met ieder woord van den schrijver heel den tijd door dat men zijn schepping leest.

Zóó luidt de allereerste plicht van den waarachtig betrouwbaar zijn willenden kritikus aan welke ik mij als achttienjarige jongen reeds van zelf ben gaan houden, en wel omdat ik ieder gedicht of prozastuk volkomen, want precies wou leeren proeven, zooals het wezenlijk was, voordat ik er zelfs tegen mijzelf één enkel woord over zei.

Ja, zóó luidt de hoofdwet van alle wezenlijke kritiek, en zóó hebben dus ook alle recensenten, die voor kritici willen doorgaan, getrouwlijk-eerlijk te doen. O, als stralen, die uit goedaaneengesloten druppels want uit woorden bestaan, moet, zonder dat de proever onmiddellijk want daaronderdoor gaat reflekteeren over den auteur en wat deze op schrift heeft gebracht, moet ieder geestlijk voortbrengsel, door de oogen heen, eerst in de buiten-hersenen komen, en van daaruit in den versten, den geheel en al onbevangenen Ingrond, die de Ziel wordt genoemd. En dán pas mag de kritikus gaan oordeelen en schrijven, en dus aan zichzelf en anderen meedeelen, wat er in hem teweeg-gebracht is door, want achtereenvolgens in hem omgegaan gedurende de lektuur.

Immers, dat allerverste Inzijn alleen van den mensch nl., die boven het betrekkelijke van al het door hem waargenomene en ondervondene in de zoogenaamde werkelijkheid als uitliggende psychische Geest bestaat en leeft (welke overtuigingen zijn meer dagelijksche en praktische menschlijkheid er ook op na moge

houden over maatschappelijke of andre kwestie's, die hem in den loop van zijn leven mogen zijn bijgebracht en eigen geworden) leeft en bestaat, herhaal ik, in een heel andere sfeer als de tijdelijke aardsche, al blijft hij toch met deze wel degelijk in verband staan door de zintuigen, en krijgt zoodoende die diepste Macht in den mensch, die hem het zuiver-psychische Besef verstrekt, langs denzelfden weg ook eenige notie van de meer vlak-wereldsche redelijkheid, het zoo geheeten ‘gezonde verstand’.

* * *

Zooals ik in het begin van dit studietje aanduidde, heb ik dit boek met diep-innerlijke belangstelling kunnen lezen. Want er valt voor ieder, die dat ernstig wil, heel veel uit te leeren niet alleen over het geheel der Dingen, dat men de Realiteit noemt, door den grooten algemeenen indruk, dien de schrijver er van geeft, maar ook over vele onderdeelen er van, zooals een thans levende intelligent-ontwikkelde deze te zien vermag krachtens de bevindingen der nieuwste, der 20e-eeuwsche wetenschap, en ze thans voor zoover als het gaan kan want op het Allerinnerlijkste, het Diepste na, ook te begrijpen vermag.

En na dit boek gekenschetst te hebben, kan ik hier nog bijvoegen, dat het natuurlijkerwijze gegrondvest ligt op een schat van doorwerkte kennis. Want de auteur, Dr. Baumann, heeft blijkbaar alles uit zijn breed weten voor den dag gehaald, wat dienen kan om ook in anderen de diep-degelijke overtuiging te vestigen, op welke hij echter geen noodeloos-zwaren nadruk legt, dat alle dingen in dit Aanzijn in hun diepste Kern één zijn, en dus ook aan hun buitenkant eenig verband houden met elkaêr.

En, zoodoende, krijgt de lezer door den klaren eenvoudigen stijl van den schrijver en de door hem gebruikte en volstrekt niet geleerd er uitziende, neen voor iedereen waarlijk-beschaafde verstaanbare woorden een precies en scherpzinnig verslag van een paar voorname aspekten der zienswijze van Plato, zoowel als van die van Aristoteles, en verder ook van die van latere philosophen. bv. Spinoza, Leibnitz, Kant en anderen, die onderling wel ver-

schillen min of meer in hun methode van zien en beredeneeren, maar toch hierin overeenstemmen dat zij benaderen willen de verklaring van het Zijnsgeheim, dat Dr. Baumann hier toe te lichten wenscht.

Ja, al die langs de groote lijn huns eigen sterken Geestes, die gesteund wordt door de in hun tijd bekende feiten, diep-sterk ziende en logisch-denkende koppen, hoe zij ook, in de wel wat eenkennige 19e eeuw, soms minder achtend mogen zijn beoordeeld, hebben voor de dikwijls ruimer-ziende twintigste-eeuwers hun belang nog volstrekt niet verloren, en wij kunnen hen dus juister op hun blijvende waarde schatten dan de tamelijk-enge materialisten van de laatste geslachten wisten te doen, vooral sinds door exakte onderzoekingen gebleken is, dat de Materie volstrekt niet tout-court, zooals men vroeger naieflijk waande, de allerdiepste en eenig-wezenlijke Grond des algeheelen Aanzijns is. Al die hoogst belangrijk blijvende, want groote, diepe geesten van vroeger waren natuurlijk, evenmin trouwens als eenig huidig wijsgeerig-onderzoekende dat is, nog wel geenszins in staat, om de beslissende slot-oplossing van het Zijnsmysterie te bereiken, al hebben zij zich dat soms verbeeld. Maar ieder hunner zag toch op zijn eigen wijze door soliede intuitie na ernstig onderzoek reeds als in embryo iets van wat tegenwoordig, nu ook de exakte wetenschap zoo heel veel verder is gekomen, dan zij in de vorige eeuw vermocht te gaan, wat door de onderzoekers van thans bereikt kan worden, maar door deze nog niet voldoende in zijn juiste beteekenis wil worden verstaan.

Ook Fichte en Schelling (van welke beiden vooral de laatste, omdat hij meer suggestief weet te stellen van uit zijn algeheel Binnenste - er schijnt een ook dichterlijk aangelegde natuur in hem gestoken te hebben - mij menigmaal, als ik hem opsla, aangenaam weet vast te houden) worden, evenals Schopenhauer en Hartmann, - van welke vooral de eerste mij aantrekt, omdat hij mij voorkomt, de meest persoonlijk levende want psychisch diepste te zijn - door Dr. Baumann, die zijn eigen onderwerp daarbij - dat spreekt van zelf - in het oog houdt, in verband met dat onderwerp gekenschetst, en men kan dus, zonder tegenspraak te moeten verwachten, zeggen, dat ieder wetensbegeerige, maar wien slechts tamelijk onbepaalde begrippen over al die ernstige

geesten, in zijn Binnenste, zijn bijgekomen door hooren zeggen of vluchtige inzage van de eene of andere populaire geschiedenis der Philosophie, hier een kijk op hen zal vinden, die opnieuw zijn belangstelling voor hen wekt. Omdat ik als altijd peinzende knaap van een jaar of negentien reeds over de binnenste geäardheid der Stof zoowel als over die van den menschlijken, mijn levenden Geest, uit eigen beweging ben gaan peinzen, want een geheimzinnige drang in mijn Binnenste zette mij van zelf daartoe aan, kon ik al heel vroeg komen tot de intieme want haast altijd in mijzelf verborgen gehoudene overtuiging, dat de echtste, dus binnenste Wezenlijkheid van al het Bestaande, allerverschillendst moet wezen van datgene, waar de communis opinio van de in wijsgeerig opzicht steeds naief blijvende meerderheid der beschaafden en zelfs geleerden haar gemeenlijk voor houdt. Wie wezenlijk van nature er op aan is gelegd, om over dat principieelste van alle vraagstukken te gaan nadenken, op grond van wat het waarachtig-wetenschappelijk, want onbevooroordeeld onderzoek des Aanzijns aan het licht heeft gebracht over de allerinnerlijkste geaardheid der verschijnselen en dit dan niet, wel een beetje snel-naief, als de binnenste Wezendheid van al het bij mooglijkheid maar bestaan kunnende dus óók van den niet alleen mechanisch werkenden, maar ook nieuwe schoonheid en wijsheid scheppenden Geest heeft willen opstellen, voelt rustig want weet dat het Binnenste het eigenlijkste Wezen van het Zijnde, geen Materie is, maar Geest of nog juister uitgedrukt: de Hypergeest. Immers bliksemsnelle bewegingen, door elkander heen, van ruimtelooze onkenbaarheidjes, zooals de vroeger als ondelgbare vastheidjes voorgestelde atomen tegenwoordig worden opgevat te zijn, kunnen door onze redelijkheid slechts begrepen worden, wanneer deze hen gaat opvatten als een Derde te zijn, dat wel de eerste oorsprong van alle Stof en dus ook van den bewusten Geest is, maar in zijn kern en zijn eigenst Wezen iets volkomen onkenbaars blijft. Het, dat Derde, nl. moet beschouwd worden als het ver-afste en toch tegelijkertijd het dichtst van alles bij ons liggende, want ook in ons eigen lichaam en onzen Geest bestaande primaire Ens, of ten minste de uiting er van te zijn, waarover zich verder niet rationeel spreken laat. Een puur-psychisch Dichter, zooals ik als knaap reeds van zelf ben

begonnen te wezen, en gelukkig, mijn heele leven door ben mogen blijven, heb ik mij toch tezelfder tijd in mijn gewone daagsche dingen altijd zoo veel mogelijk door mijn kalm-eerlijk ziende en voelende Rede laten leiden. Hoe meer jaren ik ging tellen, hoe langer hoe meer ook gelukkig wist mijn mij nog nooit verlaten hebbende, rustige diepste psychische hartstocht in voelen en denken en doen en mijn mede aangeboren zakelijk en daagsch begrip te worden tot een Eenheid, in volmaakt-gesloten Verbond.

Maar hoe heerlijker langzamerhand die innerlijke harmonie bij mij tot stand kwam tusschen de in hun temperament onderling zeer verscheidene familie's waaruit ik te voorschijn gekomen ben, hoe onophoudelijker en sterker-geregeld ik ook ben kunnen doorgaan met studeeren en voortbrengen en met het voelend overdenken van alle mogelijke vraagstukken, die universeel te noemen zijn en over welke ik als jongen reeds somtijds was gaan peinzen, maar van welke de oplossing, voor zoover die door een mensch bereikt kan worden, mij eerst op rijperen leeftijd hoe langer hoe klaarder te worden begon.

Ik zelf beoefen, zooals van zelf spreekt, in hoofdzaak de letterkunde en in deze vooral de Dichtkunst, maar bij tusschenpoozen denk ik toch óók nog altijd over het Raadsel des Aanzijn's, dus waar dit laatste, waar al het Ontstaande weer vergaat zonder dat de Menschheid, behalve in praktisch opzicht en door de nuchtere ervaring, al heel verder komt, in waarheid toe dient. Ik heb van jongmensch reeds tot heden altijd, zij het dan bij tusschenpoozen, naar de oplossing er van gezocht uit mijzelf en door mijn levenslange lektuur. En ik ben thans natuurlijk veel verder er in gekomen, dan toen ik nog maar een begeerige jonge zoeker was. Doch de diepste Diepte van alles is niet te bereiken door den zelf ook weer eens vergaan moetenden, willenden en dus diep voelenden en denkenden mensch.

Ook Dr. Baumann weet dit van binnen en geeft het ook hier en daar te kennen in zijn boek. Hij voelt van zelf evenals ik dat altijd deed en doen blijf, dat er achter het Aanzijn iets schuilen moet, wat door niemand te benaderen valt, en daarom is zijn boek ook zeer goed te genieten door ontwikkelde geloovigen, omdat hij niet, zooals vroegeren deden, die kordaat optraden met een eigenlijk tautologische uitdrukking als Kracht of Energie, kinder-

lijk zich verbeeldde, dat daarmee alles was verklaard, en er nu geen enkele vraag naar het Zijnsgeheim onbeantwoord gebleven was. Het niet alleen Bovenzinnelijke, maar zelfs Bovenredelijke congrueert niet met de redelijke en zinnelijke hersens van de menschen en de eenige oplossing, die ik voor het Probleem weet, dat iets er schijnt te zijn, want de Materie is geen absolute Entiteit, kan slechts hierin zijn gelegen, dat het Aanzijn niets méér is dan een Wand, waarachter eindloos-ver en eeuwig ongenaakbaar het Mysterie vormloos en naamloos, dat de mensch ook achter zijn allerdiepste Binnenheid weet te schuilen en te werken, durend en toch tijdloos door zeer velen, gelijk door mij bv. wel heel echt kan worden aangevoeld, maar geenszins door iemand bepaald.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities. XXIV.

De groei van ons wereldbeeld.

Wetenschap.... voor velen een woord, dat schrik inboezemt; dat beelden oproept van menschen die uitsluitend hersenmachines zijn; wier gesprek uit de droogste en onbegrijpelijkste geleerdheid bestaat, en die u onmiddellijk slaap doen krijgen, of doen verstarren in een wezenloos gehypnotiseerd-zijn.

Is zóó de wetenschap?

Neen! roept de schrijver John Langdon Davies Neen en duizendmaal neen! De wetenschapsman is een dichter! een dichter, die, *verre* van zich alléén te bemoeien met geologie of zoölogie, met economische zaken of met sport, met culinaire aangelegenheden of met politiek, alle, *alle* levensvormen omvat en alle levensstroomingen áánvoelt; voor wien alles gelijkelijk belangwekkend is, en die met zijn heldere intuïtie nieuwe waarheden vindt, en nieuwe ontdekkingen doet, - en die, als intermédiair tusschen schepping en mensch, verklaringen geeft, die het wereldbeeld ontzaglijk veel interessanter maken, dan het, zonder zijn hulp, voor den gewonen doorsneemensch, die niet leeft, maar voort-vegeteert in het van ouds bekende, zou kunnen zijn.

Wij interpreteerden hier in onze eigen woorden de bedoeling en het inzicht van den genialen schrijver, die een boek schreef: *Man and his Universe,* dat in de werkelijk voortreffelijke vertaling van Yge Foppema bij de firma N.V. H.P. Leopold te 's-Gravenhage, in een kloek, keurig uitgegeven deel verscheen, onder den titel: *De groei van ons wereldbeeld.*

Lees eens den aanvang van § 3, - ik zou dat heele gedeelte graag citeeren omdat het zoo treffend juist en raak is, maar moet het nalaten vanwege de plaatsruimte, - en vraag u af, of het niet zoo is? of de verhouding van publiek en wetenschapsmensch hier niet naar waarheid beoordeeld wordt? Want zegt John Langdon, *wat* de wetenschapsmensch onbewust in de natuur zoekt, is in de eerste plaats: *schoonheid en harmonie*, zooals dat het streven is, van iederen kunstenaar! En hij vergelijkt het wetenschappelijk onderzoek dan ook in een zeer gelukkig gevonden term, met 'het lezen van het grootsche gedicht, dat de wereld is.'

De manier van schrijven van John Langdon is zóódanig, dat men, bij den eersten blik in zijn boek, wordt geboeid, en het niet laten kan, vóórt te lezen tot aan het einde. Zijn stijl is ontzaglijk suggestief en hij behandelt zijn stof zoo smakelijk, dat men zonder het te weten, een massa kennis opdoet!

Verbeeld u niet, dat dit boek 'te moeilijk' voor u zal zijn, en dat u er 'toch niets van zou begrijpen'. Het tegendeel is waar! Het is zoo rustig en eenvoudig geschreven, dat het u niet de minste of geringste moeite kost, het medegedeelde te vatten en te onthouden; veel, waar ge wel eens iets naders over zou willen weten, wordt u uitgelegd; allerlei dingen worden u verklaard, en met gretigheid leest ge voort, omdat uw eigen wereldbeeld ten zeerste door de lectuur wordt verhelderd.

De schrijver verliest zich niet in theorieën, fantasieën of philosophieën; hij vertelt wat de onderzoekingen der wetenschapsmannen in den loop der eeuwen hebben opgeleverd, en het is enorm interessant, te lezen, 'hoe de wereld den mensch voortbracht', hoe het middeleeuwsche wereldbeeld er uitzag en hoe de eerste renaissance de inzichten veranderde, hoe b.v. Newton, Dalton en Darwin de wereld zagen; en hoe de nieuwe renaissance staat tegenover de wereld en den mensch. De auteur dringt ons geen eigen overtuigingen op; hij vertelt slechts.... en hij vertelt op zoo'n duidelijke, aangename en ongecompliceerde wijze, dat zelfs de eerste de beste leek in staat is, zijn beschouwingen te volgen. Portretten en curieuse afbeeldingen verluchten den tekst, die getuigt van een diepgaande kennis en een overgroote belezenheid; (een namen-register aan het slot

zal goeden dienst bewijzen, als bij een herdruk het er in werd geplaatst!) De schrijver bepaalt zich niet alleen tot de wetenschapsmenschen, hij introduceert o a. William Blake bij het publiek, de zonderling die een eigen denkleven had, en waarlijk niet krankzinnig was, als waarvoor hij soms werd uitgekreten.

De schrijver erkent den lezer geen 'zekerheid' te kunnen bijbrengen, maar welke mensch is daartoe in staat? Het blijft toch altijd tasten, zoeken, gissen, raden.... en tot dusverre is elk wereldbeeld door latere onderzoekers weer omver geworpen en weg-geredeneerd. Maar wij weten tenminste hetgeen de vroegeren niet wisten *wat* er verkeerd is in verouderde voorstellingen, en dat alles ten slotte, om met Einstein te spreken, 'betrekkelijk' is! Maar de wetenschap staat niet stil, en elke dag haast brengt nieuwe verrassingen en ontdekkingen....

De verzoeking is groot, om lange brokken aan te halen, maar de plaatsruimte ontbreekt. En laat de lezer dus maar, zonder er staaltjes van te zien, vertrouwen dat *De groei van ons wereldbeeld* (deze Hollandsche titel is óók een bewijs, hoezeer de vertaler *in* zijn werk is geweest!) een boek is, dat heusch door elk modern mensch moet worden gekend!, omdat de auteur verstandig is en welbeheerscht, deip gevoelig, zonder ooit sentimenteel te worden), veel humor heeft, en over een grondige en uitgebreide mate van kennis beschikt. Laten we eindigen met deze mooie woorden:

'Wanneer de moderne mensch de wetenschap begint te begrijpen, ontdekt hij, dat zij hem evenzeer verheft, als het luisteren naar mooie muziek, of het lezen van een schoon stuk proza. Zij voert hem naar het land aan gene zijde van goed en kwaad, waar geluk en smart vervloeien en opgelost worden in een gevoel van eerbied, ontzag en diepen vrede.'

N.G.

Mode-methamorphosen.

Het is misschien wel eens meer gezegd, maar het is een feit, dat *de mode* medehelpt om de geschiedenis der menschheid te schrijven. Over de psychologie der mode zijn groote standaardwerken geschreven, en historische geschriften over verschillende tijdperken zijn niet compleet, zonder afbeeldingen, of tenminste

beschrijvingen der mode. De mode is de plastische uitdrukking van den uiterlijken toestand, waarin een land verkeert, en 1 et innerlijke karakter zijner bewoners. Uit de mode kan men opmaken, of een volk aesthetisch is en prachtlievend, of het intellectueel ontwikkeld is of primitief, of het in goeden of slechten doen verkeert, of het smaakvol is, of niet-volwaardig, of het ernstig is of lichtzinnig of het op een hoogen trap van geestelijke beschaving staat of niet.

Boeken over de mode zijn altijd interessant. Ze zijn even interessant als authentieke dagboeken, brieven, mémoires, omdat de mode een der belangrijkste onderdeelen is der algemeene cultuur. De mode op te vatten als uitsluitend iets frivools, en *dus* minderwaardigs, is uiterst bekrompen en dom. De mode gaat mee met de tijdswijzigingen en met de veranderingen in den menschelijken geest, en geeft daar expressie aan!

Er is zoo juist een zeer moor boek verschenen, samengesteld door mevrouw Derkinderen-Besier, en in royaal formaat, met tallooze afbeeldingen, uitgegeven door de firma Querido te Amsterdam.

Mevr. Derkinderen koos voor haar te behandelen stof de kleedij onzer voorouders in de 16e eeuw. En het is wonderbaarlijk, hoeveel daarover te vertellen valt. De schrijfster heeft haar materiaal zeer overzichtelijk verdeeld en dus is zij geregeld in hare beschouwingen te volgen. En het is ongelooflijk, hoeveel kennis mevr. D. heeft verworven: daar moet een langdurige en diepe studie aan zijn vooraf gegaan! Maar de schrijfster heeft haar moeite niet vergeefs gedaan, want het resultaat van haar arbeid is dusdanig, dat velen, zeer velen het boek in hun bezit zullen willen hebben; want wilt ge het wel gelooven, lezers, door de geschiedenis der mode te lezen, gij tallooze romans meebeleeft van menschen, die werkelijk hebben bestaan? Wij leeren het intieme leven onzer voorouders kennen, en worden op de hoogte gebracht van hunne zeden en gewoonten. Haast ieder beschaafd mensch houdt van geschiedenis, omdat deze zoo onderhoudend en zoo leerrijk is; maar wilt ge geschiedenis lezen, waaraan alle droogheid en zakelijkheid en nuchterheid ontbreekt, neem dan dit boek ter hand, dat u op de aangenaamste en boeiendste wijze onderricht, en dat

telkens weer kan worden opgeslagen, omdat men er nooit in raakt uitgelezen en uitgekeken. Wij vernemen iets over de gilden. en over de kleermakers en kleermaaksters, over het aanpassen der kleederen, het dragen van geërfd goed, over de amusementen dier dagen, de huiselijke gebruiken.... en een kleurig visioen verrijst voor ons, dat zeker boeiender is, dan de boeiendste bioscoop. (Als *deze* woorden nu geen hoogen lof inhouden dan weet ik het niet!) Mevr. Derkinderen maakt de zeer juiste opmerking, dat authentieke kleederen uit dien lang vervlogen tijd zoo uiterst zeldzaam zijn, en dat men zich dus met de afbeeldingen op schilderen moet behelpen. Deze hebben echter het voordeel, dat de *kleuren* niet verbleeken, terwijl dit met de kleederstoffen-zelf zeer zeker het geval is. Ja, het *fade* worden der kleederen en het schemerige weg-schimmen der eigenlijke tinten, maakt de kleuren zelfs meestal van een groote bekoring.... en er zullen wel weinig menschen zijn, die *vieux rouge* niet boven 'rood' en *vieux rose* niet boven 'rose' en *vieil or* niet boven 'goud' verkiezen! De tijd heeft al het harde, banale, opdringerige der oorspronkelijke kleuren weg-gewischt, als met een liefhebbende hand.... en men zou het zóó misschien kunnen uitdrukken, dat verbleekte kleederen uit vroeger eeuwen het beeld van een aesthetischen weemoed zijn....

Het boek van mevrouw Derkinderen behoort door zijn inhoud en aard tot de standaardwerken, waarover ik hierboven sprak; het blijft altijd belangrijk, en wordt in de aandacht van geheel beschaafd Nederland aanbevolen. Immers, zooals Carlyle in zijn Sartor Resartus zegt: (een uitstekend motto!)

....clothes, as despicable as we think them, are so unspeakably significant.

J.K.-R.v.S.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Leek het tot de jongste referendum- en stemmings-comedie in het Duitsche Rijk alsof het proces tegen de beklaagden van de brandstichting in het Rijksdaggebouw: van der Lubbe, Torgler en de drie Boelgaren, onder wie Dimitrof voor zijn onschuld aan dit feit strijdt als een leeuw, dat het hooge rechtscollege en de Jury, die het zouden berechten, hun ontzagwekkend ambt zouden vervullen overeenkomstig de zuiverste opvattingen van het Recht, het optreden, zoogenaamd als getuigen, van de hoogste ambtenaren in het tegenwoordige Duitsche Rijk, naar Adolf Hitlers gelijkenis, Göring en Göbbels, hebben de aandachtige wereld doen inzien, dat ook dit proces een allerjammerlijkste comedie is, en de vijf beklaagden nu reeds in het voornemen der Overheid zijn gevonnisd naar bepalingen van een gelegenheidsstrafwet, zooals die nog niet bestonden, toen het feit werd gepleegd. Nog nooit, misschien zelfs niet onder de wilde stammen van Afrika, doch allerminst in eenig land ter wereld, dat prijs stelt op een hoogonpartijdige rechtspleging, is het voorgekomen, dat het getuigen, welke ook, werd vergund de beklaagden, volkomen weerloos en in de macht van de over hen rechtplegende overheid, uit te schelden, zooals deze Göring het deed, na Adolf Hitler, de hoogste ambtenaar van het tegenwoordige Duitsche Rijk. Hij hield voor het hoogste rechtscollege een rede, die eêr diende als Nazi-propaganda ter gelegenheid van de toen op handen zijnde stemming, dan als verklaring van wat hij wist van het gepleegde feit en zijn bedrijvers. Het was duidelijk, dat hij er op uit was om rechters en Jury te bewerken en de strengste toepassing te

eischen van de gelegenheidsstraffen. Hij kwam er zelfs rond voor uit, dat hij er, kort na den brand, Van der Lubbe in handen der overheid en tot bekentenis der brandstichting gebracht, er een oogenblik aan dacht dien zoogenaamden communist onmiddellijk, zonder proces, te laten opknoopen. Slechts de overweging, dat Van der Lubbe dan niet zou kunnen bekennen wie zijn medeplichtigen waren, weerhield hem om aan deze invallende wraakgedachte gevolg te geven. Dit alles uitte deze man, die tot het ongeluk van het Duitsche volk en van de omringende landen, een der machtigsten is van het 'Dritte Reich', op de ruwste, hartstochtelijkste wijze, welke duidelijk een psychose deed blijken, welke grond gaf aan de bewering, dat hij indertijd als morphinomaan werd verpleegd. De minister van propaganda in het Duitsche Rijk, Göbbels, was in zijn verklaringen beheerschter, beschaafder, schoon niet minder wraaklustig, en het is verbazing-, ja, ergerniswekkend, dat de president van het Hooge Gerechtshof, zonder een woord van protest, zonder een schijn van rechtshandhaving, deze twee getuigen liet uitspreken, aan hen zelfs stilzwijgend de leiding van het geding overliet. Duitsch recht, dit? Recht in het tegenwoordige Duitschland.

Het is niet, dat de schrijver hièr zelfs maar het geringste mededogen gevoelt met de vijf beklaagden, noch sympathie voor de communistische propaganda, zooals die heden overal wordt gepleegd. Behalve Marinus van der Lubbe, die den indruk wekt van een haast volkomen naar der ziele vernietigd individu te zijn, ofschoon hij in de laatste zittingen van het schijnproces iets als een geestelijke herleving deed blijken, schijnen de vier anderen, ofschoon toch wel de indruk wordt versterkt, dat zij aan het feit van de brandstichting inderdaad onschuldig zijn, volkomen strafwaardig. Hoewel het proces blijkt een tragi-comedie te zijn en het 'Giornale d'Italia', kort na het optreden van de machtige Göring en Göbbels, schreef: 'De overdrijving, het lawaai en de inconsequenties, die wij in eenige maatregelen van Hitler aantreffen, zijn niet anders dan de sterke uitdrukking van élémentaire eigenschappen van het Duitsche volk, dat door de groote overwinning op zich-zelf, buiten zich-zelf is gebracht.' Ziehier hoe men in het Fascistisch Italië, waar op Latijnsche, d.i. subtiele wijze vóór de Nazibeweging in Duitschland een nagenoeg gelijke

dictatuur is gevormd, als waaraan het Duitsche volk zich heeft moeten overgeven, over het zooveel grovere en onhandiger Duitsche gebeuren denkt. Het wendt er zich geringschattend van af. Het mag dan waar wezen, dat Torgler, tot voor kort leider van de Duitsche communistische gedachte, ook in den Rijksdag, onschuldig is aan het feitelijke van de gepleegde brandstichting; óók waar, dat de gevangen genomen Boelgaren daaraan nóg onschuldiger zijn. Als zij niettemin toch veroordeeld worden tot de strop, of tot welken gewelddadigen dood ook, dan zal ieder denkend mensch zeggen: 'dit is recht in het tegenwoordige Duitschland.' Maar geen redelijk mensch zal het voor hen opnemen. Volgens een verklaring van dr. Sack, een bekend en gezien jurist van 'Nazi'-overtuiging, die vrijwillig Torgler's verdediging op zich genomen heeft, is deze een idealist. Misschien zijn die Boelgaren, misschien is Dimitrof dat ook wel. Dit bewijst echter een keer te meer, dat idealisten vaak gevaarlijk zijn voor zich-zelf en anderen. Als vergiftigers van gedachten en daadbehoeften van redelooze jonge mannen, in den trant van onzen jammerlijken landgenoot Marinus van der Lubbe, hebben deze 'idealisten', Torgler in Duitschland, oogenschijnlijk de onnoozelste Biedermeier, en Dimitrof in zijn geboorteland, dubbel en òver een gerechtsdood verdiend. Wellicht honderden weerlooze en onschuldige menschen zijn door hun zielvergiftigend spreken en schrijven omgekomen.

Aangenomen, dat het Communisme, ontdaan van zijn gore en gemeene menschelijkheid van heden, een verheven en schoon ideaal kan zijn, elk normaal denkend mensch zal erkennen, dat het, gegeven de bestaande mentaliteit, nog wellicht voor duizend jaar, ja langer, niet te verwezenlijken is. Niettemin, dit verheven en waarschijnlijk door de meesten kwalijk begrepen ideaal, leeft, in alle beschaafde landen, in de harten van vele en misschien zelfs de edelst-voelende jongelieden. Voornamelijk als protest tegen het de volken vergiftigende kapitalisme en zijn drijven naar een nieuwen wereldoorlog. Geen volk is meer gehecht aan zijn eerbiedwekkende, eeuwenoude staatsinstellingen dan het Britsche. Geen volk, waarin bijzonderlijk de hoogere standen behoudzuchtiger van opvattingen zijn dan zij, die hun universitaire opleiding hebben ontvangen aan de op kloosterinstellingen opgebouwde hoogescholen

van Oxford en Cambridge. Het is daarom van niet gering te achten beteekenis, dat de jaarlijksche herdenking van de in den oorlog gevallen Britsche strijders en haar indrukwekkende plechtigheid aan de Londensche Cenotaaf, met haar twee minuten volstrekte stilte, dit jaar verstoord is door de communistischgezinde 'Nooit-meer-oorlog'-aanhangers. En ofschoon men dan de propagandisten van dit streven, welke ook, slechts kan toejuichen, het geeft voor de doorwoekering der communistische gedachte in het conservatieve Engeland, en ook elders, te denken, dat er studenten van Oxford en Cambridge bij zijn, d.w.z. jongelieden uit de geestelijke en maatschappelijke élite van het Britsche volk.

Zoo lijkt dan wel het communistische streven, wàt ook de regeeringen en welmeenende burgers doen, die er door welke dictatuur-bedoelingen naar streven het te keeren, mogelijk zelfs uit te roeien, onoverwinnelijk. In het Jeruzalemsche Sanhedrin werd in den eersten tijd na Jezus' dood over het Christelijke streven uitgesproken, dat dit mogelijk 'uit God', en dus onuitroeibaar was. Het communisme blijkt op de tegenwoordige menschheid echter weinig toepasselijk. In het eenige land, waar het nu reeds bestaanbaar heet, Soviët-Rusland, wordt het door zijn geweldige dwingelanden reeds sterk met verwenschte kapitalistische bijmengsels, en elken dag met meer, in toepassing gebracht. Waar ook, de communistische gedachte wint echter veld. Derhalve ontstaan in alle landen, en hebben zij in Italië en in Duitschland reeds gewonnen zaak, onder welken naam ook, die bewegingen, welke er mettergedachte en metterdaad tegen in willen gaan. Het is misschien ook goed, dat zij dit doen. Maar dat thans de regeering der Soviët-republieken met die van de zoozeer in de penarie zittende republiek der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, te Washington, tezamen een bevolking van 300 millioen menschen vertegenwoordigende, president Roosevelt en de Russische Commissaris voor Buitenlandsche Zaken, Litwinoff, na een erkenning de facto van de eertijds, ook in de Staten, zoozeer verafschuwde Soviët-republiek, een verbond zullen sluiten, bewijst wel, dat de regeering van Noord-Amerika, in het bijzonder zijn tegenwoordige president Roosevelt, zich hoe langer hoe zwakker gaat gevoelen, om de eertijds zoo machtige 'athletische republiek' uit het

maatschappelijk moeras op te trekken, waarin zij hoe langer hoe dieper dreigt te verstikken. Ook dat de Soviët-republiek zich in de toepassing van haar communistische streven op de nog steeds in de wereld bestaande kapitalistische gedachte, voelt verzwakken en dus een verbond moet aangaan met een regeering, welke tot voor kort wel de verpersoonlijking leek van den kapitalistischen Satan.

Dat beide regeeringen van rijken zoo ver en zoo wijd uitgestrekt over de wereld tot elkaar genaderd zijn in een voorgenomen verbond, dat men niet anders dan toejuichen kan, komt wijl men in de Vereenigde Staten hoe langer hoe meer het zuurdeesem ziet rijzen van het anti-kapitalistische streven met zijn communistischen 'Nooit-meer-oorlog' inslag. Maar bewijst tevens, dat Rusland zich bedreigd gevoelt door het steeds sterker en tot oorlog drijvende Japan. Aan de grenzen van Mandsjoekwo, dat, heet het, eêtlang door Japan als keizerrijk zal worden erkend, onder den nog jongen, als keizer van China geboren vorst, die er thans zoogenaamd heerscht, en Rusland staan, tot de tanden gewapend, reeds de beide legers tegenover elkaar. Zij komen tot herhaalde, doch steeds ontkende oorlogsdaden. Er lijkt tusschen die twee voor het volgend voorjaar oorlog te verwachten, zoo niet de Russen het tactischer vinen dien reeds gedurende den a.s. winter te doen uitbarsten, wijl zij beter bestand zijn tegen koude dan de Japanners. En het lijkt zelfs, dat de leidende politici in Moskou streven naar een verbond met China, althans naar een 'niet-aanvalsverdrag', zooals Duitschland er nu ook een gesloten heeft met Polen. Van dergelijke 'niet-aanvalsverdragen' hoort men veel. Doch of zij bij toekomstige oorlogsmethoden meer waard zijn dan het bekende 'vodje papier' staat te bezien.

Voor de Vereenigde Staten was de maand November, wier voornaamste gebeurtenissen hier worden herdacht, intusschen een kort tijdperk van vèrstrekkende heugenis. Op den zevenden dag van die maand werd voor goed gebroken met het in Noord-Amerika dolzinnige drankverbod, dat jarenlang de oorzaak was van zooveel menschelijke ellende, misdaad en schade. Op dienzelfden dag werd Nieuw-York ontworsteld aan den ouden greep van het oppermachtige genootschap van omkoopers der ambtenaren 'Tamany Hall' door de verkiezing van een burge-

meester, die er de bijzondere vijand van is. En tevens, op den zeventienden dag dier maand, deze toenadering tot Soviët-Rusland, welke hiermee dus door alle groote mogendheden is erkend. Japan heeft zich daarop gehaast te Washington 'n 'niet-aanvals'-verbond voor te stellen, doch, veelbeteekenend genoeg, heeft men het daar van de hand gewezen. De tijd nadert, dat Japan, uit den Volkenbond getreden, volgens de verdragen met dezen bond, afstand zal moeten doen, 1935, van de eilandengroep der Mariannen, eertijds behoorend tot Duitschlands koloniaal bezit. Deze eilanden zijn aan Japan als mandaatgebied toevertrouwd. Doch de regeering van dit oorlogzuchtig land is er op uit het eiland Saipan, dwars in den zeeweg tusschen de Vereenigde Staten en de Philippijnen, een vliegveld aan te leggen, zoogenaamd om er de atmosferische invloeden te bestudeeren. En reeds heeft zij te kennen gegeven, dat zij er niet aan denkt dezen eilandengroep weer op te geven. Wat zullen de andere zeemogendheden daar in dat jaar tegen doen? Het is haast ondenkbaar, dat, indien Japan het intusschen niet tot een oorlog drijft, deze het gewapenderhand zullen dwingen van dezen strategisch belangrijken archipel afstand te doen.

Om terug te keeren van het Verre Oosten naar Centraal-Europa: het was te verwachten, dat het Hitlerisme over het Duitsche volk een nieuwe overwinning zou behalen. Maar dat deze zoo groot was als de getelde stembiljetten deden blijken, hebben misschien Adolf Hitler en zijn twee schreeuwpaladijnen Göring en Göbbels zelf niet verwacht. Het is gebleken, dat wel nagenoeg heel het Duitsche volk, willens of onwillens, in de nationaal-socialistische gedachte is gevangen. Een eerste gevolg er van zal waarschijnlijk zijn, dat het Duitsche Rijk tot een werkelijke politieke eenheid zal worden herschapen en al de inwendige grenzen van zijn vele staatkundige eenheden, groote en kleine, zullen worden uitgewischt. Daarmee wordt de duizendjarige overlevering zijner vele vorstendommen te niet gedaan, en lijkt het wel of daarmee de kansen van alle vroegere Duitsche vorsten voor goed zijn verloren. Het Duitsche Rijk kan er slechts sterker door worden en dus gevaarlijker voor zijn buren. In het bijzonder voor Frankrijk en Polen, ondanks zijn met dit laatstgenoemde land gewenschte 'non-agressie'-verbond. Dit ziet men in de Parijsche pers zoo goed in, dat door een der boulevardbladen, grootendeels, naar men

weet, in handen van het oorloglievende en beruchte ‘Comité des Forges’, het machtige concern der wapenfabrikanten, de ‘Petit Parisien’, een zoogenaamd geheim Duitsch document is geopenbaard, waarin de Duitsche agenten in Noord- en Zuid-Amerika werden opgezet, ook met het oog op een terugwinning van Elzas-Lotharingen, krachtiger dan te voren de propaganda voor de Duitsche belangen in politieken, strategischen en economischen zin voort te zetten. De Duitsche regeering van de‘Nazi’-overwinning is door de publicatie van dit document uit haar feestroes geroepen, en loochent de echtheid. Ongelukkig heeft het Duitsche ‘Es ist nicht wahr’ sedert den oorlog beruchtheid en argwaan gevonden. De krachtige pogingen echter van Duitschen kant aangewend, ook om door de Fransche regeering de authenticiteit van het voorgewende geheime document en de openbaarmaking er van door het boulevardblad te onderzoeken, geven den schijn alsof men aan Duitschen kant sterk staat in de verloochening.

Frankrijk is intusschen bevoorrecht(?) door een nieuw ministerie, dat reeds dadelijk begon te wankelen, toen het op de beenen stond, en ook reeds, na een paar dagen levens - o, zaligheden van het democratisch parlementarisme, - weer gevallen is. De vrees voor het Hitlersche Duitschland met zijn vele ‘Görings’ en zijn ‘Göbbels’, is in Frankrijk stijgend. De secretaris van wijlen Clemenceau, den nog steeds door zijn volk zoozeer gevierden wraakzuchtigen ‘Tijger’, die de hoofdaanlegger was van het dolzinnige Tractaat van Versailles, Mandel, afgevaardigde nog heden in de Kamer, heeft over de uittreding van Duitschland uit den Volkenbond een requisitoir gehouden in den geest van zijn overleden meester. Volgens hem valt er aan de reeds lang begonnen Duitsche herbewapening niet langer te twijfelen, zoodat hij aandrong op tegenmaatregelen van Franschen kant. Welke? Geen preventieve oorlog. Dit is voor de anderen reeds een geruststelling. Maar hij wilde een technisch onderzoek door den Raad van den Volkenbond op grond van zeker artikel van het Verdrag van Versailles, ook tegen Duitschland in, naar zijn bewapening. De spreker werd door vrijwel de geheele Kamer toegejuicht.

Zeker zal het nationalistisch bewind van onzen oostelijken buur in zulk een onderzoek naar zijn herbewapening niet toestemmen. Laat daar de vraag of het, indien het werkelijk niet aan

herbewapening denkt, het niet door een welgezinde medewerking aan dit onderzoek zou komen tot een werkelijken stap naar den vrede. Aan den Engelschen kant hoopt men, dat, nu het Hitlerbewind in Duitschland zulk een overwinning heeft behaald, het van dien kant, zij het buiten den Volkenbond om, tot belangrijke vredesvoorstellen zal komen. Doch uit niets blijkt, dat men in Duitschland er werkelijk aan denkt.

En zoo blijft het nachtelijk zwerk, dat over heel de wereld hangt, duisterder en dreigender dan ooit te voren.

Bibliographie.

Jo van Ammers-Küller. *Twaalf interessante vrouwen.* - J.M. Meulenhoff, A'dam.

Daar ligt het voor ons: een boek van een vrouw over vrouwen, tezamen gevat in een kloek deel in een bizonder fraaien band. Dit is een boek om in bezit te hebben, en het telkens en telkens weer eens ter hand te nemen, want dit dozijn interessante vrouwen verschillen elk zoo hemelsbreed van elkaar, dat, hóe men ook geaard is, men er stellig iets in vinden zal, wat onze belangstelling trekt. Een concertzangeres; een Minister van Arbeid; een gezante van de Sowjet-republiek; een chansonnière; een vice-presidente van den Wereldbond voor vrouwenkiesrecht, een tooneelspeelster, een leidster van een 'maison de haute couture', een Roode Kruis-verpleegster, een professor in de kinderpsychologie, een predikante en een danseres, - kan men zich een heterogener verzameling voorstellen? De schrijfster Jo van Ammers-Küller bezit een tooverkracht in haar pen, want of zij de predikante of de danseres bij ons introduceert, de concertzangeres of de Minister van Arbeid, - overal boeit zij, en weet ons zóó te fascineeren en vast te houden, dat, al zou de betrokken persoonlijkheid ons weinig kunnen schelen, we toch doorlezen tot het einde!

Dit is werkelijk een prachtig boek. In al hun levende menschelijkheid trekken de vrouwen, wier namen we wel eens hebben gehoord, maar van wie we overigens niet zooveel wisten, aan ons voorbij, nadat wij ze hebben leeren kennen in hun complete wezen, met al hun strijd en moeite, hun volharding, hun falen en hun slagen. Niemand zal aan de bekoring van dit boek ontkomen; Jo van Ammers is als een beeldhouwster, die met krachtige hand grijpt in haar materiaal, en niet rust vóór zij de groote lijnen en de fijnste details voor ons heeft geboetseerd. En elk beeld is weer anders opgezet en uitgevoerd, en deze afwisseling is de charme van

deze moderne Bildergalerie, waarvan elke figuur een andere levensinrichting vertegenwoordigt. Jo van Ammers-Küller bezit de zeldzame gave, objectief te kunnen zijn, zij neemt haar gestalten waar met een gevoelig-intelligenten blik en zij rust niet, voor de vrouw in haar bereop èn in haar dagelijksche menschelijkheid vóór ons staan.

Het werk, dat de schrijfster hier heeft verricht, is een daad van oprechte piëteit, van toewijding en van liefde, - een taak, die zij op de sympathiekste wijze heeft vervuld.

Door wat zij zegt, maakt zij gedachten en associaties in ons wakker, herinneringen en eigen ondervindingen. Bijvoorbeeld, de klacht van Julia Culp, dat zij als kind door de andere kinderen werden buitengesloten, omdat zij een Jodinnetje was, heeft mij ten diepste getroffen. Is 't mogelijk, dat kinderen (of zijn het de ouders?) zóó tragisch wreed kunnen zijn? Ik herinner mij eenzelfde klacht van Carry van Bruggen. Ik weet alleen, dat *wij* als kinderen nooit in Jodenhaat zijn opgevoed, dat óns nooit verboden werd met Jodenkinderen om te gaan; en toen wij eens op Huize ter Meer te Maarssen een kinderbal hadden, en de heele meisjesschool werd genoodigd, werd ook het eenige Jodinnetje niet uitgesloten. Het meisje kwam niet, - doch mijn Moeder trok voor haar een lootje uit onze Tombola, en stuurde haar het cadeautje thuis, wat door de familie zóózeer werd gewaardeerd, dat zij ons later het geschenk van Paaschbrooden deed. Maar, ongetwijfeld is het waar, dat niet *alle* ouders zoo goed, zoo ruim, zoo zuiver denkend waren als de mijne. Maar hoe dit ook moge wezen, - ik zou wel aan ieder willen vragen: laat het 't *kind* niet ontgelden. U brengt die kleine onschuldige daarmee misschien een snijdende wonde toe, die in het heele leven niet meer geneest....

Nogmaals, dit boek is hoogelijk belangrijk, en men zou er wel bladzijden over kunnen schrijven, maar ik moet mij natuurlijk beperken. Laat dus nog maar alleen mijn slotwoord mogen zijn: dat wij, behalve met twaalf interessante vrouwen, die beschreven worden, ook nog met een dertiende interessante vrouw intiemer kennis maken, die hen ten voeten uit voor ons deed leven.

Jacoba Calkoen. *Levensopgang.* - L.J. Veen, Amsterdam.

Ik zou wel een verzoek willen doen aan de lezers van dit boek, en dat is: Lach er niet om, - het is zoo oprecht en zoo hoogst ernstig bedoeld. En wat een serieuse levensopvatting is voor iemand, mogen andersdenkenden daarmee dan wel den spot drijven?

Jacoba Calkoen, evenals Florence Marryat in haar *There is no death,* stelt ons klakkeloos voor de meest verbazingwekkende feiten, en wat nog meer te verwonderen is: niemand der personen in haar boek ontstelt of wordt gehinderd of verschrikt, als een persoon verkondigt: Er staat een lange heer achter u, of een dame in ouderwetsch costuum. (Men gaat dus niet met de mode mee in het hiernamaals? Of draagt men daar jaar in jaar uit dezelfde japon?) Neen, men neemt dat eenvoudig voor kennisgeving aan. Het moet toch, dunkt me, een lastige eigenschap zijn, om in alle omgevingen veel meer gestalten te ontwaren, dan er in werkelijkheid zijn, en vooral lijkt het mij schrikkelijk onaangenaam 'helderhoorend' te zijn, en allerlei kreten van geesten te hooren.... Bovendien komt het mij volstrekt onverklaarbaar voor, dat, vernemende, hoe geesten in een huis wonen, een 'mooi huis' men *nooit* eens vraagt, categorisch: Is er in het hiernamaals ruimte en tijd? Is er liefde, haat, arbeid, rust? Zijn er dagen en nachten? Waar brengt men zijn 'tijd' mee door, (als die er is)? Is men er afgescheiden van andere geesten 'in eigen huis'? of dringen de geesten door de 'muren' heen, en is men nooit alleen? Waarover praat men? kan men er studeeren? heeft men vreugde? heeft men smart? is er groei? of een eeuwigdurende stilstand? En hoe komt elke familie weer bijeen? en blijft zij eeuwig bijeen?

Ik herhaal: *waarom worden deze* vragen *nooit* gesteld?

Wanneer ons eenvoudig wordt *verteld* van geesten-waarschuwingen per telefoon (zooals in het geval Prank), van verschijningen, die medaillons en horloges dragen, wat hebben wij daaraan? als de bovengenoemde vragen nooit worden gedaan? Wat hebben wij aan een *roman*? We willen werkelijkheid! zooals het merkwaardige feit (op blz. 129) van den

bisschop van Son. Laat Jacoba Calkoen, die spiritiste is, bovengenoemd vragenlijstje eens beantwoord zien te krijgen; zij zal er, niet mij alleen, maar iedereen, die belang stelt in het probleem van leven en dood (en wie is dat *niet*?) een ontzaglijken dienst mee bewijzen.

Elisabeth Reitsma. *Droom en vuur.* - Servire, Den Haag.

Dit eerste boek van de dichteres Elisabeth Reitsma is een 'kroniek van een vrouwenleven' en daarom, op zichzelf reeds, interessant, zooals alle biechten, levensherinneringen, dagboeken, autobiographieën e.a. hoogst belangwekkend zijn.

Vooralsnog lijkt het, of het schrijven van dit boek, Elisabeth Reitsma, inspanning en moeite heeft gekost; het kan ook wel, dat zij vaardiger en gemakkelijker poëzie dan proza hanteert; maar Droom en Vuur is haar eerste boek, en al is het, dat men hierbij nog te veel *sent l'huile,* later zal het wel beter gaan.

Het figuurtje op den omslag, dat met haar voeten in vlammen loopt, en haar handen uitstrekt, omhoog, naar een soort van graal, is de symbolische voorstelling van Maria, de hoofdpersoon uit het boek, dat ons de levensgeschiedenis verhaalt van een gevoelige, intelligente ziel, die over vele levensproblemen nadenkt, en die, *omdat* zij zoo sensitief is, op vele levensondervindingen spontaan reageert. Een fijn staaltje van Elisabeth Reitsma's eigen nadenken is het volgende:

'Soms denk ik: al wat wij met de zinnen waarnemen is God's droom.... In de kristallen, in de bloemen, in de dieren is Hij nog in diepen droom, welke evenwel telkens lichter wordt; in den mensch komt Hij bijna tot ontwaken.

Een *bonne marque* voor deze diepe philosophische overweging, jonge Elisabeth!

Nel Engelkamp. Caesar. *Uw land is mijn land.* - Nijgh en van Ditmar, R'dam.

Dezelfde charme, die het eerste product-in-boekvorm van deze schrijfster van zulk een boeiende bekoorlijkheid maakte,

is ook in dit tweede boek terug te vinden. De beschrijvingen der natuur zijn hier en daar wondermooi, en wat er vooral de groote waarde aan geeft: hoogst origineel gezien en weergegeven. Met fijnen, haast teederen schildersblik neemt de schrijfster het haar omringende waar, en weet het zóó subtiel voor ons te evoqueeren, dat het ons is, alsof wij alles met onze eigen oogen zien, omdat wij met onzen geest in dezelfde omgeving vertoeven.

Dat fijne, zachte, teedere heeft de schrijfster óók, als zij vrouwen en kinderen uitbeeldt, in het teeken van het geweldige en forsche schijnt haar kunst niet te staan. Die is bij uitstek *vrouwelijk,* zooals de vlinderbloesems der rozeroode, witte en blauwe lathyrus óók bij uitstek vrouwelijk zijn.

Nel Engelkamp is een veelbelovende jonge schrijfster, die een tegenwoordig wel wat apart lijkend, maar zeer aantrekkelijk genre beoefent; bij haar geen grove ongegeneerdheid en fijngevoeligen realiteitszin.

Dé v.d. Staay. *Miniaturen.* - v. Dishoeck, Bussum.

Een aardig bundeltje, vlot geschreven beschouwinkjes en moderne sprookjes, die soms wel eens een zeer rake opmerking die van veel menschenkennis getuigt, bevatten, zooals op blz. 80 bovenaan. Fijne trouvaille'tjes, die amuseeren en toch een diepere herinnering nalaten dan die van louter vermaak.

J.M. Selleger-Elout. *Ruth Teiling.* - N.V. Servire, Den Haag.

Men zou geneigd zijn, te denken, dat in onzen tijd van haast en overspanning, waar algemeen het: tempo, tempo! klinkt, er geen tijd of lust zou worden gevonden, om een ‘boek als een turf’ (zooals de oud-Hollandsche uitdrukking luidt) te lezen. En toch! *De Klop op de deur* heeft het wel anders bewezen, en is er van L.F. Céline's *Voyage au bout de la nuit,* een boek van 623 klein-gedrukte bladzijden niet reeds de 158e druk verschenen? We hebben dus hoop, dat het omvangrijke werk van mevr. Selleger er óók wel *in* zal gaan, te meer

waar het heusch een boeiend boek is, met een in alle opzichten uitmuntende karakteristiek van de jonge Ruth, die den moeilijken overgangsleeftijd van kind tot jong meisje doorleeft, en als contrast daarmee Til, het oerbeeld van de moderne bakvisch, met al haar goede en kwade eigenschappen. Mevr. Selleger schrijft een zeer levendigen, natuurlijken stijl, en weet zich goed te verplaatsen in de sfeer der jeugd. Ik heb het boek met het meeste genoegen gelezen en raad het allen ouders met dochters, en allen belangstellenden in het opgroeiende leven ten warmste ter lezing aan.

Emmy van Lokhorst. *Reigersberg.* - E. Querido, Amsterdam.

Emmy van Lokhorst, die ons al zooveel en velerlei heeft geschonken, verrast ons nu met een drietal *tales of terorr and wonder,* die in wel zeer groot ontrast staan tot *Phil's liefdesdrama's* en *Lenoor Sonneveldt,* maar die juist dáárdoor van dezer schrijfster groote veelzijdigheid getuigen. Het is niet ieders werk, dergelijke verhalen te schrijven, die schokken, verbazen, èn overtuigen. Behalve de onvergelijkelijke Edgar Poe, die in dit genre steeds de onovertroffen meester blijft, en de dikwijls lugubere E.T.A. Hoffmann, en in onzen tijd de populaire Conan Doyle en zijn geheele nasleep van mysterie-verhalen en thriller-auteurs (ofschoon dit toch weer een ander genre is) en de fijne, inventieve Lord Dunsany, bestonden er een tijdlang schrijver, die zich zeer tot het geheimzinnige en onverklaarbare en bovennatuurlijke voelden aangetrokken: ik herinner hier aan Lewis *The Monk,* aan Walpole's *The mysteries of Otranto,* of aan Mrs. Radcliffe's *The mysteries* of *Udolpho,* aan Dr. Polidori's *The vampire,* aan Mary Wolstonecraf Shelley *Frankenstein.* Ik heb heel wat lectuur van dezen aard achter mij, en als ik toch geboeid werd door *Reigersberg,* dan pleit dit wel zeer voor de knapheid dezer jonge auteur. Haar drie verhalen doen aan als drie visioenen van den suggestieven, fascineerenden schilder Segrelles, die een geheele wereld van droom en mysterie weet op te roepen, door alleen maar één schilderij als bijvoorbeeld ‘The man behind the curtain’.

Alie van Wijhe-Smeding. *De ijzeren greep.* - Nijgh en van Ditmar, Rotterdam.

In dit nieuwe werk toont Alie Smeding zich op haar *aller*best: het is een prachtig boek. Het laat ons de wreedheid des dagelijkschen levens zien, zoowel als de goede kanten, en het is overal waarachtig, zuiver en objectief gebootst. In *De ijzeren greep* toont de schrijfster zich een echte kunstenares, die in het volle leven tastte, en intuïtief het interessante, het wetenswaardige, het verkiesbare te voorschijn haalde.

Om dergelijke werken hebben wij de schrijfster lief, en wij achten haar hoog om haar verbazingwekkende knapheid. Moge deze nog jonge schrijfster ons met vele dergelijke sobere en dóórwerkte romans verrijken!

Jeanna Oterdahl. *Midwintersproken.* Vert. Mevr, Basenau-Goemans. Ill. L.E. van Bergen. - J.M. Meulenhoff, A'dam.

Jeanna Oterdahl is in Nederland geen onbekende, maar om deze *Midwintersproken* zal men haar nog te liever krijgen. Zeer, zeer mooi zijn deze verhalen, zoo ernstig, zoo fijn en zoo diep. ‘Een levensgeschiedenis’ verbergt onder den eenvoudigen titel een tragischen roman van zelfstrijd en overwinning. En ofschoon deze sproken van leed vertellen, ze hebben toch steeds een licht in hun diepte, dat de lectuur troostvol en opwekkend maakt. Voor ouderen en jongeren beiden is dit boek een schat vol waarheid, schoonheid en liefelijkheid. De mooie, smaakvolle uitvoering is geheel in overeenstemming met den kostbaren inhoud.

J.M. van Gelder. *Nieuwe avonturen van Tom Mix.* - Amsterdam, J.M. Meulenhoff.

De populaire filmheld Tom Mix is al zoo lang het voorwerp van bewonderende en benijdende vereering, dat deze nieuwe prachtig-suggestief vertelde avonturen er zullen ingaan als koek. Geïllustreerd naar photografische opnamen en met een zeer aantrekkelijken band is dit zeer mooie boek een uitstekend geschenk voor de aanstaande feestdagen.

Adacee. *Partita.* - Van Dishoeck, Bussum.

Zouden we veel gemist hebben, als dit werkje in de pen was gebleven? Brengt het ons veel nieuws over het moderne jonge meisje? Och, neen. Sinds Hans von Kahlenberg zijn *Nixchen* in de wereld zond, zijn er tallooze boeken over dit thema geschreven, zoodat we geneigd zijn om te zuchten: nu weten we het wel. *Partita* (een 'n beetje geforceerde titel) is een tamelijk onbeduidende *tranche de vie.*

Charles Krienen. *André de Zonderling.* - v. Stockum en Zn., 's-Gravenhage.

Een jubileum-uitgave: het zestigste boek van den bekenden en geliefden kinderschrijver Charles Krienen. En evenmin als het portret voorin den zestigjarigen leeftijd evrraadt, dien de auteur juist mocht bereiken, evenmin is er in dit nieuwe werk iets van ouds of verouderds te bespeuren. Charles Krienen weet altijd goed den toon te treffen, en André de Zonderling is een boek, dat ook volwassenen wel graag eens zullen lezen.

Net Houwink. *Fientje.* - Querido, Amsterdam.

Van Net Houwink zijn we iets goeds gewend, en in haar nieuwe boek stelt zij ons geenszins teleur. Fientje is de navrante geschiedenis van een onecht kind, en het innerlijke lijden van zoo'n ‘Mädchen in Uniform’, haar telkens naar een andere familie verplaatst worden, het zich nergens aan mogen hechten is wel zeer goed voelbaar gemaakt. Net Houwink is in de verste verte niet sentimenteel, maar beter, zij is zeer gevoelig. Wie eens iets anders verlangt dan gewone roman-lectuur verzuime niet dit boek te lezen.

Eva Raedt-de Canter. *Bohème.* - Querido, Amsterdam.

Wat wordt er tegenwoordig toch goed geschreven door onze jonge auteurs! Al zijn zij ook *na* de Beweging van '80 geboren, zij zijn, zonder het te weten, geïmpregneerd van de door haar opgestelde wetten, en vermijden rhetoriek, en zeggen wat zij

te zeggen hebben op een directe, klare en onbevangen manier. Eva Raedt is plotseling de literatuur binnen gestapt en zij kwam, zij zag en zij overwon. Dit nieuwe boek van haar hoort wel tot haar aangenaamste werken; in Bohème wisselt, zooals in het werkelijke leven, de tragiek af met den humor, en Eva Raedt verdeelt de dosissen zóódanig, dat we steeds blijven doorlezen, verlangend naar meer. De figuur van Tops is een werkelijke creatie.

Sani van Bussum. - *Het Joodsche bruidje.* Querido, Amsterdam.

Deze 'zedeschets uit onze dagen' geeft een levendig en getrouw beeld van een Joodsche familie, en goed laat de schrijfster uitkomen de trouw aan de bloedverwantschap, de trouw aan de traditie, die tot de voornaamste karaktertrekken der Israëlieten behooren. Menigeen zal er een beter denkbeeld door krijgen van het Joodsche familieleven, evenals uit Sani van Bussum's vorig werkje: Een bewogen Vrijdag op de Breedstraat, een boekje, dat men niet zonder verteedering kon lezen, en waarin men den gezonden humor en het knappe uitbeeldingsvermogen der schrijfster bewonderen moest. Helaas, dat deze sympathieke auteur, die zich Sani van Bussum noemde, van ons heen moest gaan, daar zij ons nog zooveel goeds had kunnen geven.....

S. Franke. *Twee Urker jongens.* - Gebr. Kluitman, Alkmaar.

Wanneer een uitstekend schrijver, een uitstekend teekenaar en een uitstekend uitgever samenwerken, dan zal er, zooals bij het bovengenoemde boek dan ook het geval is, een uitstekend geheel worden bereikt. *Twee Urker jongens* is een alleraardigst, levendig, boeiend, zeer onderhoudend boek, een welkom geschenk voor de jongensjeugd. De avonturen - en welke!.... zijn nooit gezocht, maar komen heel natuurlijk en logisch voort uit het gebeuren, en menig jongen aan den vasten wal, zal droomen van de Onkele-bonkele-stien, van het geheimzinnige gesnurk, het Sint Elmus-vuur en den tocht op de ijs-schots. Ten warmste aanbevolen!

***Hoor! moeder leest voor!* verz. door S. Gruys-Kruseman. Geïllustreerd door Nans van Leeuwen. - Gebr. Kluitman, Alkmaar.**

Wat een verrukkelijk boek. Met zoo iets kan toch alleen maar de firma Kluitman voor den dag komen, die een bizondere gave schijnt te hebben, om intuïtief te raden, wat het jonge volkje bevalt. In dit speciale geval verdient zij nog een bizonder woord van lof, want dit kloeke boekdeel is zóó keurig verzorgd uitgegeven, en ziet er zóó fleurig en kleurig en smaakvol uit, dat men zich geen beter present kan denken. Een rijke verzameling zeer aardige verhalen, leuke versjes, raadsels, aardigheden, teekenvoorbeelden wordt ons hier geboden, en dit genoegelijke boek zal een allergezelligste 'children's companion' blijken in dagen van regen, van ongesteldheid, van vacantie of bij logeerpartijen. Alle hulde aan samenstelster en uitvoerders!

***300.000 K.M. per seconde met Dr. Overal.* Bewerkt door Wouter Hulstijn. - Gebr. Kluitman, Alkmaar.**

Hetzelfde kan worden gezegd van het boeek voor oudere jongens, welks titel hierboven staat. Schrijvers voor de mannelijke jeugd zijn in een gelukkige conditie, zij hebben keuze in de interessantste onderwerpen en.... het is misschien wel dáárom, dat.... vele meisjes zoo graag.... jongensboeken lezen! En waarom zou dit werk geen lectuur ook voor *meisjes* zijn, die immers ook naast de jongens zitten op de banken van gymnasium of H.B.S.?

De radiogolven planten zich met een snelheid van 300.000 K.M. per seconde voort: deze mysterieuse beweging wordt door den modernen jongen mensch reeds als vanzelfsprekend aanvaard; het wonder der Röntgen-stralen is voor hem geen wonder meer..... ook het reizen naar de Stratosfeer neemt hij voor kennisgeving aan; maar in dit belangwekkende boek worden de technische vindingen van den laatsten tijd boeiend en op bevattelijke wijze uiteen gezet. Dit boek is geen fantasie, maar levende werkelijkheid, en ook ouderen zullen zich gaarne op deze begrijpelijke wijze over veel dingen laten inlichten.

***Bibabontje,* door S.C. de Boone-Swartwolt. Ill. L.E. van Bergen, en: *De avonturen van een zwarte poes,* door Elsa Kaiser. Illustraties H. Verstijnen. - J.M. Meulenhoff, A'dam.**

Bibabontje is een alleraardigst kinderboek. Geheel in den kindertoon gehouden, met gezellige voorvalletjes (hoe leuk dat gevonden balletje) zal het de kleintjes uitermate boeien en gezellig bezighouden.

Dierenverhalen blijven altijd in den smaak vallen, en vooral als ze zoo bijzonder leuk geschreven zijn als dit verhaal door Elsa Kaiser. Doorloopend is het typisch binnen de eenvoudige sfeer gehouden, en verschillende episodes zijn geestig, zoo bijvoorbeeld de omgang van kater Mur en het muisje Chérie. Dit beok zal zijn weg wel vinden; en de zeer mooie illustraties van den bekenden dierenteekenaar Verstijnen geven er nog een grootere waarde aan.

Sani van Bussum. *In het huis met de gouden klok.*

Maar de firma Kluitman is nog niet uitgepraat. Daar komt zij aan met een voortreffelijk meisjesboek van de betreurde Sani van Bussum.

Wat die Sani van Bussum vertellen kan! Zoo realistisch, zoo aanschouwelijk, dat de jonge meisjes, ademloos geboeid, zullen doorlezen tot het einde. Dit boek brengt gelukkig eens een nieuw procédé, en het leven van Santje met al haar moeilijkheden en de uiteindelijke bekroning en de lotgevallen van het verdere gezin, wordt ons zeer gevoelig, zonder eenige zoetelijkheid, maar natuurlijk, eenvoudig, en waarachtig vóórgesteld. Ik las dit boek met het meeste genoegen.

Vertaalde boeken.

Vertaalde boeken worden meest slechts op onze boekenlijstjes vermeld, maar voor onderstaande werken maken we gaarne een uitzondering. Ten eerste: *Wij, Frontenacs....* een uitgave van een nieuwe jonge onderneming, die aandacht en

aanmoediging verdient; het is de Nederlandsche Boekenclub ‘'t Gildeboek’, die zich beijvert uitstekende boeken verkrijgbaar te stellen tegen ‘civielen prijs’, een streven, dat, vooral in den tegenwoordigen tijd, stellig steun verdient.

Wij, Frontenac's is de goede Hollandsche titel van François Mauriac's roman. Het is een verheugend feit, dat naast de detective- en avonturen-verhalen van den tegenwoordigen tijd, ook nog familie-romans opgang maken, en deze geschiedenis van moeder en kinderen, is, in al haar poignantheid, ontzaglijk waarheids-getrouw, en dáárom zoo boeiend en zoo aangrijpend. Kees Koeman gaf in zijn band-ontwerp een goede, symbolische voorstelling van den inhoud van dit boek.

Wij weten, dat de vereeniging ‘'t Gildeboek’ de strengste eischen aan hare vertalingen stelt; gelukkig kunnen wij constateeren, dat mevrouw Maschmeyer-Buekers een uitstekende overzetting heeft gegeven, waarmee zij niet alleen bewijst, haar Fransch goed meester te wezen, maar ook in staat blijkt, de vreemde taal over te brengen in goed, zuiver Hollandsch, wat bij vertalingen stellig niet minder er op aan komt!

Het boek is keurig uitgegeven en heeft een aangenamen, leesbaren druk.

Helen Zenna Smith. *Vrouwenroeping.* Vert. Yge Foppema. - Firma Schuyt, Velsen.

De naam Helen Smith heeft zich onuitwischbaar in mijn hersens gebrand, toen ik haar eerste boek: ‘Gij vrouwen’ las. Van alle oorlogsromans leek mij dit geweldige, levensware relaas wel het verschrikkelijkste. En nu: *Vrouwenroeping.* (‘Vrouwen in nood’ kregen we niet ter recensie.) Ook dit boek doortrekt je weer van een vlijmend medelijden en tegelijk van een oneindigen weemoed, omdat men voelt, dat zóó het leven is.... De vertaling van Yge Foppema is in één woord meesterlijk. Hij heeft van het oorspronkelijke een volkomen Hollandsch boek gemaakt, en laat de figuren voor ons optreden als levende werkelijkheden. (Dora!) Ik denk, dat wie dit boek leest, in zijn eigen bestaan bescheidener, tevredener en dankbaarder zal zijn....

De band-teekening is treffend en zéér geslaagd.

E. Sugimoto. *De levensroman van een Japansche prinses,* vert. J.E. Kuiper en Sigrid Undset *Ida Elisabeth.* Vert. A. en N. Basenau.

De firma Meulenhoff, die dit najaar al met een bizonder rijken en kostbaren oogst op de boekenmarkt komt, verzorg e ook de twee bovenstaande werken. Dat er van het zeer mooie boek van Sigrid Undset een tweede druk is verschenen, verheugt ons ten zeerste, en het zal niet te verwonderen zijn, als er, evenals van Sigrid's Undset vorige meesterwerken, meerdere drukken van komen.

En wat is 'De Levensroman van een Japansche Prinses' ook weer een gelukkige keuze. De korte hoofdstukken laten zich alleraangenaamst lezen, tal van kleine, fijne trekjes zijn als een revelatie, die geheele tragedies onthullen. Voor ouderen en jongeren zijn, - men kan het verhalen noemen, - deze hoofdstukken gelijkelijk boeiend en interessant. Eenvoud en natuurlijkheid, goedheid en sensitiviteit kenmerken de schrijfster, en het resultaat van haar streven is een boek geworden van blijheid en weemoed, van levenskennis en fijn verstand, en vooral het is vol van een zachte, weldadige charme. Een boek om te bezitten, want een werk als dit kan men vaak herlezen en er telkens dieper van genieten!....

* * *

Te laat om nog uitvoeriger te worden besproken:

Fré Dommisse. Waren wij kinderen? (Uitg. Brusse, R'dam.) Een nieuwe, aangrijpende versie van het thema: *Reifende Jugend, Frühling's Erwachen, Mädchen in Uniform.* Men leze dit boek, het bevat een ernstige waarschuwing!

Anna van Gogh-Kaulbach. *Wij zoeken!* (Leidsche Uitg. Mtsch. Leiden.) Anna van Gogh is een bewonderenswaardige auteur. Hóeveel zij ook schrijft, haar werk blijft *altijd* levendig, frisch en interessant. Dat komt, omdat zij zich zèlve zoo voor haar onderwerp interesseert, en er zich heelemaal in verdiept. Wij zoeken! is wel een der beste boeken van den laatsten tijd, verschenen over de moderne rijpere jeugd.

En tenslotte nog een warm woord van aanbeveling voor drie 'Kluitmannetjes', die als altijd even kloek en smaakvol verschenen. Het zijn: Astrid door Ems van Soest (de naam is uw garantie!), Het raadsel v.d. Zwartenhoek, een spannend verhaal voor jongens van 10-14 jaar, van A.J. v.d. Knaap en van den bekenden Jac. Berghuis Jr.; een welkome nieuwe gave: De zweefvliegclub.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

De Vrijmetselarij. Oorsprong, wezen, doel, door A.F.L. Faubel. (Den Haag, van Stockum, 1932.)

De sluier, welke eens het wezen en werken der Vrijmetselarij voor het oog der profane menigte verborg, wordt langzamerhand opgeheven. De laatste jaren zijn er verschillende werken over deze Orde verschenen, voor het meerendeel vertaalde. Onder de oorspronkelijke Nederlandsch boeken dient het hiermede aangekondigde oeuvre van den heer Faubel met eere genoemd te worden, want het beantwoordt volkomen aan zijn doel, om een voor ieder begrijpelijk résumé te geven van den oorsprong, het wezen en het doel van de Vrijmetselarij.

Een geschiedkundig overzicht bevindt zich aan het begin van het werk; men kan daar ook in vinden, wanneer deze beweging eigenlijk ontstaan is. Vraagt men, wat de menschen er toe gedreven heeft, om tot de stichting van dit genootschap over te gaan, dan dient niet uit het oog verloren te worden, dat in alle tijden velen een onweerstaanbaren drang in zich voelden opkomen, om den weg naar de geestelijke vrijheid te bewandelen, om de ontplooiing van enkeling en gemeenschap tot geestelijke vrijheid, het hoogste goed der menschheid, mogelijk te maken. Er ontstond een strooming, om het ideaal van de broederschap van alle menschen tot een tastbare werkelijkheid te maken.

De Vrijmetselarij gaat uit van een vast vertrouwen in de werkelijkheid eener geestelijke en zedelijke, den mensch en de menschheid voortstuwende wereldorde. Zij beschouwt den individueelen mensch als een atoom van het Al, daarmede onverbrekelijk verbonden. Zij leert, dat de mensch geestelijk bouwt aan zichzelf

en ook aan anderen en vereert als den hoogsten, onkenbaren Geest, den Opperbouwmeester van het Heelal. Hieruit blijkt wel afdoende, welk een diep-religieus karakter deze beweging draagt. De Vrijmetselarij gelooft in de mogelijkheid van de menschelijke evolutie en van de harmonische menschheidsontwikkeling, welke leerstellingen trouwens ook door andere, buitenkerkelijke religieuse stroomingen van onzen tijd, verkondigd worden. Zij beseft ten volle, dat de absolute waarheid nooit aan eenig mensch geopenbaard is of zal worden: de absolute waarheid behoort aan den Absolute, behoort aan God toe. De in woorden niet te benaderen mysteriën heeft men in een symbolisch kleed gehuld; de geest uitgedrukt in beelden, wordt door ieder begrepen. Het woord scheidt, het symbool verbindt.

Na aldus een samenvattend overzicht te hebben gegeven van alles, wat met de vrijmetselarij in verband staat, wijdt de schrijver een hoofdstuk aan de bestrijding van de Vrijmetselarij door andersdenkenden.

Gekleurd en Blank, door Wilhelm Mensching. Vertaling van H.J. Mispelblom Beyer. (Arnhem, van Loghum Slaterus U.M., 1931.)

Men zal dit boek na lezing niet uit handen leggen, zonder een gevoel van diepe schaamte in zich te hebben voelen opkomen. Schaamte om de vele wreedheden, welke het blanke ras zich in het verleden tegenover de z.g. minderwaardige gekleurden heeft meenen te mogen veroorloven, gepaard aan ergernis over den waanzinnigen superioriteitswaan, waarin het blanke ras nog steeds, na den menschonteerenden wereldoorlog en in een tijd van ongekende verwildering op politiek en ontaarding op moreel gebied, bevangen is. Werd het ons niet reeds op de schoolbanken geleerd, dat de nobelste vertegenwoordigers van homo sapiens slechts onder het blanke ras gevonden worden en dat het grootere hersengewicht van den blanken mensch hem een voorsprong verschaft tegenover zijn gekleurde ‘broeders’? Hoe wreed was de ontnuchtering, toen er in 1914 bleek, dat de veelgeroemde blanke beschaving een massamoord van ongekenden omvang had voorbereid, en dat men zich zelfs niet ontzag om kleurlingen aan dezen strijd te laten deelnemen.

Ongetwijfeld heeft de wereldoorlog een nieuw tijdperk ingeluid voor de ontwikkeling der gekleurde rassen. Ook zonder 'Juli 1914' zouden de gekleurden zich te eeniger tijd ongetwijfeld bewust zijn geworden van den onhoudbaren toestand, waarin zij zich tegenover hun 'superieuren' bevonden, doch de hel van 1914 toonde den niet-Europeaan, wat het ware karakter van onze beschaving is. Zij leerde hun, dat hun eigen godsdienst en zedeleer in vele opzichten superieur was aan den godsdienst, welken de blanke zendeling (volgens velen de voorlooper van de bajonet) ingang trachtte te doen vinden, zij leerde hun bovenal, dat technische vooruitgang geheel onafhankelijk is van zedelijken adeldom, welke laatste een product is van eeuwenoude beschaving.

Wij behoeven er ons thans niet in te verdiepen, of Spengler's voorspellingen uit zullen komen. Zal Europa zich binnenkort wederom in een gruwelijken oorlog storten of zal het gezonde menschenverstand zegevieren? Wij weten het niet, doch zooveel is zeker, dat de verhouding tusschen gekleurden en blanken zich langzaam, maar zeker wijzigt. Juist daarom is het verschijnen van dit boek met zooveel ingenomenheid te begroeten, want de vele brandende problemen worden er helder in belicht, door iemand die niet schroomt de vele tekortkomingen van zijn eigen ras naar voren te brengen. Men brengt geen beschaving met alcohol-, geweren- en industrieproducteninvoer. Men maakt zich bespottelijk door menschen te willen bekeeren, wier eigen godsdienst zijn belijders in nauwer contact brengt met het Eeuwig-Onkenbare, dan onze op de analyse der waarneembare verschijnselen gerichte materialistische wereldbeschouwing; of, zooals Tagore het zegt: het proselieten maken van de zendelingen is 'koeliewerven'. Men behoeft geen zedeleer te brengen aan volkeren, die in de diepte van hun eigen gemoed reeds sinds eeuwen de stem der stilte hebben belusterd, vooral niet als onze gedragingen zoo lijnrecht in strijd zijn met de met zalvende stem opgedreunde voorschriften.

Men meene nu niet, dat hiermede onze geheele beschaving veroordeeld wordt. Natuurlijk heeft Europa-Amerika den gekleurden ook veel goeds gebracht, als daar zijn bijv. bestrijding van ziekte, afschaffing van wreede gewoonten, enz. Natuurlijk heeft Europa onder zijn zonen en dochteren ook vele waarlijk grooten van geest en gemoed naar de tropen zien trekken: de naam van

Schweitzer bijv. zal steeds met eere genoemd worden. Doch zoolang de geest van het Nieuwe Testament slechts in naam, maar niet in de daad wordt beleden, heeft het blanke ras niet het recht zijn wereldbeschouwing en levensopvatting te stellen boven die culturen, welker rijke schatten voor geest en gemoed eerst in de laatste decenniën beginnen in Europa bekendheid te verwerven.

Vetplanten, door A.J. van Laren. (N.V. Verkade Fabrieken, Zaandam, 1932.)

Het was te verwachten, dat de uitgeefster van het 'Cactussen'-album, warmede zij zooveel succes heeft geoogst, in een volgend album gelegenheid zou geven, om plaatjes van 'Vetplanten' te verzamelen. Immers, beide plantengroepen staan zoo dicht bij elkaar, wetenschappelijk en dikwijls op de vensterbank onzer huiskamers, dat het Cactussenalbum incompleet zou zijn geweest zonder dit er bij behoorende vetplantenalbum.

De heer Van Laren schreef den tekst en gaf daarmede wederom blijk van zijn groote deskundigheid op dit gebied. Liefhebbers van vetplanten - en wie zou niet genieten van de wondere pracht en onbegrijpelijke verscheidenheid van vorm dezer floraskinderen - zullen er vele waardevolle raadgevingen in vinden, naast een beschrijving van de vele, voorkomende soorten. Het album is geïllustreerd met plaatjes naar teekeningen van C. Rol, J. Voerman Jr en H Rol. Over deze plaatjes moeten wij nog het een en ander zeggen: zelden zagen wij de schoonheid der levende wereld zoo prachtig weergegeven. Deze plaatjes vormen van het begin tot het einde een verrukking voor het oog; zij geven, beter dan woorden vermogen te doen, een indruk van de vormen- en kleurenweelde, welke de scheppende natuur op dit nietige onderdeel van haar aardsche terrein van werkzaamheid vermag te openbaren; zij zullen ook de begeerte opwekken, om zelf bezitter of bezitster te worden van enkele of van meerdere dezer wonderschoone planten. Waarmede het doel, dat de firma Verkade zich gesteld heeft, bereikt ware. Want deze fabriek heeft wederom voor de zooveelste maal getoond, dat het materieele, nuchtere zakenbelang, hetwelk een zoo groot mogelijk verbruik vereischt van de geproduceerde artikelen, zeer goed kan samengaan met een ideëel streven, hetwelk bedoelt liefde te wekken voor de levende natuur.

Ook ditmaal zijn voor alle afgebeelde en besproken soorten Nederlandsche namen ontworpen, terwijl men onder de plaatjes, behalve den Nederlandschen, tevens den wetenschappelijken naam vindt.

F.S. BOSMAN.

Ontvangen herdrukken, brochures, bloemlezingen, vertalingen, enz., enz.

Dr. Lili Sertorius. Literarisches Schaffen und Volktum in Flandern. Verlag Das Deutsche Volk. G.m.b.H. Berlin. Karlshorst.
Roel Houwink. Nicodemus. Deutscher Brücke. Verlag. Duisburg.
Erich Kästner. Fabian. Vert. Theun de Vries. L.J. Veen, Amsterdam.
Onderwijs zonder godsdienst. Radiorede van *L. Fles.* E. Querido, A'dam.
Jac. Andreae. Depressie. W.P. v. Stockum en Zn., den Haag.
Mr. Dr. M.A. Harthoorn. De huidige crisis G. Kolff en Co. Batavia.
Het geheibel om Ralph Springer's Om de macht. Batteljee en Terpstra. Leiden.
Hacia un futuro mejor. Guatemala. C.A.
Mr. Dr. A.A. van Rhijn. Nationaal socialisme. v. Gorcum Comp. Assen.
Sophocles Philoctetes. Vert. L. de Jong. } W.B. A'dam.
Andreas Latzko. Marcia Reale. Vert. Alice van Nahuys. } W.B. A'dam.
Frits Hopman. De proeftijd, 3e druk. } W.B. A'dam.
B. de Ligt. Oorlog aan den oorlog. Uitgave brochure Depot I.D.M.V., Utrecht.
Lezen om vooruit te komen, door *H. Casson, Dr. P.H. Ritter Jr. en Alfred Rodrigues.* N.V. Mndbld. Succes den Haag.
Erasmus. De lof der zotheid. Vert. Mr. Dr. J.B. Kan. W.B. A'dam.
Het ruischende woord. Bloeml. v.d. L.S. door *J. v.d. Klei* en *J. Ubink.* 5e en 6e dltje, Wolters Groningen - den Haag.
Dierenvreugd en -leed door *L. Dorsman* en *J. v.d. Klei.* Wolters. Groningen - den Haag.
M. Peeters. Het avontuur van Nolle. Brussel.
J, Huizinga. Holl. Kultur des 17en Jahrh. Diederich. Jena.
Willy Koch. Stefan George. Niemeijer Halle.
Spinoza-redevoeringen. De Erven T. Bohn. Haarlem.
Leo Polak. Socioloog en Ethicus. Noordhoff. Groningen.
Géza Révész. Das schöpferisch-Persönliche und das Kollektive. Mohr. Tübingen.
Rechts und Links am Niederrhein. Ausg. v. Niederrhein-Konsortium.
A.J. Herwig. Zelf tuinieren. J.M. Meulenhoff, A'dam.
Kamp-tooneel door *David Tomkins, Jans Bakker, Truus Eygenhuysen.* v. Gorcum Co. Assen.

Ver. *Hendrick de Keyser.* 15e Jaarverslag.
Vile Dichkes, Vertalingen van Sjeekspiee, Geute, Veleine en W. Kloze door *Oat Anteunie. 1933.* Uitg. de vertaler J. Mörzer Bruins.
Het hooger recht. A.W. Sijthoff, Leiden.
S. Goudsmit. De een zijn dood. 2e dr. van Zoekenden. Querido. A'dam.
Anker Larsen. Koning Lear op klompen. Vert. G J. Risselada-Garrer. Elsevier A'dam
Ernest Hemingway. De laatste étappe. Vert. Nico Rost en Margo van Rees. Ned. Keurboekerij. A'dam.
N. Kazantzaki. Toda Raba. Vert. door Simon Koster. W.B. A'dam.
Olie op de golven. Ned. Persbureau. Berlijn S.W. 61.
Dr E. Rijpma. Bloeml. uit de Ned. Letteren. 5e dr. Wolters Groningen - den Haag.
Eva Asscher. Jeugdherinneringen. 3e druk. W.B. A'dam.
Prof. Dr. A. van Veldhuizen. Het Evangelie van Markus. 4e druk. Wolters, Groningen - den Haag - Batavia.
Dr. G. Sevenster. De liefdeprediking in Evangelie en Humanisme. v. Gorcum.
E. Smedes. Amsterdam contra Moskou, Rome, Potsdam. L.J. Veen, A'dam.
Het stoïcijnsch religieus humanisme als grondslag van een Europeesche vredesmacht. L.J. Veen, A'dam.
Nederlandsch Kunstenaarscentrum.
I. Schmeljof. De kellner. Vert. Dr. Izakson en A. de Groot. J.M. Meulenhoff, A'dam.
W.L.M.E. van Leeuwen. Epiek en lyriek. 3e druk. J.B. Wolters, Groningen - den Haag.
Adolf Keller. De onbekende God. Vert. J.C. Helders, J. Ploegsma, Zeist.
Konstandinos Theotokis. De veroordeelde. Vert. G.H. Blanken. Firma Schuyt, Velsen.
Manfred Kyben. Veronica's drievoudig licht. Vert. Dr. J.A. Schröder. L.J. Veen, A'dam.
Edmund Hahn. Lisa wordt vrouw. Vert. Tony de Ridder. L.J. Veen, Amsterdam.
G. Papini. De levende Dante. Vert. Ellen Russe. Teuling's Uitg. Mtsch., 'sBosch.
Aernout Drost. De pestilentie van Katwijk. 2e druk. W.B. A'dam.
Ilja Ehrenburg. Ons dagelijksch brood. Vert. E. Bukowska. W.B. A'dam.
G. Mohr. Christus v. Gorcum Comp. Assen.
Dostojewski. De droom van een belachelijk mensch. Vert. D.J. Kruitbosch. N.V. Servire, den Haag.
K. de Josselin de Jong. Het antwoord. J.M. Meulenhoff, A'dam.
Anthea. Keurlezing Sonnetten verr. Toussaint van Boelaere, 2e dr. L.J. Krijn, Brussel.